DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

Aşçı İbrahim Dede

AŞÇI DEDE'NİN HATIRALARI

Çok Yönlü Bir Sufinin Gözüyle
Son Dönem Osmanlı Hayatı

-1-

رسالۂ
ترجمۂ احوال اشجی دده
نقشی میولوی

KİTABEVİ

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

KİTABEVİ • 296 - 1

Kapak
Minyatür

İç Düzen
Yücel Dağlı

Baskı ve Cilt
Çalış Ofset
Davutpaşa Caddesi No: 8
Topkapı - İstanbul

İstanbul, Haziran 2006

ISBN 975-6403-98-5 (Tk. No)
ISBN 975-6403-99-3 (1. Cilt)

©KİTABEVİ Çatalçeşme Sk. No: 54/A Cağaloğlu-İSTANBUL
Tel: (0212) 512 43 28 - 511 21 43 • Faks: 513 77 26
Ücretsiz Dİ Kitap Arşivi - https://hanley.org

Aşçı İbrahim Dede

Çok Yönlü Bir Sufinin Gözüyle Son Dönem Osmanlı Hayatı

Aşçı Dede'nin Hatıraları

-1-

Hazırlayanlar
Mustafa KOÇ – Eyyüp TANRIVERDİ

KİTABEVİ

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ IX

GİRİŞ XI
Boğaz'da Taşra Kökenli Bir Ailenin Çocuğu Halil İbrahim XI
Sıbyan Mektebi XI
Süleymaniye Rüşdiyesi XIII
Kalem XVI
Aşçı Dede'nin Sufîliğe Yönelişi ve Kasımpaşa Mevlevîhanesi'ne Mensubiyeti XVIII
Osmanlı – Rus Savaşı ve Erzurum'a Tayini XXV
Erzincan ve Hâlidîlik XXVI
İstanbul Ziyareti XXXI
Erzurum ve Kadirîlik XXXII
Tekrar Erzincan XXXIII
Memuriyetten İstifa ve Şam XXXV
İstanbul XXXIX
Memuriyete Dönüş ve Şam XL
Son Menzil Edirne XLII
Aşçı Dede'nin Eşleri ve Çocukları XLVI
ESERLERİ XLVII
1. Tercümetü'l–Fârisiyye fî Tefsîri'l–Hakkıyye XLVII
2. Kavâ'idü'l-Fârisiyye XLVIII
3. Risâle-i Tercümetü'l-Hakâyıkı'l-hakîkat XLVIII
4. Risâle-i Tercüme-i Ahvâl-i Aşçı Dede-i Nakşî Mevlevî XLIX
Metnin Hazırlanmasında Takip Edilen Yöntem L
SEÇİLMİŞ BİBLİYOGRAFYA LII

Risâle-i Tercüme-i Ahvâl-i Aşçı Dede-i Nakşî Mevlevî 1

BU FASIL VÂRİS-İ EKMEL-İ NEBEVÎ OLAN ULEMÂ-BİLLÂH VE EVLİYÂ-FİLLÂH EVSÂF-I MA'NEVİYYELERİ HAKKINDADIR 22

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

BU FASIL VİLÂDETİM İLE AKRABA VE TAALLUKAT AHVALİ BEYANINDADIR 81

BU FASIL MEKTEPTEKİ AHVALİMİ BEYAN EDER 89

BU FASIL SÜLEYMANİYE MEKTEB-İ RÜŞDİYESİ'NE DEVAMIM AHVALİ BEYANINDADIR 181

BU FASIL KALEM AHVALİ BEYANINDADIR 185

BU FASIL TARİK-İ ALİYYE-İ MEVLEVİYE İNTİSAP VE ORADAKİ AHVALİM BEYANINDADIR 198

IŞKNAME 205

BU FASIL DÖRDÜNCÜ ORDU-YI HÜMÂYÛN RUZNAMÇECİLİĞİ MEMURİYETİYLE ERZURUMA AZİMETİM VE ORADA OLAN AHVALİM VE KÛY-İ CÂNÂNA DUHULÜM BEYANINDADIR 328

BU FASIL HEY'ET-İ ORDU-YI HÜMÂYÛNUN ERZURUM'DAN KÛY-I CÂNÂN-I HAKİKAT OLAN ERZİNCAN'A NAKLİ VE ORADAKİ AHVALİM BEYANINDADIR 334

BU FASIL EHL-İ İMÂNA MÜJDE VE TEBŞİRÂT-I AZİME HAKKINDADIR 388

BU FASIL CENÂB-I GAVS-I A'ZAM EFENDİMİZ HAZRETLERİNİN EVSÂF-I ŞEKLİYYE VE ŞEMÂİL-İ ŞERİFLERİYLE TARZ U TAVR-I KUTBİYELERİ HAKKINDADIR 396

BU FASIL EVLÂT VE AHFÂDIMA VASİYET HAKKINDADIR 400

BU FASIL TERK-İ TA'ÂM İLE MAHDUMUM SALİH'İN TEVELLÜDÜ [HAKKINDADIR] 402

BU FASIL ERZİNCAN'DAN MÜDDET-İ KALİLEDE İSTANBUL'A AZİMET VE AVDETLE VALİDEMİ ERZİNCAN'A GETİRDİĞİM HAKKINDADIR 407

MENKABE-İ CENÂB-I İMÂM HASAN VE İMÂM HÜSEYİN -RADIYALLÂHU ANHUMÂ- 413

BU FASIL CENÂB-I GAVS-I A'ZAMİNİN HİCAZ'A TEŞRİFLERİYLE BU ASİYİ YERLERİNE KÂİM-MAKÂM BUYURDUKLARI HAKKINDADIR 419

BU FASIL ORDU MECLİSİNİN ERZURUM'A NAKLİ VE ORADAKİ AHVALİM BEYANINDADIR 430

BU FASIL ERZURUM'DA KADİRİ DERGÂHININ KÜŞÂDI BEYANINDADIR 434

BU FASIL ERZURUM'DA AZİZ EFENDİ'YE OLAN MUHABBETİM AHVALİ BEYANINDADIR 447

BU FASIL MECLİSİN ERZURUM'DAN ERZİNCAN'A AVDETİ BEYANINDADIR 456

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

BU FASIL HAREMİN VEFATIYLA TEEHHÜLÜM AHVALİ BEYANINDADIR -RAHMETULLÂHİ ALEYHÂ- 472

BU FASIL DERGÂH-I ŞERÎFİN BİNA VE İNŞASI BEYANINDADIR 478

BU FASIL DERSTEN İZİN ALDIĞIMI BEYAN EDER 482

BU FASIL ULEMÂ-BİLLÂH EFENDİMİZİN DERSAADET'TEN AVDETLERİ BEYANINDADIR 485

BU FASIL DERGÂH-I ŞERÎFİN KÜŞADI BEYANINDADIR 489

BU FASIL SULTÂN-I ULEMÂ-BİLLÂH EFENDİMİZİN MAZHAR-I TECELLİYÂT-I SÜBHÂNÎ İLE KEYİFSİZLİKLERİ AHVALİ BEYANINDADIR 509

BU FASIL ULEMÂ-BİLLÂH EFENDİMİZİN GÖRMÜŞ OLDUĞU MA'NÂ MUKTEZASINCA ŞÂM-I ŞERÎF'E OLAN MEMURİYET BEYANINDADIR 516

BU FASIL MECLİSİN ERZİNCAN'DAN ERZURUM'A HAREKETİ BEYANINDADIR 518

BU FASIL İSTİ'FÂ-YI MEMÛRİYET İLE DERSAADET'E AZİMET VE O YOLDA OLAN MUAMELÂT BEYANINDADIR 524

BU FASIL ŞÂM-I ŞERÎF'E GELDİĞİM VE ORADAKİ AHVALİM BEYANINDADIR 530

İHVANA VASİYETNAMEDİR 536

BU FASIL ŞAM'DAN DERSAADET'E AVDETİM BEYANINDADIR 548

BU FASIL DERSAADET'TEN ŞAM'A AVDETİM BEYANINDADIR 551

BU FASIL CÂMİ-İ EMEVİYYE'DE HATM-İ HÂCEGÂN KIRAATİ BEYANINDADIR 553

MAHDUMUM HÜSAMEDDİN VE SALİH EFENDİLER AHVALİ BEYANINDADIR 564

CENÂB-I ULEMÂ-BİLLÂH EFENDİMİZİN DÂR-I BEKÂYA TEŞRİFLERİ -KADDESELLÂHU TA'ÂLÂ SIRRAHU'L-AZÎZ- 565

CENÂB-I ULEMÂ-BİLLÂH KUDDİSE SIRRUHU'L-AZİZ HAZRETLERİ HAKKINDA SÖYLENEN MERSİYEDİR 572

BU FASIL MESLEK-İ MA'NEVİYEM VE MEŞREB-İ ZÂHİRİYEM BEYANINDADIR 580

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ÖNSÖZ

"Attar dükkânı, yanında pek aşağı kalır; yaştan kurudan, aşktan meşkten, zâhir ü bâtın her ne ki istersin mevcuttur Aşçı Dede'nin kitabında.." (Aşçı Dede)

Hatıratlar, yazıldığı ve ele aldığı dönemi tanımak ve anlamak yolunda göz ardı edilemeyecek kaynaklar durumundadır. Her ne kadar sosyal bilimlerde "hakikat"i tek başlarına temsil etme hüviyetine sahip olmasalar da hakikat binasını ortaya çıkaracak önemli cüzlerden, parçalardan birisidir hatıratlar. Tek bir mekâna bağlı kalmayan; bir ülkenin, bir imparatorluğun bütün coğrafyasını içine alan; bu özelliğiyle seyahatname özelliğini de bünyesinde barındıranlar ise yazıldığı ve ele aldığı dönemin toplum hayatını bütün ayrıntılarıyla bize vermesi bakımından ayrıca dikkate değer niteliktedir. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*'nin tek başına XVII. yüzyıl Osmanlı hayatına ışık tutması bu tarz eserlerin yukarıda çerçevesini çizdiğimiz toplumsal yönü ile ilgilidir.

Özellikle zaman tasavvurundan ve estetik çerçeveden hareketle klasik kültürümüzde gelenek oluşturacak şekilde kendisine yer bulamayan hatırat türüne ait eserlerimiz yok denecek kadar azdır. Eski kültürümüzde bu türe en yakın tür olarak gözüken tarihlerde, resmî hüviyetin ağır basması ve kayıt noktasında önceliklerin farklı olması gibi nedenler hatırat türünün gelişmesi açısından başlı başına bir engel teşkil etmiştir. Bu durum Türk aydınını ve okuyucusunu Osmanlı hayatını, kültürünü tanıma ve anlama noktasında, vaktiyle ülkemizi ziyaret etmiş ve "müşahadelerini" kaydetmiş olan batılı seyyahların eserlerine müracaat etme paradoksuyla karşı karşıya bırakmıştır. İnsanın kendisini başkalarının çizdiği çerçeve ışığında tanımlamasının ise arzu ve kabul edilebilecek bir durum olmadığı açıktır.

Tasavvuf cephesi ağırlıklı olmak üzere son dönem Osmanlı hayatına ışık tutacak bilgileri içeren *Aşçı Dede'nin Hatıraları* ise kendimizi tanıma ve anlama hususunda kaygılarımızı giderebilecek nitelikte bir eserdir. Yazarının İstanbul'dan başlayarak Edirne'den Hicaz'a; Erzincan'dan Şam'a uzanan memuriyetleri sebebiyle geniş bir coğrafyada bulunmuş olması, esere seyahatname hüviyetini de ilave etmektedir. Bu anlamda Aşçı İbrahim Dede'yi devrinin Evliya Çelebi'si, eserini de Seyahatname'nin –ebat itibariyle daha küçük olmakla beraber- ikinci versiyonu saymak yerinde olacaktır.

Çehresi müesseseler ve yeni mefhumlarla şekillenen imparatorluğun sıradan bir memurunun sıra dışı hikâyesini içerir bu hatırat. 19.yy İstanbul

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Türkçesinin en güzel eserinde, âşıkmeşrep derviş Aşçı Dede'nin nefis üslûbuyla bir devrin insanları, âdetleri, hülyaları, karanlıkta kalmış hayat manzaraları, bir medeniyetin son yüzyılının hüzünlü görkemi yer alır. Aşçı Dede'nin zâhir, bâtın, mecaz, hakikat cilveleri yüklü kepçesinden dökülen bu eserde 1828–1906 arasında Osmanlı coğrafyasının askerî bürokrasisi, sufî muhitleri ve her meşrepten insanlarının dünyası göz önüne serilir. Şüphesiz eserin esas hüviyetini, Aşçı Dede'nin kendi iç dünyasının derin hatları teşkil eder.

İstanbul'un Boğaziçi köylerinden Anadoluhisarı'nda başlayan hikâyesi, kırk ambarlık bir otobiyografiyle sonuçlanır. İlk defa başındaki etrafı püskül kaplanmış ve üzerine alâ oyma kâğıt konmuş fesi ile başladığı bir sıbyan mektebinin çocukluk düşleriyle her veçheden hâlleri, konak hayatında geçen gönül dertleriyle dolu ilk devresinin zevkli merhaleleri, Süleymaniye Rüşdiyesi'nde geçirdiği hercaî zamanlar, tutuştuğu aşkla Leylâ ve Mecnun hikâyesi okuyarak sabahladığı geceler, sırlarını cömertçe ifşa eden Aşçı Dede'nin coşkulu kaleminden dökülür.

Yazarı hatıratında birçok renkte ve neşvede buluruz. Kasımpaşa Mevlevîhanesi'nde semaa soyunur, Erzincan'da Halidî Tekkesi'nde elinde taşlar hatm-i hâcegân indirir, Erzurum Kadirîhanesi'nde devrana çıkar. Bütün bunları anlatır, ayrıntılarıyla anlatır, şeyhleriyle, müritleriyle, muhitleriyle anlatır. Hatuniye Dergâhı'nda *Mesnevî* okur, Şam'da *Fütûhat* okur, Beyazıt Camii'nde Arapça okur, hatıratını gönül diliyle dokur. Edirne Mevlevîhanesi'nde şeyh-i sânî olur, Mesnevîhan olur; Hamzavî şeyhlerle hemhâl olur, Bektaşîlerle dost olur, halifelerim dediği hatıratına şeyh olur, surre alayına katılır hacı olur. Şiir tadındaki nesrinde sufî tecrübelerini, hâllerini, en çok da düşlerini söyler, tabiriyle söyler.

İstanbul'da başladığı Seraskerlik ruznamçe kalemi memuriyeti ile emekli olduğu Edirne İkinci Ordu Levazım Dördüncü Şubesi Müdürlüğü arasında imparatorluğun tayinle dolaştığı şehirlerinde bürokrasinin paşalarından müstahdemlerine kadar her cins insanla muamelesini anlatır Aşçı Dede. Dostlarını, düşmanlarını, düşman olan dostlarını; hırsları, yükselişleri ve düşüşleri anlatır. Hısımları, hasımları, kendisinden önce ölen eşleri, çocukları, hâsılı bütün yakınları hatıratında yerlerini alır.

Camileri anlatır, balyemez topu gibi Allah nidalarıyla doldurduğu; savaşları anlatır, mana âleminde kumanda ettiği; kerametlerini anlatır, söylerken kutbiyetini ihsas ettirdiği.

Böylesine önemli bir eserin hazırlanmasını temin eden Mehmet Varış'a, Ali Şükrü Çoruk'a ve Mustafa Çiçekler'e katkıları için müteşekkiriz.

Mustafa KOÇ - Eyyüp TANRIVERDİ

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

GİRİŞ

Boğaz'da Taşra Kökenli Bir Ailenin Çocuğu Halil İbrahim

İstanbul'un Kandilli semtinde 1828'de doğdu. "İsmim İbrahim, mahlâsım Halil" olarak kendisini takdim eden İbrahim Halil, Kastamonu kökenli bir aileye mensuptur. Dedesi yeniçeri devrinde Anadoluhisarı'nda hatırı sayılır köy ağası Kastamonulu Halil Ağa (Uzun Halil Ağa)dır. Halil Ağa'nın Emine Molla ile evliliğinden İbrahim'in babası Mehmed Ali doğar. Halil Ağa vefat ettiğinde 4–5 yaşlarında olan oğlu Mehmed Ali, saraydan Mısır Çarşısı kethüdalığıyla emekli edilen amcasının yanında büyür.

Emine Molla, eşinin vefatından bir süre sonra Sır kâtibi Mustafa Paşa'nın aşçıbaşılığından emekli Çerkeşoğulları'ndan Bolulu Hasan Ağa'yla (Aşçıbaşı Hasan Ağa) evlenir. Mehmet Ali Efendi, üvey babası Bolulu Hasan Ağa'nın önceki eşinden olan kızı Behiye Hanım'la evlendirilir. Bu evlilikten 1828'de Halil İbrahim (Aşçı Dede) dünyaya gelir.

Kendisinden önce doğan kız kardeşi vefat ettiği için ailenin tek evlâdıdır. Aralıklarla sara nöbeti geçiren ve artık baş edilmez bir hâl alan eşi Behiye'yi oğlu için terk etmeyen Mehmed Ali, baba olduğunda Asâkir-i Nizâmiye-i Şâhâne'de başçavuş olarak Şumnu'da bulunuyordu. Daha önce vuku bulan yeniçeri ocağının kaldırılması sırasında yeniçeri olan Mehmet Ali, takipten kurtulmak için Kandilli'de saklanır, Nizâm-ı Cedîd kurulduğunda kendini kurtarmak ve mesleğini sürdürmek için bu yeni orduya yazılır. "O vakit daha tüfek mevcut olmadığından bunlar avamdan fark u temyiz olunmak için bellerine birer beyaz çevre bağlayıp ellerinde birer sopa olduğu hâlde çarşılarda" gezerek bu teşkilât içinde yer alan Mehmet Ali, daha sonra mülâzım olur.

Aşçıbaşı Hasan Ağa'yla Emine Molla'nın evliliğinden olan Esma Hanım genç kız olduğunda, Kandilli'de sahilhanesi olan Salih Paşa'nın yetiştirmesi Beşir Ağa ile evlendirilir. Emine Molla ve Hasan Ağa, Salih Paşa'nın kışın Şehzadebaşı İmaret Sokağı'ndaki konağında kethüdalık yapan Beşir Ağa'nın yanına yerleşir.

Sıbyan Mektebi

Babası taşrada asker olduğu için annesiyle Kandilli'de kalan Halil İbrahim, 8–9 yaşlarına geldiğinde Kandilli Mahalle Mektebi'ne gider. Henüz çocuğu olmadığı için İbrahim'i evlâdı gibi seven Beşir Ağa'nın arzusuyla anne–oğul tamamıyla Şehzadebaşı'na gelir. O sırada İbrahim için tercih edilecek iki sıbyan mektebi vardı: İlki Şehzade Camii'nin baş imamının ders verdiği sıbyan mektebi,

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

diğeri aynı caminin kayyımbaşısının hocalığını yürüttüğü taş mektep. İbrahim, kayyımbaşıya bağlı taş mektebe kaydedilir. Bu yıllarda kendi hâlini "setre pantolon giyerdim ve gayet güzel lepiska saçlarım olduğundan ve validem kesmeye kıyamadığından kızlar gibi örüp belime kadar uzatır idi. Hatta mektebe bed' ettiğimde sırma ile örmüşler idi. O vaktin âdeti veçhile başımdaki fesin etrafı püskül kaplamış ve üzerine alâ oyma kâğıt konmuş idi" diye tarif eder.

Beşir Ağa'nın bu evlilikten Emine ve Hatice adlı iki kızı dünyaya gelir. Hatice evlendikten kısa bir süre sonra vefat eder. Emine ise, sakat olduğu için evde kalır.

Babası Mehmed Ali, Hassa Ordu-yı Hümâyûn Bursa Redif Alayına mülazım olarak tayin edilir, ancak askerlik görevini daha fazla uzatmayarak emekli olur. Bir süre Beşir Ağa'nın tavassutuyla Halep valisinin refakatinde Halep'te bir müddet kaldıktan sonra İstanbul'a dönerek önemsiz görevlerde bulunur.

Beşir Ağa'nın himayesinde rahat bir çocukluk devresi geçiren İbrahim (Halil İbrahim), konak hayatına dair bir yığın ayrıntıyı içeren bu devreye ait hatıralarında etrafını saran insanların dinî yaşayış, gündelik hayat ve giyim kültürlerine dair bilgiler verir. Bunlar arasında kişiliğiyle Beşir Ağa'ya dikkat çeker. Çok sevdiği Beşir Ağa'nın dine ve tasavvufa olan düşkünlüğü İbrahim'i derinden etkileyecek, daha o sırada diğer çocuklar gibi seyir yerlerine gitmektense merak saikasıyla Yenikapı'da Rufaî dergâhı[1] şeyhi Mehmed Efendi'ye[2] devam edecektir. Bu günler nefis bir Türkçeyle anlatılır:

> "Malûm ya her çocuğun bir şeye merakı olur ve onunla oynayıp eğlenir. Bu asinin merakı da gerek evin bir köşesinde ve gerek bazen evin bahçesinde bir tarafa türbe resmi yapıp türbedarlık ederdim; yani "Burası türbedir, gelin ziyaret edin" der idim. Ve ekseriya da çocuklara mahsus ufak beşiğim var idi. Onun üzerine bir şey örtüp ve beşiğin başına başımdaki fesi koyup iki ellerim üzerine alıp cenaze resmi yapıp oda kapısından içeriye girer idim. Büyük validem Emine Molla ve halam Esma Hanım bağrışırlar idi. Bu asi onlara kulak vermeyip odanın etrafında cenaze elimde "filân ölmüş!" diye gezer idim. Nihayet beni döverek kapıdan dışarıya atarlar ve beşiği elimden alıp saklarlar idi. Nihayet iki üç gün sonra yine beşiği bulup kemâ-fi's-sâbık cenaze yapar idim ve bazen dahi başıma sarık sarıp imamlık ve müezzinlik eder idim. O zaman tahtadan minare yapıp satarlar idi. Gider ondan alıp eve gelip etrafındaki ufak kandilleri yakıp ezan okurdum. "Evde ezan okuma!" diye yine döverler idi. Velhâsıl bunlar ile oynarım işte azizim!"

---

1 Sözü edilen dergâh, Alaca Mescid Tekkesi olarak bilinir.

2 Şeyh Mehmed Sabri er-Rifâî (ö. 7 Muharrem 1279), postnişin olan babası Ali Sabri Efendi'nin (ö. Receb başı 1253) vefatından sonra yerine geçti. Öldüğünde tekkenin hazıresinde türbesine defnedildi. Bk. Tabibzâde Derviş Mehmed Şükri ibn İsmâil, *İstanbul Hânkâhları* Meşâyihi, (haz. Turgut Kut), Harvard, 1995, s. 65.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Şehzadebaşı'nda sıbyan mektebine başladıktan sonra İbrahim ilk aşk–ı mecâzî tecrübesini yaşar. Kendisinden birkaç yaş büyük Mehmed Cemaleddin'e karşı beliren ve giderek klâsik edebiyatımızda tasavvufî aşk mesnevîlerindeki hakikî aşk öncesi durumu yansıtan bu tecrübe, daha sonra Aşçı Dede adını alacak olan Halil İbrahim'in sık sık içine düşeceği ilk büyük maceradır. Henüz dokuz yaşında olmasına karşın, kaleme aldığı "Mektepteki Ahvalimi Beyan Eder" başlıklı fasılda İstanbul Türkçesiyle aşk dilinin bütün inceliklerini ve yaşadığı tutkuyu edebî bir metne dönüştürür. Şarkın bu hususî mecaz tecrübesini yaşayıp aktaran az sayıdaki kaleminden biri olan yazar, hatırat boyunca birçok defa bu heyecanını farklı şahıslarda tazeler. Sürekli vurguladığı "mecaz"ı "hakikat" takip edecektir. Vaziyeti cemiyetin hâkim telakkisi dışında gelişen İbrahim, bu ve bundan sonraki bahislerde okuyucuya kendi durumunun meşruiyetini gösterecek "istitrâd"larla referanslandırır. Bu referansların başında Rusûhî Dede'nin *Mesnevî* şerhi gelir. Bu istitrâdlar içinde dikkat çekici bir eser de Mehmed Dâî'nin *Nevhatu'l–uşşâk*'ıdır.[3] Sıbyan mekteplerinin ilk elden işleyişini anlatan bu bölüm, İbrahim'in bundan sonraki hayatının ana çizgilerini bütünüyle ortaya koyar.

Süleymaniye Rüşdiyesi

İmamzade 21 Zilkade 1254 (5 Şubat 1838)te henüz okulları meydanda olmayan Mekâtib-i Rüşdiye Nezâreti'nin başına getirilir. Nizamnamesi İmamzade tarafından vücuda getirilen bu nezarete bağlı ilk okul, "Mekteb-i Maârif-i Âdil" adıyla 1255 Muharrem (Mart 1839)de Sultan Ahmet'te açılır. Bir şubesi Sultan Ahmet'te, diğer şubesi Süleymaniye'de faaliyet gösteren bu rüşdiyelerin açılışının ikinci yılında, İbrahim Halil, "Ulûm–ı Edebiye" şubesi diye de bilinen Süleymaniye Rüşdiyesi'ne kaydedilir (1257/1841)

İbrahim Efendi, hatıratında bu okula kayıt için takip ettikleri usulü "Enîştem bir sabah beni alıp o vakit mekteplerin nazırı olan İmamzade'nin Şehzadebaşı'ndaki konağına götürdü. Huzuruna çıkıp elini öptüm, oturdum. Bir aşr-ı şerîf okuttu, beğendi. Oradan bir ağasına teslim edip doğruca Süleymaniye Mekteb-i Rüşdiyesi'ne gönderdi." şeklinde anlatır. Devlet dairelerine kalifiye eleman yetiştirmek için tesis edilen ve mezunlarına diledikleri dairede çalışma imkânı verilen bu ilk rüşdiyelerin yapısını birinci elden veren bu eser, hem İbrahim'in içinden çıktığı eğitim sürecini hem de medrese ve mektep ayrışmasının henüz tam olarak gerçekleşmediği bu yeni mekteplerin yapısını göstermesi bakımından önem taşır:

> "1257/1841 tarihinde Süleymaniye'de vaki mekteb-i rüşdiyesine gittim. O tarihte Dersaadet'te iki mekteb-i rüşdiye var idi: Birisi

---

3 Dâî (Mehmed bin Receb (ö. 1070/1659), sıbyan mektebi hocalığı sırasında çok sevdiği Mehmed adlı öğrencisinin 1057/1647'de ölümü üzerine *Nevhatü'l-uşşâk* adını verdiği mesnevisini 1059/1949'da yazdı. Birçok yazması bulunan bu mesnevi 1261/1845'te İstanbul'da basıldı: Mehmed b. Receb, *Nevhatü'l-uşşâk*, İstanbul, 1261.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Sultan Ahmed Câmi'-i şerîfi ittisalinde, diğeri Süleymaniye Câmi'-i şerîfi ittisalinde. Bunların nâzırı meşhur İmamzade merhum idi. Ders ve yazı hocaları mükemmel ve müteaddit idiler. Lâkin Sultan Ahmed Mektebi'nin maaşı olmayıp ancak yeşil oda, sarı oda, mavi oda namlarıyla müteaddit odalar olup lâyıkıyla imtihan verenler öyle odalara nakil olunur idiler ve hem de bu mektepte olan şâkirdân, paşazade, beyzade olup öyle pek çok derse çalışmazlar idi. Süleymaniye Mektebi ise bir büyücek kubbeli taş mektep olup Sultan Ahmed Mektebi gibi müteaddit odalar olmayıp ancak birinci hocaya mahsus bir ufak oda var idi ve hem de mektebin dört tarafında bulunan uzun rahlelere mahsus maaş var idi. Bu rahlelerin her birin bir sınıf addederek sınıf-ı râbi' ve sâlis ve sınıf-ı sânî derler idiler. Meselâ mülâzımlardan lede'l-imtihân sınıf-ı râbi'a geçse, on beş kuruş maaş alır ve sâlis olsa yirmi kuruş alır ve sânî olsa, yirmi beş kuruş alır ve buradan artık kaleme çerağ buyurulur idi. Birinci hocamız meşhur Gürcü Numan Efendi idi ki müşarünileyh İmamzade'nin damadı idi ve gayet âlim, fazıl, muttaki bir zat idi. Beher hafta salı günleri İmamzade Efendi mektebe teşrif edip çocukları imtihan ederdi."

Kendisini bütünüyle derslerine ve ibadetlere verdiği bu okul devresinden bilhassa İbrahim'in davranışlarından endişelenen ailesi memnun olur. İbrahim, her atladığı sınıftan dolayı artan maaşın verdiği şevkle derslerine asılır. Bu tatlı hırsını kendisi: "Hele maaş şöyle dursun, çocukların içinde öyle mektebin alt tarafından üst tarafına geçmek pek büyük bir rütbe almış gibidir. İşte bu hâl ile gece ve gündüz derslere çalışıp nihayet *Kâfiye*'ye çıktık. Artık *Molla Câmi Efendi*. Doğrusu ders bakmaya değeri vardır. Etrafımda muharremü'l-harâm efendileri alıp nısfu'l-leyle kadar uyku yoktur. Bu sefer de ev halkı bu ders gürültüsünden taciz oldular ise de buna pek çok teşekkürler ediyorlar" diyerek anlatır. Sabah dersten önce arkadaşlarıyla sürdürdüğü müzakerecilikle konularını pekiştiren, bir süre sonra sınıfta bilgisinden yararlanılan, arkadaşları arasında âdeta ders takrir eden muallim seviyesine çıkartılan İbrahim, ruhunu okşayan bu durumdan oldukça keyiflidir. Uyku saatlerini kısarak daha çok çalışmak için enfiye çekmeye başlar. Gençler arasında, memurlarda, tekkelerde sigara, nargile, enfiye, çubuk alışkanlıklarının yaygın olduğunu sık sık vurgulayan İbrahim Efendi, bu yıllarda başladığı enfiye tiryakiliğini uzun yıllar devam ettirir.

İbrahim, rüşdiyedeki sınıf arkadaşları arasında özellikle Ziya Bey'i (Paşa) zikreder. Aralarında Kandillili olmak, orada sıbyan mektebinde beraber okumak gibi bir eski hukuk bulunan, "Hüsnü gibi hattı güzel" Ziya Bey derslerde de okulun en başarılı öğrencisidir. Ziya Paşa'nın çocukluk ve okul yıllarına ait bilgiler verdiği notlar arasında, İbrahim'in eksik bıraktığı Süleymaniye Rüşdiyesi'nde Farsça derslerine giren İsa Efendi'den bahsedilir. Her hafta salı günleri, isteyen öğrencilere Farsça dersi veren İsa Efendi'nin ders halkasında İbrahim de bulunmuş olmalı. Ziya Bey'in bir başka yerde, mektebin demirbaş kitaplarından bir

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Tuhfe-i Vehbî ödünç alıp okuduğunu ifade etmesi, ufak çaplı bir kütüphaneye malik olan mektebin Farsça öğretimi temin ettiğini gösteren bir başka vesikadır.

Konakları Süleymaniye'de bulunan ve lalası İsmail Ağa'nın refakatinde rüşdiyeye gelen Ziya Bey'le (ö. 1880) mahalle arkadaşı olan İbrahim, ondan takdirle bahseder. Her ikisinin de 14–15 yaşlarında bulunduğu yıllara ait İbrahim Efendi'nin anlattığı aşağıdaki anekdot bu yılların ve mektebin havasını verir:

> "Hemşerilik bu ya, fakiri ziyadesiyle severler idi ve o tarihte hem-sin idik, yani on dört on beş yaşlarında idik. Lâkin o kadar zeki ve o derece fatîn idi ki âdeta sual ve cevapta birinci Hoca Numan Efendi'yi durdurur idi. Binaenaleyh Numan Efendi'nin ziyadesiyle sevgili bir tanesi idi. Hatta bir gün İmamzade Efendi mektepte imtihan eder iken bizim dersimize nöbet gelip "İzhârcılar gelsin" diye çağırdılar. İmtihana gider iken Ziya Bey yanıma gelip "İbrahim, sen kapının önüne otur, ben perdenin arkasından sana söylerim. İmtihan verirsin, yirmi kuruşluk sınıfa çıkarsın" dedi. Fakir de canıma minnet, memnun oldum ve öyle yaptım. Çocuklar cevap veremediklerine fakir cevap vermeye başladım. İmamzade memnun olup "Aferin oğlum!" deyip öbürlerinin yüzlerine tükürür idi. Sonra bir başka defa dahi sual etti. Cevap verdim. Diğer bir sualde Ziya Bey'den alacağım cevaba muntazır olup her nasılsa mîr-i mûmâileyh dahi sesini biraz ziyadece çıkarmakla İmamzade işitip derhâl Numân Efendi'ye hitaben: "Perdenin arkasında birisi var. Çabuk şu habisi tutup bana getirin!" demesiyle havfımdan az kaldı ki pantolona salıverem. Numan Efendi dışarıya çıkıp sual etti. Anladı ki Ziya Bey'dir. Ele vermemek için "Kimse yok imiş" dedi. İmamzade: "Hayır efendim, ben işittim" dedi. Tekrar çıkıp "Efendim, Ziya Bey bendenizmiş" dedi. "Getirin şu hınzırı!" dedi. Zarurî içeriye getirdiler. Falakayı getirip Numan Efendi önüne yatırıp biçare Numan Efendi elleri titreyerek yavaşça bir iki değnek vurup oradan İmamzade'nin eteğini öpüp "Kulunuza bağışlayın!" demesiyle affedip falakadan kaldırdılar. Sonra İmamzade fakire hitaben: "Seni sarı çiyan! İşte bu hafta ben seni sınıf-ı sâlise çıkaracak idim. Bunun için çıkarmam. Gelecek defa seni iyice imtihan edeyim de eğer imtihan vermez isen bak ben sana ne yapıyorum!" deyip huzurundan dışarıya çıktık. Lâkin şimdi Ziya Bey'in elinden yakamızı kurtaramıyorum "Sen bana sebep olup dayak yedirdin" diye. Ne hâl ise özürler ile gönlünü aldık..."

Arapçada son halka kabul edilen *Molla Câmî*'nin okutulmasıyla tamamlanan bu ilk rüşdiyelerin umumî imtihanları merasime dönüştürülür. Devlet erkânı ve kalabalık bir dinleyici zümresinin katıldığı Sultan Ahmet Camii'ndeki bu heyecanlı ve iki rüşdiyenin aynı anda imtihanıyla kıyasıya bir okul rekabetinin doğurduğu çekişmeli törene padişahın iştiraki sebebiyle, iki ay önceden sınavda çıkacak sorular öğrencilere verilir:

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

"Vaktaki imtihan zamanı geldi, bir gün evvel İmamzade teşrif edip bizleri huzuruna çağırıp buyurdu ki "Sultan Ahmed Mektebi'nin çocukları sizin kadar ders yapamamışlar. Binaenaleyh, nazar isabet etmemek için en son şu suali soracağım, sakın cevap vermeyesiniz!" dedi. Biz de "Hayır, efendim cevap veririz" dedik. "A çocuklar, siz bilmezsiniz, isâbet-i ayn vardır, olmaz!" diye tekit ve tembih edip gitti. Ferdâsı günü oldu, artık gayet alâ ve bâlâ bayramlık elbiselerimizi lâbis olarak Ziya Bey dahi bizimle beraber Sultan Ahmed Câmi'-i şerîfi'ne gittik. Câmi'-i şerîfin mekteb-i rüşdiye cihetine çadır etekleriyle hadd-i fâsıl çekilip orada tecemmü ettik. Lâkin iki taraf olup birisi biz, diğeri Sultan Ahmedliler. Birbirimize hain öküz gibi bakıyoruz. Talebelik hâli bu ya! Nihayet câmi'-i şerîfin mihrabı önüne fevkalâde zinet verilip bütün kutnî minderler ile döşenmiş. Şeyhülislâm ve sadaret ve sair vükelâ-yı fihâm gelip oturdular. O sene her nasılsa zât-ı şâhâne teşrif buyurmadılar. İşte iptida Sultan Ahmedliler girdiler, çünkü bunların pederleri orada mevcuttur. Süleymaniyelilerin pederleri dükkânlarda iş ile meşguldür. İmtihan bir saat kadar mümted oldu. Sual olunan yirmi kadar şeyin ancak onunun cevabını verdiler. Sonra onlar çıkıp Süleymaniye takımı girdik. Lâkin biz başı bozuk, kimi sarıklı, kimi fesli... Hele fakir fesli takımından idim. İşte bize o gün kırk sual oldu. Bir avaz ile cümlemiz cevap veriyoruz. Bizim böyle bağrışmamızdan mevcut olan vükelâya bir gülme ârız oldu. Bunların gülmesinden bize bir başka neşe gelip daha ziyade aşk u şevk gelerek artık lâubalî olduk. Ortadan hicap ref' oldu. İşte cevap vermeyeceğimiz sual dahi en sonra irat olup hemen onun da cevabında iken İmamzade Efendi: "Haydi, haydi anladık, gidin" diye âdeta kovdu. Oradan kalkıp doğruca evlerimize geldik. İşte bu imtihanda ders cihetinden Süleymaniyeliler birinci ve yazı cihetinden Sultan Ahmedliler birinci idi."

Kalem

Bir tür mülkiye mektebi olan ve kalemlerde istihdam edilecek eleman yetiştirmek üzere kurulan Süleymaniye Rüşdiyesi'nden[4] ilk devre mezunlarına okulun bitiminde hangi kalemde çalışmak istedikleri sorulur. Ziya Bey (Paşa) gibi Babıâli'yi tercih eden birçok arkadaşının aksine o, "tarîk-i cihâd" dediği askerlik mesleğine intisap eder. İbrahim, birçok kalemden müteşekkil dairelerden meydana gelen Bâb-ı Seraskerî'de Nazmi Efendi'nin müdürü bulunduğu Ordular Ruznamçe Kalemi'nde Dersaadet Ordusu Mümeyyizi Muhtar Efendi'nin[5] ma-

4 Aşçı Dede'nin sicill-i ahvâlinde mezun olduğu okul "Süleymaniye Mekteb-i Rüşdiye-i Mülkiye" adıyla tespit edilir.

5 Dersaadet Ordusu Mümeyyizi. Üsküdar Nuhkuyusu'nda Kartal Baba Tekkesi şeyhi. Babasının ölümüyle boşalan posta oturan Muhtar Efendi, tekkeye bir vekil tayin ederek me-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

iyetinde etek öpmekle başlayan kabul merasimiyle 29 Cemaziyülâhır 1263 / 4 Haziran 1847 tarihinde 16 yaşında 15 kuruş maaşla göreve başlar. Artık sırasıyla Dördüncü (Erzurum, Erzincan), Beşinci (Şam) ve İkinci (Edirne) Ordularda orta dereceli görevlerle sürecek memuriyet hayatının kapısından girmiş olur.

Hassa, Dersaadet, Anadolu, Rumeli, Arabistan ve Bağdat ordularının elbise ve diğer ihtiyaçlarının hesaplarının görüldüğü bu dairede her bir ordu için bir mümeyyiz ve beş altı maiyet efendisi bulunur. Mümeyyizin yardımcılığını "mümeyyiz refiki" yürütür. Yaklaşık 40 kişilik bu dairenin müdürü Nazmi Efendi daha sonra Üçüncü Ordu'nun muhasebecisi olarak katılacağı 1856 Osmanlı–Rus savaşında Serdâr-ı ekrem Ömer Paşa'nın yanında kazandığı itibarla "Serdâr-ı ekrem Nazmi Efendi" adıyla anılacaktır. Dersaadet Ordusu bölümüne nezaret eden Muhtar Efendi ise, bir Kadirî şeyhidir. Babasından boşalan Kartal Baba Tekkesi'ne kendisi postnişin olarak oturması gerekirken memuriyeti sebebiyle tekkeye bir başkasını vekâleten atar. Mümeyyiz refiki, "Aksaraylı Yeniçeri Ağası" diye bilinen Mehmed Efendi'dir. İbrahim onu "ilerleyen yaşına karşın sakalını boyayan ve hiçbir şeyden haberdar olmadığı için öyle bir köşede oturur" birisi olarak tarif eder. Bu dairenin Dersaadet Ordusu işlerinin görüldüğü kalemde memuriyet derecesine göre alt mevkide olanlar yer minderine, üst mevkidekiler sedirdeki mindere oturtularak ayrılıyordu. İbrahim Efendi, mektepli olduğu için doğrudan sedire çıkartılır.

Kalemde bakılacak evraklar, sandıklarda saklanır. Her bir ordunun evrakı bu sandıkta "derdest torbası" denilen torbalar içinde muhafaza edilir. Mümeyyizler her sabah efendilerin getirip önüne koyduğu derdest torbasından çıkardıkları evrakı taksim eder. Bu dağıtma görevini de yüklenen mümeyyiz refikinin derkenarından geçen evraklar mümeyyizlerde toplanır, sonra bir üst makama tevdi edilir.

Mülkiyeden geldiği için kalem hiyerarşisine tabi tutulmayan İbrahim, sabahları Beşir Ağa'nın Şehzadebaşı'ndaki konağından çıktığı gibi Bayezit Camii'nde Kara Halil Efendi'nin *İzhâr*[6] derslerine katılır, oradan Bâb-ı Seraskerî'ye geçerek işe başlar. Rüşdiye'de *Molla Câmî*'ye[7] kadar getirdiği Arapçasını *İzhâr*'la geliştirdiği için kalem işlerinde itibarlıdır ve gelişme kaydeder. Müdür Nazmi Efendi ve Mümeyyiz Muhtar Efendi'nin kendisine gösterdikleri ilgiyle o da çalışma ortamından memnundur. Genç yaşına karşın kalemle ilgili işleri takip etmek için Dersaadet Ordusu Meclisi'ne gitmeye, bilgi almak için Nizamiye

---

muriyetine devam etti. Rumeli koluna ordu defterdarı olan Hacı Rusûhî Efendi'nin maiyet memuru oldu. Şam'da Beşinci Ordu-yı Hümâyûn muhasebecisi oldu. İki oğlu oldu: Tevfik Bey (yüzbaşı), Rahmi Bey (yüzbaşı).

6 Birgivî'nin (ö. 1573) Arapça gramer kitabı. Osmanlı medreselerinde çok tutulan bu eserin birçok şerhi vardır. En önemli şerh, Adalı'nın *Netâyicü'l–efkâr Şerhü'l–ezhâr li–Birgivî*'sidir. İbrahim Efendi, hatıratında rüşdiyede Adalı şerhinin okutulduğunu kaydeder.

7 İbn Hâcib'in (ö. 1249) *Kafiye* adlı Arapça söz dizimini konu alan eserine Molla Câmî'nin (ö. 1493) yaptığı *Fevâidü'z–ziyâiyye* adlı şerhi. Bu eser *Molla Câmî* adıyla şöhret buldu.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Muhasebecisi Emin Efendi tarafından çağırılmaya başlar. Kaleme girişinden hemen sonra İbrahim Efendi sakal bırakır. Bunu, sufî meşrebiyle, artık mümeyyiz refiki gibi kıdem isteyen bir işi gayriresmî de olsa üstlenmesiyle açıklar.

İbrahim'in yetiştiğini ve artık annesiyle evliliğini uzatmanın gereksiz olduğunu düşünen Mehmed Ali Ağa, eşi Behiye Hanım'ı boşayarak Maliye Müftüsü Nafi Molla Efendi'nin çerağlarından bir cariyesiyle evlenerek Kandilli'ye yerleşti. Kaleme devam ederken çok sevdiği Beşir Ağa vefat eder.

İbrahim Efendi, burada hayatı boyunca devam edecek olan büyük dostluklarından birini başlatır. Bir süredir kaleme devam eden Osman Bey, İbrahim'in "alâka" merkezi olur. Bu ilk memuriyetinde düştüğü aşk, Osman'ın çekmecesine hissiyatını ifade eden bir pusulayla karşılıklı hâle döner. Bu kısımlar, Mevlânâ ile Şems-i Tebrizî arasında gelişen düzeyi yüksek dostluğu hatırlatır.

Aşçı Dede'nin Sufîliğe Yönelişi ve Kasımpaşa Mevlevîhanesi'ne Mensubiyeti

Dersaadet Ordusu Mümeyyizi Muhtar Efendi'yle[8], şeyhi olduğu Kartal Baba Tekkesi'ne hafta sonları devam ederek Kadirîlikle ilk ilişkisini kurar. Henüz Erzurum'daki memuriyetinde bu neşesini geliştirme imkânı bulacak olan İbrahim, yıllar sonra Şam'da aynı kalemde çalışacağı Muhtar Efendi'yle temasının başlarında Bâb-ı Seraskerî Ordular Ruznamçe Kalemi'ndeyken Nakşî-Hâlidî neşeli Saffet Paşa Tekkesi'ne devam eden çok sevdiği mesai arkadaşı Osman Bey'in Nakşibendiliğe dair anlattıklarından etkilenir. Bu sırada içine düştüğü aşkın tesiriyle hâlinde meydana gelen değişmeden müteessir olan arkadaşlarının tavsiyesiyle bir şeyhe intisaba karar verir. Bu arzuyla, evi Lâleli'de bulunan ve aynı zamanda kürsü şeyhi olan Halvetî Hasan Efendi'ye gitmeye başlar. Şeyhin evine yakın oturduğu cihetle kalem dışındaki bütün zamanını burada geçiren İbrahim Efendi, bir süre sonra tamamıyla şeyhin tekke olarak da kullandığı hanesine taşınır. Bu yıllarını kendisi: "Kalemden doğruca hazret-i şeyhin hanesine gelip der-akap setre ve pantolonu çıkarıp bir uzun entari üzerinde hırka ve başımda arakiye üzerinde yazma yemeni, ayağımda papuç, dergâha lüzumu olacak şeyleri mübayaa etmek üzere Lâleli caddesinde Mecnun-veş geşt ü güzâr edip kalem efendileri görüp ahvalime taaccüp ederek hayran sergerdân bakarlar idi" şeklinde anlatır. "O kadar ehl-i butûn değil idi" dediği Şeyh Hasan Efendi'yle olan ilgisi inabet suretinde olmayıp muhib seviyesinde kalır.

İbrahim Efendi'yi derinden etkileyen yine Lâleli'de bulunan bir başka Halvetî şeyhidir. Lâleli Camii karşısındaki Kızıltaş Camii'nin[9] ufak bir odasında kalan Kızıl Dede Efendi, İbrahim'i kendi tabiriyle "deryâ-yı aşk içre sefîne-i Nûh

---

8 Babasının ölümüyle boşalan posta oturan Muhtar Efendi, tekkeye bir vekil tayin ederek memuriyetine devam etti. Şam'da Beşinci Ordu-yı Hümâyûn muhasebecisi oldu. İki oğlu oldu: Tevfik Bey (yüzbaşı), Rahmi Bey (yüzbaşı).

9 Bugün Ordu Caddesi ile Koska Caddesi'nin kesiştiği yerdeydi.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

gibi seyr-i devrân ettiren" kişidir. Kuşadalı'nın[10] halifelerinden olan Kızıl Dede'yi[11] İbrahim Efendi ayrıntılı olarak tarif eder:

> "Kendisi kısa boylu, sarı kısa sakallı, etine dolgunca, başında Kâdirî tacı olup vech-i şerîfleri kan gibi kırmızı idi. Ekseriya akşamları mescidin kapısı önüne sandalye koyup oturur idi. Gerek Babıâli ve gerek Maliye ve sair devâirden hanelerine avdet eden bazı ricâl ve kibâr, Dede Efendi'yi oturur görürler, derhâl atların başını öbür duvar tarafına çevirip şöyle edîbâne huzurundan geçerler idi. Zira ki bu zatın keşf ü kerametini bunlar görmüşler idi. Lâkin kendisi mazhar-ı gazab olmakla öyle herkes attan inip elini öpmeye cesaret edemezler idi; çünkü hikmetini bilemem, pek çok hiddetli idi. İstemediği bir zat olur ise, elini öpmeye gelse ona elini vermeyip tekdir ederdi. Bazen "Kör şeytan!" deyip tekdir ve bazen pek büyük bir ricâle: "Nasılsın, ne işliyorsun Deli Ahmed?" der idi ki herkes ona "Ahmed Efendi hazretleri" veyahut "Ahmed Paşa hazretleri" derlerdi."

Hasan Efendi'nin ve "Elhak çok keşf ü kerametini dahi müşahede ettim. İşte asıl feyiz ve teveccüh bu zât-ı âlî-kadrden oldu" dediği Kızıl Dede'nin sohbetlerini takip ederken Hasan Efendi'nin dostu Kasımpaşa Mevlevihanesi postnişini Hakkâk Kadrî Dede Efendi'yle temasa geçer. Kasımpaşa Mevlevihanesi postnişini Şemseddin Dede'nin vefatıyla (1268/1852) boşalan posta, o sırada Şemseddin Dede'nin oğlu Ali henüz küçük olduğu için bir süreliğine Hüsameddin Efendi'nin dahliyle Mevlevihanenin kıdemlisi Kadrî Dede geçer. Hasan Efendi, dostu Hakkâk Kadri'nin arzusuyla Kızıltaş Mescidi'nde cuma günleri *Mesnevî* okutmaya başlar. Kasımpaşa Mevlevîhanesi'nden dedelerin de dinlemeye geldiği bu dersleri takip eden İbrahim Efendi, Şeyh Hasan Efendi'yle belirli periyotlarla Kasımpaşa Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden kadroya dahil olur.

Arkadaşları arasında Mevlevî müntesipleri bulunan İbrahim, "gayet âbid ve zâhid-i müttakî" diye değerlendirdiği Kadrî Dede'den etkilenerek Mevlevîliğe girmeye karar verir. Şeyh Hasan Efendi ve Kızıl Dede'den izin alarak vaziyeti Mevlevîhanede Kadrî Dede'ye açar. Dervişlik kabiliyeti gördüğü İbrahim Efendi'nin irade teslimini memnuniyetle kabul eden Kadrî Dede, tarikate giriş merasimini hemen oracıkta uygular (Nisan 1854). Bu onun aşk-ı mecâzî karasında yürümekten yorulmuş ruhunu, artık suyun öbür tarafı dediği aşk-ı hakîkî karasına geçirecek olan köprüdür:

---

10 Kuşadalı Şeyh İbrahim (Aydın 1188/1774 – Medine 1262/1845), Halvetî–Şa'bânî tarikatının 19.yy'daki en mühim temsilcisidir. Aksaray Sinekli Bakkal'daki dergâhta, Bayezid Koska'da kiraladığı bir evde, son olarak da Fatih-Çarşamba civarında satın alınan bir konakta faaliyetlerini sürdürdü. Bkz. Yaşar Nuri Öztürk, *İslâm Düşüncesinde Bir Dönüm Noktası Kuşadalı İbrahim Halvetî*, İstanbul, 1997.

11 İbrahim Efendi'nin asıl adını vermediği Kızıl Dede ile ilgili diğer kaynaklarda bilgi tespit edemedik.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

"Hemen dedelerden birisine emredip bir adet sikke-i şerîf getirtip odaya halvet ederek tekbir ile sikke-i şerîfi başıma koydu. Ve olunan tenbîhât üzere bir müddetçik orada zikir ve rabıta ile meşgul oldum. Badehu mumaileyh Şeyh Ali Efendi hazretlerinin huzuruna çıkıp ellerini bûs ettim. Ve sema meşk etmek için matbah-ı şerîfte bulunan çilekeşlerden bir dedeyi çağırtıp bu asiyi ona teslim buyurdular. Oradan kalkıp matbah-ı şerîfe geldim. Biraz orada ikamet ile beher gün ale's-sabâh gidip sema meşk etmeye karar verdiler."

Artık İbrahim Efendi, sabah Mevlevîhanenin mutfağında sema meşkine, oradan kaleme gitmeye; akşam kalem çıkışı geldiği Mevlevîhanede akşam ezanına kadar yine sema meşk ederek günlerini geçirmeye başlar. Usul gereği tamamlanan kırk günlük meşkten sonra verilen ruhsatla semaa çıkma merasimi tertip edilir. Renkli bir üslûpla bu ilk merasim, Aşçı Dede'nin hatıralarında oldukça geniş bir yer tutar. Burada Mevlevîlik adap ve erkânına dair bir yığın bilgi veren İbrahim, ilk semaa çıkışını ayrıntılı ve samimî bir dille, renkli bir üslûpla anlatır. 19. yy sonları ve 20. yy başlarında İstanbul ve Edirne'de cemiyet hayatını şekillendiren ve neşeleriyle hususî bir havaya sahip olan Kasımpaşa ve Edirne Mevlevîhanelerine (Galata, Yenikapı ve Bahariye'yi de yeri geldikçe ziyaret eder) temas eden, postnişinlerini, dergâh kadrolarını etraflıca anlatan ve devlet erkânıyla Mevlevîliğin alakasına dair kıymetli bilgiler veren Aşçı Dede, şüphesiz kendi şahsî Mevlevî meşrebini ve sufî zevkini terennüm eder. Bu canlı hatıralarda semaa çıkma merasimi ayrıntılarıyla verilir:

"Mezkûr Mevlevîhanenin icrâ-yı âyîn-i şerîfi pazar günleri olmakla yevm-i mezkûrda bu abd-i âsînin sair dedegân misilli semâhaneye duhulümü mumaileyh Kadrî Dede Efendi'ye arz ile istizan ettiler. Onlar da memnun olup müsaade buyurdular. Fakat âdet-i Mevleviyân ikmâl-i sema edenler yevm-i âyînde semâhanenin küşadından evvel, yani saat dört beş raddelerinde dedegâna ilân ile sekiz on Mevlevî tennure giyerek ve mutribde dahi birkaç Mevlevî ney ve kudüm vurarak bir acemi talimi icra edilip badehu ale'l-usûl vakt-i muayyende sair dedegân ile beraber semâhaneye duhul olunurmuş. Kezalik bu asi hakkında dahi o kaide icra olundu. İşte o gün ki pazar idi, cananımız sultanımız Osman Beyefendi'ye beyân-ı hâl ile Mevlevîhaneye teşriflerini rica ettim. Onlar da kabul ederek bade'z-zuhr teşrif buyurdular ve bazı ihvan dahi bu asiyi görmek için o günde Mevlevîhanede hazır idiler. Fakirin boyum uzun ve sakal ve bıyık bi-tamâmihâ Mevlevîye mahsus sakal ve bıyık idi. Hatta bıyıklarım o kadar terbiyeli ve düzgün idi ki bazı ihvan "Ya İbrahim Efendi, bu senin bıyıkların satılmak mümkün olsa, yüz adet Osmanlı lirası verip alır idik" derler idi. İşte böyle endam ile tesadüfî mevsim bahar, beyaz tennure ve şalâkî hırka ve kıtası gayet güzel; sikke-i şerîfe güzel ve rengi alâ, pek yakışmış idi.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Velhâsıl o gün züvvâr bu fakirin seyrine gelmiş gibi idi. Hatta isâbet-i ayndan havf ile bazı ed'iyeler kıraat ederdim. Mevsim bahar olduğundan o gün züvvâr pek çok idi. Vaktaki meydancı dede bülend avaz ile "Semâhaneye buyurun!" salâsını eda edip dedegân sûr-ı İsrâfîl'e mutavaat eder gibi kabirleri olan hücrelerinden birer birer meydân-ı muhabbete baş göstermeye başladılar. O sırada bu asi dahi dedem ile beraber hücreden topal eşek ile kervana karışır gibi baş gösterir göstermez dedegânın o cem'iyyet-i kübrâsını gördükte, sultân-ı aşk tamamıyla vücuduma istilâ edip kendimden geçtim. Ancak ayaklarım zarurî hareket ederdi. Gözlerim ve rengim mevtâ göz ve rengi hâline girmekle yanımda bulunan dedem fakire havf târî oldu zannıyla nasihat ve teselliye kıyam etti. Bu fakir dedim ki "Hayır, bu hâl havftan değildir, belki melâl-i aşktır." Bunun üzerine "Maşallah, öyle ise teşekkür ederiz; aşk ile memlûl olan canınızı tebrik ederiz!" diye buyurdular.

İşte bu hâl-i mestanelik ile dedegân ve züvvâr karışık olarak semâhâne-i aşkın cümle kapısından içeri girip mahrem-sarây-ı sultân-ı aşk olan meydân-ı muhabbet ki ancak bendegân-ı hâss-ı mahbûb-ı Mevlânâ olanlara ve bu asi gibi kıtmîr-i muhibb-i Mevlânâ olanlara mahsus idi. İşte burada hâss ü âm fark u temyiz olunarak "Ferîkun fi'l-cenneti ve ferîkun fi's-sa'îri"[12] âyet-i kerîmesi sırrının zuhuruyla "Hâzihi cennâtu adnin"[13] "Fe'dhulûhâ hâlidîne"[14] remzi gönlüme tulû etmekle zaten sultân-ı aşk ile dolup iğne ucu kadar hâlî kalmamış olan gönlüm bu tulûâttan hâsıl olan tecelliyâta tâb-âvâr-ı mukâvemet olamamakla semahanenin kapısından içeriye ağlayarak ilk ve sağ ayağımı bastıkta göz yaşım fakirden evvel semahanenin zeminini bûs etti. Birkaç ayak ileri varıp usûl-i dedegân üzere hazret-i şeyhin makam ve postuna baş kesmek için başımı aşağa indirdikte iken gözlerimden akan yaş hırkanın önüne bir hatt-ı müstakîm çektiği görülmekle "Hâzâ sırâtun mustakîmun"[15] nidası can kulağıma geldi."

Ayrıntıları uzun uzadıya anlatılan bu merasimden sonra her hafta pazar günleri takip ettiği Kasımpaşa Mevlevîhanesi'nde dedeler ve hizmetlilerle kurduğu samimî ilişkiler, dikkatini kalemden büsbütün buraya çevirdi. Ney meşk etmek için teşebbüs ettiyse de "Sen neyzen olma, semazen fukaradan ol!" cevabıyla Kadri Dede'den muvafakat alamadı.

İbrahim Efendi'nin hatıralarında kendisine aşkla bağlandığı Kadri Dede ayrıntılarıyla yer alır: "Gayet zâhid, müttekî, âbid, leyl ü nehâr kelâm-ı kadîmi

12 "(O gün,) Bir bölük cennette, bir bölük ateştedir." Şûrâ, 42/7.
13 "Bunlar, Adn cennetleridir."
14 "Ebedî olarak kalmak üzere buraya girin!" Zümer, 39/73.
15 "Doğru yol budur." Âl-i İmrân, 3/51; Meryem, 19/36; Yâsîn, 36/61; Zuhruf, 43/61, 64.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

elinden ve zikrullâhı dilinden bırakmaz, yani bi-hakkın Mevlevî fukarasından ve ehl-i yakînden ve bir dereceye kadar ehl-i mükâşefeden..., aşk u şevkleri kendisini daima mestâne etmiş ve gözleri mestâne yani yeni uykudan kalkmış gibi daima mahmur..."

Üzerinde ilk derin sufî tesirler bırakan Kadrî Dede'yle kurulan sıcak dostluk, İbrahim'in mutat pazar ziyaretleri dışında da tekkeye devamını temin eder: "Artık tezâyüd-i aşk u muhabbet vücûd fanusundan şu'le-bâz olduğunu Dede Efendi müşahede ettikçe teveccühât-ı kudsiyyelerini onlar da ziyade ederler idi. O dereceye geldi ki dede efendi hazretlerinin ruhu ve canı gibi oldum."

Tekkede Şeyh Ali Efendi'ye vekâleten postnişinliğe oturan bekâr Kadrî Dede, Şeyh Ali'nin kızkardeşini kendisiyle evlendirme arzusuna olumlu bakmadıysa da bilhassa araya giren Hüsameddin Efendi'nin dahliyle Mevlevîhanede vekil postnişinliğine artık "şeyhin enistesi" unvanıyla oturmaya devam eder. Mütevazi bir kişiliğe sahip dedenin nikâh merasimini İbrahim Efendi'den takip edebiliyoruz:

> "Dede efendinin o kadar zühd ü takvası var idi ki hatta zifaf gecesi saat üçe kadar âdet-i kadîmeleri üzere tilâvet-i Kur'ân ile meşgul olup badehu Şeyh Ali Efendi hazretleriyle sair ehl-i beyt-i âlîyi odasına cem' ve celp ederek pek çok muhabbet ve pend ü nasihat ettikten sonra herkes odalarına çekilip dede efendi hazretleri odalarında harem-i âlîleriyle kalmışlardır. Ve öyle düğün ve cemiyet icra edilmeyerek âdet-i kadîme üzere selâmlıkta yani dâire-i hazret-i şeyhte bazı komşu ve ihvân-ı tarîkat ile birlikte akşam taamı olunup sonra salât-ı işâ cemaatle eda edilerek hazret-i şeyh ile beraber harem-i sa'âdete teşrif buyurmuşlardı. İşte evsâf-ı âlîleri kaleme gelmez bir sultan idi."

Bu sırada Mesnevîhân Hacı Hüsameddin Efendi'nin[16] (İstanbul 1184/1770 – 1280/1864) Eyüp'te Hatuniye Dergâhı'nda verdiği *Mesnevî* derslerine de katılır. İbrahim'in, Hasırîzade'nin kaleminden çıkmış bir menakıp bırakacak kadar muhitinde tesir icra etmiş olan Hüsameddin Çelebi ile münasebetleri

16 Daha çok Hüsam Efendi diye bilinir. Medrese öğreniminden sonra Hatuniye Dergâhı postnişini Ahıskalı Hoca Selim Efendi'den, ardından onun işaretiyle Bursa'daki halifesi Hoca Mehmed Emin Efendi'den (ö. 1227/1812) icazet ve hilâfet aldı. Merkez Efendi Dergâhı'nda *Mesnevî* derslerini başlattı. Buranın şeyhi Mesud Efendi'nin vefatıyla (1239/1823) Koca Mustafa Paşa Dergâhı'na geçti. Mesnevî'nin son cildi 1247/1831'de bitince hacca gitti. Dönüşünde Yedikule'de Evhadüddin Dergâhı'na yerleşti. 1266/1850'ye kadar burada kaldı. Bu tarihten ölümüne kadar Eyüp'te Hatuniye Dergâhı'nda ders verdi. Yenikapı Mevlevîhanesi şeyhi Osman Efendi'nin hocalığını da yapan bu zat, etrafında geniş bir Mevlevî muhibbi tesis etti. Mustafa Vahyî, *Dürretü'l-azîziyye fi'l-fevâidi'l-kaviyye*, İstanbul, 1281, s. 30–33; Hasırîzade Mehmed Elif, *Tenşîtu'l-Muhibbîn bi-Menâkıbı Hoca Hüsâmeddîn*, İstanbul, 1342; Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir*, (haz. C. Baysun), Ankara, 1967, c. 4, s. 13, 230; Mehmed Ziyâ, *Yenikapı Mevlevîhanesi*, İstanbul, 1329, s. 164–165; Hür Mahmut Yüceer, "Eyüp'te Hâtûniye Tekkesi ve Tenşîtü'l-Muhibbîn bi-Menâkıb-ı Hâce Hüsâmeddin", *Tasavvuf* (10) 2003, s. 219–249.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İstanbul'daki memuriyeti boyunca fasılalarla devam eder.[17] Bu ziyaretler cuma günleri Kadrî Dede'nin yanında artık üstünde Mevlevî kıyafetleri olduğu hâlde gerçekleşir.[18] Cevdet Paşa'nın "Her taraftan ve her sınıftan nice zevat onun dersine müdavemet ile nutkunu nimet ve nasihatini ganimet bilirlerdi"[19] dediği ve devrin iki meşhur mesnevihanından biri olarak nitelediği Hüsameddin Çelebi'den Mevlevîliğin ana metni *Mesnevî* müktesebatını temin eden İbrahim için tutulacak yol belli olur.

Kasımpaşa Mevlevîhanesi'nde şeyh köçeği olarak mesul bir mevkie getirilir. Ancak şeyhin kahve ocağında çilekeşlerin mazhar olabileceği bu mevkide bu-

---

17 Aşçı Dede, bu sohbetlerden bir hatırasını bu mecmuada aktarır: "Dersaadet'te meşhur Mesnevî-hân Hacı Hüsameddin Efendi merhum kuddise sırruhu'l-azîz derste öyle söylerdi ki "Erenler, sen dersin ki ben evliya oldum. Maşallah, nε kolay evliyalık! Bak eğer sidiğin gül suyu gibi kokuyor ise evliyasın; yoksa öyle pis pis kokar ise bir şey değilsin, bombok bir herifsin!" derler idi. Sahihtir, çünkü evliyanın her şeyi tâhirdir. Lâkin bu asi fakir de bir kere cenâb-ı gavs-ı a'zam efendimizden işittim ki "Evet bir makam vardır, o makam sahipleri öyledir. Ama kadim olmaz, sonra yine insanların bevli gibi olur, yani insanların bevli gibi kokar" dediler.

18 İbrahim memuriyetle Erzincan'da bulunduğu için Hüsameddin Efendi'nin vefatıyla yerine geçen halifesi Hacı Mustafa Efendi (Mustafa Vahyî) ile temas kuramadı. Mecmuada, hocalığı 1283/1867'de ölümüyle birkaç yıl süren Mustafa Efendi'nin hac için geldiği Medine'de vefatıyla ilgili aşağıdaki not yer alır:
"Hacı Mustafa Efendi ise müşarünileyh Hacı Hüsameddin Efendi hazretlerine olan cihet-i kurbiyyet ve ubudiyyet-i ma'neviyyesi fevkalâde olup fenâ-fi'l-mürşid makamını ihraz etmiş idi. Müşarünileyh Hacı Hüsameddin Efendi hazretlerinin irtihâl-i dâr-ı bekâ buyurduktan sonra makamlarına cülûs edip hatta Eyyûb-ı Ensârî radıyallâhu anhu Câmi-i şerîfi'nde derse çıkmışlar idi. Muahharen bir gece âlem-i manâda Cenâb-ı Resûl-i Kibriyâ sallallâhu aleyhi ve sellem tarafından kendilerine işaret buyurulup huzûr-ı Hazret-i Nebeviyyeye davet olunur. Kendisine olan işarette tarîkat-ı aliyye-i Nakşbendiyye hulefâsından Hacı Feyzullah Efendi ile tarîkat-ı aliyye-i Sümbüliyyeden Koca Mustafa Paşa şeyhi Hoca Galib Efendi ile bu üçü birlikte gelmeleri ferman buyurulmuş olmasıyla müşarünileyh Mustafa Efendi alessabah doğruca bu zevât-ı kirâm hazerâtına gidip bu rüyayı ve irâde-i Cenâb-ı Risâleti tebliğ ettikte, onlar dahi buyururlar ki "Bu gece bize dahi âlem-i ma'nâda böyle işaret buyurulmuştur ve fermân-ı Cenâb-ı Risâlet vâsıl olmuştur." Allah Allah fe-subhânallâh ne tecelli ve ne sa'adet-i uzmâdır! İşte bu üç zât-ı âlî-kadr hemen tedârikât-ı Hicâziyeye mübaşeret ile ve seksen üç tarihinde Mekke-i mükerreme'ye giderler. Ba'de îfâ-yı hac, müşarünileyh Hacı Mustafa Efendi hazretleri rüfekasıyla beraber Medine-i münevvere'ye avdet edip o huzûr-ı nebeviyyede bir müddet ikamet edip kendilerine bir zuhurat olmadığından bir gece rüfekalarına buyurmuşlardır ki "Bu gece her birlerimiz istihare edip bakalım ne görürüz?" demişler. Binaenaleyh istihare edip bunlardan birisi görmüş ki Ravza-i mutahhara'nın Bâb-ı Aişe radıyallâhu anhâ küşade olup çünkü bu Bâb-ı Aişe mesdûddur, asla feth olmaz, cümlenin malûmudur. İşte bu kapı açılıp oradan müşarünileyh Mustafa Efendi hazretlerini içeriden almışlardır. Böylece görüp bu rüyayı alessabah Mustafa Efendi hazretlerine ifade etmiş. Müşarünileyh fevkalâde memnun olup inşâallahu taalâ burada kalacağız buyurmuşlar. Dört beş gün sonra kendilerine bir cüz'î hastalık ârız olarak irtihâl-i dâr-ı bekâ edip orada defnolmuşlardır"

19 *Tezâkir*, c. 4, s. 13

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ranın gediklisi Abdullah Efendi'nin[20] yanında baş kesip hizmete başlar. Birkaç gece bulunduğu dergâhta yaşadıkları onu büsbütün Mevlevîhaneye müptelâ eder. Bekârlık zamanlarında Şeyh Hasan Efendi'nin evine taşındığı gibi, bu sefer Mevlevîhane'de geceleri kalmak arzusu belirir. Mutat olarak cuma günleri Kadrî Dede'yle Hüsameddin Efendi'nin derslerine Eyüp'e gitmeyi ve o gece dergâhta köçeklik hizmetini ifa etmeyi kendisi için kâfi görmeyen İbrahim, bir taraftan eşi ve annesinden vaki olacak itirazlar korkusu, diğer taraftan içini yangın gibi saran Mevlevîhane aşkı arasında bocalamaya başlar. Nisan 1854'ten itibaren hane ahalisinin verdiği ruhsatla haftanın iki gecesini evde geçirmek şartıyla diğer günler Mevlevîhanede kalmasına izin verilir. Sevincini "girdaptan gemisini kurtarmış kaptanın sürüruna" benzetir.

Henüz posta oturmamış olan Şeyh Ali Dede'ye İstanbul gezilerinde Mevlevî kisvesiyle refakat eden İbrahim Efendi, 1854 ramazanında tamamıyla mesaisini Mevlevîhaneye tahsis etmek için kalemden izin alır. Daha intisabının ilk ramazanında eriştiği şeyh refikliği makamının verdiği sarhoşluğu, üzerinde bıraktığı tesiri "Zaman olur ki hayali cihan değer" diyerek dile getirdiği bu devrenin tatlı anıları hafızasından hiç silinmeyecektir. Ancak o Mevlevîlikte postnişin şeyhten sonra en itibarlı derece olan "dede" sıfatını çileye giremediği için alamaz. Bunun sebeplerini yine kendisi açıklar:

> "Bu fakir Mevlevîhaneye gidip sikke-i şerîfi tekbir ile dede efendi hazretleri serime koydukta, serime çilekeş telkinini ihsan etmiş. Ancak sair çilekeşler gibi matbah-ı şerîfte leyl ü nehâr ikame ve hizmet edemeyeceğimden, bu da Hazret-i Mevlânâ efendimizin dört ayaklı gezer çilekeşlerinden olsun diye manevî ruhsat vermiş. Gerçi evvelce Şeyh Hasan Efendi hazretlerinin hâne-i âlîlerinde pek çok hizmetler olunmuş ise de dâhil-i tarîk değil idim; yani müşarünileyhten yed tutmamış idim; ancak muhib idim. Lâkin dergâh-ı Mevlânâ'dan sikke-i şerîfi giydiğim zaman müşarünileyh dede efendi hazretlerinden yed tutmuş ve bazı tarikate dair şeyler emr ü irade buyurmuşlar idi."

İlk gençlik yıllarında üzerinde derin tesirler bırakan Kadrî Dede ile münasebetleri, İbrahim'in uzun yıllar süren taşra vilâyetlerindeki memuriyetiyle son bulur.

Annesi, Bâb-ı Seraskerî Jurnal Kalemi Müdürü Cafer Efendi'nin annesiyle sıkı dostlukları Langa'da evlerine sık aralıklarla ziyaret ve yatılı misafirliklerle devam ederken, burada İbrahim Efendi'nin kaleme başladıktan sonra ailesini telâşa düşüren gönül maceralarına son vermek ümidiyle evlendirilmesine karar verilir. Langa'da bu karar kendisine teklif edilen İbrahim Efendi, şiddetle karşı çıkmasına rağmen Edhem Efendi'nin ve bilhassa Kadri Dede'nin araya girmesiyle evlenmeye razı olur. Kısa süre içinde Şeyhülislâmkapısı'nda konakları bu-

---

20 Aşçı Dede, Abdullah Efendi'nin İzmirli olduğunu, Bayezid'de kâğıtçı esnafıyken dükkânını akrabasına bırakarak Mevlevîhaneye gelip çilekeş olduğunu kaydeder.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

lunan İstanbul'un zengin tüccarlarından Mehmed Ali Ağa'nın[21] eşi Emine Hanım'ın yetiştirdiği Çerkes cariye Hamîde Hanım'la evlendirildi. Bu nikâh, onun Kasımpaşa Mevlevîhanesi'ne intisabının başlarında cereyan eder (1853, Kurban bayramı). Lâleli Camii'nin karşısında bir çıkmaz sokakta kiraladıkları bir eve yerleşirler.

Hatıralarında, o bayram Mevlevîhanedeki bayramlaşma merasimini anlatan İbrahim, bayram sonrası bir gün dergâhın büyük bahçesinde Kadrî Dede'nin "Size Hazret-i Mevlânâ efendimizden bir velet ihsan buyurulmuştur, tebşir ederiz" dediğini, doğacak çocuğunun adını bu zuhurata mebni teberrüken Hüsameddin Çelebi koymayı kararlaştırdığını söyler. 1270 Zilkadesi [Ağustos 1854] üçüncü perşembe gecesi Hüsameddin Çelebi dünyaya gelir. Daha çok annesine benzeyen Hüsameddin Çelebi'ye Hz. Hasan'ın ve büyük babası Hasan Efendi'nin adlarına hürmeten önüne Hasan ismini de ilâve ederse de hatıralarında onun bu adını kullanmaz.

Baba olmanın sorumluluğuyla geceleri evinde kalmaya başlayan İbrahim'in, beliren Rus tehlikesiyle kalemde artan işleri Mevlevîhaneye devamını aksatmaya başlar. Bu sırada bir sabah çıkan yangında evleri yanar. Kandilli'de kendisinin doğduğu sırada annesinden emen komşularının çocuğu Ahmed Bey'in Beşiktaş'taki konaklarına geçici olarak yerleşirler. İbrahim ve ailesi, önce Musika-i Hümâyûn'a giren, ardından da Sultan Abdülmecid'in mabeyincisi olan Ahmed Bey'in konağında bir yıl süren rahat bir dönem geçirir.

Bu sırada mensup olduğu kalemin mümeyyizi Muhtar Efendi'nin, Rumeli Ordusu Defterdarı Hacı Rusûhî Efendi'nin maiyetinde Rumeli'ye gitmesiyle İbrahim, mümeyyiz vekilliğine yükselir ve maaşında fevkalade artış olur. Öte yandan süt kardeşi Ahmed Bey'in konağının malî mesuliyetini üstlenmiş olması itibarıyla konak mübayaasını akşam götürmek için maiyetinde daima bir uşak bulundurması onun iş ortamında itibarlı bir mevkie getirir. Artık bir derece saray çevresiyle alakalı olmuş olan İbrahim'in kalemdeki bu vaziyeti kendi ifadesine göre kıskanç nazarların ortaya çıkmasına yol açar.

Osmanlı – Rus Savaşı ve Erzurum'a Tayini

1853'te patlak veren Osmanlı–Rus Savaşı'nın (Kırım Harbi) ikinci yılında Ruslar Kars ve Ardahan üzerine yürür.[22] Altı ay süren taarruzlara karşı koyan Osmanlı kuvvetleri, 28 Kasım 1855'te Kars'ı boşaltmak zorunda kalır. Kars işgalinin ardından Anadolu Ordu-yı Hümâyûn Ruznamçe Müdürü Şükrü Efendi'nin yaşlılığı ve ruhî vaziyetinin bozulması nedeniyle İstanbul'a

---

21 Aşçı Dede, onun Şehzadebaşı'nda Direklerarası'nın arkasındaki bahçeli hamam ile Çarşıkapısı'nda Örücülerbaşı'ndaki Çifte Hamam onun olduğu gibi, hanları, dükkânları, gemileri olduğunu zenginliğini belirtmek için zikreder.

22 Osmanlılarla Ruslar arasında üç yıl süren bu savaş üç cepheden (Kırım, Beyazıt, Kars) yürütülmekteydi. Anadolu cephesi olarak da adlandırılan Kars cephesi için bkz. A. Tevfik Gürel, *1853–55 Türk–Rus ve Müttefiklerin Kırım Savaşı*, İstanbul, 1935, s. 104–123.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

dönmesiyle onun yerine Dördüncü Ordu-yı Hümâyûn Ruznamçeciliğine bin beş yüz kuruş maaş ve bir miralay tayiniyle İbrahim Efendi tayin edilir. Sarraftan yol harcamaları için aldığı bir miktar borçla yanında babası olduğu hâlde yola çıkar. İki yaşındaki Hüsamettin'i ve diğer aile fertlerini büyükannesi ve halasına bırakan İbrahim'in Kars civarından gelen fena havadislerin İstanbul'da meydana getirdiği olumsuz havaya karşın gönlü "Kâğıthane'ye seyre gidiyor" gibi pür-aşk u muhabbettir.

Gemiyle varılan Trabzon'dan kara yoluyla geldiği Erzurum'da Nisan-Mayıs 1856'da göreve başlar. Burada Müşir Paşa, Jurnal Başkâtibi Edhem Efendi, Ordu Muhasebecisi Mehmed Sakıb Efendi, Ruznamçe Müstahdemi Şerif Efendi ile temas hâlindedir. Bu kadro içinde onun ölünceye dek yakın ilişki kuracağı ve himayelerini göreceği Derviş Paşa ve Hâlet Efendi (Paşa) de yer alır.

Hasankale önlerine kadar gelen ve Erzurum için tehlikeli bir hâl arz eden Ruslar, 30 Mart 1856'da yapılan Paris Muahedesi'yle savaş öncesi doğu sınırına çekilir.[23] Kaygılı geldiği Erzurum'da birkaç hafta içinde barış anlaşmasının yapıldığını öğrenerek rahatlar. Kendisi henüz Erzurum'a gelmeden barış anlaşması yapıldığı hâlde İstanbul'dan gelen beratlı madalyalardan birisi Müşir Paşa tarafından "Ruznamçeci efendi meselenin âhirine yetişti. Lâkin musâlahadan haberi yok iken kendisini böyle bir ateşe attığı için evvelinde dahi bulunmuş gibidir" değerlendirmesiyle kendisine takdim edilir. Bu rahatlığın verdiği güvenle İstanbul'da kalan aile fertlerini getirtir. Mevlevî olduğunu bildirmediği bu yeni çevrede, artık günleri kalem arkadaşlarıyla keyif içinde geçmeye başlar. Bu arada öz annesiyle geçinemeyen babası ve üvey annesi İstanbul'a döner. Kısa bir süre sonra Dördüncü Ordu karargâhının Erzurum'dan Erzincan'a aktarılmasına karar verilir.

Erzincan ve Hâlidîlik

Aşçı Dede 1273/1856 Eylülünde Erzincan'a gelir ve burada Terzi Baba'nın halifeleri vasıtasıyla etkin olan Hâlidîlikle temasa geçer.

Mesleğinden dolayı Terzi Baba, Hayyât Vehbî, Terzi Ağa; uzun boyluluğundan dolayı Uzun Terzi, Uzun Terzi Ağa isimleriyle de tanınan Mehmed Vehbî Hayyât, Kâdirî tarikatına mensup kendi hâlinde bir zanaatkâr iken Mevlânâ Hâlid'in (ö. 1242/1826) halifelerinden Abdullâh el-Mekkî'ye bağlanır. Erzincan'a gelmeden önce Erzurum'da Hâlidîliği temsilen Münzevî Osman Efendi'yi (ö. 1286/1869) bırakan Abdullâh el Mekkî'nin, bir ayı mütecaviz kaldığı Erzincan'dan ayrılmadan önce, aldığı manevî bir işaretle ümmî bir zat olan Terzi Baba'yı halife bırakır. Erzincan ulemasının, ümmîliği etrafında başlattıkları tartışmaların alevlenerek Terzi Baba'yı mahkemeye çıkartma teşebbüsleri, bu teşebbüsün neticesiz kalması ve nihayet Terzi Baba'nın hakkının teslimi gibi bir yığın bilgiye yer veren Aşçı Dede, 1264/1848 tarihinde 59 yaşındayken Erzin-

23 M. Fahrettin Kırzıoğlu, *Kars Tarihi*, İstanbul, 1953, c. 1, s. 550–51.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

can'da koleradan vefat eden Terzi Baba'yı[24] tanıyanlardan aktardığı bilgilerle Hâlidîliğin bu bölgedeki yerleşme macerasını anlatır.[25]

Aşçı Dede, Erzincan'a geldiğinde Terzi Baba'nın boş bıraktığı posta oturacak halife henüz netleşmemiştir. Kalabalık bir müntesip halkasına sahip olan bu şeyhler vasıtasıyla şehrin üç dört yerinde hatm-i hâcegân okunmakta, ölümünün ardından etrafında bir hayli menkıbe hâlesi oluşan Terzi Baba'nın şehrin dışında da takipçileri tarikatı yaymaktadırlar. İbrahim Efendi'nin çevresinde yer alan Terzi Baba'nın başlıca halifeleri şunlardır:

Hacı Hafız Efendi (Mehmed Rüşdü): Terzi Baba hayattayken ona intisap eden ve pirin iki damadından biridir. Hacı Hafız Efendi, Erzincan'da âlim Alansalı Hoca Efendi'nin oğludur. Hâlidîliğin bu havalide yayılmasında mühim rol oynar. Terzi Baba'nın evi yanındaki Kurşunlu Camii'nde her pazartesi ve cuma günleri sabah namazından sonra hatm-i hâcegân icra ettirir. Terzi Baba'nın vefatından sonra Hâlidîliğe intisap edecekler, Hacı Hafız Efendi'den veya Abdussamed Efendi'den el alıyorlardı. Hacı Hafız Efendi (ö. 1860), Terzi Baba'nın mensur kaleme aldığı *Kenzü'l-fütûh* adlı sufiyane eserini *Miftâhu'l-kenz* adıyla nazma aktardı.[26]

Abdussamed Efendi: 1847-48 tarihinde alay imamı olarak bulunduğu Erzincan'da Terzi Baba'ya intisap etti. Şeyhinin vefatından sonra Erzincan'a yerleşti ve Fehmî Efendi'nin tavassutuyla şeyhinin kızıyla evlendi. İbrahim Efendi, onun Terzi Baba'nın halifesi ve damadı olmak sıfatıyla kendisini postnişin makamında görme temayülü içinde bulunduğunu aktarır.

Leblebici Baba (Şemsi Hayal, Süleyman Efendi): Terzi Baba'nın meşhur halifelerindendir. Ümmî olmasına karşın şiirleriyle ünlenmiştir. Aşçı Dede, Abdussamed Efendi'nin evinde karşılaştığı Leblebici Baba'yı (1806–1874) "Bir siyah aba giymiş, başında arakiye, üzerine yeşil sarık sarmış, bir ufak tesbih

---

24 Kale önünde defnedilen Terzi Baba'nın mezarı üstüne türbe inşa edilir. Fehmi Efendi'nin vasıtasıyla o sırada Erzurum defterdarı olan Mecid Efendi türbenin inşasını gerçekleştirir.

25 Tetkik edemediğimiz *Şevkistân* adlı yazma dışında (O. Aktepe bu yazmanın Münip Yıldırgan'ın özel koleksiyonunda olduğunu kaydeder. Yaptığı alıntılar bu eserin Terzi Baba hakkında meydana getirilmiş müstakil bir menakıbname olduğunu gösteriyor) Erzincan'da mühim tesirler meydana getiren ve menkıbeler halesiyle çevrilen Terzi Baba ile ilgili bir yığın çalışma yapıldı. Şüphesiz bu yazma dışında bunlar ilk elden ve içerdiği bilgilerle en hacimli eser olan bu çalışmayı kullanmadığı için birinci derecede kaynak değeri taşımaz. Bkz. Vehbi Cem Aşkun, *Terzi Baba ve Erzincan'ın Mutasavvıf Şairleri*, 1956; Vehbi Yurt, *Terzi Baba: Hayyat Vehbi el-Erzincanî, Hayatı ve Eserleri*, Erzurum, 1995. Terzi Baba'nın hayatı romanlaştırıldı: Ünal Tuygun, *Terzi Baba*, İstanbul, 2001.

26 Arap harfleriyle de basılan (1286, 1328) bu eser, iki defa Latin alfabesine aktarılarak yayımlandı: Hasan Alakese, *Kenzil Miftah "Manevî Anahtarların Hazinesi"*, İstanbul, 1972; Orhan Aktepe, *Terzi Baba, Hayatı ve Miftâh-ı Kenz*, Erzincan, 1979. *Kenzü'l-Fütûh*'un yazması için bkz. İÜ Ktp. T 2340.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

elinde, daima gözleri yumuk, elindeki tesbihi çarh-ı felek gibi devrettirir..." şeklinde tarif eder.[27]

Aşçı Dede, etraflı bilgi vermediği Hacı Abdulbaki Baba (ö. 1889) gibi Erzincan'ın ilçe ve köylerinde halife ve müritlerinden de bahseder. Bütün bu kadro içinde İbrahim Efendi'yi bütün hayatı boyunca derinden etkileyecek kişi Fehmi Efendi'dir.

Ordunun Erzurum'dan Erzincan'a nakli münasebetiyle geldiği Erzincan'da kalem arkadaşı İsmail Efendi'den methini işittiği Fehmî Efendi, ilk görüşmesinden itibaren hayatının mihverini oluşturur. "Eğer bu aşk daha ilerlerse onu bil ki kalemi ve çoluk ve çocukları terk ile kapısında hizmetkâr olurum" diyecek kadar tutulduğu Fehmî Efendi, iradesini tamamıyla teslim edeceği yegâne sufîdir. Bir süre Abdussamed Efendi'nin sahiplenmesinde kalan ve ondan zikir alan İbrahim, yüzünü kısa bir süre sonra tamamıyla Fehmî Efendi'ye çevirir. Uzun boylu ve gayet nahif, zayıf, buğday tenli olan Fehmi'nin etrafındakilere hemen tesir eden ve saygınlık uyandıran güçlü bir şahsiyet sahibidir. Mütevazi kişiliğiyle kendisine intisap edilmesini istemez. Israr edenleri Abdussamed ve Hacı Hafız Efendilere gönderir; daha çok yakın çevresiyle hatm-i hâcegân merasimi tertip etmek ve nasihat vermek suretiyle şeyhlik vazifesini ifa eder. Ancak bu havalide hemen her zümreden alakanın merkezi olmak itibarıyla mevkii Terzi Baba'nın diğer halifelerinin fevkindedir. İbrahim Efendi, şeyhi ziyaret edenler arasında Hıristiyan unsurların da bulunduğuna dikkat çeker. Devlet erkânı katında Terzi Baba'yı temsil eden Fehmi Efendi'dir. Bu hatıratta, onun Derviş Paşa, Hâlet Paşa gibi birçok nüfuzlu devlet adamının üzerinde icra ettiği tesirlere dair bir yığın anekdot yer alır.

İbrahim Efendi, içinde ölünceye kadar tuttuğu Mevlevîlik aşkıyla Fehmî Efendi'nin sohbetlerine başında sikke, sırtında Mevlevî elbisesi ve Mevlevî tarzı bıraktığı bıyığıyla devama başlar. Burada geceleri Erzurumlu Derviş İsmail Efendi'nin bir saat okuduğu *Muhammediyye*'yi dinleyerek rabıta hâlinde bulunan İbrahim, gündüzleri Mevlevî mensubu 4. Ordu Müşiri İsmail Paşa ve Reîs-i Meclis Derviş Paşa'nın gösterdikleri yakın ilgiyle kalemde itibarlı bir mevkie gelir. İsmail Paşa, Derviş Paşa ve Hâlet Efendi'nin Fehmî Efendi'nin ziyaretlerine gelmeleriyle artan muhibbanla İbrahim'in Erzincan'daki vaziyeti büsbütün değişir. Eser buradan başlayarak Fehmî Efendi'nin ayrıntılarla anlatıldığı menkıbeler koleksiyonuna döner. O, sevgilisini bulmuş, hakikat mumu dediği Fehmî'den kandilini yakmış, ezelî ve ebedî sermayesi olan aşkı oradan tutuşturmuştur. Şeyhinin gözleri daima mahmurdur. Mahmurâne nazarları altında İbrahim'in hâli hep perişandır. Daha ilk görüşmesinde İbrahim'in dizginleri boşalır.

Kısa bir süre sonra Dördüncü Ordu Müşirliğine İsmail Paşa'nın yerine Kerim Paşa; Reîs-i Meclis Derviş Paşa'nın yerine Şükrü Paşa gelir. İbrahim

27 Leblebici Baba'nın şiirleri yayımlandı: Leblebici Baba, *Tuhfetü'l-Uşşâk*, haz. Orhan Aktepe, Erzincan, 1997.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Efendi, önceki kadroyla kurduğu ilişkileri, bilhassa Şükrü Paşa'nın tutumuyla devam ettiremez. Onu "işret ile ve diğer ef'âl-i zemîme ile meşgul olup namaz niyaz bilmezler" diyerek tenkit ettiği gibi, Erzincanlılara karşı yürüttüğü siyasetin aleyhinde bulunur. Paşa'nın firarî askerler konusunda sadece Erzincanlıları hedef alması, Şeyh Fehmî ile arasının açılmasına neden olur. Birer hafta aralarla üç çocuğu vefat eden Şükrü Paşa, her bir çocuğunun hastalık devresinde okuması için davet ettiği hâlde Fehmi Efendi'nin mazeretler ileri sürüp gitmemesi, efkâr–ı umûmiyede erenler aleyhinde bulunanların akıbetine dair itikadı pekiştiren bir örnek olarak İbrahim'in hatıralarına geçer.

Nakşî–Hâlidî çizgiye dahil olduğu hâlde içindeki Mevlevî ateşi dinmeyen İbrahim, Fehmî Efendi'den izin alarak Kayseri Mevlevîhanesi'ne mektup yazarak Hâlidî tekkesinde bir süreliğine ney meşk etmesi için bir neyzen, Konya Mevlevîhanesi'nden de Hazret-i Mevlânâ'nın evrâd-ı kebîrinin okunması için izin talebinde bulunur. "Artık hazretin bahçe-i sa'âdetleri Mevlevîhaneye döndü. Her sabah ve akşam huzûr-ı sa'âdetlerinde neyler vurulup âyîn-i şerîfler okunup duhân-ı aşkımız semaya çıkar, nüh felek asumanda aferin okur." Mevlevîlik ve Hâlidîliğin birlikte teneffüs edildiği bu meclisler Şeyh Fehmî'nin mizacını ve İbrahim'in neşvesini ele verir. Daha önce İstanbul'da Kasımpaşa Mevlevîhanesi Şeyhi Kadri Dede'yle devam ettikleri Hatuniye Dergâhı'nın Şeyhi Hüsameddin Efendi Nakşî–Müceddidî olduğu hâlde Mesnevîhanlığı ve Mevlevîliği birlikte yürütmüştü. Kasımpaşa–Hatuniye çizgisine dair bir yığın örnek bulunan Osmanlıda ilk esaslı terkip, Abdi Dede'nin Fatih'te Nakşî–Ahrârî meşihatıyla Mevlevî meşihatını birlikte yürütmesiyle başlar. İbrahim, bu iki neşeyi birlikte götürmekle kalmaz, bu tecrübeyi bütün hatıratında ifade eder.

İbrahim'in, bu yıllarda tarikat terbiyesinde aldığı yolu gösteren önemli bir anekdot, İrşâdî Baba'ya gösterdiği tavırdır:

> "Mecâzibden bir İrşâdî Baba var idi; ekseri gelirler idi. Lâkin bunun ahvali acîb bir şey idi. Hele başında olan külâhın üzerinde mübâlağa olmasın beş yüz adet renkli renkli basma ve bez parçaları dikilmiş ve sırtında aba yüz bin parçadan olup kendisi kısa boylu, kara sakallı bir zat idi. Lâkin üzerinde olan kehleden insan yanında oturmasını arzu etmez idi. Bunun da merakı fakir idim. Ve hazret-i şeyh buna çok riayet eder idi. Gelir doğru hazret-i şeyhin yanında oturup "Ruznamçeci Baba gel!" diye fakiri çağırıp iki ayaklarını uzatarak "Şu ayaklarımı ov" der. Fakir de kemâl-i edeb ü huzûr ile karşısında diz çöküp iki ayağını ovar idim. Sonra oradan alıp doğruca fakirhaneye getirir idim. Tekmil elbiselerini çıkarıp tandıra silkerdim ve kehlelerini ayıklardım, güzelce elini ayağını yıkardım ve taam ekl ettirip yine beraberce huzûr-ı hazrete gelirdim..."

Bu sırada İstanbul'a dönmek isteyen annesini, eşini ve oğlu Hüsameddin'i de katarak Kandilli'ye gönderir. İbrahim Efendi, artık memuriyet dışındaki bütün zamanını şeyhinin yanında geçirmeye başlar. Tekkede sırkâtipliği statüsün-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

de bir görev üstlenir ve bütün yazışmaları kendisi idare eder. Artık kendisinde manevî feyizler gören İbrahim, tekkeye İrşâdî Baba'dan sonra gelen Muso isimli bir meczupla arasında geçen ve nefsini terbiye için mükemmel bir tecrübe görüntüsü veren anekdottan sonra kendisini Konya Mevlevîhanesi'ne atmak, orada bir hücrede halvete çekilerek büsbütün gönlünü zahir hayatın alâkalarından koparmak ister. Bu niyetini açtığı Şeyh Fehmî'den aldığı cevap onu bu teşebbüsünden alıkoyacak, üstelik Konya Mevlevîhanesi'nin o sıradaki vaziyetine dair Fehmî'nin değerlendirmelerini öğrenmesine imkân verecektir. Fehmî cevabında: "Siz zannedersiniz ki Konya'da hücre-nişîn olan dedegânın gönülleri aşk u muhabbetle mâlâmâldır, yok yok! Vâkıf olsanız her birinin gönüllerinde birer dağ gibi şeyler oturmuştur ki hakikatte bir saman çöpü değmez. Yani bir saman çöpü kadar kıymet ve kıratı olmayan şeyler ile gönülleri memlûdur; ama dışarıdan nâzıra öyle bir hoş renk gösterir"

Erzincan'a gelişinin ikinci kışında Hayyât Vehbî'nin evine yerleşir. Mevlevîlik hasretini giderme yolunda İbrahim'de beliren Konya'ya gitme arzusunu Fehmî Efendi engeller. Fehmi'nin, "Ayağına Konya'yı getirelim" müjdesinin zuhurunu beklerken Konya'dan gelen bir Mevlevî dedesi bir ay İbrahim'in konuğu olur. İbrahim, Hayyat Vehbî'nin türbesini süslemek ve orada rabıtada bulunarak vaktini geçirirken artık İstanbul'dan ailesini getirtmek ister. Bahçıvan Hacı Hasan Efendi marifetiyle aile Nisan-Mayıs 1858'de Erzincan'a gelir. Birkaç ay sonra da İbrahim'in babası, bu kadroyu tamamlar. Şeyh Fehmî'ye bağlanan babası, bir süre sonra İstanbul'daki eşini boşayarak Erzincan'da Redif Topçu Alayının Esvap Emini Halil (Melek) Efendi'nin dul kızıyla evlenir (1858 kışı).

İbrahim Efendi'nin bu yıllara ait hatıralarında şeyhine karşı perestiş-kârâne bir bakış; bir gavs, bir kutup karşısında bulunmanın, onun sevgisine mazhar olmanın verdiği bir aşk hâli, mahviyet, klâsik tabirle fenâ fi'ş–şeyh hâli vardır. Erzincan ikametinin sonlarına doğru artık Mevlevî elbisesini çıkarır, tamamıyla şeyhinin kisvesine bürünür. Bu sırada kutsal emanetleri toplamaya başlar. Bunlar ilk etapta haber vermeden teberrüken alınan şeyhi Fehmî Efendi'nin eskiyen iç hırkası, Terzi Baba türbesinde sandukanın eski puşidesinden bir parça, Fehmi Efendi'nin Aşçı Dede'ye hitaben yazdığı emirnameler ve Terzi Baba eliyle dikilmiş bir entari ile yelek... Fehmî Efendi'nin mührü, zaman içerisinde artan Fehmi Efendi'nin mektupları ve dergâhının defterleri... Bu emanetlerin korunması ve zaman zaman açılarak ziyaret edilmesi hususunda oğullarına bıraktığı vasiyette, aksi davranıldığı takdirde daha çok vakfiye şartnamelerinde görebileceğimiz sert sözler sarf eder: "Her kim zayi ve telef eder ise Cenâb-ı Hak, Hazret-i Habib-i Ekremi hürmetine öyle olan adamı dünya ve ahirette zayi ve telef etsin, amin!"

Bu sırada Şeyh Fehmî Efendi'nin oğlu Mehmed Sıdkı doğar. İbrahim Efendi, Mehmed Sıdkı ile 1864'te doğacak olan Mehmed Fevzi Efendilerin lalalığını üstlenir, âdeta kendi evladı gibi üzerlerine titrer. Mehmed Sıdkı'dan

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

kısa bir süre sonra isim babalığını şeyhinin yaptığı kendi oğlu Salih[28] dünyaya gelir (2 Nisan 1859).

İstanbul Ziyareti

Babasının boşadığı annesini getirmek için İstanbul'a gider. Fehmî Efendi, İbrahim'in bilhassa İstanbul'da Hâlet Efendi, Erzurumlu Kadirî şeyhi Hüseyin [Rûhî] Efendi[29] ve Eyüp'te Haşim Baba ile görüşmesini ister. O sırada Hüseyin Efendi (ö. 1288/1871), Sultan Abdülmecid'in ikballerinden biri tarafından satın alınıp Ayasofya Camii bitişiğinde kendisine tahsis edilen bir konakta ikamet eder.[30] İbrahim Efendi, beraberinde Hâlet Efendi olduğu hâlde şeyhi Ayasofya'daki konağında ziyaret eder. Bu ziyarette "başındaki sarık gayr-ı muntazam ve abanın yakası bir tarafa gitmiş, bağrı açık saçık bir perişan hâlde" oturan şeyhin etrafında kalabalık bir zümreye işaret eder: "paşa mazulü, yeniçeri eskisi, Bektaşî fukarası, hoca efendi, kalenderân zümresi sefîne-i Nûh gibidir." Hatıratta aralarında geçen muhavereyi etraflıca anlatan İbrahim Efendi, onun Erzurum'dan kalenderliği nedeniyle anlaşamadığı vali ve ilmiye sınıfından

---

28 Aşçı Dede'nin gözde oğlu olan Salih, gençliğinde gönüllü olarak askere yazılır. Memuriyet temini için İstanbul'da Derviş Paşa'dan yardım görerek İşkodra'ya gider. Kavaya kazası a'şâr başkâtibi olur. Dıraç kazası Meclis-i İdâre Başkâtibi Manastırlı Hamdi Efendi'nin kız kardeşi Sabriye Hanım'la evlenir. A'şâr kitâbetinden azlolunduktan sonra, İşkodra nüfus mümeyyizi olur. Yerleşmek için geldiği Şam'da (1887) memuriyet bulamayınca askerlik mesleğine intisap eder. Aynı yıl İstanbul'da Derviş Paşa'nın maiyetinde bulunur. Bir yıl sonra Dördüncü Ordu Nizamiye Otuz Birinci Alayının Siirt sancağında ikinci taburun tabur kâtibi olur. Eşi Sabriye Hanım hastalanarak İstanbul'da vefat eder (19 Mart 1892).

29 Bitlis'te Şeyh Rıza Efendi'den hilâfet alan Kadirî şeyhi Hüseyin Ruhi Efendi, daha önce Erzurum'da Hüseyniye Zaviyesi'ni tesis etti, bir sebeple burayı terk ederek İstanbul'a geldi. Mezarı Haseki'de Baba Efendi Dergâhı haziresindedir. Fehmî Efendi'nin duyduğu yakınlık, Hüseyin Efendi'nin Terzi Baba'nın türbesi yapılırken Erzincan'da bulunan Hüseyin Efendi'yle tesis ettikleri hukuktan ileri gelir.

30 Aşçı Dede, şeyhin ikballe hikâyesine de yer verir: "Hikâyesi şöyledir ki padişahın bu ikbale alâkası olup her nasılsa bir şeyden dolayı bir vakit kendisinden soğumuş olmasıyla ikbal tekrar kendisini sevdirmek için hocalara şuraya buraya düşmüş, bir fayda görmemiş. O zaman Şeyh Hüseyin Efendi hazretleri Dersaadet'e henüz gelmiş ve Süleymaniye tarafında bir zatın konağında misafir imiş. Bunu haber alıp Erzurum'dan bir büyük meşâyıhtan bir zat gelmiş diyerek bilvasıta ikbal oraya gitmiş ve keyfiyet, müşarünileyh şeyh efendi hazretlerine arz olunmuş. Cevabında: "Biz öyle muska yazar okur üfler şeyhlerden değiliz; bir kalender fakir bir dervişiz" diyerek kabul buyurmamışlar. Be-tekrâr konak sahibi tarafından ısrar ve rica olunması üzerine kabul buyurup ikbali huzurlarına celp etmişler. Şöyle buyurmuşlar ki "Biz öyle muska bilmeyiz; ancak bizimki bir nazardır. Haydi gidin saraya, zât-ı şâhâne şimdi sizi arıyor" demesi üzerine hatun bu sözden bir şey anlamayıp oradan kalkıp saraya gider iken yolda baltacılar her biri birer hayvan üzerinde süratle istikbal edip "Aman efendim, zât-ı şâhâne acele sizi sual ediyormuş" diyerek süratle saraya gelip huzûr-ı şâhâneye çıkıp eski alâkanın üzerine on misli daha zammolmuş bir muhabbet ve alâka müşahede etmesiyle hemen ertesi günü ikbal, tekrar huzûr-ı hazret-i şeyhe gelip ayaklarına kapanıp istirham ve niyaz ile Ayasofya'daki konağı alıp hazret-i şeyhe vermişler."

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

uzaklaşıp İstanbul'a geldiğini söyler. Hatıratta, İsmail Rumî'nin İstanbul'da devlet erkânı arasında mensup bir zümre temin ettiğini gösteren veriler yer alır.

Eyüp Camii bitişiğindeki hanesinde ikamet eden Hâşim Baba ise, İbrahim Efendi'ye göre o zamanki Dersaadet'in kutbudur. "Ha senin kaşlarında ufak kuşlar yuva yapmış! Bak benim kaşlarıma kargalar yuva yapmış!" gibi remizli sözler sarf eden, meczup görünüşlü Hâşim Baba'yı bir kere de Hâlet Efendi ile ziyaret eder. Ancak son ziyarette sadece Hâşim Baba'yı bir diğer odadan seyretmekle yetinirler.

İbrahim Efendi, yanında annesi olduğu hâlde Erzincan'a döner. Erzincan dönüşü, Şeyh Fehmî'nin kendisini hilâfet mertebesine yükseltmesiyle menzili yükselen İbrahim Efendi, Fehmî Efendi'nin Hâlet Efendi'nin İstanbul'a daveti ve oradan hacca gitmek niyetiyle 1861'de Erzincan'dan ayrılmasıyla yalnız kalır. Aşçı Dede, hatıralarında şeyhinin İstanbul'da, Hicaz'da ve Mısır yolunda başından geçenleri etraflıca anlatır.

Erzurum ve Kadirîlik

Erzurum'da Hıristiyan ahalinin huzursuzluk uyandırması üzerine bir süredir Erzincan'da bulunan Meclis-i Ordu-yı Hümâyûn'la beraber İbrahim Efendi 1861 Aralığında Erzurum'a gider. Burada ilk temasa geçeceği kişi, daha önce İstanbul'da görüştüğü Hüseyin Ruhî'nin Erzurum'da posta oturttuğu Tokatlı İsmail Sırrı Efendi'dir. Hatıralarında onu "Kendisi orta boylu, sakallarına cüz'îde kır serpmiş, uzun bir basma entari ve onun üzerinde basma bir hırka giymiş ve başlarında arakiye üzerine mürşidleri Şeyh Hüseyin Efendi hazretleri gibi perişan bir beyaz sarık sarmış, göğsü ve bağrı açık, aynı Şeyh Hüseyin Efendi hazretlerine hâli ve şanı müşabih bir zât-ı âlî-kadr olduğu müşahede olundu" şeklinde tarif eder ve İsmail Sırrı'nın, şeyhi Hüseyin Efendi'yle İstanbul'da gördükleri itibar ve gösterdikleri kerametlere yer verir. İlmiye mesleğinden sufiliğe dönen Hüseyin Efendi, temas hâlinde olduğu Fehmî Efendi'nin bu gözde halifesine gösterdiği yakın ilgiyle İbrahim Efendi'de Kadirî neşesi zuhur eder. Hüseyin Vassâf'ın "Hüseyin Rûhî ve İsmâîl Efendilerde Nakşibendîlik neşesi de galip idi" nakline nazaran müşterek cihetler fazlaydı. İbrahim Efendi'ye göre: "Bir sâlikte dört şey mevcut olmadıkça o sâlik mükemmel olamaz. Birisi âdâb-ı Mevlevî, ikincisi sülûk-ı Nakşî, üçüncüsü aşk-ı Kâdirî, dördüncüsü teslîm-i Bektaşî."

Aşçı Dede, hatıratında Haşim Baba ile İsmail Efendi'nin İstanbul'da aralarında geçen bir vakıaya da temas eder:

> "Kibâr-ı meşâyıh-ı Kâdiriyyeden merhum Tokadî Şeyh İsmail Efendi kuddise sırruhu'l-azîz mürşitleri merhum Erzurumî Şeyh Hüseyin Efendi kuddise sırruhu'l-azîz zamân-ı hayâtında İstanbul'da bulunup bir gün fevkalâde kendisine bir feyz-i ma'nevî hâsıl olup dünya başına zindan olmuş. Binaenaleyh Eyüp Sultan'a gelip zikri sebkat eden merhum Hâşim Baba kuddise sırruhu'l-azîze gidip ten-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

haca bulup hemen iki ayaklarına kapanıp "Aman efendim, aman efendim, fakirinizin nazarımda efendimizin makamları pek büyüktür bilirim. Allah aşkına olsun, fakire merhamet buyurun! Feyz-i ma'neviyye zuhur etmiştir, hâlim pek perişandır, efendimize dehalet ettim!" demiş. Hâşim Baba tebessüm edip "Terlemeli, ammâ gömleği ıslatmamalı" buyurmuşlar. Ve bu nutk-ı âlîden merhum İsmail Efendi'ye ârız olan hâl-i bâtıne ve tecelliyât-ı kudsiyye sebebiyle kabz, mübeddel-i bast ve zevk ü sefa olmuştur."

Erzurum Kadirîliği için verdiği zengin bilgilerde onun Mevlevî aşkıyla dönüştürücü rolüne rastlarız. Kadirîhanede cuma namazının ardından mukabele yapılmaya başlanması, semahanenin onun ince zevkiyle düzenlenmesi, ayin için İstanbul usulü zakir ve naathanlar tedariki ilk hamleleri arasında yer alır. Burada kendisinin dahil olduğu tam bir Kadirî ayini ayrıntılarıyla hatıralarında yer alır. O, artık şeyhin yanında müstesna bir mevki işgal eder. İstanbul tekkelerini andıran yeni teşkilâtlanma memur tayfasını cezbettiği gibi, ateşli ayinler halkayı genişletmeye, diğer tekkelerde de bu usul cari olmaya başlar. İbrahim Efendi'nin şahsî tesirleriyle oluşan bu usul, Erzurum'da "Ruznamçeci efendi zikri" adıyla anılır. Fakat bu manzara uzun sürmez. Klâsik tarzı değiştiren, bir şekilde Kadirî şeyhinin fevkinde bir nüfuzla hareket eden İbrahim'in, Erzurum Müftüsü Hacı Ömer Efendi Hoca'nın Ordu Müşiri Kerim Paşa'ya vuku bulan şikâyetiyle hareket alanı sınırlanır ve tekke eski hâline avdet eder. İbrahim'in Erzurum'da devam ettiği bir başka tekke, Habib Baba'dan[31] (ö. 1845) sonra posta oturan halifesi Hacı Mustafa Baba'nın Yeğenağa Mahallesi'ndeki Kadirî tekkesidir. Tüccarlıktan sufîliğe dönen ve dünyayı tamamıyla terk eden Mustafa Baba ile muhtemelen aynı tekkeden Hacı Osman Efendi, İbrahim'in sık ziyaretlerle temas kurduğu diğer sufilerdir. Bu arada onda manevî hâller zuhur etmeye devam eder. Erzurum'da Kırklar Makamı denilen yerde Hz. Hızır'la karşılaşması bu devre anılarında dikkat çeker.

Tekrar Erzincan

Ordu tekrar 1862'de Erzincan'a döner. Bu sefer dönerken yanında getirdiği Aziz'e duyduğu aşkın etrafında uyandırdığı dedikoduları göğüslemek zorunda kalır. Babasının da içinde yer aldığı bu taarruzda kendisini teskin eden yine şeyhi Fehmî Efendi'dir. Bir müddet sonra kızı Fatıma Zehra dünyaya gelir (Mayıs 1863). Ancak sıkıntılar İbrahim'in peşini bırakmaz. Kısa bir süre yaşayan kızının ölümünden birkaç yıl sonra çocuklarının annesi Hamîde Hanım'ı kaybeder (Mart-Nisan 1865).

Hüsameddin ve Salih'le ortada kalan İbrahim'in yardımına Şeyh Fehmî yetişmekte gecikmez. Müşir Derviş Paşa'nın o sırada sekiz on yaşlarında olan oğlu Ahmed'in dadısı Hatice Hanım, hemen taziyenin ardından İbrahim'e

31 Habib Baba için bkz. Hür Mahmut Yüceer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf [19. Yüzyıl]*, İstanbul, 2004, s. 383.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

nikâhlandırılır (1865). Derviş Paşa'yla İbrahim Efendi'nin zaman zaman baş gösteren soğukluklara karşın İbrahim'in lehine bir yığın olumlu tesirler meydana getirecek ve Derviş Paşa'nın ölümüne kadar sürecek, âdeta bu aileye mensubiyet rengi alacak teması bu devrede derinleşmeye başlar.

1865 sonbaharında Terzi Baba Türbesi yakınında Fehmî Efendi için dergâh inşasına niyet edilir. Derviş Paşa, Yağcıoğlu, Hâlet Bey, Fehmî Efendi, Meclis Kaymakamı Mahmud Bey ve diğer zevatın malî katkılarıyla 25 Haziran 1865'te başlanan inşaatın, İbrahim Efendi'nin nezaretinde 21 Kasım 1865'te kabası biter. Beşinci Ordu Müşiri olarak İstanbul'a dönen Derviş Paşa'nın Fehmî Efendi'yi yanında götürmesiyle inşaata ara verilir. Fehmî Efendi oradan hac için Hicaz'a gider (27 Şubat 1866).

Bu boşluk devresi İbrahim Efendi için ilimle meşgul olma fırsatı verir. Süleymaniye Rüşdiyesi'nden sonra ara verdiği dersleri Hoca Hacı Sıddık Efendi'nin ders halkasına devam ederek ilerletir. *İsagoci*'yle başladığı kitap okumalarına *Mülteka* ile devam eder. Erzincan'da karşılayamadığı kitap ihtiyacını İstanbul'dan getirttiği eserlerle giderir. Bu eserlerin listesini verir: *Metn-i Şemsiye, Tasavvurât ve Tasdîkât, Hâşiye-i Siyâlkâtî ale't-Tasavvurât ve't-Tasdîkât, İsâm ale't-Tasavvurât ve't-Tasdîkât, Müftîzâde ale't-Tasavvurât ve't-Tasdîkât, Seyyid Ali ale't-Tasavvurât ve't-Tasdîkât, Şerhu Metâli', Şifâ'-ı Şerîf Tercümesi* (İbrahim Hanif), *Âdâb-ı Gelenbevî ma'a Şerh-i Hasan Paşa* (Hasanpaşazade Seyyid Muhammed). *Tercüme-i Miftâhu'l-funûn, Multeka, Tercüme-i Şerh-i Mevâkıf, Tarsusî, Hikmetü'l-ayn Haşiyesi, Lârî, Multeka'l-ebhur.*

Bu çalışmaları Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn ruusuyla ödüllendirildi (29 Temmuz 1866). Fehmî Efendi'nin hac dönüşü Derviş Paşa'nın yanında bir süre Şam'da kaldıktan sonra İstanbul yoluyla Erzincan'a gelmesiyle (Nisan-Mayıs 1867), inşaatı yarım kalan dergâh, 14 Temmuz 1867'de bitirilerek merasimle açılır. Erzincan'da kışlalarda bulunan bütün askerî erkânla, mülkî kadro ve ahalinin davetli bulunduğu bu açılış öncesi İbrahim Efendi, dergâhın bütün teşrifatı, konukların ağırlanması ve sair işleri deruhte eder. Onun ince zevkiyle gerçekleşen ve herkesi memnun eden bu açılış, onun ayrıntılarıyla hatıratın en güzel bölümlerinden biridir. Bu vaka, onun için ölünceye kadar gururla kullanacağı yeni bir ismin verilmesiyle neticelenir: Aşçı Dede. Bu isim, mutfak işlerinde, misafirlere hazırlanan kırk sofranın hazırlanmasında gösterdiği aşçılık hizmetine mükâfat olarak Şeyh Fehmî Efendi tarafından verilir. Dergâhta kendisi için Aşçı Dede odası tahsis edilen İbrahim Efendi, hatm-i hâcelere ve cuma günleri okunan Mesnevî derslerini takiple hayatının en güzel demlerini geçirmeye başlar.

Ertesi yıl Dördüncü Ordu Müşirliği uhdesinde olarak Diyarbakır'dan gelen Derviş Paşa'yla Erzincan renklenir. Bu sırada Terzi Baba'nın damadı ve halifesi Abdussamed Efendi, Fehmi Efendi'nin yaptırttığı tekkeye postnişin olmak arzusunu dışa vurur. Tavırları ve sözleri sertleşen ve bundan dolayı etrafını daraltarak tek başına kalan Abdussamed Efendi büsbütün çekilmez olur. İnce bir ayar yapılarak, eşini kaybettiği için büsbütün yalnız kalan Abdussamed'in hırsına

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

gem vurulur. Ancak Aşçı Dede'nin talihsizliği devam eder, Hatice Hanım'la evliliğinden olan ilk ve son çocuğu Ayşe Kevser (d. 2 Kasım 1868) doğduğu yıl ölür.

Ordu merkezinin tekrar Erzurum'a dönmesi kararı üzerine Aşçı Dede 24 Ocak 1870'te Erzincan'dan hareket eder. Zorlu bir kış yolculuğundan sonra gelinen Erzurum'da Aşçı Dede, daha önce temin ettiği sufî çevrelerle, bu kere heyecanlarını dizginlemiş bir hâlde temaslarına devam eder ve artık izinli olduğu için hatm-i hâcelerle Erzurum günlerini şenlendirir. Diğer taraftan muhasebe işlerindeki vukufu nedeniyle Müşir Mustafa Paşa'nın ve Reis Ali Sâib Paşa'nın işlerini görmek için sık sık konaklarına davet edilir. Oğlu Hüsameddin Efendi, bu sırada meclis kalemine mülâzım olarak alınır.

Memuriyetten İstifa ve Şam

Derviş Paşa'nın ısrarlı mektuplarıyla memuriyetinden istifa ederek 1871 Ekiminde hareket ettiği Erzurum'dan, birkaç gün Erzincan'da kalarak İstanbul'a gelir (13 Kasım 1871). Bu, Erzincan'da şeyhi Fehmî Efendi'yle son görüşmesidir. Derviş Paşa'nın Aşçı Dede'yi memuriyetinden ayırmaktaki maksadının bir süredir Şam'daki çiftliğinin idaresinden rahatsız olduğu için güvenebileceği bir adama teslim etmek olduğu anlaşılır. Aşçı Dede birkaç ay kadar kaldığı İstanbul'dan zaruri bu görev için Şam'a hareket eder (23 Ocak 1872). Memuriyetten ayrılmak Aşçı Dede'nin sonradan büyük pişmanlık duyacağı ve hamisi Derviş Paşa'nın kendisiyle arasını hep açık tutacağı vahim bir hatadır, ancak umduğunu bulamayacağı bu işten kaçınması kendisi için imkânsızdır.

Şam'a gelişiyle eski kalem arkadaşı Kadirî şeyhi Muhtar Efendi'yle temasa geçer. Bu eski dostu vasıtasıyla tanıştığı Beşinci Ordu-yı Hümâyûn Müşiri Büyük İzzet Paşa, Erkân-ı Harbiye Reisi Küçük İzzet Paşa ve diğer devlet erkânının sohbetlerinde takdir görür. Onun hem zâhir hem de bâtın ehliyle hemdem olmasına nispetle kendisine "Zü'l-cenâheyn Sultân Baba Efendi" lâkabı takılır.

Ailesini İstanbul'dan getirten Aşçı Dede, çiftlik işleriyle uğraşır, kötü idarenin önüne geçmeye çalışır; ancak hukukî gerekçeleri sağlam olan Nablusîzade'nin karşısında zayıf kalır. Yüzsüz ve hırsız diye nitelediği insanlarla uğraşmak, askerî işler dışında bir meslek tecrübesi olmayan Aşçı Dede'yi usandırır, çiftlik işlerinden istifa etmeyi düşünür. Şam görevi sırasında vali olarak oraya atanan Hâlet Paşa; Reis Ârif Paşa, Muhasebeci Muhtar Efendi ve Erkân-ı Harbiye Reisi Hüseyin Fevzi Paşa arasında dolaşan ve sık sık değişen devletin üst kadrolarının yakın, uzak ilgileriyle zaman geçiren Aşçı Dede, nefret ettiği çiftlik işinden büsbütün sıyrılarak eski memuriyetine dönmek ve bu yolda Derviş Paşa'nın gönlünü elde etmek amacıyla İstanbul'a gelir (Kasım 1873).

Derviş Paşa'nın arzusu hilâfına olmakla beraber onun tavassutuyla Beşinci Orduda münhal bir göreve atanması için girişimde bulunurken Bosna valiliğine atanan Derviş Paşa, fikir değiştirerek onu maiyetinde götürmek ister. Bu sırada redif yoklamacı kadrosuna atanan Aşçı Dede rahat bir nefes alır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ancak bu görevin yeri de Şam'dır. İki buçuk yılı aşkın ayrı kaldığı devlet memuriyetine redif yoklamacısı olarak dönmenin sevinciyle geldiği Şam'da (Mart 1874) kısa bir süre içinde jurnal kaleminde sınf-ı evvel olur. Gönül huzurunu bulan Aşçı Dede, artık Emeviye Camii'nde tek başına hatm-i hâcegâna başlar.

Şam'da sufî çevrelerle temas kuran Aşçı Dede'nin temas kurduğu şahıslar arasında Dağıstanî Hacı Halil Paşa'nın halifesi Hacı Halil Efendi dikkat çeker. Hâlid-i Bağdâdî'nin halifelerinden Muhammed-i Hânî'nin[32] damadı olan bu zatla aralarında Şam'ı istilâ etmesi muhtemel koleranın manevî olarak önüne geçilmesine dair bir yığın anekdot cereyan eder. Şeyhin makamını "... o dereceye vâsıl olmuş idiler ki hangi vakit isteseler ve pîrân-ı izâm hangisiyle min ciheti'r-rûhâniyye sohbet ve mükâleme ve bir şey istizanını emel ve arzu buyursalar idi, o anda telgraf-ı ma'nevî tellerini keşide edip arz-ı hâcet ederek cevap alırlar idi" diyerek tavsif eder. Bu zatla yıllar sonra İstanbul'da yeniden bir araya gelecektir; ancak bu sefer Hacı Halil Efendi artık Mevlevî şeyhi olarak ortaya çıkacaktır.

Muhammed-i Hânî[33] (Biraz önceki Hânî'nin oğlu), Aşçı Dede'nin tasavvuf bilgisinin gelişmesinde mühim bir kaynaktır. Ondan Ekberiyyenin 19.yy'daki en büyük temsilcisi Magribî Seyyid Abdulkadir Efendi'nin *Mevâkıf* adlı eserini ve İbn Arabî'nin *Fusûsu'l-hikem*'ini okur. İki yıl süren bu ders dönemini tasavvufî metinleri okuyarak geçirir. Hânî ailesinin bir diğer önemli ferdi *Hadâ'iku'l-verdiyye* yazarı Abdulmecîd-i Hânî (1847–1901) ile de yakın dostluk kurar. Hakkında dönemli bilgiler verdiği Abdülmecid'den, şairliği bırakmış olmasına karşın şeyhi Fehmî Efendi için mersiye talep eden Aşçı Dede, ondan bir naat teminine muvaffak olur. Emeviye Camii hatibi Ebulhayr Efendi (1831–1889) de ayrı bir önem taşır. Hatıratında kendisi için menkıbe adıyla ayrı bir fasıl tahsis eder. Ebulhayr'ın oğlu Mehmed Cemaleddin Efendi (1867–1918) ile daha sonra İstanbul'da temas kurar. Yine onun Şam yıllarında Alemdar (Sancaktar) Camii hatibi Abdurrahim Efendi, üzerinde tesir meydana getiren bir başka şahsiyettir.

1875'te patlak veren Hersek ayaklanmasıyla başlayan Sırbistan–Karadağ savaşının doğurduğu siyasî bunalım ve Osmanlı–Rus savaşı ortasında Fehmî Efendi İstanbul'a gider, Derviş Paşa'nın yanında bulunur, İstanbul'da siyasî va-

---

32 Muhammed-i Hânî Efendi (Muhammed b. Abdullâh el-Hânî; Hâlid-i Bağdâdî'den hilâfet aldı. Şam, Hama ve Halep'te bulunan Hânî, 1854'te Musa Safvetî Paşa'nın davetiyle geldiği İstanbul'da Hâlîdîliğin yayılmasını temin etti. Abdulmecîd b. Muhammed b. Muhammed el-Hânî, *Hadâ'iku'l-verdiyye fî ḥakâyıḳı ecilla'i'n-Nakşbendiyye*, Dımaşk, 1997, s. 729; Abdurrahman Memiş, *Hâlid-i Bağdâdî ve Anadolu'da Hâlidîlik*, İstanbul, 2000, s. 178-179.

33 Muhammed b. Muhammed el-Hânî (1831– 1898), Hâlid-i Bağdâdî'nin halifesi Muhammed-i Hânî (1798–1862)'nin oğludur. Babasının halifelerindendir. İstanbul'da bir süre bulunarak babasının teşkil ettiği Hâlidî neşesini yayan Hânî, birçok şehirde tarikatın kökleşmesini temin etti. Hânîlerin Hâlidîlik içinde taşıdıkları değer için tatminkâr bir çalışma için bkz. Itzchak Weismann, *Taste of Modernity Sufism, Salafiyya and Arabism in Late Ottoman Damascus*, Leiden, 2004, s. 84–123.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ziyetin içine girer. 1880'e kadar Rumeli ve Anadolu'da bulunan Fehmî Efendi, Erzincan'a gelerek aynı yıl eşi, oğlu Ahmed Fevzi ve halifesi Abdullah Efendi'yle hacca gider, burada vefat eder (23 Aralık 1880). Hatıratın bu bölümü Fehmî Efendi'nin ölümüyle sarsılan Aşçı Dede'nin duyduğu büyük üzüntüyü yansıtan bölümler içerir. Ayrı bir fasıl ayırarak şeyhinin bu son yolculuğunu maiyetindekilerden dinlediği menkıbeleriyle anlatır.

Bu devrede sık sık yanına giderek feyz aldığı Hacı Halil Efendi, ona salât–ı Bedriyye'yi okumasını tavsiye eder. Hâlidî zikir literatüründe yer alan bu dua, Bedir'de savaşan sahabenin isimleri etrafında Hâlid-i Bağdâdî tarafından tanzim edilen uzun bir metindir. Aşçı Dede, 1885'te şeyhten bu duayı okuma ve okutma izni aldıktan sonra, etrafına topladığı küçük bir grupla salavât–ı şerîfeler okutmaya başlar. Esas itibariyle meşihate soyunmuştur.

Hac güzergâhı olduğu için Şam'a birçok mühim sima gelir. Bunlar arasında bilhassa şeyh efendiler, Aşçı Dede'nin dikkatini çeker, onlarla temasa geçer. Bu kalabalık ziyaretçi kadrosu arasında Mustafa Çorumî, Aşçı Dede'nin kendisi için özel bir fasıl ayırdığı Halidî şeyhlerindendir. Aslen Şiranlı olup Çorum'da uzun süre bulunduğu için Mustafa Çorumî diye ünlenen bu şeyh, 1886'da dervişleriyle hac için çıktığı yolculukta Şam'a uğrar. Daha Beyrut'ta kendisini karşılayan Aşçı Dede, ikametini uzatan şeyhin Şam'da âdeta yaveri gibi her işine koşar. Hacı Halil Efendi'nin ve Mustafa Çorumî'nin ortak şeyhi o sırada Mekke'de bulunan Dağıstanî Hacı Halil Paşa olması münasebetiyle Şam'da sık sık bir araya gelirler. Fehmî Efendi'yi kaybeden dede için o, temsil suretiyle mühim bir değer yüklenir. Daha önce Şeyh Fehmî ile hacca gitmiş olan Çorumî'den şeyhinin menkıbelerini derler. Çorumî'nin sohbetlerinde tuttuğu notları ve onun silsilesini mecmuasına ilâve eder. Dikkat çekici bir nokta, dedenin merhum şeyhi Fehmî'ye olan derin bağlılığı, onun Çorumî'ye intisabına engel olur. Mustafa Çorumî'nin ihsas ettiği ve dedenin sebebini açıkladığı bu vaziyete karşın, Çorumî memleketine döndüğünde, kendisine yakın ilgi gösteren Aşçı Dede'yle mektuplaşır. Bir diğer Hâlidî şeyhi, 1888'de Şam'a gelen Harputlu Beyzade Hacı Ali Efendi'dir (ö. 1904).[34] Muhammed Hafız Ruhavî'nin halifelerinden olan bu zat dışında bir yığın sufî ve âlim kadro onun hatıralarında yer alır.

Bu sırada tamamlanması dört yıl sürecek olan *Tercümetü'l–Fârisiyye fî Tefsîri'l–Hakkıyye*'nin telifine başlar. Bütün bunlar arasında o, tekaüt olmak, Hicaz'da ikamet etmek, şeyhi Fehmî Efendi'nin orada türbedarlığını yapmak, dünyayla bütünüyle ilişkilerini koparmak arzuları içinde tutuşur. Hatta Birinci Ordudan ayrılarak müstakil orduya dönüşen Hicaz fırkasında muhasebeci kadrosunda ihtiyaç bulunduğunu öğrenince bu memuriyete atanmak için nafile bir girişimde de bulunur (1889).

Aşçı Dede'nin hatıratında Şam'daki devlet erkânıyla ilişkileri mühim yer tutar. Özellikle hoşlanmadığı Beşinci Ordu Levazım Reisi Mustafa Paşa'dan

34 Abdurrahman Memiş, *age.*, s. 197–98.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

sonra onun yerine atanan (1890) Şevki Paşa'ya büyük bir sevgi duyar. Bu sevginin arkasında Şevki Paşa'nın Kasımpaşa Mevlevîhanesi'ne intisabından sonra şeyhi Kadrî Dede'yle beraber gittiği Hatuniye Dergâhı şeyhi ve devrin büyük Mesnevîhanı Hüsameddin Dede'nin vefatından sonra postuna geçen halifesi Mustafa Vahyî'nin damadı olması yatar. Mustafa Paşa'nın Levazım Reisliğinde kendisinin cemal âşıklığını dillendirmesinden dolayı sıkılan ve etrafta bu sıfatla şöhret bulmak korkusuyla incinen Aşçı Dede, bu yeni gelen Levazım Reisi ile kahırdan lutfa mazhar olduğunu düşünür. Hanesine hiç beklemediği bir ziyaret gerçekleştiren ve ziyaret sonunda Aşçı Dede'nin elini öpen Şevki Paşa, onun için sıkıntıdan sonra gelen ferahlama gibidir.

1890 sonbaharı başında beliren veba salgını Halep ve Hama'ya ulaşır, Şam'ı tehdit etmeye başlar. Vaziyeti Hacı Halil Efendi'ye açan Aşçı Dede, ondan bu salgının Şam'a sirayet edemeyeceğini, bunun da kendisinin Şam'da bulunuşundan kaynaklandığını öğrenir. Aşçı Dede, eriştiği bu yüce mertebenin sevinciyle kendisini manevî Şam muhafızı görür. Onun kendisini birçok vakanın seyrine tasarruflarla müdahil olma, eşyanın vaziyetine insân-ı kâmil makamında tedbir etme mevkiinde gördüğünü gösteren bir yığın anekdotu hatıratında anlatır. Osmanlı–Rus harbi, hatta 1905 Rus–Japon savaşına kadar geniş çaplı hadiselerde şahsî katkısını belirtmekten geri kalmaz.

Çankırı'ya defterdar olarak atanan Hâlid Bey'in yerine Şam'a muhasebe müdürü olarak gelen Cemal Bey'le geçen on yıllık çalışmanın ardından 1891'de arası bozulan Aşçı Dede için sıkıntılı geçen bu dönemde hacca gitme arzusu giderek depreşir. Gördüğü rüyaların tamamını bu yolculuğun bir işareti kabul eder. Hâlid-i Bağdâdî'nin hanımı Sit Hanım'ı belli aralıklarla ziyaret eden ve mensup olduğu tarikatın müessisinin eşi olmak itibarıyla Sit Hanım'a özel bir kıymet veren Aşçı Dede, bu devreye ait hatıralarında Hâlid-i Bağdâdî'nin eşi Sit Hanım'ın vefatını ve cenaze merasimini nakleder.

1891 yılının sonbaharında, Aşçı Dede'nin adını koymaktan kaçındığı şeyhlik devresinin başında kendisine ilk intisap eden Şam'da Levazım Birinci Şubesi hulefâsından Ahmed Tevfik Efendi'dir. Ara sıra sufî eserler okumak için Aşçı Dede'ye müracaat eden Tevfik Efendi, intisaptan hemen önce Şeyh İsa Efendi'den el alır. Arada fazla bir süre geçmemişken Aşçı Dede'ye gelerek günde beş bin adet ism-i celâl çektiği hâlde gönlünün yeteri kadar huzur bulamadığını söyler, kendisinin bu sıkıntısına bir çare bulmasını rica eder. Aşçı Dede, kimseyi irşada eriştirici mürşit olmadığını, tarikat şeyhliği yapıp zikir talimine memur ve muktedir olmadığını, ancak müzakerecilik makamında yardım edebileceğini belirtir. Aşçı Dede'nin bu vaziyeti, aslında şeyhi Fehmi Efendi'yi taklitten ibarettir. Zaten o sırada Hacı Halil Efendi, Muhammed-i Hânî gibi Hâlidî şeyhlerinin bulunduğu Şam'da işi büyütmek mümkün olamazdı.

Tevfik Efendi'nin gördüğü rüya, bu teşebbüsün hayırlı olduğuna dair işaretler taşır. Alenî nitelik taşımayan bu hamlenin amacını "Bu yüzsüz asi Aşçı Dede'ye Hazret-i Mevlânâ Hâlid kuddise sırruhu'l-azîz efendimiz tarafından feth ü küşat olunan bâb-ı feyz-i aliyyeye evvelâ birinci dehalet eden

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

mumaileyh Ahmed Tevfik Efendi oğlumuz olduğuna da fevkalâde memnuniyet ile çok teşekkürler ettim." diyerek açıkça ortaya koyar. O sırada gitmek istediği hac yolculuğunda geride bırakacağı halife bu vesileyle belli olur. Büyük bir sevgiyle bağlandığı Tevfik Efendi, Aşçı Dede'nin hatıratını gösterdiği ilk kişi olur. Halkaya Şeyh Muhacir Mehmed Hüseyin Efendi'nin oğlu Hasan Efendi, Hacı Halil Efendi'nin damadı Tabur Kâtibi Ahmed Efendi ile Tabur Kâtibi Mehmed Ali Efendi ve Ahmed Tevfik'in kardeşi Mehmed Şerif'in dahil olmasıyla evinde hatm-i hâceye başlanır. Kısa bir süre sonra Beşinci Ordu-yı Hümâyun Dokuzuncu Fırka Kumandanı sıfatıyla Şam'a gelen Şevket Paşa'nın maiyetinde mülâzım olan Terzi Baba'nın torunu; Abdussamed Efendi'nin oğlu Hâşim'le mürit sayısı yediye yükselir. Bu devrede Şam'da baş gösteren kolera salgını hatıralarda yerini alır.

İstanbul

Ertesi yıl tebdil-i hava için İstanbul'a gelir (26 Eylül 1892). Gemide kaybolan kutsal emanetleri sakladığı bohçasının ıstırabıyla Ortaköy'de Derviş Paşa'nın yalısında kendisine tahsis edilen odaya yerleşir. Yirmi gün sonra bohçanın bulunmasıyla Aşçı Dede'nin gözleri ancak İstanbul'u görmeye başlar. Memuriyetinin ilk yılında tutulduğu ve o sırada Levâzımât-ı Umûmiye Dördüncü Şube mümeyyizi olan yaşlanmış, saçı sakalı ağarmış Osman (Faiz) Efendi'yi ziyaret eder. Akraba ziyareti için gittiği Kandilli'de geçmiş günlerinin hatırası canlanır. O kışı Kandilli ile Ortaköy arasında gidip gelerek geçirir. İstanbul'a kat'î surette yerleşme arzusu, onu emekli olmaya sevk eder. Ancak henüz memuriyet süresini tamamlamasına zaman olmasından dolayı sağlık raporu alarak İstanbul ikametini uzatmak ve bu arada bir hâl çaresi bulmak için teşebbüslerde bulunur. Bu suretle bütün kışı İstanbul'da geçirir. Galata Mevlevîhanesi'ndeki ayinleri kaçırmaması dikkat çekicidir.[35]

Şeyh Fehmî'nin o sırada İstanbul'da bulunan oğlu Hacı Ahmed Fevzi'yle temas hâlindedir. Aşçı Dede'ye göre, şeyhinin vefatından sonra hilâfet sırrı ona geçmiş, ilim sırrı ise diğer oğlu Mehmed Sıdkı'ya intikal etmiştir. Fevzi Efendi'nin[36] zamanının büyük bölümünü halkın din ve dünya işlerine ayırdığını notlar. Derviş Paşa ve oğlu Ahmed Paşa'nın himayesinde bulunduğu İstanbul'da bir süre sonra hareketleri şüpheyle karşılanan Ahmed Fevzi İstanbul'dan uzaklaştırılır.

Aşçı Dede'nin İstanbul'a bu gelişinde görüştüğü en önemli şahsiyet o sırada Serasker Mektupçusu olan Giritli Muhtar Efendi'dir (1828–1910). İbn Arabî'nin eserleri etrafında yaptığı çalışmalar ve sohbetlerle ünlenen Muhtar

---

35 Hatıratında Bahariye, Yenikapı, Galata ve Edirne mevlevihanelerine ziyaretlerine yer veren Aşçı Dede'nin bu dönemde Kasımpaşa Mevlevihanesi'ne temas etmemesi ilginçtir.

36 Fehmi Efendi'nin Ümmügülsüm Hanım'la evliliğinden doğan Mehmed Fevzi (Baysoy), Erzurum Kongresine Erzincan delegesi olarak katıldı. Heyet-i Temsiliye üyesi oldu. Sivas Kongresi'ne de katıldığı gibi, Birinci Meclis'te Erzincan mebusu oldu (1920–1923). Erzincan'da 1924'te vefat etti.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Efendi'yi[37] şeyhi Fehmî Efendi'nin yerine ikame eder ve aralıklarla ziyaret eder. Muhtar Efendi'nin daha önce Fehmi Efendi'yle İstanbul'da dostluk tesis ettiğini, onun daha önce Fehmi'ye intisap arzusunu ifade etmiş olduğunu öğrenen Aşçı Dede'nin Muhtar Efendi'ye sevgisi ve hayranlığı hatıratında sık sık ortaya konur. Muhtar Efendi'nin Kadirî Şeyhi İsmail Rumî'ye mensubiyeti de hatıratta yer alır.

Bütün girişimlerine karşın Şam'a dönüşünü engelleyemez. İyice hastalığı artan ve Şam'a gitmekte ısrar eden eşi, hem kendisine hem de kocasına bakacak bir hanım ister. Aşçı Dede'nin de aklından geçirdiği Dilber Hanım üzerinde anlaşırlar. Cariye olarak aileye giren iki kız kardeşten biridir Dilber Hanım. Aşçı Dede'nin akrabalarından Adeviye Hanım tarafından satın alınmış, sonra yine bir başka akrabası Tophane-i Âmire Yoklamacısı Abdulkadir Efendi'yle[38] evlendirilmiş olan Dilber Hanım'ın bu evlilikten iki oğlu olur: Arif Bey (Hassa Ordusunda Serçavuş) ve İsmail Efendi (Tophane Kaleminde Tercüme Odasında Mülâzım). Bu sırada, sekiz yıl önce eşini kaybetmiş olan Dilber Hanım, Aşçı Dede'nin halalarının yanında emekli maaşıyla geçinmektedir. Dilber'in kız kardeşi Dilberyar Hanım ise cariye olarak Aşçı Dede'nin akrabalarından Berber Hacı Emin Efendi'nin kızı Zekiye Hanım tarafından satın alınmış, daha sonra saraya satılmıştır. O sırada Yıldız Sanayı'nda Hazînedar Usta'nın birinci kalfasıdır.

Memuriyete Dönüş ve Şam

11 Mayıs 1893'te İstanbul'da Aşçı Dede'yle Dilber Hanım evlendirilir. İki hafta sonra ailece Beyrut'a doğru hareket edilir (1 Haziran 1893). Şam'da eski vazife ve vaziyetine avdet eden Aşçı Dede'nin az sonra eşi Hatice Hanım vefat eder (23 Ağustos 1893). Ardından bir yıl sonra Beşinci Ordu Levazım Üçüncü Şubesi müdürü olarak terfi ettirilir (1894). Şam'daki bu devre memuriyetinde Ordu-yı Hümâyûnlar Levazım Daireleri işlerinin hesap dökümünü kolaylaştırıcı ve nizama sokucu bir lâyiha hazırlayarak 15 Ocak 1895'te 5975 numarayla İstanbul'a Muhâsebât-ı Umûmiye Dairesine gönderir. Ancak yeni hanımının Şam'ı yadırgaması ve tekaüt müddetini doldurması dolayısıyla emekliliğe sevkinin kabulü ya da İstanbul'da vazifelendirilmesi için Seraskerliğe yazdığı istidanın kabulüyle İstanbul'a 28 Nisan 1895'te avdet eder. Aşçı Dede'nin İstanbul'a dönmesinin önemli bir sebebi de Şam'da Levâzım Birinci Şube Müdür Mu'âvin-i evveli Gâlib Bey'in şerrinden uzak durma isteğidir. Bu itibarla, maaşı on bin kuruş dahi olsa oraya dönmek istemez. Mümeyyiz Aziz Bey'le Gâlib Bey'in el ele vererek terfi, yer değiştirme işlerinde sorumsuzca hare-

---

37 Muhtar Efendi hakkında en zengin bilgiyi veren Aşçı Dede dışında bkz. İbnülemin Mahmut Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul, 1930, c. II, s. 985–989; Mehmed Ali Beyhan, "Giritli Ahmed Muhtar Efendi ve Bilinmeyen Bir Eseri: Vedâname", *Osmanlı Araştırmaları*, XVIII, İstanbul, s. 217–223.

38 Abdulkadir Efendi, Aşçı Dede'nin büyük annesi Emine Molla'nın eniştesi Arif Efendi'nin oğludur. Aşçı Dede, eserinin başında bu konuda geniş bilgi verir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ketleri, Aşçı Dede'ye ve onun tuttuğu adamlara karşı duruşları, birtakım usulsüzlüklerin cereyanı büsbütün Şam'dan soğumasına sebep olur.

İstanbul'da Dilberyar Kalfa'nın aracılığıyla mabeynin nüfuzunu da kullanarak, seraskerlikten kendisini emekliliğe sevkini ya da muhasebe işlerinin kolaylıkla takibini mümkün kılan lâyihasından bahisle uygun görüldüğü takdirde devlet ve millet hizmetinde çalışmayı arzu ettiğini ifade ederek Birinci veya İkinci Ordu kalemlerinden birinde vazife almayı istediğini arz eder (15 Haziran 1895). Serasker kendisine, aldığı 1600 kuruş maaşa muadil bu ordularda iş bulunmadığını, ancak kabul ederse 2000 kuruş maaşla Şam'a gönderebileceğini söyler. Dede ise, artık Şam'a avdet etmeyi asla düşünmemektedir.

Bu sırada Aşçı Dede'nin sol gözünde ağrı nükseder. Bundan sonra hep mustarip olacağı bu rahatsızlığı, onun Üçüncü Ordu-yı Hümâyûn Levazım Dördüncü Şubesi Müdürü Ahmed Efendi'nin tekaüt olmasıyla yerine atanmasını mucip olur. Bu ordunun merkezi Manastır'dadır. Osmanlı bürokrasisinin vaziyeti, tayinlerde cereyan eden muameleler ve sair uygulamalar, bu mekanizmada yer aldığı hâlde Aşçı Dede'nin ancak üst mertebeden kişilerin tavassutuyla işlerini gördürebileceği bir manzaradadır.

Giritli Muhtar Efendi'yle daha önce tesis ettiği muhabbet bu devrede daha da ilerler. Bu arada Hacı Halil Efendi, Şam'daki tekkesinde uzun yıllar şeyhlik ettikten sonra Ankara'ya gelir, orada evlenir. Burada bir süre *Mesnevî* okuttuktan sonra kendisine sikke giydirilir. Bu zat, Aşçı Dede'nin gençlik yıllarında görüştüğü Mesnevîhan Hüsameddin Efendi gibi, bir diğer Mesnevîhan Nakşî şeyhidir. Dağıstanî Hacı Halil Paşa'nın vefatından sonra Mekke'de yerine geçmek üzere onay almak için Haziran 1896'da İstanbul'a gelir, Bahariye Mevlevîhanesi'nde misafir kalır. Sık sık bir araya geldikleri Halil Efendi'yle Kulekapısı Mevlevîhanesi'ne ve sair yerlere giderler, âdeta onun yaverliğini üstlenir. Kısa bir süre sonra Aşçı Dede, onu Şam'a uğurlar.

Aşçı Dede, Şam'daki çiftlik nezareti meselesi nedeniyle kendisine kırgınlığı tamamen geçmemiş olan Derviş Paşa'yı artık ziyaret etmez, ancak ara sıra Derviş Paşa'nın oğlu Hâlid Paşa'ya gider. Sultan I. Abdülaziz'in kızı Nazime Sultan'la evlendiği için Dâmâd–ı Şehriyârî unvanıyla anılan Hâlid Paşa (1860–1948), babasının emektarı Aşçı Dede'ye ilgisini eksik etmez. Derviş Paşa'nın büyük oğlu Ahmed Paşa'nın da her zaman desteğini görür. Kaldığı Kandilli'den Ahmed Paşa'nın Yüksekkaldırım'daki konağına gelerek paşanın oğlu Rüşdü'ye hesap dersleri vermeye başlar. Bu sırada Derviş Paşa'nın rahatsızlığı ilerler, 21 Haziran 1896'da vefat eder.

Derviş Paşa, Şeyh Fehmi'ye karşı büyük hürmet beslemiş, vefatından sonra Fehmi Efendi'nin eşini yanına alarak onunla ilgilenmiştir. Aşçı Dede, onun Fehmi Efendi için "Ben o kapının kıtmîriyim. Benim hâl-i hayâtımda o hânedân-ı ehl-i beyt-i âlîye hiçbir taraftan zerrece bir inkisar ve kırgınlık târî olmasını gönül istemez; mâ-dâme'l-hayât her bir cihetle iradeleri başım üzerindedir" sözlerini nakleder. Serdar–ı ekrem Ömer Paşa'nın yaveri, Kırım Harbi'nde ferik, müşir, 4., 5. Ordu kumandanı, Cevdet Paşa'yla Kozan ıslahatı-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

na memur, 3. Ordu kumandanı, Tanzimat–ı Askeriyye reisi, Mühimmat–ı Harbiye nazırı, Bahriye nazırı ve serasker olarak daha bir yığın mühim görevde bulunarak vefat eder. Veremden vefat eden Derviş Paşa'nın hastalığına sebep olarak Aşçı Dede "Bu teverrüme sebep zâhirîde Ermeni milletini o tarihte fitne ve fesadıyla tuğyan edişleri paşa merhumun fevkalâde efkârına dokunup bu yüzden içerisinde olan mezkûr illetten iki tarafın ciğerleri tuz gibi eriyip bitmiştir diye etıbba beyan etmiştir" der.

Son Menzil Edirne

Yeni bir gelişmeyle Aşçı Dede, merkezi Edirne'de olan İkinci Ordu Levazım Dördüncü Şube Müdürlüğüne tayin edilir. Aynı ordunun Levazım Dördüncü Şube Müdürü Hâlid Efendi ile daha Edirne'ye gitmeden mektuplaşmayla temas kurar. Şam'dayken 1893'te becayiş vesilesiyle adını duyduğu Hâlid Efendi, hatıratta sık ismi geçen isimlerdendir. Sultan Veled'in *Işknâme* adlı Farsça manzum mesnevisine yaptığı Türkçe tercüme ve şerh olan *Şerh-i Işknâme-i Hazret-i Sultân Veled* adlı eseriyle ünlendi. Hâlid Efendi, 1305'te İstanbul'da 92 beyitlik *Işknâme*'nin ilk 23 beytine yaptığı bu şerhi bastırır. Henüz Şam'dayken bu eseri okuyan ve ondan etkilenen Aşçı Dede, 1895 Haziranında İstanbul'dan yazdığı bir mektupla eserin neden sadece bir kısmını neşrettiğini sorar. Bu vesileyle başlayan yazışmalar, aralarında derin bir muhabbet doğurur. Diğer beyitlerin yayımlanmayan şerhlerini Hâlid Efendi'den alan Aşçı Dede hatıratında bu eserin tam metnini verir.

Sufîliğe Nakşî–Hâlidî Şeyh Feyzullah Vidinî'nin sohbetlerine iştirak ederek başlayan Hâlid Efendi, son olarak Edirne Mevlevîhanesi'ne devamla oranın postnişini Aydınlı Ali Eşref Dede'ye intisap eder. İkinci Ordu Erkân–ı Harbiye Dairesi mümeyyizi[39], ardından Levazım Dördüncü Şube Müdürü olur. Henüz Edirne'ye gelmemiş olan Aşçı Dede'nin ikametine müteallik işlerin orada hallini temin eder.

İstanbul'da Ermenilerin Osmanlı Bankası'nı işgal etmeleriyle gelişen olaylar Aşçı Dede'nin Edirne'ye hareketini bir süre geciktirir. Birikmiş maaşlarını alamadığı için paraca da mustarip olan dede, Giritli Muhtar Efendi'nin de delâletiyle bu bekleme evresinde İstanbul'un kutuplarıyla temasa geçer.

4 Ekim 1896'da tren yoluyla Edirne'ye ailece hareket eder. Edirne'de ilk önce, Halid Efendi'yle Edirne Mevlevîhanesi'ne gidilerek Şeyh Hacı Eşref Efendi ziyaret edilir. Aşçı Dede'nin Mevlevîlik tutkusu ve yakın dostluk tesis ettiği Hâlid Efendi'nin bu şeyhe mensubiyeti neticesinde ziyaretlerini artıracak, bir süre sonra sikkesinin tekbirlenmesiyle mensubiyet başka bir hâl alacaktır.

Aşçı Dede, Edirne (Muradiye) Mevlevîhanesi'nin kuruluş devresine dair bilgileri Şeyh Hacı Eşref Dede'den aktardığı gibi, mensubu olduğu bu Mevlevîhanenin son iki postnişini dönemine ait tespitleri ve burada yaşadığı

---

39 Hâlid, *Şerh–i Işknâme–i Hazret–i Bahâeddîn Veled*, İstanbul, 1305, s. 22.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

tecrübeleri doğrudan verir. Verdiği bilgiler ilk elden olmanın yanı sıra tamamen orijinal ve tektir. Gayet mufassal bu malûmat, bugün artık yıkılmış ve haziresi perişan olmuş bu ocağı birçok çizgileriyle teşhise imkân verir. Hatırat, Edirne'nin camileri, içtimaî hayatı, mistik veçhesi ve askerî idaresinin iç yapısını canlı hatlarla kavramamızı sağlar.

Aşçı Dede, burada görüştüğü devlet erkânından fevkalâde memnundur. Şeyhi Fehmi Efendi'ye mensup olduğunu öğrendiği Müşir ve Edirne Valisi Arif Paşa, kendisini hoş karşılayan Levazım Reisi Ahmed Kemal Paşa, Levazım Birinci Şube Müdürü Tahsin Efendi ve Levazım İkinci Şube Müdürü Hâlid Efendi bu ana kadroyu oluşturur. Bu kadro diğer şahıslarla genişler. Levazım Dördüncü Şube Müdürü olarak hemen görevine başlar.

17 Nisan 1897'de Osmanlı Devleti'nin Girit'te gelişen hadiselerle Yunanistan'a karşı harp ilânıyla başlayan ve 18 Mayıs'ta son bulan Osmanlı-Yunan Savaşı, hatıratta teferruatlı olarak yer alır. Manevî keşifleriyle harbin Osmanlı'nın lehine sonuçlanacağını tespit eden ve bu harbin aşamalarına dair gazete haberlerini nakleden Aşçı Dede, yine manevî bir görüşle Yunanlılarla Osmanlıların savaş sonrası hudutlarını da önceden çizer. Zafer sonrası Edirne'de donanma şenliklerine yaktığı kandillerle katılan dede, mana âleminden savaşları sevk ve idare etmeye ileride Rus–Japon harbinde tekrar dönecektir.

Bir yığın keşif ve kerametini tevazu perdesi altında itiraf eden dede, etrafında kendisi için "Edirne kutbu" denilmesinden zevk alır. Bu sırada yıllardan beri arzusuyla tutuştuğu hac fırsatı doğar. Güzel bir gelişmeyle, dostluğuna tutkun olduğu Giritli Muhtar Efendi'nin 1897 yılının surre emini olması, bir türlü ifa edemediği haccı gerçekleştirme imkânı verir. Bunun için bir süredir para biriktiren dede, Muhtar Efendi'yle anlaşarak Kasım sonunda Müşirliğe izin dilekçesini verir. 11 Ocak 1898'de İstanbul'a gelir. İstanbul'dan hareket gününe kadar geceleri Muhtar Efendi'yle *Futûhât–ı Mekkiyye* okurlar. Muhtar Efendi, dedeye maiyetinde on askerle Ravza-i mutahhara'ya götürülecek yirmi beş adet mumun sorumluluğunu yükler. 2 Şubat 1898'de Mısır posta vapuruyla İskenderiye'ye doğru yola çıkar. Vapurda hac kafilesinden Âdil Efendi ve onun enistesi Tevfik Efendi, İsmail Rumî'nin mürit ve halifeleri olmak itibarıyla Aşçı Dede'nin can dostları olurlar.

İskenderiye'de kaldığı birkaç gün içinde *Kasîde-i Bürde* sahibi Muhammed Bûsırî'nin metfun olduğu cami ve peygamber makamlarını ziyaret eder ve intibalarını hatıratta anlatır. İskenderiye'den tren yoluyla 7 Şubat 1898'de Süveyş'e hareket eder, 11 Şubat 1898'de Cidde'ye gelir. Sevâkin'de Aşçı Dede, Hicaz Valisi iken vefat eden çok sevdiği Hâlet Paşa'nın türbesini ziyaret eder. Mart başında Medine'ye gelir. Medine'nin ziyaretgâhlarında ve Ravza-i Nebî'de hissettiği duygu yoğunluğunu, Mekke'de tavaf sırasında ve şeyhi Fehmi Efendi'nin mezarı başında hissettiklerini tatlı bir üslûpla ve samimî bir dille anlatır. Bir taraftan klâsik bir surre alayını bütün hatlarıyla veren bu bölümler, hac seyahatnamesi tarzının mükemmel bir örneği özelliği taşır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

7 Mayıs 1898 Mekke'den İstanbul'a dönmek için hareket edilir, uzun bir gemi yolculuğundan sonra haziran ortasında İstanbul'a gelinir. Burada bir süre ikametten sonra Edirne'ye döner.

Hac dönüşü Edirne Mevlevîhanesi Şeyhi Eşref Dede'ye duyduğu alâka şiddetlenir. Daha hacdayken mana âleminde onunla buluştuğunu söyleyen dede, onun için "kudemâ-yı meşâyıh-ı izâm-ı Mevleviyyeden ve e'azz-i kirâm-ı zevi'l-ihtirâmdan ve her suretle duası alınacak bir zât-ı âlî-kadr" değerlendirmesinde bulunur. Başlangıçta her perşembe icra edilen ayinlerde bulunur, ancak sikke giymeyerek semaa dahil olmaz, ziyaretçilere mahsus mahalde seyirle iktifa eder. Bu sırada bir rüya görür ve rüyasını şeyhe aktarır:

> "Bir gece âlem-i ma'nâda gördüm ki Harem-i şerîf'te iksâ ettiğim erguvanî renginden şalâkî cübbe, sırtımda ve başımda sikke-i şerîf ve üzeri destâr-ı latîf ile müzeyyen olarak namaz kılıyorum. Rükûa gittikçe, yan olan taylasanı müşahede olunuyor. Fakat belimde de destâr gibi yeşil bir şerit bağlı, yani Ravza-i mutahhara'nın hizmetlerine tayin buyurulan hadım ağaların bellerine bağladıkları kuşak tarzında bağlanmış ve uçları aşağı sarkmış uzun bir kuşak bağlı olup o da rükû ve sücudda cübbe açıldıkça görülür. Bu hâlde uyanıp bu rüyamızı müşarünileyh şeyh efendimiz hazretlerine arz ettim. Kemâl-i lutf u keremlerinden ve fakirleri hakkında şayan buyurulagelen teveccühât-ı iksîr-âyât-ı mürşidânelerinden olmak üzere buyurdular ki "Bu mananın zâhirde de cilve-nümâ olmasını ister iseniz, mümkündür." Hemen bu nutk-ı âlîlerinden bi'l-vekâle taraf-ı Hazret-i Pîr efendimizden zuhuru gönül âlemine atılarak o yolda telâkki olmakla teşekkür sırasında ellerini öpüp "Emr ü irade ve lutf u ihsan efendimizindir" dedim."

Eşref Dede, kendisini etkileyen Aşçı Dede'nin vaziyetini ve Mevlevîlikte aldığı yolu belirten bir yazıyı Konya'da postnişin Abdülvâhid Çelebi'ye (ö. 1907) yazar. Çelebi efendiden gelen yazıda Aşçı Dede'nin sikkesine destar sarılmasına ruhsat verildiği kaydedilir. 16 Aralık 1898'de bu haberle müjdelenen dededen sikke ve destar temin etmesi istenir.

Edirne Mevlevîhanesi'nin ana kadrosunu Şeyh Eşref Dede, onun büyük oğlu Salâhaddin Efendi, küçük oğlu Hüsameddin (Ergut) Efendi, Eşref Dede'nin damadı Meydancı Kâmil Efendi[40] ve Udî Kadrî (Dağdevirenoğlu) Bey[41] ve Mesnevîhan Hâlid Efendi[42] oluşturur. Bu heyetin huzurunda, 22 Aralık 1897'de

---

40 Kâmil Dede, Eşref Dede'nin üçüncü kızı Enise Hanım'la evlendi. Bkz. Oral Onur, *Edirne Mevlevihanesi*, İstanbul, 1999, s. 106.

41 Kadri Bey, Eşref Dede'nin küçük kızı Ayşe Hanım'la evlendi. Age, s. 107. Aşçı Dede, onun için "Bu zât-ı âlî-kadr udda risalemizde zikri sebkat eden meşhur Udî Şakir Beyefendi'ye hemen yaklaşmış gibiydi." der.

42 Daha önce de bahsi geçen ve hatıratta sık sık anılan Hâlid Efendi, Rufaî şeyhi Salih Ağa'nın oğludur. Mesnevîhanlığını yürüttüğü Edirne Mevlevîhanesi'nde metfundur. Hattatlığı da olan Hâlid Efendi'nin *Işknâme* şerhi dışında yayımlanmamış birkaç eseri

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Mevlevîhane haziresinde Enis Dede'nin türbesinde tertip edilen cemiyetle Aşçı Dede'nin sikkesi tekbirlenir. Bu merasim ve merasim sonrası yapılan ayinle Aşçı Dede'nin dedeliği artık örfî değil, resmî bir nitelik kazanır. Bu sevinçle dede, her sene Mevlevîhane için kesesinden verilmek üzere nezirde bulunur ve bunun için de bir vakıfname kaleme alır. Ardından teşekkür sadedinde Abdülvâhid Çelebi'ye mektup yazar.

Şam'da Suriye Ticaret Mahkemesi Başkâtibi olan ve Şam Mevlevîhanesi'ne mensup olan oğlu Hüsameddin Efendi'yle cereyan eden mektuplaşmalarda, onun başından geçenler ve gördüğü rüyalar 1898 yılına ait hatıralarda önemli bir yekûn tutar. Bu dikkat çekici yazışmalarda Şam Mevlevîhanesi'ndeki post çekişmeleri de yer alır. Özellikle Hüsameddin Efendi'nin hanımı tarafından akraba olduğu Şeyh Sabri Efendi'nin (ö. 1898) vefatından sonra posta şeyhin oğlu Emin Efendi'nin değil de Said Efendi'nin oturması rahatsızlık konusudur.[43] Sikke giymek arzusunda olan Hüsameddin, babasından bu iş için Konya'dan tavassutunu ister. Hüsameddin bir ney geliştirir. Aşçı Dede, oğlunun neyini tanıtmak için İstanbul'da girişimde bulunur. *Servet-i Fünûn*'da (Sayı 244) bu neyle ilgili bir yazı çıkar.

Edirne Mevlevîhanesi Şeyhi Ali Eşref Dede, artan rahatsızlığı nedeniyle icra edilen ayinlerde bir müddet bulunup ayrılmak zorunda kalır. Şeyhin oğlu Salâhaddin Efendi henüz babası hayattayken ayinleri yönetmek istemez. Aşçı Dede'nin destar sararak bulunduğu bu merasimler, etrafta "şeyh-i sânî" görüntüsü uyanmasına yol açar. Hatta İstanbul'a Aşçı Dede Edirne Mevlevîhanesi postnişini olmuş şeklinde haberler gider ve kendisine oradan tebrik mektupları gelir. Bu dedikodular arasında 24 Aralık 1901'de Ali Eşref Dede vefat eder. Salâhaddin Dede'nin posta oturma için izin belgesini Konya'dan getirecek olan Aşçı Dede'nin gelmesinin gecikmesi, Edirne'de sıkıntılı bir bekleyiş havası doğurur. İstanbul'da engellenen Konya heyetinin gelişiyle 6 Mart 1902'de Selahaddin Dede'nin postnişînliğinde Mevlevîhanede ilk sema merasimi gerçekleşir.

1903 Temmuzunda İstanbul'a gelir. Derviş Paşa'nın Yüksekkaldırım'daki konağında bulunan Ahmed Paşa ve burada konuk olarak bulunan şeyhi Fehmi Efendi'nin oğlu Ahmed Fevzi Efendi; Kuruçeşme'de Hâlid Paşa;. Küçüksu'da Reîs-i Aklâm-ı Askeriyye görevine yükselen Hacı Muhtar Efendi arasında ziyaretlerle geçen günlerinde Yenikapı Mevlevîhanesi'nde Şeyh Celâleddin Dede'nin son Mesnevî dersine katılır, Kocamustafapaşa'da Sümbül Sinan Tekkesi'ni ziyaret eder. Üvey oğullarının hanımlarıyla olan çekişmeleriyle Kandilli–Taşkasap arasında geçen günleri arasında İstanbul'a asıl geliş amacını gerçekleştiremez. Bu amaç, Şam'da bulunan ve iksirle ilgilenen oğlu Hüsameddin için sarayda teşebbüste bulunmaktır. Bu teşebbüs sonuç vermez. İki ay sonra Edirne'ye döner.

---

daha vardır. Bkz. İbnülemin Mahmut Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul, 1930, c. I, s. 516–517.

43 Sezai Küçük, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*'nda (s. 317) bugün hayatta olan Şam Mevlevîhanesi mensuplarından bu vakayı farklı dinler.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Edirne Mevlevîhanesi, hanesi ve kalem arasında geçen bu devre anılarında İkinci Ordu kalemlerinde bürokrasinin işleyişi, insan ilişkileri, bürokratların dinî–sufî hayatları; kendisinin Mevlevîhaneye mensubiyeti, yakın dostlarının biyografileri, Edirne'nin vaziyeti gibi bir yığın noktaya etraflıca temas edilir. Rusûhî Dede'nin *Mesnevî* şerhinden mevzulara uygun geniş iktibaslarla dolu bu bölümlerin aralarına rüyaları ve kendi yaptığı yorumlar, Aşçı Dede'nin ahlâkçılığı, konulara uygun hikâyeler ve dostlarına duyduğu aşklar serpiştirilir. Kendisinin eseri için söylediği "Attar dükkânı, yanında pek aşağı kalır; yaştan kurudan, aşktan meşkten, zâhir ü bâtın her ne ki istersin mevcuttur Aşçı Dede'nin kitabında." sözü bütünüyle geçerlidir. 2 Eylül 1905'te yakıp yıkan Edirne yangınında oradadır.

Yaşı bir hayli ilerleyen Aşçı Dede'nin, artan göz rahatsızlığı sonucu sol gözü görmez olur; sağ gözünde de görme kaybı olur. Sol elinden ameliyat geçirmesiyle artık emekli olmaya karar verir. Rüyalarla örülü bu bölümlerde eşiyle birlikte son günlerini Medine'de geçirme niyeti belirir. Aralık 1905'te üçüncü cildi bitirmiş olmakla görevinin bittiğini düşünür, 29 Mart 1906'da emeklilik dilekçesini yazar. Edirne'ye her bir cuma namazını bir başka camide eda ederek veda etmeye başlar. Bu sırada emekliye ayrılması için yürütülen işlemleri beklemeye koyulur. Aşçı Dede ve hanımının arzuları İstanbul'da Eyüp Sultan'da bir ev tutup Hz. Ebu Eyyüb'ün her cuma ziyaretine gitmek, yıl sonunda da Medine'ye temelli yerleşmektir. Üvey oğlu İsmail Efendi, bunun için Eyüp'te bir hane kiralar. Bu sırada Aşçı Dede'nin Edirne yıllarını beraber geçirdiği Hâlid Efendi vefat eder (25 Eylül 1906).

Bir süredir emeklilik işlemlerinin İstanbul'da tekemmülünü bekleyen Aşçı Dede, Eyüp'te bir ev kiralar. Hatıratında verdiği son tarih 19 Ekim 1906'dır, bir türlü işlemleri bitmeyen emekliliği için "artık tekaütlük mekaütlük rüya ve hayal" der ve kitabına "Es-selâmu aleykum ve aleykum" cümlesiyle son verir. Sicil kaydına baktığımızda, Aşçı Dede'nin satırlarına son verdikten 10 gün sonra emekli yapıldığını görüyoruz.[44]

Aşçı Dede'nin Eşleri ve Çocukları

Aşçı Dede üç evlilik yaptı. İlk evliliğini 1853'te Hamîde Hanım (ö. Mart–Nisan 1865)la yaptı. İki oğlu oldu: Hasan Hüsameddin Çelebi (d. Ağustos 1854) ve Salih (d. 2 Nisan 1859).

Oğlu Hasan Hüsameddin Çelebi'nin Suriye Emlâk Mümeyyizi Hafız Hüsnü Efendi'nin kızı (ö. 1891) ile evliliğinden Ahmed Kemaleddin adlı bir oğlu ve adından bahsedilmeyen bir kızı (1891'de doğduğu yıl öldü) oldu. Hasan Hüsameddin Çelebi'nin ikinci evliliğinden Mustafa Fehmi (d. 1892) ve Mehmed Celâleddin Rûmî (d. 19 Ağustos 1898) dünyaya geldi.

---

44 Aşçı Dede'nin Osmanlı Arşivi'ndeki sicill–i ahvâli 117/451'dedir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Salih'in, Dıraç kazası Meclis-i İdâre Başkâtibi Manastırlı Hamdi Efendi'nin kız kardeşi Sabriye Hanım (ö. 19 Mart 1892) ile evliliğinden ikiz oğulları (doğduktan hemen sonra vefat ettiler:1858) ve Fatıma Zehra (d. Mayıs 1863. İki üç ay yaşadı) dünyaya geldi.

Aşçı Dede ikinci evliliğini 1865'te Derviş Paşa'nın oğlu Ahmed'in dadısı. Hatice Hanım (ö. 23 Ağustos 1893) ile yaptı. Bu evlilikten Ayşe Kevser oldu (d. 2 Kasım 1868. Yaşını doldurmadan öldü.)

Aşçı Dede son evliliğini Tophane-i Âmire Yoklamacısı Abdulkadir Efendi'nin vefatıyla dul kalan Dilber Hanım'la 11 Mayıs 1893'te gerçekleştirdi. Dilber Hanım'dan çocuğu olmadı, ancak Dilber Hanım'ın ilk kocasından iki üvey oğlu oldu: Arif Bey (Hassa Ordusunda Serçavuş), İsmail Efendi (Tophane Kaleminde Tercüme Odasında Mülâzım).

ESERLERİ

1. Tercümetü'l–Fârisiyye fî Tefsîri'l–Hakkıyye

İsmail Hakkı'nın meydana getirdiği *Rûhu'l-beyân* adlı tefsirde yer alan Farsça metinlerin Türkçeye tercümesinden ibarettir. Daha çok Mevlâna'nın *Mesnevî*'si ile Hafız ve Sadî'den yapılan Farsça iktibasların her birinin çevirisini yapan Aşçı Dede, dört kalın cildi tutan ve dört yılda tamamladığı bu hacimli çalışmasına Zilkade 1303/Ağustos 1886'de başlar, 14 Şaban 1306/15 Nisan 1889'da son noktayı koyar.

Tercümesine sebep olarak "Beyan'ın rûh-ı revânı" dediği tefsirin Farsça bölümlerinin Farsçaya aşina olmayanlarca bilinmesine aracılık etmek arzusunu gösterir. Ancak böyle çetin bir işe tek başına girmeye cesaret edemediğini itiraf eden Aşçı Dede, Şam'da Halilullah Medresesi'nde münzevi bir hayat yaşayan Bursalı Hafız Efendi'den[45] yardım alır. Her gün Hafız Efendi'nin hocalığında *Rûhu'l-beyân*'ın Arapça kısımlarının okunarak geçildiği, ancak Farsça bölümlerinin manalarının verilmesi suretiyle yürütülen derslerin neticesi olarak bu çalışma ortaya çıkar.

Aşçı Dede, Mesnevî'den yapılan alıntıları Rusuhî'nin Mesnevî şerhiyle karşılaştırır ve beyitlerin şerhte geçtiği sayfa numaralarını vererek okuyucuya kontrol imkânı verir. Birinci ciltte takip ettiği tercüme metodu, Farsça beytin imlâsını müteakip beyti oluşturan kelimelerin sırasıyla Türkçe karşılıklarını vermek, ardından "mahsûl-i beyt" kaydıyla beyti Türkçe söz dizimine aktarmak şeklindedir. Metnin çevirisinin kapalı kaldığı yerlerde "yani" ile başlayan ve an-

45 Aşçı Dede, Hafız Efendi için "Halilullâh Medresesi'nde sâkin Malatyalı Şeyh Hasan Efendi kuddise sırruhu'l-azîzin halife ve telâmîzlerinden dersten mezûn Bursalı Hafız Efendi ki kendisi gayet âbid ü zâhid ve müstakîmü'l-etvâr bir zat olup halktan uzlet ihtiyarıyla müşarünileyh Şeyh Hasan Efendi'nin dâr-ı bekâya teşrifinden sonra onun hücresinde ikamet ederek öyle herkese değil, gönlünün sevdiği bazı ihvana ders müzarekesiyle pend ü nasihat ederlerdi" bilgisini verir.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

lamı öne çıkaran çeviriye girişir. Diğer ciltlerde sözü uzatacağı için bu usulden vazgeçmiş, beyitlerin Farsça imlâsı ve Türkçeye çevirisiyle yetinmiştir. O, bu yöntemi: "Farisî olan elfazın gayet muhtasar ve müfit olarak başka başka manalarını bi'l-irâ'e; nihayetinde dahi mahsûl-i beyit ve ibare ne ise onu da hülâsa veçhile beyan etmek" biçiminde özetler.

Örnek:

Der tasavvur zât-ı û râ kunc gû
Tâ der âyed der tasavvur misl-i û

Zât: vücûd, *û râ*: onun, *der*: içinde, *tasavvur*: mülâhaza, *kunc*: bucak, *kû*: hani, *tâ*: hatta, *der*: içinde, *âyed*: gele, *der*: kezalik, *tasavvur*: mülâhaza, *misl*: aynı, *û*: onun.

Mahsûl-i beyt: "O zât–ı uluhiyettin tasavvurda bucak hani, ta ki tasavvurda onun misli gele." Yani "Cenâb–ı Hakk'ın zatını tasavvur edecek bucak yoktur ki o zât–ı Hakk'ın mislini tasavvurda meydana getiresin, bu muhaldir. Zira zattan bahis şirktir, ama sıfât ve esmâ–ı ilâhiyyeden bahsolunur."

Bu eserini hatıratının sonunda verdiği bir kayıttan Aşçı Dede'nin basım izni alamadığı için yayımlayamadığı anlaşılıyor.

Her yıl bir cildi tamamlanan bu dört ciltlik eserin yegâne ve müellif nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde Türkçe Yazmalar Bölümü'nde büyük boyda no. 3210 (c. I, 842 s.), no. 3211 (c. II, 1109 s.), no. 3212 (c. III, 920 s.), no. 3123 (c. IV, 446 s.) numaralarda kayıtlıdır.

2. Kavâ'idü'l-Fârisiyye

Güzel bir anlatımla kaleme aldığı Farsça gramer kitabıdır. *Tercümetü'l–Fârisiyye fî Tefsîri'l–Hakkıyye* adlı eserini bitirdikten sonra "Muahharen dahi bir sühulet ve kolaylık olmak ve oldukça kavâ'id-i Fârisiyyeye ıttılâ kesb olunmak üzere kavâ'id-i Fârisiyenin dahi bir muhtasarca beyanına lüzum görünüp *Kavâ'idü'l-Fârisiyye* namıyla bir risale yapıp mezkûr tercümeye ilâve kılınmıştır" notunu düştüğü bu çalışma yukarıdaki tercümesinin son cildinde s. 446–604 arasındadır. Bu çalışması, *Tercümetü'l–Fârisiyye fî Tefsîri'l–Hakkıyye*'nin hemen ardından kaleme alındığına göre 1889'da tamamlamış olması gerekir.

3. Risâle-i Tercümetü'l-Hakâyıkı'l-hakîkat

Nüshasını temin edemediğimiz bu eseri için sözü Aşçı Dede'ye bırakıyoruz:

"İşte mezkûr dört cilt *Rûhu'l-beyân* serâpâ kıraat ve mütalâa olunduğu gibi altı cilt Mesnevî-i şerîf dahi elden geçmiş olduğundan bunlarda müşahede olunan rumûz u işârât, fakiri bir başka renk ve hâle sokup artık bir dereceye kadar cemâl-i hakîkat yüz göstermiş ve yüz vermiş olmasıyla, gönül arzu ve emel etti ki bir de hakikat ve butûn cihetinden bazı şeylerin meydân-ı aşk u muhabbete getirilip bâzâr-ı uşşâkta bir salâ nidası edelim. Gerçi pek çok ahvâl-i hakîkati ve

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

âlem-i gayb ü butûnu beyan eder kütüb-i şerîfeler telif olunmuş mevcuttur. Bu abd-i âsî biçare böyle topal eşek ile kervana karışmak mahzâ hata ise de ancak hakîkat-i ahvâli bir derece daha açık söylemek ve bir de bazı teşbîhât u temsîlât ile gaip ve butûn ahvalini tecessüm ettirip işi tamamıyla meydana koymak efkâr-ı kemterîye mebni böyle bir risale telifine bed' ve mübaşeret ile *Risâle-i Tercümetü'l-hakâyıku'l-hakîkat* namını verdim azizim."

Aşçı Dede, bu eseri henüz Şeyh Fehmi Efendi hayattayken meydana getirdi. Bunun işaretini hatıratının son cildinde Fehmi'nin kendisinden: "Baba efendi, hakikate dair bir şey kaleme alınmış, acaba görebilir miyiz?" ifadesinden anlıyoruz.

4. Risâle-i Tercüme-i Ahvâl-i Aşçı Dede-i Nakşî Mevlevî

Aşçı Dede, bu eserinin yazılış amacını "İşte sebeb-i ma'nevîsi bu idi, sonra bu zamân-ı sa'âdetten ara yerden sekiz on sene mürur ederek Şâm-ı şerîf'e geldiğimde gönlüme geldi ki pek büyük zevât-ı kirâm hazeratına yetişip pek çok fevkalâde kelâm-ı hakîkat ve tarîkat istimaıyla neş'e-yâb-ı aşk u muhabbet oldum. Ancak ihvân-ı bâ-sefâya bir hizmet olmak üzere böyle sergüzeştim olan ahval ile beraber hazerât-ı ehlullâhın kelâmlarını ve ahval ve etvar-ı ulyâlarını bildirmek için "Risâle-i Ahvâl-i Aşçı Dede" namıyla bir risale kaleme alınması gönlüme gelmiş ve o veçhile bu risaleye bed' ü mübaşeret olunmuştur" şeklinde açıklar. Bir başka yerde "Mahlûk-ı Hudâ'yı irşat ve tarîk-i müstakîm ve râh-ı hakîkate davet makamında ba'de'l-vefât bu üç cilt risalemi halife nasp ve tayin etmek niyet-i hayriyyesiyle kaleme alınıp meydân-ı aşk u muhabbete konulmuştur" diyerek eserinin mevkiini belirtir.

Eserin mevcut iki nüshası vardır. Aşçı Dede'nin gözden geçirdiği ve genişlettiği nüsha İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde Türkçe Yazmalar Bölümü'nde büyük boyda no. 78, 79 ve 80 numaralarda kayıtlıdır. Aşçı Dede, kendi eliyle kaleme aldığı ve ciltlettiği tercüme-i ahvâlin mürekkebinin dağılması ve metnin okunmaz hâle gelmesi üzerine hem metne istitradlar yapmak (Özellikle Rusûhî Dede'den iktibaslar ve Dâî'nin *Nevhatu'l-uşşâk*'ı), daha önceki nüshada derkenarlara konulan haşiyeleri metne dahil etmek hem de daha sonra zuhur eden hadiseleri ilâve etmek için yeni bir nüsha hazırlamaya girişir. Kaliteli kâğıt ve mürekkep temin ederek bu işi müdürü olduğu İkinci Ordu Dördüncü Levazım Şubesinde sivil mülâzım Mustafa Efendi'ye havale eder. Aşçı Dede'nin 1884–13 Haziran 1885'te tamamladığı birinci cildin istinsahı mukabele yoluyla Mustafa Efendi tarafından 7 Ağustos 1899–7 Nisan 1900'da bitirilir. Aşçı Dede'nin 14 Haziran 1885–13 Ağustos 1900 arasında yazdığı ikinci cildin istinsahı 14 Nisan 1900–13 Ağustos 1900 arasında tamamlanır. 1901 Nisan–Mayısında üçüncü cildin istinsahını ve önceki ciltlerin derkenarlarını kısmen Hâşim Efendi yapar. Eserin celî yazıları Hafız Mehmed Efendi'nin kaleminden çıkar. Yayına hazırladığımız eser, bu nüshadır. Diğer nüsha ise İstanbul

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Üniv. Ktp, TY 3222'de kayıtlı eksik nüshadır. Eser giriş bölümünde özetlediğimiz konuları içerir.[46]

Metnin Hazırlanmasında Takip Edilen Yöntem

Alıntı yapılan manzumenin sahibi ve yeri orijinal metinde gösterilmemişse, bunlardan kaynağı tespit edilenlerin referansı dipnotta verildi. Aşçı Dede birçok alıntının tercümesini ya kendisi yapar ya da alıntıyı yaptığı yerdeki çeviriyi (bilhassa Rusûhî) nakleder. Çevirisi yapılmamış olanların dipnotta çevirileri verildi. Buralarda çeviri yaparken daha çok anlamın Türkçe ifadesine dikkat ettik. Alıntılar da metinde Lâtin alfabesine çevrildi. Birkaç hutbe ve şecerenin orijinal alfabesiyle gösterilmesi yoluna gittik. Kaynağı tespit edilemeyen alıntıların bir kısmında anlam ve aruz sıkıntısı vardı. Kaynak karşılaştırması yapılarak bu sıkıntılar giderilmeye çalışıldı. Kaynağına ulaşamadığımız alıntıların metin tamiriyle düzeltilebilecek olanlarına müdahale ettik. Ancak Aşçı Dede'nin alıntı yaparken çok dikkatli olmadığını itiraf edelim.

Farsça manzum alıntılarda Durc programından yararlandık. Bu programla birçok Farsça metnin kime ait olduğunu ve hangi eserde geçtiğini tespit imkânı bulduk. Aşçı Dede'nin en sık başvurduğu Farsça metin olan Mesnevî'nin beyit numaralarını metin içinde gösterdik. Numaralandırmada *Keşfü'l–Ebyât–ı Mesnevî Nicholson*'u esas aldık.

Hadisleri referanslandırma yoluna gittik. Metinde yer alan hadislerin kaynaklarına işaret edilirken, eserin muhtevasına bağlı olarak ilmî tahriç hedeflenmemiş olmakla beraber, yazarın temsil ettiği kültürün arka planına bir ölçüde yer vermek açısından bu kaynaklardan özellikle genel nitelikli el kitapları mahiyetindeki kaynağın yanı sıra başlıca birkaç kaynağa referans verilmiştir. Söz konusu tahriçte kaynakların önemli bir bölümü el-Mektebetu'l-elfiyye li's-sunneti'n-nebeviyye adlı CD ortamındaki elektronik veri tabanından yararlanılarak gösterilmiştir. Güvenilirliği kabul edilmiş olmakla beraber gelişigüzel yapılan kontrollerde referanslar tam olarak tutmuş olduğundan ilgili bibliyografya da bu veri tabanında tespit edildiği şekliyle gösterilmiştir. Ayrıca tahriç özellikle kütüb-i tis'ada teamül hâline gelen kitap adı-bap numarası ve sair yöntemiyle değil referanslar, cilt ve sayfa ayrıca söz konusu hadisin numarasına işaret edilerek gösterilmiştir. Kur'an ayetlerinde Süleyman Ateş'in mealini kullandık.

---

46 Aşçı Dede'nin hatıralarından seçmeleri *Haber Akşam Postası*'nda (ilk tefrika: 12 II Kânûn 1941, S. 3190, s.3-4) aralıklarla 53 tefrika halinde yayımladı (son tefrika: 24 Temmuz 1941, S. 3382, s. 3). Reşat Ekrem Koçu, 125 sayfa hâlinde seçme ve sadeleştirme yaparak hatıraları yayımladı: Aşçıdede Halil İbrahim, *Geçen Asrı Aydınlatan Kıymetli Bir Eser: Hatıralar* (haz. Reşat Ekrem Koçu), İstanbul, 1960. Son olarak hatırat üzerinde Almanya'da doktora tezi yapıldı: Marie Luise Bremer, *Die Memoiren des Türkischen Derwischs Aşçı Dede İbrahim*, Walldorf–Hessen, 1959.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Metinde geçen Hicrî ve Rumî takvimlerin köşeli parantez içinde milâdî karşılıkları verildi. Bu karşılıklar için Yücel Dağlı ve Cumhure Üçer'in hazırladıkları kılavuz esas alındı. Aşçı Dede, Hicrî ve Rumî takvimi birlikte vermeyi tercih etmiştir. Birkaç yerde Hicrî ve Rumî takvim arasında bir gün farkı görüldü. Bu da eski anlayışta akşamın bir sonraki gün içinde değerlendirilmesinden kaynaklanmaktadır.

Hatıratta mevzuun seyri içerisinde alıntılar "istitrad" kaydıyla notlanır. Aşçı Dede'nin bir kısmı bütün bir kitap manzarası arz eden istitradlarını kaynakları belli ise diğer nüshalarla karşılaştırdık. Müteferrik parçalar bir yana, metin karşılaştırması yaptığımız hacimli metin alıntıları başta Rusûhî'nin *Mesnevî Şerhi*, Dâî'nin *Nevhatü'l-uşşâk*, Hâlid Efendi'nin *Şerh-i Işknâme-i Hazret-i Bahâüddîn Veled*'dir. İstitradlardaki metin alıntılarında dikkatsizlikten kaynaklanan anlatım bozuklukları, birçoğunun matbu nüshaları bulunduğu için onlara müracaatla giderilmeye çalışıldı. İkinci ciltteki Muhammed Erzincanî'den yapılan alıntı, muhtemelen müellifinin dilinden dolayı büyük gramer problemleri taşımaktadır.

Seslendirme, Türkçenin 19.yy'daki hususiyetleri ve metnin sahibinin İstanbullu olması ve İstanbul Türkçesini konuşması göz önünde tutularak gerçekleştirildi. Türk Dil Kurumu'nun kılavuzuna, bu tarihî metnin verdiği imkânlar nispetinde bağlı kalındı. Terkiplerde orijinal imlâ ve ünlü uzunluklarını gösterme yoluna gittik. Arapça ve Farsça metin alıntılarında olabildiğince klâsik metodu uyguladık. İmlâ kılavuzunda yer almayan Arapça ve Farsça kökenli kelimelerde orijinal uzunlukları tespit ettik.

SEÇİLMİŞ BİBLİYOGRAFYA

A. Tevfik Gürel, *1853–55 Türk–Rus ve Müttefiklerin Kırım Savaşı*, İstanbul, 1935.

Abd bin Humeyd bin Nasr, *Musnedu Abd bin Humeyd*, haz. Subhî el-Bedrî es-Sâmerrâî-Mahmûd M. Halîl es-Su'aydî, Mektebetu's-sunne, Kahire 1988.

Abdullâh bin M. Ebû Bekr el-Kureşî, *Mekârimu'l-ahlâk*, haz. Mecdî es-Seyyid İbrâhîm, Mektebetu'l-Kur'ân, Kahire 1990.

Abdulmecîd b. Muhammed b. Muhammed el–Hânî, *Hadâ'iku'l-verdiyye fî hakâyıkı ecilla'i'n-Nakşbendiyye*, Dımaşk, 1997.

Abdurrahman Memiş, *Hâlid-i Bağdâdî ve Anadolu'da Hâlidîlik*, İstanbul, 2000

Abdurrezzâk bin Humâm es-San'ânî, *Musannefu Abdirrezzâk*, 1-11, 2.bs., haz. Habîburrahmân el-A'zamî, el-Mektebetu'l-İslâmî, Beyrut 1403.

el-Aclûnî, İsmâîl b. M., *Keşfu'l-hafâ*, 1-2, 3.bs., Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, Beyrut 1988.

Ahmed bin Ebî Bekr bin İsmâ'îl el-Kinânî, *Misbâhu'z-zucâce*, 1-4, 2.bs., haz. M. el-Muntekî el-Keşnâvî, Dâru'l-Arabiyye, Beyrut 1403.

Ahmed bin Hanbel, *Musnedu Ahmed*, 1-6, Müessesetu Kurtuba, Mısır, ty.

Aşçıdede Halil İbrahim, *Geçen Asrı Aydınlatan Kıymetli Bir Eser: Hatıralar* (haz. Reşat Ekrem Koçu), İstanbul, 1960

el-Beyhakî, Ahmed bin el-Huseyn bin Alî, *es-Sunenu'l-kubrâ*, haz. Abdulgaffâr Suleymân el-Bindârî, Seyyid Kisrevî Hasen, Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, Beyrut 1991/1411.

el-Beyhakî, Ahmed bin el-Huseyn bin Alî, *es-Sunenu's-suğrâ*, haz. Muhammed Ziyâurrahmân el-A'zamî, Mektebetu'd-dâr, Medînetu'l-munevvere 1989/1410.

el-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed bin el-Huseyn, *Sunenu'l-Beyhakî el-kubrâ*, 1-10, haz. M. Abdulkâdir 'Atâ, Mektebetu'l-bâz, Mekke 1994.

el-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed bin el-Huseyn, *Şu'abu'l-îmân*, 1-8, haz. M. Es-Saîd Besyûni Zağlûl, Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, Beyrut 1410.

el-Buhârî, Ebû Abdillâh M. Bin İsmâ'îl, *Sahîhu'l-Buhârî*, 1-6, 3.bs., haz. Mustafâ Dîb el-Bağâ, Dâru İbn Kesîr, Beyrut 1987.

el-Buhârî, Muhammed bin İsmâîl Ebû Abdillâh, *el-Edebu'l-mufred*, haz. Muhammed Fuâd Abdulbâkî, 3.bs. dâru'l-beşâir el-İslâmiyye, Beyrut 1989.

Cevdet Paşa, *Tezâkir*, c. I–IV, (yay. Cavid Baysun), Ankara, 1986.

el-Curcânî, Alî bin Muhammed bin Alî, *et-Ta'rîfât*, haz. İbrâhîm el-Ebyârî, Dâru'l-kutubi'l-Arabî, Beyrut 1405.

ed-Dârekutnî, Ebu'l-Hasen Alî bin Ömer, *Sunenu'd-Dârekutnî*, 1-4, haz. Es-Seyyid Abdullâh Hâşim Yemânî el-Medenî, Dâru'l-ma'rife, Beyrut 1966.

ed-Dârimî, Ebû M. Abdullâh bin Abdurrahmân, *Sunenu'd-Dârimî*, 1-2, haz. Fevvâz Ahmed-Hâlid es-Se'b, Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1407.

Dîvânu Emîri'l-mu'minîn Alî bin Ebî Tâlib, hazırlayan: Ömer Fârûk et-Tabbâ', Şeriketu dâri'l-Erkam bin Ebi'l-Erkam, Beyrut, t.y.

Dîvânu İbni'l-Fârıd, hazırlayan, Mehdî Muhammed Nâsiruddîn, Dâru'l-kutubi'lilmiyye, Beyrut 1990.

Dîvânu Lebîd bin R bî'a el-Âmirî, haz. Ömer Fârûk et-Tabbâ', Beyrut 1997

Dîvânu'l-Bûsîrî, haz. Ahmed Hasen Besc, Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, Beyrut 2001.

Dîvânu'l-Bûsîrî, haz. Ahmed Hasen Besc, Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, Beyrut 2001.

Dîvânu'ş-Şâfi'î, haz. Mucâhid Mustafâ Behcet, 2.bs., Dâru'l-kalem, Dımaşk 2003.

Ebû Dâvûd, Suleymân bin el-Eş'as, es-Sicistânî el-Ezdî, *Sunenu Ebî Dâvûd*, 1-4, haz. M.Muhyiddîn Abdulhamîd, Dâru'l-fikr, ty.

Ebû Hâtim et-Temîmî el-Bustî, M. Bin Hibbân bin Ahmed, *Sahîhu İbn Hibbân*, 1-18, 2.bs., haz. Şu'ayb el-Arnavut, Muesssesetu'r-risâle, Beyrut 1993.

Ebû Saîd el-Hasen bin el-Huseyn el-Askerî, *Dîvânu Ka'b bin Zuheyr*, haz. Hannâ Nasr el-Hittî, Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1994.

Ebu't-Tayyib Muhammed, *Avnu'l-ma'bûd*, 1-10, 2.bs., Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, Beyrut 1415.

Hâlid, *Şerh-i Işknâme-i Hazret-i Bahâeddîn Veled*, İstanbul, 1305.

Hasan Alakese, *Kenzil Miftah "Manevi Anahtarların Hazinesi"*, İstanbul, 1972.

Hasırîzade Mehmed Elif, *Tenşîtu'l-Muhibbîn bi-Menâkıbı Hoca Hüsâmeddîn*, İstanbul, 1342.

el-Hemedânî, Ebû Şucâ' Şîreveyhi bir Şehrdâr bin Şîreveyhi, *el-Firdevsu bi-me'sûri'l-hitâb*, I-V, haz. Es-Saîd bin Beşyûnî Zaglûl, Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, Beyrut 1986.

el-Heysemî, Alî bin Ebû Bekr, *Mecme'u'z-zevâid*, 1-10, Dâru'r-reyyân li't-turâs-Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, Kahire-Beyrut 1407.

el-Heysemî, Ebu'l-Hasen, Alî bin Ebû Bekr, *Mevâridu'z-zam'ân*, haz. M. Abdurrezzâk Hazma, Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, Beyrut, ty.

el-Humeydî, Ebû Bekr Abdullâh bin ez-Zubeyr, *Musnedu'l-Humeydî*, 1-2, haz. Habîburrahmân el-A'zamî, Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye-Mektebetu'l-Mutenebbî, Beyrut-Kahire, ty.

Hibetullâh bin el-Hasen et-Taberî el-Lâlekâî, *Kerâmâtu'l-evliyâ*, haz. Ahmed Sa'd el-Hammân, Dâru Tayibe, Riyâd 1412.

Hür Mahmut Yüceer, "Eyüp'te Hâtûniye Tekkesi ve Tenşîtü'l-Muhibbîn bi-Menâkıb-ı Hâce Hüsâmeddin", *Tasavvuf* (10) 2003, s. 219-249.

Itzchak Weismann, *Taste Of Modernity Sufism, Salafiyye and Arabism in Late Ottoman Damascus*, Leiden, 2004.

İbn Abdilberr, Ebû Umar Yûsuf bin Abdullâh, *et-Temhîd*, haz. Mustafâ bin Ahmed el-Alevî, Muhammed Abdulkebîr el-Bekrî, Vizâretu umûmi'l-evkâf ve'ş-şuûni'l-İslâmiyye, Mağrib 1387.

İbn Allân es-Sıddîkî el-Mekkî, Muhammed Alî: *ez-Zuhru ve'l-Udde fî şerhi'l-Burde*, hazırlayan: Muhammed Sâlim Hâşim, Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, Beyrut 2001.

İbn Arabî, Muhyiddîn, *el-Futûhâtu'l-Mekkiyye*, 1-8, takdim, Mahmûd Matarcî, Dâru'l-fikr, Beyrut 1994.

İbn Arabî, Muhyiddîn, *Fusûsu'l-hikem*, haz. Ebu'l-Alâ Afîfî, 2.bs., Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1980.

İbn Ebî Âsım eş-Şeybânî, *Kitâbu'z-zuhd*, 2.bs., haz. Abdul'alî Abdulhamîd Hâmid, Dâru'r-reyyân li't-turâs, Kahire 1408.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh bin M., *Musannefu İbn Ebî Şeybe*, 1-7, haz. Kemâl Yûsuf el-Hût, Mektebetu'r-ruşd, Riyâd 1409.

İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed bin M., *Tehzîbu't-tehzîb*, 1-14, Dâru'l-fikr, Beyrut 1944.

İbn Hacer el-Askalânî, Ebu'l-Fadl Ahmed bin Alî, *Fethu'l-bârî*, 1-13, haz. M.Fuâd Abdulbâkî-Muhibbuddîn el-Hatîb, Dâru'l-ma'rife, Beyrut 1379.

İbn Hacer el-Askalânî, Ebu'l-Fadl Ahmed bin Alî, *Lisânu'l-mîzân*, 1-7, 3.bs., haz. Dâiretu'l-ma'rifeti'n-nizâmiyye -Hindistan- Muessesetu'l-a'lemî li'l-matbûât, Beyrut 1986.

İbn Hanbel, Ahmed bin Muhammed, *ez-Zuhd*, Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, Beyrut 1398.

İbn Hazm, Alî bin Ahmed, Ebû Muhammed, *el-İhkâm*, I-VIII, Dâru'l-hadîs, Kahire, 1404.

İbn Huzeyme en-Nîsâbûrî, Ebû Bekr M. Bin İshâk, *Sahîhu İbn Huzeyme*, 1-4, haz. M. Mustafâ el-A'zamî, el-Mektebetu'l-İslâmî, Beyrut 1980.

İbn Mâce, Muhammed bin Yezîd Ebû Abdullâh el-Kazvînî, *Sunenu İbn Mâce*, 1-2, haz. M. Fu'âd Abdulbâkî, Beyrut, ty.

İbnu'l-Cevzî, Abdurrahmân bin Alî, *el-İlelu'l-mutenâhiye*, I-II, haz. Halîl el-Meyyis, Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, Beyrut 1403.

İbnülemin Mahmut Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul, 1930.

el-İsbahânî, Ebû Nu'aym Ahmed bin Abdullâh, *Hilyetu'l-evliyâ*, 1-10, 4.bs., Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1405.

el-Kârî, Alî bin Sultân Muhammed el-Herevî, *el-Masnû'*, haz. Abdulfettâh Ebû Gudde, 4.bs. Mektebetu'r-ruşd, er-Riyâd 1404.

Leblebici Baba, *Tuhfetü'l-Uşşâk*, haz. Orhan Aktepe, Erzincan, 1997.

M. Fahrettin Kırzıoğlu, *Kars Tarihi*, İstanbul, 1953.

Mahmud Cevat İbnü'ş-Şeyh Nâfi, *Maârif-i Umûmiye Nezâreti Târihçe-i Teşkilât ve İcrââtı – XIX. Asır Maârif Tarihi* – haz. Taceddin Kayaoğlu, Ankara, 2001.

Mâlik bin Enes, *Muvattau Mâlik*, 1-2, haz. M. Fuâd Abdulbâkî, Dâru ihyâi't-turâsi'l-Arabî, Mısır, ty.

Mehmed Ali Beyhan, "Giritli Ahmed Muhtar Efendi ve Bilinmeyen Bir Eseri: Vedâname", *Osmanlı Araştırmaları*, XVIII, İstanbul, s. 217–223.

Mehmed b. Receb, *Nevhatü'l-Uşşâk*, İstanbul, 1261.

Mehmed Ziyâ, *Yenikapı Mevlevîhanesi*, İstanbul, 1329.

Muhammed bin Selâme bin Cafer, *Musnedu'ş-Şihâb*, 1-2, 2.bs., haz. Hamdî bin Abdulmecîd es-Selefî, Muessesetu'r-risâle, Beyrut 1986.

el-Mukaddesî, Ebû Abdillâh Muhammed bin Abdulvâhid bin Ahmed el-Hanbelî, *el-Ehâdîsu'l-muhtâre*, 1-10, haz. Abdulmelik bin Abdullâh bin Dahîş, Mektebetu'n-nahda el-hadîse, Mekke 1410.

el-Munâvî, Abdurraûf, *Feyzu'l-kadîr*, 1-6, el-Meketebu't-ticâriyye el-kubrâ, Mısır 1356.

el-Munâvî, Muhammed Abdurraûf, *et-Te'ârîf*, haz. Muhammed Rıdvân ed-Dâye, Dâru'l-fikr el-mu'âsir-dâru'l-fikr, Beyrut-Dımaşk 1410.

el-Munzirî, Ebû Muhammed Abdulazîm bin Abdulkavî, *et-Tergîb ve't-terhîb*, I-IV, haz. İbrâhim Şemseddîn, Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, Beyrut 1417.

Muslim bin el-Haccâc, Ebu'l-Hasen en-Nîsâbûrî, *Sahîhu Muslim*, 1-5, haz. M. Fuâd Abdulbâkî, Dâru ihyâi't-turâsi'l-Arabî, Beyrut, ty.

Mustafa Vahyî, *Dürretü'l-azîziyye fi'l-fevâidi'l-kaviyye*, İstanbul, 1281.

en-Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed bin Şu'ayb, *Amelu'l-yevmi ve'l-leyle*, 2., bs., haz. Fârûk Hammâde, Muessesetu'r-risâle, Beyrut 1406.

en-Nîsâbûrî, Ebû Abdullâh el-Hâkim Muhammed bin Abdullâh, *el-Mustedrek ale's-sahîhayn*, I-IV, haz. Mustafâ Abdulkâdir Atâ, Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, Beyrut 1990/1411.

Oral Onur, *Edirne Mevlevihanesi*, İstanbul, 1999.

Orhan Aktepe, *Terzi Baba, Hayatı ve Miftâh-ı Kenz*, Erzincan, 1979.

er-Rebî' bin Habîb bin Ömer el-Ezdî, *Musnedu'r-Rebî'*, haz. M. İdrîs-Aşûr bin Yûsuf, Dâru'l-hikme-Mektebetu'l-istikâme, Beyrut-Amman 1415.

er-Rûyânî, Ebû Bekr M. Hârûn, *Musnedu'r-Rûyânî*, 1-2, haz. Eymen Alî Ebû Yemânî, Muessesetu Kurtuba, Kahire 1416.

es-Sehâvî, Şemseddîn M.bin Abdurrahmân, *el-Makâsidu'l-hasene*, haz. Abdullâh M. Es-Siddîk-Abdulvahhâb Abdullatîf, 2.bs., Mektebetu'l-hâncî, Kahire 1991.

es-Suyûtî, Abdurrahmân bin Ebî Bekr bin Muhammed, *el-Câmi'u's-sagîr*, haz. Muhammed Abdurraûf, Dâru tâiri'l-ilm, Cidde ty.

eş-Şevkânî, M. bin Alî bin M., *Neylu'l-evtâr*, 1-9, Dâru'l-cîl, Beyrut 1973.

Tabibzâde Derviş Mehmed Şükri ibn İsmâil, *İstanbul Hânkâhları Meşâyihi*, (haz. Turgut Kut), Harvard, 1995.

et-Tayâlisî, Ebû Dâvûd Suleymân bin Dâvûd, *Musnedu't-Tayâlisî*, Dâru'l-ma'rife, Beyrut.

et-Tirmizî, M. bin Alî, *Nevâdiru'l-usûl fî ahâdîsi'r-resûl*, 1-4, haz. Abdurrahmân Amîre, Dâru'l-cîl, Beyrut 1992.

et-Tirmizî, Ebû îsâ M. Bin İsâ, *Sunenu't-Tirmizî*, 1-5, haz. Ahmed M. Şâkir ve diğerleri, Dâru ihyâi't-turâsi'l-Arabî, Beyrut, ty.

Ünal Tuygun, *Terzi Baba*, İstanbul, 2001.

Vehbi Cem Aşkun, *Terzi Baba ve Erzincan'ın Mutasavvıf Şairleri*, 1956.

Vehbi Yurt, *Terzi Baba: Hayyat Vehbi el-Erzincanî Hayatı ve Eserleri*, Erzurum, 1995.

Yaşar Nuri Öztürk, *İslâm Düşüncesinde Bir Dönüm Noktası Kuşadalı İbrahim Halvetî*, İstanbul, 1997.

Yûsuf bin Mûsâ el-Hanefî, *Mu'tasaru'l-Muhtasar*, âlemu'l-kutub-Mektebetu'l-Mutenebbî, Beyrut-Kahire.

ez-Zehebî, Ebû Abdullâh M. Bin Ahmed, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, 1-23, haz. Şu'ayb el-Arnavut-M.Nu'aym, 9.bs., Muessesetu'r-risâle, Beyrut 1413.

ez-Zehebî, Şemseddîn M. bin Ahmed, *Mîzânu'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*, 1-8, haz. Alî M.Mu'avvid-Adil Ahmed Abdulmevcûd, Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, Beyrut 1995.

Risâle-i Tercüme-i Ahvâl-i Aşçı Dede-i Nakşî Mevlevî

"Bismillâhirrahmânirrahîm - el-Hamdu lillâhi rabbi'l-âlemîn - er-Rahmâni'r-rahîm - Mâliki yevmi'd-dîn - İyyâke na'budu ve iyyâke neste'în - İhdina's-sırâta'l-mustakîm - Sırâtellezîne en'amte aleyhim gayri'l-magdûbi aleyhim ve la'd-dâllîn"[47] âmîn. [2]

el-Hamdu lillâhillezî şerrefe nev'a'l-insâni; ve in halakahu mine't-turâbi; haysu kerremehu ve hassahu bi'l-ma'rifeti ve'l-iktirâbi; fe-kâne cevheren mukerremen ve ikden munazzamen; ve ehabbe halkihi ileyhi; ve fâizen bi'l-kurbi ledeyhi; ve kâne'l-kevneyni merkûbeyni lehu; fe-yâ lehu min ta'zîmin mubînin. Ve huve mahsûsun bihi haysu vesi'a[t]hu kulûbu ibâdihi'l-mu'minîne ma'a ennehu lem tese'hu'l-arzu ve-le's-semâu bi't-tûli ve'l-arzi, fe-kânû mahârime mehabbetihi ve esrârihi ve mulûken mâlikîne bi-sebebi kurbihi ve feyedâni envârihi; fe-subhâne meni'htassat ma'rifetu zâtihi bi-zâtihi; ve vekafe ehlu'l-ma'rifeti inde âsâri sıfâtihi, lâ yahûlu ve lâ yenkalibu medde'l-ezmâni, cellet azametuhu; kulle yevmin huve fî şe'nin, emâte ve ahyâ ve es'ade ve eşkâ ve kaddere'l-erzâka ve'l-âcâle ve ahkeme masnû'ati'l-ef'âli ve nasabe'l-kalbe li't-tekallubi fî ma'âdini'l-esrâri ve't-tenekkuli fî medârici'l-atvâri fe-huve emîru'l-a'dâi; bi-salâhihi's-salâhu ve bi-fesâdihi yenselibu'l-felâhu ve'n-necâhu; alime unâsun ve cehile âharûne; fe-hel yestevillezîne ya'lemûne vellezîne lâ ya'lemûne; kısmetun ezeliyyetun li-suverin beşeriyyetin. Fe-subhâne'l-mubdi'i'l-hakîmi ve tebâreke'l-hallâku'l-alîmu; leyse ke-mislihi şey'un ve huve's-semî'u'l-basîru; ve innellâhe alâ kulli şey'in kadîrun; kaddere'l-hayre li-men sebekat lehu saâdetuhu; fe-yâ hasreten [li] men galebet aleyhi şekâvetuhu.

Ve's-salâtu ve's-selâmu min Zi'l-celâli ve'l-ikrâmi alâ men ce'alehu subhânehu ve taâlâ ekmele'l-ukalâi ve safvete hulâsati'l-asfiyâi'l-mahsûsîne bi'l-inbâi ve'l-irsâli li-inkâzi'l-ibâdi mine'd-dalâli; ve lâ siyyemâ sirru'l-vucûdi zu'l-livâi'l-ma'kûdi er-resûlu'l-Arabiyyu'l-mustafa'l-muhtâru, ellezî zehebet zulemu'l-cehâleti bi-bi'setihi ve fâdati'l-envâru ve alâ âlihi's-sâdeti ve'l-eimmeti'l-hudâti'l-kâdeti ve ashâbihillezîne refe'û menâre'd-dîni ve kânû fî merdâtihi li-nufûsihim bâzilîne; ve kulli men gadâ tâbi'an lehum fi'l-akvâli ve âmilen bi-mâ kânû aleyhi mine'l-ahvâli ve lâ-siyyemâ men tehallev bi-tehalli't-tahkîki ve kâmû fi'l-irşâdi li-akvemi tarîkin mâ lezime'l-murîde li'l-hidmeti ve't-tecrîdi; ve

---

47 "Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla - Alemlerin Rabbi (sahibi, yetiştiricisi) Allah'a hamdolsun - (O) Rahman'dır, Rahîm'dir - Din (ceza ve mükâfat) gününün sahibidir - (Ya Rabbi) Ancak sana kulluk eder, ancak senden yardım isteriz - Bizi doğru yola ilet - Nimet verdiğin kimselerin yoluna. Kendilerine gazabedilmiş olanların ve sapmışların yoluna değil (ya Rabbi)." Fatiha, 1/1-7.

şemmere ani's-sâki ehlu's-sibâki ve'rtekâ ehlu'l-îkâni fî medârici'l-irfâni ve talebe ehlu'l-a'mâli eşrefe'l-halâli ve refe'a ehlu'l-kabûli anhumu'z-zuyûle ve zahereti'l-envâru alâ ehli'l-esrâri ve tala'at matâli'u's-su'ûdi li-erbâbi'l-hudûri ve'ş-şuhûdi ve fâze ehlu'l-İslâmi bi-husni'l-hitâmi. [3]

Yâ men ekrame bi-cemâlihi li'l-âşikîne'l-kâtimine; ve hassa bi-şefâ'ati'l-usâti tâce'l-murselîne; ve meneha tevfîkahu'l-ârifîne'l-kâzimîne; ve evde'a sirrehu'l-meknûne kalbe's-sâdikîne, edhilnâ fî silki ahbâbike'z-zâikîne; ve'şrah lenâ sudûrenâ yâ ekreme'l-ekremîne; yâ ma'dine'l-cûdi; yâ sirre'l-vucûdi; ve yâ insâne ayni'l-hudâ; yâ seyyide'l-âlemi; yâ behcete'l-kevni; yâ asle'l-avâlimi; yâ men kevnuhu rahmetun; levlâ senâhâ lem yuhlaki'l-kevneyni. Allâhumme salli ve sellim ve bârik aleyhi ve âlihi ve sahbihi ecma'îne. [4]

Yâ Resûlallâh cemâlin Kul huvallâhu Ehad
Ketb olunmuş levh-i ruhsârında Allâhu's-Samed

Lem yelid zâtın ve lem yûled sıfâtın vasfıdır
N'ola şânında denilse lem yekun kufven ehad

Diğer:

Ey harîm-i harem-i lem yezelî
Mahrem-i perde-serây-ı ezelî

Meclis-i kurb-ı şeb-i isrâda
Nûr-ı mişkât-ı ruhu şem'-i celî

Dürr-i yekdâne-i bahr-i hilkat
Kân-ı kevnin güher-i mâ-hasali

Câmi-i şer'ine tâ subh-ı kıyâm
Saff-ı kandîlidir ashâb-ı dili

Şem' ü mihrâb ona Bû-bekr ü Ömer
Mahfil ü minberi Osmân u Alî

Darb-ı şemşîr-i ser-endâzını Hak
Düşmenin eyledi darb-ı meseli

Encüm-i sâbit ü seyyâr onun
Rakam-ı cûdunun ednâ cümeli

Diğer:

Ey gubâr-ı kademin arş-ı berîn başına tâc
Şeref-i zâtına ednâ-yı merâtib mi'râc

Müntehî şer'ine edyân-ı tamâmî-i rüsül
Bahrsin sâ'ir erbâb-ı risâlet emvâc

Hâzin-i genc-i şefâ'at seni kılmış İzed
Hîç kim yok ki sana olmaya âhir muhtâc

Sünnetin magfiret esbâbına minhâc-ı vusûl
Tâ'atin ma'siyet emrâzına tedbîr-i ilâc

Halka taklîd-i sülûkun sebeb-i hüsn-i ma'âş
Mülke tagyîr-i tarîkin eser-i sû-i mizâc

Kâim olmazdı nizâm u nesak-ı ehl-i vücûd
Vermeseydin eser-i adlile dünyâya revâc

Şükr lillâh ki Fuzûlî'yi edip dâhil-i feyz
Ragbetin dâire-i havftan etmiş ihrâc

Diğer:

Ey olup mi'râc burhân-ı ulüvv-i şan sana
Yere inmiş gökten istikbâl içün Kur'ân sana

Hîn-i da'vâ-yı nübüvvet müdde'i ilzâmına
Câhil iken il senin ilmin yeter burhân sana [5]

Kilk-i hükmün çekti harf-i sâir-i edyâna hat
Hükm isbât etti nefy-i sâ'ir-i edyân sana

Bâki-i mu'ciz ne hâcet dîn-i hak isbâtına
Âlem içre mu'ciz-i bâki yeter Furkân sana

Vasf-ı Cibrîl-i emîn etmiş kabûl-i hidmetin
Sırr-ı Hak keşfine anınla yetip fermân sana

Sensin ol hâtim ki ref' etmiş cemi'-i hâkimi
Hâtem-i hükm-i risâlet tapşırıp devrân sana

Ol kadar zevk-i şefâ'at cevheri zâtında var
Kim gelir arz-ı hatâ mâ'nide bir ihsân sana

Mâh-ı nevdir yoksa sen kıldukda seyr-i âsmân
Kaldırıp parmak getirmiş âsmân îmân sana

Yâ Nebî lutfun Fuzûlî'den kem etme ol zamân
Kim olur teslîm miftâh-ı der-i gufrân sana

Diğer:

Ey ledün mektebinin hâce-i ümmî-lakabı
Enbiyâ ve rüsülün zîver-i tesbîh ü lebi

Seyyid-i âlem ü âdem sened-i mevcûdât
Mesned-i her dü-serânın şeh-i vâlâ-hasebi

Eşref-i halk-ı cihân pâdişeh-i kevn ü mekân
Taht-gâh-ı şerefin husrev-i âlî-nesebi

Şeh-i tâhir-neseb ü husrev-i pâkîze-haseb
Hâşimî hem Medenî hem Kureşî hem Arabî

Hak risâletle nübüvvetle vücûdun etmiş
Hâdi-i cem'-i rüsül râh-ber-i fevc-i nebî

Âferînîş yüzünün suyuna halk olmuştur
Rahmet-i âlemiyândır o dü âlem sebebi

Rîzesinin harem-i izzetini cevher-i kül
Bin hicâb ile ede gevher-i tâc-ı edebi

Hâdim-i halka be-gûşdur sâdât-ı kirâm
Bende-i bârgeh-i cûdu hezârân çelebi

Sa'y edip cân u dili cânı takdîm eyler
Ka'be-i kûy-ı tavâfında misâl-i recebî

Eylemiş da'vetinin kabza-i teshîrine râm
Rûm u Hind ü Acemi Mısr ile Şâm u Halebi

Neyyir-i burc-ı ezel Ahmed-i mürsel ki anın
Mihrinin lerze verir zerreye şûr u şa'abı

Diğer: [6]

Ey vücûdun eseri hilkat-i eşyâ sebebi
Nebî ol vakt ki bi'l-fi'l gerekmezdi nebî

Seyyid-i Ebtahî vü Mekkî vü ümmi vü zekî
Hâşimî vü Medenî vü Kureşî vü Arabî

Sebkat-i zât ile eyvân-i risâlet sadrı
Şeref-i asl ile fihrist-i rüsül müntehabı

Azm-i çarh etti Mesîha ki bula mi'râcın
Yetmedi menzil-i maksûda tarîk-i talebi

Enbiyâdan kime sen tek bu müyesserdir kim
Âdem'e vech-i mübâhât ola izz-i nesebi

Halef-i mu'teber-i Âdem ü Havvâ sensin
Ce'alallâhu fidâen leke ümmî ve ebî

Yâ Nebî kılma Fuzûlî'ni kapından mahrûm
Afv kıl var ise dergâhta terk-i edebi

Diğer:

Sarây-ı devletin dâru'l-emândır yâ resûlallâh
Metâf-ı pûşe-gâh-ı ins ü cândır yâ resûlallâh

Gubâr-ı hâkipâyın lâ cerem iksîr-i a'zamdır
Cilâ-yı dîdehâ-yı kudsiyândır yâ resûlallâh

Hilâl-âsâ gam-ı aşkınla lâgar olsa âşık
Dü âlemde müşârün bi'l-benândır yâ resûlallâh

Mübârek rûhuna ki ihlâs ile yüz süren ârifler
Ser-firâz-ı gürûh-ı ârifândır yâ resûlallâh

Yüzüm kara günehkârım velî müştâk-ı dîdârım
Günehkâra şefâat râyegândır yâ resûlallâh

Diğer:

Vücûd-ı mahz-ı cûdun nûr-ı Hak'tır yâ resûlallâh
Şühûdun hazret-i rabbu'l-felaktır yâ resûlallâh

Sen ol kürsî-nişîn-i mescid-i arş-ı hidâyetsin
Cemâlinden dü âlem ber-sebaktır yâ resûlallâh

Müzehheb cild ile mecmû'a-i eflâk vasfında
Mülahhas bir kitâb-ı nüh-varaktır yâ resûlallâh

Simât-ı inbisât-ı ni'met-i dünyâ ve mâ-fîhâ
Nevâl-i re'fetinde bir tabaktır yâ resûlallâh

Sehî-kaddin görüp çarh-ı felek kaddin dü-tâ etti
Kamer devr-i ruhunda iki şaktır yâ resûlallâh

Şefâat kıl inâyet eyle sultânım Rızâ benden
Atâ vü cûd-ı Hakk'a müstahaktır yâ resûlallâh [7]

Diğer:

Hazret-i Hakk'ın habîbi sevgili bir dânesi
Olduğu için oldu âlem hüsnünün dîvânesi

Zât-ı pâkindir sebeb bu âlemin îcâdına
Olmasa teşrîfin olmazdı cihân kâşânesi

Yâ Resûlallâh visâlin bezmine şâyeste kıl
Tâ gönül olsun şarâb-ı aşkının mestânesi

Âşıkın ancak murâdı hazretlerinden kim ola
Âşinâ-yı bezm-i hâssın âlemin bîgânesi

Genc-i aşkın mahzeni olmuş Sezâyî galibâ
Hîç imâret istemez bu gönlümün vîrânesi

Diğer:

Muhammed'den dîger yok dâhil olmuş kâbe kavseyne
Gürûh-ı enbiyâdan girmemiş bir ferd mâbeyne

Harem-gâh-ı visâle Ahmed 'i tenhâ alıp Mevlâ
Bu halvet oldu mahsûs Hazret-i Sultân-ı kevneyne

Diğer:

Ey şehinşâh-ı rüsül v'ey pâdişâh-ı enbiyâ
Nâzenîn-i bezm-i hâssu'l-hâs mahbûb-ı Hudâ

Kişver-ârây-ı le-amruk server-i levlâk-ı taht
Tâc-dâr-ı lî-ma'allah nâm-dâr-ı ıstafâ

Bahr-i irfân kulzum-ı isrây u deryâ-yı ledün
Ahmed-i mürsel habîb-i Hak Muhammed Mustafâ

Diğer:

Sakın terk-i edebden kûy-ı mahbûb-ı Hudâ'dır bu
Nazar-gâh-ı ilâhîdir makâm-ı Mustafâ'dır bu

Felekte mâh-ı nev Bâbü's-selâmın sîne-çâkıdır
Bunun kandîli cevzâ matla'-ı nûr u ziyâdır bu

Habîb-i kibriyânın hâbgâhıdur fazîlette
Tefevvuk-kerde-i arş-ı cenâb-ı kibriyâdır bu

Bu hâkin pertevinden oldu deycûr-ı adem zâil
Amâdan açtı mevcûdât dü çeşmin tûtiyâdır bu

Mürâ'ât-ı edeb şartıyla gir Nâbî bu dergâha
Metâf-ı kudsiyândur cilve-gâh-ı enbiyâdır bu

Diğer:[48]

Yüzün sür hâke âşık kıble-i ehl-i recâdır bu
Gürûh-ı derdmendâna mahall-i mültecâdır bu
Dili bîmâra sıhhatler erer dârüşşifâdır bu
Sakın terk-i edebden kûy-ı mahbûb-ı Hudâ'dır bu [8]
Nazar-gâh-ı ilâhîdir makâm-ı Mustafâ'dır bu

Bu dergehte bütün âlem olur maksûduna nâil
Bu cây-ı dilgüşâda pâdişehlerdir olan sâil
Bu gülzâr-ı cenâbın olmaz mı hâdimi cebrâil
Bu hâkin pertevinden oldu deycûr-ı adem zâil
Amâdan açtı mevcûdât dü çeşmin tûtiyâdır bu

Sözüm gûş et eğer sâlik isen râh-ı şerî'atte
Kulûb-ı ârifânın şâh-râhıdır tarîkatte
Kamu ervâh-ı kudsün bezm-gâhıdır hakîkatte
Habib-i kibriyânın hâbgâhıdır fazîlette
Tefevvuk-kerde-i arş-ı cenâb-ı kibriyâdır bu

Bu ravza serteser her dü cihânın tâbnâkidır
O mâu'l-hızr kim derler bu bahrin âb-ı pâkidir
Bütün âlemde iksîr-i a'zam zerre-i hâkidir
Felekte mâh-ı nev Bâbü's-selâmın sîne-çâkıdır
Onun kandîli cevzâ matla'-ı nûr u ziyâdır bu

Bu matla'dan ziyâ-bahş oldu cânâ şems ile mâha
Edîbâna duhûl et nâil oldun böyle dilhâha
Erişmek ister isen Rüşdî sırrî ma'allâh
Mürâ'ât-ı edeb şartıyla gir Nâbî bu dergâha
Metâf-ı kudsiyândur bûse-gâh-ı enbiyâdır bu

Diğer:

Yâ rahmeten li'l-halki yâ vâsilu
Yâ bahre cûdin mâ lehu sâhilu[49]

---

48 Nâbî'nin gazelinin tahmisi.

49 "Ey yaratılmışlar için bir rahmet olan, ey ulaştırıcı. Ey sahili olmayan alicenaplık deryası"

Yâ men bihi lâ yuharremu's-sâ'ilu
Le-ilmî enneke hisnu'n-nezîli[50]

Elâ yâ resûlellahi innî dahîlu
Yâ men aleyhi'd-dabbu kad sellemâ[51]

Ve'd-dabyu ta'zîmen lehu kellemâ
Yâ men sekayte'l-ceyşe ba'de'z-zamâ[52]

Mâ'en furâten min benânin yusîlu
Elâ yâ resûlallâhi innî dahîlu[53]

Habîb-i Ekrem ve Nebiyy-i Muhterem sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerinin meddâhı Cenâb-ı Kibriyâ olur ise, artık kimin kuvvet ü kudreti vardır ki efendimizin medhi hakkında söz söyleye? Meğer ki mahlûk lisanından olan medh ü senalar, yine Cenâb-ı Hakk'ın ola. Sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerinin şân-ı risâlet-penâhîlerini idrak, [9] ukûl-ı beşerden bîrûndur ve hakîkat-i Muhammediyye'yi hiçbir fert anlamaya muktedir değildir; ancak rûhâniyyet-i Cenâb-ı Risâlet-penâhîden, yani iptida ve intihası olmayan bir bahr-i bî-pâyândan bazı âşıkânın kalbine bir damla, yok yok hata ettim, tecezzi kabul etmez bir zerre miktarı reşh olunan zülâl-i feyz-i Ahmedî neşesiyle bir dereceye kadar belki bahs ü hikâyeye kâdir ola. Çünkü hakîkat-i Muhammediyye "Lev kâne'l-bahru midâden li-kelimâti rabbî le-nefide'l-bahru kable kable en tenfede kelimâtu rabbî ve lev ci'nâ bi-mislihi mededen"[54] sırrıdır. Kelimât-ı Rab, hakîkat-i Mustafaviyyedir, zira ki cümle mevcudat kelimetullâhtır. Lâkin enbiya aleyhimüsselâm ve evliyâ-yı izâm, kelimât-ı tâmmâttır. Nitekim Cenâb-ı İzzet, Hazret-i İsâ aleyhisselâm hakkında "Ve kelimetuhu elkâhâ ilâ Meryeme"[55] buyururlar. Binaenaleyh sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz câmi'-i kelimât-ı rabbâniye, hülâsa-i âyât-ı subhâniyye, mahrem-i esrâr-ı "Subhânellezî esrâ bi-abdihi"[56], mazhar-ı tâmm-ı tecelliyâtü'l-kibriyâ sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz hazretleri olduğu bâhir ü hüveydâdır. Onun için Cenâb-ı Risâlet-penâh

50 "Ey sayesinde isteyenin mahrum kalmadığı, 'elbette sen misafirlerin sığınağısın"

51 "Bilinsin ki ey Allah'ın resulü ben elbette sana amadeyim. Ey kelerin kendisini selâmladığı zat"

52 "Geyiğin kendisine saygı gösterip konuştuğu, ey susuz kalan orduyu sulayan"

53 "Tatlı su fışkıran bir parmaktan, bilinsin ki ey Allah'ın resulü ben elbette sana amadeyim."

54 "De ki: Rabbimin sözleri(ni yazmak) için deniz mürekkep olsa, Rabbimin sözleri tükenmeden önce deniz tükenir. Yardım için bir o kadarını daha getirsek (yine yetmez)". Kehf, 18/109.

55 "...O'nun Meryem'e attığı kelimesidir." Nisâ, 4/171.

56 "Eksiklikten uzaktır O (Allah) ki kulunu...yürüttü." İsrâ, 17/1.

efendimiz hazretlerinin şanında "Levlâke levlâke le-mâ halektu'l-eflâke"[57] buyurulmuştur. Buradaki tekit, mahz değildir, yani hitabın kizbe ihtimali yoktur ki tahkik için gelsin. Zira Cenâb-ı Hak için kizb ü hata, hâşâ sümme hâşâ tasavvur olunmaz. Buna te'kîd-i aşkî ve te'yîd-i hubb ü vedâdî tabir olunur ki nitekim lisân-ı nâsta melfûz olan *yâ*'lara yâ-yı nisbî tabir olunup Cenâb-ı Risâlet-penâh efendimiz hazretlerinin lisân-ı sa'âdetlerinden sudûr buyurulan *yâ*'lara *yâ*-yı teşrîfî tabir buyurulur. Meselâ bir hadîs-i şerîfte vaki olan "ummetî"[58] lafz-ı şerîfinin *yâ*'sı gibi. İşte "Levlâke levlâke" bu kabilden olup buna te'kîd-i aşk u muhabbet denir. Meselâ aşk-ı mecâzî ashabından bir âşıkın, mahbûbu hakkında "Ah efendim, ah efendim, cümle mal ve emlâkim, belki hayatım sana feda olsun!" diye te'kîd-i muhabbet eylediği buna misâl-i zâhirî olur ve ber-muktezâ-yı aşk bu gibi sözler söylenir.

Sallallâhu aleyhi ve sellem efendimizin şânı ve uluvv ü menzilet-i kadri işbu hikâyeden dahi bir derece bilinir. Şöyle ki eş-Şeyh İsmail Hakkı kuddise sırruhu'l-azîz, tefsîr-i şerîfi olan *Rûhu'l-beyân*'da Râgıb el-Isfahânî'den rivâyet eder ki İmâm Şâzelî kuddise sırruhu'l-azîz buyurmuştur ki "Ben, Kuds-i şerîf'te Mescid-i aksâ'da bir gece yatıp uyumuş idim. Âlem-i ma'nâda gördüm ki Mescid-i aksâ'nın haricinde bir taht kuruldu. Harem-i şerîf'in vasatında onu gördüm ki [10] halk takım takım oraya dahil olurlar. Sual ettim ki "Nedir bu cemiyet?" Bana dediler ki "Ne kadar enbiya ve rüsül var ise, cümlesi buraya hazır olacaklar; Hüseyin el-Hallâc sû-i edeb etmiş idi, onun kusurunu sallallâhu aleyhi ve sellem efendimizden affolunmasını istirham edecekler." Ben de orada durdum ve nazar ettim. Gördüm ki sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz teşrif buyurup o kurulmuş olan taht-ı âlî üzerine cülûs buyurdular yalnız olarak. Kusûr-ı cemî'-i enbiyâ aleyhimu's-salât ve's-selâm yer üzerinde ve huzûr-ı risâlet-penâhîde oturdular. İbrahim ve Mûsâ ve İsâ ve Nuh ve kusûr-ı cemî'-i enbiyâ yerde diz çöküp oturmuşlar idi. Ben de onlara nazar eder idim ve kelâmlarını işitir idim.

Hazret-i Mûsâ aleyhisselâm, Cenâb-ı Risâlet-penâh efendimize hitaben dediler ki "Yâ Resûlallâh, buyurmuşsunuz ki "Ulemâu ummetî ke-enbiyâi benî isrâîle."[59] Onlardan bir tanesini bize gösterseniz." Sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz buyurdular ki "hâzâ"[60] deyip orada hazır bulunan İmam Gazâlî kuddise sırruhu'l-azîze işaret buyurdular. Mûsâ aleyhisselâm, İmam Gazâlî'den bir şey sual buyurdu. İmam Gazâlî o suale on cevap verdi. Mûsâ aleyhisselâm, İmam Gazâlî'ye itiraz etti ki "Ben senden bir şey sual ettim, sen bir suale on cevap verdin." İmam Gazâlî dedi ki "Bu itiraz size varittir, vakidir; zira Tûr'da Cenâb-ı

---

57 "Sen olmasaydın, âlemleri yaratmazdım." *Keşfu'l-hafâ*, c. 2, s. 164, no. 2123. Burada "Levlâke levlâke mâ halektu'l-eflâke" şeklinde yer almaktadır. es-Sâgânî, mevzu olduğunu belirtmiş, el-Aclûnî de "hadis olmasa bile anlamı doğrudur" demiştir.

58 "Benim ümmetim."

59 "Ümmetimin âlimleri, İsrailoğullarının peygamberleri gibidir." *Keşfu'l-hafâ*, c. 2, s. 64, no: 1744. Asılsız olduğu belirtilmiştir.

60 Bu.

Hak, "Ve mâ tilke bi-yemînike yâ Mûsâ"[61] buyurdu. Siz o suale birkaç cevaplar verdiniz" diye Mûsâ aleyhisselâmı iskât etti. Ve Mûsâ aleyhisselâm dahi efendimiz buyurduğu hadîs-i şerîfi tasdik eylediler.

İşte bu peygamberân-ı izâm ki cümleten yer üzerinde câlis olup yalnız efendimiz o âlî taht üzerinde cülûs buyurmuşlar idi. Bu hâlde iken onu gördüm ki bir adam şiddet ve kuvvetle ayağımdan dürttü. O hâlde uyandım. Gördüm ki câmi'-i şerîfin kayyûmlarından idi. Lâkin o adamı bir daha göremedim buyurdular."

İşte azizim, sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerinin celâlet-i kadr ü menzilet-i ulyâlarını tefekkür ve mülâhaza et ve bundan kıyas et mevlânâ azizim.

Fe'nsub ilâ zâtihi mâ şi'te min şerefin
Ve'nsub ilâ kadrihi mâ şi'te min izami[62]

Allâhumme yessir lenâ şefâ'atehu âmin[63]

İmdi bunun sırrından âcizane ve fakirâne bir nebze beyan edelim, tâ ki aşk u muhabbetin kadar kıssadan hisse alasın ve derece-i zevk u vicdânın kadar bilesin. Şöyle ki [11] ahâlî-i İstanbul'un malûmu olduğu ve hezâr kere müşahede buyrulduğu üzere, halîfe-i Resûlullâh olan pâdişâh-ı dîn-i İslâm, senede üç defa âlây-ı vâlâ ile câmi'-i şerîfe gider. İkisi îdeyn ve birisi mevlûd-i nebevîdir. İşte bu alayın müşahedesine herkes can atar ve belki bir gün evvel mahaller tehyie edip o gece uyku bile uyumazlar (Maşaallah derece-i aşk u muhabbete!). İşte bu alay için alessabah asâkir-i şâhâne, cedîd elbise ve her türlü levâzımât-ı müstahsene ile tezyin olunarak kışla ve koğuşlarından halifenin geçeceği yol üzerine çıkarılır ve bu alayın tertip ve tanzimi için vükelâ-yı fihâm ve vüzerâ-yı izâm hazerâtı tarafından pek çok emek ve himmet sarf edilir. Badehu vakit ve saati geldikte, Bâb-ı Hümâyûn'dan alayın başı zuhur eder. Ve o vakit asâkir-i şâhâne saf-beste-i selâm olduğu hâlde, musikalar terennüm etmeye başlar. Mahşer gibi olan seyirciler geliyor diye cünbüşlerinden cûş u hurûşa gelip birbirleriyle olan kelâm ve muhabbeti terk ederek dört göz ile muntazır-ı dîdâr-ı halîfe olurlar. Evvelemirde halifenin râkib olacağı yani ona mahsus olan hayvanlar, kemâl-i zînetle müzeyyen ve başlarında sorguçlar ve üzerlerinde mücevher gâşiyeler olduğu hâlde geçip badehu alâ-merâtibihim vükelâ-yı fihâm ve vüzerâ-yı izâm hazerâtı elbise-i fâhire ve alâmât-ı mahsûsa ve tebaalarıyla takım takım geçerler. Kezalik bunların hitamında hademe-i şâhâne cümlesi bir renk elbisede ve ellerinde müzeyyen ve keskin baltalar ve başlarında mutantan tuğlar olduğu

61 "Sağ elindeki nedir ey Musa?" Tâhâ, 20/17.

62 "Şeref dilersen onun zatına bağlan / Büyüklük istersen onun kıymetine sarıl" *Dîvânu'l-Bûsîrî*, s. 167.

63 "Allahım bizim için onun şefaatini kolaylaştır, amin."

hâlde, mâşiyen rikâb-ı şâhânede ve cümlesi yekvücut olarak bir hatt-ı müstakîm üzere yürürler.

İşte bu cemm-i gafîr ortasında güya envâ'-ı şükûfeler ile müzeyyen bir bâğ-ı İrem vasatında envâ'-ı revâyih içinde hırâm eden bir yegâne-i zamân gibi halîfe-i rûy-ı zemîn gayet müzeyyen ve başı murassa taç ve murassa gâşiyeli esbe süvâr olduğu hâlde görünür görünmez, musikalar terennümü ve herkes de sesi ve soluğunu kesip yalnız hademe-i şâhânenin ayaklarının darbından hâsıl olan sedadan bir huzû'-ı tâm ve bir aşk u muhabbet zuhuruyla cümleye bir dehşet gelir. Halîfe-i dîn-i mübîn dahi vasfa gelmez elbise-i fâhire ve cevahire gark olmuş ser-i sa'âdetlerinde güneş gibi murassa sorguç ile sağa sola nazar-ı kimya-eseriyle iltifat ve nazar buyurarak teşrif ederler. O esnada musikalar [12] üç defa selâm çalarak mevcut bulunan aşâkir-i şâhâne tarafından bülend avaz ile "Padişahım çok yaşa!" nidasına seyircilerin hazin hazin amin nidasını dahi munzam olmakla, ses kesildikçe gayet büyük bir camide amin sedasından kubbesinde hâsıl olan inilti gibi, semada dahi bir sedâ-yı hazîn zuhur edip asuman gürler idi.

İşte bu huzurda, bu abd-i âsî daha o vakit dokuz on yaşımda idim ve aklım öyle hakikat ve tarikat sırrına ermemiş idi. Lâkin derunumda merkûz olan ezelî ve ebedî aşk u muhabbet, ihtiyarsız ağlatırdı ve yanımda olan adamlar: "Oğlum, niye ağlıyorsun? Sus, bak alayı seyret!" derlerdi. Biçare adamlar! Kimse kimsenin hâlini bilmez. Onlar alayı seyrediyorlar; meğer bu asi bir başka esrâr-ı rabbânî müşahede ediyormuşum. Lâkin bu esrardan o zaman haberim yok idi. Yalnız ihtiyarsız bir ağlama zuhur ederdi. Sonra haberdar olduğumda bu asiyi ağlatan kim olduğunu bildim.

Hâsılı bu alayın arkasından dahi kurenâ-yı hazret-i şehriyârî alâmerâtibihim gelip geçerler. İşte buraya kadar olan ahvali iyi can kulağıyla istima buyurdunuz ise artık tafsile hacet yoktur. Çünkü bunun tafsilâtı ehlinin malûm ve meşhurudur.

Şimdi gelelim "Levlâke levlâke le-mâ halektu'l-eflâke"[64] sırrına. Halîfe-i Cenâb-ı Kibriyâ olan ve cümle zerrât-ı cihân onun için halk ve icat edildiği bâhir bulunan Cenâb-ı Risâlet-penâh efendimiz hazretlerinin sarây-ı mu'allâ-yı Cenâb-ı Kibrriyâdan bu âlem-i zâhire teşrifleri bir büyük îd-i şerîf olup bunun için âlem-i ezelde, yani âlem-i ervâh kışla ve koğuşlarında tertip olunmuş olan asâkir-i Hazret-i Muhammediyye ve seyirciler ki işte bu mahlûkattır, cümleten efendimizin yolu üzerine takım takım nüzul ettiler. Bunlardan asâkir-i şâhâne gibi saf-beste-i selâm olan asâkir-i cihâdiyye yani cihâd-ı ekber ile memur olanlar, gürûh-ı dervîşândır ki kimi Nakşî kimi Mevlevî, kimi Kadirî ilâ-âhirihi müntesibân-ı turuk-ı aliyyedir. Bunlar piyade, süvari, topçu, nişancı taburları gibi olup kusûr-ı avâm seyircilerdir. Asâkir-i cihâdiyyenin iksâ eyledikleri elbise-i fâhireleri, sırr-ı tevhîd olan irfandır; çünkü Cenâb-ı Rabb-i İzzet, Kur'ân-ı

64 "Sen olmasaydın, alemleri yaratmazdım." *Keşfu'l-hafâ*, c. 2, s. 164, no. 2123.

mecîd'inde "Ve mâ halektu'l-cinne ve'l-inse illâ li-ya'budûni."[65] buyurup buradaki "li-ya'budûni"[66] dahi müfessirîn-i izâm hazerâtı "li-ya'rifûni"[67] ile tefsir buyurmuşlardır. [13]

[İstitrâd: Erbâb-ı mezâhib ü milel ve ashâb-ı meşârib ü gıll ittifakıyla insan için matlab-ı a'lâ ve maksad-ı aksâ marifetullâhtır. Marifetullâh ise, ehlullâh efendilerimizin beyan buyurdukları veçhile iki tarîk ile müyesserdir. Biri, istidlâlîdir ki eserden müessire ve fiilden sıfata ve sıfâttan zata intikaldir. Ve diğer biri, tasfiye-i bâtın ve tahliye-i ser ve tahliye-i rûh ani'l-gayr ile mahsuldür. Bu marifet hassa-i enbiyâ ve evliyâdır ve keşfî ve şühûdîdir. Bu hâlde "Ve mâ halektu'l-cinne ve'l-inse illâ li-ya'budûni."[68] "Ey; li-ya'rifûni"[69] sırr-ı bedî'ince îcâd-ı âlemden murat, marifet-i şühûdîdir ki tâ'ât ve ibâdât sebebiyle hâsıl olur; marifet-i istidlâlî değildir. Hazret-i Mevlânâ Celâlü'r-Rûmî kuddise sırruhu'l-azîz efendimiz *Mesnevî-i şerîf*'inde buyurmuştur:

Pây-i istidlâliyân çûbîn buved
Pây-ı çûbîn saht bî-temkîn buved[70] (1: 2128)

Sad hezârân ehl-i taklîd u nişân
Efkened-şân nîm vehmî der-gumân[71] (1: 2125)

Ey azizim, malûm olsun ki hikmet-i bâliga-i ilâhiyye esmâ ve sıfât-ı nâmütenâhî izharını iktiza edip merâtib-i külliye ve mezâhir-i cüz'iye-i gayr-ı mütenâhiye zuhura geldi. Ve bu merâtib-i külliye ve cüz'iyeden her biri esmâullâhtan bir ismin mazharı oldu. Ve o ismin ahkâm ve saltanatı ki o rütbenin mürebbi ve mürididir, o mazharda tamam ve kemal ile zuhur buldu.

Şurası da malûm olsun ki ehl-i hakîkat indinde esmâdan murat, esmâ-yı melfûz değildir; belki Cenâb-ı Hakk'ın bir sıfatıyla zuhuruna bir isim tabir ederler. Bu tâ'ife-i aliyyenin indlerinde isim, ayn-ı müsemmâdır. Meselâ "Alîm", zât maa'l-ilm ve "Kuddûs", zât maa'l-kuds'e derler. İşte ta'ayyünât-ı külliyenin bazısı da nice ismin mazharıdır; hakîkat-i insân gibi ki cemî'-i esmânın mazharıdır. "Ve le-kad kerremnâ benî Adem'e ve hamelnâhum fi'l-berrî ve'l-bahri."[72] âyet-i kerîmesi muktezasınca bu dekayıka ârif olan erbâb-ı fikr ü nazara malûmdur ki marifetullâh, hakâyık-ı mümkinede esrâr-ı esmâ ve sıfâtı müşahede etmekten ibarettir:

---

65 "Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım." Zâriyât, 51/56.
66 "Bana kulluk etsinler diye."
67 "Beni bilsinler diye."
68 "Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım." Zâriyât, 51/56.
69 "Yani beni bilsinler diye."
70 Aklî kanıt arayanların ayağı ağaçtandır. Ağaç ayak ise pek sağlam değildir.
71 Yarım bir vehim, nişan ve alâmete iman edenlerin yüz binlerini şüpheye düşürürür.
72 "Andolsun biz, Ademoğullarına çok ikram ettik; onları karada ve denizde (hayvanlar ve taşıtlar üzerinde) taşıdık." İsrâ, 17/70.

Âşıkân-râ cebhe-i her zerre Tûrî mîşeved
Cilve-gâh-ı hüsn-i cânân-ı hâs kûh-i Tûr nîst[73]

Gencîne-i ilm ü irfân aleyhi ve alâ âlihi salavâtu'l-Mennân hazretlerinin "Allâhumme erine'l-eşyâe kemâ hiye"[74] buyurmaları, bu zevk u irfana mebni olsa gerektir. Binâen alâ-zâlik akîb-i salâtta ba'de's-selâm yerde rûy-ı niyâz konulup "İlâhî hallisnî ani'l-iştigâli bi'l-menâhî ve erinî hakâika [14] 'l-eşyâi kemâ hiye"[75] duası okunur. İşte arz u beyan olunduğu üzere mezâhir-i külliye ve cüz'iyede cilve-ger olan ahkâm ve şu'ûnât-ı ilâhiyyenin mâ-bihi'l-cereyânı aşktır. Aşk, merâtib-i irfâna süllem-i su'ûd olduğu için herkesin irfanı aşkının derecesiyle mütenasiptir. Bir gönül ki onda hurşîd-i aşk pertev-nisâr olmaz, nûr-ı ma'rifetullâhtan onda eser bulunmaz. "Kuntu kenzen mahfiyyen, fe-ahbebtu en u'refe, fe-halektu'l-halke li-u'refe"[76] hadîs-i kudsîsi bu bapta delîl-i kavîdir azizim.

Işk nûrîst menba'-ı envâr
Işk sırrîst ma'den-i esrâr[77]

Teemmül olunursa marifetullâhta en ziyade kemal gösteren, tarîk-i aşkta en ileride bulunan zevât-ı izâm olduğuna şüphe olunmaz. Nitekim deryâ-yı ma'rifet-i kibriyâ Hazret-i Mevlânâ:

Gark-ı ışkîem ki garkest enderîn
Işkhâ-yı evvelîn ü âhirîn[78] (1: 1757)

buyurmuştur. İmdi makâsıd-ı insâniyyenin akdem ve efdali, marifetullâh ve marifetullâhın mâ-bihi'l-husûlü, aşk u muhabbet olduysa, aşkın tarîk-i husûlünü bilmek lâzımdır.

Ey aziz, malûm olsun ki aşk, mevhibe-i kesbîdir; bî-sa'y u amel hâsıl olmaz. Sünen-i seniyyeye külliyetle ittibâ' şarttır. "Kul in kuntum tuhibbûnellâhe fe't-tebi'ûnî yuhbibkumullâhu"[79] dahi "Ve en leyse li'l-insâni illâ mâ sa'â"[80] dahi

---

73 Âşıklar için her zerre Tur'dur. O özel cananın güzelliğini yansıttığı yer Tur dağı değildir.

74 "Allah'ım bize eşyayı olduğu gibi göster."

75 "Allahım beni yasaklanmış şeylerle ilgilenmekten kurtar ve bana eşyanın gerçeğini olduğu gibi göster."

76 "Ben gizli bir hazine idim, sonra bilinmek istedim; bilinmek için de yaratıkları yarattım." *Keşfu'l-hafâ*, s. 2, s. 132, no: 2016. Burada "Kuntu kenzen lâ u'refu. Fe-ahbebtu en u'refe fe-halektu halkan. Fe-arreftuhum bî, fe-arefûnî" "ve fî lafzin: fe-te'arreftu ileyhim fe-bî arefûnî" şeklinde olup İbn Teymiyye, hadis değildir, senedi yoktur demiş, ez-Zerkeşî, İbn Hacer, es-Suyûtî ve el-Kârî de aynı görüştedir denilmiştir.

77 Aşk, nurlar kaynağından bir nurdur. Aşk, sırlar madeninden bir sırdır. (Bahâüddin Veled, *Işknâme*)

78 Öncekilerin ve sonrakilerin aşkını içine alan bir aşka boğuldum.

79 "De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun, ki Allah da sizi sevsin." Âl-i İmrân, 3/31.

80 "İnsana çalışmasından başka bir şey yoktur." Necm, 53/39.

"Ve'bud rabbeke hattâ ye'tiyeke'l-yakînu"[81] ki fusûs-ı kâtı'a-i Kur'âniye ve hadisler ki ehâdîs-i sâtı'a-i nebeviyye lâ-yu'ad ve lâ-yuhsâdır. Ehlullâh efendilerimizin dahi bu bapta berâhîn-i vârideleri çoktur. Ezân cümle Cüneyd-i Bağdâdî Hazretleri "et-Turuku kulluhâ mesdûdetun illâ men iktefâ esere resûlillâhi"[82] buyurmuştur. Hitâm şud.]

[**İstitrâd:** Hazret-i Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, *Mesnevî-i şerîf'lerinin* ikinci cildinin üçüncü sayfasında buyururlar ki [Rusûhî, c.1, s. 17 (Giriş):

"Pursîd yekî ki âşıkî çîst" (Sordu bir kimse bana ki ey Mevlânâ âşıklık nedir?)

"Guftem çun-ı men şevî bi-dânâ" (Dedim ki çün benim gibi olasın, bilirsin.)

"Işk u mahabbet bî-hisâbest " (Aşkla muhabbet bî-nihâye ve bî-hisâbdır.)

Bazı nüshada aşk ile muhabbet mabeyninde vâv-ı âtıfa yoktur. Bu takdir üzere mana: "Aşk, hesapsız muhabbettir."

"Cihet-i ân ki gufteend sıfat-ı Hakk-ast be-hakîkat" (O cihetten ki demişlerdir: Aşk u muhabbet, sıfat-ı Hak'tır hakikatte) ve aşk u muhabbete nihayet yoktur ki Hak tâ'âlânın sıfatıdır ve evsâf-ı Hakk'a ise nihayet yoktur.

Ve nisbet-i û be-bende mecâzest "Ve o muhabbetin nispeti kula mecâzendir."

Hakikatte muhabbet Hakk'ındır, "Kuntu kenzen mahfiyyen, fe-ahbebtu en u'refe, fe-halektu'l-halke li-u'refe"[83] buyurdu. Muhabbet, Hakk'ın sıfat-ı kadîmesidir.

"Yuhibbuhum temâmest ve yuhibbûnehu kucâst?"

Yani Allah ta'âlâ müminlere muhabbet eder, kelâmı tamam ve kâfidir ve hakikattir ve hem mukaddemdir. Ve yuhibbûnehu' (Ve müminler Allah'a muhabbet ederler) kandadır?"

Yani asıl muhabbet kullarına iptida Hakk'ındır, pes badehu muhabbet-i Hak kulda zuhur eder. Haddizatında Hak, abde muhabbet eylemezden evvel abd, Hakk'a muhabbet eylemek mümkün ve kabil değildir. Pes abdin Hakk'a olan muhabbeti mecaz ve itibarî olur azizim.]

[15] İşte her insanın ibadet ve taatı, irfanı nispetinde olur. Meselâ padişahların mukarreblerinin irfanı bizim padişaha olan irfanımız gibi değildir. Onun için onların padişaha olan tekrîm ü tazimleri bizden daha ziyadedir, zira ki azamet ü kuvvetini her gün ve her saat müşahede ederler. Hele burası bir bahs-i tavîldir, onu da mahallinde beyan ederiz.

---

81 "Ve Rabbine kulluk et ki sana yakîn gelsin (kesin bilgiye eresin)!" Hicr, 15/99.

82 "Bütün yollar kapalıdır, Resulullâh'ın yolunu izleyenler dışında."

83 "Ben gizli bir hazine idim, sonra bilinmek istedim; bilinmek için de yaratıkları yarattım." *Keşfu'l-hafâ*, s. 2, s. 132, no: 2016. Burada "Kuntu kenzen lâ u'refu. Fe-ahbebtu en u'refe fe-halektu halkan. Fe-arreftuhum bî, fe-arefûnî" "ve fî lafzin: Fe-te'arreftu ileyhim fe-bî arefûnî" şeklinde olup İbn Teymiyye, hadis değildir, senedi yoktur demiş, ez-Zerkeşî, İbn Hacer, es-Suyûtî ve el-Kârî de aynı görüştedir denilmiştir.

Gelelim muhabbetimize. İşte elbise-i fâhireleri, irfan olduğu gibi; esliha-i nefîseleri dahi zikrullâhtır. Çünkü bu bir esliha-i âliyedir ki eğerçi erbabının elinde olur ise, bir "Allah" nidasıyla âlemleri alt üst eder. Bunların musikaları Mevlânâ-yı Rûmî hazretlerinin ney ve kudümleriyle sair turuk-ı aliyyenin dergâhlarında olan mazhar ve halîlelerdir; sancakları ise pîrân-ı tarîkat-ı aliyyenin ism-i şerîfleriyle müzeyyen olan livâ-yı âlîdir. Badehu rüsül-i kirâm ve enbiyâ-yı izâm hazerâtı, vükelâ-yı fihâm gibi tebaalarıyla takım takım bu âleme zuhur ettiler. Bunların elbise-i fâhireleri mertebe-i fenâ-fillâhtır ve seyf-i kâtı'ları sırr-ı tecelliyât-ı ilâhtır ve alâmet-i mahsûsaları, "Hâzâ Resûlullâh" ve "Hâzâ Nebiyyullâh" hatt-ı şerîf-i ma'nevîleridir.

İşte Niyâzî hazretlerinin bir na't-ı şerîfindeki "Rikâbında yürür hep enbiyâlar" mısraı gibi, cümle enbiya ve rüsül rikâb-ı Cenâb-ı Risâlet-penâhîde gelip badehu Cenâb-ı Risâlet-penâh sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz hazretleri bir şems-i hakîkat-i Yezdân olduğu hâlde nücûm gibi etrafında ashâb-ı kirâmıyla teşrif ettiklerinde, cümle asâkir-i muvahhidîn bülend avaz ile "Allâhumme salli ve sellim ve bârik aleyke" diyerek selâmlarla ve badehu kurenâ-yı Cenâb-ı Risâlet-penâh olan çâr-yâr-ı güzîn rıdvânullâhi ta'âlâ aleyhim ecma'în hazerâtı arkasından teşrif buyururlar.

İşte cümle zerrât-ı cihân, Cenâb-ı Risâlet-penâh efendimiz hazretlerine leyl ü nehâr böyle salât u selâm etmek için âlem-i ervâh, kışla ve koğuşlarından bu meydân-ı aşk u muhabbete nüzul ile yolu üzerine takım takım geldiler ve kâffe-i insân, efendimizin ümmeti olup mü'minîne "ümmet-i icâbet" ve küffara "ümmet-i davet" tabir olunur. Gerçi hâşâ sümme hâşâ şu alay-ı ma'nevî hiçbir veçhile zâhir alayına nispet ve teşbih kabul etmez ise de zihinlerde bir derece kadar yakîn hâsıl olmak ve fakirin muradı anlaşılmak için teşbih ve temsil edilmiştir.

[**İstitrâd:** Tarîkat-ı aliyye dervîşânını böyle asâkir-i şâhâne gibi sınıf be-sınıf olduklarını bununla istidlâl ederim ki işbu risalemizin aşağısında zikr ü beyan olunan kibâr-ı meşâyıh-ı tarîkat-ı aliyye-i Nakşbendiyye'den faziletlû reşadetlû Muhammed-i Hânî Efendi hazretlerinin mahdûm-ı âlîleri Abdulmecîd-i Hânî Efendi hazretlerinin tarîkat-ı aliyye-i Nakşbendiyye sâdât-ı kirâmı kaddesallâhu esrârahum hazerâtının esâmî-i şerîfleriyle hâl ü şân-ı kudsiyyelerinin [16] zikr ü beyanı hakkında telif buyurmuş oldukları *Hadâ'iku'l-verdiyye fî hakâyıkı ecillâ'i'n-Nakşbendiyye*[84] nam risâle-i şerîflerinin mukaddimesinde "talî'a" lafzını irat etmişlerdir. Gerçi bu lâfızdan muratları risâle-i mezkûrede münderic elfaz ve ma'ânînin bir ordu heyetinde teşkil edip nitekim ordunun ilerisinde olan askere "talî'a" tabir ettikleri gibi, bunun arkasında hat tutmuş olan asâkir dahi üç sınıf olup talî'anın sağ tarafında olanlara "meymene" tabir ederler. Talî'anın hizasına arkasında olana "kalb" tabir ederler. Sol tarafında olan askere dalı "meysere" tesmiye ettikleri gibi. Ordunun en gerisinde olan ihtiyâta dahi "sâka" tabir ederler. Dahi bi-hasebi'l-lüga "talî'a", askerin karakoluna denir; düşmanın

---

84 Abdulmecîd-i Hânî'nin Nakşîbendî şeyhleri, özellikle Hâlidî Bağdâdî'nin silsilesi ve halifelerini etraflıca anlattığı Arapça çalışmasıdır.

sırrına ve miktarına muttali olmak için irsal olunur. Buna "ince karakol" tesmiye olunur. Hem düşman hâline ıttılâ ve hem arkasını muhafaza eder ve bu talî'a çarkacının ve casusun gayrıdır. Çarkacıya "mukaddimetu'l-ceyş" denir ve mecazen çarkacıya "talî'a" ıttılâ olunur.

İmdi bundan istidlâl ettik ki tarîkat-ı aliyye-i Nakşbendiyye dervişânı ism-i bâtını talî'a taburu imiş. Sahih bi-hakkın bu isme bunlar lâyıktır, zira ki erbabının malûmu olduğu üzere sair turuk-ı aliyyenin nihayeti işbu tarîkat-ı Nakşbendiyenin bidayetidir; yani sair turuk-ı aliyye nihâyet-i sulûkta ism-i celâle meşgul olurlar; Nakşbendiyye bidâyet-i sulûkta ism-i celâle bed' ü mübâşeret ederler. Ve bunlar kâfile-i dervîşânı diğer bir yoldan menzil ve maksuda eriştirirler ki sair turuk-ı aliyye ashabı ondan haberdar değildir. Dahi tarîkat-ı Nakşbendiyye ashabı bir derece vâkıf-ı esrâr-ı ilâhî olurlar ki sair turukta bu yoktur. Bununla beraber dahi derunlarında olan düşmanın her bâr ahvallerinden haberdar olup basiret üzere ileriye seyir ve hareket ederler. Daha böyle nice fevâ'idi câmidir. Ehlinin malûmudur.

İmdi tarîkat-ı Nakşbendiyyenin silsile-i şerîfinde mezkûr olan beş turuk-ı aliyye: Biri Nakşbendiyye, diğeri Kâdiriyye, dahi Sühreverdiyye, dahi Kübreverdiyye, beşinci Çeşdiyye'dir. İşte Nakşbendiyye talî'a, Kâdiriyye meymene, Sühreverdiyye kalb, Kübreverdiyye meysere, [17] Çeşdiyye ihtiyat askeri gibidir. Bu beş silsile-i şerîfe ile bir ordu heyetinde gerek zâhir gerek bâtın her cihete sevk olunup fütûhât-ı kesîre bunlar için hazır ve amadedir. Zaten devlet-i aliyyenin askeri de beş sınıf üzerinedir: talî'a, nişancı, piyade, süvari, topçudur. Bunun tafsilâtını arzu edenler, müşarünileyh hazretlerinin *Hadâ'iku'l-verdiyye* nam risalelerine müracaat buyursunlar azizim.

Dahi ma'lûm-ı âlîdir ki "ez-Zâhiru unvânu'l-bâtini"[85] buyurulmuştur. "Zâhir, bâtının unvanıdır." İşte zâhirde olan asâkirin ağası, beyi, paşası, müşiri, sultanı olduğu gibi, bâtın olan asker-i ilâhî ki gürûh-ı dervîşândır. Bunların da böylece ashâb-ı rütbeleri vardır. Ancak asâkir-i şâhâneye dahil olanların isimleri zabit oluncaya kadar yalnız isim ile çağrılır. Zabit oldukta "ağa" denir. Bunun gibi dâhil-i silk-i celîl-i dervîşân olan ehl-i safâ sâlikânına evvelemirde birinci isimlerine "ağa" ilâvesiyle bilâ-ism "ağa" tabir olunur; yani ekseri meşâyıh-ı izâm hazerâtı dervîşâna "ağa" derler. Hatta Şeyh Hayyât Vehbî kuddise sırruhu'l-azîz hazretleri böylece dervişlere "Gel bakalım ağa" derler imiş. Lâkin bu ağa lafzı zâhir ağa lafzına benzemez, bunun manası başkadır; çünkü ehl-i sûfiye, insanın nefsine "ağa" tabir ederler. Hatta bir defa pederim ile beraberce hazret-i huzûr-ı şeyhe vardık. Hâl ve hatır sual buyurduktan sonra hazret-i şeyh, pederime hitaben "Nasılsınız? Ağa ile aranız iyi midir? Nasıl sen onun sözünü mü tutuyorsun, yoksa o senin sözünü mü tutar?" buyurdular. Pederim bu "ağa" lafzından derhâl intikal ettiler ki benim nefsimden sual buyurdular. Dedi ki "Efendim, sâye-i mürşidânenizde o benim sözümü tutar; ben onun sözünü tut-

85 "Dış (görünüş), iç (görünüş)ün göstergesidir." Çeşitli kaynaklarda özlü bir söz olarak geçiyor. *Fethu'l-bârî*, c. 2, s. 225, 226; *Feyzu'l-kadîr*, c. 2, s. 558, *Tuhfetu'l-ahvezî*, c. 8, s. 158; *Şerhu'z-Zerkânî*, c. 1, s. 479.

mam." Hazret-i Şeyh-i A'zam efendimiz tebessüm buyurdular; yani, "Böyle değildir, ammâ böyle himmet edeceksin inşallah" manasınca güldüler.

İşte nefse "ağa" tabir ederler. Binaenaleyh sâlik, o nefsinde olan ağalığı alıp ruha teslim edip ruh, ağa ve hakim; nefs, mahkûm ve ruha tabi olup onun emrinde olduğu cihetle sâlike "ağa" tabir olunur. Şonra bu sâlik olan zat, makâm-ı irşâda yetişip mürşid-i kâmil oldukta, o zaman ağalıktan "bey" olur, [18] daha "ağa" tabir olunmaz, "bey" derler. Bu makâm-ı irşâddan sonra kendisine gavsiyet, kutbiyet, bu gibi rütbe-i ma'neviyye ihsan olunur ise o zaman "paşa" olur, "müşarünileyh" olur. Badehu vâris-i nebevî olup makâm-ı verâset ihsan olunur ise o zaman "sultan" olur ki her asırda bir zat olur, iki olmaz. Onun ismine "ulemâ-billâh" tabir olunur. Nitekim bu risalemizde Hazret-i Şeyh-i A'zam efendimize "sultân-ı ulemâ-billâh" tabir olunduğu gibi azizim. Hitâm şud.]

Gelelim bahsimize. Cümle insanlar efendimizin ümmeti olduğuna delîl-i kavî dahi işte bu hadîs-i şerîftir: "Kullu mevlûdin yûledu alâ fitrati'l-İslâmi illâ enne ebevâhu yuhevvidânihi ev yunassirânihi ev yumeccisânihi."[86] Bu abd-i âsî dahi böyle bir bahr-i ummân rahmetinden bir damla olduğuma hezâr sad hezâr Cenâb-ı Hakk'a hamd ü senalar ederim. Çünkü bir hadîs-i şerîfte "Ummetî ummetun merhûmetun"[87] buyurulmuştur. Sahihan rahmet olunmuş bir ümmet-i nâciyedir. Sebeb-i rahmet ise bu ümmet, ümem-i sâlifenin cümlesinin sonunda gelip bunlar, ümem-i sâlifenin ahvalinden ibret almışlardır ve Cenâb-ı Hak, Kur'ân-ı mecîd'inde onların nasıl kahr u helâk olduklarını ihbar buyurup ümmet-i Muhammediyye'yi tahvîf ve tenzîr kılmıştır. Gerçi bu günahkâr yüzü kara İbrahim deryâ-yı ma'siyette yüzenlerin birincisi isem de "Şefâ'atî li-ehli'l-kebâiri min ummetî"[88] hadîs-i şerîfiyle müjde ve tebşirlenmiş olduğuma başkaca hamd ü senalar ederim ve bir de Hazret-i Şeyh Sa'dî kuddise sırruhu'l-azîz hazretlerinin:

Çi gam dîvâr-ı ummet-râ ki bâşed çun pûştîbân
Çi bâk ez-mevc-i bahr ân-râ ki bâşed Nûh keştîbân[89]

---

86 "Her doğan çocuk, İslâm fıtratı üzere doğar. Onu Yahudi veya Hıristiyan ya da Mecusi yapan, anne ve babasıdır." *Buhârî*, c. 1. s. 465, no: 1319. Burada "Kullu mevlûdin yûledu ale'l-fıtrati fe-ebevâhu yuhevvidânihi ev yunassirânihi ev yumeccisânihi" şeklindedir. Bazı farklılıklarla *et-Tirmîzî*, c. 4. s. 447, no: 2138; *Ebû Dâvûd*, c. 4, s. 229, no: 4714; *Musnedu Ahmed*, c. 2, s. 233, no: 7181; *el-Beyhakî*, c. 6, s. 202, no: 11917.

87 "Benim ümmetim, merhamet edilmiş bir ümmettir." *Musnedu Ahmed*, c. 4, s. 410, no: 19693; *A.e.*, c. 4, s. 418 no: 19767; *Ebû Dâvûd*, c. 4, s. 105, no: 4278; *Musnedu'r-Rûyânî*, c. 1, s. 314, no: 467; A.e., c. 1, s. 334, no: 505; *A.e.*, c. 1, s. 328, no: 467; *el-Mucemu'l-evsat*, c. 1, s. 5, *el-Mustedrek ale's-Sahîhayn*, c. 4, s. 283, no: 4646; *Mecmau'z-zevâid*, c. 7, s. 224; *Keşfu'l-hafâ*, c. 1, s. 198, no: 599, 600.

88 "Ümmetimden büyük günah sahiplerine şefaatim vardır." *el-Mucemu'l-evsat*, c. 4, s. 43, no: 3566; *Keşfu'l-hafâ*, c. 2, s. 10, no: 1557.

89 Duvar olarak sen dayanak olursan artık ne sıkıntı olur ve Nuh'un gemisi sığınak olursa denizin dalgasından kim korkar. Sa'dî, *Gülistân*.

beytini vird-i zebân edip müsterîhü'l-bâl olurum. İşte sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz gibi gemicimiz var iken artık bahr-i ummân-ı ma'siyet mevcinden kim korkar! Bu beyitlerin eğerçi ma'nâ-yı bâtınîsi tefekkür ve mülâhaza olunur ise pek çok işaretler zuhur eder. Bu fakîr-i âsî, bahr-i ummân-ı ma'âsîde gark ve helâk olmaya yüz tutmuş isem de âhirü'n-nefes rûhâniyyet-i Cenâb-ı Risâlet-penâh sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz meded ü imdat ve şefâ'at-ı uzmâları yetişip öylece huzûr-ı Hakk'a gideceğimde hiç şüphem yoktur. Ve bunun hakkında Hazret-i Şeyhü'l-a'zam Fehmi Efendimizden işitip senet ittihaz ettiğim şeyi ihvana tebşir olarak mahallinde tafsilen zikr ü beyan ederim. [19] İşte mü'minîn-i muvahhidîn böyledir.

Ama âşıkân-ı sâdıkân başkadır. Onların derecâtı ve makamları tavsif ü tarif olunmaz. Şu kadar var ki aşk-ı mecâzî köprüsünden ileri güzerân edinceye kadar ihtiyarsız zuhur eden hatalarda pek çok istiğfar lâzımdır. Evet, aşk makbuldür; orada kalan matrûddur. Ya insan veya ihvan bu âlemde günahsız kimse yoktur, meğer ki masum olan zevât-ı kirâm ola. Çünkü Cenâb-ı Hak onları dâ'ire-i ismet-i ilâhiyyesinde hıfz etmiştir. Haydi farz edelim senin de hiç günahın yoktur; lâkin bu hadîs-i şerîfe ne dersin? "Vucûduke zenbun lâ yukâsu aleyhi zenbun âheru."[90] Çünkü sen de kendinde bir vücut ve bir varlık müşahede edersin, işte onu ne vakit mahv u izale eder isen o zaman sen de ma'sûmân cümlesinden olursun sultanım. İşte bu yüzden şu beyitler ile daima sızlanmaktayım:

Küstâhlığım hatıra geldikçe gamımdan
Hacletle geçerdim yere bulsam elemimden

Dâmân u giribânımı fark eylemem aslâ
Ettiklerim andıkça kemâl-i nedemimden

Yok Hakk'a yarar bir amelim böyle kalırsa
Bağrım kara kan olduğu yeğ ayş ü demimden

Yaktı cigerim nâr-ı ma'âsî o kadar kim
Ateş yağar âh-ı seher-i dembedemimden

Devr etse eğer meclis-i cürm ü günehimde
Hûn-âb-ı hacâlet dökülür câm-ı Cemimden

Ya Rab beni lutf eyle geçir râh-ı hatâdan
Kurtar dil-i küstâhımı sevdâ-yı serimden

misdâkınca leyl ü nehâr ah ü efgân ederim. İşte bu hâl-i perîşânımı ve bu gaddar dünyanın şimdiye kadar çektiğim mihen ü meşakkat ve derd ü elemi, yani sergüzeştimi eğerçi ihvân-ı bâ-sefâya ve bu fakir gibi bağrı yanık âşıkâna arz u beyan eder isem, belki onlara da ahvalim aksedip merhamet ü şefkatlerini celp ile bu biçare miskin ve derdmend ve fakir İbrahim'in günahının affını Cenâb-ı

90 "Senin varlığın başka bir kabahatin karşılaştırılamayacağı bir kabahattir."

Hak'tan niyaz u istirham ve hayır dua ile yâd ederler de bahane-i tekrîs olan Cenab-ı Hak da bunların dua ve sızlanmalarıyla bu fakirin günah ve kusurlarını lutfen ve merhameten af buyurabilir ümidine düşerek sergüzeştimi bir risale şekline koymak ve evlât ve ahfâdıma ve alelhusus ihvân-ı tarîkat ve mü'minîn ve muvahhidîne hem pend ü nasihat ve hem de görmüş ve işitmiş olduğum ef'âl ü akvâl-ı [20] tarîkat-ı aliyyeyi ve lehu'l-hamdu ve'l-minne zamân-ı sa'âdetlerine yetişip müşâhede-i cemâl-i mürşidâna ve meclis-i enverleriyle kesb-i feyz eylediğim Sultân-ı Ulemâ-billâh Fehmi Efendimiz hazretlerinin hâl ü şân-ı âlî-i gavsiyyelerini ve müşarünileyh hazretlerinden işittiğim bazı müjde ve tebşîrâtı beyan ve tebşir etmek için "*Risâle-i Ahvâl-i Aşçı Dede*" namıyla işbu risalenin inşasına bed' ü mübâşeret ettim. Bu risalemi her kim okur ise bu fakir miskin İbrahim'i hayır dua ile yâd edeler. Cenab-ı Hak onları dahi hayr ile yâd eylesin. Âmîn, bi-câhi seyyidi'l-murselîn sallallâhu ta'âlâ aleyhi ve sellem.

BU FASIL VÂRİS-İ EKMEL-İ NEBEVÎ OLAN ULEMÂ-BİLLÂH VE EVLİYÂ-FİLLÂH EVSÂF-I MA'NEVİYYELERİ HAKKINDADIR

Bunlar hakkında Cenâb-ı Hak "Elâ inne evliyâallâhi lâ havfun aleyhim ve lâ hum yahzenûne"[91] buyurmuştur. Artık bunun üzerine söz söylemek ve medh ü senalarıyla vasf etmek sırf abes ve beyhude olur ise de, bu âyet-i kerîme hülâsa ve zübde makamında olup bunu bazı mahsûsât ve teşbîhât ile izah ve tafsil etmek her cihetle vicdana bir başka neşe ve tecellî-bahş ile sâlikânın ilm-i yakînleri ayne'l-yakîn ve müşahede mertebesine vâsıl olacağından; binaenaleyh bunların evsâf u ahvâl-i ma'neviyye ve hakikatlerini beyan etmek murat olunursa da evvelemirde bunların mertebe-i ma'neviyye ve hakikatlerini bilmeli ki sonra ondan söz söylemeli. Bu yüzsüz asi ise bundan külliyen bî-behre ve sırf cahil olup bizim mahallenin bakkalından "İkinci Ordu-yı Hümâyûn Müşiri kimdir?" diye sual edip cevap beklemeye benzer azizim. Onu, o sınıf ve o cins olan zevât-ı kirâmdan sual etmeli.

Malûmdur ki bir şeyin hakikatini bilmeye o şeyin aynı olmak lâzımdır. Meselâ nuru bilmek ister isen, o nurun aynı olmak gerektir; aşkı bilmek ister isen, aşk olasın, aşkın yanmış fitillerini bilirsin. "Lâ ya'rifu ze'l-fazli illâ zevûhu"[92] hasebince "Fazilet sahibini bilmez illâ yine fazilet sahibi." "Ve lâ ya'lemu ehle'l-kemâli illâ sâhibu'l-kemâli ve yefhemu esrâre'r-ricâli illâ men belega mertebete'r-ricâli"[93] [21] buyurulmuştur. Hakîkat-i hâl böyle olduysa, bunların rütbe-i ma'neviyye ve hakikatlerini Hazret-i Pîr Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî kuddise sırruhu'l-âlî efendimiz *Mesnevî-i şerîf*'lerinde makulâtı mahsûsâta teşbîhât kabilinden olarak beyan ve izah buyurmuş ise de, cümlesi bir ciltte olmayıp altı cilt *Mesnevî-i şerîfte* münasebet geldikçe hikâye aralarında beyan buyurmuş olmasıyla işte bu yüzsüz fakir onları sırasıyla ve münasebetiyle bir yere cem ve derc ederek ihvana arz u beyan etmek niyyet-i hayriyyesiyle Cenâb-ı sultân-ı enbiya sallallâhu ta'âlâ aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerinin faslı akîbinde vârisleri olan ulemâ-billâh ve evliyâ-fillâh hazerâtının dahi evsaf ve ahvâl-i ma'neviyye ve hakikatlerini beyana bed' ü mübâşeret olunmuştur. Şöyle ki Hazret-i Pîr efendimiz Mesnevî-i şeriflerinin iptidasında [Rusûhî, c.1, s. 13-14 (Giriş):

---

91 "İyi bil ki, Allah'ın velilerine (sevdiklerine) korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir." Yunûs, 10/62.

92 "Erdemli olanı ancak erdem sahipleri bilir." *Keşfu'l-hafâ*, c. 1, s.216, no: 655; es-Sehâvî, *el-Makâsidu'l-hasene*, s. 108, no: 212, "İnnemâ ya'rifu'l-fazle li-ehli'l-fazli zevu'l-fazli."

93 "Kâmil olanı ancak kemal sahibi bilir, kendini bilenlerin sırlarını ancak kendini bilme konumuna ulaşmış olan anlar."

Bişnev în ney çun hikâyet mîkuned
Ez-cudâyîhâ şikâyet mîkuned[94] (1:1)

beyan buyururlar: "Ney"den murat, sûfî-i sâfî ve âşık-ı vâfi, derunu masivadan hâlî ve nefha-i Hak'la mâlî olan mürşid-i âlîden istiare olmuştur. Zira "ney"in, insân-ı kâmile sûreten ve lafzen ve zâten münâsebet-i tâmme ve müşâbehet-i âmmesi vardır. Sûreten olan müşabehet, sufret-i sîmâ ve şerh-i sînedir ki uşşâk-ı ilâhiyyenin reng-i bîrûnları ve hâl-i derûnları bu gûnedir ve birkaç yerden dahi miyân-beste olmasıdır. Kezalik evliyâ-yı Hudâ dahi ibâdet-i Hakk'a nice veçhile kemer-beste olmuştur. Ve lafzen münasebet odur ki ehl-i Fars "ney" kelimesini ekser-i mevâzı'da nefy manasına istimal ederler. Nitekim bu beyitte şairin "men neyem" dediği gibi:

Kesb ney-ânkes ki gûyed dembedem
Men neyem cuz mevc-i deryâ-yı kıdem

İmdi bunlar bu vücûd-ı âsîlerini nefyetmişler ve adem-i aslîlerine gitmişlerdir. Ve zaten olan mümâselet odur ki nitekim neyin derunu gıll u gıştan hâlî ve onda olan nagamât u elhâna bais ve bâdî olan "nâyî"dir. Kezalik bu tâ'ife-i aliyyenin derunları, masivadan hâlî ve nagamât-ı ilâhî ve nefehât-ı rabbânî ile mâlîdir. Her elhân ve nagamât ki "ney"e nispet olunur, "nâyî"nindir. Pes ne kadar kemâlât ve kelimât ve âsâr ve esrâr-ı hâlât ki bunlara nispet olunur, filhakîka Hudâ-yı müte'âlânındır. Bunlar ortada bir âlet-i mülâhaza ve mazhar-ı mu'âmeledir. Kemâ kâlallâhu ta'âlâ fi hakkı nebiyyihi sallallâhu aleyhi ve sellem "Ve mâ rameyte iz rameyte velâkinnellâhe remâ."[95] Ve kâle fî hakki nutkihi: "Ve mâ yentiku ani'l-hevâ - İn huve illâ vahyun yûhâ."[96] [22] Dahi "ney"den murat "kamış" olduğu itibarıyla bilâ-istiâre kalem-i zâhir murat ola. Eğerçi hazretin ney hakkında icra eyledikleri bazı evsafı, bu mana üzere nefir ve nâle, kalemin tahriratından istiare veyahut lisân-ı hâlle nefir ve nâlesinden ibaret olur; meselâ nefir ve nâle gibi. Bu takdirce mülâyim olmaz, ammâ hüsn-i ma'nâya ve letâfet-i fehvaya halel gelmez. Zira bu kadar ulûm-ı dînî ve umûr-ı dünyevînin intizamı onun vücuduna merbuttur ve bunca maarif ve letâif-i kevniyyenin zuhuru ona menûttur. Kemâ kâle Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem: "Levle'l-kalemu le-mâ kâme'd-dînu ve le-mâ saluha'l-'ayşu."[97] Kâle Katâde radıyallâhu anhu: "el-Kalemu minellâhi ni'metun azîmetun levlâhu lem yekum dînun ve lem yasluh şey'un."[98] Kezâ fî *Mecma'i'l-Beyân.*

---

94 Dinle neyden ki neler hikâye etmekte, ayrılıklardan şikâyet etmekte.

95 "(Ey Muhammed) Attığın zaman sen atmadın, fakat Allah attı." Enfâl, 8/17.

96 "O havadan konuşmaz. - O(nun okuduğu Kur'ân) kendisine vahyedilen vahiyden başka bir şey değildir." Necm, 53/3-4.

97 "Allah'ın resulü sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: kalem olmasaydı, din ayakta kalmaz, hayat yürümezdi."

98 "Katâde radıyallâhu anhu şöyle dedi: Kalem olmasaydı, din ayakta kalmaz, hayat yürümezdi. Kalem Allah'ın büyük bir nimetidir. Eğer kalem olmasaydı, din ayakta duramaz, hiçbir şey düzgün olmazdı."

Ve Allah ta'âlâ habibine alâ vechi'l-imtinân bi'l-kalem kıraate emredip buyururlar ki "İkra' ve rabbuke'l-ekremu - Ellezî alleme bi'l-kalemi."[99] Kâle sâhibu'l-*Medârik* fî tefsîri hâzihi'l-âyeti: "Mâ duvvineti'l-ulûmu ve zubiteti'l-ahbâru ve lâ ketebellâhu'l-munezzelete illâ bi'l-kalemi ve'l-kitâbeti, levlâhu leme-'stekâmet umûru'd-dîni ve'd-dunyâ."[100] Pes bu takdirce mana: Hazret-i Mevlânâ talip olanlara hitaben buyururlar ki "Ey talip, hak olan kalemin tahrir ve tastir kıldığı güftârı işit ve onun lisanından cari olan esrarı iş et. Gör ki sana zebân-ı hâlle ne söyler ve lisân-ı ma'nâ ile ne takrir eyler." Onun için "kalem"e hükemâ: "insanın bir lisanı da budur" demişler. Nitekim "el-Kalemu ahadu lisâneyi'l-insâni yu'eddî bihi mâ fi'l-cenâni ve yubligu'l-ba'îde kemâ yubligu'l-karîbe bi'l-lisâni"[101] diye tabir etmişler. Pes zebân-ı kalem bu ma'nâ-yı mezkûreyi hâlen söyler ve kâlen takrir eyler. Eğer hâlen söylemesi murat olursa: "Gûş-ı hûşla istima eyle ki o kalem sana lisân-ı hâlle ne söyler" demek olur. Ve eğer kâlen takrir söylemesi murat olursa: "Gûş-ı hisle isgâ eyle ki kalem sana ne takrir ve ne tahrir eyler demek olur. Eğerçi "kalem"den murat alâ tarîki'l-isti'âre veliyy-i kâmilin ve mürşid-i fâzılın vücudu ola, bu takdirce beynehümâda müşâbehet-i harekât ve sekenât-ı kalem bilkülliye kâtibin olduğu gibi, evliyanın dahi harekât ve sekenât ve tasarrufât-ı kelimât ve kemâlâtları bilkülliye vâcib bizzât olan mübdi'-i kâinâtın demek olur. Nitekim bu ebyât bu manayı ispat eyler.

Mesnevî:

Evliyâ ashâb-ı Kehfend ey anûd
Der-kıyâm u der-takallub hem rukûd[102] (1: 3187)

Hufte ez-ahvâl-i dunyâ rûz u şeb
Çun kalem der-pençe-i taklîb-i rab[103] (1: 393)

Ân ki û [23] pençe nebîned der-rakam
Fi'l pindâred be-cunbuş ez-rakam[104] (1: 394)

Dahi alâ vechi'l-isti'âre kalem-i a'lâ, yani hakîkat-i Muhammed Mustafa sallallâhu aleyhi ve sellem murat ola ki Cenâb-ı Hak o hakikatte "Nûn ve'l-kalemi ve mâ yesturûne"[105] diye kasem buyurdu. Ve o hazret bu hakikatin şânında

---

99 "Oku, Rabbin en büyük kerem sahibidir. İnsana bilmediğini öğretti." Alak, 96/3-4.

100 *el-Medârik* yazarı bu ayetin tefsirinde şöyle diyor: Bilimler ancak kalem ve yazı ile derlenmiş, tarih kalem ve yazı sayesinde kaydedilmiştir. Allah indirilenleri kalem ve yazı ile yazmıştır. Kalem olmasaydı din ve dünya işleri yürümezdi."

101 "Kalem insanın iki dilinden biridir, onunla kalbindekini ifade eder ve uzağa hitap eder, tıpkı dil ile yakındakine hitap ettiği gibi."

102 Ey inatçı, evliya ayaktayken de gezerken de Kehf ashabı gibidir.

103 O, Tanrı'nın tasarruf kalemi gibidir, dünya ahvalinden gece gündüz uykudadır.

104 Yazı yazan eli görmeyen, kalemin hareketine bakarak yazı işini onun yaptığını sanır.

105 "Nûn. Kaleme ve (kalemle) yazdıklarına andolsun." Kalem, 68/1.

"Evvelu mâ halakallâhu el-kalemu"[106] diye tabir kıldı. İmdi o hazretin hakikati nukûş-ı kâinâta ve erkâm-ı mevcûdâta sebep olduğu itibar ile "rûh-ı Muhammedî" tabir olunur. "Evvelu mâ halakallâhu rûhî"[107], "Evvelu mâ halakallâhu aklî"[108] hep bir manaya işaret kılınır. Ve bir gayrı tarîk ile dahi "ney"den Hazret-i Mustafa ve kalem-i a'lâ alınır. Zira ki lafz-ı ney ebced hesabı üzere altmıştır. Lafz-ı "sin" س dahi altmıştır. Pes "Sîn" سين Hazret-i Muhammed'in ismidir. Kemâ kâlallâhu ta'âlâ fî kelâmihi: "Yâsîn." Kâle İbnu'l-Hufye "Yâ Muhammed."[109]

Ve fi'l-hadîsi: "İnnallâhe semmânî fi'l-Kur'ân'i bi seb'ati esmâin: el-Muzzemmil el-Muddessir Abdullâh, Muhammed, Ahmed, Tâhâ ve Yâsîn."[110] Bu takdirce "Bişnev ez-ney"in manası, "Hazret-i Muhammed'den işit" demek olur. Velîkin burada mısra'-ı sânîde bir sual lâzım gelir ki "Çün ki "ney"den murat evliyâ-yı Hudâ veyahut Hazret-i Muhammed Mustafa ola, pes bunlar hod ayn-ı vuslattadır. Öyle olıcak fırkatte ne gûne şikâyet ederler ve ne veçhile cüdalıklardan iştikâ semtine giderler?" Bu suale birkaç veçhile cevap verilip:

Evvelâ, enbiya ve evliyanın şikâyetleri kable'l-vusûl olan ahvâl-i mâziyeye nispetledir. Ve ahvâl-i mâziyeyi nakil eylemeklerinden murat, erbâb-ı gaflete tembih ve ashâb-ı utlete irşattır.

Sâniyen, bu neş'e-i dünyevîde kemâl-i vusûl mümkün olmaz. Eğerçi ayn-ı vahdete müstağrak iseler de yine yakîn hükmünü komaz. Pes pîrâhen-i vücûd madem ki mevcut ola, kemâl-i vusûl mefkûd olur. Pes bu kemâl-i visâle mâni olan taayyün sureti cüdalıkları add eyleyip ondan şikâyet ederler.

Sâlisen, inde'l-evliyâ mertebe-i cem'de müstağrak olmaktan lezzetli bir hâlet dahi yoktur. Zira bu mertebede mugayeret ve isneyniyetten ârî ve külfet ü meşakkat-ı kesretten berî olurlar. O vakitte ki bunları mertebe-i cem'den irşâd-ı nâs için mertebe-i fark u temeyyüze göndereler, "kun" ve "mekun" diye emr ü nehiy kılarlar ve nîk ü bedden elem ü zahmet görürler ve mugayeret ü ihtilâfâtla muttasıf olurlar. Eğerçi vahdeti kesrette görürlerse de bu mertebeyi cüdalıklar add eyleyip ondan şikâyet ederler. Nitekim Hazret-i Nebî aleyhisselâm "Leytenî lem uhlak ve leyte ummî lem telidnî."[111] diye bu cüdalıklardan şikâyet kılarlardı;

---

106 "Allah'ın yarattığı ilk şey, kalemdir." *Keşfu'l-hafâ*, c. 1, s. 263, no: 824; *Târîhu't-Taberî*, c. 1, s. 29. Burada "Evvelu mâ halakallâhu min şey'in el-kalemu" şeklindedir.

107 "Allah'ın yarattığı ilk şey, benim ruhumdur." *Keşfu'l-hafâ*, c. 1, s. 265, no: 827. "Evvelu mâ halakallâhu nûru nebiyyike yâ Câbiru."

108 "Allah'ın yarattığı ilk şey, benim aklımdır." *Keşfu'l-hafâ*, c. 1, s. 263, no: 823, "Evvelu mâ halakallâhu el-aklu."

109 "Nitekim Yüce Allah, Kur'ân'ında "Yâsîn" demiştir; İbnu'l-Hufye yani "Ey Muhammed" demektir demiştir."

110 "Allah beni Kur'an'da yedi isimle anmıştır: el-Muzzemmil, el-Muddessir, Abdullâh, Muhammed, Ahmed, Tâhâ ve Yâsîn."

111 "Keşke ben yaratılmamış olsaydım, keşke annem beni doğurmamış olsaydı." *Mecme'u'z-zevâid*, c. 9, s. 29; "Leyteni lem teldinî ummî." *Musannefu İbn Ebî Şeybe*, c. 7, s. 131, no: 34737; "Leytenî lem uhlak." Hazreti Aişe'nin sözü olarak.

hâlbuki o hazretin mertebeleri makâm-ı cem'ü'l-cem' idi. [24] Ve makâm-ı cem'e miraç edip mahbûb-ı hakîkatin ve cemî'-i ervâh-ı enbiyâ ve evliyânın ve melâike-i mukarrebîn ve ahâlî-i illiyyînin iltifatına hû-ger olmuş iken, mertebe-i kesrete tenzil kıldıkta Ebû Cehil ve Ebû Leheb'in ta'n ve tahkirine müptelâ olmuşlardı. Onun için "Mâ ûziye nebiyyun misle mâ ûzîtu"[112] diye bu firkat ve eziyete işaret kılmışlardı. Zira mertebe-i da'vet, mertebe-i firkattir; eğerçi vuslatta iseler de. Fe'fhem ahvâle sâiri evliyâi'l-murşidîne ve kıs aleyhi, vallâhu a'lemu bi'l-yakîn.[113]]

İşte azizim "ney"den murat, insân-ı kâmildir ki vâris-i Hazret-i Mustafa ve halîfe-i Resûl-i Cenâb-ı Kibriyâdır. Artık zâhir kulağıyla neyin nagamâtını ve bâtın kulağıyla da esrar ve ledünniyâtını işit. Evet zâhir kulağıyla istima ediyorsun, lâkin bâtın kulağıyla istima edemiyorsun. Sebebi ise bâtın kulağı hubb-ı mâsivâ penbeleriyle dolmuş, tıkanmıştır; onun için işitmez. Bunları birer birer çıkarmalı azizim. Mürşidân-ı izâm hazerâtının dahi fem-i sa'âdetlerinden zuhur eden kelimât-ı tayyibe, neyin nagamâtına benzer; onun yalnız ma'nâ-yı zâhirîsini anlarsın, hakîkat-i ma'nâsından cahilsin. Nitekim bu abd-i âsî Şâm-ı şerîf'te bulunduğum zaman bazen davet ve cemiyetlerde evlâd-ı Arabdan olan çalgıcıların çaldıkları keman, ud, kanundan ve söyledikleri gazeliyattan bi hasebi'z-zâhir o kadar neş'e-yâb olur idim ki asla tarif edemem; muttasıl ağlardım. Lâkin Arapça bilmediğim için yalnız Arapça olan elfâzın bahşeylediği tecelliyâttan zevk alırdım. Bunun manasından gafil idim. Eğerçi manasına dahi vâkıf olmuş olsam idi, muhakkak ruhum huruç ederdi. İşte sen de mürşidân-ı izâm hazerâtının ve gerek ise neyin söylediği remiz ve kelâmı bu kadarcık anlarsın azizim. Zira ki bu zevât-ı kirâm hazerâtı "Ve mâ yentiku ani'l-hevâ - İn huve illâ vahyun yûhâ"[114] sırrının vâris ve mazharlarıdır. İşte bunların evsâf u ahvâl-i ma'nevî ve hakikatlerini Hazret-i Pîr efendimiz *Mesnevî-i şerîf*lerinde beyan ve hikâye buyurdukları gibi ihvân-ı bâ-sefâya söyleyeyim de "el-İnsâfu nisfu'd-dîni"[115] hadîs-i şerîfi mucebince ehl-i insâf olanlar, âmennâ ve saddaknâ derler. Çünkü bunların hâl ü şân-ı sa'âdetlerini akıl ile idrak kâbil-i imkân olmadığı gibi kelâm-ı devletleri dahi avamın kelâmı gibi sehlü'l-fehm şey değildir. Hatta Hazret-i Hüsameddin Çelebi kuddise sırruhu'l-âlî efendimiz, Cenâb-ı Pîr efendimizden kutbu'l-aktâb ve ferdü'l-efrâd Hazret-i Şemseddin-i Tebrîzî [25] kuddise sırruhu'l-azîz efendimizin bazı ahval ve şân-ı kudsiyyelerinden hikâye buyurmasını rica ve niyaz ettikleri zaman cevaben Hazret-i Pîr efendimizin iradeleri ne yolda ve ne merkezde olduğu bilinmesi ehem ve elzem görüldüğünden buraya derc olunmuştur:

---

112 "Hiçbir peygambere benim kadar eziyet edilmedi." *Keşfu'l-hafâ*, c. 2, s. 180, no: 2184, "Mâ ûziye ahadun mâ ûzîtu fillâhi azze ve celle."

113 "Diğer mürşit evliyanın durumlarını artık sen takdir et ve buna göre değerlendir, kesin doğruyu en iyi Allah bilir."

114 "O havadan konuşmaz. - O(nun okuduğu Kur'ân) kendisine vahyedilen vahiyden başka bir şey değildir." Necm, 53/3-4.

115 "İnsaf dinin yarısıdır."

Mesnevi [Rusûhî, c.1, s. 17-19:

Men çi gûyem yek regem huşyâr nîst
Şerh-i ân yârî ki û-râ yâr nîst (1: 130)

"Ben ne söyleyeyim, benim bir damarım huşyâr değildir; o bir yârin şerhini ki onun yâr ve nazîri yoktur." Yani aşk-ı yâr benim cemî'-i urûk ve a'zâ ve eczâma bir mertebe tahallül ve sirayet eylemiştir ki min cemî'i'l-vücûh akla mahal kalmamıştır. Pes mestin sözünü huşyâr olanlar fehm kılmaz ve mahv tabakasında olanların kelâmını sahva gelmeyince ehl-i sahv, onun kelâmından müstefîd olmaz. Alelhusus mest olan âşık bir yâr-ı bî-şebîhten söyleye ki onun mevcudat içre yâri ve nazîri olmaya. "Yâr"den murat, ferdâniyet-i Hakk'ın mazharı olan Şemseddin-i Tebrîzî kaddesallâhu sırrahu'l-azîz hazretleridir ki kutbu'l-aktâb ve ferdü'l-efrâd olan kimse her asırda bir kimse olduğu muhakkak olduğu için ona yâr ve nazîr yoktur demek yerinde olur.

Mesnevî:

Sûfî ibnu'l-vakt bâşed ey refîk
Nîst ferdâ guften ez-şart-ı tarîk (1: 133)

Hüsameddin Çelebi, Hazret-i Hudavendigâr'a dedi ki "Ey refik, sûfî ibnü'l-vakttir; ferdâ demeklik şart-ı tarîk değildir." Zira ehl-i tarîk olan sûfî, mazi ve müstakbele nazar kılmaz. Tıfl-ı sagîr, pederinin hükmünde mahkûm olduğu gibi, sûfî dahi vaktinin hükmünde mahkûm ve mukayyettir; vakti ne iktiza eylerse onu görür ve onu murat eyler, geçmiş ve geleceğe mültefit olmaz.

Guftemeş pûşîde hoşter sırr-ı yâr
Hod tu der zımn-ı hikâyet gûş dâr (1: 135)

"Ben o can menzilesinde olan Hüsameddin Çelebi'ye dedim: Yârin sırrı pûşîde olmak hoşterdir, tâ ki nâ-mahremler ondan haberdar olmaya." Hod sen hikâyâtın zımnı ve ibârâtın derununda kulak tut, tâ ki zımn-ı hikâyâtta olan ma'ânî-i şerîfede yârin esrarına muttali olasın ve onun azm-i şânına şuur bulasın.

Mesnevî:

Hoşter ân bâşed ki sırr-ı dilberân
Gufte âyed der-hadîs-i dîgerân (1: 136)

"Hoşrak odur ki dilberlerin sırrı, yani mahbûbân-ı harem-i izzet olan evliyâullâhın hakikatinin ve bâtınının ilmi söylenmiş gele; gayrıların hadisi mâbeyninde tâ nâ-mahrem ve bigâne onu gayrının ilmi ve sırrı kıyas kıla ve ağyar ve nâ-mahremlerden maksûd bizzât olan yârin esrarı pûşîde ola."]

Mesnevî [Rusûhî, c.1, s. 19:

Perde berdâr û birehne gû ki pes
Mînehusbem bâ-sanem bâ-pîrehen (1: 138)

[26]"Vech-i sırr-ı yârdan perde-i ma'nâyı kaldır ve hicâbı ref' eyle ve uryân ve aşikârâ söyle ki ben pîrehen ile olan sanemle yatmazam" yani mahcûb olan mahbûb ile ve mestûr olan matlûb ile bir makamda istirahat etmezem. Pes mecaz ve kinaye perdelerin ve işaret ve hikâye sütrelerin ref' eyle ve matlûb olan sırrı aşikâre ve mübeyyen söyle, tâ ki dâmâd-ı rûhum arûs-ı sırr-ı yâr ile hacle-i derûnda halvethâne-i butûnda istirahat kılmış ve hem-hâbe olmuş ola.

Mesnevî:

Guftem er uryân şeved û der-ıyân
Nî tû mânî kenâret nî miyân (1: 139)

Hazret-i Hudavendigâr, can menzilesinde olan Hüsameddin Çelebi'ye verdikleri cevâb-ı bâ-savâbı takrir edip buyururlar "Ben o can mesabesinde olan Hüsameddin Çelebi'ye dedim: Eğer o yâr-i hakîkînin sırrı ayan ola, mertebe-i mu'âyenede ne sen kalırsın, ne etrafın kalır ve ne miyanın kalır." Hakikat-ı ma'nâ odur ki Hazret-i Şemseddin-i Tebrîzî'nin sırrından murat sırr-ı vahdet-i mutlakadır. Filhakika vahdet-i mutlakanın sırrı ayana geldikte, onu müşahede kılan sâlikin vücudu kalmaz ve kenâr u miyânı mahv u fenâ olur. "Kullu şey'in hâlikun illâ vechehu"[116] olup vech-i Baki zuhura gelir. Pes Hazret-i Mevlânâ, Hüsameddin Efendi'nin kemâl-i fenâya nev'an adem-i istidatların görüp onu mahv u fenâ mertebesinden bilâ-isti'dâd men buyurdular; tâ tedrîcle kemâl-i fenâya istidat hâsıl eyledikten sonra Hazret-i Şems'in mazharı olduğu vahdet-i mutlaka sırrına talip ola.]

İşte azizim Hazret-i Pîr efendimizin buyurdukları gibi, sen mürşidân-ı izâm hazerâtının seleften, geçmişlerden söyledikleri hikâyelere kemâl-i ehemmiyetle dikkat ve itina eyle, kulak verip istima eyle ki o hikâyeler avamın söylediği hikâyeler gibi değildir; nice nice esrar ve hikem-i hafiyye vardır; istidat ve kabiliyetin miktarı alabilirsin sultanım.

Mesnevî [Rusûhî, c.1, s. 70-71:

Tîg der-zerrâd hâne-i evliyâst
Dîden-i îşân şumâ-râ kîmyâst (1: 716)

"Tîg-i ma'nâ ve şemşîr-i hubb u velâ, evliyanın cebehâne-i kalblerindedir. Tîg-i bâtını olmayan ve şemşîr-i îkân u irfânı gerden-i cânına kılâde kılmayan kimselere gerektir nakd-i cân u cenânı onlara verip tîg-i irfân u îkânı onlardan ala ve onları bula ve bile ve göre. Zira onları görmek ey talipler, sizlere kibrît-i ahmer ve iksîr-i a'zamdır. Ne'am kilîd-i genc-i devlet, dîden-i [27] erbâb-ı velâyet ve kimyâ-yı saâdet, hidmet-i ashâb-ı kerâmettir. Velîkin her talibin bunları görmeye liyakatı yoktur. Bahusus ki bunlara müteşebbih mukallid katı çoktur. Pes talepte ziyade sıdk gerektir ki bunların rüyeti müyesser ola.

---

116 "O'nun yüzü (zatı)ndan başka her şey helâk olacaktır." Kasas, 28/88.

Mesnevî:

Cumle dânâyân hemîn gufte hemîn
Hest dânâ rahmeten li'l-âlemîn (1: 717)

"Cemî'-i dânâlar ve âlem-bînâlar hemîn bunu demişlerdir: Hemîn ki vâris-i Nebî olan dânâ ve ârif-bînâ âlemler için rahmettir." Asıl dânâ ve vâris-i enbiyâ olan, ulemâ-billâhtır ki halîfe-i Mustafa ve hulefâ-yı cemî'-i enbiyâ ola. Kemâ kâle aleyhisselâm: "el-Ulemâu hulefâu'l-enbiyâi ve veresetî ev veresetu'l-enbiyâi."[117] Pes "Ve mâ erselnâke illâ rahmeten li'l-âlemîne"[118] ayeti ki o hazretin şân-ı şerîfinde nazildir. Pes ona vâris olan kâmil dahi âlemlere rahmet olur.

Mesnevî:

Ger enârî mî-harî handân bi-har
Tâ dihed hande zi-dâne-i û haber (1: 718)

"Eğer ey talip, bir enâr alırsın hande eyleyici, yani şakk olup derununda olan taneleri zâhir kılıcı enâr al, tâ hande onun tanesinden haber vere." "Enâr"dan murat, alâ tarîki'l-isti'âreti't-temsîliyye ârif-billâhın vücududur. "Handedehân-güşâ ve ma'nâ-nümâ olduğu hâlet"den murat, dehân-güşâ ve ma'nâ-nümâ olduğu hâlettir. Ve "tanesrâr-ı rûhî ve akayit ve efkâr-ı kalbî-si"nden murat, esrâr-ı rûhî ve akayit ve efkâr-ı kalbîdir. Pes buyururlar ki "Ey tâlib-i evliyâ, eğer enâr-sıfat bir yâr-i Hudâ'yı harîdar olasın, dehan-güşâ ve ma'nâ-nümâ olan mahzendir; dâne-i esrârı al ki tâ onun inbisât ve tekellümü, esrar tanelerinden ve akidesi hânelerinden haber vere. Zinhar şu enârı alma ki mestur ola ve derûn-ı ahvâli nâ-malûm ola, tâ sonra magbûn olmayasın ve mahzûl kalmayasın."

Mesnevi:

Nâr-ı handân bâg-râ handân kuned
Sohbet-i merdânet ez-merdân kuned (1: 721)

"Nâr-ı handân, yani münşak olup dehân-güşâ ve dâne-nümâ olan enâr, bağı handân ü şâdân eyler zînet-i bâg olduğu cihetten. Kezalik yâr-ı handân, bâg-ı cinânı handân eyler. Ve kezalik sohbet-i merdân-ı ilâhî seni merdândan eyler." Zira sohbetin müessire olması muhakkak ve her şey mukarininin hükmünü ahz eyler dedikleri musaddaktır. Musâhabet-i evliyâ musâhabet-i Hudâ'ya mûsıla ve hidmet-i asfiyâ kurbet-i Mevlâ'ya vesile idiği beyne'l-urefâ ma'hûd ve

---

117 "Âlimler, peygamberlerin halefleri ve benim varislerimdir; veya peygamberlerin varisleridir." Krş. *Keşfu'l-hafâ*, c. 2, s. 64, no: 1751, "el-Ulemâu mesâbîhu'l-arzi ve hulefâu'l-enbiyâi ve veresetî ve veresetu'l-enbiyâi." Ayrıca *et-Tirmîzî*, c. 5, s. 48, no: 2681; *Ebû Dâvûd*, c. 2, s. 317, no: 3641; *İbn Mâce*, c. 1, s. 81, no: 223. Bu kaynaklarda "İnne'l-ulemâe veresetu'l-enbiyâi" şeklindedir.

118 "(Ey Muhammed) Biz seni ancak âlemlere rahmet için gönderdik." Enbiyâ, 21/107.

mevsûktur. Kemâ kâle Ebû Bekr Tımıstânî: "İshabullâhe, fe-in lem tutîkû fe'shabû ma'a men yeshabullâhe li-tûsilekum bereketu suhbetihi ilâ suhbetillâhi ta'âlâ."[119]

[28] **Beyit:**

Ez-der-i ehl-i dilân dûr meşû ey tâlib
Her ki dûr nîst ezîn der be-Hudâ nezdîkest[120]]

Mesnevî [Rusûhî, c.1, s. 237:[121]

Guft udhul fî ibâdî teltakî
Cenneten men ru'yetî yâ muttakî (1: 2656)

"Hak ta'âlâ buyurdu: Ey nefs-i mutmainne, sen benim ibâd-ı pür-reşâdım zümresine mülâki olmak için dahil ol. Sen benim rüyetimden cennet-i azîmü'şşâna ya müttakî, pes zümre-i ibâdullâha dahil olmak hizmetlerinde olup kalplerin ele getirmek ile olur." Pes arifin kalbine dahil olmak a'mâl-i makbûledendir. "Ke-mâ enne reculen kâle li Ebî Yezîd el-Bistâmî kuddise sirruhu'l-azîz, dullenî alâ amelin etekarrebu bihi ilellâhi. Fe-kâle ehibbe evliyâellâhi ve'dhul fî kulûbihim, fe-innellâhe yenzuru ilâ kulûbi'l-ârifîne kulle yevmin selâse-mietin ve sittîne nazratan, le'allehu yenzuru ilâ ismike fî kalbihi fe-yagfiru leke."[122]

Urefâdan biri söylemiştir:

Beyit:

Cennet Hakk'ın bahçesidir ârif onun bâg-bânıdır
Bâg-bânla bilişi gör tâ giresin bahçesine]

Mesnevî [Rusûhî, c.1, s. 257-258:

Bâg-bân hem dâned û-râ der-hazân
Lîk dîd yek bih ez-dîd-i cihân (1: 2925)

---

119 "Ebû Bekr Tımıstânî şöyle demiştir: Allah ile dostluk kurun, bunu yapamaz iseniz o takdirde Allah ile dost olanla dost olun, onun dostluğunun bereketinin sizi Yüce Allah'ın dostluğuna ulaştırması için."

120 Ey talip, gönül ehillerinin kapısından uzak durma. Kim ki o kapıdan uzak durmaz, Tanrı'ya yakın olur.

121 Aşçı Dede, diğer beyitlerin aksine Rusûhî'den bu beytin şerhini lafzını değiştirerek aktarır.

122 "Bir adam, Ebû Yezîd el-Bistâmî'ye şöyle dedi: Bana Allah'a yaklaşacağım bir fiil tavsiye et. O da şöyle dedi: Allah dostlarını (veli) sev ve onların kalplerine gir. Çünkü Allah ariflerin kalplerine her gün üç yüz altmış defa bakar, bu sayede belki onun kalbinde senin ismine bakar da seni bağışlar."

"Bâg-bân-ı vücûd ve dîde-bân-ı ravza-i şühûd olan kâmil ve mürebbî-i fâzıl, hem o hâr-ı bî-ma'nâyı ve bî-dîn olan denîyi bu dünyada bilir ki ne makule kestir; ve nice ma'den-i hevâ vü heves ve menbet-i hâşâk u hastır." Eğer dersen ki "İnne lillâhi ibâden ya'rifûne'n-nâse bi't-tevehhumi"[123] hadîs-i şerîfinin fehvasınca ulemâ-yı zamân ve urefâ-yı cihândan çok kimseler vardır ki hâr-ı bî-manâ olanı onlar dahi firaset ve kiyâsetle bilirler ve nîk ü bedi fark kılarlar; pes bâg-bân-ı tarîkata bilmeyi münhasır kılmak neyi ifade eyler? Buyururlar ki "Ne'am, böyledir; velîkin, o bir kâmilin görmesi bihterdir cihan urefâsının görmesinden.

Mesnevî:

Hod cihân ân yek kesest û eblehest
Her sitâre ber-felek cüz-i mehest (1: 2926)

"Cihan hod o bir kimsedir, yani o zikrolunan bâg-bân-ı ilâhîden ibarettir ki rûh-ı âlem ve zübde-i benî âdem odur. Ve o kâmil nefsinde eblehtir, yani gâfil ani'ş-şer ve matbû' ale'l-hayr ve sâfi'l-kalb ve selîmü's-sadr bir kimsedir." Bu mana üzere o kâmile "ebleh" demek caizdir, zira asl-ı lügatte "ebleh" bu manalar için istimal olunur. "Ekseru ehli'l-cenneti eblehu"[124] hadîs-i şerîfi bu manaya göredir. Ve "zîrek" manasına da gelir ki "İnne hayre evlâdinâ el-eblehu ve'l-ukûlu"[125] kavli [29] dahi bu manaya göredir. Pes mısra'-ı sânî, suâl-i mukaddere cevap olur, zira demek lâzım gelir ki cümle cihan o bedr-i kâmil ve mâh-ı şâmilden ibaret olıcak, ya bu sair urefâ ve ulema ve ukalâ nedir? Buyururlar ki "Her sitâre felek üzere cüz-i mehdir. Pes her âlim ve arif ki mesâbîh-i zemîn ve kevâkib-i felek-i dîndir, "el-Ulemâu mesâbîhu'l-arzi"[126] fehvasınca ve dahi "Meselu'l-ulemâi fi'l-arzi ke-meseli'n-nucûmi fi's-semâi"[127] hadisinin muktezasınca o bedr-i enverin ve kâim-makâm-ı peygamber aleyhisselâmın felek-i vücûdu üzere eczâ ve ashabıdır. Nitekim Hazret-i Peygamber aleyhisselâm, ashâb-ı kirâmı nücûma teşbih edip buyururlar ki "Ashâbî ke'n-nucûmî fe-bi-eyyihim iktedeytum ihtedeytum."[128] Pes her devrin evliya ve urefâsı, kâim-makâm-ı nebî olan vâris-i kâmilin ashâb ve eczâsı mesabesindedir.]

---

123 "Allah'ın öyle kulları vardır ki firasetleriyle insanları bilirler."

124 "Cennet halkının çoğu, saf olanlardır." *el-İlelu'l-mutenâhiye*, c. 2, s. 934, no: 1558; A.e., c. 2, s. 935, no: 1559. Burada "Ekseru ehli'l-cenneti el-bulehu" şeklindedir. *Mîzânu'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*, c. 1, s. 269, es-Sehâvî, *el-Makâsidu'l-hasene*, s. 74. Bu kaynakta da "Dehaltu'l-cennete fe-izâ ekseru ehlihâ el-bulehu" şeklindedir. Câbir'den merfu olarak rivayet edilmiştir, senedi batıldır.

125 "Hayırlı evlât, zeki ve akıllı olandır."

126 "Âlimler, yeryüzünün kandilleridir." *Keşfu'l-hafâ*, c. 2, s. 65, no: 1751.

127 "Yeryüzünde âlimler, gökyüzünde yıldızlar gibidir." *Hilyetu'l-evliyâ*, c. 5, s. 120.

128 "Ashabım yıldızlar gibidir, hangisine uyarsanız uyun doğru yolu bulursunuz." *Keşfu'l-hafâ*, c. 1, s. 132, no: 381.

Mesnevî [Rusûhî, c.1, s. 260:

Guft peygamber Alî-râ k'ey Alî
Şîr-i Hakkî pehlevânî pur-dilî (1: 2959)

"Peygamber aleyhisselâm, Hazret-i Ali radıyallâhu anha dedi ki: Ey Ali, şîr-i Hak'sın, pehlivansın ve pür-dilsin, yani kaviyyü'l-kalbsin."

Mesnevî:

Lîk ber şîrî mukun hem i'temîd
Ender-â-der sâye-i nahl-i umîd (1: 2960)

"Lîkin, arslanlığın üzere hem itimat eyleme, ümit nahlinin sâyesinde gel." "Ümit nahli"nden murat, ehl-i sedâd olan sâhib-i irşâddır.

Mesnevî:

Ender-â-der sâye-i ân âkılî
Kesî netâned burd ez-reh nâkılî (1: 2961)

"O bir âkılın sâyesine gel ki onu bir nâkıl yoldan iletmeye kâdir olmaya." Yani o âkıl bir mertebe muhakkık ve kâmil ola ki nakl-i kîl ü kâle onu râh-ı hakîkatten gidermeye kâdir olmaya.

Mesnevî:

Zıll-ı û ender zemîn çun kûh-ı Kâf
Rûh-ı û sîmurg bes âlî-tavâf (1: 2962)

"Onun zıllı zeminde kûh-ı kâf gibidir ve onun ruhu ziyade âlî-tavâf sîmurgdur." Bu sıfatlar Hazret-i Ali radiyallâhu anhun asr-ı şerîfinde iken o seyyid-i kâinâtın sıfat-ı aliyyesidir. O asırdan sonra her kim o sultana vâris-i kâmil olursa ve hakîkat-i Muhammediyye'ye mazhar olmak mertebesini bulursa, onun vasıf ve şânıdır ki filhakika meşreb-i Muhammedî'de olan vâris-i kâmilin sâye-i sa'âdeti ve zıll-ı himâyeti kûh-ı kâf gibi etrâf-ı âleme şamildir ve rûh-ı a'-zamı kâf-ı kurb-i ilâhîde bülend-perdâz ve âlî-tavâftır.

Mesnevî:

Ger bigûyem tâ kıyâmet na't-ı û
Hîç ân-râ makta' u gâyet mecû (1: 2963)

"Kıyamete dek eğer o âkıl ve kâmilin na'tın söyleyem, hiç onun vasf-ı cemîline gâyet ve makta' isteme ki onun evsâf-ı [30] şerîfesi, nihâyet-pezîr olmaz, zira onun evsafı, evsâf-ı ilâhîdir ve evsâf-ı ilâhî lâ-yetenâhîdir.

Mesnevî:

Der-beşer rû-pûş kerdest âfitâb
Fehm kun vallâhu a'lem bi's-savâb (1: 2964)

"Beşerde rû-pûş eylemiş âfitâb! "Âfitâb"dan murat, âfitâb-ı hakîkat, yani cenâb-ı ulûhiyyettir ki insanda esmâ ve sıfâtıyla mütecellî olup vücûd-ı insânî ona nikâb gibi olmuştur. Bu nükte-i tevhîd ve ittihadı fehm eyle. Ve Allâh savâba a'lemdir."

Mesnevî:

Yâ Alî ez-cumle-i tâ'at-ı râh
Ber-guzîn tû sâye-i hâs-ı ilâh (1: 2965)

"Yâ Ali, râh-ı Hakk'ın taatlarının cümlesinden sen hâss-ı ilâh olan abd-i kâmilin sâyesini ihtiyar eyle" ki onun sâye-i hizmet ve irâdetine vâsıl olmak ve kabul kılmak, tâ'ât-ı râh-ı Hudâ'nın cümlesinden efdaldir demek olur.]

Mesnevî [Rusûhî, c.1, s. 275:

Çâşnîî dân tû hâl-i hâb-râ
Pîş-i mahmûlî-i hâl-i evliyâ (1: 3186)

"Hâb hâlini sen bir çeşni bil, evliyâ-yı ızâmın hâlinin mahmûl olması katında." Yani elan bîdârlık hâlinde evliyâullâhın havâssı ve ahvali esb-i inâyet-i ilâhî ve irâdet-i rabbânî üzere mahmûl olmuştur ve bunlardan hâmil-i havâs ve ahvâl olmak sukut olmuştur. Nitekim insan nevme vardıkta, hâmil-i havâss u ahvâl olmaktan berî olur ve kayd-ı vücûddan necat bulur. Pes Hak ta'âlâ, nevm hâlinde mahmûl olup bî-ihtiyâr ve bî-irâdet seyr kılmayı evliyâ-yı ızâmın hâlinin mahmûllüğünden bir çeşni ve ünmûzec eylemiştir. Tâ bilesin ki onlar bîdâr oldukları hâlde dahi mahmûller ve azade ve makbullerdir.

Mesnevî:

Evliyâ ashâb-ı Kehfend ey anûd
Der-kıyâm u der-takallub hem rukûd (1: 3187)

Sûre-i Kehf'te olan âyet-i kerîmeye işarettir. "Evliyâullâh, ashâb-ı Kehf'lerdir ey anûd! Kıyamda ve takallüb ve uykuda onlar nâimlerdir." Yani her neye mübâşeret etseler, bi-iznillâh kaim olurlar ve her neden göz yumsalar bi-iznillâh göz yumarlar.

Mesnevî:

Mîkeşed şân bî-tekelluf der-fi'âl
Bîhaber zâte'l-yemîn zâte'ş-şimâl (1: 3188)

"Hak ta'âlâ onları tekellüfsüz, yani meşakkatsiz fi'âle çeker onlar bîhaber olduğu hâlde zâtü'l-yemîne ve zâtü'ş-şimâle." Yani nitekim "Ve nukallibuhum zâte'l-yemîni ve zâte'ş-şimâli"[129] âyet-i kerîmesinin fehvasınca Hak ta'âlâ ashâb-ı Kehf'i sağ yanına ve sol yanına taklîb edip onlar zâtü'l-yemîn ve zâtü'ş-şimâlden bîhaber olduğu gibi, evliyayı dahi Hak ta'âlâ ruhanî ve cismanî [31] fiiller canibine çeker ve taklîb eyler. Bunlar sağ canibine ve sol canibine bîhaber oldukları hâlde, yani rûhâniyyet ve cismâniyyet canibine maklûb ve masruf olup amel eyledikleri vakitte o amelin hakikatine bîhaber oldukları hâlde Hak ta'âlâ bunları taklîb eyler.

Mesnevî:

Çîst ân zâte'l-yemîn fi'l-i hasen
Çîst ân zâte'ş-şimâl eşgâl-i ten (1: 3189)

"O zâtü'l-yemîn nedir? Fi'l-i hüsn ve a'mâl-i rûhânîdir. O zâtü'ş-şimâl nedir? Tenin eşgâlleridir ve mesâlih ü meşâgıl-ı cismâniyyedir."

Mesnevî:

Mîreved în her dû kâr ez-enbiyâ
Bîhaber zîn her dû îşân çun sadâ (1: 3190)

"Bu her iki iş enbiya aleyhimüsselâmdan sâdır olur, yani bu cismanî ve ruhanî olan a'mâl ve mesâlih-i enbiyâ aleyhimüsselâm ve evliyâ-yı ızâmdan vücuda gelir seda gibi. Onlar bu her ikiden bîhaberlerdir. Meselâ bunların vücudu kûh gibi ve bunlardan sudur eyleyen fi'âl ve makâl kûhtan sudur eyleyen seda ve makâl gibidir."

Mesnevî:

Ger sadâyet bişnevâned hayr u şer
Zât-ı kuh bâşed'ez-her dû bîhaber (1: 3191)

"Dağ eğerçi sedayı sana işittirir hayr ve şer her ne ise; lîkin kûhun zâtı ikisinden bile bîhaberdir." Belki o kûhtan sudûr eyleyen seda ve makâl bir musavvitindir. Kezalik evliyâ-yı ızâmın ve enbiya aleyhimüsselâmın vücutlarından zuhur eyleyen fi'âl ve makâl, fâil-i hakîkî olan Hudâ-yı ta'âlânındır. Eğer bunda bir sual olunursa ki "Enbiya aleyhimüsselâm ve evliyâ-yı ızâm kendilerinden sudûr eyleyen fi'âli ve makâli nâyim gibi ve kûh gibi bilmemiş olurlarsa, bunlar hod hakâyık-ı eşyâya âlimlerdir? Pes bu mahalde bu teşbih onlar hakkında nice sâdık olur?" El-cevâb: "Enbiya aleyhimüsselâm ve evliyâ-yı ızâmın beşeriyetleri cihetinden "İnnemâ ene beşerun mislukum"[130] fehvasınca sair insanla kendi fi'âl ve makâllerinin hakikatine vâkıf ve arif olmakta bî-vahiy ve bî-ilhâm oldukları

129 "Onları (uykuda) sağa sola çevirîriz." Kehf, 18/18.
130 "Ben de sizin gibi bir insanım." Kehf, 18/110; Fussilet, 41/6.

hâlde beraber ve müştereklerdir. Ve sair beşerden bunların mütemeyyiz olması ve fi'âl ve makâllerinin hakikatine vukuf ve şuur bulması vahy-i ilâhî ve ilhâm-ı rabbâniyledir. Kaçan vahy-i ilâhî ve ilhâm-ı rabbânî olmasa, bunlar kendilerden sudûr eyleyen a'mâl ve ahvalin hakikatini bilmekte nâyim ile kûha müşâbih olurlar. Eğerçi o a'mâl ve ahvalin mürit ve faili Hazret-i Hak idiğinden gafil olmayıp kendilerini onun yed-i irâdetinde alet olduklarını bilirler."]

Mesnevî [Rusûhî, c.2, s. 262:

Kufr-râ haddest u endâze bidân
Şeyh u nûr-ı şeyh-râ nebûd kerân (2: 3320)

"Şeyh-i kâmilin mertebesinde küfr ü isyan yoktur, bil. Farazî küfr ü isyana müşâbih ef'âl ü akvâl dahi sudûr eylese, ma'nen ayn-ı hikmet ve mahzâ sırr-ı hakîkattir; zira küfrün had ve endazesi vardır." Bil ki o kitâb ve sünnetle malûm ve mefhum olmuştur. Ama şeyhe ve şeyhin nuruna kerân ve pâyân olmaz; yani şeyhin hakikatine ve nuruna had ve pâyân yoktur ki onun hakikati Hak ve nuru nûr-ı vücûd-ı Mutlak'tır.

Mesnevî:

Pîş-i bî-had her çi mahdûdest lâst
Kullu şey'in gayre vechullâh fenâst (2: 3321)

"Pes bî-haddin önünde her ne ki mahdûd, lâ'dır ve her şey ki Allah'ın zâtından gayrıdır ki murat keserât-ı eşyâdır, fenâ ve hâliktir"; dâyim ve baki, onun zâtıdır. Ve şeyh-i kâmil odur ki suver-i muhtelife-i eşyâ elan onun çeşm-i şühûdunda fânî ve hâlik ola ve o, Hak'la dâyim ve baki kala.

Mesnevî:

Kufr u îmân nîst âncây ki ûst
Zân ki magzest u în dû reng u pûst (2: 3322)

"Pes küfür ve iman yoktur o yerde ki şeyhtir. Zira ki şeyh, lüb ve magzdır. Ve bu iki ki maksûd, küfür ve imandır: renk ve posttur; yani şeyhin olduğu makamda küfür ve iman yoktur, o cihetten ki o kâmil vech-i bâkî hükmünde magzdır ve bu ikisi eşya hükmünde renk ve posttur." Zira küfür ve iman mahlûklardır ve her mahlûk fânî ve hâliktir, illa Allah'ın vech-i bâkîsi değil.]

Mesnevî [Rusûhî, c.4, s. 201:

Kâmilân ez-dûr nâmet bişnevend
Tâ be-ka'r-ı bâd u bûdet derrevend (4: 1800)

Belki pîş ez-zâden-i tû sâlhâ
Dîde bâşendet tu-râ bâ-hâlhâ (4: 1801)

"Pes kâmiller ıraktan senin namını işitirler, tâ senin bâd u bûdunun ka'rına giderler; belki senin doğmaklığından nice yıllar mukaddem seni senin hâllerinle görmüş olurlar." Yani kâmil ve mükemmil olan tabîbân-ı ilâhî, ıraktan senin ismini ki işiteler, tâ senin vücudunun ve mütekevvin olmanın hakikatine giderler ve onu kemâ-yenbagî müşahede ederler. Aslında sen ne kimse idin ve sonra ne olsan gerek bilirler ve derununa ve birûnuna vâkıf olurlar. Ve sen dahi âlem-i dünyâda ve meşhed-i insâna gelmezden mukaddem rahm-ı mâderinde, belki sulb-ı pederinde iken, belki âbâ-yı ulvîden ümmehât-ı anâsıra gelmezden ve ümmehât-ı anâsırdan tevellüt kılıp peder ü mâderinin vücuduna muttasıl olmazdan mukaddem henüz dahi âlem-i ervâh u ma'ânîde iken belki ayn-ı sâbite âleminde iken senin hakîkat-i zâtını cemî'-i ahvâlinle bile müşahede kılmışlar ve levh-i mahfûzda senin için mukadder olan ahvale muttali' olmuşlardır azizim.]

[33] Hazret-i Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî ikinci cildinin beşinci sayfasında şârih-i merhûm buyururlar ki [Rusûhî, c.2, s. 5: "Ke-mâ enne mertebete'l-gavsi'l-a'zami misle mertebeti'ş-şemsi ve mertebetu sâiri'l-evliyâi mertebetu'l-kameri ve'l-kevâkibi, kulluhum yestefîdûne minhu misle istifâdeti'l-kameri mine'ş-şemsi."[131]

Beyit:

Fe-innehu şemsu fazlin hum kevâkibuhâ
Yuzhirne envâreha li'n-nâsi fi'z-zulemi[132]

Mesnevî:

Çun zi-deryâ sûy-ı sâhil bâz-geşt
Çeng-i şi'r-i mesnevî bâ-sâz geşt (2: 5)

Derya, mertebe-i ehadiyetten ve âlem-i ulûhiyyetten ibarettir ki "Ve kânellâhu bi-kulli şey'in muhîtan"[133] fehvasınca cemî'-i efvâc-ı esmâyı ve emvâc-ı eşyâyı muhît ü gârıktır. Mertebe-i ehadiyette sivâ ve fârik yoktur. Ve mertebe-i ulûhiyyette mâsivâ ve ağyar, emvâc-ı bihâr gibidir. Ve elan yine bu bahr-i hakîkat böyledir inde ehlillâh. Kemâ kâle'l-Cüneyd:

---

131 "Gavs-ı a'zamın konumu güneşin konumu gibidir, diğer evliyanın konumu da ay ve yıldızların konumudur;, bütün evliya, ay ve yıldızların güneşten yararlanması gibi, gavs-ı a'zamdan yararlanırlar."

132 "Gerçekte o bir erdem güneşidir, onlar da o güneşin yıldızları // Işık saçarlar karanlıklarda insanlar için" *Dîvânu'l-Bûsîrî*, s. 168.

133 "Allah(ın bilgisi) her şeyi kuşatmıştır." Nisâ, 4/126. Metinde "Vallâhu bi-kulli şey'in muhîtun" şeklinde.

Beyit:

el-Bahru bahrun alâ mâ kâne fî kidemin
İnne'l-havâdise emvâcun ve enhâru[134]

Lâ yahcubenneke emvâcu tegâyurihâ
'Ammen teşekkele fîhâ ve hiye estâru[135]

Ve bu âlem-i sûret ü beşeriyyet, âlem-i vahdete nispetle ber ve sahil gibidir. Ve ber-muktezâ-yı "Ve le-kad kerremnâ benî Adem'e ve hamelnâhum fi'l-berrî ve'l-bahri."[136] Benî-âdemden mükerrem evliya ve enbiyasını bu bahr u berde sâir ve dâir kılmıştır. Zira her nebî ve velînin iki hâli var: Biri lî-maallah hâli ki ona melek-i mukarreb ve nebiyy-i mürsel sığmaz. Bu hâlde nübüvvet [ü risâlet] ve irşâd-ı enâm ve teblîg-i ahkâm olmaz. Bir hâl dahi nübüvvet ve risâlet ve muktezâ-yı beşeriyyet hâlidir. Kezalik her veliye alâ tarîki'l-verâset verâseti miktarı bu iki hâl mukarrerdir. Gâh deryâ-yı vahdete meşgul ve müstağrak olup ve mahv u fenâ mertebesini bulup gayr u sivâ kaydından rehâ ve mürid ü muhib saydından müberrâ ve mu'arrâ olurlar ve gâh sâhil-i beşeriyyete gelip ve terbiyeye âgâz kılıp âşıkane kelimât-ı latîfeleriyle selvet ve letafet verirler ve nüfûs-ı müştâkâna enfâs-ı nefisleriyle rahat irgürürler azizim.]

Mesnevî [Rusûhî, c.4, s. 143:

Ger nebûdî aks-i ân serv u surûr
Pes nehândî İzedeş dâru'l-gurûr (4: 1366)

"Eğer bu âlemde olan besâtîn ve reyâhîn o dilde olan servin ve sürurun akis ve eseri olmayaydı, pes Hak ta'âlâ o cihana dârü'l-gurûr okumazdı." Hâlâ ki Hak subhânehu ve ta'âlâ hazretleri bu dünyaya dâr-ı gurûr demiştir, nitekim bu âyet-i kerîmeden ruşen ve zâhirdir. Kemâ kâle ta'âlâ: "Ve me'l-hayâtu'd-dunyâ illâ metâ'u'l-gurûri."[137] "Serv"den murat ehl-i dilin kalbinin istikamet ve itidalidir. Ve "sürûr"dan murat, letâfet-i kalbiye ve inbisât-ı rûhâniyyeleridir. Fil-hakika ehl-i dilin kulûbü, şol besâtîn-i ilâhîdir ki onda zâhir olan hakâyık-ı eşyâ ve evsâf-ı Hudâ'dır. Lâ-cerem hakîkat-i câmi'a ve sırr-ı hüviyyet o sâhib-i sa'âdetlerin kulûbuna tecelli edip o tecelliyâtın ve evsaf u esrarın envârı berk ü işrâk edip âlem-i ecsâma mün'akis olup pertev saldı ve o pertev ü aksten suver-i eşyâda olan revnak ve melâhat ve cemâl-i letâfet zâhir oldu; çünkü bu dâr-ı dünyânın letafet ü melâhati ve revnak u zîneti ehl-i dilin kulûbunda olan hakâyıkın zıll u pertevidir. Pes Hak ta'âlâ bu cihâna dârü'l-gurûr dedi; sebeb-i

---

134 "Derya deryadır ezelde olduğu hâliyle / Sonradan meydana gelenler ise dalgalardır ve nehirler"

135 "Seni yanıltmasın değişik görünen dalgaları / Orada meydana gelen şekillerden, sadece örtüdür dalgalar"

136 "Andolsun biz, Ademoğullarına çok ikram ettik; onları karada ve denizde (hayvanlar ve taşıtlar üzerinde) taşıdık." İsrâ, 17/70.

137 "Dünya hayatı, aldatıcı zevkten başka bir şey değildir." Âl-i İmrân, 3/185.

gurûr odur ki lâ-şey olan dünya ve mâ-fîhâ letafet ve melâhatle müzeyyen ü müzevver olmuştur ve halk-ı cihân onun letafet ü zînetin görüp onun zâtından hâsıl oldu zu'm eyleyip ona meftun ve firîfte olmuştur. Nitekim bu manayı teyit edip buyururlar.

Mesnevî:

În gurûr ânest ya'nî în hayâl
Hest ez-aks-i dil u cân-ı ricâl (4: 1367)

"Bu gurur odur ki yani bu hayal mesabesinde olan âlem ricâlullâhın dil ü cânının pertev ü aksinden mevcut oldu." "Rical"den murat, ashâb-ı dil olan evliyadır ki kalb-i şerîfleri meclâ-yı evsâf-ı ilâhî ve mir'ât-ı esrâr-ı rabbânî olmuştur. Evvelâ bizzât Hak subhânehu ve ta'âlâ, kutbu'l-aktâb olan insân-ı kâmilin kalb-i şerîfine esmâ ve sıfâtıyla tecelli eyleyip ona mukabil olan ricâl ve aktâbın kulûb-ı şerîfesine ondan tecelliyât-ı ilâhiyye pertev salıp o ricâl ve abdâlın dil ü canından bu âlem-i zâhire mün'akis olur. Ve bu âlem onların kulûb-ı şerîfesinin füyûzât ve envârından hayât-pezîr olup revnak u letafet bulur. Pes kevnde her gûne ve her ne kadar şey var ise, onların kalbinde olan hakâyıkın zılâlı ve ukûsu ve hayali gibidir. Çünkim bu kevn ve mâ-fîhâ ukûsu u hâyâl gibi olduysa, buna dârü'l-gurûr [34] tesmiyesi yerinde olur. Zira hayal ve zılâl, nice hidâ' ve firîbe alet ise ve ne veçhile furû' ve ukûs ise bu dünya ve mâ-fîhâ dahi ancılayındır. Pes ehl-i cihân ehl-i dilin kulûbunda olan hakîkat bostanlarından gafil olup bu zâhirde olan hadâik ve besâtîni asıl ve hakikat zu'm eyleyip ona firîfte ve mahdû' olmuştur; hâlbuki evham ve hayal ve ukûs ve zılâl kabilindendir. Kemâ kîle:

Kullu mâ fi'l-kevni vehmun ve hayâlun
Ev ukûsun fî merâyâ ev zilâlu[138]]

Mesnevî [Rusûhî, c.4, s. 205:

Cism-i û hem-çun çerâgî ber-zemîn
Nûr-ı û bâlâ-yı sakf-ı heftumîn (4: 1842)

"Ricâlullâh olan o canın cismi yer üzere bir çıra gibidir. Onun nuru sükûf-ı seb'anın yani eflâk-ı seb'anın üzerindedir." Yani o rûh-ı kâmilin cism-i şerîfi yer yüzünde bir sirâc-ı münîr gibidir ve onun nûr-ı âlîsi eflâk-ı seb'a üzere pertev salmıştır. "Ke-şeceretin tayyibetin asluhâ sâbitun ve fer'uhâ fi's-semâ'i"[139] âyet-i kerîmesi bu manaya göre bir hûb misal olmuştur.

---

138 "Kâinatta ne varsa, vehimdir, hayaldir / Ya da yansımadır aynalarda veya gölgedir"

139 "...Kökü (yerde) sabit, dalları gökte olan güzel bir ağaç gibidir." İbrâhim, 14/24.

Mesnevî:

Ân şu'â-ı âfitâb ender visâk
Kurs-ı û ender çehârum çârtâk (4: 1843)

"Meselâ âfitâbın o şu'â'ı, visak ve hanelerdedir; ammâ o âfitâbın kursu, felek-i râbi'dedir." Kezalik âfitâb-ı ma'nevî olan rûh-ı a'zamın pertev ü envârı rûy-ı zeminde insân-ı kâmilin hâne-i cismindedir; ammâ o ruhun aslı ve zatı, âlem-i ma'nâda eflâk-ı rûhânînin ve merâtib-i ma'nevînin vasatında ve itidali olan makamındadır. Bu misal budur ki:

Mesnevî:

Nakş-ı gul der-zîr-i bînî behr-i lâg
Bûy-ı gul ber-sakf u eyvân-ı dimâ' (4: 1844)

"Gülün nakşı burnun altındadır lâtifeden ötürü; lâkin gülün bûy ü eseri, dimağın sakf ü eyvanı üzeredir." Yani fi'l-mesel gülün nakşı ve sureti burnun altında olup rayiha ve revhi, dimağın a'lâ mertebesinde olduğu gibi kezalik gül mertebesinde olan insân-ı kâmilin dahi nakşı ve suretini aşağı görürsen lâtife olduğundan ötürü, onun rayiha ve revhiyesi sükkân-ı melekûtun dimağına ermiş ve ceberût ve lâhût mertebesinde karar kılmıştır.]

Ey azizim malûmun olsun ki Muhammedî-meşreb olan mukarreblerin Hak ta'âlâ hazretlerini katında uluvv-i mertebeleri ve rif'at ü şânları şol gayettedir ki nice yüz bin mücrimleri şefaat eyleseler, onların dua ve şefaatini Hak ta'âlâ reddeylemez. Zira bunlar, Hak subhânehu ve ta'âlânın zatında ve sıfâtında kendileri fânî eylemişlerdir ve bunlardan [35] zuhur eyleyen bi'l-külliyye evsâf-ı ilâhî olmuştur. Nitekim bu mertebede olan mukarreblerin indallâh kurb u menziletleri ne mertebe idiğini beyan buyururlar.

Mesnevî [Rusûhî, c.4, s. 338-339:

În nekerdî tû ki men kerdem yakîn
Ey sıfâtet der sıfât-ı mâ defîn (4: 2945)

Tû der-în musta'melî ne âmilî
Zânki mahmûl-i menî ne hâmilî (4: 2946)

"Bu şefaati sen eylemedin ki yakîn ve muhakkak ben eyledim. Ey bizim mukarrebimiz senin sıfatın bizim sıfâtımızda defîndir. Sen bu hususta müstamelsin, âmil değil; zira ki sen benim mahmûlümsün, hâmil değilsin." Yani ey bizim mukarrebimiz, senin sıfâtın bizim sıfâtımızda medfûne ve mestûre olmuştur ve senin evsâf-ı beşeriyyetin mağlûbe olup bizim evsâf-ı aliyyemiz onun üzerine galebe kılmıştır. "el-Maglûbu ke'l-ma'dûmi"[140] mucebince senin vücudunda sıfât-ı

140 "Mağlûp olan, yok hükmündedir."

beşeriyye ve agrâz-ı nefsâniyye kalmayıp ondan zuhura gelen hemân bizim sıfâtımız olmuştur. Sen ey veliyy-i mukarreb, bu hususta istimal ve istihdam olunmuşsundur; bi-nefsihi âmil değilsin, zira sen benim irâdet ve kudretimin mahmûlüsün. Sen benim irâdet ve kudretimi ve tedbir ve tasarrufumu filhakika hâmil değilsin. Eğerçi bi-hasebi'z-zâhir âmil ve hâmilsin, velâkin bi-hasebi'l-ma'nâ benim mamûl ve mahmûlümsün. Çün kim âmil ve hâmil beyan olmayıp filhakika benim mamûlüm ve mahmûlümsün. Pes senden her ne zuhur ederse, hakikatte benden zuhur eylemiş olur. Pes benden zuhur eyleyeni, ben niçin kabul eylemezem demek olur.

Mesnevî:

Lâ şudî pehlûy-ı illâ hâne gîr
În aceb ki hem esîrî hem emîr (4: 2948)

Ânçi dâdî tû nedâdî şâh dâd
Ûst bes Allâhu a'lem bi'r-reşâd (4: 2949)

"Lâ" oldun, "illâ"nın pehlûsunda hâne tut. Bu acep ki hem esirsin ve hem emirsin. O nesneyi ki sen verdin, hakikatte sen vermedin, şah verdi. O şahdır, mevcut olan. Ancak Allah reşâda a'lemdir." Bu kelâmlar eğerçi bi-hasebi'z-zâhir şah tarafından imâdü'l-mülke hitaben denilmiştir, lâkin bundan murat şâh-ı hakîkatin kendine mukarreb olan velîsine bu gûne hitap eylemesi ve lisân-ı ma'nevî ve ilhâm-ı ilâhî ile bu gûne söylemesi olur. Der ki "Ey benim mukarrebim ve mazharım, benim aşk u muhabbetimde cümle-i sıfâtımın zuhur ve galebesinde lâ oldun ve kendini fâni kıldın. Pes nefy ü fenâ tarafından güzer edip ispat ve beka pehlûsunda makam tut. Bu acep hâlettir ki sen ezdâdı câmi' oldun. Bi-hasebi's-sûret bende ve esirsin ve bi-hasebi'l-ma'nâ emirsin. Suret [36] hasebiyle nefy ü fenâ mertebesindesin. Aslâ senin elinde bir kuvvet ve kudret yok; âciz ve fakirsin. Ve min haysü'l-hakîkat ispat ve beka mertebesinde makam tut. Benim irâdet ve kudretimle mürit ve kâdir bir hâkim ve emirsin. Pes "Men re'âke re'ânî; ve men ehâneke ehânenî; ve men etâ'ake etâ'anî; fe-izâ a'taytu li-ahadin şey'en fe-kad a'taytuhu; ve ene'd-dâimu'l-kâimu; ve lâ mevcûde sivâye; ve ene a'lemu bi'r-reşâdi ve ile'l-mebdei ve'l-me'âdi."[141]

Ey azizim, malûmun olsun ki evliyâ-yı kirâm iki kısma münkasim olurlar. Bir kısmı şol Muhammedî-meşreb olan kâmiller ve mükemmiller olurlar ki bu mezâhir-i kevniyede Hazret-i Hakk'ı esmâ ve sıfâtıyla zâhir görmüşler ve keserât-ı kevniyede her ne zuhur eylediyse, onu Hak'tan gayrıdan bilmemişlerdir; keserâtla vahdetin mabeynini cem' eylemişler. Vahdet-i Hakk'ı müşahede eylemeleri, kesret görmeye mâni olmamış ve kesret-i halkı ve a'dâd-ı kevni görmeleri dahi vahdet-i mutlaka müşahedesine hicap gelmemiştir. Ve bir kısmı dahi şol

141 "Kim seni görürse beni görmüş olur, kim seni hafife almış olur, kim sana itaat ederse bana itaat etmiş olur, birine bir şey verecek olursam, veririm, ben sürekliyim, kaimim, benden başka varlık yoktur, doğruyu en iyi ben bilirim; başlangıcı ve dönüşü."

Halîl-meşreb olan kâmillerdir ki onlar gayr ve sivâ mertebesinde olan mezâhir-i kevniyeyi görmekten ve ona gönül vermekten halâs olmuşlardır. Vahdet-i mutlaka bunların meşrebine ve çeşm-i şühûduna galip olup ağyar ve sivâ hükmünde olanı nazarlarından nefy kılmışlardır. Farazâ bunlara bir kimse mu'în olmak isteye, onun muavenetini istemezler ve lutf u ihsan eylese, ona şükür kılmazlar. Mün'im-i hakîkî Hudâ-yı ta'âlâyı bilip şükrü dahi hemân ona tahsis ederler. Nitekim Hazret-i Aişe-i Sıddîka radıyallâhu anhâ dahi bu meşrepte idi ve Hazret-i Ebu Bekir es-Sıddîk radıyallâhu anhu meşreb-i mükemmilînde idi. Şol vakitte ki Hazret-i Aişe radıyallâhu anhâya berâtı hakkında Hudâ-yı ta'âlâ, âyet-i kerîme tenzil buyurdu, Hazret-i Ebu Bekir radıyallâhu anhu ona dedi ki "Yâ Âişetu uşkurî resûlallâhi. Fe-kâlet vallâhi lâ eşkuru illallâhe"[142] buyurdular, rıdvânullâhi ta'âlâ aleyhim ecma'în.]

Mesnevî [Rusûhî, c.5, s. 33-34:

Z'ihtilât-ı halk yâbed i'tilâl
Zân sefer cûyed k'erihnâ yâ Bilâl (5: 224)

Evliyanın canı halkın ihtilâtından i'tilâl bulur. O seferi ister ki "Erihnâ yâ Bilâlu!" der. Hazret-i Resûl-i Ekrem sallallâhu aleyhi ve sellemin ekser iki hâlleri olurdu. Bir hâlleri bu idi ki her bâr ki müstağrak olup bahr-i ehadiyet ve müstehlek-i envâr-ı samediyyet olsalardı, teblîg-i risâlet ve da'vet-i ümmetten müstağni olup geri derlerdi o hînde: "Kellimînî yâ Humeyrâ"[143] [37] buyururlardı ki nisâ dünyadandır; onların musâhabet ve mükâlemesi ruhu kendi meşhed ve mertebesinden mertebe-i beşeriyyete ve âlem-i tabî'ata cezp edip tenzil eyler. Ve nûrâniyet ve ruhaniyete beşeriyet ve cismâniyet mutedil olduktan sonra taliplere akılları yettiği yerden irşat ve hidayet eylemek kabil olurdu. Ve gâh olurdu ki beşeriyet galebe kılıp o hazretin vücûd-ı şerîfi ihtilât-ı halktan alîl ve izdihâm-ı avâmdan kelîl oldukta, Hak canibine müteveccih olup mertebe-i beşeriyyetten mertebe-i hakîkat canibine sefer ederlerdi ve buyururlardı ki "Erihnâ yâ Bilâlu!" Yani "Yâ Bilâl, bizi âvâz-ı latîfinle dinlendir; tâ ki bu ta'ab ve zahmet-i beşeriyyetten halâs olalım ve a'yâ-i nefsâniyetten ve melâlet ve se'âmet-i tabî'attan necat bulalım." Zira hüsn-i savt ruhanîdir, ruhu mertebe-i beşeriyyetten ve âlem-i tabî'attan halâs edip kendi mertebe-i makâmı canibine cezp eder ve se'âmet ve melâlet-i tabî'atı ervâhtan izale edip rahat ve letafet verir ve onu kendi arzu eylediği mertebeye irgürür.

Pes o hazrete vâris olan velî-i kâmilin dahi iki hâli vardır. Bir hâlleri mertebe-i ehadiyete müstağrak olduklarıdır ki ona "lî-maallâh hâli" derler. Ve o hâlde daim onu komayıp da'vet-i tâlibîn ve terbiye-i sâlikîn için onu mertebe-i beşeriyyete ve âlem-i kesrete tenzil ederler. Çün kim davet ve irşada mübâşeret

142 "Ey Aişe, Allah'ın resulüne teşekkür et. Aişe "Vallâhi sadece Allah'a şükranda bulunurum" dedi."

143 "Sohbet et benimle ey Aişe." Aynı anlamdaki ifadeler: es-Suyûtî, *el-Câmi'u's-sagîr*, c. 1, s. 236, no: 395; *Feyzu'l-kadîr*, c. 5, s. 180.

kıla ve halkla muhtelit ola, onların musâhabet ve ihtilâtından ruhlarına melâl ve i'tilâl gelir ve zaaf ve se'âmet hâsıl olur. Pes bu yorgunluktan âsûde olmak ve bu sikletten ve zahmet-i kesretten kurtulup rahat bulmaktan ve istirahat kılmaktan ötürü bir âvâz-ı latîf ve savt-ı lezîz sahibi kimseyi dinlemeye ve onun savt-ı hûbunu istima eylemeye rağbet ederler.

Hazret-i Peygamber aleyhisselâm, Hazret-i Bilâl radıyallâhu anha "Erihnâ!"buyurdukları gibi, onlar dahi o sâhib-i elhâna "Erihnâ yâ fulânu!" derler. Ve onun âvâz-ı hûbunu istima eylediklerinde murg-ı cânları âlem-i lâ-mekâna pervâz edip ta'b-ı beşeriyyetten ve kayd-ı âlem-i tabî'attan azat olur ve râhat-ı rûh bulup sefalar edip istirahat kılar. Pes sema, râhat-ı rûh ve sebeb-i küşûfât u fütûh olduğundan ötürü Hazret-i Resûl-i Mükerrem sallallâhu aleyhi ve sellem, Hazret-i Bilâl radıyallâhu anhu ekser-i zamânda "Ya Bilâl bize hoş [38] avazınla rahat ver ve minare üzere çıkıp Hudâ-yı ta'âlâyı temcîd ve tehlîl ve tahmîd etmekle bizim ruhumuza sefa ve sürurlar irgür" buyururlardı.]

İşte azizim, bu sebepten Sultân-ı Ulemâ-billâh kuddise sırruhu'l-azîz efendimiz dahi ekser-i evkâtta Derviş İsmail Efendi'yi huzûr-ı sa'âdetlerine celp ile Yazıcıoğlu Mehmed Efendi kuddise sırruhu'l-azîzin *Muhammediyye* nam kitabını kıraat ettirip saatlerce murakabede ve âlem-i lâ-mekânda cevelân ve seyran ederlerdi. İnşâallâhu ta'âlâ bunun tafsilâtı risalemizde fasl-ı ma'lûmunda arz u beyan olunur.

Mesnevî [Rusûhî, c.5, s. 113-115:

Guft lâ yenzur ilâ tasvîrikum
Fe'btegû za'l-kalbe fî tedbîrikum (5: 869)

Hazret-i Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem dedi: "Hak ta'âlâ sizin tasvirinize nazar eylemez." Bu hadîs-i şerîfe işaretir ki Ebû Hureyre radıyallâhu anhu hazretleri rivayet buyururlar. Kâle aleyhisselâm: "İnnellâhe [taâlâ] lâ yenzuru ilâ suverikum ve emvâlikum ve lâkin [innemâ] yenzuru ilâ kulûbikum ve a'mâlikum."[144] "Çün kim siz ey ehl-i cihan, sâhib-i dil değilsiz, pes siz tedbirinizde ve kârınızda sâhib-i kalbi talep eylen." Yani Allah tebâreke ve ta'âlâ asla sizi sûret-i hüsnünüze ve emvâl-i kesîrenize ve dahi a'mâlinize ve makâlinize nazar eylemez; belki kulûbunuza nazar eyler. Sizde ise jengâr-ı mâsivâdan pak ve mücellâ ve küdûrât-ı nefsâniyyeden tâbnâk ve musaffa olmuş bir kalp yoktur. Lâzım geldi ki Hazret-i Hakk'a vesile olmakta tedbir ve tedarikinizde bir kalb-i selîm sahibi talep eylen, tâ kim onun vasıtasıyla Hazret-i Hakk'a takarrüp kılasız ve onun lutf u ihsanına mazhar olasız.

---

144 "Allah, sizin şekillerinize ve mallarınıza bakmaz, ancak kalplerinize ve eylemlerinize bakar." *Hilyetu'l-evliyâ*, IV, 98, krş. *Keşfu'l-hafâ*, c. 1, s. 242, no: 738; Muslim ve İbn Mâce'den naklen.

Mesnevî:

Men zi-sâhib-dil kunem der-tû nazar
Nî be-nakş-ı secde vu îsâr-ı zer (5: 870)

Mezkûr olan hadîs-i şerîfin mefhumunun muktezası üzere Allah tebâreke ve ta'âlâ bu halk-ı cihândan her birine der ki "Ben sâhib-i dil cihetinden sana nazar eylerim; ne nakş-ı secde sebebiyle ve ne îsâr-ı zer etmek sebebiyle nazar eylerim." Yani mücerret salât ve ibâdâtın resm ü nakşı sebebiyle veyahut bezl-i dirhem ü dinar etmek sebebiyle sana nazar etmezem; belki bir sâhib-i dil velî ve mürşide senin mütâbaatın ve hizmetin var ise ve onun dahi sana meyl ü nazarı var ise, sana o yüzden nazar eylerim; yoksa mücerret bezl ü îsâr etmek sebebiyle ve rükû ve sücûd kıldığın vasıtasıyla sana nazar ve tecelli kılmazam demek olur.

Bu mahalde eğer böyle sual lâzım gelip denirse ki "Âyât-ı kerîme ve ehadîs-i şerîfe ve kibâr-ı meşâyıhın [39] kelimâtıyla dahi sabit olmuştur ki îsâr ve sehâ, Hak ta'âlânın sevdiği sıfatlardır ve sehî ve civân-merd olan kimseler Hak ta'âlâya karîb olur. Bahusus ki sâcid olan kimseler secde eylediği hâlde Rabbülâlemîne ziyade karîb olurlar. Pes Hak ta'âlâ ehl-i dilden kat'-ı nazar bunlara nazar eylemez demek ne veçhile mümkün olur?

Evvelâ cevap odur ki bî-nakş secde buyurdular. Bundan münfehim olan mana budur ki mücerret nakş-ı tâ'ât sebebiyle ve resm-i sehâ vasıtasıyla sana nazar eylemezem demek olur. Ama eğer secde ve îsârın ve sair a'mâl ü kirdârın ruhuna ihlâsla bu ameller dahi farz-ı ihlâsla olduğu takdir üzere sevaba ve hüsn-i cezâya vesile olur. Hak ta'âlânın nazarına tecellî-i zâtiye ve sıfâtiyesine vesile olan, elbette sâhib-i dil olan velînin vücududur. Madem ki bir kimse onlardan birine iradet getirmeye ve hizmet etmeye, Hak ta'âlânın hâs bendelerine olan nazarı ona vaki olmaz demek olur.

Mesnevî:

Tû dil-i hod-râ çu dil pindâştî
Cust u cûy-ı ehl-i dil bigzâştî (5: 871)

Dil ki ger heft sad çu în heft âsmân
Ender-û âyed şeved yâve vu nihân (5: 872)

Înçunîn dil rîzehâ-râ dil megû
Sebzevâr ender Ebû Bekrî mecû (5: 873)

"Ey bîhaber, sen kendi kalbini çün kim kalb-i selîm zanneyledin, bu sebepten ehl-i dilin cüst ü cûyunu terk eyledin. Gönül o gönüldür ki bu yedi asuman gibi eğer yedi yüz asuman o dilin içinde gele, zayi ve nihan olur. Bunculayın dil hurdelerine dil deme, Sebzevâr içre bir Ebu Bekir isteme." Yani zu'm u pindâr mertebesinde kalan ve kendi hüsn-i itikâdı olup ben dahi sâhib-i dilim diyen kimse, sen kendi kalbini kalb-i ârif-i kâmil gibi zanneyledin, onun için ehl-i dilin ve ârif-i

kâmilin cüst ü cûyundan feragat eyledin. Dil odur ki eğer bu yedi asuman gibi yüz asuman, belki yedi bin asuman olsa, o kalbe gelse, onda yavı ve nihan olur. Kemâ kâle Ebû Yezîd el-Bistâmî: "Lev kâne'l-arşu ve mâ havâhu fî zâviyetin min zevâyâ kalbi'l-ârifi mâ ahasse bihi."[145] Bahusus "Lâ yese'unî arzî ve lâ semâî ve lâkin yese'unî kalbu abdi'l-mu'mini't-tekiyyi'n-nekiyyi'l-vâri'i"[146] hadîs-i kudsîsi bu manaya şâhid-i kavîdir. Sen bu gûne gönül rîzelerine gönül deme. Gönül odur ki aslâ Hak tebâreke ve ta'âlâdan gayrı onda bir şeyin muhabbeti ve tazimi olmaya ve o, Hak ta'âlânın cemî'-i esmâ ve sıfâtına mazhar ola. Bunculayın kalp ise, bu ehl-i cihan içinde [40] olmak Sebzevâr içinde Ebu Bekir olmak gibidir. Heyhat ki bu halk-ı cihân ve ehl-i dünyâ mabeyninde bir sâhib-i dil ola! Sâhib-i dil olan kimse beher hâl bunların mabeyninden çıkıp ehl-i Hak olan kimselere ülfet ve ünsiyet eder; meğer ki kazâ-yı ilâhî onu bunların mabeynine düşüre ve bunların mabeyninden halâs olmaya onun iktidarı olmaya, Ebu Bekir nam kimsenin Sebzevâr kavminden halâs olmaya iktidarı olmadığı gibi azizim.

Mesnevî:

Sâhib-i dil âyîne-i şeş-rû buved
Hak ez-û der-şeş cihet nâzır şeved (5: 874)

Her ki ender şeş cihet dâred makar
Nengereş bî-vâsıta û Hak nazar (5: 875)

"Sâhib-i dil fi'l-mesel âyîne-i şeş-rû olur. Hak ta'âlâ ondan şeş cihete nâzır olur. Her kim ki şeş cihette makar tutar, onun vasıtasız Hak ta'âlâ ona nazar eylemez." Yani sâhib-i dil fi'l-mesel altı vecihli bir ayna gibidir ki onun altı ciheti mir'ât-ı sâfiye gibi olmuş ve Hak ta'âlâ hazretleri onun her bir cihetinden tecelli kılmış ve onun vücudundan şeş cihâta nâzır ve mütecellî olmuştur. Her ne şey ki bu şeş cihât içre karar tutar, Hak ta'âlâ o şeylere o sâhib-i dilin vasıtası olmayınca onlara nazar eylemez.

Hâsıl-ı kelâm, bu cihât ve bu cihanda olan eşya cemî'an bir kalb-i müsevvâ gibidir ve sâhib-i dil ve insân-ı kâmil bu âlemin ve bu âlem içre olan eşyanın kalbi ve ruhu gibidir. Hak ta'âlânın nazarı ve tecellisi o kalb-i âlem menzilesinde olan ehl-i dile olup ondan onun vasıtasıyla ecsâm menzilesinde olan eşyaya nazar kılıp ve mütecellî olur. Pes insân-ı kâmil, Hak ta'âlâya insânü'l-ayn menzilesinde olduğundan ötürü ve Hak ta'âlâ o vasıta sebebiyle âleme nazar kıldığından ötürü ona insan dediler. O, halîfetullâhtır ve cemî'-i âlem onun reâyası gibidir. Eğerçi bi-hasebi'l-beşeriyyet ve min haysü's-sûret halk içinde hakir ü fakir ve halk ona zâhiren galip iseler de:

---

145 Ebû Yezîd el-Bistâmî şöyle der: "Arş ve onu kuşatan her şey, arifinin kalbinin bir köşesinde olsaydı, onu hissetmezdi."

146 "Ne yeryüzü ne de gökyüzü, beni kuşatabilir, beni ancak mümin, Allah'tan korkan, temiz ve dindar kulun kalbi kuşatır." *Keşfu'l-hafâ*, c. 2, s. 195, no: 2256. Küçük bazı farklılıklarla. Ayrıca bkz. *Keşfu'l-hafâ*, c. 1, s. 236, no: 751.

Mesnevî:

Ger kuned red ez-berâ-yı û kuned
Ver kabûl âred hemû bâşed sened (5: 876)

Bî-ez-û nedhed kesî-râ Hak nevâl
Şemmeî guftem men ez-sâhib-visâl (5: 877)

Mevhibet-râ ber-kef-i desteş nihed
V'ez-kefeş û-râ be-merhûmân dihed (5: 878)

"Eğer Hak ta'âlâ onları reddeyleye, o sâhib-i dilden ve insân-ı kâmilden ötürü reddeyler. Ve eğer onları kabule getire hem o sâhib-i dil sened olur. Hak ta'âlâ hazretleri, o sâhib-i dilsiz bir kimseye nevâl vermez. Sâhib-i visâlin mertebesinden [41] ben sana bir şemme söyledim. Hak ta'âlâ, mevhibeti onun eli üzere kor ve onun elinden o mevhibeti merhumlara verir." Yani Allah tebâreke ve ta'âlâ çün kim sâhib-i dili ibâdıyla kendinin mabeyninde vasıta ve halife nasb eyledi, pes halifenin reddi, müstahlifin reddi ve halifenin kabulü müstahlifin kabulü olur. Kaçan Hak tebâreke ve ta'âlâ bir kimseyi reddeylese, o sâhib-i dilden ötürü reddeyler. Ve bir kimseyi makbul eylese, hem o sâhib-i dil onun makbul olmasına senet olur. Çün kim sâhib-i dili, Hak ta'âlâ ibâdıyla kendi mabeyninde vasıta ve halife nasb eyledi. Her ne verirse ve ibâdına her ne atâ kılarsa, onun vasıtasıyla verir. Onun vasıtasısız bir kimseye Hak ta'âlâ nevâl ve atiyye vermez. Sâhib-i visâlin ve ehl-i kemâlin mertebesinden sana bir şemme söyledim ve onun âfitâb-ı esrârından bir zerre kadar nükte nakil eyledim, tâ bu kalîlden kesîre istidlâl kılasın ve onların ızam-ı şânına vâkıf olasın.

Hâsıl-ı kelâm, sâhib-i dil ve insân-ı kâmil, Hazret-i Hakk'a ibâdı mabeyninde vasıtadır. Hak ta'âlâ hazretleri mevâhib ü atâyâsın o sâhib-i dilin dest-i rûhuna vaz' eyler ve o sâhib-i dilin kef-i rûhundan o mevâhib ü atâyâyı bu kevnde müstaid olan merhumlara istidatları kadar feyiz ve atâ eyler. Nitekim bu mertebeye vâsıl olan sâhib-i dillerden biri bu mahalle münasip böyle söyler:

Ve rûhîye li'l-ervâhi rûhun ve kullu mâ
Turâ hasenen fi'l-kevni min faydi tînetî[147]

Mesnevî:

Bâ-kefeş deryâ-yı kul-râ ittisâl
Hest bî-çun u çigûne ber-kemâl (5: 879)

İttisâlî ki negunced der-kelâm
Guftaneş teklîf bâşed ve's-selâm (5: 880)

147 "Benim ruhum ruhlar için ruhtur ve her şey / Kâinatta güzel görünen, benim çamurumun taşmasındandır." *Dîvânu İbni'l-Fârıd*, s. 49.

"O sâhib-i dilin kef-i rûhuna deryâyı küllün ittisali bî-çun u bî-çigûnedir. Kemal üzere bir ittisaldir ki kelâma sığmaz. Çün kim kaziyye böyledir, onun söylemesi teklif olur vesselâm." Yani o sâhib-i dilin ve insân-ı kâmilin kef-i rûhuna deryâ-yı küllün ittisali ve ittihadı vardır, velîkin onun deryâ-yı külle olan ittisal ve ittihadı aklın kıyas eylediği ittisal ve ittihat gibi değildir; belki bî-çun u çigûnedir ve kemal üzeredir. Ve bu zikreylediğim ittisal bir nevi ittisaldir ki bu nutk u kelâma sığmaz. Yani bir kimse onu nutuk ve ibarete getirmek istese, onu nutka getirmeye kâdir olmaz. Pes onu söylemek ve o nevi ittisalden bahsetmek teklif [42] olur vesselâm.

Mesnevî:

Sad çuvâl-i zer biyârî ey ganî
Hak bigûyed dil biyâr ey munhanî (5: 881)

Ger zi-tû râzîst dil men râziyem
Ger zi-tû mu'riz buved igrâziyem (5: 882)

"Ey ganî olan kimse, farazî yüz çuval altın getiresin, Hak ta'âlâ hazretleri der: "Ey münhanî, gönül getir." Hak ta'âlâ hazretleri der: "Eğer ehl-i dil senden razı ise, ben hem razıyım ve eğer senden mu'riz ise, ben dahi i'râza mensubum." Yani ey ehl-i gınâ olan kimse, eğer huzûr-ı Hakk'a yüz çuval altın getiresin, yani onun yolunda bu kadar bin dinarı bezl ve sehâ kılasın, Hak ta'âlâ hazretleri der ki "Benim cenâbıma ey râki' olan ve ibadet kılan kimse, bir gönül getir." Yani gönül sahibinin gönlünü ele getirip benim canibime onunla takarrüp eyle der. Eğer ehl-i dil senden razı ola, ben hem senden razıyım ve eğer senden ehl-i dil mu'riz ola, bil ki ben hem senden i'râz ediciyim.

Mesnevî:

Nengerem der-tû der-ân dil bingerem
Tuhfe û-râ âr ey cân ber-derem (5: 883)

"Ben sana nazar etmezem, o dile nazar ederim. Ey can, benim dergâhıma onu tuhfe getir." Kâlallâhu ta'âlâ: "Yevme lâ yenfa'u mâlun ve lâ benûne - İllâ men etellâhe bi-kalbin selîmin."[148] Kalb-i selîm odur ki cemî'-i agyâr u mâsivâ kederinden sâfî ve mücellâ ola ve onda asla Hak'tan gayrı bir şey olmaya. Pes Hak tebâreke ve ta'âlânın katında makbul ve muteber olan, mal ve benûn değil, masivadan masûn olan kalb-i selîmdir. Pes eğer bir kimse, Hak ta'âlânın huzûr-ı şerîfine takarrüp kılmak ve ilettiği hediye ziyade makbûl-i hazret olmak isterse, ya kendinin kalbini ağyar ve masiva jengârından selîm ve sâfî eyleyip onu iletsin veyahut bir ehl-i dilin kalbini ele getirip onu kendinden razı kılıp huzûr-ı

148 "O gün ki, ne mal, ne de oğullar yarar vermez. Ancak Allah'a sağlam ve temiz kalp getiren (yarar görür)." Şuarâ, 26/88-89.

Hakk'a onunla takarrüp eylesin. Zira cemî'-i a'mâlin efdali, bir sâhib-i dilin kalbini ele getirip onu kendinden razı eylemektir.

Beyit:

Dil be-dest âver ki hacc-ı ekberest
Sad hezârân Ka'be yek dil bihterest[149]

Mesnevî:

Bâ-tu û çûnest hestem men çunân
Zîr-i pây-ı mâderân bâşed cinân (5: 884)

Mâderu bâbâ vu asl-ı halk ûst
Ey hunuk ânkes ki dâned dil zi-pûst (5: 885)

"Seninle o dil nice ise, ben dahi seninle ancılayınım. Zira cennetler mâderlerin ayaklarının altında olur. Halkın aslı ve babası ve mâderi o dildir. Ey saadetli, [43] o kimse ki dili posttan bile ve canı cisimden ve ruhu hayvaniyetten fark kıla, yani Allah tebâreke ve ta'âlâ hazretleri kendi Cenâb-ı İzzetine envâ'-ı tâ'ât u ibâdât ve savm u salât u hacc u zekât ve bunlar emsali olan hayrât ve hasenâtı tuhfe getiren ibâdına der ki "Ey bende-i mukbil, bana bir sâfî dil getir ki o dil-i sâfî seninle nice ise ben hemân seninle öyleceyim." "el-Cennâtu tahte akdâmi'l-ummehâti"[150] hâdîs-i şerîfinin fehm-i latîfi üzere cennetler, mâderlerin akdâmının tahtında olur ve kalb-i sâfî halkın aslı ve ümmü ve ebi gibidir; ma'den-i a'mâl u ulûm ve esrâr u ahvâl olduğu cihetten asıl vaki olmuştur ve mürebbî ve muslih olduğu haysiyetten âb gibi olmuş ve masdar-ı âlem-i ulûm ve esrâr ve maarif ve envâr ve havâtir ve efkâr olduğu vechten mâder gibi olmuştur. Çünkü cennetler mâderlerin pây-ı rızâlarının tahtında olduğu hadîs-i şerîfle sabit olıcak ve dil dahi asıl mâder hükmünde olduğu muhakkak olıcak, pes cennât-ı âliye kulûb-ı sâfiyenin rızasının tahtında olduğu dahi mukarrer olur. Ey saadet şol kimseye ki dil-i pâki cisimden fark eyleye ki bu zâhirde olan peder ü mâder post gibidir ve dil ü sâhib-i dil magz u lüb mesabesindedir. Çün kim post mesabesinde olan ümmehâtın cennetler akdâmı altında olması muhakkak olıcak makar-ı magz gibi olan dilin ve ehl-i dilin rızalarının altında olmak be-tarîk-i evlâ azizim.]

Mesnevî [Rusûhî, c. 5, s. 117:

Ger pezîred ân nifâkeş-râ rehîd
Şud nifâkeş ayn-ı sıdk-ı mustefîd (5: 900)

---

149 Bir gönlü hoş tut ki bu en büyük hacdır. Tek bir gönül, yüz binlerce Kabe'den üstündür.

150 "Cennet(ler) annelerin ayakları altındadır." *Lisânu'l-mîzân*, c. 6, s. 128; *Keşfu'l-hafâ*, c. 1, s. 335, no: 1087. "el-Cennetu tahte akdâmi'l-ummehâti" şeklinde.

Zân ki ân sâhib-dil-i bâ-kerr u fer
Hest der-bâzâr-ı mâ ma'yûb har (5: 901)

"Eğer onun nifakını ehl-i dil kabul eylerse, o münafık kurtuldu. O münafıkın nifakı müstefîdin ayn-ı sıdkı oldu. Zira ki o kerr ü ferle olan sâhib-i dil bizim pazarımızda ma'yûb har oldu." Yani eğer o sâhib-i dil ve mürşid-i kâmil olan, sâhîb-i nifâkın nifâkını ve müzevver olan makâlini ve hâlini kemâl-i kereminden kabul eylerse, o ehl-i nifâk, nifaktan ve hile ve hud'a ve şikâktan kurtulur. Onun nifakı ve şikâkı mürit ve müstefîd olan talibin sıdkı menzilesinde olur. Müstefîd ve müsterşid olan talip, sıdk u ihlâsla ne mertebeyi bulursa, o ehl-i nifâkın dahi nifakını kabul eyleyip ona lutf u merhametle nazar eyledikte, o mertebeyi bulur [44] ve o saadete vâsıl olur.

Beyit:

Her ayb ki sultân bipesend û hunerest[151]

kavli, bu manaya şehadet kılar. Zira ki o şevket ve dârâtla olan sâhib-i dil, bizim pazarımızda ma'yûb olanları alıcı ve onları ıslâh kılıcıdır. Nitekim Hazret-i Mevlânâ kuddise sırruhu, zamân-ı şerîflerinde ekseriya pür-uyûb ve pür-zünûb olanları silk-i irâdetlerine ve hizmetlerine dahil olmaya rıza verirler ve onları mürit ve derviş kılarlar imiş. Bazı tâ'inler, ta'n eylemişler ki "Aceptir, Hazret-i Mevlânâ bu bedbaht yâveleri mürit ve derviş olmaya kabul ederler!" O hînde buyurmuşlar.

Beyit:

Kûr neyem, lîk me-râ kîmyâyest
Ân direm kalb ezân mî harem.]

Mesnevî [Rusûhî, c.5, s. 168:

Girye-i û hande-i û nutk-ı û
Nîst ez-vey hest mahz-ı sun'-ı hû (5: 1330)

Çun ki zâhirhâ giriftend ahmakân
V'ân dekâyık şud ez-îşân bes nihân (5: 1331)

Lâ cerem mahcûb geşte ez-garaz
Ki dekâyık fevt şud der-ma'teraz (5: 1332)

"Lâ cerem ey mürit, onun giryesi, onun handesi, onun nutku ondan değildir; mahzâ sun'-ı hüviyyet-i ilâhiyyedendir. Çün kim ahmaklar, zâhirleri tuttular ve o dakikalar onlardan ziyade nihan oldu, lâ-cerem garaz ve maksûddan onlar mahcup ve mahrum oldular, zira dakika mahall-i i'tirâzda fevt oldu."

151 Padişah bir kulunu severse onun aybı bir hüner olur. (Sa'dî)

Muhassal-ı kelâm ve netîce-i merâm odur ki o şeyh-i kâmilin giryesi ve handesi ve nutku ve bunlardan maada olan sair ahvali dahi onun vücûd-ı mecâzîsinden değildir; belki mahzâ sun'-ı ilâhiyyeden ve irâdet ü kudretinden alet ve kendiliğinden bî-hod olmuş ve Hazret-i Hak onu kendisinin dest-i irâdet ü kudretinden alet kılmıştır. Ruhanî ve cismanî ondan her ne gûne hâlet zuhur eylerse, mahzâ sun'-ı ilâhî ve irâdet-i rabbâniyle zuhur eyler. Şeyh-i kâmilin o fi-ilde asla ihtiyarı ve medhali yoktur.

Ama çün kim ehl-i zâhir ahmakları, zâhirleri tuttular ve hemân surete nazar ettiler, o manevî olan dakikalar o zâhir-bîn olan ahmaklardan ziyade mahfî ve pûşîde oldu. Lâ cerem garaz ve faydadan mahcup ve mahrum oldular, zira ki itiraz etmeklik vaktinde dakika fevt oldu, yani bir nâkısu'l-akl ve kalîlü'l-ma'rife kimse bir kâmilü'l-akl ve kesîrü'l-ma'rifet olan muhakkıka bir hususta itiraz eyleseler ve onun garazından ve maksûdundan mahcup ve mestûr olsalar, dakika fevt olmak mukarrer olur. Çün kim dakika fevt ola, nâkısu'l-akl olan kimse bilâ-dakika o muhakkıkın işlediği kârı işlemeye cür'et ve cesaret kıla, onun helâk [45] olması ve hâib, hâsir kalması mukarrer olur azizim.]

Mesnevî [Rusûhî, c.5, s. 262-264:

Kutb şîr u sayd-kerden kâr-ı û
Bâkiyân în halk bâkî-hâr-ı û (5: 2339)

Tâ tuvânî der-rızâ-yı kutb gûş
Tâ kavî kerded kuned sayd-ı vuhûş (5: 2340)

"Kutb, şîr mesabesindedir ve sayd ü şikâr eylemek onun kârıdır. Bu halkın bâkîleri onun bâkî-h'ârıdır." Yani bu âlem, fi'l-mesel mîşîştân gibidir ve kutb-ı âlem, şîr-i dilîr gibidir ve Hak subhânehu ve ta'âlâdan rahmet ve mağfireti almak ve sayd eylemek onun kârıdır. Ve baki bu halk arslanın etrafında olan fazlasını ve bakiyesini ekl kılan sibâ' ve cânverân gibidir. Sahrâ-yı hakîkatten mağfiret ve rahmeti iptida kutb-ı âlem olan kâmil sayd eyler, ba'dehu herkes ona takarrübü miktarı onun fazlasından hisse alır. Feyz-i ilâhî iptida ona gelir, ondan sonra herkese istidâdları kadar münkasim olur.

"Çün kim kaziyye böyledir, tâ kâdir oldukça kutbun rızasına sa'y eyle, tâ kim kutb kavî ola ve senin hizmetinle kudret bula, vuhûşu sayd eyleye." "Kutb" değirmen iğine derler ve her şeyin merkez ve medârına dahi "kutb" tabir ederler. Pes inde'l-meşâyıh bir kimse meşihat mertebesine varsa ve irşâd-ı nâsa müstahak olsa ve ona bir nice kimse mürit olsa ve tebaiyet kılsa, o kimse, bunların kutbu olur. Şîr-i ma'nevî olan kutb, müritten ârî olduğu takdir üzere zaaftan hâlî değildir. Ama kaçan ona bir mürîd-i sâdık ve yâr-ı muvâfık biat kılsa ve onunla vahşî-tabîat olan nâs mabeyninde tercüman olsa ve onları şîrin sohbetine tergîb ve tahrîz kılsa, o şîr-i tarîkat dahi o mürit vasıtasıyla kendinin huzuruna gelen ve sayd eylemeye kabil olanı avlar ve ona hayır dualar eyler. Pes o mürit, şeyhin rızasına sa'y eylemiş olur ve şeyhi dahi onun muavenet ve müzaheretiyle

kuvvet bulur. Nitekim Hazret-i Habîb-i Ekrem sallallâhu aleyhi ve sellem, Hazret-i Ömer'in İslâma gelmesiyle ve o hazrete biat kılmasıyla kavî oldu ve dîn-i İslâm zuhura geldi ve revnak buldu. Pes çâryâr-ı güzînin muavenet ve müzaheret kılmalarıyla dîn-î Muhammed kuvvet buldu ve nice kimseler iman ve İslâma geldi. Pes deme ki "Kutb çün kim halîfe-i ilâhî ve mazhar-ı rabbânî ola, onun bu âlemde tasarrufu keyfe mâ-yeşâu cârî olmak gerek. Onun mürit ve muhabbet vasıtasıyla halkı sayd eylemeye ne ihtiyacı vardır?" Eğer bu söz yerinde olsaydı, Hazret-i Nebî-i mükerrem sallallâhu aleyhi ve sellem ibtidâ-yı İslâm'da [46] dinini kefere havfından ihfâ eylemezdi ve muâvenet-i ashâba muhtaç olmazdı. Malûm oldu ki kutbun dahi ekser-i umûrda yâra ve mürîd-i sadâkat-kirdâra ihtiyacı vardır azizim.

Mesnevî:

Çun birenced bî-nevâ mânend halk
Kez kef-i aklest cumle rızk-ı hulk (5: 2341)

Zânki vecd-i halk bâkî-i hurd-ı ûst
În nigeh dâr ez-dil-i tû sayd cûst (5: 2342)

"Çün kim kutb bî-huzûr ve rencîde ola, halk bî-nevâ kalırlar. Zira boğazın rızkı akıl elindendir, zira halkın vecdi hurdenin bâkîsidir. Bunu nigâh tut eğer senin canın şikâr talep edici ise." Yani çün kim kutbun kalbi incine, kendine tabi olan halk gıdâ-yı rûhânîden bî-nevâ kalırlar ve erzâk-ı nûrânîden bî-behre olurlar. Zira bu halk fi'l-mesel ceset ve halk mesabesindedir ve bunlara medâr olan kutb, müdebbir-i beden olan akıl mertebesindedir. Boğaz için gelen rızk, aklın dest-i tedbîr ve kef-i tedârikinden hâsıl olduğu gibi, bu gelû mesabesinde olan gıdâ-yı rûhânîsi kutbun dest-i tedbîrinden zuhura gelir ve onun yed-i himmetiyle faydalar zâhir olur. Zira ki ona tabi olan halkın vecd ü hâleti ve keşf ü kerameti ve zevk u rahatı ve bunlar emsali olan nimetleri onun fazlası ve gıdasının bakiyesidir. Nitekim İbn Fârıd kuddise sırruhu hazretleri, kutb-ı hakîkî olan Hazret-i Resûl aleyhisselâmın mertebelerinden tercüman olup ve kendilerin dahi o mertebenin sahibi olduğuna bu beyitle işaret edip buyurdular:

Beyit:

Ve min fazli mâ eşrebtu şurbu mu'âsirî
Ve men kâne kablî fe'l-fedâilu fazletî[152]

Bu manayı hıfz tut ve bu dediğim vech üzere kutbun rızasını ele getirmeye sa'y et eğer senin kalbin manevî ve ruhanî olan şikârların talibi ise demek olur azizim.

---

152 "Çağdaşlarımın nasibi benim artıklarımdır, benden öncekilerin fazileti varsa, benim yanımda zaten faziletin değeri yoktur." *Dîvânu İbni'l-Fârıd*, s. 82. "Eşrebtu" yerine "Es'ertu"

Mesnevî:

Û çun akl u halk çun a'zâ-yı ten
Beste-i aklest tedbîr-i beden (5: 2343)

Za'f-ı kutb ez-ten buved ez-rûh nî
Za'f der-keştî buved der Nûh nî (5: 2344)

"O kutb, akıl gibidir ve halk ona nispet a'zâ-yı ten gibidir. Bedenin tedbîri akla mukayyettir. Kutbun za'fı ten cihetinden olur, ruh cihetinden değil. Meselâ zaaf, keştîdedir, Hazret-i Nuh'ta değildir." Yani kutb, bu âlemde akıl gibi müdebbirdir ve halk-ı âlem ona nispetle bedenin uzuvları gibidir. Bu mukarrerdir ki tedbîr-i beden akla beste ve mukayyettir. Kezalik bu a'zâ ve cevârih mesabesinde olan halk hemm ü akıl mertebesinde olan kutbun [47] tedbir ve tasarrufuna mukayyetlerdir. O, bunların vücudunda her ne makule tedbir eylerse, bunlar ona mana cihetinden muhalefet eylemeye kâdir olamazlar. Ama suret cihetinden muhalefet eyleseler kabildir, zira ekser-i zamânda bu kutb olanlar min haysü's-sûret zayıf ve fakir olurlar velîkin ruh cihetinden kavî ve kâdirlerdir. Onların kalbinin murat eylediğini bu halk-ı âlem tebdil ve tagyir eylemeye kâdir olamazlar. Bunların bedeni keştîdir ve ruhları Nuh gibidir. Meselâ keştînin zaaf ve süst olmasından, Hazret-i Nuh aleyhisselâmın zayıf ve süst olması lâzım gelmez. Kezalik bunların sureti hakir ve bedenleri zayıf olmasından ruhlarının zayıf olması lâzım gelmez. Kutb bunların ruhudur, yoksa bedenleri değildir. Pes nazar, ruha ve akla olup bedene olmamak gerektir.

Mesnevî:

Kutb ân bâşed ki gird-i hod tuned
Gerdiş-i eflâk gird-i û buved (5: 2345)

"Kutb o olur ki kendi etrafına dolanır, eflâkın gerdişi onun etrafına olur."

Ey azizim, evvelâ hakikatte kutb kimdir ve her asırda kutb olan ne mertebedir bilesin, tâ müşkilin ârif isen, hallola.

Bilgil ki hakikatte kutb ezelen ve ebeden min evveli'l-vücûh ilâ-âhirihi hakîkat-i Muhammediyye'dir. Kemâ kâle el-Kâşânî fi'l-*Istılâh*: "el-Kutbiyyetu'l-kubrâ hiye mertebetu kutbi'l-aktâbi ve huve bâtiniyyu nubuvveti Muhammed, felâ yekûnu ba'dehu illâ li-veresetihi li'htisâsihi bi-ulâike."[153]

Pes her asırda olan kutbu'l-aktâb ki kâim-makâm-ı Muhammedî'dir, şol bir kimsedir ki mevzi'-i nazar-ı Rabbü'l-âlemîn ola ve kalb-i İsrafil üzere ola. Nitekim Kâşânî dahi *Istılâh*'ında böyle demiştir: "el-Kutbu huve'l-vâhidullezî [huve] mevdi'u nazarillâhi ta'âlâ mine'l-âlemi fî kulli zamânin ve huve alâ kalbi isrâfîle

153 "Nitekim el-Kâşânî, el-Istılâh'ta şöyle der: "Büyük kutupluk, kutupların kutbunun mertebesidir, bu da Muhammed'in nübüvvetinin batınıdır, ondan sonra ancak onun varisleri için olur, çünkü onlara hastır."

aleyhisselâmu."[154] Pes tavzîh-i ma'nâ-yı beyt odur ki her asırda kutbu'l-aktâb o bir kimsedir ki hemîşe kendi hakikatinin etrafına dolana ve cemî'-i âlemi eğer ulvî ve eğer süflî kendinin kuvâ-yı rûhâniyyesi ve kuvâ-yı cismâniyesi gibi bula ve zatını bu cümle eşyanın miyânında akl-ı müdebbir ve rûh-ı mu'abbir müşahede kıla, melekler onun izniyle hidayet kılalar ve felekler onun nûr-ı bâtınından münevver olalar. Kemâ kâle İbn Fârıd kuddise sırruhu:

Beyit:

Ve lâ felekun illâ ve min nûri bâtinî
Bihi melekun yuhdi'l-hudâ bi-meşîetî[155]

Ve bu eflâkin min haysü'l-ma'nâ gerdişi ve devrânını kendi hakikatinin etrafı üzere olduğunu ve cümle kendinden ötürü devir ve hareket [48] ve hizmet kıldığını müşahede eyleye. Ve bu mertebede olan kâmil, ilimden ve marifetten ve Cenâb-ı Hak'tan feyzi ahz eylemekte vasıtaya asla muhtaç değildir; her ne mana isterse ve her ne gûne tecelli talep eylerse ruhuna gayr-ı vâsıta olur. Ondan sonra sair aktâba onun bâtınından füyûzât-ı ilâhiyye mün'akis olur ve onların ruhunun ona her ne kadar kurb-i ma'nevîsi var ise o kadar nûrâniyeti ve ruhaniyeti artık olur. Aktâbın kutb olmaları, bedeniyet ve fer'iyet tarikiyle olur ve onun kutbiyeti asâlet tarikiyle olur. Ama aktâbdan her birisi kendi taht-ı tasarruflarında olan kimselere lisân-ı hâlle "Ben kutbum" dese, sahih olur. Zira onların vücudunda zuhur eyleyen tecelli dahi filhakika Hak ta'âlânındır. Velîkin hakikate nazar oldukta, müstecma'-ı cemî'-i sıfât olan müsemma Allâh'ın mazharı olan kutbu'l-aktâbındır ki onun hakikatinde namı abdullahtır. Ama bi-hasebi'z-zâhir her ne gûne ismin müsemması olursa olsun, pes sair aktâb, bu kelâmın halifesi ve fer'i gibidir. Eğer bi-hasebi'z-zâhir birbirleriyle mukârenet ve mücâleset eylemedilerse de bunların aslı gibidir, fefhem.]

Mesnevî [Rusûhî, c.5, s. 378:

Âfitâb-ı neyyir-i îmân-ı şeyh
Ger numâyed ruh zi-şark-ı cân-ı şeyh (5: 3403)

Cumle pestî genc gîred tâ serâ
Cumle bâlâ huld gîred ahdarî (5: 3404)

"Şeyhin imanının âfitâb-ı neyyiri eğer şeyhin canı şarkından yüz göstere, cümle pestlik serâya varıncaya dek genc tutar; cümle bâlâ, huld-ı ahdarı tutar." "Serâ", yedi kat yerin altına derler. "Huld", bunda ebet manasına. "Ahdarî"de yâ, nispet için olmak da caizdir. "Ahdar" bunda tazelik manasına olur. Yani o

---

154 "Kutup tektir, o da Allah'ın bütün zamanlarda aleme bakış yeridir ve İsrafil'in kalbi üzeredir."

155 "Hiçbir felek yoktur ki bâtinî nurumdan olmasın / Onda bir melek benim isteğimle hidayete erdiren" İbn Arabî, *el-Futûhâtu'l-Mekkiyye*, *c. I, s. 224.*

şeyh-i kâmilin ve mürşid-i fâzılın münevvir-i kulûb olan âfitâb-ı îmânı eğer o şeyh-i kâmilin maşrık-ı cânından yüz gösterse ve rûy-ı zemîne tâli' ve lâmi' olsaydı, cemî'-i zemîn tahte's-serâya dek pestî olan genci tutaydı ve cemî'-i bâlâ ve eflâk-ı alâ tazelik ve letafete mensup huld tutaydı ve ebedî ve sermedî latîf ve taze olaydı.

Mesnevî:

Û yekî cân dâred ez-nûr-ı munîr
Û yekî ten dâred ez-hâk-i hakîr (5: 3405)

Ey aceb înest û yâ în bigû
Ki bimândem enderîn muşkil amû (5: 3406)

Ger vey înest ey birâder çîst ân
Pur şude ez-nûr-ı û heft âsmân (5: 3407)

Ver vey ânest în beden ey dûst çîst
Ey aceb zîn dû kudâmînest u kîst (5: 3408)

"O şeyh-i kâmil [49] nûr-ı münîrden bir can tutar; o şeyh, bir ten tutar hâk-i hakîrden. Ey acep o şeyh bu mudur yahut bunu söyle ki ey amû ben bu müşkülde kaldım. Ey birader, eğer bu ise o nedir ki o hazretin nurundan yedi asuman pür olmuş ve eğer o şeyh o nûr-ı münîr ise, ey dost bu beden nedir? Ey merd-i âkıl, o hazret acep bu ikiden hangisidir ve kimdir?" Yani o şeyh-i kâmil, Hak ta'âlâ hazretlerinin nûr-ı münîrden bir cân-ı pâk tutar, sûretâ hâk-i hakîrden halk olunmuş bir beden-i gülnâk tutar. Pes acep budur ki o şeyh o nûr-ı pâk mıdır veyahut bu beden-i gülnâk mıdır? Hadd-i zâtından nazar eylesen ey amû, âkıl olan bu müşkül içre mütehayyir kalır. Ey birader, şeyh dediğin senin bu beden ise, onun vücudunda o cân-ı münîr nedir ki onun nûr-ı pâkinden heft asuman pür oldu ve zemîn ü zamân doldu. Ve eğer o şeyh o cân-ı münîr ise, bu beden ey dost nedir? Ey acep şeyh-i kâmil bu ikisinden hangisidir ve kimdir? Ve filhakika beden latif oldukta ruha benzer ve ruh dahi bedeni taltif ve tenvir kıldıkta, ruh mücessed gibi olur ve ikisi birbirine teşâbüh kılar. Nitekim denilmiştir:

Beyit:

Rakka'z-zucâcu ve rakkati'l-hamru
Fe-teşâbehâ ve teşâkele'l-emru[156]

Fe-ke-ennemâ hamrun ve lâ kadha
Ve ke-ennemâ kadhun ve lâ hamra[157]]

156 "Bardak inceldi, şarap süzüldü / Benzeştiler ve iş karıştı" (Fahreddîn-i Irâkî, *Gülşen-i Râz*)
157 "Sanki kadeh var şarap yok / Sanki şarap var kadeh yok" (Fahreddîn-i Irâkî, *Gülşen-i Râz*)

Mesnevî [Rusûhî, c.5, s. 398:

Kurs-ı hurşîdest halvet-hâneeş
Key hicâb âred şeb-i bîgâneeş (5: 3610)

"O sâhib-i sâadet kendi halvethanesinin kurs-ı hûrşîdidir. Yani bu nûr-ı ilâhî ile münevver olan sâhib-i devlet, âfitâb mesabesindedir. Bîgâne ve ârız şeb ona kaçan hicap getirir." Yani şebden âfitâb-ı tâbâna hicap olmadığı gibi, o sâhib-i sa'âdete bir nesne hicap olmaz. Nitekim âfitâb tulû eylemekle şeb mahv ve nâpeydâ olur. O mertebeye vusul bulan velîden cemî'-i hucb zail ve mürtefi' olur. Farazâ bunculayın kimseden günah sâdır olsa, gayrıların ibadetinden makbuldür; nitekim buna işaret olunur. Hudâ-yı ta'âlânın dostlarına zulmet-i şeb olmaz. Şeb, onlara rûz gibi ruşen olur. Nitekim Şeyh Sa'dî kuddise sırruhu hazretleri buna işaret buyurur:

Kıt'a:

Şeb-i târîk dûstân-ı Hudâyî
Mîbitâbed çü rûz-ı rahşende

Vîn saâdet be-zûr-bâz u nîst
Tâ bibahşed Hudây-ı bahşende

Mal ve mansıb ve emlâk ve esbâb ve zevk-i tena'umdan onlara noksan ve zarar erişmez. Zira o hâlet onlara nefsâniyet [50] itibariyle değildir, belki ruhaniyet itibarı ile olur. Eğerçi ehl-i zâhir bu hâleti teşhis ve temyiz etmeye kâdir değillerdir. Pes âkıla lâzımdır ki ehlullâhın bir hususuna itiraz edip adavet eylemeye.

Mesnevî:

İllet u perhîz şud buhrân nemând
Kufr-i û îmân şud u kufrân nemând (5: 3611)

"O sâhib-i sa'âdetten illet ve perhiz gitti, buhran kalmadı. Onun küfrü iman oldu ve onda küfrân kalmadı." Hülâsa-i kelâm budur ki marîz, kemâl-i sıhhate vusul buldukta, illet ve perhizden necat bulup onda emrâz ve hararetten bir eser kalmadığı gibi, evsâf-ı güzeşte ile muttasıf kimsede cismâniyet ve nefsâniyet ve ahlâk-ı zemîme ve küfür ve küfrândan bir eser kalmayıp nûr-ı mahz olmuştur ve bir metebede ifnâ-yı vücûda vâsıl olmuştur ki ondan vücûd-ı fânîden bir eser kalmamıştır azizim.]

Mesnevî [Rusûhî, c.6, s. 7-8:

Vâhid-i ke'l-elf ki bûd ân velî
Belki sad karnest ân abdu'l-alî (6: 22)

"Vâhid-i ke'l-elf kimdir? O velîdir, belki o abdu'l-alî yüz karndır. Bazıları velîyi "el-Veliyyu huve'l-fânî fillâhi ve'l-bâkî billâhi"[158] demekle tarif etmişlerdir. Ve Abdurrezzâk Kâşânî rahmetullâhi aleyhi ıstılahında bu gûne tarif edip der:

"el-Veliyyu men tevelle'l-hakku emrehu ve hafiza mine'l-isyâni ve lem yahlu ve nefsehu bi'l-hizlâni hattâ bellegahu fi'l-kemâli meblega'r-ricâli."[159] Kâlallâhu ta'âlâ: "Ve huve yetevelle's-sâlihîne."[160] Ve "abdu'l-alî" şol kimseye derler ki onun kadri, akrânından âlî ola ve onun himmeti taleb-i me'ânîde sair ihvanından mürtefi' ola ve her âlî olan rütbete caiz ola ve her fazîlet-i seniyyeye baliğ ola. Kemâ kâle el-Kâşânî fi'l-*Istılâhât*'i: "Abdu'l-aliyyu men alâ kadruhu min akrânihi ve'rtefe'at himmetuhu fî talebi'l-me'ânî an himemi ihvânihi ve câze kulle rutbetin aliyyetin ve belega kulle fadîletin seniyyetin."[161] "Karn", seksen seneye ve otuz seneye dahi derler. Bunda zaman-ı vâhidin ehli murat olur. Yani kuvvet ü kudrette bir kimse bin kimse gibi kimdir? O velidir; belki o alî ve kebîr olan Hudâ'nın bendesi yüz zamanın ehlidir. Yani yüz zaman ehli kadar onun kuvvet ü kudreti vardır. Belki cemî'-i âlemin kuvvet ü kudreti onun vücudunda cem' olmuş ve cemî'-i âlemi o velî-i kâmilin bâtını ihata kılmıştır.

Beyit:

Leyse alallâhi bi-mustenkerin
En yecma'a'l-âleme fî vâhidi[162]

Hazret-i Resûl-i Ekrem sallallâhu ta'âlâ efendimiz buyurmuşlardır ki "İnnellâhe şerâben a'addehu li-evliyâihi izâ şeribû sekirû ve izâ sekirû tâbû ve izâ tâbû tâşû ve izâ tâşû [51] târû ve izâ târû taribû ve izâ kâmû hâmû ve izâ şahisû cerrû ve izâ zâbû ahlesû ve izâ belegû vasalû ve izâ vasalû bekav ve izâ bekav sârû mulûken "Fî mak'adi sidkin inde melîkin muktedirin" ve izâ vecedû hâzâ yekûlûne kavlen lâ yefhemuhu ille's-sukârâ."[163]

---

158 "Veli, Allah'ta fani ve Allah'la baki olan kimsedir."

159 "Veli, işlerini Hakk'ın yönettiği, isyandan koruduğu, onu nefsiyle perişan etmediği, böylece olgunlukta bilge mertebesine çıkardığı kimsedir."

160 "O, iyileri yönetir (korur)." A'râf, 7/196.

161 "Erdemli kul, değeri akranlarından yüksek olan, anlamları araştırmaya kardeşlerinden daha çok ilgi duyan, bütün yüksek aşamaları geçen ve bütün üstün erdemlere ulaşan kimsedir."

162 "Kabul edilmez değildir Allah için / Âlemi bir tekte toplamak" Ebû Nuvâs'ın beyti. İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve'ş-şu'arâ*, s. 595. Burada "Ve leyse lillâhi bi-mustenkerin " En yecme'a'l-âleme fî vâhidi" şeklindedir. İbn Arabî, *el-Futûhâtu'l-Mekkiyye*, c. 3, s. 26; A.e, c. 6, s. 28; A.e., c. 6, s. 270; A.e., c. 6, s. 474, A.e., c. 7. s. 151; "Ve mâ alallâhi en yecme'a'l-âleme..."

163 "Allah velileri için bir şarap hazırlamıştır. Bu şaraptan içtiklerinde sarhoş olurlar; sarhoş olduklarında neşelenirler; neşelenince istikrarsız olurlar; istikrarsız olunca coşarlar; coşunca kendilerinden geçerler; kalkınca heyecanlanırlar; görününce sürüklerler; eriyince içten olurlar, ulaşınca kavuşurlar, kavuşunca dururlar, durunca "Güçlü

Yani tahkîkan Allah için bir gûne şarap vardır ki o şarabı kendinin velîlerinden ve dostlarından ötürü i'dâd kılmış ve müheyyâ ve hazır eylemiştir. Kaçan o velîler o şarabı içselerdi, mest ve sekrân olurlardı. Ve şol vakitte ki mest ve sekrân ola, pak ve tayyib olurlar. Dünya şarabından mülevves olanlar gibi, mülevves olmazlardı, belki elvâs-ı nefsâniyeden ve ahbâs-ı beşeriyyeden bi'l-külliye tâhir olurlardı. Kaçan pak ve tâhir olsalardı, vücut bârından ve ten sikletinden hafif olurlardı. Kaçan hafif olsalar, siklet taallukatından tâir olurlar ve evc-i ma'nâda cevelân ederler. Cevv-i hakâyıkta kaçan evc-i ma'nâya tayerân etseler, tarab ve neşât ederler. Ahvâl-i mezkûreden sonra suret âleminden gidip âlem-i ma'nâda kaim olup hayran ve hâim olurlar. Ondan sonra gözleri mürtefi' veyahut kendileri mürtefi' olup görürler acâib-i melekûtu ve garâyib-i ceberûtu ve esrâr-ı lâhûtu. Ondan sonra vücûd-ı beşeriyyeleri erir ve fenâ bulur, hâlis ve pak olur. Ondan sonra mertebe-i vahdete baliğ ve vâsıl olurlar. Ve kaçan vâsıl-ı Hak olalar, baki olurlar bekâ-ı Hak'la. Kaçan baki olalar, melûl olurlar mekân-ı sıdkta, pâdişâh-ı muktedirin katında. Kaçan bulsalar şu mezkûr olan manaları, derler ki onu fehm eylemeye illâ sekrân-ı hakîkî olan âşıklar fehm eyleyeler azizim.]

Mesnevî [Rusûhî, c.6, s. 261:

Mazhar-ı izzest u mahbûb-ı be-Hak
Ez-heme kerrûbiyân burde sebk (6: 2076)

Secde Âdem-râ beyân-ı sebk-ı ûst
Secde âred magz-râ peyveste pûst (6: 2077)

"Şeyh-i kâmil ve insân-ı fâzıl, izzet mazharıdır ve Hakk'ın mahbûbudur; dükeli kerûbîlerden sebkat eylemiştir. "Kerûbîler", müheymûn dedikleri ceberût melekleridir. Âdem aleyhisselâm hazretlerine meleklerin secdesi o âdemin min haysü mertebe sebkatını beyandır. Peyveste magza post secde getirir bi-gayr-i aks." "Magz"dan murat bunda şerîf ve "post"tan murat dûndur. Yani ey hakîkat-ı insâniyyeden bîhaber ve gafil olan nâkısu'l-akl ve'l-marife, bu şeyh-i kâmil kendi hakikatini bulan ve mazhar-ı izzet-i Hudâ olan Hak ta'âlânın mahbûbudur. Bir kimse ki kendi hakikatini bula ve Hazret-i Hakk'a mahbûb ola, min haysü'l- [52] mertebe dükeli feleklerden ve cümle meleklerden sebkat eylemiş ve ileri gitmiştir. Nitekim bu manaya delil ve burhan, cemî'-i melâikenin Âdem aleyhisselâm hazretlerine secde kılmaları, o Âdem'in min haysü'l-mertebe sâcid olan cemî'-i melâikeye sebkat etmesini ve ileri gitmesini beyan ve ayan eyler. Zira hemîşe dûn olan, şerîf ve âlî olana secde eyler; yoksa şerîf ve âlî olan, dûn olana secde eylemek münasip olmaz. Nitekim ehl-i tefsir dahi "Ve iz kulnâ li'l-melâiketi'scudû li-Âdeme fe-secedû."[164] Bu âyet-i kerimede Âdem aleyhisselâm

padişahın huzurunda doğruluk koltuklarında" (Kamer, 54/55) birer padişah olurlar, bunu bulunca da sadece sarhoşların anlayabileceği sözler söylerler.

164 "Meleklere: "Âdem'e secde edin" demiştik, hemen secde ettiler." Bakara, 2/34; İsra, 17/61; Kehf, 18/50; Tâhâ, 20/116.

hazretlerinin melâikeden efdal olmasına delâlet eyler demişlerdir. Pes her kimse gibi hakîkat-i insâniyyeyi bulsa, hemân kendi asrında o halîfetullâhtır ki Hazret-i Âdem'in ve sair enbiyanın cümlesinin esrarına ve ulûmuna vâris olup onların kaim-makamı olur. Pes Onlar nice mescûd-ı melâike olduysa, o veliyy-i kâmil ve halîfe-i ilâhî olan şeyh-i vâsıl dahi hemçünîn mescûd-ı melâike olur ve seyr ü mertebede meleklerden terakki ve sebkat kılar. Kâle Ebu'l-Hasen el-Harakânî kaddesallâhu sırrahu'l-azîz: "Sa'idtu ile'l-arşi li-etûfe bihi, fe-tuftu bihi elfe tavâfin ve re'eytu havâleyhi kavmen yetûfûne havle'l-arşi fe-'acibû min sur'ati tavâfî ve mâ a'cebenî tavâfuhum. Fe-kultu: men entum? Ve mâ hâzihi'r-revdetu fi't-tavâfi? Kâlû: Nahnu melâiketun ve nahnu nûrun ve hâzâ tavâfunâ ve men ente? Ve mâ hâzihi's-sur'atu? Fe-kultu: Ene ademiyyun ve fiyye nûruhu ve nâruhu ve hâzihi's-sur'atu min netâyici nâri'l-işki."[165]

Mesnevî [Rusûhî, c.6, s. 326-327:

Der-mecâlis mîtaleb ender ukûl
Ânçunân aklî ki bûd ender resûl (6: 2617)

Zân ki mîrâs ez-resûl ânest u pes
Ki bibîned gaybhâ ez-pîş u pes (6: 2618)

"Meclislerde akıllar içre talep eyle; ancılayın bir akıl ki Resûlullâh aleyhisselâm hazretlerinde idi. Akıldan murat, bunda ilm-i nebî ve hulk-ı Muhammedî ile muttasıf olan akıldır. Yani şahlara ve cümle hâkimlere belki cümle müminlere lâzım olan budur ki mecâlis-i ukalâ ve ulemâda âkıllar ve âlimler içre bir akıl talep eyleye ki o akıl, Hazret-i Resûl-i Ekrem sallallâhu aleyhi ve sellemden olan ilimle muttasıf olmuş ola. Zira ki Resûl aleyhisselâm hazretlerinden miras olan, o ilm-i nebevî ile mevsuf olan akıldır." Kemâ kâle aleyhisselâm: "İnne'l-enbiyâe mâ verresû dirhemen ve lâ dînâren ve innemâ verresu'l-ilme; femen ahazehu ahazehu bi-hazzin vâfirin."[166] Pes Hazret-i Resûl-i Ekrem sallallâhu aleyhi ve sellemden miras olan hemân ilimdir. Kaçan bir âkıl o ilme vâris ola, [53] gaybları pîş ü pesinde görür. "Pîş"ten murat, müstakbel ve "pes"ten murat, mazi olur. Ve Resûl aleyhisselâm hazretlerinden miras olan ilme, akıl tabir etmişlerdir akılla mazbût olduğu için. Pes dünya ve ahiretin isteyen kimse, Hazret-i Resûl aleyhisselâmın ilmine ve aklına vâris olan bir âlimi ve âkılı

165 "Ebu'l-Hasen el-Harakânî, Allah onun aziz sırrını kutsasın, şöyle dedi: "Tavaf etmek üzere arşa çıktım. Orada tavaf yaptım. Bu arada arşın etrafında tavaf yapan bir grup gördüm. Benim tavafı süratli yapmama şaşırdılar; oysa onların tavafı beni şaşırtmamıştı. Dedim ki siz kimsiniz, niçin bu kadar yavaş tavaf yapıyorsunuz? Dediler ki biz meleğiz; ve biz nuruz, bizim tavafımız da böyledir, peki sen kimsin? Dedim ki ben bir Adem oğluyum, ben de onun nuru ve onun ateşi var, bu sürat da aşk ateşinin bir sonucudur."

166 "Peygamberler miras bırakmadılar, ne bir dirhem ne de bir dinar bile. Fakat onlar ilim mirası bıraktılar, bu mirası alan ise büyük bir pay almıştır." *et-Tirmizî*, c. 5, s. 48, no: 2682; *Ebû Dâvûd*, c. 3, s. 317, no: 3641; *Musnedu Ahmed*, c. 5, s. 196, no: 21764. Bu kaynaklarda "İnne'l-enbiyâe lem yûrisû dînâren ve-lâ dirhemen; innemâ verresu'l-ilme. Femen aheze bihi aheze bi-hazzin vâfirin" şeklindedir.

mecâlis-i ukalâda talep eylemek gerektir ki o âkıl, gaybları geçmişten ve gelecekten göre ve dünyada fayda ve nef' olandan ve dahi zarar ve ziyan verenden talibe haber irgüre.

Mesnevî:

Der-miyân-ı sâlihân yek aslahîst
Ber-ser-i tevkî'eş ez-sultân sahîst (6: 2622)

K'ân du'â şud bâ-icâbet mukterin
Kufv-ı û nebved kibâr-ı ins u cin (6: 2623)

"Sâlihân-ı ümmet miyânında bir aslah vardır. Onun tevkî'i üzere sultandan bir sah vardır ki o sah icabete mukterin olan dua oldu" ki aslaha rabıta olup mana böyle olmak hem vechtir ki o aslah icâbete mukterin olan dua oldu. "İns ü cinnin kibârı, o aslahın küfvü olmaz." "Tevkî'" berata ve nişana derler. "Sah", o nişan içre sultan canibinden yazılan hat olur ki o tuğranın ve nişanın sıhhatine delâlet eyler. Nitekim beratlarda ve tuğralarda sahh işaret olunması malûm ve müteâreftir. Tavzîh-i ma'nâ: Bu ümmet-i Muhammed sallallâhu aleyhi ve sellemin sâlihleri miyânında bir aslah halkullâh ve bir asdak ibâdullâh vardır ki o aslah mevcûdun berât-ı hümâyûnu üzere sultân-ı hakîkatten bir sah vardır ki o sahh, Hak ta'âlâ hazretlerinin o sâhib-i devlete verdiği sıdk-ı akvâl ve sıhhat-ı a'mâl ve selâmet-i ahvâl ve hisâlidir ki onun akvâli ve ef'âli ve hisâli hâlisen livechillâh olması, Hak ta'âlâ hazretleri tarafından ona "Sahha hâze'l-abdu abdî ve halusa ameluhu mine'ş-şekki ve'r-reybi."[167] demesidir ki o aslah mevcûd, Hak ta'âlânın icabetine mukterin olan duanın sahibi oldu; belki onun zât-ı şerîfi hemân ayn-ı du'â-yı müstecâb kendisi oldu ki asıl ism-i a'zam bir makbûl-i Hudâ olan insân-ı kâmilden ibaret olur. Sakaleynin kibârı bir yere cem' olsalar, akılda ve dinde ve irfanda ve îkânda ve islâm ve imanda o aslah mevcûdun misli ve nazîri olamazlar azizim.

Mesnevî:

Kıble-râ çun kerd dest-i Hak ıyân
Pes taharrî ba'd ezîn merdûd dân (6: 2627)

Hîn bigerdân ez-taharrî rû vu ser
Ki bedîd âmed me'âd u mustakar (6: 2628)

"Çün kim dest-i kudret-i Hak, kıbleyi ayan eyledi, pes bundan sonra taharri eylemeyi merdûd bil." "Kıble"den murat bunda kıble-i [54] ervâh u ukûl olan rûh-ı a'zam mazharı bir vâris-i ilm-i Muhammedî ve mürşid-i tarîk-i Ahmedî olur ki ona teveccüh ve iktida eylemek manîde Hazret-i Muhammed Mustafa sallallâhu aleyhi ve selleme teveccüh ve iktida eylemek gibidir. Çün

167 "Bu benim dürüst kulumdur, eylemleri de şüphe ve kuşkudan uzaktır."

kim bir asırda Hak ta'âlâ hazretlerinin yed-i kudreti böyle bir vâris-i Muhammedî olan sâhib-i sa'âdeti zâhir ve ayan eyleye, pes ey tâlib-i kıble-i ma'nevî olan sâlik, bundan sonra taharri ve talep eylemeyi merdûd bil. "Taharri ve talep"ten maksûd, kıbleyi bilmek ve ne canipte olduğuna ber-vech-i yakîn agâh olmaktır. Çün kim bir sâhib-i irfânın kıble-i cân olduğu ayan ola ve sübût bula, talibe bundan sonra taharri eylemek caiz olmaz. "Agâh ol, kıble-i rûhânî olan yüzünü ve başını taharri ve talepten döndür ki ma'âd ve müstakar zâhir geldi." "Ma'âd", mahall-i avdete ve "müstakar", mahall-i istikrâra derler ve bunda ma'âd ve müstakardan murat, kıble-i rûhânî olan âlim-i rabbânî olur ki talib ve sâlik olanların o ma'âd ve müstakarrıdır. Meselâ "Utlubû'l-ilme velev bi's-Sîn"[168] hadîs-i şerîfinin mucebince her müslim ve müslimeye ilm-i dîn talep eylemek vacip ve lâzımdır eğer onun ehli Çin diyarında ise de. Çün kim bir sâlik, taleb-i ilm-i dînde sefer ve seyahat eyleye, gelip bir şehirde din ilminin ve yakîn sırrının bir ehlini bula ki o vâris-i ilm-i Muhammedî ve mürşid-i tarîk-i Ahmedî ola, pes o vâris-i Muhammedî olan âlim, o talib ve sâlikin ma'âd ve müstakarrı olur, ondan tecavüz eylemeye ve taharri ve talep kılmaya hem izin ve cevaz olmaz, belki bundan sonra o sâlike lâzım olan hemân o kıble-i câna teveccüh ve iktida eylemek olur azizim.]

Mesnevî [Rusûhî, c.6, s. 374:

Cismeşân mişkât dân dilşân zücâc
Tâfte ber-arş u eflâk în sirâc (6: 3069)

Nûreşân hayrân în nûr âmede
Çun sitâre zîn duhâ fânî şude (6: 3070)

"O ricâlullâhın cisimlerini sen mişkât, kalplerini zücâce bil. Arş ve eflâk üzere bu sirâc yaldıramış ve tâli' olmuştur." Yani Allah tebâreke ve ta'âlâ hazretlerinin nûr-ı azîmini fi'l-mesel bir misbâh gibi bil ve nebîler aleyhimüsselâm ve velîler kaddesallâhu esrârahumun kalplerini kandîl-i sâfî gibi bil ve cisimlerini kandil kodukları kevve gibi bil ki ona derîçe dahi derler. Ve bu âlemi bir hane gibi ve arş-ı a'lâyı bu âlem hanesinin sakfı gibi bil. Kaçan bir hanenin içinde bir mişkât olsa ve o mişkât içre bir kevkeb-i dürrî gibi zücâce-i sâfî olsa [55] onun içinde olan misbâhın nuru, sakf-ı hâneye erişip o hanenin der ü duvarına ziya verdiği gibi, enbiya aleyhimüsselâmın ve evliyâ-yı izâmın dahi bu hâne-i âlemde olan mişkât gibi cisimlerinin ve zücâce-i sâfî gibi olan kalplerinin nuru, arş ve eflâk üzere çıkmış ve asuman ve emlâke ziyâ-güster olmuştur. "O arşın ve eflâkin nurları bu hâne-i âlemde olan mişkât ve zücâcenin nurunun hayranı gelmiştir. Ve bu duhâdan sitâre gibi onlar fânî olmuştur." Yani arş ve eflâkin ve sair eşyâ-yı tâbnâkın nurları bu zemînde mişkât ve zücâce mesabesinde olan cisim ve kalbinin nurunun hayranı gelmiş ve ziyasının vâlihi olmuş,

168 "Çin'de bile olsa ilmi isteyin." *Keşfu'l-hafâ*, c. 1, s. 138, no: 397; *A.e.*, c. 2, s. 43-45, no: 1665.

sitâreler dahve-i kübrâ vaktinde nice fânî olmuş ise onların nuru dahi bu duhâ-yı ekberin nurundan öyle fânî olmuştur.]

Mesnevî [Rusûhî, c.6, s. 391-392:

Dû megû vu dû mehân u dû medân
Bende-râ der-hâce-i hod mahv dân (6: 3215)

"İki söyleme ve iki bilme ve iki okuma; bendeyi kendi hocasında mahv bil." Yani bende-i Hak olan bir kâmili, Hazret-i Hak'tan gayrı bilme ve iki görenler ve müşrik olanlar gibi iki vücut ispat eyleme. Bil ki "el-Abdu ve mâ yemlikuhu kâne li-mevlâhu"[169] diye abdin her nesi var ise bi'l-külliye mevlâsınındır. Ve bende, mevlâsı katında fânîdir ve bendeden her ne zuhur eylerse, filhakika onun malikindendir de ve bunu böyle bil ve oku ve illâ sonra iki diyenlerden olursun ve şirk-i hafî mertebesinde kalırsın.

Mesnevî:

Hâce hem der-nûr-ı hâce-âferîn
Fânîst u murde vu mât u defîn (6: 3216)

"Hâce hem hâce-âferînin nurunda fânî ve mürde ve mât ve defîndir." Bunda "hâce"den murat, Hâce Tebrîzî olmak münasiptir ki her kim hâce-i kâinât aleyhi's-salâtu ve's-selâm hazretlerine vâris-i kâmil olsa ve kâim-makâm-ı Nebevî olmak mertebesini bulsa, o dahi hâcedir. Pes hâce-i kâinât sallallâhu aleyhi ve sellem hazretleri, hâce-âferîn olan Huda'nın nurunda nice mürde ve mât ve defîn olduysa, ona vâris olan hâce dahi Hak ta'âlânın nurunda mürde ve mât ve metfun olmuş ve fenâ bulmuştur.

Mesnevî:

Çun cudâ bînî zi-Hak în hâce-râ
Kem kunî hem metn u hem dîbâce-râ (6: 3217)

Çün kim bu hâceyi, Hazret-i Hak'tan cüda göresin, hem metin ve hem dibaceyi kem eylersin". Dibace [56] bunda evvel manasınadır. Metin, bir nice manaya gelir. Bunda vech, vasıta ve a'lâ manalarına olmak münasiptir. Tavzîh-i ma'nâ: Çün kim sen hâce-i âlem hazretlerini ve dahi hâce-i âleme vâris olan bir hâce-i âlemi Hazret-i Hak'tan cüda ve gayrı göresin, sen bu kitâb-ı vücûdun hem dibacesini ve hem vechini ve zahrını ve a'lâsını kem ve zayi eylersin ve bu kitabın evvelinden ve âhirinden ve bâtınından ve zâhirinden bîhaber olursun. Gerektir ki bu hâceyi, Hazret-i Hak'tan cüda eylemeyesin ve ondan gayrı ve baîd itikat kılmayasın.

169 "Köle, sahip olduklarıyla beraber efendisine aittir."

Mesnevî:

Çeşm u dil-râ hîn guzâre kun zi-tîn
În yekî kıblest du kıble mebîn (6: 3218)

Çu du dîdî mândî ez-her du taraf
Âteşî der-haf futâd u reft haf (6: 3219)

"Gözü ve gönlü agâh ol, tînden geçir. Bu, bir kıbledir, iki kıble görme. Çün kim iki göresin sen her iki taraftan kaldın bir ateş hafa düştü ve haf gitti." Yani ey sûret-bîn olan kimse, gönlü ve gönül gözünü tîn mertebesinden ki murat ondan cisim ve surettir, ileri geçir, hakîkat-bîn ol ve bâtına nazar kıl. Bu hod filhakika bir kıbledir ve vahdet-i mutlakadır. Mevcûd-ı hakîkî, Hak'tan gayrı yoktur. Nitekim "Kullu mâ halallâhi bâtilun"[170] denmiştir. Pes sen zinhâr iki kıble görme ki onun biri abdin vücudu ola ve biri dahi Rabbın vücudu ola ve abd, kendi mevlâsından cüda ve baîd ola ve abdin vücudunda mevlâsının iradetine ve ihtiyarına mugayir bir gayrı murat ve ihtiyar ola. Eğer böyle görür isen, bir kıbleyi iki görenlerden olursun. Ve dahi her asırda kâim-makâm-ı nebevî olan bir âlim-i rabbânînin vücudunu Hazret-i Hâce-i Kâinât'tan cüda ve gayrı görür isen, hem bir kıbleyi iki görenlerden olursun. Çün kim onu bundan cüda kılasın ve bunu ondan gayrı göresin ve iki bilesin ve her iki taraftan mahrum kalır ve bî-nef' olursun. Bu hâcenin vücudu bir kava ve Hazret-i Hakk'ın tecellisi bir ateşe benzer. Meselâ bir ateş kava düştü, kav nice yanıp gitti; kezalik âteş-i tecellî-i Hak, hâcenin vücûd-ı mecâzîsine düştü kav gibi, o hem yanıp gitti. Pek ikilik kalmadı, fânî oldu, şu'le-i ilâhî ve nûr-ı rabbânî kaldı. Lâzım geldi ki ahvel olmaktan ve iki görmekten güzer kılasın ve hakîkat-bîn olasın ve kevnin vücudunda zuhura gelen hemân ondan idiğini bilesin ve sırr u nükteye âlim olasın ve illâ iki [57] görenlerden olursun. Herhangi canibine teveccüh eylesen ve muradını o taraftan talep kılsan, murat hâsıl olmayıp mahrum kalırsın azizim.]

Hazret-i Dekûkî rahmetullâhi aleyhi sefer-i rûhânî ve manevî kılıp müşahede eylediği sun'-ı ilâhî ve esrâr-ı rabbâniyeyi, Hazret-i Pîr Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî kuddise sırruhu'l-azîz efendimiz *Mesnevî-i şerîf'lerinin* üçüncü cildinde tafsilen beyan buyururlar. Yüz altmış yedi ve sekiz ve dokuzuncu ile üç yüz on beşinci sayfasında kutb ile abdâl-ı seb'anın tarif ü tavsifi hakkında buyururlar ki:

Mesnevî [Rusûhî, c.3, s. 167-169:

Çun resîdem sûy-ı yek sâhil be-gâm
Bûd bîgeh geşte rûz u vakt-i şâm (3: 1984)

---

170 "Allah'ın dışındaki her şey geçicidir." *Muslim*, c. 1, s. 208, no: 2256; *el-Buhârî*, c. 3, s. 1395, no: 3628. Lebîd'in sözü: "Elâ kullu şey'in mâ halallâhi bâtilu " Kullu na'îmin lâ mehâlete zâilu" *Dîvânu Lebîd bin Rebî'a el-Âmirî*, haz. Ömer Fârûk et-Tabbâ', Beyrut 1997, s. 111.

"Caizdir ki Dekûkî hazretleri zâhir âlemde dahi bir sahile yetmiş olalar ve vakt-i şâmda bir deryanın kenarına vusul bulalar." Ama bu onun sefer-i ma'-nevîsinin suretidir. "Sahil"den murat, âlem-i misâl dedikleri arz-ı hakîkattir ki sâhil-i bahr-i âlem-i ervâhtır ki her şeyin bu arz-ı hakîkatte bir misali vardır ve o misal ya bu âlem-i şehâdette olan suretine mutabık veyahut bir şekl-i âherde olur ki min vechin o şeyin uhrâyla mabeyninde münâsebet-i tâmme vardır. Meselâ ilmin bu âlemde sureti "leben" ve aşk u muhabbetin hamr ve ulemanın eşcâr-ı müsmire ve evliyanın şumû'-ı münîre şeklinde oldukları gibi. Bu âleme avâmdan havâs-meşreb olanlar, nevm hâlinde dahil olur ve havâs bîdârlık hâlinde dahil olur ve acâib ü garâibi seyir kılar. Kaçan bir kimse bu âlemde güzeşte olan mev-tâyı ve enbiya ve evliyayı görse, bu âlem-i misâlde görür. Ve bu âlemde hay olan ve nazardan gâib olan kimseleri hay görmek dileyen bu âlemde görür ve onun mertebesine ve şânına bu âlemde muttali olur. Ve bu âleme yakaza hâlinde duhul havâs-ı zâhirenin ahkâmını nefsinde iskat eylemeye kâdir olanlara müyesser olur.

Nitekim Dekûkî sefer ü seyahatle ve kemâl-i riyâzetle mukteziyât-ı havâssı kendinden izale eyledikte, bu âlem ona münkeşif olup onda gördüğü seyir ve acâibi takrir buyurup der ki "Çün kim bir sahil canibine yetiştim kadem-i akl u rûhla ki o sahilden murat, arz-ı hakîkattir, rûz bîgâh olmuş ve şâm vakti gelmiş idi." Bu mısra hakikate haml olunsa dahi caizdir ki o vakitte bu hâlet müyesser oldu demek olur. Ve kinaye olsa dahi caizdir. "Rûz"dan murat, âlem-i zâhirin zuhuru ve galebesi ve "şâm"dan murat, uyûn-ı nâstan mestûr olduğu itibarıyla âlem-i bâtın [58] ola. Pes manen âlem-i zâhirin galebe ve hükmü bîgâh olmuş ve vakt-i şeb, âlem-i bâtın zuhura gelmiş idi; kenâr-ı bahr-i âlem-i ervâha yetiştim demek olur.

Mesnevî:

Heft şem' ez-dûr dîdem nâgehân
Ender ân sâhil şitâbîdem bidân (3: 1985)

"O sahil içre nâgehân yedi şem' gördüm. Onlar canibine şitâb edip ivdim." Bu "yedi şem'"den murat, mesâbîh-i âlem-i zulmânî olan abdâl-ı seb'anın devr-i mükerrinin misalidir ki Dekûkî onların ecsâd-ı şerîfesine mülâkat olmazdan ev-vel envâr-ı rûhâniyyelerini sâhil-i bahr-i âlem-i melekût olan arzullâh-ı vâsi'ada müşahede kıldı ve bâtınlarının envârına muttali oldu.

Mesnevî:

Nûr-ı şu'le her yekî şem'î ezân
Ber-şude hoş tâ inân-ı âsmân (3: 1986)

"O şumû'-ı seb'adan her biri şem'-i ilâhiyyeden şu'le-i rûhunun nuru tâ inân-ı âsumâna hoş gitmiş ve arş-ı Râhmân'a dek su'ûd etmiş idi." Her biri "Ke-

şeceretin tayyibetin asluhâ sâbitun ve fer'uhâ fi's-semâ'i"[171] âyet-i kerîmesinin fehvasınca asılları makamlarında sabit ü berkarar ve furû'-ı fürûg-ı bâtınları tâ sidretü'l-müntehâya yetmiş ve her birinin lisanı:

Beyit:

Ve lâ felekun illâ ve min nûri bâtinî
Bihi melekun yuhdi'l-hudâ bi-meşîetî[172]

beytinin mefhumunu tezkir eyler. Ve dahi:

Beyit:

Fe-bedrî lem ye'fel ve şemsî lem tegib
Fe-bî tehtedî kullu'd-durâri'l-munîretu[173]

kavlinin mâ-sadakını söyler.

Mesnevî:

În çi gûne şem'hâ efrûhtest
K'în dû dîde-i halk ezînhâ dûhtest (3: 1988)

Dekûkî o ecilden böyle diyor ki "Bu ne gûne şem'lerdir ki efrûhte ve şulelenmiş ve envâr-ı âliyesi asumana su'ûd kılmış ki halkın şu zâhir iki gözü bunlardan dûhte olup örtülmüş!"

Mesnevî:

Halk cûyân-ı çerâgî geşte bûd
Pîş-i ân şem'î ki ber meh mîfuzûd (3: 1989)

"Halk-ı âlem, bir çıranın talibi olmuştu. O min haysü'l-hakîka bir şem' olan şumû'-ı seb'anın huzurundaki mâh üzere onun nuru ziyade olmuş ve şems ve kamer üzere galebe kılmış idi."

Mesnevî:

Çeşm-bendî bûd aceb ber-dîdehâ
Bendeş-ân mîkerd yehdî men yeşâ (3: 1990)

---

171 "...Kökü (yerde) sabit, dalları gökte olan güzel bir ağaç gibidir." İbrâhim, 14/24.

172 "Hiçbir felek yoktur ki bâtinî nurumdan olmasın / Onda bir melek benim isteğimle hidayete erdiren" *Dîvânu İbni'l-Fârıd*, s. 60.

173 "Dolunayım gözden kaybolmadı, güneşim batmadı / Işık saçan bütün cisimler yolunu benimle bulur"

"Ve dahi ber-sebîl-i ta'accüb dedi ki "Bir göz bağı mı oldu acaba dîdeler üzere ki onlara bend ve kayd eyledi. "Yef'alu bihi men yeşâu"[174] ve "Yehdî bihi men yeşâu"[175] sıfatıyla maruf olan Huda, muhassal-ı kelâm abdâl-ı seb'anın envâr-ı bâtınesi cemî'-i eşyâyı ihata kılmış [59] ve beyne's-semâ ve'l-arz dolmuş ve şems ve kamerin nurundan azher olmuş iken, yine basar-ı bâsîret-i insânî üzere kazâ-yı rabbânî bir göz bağı olmuş ki onların müşahedesinden nâs mahcup olup tenvîr-i kulûb için o envâr-ı azîmenin huzurunda ma'a kurbihim minhâ ve zuhûri'l-envârı lehum çerâg-ı akl u irfânı cûyân olmuşlar ve bu envâr-ı sâtı'ayı görmeyip nûr-ı aklı kendilere çerâg-ı matlûb ittihaz eylemişler demek olur.

Mesnevî:

Heft şem' ender nazar şud heft merd
Nûreş-ân mîşud be-sakf-ı lâjverd (3: 2001)

"Çün kim sahva geldim ve mertebe-i beşeriyyete nüzul kıldım, gördüm ki o yedi şem' benim nazarımda yedi adam oldu ki onların nuru, sakf-ı lâjverde gitti ve asumanı münevver etti."

Mesnevî:

Pîş-i ân envâr nûr-ı rûz durd
Ez-salâbet nûrhâ-râ mîsuturd (3: 2002)

"Meselâ o envâr-ı sâtı'anın huzurunda nur u rûz, dürd idi ve âfitâb-ı âlemfürûz, bir zerre gibi hurd idi. Kemâl-i şa'şa'a ve salâbetten o envâr-ı lâmi'a, sair nurları kazar, yani mahv kılardı." Pes bu abdâl-ı seb'anın esrâr-ı envârının şerhine nihayet yoktur ve bunların hakkında ehâdîs-i şerîfe ve kelimât-ı tâ'ife-i aliyye katı çoktur. Cümle hadisten biri İbn Mes'ûd radıyallâhu ta'âlâ anhu hazretlerinin rivayet buyurdukları bu hadîs-i şerîftir: Kâle'n-nebiyyu sallallâhu aleyhi ve sellem: "İnne lillâhi fi'l-arzi selâsu-mietin kulûbuhum ke-kalbi Âdeme aleyhisselâmu ve lehu erba'ûne kulûbuhum ke-kalbi Mûsâ aleyhisselâmu ve lehu seb'atun kulûbuhum ke-kalbi İbrâhîme aleyhisselâmu ve humu'l-ebdâlu ve lehu erba'atun kulûbuhum ke-kalbi Cebrâîle aleyhisselâmu ve humu'l-evtâdu ve lehu selâsetun kulûbuhum ke-kalbi Mîkâîle aleyhisselâmu ve lehu vâhidun kalbuhu ke-kalbi İsrâfîle aleyhisselâmu ve huve'l-kutbu."[176]

---

174 "Onunla dilediğini yapar."

175 "Dilediğini bununla doğru yola iletir." En'âm, 6/88; Zümer, 39/23.

176 "Allah'ın, yeryüzünde, kalbi Adem aleyhisselâmın kalbi gibi olan üç yüz, kalbi Musa aleyhisselâmın kalbi gibi olan kırk (kulu) vardır. Kalpleri İbrahim aleyhisselâmın kalbi gibi olan yedi (kulu) vardır, bunlar abdallardır. Kalpleri Cebrail aleyhisselâmın kalbi gibi olan dört (kulu) vardır, bunlar evtaddır. Kalpleri Mikâil aleyhisselâmın kalbi gibi olan üç (kulu) vardır. Kalpleri İsrafil aleyhisselâmın kalbi gibi olan bir (kulu) vardır, bu kutuptur." Krş. *Keşfu'l-hafâ*, c. 1, s. 26, no: 35'in içinde.

Ve Hazret-i Şeyh-i Ekber, *Futûhât*'ın yüz doksan sekizinci bâbında ve otuzuncu faslında ricâl-i seb'aya abdâl demiştir. Ve o mahalde der ki "Hak subhânehu ve ta'âlâ zemini yedi iklim eylemiştir ve hâs bendelerinden yedi kimseyi ıstıfâ edip ve onlara abdâl diye tesmiye kılıp her birini bir iklime nigehbân kılmıştır. Ve bunların her biri bir iklimde tasarruf ve tedbir kılmıştır. Ben, Mekke'de bunlarla cem' oldum ve bunlara selâm kıldım. Bunlar dahi bana selâm verip bunlarla mükâleme eyledim. "Fe-mâ re'aytu [60] fî mâ re'aytu ahsene semten minhum ve lâ eksere şuglen billâhi minhum ve lâ envere kalben minhum."[177]]

Mesnevî [Rusûhî, c.3, s. 314-315:

Acz ez-idrâk-i mâhiyyet amû
Hâlet-i âmme buved mutlak megû (3: 3650)

"Ey ammî, mâhiyât-ı eşyânın idrakinden acz, hâlet-i âmme-i nâs olur mutlak deme!" Yani mâhiyât-ı gayr-ı mec'ûle ki murat ondan a'yân-ı sâbite ve hakâyık-ı mümkinâttır; onu idrak ve müşahede eylemekten âciz olmak ey ammî, hâlet-i âmmedir, bunu mutlaka cemî'-i efrâd-ı insâniyyeye şamildir deme! Zira enbiya ve evliyadan ekmel olanlar ve ahas u havâs mertebesine erenler a'yân-ı sâbitenin esrarına âlim olurlar ve bilâ-acz ani'l-idrâk o mâhiyâtı müşahede kılarlar; velîkin tekellüm eylemekten ve onu söylemekten samût ke'l-hût hamûş olurlar.

Pes evliyâ-yı Hudâ iki kısma münkasim olurlar. Bir kısmı şol kâmillerdir ki onların meşreb-i sa'âdetlerine hayret galebe eylediği vasıta ile idrâk-i mâhiyâttan âciz olup "el-Aczu an dereki'l-idrâki idrâkun."[178] dediler. Bir kısmı dahi şol ekmel ve a'lem olanlardır ki onların meşreb-i sa'âdetine keşif ve şühûd galebe eyleyip mâhiyât-ı eşyâyı bildiler ve esrâr-ı havâs levâzımına âlim oldular, velâkin sükût kıldılar. Nitekim Şeyh-i Ekber hazretleri bu iki tâifeye işaret edip *Fusûsu'l-hikem*'de beyan buyururlar: "Fe-minnâ men cehile fî ilmihi fe-kâle el-'aczu ani'l -idrâki idrâkun ve minnâ men alime ve lem yekul misle hâze'l-kavli ve huve ale'l-kavli'l-evveli; a'tâhu'l-ilmu's-sukûte kemâ a'tâhu'l-ilmu'l-acze; ve alâ hâzâ el-ilmu billâhi el-aczu an dereki'l-idrâki idrâkun."[179] diyen tâ'ife-i âlî eğerçi mâhiyâta âlim olan ekmelînden min vech dûndur. Velâkin hâlet-i âmmede bunlara dahil değillerdir. Zira âmme onun idrâk-i mâhiyâtında aczi ademi mari-

177 "Şu ana kadar onların yolundan daha güzel bir yol görmedim, onlardan daha çok Allah ile meşgul kimse görmedim, kalbi onların kalbinden daha münevver kimse görmedim."

178 "Kavramaktan aciz kalmak kavramaktır." *Feyzu'l-kadîr*, c. 6, s. 181; *Şerhu's-Suyûtî*, c. 1, s. 103.

179 "Bizden bazıları ise bunu anlayamadı ve kavramaktan aciz kalmak kavramaktır dedi. Bazıları da anladı ve birinci görüşte olmasına rağmen böyle demedi, ilim ona susmayı öğretti, tıpkı ilmin ona acizliği öğretmesi gibi; buna göre Allah'ı bilmek, kavramaktan aciz kalmak kavramaktır demektir." Krş. Ahmed Avni Konuk, Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi, haz. Mustafa Tahralı - Selçuk Eraydın, İstanbul, 1999, s. 209 (Orijinal metin: s. 62).

fetlerindendir ve bunların kemâl-i ilm ü marifetlerindendir ki nihayet ilm-i mahlûk acz ve hayrettir.

Mesnevî:

Zân ki mâhiyyât u sırr-ı sırrân
Pîş-i çeşm-i kâmilân bâşed ıyân (3: 3651)

"Zân ki" illettir mutlak "megû" kavline. Yani idrak-i mâhiyâttan aczi hâlet-i âmme derdi mutlak deme. O cihetten ki mâhiyât-ı eşyâ ve onun sırrının sırrı, kâmillerin çeşm-i cânının önünde ayan olur." "Mâhiyât"tan murat, a'yân-ı sâbitedir ki suver-i ilmiye-i ilâhiyyedir. Ke-mâ beyyennâ mucmelen fî evâili beyti "Ez neyistân tâ me-râ bi-burîde-end" ve mufassalen fî dîbâceti [61] şerhinâ li'l-Kasîdeti't-Tâiyyeti'l-Fâridiyyeti fe'l-yutleb fîhâ."[180]

Ve o "mâhiyâtın sırrı"ndan murat, esmâ-i ilâhiyyedir ki a'yân-ı sâbite zuhûrât-ı esmâ-yı ilâhiyyedir. Çün kim a'yânın sırrı esmâ olduğunu bildinse, esmânın sırrı zât-ı ilâhiyyedir. Ta'âlâ ve takaddes ki esmâ ve sıfâtıyla zuhura gelmiştir ve a'yân, esmâya suver gibi olmuş ve eşyâ, a'yân-ı sâbitenin zılâlı ve âsârıdır. Pes sırr-ı sırr-ı mâhiyât-ı âlem olan tâ'ife-i evliyâ iki nev üzeredir: Bir nevi, âsârdan müessire istidlâl ederler. Meselâ bir şeyi gördüler ve o şeyden müessire olan ayn-ı sâbitesine istidlâl ederler ve ayn-ı sâbitenin sırrı olan esmâ-yı ilâhiyye ve esmânın sırrı olan zât-ı rabbâniyeyi o şeyin taayyünü mir'âtında âsâr vasıtasıyla görüp hakikatin esrarına ârif ve vâkıf olurlar. Bunlar "Mâ re-'aytu şey'en illâ ve re'aytullâhe fîhi ev ba'deh."[181] diyenlerdir. Ve bir nevi dahi bade'l-mahv ve'l-fenâ Hazret-i Hak'la baki olup evsâf-ı ilâhiyye ile mevsuf olduktan sonra ve zât-ı ilâhiyye ondan esmâ ve sıfâtıyla tecelli kıldıktan sonra bunlar âsâr-ı müessir bilirler. Bunlar "Areftu'l-eşyâe billâhi"[182] diyenler ve dahi "Mâ re'aytu şey'en illâ ve re'aytullâhe kablehu"[183] kelâmını söyleyenlerdir. Pes beyt-i şerîfte buyurdukları kâmillerden murat, bu tâ'ife-i aliyyedir. Bunların çeşm-i bâtınının önünde mâhiyât-ı eşyâ ve o mâhiyâtın sırrı ve esmânın sırrı olan zât-ı Hudâ ayân oldu ve bunların dîde-i Hak-bîni mâhiyâtı ve onun sırrının sırrını müşahede kıldı.

Mesnevî:

Der-vucûd ez-sırr-ı Hakk u zât-ı û
Dûr-ter ez-fehm u istibsâr kû (3: 3652)

---

180 "Nitekim bunu "Ez nîstân tâ merâ bîrîde-end" beytinin başlarında ana hatlarıyla; ve İbn Fârıd'ın *el-Kasîdetu't-Tâiyye*'sine yazdığımız şerhin girişinde de ayrıntılı olarak açıkladık. Geniş bilgi için oraya müracaat edilmelidir."

181 "Hiçbir şey görmedim ki onda ya da ondan sonra Allah'ı görmüş olmayayım."

182 "Eşyayı Allah ile bildim."

183 "Hiçbir şey görmedim ki onda ya da ondan önce Allah'ı görmüş olmayayım."

"Vücut âleminde Hazret-i Hakk'ın sırrından ve onun zât-ı pâkini fehmden dûr-ter ve ebsârla ibsâr olunmaktan ve basîretle idrak kılmaktan mehcûr-ter bir mana kanı?" Yani fehm ve istibsârda bundan dûr-ter bir nesne yoktur.

Mesnevî:

Çun ki ân mahfî nemâned ez-mahremân
Zât u vasfî çîst k'ân mâned nihân (3: 3653)

"Çün kim o sırr-ı Hak ve zât-ı mutlak mahfî kalmadı mahremlerden, zat ve bir vasıf, yani bir şeyin mahiyeti ve sıfatı nedir ki o mahremlerden nihan ola?" Mahremlerin dîde-i hakîkat-bînine ayan; velâkin nâ-mahrem olanların ve akl-ı cüz'î sahiplerinin akıl ve fehmine nispet ziyade nihandır.

Mesnevî: [62]

Kutb gûyed mer tu-râ ey sust-hâl
Ânçi fevk-i hâl tust âyed muhâl (3: 3655)

Kâle el-Kâşânî: "el-Kutbu huve'l-vâhidullezî huve mevdi'u nazarillâhi mine'l-âlemi fî kulli zamânin ve huve alâ kalbi İsrâfîle."[184]

Pes ma'den-i esrâru'l-yakîn ve mevzi'-i nazar-ı Rabbü'l-âlemîn olan kutb ya lisân-ı hâlle veya kâlle beşeriyette müstetiren min gayr-i şöhretin veyahut lisân-ı hâlle manen veyahut kelimâtın kitaba tahrir etmekle misle hâzâ ey bilâte'vîl; muhâli işitmeden akl-ı cüz'î sahibi sana söyler ve bu gûne hitap ve itap eyler ki "Ey süst-hâl ve ey nâ-şüste-bâl, o ilim ki senin hâlinin fevkinde ve mertebenin verâsındadır, sana muhâl gelir. Nefsü'l-emrde bu bir ilimdir ki ukûl-ı selîmenin bile gâyât-ı medârikinden bile dakîktir. Fe keyfe ukûl-ı sakîmenin gâyât ve idrakinden âlî sır müstetir olmaya. Kemâ kâle İbn el-Fârız:

Beyit:

Fe-semme verâ'e'l-akli ilmun yedikku an
Medâriki gâyâtı'l-ukûli's-selîmeti[185]

Kâlellâhu ta'âlâ fî sûreti Yûsuf: "Nerfe'u derecâtin men neşâu."[186] "Ey; bi'l-ilmi."[187] "Ve fevka kulli zî ilmin alîmun"[188] "Ey; erfa'u dereceten minhu."[189]

---

184 "Kutup tektir, o da Allah'ın bütün zamanlarda âleme bakış yeridir ve İsrafil'in kalbi üzeredir."

185 "Aklın arkasında bir ilim vardır, saklı olmaz " Sağduyulu akılların kavrayışından" *Dîvânu İbni'l-Fârıd*, s. 76. Burada: "Fe-semme verâ'e'n-nakli..."

186 "(Biz) Dilediğimizi derecelerle yükseltiriz." Yûsuf, 12/76.

187 "Yani; ilim ile."

188 "Her bilgi sahibinin üstünde daha bir bilen vardır." Yûsuf, 12/76.

189 "Yani, ondan daha yüksek derecededir."

Pes herkes kendi ilminin mâ-fevkinde olanı bilmez, velâkin ukûl-ı selîme sahipleri mücerret kendi bildiği için gayrın bilmesini ve ilm-i gaybe âlim olmasını inkâr kılmaz. Zira bilir ki Hak ta'âlâ bir kuluna muhâl eylediğini kâdirdir ki bir kuluna âsân ve hâl eyleye azizim.]

Mesnevî [Rusûhî, c.6, s. 523-525:

Şud işârâteş işârât-ı ezel
Câveze'l-evhâm tarran ve i'tezel (6: 4569)

"O ârifin işârâtı işârât-ı ezel oldu. O ârif, evhamı cemî'an geçti ve mu'tezil oldu." "Tarran", cemî'an manasınadır. Yani ârifin cemî' işaretleri işârât-ı ezeliyye ve hakîkiyyedir. O ârif, bi'l-külliye evham ve hayâlât tabakasından ileri geçmiş ve o tabakayı terk etmiştir.

Mesnevî:

Zîn çeh-i şeş-kûşe ger nebved birûn
Çun ber-âred Yûsufî-râ ez-derûn (6: 4570)

"Bu şeş köşe olan çâh-ı âlemden ârif eğer birûn olmasa, bir Yusuf'u derûn-ı çâhtan nice yukarı getirir?" Yani bu âlem-i tabî'at meselâ şeş köşeli bir kuyu gibidir ve ârif bu çâh-ı tabî'attan halâs olmuş ve bunun verâsında olan arz-ı hakîkatte ikamet kılmış bir azizdir. Eğer bu şeş-cihât olan âlem-i tabî'attan ârif hariç olmayaydı ve necat bulmayaydı, Yusuf gibi bir canı çâh-ı tabî'atın içinden nice yukarı getirir [63] ve ne veçhile âlem-i bâlâya ve mertebe-i a'lâya yetirir idi? Kendisi mertebe-i a'lâda olmasa ka'r-ı çâhdan bir kimseyi çıkarıp mertebe-i a'lâya vâsıl etmeye kâdir olmazdı.

Mesnevî:

Vâridî bâlâ-yı çarh-ı bî-sutun
Cism-i û çun delv-i der-çeh çâre-kun (6: 4571)

Yûsufân çengâl der-delveş zede
Reste ez-çâh u şeh-i Mısrî şude (6: 4572)

"Bî-sütûn olan çarhın bâlâsı üzere ârif bir vâriddir. Onun cismi, kuyu içre delv gibi çâre-kundur. Yusuflar onun delvine çengel vurmuş, çâhdan kurtulmuş ve şâh-ı Mısrî olmuştur." Tavzîh-i ma'nâ böyle demek olur ki ârif-billâh olan velî, bî-sütûn olan çarhın fevkinde bir vâriddir ki onun cism-i şerîfi vâridin delvi gibi bu çâh-ı tabî'at içre kalan can Yûsuflarına çâre edicilerdir. Bu çâh-ı tabî'atta kalan can Yûsufları o azizin delv gibi olan cism-i şerîfine pençe vurmuşlar ve temessük kılmışlar ve onun vasıtasıyla çâh-ı tenden ve habs-i bedenden çıkıp kurtulmuşlardır ve mısr-ı hakîkate mensup bir melik-i ma'nevî ve şâh-ı uhrevî olmuşlardır.

Mesnevî:

Delvhâ-yı dîger ez-çeh âb-cû
Delv-i û fârig zi-âb ashâb-cû (6: 4573)

Delvhâ gavvâs-ı âb ez-behr-i kût
Delv-i û kût u hayât-ı cân-ı hût (6: 4574)

Delvhâ vâbeste-i çarh-ı bulend
Delv-i û der-esba'ayn-ı zûr-mend (6: 4575)

"Bu âlem çâhı içre gayrı delvler, yani sair ecsâd bu çâh-ı âlemden âb isteyici ve kendi hazzını ve gıdasını talep eyleyicilerdir. Ama o ârifin delv-i vücûdu âbdan fariğ ashâb-cûdur." Yani kendi nefsinin hazzından fariğ olup ashab talep edicidir. "Sair delvler bu âlemde olan âb-ı hazz u maîşete kût u gıdadan ötürü gavvâs derler. Velîkin o azizin delv-i vücûdu hûtun kûtu ve hayatıdır." Yani âb-ı hayât içre gavvâs olan mâhînin vücuduna o ârifin delv-i vücûdu hayat ve gıda olmuştur. "Sair ecsâd delvleri bu çarh-ı bülende bağlıdır ve bu çarhın tesiratına mazhar olup onun nuhûsetine ve saadetine müptelâ olmuş ve kendinin giriftarlığını çarh-ı berrînin mukteziyât ve ahkâmından bilmiştir. Ama o ârifin delv-i vücûdu zûr-mend olan esâbi'-i Rahmâniyeden beyne'l-isbı'ayn vaki olmuştur." "Keyfe mâ-yeşâ' "[190] onun mukallibi ve musarrıfı, esâbi'-i ilâhiyyedir. Her ne kim onun cisminde ve kalbinde zuhura gelse, onu Allah'tan bilir; çarh-ı bülende isnat kılmaz [64] ve Allah'tan gayrı bir mukallib ve musarrif hâkim bilmez.

Mesnevî:

Delv çi vu habl çi vu çarh çi
În misâl bes rekîkest ey eçî (6: 4576)

Ez-kucâ ârem misâl-i bî-şikest
Kufv-i ân neyâyed u neyâmedest (6: 4577)

"Delv ne ne ve habl ne ve çâh ne? Ey paşa, bu ziyade rekîk bir misaldir ki ârifin vücudu delve benzemek ve onun ruhu vâride benzemek katı çok dürüst misal değildir. Ama bî-şikest olan bir misali kandan getirem? Beher hâl onun hakkında her ne gûne bir misal getirsem, rekîk ve şikeste olmaktan hâlî değildir, zira ârif-i kâmilin küfvü ve misli ne gelmiş ve ne gelecektir."

Mesnevî:

Sad hezârân merd pinhân der-yekî
Sad kemân u tîr derc-i nâvekî (6: 4578)

190 "Dilediği şekilde."

"Nice yüz bin mert, bir kimsede pinhan; nice yüz kemân ve tîr, bir nâvekte derc." "Nâvek", şol kayın ağacına derler ki ondan ok düzerler; gâhî ok manasına dahi istimal ederler. Yani ârif-i vâsıl ve insân-ı kâmilin vücûdu bir kevn-i câmi'dir ki sad hezârân mert onda pinhan ve cümle âlem onun vücudunda mahfî ve nihandır.

Beyit:

Leyse alallâhi bi-mustenkerin
En yecma'a'l-âleme fî vâhidi[191]

Ârif-i vâsılın vücudu şol bir nâveke benzer ki onda nice yüz tîr ve kemân münderic ola.

Mesnevî:

Mâ rameyte iz rameyte fitneî
Sad hezâr iklîm ender hâneî (6: 4579)

"Ve mâ rameyte iz rameyte"[192] mefhumu bir fitnedir; nice yüz bin iklim, bir hanededir." Bazı nüshada mısra'-ı sânî:

Sad hezârân hırmenân der-hafneî

vaki olmuştur. Bu takdir üzere mana, "Nice yüz bin hırmen bir avuç şeydedir" demek olur. Yani Hak ta'âlânın Resûl-i Ekrem sallallâhu aleyhi ve sellem hakkında "Ve mâ rameyte iz rameyte"[193] buyurması, mahcuplara bir fitne ve imtihandır ve illâ o hazret filhakika sûretâ bir hâne, manîde nice yüz bin iklim onda mündericdir. Ve ona vâris-i kâmil olan ârif-i vâsıl dahi böyledir. Sûretâ bir avuç şey; manîde nice yüz bin hırmen onda gizlidir.

Mesnevî:

Âfitâbî der-yekî zerre nihân
Nâgehân ân zerre bigşâyed dehân (6: 4580)

Zerre zerre kerdeed eflâk u zemîn
Pîş-i ân hurşîd çun cest ez-kemîn (6: 4581)

---

191 "Kabul edilmez değildir Allah için / Âlemi bir tekte toplamak" Ebû Nuvâs'ın beyti. İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve'ş-şu'arâ*, s. 595. Burada "Ve leyse lillâhi bi-mustenkerin " En yecme-'a'l-âleme fî vâhidi" şeklindedir. İbn Arabî, *el-Futûhâtu'l-Mekkiyye*, c. 3, s. 26; A.e, c. 6, s. 28; A.e., c. 6, s. 270; A.e., c. 6, s. 474, A.e., c. 7. s. 151; "Ve mâ alallâhi en yecme'a'l-âleme..."

192 "(Ey Muhammed) Attığın zaman sen atmadın." Enfâl, 8/17.

193 "(Ey Muhammed) Attığın zaman sen atmadın." Enfâl, 8/17.

"Bir âfitâb, bir zerrede nihan. Nâgehân o zerre ağız açа." Murat, insân-ı kâmilin suretini ve hakikatini temsildir. Ve âfitâbdan maksûd, hakîkat-i insâniyyedir ki bir âfitâb-ı [65] âlem-tâba benzer ve insanın sureti ona nispetle bir zerre gibidir. Belki cemî'-i ecsâd ve ecsâm ona nispetle zerreler gibidir. Pes tavzîh-i ma'nâ: İnsân-ı kâmilin sureti fi'l-mesel bir zerre gibidir. Onun bir zerre gibi olan vücudunda bir âfitâb-ı ma'nevî nihandır. "Nâgehân o zerre gibi olan vücûd-ı kâmil dehân açsa, onun derununda olan âfitâb-ı ma'nevî envârını âleme saçsa, bu eflâk ve zemîn onun şa'şa'a-i envârına nispetle zerre zerre olaydı o hûrşîd-i ma'nevînin önünde; çün kim kemînden sıçradı." Yani o hûrşîd-i hakîkî şol vakitte ki kemînden sıçraya ve âşikâr ola, bu eflâk ve zemîn ona göre vüs'ati ve salâbeti kalmaya, belki onun envârına nispetle bunlar zerreler gibi hakir ve sagîr ola demek olur.

Mesnevî:

Înçunîn cânî çi derhard-ı tenest
Hîn bişû ey ten ezîn cân her du dest (6: 4582)

Ey ten-i keşte visâk-ı cân besest
Çend tâned bahr der-meşkî nişest (6: 4583)

"Bunculayın bir cân-ı a'zam ve rûh-ı ekrem tenine [ne] lâyıktır! Ey ten agâh ol, her iki elini bu candan yu ki filhakika bu rûh-ı a'zam bu kevn ü mekâna sığmaz ve cism ü tene zebûn u mukayyet olmaz. Ey cana visâk olmuş ten, bes ve kâfîdir, nice bir bahir bir meşkte oturmaya kâdir olur ki rûh-ı a'zamın tende oturması bir bahr-i azîmin bir meşk-i sagîrde oturması gibi olur." Çün kim böyledir, bir gün o mana bu meşk sureti terk kılar.

Mesnevî:

Ey hezârân Cebreîl ender beşer
Ey Mesîhân-ı nihân der-cevf-i har (6: 4584)

Ey hezârân Ka'be pinhân der-kenîs
Ey galat-endâz-ı ifrît u bilîs (6: 4585)

"Ey merd-i kâmil, sen beşer suretinde hezâr Cebrailsin; ey, har cevfinde mesîhân-ı nihânsın; ey, kenîs içre pinhan hezârân kabesin ey galat-endâz ifrît ü iblîs olan merd-i kâmil!"

Mesnevî:

Secde-gâh-ı lâ-mekânî der-mekân
Mer Bilîsân-râ zi-tû vîrân dukân (6: 4586)

"Mekânda secdegâh-ı lâ-mekânsın. Tahkîkan senden iblislerin dükkânı virandır." "Ey", harf-ı nidâdır. Bunda münâdâ "ârif-i kâmil"dir. Pes o ârif-i kâmile nida edip buyururlar: Ey beşer suretinde hezârân Cebrail menzilesinde olan ve ey harlar cemaatinde gizli Mesihler mertebesinde olan merd-i kâmil ve ey kilise içre pinhan hezârân Kabe mesabesinde olan ve ey ifrît-sîret ve iblîs-tabî'at olan,

[66] ehl-i sûreti vehm ü galata bırakan ve şek ve şüphe vartalarına ilkâ kılan ârif ve vâsıl, sen bu âlem-i kevn ü mekânda lâ-mekâna mensup secde-gâhsın. Tahkîkan iblislerin ve iblis-sîret olan ten-perest iblislerin dükkânı senden viran olmuştur. Onlar, senin sûret-i beşeriyyeni görüp "Mâ hâzâ illâ beşerun mislukum"[194] demiştir ve iblis gibi kendini senden alâ sanıp serkeş olmuş ve sana itaat ve inkıyâd eylemekten i'râz kılmıştır.

Mesnevî:

Ki çirâ men hıdmet-i în tîn kunem
Sûretî-râ men lakab çun dîn kunem (6: 4587)

Nîst sûret çeşm-râ nîgû bimâl
Tâ bînî şa'şa'a-ı nûr-ı celâl (6: 4588)

"Böyle diye ki "Ben niçin bu tînin hizmetini eylerim, bir surete ben niçin din lakap eylerim? Ey iblîs-sîret, merd-i kâmil suret değildir. Gözünü iyi ov, tâ kim onda nûr-ı celâlin şaşaasını göresin." Yani ey ârif-i vâsıl ve merd-i kâmil, ibliszadelerin dükkânı senden viran olucu ve onlar sana mutî' ve münkâd olmaktan ve meyil ve teveccüh kılmaktan i'râz ve istikbâr kılıcıdır. Böyle diye ki ben bu tîn mesabesinde olan beşere niçin hizmet eylerim, böyle bir surete ben niçin din diye lakap veririm ve buna hizmet ve taat kılmaya ben din diye niçin söylerim der. Pes bu gûne iblîs-sîrete hitap edip buyururlar: Ey iblîs-sûret ve dîv-tabî'at, o ârif-i vâsıl ve merd-i kâmil hemân mahzâ suret değildir. Gözünü bir hoş aç ve ona dîde-i hakîkat-bînle nazar eyle, tâ kim onun mir'ât-ı vücûdunda nûr-ı celâlin satvet-i şaşaasın göresin ve onu mazhar-ı zât ve sıfât-ı ilâhî müşahede kılasın ve Hazret-i Hakk'ı onda cüda ve gayrı görmeyesin ki merd-i kâmilden Hazret-i Hakk'ı gayrı gören ve cüda eyleyen iblis ve dahi iblis-sûret olan pür-telbîstir. Yohsa hakikat görücü insan, Hazret-i Hakk'ı mazhar-ı ilâhî olan merd-i kâmilden gayrı görmez ve cüda eylemez azizim.

İşte ârif-i kâmil ve şeyh-i vâsıl bir nüsha-i ilâhî ve kevn-i câmi'dir ki yedi gerdûn ve cümle eşya mâ-kâne ve mâ-yekûnu her ne kadar var ise, onda müntavî olmuş ve cümleyi onun bâtını ihata kılmıştır. Nitekim Hazret-i Ali kerremellâhu vechehu ve radıyallâhu anhu, ârif olan insana hitap edip buyurmuştur:

Beyit:

Dâ'uke minke ve mâ teş'uru
Ve Devâ'uke minke ve mâ tubsiru[195] [67]

---

194 "Bu da sizin gibi bir insandan başka bir şey değildir." Mü'minûn 23/24, 33. Krş. "Mâ ente illâ beşerun mislunâ" "Sen de bizim gibi bir insansın", Şuarâ, 26/154, 186. Metinde "Mâ hâzâ illâ beşerun mislunâ" şeklinde gösterilmiştir.

195 "Hastalığın sende, oysa sen farkında değilsin / İlâcın da sende, oysa sen göremiyorsun" *Dîvânu Emîri'l-mu'minîn Alî bin Ebî Tâlib*, s. 73. Burada "Devâ'uke fîke ve mâ teş'uru " Ve dâ'uke minke ve mâ tubsiru."

Ve ente'l-kitâbu'l-mubînullezî
Bi-ahrufihi yazharu'l-muzmaru[196]

Ve tez'umu enneke cirmun sagîrun
Ve fîke'ntave'l-âlemu'l-ekberu[197]

Hazret-i Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî kuddise sırruhu'l-âlî efendimiz *Mesnevî-i şerîf*'lerinin altıncı cildi evâhirinde şehzade ile şâh-ı Çin'in mabeynlerinde olan vukuat hikâyesinde şehzadeyi bir sâlike, şâh-ı Çin dahi bir kâmil-i vâsıl olan vâris-i nebeviyyeye teşbih edip buyururlar ki "Şehzadenin şeyh-i kâmili inkâr eylemesi sebebiyle o kâmil tarafından vaki olan kahr-ı tîr, o şehzadeyi kabre soktu."

Mesnevî [Rusûhî, c.6, s. 548-550:

Kıssa kûteh kun ki reşk-i ân gayûr
Burd û-râ ba'd ṣâlî sûy-ı gûr (6: 4865)

Şâh çun ez-mahv şud sûy-ı vucûd
Çeşm-i mirrîhîş ân hûn kerde bûd (6: 4866)

"Kıssayı kûtâh eyle ki o gayûr olan şâhın reşk ü gayreti o şehzadeyi bir yıldan sonra kabir canibine iletti. Şâh-ı Çin, şehzadeye tîr-i kahrı vurduğu vakitte makâm-ı mahvda idi. Çün kim mertebe-i mahv u fenâdan vücut canibine gitti ve sahva gelip beşeriyette karar etti, onun Mirrîh'e mensup olan gözü o kanı itmişti." Bunda çeşmden murat, onun zatıdır.

İ'lem yâ ahî, Allah ta'âlâ hazretlerinin velîlerinin iki mertebesi vardır. Birine mertebe-i mahv u fenâ derler ki o mertebe-i velâyet lî-maallâh vaktidir. Bunlar bâtınen kendi vücûd-ı mecâzîlerinden mahv u fânî olup bir eser kalmadığından bunların cesed-i şerîfi dest-i Hakk'a alet olur ve bunlar o lî-maallâh vaktinde ve mertebe-i fenâda eğer bir kimseyi öldürse veya bir ölüyü diriltseler veya bir hârik-i âde izhar eyleseler, bunların cesedi alet olup irâdet ve kuvvet ü kudret, Hazret-i Hakk'ın olur. Ve çok olur ki velîlerden birisi bir kimseye hışım eyler ve onun ölmesini murat eyler, filhâl o kimse ölür. O kimseyi öldürmek o velînin beşeriyeti cihetinden değildir ki onun dahi beşeriyeti sair kimselerin beşeriyeti gibidir. Ve hakikatte muhyî ve mümît, Allah'tır. Ve Allah ta'âlânın izni ve irâdeti olmayınca, hiçbir velî ve nebî bir kimseyi öldürmeye kâdir olamaz ve bir kimsenin eceli dahi gelmeyince ecelinden mukaddem ölmek dahi ihtimali yoktur. Kemâ kâlallâhu ta'âlâ: "Ve mâ kâne li-nefsin en temûte illâ bi-iznillâhi

196 "Sen o aşikâr kitapsın / Harfleriyle gizlinin göründüğü" *Dîvânu Emîri'l-mu'minîn Alî bin Ebî Tâlib*, s. 74. Burada "Fe-ente'l-kitâbu'l-mubînullezî " ..."

197 Sen kendini küçük bir cirmden ibaret sanıyorsun / Oysa bu bünyede en büyük âlem bulunur. *Dîvânu Emîri'l-mu'minîn Alî bin Ebî Tâlib*, hazırlayan: Ömer Fârûk et-Tabbâ', Şeriketu dâri'l-Erkam bin Ebi'l-Erkam, Beyrut, t.y., s. 73. Burada "Ve tahsebu enneke..."

kitâben mueccelen."[198] Ve kâle eyzan "Ve mâ yu'ammeru min mu'ammerin ve lâ yenkusu min umurihi illâ fî kitâbin."[199] Çün kim ölmek [68] ve dirilmek ve muammer olmak ve ömre noksan gelmek ezelde kitâb-ı mübînde mestûr oldu. Pes bir kimsenin ki mevtini Hak ta'âlâ bir kimsenin darbına veya hışm-ı zâhirine veya kahr-ı bâtınına talik eyleye, o vakit geldikte lâbüd o kimse o kimseye hışım eyler ve filhâl o kimse ölür. Eğer hışım eyleyen ve onun ölmesini murat eyleyen veyahut beddua eyleyen velîlerden ve ârîflerden ise, hakikatte mümît ve fâil Allah idiğini bilir; asla onun nefsine bir kibir ve gurur ve ben şöyle ettim demek şaibesi gelmez. Ama gâh olur ki bu hâlet, bazı nâkıslardan dahi zuhur eyler: ya bir kimseye gönülden incinir veyahut in'âm okur veyahut beddua eyler ve o kimse hikmet Allâh'ın ölür ve o nâkısa bir gurur gelir, ben filâna beddua ettim, öldü der veyahut batından onu kestim der, filhâl bu gûne mekrlere düşer. Bunu bilmeyiz ki Hak ta'âlâ herkesin mevtini bir sebebe talik eylemiştir. Meselâ taun, ervâh-ı habîseden iken nice kimselerin mevtine ve helâkına sebep olur. Mahaza taunun mat'ûn olup ölen müminler üzere fazileti olmak lâzım gelmez. Pes bâtınen kâtil olan ve helâka sebep gelen nâkısların dahi bir kimsenin mevtine sebep olması çeşm-i bedin, taunun bir nice müminin ve sâlihin mevtine sebep olması gibi olur. Farz böyle olsa, o nâkısların o maktullerden efdal olması lâzım gelmez. Ama evliyanın nefesinden ve tîg-i bâtınından geçenler ve şerâb-ı mevti içenler, onlara kıyas olunmaz. Belki min vechin maktule öbür yüzden lutuftur. Ve evliyâ-yı ızâmın bir mertebeleri dahi beşeriyettir. Kaçan beşeriyet mertebesine gelseler, mahvdan sahva gelirler. Bu mertebede o kuvvet ü kudret bunlardan gidip sair beşer gibi âciz olurlar. Çün kim şâh-ı Çin makâm-ı ifnâda iken şehzadeye bir zahm vurdu ve onun Mirrîh gibi olan aynı, izn-i Hak'la bu kanı eyledi, pes kendine geldi ve beşeriyet mertebesine nüzul kıldı o hînde:

Mesnevî:

Çun be-tirkeş bingerîd ân bî-nazîr
Dîd kem ez-terkeşeş yek çûbe tîr (6: 4867)

Guft gû ân tîr vu ez-Hak bâz cust
Guft ender hulk-ı û kez tîr-i tust (6: 4868)

Afv kerd ân şâh-ı deryâ-dil velî
Âmede ber-tîr-i û ber-maktelî (6: 4869)

Kuşte şud der-nevha-i û mîgirist
Ûst cumle hem kuşende hem velîst (6: 4870)

---

198 "Allah'ın izni olmadan hiçbir kişi ölmez. (Ölüm) Belirli bir süreye göre yazılmıştır." Âl-i İmrân, 3/145.

199 "Bir canlıya ömür verilmesi de, onun ömründen azaltılması da mutlaka bir Kitapta (yazılı)dır." Fâtır, 35/11.

Ver binâ şud her du û pes kull nîst
Hem kuşende-halk u hem mâtem kunîst (6: 4871)

"Çün kim o bî-nazîr olan şâh-ı Çin ve şehinşâh-ı yakîn, tirkeşine nazar eyledi, tirkeşinden o mâlik-i dîn bir ok ağacını eksik gördü." "Tirkeş"ten murat, onun vücûd-ı şerîfi olur ve "tîr"den murat, kuvvet-i hakkâniye olur ki bir velî makâm-ı velâyete vâsıl oldukta, Allah ta'âlâ canibinden ona istidadına ve mertebesine göre hakkânî kuvvetler ata olunur. O kuvvetlerle bu gûne tasarruf eylemeye kâdir olur. Çün kim o şâh-ı velâyet, makâm-ı sahva gelip kendi tîrkeş-i vücûdunda olan manevî tîrlere ve kuvvetlere nazar kıldı, o cümle-i kuvâ-yı hâkkânîden bir kuvveti eksik gördü. Pes Hak ta'âlâdan geri sual etti ve dedi: "İlâhî, hani o bana ata eylediğin tîr-i ma'nevî ve kuvvet-i rûhânî?" Hak ta'âlâ o şâh-ı velâyete bâtınen ber-sebîl-i ilhâm cevap verip dedi: "O şehzadenin hulkunda olan sebeb-i mevt senin okundandır ki senin bâtının, fenâ hâlinde benim dest-i irâdetimle o sana verdiğim manevî tîri şehzade tarafına attı ve ben onun ecelini takdir ve ona talik ettim. O şehzade senin zahm-ı bâtınından öldü. Şimdi senin o sebeb-i mevt olan tîrin ve kuvvetin onun boynunda kaldı" dedi. Pes o deryâ-dil olan padişah, o şehzadeyi affeyledi. Velîkin o şahın tîri bir maktel üzere gelmiş idi. Yani şehzadenin kendi bâtını tarafınan zahm-hurde olduğunu gördükten sonra, onun cümle cürmünü ve sû-i edebini şâh-ı Çin bi'l-külliye affeyledi ve ondan razı oldu. Velîkin bu kadar oldu ki onun bâis-i mevt olan tîr-i bâtını, şehzadenin bir mahall-i katline gelmiş ve onun cesedini mecruh kılmış ve onun mevtine sebep olmuş idi; o şehzade o zahmetten küşte oldu ve pâdişâh-ı Çin, o şehzadenin nevhasında vâfir ağladı. Cümle odur küşende ve hem velîdir. Yani halîfe-i ilâhî olan velî-i kâmil fi-zâtihi eğer nazar-ı hakîkat-bînle ona nazar olunsa, hem öldürücü odur ve hem öldürdüğüne dost ve akraba ve müşfik ve mihribân odur ki velî-i kâmil eğer hem muhyî ve mümît olmasa, hem küşende ve hem velî olmak sıfatları onda bulunmasa, o kül değildir. Belki mertebe-i külle vâsıl olan halîfe-i kâmil odur ki [70] hem halkı öldürücü ve hem onlar hakkında mâtem eyleyicidir.

Sadreddin-i Konevî hazretleri, *Nefehât-ı ilâhiyye* nam kitabında bu mazmunu müeyyit buyururlar ki "Velî-i kâmil ve insân-ı vâsıl odur ki ihya ve imâteye kâdir ola ve ihya ve imâteye kâdir olmayan insâna velî-i kâmil denmez. Velî-i kâmil odur ki Hak ta'âlânın cemî'-i evsâfı ile muttasıf ola ve küll-i ahlâkıyla tahalluk kıla, tâ kim halîfe-i kâmil olmak mertebesini bula. Halîfe, müstahlefin aynıdır, illâ vücûb-ı zâtîde değil." Yani halîfe-i kâmil vâcibü'l-vücûd kâmil olmaz. Yoksa cemî'-i evsâf-ı ilâhiyyenin mazharı ve aynası olur ve o dest-i Hudâ'ya alet olup ve Hak ta'âlâ, onun vücudu vasıtasıyla bu kevnde tasarruf kılar ve kuvvetini ve kudretini onun yüzünden zâhir eyler. Nitekim Hak tebâreke ve ta'âlâ sûre-i Enfâl'de Hazret-i Nebî sallallâhu aleyhi ve sellem hakkında ve ashâb-ı Nebî hakkında kendine alet olduklarını bendelerine ilâm edip buyururlar: "Fe-lem tektulûhum velâkinnellâhe katelehum ve mâ rameyte iz rameyte velâkinnellâhe remâ"[200] Yani "Ey ashâb-ı Nebî, bu kâfirleri siz kendi kuvvetinizle katleylemediniz, velâkin bunları Allah katleyledi. Ve ya

200 "(O gün) Onları siz öldürmediniz, fakat onları Allah öldürdü; (ey Muhammed), attığın zaman sen atmadın, fakat Allah attı." Enfâl, 8/17.

Muhammed, şol vakitte ki kâfirler canibine türâbı sen remy eyledin, o türâbı sen remy eylemedin, velâkin Allah remy eyledi."

Pes her nebînin ve kurb-i ferâyıza vâsıl olan her velînin fiilini buna göre kıyas eyle. Kurb-i ferâyıza vâsıl olan velîler, dest-i Hakk'a alet olur. Zâhiren bir fiil onlara müsned olur, lâkin bâtınen o fiilin faili, Hazret-i Hak olur. Nitekim zâhiren türâbı râmî, Hazret-i Nebî sallallâhu aleyhi ve sellem idi ve min haysü'l-hakîka o türâbı râmî, Allah ta'âlâ idi. Ve dahi zâhiren küffarı öldüren ashâb-ı kirâm idi, velâkin onları Allah ta'âlâ katleyledi. Kezalik şehzadenin katli min haysü'l-mertebeti'z-zâhir şâh-ı Çin'e isnat olur ki ona kalb yüzünden incindi. Ama hakikatte onun kâtili, Hazret-i Hak'tır ve şâh-ı Çin'in vücudu ona bir alettir.

Pes kül mertebesine ve kurb-i ferâyıza vâsıl olan velîlerin kendi hakikatleri cihetinden velâyetleri mertebesinden halkı küşende olup pes beşeriyeti cihetinden o öldürdüğü kimseye nevha eyler ve giryân olur ve kül mertebesinde olan bu gûne ezdâdı cem' kılar. Ve bunların mertebesini ve uluvv-i şânını akıl idrak [71] eylemekten âciz kalır.

Mesnevî:

Şukr mîkerd ân şehîd-i zerd-had
K'ân bized ber-cism u der-ma'nâ nezed (6: 4872)

Cism u zâhir âkıbet hod reftenîst
Tâ ebed ma'nî bihâhed şâd zîst (6: 4872)

Ân itâb er reft hem ber-pûst reft
Dûst bî-âzâr sûy-ı dûst reft (6: 4873)

"O yüzü sarı olan şehit, şükürler eyledi ki o şah, tîri cisim üzere vurdu, manaya vurmadı. Cism-i zâhir hod âkıbet reftenîdir; tâ ebet manen şâd diriliserdir. O itap eğer gittiyse hem post üzere gitti. Ama dost âzârsız dost canibine gitti." Yani o yüzü sarı ve şerm-sâr olan şehit, Allah'a şükürler ve senâlar eyledi böyle diye ki o tîr-i ma'nevî, cisme dokundu ve cismin mevtine sebep oldu; manaya ve imana dokunmadı. Cism-i zâhirin hod akıbet gitmesi ve dünyayı terk etmesi mukarrerdir ve lâzımdır. Ama tâ ebedü'l-âbâd mana ve ruh şâd u handân olısardır. Eğerçi şâh-ı Çin tarafından şehzadeye o itap vaki oldu, ammâ hem post üzere vaki oldu. Velâkin azarsız ve rencîde olmaksız can canibine gitti ve kendisini o hazrete vâsıl etti ve ebedî şâd u hurrem kaldı. Pes buna mevt ve gazap demezler. Asıl mevt ve gazap odur ki Allah saklasın, cisim sâlim ola ve zahm, imana ve cana gele ve can bedenden çıktıktan sonra âzürde ve rencîde olup dost canibine şâd u handân gitmeye kâdir olmaya, tâ ebedî belâ ve hicrânda kala.]

İşte azizim, insân-ı kâmil kimdir ve onda olan tecelli ve esrâr-ı ilâhi nedir, artık amîk tefekkür eyle ve ona göre iş eyle azizim.

Kâle Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem: "İnne mertebete'l-gavsi'l-a'zami misle mertebeti'ş-şemsi ve mertebetu sâiri'l-evliyâi mertebetu'l-kameri

ve'l-kevâkibi, kulluhum yestefîdûne minhu misle istifâdeti'l-kameri mine'ş-şemsi."[201] Sadaka Resûlullâhi.

İşte azizim, vâris-i nebevî ve insân-ı kâmil ve halîfe-i Hudâ-yı müte'âl olan evliyâ-yı kirâm-ı zevi'l-ihtirâm efendilerimiz hazerâtının evsâf-ı cemîlesi ve ahlâk-ı hamîde ve ahvâl-i butûniye ve merâtib-i ma'neviyyelerini burada zikr ü beyan etmekten maksûd bu idi ki bunlar atebe-i felek-mertebe-i Cenâb-ı Risâlet-penâh sallallâhu aleyhi ve selleme baş koyup o bâb-ı sa'âdet-i Hudâ'nın hâdim ve bekçileri ve dârının aziz ve sultanları olmuşlardır. [72] Artık bundan kıyas eyle ki bevvâblarının mertebe-i ulyâları bu derecede âlî olursa, sadr-nişîn-i risâlet-penâh ve mahbûb-ı Hudâ-yı celâlet olan sultân-ı kevneyn sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerinin derece-i ulyâları ve makâm-ı mahmûdları ve mertebe-i kurbiyetleri nasıl olmak lâzım gelir. Bu ise akıl ile bilinmez bir hakikattir ki akıllar burada hayran ve sergerdân olmuştur. Yani ukûl-ı ünâs onu idrak eylemeye kâdir değildir. Akıl eğer efendimizin uluvv-i şânını şerh eylemeye cür'et eylerse, onun şerhinde o bu'l-fuzûl ve küstah olmuştur. Eğerçi bu akıl, efendimizin hakîkat-i hâl ve mâ-fi'l-bâlin beyan eylemekten âciz geldi ve onun şerhinde kâsır oldu, velîkin yine âcizane ve kâsırâne o şerhin ve medhin hususunda fi'l-cümle bir cünbüş ü hareket eylemek lâzımdır ve kudreti ve irfanı kadar söylemek hem lâbüddür azizim.

Hazret-i Ebû Bekr-i Sıddîk radıyallâhu anhu, Cenâb-ı Resûl-i Kibriyâ sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerinin medh ü senalarında irat buyurdukları nutuk ve medh ü senayı bi-hakkın olmadığına dair sûret-i i'tizârda buyurdukları kelâm-ı sıddîkayı, *Mesnevî-i şerîf*'lerinde Hazret-i Pîr efendimiz böylece nakl ü hikâye buyurmuştur:

Mesnevî [Rusûhî, c.6, s. 128:

Hest în nisbet be-men medh u senâ
Hest în nisbet be-tû kadh u hecâ (6: 1090)

Hemçu medh-i merd-i çûbân-ı selîm
Mer Hudâ-râ pîş-i Mûsî-i Kelîm (6: 1091)

Ki bicûyem ispeşet şîret dihem
Çârıkat dûzem men u pîşet nihem (6: 1092)

Kadh-ı û-râ Hak be-medhî bergirift
Ger tû hem rahmet kunî nebuved şigift (6: 1093)

Bu senin hakkında eylediğim medh ü sena bana nispet medh ü senadır; ammâ sana nispet kadh ü hecâdır. Yani şu medh ü senaları ki ben sen sultân-ı

201 "Gavs-ı a'zamın konumu güneşin konumu gibidir, diğer evliyanın konumu da ay ve yıldızların konumudur;, bütün evliya, ay ve yıldızların güneşten yararlanması gibi, gavs-ı a'zamdan yararlanırlar."

âlî-şânın hakkında eylerim, o medh benim mertebeme nispet medh ü senadır; ammâ sen sultân-ı âlî-şânın uluvv-i kadrine nispetle hicv ü kadh menzilesindedir. Meselâ selîm olan merd-i çobanın Hazret-i Mûsâ-yı kelîm aleyhisselâmın huzurunda Hudâ-yı ta'âlâ hazretleri için olan medhi gibidir ki o çoban, Hak ta'âlâ hazretlerini bu gûne medh eyledi ki "Ey benim mahbûbum ve mabudum, eğer ben seni bulaydım, senin ispeşini isteyeydim ve sana süt vereydim, senin çarığını dikeydim ve senin önüne koyaydım." Bu gûne vasıfları o çoban medh sandı. Ama filhakika bu medhler, ayn-ı [73] kadh oldu. Velîkin Hak ta'âlâ hazretleri o çobanın kadhını medh eylemekliğe tuttu. Bir medh mertebesinde tuttu dense dahi vechtir. Ve o çobana Hak ta'âlâ rahmet etti. Eğer sen dahi ey Hak ta'âlânın habîbi, bana rahmet eylesen acep değildir ki sen dahi Hak ta'âlâ hazretlerinin ahlâkıyla mütehallık hulk-ı azîm sahibi bir nebiyy-i kerîmsin dedi.]

Sultan Mahmud-ı Gaznevî'nin, vezîr-i a'zamı ve mahbûbu Ayaz'ın hakkında emirlerin sû-i efkârı sebebiyle padişah onlara muâhaze etmemesi için emirler, Sultan Mahmud'a niyaz etmediler. Ve sultan tarafından onlara cevap verilmesi fıkrası bi-aynihi avâmın ehlullâha eyledikleri ta'n u teşnî' ve atfettikleri töhmete bir remz ü işaret olmasıyla buraya derc olunmuştur.

Mesnevî [Rusûhî, c.5, s. 243-244:

Ger bibahşiş yâft nevmîdî guşâd
Verni sad çun mâ fidâyî şâh bâd (5: 2092)

Guft şeh nî în nuvâz u în gudâz
Men nehâhem kerd hest-i ân Ayâz (5: 2093)

"Eğer cürmümüzü bahş eylersen nâ-ümîdlik küşadelik buldu. Ve eğer bahş eylemezsen, yüz bizim gibi padişaha feda olsun. Padişah bunlara dedi: "Yok, bu nüvâz ve bu güdâzı ben eylemek istemezem. Bu iki kâr Ayaz'ın lâyıkıdır." Yani Sultan Mahmud o mücrimlere dedi: "Eger size lutf u nüvâziş ve eğer kahr u güdâziştir, ben eylemek istemezem. Bu iki kâr Ayaz'ın lâyıkıdır, o nice bilirse öyle eylesin" dedi. Nitekim yevm-i âhirette bir nebî veyahut velînin hakkında ta'n u teşnî' eyleyen kimseler azaba müstahak olup itizar ve istiğfar eyleyeler. Cenâb-ı İzzet onları zü'l-hukûka havale eyleye ve diye ki "Hak, o bende-i sâlihindir. Eğer o sizi affeylerse, ben dahi affeylerim ve eğer hakkını talep eylerse, ben dahi size cürmünüz kadar azap eylerim."

Mesnevî:

În cinâyet ber-ten u ırz-ı Ayast
Zahm ber-reghâ-yı ân nîkû-peyest (5: 2094)

"Bu cinayet ve kabahat Ayaz'ın ten ve ırzı üzeredir. Zahm o nîkû-peyin damarları üzeredir." Yani bu cürüm ve cinayet o latîf-hûy olan Ayaz'ın ırzı üzere ve teni üzere vaki olmuştur ve bu zahm u zahmet o hoş-revişlinin damarları üzere vaki olıcak, o kendi hakkını isterse alsın ve isterse bağışlasın.

Bu abd-i âsî fakir Aşçı Dede der ki bilirim o Nebiyy-i zî-kerem [74] ve o velî-i zî-lutuf bu bapta ne söyleyeceğini ve bu havaleden dolayı Cenâb-ı Hakk'a ne yolda niyazda bulunacağını, lâkin "sır megû"[202] buyurulmuştur, söyleyemem azizim, sultanım.

Mesnevî:

Gerçi nefs-i vâhidem ez-rûy-ı cân
Zâhiren dûrem ezîn sûd u ziyân (5: 2095)

"Eğerçi hakikatte can yüzünden onunla nefs-i vâhidim, lâkin zâhiren bu sûd u ziyandan dûr u mehcûrum." Yani eğerçi bu beyitler Sultan Mahmud lisanındandır, lîkin murat mertebe-i mahcûbiyete vâsıl olan nebî ve velînin Hazret-i Hakk'a kemâl-i kurbunu ve Cenâb-ı İzzet'in min haysü'l-hakîka onlarla ittihadını beyan eylemektir. Ke-enne Hazret-i Hak, enbiya aleyhimüsselâm ve evliyâ-yı kirâmın hakkında ta'n kılanlara ve nemmâm olanlara der: "Eğerçi o mukarreb olan kulumla can yüzünden nefs-i vâhidim ki onun canı benim nurum ve emrimdir ve bi-hasebi'z-zâhir eğer ona gelen sûd u ziyandan dûrum ve berîyim, velîkin bi-hasebi'l-ma'nâ ona gelen güya ki bana gelmiş gibi olur." Ve bu hususta ehâdîs-i şerîfe çok vaki olmuştur. Cümleden biri: "Men ehâne lî veliyyen fe-kad bârezenî bi'l-muhârebeti."[203] ve dahi "Maridtu fe-lem te'udnî"[204] hadisleri gibi katı vaki olmuştur.

Mesnevî:

Tuhmetî ber-bende şeh-râ âr nîst
Cuz mezîd-i hilm u istizhâr nîst (5: 2096)

Muttehem-râ şâh çun Kârûn kuned
Bî-guneh-râ tû nazar kun çun kuned (5: 2097)

"Bendeye bir töhmet isnat eylemek padişaha ar değildir; mezîd-i hilmden ve istizhârdan gayrı değildir. Şah çün kim müttehem bendesini Karun eyleye, sen nazar eyle bî-günâhı nice eyler." Padişahın bir bendesi üzere töhmet konmak padişaha ar değildir. Ve padişahın o töhmet eyleyen bendesine azap eylemediği dahi mezîd-i hilminden ve onu hıfz eylemesinden gayrı değildir. Eğer o padişahın mezîd-i hilmi olmasa ve o töhmet edici bendeyi hıfz u himâyet kılmasa, ona azap eylerdi. Ona azap ve ikap eylemediği mücerret mezîd-i hilminden ve onu himâyetindendir. Müttehem olan kulunu padişah, Karun gibi devletli eyleye, sen nazar eyle, günahı olmayan bendesini o padişâh-ı kerîm nice eyler ve onu ne mertebelere vâsıl kılar azizim.

---

202 "Sırrı söyleme!"

203 "Kim benim bir velimi hafife alırsa, gerçekten bana savaş açmış olur." *el-Evliyâ*, c. 1, s. 9; *İlelu İbn Ebî Hâtim*, II, 126. Bu son kaynakta "...bi'l-adâveti" şeklindedir.

204 "Hasta oldum, ama sen beni ziyaret etmedin." *Muslim*, c. 4, s. 1990, no: 2569.

Mesnevî:

Şâh-râ gâfil medân ez-kâr-ı kes
Mâni'-i izhâr-ı ân hilmest u bes (5: 2098)

"Şahı kimsenin kâr u amelinden gafil bilme. O kârın [75] izharının mânii hilmdir ancak." Yani şâh-ı hakîkati hiçbir kimsenin kârından gafil bilme. Nitekim Hak ta'âlâ: "Ve lâ tahsebennellâhe gâfilen ammâ ya'melu'z-zâlimûne"[205] dedi. Ve bir âyet-i uhrâda "Ve-mallâhu bi-gâfilin ammâ te'melûne"[206] buyurdu. Pes o pâdişâh-ı hakîkat, hiçbir ehadın kâr u amelinden gafil değildir. Eğer sen dersen ki "Zalimlerin ve fâsıkların bazı a'mâl-i kabîhasının cezası niçin zâhir olmaz ve onun izharına mâni nedir?" Cevap: Onun izharına mâni ancak hilm-i ilâhîdir, gayrı değildir ki Hak ta'âlâ, Halîm ve Sabûr'dur; bendelerinin cerâyimini derhâl ifşa ve izhar eylemez azizim.]

Nitekim bu yüzsüz asi, mücrim-i âsî Dede'nin dahi deryâ-yı isyânın ka'rına gitmiş ve halâs ü necattan ümidin kesmiş iken, kemâl-i lutf u merhamet ü hilm-i ilâhiyyesinden olarak sevgili bir tanesi Habîb-i Ekrem sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerinin vâris-i ekmeli olan Sultân-ı Ulemâ-billâh Fehmi-i Erzincanî kuddise sırruhu'l-âlî efendimizin asr-ı sa'âdet-i gavsiyyelerine yetiştirip huzûr-ı sa'âdetlerine ve meclis-i kudsiyyelerine sevk ü isal ile hizmet ü ubudiyetlerinde müddet-i medîde nâil-i şeref-i dâreyn olarak sermâye-i ezel ü ebed olan aşk u muhabbeti şu'lelendirmiş ve eski ettiklerini ifşa ve izhar etmeyip afv u mağfiret buyurup hilm-i rabbâniyyesiyle setr etmiş olan yerlerin ve göklerin tanrısı Cenâb-ı Rabb-i İzzet'e ne türlü ve ne veçhile hamd ü sena ve teşekkür etmeyi bilemem azizim. Ancak leyl ü nehâr müdavim olduğum "Allâhumme salli ve sellim ve bârik alâ seyyidinâ Muhammedin ve alâ âli seyyidinâ Muhammedin ve sahbihi ve sellem" ezkârını kemâl-i aşk u muhabbetle yâd ve tekrar ederek hatm-i kelâm eylerim.

205 "Zâlimlerin yaptıklarından Allah'ı gafil sanma." İbrâhim, 14/42.
206 "Allah, yaptıklarınızı bilmez değildir." Bakara, 2/74, 85, 140, 149; Âl-i İmrân, 3/99.

[75] BU FASIL VİLÂDETİM İLE AKRABA VE TAALLUKAT AHVALİ BEYANINDADIR

Bu abd-i âsî es-Seyyid İbrahim Halil ibn Mehmed Ali, bin iki yüz kırk dört sene-i hicriyyesinde [1828-29] Âsitâne-i aliyyede Kandilli karyesinde dünyaya gelmişim, yani sarây-ı aşk-ı ilâhîden kandilimi yakıp kamîs-i vahdet yakasını çâk edip hâk-i pây-i hazret-i cânânı bulup yüz sürmek için Kandilli'ye geldim. Kandilli'nin şiddet-i rüzgârı [76] kandilimi söndürüp yakmak için çok dolaştım, "Men talebe ve cedde vecede"[207] hadîs-i şerîfi muktezasınca âkıbetü'l-emr hâk-i pây-i hazret-i cânânı buldum, yani şem'-i hakîkat-i Hazret-i Fehmi'den kandilimi uyandırdım, sermâye-i ezel ü ebed olan aşkımı şulelendirdim. Şöyle ki pederim Mehmed Ali Ağa ve onun pederi Kastamonulu Halil Ağa ki Uzun Halil Ağa demekle meşhur olup yeniçeri devrinde Anadoluhisarı'nın köy ağası gibi hatırı sayılır bir ağa imiş. Mumaileyhin bir biraderi dahi sarây-ı hümâyûndan Mısır Çarşısı kethüdalığıyla çerağ buyurulmuştur.

[Musannif olan zevât-ı kirâmın âdet ve usulleri budur ki bir kitap telif ve tasnif ettiği zaman o kitabın dibacesinde o telif edeceği kitap hangi fen ve ilme dair ise ona remz ü işaret ederek bir kelime-i münâsibe ile onu ima eder ki ona berâ'atü'l-istihlâl derler. Fakir de onlara takliden ve bu usule riayeten böylece Hazret-i Şeyh-i A'zam efendimizin nâm-ı şerîflerini berâ'atü'l-istihlâl makamında irat ettim ki bu risale müşarünileyh hazretlerinin ahlâk-ı hamîde ve evsâf-ı pesendîdeleriyle hâl ü şân-ı mürşidânelerini ve şemâil-i şerîflerini beyandan ibaret olup ihvân-ı bâ-sefâya bu bapta bir aşk u muhabbet-i Yezdân hâsıl olmasıyla, onlar da bu yüzsüz âciz-i âsî fakir gibi deryâ-yı muhabbete kendilerini ilkâ ile nâr-ı aşk-ı İbrahim-veş onlara gül ü gülistân-ı cihân olup safâ-yı zevk-ı aşk u muhabbetle mütelezziz olup fakiri du'â-yı hayr ile yâd etsinler azizim. Hitâm şud.]

Mumaileyh Halil Ağa vefat ederek pederim Mehmed Ali Ağa dört beş yaşında yetim kaldığı cihetle bunun yanında terbiye olmuştur; yani sabahleyin beraber dükkâna gidip akşam dahi beraberinde bulunurmuş. Mumaileyh Uzun Halil Ağa'nın haremi Emine Hanım ki ıstılâh-ı vakt böyle hatunlara "Emine Molla" derler imiş; bu Emine Molla, pederim Mehmed Ali Ağa'nın validesidir, yani benim büyük validemdir. Mumaileyhâ Emine Molla'nın iki hemşiresi daha olup zaten Kandilli'de iskân etmekte olduklarından mumaileyhâ dahi zevcinin vefatından sonra hemşirelerinin nezdine, yani Kandilli'ye nakl-i hâne etmiştir.

---

207 "Kim (bir şeyi) isteyip de (onun için) çabalarsa, (onu) elde eder." Krş. *Keşfu'l-hafâ*, c. 2, s. 243, no: 2451. Hadis olmadığı özlü bir söz olduğu belirtilmiş.

Bunların peder ve valideleri mazbutum değil ise de, birisi Hatice Molla namında olup Berber [77] Esad Ağa'nın zevcesi idi ki mumaileyh Esad Ağa gayet müsin ve ihtiyar ve köyün hatırı sayılır bir ağası idi. Zira büyük pederi ehlullahtan Salih Dede namında bir zat olup hanesinde lüle imaliyle satıp akçesinde idâre-i tayyüş eder bir zat imiş ve ekser-i evkâtını Kandilli'de "İçeri Göksu" tabir olunur mesire-gâhta bir ağaç altında zikr ü fikr ile imrâr-ı vakt edermiş ve lakabına dahi "Lüleci Baba" derlermiş. Mumaileyh sonra vefat edip devam ettiği İçeri Göksu'da yüksek bir set üzerinde bir mahalle defin olunmuş. Elhâletü hâzihi orası onun yani Salih Dede Türbesi bulunmuştur.

Mumaileyh Esad Ağa'nın haremi Hatice Molla'nın Esad Ağa'dan iki oğlu ve üç kızı var idi. Oğlunun birisi Emin Efendi olup pederi Esad Ağa'nın vefatından sonra Kandilli'de berber dükkânına oturdu ve pederinin yerini tutup hatırı sayılır olmuş idi. Diğer oğlu İsmail Ağa olup o da berber idiyse de fakat Emin Efendi gibi olmayıp harabatî-meşrep olarak ayş ü işret ile meşgul idi. Gelelim merhumun kızlarına. Bunlardan birisi Fatma Hanım isminde olup Aşçıbaşı Hacı Ahmed Ağa namında bir adama ve diğer birisi dahi Nefise Hanım, Kanlıca'da Hünkâr hamlacılarından mütekait bir adama ve üçüncü ise Adile Hanım, Göksu ustası Edhem Efendi'ye tenkîh olunmuş idiler. Mumaileyhâ Emine Molla'nın yani büyük validemin Ayşe Molla isminde bir hemşiresi daha olup hünkâr hamlacılarından mütekait Murat Ağa, Ayşe Molla'nın oğludur. El-yevm berhayat idi, mülâkat olunmuştur; Kandilli karyesinde bir adamda idi. Lâkin bunun zevcesinin ahvali ve ismi hatırımda değildir. Velhâsıl işte bu üç hemşirelerden bir çok oğlan ve kız evlât dünyaya gelip âdeta Kandilli köyünün İslâm mahallesinin nısfından ziyadesi bizim akraba ve taallukattan ibaret olmuştur. Şimdi bu nesilden pek çok akraba ve taallukat olup her biri bir mahallede ikamet ve iskân etmişlerdir. Bin üç yüz on senesi Rebiülevvelde [22 Eylül-21 Ekim 1892] fakir Şâm-ı şerîf'ten Dersaadet'e gelmiş idim. Esad Ağa merhumun kerimesi Fatma Hanım'ı hayatta bulup ondan bu Lüleci Baba'nın meselesini tahkik ettim. Şöyle beyan etti ki mumaileyh Lüleci Baba'nın ismi Derviş Salih Dede imiş, mumaileyh Esad Ağa'nın pederinin pederi imiş. Tercümede beyan olunduğu üzere olup ancak [78] bir gün mumaileyh Derviş Salih kaybolmuş. Esad Ağa'nın pederi, çok taharri edip bulamamış. Muahharen İçeri Göksu'ya gidip devam ettiği mahalde bulup görmüş ki orada kendisine bir kabir kazıp içine girip yatmış. Mahdumu demiş ki "A baba, niçin böyle ettin?" Cevabında demiş ki "Artık burada uykuya yatacağım" deyip üzerine bir çul örtmüş. Mahdumu pek çok ısrar ve ilhâh ederek güç hâl ile oradan kaldırıp hanesine getirmiş. O gece vefat edip ertesi günü oradaki kazdığı kabre defin olunmuştur, kaddesallâhu ta'âlâ sırrahu'l-azîz.

Mumaileyh Esad Ağa'nın biraderi Arif Ağa ki Göksu'da yeniçeri ağası imiş, mumaileyhâ Fatma Hanım'ın ifadesine göre, Tophâne-i Âmire yoklamacısı olup geçende vefat eden Abdulkadir Efendi, mumaileyh Arif Ağa'nın oğlu imiş. Arif Ağa'nın zevcesi Ganime Hanım'ın on bir nefer evlâdı olup hiç birisi yaşamaz imiş. Muahharen rüyasında Hazret-i Abdulkâdir Geylânî kuddise

sırruhu'l-azîz efendimizi görüp buyururlar ki "Yâ Arif, bir evlâdın olacaktır, benim ismimi tesmiye et." Binaenaleyh mumaileyh Abdulkadir Efendi dünyaya gelip Hazret-i Pîr'in ismini koymuştur. El-yevm Abdulkadir Efendi'nin iki mahdumu vardır. Birisi ceddinin ismi ile tesmiye olunmuş Arif Bey'dir ki Hassa Ordusunda serçavuştur. Diğeri İsmail Efendi ki pederinin odasında mülâzemetle müdavim olduğu bu kere müşahede ve mülâkat ile malûm olmuştur azizim.

Gelelim bahsimize. Büyük validem mezbûre Emine Molla, Kandilli'ye geldikten sonra Sır kâtibi Mustafa Paşa merhumun aşçıbaşısı olup şehrî beş yüz kuruş maaş ile mütekait bulunan Bolulu Hasan Ağa'ya varmıştır. Mumaileyh, sâlifü'l-beyân Aşçıbaşı Hacı Ahmed Ağa'nın amcası olup ve bunlara Çerkeşoğulları tesmiye ederler imiş. Buna sebep çünkü Kastamonu'da Çerkeş namında olan köyü vaktiyle bunların ecdadı bina ve inşa etmeli imiş. Mumaileyh Hasan Ağa'nın eski hareminden bir kerimesi olup ismine Behiye Hanım derler imiş. Onu pederim Mehmed Ali Ağa'ya tezvîc edip ondan bu abd-i âsî İbrahim dünyaya gelmiştir. Pederimin benden evvel bir kerimesi daha dünyaya gelmiş ise de vefat etmiştir ve benden sonra evlâdı, validem Behiye Hanım'dan olmamıştır. [79] Sebebi ise validem bu abd-i âsînin yedi döşeğinde iken büyük validem Emine Molla zeytin yağlı dolma pişirip bundan bir tane valideme vermiş. Validem dolmayı alıp ağzına kor komaz ittisalimizde olan komşunun, bahçesinde kuş vurmak için attığı tabancanın sedası validemin kulağına şiddetle aksetmekten naşi derhâl dolma ağzında kalıp bayılmasıyla o hâlde tâ'ife-i cinnin mumaileyhâyı zapt ve istilâ etmeleri olmuştur. Mumaileyhâ şu illetten bir suretle kurtulamayıp on beş yirmi günde bir kere yere düşerek kendisini tahtalara çarpıp elleri ayakları kilitlenir ve yanında bulunanlar pek güç hâl ile bir saat kadar ellerini üfeleyerek açarlar idiler. Nihayet artık babalı hatunlar gibi baş almaya başladığından ve pederim mu'âmele-i zevciye icra edemediğinden terk dahi edemeyip fakirin hatırım için öylece terk etmiş.

Bu abd-i âsî dünyaya geldiğim zaman pederim, Asâkir-i Nizâmiye-i Şâhâne'de başçavuş olup Şumnu'da Rusya muharebesinde olmakla benim dünyaya geldiğimi mektup ile tebşir etmişler. Pederim zaten yeniçerilerden olup yeniçeri vakasından her nasılsa köy, yani Kandilli ahalisi, onu muhafaza ederek ele vermeyip muahharen Nizâm-ı Cedîd zuhurunda havfından gidip askere yazılmıştır. Ve o vakit daha tüfek mevcut olmadığından bunlar avamdan fark u temyiz olunmak için bellerine birer beyaz çevre bağlayıp ellerinde birer sopa olduğu hâlde çarşılarda gezer imişler. Sonra pederim mülâzım oldu. Bunun tafsilâtı badehu hikâye edilecektir.

Gelelim mumaileyh Aşçıbaşı Hasan Ağa'ya. Hasan Ağa'nın büyük validem Emine Molla'dan bir kerimesi olup ismini Esma tesmiye etmiştir. O vakit biz yani akraba ve taallukat cümleten Kandilli'de sakin idik. Mumaileyhâ Esma Hanım büyüyerek sâhib-i hüsn güzelce bir hanım olmakla bunu çok kimseler tezevvüce talip olmuşlar ise de pederi mumaileyh Hasan Ağa imtina edermiş. Nihayetü'l-emr mukadderât-ı ilâhî Kandilli'de sahilhanesi olan Salih Paşa mer-

hum ki o vakit Valide Sultan kethüdası idi, bunun efendiliği zamanında terbiye ile yetiştirmiş Beşir Ağa isminde hatırlı ve zengin ve âkıl ve müşarünileyhin gayet sevgili bir Arap kölesi var idi. İşte bu Beşir Ağa, [80] Esma Hanım'ın tezevvücüne râgıb olup bu bapta her taraftan mumaileyh Hasan Ağa'ya edilen hücum üzerine nihâyetü'l-emr mumaileyhâyı mumaileyh Beşir Ağa'ya tezvîc eylediler. Paşa merhum vakt-i sayfta sahilhanesinde, vakt-i şitâda Dersaadet'te Süleymaniye civarında konağında ikamet eder ve muahharen valilik ile taşralara gider idi. Fakat haremi kötürüm olup beraber gezdirmeyip daima Dersaadet'te bıraktığından mumaileyh Beşir Ağa bunların üzerinde kethüda gibi kalır idi ve paşanın Dersaadetçe her bir umûr ve husûsunu görür idi. Bir müddet sonra mumaileyh Beşir Ağa, Dersaadet'te Şehzadebaşı'nda İmaret Sokağı'nda harem ve selâmlıklı bir konak aldığından haremi Esma Hanım ve validesi Emine Molla ile büyük pederim Hasan Ağa, Dersaadet'e nakl-i hâne ettiler. Mezkûr konak elhâletü hâzihi mevcuttur. Bir tarafında o vakit meşhur Dağıstanî allâme-i asr Hüseyin Efendi hazretlerinin ve karşısında Maliye Hazinesi mümeyyizlerinden merhum Rüstem Efendi'nin konaklarıyla diğer tarafta Ekmekçibaşı Hasan Ağa'nın ve yine karşısında imaret aşçıbaşısı haneleri vardır.

Pederim asker olup taşralarda gezdiğinden bu abd-i âsî yalnız validem ile Kandilli'de kaldık. Fakat sekiz on günde bir kere validem ile beraber İstanbul'a Esma Hanım'a gidip dört beş gün orada müsâferetle yine Kandilli'ye avdet ederek bu asiyi Kandilli Mahalle Mektebi'ne verdiler. Sekiz dokuz yaşıma geldim. Kader-i ilâhî bir türlü Kur'an'ı dürüst kıraat edemedim. Mumaileyh Beşir Ağa'nın o zaman daha dünyaya evlâdı gelmemiş ve bu abd-i âsî dahi güzelce bir çocuk bulunmuş olduğumdan pek çok beni severdi ve büyük pederimle validem dahi birlikte olmamızı arzu eder idiler. Nihayet validem ile bu asiyi dahi yanlarına alıp artık Kandilli'ce bütün bütün kat'-ı alâka olundu. İşte Beşir Ağa'nın bu asiye olan muhabbet ve meveddeti günbegün müzdâd olup yani şöyle ki kendi sulbünden gelmiş evlâdı gibi muamele edip okuyup yazmama sa'y u gayret ederdi ve hiçbir şeye müzayaka çektirmemek üzere gerek elbisece ve gerek paraca pek mükemmel bakar idi. Âdeta paşa evlâdı gibi gezer idim.

Pederim Mehmed Ali Ağa o tarihte Mısır muharebesinden taburuyla Dersaadet'e avdet etti ve validem henüz taht-ı nikâhında idi. Çünkü her ne kadar mu'âmele-i zevciyye [81] yok ise de fakir, pederimin gayet sevgili bir tanesi olduğumdan beni incinmesin diye validemi terk ile teehhül etmemişti. Mumaileyh çavuş olduğundan Dersaadet'e avdet ettikten sonra mülâzımlık için hakkında tertip eylediği arzuhâli o zaman serasker bulunan merhum Rıza Paşa'ya fakir elimle takdim etmek için bir cuma günü beni alıp Üsküdar'a Selimiye Kışlası'na götürdü. Fakir setre pantolon giyerdim ve gayet güzel lepiska saçlarım olduğundan ve validem kesmeye kıyamadığından kızlar gibi örüp belime kadar uzatır idi. Hatta mektebe bed' ettiğimde sırma ile örmüşler idi. O vaktin âdeti veçhile başımdaki fesin etrafı püskül kaplamış ve üzerine alâ oyma kâğıt konmuş idi. İşte bu süs ile Selimiye Kışlası'na gittim, koğuşta oturdum. O gün kışlada olan zabitan cümleten gelip Kabe ziyaret eder gibi beni ziyaret edip

sever ve cümlesi "Mehmed Ali Ağa, Cenâb-ı Hak sana böyle bir evlât vermiş, daha ne istersin?" der idiler. Vaktaki serasker paşa teşrif buyurup kışlada olan kuleleri gezmeye başladı, pederim beni elimden tutup merdivenden üst kata çıkardı ve arzuhâli elime verip kendisi görünmemek için geriye çekildi. Fakir orasını bir mahşer gibi paşalar, yaverler, kavaslar, hademeler ile dolmuş görünce bu hâl bana bir dehşet vermekle ağlayarak geriye pederimin yanına geldim. Pederim "Oğlum, korkma!" diye pend ü nasihat ile teşvik etti ise de gönlümde asla cesaret eseri kalmadı. O esnada orada duran kavaslardan birisi pederime "Ağa, ne istersin? Bu çocuk korkuyor, zor etme yazıktır!" demesiyle, pederim "Birader, paşa efendimize arzuhâl verecektir" dedi. Kavas "Öyle ise sen karışma, çocuğu benim yanıma bırak" deyip beni yanında sakladı. Şimdi serasker paşa kuleden avdet edip divanhaneye doğru gelmesiyle iki tarafta olan paşalar, yaverler, kavaslar yarılıp aralarında kaldım. Hemen serasker paşa benim hizama gelir gelmez kavas beni nasıl ittiyse, gökten yere bir şey düşer gibi birden bire serasker paşanın önüne düştüm. O dakika serasker paşa durdu, eteğini öptüm, arzuhâli verdim. Elimden [82] arzuhâli alıp fakat açıp okumadan eğilip benim yüzümü ve arkamdaki saçlarımı okşayarak "Sen kız mısın, yoksa oğlan mısın?" dedi. Fakir "Oğlanım" dedim. "Öyle ise niçin saçlarını kesmiyorsun?" dedi. "Validem kesmiyor" dedim. Güldü ve hey'et-i mu'azzama cümleten bizi seyretmekte oldukları hâlde arzuhâli okudu. Sonra tekrar eğilip "Seni Mekteb-i Harbiye'ye yazdırayım, orada güzel güzel okursun, sonra benim gibi paşa olursun" dedi. Fakir de "Validem razı olmaz" dedim. Tekrar gülüp arzuhâli yanında bulunan Darbhor Reşit Paşa merhuma ita ile "Bu çocuğun pederini bulun da mülâzım edin ve hem söyleyin bu çocuğu Mekteb-i Harbiye'ye yazdırsın" dedi. Reşit Paşa merhum "Ferman efendimizin" deyip yer ile beraber temenna etti. Ben de tekrar eteğini öpüp çekildim. Arkadan gelen paşalar cümlesi birer birer yanıma gelip sever idiler. Heyet çekildikten sonra o kavas beni alıp pederime teslim etti ve hem de mülâzım olacağını tebşir eyledi. Eve geldik. Hikâyeyi valideme söyledim. Validem "Ben evlâdımı mektebe vermem!" diye kıyametleri kopardı. Ferdâsı günü pederim ile beraber müşarünileyh Reşit Paşa merhumun konağına gittik. Paşa benim mektebe yazılmaklığım için pek çok ısrar etti. Pederim "Efendim, ben de evlât da sizindir. Lâkin bunun bir acuze büyük validesi vardır, sonra efendimizin başını ağrıtır ve hünkârın atının ayağına kapanır, çocuğu vermez. Sonra iş müşkül olur!" dedi. Paşa bu sözlere hiç itibar etmeyip yine ısrar etti. Pederim dedi ki "Siz bilirsiniz, ben veremem." Velhâsıl tam bir ay böyle uğraştılar. Nihâyetü'l-emr olmayacağını anlayıp beni terk ederek pederimi Hassa Ordu-yı Hümâyûn Bursa Redif Alayına mülâzım nasb ve tayin ettiler. Lâkin o zamanın mülâzımları şimdiki vaktin miralayı gibi idi. Hatta mülâzımlık buyrultusunda elkabı "izzetlû ağa" yazılırdı.

İşte bir müddet dahi mülâzımlık ile kalıp muahharen tensîkât-ı cedîde icrasında birtakım işe güce yaramaz zabitanın tekaütlüğü murat olunup o sırada zabitanın cümlesi sâlifü'l-beyân Selimiye Kışlası'na celp ve cem [83] olunarak tekaüde şayan olanlar bir tarafa ve işe yarayacaklar bir tarafa tefrik olunduğu sırada, pederimin daha gençlik zamanı olmakla işe yarayanlar tarafına

ayırmışlar ise de, mumaileyhin efkârı askerlikten çıkmak olduğundan her nasılsa o karışıklıkta tekaüt tarafına hafiyyen nakil ile ismini tekaütlük defterine yazdırmış ve şu arada Kavaklı Emin Paşa merhum görüp zaten pederimi bildiği cihetle "Kandillili, orada ne geziyorsun?" demiş ise de "hiç efendim, aman efendim, merhamet buyurun efendim" diyerek ve eteğini öperek işi alevlendirmeyerek kendisinin muradı üzere tekaüt sırasına karışmıştır. Müşarünileyh Rıza Paşa hazretleri bu tekaüt olacak zabıtan tarafına teveccühle "Ağalar, padişahımız sizin bunca vakit sebkat eden hidemâtınızdan memnun olup âhir-i ömrünüzde padişahımıza dua ile hanenizde ikamet edin, sonra tekaüt beratınız yedinize verilecektir" deyip yanında bulunan paşalara hitaben "Ağaların bellerinde olan kılıçları alın" diye emretmesi üzerine herkes bellerinden kılıçlarını çözüp teslim ederek badehu musika selâm çaldıktan sonra "Padişahım çok yaşa!" kelâmıyla oradan doğruca herkes hanesine dağılmıştır. Pederim dahi eve gelip hikâyeyi böylece validesi Emine Molla'ya nakil etti. Akşam oldu, enişte mumaileyh Beşir Ağa eve geldi. Ona da böylece ifade etti. Enişte pek rıza göstermedi ise de "Artık ne çare kader-i ilâhî böyle imiş" dedi. Pederim zanneder imiş ki herkes aldığı maaşla tekaüt olunacak. Böyle işitmiş, ona binaen bu yola gitmiş. Hâlbuki iki üç ay sonra beratlar çıkıp mülâzımlara otuzar kuruş tekaüt maaşı tahsis olunduğunu görünce pek çok pişman oldu ise de çi fayda ki çaresi yok idi.

Enişte Beşir Ağa hatırlı bir ağa olup büyük zevât-ı kirâmdan hayli ehibbası olduğundan pederimi Halep valisi ile Halep'e gönderdi. Bir müddet orada kalarak muahharen Dersaadet'e gelip ufak tefek hizmetler ile istihdam olundu. Ve o zaman fakir Bâb-ı Seraskerîde kaleme devam etmekte idim. Artık kendimi iyice fark u temyiz eylediğimden pederim validemi [84] terk ve tatlîk ile Maliye Müftüsü Nafi Molla Efendi'nin çerağlarından bir cariyesini alıp Kandilli'ye gidip orada iskân etti.

Mumaileyh Beşir Ağa'nın muahharen Esma Hanım'dan birkaç evlâdı olup ekserisi vefat ederek nihayet iki kerimesi dünyaya muammer oldular. Büyüğünün ismi Emine Hanım'dır ki elhâletü hâzihi hayattadır. Diğeri Hatice Hanım ki bunu muahharen kocaya verdiler. Ömrü az imiş vefat etti. Fakat mumaileyhâ Emine Hanım li-hikmetillâhi ta'âlâ sakat olup yani ayakları eğri ve kendisi kısa boylu yerden yapma bir şey ve rengi Habeşî olup tezevvüce muktedir olamadığından öylece evde kalmış idi.

Mumaileyh büyük pederim Hasan Ağa beş vakit namazını Şehzade Câmi'-i şerîfi'nde eda edip gelip evde oturur idi. Lâkin bunun hâli de bir başka hâl idi. Gerçi ehl-i tarîk değil idi, lâkin âbid ve zâhid-i muttakî bir adam idi. Hatta beher cuma günü Şehzadebaşı'ndan kalkıp mâşiyen Sultan Mehmed'den karadan olarak Hazret-i Eyyüp el-Ensârî radiyallâhu anhu efendimizin Câmi'-i şerîfine gidip cuma namazını orada eda ve ba'de's-salât yine karadan olmak üzere avdet ederdi. Ve sinni dahi kemale resîde olup yürümeye iktidarı yok idi. Cümlemiz rica ettik, "Kuzum ağababa, sana yazıktır, iktidarın bu kadar! Unkapanı'na gidip oradan kayık ile gidip gelseniz, size daha kolay olur." Cevabında dedi ki "Siz

bilmezsiniz, böyle karadan zahmet ü meşakkatle gider isem sevabı çok olur." İşte yaz ve kış bir hayli seneler böyle devam ettiler. Nihayet Şa'bân-ı şerîfte keyifsiz olup gidemez oldular. Mumaileyh Beşir Ağa pek çok tabipler celp ile her türlü muâlece ve tedbir olunmuş ise de artık ömrü hitam bulmuş olduğundan Ramazân-ı şerîfin ilk cuma gecesi alessabah irtihâl-i dâr-ı bekâ etti. Derhâl teçhiz ve tekfin olunarak bir cemaât-ı kesîre ile Unkapanı'ndan kayıklara binilip cuma namazına Hazret-i Eyyüb'e yetiştirdik. Fesubhânallâh, fesubhânallâh Kâdir-i Kayyûm olan Hudâ-yı lem-yezel'e! Orada namazı eda eyledikten sonra, malûm ya cenaze olur ise Hazret-i Eyyüb el-Ensârî radıyallâhu anhu efendimizin türbe-i sa'âdetleri ve niyaz pencere-i âlîleri önüne konup türbedâr efendi gelip dua eder [85] ve sonra "Bu adamı nasıl bilirsiniz?" diye tezkiye eder, işte büyük pederim Hasan Ağa'nın dahi cenazesi ber-minvâl-i mûharrer böylece muamele olundu. Artık Ramazânın ilk cuması olduğu cihetle cemaati Câmi'-i şerifin havlusu dahi istiap edememişti ve o kadar dolmuş idi ki Huda hakkı için gökten bir iğne düşse yere vâsıl olamayacak idi. Şimdi imam efendi cenazenin yanında dua ettikçe içeri ve dışarıda olan mü'minînin "âmîn!" sedası top patlar gibi asumana çıkardı. Badehu "Bu adamı nasıl bilirsiniz?" dedi. Cümlesi "İyi biliriz, Cenâb-ı Hak rahmet etsin, bizleri de şefaatinden mahrum etmesin!" dediler. Ammâ bu seda ve avaz vücutlara lerzeler bıraktı. Badehu cenazenin oradan kalkıp o cemm-i gafîrin elleri üzerinde kuş gibi uçmakta olduğunu gördüm. Herkes istiyor ki elini bir kere o tabuta vursun. İşte padişah cenazesi gibi el üzerinde uçtu, gitti. Sahihan padişahlık budur; izzet-i îmân insanı böyle âhirü'l-emr padişah eder. Hazret-i Eyyüb'un arkasındaki yüksek kabristanda metfundur, rahmetullâhi aleyhi rahmeten vâsi'aten.

İşte azizim, burasına dikkat lâzımdır ki merhumun öyle her cuma Hazret-i Eyyüb'e devamının neticesi bu oldu. Merhum tekaüt maaşı olan şehriye beş yüz kuruşu kâmilen ev halkına meyve ve şeker almaya ve fukaralara vermeye hasretmiş idi. Öyle kendisinin elbisesine itina etmez idi; başın[illegible] sarar ve çuha şalvar üzerinde siyah çuha cüppe ve ayağına kırmızı yemeni giyer idi; kış olur ise kürk giyer idi. Hiç kimse ile konuşmaz, sükûtî, kendi hâlinde bir adam idi. Bu cihetle yanında biz dahi sükût oturur idik. Fakiri çok sevdiğinden pek çok dua eder idi. İşte onun duası berekâtıyla pek çok zevât-ı kirâm hazerâtına yetişip himmetlerini aldım.

Enistem Beşir Ağa ehl-i tarîk idiyse de, bu asi o zaman çocuk olduğumdan hangi tarîkat-ı aliyyeden olduğuna malûmatım yoktur; ancak mürşitleri Bursa'da Abalı Efendi namında ehlullâhtan bir zat imiş. Mürşitlerinin kuvvet-i kudsiyyesinden mumaileyh Beşir Ağa, zahit ve âbid ve derviş ve zâkir bir adam idi. Geceleri nısfu'l-leyle kadar seccade [86] üzerinde oturup zikir ve fikriyle meşgul olur idi; hatta o kadar zâkir ve âbid oldu ki nihayetü'l-emr kendisinden mâl-ı dünyâ firar edip en sonra fakr hâle düştü. Çok zengin idi, ne hâl oldu bilemem. Nihayet koca konağın içinde mevcut olan eşyaları birer birer fürûht ederek altlarında birer kat yatak kaldı. Bu dereceye kadar tenezzül etti ve hem de Salih Paşa'yı terk edip başını hırkaya çekip bir siyah aba yağmurluk giyip hanesinden

dışarı çıkmaz oldu. Pek ender-i nâdir bazen çıkıp malzeme-i beyti mubayaa eder idi. Mumaileyh Beşir Ağa'nın bu hâlinde fakir Bâb-ı Seraskerîde rûznamçe kalemine devam ederdim. Sonra mezkûr konağı dahi satıp Kandilli'de bir hane kira edip bir müddetçik orada oturup sonra Yemen valisi Sabri Paşa merhum ile yalnızca Yemen'e gitti, yani çocukları Kandilli'de bırakıp ve idareleri için biraz akçe bıraktı gitti. Beş altı ayda bir kere Yemen'den çocuklarına akçe irsal ederdi. Sonra orada vefat etti, rahmetullâhi aleyhi rahmeten vâsi'aten.

Allâhu a'lem bu adam muahharen huddâm sahibi oldu; öyle zannederim. Lâkin kimse sırrına vâkıf olamadı. Işte bu zat, bu asiyi fevkalâde sever ve muhabbet ederdi. Çocukluğumdan beri olan teveccüh-i ma'nevîleri muktezasınca bu asi dahi çocukluğumdan beri dervişlere fevkalâde muhabbet ederdim. Hatta cuma günleri seyir yerlerine gitmeyip daima tekkelere gidip dervişler ile düşüp kalkar idim. Fakat o zaman dâhil-i tarîk olmadığımdan yalnız bir köşede oturup zikir ile meşgul olurdum. Ekseriya kurbiyeti cihetiyle Lâleli Câmi'-i şerîfi'nden Langa Yenikapısı'na giden yolda kâin Rufaî dergâhına devam ederdim. O zaman şeyhi, Şeyh Mehmed Efendi namında bir zat ve âşık bir adam idi. Daha o çocukluk zamanında malûm ya her çocuğun bir şeye merakı olur ve onunla oynayıp eğlenir. Bu asinin merakı da gerek evin bir köşesinde ve gerek bazen evin bahçesinde bir tarafa türbe resmi yapıp türbedarlık ederdim; yani "Burası türbedir, gelin ziyaret edin" der idim. Ve ekseriya da çocuklara mahsus ufak beşiğim var idi. Onun üzerine bir şey örtüp ve beşiğin başına başımdaki fesi [87] koyup iki ellerim üzerine alıp cenaze resmi yapıp oda kapısında içeriye girer idim. Büyük validem Emine Molla ve halam Esma Hanım bağrışırlar idi. Bu asi onlara kulak vermeyip odanın etrafında cenaze elimde "filân ölmüş!" diye gezer idim. Nihayet beni döverek kapıdan dışarıya atarlar ve beşiği elimden alıp saklarlar idi. Nihayet iki üç gün sonra yine beşiği bulup kemâ-fi's-sâbık cenaze yapar idim ve bazen dahi başıma sarık sarıp imamlık ve müezzinlik eder idim. O zaman tahtadan minare yapıp satarlar idi. Gider ondan alıp eve gelip etrafındaki ufak kandilleri yakıp ezan okurdum. "Evde ezan okuma!" diye yine döverler idi. Velhâsıl bunlar ile oynarım işte azizim! En sonra ehl-i tarîk olup azîzân-ı kirâmın kapılarında Kıtmîr-veş atebe-i sa'âdetlerine baş koyup yattım. Merhum enîştem Beşir Ağa'nın bu asi üzerinde olan hakkını bir veçhile eda edemem. Yani bu âlemde sebeb-i feyz ü rif'atim o zat olmuştur vesselâm.

BU FASIL MEKTEPTEKİ AHVALİMİ BEYAN EDER

Mumaileyh Beşir Ağa'nın konağının civarında imaret ittisalinde bir taş mektep olmaktan naşi bu abd-i âsîyi oraya verdiler. Mektebin hocası Şehzade Câmi'-i şerîfi'nin kayyumbaşısı ak sakallı, sulehâdan bir adam idi. Bu asi her gün alessabah mekteb-i mezkûra devama başladım ise de sinnim dokuz sene raddelerinde olduğu hâlde henüz Kur'an'ı dürüst okuyamazdım. İşte mektebe konulmam iki hafta kadar olmuş idi. Yine bir gün alessabah mektebe gidip hoca efendinin ittisalinde pencere içinde oturur. Mehmed Cemaleddin Efendi namında ve bu asiden bir veya iki yaş büyücek bir çocuğu erkence gelmiş bulduğumdan, çocukluk âlemi bu ya, konuşmak için yanına gittim. Mumaileyhin oturduğu pencerenin eni dar olmakla oturduğumuzda diz dize ve yüz yüze oturduk. Dağdan tepeden konuşmakta olduğumuz hâlde nâgehân bu asiye bir hâl-i mestî arız olup kendimden geçtim. Fakat şu kadar hissedebildim ki bu hâl refref-i aşkın teşrifiyle vücudumu ihata eden nûr-ı cânânın tesiri ola. [88] Şu hissimi müteakip gözümden bârân-ı eşk ve bevâdî-i iklîm-i vücûddan seylâb-ı reşk rîzân ve seyelân etmeye başladığından bir bahr-i ummân içinde kaldığımı görüp bütün bütün mest ü mütehayyir olarak asla harekete mecalim kalmadı. Mumaileyh Mehmed Efendi şu hâlimi görmesiyle "Aman kardeşim, sana ne oldu?" deyip hemen yerinden kalkarak bir bardak su getirdi. Bu sudan güç hâl ile birkaç damla içip artık içmeye muktedir olamadığımı görünce kendi eliyle bârân-ı rahmet-veş yüzüme su serpip yıkamaya başladı. İşte bunun üzerine biraz kendimi toplayıp oldukça aklım başıma gelmekle oradan kalkıp yerime geldim. Lâkin asker-i aşk iklîm-i vücûda pek şiddetle hücum ettiğinden suretâ baygınlık, manen mestanelik olarak başımı önümdeki rahlenin üzerine koyup bir zaman iklîm-i vücûda nazır oldum; güya hâba vardım. Onu gördüm ki burasını baştan başa asker-i aşk ihata edip:

Hazır ol bezm-i mükâfâta eyâ mest-i gurûr
Rahne-i seng-i siyeh penbe-i mînâdandır

mısraını cümleten hem-zebân olarak muzafferiyetlerini ilân ile ellerinde olan mızraklarını sağa sola imale ederler. İşte bu manzaradan târî olan havf iktizası veyahut sultân-ı aşkın sa'âdet-i dâreyn olan livâ-yı muhabbeti kalb-i âşıka diktiğinden hâsıl olan sürur u memnuniyet ilcââtı olmalı ki bu fakire o zaman bütün bütün bükâ ve enîn galebe edip o kadar ağladım ki gözlerim kan çanağına döndü. Bu hâl bir saat kadar mümted oldu. Yani asker-i aşk tamamıyla iklîm-i vücûda yerleşip ve haymelerin kurup derd ü belâ nöbetçilerini ortaya saldılar. Badehu gözüm açtım gördüm ki mektep lebâleb dolmuş ve hoca efendi gelmiş, mumaileyh Mehmed Efendi vukuatı tamamıyla ona arz etmiş. Hoca efendi

biçare ne bilsin, çocuk birden bire hastalanıp uykuya varmıştır zannetmiş. Mektepteki çocukların mest hayran bir hâlde fakire baktıklarını ve hazret-i cânânın nazarı dahi üftâdesinde olduğunu görüp ve hoca efendinin "Oğlum İbrahim Bey, ne oldun?" dediğini işitince, çocukluk bu ya, sabır ve tahammül edemeyip yine ağlamayı tekrar ile zâhiren "Bilmem" dedim ise de

İfşâ-yı sır etmek [89] muhâl
İzmârı da pek güççe hâl

mısraı misdâkınca kendi kendime "Ah ne güç hâle giriftar oldum" deyip bu hâl ile mektepte oturamayacağımı anladığımdan hoca efendiden izin alıp mektepten dışarı çıktım. Fakat dışarı çıkar iken göz ucuyla mumaileyh Mehmed Efendi'nin yüzüne baktığımda rengi tagayyür ederek mahzun ve mükedder arkamdan bakmakta olduğunu gördüm. Hatta sokağa çıkıp onun oturduğu pencerenin altından geçer iken ihtiyarsız olarak çektiğim ah seda ve tesirinden olmalı ki pencereden başını çıkarıp yine arkamdan hayran hayran bakmış idi. İşte bu hâl ile hanemize geldim. Validem ve büyük validem ve halam, hâlimi görünce akılları başlarından gidip "Vah vah oğlum, sana ne oldu?" diyerek tecdîd-i hicrân etmeleriyle

Eşk ile tahmîr olunmuş ehl-i aşkın mâyesi
Ağla çeşmim ağlamaktır âşıkların sermâyesi

mısraı mefhumuna ittibâen evde dahi bir vaveylâ kopardık. Bunun üzerine bu fakiri derhâl yatağa yatırıp hemen Açıkbaş namında olan bir tabibi celp ettiler. Tabip nabzıma ve rengime bakıp asla bir şey istifade edemediğinden anlamadığı bir dert olduğunu his ile hafifçe bir su tertip edip gitti.

[**İstitrâd:** Aşk-ı hakîkî hakkında Hazret-i Mevlânâ kuddise sırruhu'l-azîz efendimiz *Mesnevî-i şerîf*lerinde buyururlar [Rusûhî, c.1, s. 3-4:

Her ki râ câme ez-ışkî çâk şud
Û zi-hırs u ayb kullî pâk şud (1: 22)

Yani "Her kimin ki câme-i enâniyyet ü nefsâniyyeti ifrât-ı muhabbet-i Hudâ'dan çâk oldu ve libâs-ı vücûd-ı mevhûmîsi aşkla fena buldu, o kimse hırstan ve ayıptan bi'l-külliye pak oldu." Zira bâis-i uyûb, vücûd-ı pür-zünûbdur, kemâ kâle aleyhisselâm: "Vucûduke zenbun lâ yukâsu aleyhi zenbun âheru."[208] Pes kaçan vücûd-ı nefsânî dest-i aşkla çâk ola, vücûd-ı hakkânî bulur ve her uyûbdan ve küllî zünûbdan pak olur, zira intifâ-yı illet intifâ-yı ma'lûlü iktiza eder. Pes malûm olsun ki mutahhir-i kulûb-ı insânî ve müzekkî-i uyûb-ı nefsânî ve tabîb-i ilel-i cismanî ve ruhanî aşktır azizim:

Şâd bâd ey ışk-ı hoş sevdâ-yı mâ
Ey tabîb-i cumle illethâ-yı mâ (1: 23)

208 "Senin varlığın başka bir kabahatin karşılaştırılamayacağı bir kabahattir."

"Ey bizim sevdası çok olan aşkımız, şad ol; ey bizim cümle illetlerimizin tabibi, ebedî âbâd ol!" [90] Aşk cemi illetlerin tabibidir. Zira emrâz-ı ilel iki kısımdır: Bir kısmı cismanî ve bir kısmı ruhanîdir. Aşk bu iki kısma dahi tabîb-i rahmânîdir. Tavzîh-i ma'nâ bu veçhile olur ki sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz "el-Beredetu re'su kulli dâin"[209] buyurduğu hadîs-i şerîf mucebince emrâz-ı cismânî ekser kesret-i ekl ü şürbden hâsıl olur. Âşık olan kimse ise ekl ü şürb kaydından kurtulur ve perhizkâr olur, "Ve'l-hamiyyetu re'su kulli devâin"[210] mefhumu bulunup aşk emrâz-ı cismânîye dahi deva kılar ve âşıkın bedeni aşk ile zinde olup hayat bulur. Nitekim Züleyha her bâr hasta olsa, Yusuf'u görse sıhhat bulurdu ve gamnâk olsa, Yusuf'u ansa şâd olurdu ve za'f hâlinde görse veya ansa bedenine kuvvet gelirdi. Neam, eğerçi aşk nehâfet ü nühûl ü sufret-i vech ü zübûl mânendi afetler îrâs eyler, velâkin bu illetler hayât-ı aşka nispetle ayn-ı sıhhat ve mahzâ ni'met ü rahattır.

Ve ammâ kısm-ı sânî ki emrâz-ı rûhânîdir, meselâ ahlâk-ı rediyye ve ef'âl-i seyyie ki aşk bunlara dahi tabîb-i şâfîdir ve devâ-yı kâfîdir. Evvelâ "Hubbu'd-dunyâ re'su kulli hatîetin"[211] hadisinin muktezasınca hubb-ı dünyâ ki cemî'-i ma'âsîye bâdî ve cümle ilel-i ma'neviyyeyi havidir, âşık olanda bulunmaz ve nahvet ü namus ki ekber-i seyyi'edir, "Lâ yectemi'u'l-kibru ma'a'l-îmâni fî kalbin vâhidin"[212] muktezasınca imanla kibir bir yerde cem olmaz. "Fe-keyfe yectemi'u ma'a'l-işki, fe'fhem"[213] azizim. Hitâm şud.]

İşte yukarıda zikrolunduğu üzere asker-i aşkın cibâl-i şâmihât-ı aşktan sahrâ-yı vücûda nüzullerinde metâ'ib-i seferden hâsıl olan atş u harâret cânlarına geçtiğinden gizlenmiş olan gözelerden istifâde-i âb-ı hayât etmek için saplamış oldukları kanlı kanlı mızraklarından iklîm-i vücûd delik delik olup iyiden iyi zedelenmiş olduğundan şu zahmelerden hâsıl olan hararet ve ızdırapla ateşler içinde yanar idim.

[**İstitrâd:** Ma'nâ-yı aşk: Aşk denildiği vakitte zihinde tasavvur olunacak mananın tarîf-i mâhiyeti murat olundukta ne demek olduğu burada beyan olunur. Şöyle ki ulemâ-yı izâm lisanında "Vellezîne âmenû eşeddu hubben lillâhi"[214] misdâkınca aşk, fart-ı muhabbettir; muhabbet ise abde nispetle irâdet-i tâ'attır ve Hakk'a [91] nispetle abdine in'âm-ı mahsûs irade etmesidir. Ecille-i ulemâdan İmâm Kuşeyrî hazretleri muhabbet meselesini pek güzel tahkik edip diyor ki "Hak ta'âlâ hazretlerinin abd için muhabbeti abdine in'âm-ı mahsûs için irade etmesidir." İnamı irade etmesi rahmeti olduğu gibi, imdi rahmet iradeden

---

209 "Hazımsızlık bütün hastalıkların kaynağıdır." *Keşfu'l-hafâ*, c. 1, s. 132, no: 380; *Mizânu'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*, c. 2, s. 77-78, no: 1343; *Lisânu'l-mîzân*, c. 3, s. 425, no: 1670; es-Sehâvî, *el-Makâsidu'l-hasene*, s. 61. Bu kaynaklarda merfu hadis olarak "Aslu kulli dâin el-beredetu" şeklinde yer almıştır.

210 "Hamiyet, bütün devaların başıdır." *Keşfu'l-hafâ*, c. 2, s. 214, no: 2320.

211 "Dünya sevgisi, bütün kabahatlerin başıdır." *Keşfu'l-hafâ*, c. 1, s. 344, no: 1099.

212 "Kibir ve iman aynı kalpte bir arada bulunmaz."

213 "Hâl böyleyken aşk ile nasıl aynı kalpte bir arada bulunabilir ki, anla artık!"

214 "İnananlar ise en çok Allah'ı severler." Bakara, 2/165.

hastır; muhabbet dahi rahmetten ahastır. Pes Allah ta'âlânın abde inam ve sevap isal etmesine rahmet tesmiye olunur. Kurbet ve ahvâl-i aliyyeye mahsus olan irâde-i seniyyesine de muhabbet tesmiye olunur. Pes irâdet-i Hak sıfat-ı vâhidedir. Mütaallakâtının yani taalluk ettiği şeylerin tefâvütü hasebiyle isimleri başkalaşır. İrâde-i Hak, ukubete taalluk ettiği vakit de gazap tesmiye olunur; umûm-ı ni'mete taalluk ettikte rahmet tesmiye olunur ve husûs-ı ni'mete taalluk ettiği vakit de muhabbet tesmiye olunur. Ama abdin Cenâb-ı Hakk'a muhabbeti bir hâlettir ki kalpte bulunur, ibâretten müstağnidir. Tahkîkan bu hâlet abdi, Hakk'ı tazime ve rızasını ihtiyara sevk eder ve likâ-yı mahbûb için kıllet-i sabra ve ihtiyâca getirir ve Hakk'ın gayrıdan kararını kat' eder." İşte ulemâ-yı izâm indinde muhabbetin müsellem olan manası budur.

Ama meşâyıh-ı kirâm hazerâtının aşk u muhabbet meselesinde zîb-i sahîfe-i şühûd olan tahkikatı cihetine atf-ı lahhâze-i dikkat olunur ise, aşkın ta'yîn-i mâhiyetinde aczden başka bir şey denilemez. Çünkü aşk mukaddemât-ı akliye ile bi't-tasavvur hakikati tasvir ve tayin olunur şey değildir. Ehl-i hakîkat indinde aşk, sıfat-ı Hak'tır. Akıl ise âlem-i halktan olmakla âlem-i halk dairesinde istikşâf-ı hakîkat eder. Binaenaleyh aşk denildiği vakitte manası teali ediyor da derecât-ı akl u kıyastan çıkıp gidiyor. Hazret-i Mevlânâ kaddesallâhu sırrahu *Mesnevî-i şerîf*in ikinci cildinin evâilinde buyurur ki:

> "Pursîd yekî ki "Âşıkî kîst?" Guftem ki "Çu men şevî bi-dânî. Işk u mahabbet bî-hisâbest cihet-i ân ki gufteend: "Sıfat-ı Hakkest be-hakîkat-i u nîst. Ve nisbet-i û be-bende mecâzest yuhibbuhum temâmest ve yuhibbûnehu kudâst?"

Manası: "Sordu bir kimse bana ki "Ey Mevlânâ, âşıklık nedir?" Dedim ki "Çün benim gibi olasın, bilirsin. Aşkla muhabbet bî-nihâye ve bî-hisâbdır. O cihetten ki demişlerdir: "Aşk [92] ve muhabbet, sıfat-ı Hak'tır. Hakikatte aşk u muhabbete nihayet yoktur, zira Hak ta'âlânın sıfatıdır ve evsâf-ı Hakk'a işe nihayet olmaz. Ve o muhabbetin nispeti kula mecazdır. Hakikatte muhabbet Hakk'ındır, zira "Kuntu kenzen mahfiyyen, fe-ahbebtu en u'refe, fe-halektu'l-halke li-u'refe"[215] buyurdu. Muhabbet, Hakk'ın sıfat-ı kadîmesidir. "Allah ta'âlâ müminlere muhabbet eder" kelâmı tamam ve kâfidir ve hakikattir ve hem mukaddemdir; "Ve yuhibbûnehu"[216] yani "müminler Allah'a muhabbet ederler" kandadır!" Yani asıl muhabbet kullarına iptida Hak'dandır. Pes ba'd-i muhabbet-i Hak, kulda muhabbet zuhur eder. Haddizatında Hak, abde muhabbet eylemezden evvel abd, Hakk'a muhabbet eylemek mümkün ve kabil değildir. Pes abdin Hakk'a olan muhabbeti mecaz ve itibarî olur, fe'fhem.

---

215 "Ben gizli bir hazine idim, sonra bilinmek istedim; bilinmek için de yaratıkları yarattım." *Keşfu'l-hafâ*, s. 2, s. 132, no: 2016. Burada "Kuntu kenzen lâ u'refu. Fe-ahbebtu en u'refe fe-halektu halkan. Fe-arreftuhum bî, fe-arefûnî" "ve fî lafzin: fe-te'arreftu ileyhim fe-bî arefûnî" şeklinde olup İbn Teymiyye, hadis değildir, senedi yoktur demiş, ez-Zerkeşî, İbn Hacer, es-Suyûtî ve el-Kârî de aynı görüştedir denilmiştir.

216 "Onlar da O'nu severler." Mâide, 5/54.

[İstitrâd: Hazret-i Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî kuddise sırruhu'l-âlî efendimiz *Mesnevî-i şerîf'lerinin* beşinci cildinde iki yüz otuz beşinci sayfasında buyururlar ki:

"Beyân-ı ittihâd-ı âşık u maşûk ez-rûy-ı hakîkat egerçi mutezâddend ez-rûy-ı ân ki niyâz zıdd-ı bî-niyâzest çunân ki âyîne bî-sûretest u sâdeest ve bî-sûretî zıdd-ı sûretest. Velîkin der-miyân-ı îşân ittihâdîst der-hakîkat ki şerh-i ân dırâzest ve "Li'l-ârifi yekfi'l-işâretu."[217]

"Bu surh-ı şerîf hakîkat yüzünden âşık ve maşûkun kemâl-i ittihâdı beyanındadır. Eğerçi ikisi zıtlardır o vecihten ki niyâz, bî-niyâzın zıttıdır, yani maşûkun sıfatı ve şânı müstağni ve bî-niyâz olmaktır ve âşıkın sıfatı ve şânı niyâz kılmaktır ve müftekir olmaktır. Bu sıfatayn-ı mütekâbileteyn vâsıtasıyla âşık ve maşûk min haysü'z-zâhir birbirlerine zıt görünürler; lîkin min haysü'l-hakîkat müttehitlerdir, zira âşık ve maşûk hubb-ı ezelînin iki mazharıdır. Muhabbet-i ezelîye mazhar-ı ma'şûktan nâz ve istiğnâ ile zıtlık eyler ve mazhar-ı âşıktan iftikâr ve niyazla zuhur eyler. Pes bi-hasebi'z-zâhir zıtlar ve min haysü'l-ma'nâ müttehitlerdir. Meselâ ancılayın ki âyîne bî-sûret ve sade ve mücellâdır. Ve suretsizlik suretin zıttıdır. Velîkin onların mâbeyninde hakikatte bir ittihat vardır ki o hakikatte olan ittihadın şerhi dırâzdır, yani eğerçi bî-sûretlik suretin zıttıdır velîkin o bî-sûret olan ayna ile suretin mâbeyninde filhakika bir azim ittihat vardır. O filhakika olan ittihat icmalen budur ki âyinede mer'î olan sûret hariçte olan sûret-i asliyenin aksidir. Eğerçi bi-hasebi'z-zâhir iki suret olur ki biri aynada olan suret ve biri dahi sûret-i asliyedir. Bu iki suretin mâbeyninde manen ittihat olduğu âkılın malûmudur. Ve âkıla bir işaret kâfidir. Pes eğer bir âkıl isen âşıkla maşûku dahi buna göre kıyas eyle."

Mesnevî:

Cism-i Mecnûn-râ zi-renc-i dûrî
Ender âmed nâgehân rencûrî (5: 1999)

"Mecnun'un cismine Leylâ'nın dûrluğundan nâgehân bir rencûrluk geldi." Yani Leylâ'nın bu'd ve firakından Mecnun hasta oldu.

Hûn be-cûş âmed zi-şu'le-i iştiyâk
Tâ bedîd âmed ber-ân Mecnûn hınâk (5: 2000)

"İştiyâk şu'lesinden kan cûşa geldi, yani Leylâ'nın iştiyakından Mecnun'un kanı kaynadı. Hatta o Mecnun üzere hınâk zâhir oldu." "Hınâk" boğazda bir marazdır ki insanın boğazını boğduğu için ona hınâk derler.

Pes tabîb âmed be-dârû kerdeneş
Guft çâre nîst hîç ez-reg-zeneş (5: 2001)

---

217 "Arif olana bir işaret yeter" Metinde "li'l-ârifi yekfîhi'l-işâretu"

"Pes tabip, Mecnun'a ilâç eylemeye geldi. Tabip onu gördükte, "Hiç reg-zenden gayrı ona çare yoktur" dedi.]

Bahr-i ba'îdü'l-ka'r-ı aşkın şinâveri Fahreddin-i Irâkî kuddise sırruhu hazretleri dahi *Leme'ât-ı aşk* risalesinde aşkın lisanından diyor ki:

Işkem ki der-du kevn mekânem bedîd nîst
Ankâ-yı magribem ki nişânem bedîd nîst

Z-ebrû vu gamze her du cihân sayd kerdeem
Menger bed-ân ki tîr u kemânem bedîd nîst

Çun âftâb der-ruh-ı her zerre zâhirem
Ez-gâyet-i zuhûr ıyânem bedîd nîst

Gûyem beher zebân u beher gûş bişnevem
V'în turfe-ter ki gûş u zebânem bedîd nîst[218]

Hurşîd-i sipihr-i aşk u muhabbet ve mahzen-i esrâr-ı ilm ü marifet Hazret-i Mevlânâ nefe'anallâhu bi sırrihi'l-esnâ efendimiz dahi mâhiyet-i aşkın takrir ve tefsiri müte'azzir olduğuna dair yine *Mesnevî-i şerîf*inde buyururlar ki

Pes çi bâşed ışk deryâ-yı adem
Derşikeste akl-râ âncâ kadem[219] (3: 4723)

Hayretî âyed zi-ışk ân nutk-râ
Zehre nebved ki kuned ân mâcerâ[220] (5: 3241)

Dernegunced ışk der-guft u şenîd
Işk deryâyîst ka'reş nâ-bedîd[221] (5: 2731)

Katrehây-ı bahr-râ netvân şumurd
Heft deryâ pîş-i û bahrest-i hurd[222] (5: 2732)

Bâ-Muhammed bûd ışk-ı pâk cuft
Behr-i ışk û-râ Hudâ levlâke guft[223] (5: 2737)

Rumûz-âşinân-ı aşk u muhabbet aşkın hep sıfât ve âsârından bahs ü hikâye etmişlerdir. Zât-ı pâk-aşk mütevârî perde-i nâz u istiğnâdır.

---

218 Ben o aşkım ki iki âlemde mekânım hiç bilinmedi. Ben anka kuşuyum ki söylerler, nişanım hiç bilinmedi. Bende ok ve yay yok sanma, kaşımla gözümle her iki âlem benim avım. Güneş gibi bütün zerrelerin yüzünde görünürüm. Zuhurum şiddetinden varlığım belli değildir. Her dilde konuşur, her sözü işitirim. Tuhaf olan şu ki gözüm kulağım belli değil.

219 Akıl nedir ki? Onun orada ayağı kırıktır.

220 Aşktan o söze bir hayret gelir ki o macerayı eylemeye yüzü olmaz.

221 Aşk, ne dile ne kulağa sığar. O sınırı görülmeyen bir deryadır.

222 Onun deryasının damlaları hesaba gelmez. Yedi derya onun katında değersiz bir denizdir.

223 Muhammed'le pak aşk çift oldu. Onun aşkından Tanrı "sen olmasaydın" dedi.

Muhyiddin-i Arabî hazretleri dahi aşkı tarif edip "Aşk u muhabbetin derd ü belâ gibi muhibbin kâffe-i eczâsına sirayet ve iltifat etmesidir. Sarmaşık otu manasına olan aşaka'dan [93] müştaktır; ifrât-ı muhabbettir" diyor. Bazı muhakkıkîn dahi "el-Mehabbetu meylu'n-nefsi ile'ş-şey'i li-kemâlin edreke fîhi; ilâ-âhirihi."[224] Yani "Muhabbet kalbin bir şeye meyletmesidir, o şeyde kemal idrak eylediği için" diyor. Muhassal-ı kelâm ulemâ-yı esrâr-ı aşk harem-sarây-ı aşkı sâde dillere keşf ü ayan etmiyorlar, belki âsitân-ı feyz-âşiyân-ı irâdete baş koyan müstaiddîni sırran vâsıl-ı dîdâr-ı aşk ediyorlar azizim. Hitâm şud.]

İşte o gece sabahlara kadar bir taraftan hayâl-i cemâl-i yâr ve diğer taraftan ıztırâb-ı vücûd-ı cerîhadâr ile bir yandan diğer yana dönerek ve ah u efgân ederek sabahladım. Alessabah mektep zamanından evvel "Aman mektebe gideyim, belki çocuklar ile biraz müteselli olurum" diyerek derhâl kendimi mektebe attım. Çi fayda ki kimse ile eğlenmek ihtimalim olmayıp cananın teşrifine intizaren gözüm mektep kapısında kaldı. Bir de onu gördüm ki hazret-i cânân teşrif ettiler. Lâkin velâkin dünkü gün gördüğüm Mehmed Efendi değildir, zira asla ve kat'â fakire iltifat etmedi. Yani "Kardeşim nasıl oldun?" deyip istifsara tenezzül buyurmadığından başka, yüzüme bile bakmadı. Anladım ki sultân-ı aşk, iklîm-i vücûd-ı âşıka asker-i gam vehmini sevk eylediği gibi, ber-muktezâ-yı kânûn-ı aşk maşûka dahi nâz u istiğna hilkati bahşetmiştir. Zaten canan esnafzade olup metaına revaç vermeyi pek iyi bildiğinden, şu hilkatle bâzâr-ı aşka çıkıp metâ'-ı cemâline bir kat daha zîb ü fer verir idi. Artık zarurî ve tabiî fakir dahi onun yüzüne bakamadım. Ancak mushaf-ı hüsnünü dersimle beraber ezberlemeye başlayıp ve şeb tâ-seher hayaliyle uğraşıp sabahleyin mektep daha açılmadan gelip mektep kapısında beklerdim. Canan ise mektebe erken gelmeyi terk ile geç gelmeye başladı. Her ne vakit mektep kapısından içeri girse, kalbimde ihtiyarsız olarak fevkalâde bir helecan hâsıl olup rengim kavs-ı kûzaha döner idi. Fakat mektepte bu hâlimi anlayacak derecede zeki bir çocuk olmadığından hiç kimse esrarıma vâkıf olamadı. İşte şu hâl ile aradan bir mâh kadar vakit geçti.

Tam evvel bahar idi ki bir gün lâle ve sümbül ve menekşe [94] bir demet yapıp canan gelmezden evvel çekmecesinin içine koydum. Canan teşrif edip çekmecesini açtığında demeti bulmasıyla alıp kokladı. Çi fayda ki yüzüme bakmadı. Lâkin kim getirdiğini sual dahi etmediğinden fakirin takdim eylediğini hissettiğini anladım. Aradan beş on dakika geçtikten sonra yine eline alıp kokladı. Fakat bu defa yüzüme bakıp nîm tebessüm etti, yanî bizim âşıkımız getirmiş manasını ve iltifatını ima eyledi. İşte o saatte fakirde hâsıl olan zevk u sefayı kalem ile asla tarif edemem. Bu hâli âşıkın vicdanına havale ederim. Canan kendisine olan aşk u muhabbeti ya bilir, ya bilmez idi. Yok yok bilirdi! Meşhur meseldir ki

Aşk odu evvel düşer maşûka ondan âşıka
Şem'i gör kim yanmadan yandırmadı pervâneyi

224 "Sevgi, gönlün bir olgunluk sezdiği şeye meyletmesidir." *Feyzu'l-kadîr*, c. 1, s. 167, el-Kâdî'den naklen.

misdâkınca elbette bilirdi. Siyyemâ pek üstat maşûk idi.

Şimdi gelelim: Kur'an'ı sökemeyen İbrahim artık tevfîk-i rabbânî ve mu'âvenet-i aşk-ı sultânî bir ay içinde hafızlar gibi kıraat etmeye başladım, zira muallim-i ma'nevî aşk idi. Mektepte kalfam başka bir çocuk idiyse de hazret-i cânân iltifat etmek için ara sıra fakiri çağırıp "Gel bakayım, nasıl okuyorsun?" diye önüne alıp okutur idi. Ve bu fakir ise önünde otururken ihtiyarsız terleyip dilim dolaştığından bu hâlime gülüp "Canım, ne oluyorsun, niçin terliyorsun?" gibi kelimeler ile iltifatlar eder idi. Aradan bir hayli müddet dahi böylece güzerân etti. Her nasılsa bir gün Cenâb-ı Hak gönlüne merhamet ve insaf ihsan buyurup erkenden mektebe teşrif ettiler. Yerine oturdu, fakat fakir ile asla konuşmadı. Fakirde dahi nutuk müte'azzir oldu.

Arz-ı hâl vermeye cânâ seni tenhâ bulamam
Seni tenhâ bulıcak kendimi aslâ bulamam

misdâkınca cananı tenha buldum ise de kendimi kaybettim. Ama sultân-ı aşk şöyle emr ü ferman etti ki gidip ayaklarına kapanayım ve hâlimi arz edeyim. Bunun üzerine ihtiyarsız bir cesaret gelmekle yerimden kalkarak yanına gidip hemen iki ayaklarına kapandım:

İhtiyârım kalmadı ey şâh-ı sultân-ı cihân [95]
Bendene rahm eyle artık pâdişâhım el-emân

Hânumânım gitti elden neng ü nâmûsum dahi
Râh-ı aşkında efendim bendeyim bî-hânümân

Şem'-i ruhsârına yaktım bâl ü per pervâne-veş
Şem'-i cem'-i bezminim yandım yakıldım bî-gümân

Hâk-i pâye yüz sürüp dergâhına geldim hazîn
Tut elim düştüm ayaktan lutf et ey kaşı keman

Çâresiz bîçâreyim başım ayağın altına
Mürde-i aşkım bağışla bir hayât-ı câvidân

Sorma ey rûh-ı revânım hâlime rahm eyle gel
Sen Revâncı-zâde'ye işte bu dem rûhum revân

Nâr-ı Nemrûd'a mecâzen attılar İbrahim'i
Nâr-ı aşk idi hakîkat sonra oldu gülsitân

İşte bu beyitler ile ayaklarına kapanıp ağlamaya başladım. Hazret-i cânân güldü: "Ne oldun, nedir bu hâl, niçin ağlıyorsun, niçin ayağıma kapandın?" Bu sözden hâsıl olan te'sîrât-ı ma'nevî ağlamayı çoğaltıp âdeta hıçkıra hıçkıra ağladım. Canan: "Canım, ağlamayı bırak" Nedir muradın onu söyle bana?"

Hâlimi cânâna arz etmek ne müşkil kârdır
Kâr-ı müşkil işte bu ifşâ-yı râzı ârdır

dedim. Geçen gün senin yanında oturur iken bana bir hâl oldu. Ben de bilmiyorum nedir bu hâl! Ancak seni gördükçe kalbimde helecan ve bir titreme zuhur edip rengim diger-gûn oluyor ve yüzüne bakamıyorum. Eğer yüzüne nazar eder isem, ağlamak geliyor ve her gece seni rüyada görüyorum. İşte hâlim budur. Bilmiyorum nedir bu hâl!" dedim. Canan tekrar bir kahkaha ile gülüp "Bende bir kitap vardır, onu sana vereyim de oku. O kitabı okudukça bu hâl senden defolur" buyurdu. Fakir "Aman efendim, pek de bu hâlin defini gönlüm arzu etmiyor."

Kitâb-ı aşktır cânâ onu hıfz eylemek lâzım
Sezâ-yı rûhu'l-kuds olsa ona pervâne-veş hâdim

Zira ki bu hâle düşeli zihnim, efkârım dîger-gûn oldu. Yani evvelce Kur'an'ı dürüst okuyamaz idim, şimdi hamd olsun su gibi okuyorum.

Himmet-i aşkın efendim beni hâfız etti
Hıfz-ı Kur'ân'ımı dinletmeye bir gün kaldı

Ve hem de sair çocuklar gibi öyle mahallede oyun oynamak gönlüm istemiyor, ancak sabah ne zaman olacak da mektebe gideceğim diye düşünüyorum.

Ne zevk-i [96] bâzîçe kaldı hâyâl-i hâtırda
Benim o tıfl ki furkân-ı aşk dersimdir

Daima sizinle birlikte olmayı gönlüm arzu ediyor" dedim. Canan tekrar "Ne ise, ben senin derdini anladım. İşte o kitabı sana vereyim de sen de o zaman anlarsın. Haydi şimdi yerine git, ağlama. Yarın kitabı alıp erken gelirim" buyurdu. Oradan kalkıp yerime geldim. Lâkin bu müddet içinde olan ahvalim ve sürurum ne dereceye vâsıl olduğunu kalem ile arz edemem, ancak ehl-i hâlin vicdanına havale ederim.

[**İstitrâd:** Malûm olsun ki inde ehli'l-kemâl surete mensup olan aşklar, mücerret suret üzere değildir ve mutlaka melîha ve cemîle olan şeyin rûyu üzere de değildir; zira o nesne ki filhakika maşûktur, suret değildir, gerek cihân zâhirinin ve gerekse cihan bâtınının aşkı olsun. Zira zâhir ü bâtın maşûk hakikaten iki mir'ât gibidir, hem onda ve hem bunda mütecelli olan odur:

Cihân mir'ât-ı husn-ı şâhid-i mâst
Fe-şâhid vechehu fî kulli zerrât[225]

Huve'l-Evvel ve'l-Âhır ve'z-Zâhir ve'l-Bâtın
Be-cuz yâ hû vu yâ men hû diger çîzî nemîdânem[226]

O nesne ki sen suret üzere âşık olasın, çünkü onun canı tenden taşra gitti, onu niçin terk etmişsin? Malûm oldu ki mücerret surete âşık değil imişsin, belki suret sebebiyle zuhur eyleyen manaya âşık olmuşsun. Lâkin bu manayı dürüst fehm eylememişsin. Zira o maşûkun olan kimsenin ruhu gittikten sonra sureti

225 Cihan, sevgilimizin güzelliği aynasıdır. Her zerresinde onun yüzünü gör.
226 O Evvel, Ahir, Zâhir ve Bâtın'dır. Ben ve o dışında başka hiçbir şey bilmiyorum.

yerindedir. Lâkin sende bu tokluk nedir ve bu melâlet ve se'âmet ne cihetten hâsıldır? Ey âşık, gir ve iste ki senin maşûkun kimdir? Yani tahsîl-i marifet eyle, tâ senin filhakika maşûkun kim idiği sana malûm ve ruşen ola azizim. O nesne ki mahsustur, his ve surettir; sen ona âşık oldun. Pes his ve suret olan maşûkun gittikten sonra ona muhabbet eylemediğinden malûm olur ki maşûk mücerret his ve sureti olan değil imiş, belki o his ve suret aynasından sana yüz gösteren ma'şûk-ı ma'nevî [97] imiş azizim.

Âşıkın vefası ve sıdk u sefâsı o aşk-ı hakîkî, ma'şûk-ı hakîkîye ziyade eyleye vefa sureti kaçan dîger-gûn olur. Yani madem ki âşıka vefa ola ve o vefa aşk-ı hakîkî ma'şûk-ı hakîkî canibine ziyade kıla, o vefanın min ba'd sureti mütegayyir ve şekli dîger-gûn olmaz gerekse maşûk o âşıka suretle mütecelli olsun ve gerekse o sureti terk eylesin. Ama çün ki vefâdârlık vücûd-ı âşıkta aşk-ı hakîkati efzûn eylemese ve âşık ma'şûk-ı hakîkî canibine âşık-ı vefâdâr olmasa, ma'şûk-ı hakîkate ayna olan suretten o tecelli gidip suretten ondan hâlî kaldıkta vefa dahi suret ve şeklini dîger-gûn eyler, yani vefaya halel gelir. Meselâ ekser-i ehl-i sûret olan uşşâk-ı mecâzî kaçan bir suretten melâhet ve letafet gitse, onların vefaları dahi suret ve şeklin diger-gûn edip bozulur. Eğer bunda bir sual lâzım gelirse ki o sual budur: Vefa aşkı nice ziyade eyler ki aşk, kesbî değildir? Cevap odur ki ne'am, aşk, kesbî değildir, belki ma'şûk-ı hakîkînin bendeyi sevmesine mevkuftur. Çünkü ma'şûk-ı hakîkî bir bendesini sevse elbette o bende rabbısına âşık olmak mukarrer olur. Pes Hak ta'âlânın abde muhabbet eylemesine vefa ve sıdk u sefâ sebeptir. Nitekim bu hadis bu manaya delâlet eyler. Kâle sallallâhu aleyhi ve sellem hâkiyen an rabbihi: "Lâ yezâlu'l-abdu yetekarrebu ileyye bi'n-nevâfili hattâ uhibbuhu fe-izâ ahbebtuhu..."[227] ilâ âhirihi.

Ehl-i tahkîk demişlerdir ki abd, nevâfil ile Hak ta'âlâya takarrüp eyler, hatta Hak ta'âlâ o bendeye muhabbet eyler. Pes Hakk'ın bendeye muhabbeti ve bendenin Hazret-i Hakk'a muhabbet eylemesini müstelzim olur. Pes Hakk'ın bendeye muhabbeti pes-i nevâfil ki sıfat-ı vefâdır, abdin Hazret-i Hakk'a olan aşk u muhabbetine sebep olmuş olur. Pes aşk u muhabbet dahi min vechin vehbî ve min vechin kesbî olmuş olur.

İmdi surette olan maşûkların ma'şûk-ı hakîkîye mir'ât ve mazhar olmaları misali böyledir ki meselâ güneşin pertevi duvar üzere yaldıradı, duvar ariyetî tâbiş buldu, kezalik ma'şûk-ı hakîkî bu zâhirde olan maşûkların sureti üzere tecelli kıldı ve tâbân oldu, onun pertev ve letafetini bu maşûkların dîvâr-ı vücûdu ariyet buldu. [98] Duvarın pertevi kendinden olmadığı gibi, maşûkân-ı suverînin

227 "Kul nafile ibadetlerle bana yaklaşmaya devam eder, nihayet onu severim. Ben onu sevince..." *el-Buhârî*, c. 5, s. 2384, no: 6137. "Men âdâ lî veliyyen fe-kad âzentuhu bi'l-harbi. Ve-mâ tekarrebe ileyye abdî bi-şey'in ahabbe ileyye mimme'fteradtu aleyhi. Ve-mâ-yezâlu abdî yetekarrebu ileyye bi'n-nevâfili hattâ uhibbuhu. Fe-izâ ahbebtuhu kuntu sem'ahullezî yesme'u bihi ve basarahullezî yabsiru bihi ve yedehullezî yebtişu bihâ ve riclehullezî yemşî bihâ. Ve in seelenî le-u'tiyennehu, ve-le-in iste'âzenî le-u'îzennehu. Ve-mâ tereddedtu an şey'in ene fâ'iluhu; tereddudî an nefsi'l-mu'mini yekrehu'l-mevte ve ene ekrehu mesâetehu."

dahi his ve letafeti kendilerinden değildir. Zira beşerde olan letafet bir bakırın üstüne altın sıvayıp yaldız eyledikleri yaldız gibidir. Kaçan o yaldız gitse bakır zâhir olduğu gibi, o letafet gittikte beşer dahi zişt ve pîr har gibi olur demektir azizim. Hitâm şud.]

İşte o gün îd-i ekber ve o gece leyle-i Kadr idi. Artık sürurumdan o gün mektebe sığamaz oldum. Biçare çocuklar hâli bilmezler ya, o günkü hâlime bakıp taaccüp edip "Mutlaka İbrahim bugün çıldırmıştır. Baksanıza ne kadar sürur vardır, çocuklar ile nasıl güzel güzel konuşuyor ve nasıl gülüyor! Hiç bunun böyle konuştuğunu ve güldüğünü bilmiyoruz!" diye birbirlerine söylerler ve benden de sebebini sual ederler idi. Fakir de cevabında "Yarın bizim düğünümüz vardır, onun için bugün böyle neşeliyim" dedim.

Arûs-ı aşk-ı yâre bil ki yarın izdivâcım var
Bugün sorman onu benden ki yarın ihtiyâcım var

Bu sözden çocuklar başıma birikip "Ne düğünü bu? Bizi de davet edecek misin?" dediler. Fakir "Sizi sonra çağıracağım. Yarın nikâh cemiyeti vardır" dedim. Çocuklar "Sana mı?" dediler. "Evet, pederim beni evlendirecek, yarın alessabah kitâb-ı nikâh mı nigâh mı yazılacaktır!" dedim. "Nasıl canım kitâb-ı nigâh?" "Bilmem" dedim, "İşte odur" dedim. Şimdi bunlar cümleten bir kahkaha ile gülüp "Kaçın bunun yanından, bugün bu deli olmuştur!" demeleriyle beraber, hoca efendi bunların böyle gülüşlerinden bunlara hitaben "Nedir oraya toplanıp gülüyorsunuz? Haydi yerinize çocuklar!" diye nida etmesiyle beraber, hazret-i cânân dahi zaten hoca efendinin yanında pencere içinde yazı ile meşgul idi, o da başını kaldırıp bu tarafa nazar buyurdu. Gördü ki benim cünbüşümden böyle çocuklar başıma toplanmış, o da nîm tebessüm edip fakire böyle şeyler etme gibi bir işaret geçti. Lâkin velâkin velâkin işte bu işaret ciğerlerime geçti. Güya bir zincir ile o dem elimi, ayağımı, dilimi bağlamışlar gibi birden bire hareketten sakıt oldum ve şöyle edîbâne yerimde oturdum. Şimdi bu hâlimi dahi çocuklar görüp hafif hafif gülerek birbirlerine "Bak, bak, şimdi İbrahim ne tuhaf oldu, nasıl hoca efendiler gibi kurum ve vakar [99] peyda eyledi! Muhakkak bugün çıldıracaktır!" der idiler.

Ân-ı vâhidde edip tagyîr ahvâl-i mizâc
Şöyle oturdum vakârım ile mânend-i sirâc

İşte bu hâl ile akşamı ettim, azat olup eve gittim. Lâkin evde, mektepte yaptığım tuhaflığın yüz katını yapıyorum. Ev halkı artık gülmeden gözlerinden yaş geliyor. Büyük validem fevkalâde sever idi, artık "İbrahim'im, bugün oğlum sana ne oldu? Aman nazar değmesin!" diyerek üzerime okur idi.

Şebim Kadr oldu rûzum îde döndü inbisâtımdan
Alırdı bûy-ı şâdî şâm subhile meşâmımdan

Artık o gece bizim Kadir'imiz olup komşular dahi cem olmuştur. Nısfu'l-leyle kadar olan cünbüş-i muhabbetin tavsifi mümkün değildir. Alessabah güneş tuluuyla beraber mektep kapısında muntazır-ı dîdâr-ı cânân oldum.

İntizâr ile kadîd oldum rehinde el-amân
El-amân ey şâh-ı hûbân el-amân

Biçare ev halkı ne bilsin İbrahim'i mektebe kimdir alessabah sevk eden. Büyük validem der idi "Oğlum, daha mektep açılmadı, biraz karnını doyur, bir parça kahvaltı ye de öyle git."

Hayır, hayır bana artık nenem yeter lutf et
Ne kahve altı ne üstü diler mi mekteb-i aşk

"Hayır hayır bana kahve altıdan ise mektep altı ve üstü a'lâ ve bâlâdır" diyerek dahi:

Gideriz mekteb-i ehl-i dile feyz kaparız
Okuruz mes'ele-i aşkı kitâbı kaparız

Kâfir ü mü'min ile zülf ü ruhun yâd ederek
Geh hum-hânede geh Ka'be'de yâra taparız

Fikr-i ebrûyla dîdârına müştak olduk
Geçeriz cisr-i sırâtı reh-i hulde saparız

misdâkına ittiba ederek hemen Mushaf'ı alıp çıkardım. İşte o gün mektep kapısında oturdum. Badehu mektep açıldı, mektebe girip yerimde oturdum. Lâkin nasıl oturuyorum, tarif edemem. Mektebin kalfası Câmi'-i şerîf hademelerinden bir hafız idi, erkenden gelip mektebi açıp gider, sonra yine gelirdi. İşte mektep tenha. Aman kimse gelmeden hazret-i cânân gelse diye zihnim perişan, efkârım müşevveş bir hâlde iken nâgehân onu gördüm ki güneş gibi tulu edip iklîm-i vücûdu zulumât-ı efkârdan kurtarıp ziyâ-bahş-ı tecellî eyledi.

Ey ziyâ-bahş-ı tecellî-i füyûzât-ı cihân
Mürdeyi ihyâ eden Îsâ mısın bilmem amân

[100] Hemen zât-ı şâhâne gelmiş gibi kemâl-i tazim ü tekrîm ile kıyam edip önüme baktım. Buyurdu ki "Elbette tazim ü tekrîm edersin, zira ki derdine derman olan kitabı getirdim."

Mushaf-ı hüsnün değil midir kitâb-ı câvidân
Ey şeh-i mülki melâhat dâda geldim el-amân

Hazret-i cânân yerine oturdu; yanına gittim. "İşte al, bu kitabı da oku. Ama burada okuma ve kimseye gösterme, geceleri evde oku" buyurdu.

Mushaf-ı aşkı sakın gösterme nâ-mahremlere
Ezber et tenhâda ammâ hâl ü ruhsârım gibi

rumuzuyla kitabı aldım. Açtım, baktım içinde güzel güzel resimler vardır, "Aman bu nasıl kitaptır?" dedim. Buyurdu ki "Senin derdine deva işte bu kitaptır. Sakın bu kitabı kimseye göstermeyesin, sonra bir daha seninle selâm ve kelâm etmem!" Binaenaleyh hemen kitabı alıp oradan yerime geldim ve

çekmeceme koyup sakladım. Artık ne vakit akşam olur da eve gidip bu kitabı okuyup derdimi anlarım diye fevkalâde muzdarip oldum. Akşam oldu, azat olduk. Mezkûr kitabı Mushaf kesesine koyup eve geldim. Valideme hitaben: "Ben bir tenha odada oturup bir kitap verdiler, onu ezberleyeceğim; taam vaktine kadar beni çağırmayasınız" deyip bir tenha odaya girerek kapıyı arkadan kilitleyip kitabı okumaya başladım.

Kitâb-ı aşk getirdim belâ-yı câna bedel
Ne oku ne dahi yaz leylini nehâr eyle

mısraınca tamamıyla okuyamıyorum ise de düşe kalka yuvarlanarak kitabı okumaya başladım. Okuyorum, ammâ neticesini bilmiyorum. Evet tarîk-i aşk gayet sa'b ve çetindir. Öyle müddet-i kalîlede yol açılıp kûy-ı cânâna kolaylık ile gidilemez. Kat'-ı tarîk eden, rukabâ ve husedâ ile haylice ceng ü cidal etmek lâzımdır. Bu muharebede de ya galip olup kûy-ı cânânı fethedersin veyahut o yolda mağlûp olup ilâ yevmi's-sâ'a esîr-i hicrân kalırsın.

Tarîk-i aşk sehel sanma kim ey müdde'î zîrâ
Sırât-ı müstakîm derlerse şâyândır müderrisler

İşte kitabı yavaş yavaş okumaya başladım. Anladım ki bu kitap benimle Mehmed Efendi gibi bir âşık ve maşûk üzerine yapılmış bir kitaptır. Artık efkâr bütün bütün [101] kitaba sararak aman ne güzel kitaptır, aman benim tamamıyla derdime, hâlime muvafıktır diyerek ve bilâhare kitabın Mecnun ile Leylâ hakkında yapıldığını anlayarak onlar da benim gibi mektepte böyle birbirlerine alâka edip âşık ve maşûk olduklarını fehm ettim ve bunu da söyledim:

Âlemde derdime çâre ederse kitâb-ı aşktır
Efsânımızın Leyl-veş reh-i Mecnûn'a meyli var

Şimdi bir haylicesini okuyup işi anladıkça merâk-ı efkâr diğer-renk kesb edip harâret-i aşk ziyadelenmeye başladı. O esnada kapıya validem gelip "Oğlum aç kapıyı, taama gel" demesiyle beraber mezkûr kitapta resimler olduğundan göstermemek için hemen kitabı odada sakladım. Taam ettikten sonra şamdanı alıp yine oda-i mezkûra girip kapıyı kilitledim, tekrar okumaya başladım. Fakat kitabın ortalarına doğru geldim, meğer ki haberim yok sefîne-i vücûdumuz bahr-i ummân-ı aşkın tâ ortasına kadar gitmiştir. İşte o zaman iki tarafa yalpa vurarak ehl-i sefîne ah u efgân etmeye başladı. Bunların efgânlarına canlar dayanmaz. Kaptan dahi tedbiri şaşırıp dümen fikrini ve harîta-i aklını külliyen terk ederek hemen nâzır-ı semâvât oldu:

Kapudan-ı sefîne gözlerin çün göklere dikti
Bîm-i aşk içre şimdi tâife dâim amân söyler

Yani gözünü göklere dikip "Medet, ya medet, el-aman, el-aman bahr-i ummân-ı aşk dalgalarından!" deyip tavsif ü tarif olunmaz emvâc-ı aşk dağlar gibi gelip sefinemizi gark etme derecesine gelirdi. Hele helâk havfı bir şey değildir. Bu yolda zaten murat, candan geçip kûy-ı cânâna vâsıl olmaktır. Lâkin

cemâl-i yârdan dûr u mehcûr olmak müte'assir olmasa! Saat dörde gelmiş. Validem kapıya geldi: "Oğlum, artık gel yatalım" dedi.

Ne meyl-i hâb u râhat mâderâ ne de sükûnet var
Kitâb-ı aşkı hıfz ettim derûnumda harâret var

kelâmıyla derhâl kitabı hıfzettim. Kapıyı açtım. Bir de validem gözlerimi öyle kan çanağı gibi görünce: "Gördün mü bir kere bak, uykusuzluktan gözlerine kan gelmiştir! Hiç bu kadar zahmete dayanabilir misin?" dedi. "Evet valideciğim, ne yapayım!" dedim.

Nice ser vermeklik âsân sır ifşâ sa'bdır
Ser [102] verip sır vermemek âşıklar erkânındandır

misdâkınca sırrımı ifşa etmedim. Hâlbuki ne uykusuzluk! Biçare hatun bilmiyor ki İbrahim'in cesedi evde, ruhu bahr-i ummân-ı aşkta emvâc-ı gam u hemm içinde "yektir Allah!" çağırıyor. Yatağıma girdim, lâkin uyku gözüme gelmez. Kitapta okuduğum yerleri zihnimde tecessüm ettirerek diğer âlemlere gidiyorum. Velhâsıl tâ be-sabâh *Kitab-ı Leylâ ve Mecnun* ile uğraştım ve göz yaşıyla baş yastığını suya düşmüş gibi ıslattım. Sabaha yakın bir miktar uyku çektim. O uyku âleminde de birtakım aşk ahvaliyle uğraştım. Sabah oldu, hemen yerimden kalkıp kitabı kimsenin eline geçmeyecek surette odaya sakladım. Mektebe gittim. O gün hazret-i cânân geç geldi, arz-ı hâl edemedim. Ancak ara sıra yüzüme bakıp ahvalim tahvil ve tebdil olduğunu hissedip tebessüm eder idi. Onun tebessümünden fakiri fevkalâde hicap basıp terler idim. O gün bir şey arz edemedim. Akşam eve geldim, kemâ fi's-sâbık kitap ile meşgul olup o gece kitabı hatmettim ve bunu söyledim:

Kitâb-ı aşkı hatm ettim velî seb'ü'l-mesânî-veş
Okudum ve'd-duhâ çün Kays dersim Leylî'de kaldı

Ama benim de işim hatmoldu. Yani vücudumda harâret-i aşk o derece galebe eyledi ki eve sığmaz oldum. Gece yarısı nereye gideyim! Yatağımdan kalkıp evin tahtapuşuna çıktım. Mehtap idi. İşte orada kendi kendime aya nazır olup göklere, yıldızlara bakıp tuhaf tuhaf âşıkane sözler söyler idim. Bir kimse istima etse, mutlaka ağlar ve gönlü taş olsa, erir idi. Çünkü böyle bir çocuk, böyle bir derd ü belâya düşse ve buna tahammül edemediğinden nısfu'l-leylde yatağından kalkıp tatlı uykusunu terk edip Mecnun gibi şurada burada ah efgân eder, gezer ve amân bu hâlimi kimse duymasın diye elinden geldiği ve aklı yettiği kadar herkesten saklamaya uğraşır; böyle bir civan çocuğa kim olsa merhamet etmez! Lâkin ber-muktezâ-yı kânûn-ı aşk maşûku şefkat ü merhamet etmez, tâ ki âşıkı mertebesini bulsun için. Binaenaleyh böyle âşık ile maşûk arasına mintarafillâh rakipler hazır ve müheyyadır. [103] Eğerçi yer yüzünde rakip kalmasa, muhakkak bil ki semadan rakip suretinde melâike nazil olur; hatta âşıkın terbiye ve çilesini ikmal ile bi't-terakki makâm-ı ma'lûma isal ede. Burada makâm-ı ma'lûm tabir ettim, zira herkesin bir makâm-ı ma'lûmu vardır. İşte oraya kadar gidebilir; oradan öteye gidemez. Bu makâm-ı ma'lûmun şerh ve tafsili inşâallâhu ta'âlâ mahallinde bast u beyan olunacaktır.

[İstitrâd:

Hudâvendâ derî ez-gayb bigşây
Cemâl-i şâhid-i lâ-reyb binmây

Derûnem-râ be-nûr-ı hod ber-efrâz
Zebânem-râ senâ-yı hod der-âmûz[228]

Be-nâm-ı ân ki hestî nâm ez-û yâft
Felek cunbuş zemîn ârâm ez-û yâft[229]

Nigeh-dârende-i bâlâ vu pestî
Guvâ ber-hestî-i û cumle hestî[230]

Tu-râ cûyem beher nakşî ki dânem
Tu maksûdî beher harfî ki hânem[231]

Çu hukmî rând hâhî bâ-kazâyî
Be-teslîm âferîn der-men rızâyî[232]

Ferâgî dih zi-kâr-ı în cihânî
Çu kâr uftâd bâ-tû hod tu dânî[233]

Çu İbrâhîm bâ-buthâne mîbâz
Velî buthâne-râ ez-but biperdâz[234]

Nazar ber-but nihî sûret-perestî
Kadem ber-but zenî reftî vu restî[235]

Numûdârî ki ez-meh tâ be-mâhîst
Tılısmî ber-ser-i genc-i ilâhîst[236]

Tılısm-ı beste-râ bâ-renc yâbî
Çu bigşâyî be-zîreş genc yâbî[237]

---

228 Tanrım, gayptan bir kapı aç, şüpheden uzak yüzünü göster. İçimi kendi nurunla ışıt, dilime seni övmeyi talim et.

229 Adıyla varlığı meydana getirenin adıyla başlıyorum ki feleğin hareketi ve yeryüzünün dinlenişi o adladır.

230 Alçak ve yüce olan her şeyin gözeticisidir. Bütün varlık onun varlığının tanığıdır.

231 Bildiğim her izde seni ararım, okuduğum her harfte kasdım sensin.

232 Bana verdiğin hüküm ve takdire bende rıza ile boyun eğme gücünü yarat.

233 Bu dünya işlerinden beni farig tut. Yarın iş sana düşünce sen bilirsin.

234 Hz. İbrahim gibi yönünü puthaneye çevir, ancak önce puthaneyi putlardan arındır.

235 Gözünü puta dikersen surete tapıcı olursun; putu ayağının altına alırsan kurtuluşa erenlerden olursun.

236 Aydan balığa kadar ne varsa hepsi ilâhî hazine tılsımıdır.

237 Bağlı tılsımı sıkıntıyla açarsın, açtığındaysa altında hazine bulursun.

Nizâmî câm-ı vasl ân geh kunî nûş
Ki ber-yâdeş kunî hod-râ ferâmûş[238]

Me-râ ez-ışk bih n'âyed şiârî
Mebâdâ bâ şudem cuz ışk kârî[239]

Felek cuz ışk mihrâbî nedâred
Cihân bî-hâk-i ışk âbî nedâred[240]

Gulâm-ı ışk şev k'endîşe înest
Heme sâhib-dilân-râ pîşe înest[241]

Cihân ışkest u dîger zerk-sâzî
Heme bâzîst illâ ışk-bâzî[242]

Eger bî-ışk bûdî cân-ı âlem
Ki bûdî zinde der-devrân-ı âlem[243]

Kesî kez-ışk hâlî şud fusurdest
Gereş sad cân buved bî-ışk murdest[244]

Nerûyed tohm kes bî-dâne-i ışk
Kes eymen nîst cuz der-hâne-i ışk[245]

Zi-sûz-ı ışk hoşter der-cihân nîst
Ki bî-û gul nehandîd ebr negrîst[246]

Mebîn der-dil ki û sultân-ı cânest
Kadem der-ışk nih k'û cân-ı cânest[247]

Hem ez-kıble suhan gûyed hem ez-Lât
Hemîn Ka'be hazîne hem harâbât[248]

---

238 Nizâmî, vuslat şarabını onun zikriyle kendinden geçtiğinde içersin.
239 Benim için aşktan daha değerli nesne yok. Aman olmasın aşktan başka benim için meşgale.
240 Feleğin aşktan gayrı mihrabı yok. Cihanın da toprağı aşksızsa bir değeri yok.
241 Aşkın kölesi ol ki gaye budur. Bütün gönül erleri bu yolu tutarlar.
242 Cihan aşktır, ötesi yalan. Aşkla oynayanın dışında hepsi oyun.
243 Âlemin canı aşksız olsaydı bu âlemde kim hayat bulabilirdi!
244 Aşksız kişi donmuştur. İsterse yüz canı olsun; aşksız o bir ölüdür.
245 Aşk tanesi yoksa, kişinin tohumu olmaz. İnsana aşk evinden başka sığınak yoktur.
246 Cihanda aşkın yakışından daha tatlı ne olabilir! Onsuz ne gül güldü ne de bulut ağladı.
247 Can sultanını gönül sanma, aşka ayak bas ki o canın canıdır.
248 Söz hem kıbleden hem de Lât'tan dem vurur. Hazinesi hem Kabe'dir hem de meyhane.

Eger ışk ûfted der-sîne-i seng
Be-ma'şûkî zened der-cevherî çeng[249]

Çu men bî-ışk hod-râ cân nedîdem
Dilî bifrûhtem cânî harîdem[250]

Ger âteş der-zemîn menfez neyâbed
Zemîn bişkâfed u bâlâ şitâbed[251]

Veger âbî bimâned der-hevâ dîr
Be-meyl-i tab' hem râci' şeved zîr[252]

Tabâyi' cuz keşeş kârî nedârend
Hakîmân în keşeş-râ ışk hânend[253]

Ger ez-ışk âsmân âzâd bûdî
Kucâ hergiz zemîn âbâd bûdî[254]

Ger endîşe kunî ez-râh-ı bîniş
Be-ışkest îstâde âferîniş[255]

Çu der-dil ışk-ı Şîrîn best Ferhâd
Ber-âverd ez-vucûdeş ışk feryâd[256]

Girifte ışk-ı Şîrîn-râ der-âgûş
Şude peyvend-i Ferhâdeş ferâmûş[257]

Be-sad telhî ruh ez-merdum nuhuftî
Suhan-ı şîrîn cuz ez-Şîrîn neguftî[258]

Çu burdî nâm-ı ân ma'şûk-ı çâlâk
Zedî ber-yâd-ı û sad bûse ber-hâk[259]

---

249 Eğer aşk bir taşın kalbine düşse, ona bir cevhere âşık olma değeri verir.
250 Ben de aşksız kendimde can görmedim. Gönlümü sattım, karşılığında can aldım.
251 Ateş yerde bir delik bulmasaydı, yeryüzünü yarar, göğe yükselirdi.
252 Eğer su havada çok dursa, tabiatı gereği geri yere düşer.
253 Tabiatlar o çekimden başka bir şey bilmezler; filozoflar da o çekime aşk derler.
254 Gökyüzü aşksız olsa yeryüzü nasıl şen olurdu!
255 Eğer iyi düşünürsen görürsün ki varlığı ayakta tutan aşktır.
256 Ferhat gönlünü Şirin'ın aşkına bağlayınca, vücudundan aşk feryadı kopardı.
257 Şirin'in aşkına tutulunca Ferhad kendini unuttu.
258 Yüz acıyla yüzünü insanlardan çevirir, Şirin'den gayrı şirin söz söylemezdi.
259 O fettan sevgilinin adını hatırladığında onun hatırasıyla toprağı yüz kez öperdi.

Çu sûy-ı kasr-ı û nezzâre kerdî
Be-cây-ı câme cân-râ pâre kerdî[260]

Hazret-i Mevlânâ kuddise sırruhu'l-azîz *Mesnevî-i şerîf*lerinde buyururlar ki [Rusûhî, c.6, s. 246 - 247:

Nîst ez-âşık kesî dîvâne-ter
Akl ez-sevdâ-yı û kûrest u ker (6: 1979)

Zânki în dîvânegî vu âm nîst
Tıb-râ irşâd-ı în ahkâm nîst (6: 1980)

Yani "Âşıktan dîvâne-ter bir kimse yoktur; akıl onun sevdasından kör ve kerdir. Zira ki bu âşıkın divaneliği âmın divaneliği değildir, tıbbın bu ahkâma irşadı yoktur." Yani inde'l-akl âşıktan ziyade divane bir kimse yoktur ki onun cemî'-i ahvâli akl-ı cüz'înin idrakinden hariçtir. Akl-ı cüz'î o âşıkın sevdasından kör ve sağırdır. Âşıkın şânı akılla bilinmez ve onun divaneliği ne gûne divaneliktir, bu akıl ile fehm kılınmaz. Zira ki bu âşıkın divaneliği âmme-i nâsın divaneliği gibi değildir, tıbbın ve tabibin onu bilmeye takati yoktur. Onun için asla tıp kitaplarında maraz-ı aşka müteallik ilâç yazılmamıştır. Belki etıbbâ "aşk yoktur!" diye inkar etmişlerdir, belki "Bu iş galebe-i sevdâdan hâsıl olur" demişlerdir.

Rûy der-rûy-ı hod âr ey ışk-kîş
Nîst ey meftûn tu-râ cuz hîş-i hîş (6: 1983)

Yani "Ey aşk mezhepli, yüzünü kendi yüzüne getir. Ey meftun, sana kendinden [105] gayrı akraba yoktur." Yani aşk u muhabbeti kendisine mezhep ve millet kılan âşık, teveccühü kendi zatına eyle ve her ne söylersen kendine söyle. Ey meftûn-ı aşk, senin kendi zatından gayrı sana yâr ve karîb yoktur. Eğer gayra yüz getirsen, yüzüne bakmazlar ve eğer ukalâya hâlini söylesen, cünûn ve sefâhete hamledip sözünü dinlemezler. Lâzım geldi ki her ne hâlin var ise hemân kendi zatına söyleyesin ve hâlini bilmezlerden uzlet ihtiyar eyleyesin azizim. Hitâm şud.]

İşte bu hâl ile ertesi günü alessabah mektebe geldim. Hamd olsun ki o gün hazret-i cânân erken geldi. Hemen istikbal edip tazim ü tekrîm ile resm-i uşşâkı icra ve kitabı dahi tamamen okuyup göz yaşını Ceyhun ettiğimi arz ile şu gazeli dahi ilâve ettim:

Girîbân çâk edip sahrâ-yı aşk içre figân ettim
Gözüm yaşından ey serv-i sehî cûlar revân ettim

Yitirdim tîr-i âhım çarha işte ey hilâl-ebrû
Edip ham kâmetim hasretle mânend-i kemân ettim

260 Onun kasrına doğru gözü yöneldiğinde, yakası yerine bağrını parça parça ederdi. (Nizâmî, *Hüsrev ü Şîrîn*)

Bitirdim lâleler eşkimle ben kûh-ı melâmette
Görüp Ferhâd-ı aşkı Bî-sütûn'da imtihân ettim

Reh-i Leylâ'da ben gam-hᵛâr oldum Kays ile hem-râh
Hele o pîr-i aşkı şükr kim tâze civân ettim

Yele verdim dağıttım Edhemâne cümleten varım
Tarîk-i aşkta bir hoşça terk-i hânümân ettim

Benim o murg-ı zîrek dâm-ı sayyâd-ı anâsır kim
Dirîgâ gör dırahtı başımızda âşiyân ettim

Vücûd iklîmine geldim ademden aşkıla zîrâ
Emel ribhiyle bu sûk-ı fenâda çok ziyân ettim

Hazret-i cânân buyurdu ki "İşte o kitaptaki olan Mecnun sensin; lâkin Leylâ ben değilim. Benim ismim Mehmed'dir. Sen var kendine bir Leylâ bul" diye nîm tevbîh ve itap sureti göstermekle o saat rengim kavs-ı kuzaha dönüp ve nutuk müte'assir olup karşılık cevap bulamadım:

Aşkta ismin Mehmed ya benim ismim nedir
Ben ki İbrahim'im artık nâr olur gülşen bana

Beş dakika kadar ne ondan ne de fakirden sükûttan başka bir hareket zuhur etmediği gibi kalkıp yerime gelmeye dahi muktedir olamadım. Fakat derunumdan bir ah çekerek Cenâb-ı Hakk'a teveccühle: "Ey yerlerin, göklerin Tanrısı, kulun İbrahim daha masumdur. Senin cemalinin aksinden bir zerresini Mehmed kulunun yüzünde [106] görmesiyle bugün Mecnun gibi kendisini vâdî-i aşk ve sahrâ-yı cünûna attı. Senden merhamet, senden kerem, senden medet yâ erhame'r-râhimîn!" dedim.

Senden artık yok penâhım yâ ilâhe'l-âlemîn
Tut elim düştüm ayaktan müstemendim yâ ilâh

İşte bunu müteakip hazret-i cânân elini omzuma koyup "A biçare, bana âşık olmuşsun, ammâ daha cüz'î bir sözüme tahammül edemedin. Bak âşıklık kolay mı? Haydi, haydi yerine git, otur. İşte ben de sana Leylâ gibiyim, velâkin bir kimse tarafından buna dair cüz'î bir şey işitir veya hissedersem işte o zaman helâk olduğun gündür yâ İbrahim!" diye izhâr-ı rahm u kerem etmesiyle hemen başım üzere dolaşmakta olan gam ve elem ve keder bulutları parçalanıp bütün vücudumu hurşîd-i lutf u ihsan kapladı ve başıma murassa tâc-ı Mehmedî konuldu:

Başıma giydim ve giysem n'ola tâc-ı Edhemî
N'eylesin İbrahim min ba'd taht-ı Hüsrevî

Derhâl Cenâb-ı Hakk'a hezâr sad hezâr hamd ü senalar edip canan ile Mecnun ve Leylâ gibi karşı karşıya âşıklık edip birbirimizin eli dahi elimize değmeyeceğine ve haftada iki gün mektebe erken teşrifiyle muhabbet olunmasına

ağlayarak ve kasemler ederek ahd ü misak ile mest ü müftehir olduğum hâlde makâm-ı âşıkâneme avdet edip kemâl-i aşk u muhabbet ve bülend avaz ile sûre-i Yûsuf'u okuyup ağlamaya başladım. Hazret-i cânân bunu görmekle hitaba bi'l-âgâz: "İşte gördün mü, şimdi ben sana ne tembih ettim, sen yine ne yapıyorsun? Şimdi sûre-i Yûsuf'u okuyup ağlamanın lüzumu var mı? Çocuklar gelecek, buna da bir mana verecekler! Terk et böyle şeyleri, kendi dersini yavaş yavaş oku. Fesubhânallâh, sahih senin aklın başından gitmiş, mecnun olmuşsun!" diye irade buyurması üzerine aklım başımdan gidip artık mütehayyirâne yüzüne bakakaldım. O zaman tebessüm ile gülüp "Kardeşim, kardeşim, işte ben senin karşındayım. Aklını başına al, yazık sana! Bir kere aynaya bak, ne hâle giriftar oldun?" demesi üzerine iklîm-i vücûdu ihata eden asker-i aşk bir gulgule ile hazret-i cânâna hitaben "Devletinle bin yaşa ya Mehmed Cemaleddin Paşa!" duasını eda ve ifa ettiler.

Nûh-veş ömrün füzûn [107] olsun efendim bâ-cemâl
Leşker-i aşk-ı Muhammed gibi olsun bu visâl

Ve çocuklar da bir taraftan mektebe gelmeye başladılar. O gün bu hâl ile vakti imrâr edip artık erken geleceği günü, çocukların bayramı beklediği gibi bekler ve hem de âcizane bir hediye takdim etmeyi arzu eyler idim. Malûm ya, zaten Kandilli karyesinde meşhur ve âlâ ve bâlâ Kandilli yazma yemeniler yaparlar. İşte bunlardan bizim evde pek çok olduğundan cananın erken teşrifi günü alessabah güya başım ağrıyor diye bir bahane ile validemden gayet güzel âlâ bir yazma yemeni alıp zedelemeyerek hafifçe başıma bağlar gibi yapıp evden çıkar çıkmaz başımdan çözüp güzelce devşirip bir kâğıt içine vaz' ile mektebe geldim. Hazret-i cânân ise zamân-ı ahdi muhafaza ederek erkence teşrif buyurdular. Lâkin nasıl teşrif! Artık bilemem ki o gün benim gözüme mi öyle göründü, yoksa üstâd-ı ezelden aldığı terbiye iktizası olarak hakikaten kendisine zîb ü fer mi vermiş idi. İşte salına salına şâhâne mestane kapıdan içeri girdi:

Servi gibi salınıp geldikçe cânânım benim
Târümâr eyler hemen akl-ı perîşânım benim

Leşker-i aşkı hücûm etti vücûdum şehrine
Gâlibâ sultân-ı aşktan çıktı fermânım benim

Bülbül-i dil uçtu gitti hüsnünün gülzârına
Âşiyân yap (yapmak)tı nihâl-i gonca-i ruhsârına

Bir nigâh-ı rahm ile gördükte ben bîmârına
Hamd ola arz etti rûyun derd-i handânım benim

Kesti mikrâs-ı muhabbetle vücûd kaftânını
Dikti muhkem rişte-i zülf ile her yanım benim

Aşk ütüsün vurdu icrâ eyledi irfânını
Çünkü üstâd-ı cemâldir çeşm-i mestânım benim

Yerine oturdu. Kemâl-i ta'zîm ü tekrîm ile yanına gidip gayet edîbâne iki ayaklarına kapanıp ayak üzere ellerim bağlayıp divan durdum. Hazret-i cânân bu hâli görünce o da nîm kıyam etti ve buyurdu ki "Böyle şeyleri istemem. Âdeta gelip yanıma oturmalı, benim mini mini âşıkım!"

Cân ile cânâna mâbeynde teklîf istemez
Âşıka maşûkunu tarîf ü tavsîf istemez

Fakir cevabımda dedim ki "Bunlar ile harâret-i aşkı teskin ederim. Lutfen icrasına müsaade ile muhalefet buyurulmamasını istirham ederim." Sükût buyurdular. Badehu tarafeynden nutuk [108] müte'assir olup hazret-i cânân çekmecesini açarak kâğıtlarını karıştırmakla, bu fakir de öyle mest hayrân yüzüne bakıp gözlerimi yaş ile doldurmakla meşgul olduk.

Şöyle medhûş olmuşum ben mest-i lâ-ya'kıl olup
Şeş cihâtım bilmezem rûz u şebim yeksân bana

Fakat kalbim küt küt atıp hediyeyi nasıl takdim edeyim diye birtakım fikirler dahi tasavvur etmekteyim. Hazret-i cânân yüzüme bakıp gözlerimin o hâlini göricek buyurdu ki "Sen böyle yapacak isen sana söyleyeyim şimdiden bu yolu terk et, yoksa güzel güzel oturup muhabbet eyle!" Bu emrini aldığım anda gözlerimi silip "Aman efendim, bu defa da af buyurun. Çünkü hevâ-yı aşk u muhabbetiniz henüz iklîm-i vücûdumda bir karar tutmayıp vakit vakit icrâ-yı şiddetle zevrak-ı akl bahr-i tahayyür emvâcı arasında yuvarlandığından envâ'-ı perîşâniyet hâsıl oluyor. İşte bundan sonra fermân-berâ itaat olurum" diyerek ve "Efendimize lâyık değil ise de yüzünüzü silip kölenizi hâtır-ı devletinize getirirseniz" cümlesini arz ederek yazma yemeniyi cebimden çıkarıp takdim ettim. Kâğıttan çıkarıp baktıktan sonra "Lüzumu yoktur, ammâ hatırınız için alayım" diyerek çekmecesine koydu. Onu çekmecesine koymasıyla beraber güya sinemi delerek canıma dahi eliyle yeni bir can koydu. Badehu küstahâne söze ibtidârla dedim ki "Ey benim canım, ruhum, sultanım efendim! Efendimize arz etmeye hacet yoktur. Ma'lûm-ı devletinizdir ki âşık maşûkunu değil insan ve zî-rûhtan, belki cemâdâttan bile kıskanır; kimse ile konuşup muhabbet edip güldüğünü istemez. Binaenaleyh efendimizden istirham ederim ki öyle çocuklar ile bu yolda muamelede bulunup da bu biçareyi incitme!" Cevabında buyurdu ki "Sen zaten bilirsin ki ben öyle şununla bununla çok muhabbet etmem. Onun için hoca efendi beni yanına alıp ayrıca böyle pencere içine oturttu ve hoca efendinin korkusundan kimse yanıma bile gelmez." "Evet efendim bilirim, lâkin bunu arz etmeden muradım, muhabbetimin kemalini arz etmektir" dedim. Bunu müteakip çocuklar, yani rakîbler zuhur etmeye başladılar. Artık kelâmı bi'z-zarûre değiştirerek başka sözlere başladık. İki üç dakika kadar daha yanında oturup oradan yerime geldim. Ama hazret-i [109] cananın böyle "Hoca efendi beni yanına aldı, çocuklar onun korkusundan yanıma gelmezler" tabiri gönlüme başka bir mana attı. Şimdi yerimde hem dersimi ezberliyorum ve hem de "Acaba hoca efendinin de buna alâkası mı vardır?" diye kalben cananın bu sözünü tefsir eder olduğum hâlde gözümü hoca efendiye diktim, yani bakalım ne muamele de

bulunuyor? Gerçi bunun lüzumu yok idi, çi fayda ki çocukluk ve âşıklık bu ya, başıma bir iş daha çıkaracağım. Eğer ki "Hoca efendinin hazret-i cânâna olan muamelesinden ne anlayacaksın?" der iseniz, evet evet eski hâlim sâye-i aşkta tebdil oldu. Çünkü kemer-best-i meydân-ı aşk oldum, esrâr u rumûzât-ı aşka günbegün vâkıf ve arif olmakla başladım azizim.

Pîr-i aşka ben kemer-best olaldan ey azîz
Vâkıf-ı esrâr-ı pîrim ki civânım tâzedir

İşte hoca efendi evvelce arz olunduğu üzere Şehzade Câmi'-i şerîfinin kayyumbaşısı ve kendisi sulehâ-yı ümmetten, şehlâ gözlü, kasîrü'l-kâme, mülâhhamca, daima kandil fitili yapıp gerek Câmi'-i şerîfe ve gerek şuraya buraya satar idi. Pek çok süpürge alıp onların tellerinden pamuk ile fitil yapıp kâğıtlara deste deste ederek bir büyük sandık içinde hıfz eder idi. O asırda sık sık şehzade ve sultanlar dünyaya gelmekle yedi gün yedi gece donanma icrası âdet olmakla, her donanmada öteki beriki gelip desteler ile hoca efendiden fitil alır idiler. İşte o gün hoca efendinin ahvaline göz altından dikkat ettiğimde onu gördüm ki hem elinde fitil yapar ve hem de şehlâ gözünün ucuyla ara sıra Şah Mehmed'e bakar.

Fitîl aldım ele kandîlim dolu yağdır
Gördüm ki bizim hoca püsküllü belâdır

Vay, vay, vay! Eyvah, eyvah, eyvah! Gördün mü şimdi başıma gelen püsküllü belâyı, kazandığımız koca rakîbi? Çünkü hoca efendi zaten fitilci olduğundan canana nazır fitil yaptığını gördüğümde, hakikaten o da fitili aldığını anladım. İşte şimdi derd ü belânın büyüğüne çattım. "Bunun çaresi ve ilâcı nedir?" dedim. "İlâcı bu dünyada bulunmaz. Öbür dünyada da ya bulunur ya bulunmaz" dediler. Başka duyan yoktur, kendi kendime konuşurdum. Derhâl rengim mütegayyir olup artık ders mers zihnimden gidip güya ders okuyorum gibi [110] Mushaf'ı yüzüme tutup oradan hoca efendinin hareketine nezaret ederdim. Bir müddet sonra bir de bakayım ki hoca efendi hafiyyen canana bir şeyler de söylüyor. Lâkin bunu yalnız dudaklarının hareketinden anladım. Ama derseniz ki "A canım belki okuyor!" Yok yok azizim, okuma işi değildi. Çünkü başını eğip yazı yazmakta olan hazret-i cânân, hoca efendinin dudaklarının hareketinden nîm nîm tebessüm eder ve hem de bakalım bizim âşık görüyor mu diye gözünün ucuyla fakire bakar idi. Fakir de onun yüzüne şöyle bir mahzunane baktığımda gözlerim dolduğunu canan hissetti. Demek olur ki bunların mine'l-kadîm hâlleri böyle imiş. Ancak bu biçare, âşık olmazdan evvel dikkat etmediğimden anlamamış idim.

Anlasam dahi elimden ne gelir söyle felek
Hocamız şâkird ile mektepte etti ittifâk

Badehu hoca efendi elindeki fitilleri tamam edip çocuklara ders vermeye başladığından, çocuklar birer birer önüne gelip ders alırlar idi. O aralık hazret-i cânân, hoca efendiye hafiyyen bir şey söyledi. Hoca efendi de başını eğdi, yani

sözünü kabul etti. Biraz müddet sonra hoca efendi fakire hitaben: "İbrahim Bey!" diye çağırdı. Yerimden kalkıp gittim. Dedi ki "Benim bugün işim çoktur. Mushaf'ı al gel de bugün sana Mehmed Efendi ders versin." Fevkalâde memnun oldum, çünkü zaten hoca efendiden ders almayı değil, yüzüne bakmayı bile istemiyorum. Hemen Mushaf'ı alıp hazret-i cânânın önüne diz çöktüm, okumaya başladım. İşte canandan aldığım birinci ders bu idi.

Şimdi aldım dersimi zâhirde bâtın sevdiğim
Heft kurrâya baş eğmem çünkü cânân hocamız

Ara sıra yanlışım çıktıkça, hazret-i cânân "Öyle değil" deyip doğrusunu kıraat ederdi. O zaman zarurî yüzüne baktığımda işte böyle bir iki kere mütehayyirâne yüzüne baktıkta, ihtiyarsız kendimi zaptedemeyip gözlerimden bârân gibi yaş Mushaf'ın üzerine düşmeye başladı. Hazret-i cânân hiş diye hafiyyen işaret ve hem de çekmecesinin üzerinde bulunan ellerime kendi elleriyle bastı. İşte o vakit sanki canımın üzerine bir ateş bastı. [111]

Câna bastı âteş-i aşkı eliyle nâzenîn
Bir elime bastı gûyâ yaktı cümle varımı

Artık bütün bütün ağlayarak Kur'an'ı okumaya başlayınca hazret-i cânân tedbiri şaşırıp ve hoca efendi: "İbrahim Bey'e ne oldu?" dedi. Bu biçare, canana meydan bırakmayıp "Efendim, birdenbire karnıma bir sancı geldi, göbeğimi koparıyor" dedim. Bunun üzerine hoca efendi: "Haydi yerine git, okuma, bir parça su iç" dedi.

Su değil âb-ı hayvân bana te'sîr eylemez
Ben marîz-i aşkım ey hoca müdârâ istemez

Lâkin bu sözümden hazret-i cânân elini ağzına tutup o kadar güldü ki tarif kabul etmez. Derhâl yerime geldim. Ağlama geçti. Şimdi hazret-i cânân ara sıra bakıp başı ile tuhaf tuhaf işaretler edip tebessüm eder idi. İşte o gün de akşama kadar bu hâl ile dem-güzâr oldum.

Giryemi handeye tahvîl edecek şâh-ı cihân
Ben dahi vâdî-i hayrette olup beste-dehân

Bilmedim hâlet-i aşk içre acep ben de neyim
Var mı bu arz u semâ yoksa zemîn ile zamân

Kendimi bilmedim mürde miyim zinde miyim?
Şeş cihetten hele ref' oldu bana emn ü emân

Aşk o rütbe beni mahv-ı vücûd eyledi kim
Cism ü rûhânî nedir söyle hani înile ân

Zevk-ı şevkıla olup çünkü derûnum memlû
Kalmadı kayd-ı sivâ aslâ hemîn ile hemân

Azade olduk, eve geldim. Artık efkâr-ı fâside askeri etrafı muhasara etti; derunumdan aşk leşkeri dahi müdafaaya kıyam etti. İşte iki taraftan ceng ü cidal koptu. Bu hâl ile uykuya geçtim ise de görünen rüyaların hadd ü hesabı yoktur. Alessabah mektebe geldim, lâkin hazret-i cânânın erken gelme nöbeti değil idi. Artık dört göz ile intizar ederdim ki erken gelme nöbeti gelse de hoca efendinin hâlini arz etsem. Bak bak şu çocukluğa, hiç mülâhaza etmiyor ki belki bundan hazret-i cânânın canı sıkılıp da "Benim ile konuşma" diye rişte-i muhabbeti kat' eder ise ne yapacağım! A biçare, o zaman hâlin ne olacaktır? Yok yok, aşk böyle şeyleri tefekküre mahal bırakmaz.

İşte o gün dahi hoca efendinin hâline nazır oldum. Hoca efendi ise yine kemâ fi's-sâbık fitilleri [112] tamam ile başını açıp duvara dayayarak Mehmed Efendi'ye bir şey söyledi. Hazret-i cânân yazmakta olduğu yazısını elinden bırakıp Mushaf'ını açtı ve eûzubesmeleyi çekip cehren Kur'an okumaya başladı. İşte fakirin de derunumda olan aşk sazları kurulmaya başladı, çünkü hazret-i cânânın gayet alâ ve bâlâ davudî bir sedası var idi. Fakir başımı rahlenin altına sokup oradan hem dinler ve hem de ağlardım. Hazret-i cânân bu hâlimi hissetmekle biraz okuduktan sonra durup hoca efendiye bir şey söyledi. Zannım: "Affet, bu kadar elverir; vaktim yoktur" dedi. Her ne ise hoca efendi rıza göstermediğinden yine okumaya başladı. Lâkin evvelki gibi bülend avaz ile olmayıp hafif bir seda ile okumakta idi. Ne çare bizim saz ve tambur bir kere kuruldu, daha durmaz ki azizim. Etrafımdan çocuklar: "İbrahim Bey, ne oldun, niye ağlıyorsun?" diye sual etmeye başladıklarından "Ziyade sancım vardır. Hoca efendiden izin alın, eve gideceğim" dedim. Hemen birisi kalkıp hoca efendiye söylediğinde, "Gitsin" dedi. Bakalım biçare hoca efendinin aklı başında mı? Onun da aklı benim gibi gitmiş. Şimdi yerimden kalkıp hazret-i cânâna ihâle-i lahâza ettiğimde gözlerim kan çanağı gibi olduğunu görüp hemen kaşlarını çatarak fesubhânallâh gibi bir işaret etti. Lâkin iş işten geçmiş ve aşk mutribi hâle gelmiş olduğundan işaretten anlamak ihtimali yok idi. O hâl ile eve geldim. Validelerim: "Aman oğlum, ne oldun?" dediler. Ben ise: "Karnım ağrıyor" dedim. Artık büyük validem hemen koca karı ilâçlarını meydana döküp bir taraftan güllü su ve bir taraftan nane suyu ve buna mümasil ilâçlar içirdiler. Çi fayda ki

Kılma maraz-ı aşka akâkîr ile tedbir
Tiryâk-ı kebîr olsa dahi fâide vermez

misdâkınca yaptıkları müdâvâtın asla tesiri olmayıp ikindi vaktine kadar böyle muâlece ile uğraşıp sonra efkâr-ı aşk tamamıyla hücum ederek haneyi zindan görmeye başladığımdan Şehzade Câmi'-i şerîfi'ne gidip oralarda bir miktar âlemi temaşa etmek ile belki gönlüm sükûnet bulur diye [113] evden çıkıp doğru Şehzade Câmi'-i şerîfi'nin avlusuna gittim. Çocuklar mektepten azat olup oynamakta idiler. Şöyle bir kenarda oturup onları seyrettim. Bazıları gelip yanıma: "Kardeşim, iyi oldun mu?" diye istifsâr-ı hâtır eder idiyseler de bu fakir aşka düşeli artık mükellef adamlar gibi gayet sakin; oyun oynamak ebedî gönlüm istemez idi. Ancak bizim de oyunumuz hazret-i cânân ile idi. Biraz bunlara

temaşa ettim. Ama gördüm ki gönül aldanmayacak, biraz da avlunun dışarısına çıkıp çimenler üzerinde gezdim; yine bir fayda görmedim.

Çile-i aşkı çeker bîçâre ister istemez
Kûh u sahrâda gezer âvâre ister istemez

Bülbül-âsâ dil veren bir gonca-i nâzik-tere
Minnet eyler çâresiz bin hâre ister istemez

Tâ ezel bir dilde yansa nûr-ı Hak pervâne-veş
Âlem içre cân verir nâra ister istemez

Halka-ı vuslatta lezzet-yâb olan dervîş-i dil
Tâ seher mecbûr olur ezkâra ister istemez

Badehu eve gelip cüz'î taam ettim, yatağa girip mest-i lâ-ya'kıl yattım. Sabah oldu. İşte o gün cananın erken gelme günü idi. Hemen güneş ile beraber fakir de mektebin kapısına tulû ettim. Evet âşıkları şemse teşbih ederler; zira ki derunlarında olan hûrşîd-i aşk ki ona şems-i hakîkat derler, eğer bu âleme zuhur ve tulû etse bu zâhir güneş, yıldız gibi kalır idi. Kalfa efendi geldi, mektebi açtı gitti. Bu biçare kemâ fi's-sâbık hazret-i cânânın teşrifine muntazır oldum. "el-İntizâru eşeddu mine'n-nâri"[261] mefhumunu hakikaten tatmayan bilmez, zira bu bir hâldir ki kâl ile tarif olunmaz. Buradaki nârı teşbih-i zâhirî için irat etmişlerdir; yoksa hangi nâr, hangi ateş, belki cehennem ateşi bunun yanında pek soğuk kalır. İşte fakiri o saat gören, "bir heykel-i bî-rûh" der idi. Çünkü havâss-ı hamse-i zâhir ü bâtın cümleten intizarda olup gözlerim yalnız cam gibi parlar idi. Bu hâl-i pür-melâlde iken hezâr sad hezâr hamd ü senalar olsun Cenâb-ı Hakk'a ki aradan beş on dakika geçer geçmez şems-i hakîkat mektebin kapısından tulû etmekle zulumât-ı efkâr dağılıp sabah-ı şevk ü sürura dahil oldum. Artık bâg-ı derunumda olan [114] bülbül-i rûhâniyye nagamâta âgâz ve kuvâlar ney ü tamburların düzüp icrâ-yı âhenge başladılar. O hâlde biçare İbrahim ne yapacağını şaşırıp kıyamda muntazır-ı iltifât-ı cânân oldu. Hazret-i cânân bu sıfr-dest merhamet-peyvest-i ma'şûkânesine temenna edip "Nedir, gene ne var? Bakalım, buyurun" diye huzuruna oturttu. Hoca efendiden dolayı sahrâ-yı vücûdu ihata eden zulumât-ı efkâr vâdî-i arza sevk olundukça sultân-ı kalbin endişeden dûr olamayacağını anladığımdan ve şu kadar var ki hod-be-hod sevki dahi düşvâr olduğundan bu emeli bir zemin ve zaman ile icraya vesile aramakta idim. Hazret-i cânân fevkalâde zekâvet ve feraset ashabından olmak ve siyyemâ "Mine'l-kalbi ile'l-kalbi sebîlun"[262] sırrı iktizasınca iki kalp beynindeki rişte-i alâka âdeta telgraf teli gibi bende olanı ona isal edeceği tabiî bulunmaktan naşi istifsara tenezzül ile: "Söyle bakalım, yine bugün seni efkârlı görüyorum" demesi üzerine cevaba başlayıp "Efendim, İbrahim senin kapının kıtmîridir. Kıtmîrin ne kudreti ve ne canı ve haddi vardır ki veliyyü'n-ni'met efendisine mutarız

261 "Beklemek, ateşte(yanmakta)n daha zordur."
262 "Kalpten kalbe yol vardır." "Kalp kalbe karşıdır."

olsun. Haşa! Ancak ekmek yediği kapıyı her cihetten muhafaza vâcibe-i zimmeti olduğundan o kapıya fena nazarla bakanlara elbette havlar ve üzerine hücum eder!" dedim. Hazret-i cânân bu sözümden kahkaha ile gülüp "Bakalım bu mukaddimenin neticesi nedir, söyle" dedi. Bu biçare ise: "Ne söyleyim? Efendimiz, daha alâ bilirsiniz" dedim. Bunun üzerine "Evet, ben de bilirim. Geçen gün sûre-i Yûsuf'tan size karın ağrısı geldi, firara karar verdiniz" demesiyle hemen iki ayaklarına kapanıp ağlamaya başlayıp "İşte bu kulunu kaç gündür öldüren budur! Aman efendim, Allah rızası için olsun doğrusunu ferman buyurun! Hoca efendinin efendimize muhabbeti olduğunu hissettim" dedim. Buyurdu ki "İşte bu[nun] doğrusunu sana söyleyeyim. Hoca efendi sulehâdan bir zattır. Beni evlâdı gibi sever ve hem de sesime âdeta alâka etmiştir. Sen bilmez misin ki ara sıra böyle okutur?" O zaman: "Evet efendim, bilirim, lâkin evvelki biliş ile şimdiki biliş başkadır" dedim. Cevabında: "Evet hakkın vardır. Ama ne çare! Bunun için asla bana bir şey söyleyemeyeceksin" deyip ve rengi değişip kızardı ve leşker-i ebruvân-ı cânân muharebeye hazırlanıp [115] yay çattı. Bundan havfım, vücut ordugâhına ez-kazâ bir ateş düşüp cebhâne-i aşkın mahvolması idi. Hemen tekrar ayaklarına kapanıp "Aman efendim, bu küstahlığımı bu defalık da mecnunluğuma atfet ve af ile merhamet eyle. Eğer bir daha tekrar edersem, cezama razıyım" dedim. Canan, hüsnü gibi latif ve munsıf olduğundan derhâl leşker-i ebruvânına ric'at kumandasını verdi ve çemenzâr-ı haddini ihata eden kırmızılık hûrşîd-i lutf u keremin tulû ve zuhuruyla zail oldu. Badehu buyurdular ki "Böyle şeyleri terk edip benimle güzel güzel konuş ve muhabbet et. Bu devlet sana yetmez mi ki bu mektepte mevcut küçük ve büyük çocuklardan hiçbir fert benimle gelip muhabbet edemediği hâlde, her nasılsa sen bu işe mazhar oldun?" Lâkin bu nutk-ı âlîyi söyleyinceye kadar fakir tarif ü tavsif olunmaz bir hâle düşmüş iken, bu cümle-i latîf iklîm-i vücûda serâpâ bahş-ı feyz etmesiyle bütün bütün mest ve mağrur olup kendimi güya bu âlemin harici bir başka âlemde kıyas ettim.

Bir müddet daha muhabbet ederek bir de onu gördüm ki hoca efendi yanında bir adam ile beraber mektepten içeri girdi. Aman aman, aklım başımdan gidip derhâl kıyam ettik. Geldi, yerine oturdu. "Ne konuşuyordunuz?" diye hazret-i cânâna sual etti. Maşallah bârekellâh cananın zekâ ve ferasetine! Derhâl: "Efendim, İbrahim Bey, bendeniz kulunuza kendisine sülüs meşki vermekliğimi rica ediyordu" dedi. Hoca efendi de "Pekâlâ olur, veriniz. Sizden yazı karalasın" buyurdular. İşte cananın bu sözü bu biçareyi be-hakk-ı Hudâ o derece memnun ve mahzûz etti ki artık dünyalar benim oldu. Bu da mutlaka min-tarafillâh bir ihsan idi.

O gün hazret-i cânân kendisi gibi bir abadî kâğıt üzerine "Rabbi yessir" meşkini yazdı ve fakiri çağırıp ihsan etti. Aldım, yerime gelip oturdum. Önüme koyup saatlerce rabıta eder gibi meşke baktım. Sağ ve solumda olan çocuklar: "Canım, ne kadar çok bakıyorsun?" diye sual etmeye başladıklarından, fakir cevap olarak "Kaidesini nasıl olup nasıl yazdığını anlamak için elbette çok bakacağım" der idim. Velhâsıl o gün Kur'an dersini tatil ettim, akşama kadar

karşıma koyup onu karaladım. Ara sıra hazret-i cânâna bakar idim. O da göz ucuyla [116] fakire bakıp tebessüm ile "Meşki kaptın" gibi işaret ve rumuz eder idi.

Şimdi meşk ikileşti: birisi aşk, birisi meşk. Fesubhânallâh! Hattı dahi kendi hüsnü gibi alâ ve bâlâ olduğundan cemali hatta aksetmiş zannolunurdu. Akşam oldu, meşkimi alıp eve geldim. Lâkin öyle bir sürur ve zevk ile eve girdim ki ev halkı cümleten şaşırıp "Sana bugün ne oldu?" diyerek suale başladılar. Fakir dahi meşk aldığımı söyleyip her birerlerine başka başka gösterdim. Onlar da: "Maşallah oğlum, ne güzel meşktir!" dediler. Fakir ise derunumdan bir ah çekip "Bu meşkin sahibini görseniz, Hazret-i Yusuf aleyhisselâmın cemalini müşahede edip ellerini[zi] bıçak ile dilim dilim, parça parça doğrardınız" deyip hemen meşki karşıma alarak ona bakıp karalamaya meşgul oldum. Aralık aralık gözüm öyle dalıp gider idi ki o anda kendimi kaybedip nerede olduğumu idrak edemezdim. Meğer ki validem bu hâlime vâkıf olup bana dikkat edermiş. Bir de ansızın: "Oğlum, ne oldun? Yazsana!" demesiyle o kadar ürktüm ki yerimden bir karış yukarı sıçradım. Bunun üzerine büyük validem: "Çocuğun aklını aldın" diye validemi tekdir etti. Hâlbuki biçare çocuğun aklını zaten evvelce meşk sahibi alıp gayra bir şey bırakmamıştır. İşte o gece gözüme uyku girmeyip bu hâl ile meşgul oldum. Nısfu'l-leylde meşkimi başımın altına koyup uyudum.

Alessabah uyandım. Validelerime ve halam Esma Hanım'a yazı hocasına takdim etmek için bir hediye vermelerini ziyadesiyle rica ettim. Onlar da gayet alâ bir Kandilli yazmasıyla sırma işlemeli bir çevre birbirine sarıp ve ucuna bir adet gazi altını bağlayıp elime verdiler. Artık bende hâsıl olan aşk u şevk kalemen tarif olunmaz. Hemen mektebe gelip hazret-i cânânın çekmecesine vaz' ettim.

Hazret-i cânânın yeri evvelce arz olunduğu üzere hoca efendinin yanında, pencere içinde olup onun sırasında dahi kız çocukları oturup asla ve kat'â oğlan çocukları oraya gitmez idiler. Yani kûy-ı hazret-i cânâna kuş uçmaz ve kervan göçmez idi. Birde[n] kapıdan içeriye hazret-i cânân girdi. Kemâl-i lutf u keremlerinden mektep kapısından [117] girer girmez göz ucuyla fakire bakıp nîm tebessüm buyurarak yerine oturdu. Gördüğü kâğıt içinde bir şey vardır. Eline almadan yüzme bakıp iki kemân ebrûlarıyla nedir bu kılıklı işaret etti. Fakir dahi omuzlarımı hareket ettirerek bilmem işareti verdim. Kâğıdı açıp alâ ve bâlâ yazma yemeni ve çevre olduğunu ve ucundaki düğümü açıp gazi altını idiğini görüp hiçbirisine el sürmeyip öylece kâğıt içinde bıraktı. Fakir acaba bu ne ola diye merak ettim ve canan ise bir daha yüzüme bakmadı ki işaret ile merakımı izale edeyim. Badehu hoca efendi gelip yerine oturdu. Hazret-i cânân, kâğıdı hoca efendiye takdim ile bir şey söylemekten naşi hoca efendi yüzüme bakıp tebessüm etti. O zaman anladım ki "İbrahim dünkü gün meşk almış idi, hocalık olarak bana bunu hediye etti. Ben de zât-ı âlîlerine lâyık diye takdim ettim" dedi. İşte bundan da ziyadesiyle memnun oldum. Çünkü cananın muradı hoca efendiyi de ele almak idiğini anladım.

O gün akşam üzerine doğru, yani azat vaktinden biraz evvelce hoca efendi fakire hitaben: "İbrahim Bey, yazı hocasına karalamanı göstermiyorsun, haniya bakalım? Getir, göster!" demesiyle artık yerimden kuş gibi pervâz ederek karalamamı alıp huzûr-ı hazret-i cânâna gittim. Karalamamı hoca efendi gördü: "Maşallah, baksana bir gün içinde nasıl iyi yazmış! Mehmed Efendi sen buna himmet et, bu çocuk senin çırağın olacaktır" dedi. Fakir ise derunumdan dedim ki "Ah ah hoca efendi, derdimizi anlasan! Hakikaten aşk akçesiyle satın aldığı kölesiyim. Ama henüz çıraklık zamanı gelmedi." Hazret-i cânân, fakiri yanına alıp yazıyı göstermeye başladı. Ama şimdiye kadar öyle yanına yakın oturmamış idim. Yazıyı göstermek için tabiî yüz yüze geldik. Hatta zülf-i anber-bûyu burnuma dokunur dokunmaz burnuma bir rayiha geldi. Ama ne rayiha, ammâ ne koku! Aman efendim, canım azizim, tarif edemem. O zaman çocuklar öyle lavanta ve sair koku sürünmez idiler. Bu koku, çocuk anasından doğduktan sonra çocuklara mahsus bir koku vardır, işte onun gibi. Ama öyle de değil. Ruhanî, bir acîb kokudur. Hemen aklım başımdan gitti. Gözümden kâğıdın üzerine yaş damlamasıyla hazret-i [118] canan yüzüme bakıp "Sus, şimdi ağlamanın manası var mı?" dedi. Çünkü yazı bahanesiyle konuşmakta olduğumuzdan, ağyar yazı tarif ediyor zannederlerdi. Fakir dedim ki "Burnuma bir koku geldi, misk ü ambere de benzemez. Bu nasıl kokudur ki beni mest etti?" Buyurdu ki "Bu koku ne olduğunu yarın erken gelmemizin günü olduğundan o vakit sana söylerim." Hemen can u gönülden bir daha iyice koklayıp sarhoşlar gibi iki tarafıma yalpa vurarak yerime avdet ettim ve azat olup meşki alıp eve geldim.

Şimdi yarınki gün erken gelmenin günüdür. Gönül arzu eder ki hazret-i cânâna bir şey takdim edeyim. Eve geldim, meşki minder üzerine koyup elimi başıma dayayıp şöyle mahzun ve mükedder oturdum. Bu hâli validelerim görünce: "Ne oldun oğlum İbrahim?" diyerek ikisi dahi yanıma geldiler. Çünkü gönlüm o kadar rikkat peyda etmiş idi ki cüz'î bir şeyden ağlar idim. Hemen ağlamaya başladım. Validelerim: "Canım, niçin ağlıyorsun? Ne oldun? Derdin nedir?" dediler. Fakir cevabımda "Ben bugün mektebe gittiğimde yazı hocam daha mektebe gelmemiş idi. Elimdeki kâğıdı mektep hocam görüp ne olduğunu sual etmesine ve ben de validem yazı hocama gönderdi dememe mebni beni tekdir edip asıl hocana getirmezsin de daha dünkü çocuğu hoca edip hemen hediye getirirsin diyerek elimden aldı" dedim. Derhâl validelerim: "Hele bak! A çocuk, hiç bunun için de adam ağlar mı? Sen sağ ol çocuğum. Yarın bundan daha alâsını sana vereyim, götür de hocan görmeden ver" dediler. Bu sefer sürur ve zevkimden ağlamaya başlayıp "Şimdi getir, bakayım nedir vereceğiniz şey?" dedim.

Çünkü gerek validelerim ve enîştem Beşir Ağa ve gerek halam ve büyük pederim Hasan Ağa bunlar cümleten üzerime titrer idiler; dokuz körün bir değneği gibi idim. Cenâb-ı Hakk'a hamd olsun, bunlar zengin ve paraları çok olduğundan o tarihte günde yedi sekiz kuruş sarf ederdim. Mektep çocuklarına muhallebi, dondurma, şeker ve bu gibi şeyleri alırdım. Artık herkes fakiri sever idiler. Hatta sonra sonra ismime "âşık bey" derler idi. İşte bunun üzerine derhâl validem gidip sandığı açtı. Ben de arkasından koştum. Yemeni bohçasında alâ

sırmalı [119] bir para kesesi gördüm: "Kuzum anacığım, bu keseyi ver götüreyim" dedim. Validem "Oğlum, ayıptır, kese olmaz!" dedi. Ben ise "Anacığım, o hoca benim gibi bir çocuktur" dememle validem: "Ya, öyle mi? Öyle ise al götür" dedi. Ben yine: "Aman bunun içine bir tane de gazi altını koy ki çocuk ziyadesiyle sevinsin ve bana iyice yazı göstersin" deyip bir de gazi aldım. Artık sürurumdan evlere sığmıyorum. Oturup yazı karalamaya başladım.

Sabah oldu, hemen güneş ile beraber mektebe geldim, yerime oturdum. Biraz sonra hazret-i cânân hûrşîd-veş bâb-ı mektebten içeri dahil oldu ve günbegün etvârını değiştirmekte idi. Hemen doğruca yanına gidip keseyi takdim ettim. Her nasılsa o gün bir başka hâlde olduğundan bilâ-tevakkuf kabul etti ve hem de sahîhen: "İşte bunu sevdim. İçinde ne var?" dedi. Fakir: "Efendim, leşker-i uşşâktan sahrâ-yı aşkta terk-i hayât edenlerden bir gazi vardır. Hâk-i pây-i hükümdârîlerine arz-ı hâl takdim etmek için gelmiştir" dedim. Bu sözüme kahkaha ile gülüp "Ne güzel tabir! Bu tabiri nereden öğrendin?" dedi. Fakir "Dünkü gün aldığım bûy-i şerîften" dedim. Canan: "Evet o kokudan sana haber getirdim" deyip elime bir kâğıt verdi. Derhâl açtım, gördüm ki kendi hatt-ı. âli'l-âliyle yazılmış bir şeydir. Fakir: "Ben okuyamam, siz okuyunuz, fakiriniz istima edeyim" diye rica etmekle canan okumaya, bu biçare de göz yaşıyla sızlanmaya başladık. İşte yazılan şey bu idi:

Mu'attar etti dimâğı dedim nedir bu bû
Yapıştı zülfüne dilber dedi ki bûdur bu

Fakir: "Canım sultanım, efendim, bunu siz mi yaptınız?" dedim. Canan: "Benim ne haddim böyle şey yapmak! Bende çok kitaplar vardır, onlarda böyle şeyler çoktur; oradan yazdım" dedi. Fakir: "Bu kelâm-ı âlinizden gönlüme bir şey geldi. Galiba efendimiz de fakir gibi bir cananın kemend-i zülfüne esirsiniz ki böyle kitapları mütalâa buyuruyorsunuz" dedim. "Estağfirullâh! Cenâb-ı Hakk'a niyaz ederim öyle şey vermesin" buyurdu. "Niçin?" dedim. "Ya görüyorum senin ahvâl-i perîşânını" demesiyle hemen ayaklarına sarılıp artık hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladım. O da söylediğine pişman olup "Canım bu ağlama sana nereden ve çabuk gelir, taaccüp ediyorum!" dedi. [120] Fakir: "Efendim, Cenâb-ı Hak efendimize göstermesin, âşıklık bir başka hâldir. Öyle lisan ile, kalem ile tarif ü tavsif olunmaz. Âşık olanların işte gözleri daima böyle yaşlıdır. Bu da ihtiyarî olmayıp tabiî ve zarurîdir; âşıkın elinde değildir. Alelhusus bu kulunuz ki böyle hengâm-ı sabâvette iklîm-i vücûdumu nâr-ı aşk ihata edip o ufacık ciğerlerimi efendimiz için kebap etmiştir. Çünkü maşûkân, bir şey ekl ve tenavül buyurmaz, illâ uşşâkın ciğer kebabını ve hiç su içmezler, mutlaka âşıklarının göz yaşını; ve hiçbir yerde yatmazlar, illâ müştaklarının sîne-i sadrında; ve hiçbir yerde geşt ü güzâr etmezler, lâbüd meftunlarının iklîm-i vücûdu sahralarında; ve hiçbir türlü eğlenmezler, ancak âşıklarının âh-ı ciger-sûz ve enîn-i sîneleriyle eğlenirler" dedim. Bu sözlerime kahkaha ile gülüp eliyle arkamı sıvayıp "Benim mini mini âşıkım!" dedi. Fakir: "Efendim, cuma günleri cemâl-i âlînizin müşahedesinden mahrum kalıyorum. Ferman buyursanız cuma namazından sonra dükkân-ı âlîlerine teşrif buyursanız; fakir de oradan geçeyim, bir kere olsun cemalinizi

göreyim kâfidir" dedim. Kendileri cevabında: "Bilmem, belki bir işim olur gidemem. Bir gün de görmeseniz olmaz mı?" dediler. Fakir dedim: "Bir saat bile görmemeye razı değilim. Lâkin ne çare zarurî sabrediyorum" dedim. Buyurdu ki "Teşrif buyurun, belki gelirim." İşte biz kararda iken çocuklar da gelmeye başladılar. Fakir de yerime geldim oturdum.

Cuma günü oldu. Cuma namazından sonra valideme: "Benim canım revani istiyor. Gideyim alayım" diye rica ettim. Halam da oradan: "Sahih valideciğim, benim de canım çoktan beri revani istiyor" dedi. Bunun üzerine validem paraları verip bir büyük tabak alarak ihtiyar ayvazımızla beraber Vezneciler'e gitmek üzere evden çıktım. Lâkin görmeli beni, sarhoşlar gibi gidiyorum, aklım başımda değildir. Dükkâna yakın geldiğimde gördüm ki hazret-i cânân oturuyor. Derhâl kalbim atmaya ve rengim değişip renkten renge girmeye başladı. Dükkâna bi'l-vusûl içeri girdim. Hazret-i cânân: "Buyurun kardeşim" dedi. Yanına oturdum.

Mumaileyh [121] beni pederine tavsiyeye başlayıp "Hem mektep arkadaşımdır ve hem de benden yazı yazar" dedi. Pederi maşallah diyerek ismimi sormasıyla, hazret-i cânân benden evvel cevap verip "İbrahim Bey'dir" dedi. Pederi gelip eliyle yüzümü ve saçlarımı okşayarak beni sevdi. Ben ise o kadar mahcup oldum ki fevkalâde terledim. Binaenaleyh hazret-i cânân pederine: "Çok sevme mahcuptur, sıkıldı" dedi.

[**İstitrâd:** Malûm olsun ki cemî'-i şâhlar kendi bendelerine min-vechin hizmet kılmaktan ve mültefit olmaktan hâlî değillerdir. Bu cihetten bendelerinin bendeleri olurlar. Dahi cemî'-i halklar kendi mürdesinin mürdesidir. Bundan murat cümle halâyık, kendi tarîk-i sulbünden ve muhabbetinden can u dil bezl eyleyen kimseye can u dil vericidir ve kemaliyle kendi âşıkına herkes âşık olucudur. Pes ma'şûk-ı hakîkîyi dahi böyle bil. Her şol kimse ki ona ziyade müştâktır, o pâdişâh-ı hakîkat dahi ona ziyade müştâktır. Kemâ kâle fi'l-hadîsi'l-kudsiyyi: "Elâ tâle şavku'l-ebrâri ilâ likâî ve ene eşiddâu lehum şavkan."[263] Ve her şol kimse ki onun için ne kadar bendelik eylerse, o padişah dahi "Men kâne lillâhi kânellâhu leh."[264] fehvasınca onun için olur ve ona takarrüp ü ünsiyet kılar ve onun cemî'-i havâyic ü levâzımâtını eda kılar. Dahi malûm olsun ki cemî'-i halâyık kendine talip ve âşık olana talip ve âşık olmak ve kendinin mesti olana mest olmak ve ondan lezzet bulmak zâhir ve peyda olmuştur. Hatta Cenâb-ı Hak "Men tekarrabe ileyye şibren tekarrabtu ileyhi bâ'an ve men tekarrabe ileyye bâ'an takarrabtu ileyhi zirâ'an"[265] hadisi üzere bir bendesi o hazrete tezellül ve

263 "İyiler beni görmeyi çok istiyorlar. Bense onları daha çok görmek istiyorum."

264 "Kim Allah'ın yanında olursa Allah da onun yanında olur." *Keşfu'l-hafâ*, c. 2, s. 280, no: 2623; "Men kâne me'allâhi kânellâhu me'ahu" şeklinde.

265 "Kim bana bir karış yaklaşırsa, ben ona bir kulaç yaklaşırım, kim bana bir kulaç yaklaşırsa ben ona bir adım yaklaşırım." *el-Buhârî*, c. 6, s. 2694, no: 6970. "Ene inde zanni abdî bî ve ene me'ahu izâ zekerenî fe-in zekerenî fî nefsihi zekertuhu fî nefsî ve in zekerenî fî méle'in zekertuhu fî mele'in hayrin minhum ve in tekarrebe ileyye şibren tekarrebtu ileyhi zirâ'an ve in tekarrebe ileyye zirâ'an tekarrebtu ileyhi bâ'an ve in etânî yemşî eteytuhu herveleten."

ubûdiyetle takarrüp eylese, o hazret mertebe-i izzetten rahmet ve re'fetle tenezzül edip o bendeye ziyade takarrüp eyleye. Dahi cemî'-i ma'şûklar âşıkının şikârıdır. O cihetten ki onun izzeti ve şerefi ve mahbûbiyeti âşıkın aşkıyla zuhura gelir. Hem maşûkun hakikati kendi âşıkına ve talibine sayd u şikâr olmuş olur eğerçi suretâ ondan i'râz eylerse de azizim. Hitâm şud.]

Sonra pederi "Ne alacaksın oğlum?" demesiyle "Bir okka revani isterim" dediğimden "Baş üstüne" deyip tabağa bir okka revani koyup "Madem ki benim oğlumun mektep arkadaşısın, bu seferlik para verme. Sonra bir daha [122] alırsan verirsin" dedi. Fakir bu sözden ziyadesiyle sıkılıp hemen elimdeki olan paraları cümlesini dükkâna bırakıp firar edercesine kaçtım. Ayvaz da arkamdan koşarak ve "Dur beyim, koşma!" diyerek geldi. Artık o günkü ıztırabım gibi ıztırabı hiç bilmem. Gittiğime pişman oldum. İşte bir dakika cemalini görmekliğim bak feleğin ne kadar gayretine dokundu ki bin türlü cefa etti.

Cumartesi günü mektebe gittim. O gün yine cemal ve bazı işaret ve rumûzat-ı cânân ile dem-güzâr olup azat vakti yazı göstermeye yanına gittim. Lâkin bu sefer öyle zülf-i anber-bûsuna pek ziyade yaklaşmadım ise de yine ne kadar olsa yakın oturduğumdan o koku burnuma geliyor idi. Huda hakkı için o zamandan şimdiye kadar elli sene tecavüz etmiş olduğu hâlde her ne vakit onun cemalini gözümün önüne getirsem, o koku dahi tamamıyla dimağımda mevcut ve hazırdır zannederim. Bilmem ki vakt-i sabâvette kuvve-i hâfıza kavî olup gördüğü ahvali zapt ve hıfz ettiğinden midir, yoksa vücut viranesinde mahfî olan defîne-i aşkın tılsımı Hazret-i Mehmed Cemaleddin, yani canan yüzünden feth ü küşade olduğundan mı, nedir? İşte bu hâl günbegün tezayüt etmekte ve vücûd-ı fakîri zaten nahif olduğundan çile-i aşka tahammül edemeyip anbean, saatbesaat eriyip mahvolmak raddesine gelmekten naşi:

Küfr-i zülfün salalı rahneler îmânımıza
Kâfir ağlar bizim ahvâl-i perîşânımıza[266]

mısraı misdâkınca herkes "Bu çocuğun bir derdi vardır, günbegün hâli diger-gûn oluyor" der idiler. Bu aralık fakir, gündeliğimi öyle şuraya buraya sarf etmeyip biriktirerek zaten haftada iki gün hazret-i cânân ile erkenden mülâkat etmekte olduğumuzdan ve canan sûfî-meşrep bir çocuk idiğinden bir kere mercanlı ve sırmalı kamçı ile tesbih ve diğer defa güzel bir hakik yüzük, velhâsıl her defa bunlara mümasil eşya alıp hediye olarak kendilerine takdim eder idim.

Bir gün meşkımi mektebin kalfası Hafız Efendi görüp "Maşallah, bu meşki kimden aldın?" dedi. Fakir: "Mehmed Efendi'den aldım" demekle, "O iyi yazar, bakayım" dedi. Fakir de takdim ettiğimde dedi ki "Bunun manasını bilir misin?" "Hayır bilmem" dedim. Kalfa "Öyle ise ben sana söyleyim manasını da [123] anlar isen daha iyi olur" deyip mana vermeye başlayarak "Rabbi yessir"in manası "Ya Rab, kolay et bu meşki bana" demektir. Öğrendin mi?" dedi. Fakir de: "Evet efendim!" demekle, "Söyle bakayım" dedi. Fakir: "Ya Rabbi kolay et bu aşkı bana"

266 Fuzûlî, *Leylâ ve Mecnun*

dedim. Kalfa: "Aşkı değil, meşki! Nasıl aşk?" dedi. Fakir: "Öyle söylediniz zannettim." Kalfa dedi: "Yok yok meşki, yani yazıyı demektir" deyip yine manaya başlayıp "Ve lâ tu'assir" "Zor, çetin etme bu meşki" dedi. Fakir: "Evet efendim, zor çetin etme bu aşkı bana" dedim. Kalfa dedi ki "Sen deli olmuşsun! Ben sana meşki diyorum, sen aşkı diyorsun. Mecnun mu oldun?" Fakir ise derunumdan: "Ne şüphe biçare Hafız!" dedim. Yine kalfa: "Rabbi temmim bi'l-hayr" "Ya Rab, hayırlısıyla tamam ettir bu meşki bana" dedi. Fakir de derunumdan: "Ya Rab, hayırlı senin aşkındır, tamam olmasın ilâ yevmi'l-kıyâme" deyip dudaklarım oynamasıyla, kalfa: "Ne söylüyorsun?" dedi. Fakir de: "Dua ediyorum" dedim. Bunun üzerine kalfa gülüp "Haydi yerine git. Sen mecnun olmuşsun" dedi. Oradan yerime geldim. Fakat bir âşık kimse olsa idi, bu sözlerimden işi derk ederdi, lâkin Hafız taşralı gayet kaba bir adam olduğundan bir şey anlamadı.

İşte esrarımı kimseye faş edemeyip yani hem-derdim olmadığından bütün bütün müşkilât çeker idim. Çünkü âşık ister ki vâkıf-ı esrâr bir arkadaşı olsun da ara sıra dertleşerek def'-i harâret ü gam etsin. Bu fakirde ise böyle bir mahrem yok idi. Ekseriya geceleri kalkıp tahtapuşa çıkıp yıldızlar ile konuşurdum. Her nasılsa bu hâlimi ev halkı sezerek ara sıra birbirlerine: "Bu oğlanda bir hâl vardır. Baksanıza günbegün bal mumu gibi sararıyor" diye konuşurlar imiş. Bunu dadım Şirin Kadın işitip "Oğlum sende ne var ki büyük hanımlar ara sıra seni söylüyorlar?" diyerek bana haber verdi.

İşte bunun üzerine hoca efendi gibi ben de bütün bütün fitili aldım. Hâsılı karşımızda hanesi olan Aşçıbaşı'nın Molla Hanım isminde bir validesi var idi ve ihtiyâre, çok bilmiş ve çok da anlayışlı bir hatun idi. Büyük validem benim bu hâlimi ona söylemiş. Gerçi böyle âşık olduğumu bilmezler ise de hâlimden şüphe ederlerdi, çünkü her gün mektepten bir renk ile, yani kimi gün mesrur kimi gün mahzun [124] kimi gün pür-gazap gelmekte ve günbegün saralıp solmakta ve sair çocuklar gibi öyle sokağa çıkıp oynamaya ve hiçbir kimse ile konuşmaya heves etmeyip muttasıl bir köşede oturup düşünmekte idim. Ve bir de cuma ve isneyn geceleri bizim kapının önüne gelip ehlullâh gazelleri okuyan sesi güzel bir sail okumaya başladığı anda, fakir odadan tahtapuşa kaçıp orada fevkalâde ağlayarak sonra gözlerim kan çanağı gibi olduğu hâlde odaya girdiğimde validelerim birbirlerine işaret ederek asla yüzüme bir şey söylemezlerdi. Ve haşa huzûr-ı erenlerden İstanbul'da maymun oynatırlar çingeneler vardır. İşte bunlardan biri öyle habersizce köşe başından çıkıp kemançeyi nasıl çeker idiyse, Huda hakkı için o saat ruhumu bedenden çekiyor gibi fevkalâde müteessir olup artık firara mecalim olmayıp olduğum yerde ihtiyarsız zarurî gözlerimin yaşları akardı. Ve validem der idi ki "A oğlum, niçin ağlarsın? Dinle bak ne güzel!" Fakir ise "İstemem" diyerek odadan sofaya çıkardım. Hatta herif defolup gittikten sonra odaya gelir idim. Büyük validem o zaman der idi ki "Oğlum, sen zaten anandan doğduğun günden beri böyle şeyleri severdin. Hatta iki üç yaşında idin, ramazân-ı şerîfte davul ile bekçi geçtiği zaman seni pencereden tutardım. Davul vuruldukça sen iki ayakların üzerine hop hop sıçrar ve oynardın. Der idim ki bu çocuk büyürse köçek olacak!"

Evet sahih, büyüdüm, köçek oldum. Lâkin öyle çalgıcıların köçeği olmadım, Hazret-i Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî kaddesallâhu ta'âlâ sırrahu'l-azîz efendimizin köçeği oldum. Ve hem validem der idi ki "Bir güzel sedalı adam bir şarkı veyahut aman diyerek bir şey okusa, o saat dudaklarını büküp ağlardın. İşte biz biliriz bu hâlin senin eskiden böyle idi" derler idi. Filhakika kendimi bileliden beri böyle şeylere asla tahammül edemem. Gayet gözü yaşlı bir âşıkım. Hatta düğünlerde çalgı çalınsa herkes güler oynar, fakir ağlarım ve öyle hatm-i şerîf ve nikâh cemiyetlerinde, velhâsıl huzur ve aşk meclislerinde bir veçhile tahammül edemem. İşte bu da kesbî değildir, vehbî olup Cenâb-ı Hakk'ın kemâl-i lutf u kereminden bir atiyye ve ihsanıdır. Bunun îfâ-yı [125] şükründen fevkalâde âciz bir kulum. Çünkü ma'lûm-ı âşıkân olduğu üzere bu insanların âlem-i ervâhta ruhları halk ve icat oldukta herkesin ruhu üzerine bir miktar gam u sürur ve keder ü elem meşakkat-i aşk edviyelerinden damlatmışlardır. Bu fakir İbrahim'e ise kezalik birer miktar damlatırlar iken her nasılsa aşk şişesi melâikenin elinden düşüp kırılarak içinde olan aşk ruhu dökülüp ruhumla imtizâc-ı küllî hâsıl ettiğinden imtiyazlı olmuşum. İşte bu hâl-i aşk günbegün tezayüt ederek şu hâle geldim ki Arap, kuyudan su çeker iken çıkrığın sedasına tahammül edemeyip ağlama gelirdi ve sokakta miskin bir çocuk görsem ki ağlıyor, ben de beraber ağlar idim. Velhâsıl bilmem ki bir tesirli bir şeye tesadüf edip de ağlamayayım.

İşte şu ahvalimi validem, Molla Hanım'a birer birer hikâye eylemiş. Şimdi Molla Hanım buna demesin mi ki "Anladım, çocuk mektepte birisine alâka etmiştir." Validem dahi: "Tamam Molla Hanım, senin dediğin gibidir. Ben de öyle anlıyorum. Lâkin bunu mektepten çıkarmak olmaz. Ne yapalım?" demesiyle, Molla Hanım tedbire teşebbüsle: "İşte üst tarafınızdaki Dağıstanî Hoca Hüseyin Efendi hazretlerinin çocukları vardır. İbrahim'i onlar ile oynamak için ara sıra oraya gönder. Ben de gidip onlara tembih ederim. Ağzını arasınlar, esrarını öğrensinler. Oradan haber alırız" demiş. Ve böyle karar vermişler. Bunu, yani yalnız alâkası var dediğini yine dadım bana haber verdi.

Binaenaleyh bir cuma günü müşarünileyh Hüseyin Efendi'nin mahdumları bizim eve gelip birlikte onların evlerinde oynamak için beni istediler. Lâkin bu fakirin böyle çocuklar ağzımı arayacaklarından haberim olmadığından ve validem: "Haydi oğlum İbrahim, efendiler ile git, orada oynarsınız. Sen nasıl çocuk oldun, hiçbir yere gitmezsin ve kimse ile konuşmazsın ve çocuklar ile oynamazsın! Bu senin hâlin iyi değildir. Git git, Allah saklasın, mecnun mu olacaksın!" diye şiddet ü hiddet eylediğinden çocuklar ile beraber müşarünileyh Hüseyin Efendi hazretlerinin hanesine gittim. Müşarünileyh hazretleri o zaman Dersaadetçe birinci hocalardan olmakla ne kadar büyük hocalar var ise cümlesi ziyaretine gelir idiler. Kendisi gayet müsin, elinde asa ile gezer ve Sadr-ı esbak Reşit Paşa merhumun ruhu gibi sevgili hocası idi. Müşarünileyh [126] Hüseyin Efendi'nin yetişmiş büyük büyük mahdumları olup bunlar kaleme gitmekte iseler de sekiz dokuz yaşlarında benim kadar olan mahdumlarını asla sokağa çıkarmayıp hanesinde kendisi ders verir idi. Ve çocuklar gayet zeki ve akıllı idiler.

İşte fakir bunlar ile suretâ oyun oynamaya başladım; fakat aklım ve fikrim yarın alessabah mektebe gidip hazret-i cânânı görmek tasavvurunda olduğundan hiçbir şeye ehemmiyet vermezdim. Biraz bahçede oynadık, sonra kendilerinin dershanesi gibi olan odalarına gittik. Orada pek çok kitaplar var idi. Ve fakir öyle kitapları okumaya daha muktedir olmadığımdan onlar okuyup manasını bana söyler idiler. Hâsılı, Türkçe bir divan getirip aşk üzerine birkaç beyit okumaya başlamalarıyla fakiri zarurî ve ihtiyarsız bir hâl-i mestî ihata ettiğinden çocuklar: "Kardeşim, niçin öyle durgun duruyorsun, yoksa bu kitabı beğenmedin mi? İster isen başka bir kitap okuyalım" dediler. Fakir: "Hayır, bu kitap pekâlâdır ve hem de Türkçedir, ben de anlıyorum. Ancak ne hikmet ise böyle yanık yanık sözlere tahammül edemem; bana bir mahzunluk gelir" dedim. Çocuklar: "İşte bu hâl ne güzeldir, herkeste bulunmaz. Buna aşk hâli derler, pek makbuldür. Aman kardeşim, madem ki böyle hâlin vardır, daha dünyada ne istersin? Çünkü bu dünyada olan hüner ve marifet ve büyüklük, cümlesi bu aşk sayesinde tahsil olunur. Bunun gibi sermaye olmaz" dediler. Şu sözlerden hâsıl te'sîrât-ı vicdânîye kıyılamış olan sefîne-i vücudumu deryâ-yı aşka açmasıyla tesâdüm eden emvâc-ı aşk u muhabbetten iki tarafa bocalamaya başladım. Fakat bunu güya çocuklara sezdirmemek emeliyle oradan derhâl kalkıp abdesthaneye girerek istediğim kadar ağladıktan sonra gözlerimi silip oda kapısından içeri girdim ve çocukların renkleri değişip yekdiğerlerine bakıştıklarını gördüm. Lâkin fakire bir şey demeyip yine divanı okumaya başladılar. Kendileri Dağıstanî olduklarından sesleri dahi gayet tesirli idi. İşte şu gazeli okumaya başladılar:

Âlem oldu şâd senden ben esîr-i gam henüz [127]
Kıldı âlem terk-i gam bende gam-ı âlem henüz

Cân bağışlardı lebin izhâr-ı güftâr eyleyip
Urmadan Îsî lebi cân-bahşlıktan dem henüz

Secde-gâh itmişler ehl-i aşk mihrâb-ı kaşın
Kılmadan .i.hayl-i melâik; .i.secde-i Âdem; henüz

Câna derdin cisme peykânın revân etmişti kim
Cism ile cân irtibâtı olmadan muhkem henüz

Ey Fuzûlî eyledi her derde dermân ol tabîb
Bir benim zahmımdır ancak bulmayan merhem henüz[267]

Gazel buraya kadar okundukta, harâret-i aşk bütün vücudumu ihata edip yanmaya başladığımdan herçibâdâbâd deyip çeşme-i âb u hayâtın musluğunu açıp teskîn-i şerâre-i aşk etmeye başladım. Çocuklar bu hâli görünce, hemen kitabı bırakıp ikisi birden yanıma geldiler: "Evet anladık İbrahim, senin mektepte birisine alâkan vardır. İşte bu hâl ona delîl-i kavîdir. Rica ederiz bizi bu hâlden haberdar et, çünkü âşıklık hâlini bu kitaplarda pek çok görüp okuruz ve biliriz ki âşık sırrını faş edemez. Lâkin biz öyle esrar faş edenlerden değiliz ve hem de sen

267 Fuzûlî, *Divan*.

bilirsin ki biz sokağa ne evden çıkar ve ne de bir yere gideriz ve senin mektep arkadaşlarından ise hiçbir çocuk ile görüşmeyiz. Onun için bizimle dertleşir isen, mutlaka hakkınızda mahz-ı hayrdır" diyerek ve bu yolda pek çok sözler söyleyerek fakiri ikna etmelerine ve fakir dahi müdâvele-i efkâr ile harâret-i aşkı teskin etmek için zaten bir mahrem-i esrâr aramakta idiğime mebni beyân-ı mâ-fi'l-bâle gönlümce karar vererek ve çocuklara hitaben: "Filhakika sizin zekânız müsellemdir" diyerek "Sakın kimseye söylemeyesiniz, zira sonra bana büyük düşmanlık etmiş olursunuz" diye rica dahi ettim. Bunlar da hayran olup kaldılar. İşte o gün akşama kadar onlar ile buna dair sözler konuşup akşam üzeri eve geldim. Yine evde kendi derdim ile meşgul oldum.

Ertesi günü mektebe gittim. Molla Hanım o gün Dağıstanî Efendi'nin hanesine gidip çocuklara sual etmiş. Hele hamd olsun bunlar akıllı çocuklar olduklarından hikâyeyi tamamıyla ifade etmeyip ancak "Kendisinde öyle bir hâl hissettik, ammâ doğrusunu haber alamadık" diyerek hatunu savmışlar. Hatun bize gelip böylece ifade etmiş. Validem: "Kuzum Molla [128] Hanım, bunun çaresini sen bilirsin. Artık ziyadesiyle sana rica ederim, bu işi anlayalım" demesiyle Molla Hanım: "Peki, ben bu gece muhabbet etmek için gelir ve bir de âşık maşûk hikâyesi söylerim. Bakalım İbrahim ne hâl kesb eder. Sonra ben yapacağımı bilirim" diyerek karar vermişler.

Hikmet-i rabbânî, cumartesi günü de hazret-i cânân mektebe gelmediğinden acaba ne sebepten gelmedi, acaba ne oldu diyerek leşker-i fikr ü endişe etrafımı ihata edip muhasarada kaldığımdan mektepten azat oldukta ah u vah ederek bir karış surat ile eve geldim. Artık validelerim bir şey hissetmişler ya, istifsara başlayıp "Yine bugün ne oldun? Yüzün gülmüyor! Yoksa hoca efendiden dayak mı yedin?" gibi birtakım sözler söylediler ise de hiçbirisine kulak vermeyip köşe penceresinden dışarıya seyir ile etrafımı ihata eden asker-i gam u hemmi dağıtmaya bir çare arar idim. Fakir bu hâlde iken bir de maymun oynatan çingene, köşeden çıkıp kemençeyi yanık yanık çalarak gelmez mi? Artık kimin can ve kuvveti vardır ki beni zaptetsin? Zaten işarete muntazır olan gözlerim eşk-rîzân olmaya başladığından ve gerçi yüzüm sokak tarafında olup kimse ağladığımı hissedememekte ise de çingene kemençeyi kesmeyip muttasıl çalmakta olduğundan, gittikçe tesirat ziyadeleşip tahammüle takatım kalmamakla derhâl oradan ağlayarak ve koşarak sofaya çıktım. Arkamdan validem ile halam koşup hâlimi görmeleriyle: "Ne oldun, niçin ağlıyorsun? Canım nedir bu senin hâlin? Bizi de kendin gibi divane mi edeceksin?" diye ağızlarını açtılar. Fakir de: "Benden ne istiyorsunuz, ağlarım ağlamam size ne?" diye can hararetiyle cevap verip söylenmeye başladım. Derhâl oradan büyük validem gelip boynuma sarılarak ve yüzümü silerek "Benim efendi oğlum, gel benim yavrum, onlar bilmezler, seni darılttılar" deyip naz u na'îm ile odaya aldı ve hararetimi teskin etti. Artık fakir, valideme ve halama darıldığımdan onlar ile kelâm etmiyorum.

Gece oldu, Molla Hanım, daha sair komşular oturmaya geldiler. Molla Hanım dedi ki "Çocuklar gelin, bu gece size bir güzel masalım var, söyleyim."

Cümlemizi [129] başına toplayıp "Bir padişahın üç oğlu varmış. İşte büyüğü şöyle olmuş, ortancası böyle olmuş. Küçüğü bir gün ava gitmiş, bir geyik bulmuş. Arkasına düşmüş, bir mağaraya girmiş. Orada ayın on dördü gibi bir kız görmüş. Buna can u gönülden vurulmuş, alâka etmiş. İşte şöyle olmuş, böyle olmuş..." diyerek uzun uzadıya söylemeye başladı. Anladım ki bu hikâye fakir için yapılmış bir şeydir. Hiç kulak vurmadım. Lâkin zarurî istima etmekte olduğumdan ve vücudumda tesirat hisseylediğimden sonu iyi olmayacağını derk ile: "Benim uykum vardır, yatacağım" diyerek gittim, yattım. Lâkin uyumayıp uykuya gider gibi yaptım. Bunlar ise beni uyumuş zannedip artık iyice söyleşmeye başladıklarından, cümlesini işittim ve işin saçağa sarmış olduğunu anladım ve bunun çaresi nedir diye uzun uzun efkârlara düşüp bir şeye karar veremedim. Bu hâl-i ye's ile sabah oldu.

Fakir mektebe gittikten sonra halam hanım, ahvalimden enişte Beşir Ağa'yı haberdar etmiş. Mumaileyh Beşir Ağa hafiyyen ahvalimi mektep hocasından sual etmiş. Hoca efendi: "Haşa, o çocukta böyle bir şey yoktur; müstakîmü'l-etvâr bir çocuktur" demiş ise de Beşir Ağa: "Acaba İbrahim mektepte kimler ile sıkça konuşuyor, kızlardan birisine muhabbeti mi vardır?" diye tekrar sual ettiğinde, hoca efendi: "Haşa kızlar ile değil, bu hiçbir çocuk ile konuşmaz. Fakat benim yanımda pencere içinde bir çocuk vardır, ismi Mehmed Efendi'dir, İbrahim Bey'in yazı hocasıdır, ekseriya onunla düşer kalkar. Ona yazı talim ettirir" demiş. Ve binaenaleyh enişte benim evce olan ahvalimi tamamıyla hoca efendiye beyan edip "Bunların ahvallerine dikkat buyurun. Bakalım bir şey istifade edebilir misiniz" diye rica etmiştir. Mumaileyh Beşir Ağa gayet zengin ve hatırlı adam idi. Hoca efendi: "Baş üstüne efendim, siz merak buyurmayın, bendeniz birkaç gün içinde anlarım" cevabını vermiş. Fakir nasıl evvelce hoca efendiye hazret-i cânândan dolayı nazar etmekte isem, şimdi hoca efendi fakire öyle nazar etmekte olduğunu hissettim. Anladım ki bunda bir şey vardır. O gün gayet temkin edip değil cananın yüzüne, o tarafa bile nazar etmedim.

Akşam oldu, eve geldiğimde halama hitaben: "Nedir benim arkama düşmüşsünüz?" [130] Ben biliyorum; enişte, hoca efendiye tembih etmiş. Benim kabahatim nedir? Huda hakkı için zaten ben kendimden geçmişim, sonra ne olur ise size olur. Sizin elinizden kaçarım, başımı alıp dağlara giderim!" demem üzerine, işte o zaman hane halkına bir gulgule düşüp cümlesi bir avaz ile ağlayarak "İbrahim sana ne oldu? Oğlum, bir tanem, kuzucuğum, evlâdım!" diyerek boynuma sarılmalarıyla fakir de onlarla beraber ağlamaya başladığımdan sanki evden cenaze çıkıyor gibi haneye bir hâl-i mâtem istilâ ettiğinden ve bu gulguleyi etrafta olan komşular duyduklarından koşup gelerek "Ne oldunuz?" diye etrafımızı sardılar. Validelerim birer birer ahvalimi onlara söyledi. Onlar da: "Yok yok, oğlum öyle âşıklık etmesin! Hiç işitmedin mi Leylâ ve Mecnun hikâyelerini? En sonra deli olup dağlara düştü, hayvânât ile otladı. Sana lâyık değil böyle şeyler ve hem de sen daha çocuksun. Böyle şeyleri ne bilirsin? Vah vah anana, babana yazık oğlum!" deyip birtakım pend ü nasihat ettiler ise de bir

kere validelerimin derunlarına havf istilâ ettiğinden: "Bir daha biz seni evden sokağa çıkarmayız, ne mektep lâzım ve ne bir şey" demeleri üzerine fakir: "İşte şimdi iyi ettiniz! Siz uyur iken ben nısfu'l-leylde kapıyı açıp kaçarım!" dediğimden, bunlar yine feryat ve figana başladılar. Sonra Molla Hanım bana hitaben: "Gel oğlum benim yanıma, sana bak ne söyleyeceğim? Bunların kusurlarına bakma, seni çok sevdiklerinden artık ne yapacaklarını bilmiyorlar. Şimdi sen evvelki gibi güzel güzel mektebe gidip geleceğine ve mektepte ne yapar isen var yap, karışmayız. Ancak eve geldiğin vakit validelerin ile güzel güzel oturup konuşmaya ve öyle ah vah, of etmeyeceğine bize bir yemin et. İşte bunlar da asla senin hâline karışmasınlar" dedi. Ve böylece işe karar verip ve tarafeyn razı olup kavga gürültü bertaraf olmakla bana para verdiler: "Haydi git canın ne istiyor ise al" diye sokağa gönderdiler.

Şimdi bunlar oturup hatun aklı bu ya, uzun uzun müşavereye başlamışlar. Molla Hanım demiş ki "Anladık, bu çocuk mektepte birisine âşık olmuş. Artık bunun gözüne bir şey görünmez. Böyle üzerine düşer [131] iseniz Huda saklasın, ya kaçar yahut kendisini helâk eder. Bunun çaresi ya mektepten alıp başka mektebe vermektir. Lâkin o da olmaz. Ancak kendisi vazgelinceye kadar sabretmelidir. Ve bir de âşık olduğu kim ise ismini öğrenip nüsha yapmalıdır" demiş. Bunları bana sonra birer birer dadım haber verdi. Ben de dadıma çok para verirdim.

İşte bu karar üzerine bir hayli müddet aradan geçti. Mumaileyh Beşir Ağa, hoca efendiden aldığı malûmatı, yani Mehmed Efendi namında bir çocuk ile çok konuştuğumu validelerime söylemiş. Onlar: "İşte bu çocuk yere batacak!" diyerek Molla Hanım'ı çağırıp "Aman Molla Hanım, ismi Mehmed Efendi imiş!" deyip artık sokaklara düşüp bakıcılara gidip baktırmışlar. Ekseriya tesadüf eder ya, bakıcı yıldızımın ahvalinden ve öyle birisine âşık olduğumdan haber vermekle bir nüsha yazdırmışlar. Bir gün alessabah validem: "Oğlum, bu nüsha pek güzel imiş, mahsus senin için yazdırdım. Gel boynuna takayım" dedi. Fakir işi bilirim ya, artık bir şey demedim. Boynuma taktılar. Hâlbuki:

Nüshan maraz-ı aşka şifâ vermedi aslâ
Ey şeyh-i kerâmet-furûş ez de suyun iç

fehvasınca tılsım-ı aşk ile mutalsem olan defîne-i fu'âdı böyle nüshaların tesiriyle ele almak kabil değildi.

Hâsılı gelelim şimdi hoca efendiye. Bizim için bir büyük rakip olduğunu anladığımdan, artık lâzım gelen tedâbîrde kusur etmeyip hazret-i cânân ile öyle uzun uzadı muhabbeti haftada ancak iki güne hasrettik ve bu vukuatları tamamıyla kendisine arz edip "Bak bir kere senin içine başıma gelen hâllere!" diye arz-ı muhabbet eylerdim. Hoca efendi de birkaç günler böyle hâlimize dikkat ile kendisine bu bapta şerik olduğumu anladı. Bunun üzerine başladı fakire buğz ve adavet etmeye. Meselâ ders verdiği vakit tekdir eder; hazret-i cânânın yanına yazı göstermek için gitsem "Ne çok yazı ile uğraşıyorsun, haydi yerine git, biraz da dersine çalış!" gibi şeyler söyler. İşte bunları çekemez oldum. Artık bu bapta re'y-i tedbîrim şaştı.

Cuma günleri Dağıstanî Hüseyin Efendi'nin hanesine gidip vâkıf-ı esrâr olan mahdumlarıyla buralarını müzakere ederdim; bunlara derdimi arz edip tahammülden âciz kaldığımı söylerdim. Bunlar bir gün [132] dediler ki "Vallahi billahi kardeş, biz de senin bu hâline çok acıyoruz. Lâkin elden ne gelir, sen bundan gönlünü almanın bir çaresine bak." Dedim: "Bu söz gayrimümkün, çünkü elimde değildir. Ancak ruhum cesetten çıkarsa, o zaman tabiî el çekerim." Dediler ki "Biz bunun ilâcını sana söyleyelim." "Buyurun" dedim. "Tenha buluştuğunuz gün boynuna sarılıp yüzünden öp" dediler. Fakir cevabımda: "Bu işe ne kadar muhal ve ne kadar muhâlif-i aşktır ki bunu icra etmek benim için âdeta küfür gibidir. Çünkü hazret-i cânân ile mülâkatta değil böyle şeyler hatıra gelmek, şehevât-ı nefsiye külliyen munkatı olur ve bu sözü söylediğiniz için bir daha sizin evinize gelmem" dedim. Bunlar mahcup olup "Kardeşim, senin için söylüyoruz. Sen bilirsin" dediler. Orada duramayıp eve geldim ve bir daha yanlarına gitmedim.

Evet, sultân-ı aşk nisan yağmuru gibidir; yılanın ağzına düşer ise, zehir ve midyeye yani midye kabuğuna düşer ise inci ihdas eder; hatta kabuğu dahi sedef olur. Bu aşk-ı mecâzî de aşk-ı hakîkînin köprüsüdür. Ne bilir taharetsiz, deryâ-yı aşkı ki o deryanın kenarına Cibrîl dahi gitmedi. Hatta leyle-i Mi'râc'da Hazret-i Cibrîl, sallallâhu aleyhi ve sellem efendimize dedi ki "Bundan ileri gidersem, baştan ayağa yanarım." Efendimiz de cevaplarında:

Râh-ı aşkta kim sakınmaz cânını
O kaçan görse gerek cânânını

Çün ezelden bana aşk oldu delîl
Yanar isem yanayım ben ey halîl

buyurmuşlardır. İşte bu mısraın:

Râh-ı aşkı sanma gâfil serseri
Belki kemter nesnedir vermek seri

beytinin ve Hazret-i Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî kaddesallâhu sırrahu'l-azîz efendimizin *Mesnevî-i şerîf*lerindeki

Ey hunuk çeşmî ki ân giryân-ı ûst
Ey humâyûn dil ki ân biryân-ı ûst[268] (1: 818)

Işk ân şu'lest ki çun berfurûht
Her çi cuz ma'şûk bâkî cumle sûht[269] (5: 588)

mısraının misdâkınca bu fakirin gözümde peder ve valide ve akraba ve taallukat ve dünya ve mâ-fîhâ ve yemek içmek ve öyle şuraya buraya gidip gezmek asla yok idi; ancak içim dışım, kalbim kalıbım, hazret-i cânânın hayali ve müşâhede-i

268 Onun için ağlayan göze ne mutlu; onun için yanan yüreğe ne saadet!
269 Aşkın öyle bir ateşi var ki yandığında sevgiliden başka herkesi yakar.

cemâli idi. İşte bu demde insan bir mürşid-i kâmile yapışsa o saat vâsıl-ı Hak olacağında şüphe yoktur, zira ki âşıkın kalbi masivadan kurtulup yalnız maşûku kalmıştır ki bu perde de [133] aradan kaldırılınca kûy-ı cânân aşk-ı hakîkat görünür. İşte bu yolda aşk-ı mecâzîye cemîan ehl-i turuk bir kere uğrar. Zira ki gideceği yolun üzerinde kurulmuş bir cisr-i hevlnâktır; yol buradan geçecektir. Fakat kimisi izhar eder ve kimisi ihfâ eder. Hattâ imâmu'l-mürşidîn ve gavsu'l-vâsılîn Hazret-i Fehmi Efendi'mizin dahi Dersaadet'i ilk teşriflerinde ve evâil-i sülûklarında Şehzadebaşı'ndan ve Direklerarası'ndan geçer iken bir mahbûb-ı zamân Yûsuf-ı sânî görüp hakkında irat buyurmuş oldukları gazeli teberrüken buraya tahrir olunmuştur:

Bu gün Şehzâdebaşı'nda eriştim bir sehî-kadde
Bulunmaz misli âlemde hem âbâ-yı yedi cedde

Cemâli bir alâmettir elif kaddi kıyâmettir
Gözü nûna delâlettir kemâl ebrûları medde

Fehmiyâ ol güzel güldür gönül şûrîde bülbüldür
Visâle çârc müşkildir sîm ü zer olmasa yedde

buyurarak hoş ve latif bu gazeli buyurmuşlardır azizim. İşte cümle insanda bu sır mevcuttur, lâkin kimi bilir, kimi bilmez. Herkesin sevdiği Hak'tır, gayrı değildir. Meselâ kimi adam güzel hayvan sever, Hak'tır; kimi evlâd u ayalini sever, Hak'tır; kimi altın gümüş sever, Hak'tır. İlâ nihâye neyi sever ise sevdiği şeyi Hak'tır; lâkin kendisi bîhaberdir, ancak alâka zî-rûhta insana ve cemâdâtta hüsn-i hatta olur. Bundan başkalara olan taalluka "merak" denilir; o da mezmûmedir. Ancak muhabbet ve alâka insanlara olur. Lâkin şehevât-ı nefsâniye cihetiyle olanlara hâşâ sümme hâşâ ona aşk-ı mecâzî tesmiye etmek mümkün değildir. Evet hamamın külhanını yakmalı, hatta hamamın suyu ve evi ısınıp hazret-i cânân ile hamamda zevk u sefa eyleyesin ve yıkanıp tahâret-i ma'neviyyeye yetişesin. Yoksa hamamı bırakıp tahareti unutup gidip külhanda ve zibiller içinde oturup dünya ve ahirette yanmak zannederim ki cüz'î aklı olan insan için taht-ı imkânda değildir. İşte külhan, nefs-i emmâre ve hamam, nefs-i mutmainnedir. Binaenaleyh külhanı yakıp hamamda hazret-i cânân ile oturup tahâret-i kâmile makamına ricat ve avdet etmelidir; yoksa gidip külhanda canan ile oturmamalıdır azizim, sultanım, efendim. Buraları bir bahs-i tavîldir.

[**İstitrâd:** Müşarünileyh Mürşid-i A'zam efendimiz hazretleri buyurmuşlardır ki "Güzelden murat, güzel eldir. Yani gözde haya, elde [134] sehâsı olan zat kendisini güzel bilsin" buyurmuşlardır. Âmennâ ve saddeknâ. Çünkü haya, göz ve sehâ, elde olur. Yani gözdür haya eden; yoksa yüzden olan burun, kaş, ağız, sakal, bıyık, kemik, deri, haya edecek değildir ya. Onun için kör adamlar haya etmez, çünkü gözü görmediğinden istediği gibi söyler. Lâkin bazı gözü olanlar da hayasız olur. Evet onların da kalp gözleri kördür. O gibilere "bakar kör" tabir olunur. Bazılarında âmâ oldukları hâlde hayaları ziyadedir. Evet onların da kalp gözleri görür. O göze "basiret" derler. O gibilere dahi "görür âmâ" derler. İmam Şâfiî rahimehullâhu gazelidir:

Huzû bi-demî hâze'l-gazâle fe-innehu
Remânî bi-sehmey mukleteyhi alâ-amdi[270]

Ve lâ tektulûhu innenî ene abduhu
Ve fî mezhebî lâ yuktelu'l-hurru bi'l-abdi[271]

İmam Şâfiî rahimehullâhu hazretlerinin bu gazeliyle muradı kıtal meselesinde, yani iki karye arasında kıtal vaki olsa, bir karyeden bir hür adam katlolunsa, ona mukabil diğer karyeden köle katlolmak üzere yerine verseler, kabul olunmaz. İmam Şâfiî mezhebinde ya o adam da hür olacaktır veya bilâkis köle katlolunsa, yerine hür vermez katl için demektir. Fakat bu abd-i fakirin, İmam Şâfiî hazretlerinin bu gazelini buraya irattan muradım, yani sâhib-i mezheb olan hazret-i imamın dahi mezhebi aşk u muhabbettir. Zira ki bu aşk olmayınca meşk olmaz. Meşk olmayınca iştihâd olmaz azizim.

Gazelin manası İmam Şâfiî rahimehullâhu buyururlar ki "Şu mahbûbdan benim kanımı alın, zira ki o mahbûb amden, kasten iki gözünün bebekleriyle ok atıp beni vurdu." Sonra buyururlar ki "Yok yok, o mahbûbu öldürmeyin, zira tahkîk ben onun kölesiyim ve benim mezhebimde köle için hür katl olunmaz" demektir.

Kâle'l-İmâmu rahimehullâhu: "Men kabbele gulâmen bi-şehvetin fe-ke-ennemâ zenâ bi-ummihi seb'îne merreten; ve men zenâ ma'a ummihi merreten fe-ke-ennemâ zenâ bi-seb'îne bikren; ve men zenâ ma'a'l-bikri merreten fe-ke-ennemâ zenâ seb'îne elfe imreetin."[272]

Yani bir adam şehvet ile bir çocuğu öper ise, o adam validesiyle yetmiş defa zina etmiş olur. Bir adam validesiyle bir defa zina etse, yetmiş bakire kızı bozup zina etmiş olur. Bir adam bir bakire kız ile zina etse yetmiş bin hatun ile zina etmiş olur. Artık kıyas eyle ve hesap eyle neye baliğ olur bu zinanın [135] adetleri ve azapları azizim.

---

270 "Benim kanıma karşılık şu ceylanı alın, çünkü odur " Gözbebeklerinden bilerek iki ok bana atan" Divanında yok. *Dîvânu'ş-Şâfi'î*, haz. Mucâhid Mustafâ Behcet, 2. bs., Dâru'l-kalem, Dımaşk 2003. es-Se'âlibî, *Yetîmetu'dehr*, s. 28, "Huzû bi-demî hâze'l-gazâle fe-innehu" remânî bi-sehmey mukleteyhi alâ-amdi ' "ve tektulûhu inenî ene abduhu" "ve lem ere hurran kattu yuktelu bi'l-abdi." Hamdanlı bir şaire nispetle. el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-edeb*, s. 1662, eş-Şâfi'î'ye nispetle sadece ilk beyit.; et-Temîmî, et-Tabakâtu's-seniyye, s. 243; Ebu'l-feth el-Bustî'ye nispetle "Huzû bi-demî hâze'l-gazâle fe-innehu " remânî bi-sehmey mukleteyhi alâ-amdi" "ve lâ tektulûhu innemâ ene abduhu" 'li-ya'leme enne'l-hurre yuktelu bi'l-abdi."

271 "Ama öldürmeyin onu, çünkü ben onun kölesiyim " Benim mezhebime göre köleye karşılık hür öldürülmez" Divanında yok. *Dîvânu'ş-Şâfi'î*, haz. Mucâhid Mustafâ Behcet, 2. bs., Dâru'l-kalem, Dımaşk 2003.

272 "Kim bir delikanlıyı şehvetle öperse annesiyle yetmiş defa zina etmiş gibi olur. Kim annesiyle bir kere zina ederse yetmiş bakire ile zina etmiş gibi olur. Kim bakire ile bir kere zina ederse yetmiş bin kadınla zina etmiş gibi olur."

Cemâl-i yâr nedâred nikâb u perde velî
Gubâr-ı reh binişân tâ nazar tuvânî kerd

"Evet yarın cemali, nikâb ve perde tutmaz, velâkin yolda olan gubâr ve tozu ara yerden kaldır ki hatta kâdir olasın yârin cemaline nazar etmeye ve görmeye." Ortada olan tozdan cemâl-i yârı göremiyorsun. İşte o gubâr, toz da senin ile mahbûbun arasında olan sû-i ef'âl ve itikadındandır sultanım.

Beynî ve beyneke fi'l-mahabbeti nisbetun
Mestûretun an sirri hâze'l-âlemi[273]

Nahnullezâni tehâbebet ervâhunâ
Min kabli halkillâhi tînete âdeme[274]

Beyit:

Câzib-i her cins-râ hem-cins dân
Cins ber-cinsest âşık câvidân

Telh be-telhân yakîn mulhak şeved
Key dem-i bâtıl karîn-i Hak şeved

Tayyibât âmed be-sûy-ı tayyibîn
El-habîsât li'l-habîsînest hemîn

beyitlerinin manası: "Benim ile senin beyninde olan muhabbette nispet vardır ki âlem-i ezel ü ervâhta olan nispettir. Bu âlemde yani dünyada bu sır mestûrdur. Yani bu sırr-ı nisbet burada mestûrdur. Biz o kimseleriz ki bizim ervâhımız muhabbet etmiş o zaman ki Âdem aleyhisselâmın tîneti halk olunmamış idi" demektir. "Her cins cazip yani cezbeden bir cins bil. Yani cinsiyette birdir. Bu bir cinsiyet birbirini cezbeder. Zira cins cinse âşıktır. Daima acı acı olanı birbirine yakın olur, ilhak olur. Kaçan bâtıl olan nefs Hakk'a yakın olur? Olmaz! Zira güzel olan güzel tarafa gelir. Habis olan habis içindir daima" demektir.

İşte bu beyitlerde münasebet ile bir hadîs-i şerîf beyan edelim. Kâle aleyhisselâm: "el-Ervâhu cunûdun mucennedetun fe-mâ te'ârefe minhâ i'telefe ve mâ tenâkere minhâ ihtelefe."[275] Ma'nâ-yı şerîfi: "Ervâhlar asker gibidir, bir yere cem' olan asker gibidir ki âlem-i ervâhta bunlar cemiyetle idi. O ervâhlardan o ruh ki o âlem-i ervâhta ülfet edip birbirlerine marifet peyda ettiler, bu âlemde dahi birbirleriyle biliştiler. Şol ervâh ki âlem-i ervâhta birbirleriyle marifet peyda olmadı, yani bilişemediler, bu âlemde birbirleriyle ihtilâf ettiler" demektir. Bu

273 "Benimle senin aranda bir sevgi ilgisi vardır / Bu alemin sırrında gizlidir" es-Sehâvî, *el-Makâsidu'l-hasene*, s. 53

274 "Ruhları birbirini seven iki kişi biziz işte / Allah'ın Adem'in çamurunu yaratmasından önce" es-Sehâvî, *el-Makâsidu'l-hasene*, s. 53.

275 "Ruhlar, çeşit çeşittir, birbirini tanıyanlar uyuşur, birbirlerinden uzak olanlar ayrışır." *Musnedu Ahmed*, c. 2, s. 295, no: 7923; *Keşfu'l-hafâ*, c. 1, s. 111, no: 315.

hadîs-i şerîfin sebeb-i vürûdu Hazret-i Aişe radıyallâhu anhâdan rivayet olunur ki Mekke-i mükerreme'de bir hatun var imiş. Kureyş'in hatunlarına gidip onları güldürmüş. Yani mudhike bir hatun imiş. "Nâdire", maskaralık eder demektir. Vaktaki o hatun Mekke'den Medine'ye hicret etmiş, Hazret-i Aişe [136] radıyallâhu anhâyı görmek için hâne-i sa'âdete gelmiş. Hazret-i Aişe sual etmiş: "Nereye misafir oldun?" diye. "Filânın haremine" yani filân adamın hatununa misafir oldum demiş. Meğer ki o hatun da bunun gibi hem-cins mudhike bir hatun imiş. Bu hâlde sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz, Mescid-i sa'âdet'ten hâne-i sa'âdete teşrif buyurmuşlar. Efendimiz, Hazret-i Aişe radiyallâhu anhâdan sual buyurmuşlar ki "Filânın mudhike hatun yanınızda mı?" Hazret-i Aişe "Ne'am yâ Resûlallâh" demiş. Efendimiz sual buyurmuşlar ki "Kimin yanına inmiş, kime misafir olmuş?" Hazret-i Aişe "Filân mudhike hatunun yanına misafir olmuş" demiş. Efendimiz buyurmuş ki "el-hamdu lillâhi" "el-Ervâhu cunûdun mucennedetun fe-mâ te'ârefe minhâ i'telefe ve mâ tenâkere minhâ ihtelefe."[276] Bu hadîs-i şerîfi buyurmuşlardır. İşte bundan pek çok manalar zâhir olur.

Yüz bin hamd ü senalar olsun ki bu yüzsüz abd-i âsî kemâl-i lutf-ı ilâhîden hem-cinsim âşıklar, sâdıklar olmuştur. Bu da âlem-i ervâhta olan hubb u meveddettir ki bu dünyada zâhir oldu. İnşaallâhu ta'âlâ âlem-i âhirette dahi onlar ile haşir ve neşir olacağıma şek ve şüphe yoktur. Zira ki "el-Cinsu ile'l-cinsi yemîlu"[277] "Cins, cinse meyleder" azizim. Hitâm şud.]

Gelelim biz bahsimize. İşte bu hâl, yani günbegün rakipler çoğalmaya başladı ve "Kullu sirrin câveze'l-isneyni şâ'a"[278] mefhumunca esrarımız faş ve ahvalimiz ilân olundu ve günbegün tezayüt eden harâret-i aşk fakiri soldurdu ve tahammülden âciz kalıp artık eve sığmaz oldum. Mektepten gelip hemen bir parça taam edip Şehzade Câmi'-i şerîfi'ne devam etmeye başladım ve bir zühd ü takva hâsıl olarak yatsı namazına kadar Câmi'-i şerîfte zikir ve tilâvet-i Kur'an ile meşgul olurdum. Bu esrarımızdan mektebin ekseriya çocukları dahi haberdar olup fakire: "Seninki geliyor, seninki gidiyor!" demeye başladılar. Hazret-i cânân dahi nev'a-mâ yüz çevirir gibi oldu. Hatta haftada iki gün erken gelir idi, onu da terk etti. Ve tenhada göremiyorum ki ahvalimi arz edeyim ve "Niçin böyle yüz çevirdin?" diyeyim. Artık arzuhâlcilere gidip tezkire yazdırmaya başladım. Tezkireleri alessabah çekmecesine kor idim. Gelip tezkireyi okuyup asla yüzüme bakmayıp yırtar atar idi. Bu hâl fevkalâde tesir etti.

Bir gün alessabah Câmi'-i şerîfe gidip namazdan [137] sonra şöyle bir köşeye çekilip Cenâb-ı Hakk'a niyaz ve rica ile derecesiz ağladım. Gözlerim kan çanağına döndü. Oradan eve gelip o gün keyifsizim diye mektebe gitmeyip evde

---

276 "Ruhlar, silahlı askerler(gibi)dir, birbirini tanıyanlar uyuşur, birbirlerinden uzak olanlar ayrışır." *Musnedu Ahmed*, c. 2, s. 295, no: 7923; *Keşfu'l-hafâ*, c. 1, s. 111, no: 315.

277 "Her cins, kendi cinsine meyleder." *Keşfu'l-hafâ*, c. 2, s. 4, no: 1531, "el-Cinsu ile'l-cinsi emyelu."

278 "İkiyi aşan sır, yayılır." *el-Muhallâ*, c. 9, s. 466; İbn Hazm, *el-İhkâm*, c. 4, s. 590. Bu kaynaklarda "Kullu sirrin câveze isneyni şâi'un" şeklindedir.

yattım. O gece hikmet-i rabbânî vücudumda sahîhen bir hastalık geldi. Sabahleyin yataktan kalkamadım. Validelerim yanıma gelip vücuduma el vurdular. Fırınlar gibi ateş içinde yanıyorum. Derhâl Açıkbaş tabibi celp edip tedaviye başladılar. Hastalık günbegün tezayüt edip mektebe haber götürdüler. Hazret-i cânân dahi haberdar olup kendisi için esîr-i firâş olduğumu anladığından şefkat ü merhametine elvermemekle gelip görüşmeyi arzu eylemiş. Fakat mahcup olup öyle kendi kendine gelemeyeceğinden birkaç çocuk tahrik ile bir gün beraberce eve geldiler. Haber verdiler ki "Mektep arkadaşların gelmiş, seni görecekler." Derhâl gönlüme geldi ki "Aman canan beraber olmasın, hemen buyursunlar" dedim. Onu gördüm ki çocuklar arasında zuhur etti, yani etrafını encüm ihata etmiş kamer gibi zuhur eyledi; güya harâret-i âteş-i aşktan solmuş nihâle rutubetle deva verdi. Lâkin o derecede mütegayyir olmuşum ki çocuklar beni görünce renkleri değişip "Vah vah kardeşim!" dediler. Fakir de hazret-i cânâna bir can havliyle bakıp bir ah çektim ki işitenler odanın tavanı yıkıldı zanneylediler. Artık ağlamaya başladım. İşte o saatte ağladığım gibi hiçbir zaman o kadar ağlamadım. Çocuklar dahi beraberce ağladılar. Hazret-i cânân yanıma gelip elimi eline aldı. Buyurdu ki "Bu kadar ağlamak fenadır. İnşâallâhu ta'âlâ tezce şifa bulur, mektebe gelirsin de yine güzel güzel konuşuruz." Dedim ki "Ben benden ümidi kesmişim. Geldiniz iyi oldu. Ahiret hakkını helâl edin." İşte bunlar cümleten bu sözden ağlaştılar. Ev halkı dahi cenaze çıkar gibi feryat ve figan ettiler. Hazret-i cânânın daha eli elimde idi, artık bırakmıyor. Bunlar gitmek için ruhsat istediler. "Buyurun" dedim ve hemen hazret-i cânânın eli üzerine kapanıp elini öpüp yüzüme sürüp "Ah Mehmed Efendi, işte ben dünyadan gidiyorum, sen selâmetle baki ol!" deyip hemen düşüp bayılmışım. Artık ne olduğunu bilmiyorum. Biraz müddet sonra aklım başıma gelip gözümü açtım. Baktım ki etrafımda ev halkı toplanıp cümlesinin ellerinde mendiller, ağlaşıyorlar.

İşte on beş gün kadar mümted olan [138] şu hastalığımda her gün tabip gelip muâlece tertip ederdi. Fakat eniştem Beşir Ağa ziyadesiyle merak ve endişe ettiğinden ve tabip: "Artık çocuktan ümit yoktur. Ben de muâleceyi terk edeceğim. Siz de çocuğun canı ne ister ise verin yesin" demiş. Eniştem bu sözden ağlayarak yanıma geldi. Fakir bunun ağlamasından anladım ki hekim kat'-ı ümîd etmiştir. Eniştem dedi ki "Oğlum, canın ne ister ise söyle yapalım, hekim izin vermiştir." Fakir: "Canım bir şey istemiyor, ancak ölmeyi arzu ediyorum ki tahammülden kalmışım. Ölüm bana rahat ve selâmettir" dedim. Be-tekrâr ev halkı ağlamaya başlayıp eniştem dahi ağlayarak odadan gitti. İki gün hekim gelmedi. Fakir de iki gün ölmüş gibi bî-hoş, lâ-ya'kıl yemek içmek yok, yattım.

Fesubhânallâhi'l-kerîm, üçüncü gün vücuduma bir sıhhat eseri zuhuruyla canım çorba istedi. Derhâl çorba getirdiler. O gece biraz rahat oldum. Ferdâsı günü daha ziyadece sıhhat buldum. Artık ev halkında fukaraya verilen sadaka ve ihsanların hadd ü hesabı yoktur. Ve hoca efendiye para gönderip mektepte fakir için dua ve âmîn çağırtmışlar.

[**İstitrâd:** Aşk, şol ifrât-ı muhabbete derler ki âşıkın çeşm ü canına ve cümle kuvâsına ve cenânına dahil ola ve maşûktan gayrıyı onun dîde ve dilinde bi'l-

külliye mahv kıla. Nitekim Şeyh-i Ekber hazretleri *Futûhât*'ta bu gûne tarif edip buyururlar:

"el-İşku ifrâtu'l-mahabbeti ve kuniye anhu fi'l-Kur'ân'i bi-şiddeti'l-hubbi fî kavlihi ta'âlâ: "Vellezîne âmenû eşeddu hubben [lillâhi]"[279], ve fî kavlihi [ve huve kavluhu] ta'âlâ: "Kad şegafehâ hubben"[280] ey sâre hubbuhâ Yûsufe alâ kalbihâ ke'ş-şegâfi ve hiye'l-celdetu'r-rakîkatulletî tahtevî ale'l-kalbi fe-hiye zarfun lehu muhîtetun. [...] Fe'l-[âşiku ve'l-]işku iltifâfu'l-hubbi ale'l-muhibbi hattâ hâleta cemî'a eczâihi; ve'ştemele aleyhi iştimâle'l-aşekati.[281]

"Fe-izâ amme'l -hubbu'l-insâne bi-cumletihi; ve a'mâhu an kulli şey'in sivâ mahbûbihi ve seret tilke'l-hakîkatu fî cemî'i eczâi bedenihi ve kuvâhu ve rûhihi ve ceret fîhi mecre'd-demi fî 'urûkihi ve lahmihi ve'ttesalet bi-cemî'i eczâihi cismen ve rûhan ve lem yebka fîhi muttese'un li-gayrihi ve sâre [nutkuhu bihi ve semâ'uhu minhu]lutfuhu semâ'uhu ve nazaruhu fî kulli şey'in ileyhi ve lâ yerâ şey'en illâ ve yekûlu huve hâzâ; hîne-izin yusemmâ zâlike'l-hubbu işkan. Kemâ hukiye an Zelîhâ [139] ennehâ iftesadet fe-veka'a'd-demu fi'l-arzi [fe'nketebe bihi] "Yûsuf Yûsuf" [fî mevâdi'a kesîretin] haysu sekata'd-demu li-cereyâni zikri Yûsufe mecre'd-demi fî 'urûkihâ kullihâ."[282]

Pes herkesin mey-i rûhuna düşen cûşiş-i muhabbet-i zâtiye ve ezeliyenin cûşişidir ki bi-hükmi "Fe-ahbebtu en u'refe"[283] sırrıdır. Herkesin vücudu kûyuna sereyân kıldıkta onun mey-i cânını bir gûne şânla galeyân kılmıştır. Ve o muhabbetin cünbüşü ve hurûşudur ki nizâm-ı âlem ve intizâm-ı benî-âdem hâsıl olmuştur. Herkes bir şeye âşık olup alâka etmiştir. Bunların içinde efdal olan insana, zî-ruha alâkadır. Cemâdâtta dahi hüsn-i hatta alâka olur. Lâkin öyle beşi bir yerde Osmanlı lirasına alâka etmenin manasını bilmem azizim.

În ışk-ı hakîkatî araz nîst
K'âlûde-i şehvet ü garaz nîst

---

279 "İnananlar ise en çok Allah'ı severler." Bakara, 2/165.

280 "Sevda onun bağrını yakmış." Yusuf, 12/30.

281 "Aşk, aşırı sevgidir. Kur'ân'da "Vellezîne âmenû eşeddu hubben" ayetinde aşırı sevgi şeklinde ifade edilmiştir. "Ve kad şegifehâ hubben" ayetinde de. Yani o kadının sevgisi kalbini "şefâf" (zar) gibi çevreledi. "şefâf" kalbi çevreleyip saran koruyucu şeffaf deri (zar)dır. [...] âşık ve aşk, sevginin seveni sarmasıdır, bütün organlarıyla kaynaşıp tıpkı bir sarmaşık gibi onu sarıncaya kadar." İbn Arabî, *el-Futûhâtu'l-Mekkiyye*, c. 3, s. 588-589.

282 "Sevgi insanı bütünüyle sarıp sevgilisinden başkasına karşı kör edince, bu gerçek bütün organlarında, güçlerinde ve ruhunda yayılınca, damarlarında ve bedeninde akan gibi onda akınca, bütün organlarıyla cismî ve ruhî iletişim kurunca, kendisinden başka hiçbir şeye yer kalmayınca, sadece onu anıp sadece onu duyunca, her şeyde onu görünce, gördüğü her şeyin o olduğunu söylerse, işte o zaman bu sevgiye "aşk" denir. Nitekim anlatıldığına göre Zeliha'nın kanı aktı ve kan yere döküldü. Kanın döküldüğü yerlerde "Yusuf Yusuf" yazıldı, onun bütün damarlarında kan yerine Yusuf aktığı için." İbn Arabî, *el-Futûhâtu'l-Mekkiyye*, c. 3, s. 613 (bazı farklılıklarla).

283 "Bilinmek istedim." *Keşfu'l-hafâ*, s. 2, s. 132, no: 2016.

În ışk ne serserî-nişânest
Ki în nâdire gayret-i cihânest[284]

Işk âyîne-i bülend-nûrest
Şehvet zi-hisâb-ı ışk dûrest

Çün ışk be-sıdk reh numâyed
Yek cunûnî-i dûst reh numâyed

Çün ışk bedîn temâmî ufted
Der-sikke-i nîk-nâmî ufted

Işkest girih-guşây-ı hestî...
Hitâm şud.]

Sonra tabip haberdar olup geldi. Fevkalâde taaccüp etti. Dedi ki "Bu çocuk fena idi, lâkin Cenâb-ı Hak yeniden ihya etti ve hayat verdi, âmennâ ve saddaknâ!" diyerek ve memnun olarak kuvvet için muâlece tertip etmeye başladı. Lehu'l-hamdu ve'l-minne bir hafta içinde yataktan kalkıp ev içinde gezinmeye başladım. Lâkin enistem ve ev halkı beni artık mektebe göndermeyeceklerine karar vermişler ve mektepten minder ve çekmecemi aldırmışlar. Bir gün enistem dedi ki "Oğlum, elhamdülillâh artık birkaç hatim eyledin. Seni Süleymaniye Mekteb-i Rüşdiyesi'ne koyacağım. Oradan kalemlere çıkarsın, efendi olursun." Ben ise: "Bizim mektepten çıkmam!" dedim. Enistem: "Ben minderini ve çekmeceni aldırdım" demesi üzerine, yine rüzgâr-ı aşk evrâk-ı dili tahrike başladığından dayanamayıp ağlamaya başladım. Binaenaleyh bir taraftan enistem, diğer taraftan validelerim ağlayarak ve "Evlâdım, daha yeni ölümlerden kurtuldun. Üzülüp yine hasta olacaksın. Süleymaniye Mektebi öyle mahalle mektebi değildir. Oraya herkesi almazlar, rica ile [140] alırlar. Oradan adam kaleme çerağ olur. Orası devletin büyük mektebidir, orada olan çocukların maaşı vardır" gibi bin türlü pend ü nasihat ederek gönlümü çeldiler. Zarurî razı oldum.

Enistem bir sabah beni alıp o vakit mekteplerin nazırı olan İmamzade'nin Şehzadebaşı'ndaki konağına götürdü. Huzuruna çıkıp elini öptüm, oturdum. Bir aşr-ı şerîf okuttu, beğendi. Oradan bir ağasına teslim edip doğruca Süleymaniye Mekteb-i Rüşdiyesi'ne gönderdi. İşte bu hastalıktan başka daha hastalık görmedim. Evet vücûd-ı zâhiri, vücûd-ı aşka tahvil ve tebdil oldu.

"Mûtû kable en temûtû"[285] sırrına mazhar olan
Gördü onlar haşrı vü neşri nefha-i sûr olmadan

misdâkınca Ve Hâfız-ı Şîrâzî kuddise sırruhu'l-azîz hazretlerinin buyurduğu gibi: "Âşıkân-râ ber cerîde-i âlem-numâ be-tust" muktezasınca bir yeni vücut ve

---

284 Hakikî aşkta geçici şeyler olmaz, onda ne şehvet ne de garaz bulaşığı olur. Aşk serseri nişanlı da değildir. O, cihanın kıskandığı o az bulunur nesnedir.

285 "Ölmeden önce ölünüz." *Keşfu'l-hafâ*, c. 2, s. 291, no: 2669. İbn Hacer sabit olmadığını, el-Kârî de mutasavvıfların sözü olduğunu söylemiştir.

bir hayât-ı ebedî buldum velâkin zarurî ve tabiî hazret-i cânân cemalinden mahrum oldum. Ara sıra hatırıma gelip derundan ah u efgân ederdim. Lâkin ne çare, elden bir şey gelmez. Memeden kesilmiş çocuğa döndüm. Hele hamd olsun ki bu hastalık biraz işin önünü aldı. Yani aşk u muhabbeti şems gibi zeval ve guruba yüz tuttu ve hayme-nişîn olan asâkir-i uşşâk dahi çadırlarını kaldırıp iklîm-i vücûdumda olan kışlak ve koğuşlarına ricat ve avdetle ellerinde olan eslihalarını terk edip huzur ve istirahata vardılar, yani kuvâ-yı rûhâniyye kışlalarında gizlendiler. Zira ki iklîm-i vücûda emn ü emân, asayiş ber-kemâl oldu ve kendimce bir daha i'lân-ı aşk ile ahali ve teba'a-i saltanat-ı uşşâkı tahrik edecek efkâr-ı muzlimede bulunmamaklığımın muahede altına alınarak cümlenin bundan böyle emn ü asayiş sayesinde sellemehü's-selâm geşt ü güzârıyla rahat u huzurları tarafına gidilmiştir. Bu ilândan dahi cümle kuvâ-yı rûhâniyye memnun ve müteşekkir olmuşlardır. Hazret-i Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî kaddesallâhu sırrahu'l-azîz efendimiz hazretlerinin *Mesnevî-i şerîf*lerinde bu aşk üzerine pek çok nutk-ı âlîleri olup buraya münasip bir nebzesi teberrüken zikr ü beyan olunmuştur:.

Şöyle buyurmuşlardır ki "Âşıklık gönül zârîliğinden zâhir olur"; nitekim "ez-Zâhiru unvânu'l-bâtini"[286] denilmiştir. [141] Dilde muzmer olan muhabbet ü zârî dilden ve sirişk-i dîde ve sûziş sineden zâhir ve hüveyda olur. Kemâ kâle sâhibu *"Kasîdetu'l-burde"*:

E-yahsebu's-sabbu enne'l-hubbe munketimun
Mâ beyne munsecimin minhu ve mudtarimi[287]

Fe-keyfe tunkiru hubben ba'de mâ şehidet
Bihi aleyke udûlu'd-dem'i ve sekami[288]

Hiçbir bîmârlık yoktur gönül hastalığı gibi. Zira gönül, ceset memleketine nispet mülk gibidir. Ve aza ve ceset, kalbe nispet re'âyâ-yı mülk gibidir ber-mûceb-i hâdîs-i şerîf "el-Kalbu melikun ve lehu cunûdun. Fe-izâ saluha'l-meliku saluhat cunûduhu ve izâ fesede'l-meliku fesedet cunûduhu."[289]

İmdi kalp sıhhat ü selâmette olsa, cesedin fesat ve sekâmeti zarar vermez. Ama kalp hasta ve sikeşte olsa, sıhhat-ı ceset müfit olmaz. Hiçbir bîmârlık gönül bîmârlığına benzemez ve müsavi gelmez. Âşıkın illeti cemî'-i ilel ve emrâz-ı cismâniyeden cüdadır. Onun için hukemâ, maraz-ı aşka ilâç kılamamışlar ve bu

---

286 "Dış (görünüş), iç (görünüş)ün göstergesidir." Çeşitli kaynaklarda özlü bir söz olarak geçiyor. *Fethu'l-bârî*, c. 2, s. 225, 226; *Feyzu'l-kadîr*, c. 2, s. 558, *Tuhfetu'l-ahvezî*, c. 8, s. 158; *Şerhu'z-Zerkânî*, c. 1, s. 479.

287 "Âşık, akan göz yaşı ve yanan kalbi arasında muhabbet gizli mi kalır zanneder?" İbn Allân, *ez-Zuhru ve'l-Udde*, s. 15, 143.

288 "Göz yaşının ve hastalığının adil şahitleri tanıklık ederken nasıl aşk ve muhabbeti inkâr edersin?" İbn Allân, *ez-Zuhru ve'l-Udde*, s. 18, 143.

289 "Kalp sultandır; sultanın ordusu vardır. Sultan doğru olursa, ordusu da doğru olur. Sultan bozulursa, ordusu da bozulur." Mamer b. Râşid, el-Câmi, c. 11, s. 221, no: 20375.

derde deva bulamamışlar. Arif olanlar "Şifâu'l-âşikîne likâu'l-ma'şûkîne"[290] derler. Felâsife mezhebinde kalanlar, ilel-i sevdâviyeden "İlâc-pezîr olmaz bir illettir" diye söylerler. Haberleri yok ki aşk, kitâb-ı hüdâ ve usturlâb-ı esrâr-ı Hudâ'dır.

Malûmdur ki usturlâb ile evzâ' ve etvâr-ı encüm bilinir ve âfitâbın irtifâ ve inhifâdı zuhura gelir. Aşk dahi âfitâb-ı zâtın ve kevâkib-i esmâ ve sıfâtın usturlâbı gibidir. Müneccim-i eflâk-ı ma'ânî olan urefâ, usturlâb-ı aşkla esrâr-ı Hudâ'yı ve etvâr-ı nücûm-ı ulûm-ı esmâyı bilirler ve onunla semâvât-ı hakâyıka yol bulurlar. Sual olunur ise ki "Usturlâb-ı esrâr-ı Hudâ olan aşk u muhabbet-i rabbânî ve hâdî-i mertebe-i hakîkat-i aşk-ı Sübhânîdir. Aşk-ı mecâzîde bu gûne haslet bulunmaz." Cevabında buyururlar ki "Âşıklık ki ifrât-ı muhabbettir; meyl-i şehevâtî ve hubb-ı cismânî değîldir; pes aşk, aşk olduğu haysiyetten gerek hakikat tarafından olsun ve gerek mecaz ve suret canibinden zuhura gelsin, "el-Mecâzu kantaratu'l-hakîkati"[291] fehvasınca akıbet bizi o makâm-ı hakîkate ve mertebe-i vahdete rehberdir. Farazâ hakikate vâsıl olmadan iffetle muttasıf olup aşkını ketm kılan âşık, mecaz hâlinde olsa şehit ölmek mukadderdir. [142] Nitekim hadîs-i şerîfte vaki olmuştur: "Men aşike ve affe ve keteme summe mâte mâte şehîden."[292] Hakîkat-i aşkta ve mâhiyet-i cemâlde hod tefrika ve isniyyet yoktur. Lâkin bazı âşıkın cemâl-i mutlak aşkına müstaid olmadığından mahbûb-ı mutlak onu cemâl-i mukayyede mukayyed kılar, tâ bunda cemîl-i mutlak aşkına müstaid olur. Âhirü'l-emr arif olup ve kendini aşkla fenâ kılıp mahbûb-ı hakîkî visalin bulur. Zira aşk, sıfat-ı zât-ı ilâhî, zurûf ve hurûfa sığmaz bir bahr-i nâmütenâhîdir.

Te'âle'l-işku an himemi'r-ricâli
Ve an vasfi't-teferruki ve'l-visâli[293]

Metâ mâ celle şey'un an hayâlin
Yecillu ani'l-ihâtati ve'l-misâli[294]

Rütbe-i aşk ondan âlî-terdir ki tuyûr-ı himem-i ricâl, onun pîrâmen-i serâperde-i celâline yol bula ve ashâb-ı ukûl, dest-i efhâm u efkârla onun ruhsâr-ı pür-envârından nikâb-ı irtibâbı ref' kıla ve pâye-i aşk ondan dahi ber-terdir ki tefrika ve visâl ile mevsuf u mevsûm ola. Zira her bâr ki bir şey mertebe-i hayâlden ber-ter ola, ihata ve misâlden dahi âlî-ter olur; ukûl u fühûm onun şerh ü beyanında âciz kalırlar. Çünkü meşâyıh ittifak etmişlerdir ki "İnne'd-delîle

290 "Âşıkların devâsı, sevgililerine kavuşmalarıdır."

291 "Mecaz, hakikatin köprüsüdür."

292 "Kim âşık olup da iffetini korur, sırrını gizlerse ve böylece ölürse, şehit olarak ölmüş olur." Bu ibare, hadis olarak nakledilmiştir. İbn Hibbân, itibar edilmeyeceğini, el-Hâkim de münker olduğunu söylemiştir. *Tehzîbu't-tehzîb*, c. 4, s. 241; *Mîzânu'l-itidâl fî nakdi'r-ricâl*, c. 2, s. 347, *Târîhu Bağdâd*, c. 5, s. 156; *Keşfu'l-hafâ*, c. 2, s. 263, no: 2538. Bu kaynaklarda metin küçük farklılıklarla yer almıştır.

293 "Aşk adamların himmetinden yüce oldu / Ayrılığın ve kavuşmanın niteliğinden"

294 "Her ne zaman bir şey hayalden yüce olsa / Kuşatmadan ve temsilden yüce olur."

ale'l-işki ve'l-ma'şûki huve'l-işku vahdehu ve lâ sebîle li'l-akli ileyhimâ li-ennehu muhdesun ve'l-muhdesu lâ yedullu illâ alâ mislihi"[295] buyurmuşlardır. Çünkü aklın, aşkı idrak etmeye kudret ve kabiliyeti yoktur. Akıl kendi makamından ileriye gidemez. Nitekim leyle-i mi'râcda Hazret-i Cibrîl aleyhisselâm, Sidretü'l-müntehâ'ya vusulünde Cenâb-ı Risâlet-penâh sallallâhu ta'âlâ aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerine dedi ki "Lev denevtu kadre unmuletin la'hteraktu."[296] "Yâ Resûlallâh, buradan bir parmak miktarı ileri gidersem, yanarım baştan ayağa kadar" demesi gibi İşte akıl da makamından bir zerre ileriye gidip ahvâl-i aşkı keşfedemez. Ancak gidebildiği kadar gidip bilebildiği kadar bilir" diye müşarünileyh Hazret-i Mevlânâ efendimiz buyurmuşlardır. Yine Hazret-i Pîr efendimiz *Mesnevî-i şerîf*in birinci cildinde [Rusûhî: iki yüz kırk beş sayfasında buyururlar:

Âşık-ı ân vehm eger sâdık buved
Ân mecâz-ı û hakîkat-keş şeved (1: 2760)

Yani "O vehmin âşıkı eğer sâdık ola, o mecaz onu hakikate çeker" ki "el-mecâzu [143] kantaratu'l-hakîkati[297] denilmiştir. Ve mecazın hakikat canibine cazip olması bu vücûh-ı selâsede malûm olur. Evvelâ bir kimse bir sâhib-i cemâle âşık olur, onun vâsıtasıyla cezbe-i Hudâ erişip o cemalin hâlıkı olan zü'l-celâl ve'l-kemâle âşık olur. Sâniyen bir kimse cennet için ve ni'met-i âhiret için Hazret-i Hâlık'a ibadet ve muhabbet eyler. Pes inâyet-i ilâhî ona marifet ve yakîn müyesser eyleyip cennet ve ni'met-i âhiret için olan ibadet ve muhabbet mertebesinden geçip hakikat şarabını içip "İlâhî mâ abedtuke havfen min nârike ve lâ ragbeten fî cennetike bel li-vechike'l-kerîmi"[298] diyenlerden olur. Sâlisen bir kimse filhakika Hazret-i Hakk'a âşık olmaya, velîkin kendini âşık tevehhüm eyleye ve nâsa dahi kendini âşık göstere. Bu kısım eğer vehminde kâzib ve mürai ise de mecazı hakikat canibine cezbeyler. İşte Hazret-i Mevlânâ efendimizin "Ân mecâzeş hakîkat mîşeved"[299] buyurdukları bu kısma göredir. İnşâallâhu ta'âlâ bu asi fakir dahi bu kısımdan olup hakikate vâsıl oluruz azizim.

Gelelim bahsimize. İşte bakıye-i aşk lehu'l-hamd ve'l-minne, şimdi Süleymaniye Mektebi'ne kendisini çarpıp orada tahsîl-i ulûm u fünûn etmeye bed' ü mübâşeret etti. Hazret-i cânân dahi bu gaddâr dünyanın böyle zulüm ve taaddîsine tahammül edemeyip bir müddet sonra "Kullu şey'in yerci'u ilâ aslihi"[300] misdâkınca rûh-ı pür-futûh-ı andelîbi Hazret-i Hakk'a teslim ile bülbül-i

---

295 "Aşkı ve maşuku sadece aşk açıklayabilir. Aklın aşkı ve maşuku kavraması mümkün değildir. Çünkü akıl sonradan meydana gelmiştir. Sonradan meydana gelen ise ancak kendisi gibi olanı açıklayabilir."

296 "Eğer bir parmak kadar yaklaşırsam yanarım."

297 Mecaz, hakikatin köprüsüdür

298 "Allah'ım ne senin ateşinden korktuğum, ne de cennetini istediğim için sana ibadet ettim, aksine sadece senin yüce yüzün için sana ibadet ettim."

299 Mecaz, hakikati çeker.

300 "Her şey aslına döner."

cinân oldu ve uçup bu âlemden gitti sultanım, rahmetullâhi aleyhi rahmeten vâsi'aten.

İstitrâd-ı Külliye

Bu yüzsüz abd-i âsî, âşık-ı bîçâre gibi bundan iki yüz altmış sene mukaddem Mehmed Efendi namında bir mekteb hocası olup o da böyle Mehmed ism-i şerîfinde bir mahbûbun aşk ve sevdasına uğrayıp aşk yüzünden giriftar olduğu derd ve belâlarını meydân-ı muhabbete ve bâzâr-ı uşşâka koyup ihvân-ı bâ-sefânın nazar-ı merhametlerini celp ile hakkında du'â-yı hayr ile yâd ve tezkâr kılınmak niyyet-i hayriyyesiyle *Nevhatu'l-uşşâk* namıyla tasnif ve telif etmiş olduğu kitâb-ı nâdirâneleri tıpkı fakirin mektebdeki ahvâl-i perîşânımıza mümasil onu gösterir. Bir mir'ât-ı mücellâ olmakla ondan dahi ihvan istifade ile herkes cemâl-i yâr-ı hakîkî [144] aksini bu âyîne-i mecâzîde müşahede etsin de fakiri dahi hatırdan ferâmûş buyurmasınlar diyerek aynıyla işbu risâle-i fakîrîye ve buracığa derc olunmuştur azizim.

Bu Makâle İbtidâ-yı Vasf-ı Hâlimdir Benim

Gel ey dil başla bülbül-veş figâna
Beyân et sergüzeştin yana yana

Nihân olmaz cihânda aşk ile meşk
Ayân et tâ derûnun olmaya huşk

Yeter me'vâ edindin gam bucağın
Yeter yaktın elemle dil ocağın

Bilirsin yokturur bünyâdı cismin
Yürü yaz defter-i uşşâka ismin

Nice oldun gam-ı aşka giriftâr
Ne işler geçti sana hecr-i dil-dâr

Ne zahm-ı hâr yedin ol gül-bedenden
Ne kanlar yuttun ol gonce-dehenden

Habîbin etti mi derdine emsem
Tabîbin urdu mu[301] zahmına merhem

Nice gark eyledi deryâ-yı hasret
Nice hark eyledi pes nâr-ı firkat

Nice aldırdın elden şâhbâzın
Nice fâş oldu halka gizli râzın

Nice erdi yolun hicrâna âhir
Neler çektin felekte söyle[302] bir bir

Bu denli gam ki çektin erte gece
Beyân eyle neye erdi netîce

Yazıp derd-i derûnun bir kitâb et
Gam-ı aşk içre nâmın müstetâb et

Olup âlemde bir şîrîn hikâyet
Okunsun hasb-i hâlin tâ kıyâmet

Anılsın aşkıla nâmın cihânda
Muhabbet genci kalmasın nihânda

Edip her bâbdan onda makâli
Nasîhatten dahi olmaya hâlî

Olup rûy-ı mecâzîde bu kıssa
Hakîkat ehli dahi ala hisse

Alıp herkes murâdınca nasîbi
Ki şâyed yâd edeler bu garîbi

Velî sa'y eyle sözün sûznâk et
Harâret ile sînen çâk çâk et

Nevânı gûş eden uşşâk her dem
Göyünüp özü dola gözleri nem

Kitâbın okuyanlar kala tana
Yürekten acıyıp rahm ede sana

Olanlar ayrılık derdine hemdem
Ayırmaya yanından bunu bir dem

Şu kim aldıra yâr-ı nâzenînin
Bununla eğleye kalb-i hazînin

---

301 Metinde: oldu mu

302 Metinde: söylese

Oğul kız aldıran baba vü ana
Tesellîler vere bununla câna

Ki dört fasl ola dünyâ-veş kitâbın
Nazar eden bile ni'me'l-me'âbın

Ola çün masna' ol sun'-ı Mevlâ
Edeler ¦ udret-i Hakk'ı temâşâ

Ki ol dîbâcedir hem na't-ı Ahmed
Sahâbe vasfı ile Hân Muhammed

İkinci fasl ola ayş ü şâdî
Hakîkatte velî olmaya dâdı

Üçüncü fasl ola yas u mâtem
Pes oldur hâl-i âlem mâ-tekaddem

Gelen gider konan göçer hemîşe
Cemî'-i nâs hayrândır bu işe

Du'â vü zâr ola dördüncü faslı
Du'âdır çün ki her maksûdun aslı

Du'âdan çekmez el pes olan insân
Du'â ile olur her müşkil âsân

Kamu zikrin du'âdır bil ki nagzı
İbâdâtın du'âdır zîrâ magzı

Du'â eyle Hudâ'dan umup in'âm
Ki tâ buna müyesser ola itmâm

Ki dört fasl olmanın budur me'âli
Gönül dört hâlden olmadı hâlî

Biri cevr-i habîb biri muhabbet
Üçüncü mevt ü dördüncüsü firkat

Ki kara kış idi yârin cefâsı
Velî fasl-ı bahâr idi vefâsı [145]

Harâret ile yaya benzedi yas
Firâkı zemherîde oldu mikyâs

Bu dört ahvâl hergiz olmadı dûr
Bu derdile derûnum oldu magdûr

Bu derdi vermeye bir kuluna Hak
Bu dört derd n'eyledi bu bendeye bak

Bu Makâle Hâle Temsil Kâle Te'yîd Oldu Bil

Meğer kim Hoca Nasreddîn bir gün
Evi damına çıkmış bir iş için

Ayağı sürçüp onun yere düşmüş
Ehibbâsı gelip başına üşmüş

Demişler kim ne yatarsın nedir hâl
Cevâbında demiş ol dahi fi'l-hâl

Ne sorarsın benim hâlim görürsün
Eger sen dahi düştünse bilirsin

Benim dahi ona benzer misâlim
Ki başına gelen anlar makâlim

Kulak ur imdi bu abd-i za'îfe
Gelir hâlim sana gerçi latîfe

Efendi sergüzeştimdir bu hâlât
Değildir gayrıdan nakl ü rivâyât

Sakın dahl etme ey yâr olma densiz
Senin de başına gelmeye ansız

Hezâr ahsent cihânda ol lebîbe
Ki buyurmuştur men âbe îbe[303]

Egerçi olsa da bir iş fazîhat[304]
Alır ârif olan ondan nasîhat

Hele gûş et mukaddem bu makâli
Ki insâf edesin bilip me'âli

Efendi cümle uzvun lutf-ı Hak'tır
Velîkin cümleden enfa' kulaktır

Kulaktır eyleyen Mevlâ'yı iz'ân
Kulaktır dinleyen ilmile Kur'ân

Eder göz sun'-ı Mevlâ'yı temâşâ
Kulak eder velî ol sun'ı ifşâ

Pes imdi eylegil şundan kıyâsı
Bilesin elzem olan uzv-ı nâsı

Nebîlerde samem vâki' değildir
Muhakkak bil amâ mâni' değildir

Kişiye lâzım olan pes kulaktır
Velî hıfzında zahmet artıraktır

Ne denli artık ise nef'i onun
O denli mûcebidir pes ziyânın

Kulak açıkturur n'olsa işitir
Kulağı hıfz gâyet merd işidir

---

303 Âbe îbe: Kınayan kınanır.

304 Metinde: Egerçi olmasa bir iş fazîhat

Kaparsın dilini dişle dudakla
Kaparsın gözü kirpikle kapakla

Kulağa var mıdır çâren efendi
Ne veçhile ursun ona bendi

Kulaktır çün mukaddem işiten söz
Pes ondan sonra her ne ise görür göz

Ki bunlar âkıbet kalbe eder kâr
Kim onu döndürürler çâr u nâçâr

Mülâyimdir gönül etmez tahallüf
Neye sevk eylesen eder ta'attüf

Kulaktır her ne ise eyleyip gûş
Hemândem dil olur ol demde bî-hûş

Olalar göz kulak çün kim per ü bâl
Gönül murgun uçururlar beher hâl

Gönül çün lânesinden ede pervâz
Tutar lâbüd onu bir çeşmi şehbâz

Hazer et her sözü koyma kulağa
Ki elden düşmeyem dersen ayağa

Egerçi âdem eder gâhî gaflet
Mukadder her ne ise olur elbet

Her işte hikmeti vardır Hudâ'nın
Sana lâzım değildir ameli onun

Kulağımla gözümden gördüğüm ben
Diyem bir bir sana gûş eyle benden

Bu Makâle Hasb-i Hâlim İdi Ammâ N'idem Âh

Cihândan el yumuş idi bu Dâ'î
Olurdum gece gündüz hayra sâ'î

Salâh u zühd idi kârım hemîşe
Tutardım âhiret kaydını pîşe

Yoğıdı hâtırımda gayrı efkâr
Okurdum rûz ü şeb evrâd u ezkâr

Olup bir mekteb içinde muallim
Demezdi kimse bana lâ nüsellim[305]

Dolardı mektebimin içi sıbyân
Ederdim onlara ta'lîm-i Kur'ân

Olup beş vaktte mihrâba mülâzım
Bu ma'nâlardı ancak bana lâzım [146]

Değildim halkın ak u karasında
Oturmazdım avâmın arasında

Dilimden zevk u şâdî gitmiş idi
Yaşım da erba'îne yetmiş idi

Ağarmaya tutuptu yüz sakalım
Yaşarırdı gözüm gidip mecâlim

Zaa'ftan dâ'imâ bîmâr idim ben
Vücûdumdan dahi bîzâr idim ben

Yoğıdı dilde ârzû ayş u nûşa
Yeterdi rûz ü şeb bir nân tûşe

Gönül mâ'il değildi bu fenâya
Hemân ancak bekâya vü likâya

Bu hâl üzre ederdim zindegânî
Bu idi bu fakîrin hâl ü şânı

Temâşâ et ne hâle uğradım ben
Ta'accüb edesin gûş edicek sen

Mukadder olan elbette olurmuş
Kişinin başına neler gelirmiş

Bu Makâle Gör Bu Dâ'î Derd-mendi N'eyledi

İşit imdi benim rûh-ı revânım
Alıp yanıma bir gün hândânım

Eyi kem söyleşip Örfî kelâmı
Güzel bahsine erdi söz nizâmı

Dedi mektebde şol ibn-i fülâne
Mu'âdil gelmedi devr-i zamâna

Hudâ hakkıyçun aşırı güzeldir
Güzeller içre gâyet bî-bedeldir

Nedir onda olan ol gül yanaklar
Nedir onda olan la'lîn dudaklar

Nedir onda olan ol çeşm ü ebrû
Nedir onda olan ol anberîn mû

Nedir onda olan [ol] sîb gabgab
Nedir onda olan ol sükkerîn leb

Nedir onda olan ol nâzik eller
Nedir onda olan ol ince beller

---

305 Lâ nüsellim: Sana güvenmiyoruz.

Nedir onda olan ol yâl ü ol bâl
Nedir ol ak boyunda ol[306] siyeh hâl

Nedir onda olan hüsn-i şemâ'il
Onu kimdir görüp olmaya mâ'il

Nedir onda olan ol kadd ü kâmet
Meğer oldur kıyâmetten alâmet

Nedir ol sîne ak billûra benzer
Ki baştan ayağa dek nûra benzer

Dehânı hokka-i mercâna benzer
İçinde dişleri dürdâne benzer

Izârı mihr-i âlem-tâba benzer
Yüzü kıble kaşı mihrâba benzer

Nihâl-i kâmeti tûbâya benzer
Cemâli behcet-i havrâya benzer

Otursa şem'e gitse aya benzer
Edâsı tûti-i gûyâya benzer

Nedir ârızda ol[307] hâl-i siyeh-fâm
Gümüş micmerde gûyâ anber-i hâm

Levendâne nedir ol tarz u üslûb
Cihânda var mıdır bir böyle mahbûb

Nedir ol oturuşlar ol duruşlar
Nedir ol pâdişâhâne revişler

Nedir ol nâz u şîve eyleyişler
Ya istignâ ile ol söyleyişler

Nedir yâ onda ol şîrîn gülüşler
Ya ol şîrîn gülüşlerle gelişler

Nedir onda olan hüsn-i edâlar
Nice kul olmaz ol şâha gedâlar

Kim olmaz böyle bir fettâna meftûn
Kim olmaz ol saçı Leylâ'ya Mecnûn

Kim olmaz öyle bir Şîrîn'e Ferhâd
Kim olmaz öyle Hûrşîd'e Ferahşâd

Kim olmaz Vâmık ol Azrâ-ızâra
Kim etmez sînesini pâre pâre

Yâ kim sevmez onun gibi civânı
Yâ kim vermez onun yoluna cânı

Onun hüsnünü bu ettikte iş'âr
Kulaktan âşık oldum çâr u nâçâr

Sabâh oldu açıldı çün ki mekteb
Gelip sıbyân oturdular müretteb

Kamudan sonra gördüm geldi ol hûr
Boyunda mushafı nûrun alâ nûr

Hudâ hakkı efendi budur andım
Hemândem mektebe nûr indi sandım

Mukâbildi bana ta'yîn mekânı
Nazar ettim ona çün kim nihânî

Ne görsem dediğinden beş ziyâde
Elimden gitti ol demde irâde [147]

Niçe yıllar idi gelip giderdi
Bu Dâ'îden ilim tahsîl ederdi

İşitmeyince onun bu sözünü
Ben onun görmemiştim gün yüzünü

Egerçi gördüm ol gün [gün] yüzünü
Bana gösterdi mi gör gün yüzünü

Bu Makâledir Eden Keyfiyet-i Aşkı Beyân

Gel imdi gör erişti dâver-i aşk
Kuşattı hısn-ı kalbi asker-i aşk

Dikildi sûr-i dilde râyet-i aşk
Çalındı gâfil olma nevbet-i aşk

Müsahhar eyledi kalbim şeh-i aşk
Açıldı gam diyârına reh-i aşk

Kazâ-yı âsmânîdir dem-i aşk
Belâ-yı câvidânîdir gam-ı aşk

Ne bilsin tatmayan âlâm-ı aşkı
Ne bilsin çekmeyen hem dâ-i aşkı

Ne bilsin gitmeyenler râh-ı aşka
Ne bilsin olmayan kul şâh-ı aşka

Ne bilsin başına gelmeyen âdem
Ne bilsin olmayan bu aşka hemdem

Bu bir renc ü arazdır adıdır aşk
Bu bir onulmaz marazdır adıdır aşk

Beyim bu aşk bir deryâ-yı gamdır
Bunun her kûşesi renc ü elemdir

306 Metinde: olan
307 Metinde: olan

Belâ girdâbıdır aşkın fezâsı
Helâk etmektir onun muktezâsı

Efendi aşk işi âsân değildir
Bu rehden geçmeyen insân değildir

Sözüm yoktur benim her bî-mezâka
Ne bilsin etmeyenler istizâka

Aceb mesmû'un olmuş mudur ey cân
Niçin çoban oluptur[308] Şeyh San'ân

Niçin mecnûn oluptur Kays-ı âkıl
Niçin oldu aceb Leylâ'ya mâ'il

Niçin verdi gönül Şîrîn'e Ferhâd
Niçin etti vücûdun ona berbâd

Niçin bülbüller eyler âh u efgân
Niçin güller eder çâk-ı girîbân

Niçin pervâneler şem'e verir cân
Niçin durmaz yanar şem'-i şebistân

Niçin erdi Züleyhâ'ya o hâlet
Edip kendini ol denli melâmet

Nice inkâr eder ol hâl[i] zâhid
Onun aşkına Kur'ân oldu şâhid

Ne hâl olmak gerek fehm eylegil sen
Cemî'-i kıssalardan ola ahsen

Onunçun ki gehî firkat gehî gam
Sonunda vuslat vü en sonu mâtem

Kişi ister mi ey yâr-ı vefâ-dâr
Sahîh iken ola bîmâr u bî-âr

Nezihten edersen iddi'âyı
Efendi senden artıktı bu Dâ'î

Habîr oldun mu cânâ bu haberden
İzâ câ'e'l-kazâ amye'l-basardan[309]

Kazâ tîri çıka kavs-ı kaderden
Siper olmaz ona hergiz hazerden

Kişinin selb olıcak ihtiyârı
Yanar oda düşer kalmaz karârı

Budur maksûdum Allâh'tan ki her bâr
Bu aşka olmaya kimse giriftâr

Tükenmez bu söze yoktur nihâyet
Hemân sen hasb-i hâlin et hikâyet

Bu Makâle Hüsn-i Dil-dâra Nazarımdır Benim Âh

Oturdular çü tertîb üzre sıbyân
Kimi hece okurdu kimi Kur'ân

Önümde her biri tekrâr ederdi
Alıp dersini yerine giderdi

Çün ol dahi edip dersini ezber
Gelip oturdu önümde o dil-ber

Okudu resm-i ma'hûd üzre dersin
Dedim ona ki bilmem sen ne dersin

Bu gün bilmeyicek yarınki dersin
Kıyâs etme ki önümden gidersin

Okutmaya sebep bu idi vâfir
Olam tâ mushaf-ı hüsnüne nâzır

Sebak verdim bilicek ol perî-zâd
Dedim imdi var ol kuşluğa âzâd

Uçup ol tûti-i gûyâ kafesten
Kim uçtu murg-ı cân gûyâ kafesten [148]

Gözüm ardınca yola baka kaldı
Sirişkim seyli yola aka kaldı

Bu Makâle Dostum Mâ-fi'z-zamîrimdir Benim

Edersen bu mahalde istimâ'ı
Desin mâ-fi'z-zamîri işbu Dâ'î

Ki ta'lîmimde beş yüzden ziyâde
Dişi vü erkek edip istifâde

Birinin yüzünü görmemişidim
Gönül vermek nedir bilmemişidim

Bana hiç böyle hâl olmamışıdı
Hevâ gönlüme yol bulmamışıdı

Bu sevdâ başıma gelmiş değildi
Bu Dâ'î bu işi bilmiş değildi

Efendi sû-i zannetme bu hâle
Sözüm gûş et sakın girme vebâle

O nâ-ma'kûlu ger nisbet edersen
Helâl etmem bana töhmet edersen

---

308 Metinde: olmuştur

309 Kaza geldiğinde göz kör olur.

Cemî'-i ömrüm içre ol bed ef'âl
Müyesser olmadı bana beher hâl

Ki uşşâk içre ef'âl-i şenâyi'
Olur tahkîk-i aşkı buna mâni'

Ola her kimde ki aşk-ı hakîkat
Ona lâzımdır iffetle sadâkat

Ede mahbûbuna her dem ri'âyet
İki gözü gibi ede sıyânet

Karındaşı gibi öz cânı gibi
Muhabbet eyleye îmânı gibi

Temâşâ eyledikçe hüsnün onun
Tefekkür eyleye sun'un Hudâ'nın

Murâdı ola ancak seyr-i dîdâr
Tecâvüz etmeye pes gayra her bâr

Bu beyti hoş demiş bir merd-i huşyâr
Olup aşk-ı hakîkatten haberdâr

"Kenâr u bûse ber-âşık harâmest
Eger merd[î] kanâ'at kun be-dîdâr"[310]

Muhakkak bil ki nefsânî muhabbet
Edenlerdir cihânda har-tabîat

Ki aşk oldur ki pâk ola garazdan
Müberrâ ola nefsânî marazdan

Kazâ-yı Hak olunca aşk hâli
Nedir pes onda nefsin kîl ü kâli

Bu mudur dînde şart-ı muhabbet
Ede ol yâri cânına eziyet

Revâ mı öyle bir şâh-ı gül-endâm
Cihân içre ola rüsvây u bed-nâm

Hemân her da'vi-i aşk eden eşhâs
Ola mahbûba sanma bende-i hâs

Kaçan erse kemâle aşk-ı âşık[311]
Olur yâri yolunda şöyle sâdık

Ki kendi gözlerinden sakınır ol
Budur zîrâ hakîkat semtine yol

Ola da'vâ-yı aşka böyle şâhid
O demde cerh olur pes kavl-i zâhid

Olup çün müdde'â her muglim-i şûm
Onunçun aşk-ı dil-ber oldu mezmûm

Bu hâli de eyi demem sana ben
Sözüm fehm eyle ta'n etme bana sen

Hemân bir adı kalmıştır lisânda
Bulunmaz âşık-ı sâdık cihânda

Hatâdır Hak'tan ayrığa muhabbet
Onun da ya'nî emrine itâ'at

Ederler gerçi temyîz hayrı şerden
Kim ola gidere şerri beşerden

Atamızdan yanılmak oldu mîrâs
Eder evlâdına elbette îrâs

Değil nisyândan insân çün ki hâlî
Ne denli emre etse imtisâli

Der isen ihtiyâr-ı cüz'î n'oldu
Kazâ-yı Hak yanında cüz'î oldu

Ona dahi ola Hak'tan inâyet
Azar kul olmasa Hak'tan hidâyet

Murâdım budur Allah'tan hemîşe
Bu âciz düşküne avni erişe

Sadedden çıkıp ettin bunca takrîr
Yine derd-i derûnun eyle tahrîr

Bu Makâle Arz-ı Hâlimdir Şeh-i Devrânıma

Çün oldu sevdiğim kuşluğa âzâd
Be-gâyet muntazırdı kalb-i nâ-şâd

Olup öyle güneş erdi zevâle
Sevindim şâdmân oldum bu hâle

Bilirdim gelmesinin vakti oldu
Firâkından gözüm yaşıla doldu

Gelip oturdu çün yerine cânım
Sürûrumdan yerine geldi cânım [149]

Yerine düştü dil niçin yerine
Yerine düşmeyen gönül yerine

Gönül tahtında şâh idi ol dil-ber
Kitâb-ı Şâhidî okurdu ezber

---

310 Yüz seyriyle yetinen âşığa sevdiğini kucaklama ve öpme haramdır.

311 Metinde: aşk-ı âşık

Ne denli okutur isem mahaldi
Okuduğu dahi işbu mahaldi

"Müzeyyen olsa bir mahbûb-ı zîbâ
Giyip envâ'-ı elvânıla dîbâ

Verir her renk ona bir türlü zînet
Gelir uşşâka derdli derdli hâlet"

Bu beyti okuturken eyledim âh
Çün oldu sevdiğim âhımdan âgâh

Hafîce[312] eyledim arz-ı muhabbet
Kaçınmadı benimle etti ülfet

Gözüm nûru nice hazz etmesin kim
Benim mahkûmum iken oldu hâkim

Gönül mülkün şu denli etti teshîr
Onun oldu kamu ahvâlde tedbîr

Şu denli eyledi kalbe hulûlü
İhâta etti ol dem sağ u solu

Acâyib hâlet imiş hâlet-i aşk
Bilinmez kâlile keyfiyyet-i aşk

Nice fehm etsin onu münkir-i aşk
Ki zevkile bilinir sükker-i aşk

Bu Makâle Şâhıma Arz-ı Ubûdiyyet Eder

Dedim bir gün ona mahfîce ey yâr
Cenâbından bir iki minnetim var

Deme şimden geri bana efendi
Hemîşe ben diyem sana efendi

Ederdin dâ'imâ sen dest-bûsî
Edem şimden geri ben dest bûsu

Çağırdıkça beni şâhım de lâlâ
Sözüm tut hâtırımçun deme lâ lâ

Benim sen taht-ı dilde sürûrumsun
Gözüm nûru beyimsin dil-berimsin

Olursun şâdmân âzâd olunca
Efendim kulun olayım ölince

Kabûl et tek bu cism ü cân senindir
Mutî'im emrine fermân senindir

Cemâlin şem'ine pervâneyim ben
Ko yansın sevdiğim bu cânıla ten

Murâdım budur ey yüzü gülşen
Cihân bâgında her dem gülüp ol şen

Kaçan kim ettim ona bu niyâzı
Dedim lutf eyle ammâ sakla râzı

Tebessüm eyleyip rûh-ı revânım
İşâret eyledi başıyla cânım

Sevindirdi o dem kalb-i hazînim
Ki baktı yüzüme ol meh-cebînim

Bu Makâle Seyre Teklîf Ettiğimdir Yârimi

Dedim bir gün ona ey yâr-i meh-veş
Ki aşkın cân evine urdu âteş

Ki gâyet arttı dilde iştiyâkın
Vücûdum hâksâr etti firâkın

Doyınca göremem sen mâhtâbı
Akar seylâb olur bu çeşmim âbı

Eger bir gün cemâlin görmesem ben
Kalır zulmette ol gün cânıla ten

Gidicek sen beyim mekteb içinden
Bu bîçâreni tutar teb içinden

Donar başım yanar cânım hemândem
Bu çeşmimden akar yaş yerine dem

Kaçan gelir diye yine efendim
Benim rûh-ı revânım şeh-levendim

Gözüm yollarda kalır tâ gelince
Cemâlin âfitâbına erince

Benim ey taht-ı dilde pâdişâhım
Gözüm yaşına rahm et alma âhım

Murâdım var Cenâb-ı İzzetinden
Sözüm redd etme şâhım mürvetinden

Bahâr erdi açıldı güldü âlem
Nevâya başladı bülbül demâdem

Donandı sebze hil'atlerle eşcâr
Ediptir yine Mevlâ sun'un izhâr

Bezendi sahn-ı âlem lâlelerle
Cihânı tuttu murgân nâlelerle

312 Metinde: hafîfçe

Alıp gül destine zerrîn-kadehler
Gidip şûrîde dillerden terahlar [150]

Şu denli zeyn ediptir bâgı ezhâr
Dönüptür sen ruhu gül-zâra eşcâr

Çemen-zâr içre cûlar cüst ü cûda
Olup sen mâh-rûya dil-rübûde

Yolunda etmek için şâhım îsâr
Dırahtân akçeler etmiştir ihzâr

Olup çayır çemen cennet misâli
Gözümüzde uçar seyrin hayâli

Ne var seyr eylesen ey gözü gülşen
Kudûmunla müşerref olsa gülşen

Açıl şen ol gül ey gonce-dehânım
Güzeller serveri şâh-ı cihânım

Edip esbâb-ı seyrânı müretteb
Yatar olduk beyim mahbûs-ı mekteb

Ne var etsen teferrüc kûhsârı
Sevindirsen beyim bu hor.ıu zârı

Yeter yattım bu mekteb bucağında
Bilirsin yaraşır her şey çağında

Bu denli nâlişim gûş edicek yâr
Terahhum eyleyip ol yüzü gül-zâr

Dedi n'ola varalım seyr edelim
Ne vaktin emr ederseniz gidelim

Dedim Hakk'a şükür râm oldu yârim
Tahallüf etmedi ol gül-ızârım

Dedim çok sevdiğim yarın varalım
Leb-i cûda kebâblar çevirelim

Sana cânıla hizmetler edem ben
Hemân sıbyân ile tek oyna gül sen

Nihânî eylemiştim bu niyâzı
Değildi kimse vâkıf işbu râzı

Olıcak sevdiğimden va'de ihsân
Nidâ ettim işitti cümle sıbyân

Dedim yarın olunuz cümle âzâd
Sizi seyre iletem olasız şâd

Seherde bir araya cem' olasız
Filânı varıp evinden alasız

Filân seyrân-gehe doğru varasız
Safâ vü ayş u işretler süresiz

Çün oyun adını işitti sıbyân
Ne denli oldular şâdmân u handân

Erip vakt-i asra kapandı mekteb
Olup âzâd el öpüp gittiler hep

Şevk-i Dil-dâr ile Bîdâr Olduğum Eyler Beyân

Gel imdi gör bu âşık-ı bî-nevâyı
Ne hâle erdi seyr et mâcerâyı

Gözüme girmedi ol gece uyhu
Der idim hamdü lillâh ol melek-hû

Bana rahm edip açtı lutfı bâbın
Yapar elbette bu gönlüm harâbın

Severmiş bendesini gül-ızârım
Acırmış gûş edicek âh u zârım

Benim şefkatli[313] mürvetli habîbim
Benim bu derdli gönlüme tabîbim

Gözümün nûru gönlümün sürûru
Azîzim izzetim cânım huzûru

Vefâ-dârım şifâ-sâzım efendim
Güzeller serveri serv-i bülendim

Benim cân-ı azîzimden azîzim
Leb-i cân-bahş[ı] sükkerden lezîzim

Bilirmiş âşıkın kadrini şâhım
Melâhat göklerinde bedr mâhım

Sabâh olsa güneş yüzünü görsem
Ayağı tozuna yüzümü sürsem

Cemâl-i şem'ine yanıp yakılsam
Elif kaddim yolunda dâl kılsam

Yine derdim düşüm mü yâ hayâlim
Aceb n'ola sabâh olunca hâlim

Müsâ'id ola mı yâ Rabb tâli'
Zuhûr eder mi yoksa bir mevâni'

Sürûrumdan geh ağlar geh gülerdim
Sabâh ola diye Hak'tan dilerdim

313 Metinde: şevketli

Bu gûne eyledim nâz u niyâzı
Değil âsân efendi aşk-bâzî

Bilinmez âşıkın demekle hâli
Çok olur âşıkın hem kîl u kâli

Tükenmez âşıkın gözünde yaşı
Onulmaz âşıkın bağrında başı

Hem olmaz âşıkın gözünde uyhu
Hem olmaz âşıkın gönlünde korhu

Efendi âşıka kâr eylemez pend
Ki tutmaz âşıkı zencîrden bend

Hudâ'dan dilerim her demde ey yâr
Bu aşka olmaya kimse giriftâr [151]

Bu bahr-i aşka yoktur çün nihâyet
Hadden çıkma gel eyle ferâgat

Bu Makâle İntizâr-ı Gül-izârımdır Benim

Şu denli çektim ol şeb intizârı
Ki aşk selb etti elden ihtiyârı

Sabâh oldu nihâyet buldu gece
İşit imdi neye erdi netîce

Edip âlât-ı seyri cümle ihzâr
Azîmet ettim ammâ dil pür-efgâr

Hemân düştüm seher vaktinde yola
Göz açıp bakmadım hiç sağa sola

Mahall-i mev'ide vardım oturdum
Ne lâzımsa yerine hep getirdim

Müheyyâ eyledim ber-sofra ni'met
Ki envâ'-ı ni'amlarla müretteb[314]

Gönül ârzû edip ol mâh-rûyu
Ederdim çârsûya cüst ü cûyu

Gelecek vakt oldu gelmediler
Velî gönül gel imdi gör ne diler

Verirdim kendi kendime tesellî
Ne gam yersin eder şimdi tecellî

Uyurlar tâzeler yâr uyhusunda
Husûsâ sevdiğim nâz uyhusunda

Gelir şimdi konar ol şâh-bâzım
Salar üstüne sâye serv-nâzım

Ki sabra yoktur ey dil tâkatın hiç
Gelir elbette bu gün er eger geç

Bilirsin sana etmez hulf-i va'di
Ferâmûş eylemez ettiği ahdi

Ederken dil ile bu güft ü gûyu
İşittim nâgehân bir hây u hûyu

Nazar ettim ona dikkatle ol ân
Ne görsem geliyor fi 'l-cümle sıbyân

Görünmez içlerinde âfitâbım
Hemân kalmadı ol dem tende tâbım

Yüreğim ağzıma geldi hemândem
Gözüme karanu oldu bu âlem

Değil Tanrı hakı bu eyi alâmet
Ki vardır bunda elbet bir hasâret

Seğirtip karşı vardım bunlara tîz
Dedim niçin sözüm tutmadınız siz

Sözümü yoksa fehm etmediniz mi
Filânın evine gitmediniz mi

Niçin gelmedi ol mâh-ı münîrim
Niçin almadınız bile emîrim

Ne mâni' oldu tîz söylen işitem
Eger mümkin olursa bir iş edem

Dediler haste olmuş ter mizâcı
Ma'an gelmeye olmadı ilâcı

Dedim ne ârız olmuş ol habîbe
Ki müştâk idi cânım ol tabîbe

Dediler çün ki vardık hânesine
Su'al ettik ol ayın anasına

Dedi bu gece kuzum haste oldu
Harâretten o gül ruhsârı soldu

O nâzik cism-i pâkin sıtma tuttu
Ne seyrin kayısı kendin unuttu

Varın siz yoktur onun iktidârı
Sizinle seyr ede tâ kûhsârı

314 Kafiye yanlış.

Koyup onu huzûra geldik uş[315] biz
Ne emr ederseniz emre mutî'iz

Bu sözü çün ki onlardan işittim
İşit ben dahi gör kim ne iş ettim

Alıp başım çekildim bir kenâra
Gözümün yaşı döndü cûybâra

Yüzüm eyvâdan ayva-veş sarardı
Gözüm ağlamadan ol dem ağardı

Vücûdum titredi derd ü elemden
Büküldü kâmetim ham oldu gamdan

Kurudu kalmadı cismimde kanım
Nice kurumasın gelmedi cânım

Temâruz eyleyiben hâke düştüm
Yemedim içmedim yandım tutuştum

Dedim cânım evini tuttu sancı
Meded verdi ziyâde bana renci

Yiyin için olun siz hurrem ü şâd
Benim kalmadı ağzım içre hiç tat

Kişinin olmayınca hoş mizâcı
Şeker de yese olur ağzı acı

Bu hâle vâkıf olmadı birisi
Gerek sıbyânı vü gerek irisi

Demişler aşk u meşk olmaz nihân hiç
Duyar halk-ı cihân er ü eger geç

Duyurmadım bu hâli kimseye ben [152]
Ne zahmetler çekiptir cânıla ten

Ederdim kendi kendime şütûmu
Der idim ki görün bu baht-ı şûmu

Yoğ imiş âşıka gülmek cihânda
Yeğ imiş âşıka ölmek cihânda

Ki gelmez âşıkın bir işi başa
Urursa taşı başa başı taşa

Hemân hüsrân imiş aşkın me'âli
Nedâmet imiş âhir aşk hâli

Kişinin elde olsa ihtiyârı
Eder mi yok yere âhıla zârî

Döker mi gözlerinden seyl-veş yaş
Döğer mi sînesine uruban taş

Sadedden çıkma gel vasf eyle hâli
Bilen bilir yeter ko kîl ü kâli

Yanında var idi dîvân-ı Yahyâ
Dil-i pejmürdemi etmekte ihyâ

Bile almış idim eğlenmek için
Gönül eğlenmedi aldım ele çün

Tefe'ül eyledikte ey dil-ârâ
Ki geldi fâlıma bu şi'r-i garrâ

În Gazel-i Yahyâ Ber-Haseb-i Hâl-i Men Âmed

Komadı bezmi teşrîf itmege teb tutdı cânânı
Konuz bî-tâb âşık inlesün kim hastedür cânânı

Kuvâ-yı teb katı bî-rahm imişsin kanı insâfun
Revâ mıdur perîşân eylemen ol verd-i handânı

Aceb bir başına dermânı yok bîçâredür âşık
Halâs eylerdi başın derdmendün olsa dermânı

Arak-rîz oldugın gülberg-i ra'nâyı görüp bildüm
Gülâb ile devâ eyler tabîb-i lutf-ı Yezdânî

Girihler oldı peydâ rişte-i cânında Yahyâ'nun
Görince tâb-ı tebden muztarib ol necm-i rahşân[316]

Ede magfûr Hak ol ehl-i kemâli
Ki san bana dimiş bu hasb-i hâli

Bu şi'ri hıfz edip edindim evrâd
Bununla eğlenirdi kalb-i nâ-şâd

Yenildi vü içildi nân u ni'met
Erişti âkıbet evân-ı rıhlet

O ni'metler ki meydâna konuldu
Birer mikdâr hisse alı konuldu

Çün onu verdim oğlanın birine
Dedim bizden selâm et mâderine

Su'âl et nicedir nâzik mizâcı
Yâ etti mi münâsib bir ilâcı

Yürü sen bizden ön gör ol cenâbı
Bize ikbâl edip ver hoş cevâbı

315 Metinde: hoş

316 Bkz. Hasan Kavruk, *Şeyhülislâm Yahyâ Divânı*, Ankara, 2001, s. 455

Murâdım ne idi bundan biliniz
Ki kalam yollar içre ben yalınız

Döğüp sînem edip âhıla zârî
Ki güm güm öttürem tâ kûhsârı

Figân u nâlişim âfâka çıka
Gözümün yaşı ırmak olup aka

Ederdim halk-ı âlemden firârı
Yok idi gönlümün zîrâ karârı

Ederdim her nefes aldıkça âhı
Ki zîrâ âhtır aşkın güvâhı

Beni gören kişi âkıl sanırdı
Yanımda dursa bir dem usanırdı

Değildi dâ'imâ başımda aklım
Onunçun halt ederdim cümle naklim

Kulağım hiç işitmezdi kelâmı
Gözüm fark etmezidi hâs u âmı

Olur kalbim benim beş vakte hâzır
Velî olmazdı kalbim onda hâzır

Salât-ı subha ger olsa ikâmet
Işâ diye ederdim ona niyyet

Ederdim gâhî cehrile kırâ'et
Salât-ı zuhra ettikte imâmet

Düşerdi hem-serim her dem gümâne
Ne mekr etti buna devr-i zamâne

Yine derdi ki her ne ise ola hayr
Umulmaz bu kişiden hayrdan gayr

Ko dursun bunda bu dinle me'âli
Bu meftûnun neye erişti hâli [153]

Bu Makâledir İyâde Ettiğim Cânânımı

Gelip gam-hâneme ettim nüzûlü
Tefekkür eyledim râh-ı usûlü

Alıp elime bir pâre nebâtı
Vere[317] tâ mürde cismime hayâtı

Göreyin nicedir yârin mizâcı
Ki zîrâ cânıma geçti bu acı

Azîmet eyledim kûy-ı nigâre
Dil-i mahzûnuma tâ ola çâre

Der-i devlet-me'âbına ki vardım
Nihânî âsitânına yüz urdum

Pes ondan sonra ettim dakk-ı bâbı
Biri kimdir diye verdi cevâbı

Dedim kanı benim rûh-ı revânım
Ciger-kûşem gözüm nûru filânım

Dediler eğlenin varsın huzûra
Ne hâlet oldu seyr eylen o nûra

Bu sözdeyken göründü karşıdan yâr
Hemândem karşı vardım çâr u nâçâr

Yapıştı dest-bûs etti elime
Ki bu söz geldi ol demde dilime

Gözüm nûru nedir hâl-i şerîfin
Neden hoş olmadı tab'-ı latîfin

Sararmış nerges-âsâ gül yanağın
Ağarmış tebsirip şîrîn dudağın

Komamış za'f-ı teb çün tende tâbın
Sanasın ebre girmiş âfitâbın

Gözüm nûru sakın deryâya girme
Sebeptir sıtmaya deryâya girme

Kaçan deryâya düşse deng-i şekker
Gidip ta'mı ziyân olmak mukarrer

Elin elime bûs için alıcak
Nebâtı keffine sundum anılcak

Alıp saldı ceybine meh-cebînim
Tebessüm etti ol dem hûr-ı înim

Edip bu kalb-i nâ-şâdım tesellî
Zuhûr etti yine firkat mahalli

Dedim çok sevdiğim sağ u esen[318] kal
Hudâ sıhhat veriben ede hoş-hâl

Koyup onda o şûh-ı dil-sitânı
Sarardı soldu ömrüm bûstânı

Gelip gam-hâneme yaptım kapıyı
Dedim etmen bana bu gün tapuyu

317 Metinde: Verdim

318 Metinde: emîn

Mizâcım hoş değildir haste oldum
Yüreğim tuttu pek dem-beste oldum

Ko incetmen burada yatayım ben
Ola kim râhat ola cânıla ten

Ururdum sînemi hem gâhî başı
Gözümden akıtırdım acı yaşı

Der idim soldu yârin gül-ızârı
Nice dil etmesin âhıla zârî

Cihânı n'eylerem cân olmayınca
Gözüm nûru cihânı görmeyince

Ola cânım cihân içinde bîmâr
Cihânı terk edeı cân çâr u nâçâr

Çü gördüm çâre yok sabr u karâra
Yine azm eyledim kûy-ı nigâra

Varınca çıka geldi karşı cânım
Yüzü gül kâmeti serv-i revânım

Nedir hâl-i şerîfin dedim ey mâh
Dedi sıtma kodu elhamdülillâh

Dedim çün kodu sevdiğim ısıtma
Yine gel mektebe yerin soğutma

Tutalı ey gözüm nûru seni teb
Firâkından tutuptur mektebi teb

Oluptur başıma zindân bu âlem
Beni bîmâr ediptir mihnet ü gam

Açıl güller gibi karşımda gül sen
Yerin boş kalmasın ey yüzü gülşen

Nücûmun şöhreti çün mâh iledir
Kulun da i'tibârı şâh iledir

Mizâcın za'fı varsa dur yerinde
Okuma gel hemân otur yerinde

Dedi mevlâ sabâha irgürürse
Varayım ger mizâcım el verirse

Vedâ edip ol şûh-ı dil-sitâna
Yine gam-hâneme oldum revâne

Bu Makâle İntizâr-ı Gül-ızârımdır Benim

Gözüme girmedi ol gece uyhu
Der idim bunu eyâ ol melek-hû

Sabâh olsa gelir mi ol perî-zâd
Eder mi bendesini gamdan âzâd

Görür müyüm aceb gül çehresini
Dil ü dîdem alır mı behresini [154]

Neler etti bana bu tâli'-i dûn
Budur havfım ki ede yine mahzûn

Sabâh oldu güneş doğdu zemîne
Gelip oturdu ol cânım yerine

Şükürler eyledim perverdigâre
Ki geldi karşıma ol mâh-pâre

Cemâline nazar ettikte bir dem
Derûnum yarasına urdu merhem

Bu Makâledir Eden Cânânımı Cândan Cüdâ

Dedim bir gün ona ey mâh-ı enver
O zîbâ tal'atın günden münevver

Cemâlin nûrunu halvette görsem
Ayağın tozuna yüzümü sürsem

N'ola dedi sevindirdi bu cânı
Buluştum ol perî ile nihânî

Eline yapışıp çektim kenâra
Nazar ettim o sun'-ı kirdigâra

Teferrüc eyler iken hüsn bâgın
Uzattı içeri bir kes ayağın

Eli elimde yüz yüze bulunduk
Dedim çok sevdiğim eyvâh duyulduk

O gitti bir yana vü bir yana ben
Hemân ayrıldı ol cânım bedenden

Yapıştı yüzüme edip itâbı
Niçin tenhâladın ol âfitâbı

Nedir onunla alışın verişin
O mahbûbıla söyle nedir işin

Ne işlerdin onunla sen nihânî
Ne söyleştin bana eyle beyânı

Niçin sen yalvarıp ona yakardın
Niçin gül yüzüne onun bakardın

Şu denli etti bana serzenişler
Gehî giryân olup geh ilenişler

Yabandan değil idi evden idi
O mahbûbu bana vasf eden idi

Dedi bana ne hâlettir bu hâlât
Aceb bu düş müdür yâhud hayâlât

Dedim bilmem ki düş mü yâ hayâlim
Gece vü gündüz artmakta melâlim

Dedi âşık mı oldun sen o şûha
Dedim kim âşık olmaz öyle rûha

Dedi sûfî idin sen şimdi ne oldun
Dedim öyle idim bâ'is sen oldun

Dedi sana efendi n'eyledim ben
Dedim hüsnün bana sen söyledin sen

Bana bu iş senin yüzünden oldu
Dedi sana senin gözünden oldu

Dedim sen demesen ben bilmez idim
Dedi dedim ise var sev mi dedim

Dedim kalbime sen yaktın bu odu
Gece vü gündüz çıkar ayyûka dûdu

Dedi imdi ferâgat et bu işten
Sana düşmez elin çek bu revişten

Dedim mümkin değil ondan ferâgat
Meğer kim ola Mevlâ'dan inâyet

Dedi seni cihâna ederim fâş
Dedim sonra basarsın bağrına taş

Dedi ben nice sabr edem bu hâle
Dedim ben nice sabr edem bu kâle

Dedim epsem hemân otur yerinde
Sakın sonra gider elden erin de

Hemân her gördüğün alma lisâna
Dil ucundan kişi uğrar ziyâna

Niçe söz var fikirsiz söylenilir
Sonunda baş kesilir kan dökülür

Sözile niçeler uğrar belâya
Sözile erişir âdem hatâya

Sözile bilinir îmân u islâm
Söz eder bunları ifhâm u i'lâm

Olur bir söz ile kâfir müsülmân
Gider bir söz ile islâm u îmân

Dil ucundandurur şem'in zevâli
Dilin zabt eyleyip ko kîl ü kâli

Getirme kimsenin aybın zebâna
Düşürme değme şahsı bed gümâna

Eger dersen ki olmayam dil-figâr
Uyûb-ı nâsa nâzır olma zinhâr

Ki zîrâ halk aybdan olmaz ârî
Ayıbsızdır hemân ol Hayy u Bârî

Nice bî-ayb ola âlemde insân
Ara yerde var iken nefs ü şeytân [155]

Ayb-bîn olan olmaya Hûdâ-bîn
Ayb-bîn olan olmaz kâmilü'd-dîn

Sözüm tut âkıl isen olma gâfil
Elin aybın tecessüsten ne hâsıl

Husûsâ ol kes ede aybın ihfâ
Revâ mıdır sen etmek onu ifşâ

Ferâmûş etme Settâru'l-uyûbu
Tefekkür eyle Gaffâru'z-zünûbu

Görürken bunca taksîrâtımız Hak
Kulunun yüzüne vurmaz onat bak

Hakîkat üzre dostlukta budur yol
Edesin dostunu aybıla makbûl

Husûsâ kim ola ol ıztırârî
Kim olmaya elinde ihtiyârı

Cihânda görmeye eylik hemîşe
Ederse her ki gammâzlığı pîşe

Dilin cirmi küçük cürmü büyüktür
Eyi söz de demezsen bâri tek dur

Eyisi eyi kemi kemdir bu sözün
Yeter dursun buralıkta bu sözün

Bilinmedik ne var dâr-ı fenâda
Yine sen hasb-i hâlin et i'âde

Bu Makâle Vahşet-i Cânânımı Eyler Beyân

Çü geldi cûşa deryâ-yı felâket
Esicek girdbâd-ı derd ü mihnet

Düşürdü keştî-i cismim kenâra
Ederdi levh-i kalbim pâre pâre

İşit imdi neye erdi ser-encâm
Yüzüme bakmadı ol niçe eyyâm

Bu kez uçtu kolumdan şâhbâzım
Hemân el çekti benden serv-i nâzım

Duyulduk sırrımız fâş oldu ya'nî
Ki tâ etmeye ol kes ona ta'nı

Gayûr idi gözüm nûru efendim
Onunçun olmuş idi dil-pesendim

Gelirdi yine her gün okur idi
Yüzüne doğru baksam kakar idi

İçeri girsem ol eder itâbı
Çıkınca taşraya verir cevâbı

Çün aldı iki mihnet iki yanım
Ara yerde çıkıyor işte cânım

Bu gamlarda çekildi niçe ahyân
Dedim âyâ ne yüzden ola dermân

Hemân gördün gücile bir iş olmaz
Müdârâ eylemek gibi iş olmaz

Şu denli ettim ona i'tizârı
Dedim hâlim değildir ihtiyârî

Bana îmânın için olma mâni'
Benim derd-i derûnum etme şâyi'

Olursan cânıla râzî bu işe
Olam şermende-i lutfun hemîşe

Niyâz u nâlişim kâr etti ona
Safâyıla icâzet verdi bana

Zerin zorun yoğısa bâri zâr ol
Ki zâr olmayan ağlar zâr zâr ol

Bu Makâle Arz-ı Hâlimdir Şeh-i Devrânıma

Onu bir gün hele tenhâ düşürdüm
Düşüp ayağına ol dem yüz urdum

Dedim ey merhametli pâdişâhım
Bana rahm eyle yeter alma âhım

Sana lâyık mıdır etmek cefâyı
Ede gelmiş iken mihr ü vefâyı

Elem çekme ona ey meh-cebînim
Görüp rahm etti ol âh u enînim

Benim suçum ne gördise eger [y]âd
İcâzet verdi şimdi ey perî-zâd

Yine ke'l-evvel ey rûh-ı revânım
Kabûl et bendeni gül yüzlü cânım

Gözüm nûru beni sürme nazardan
Cihânı göremem gird-i kederden

Sana meftûn olalı bu dil ü cân
Gece vü gündüz işimdir âh u efgân

Seninle görürüm gözüm cihânı
Seninle isterim bu cism ü cânı

Şu denli câna aşkın kâr ediptir
Bu âvâre gönül elden gidiptir

Demezsin bu fakîrin n'ola hâli
Gam-ı hecrimle kalmadı mecâli

Elif kaddini dâl etmiş gamımla
Yazıktır kıyamam kendi elimle [156]

Güzel başın için olsun efendim
Halâs et nâr-ı hicrânınla yandım

Gözümden yaş yerine kan döküldü
Yüreğim doğranıp bağrım söküldü

Yüzüme doğru bir bak pâdişâhım
Bu işlerde benim yoktur günâhım

Hatâ'en gelmiş üstümüze ol kes
Bize nesne demezsen eyleme ses

Eger sana o bir söz söyler ise
Yine bildiğin elde her ne ise

Efendim merhamet eyle kuluna
Yiğitçiksin sakın gelir yoluna

Sana ben bende oldu hoca iken
Esirge rahm edip cevr etme igen

Hazer eyle bu âh-ı sûznâkım
Yakıp yandırma bu cism-i hâkim

Görünce bu kadar âh u enînî
Biraz nerm oldu kalb-i âhenînî

Egerçi etti bir mikdâr ülfet
Velî olmadı evvelki muhabbet

Bu Makâle Nâzlı Yârime Niyâzım Vasf Eder

Çü gördüm sabr olunmaz işbu hâle
Derûn-ı dilden ettim yine nâle

Olup bir niçe günler zâr u hasret
Hele bir gün düşürdüm yine fırsat

Dedim ey nazlı yârim gül-ızârım
Niçin makbûlün olmaz i'tizârım

Bilirken hâlimi bilmezlenirsin
Mahallende görürsün gizlenirsin

Helâl olsun gel öldür sana kanım
Fedâ olsun yoluna baş u cânım

Tahammül edemem ben bu cefâya
Beyim mu'tâd iken mihr ü vefâya

Budur senden murâdım iki gözüm
Safâyıla sürem pâyına yüzüm

Dahi gayrı değil maksûdum ey şâh
Derûnum hâline âlimdir Allâh

Şu denli nâr-ı aşkın yaktı cânı
Vücûdun gidiyor nâm ü nişânı

Düşüp ayağına yandım yakıldım
Gidip aklım biraz bîhûş kaldım

Tutup endâmımı lerze teb-âsâ
Betim benzim kesilip oldu fersâ

Bu hâlâtım görünce ol perî-rû
Çevirdi havf edip benden yana rû

Gözüm açtım ne görsem ol perî-zâd
Oturmuş diz çöküp karşımda dil-şâd

Dedim ahvâlime oldun mu âgâh
Beni aşkın ne hâle kodu ey şâh

Dahi rahm etmeyesin ben za'îfe
Gözüm nûru değildir bu latîfe

Yapıştım ayağına hâh nâ-hâh
Yüzümü gözümü sürdüm edip âh

Tebessüm ederek ol kebk-reftâr
Hemândem gitti kaldım ben dil-figâr

Bu Makâledir Firârî Yâri İş'âr Eden Âh

Şu denli ağladım ardınca onun
Karârı kalmayıp bu cism ü cânın

Yine bîhûş olup düştüm zemîne
Mecâlim kalmadı âh u enîne

Yüzüm hâke vurup giryân iken ben
Çıka geldi yine ol kes kapıdan

Dedi n'oldun yine ne oldu sana
Dedim lutf et bu hâli sorma bana

Benim hâlim beyân ile bilinmez
Lisâna alıp onu söylenmez

Hudâ'ya yalvaralım sen de ben de
Bu bendden kurtula şâyed bu bende

Beni evvelden uğrattın bu derde
Bana râhat komadın sen bu derde

Benim bu çektiğim derde ki el-ân
Ecelden gayrı olmaz ona dermân

Dedi şimdi ne çâre n'eyleyin ben
Ne dersen söyle onu eyleyin ben

Dedim senden utanıp oldı ol yâd
Yine sen söyle etsin bendesin şâd

Bana gelmez o sen söylemeyince
Bu derdim ona şerh eylemeyince[319]

Dedi hoş hâtırınçun söyleyim ben
Kamu makdûrumu sarf eyleyim ben [157]

Ola kim rahm ede ol bî-mürüvvet
Sözümden çıkmayıp ede muhabbet

Bu Makâle İ'tizâr Ettikleridir Yârime

Çü da'vet etti bir hâlî mekâna
Getirdi mâcerâyı hep miyâna

Elem çekme sakın sen dedi benden
Yazıktır gidiyor ol âdem elden

Gözüne uyhu girmez subh olınca
O senden fârig olmaz tâ ölince

319 Metinde: etmeyince

Onun yoktur sana hiç sû-i kasdı
Gamınla bağrına ol taş bastı

Sana şol denli etmiştir muhabbet
Yolunda ölmek ona ayn-ı izzet

Sen ondan niçin edersin firârı
Onun hâli değildir ihtiyârî

Sana ne bize olur ne olursa
Senin derd-i gamınla ger olursa

Sana ben n'eyledim n'ettim ne dedim
Sizin ahvâliniz ben bilmiş idim

O gün kasda mukârin varmadım ben
Hicâb etme sakın şimden geri sen

Ele al hâtırın zinhâr kaçma
Bu râzı sakla hiç kimseye açma

Yürü var öp elin tenhâdır evde
Ki yakmıştır fırâkın onu oda

Sözüm tut yok mudur sînende îmân
Ona rahm etmeyen olmaz müsülmân

Niçe bunun gibi sözlerle onu
Tesellî etti ol şâh-ı cihânı

Ederken künc-i gamda nâle vü âh
Hemândem çıka geldi ol yüzü mâh

Dedim elhamdülillâh ey melek-zâd
Terahhum edip ettin bendeni yâd

Şükür Mevlâ'ya gün yüzünü gördüm
Sanasın nâgehânî kadre erdim

Bırakma bendeni gözden gönülden
Ayırma bülbülün sen tâze gülden

Durup el kavşırıp karşıma ol hûr
Bakıp yüzüme etti kalbi mesrûr

Bu ihsânı ki gördüm serverimden
Sürûrumdan hemân kalktım yerimden

Revâ mı şâhım ayak üzre dura
Kulun küstâhlık ediben otura

Cülûs edip müşerref eyle sadrı
Safâyıla müşerrah eyle sadrı

Sana el kavşırıp kulluklar edem
Ne kim fermân edersin ona gidem

Hicâb etme eyâ ferhunde-ahter
Mübârek hâtırın söyle ne ister

Eger seyr isterisen ilteyin ben
Sana makdûrumu sarf edeyin ben

Nisâr olsun yoluna cümle varım
Hemân sen gül şen ol ey gül-ızârım

Bilirim sevdiğim seyri severdi
İşitse seyri seyrâna iverdi

Onunçun her zamân seyre giderdim
Gülüp oynadığını seyr ederdim

Güzel başı ile etti işâret
Dil-i gam-dîdeme verdi beşâret

Sevindim şâdmân oldum be-gâyet
Ki etti kalb-i vîrânım imâret

Bütün dünyâya san şâh oldum ol dem
Ki bir dem bana yârim oldu hemdem

Bu Makâle İtilâf-ı Âşık u Maşûktur

Cihânda olmayısar böyle lezzet
Ki dil-dârıla âşık ede ülfet

Olup pes vechi mir'âtına nâzır
Gam-ı aşkın hikâyet ede vâfir

Tebessüm ederek yâri ede gûş
Nice etmeye bahr-i aşk o dem cûş

Nice yanmaya âşık nâr-ı aşka
Nice olmaz o dem berdâr aşka

Nice sabr edebilsin ona âdem
Çekerse gam değil yıllarca derd hem

Kitâb-ı aşkı yazmaz değme kâtib
Kim evrâk içre sığmaz bu mekâtib

Ferâgat et yeter ko kîl ü kâli
Koma elden yine sen hasb-i hâli

Bu Makâle Yârıla Seyrânını Eyler Beyân

Bizi bâgına bir dost etti da'vet
Dedim ben dahi n'ola câna minnet

Dedi her kimi istersen bile al
Eger hazz eder isen gece de kal

Alıp üç oğlumu dördüncüsü ol [158]
Seherden eyledik niyyet tutup yol

Üçü cânım biri cânânım idi
Gönül tahtında ol sultânım idi

Bu idi bilerince iftihârım
Önümce rehber idi çâr yârim

Dili memnûn ederdim bu sözile
Sitârem baktı bu gün dört gözile

Görsem ger hakîkat üzre bâsır
Vücûdumda bulardı çâr anâsır

Çün oldu bana hem-râh ol yüzü mâh
San oldum rub'-ı meskûna o gün şâh

Bu dördü rükn idi cismim evine
Hemîşe sağ olalar cân sevine

Dolaşırlardı dört yanımı dördü
Safâsından dil ü cân bunu derdi

Alıp körpe kuzularını pîşe
Bu Dâ'î râ'î-veş gütsün hemîşe

Ki bunlardır sürûr-ı kalbe bâ'is
Zarar irgürmeye gürg-i havâdis

Güle oynaya kat' ettik menâzil
Varıp dostun bâgına olduk çü nâzil

Bize ol yâ[r-i]gârım etti ikbâl
Edip ta'zîm ü tekrîm birle hoş-hâl

Bu Makâle Bâg-ı Ma'hûd Aslını Eyler Beyân

O bağın işit imdi benden aslın
Sana takrîr edem pes bâb u faslın

Dedem tapulamış sâbıkta bir dağ
Onu gars edip etmiş bir güzel bâğ

Onun içinde envâ'ı yemişi
Dikip tâ ede evlâdıla ayşı

Bizim idi dedem sağken ol bâg
Oluptu o zamân dağ üzeri bâg

Eb ü ceddim hayâtta iken ol dem
Ne demler etmiş idi onda dedem

Sabâvet âlemi idi ol eyyâm
Mürûr etmişti [sonra] niçe avâm

Dedem azm etti çün dâr-ı bekâya
Fenâ dünyâda[320] kim kaldı bekâya

Budur aslı ki dedim ey yüzü ağ
Satıldı gitti elden ele ol bâg

Bile olmağıla ol hûrî-hey'et
O gün olmuştu ol bâg bâg-ı cennet

Tarâvet üzre idi gül-ızârı
Ederdi bülbülü yâ niçe zârî

Nice dil etmesin âh u figânı
Ki seyr ettikte ol gonce-dehânı

Kim etmezdin bana hergiz itâbı
Göreydin ol cemâli âfitâbı

Pür idi bâgın içi mîve ile
Direrdi gül-ızârım şîve ile

Dedim olun bu gün hizmetimden âzâd
Gülün oynan olun tek hurrem ü şâd

Hemândem hizmete bel bağladım tîz
Odun cem' edip ettim âteşi tîz

Müheyyâ eyledim envâ'-ı ni'met
Şu denli oldu kim yiyene minnet

Kebâblar çevrilip pişti yetişti
Dedim birine gelsinler yetiş di

Salâ et acıgan gelsin miyâna
Soğumasın pişirdim yana yana

Yine dedim benim bu kara bahtım
Aceb bir iş geçer mi yâre bahtım

Sitârem vere mi eyâ bu gün el
Sunam yârim ile bir sofraya el

Cihânda âşıkın olmaz murâdı
Kılar mı yanıma bu gün bu şâdı

Gelip meydâne sofra kondu ni'met
Yerin yerin[321] oturdular müretteb

Ne görsem gelmedi ol şîve-kârım
Derûnumdan hemândem koptu zârım

Oturmuş bir bucakta ol perî-veş
Görüp onu gönül oldu müşevveş

---

320 Metinde: dünyâya

321 Metinde: birin birin

Çağırdım el yanında adı ile
Unuttun yemeği sen şâdî ile

Acıkmayıp oyuna doymadın mı
Döşendiğini sofra duymadın mı

Bu da'vet ile gelmeyince yârim
Hemândem kalmadı dilde karârım

Dedim ben göreyim ne oldu hâdis
Ta'âma gelmemeye ola bâ'is

Varıp yanına dedim ey şeker-hand
Yemek yemeye içtin mi bu gün and

Eger incindin ise bana şâhım
Nedir bildir benim cürm ü günâhım [159]

Dilersen sofraya oturmayam ben
Oğullarımla gel bile otur sen

Ta'âma küsmegil eyi değildir
Benim bu kalb-i mahzûnumu güldür

Ne cevrin var ise et bana sonra
Bunun kubhun diyem ben sana sonra

Sebeptir bu beyim ifşâ-yı râza
Sakın verme vücûdu böyle nâza

Seni çok sevdiğim ta'yîb ederler
Ki geçmez hocasının sözü derler

Seninçündür beyim bu günkü seyrân
Beni etmen revâ mı böyle hayrân

Güzel başın için olsun efendim
Kabûl eyle benim redd etme pendim

Sorarlarsa cevâbım yok demeye
Bana küs sevdiğim küsme yemeye

Sözümü redd edip gelmez isen sen
Ne diyem ya varınca onlara ben

Sudâ'ı var onun yemek yemezdi
Ne ân kim yemeye ol yok demezdi

Şu denli ağladım olmadı gönlü
Nenin işini ister ki gele gönlü

Eser etmedi ol söz kalb[i] taşa
Soğuk su döktü ol dem pişmiş aşa

Ne denli ettim ise ben niyâzı
Beş artık eyledi ol bana nâzı

Yürek koptu ağızda kalmadı tat
Ağızda tat kor mu böyle bî-dâd

Sözümü tutmadı çün kim o seng-dil
Beni çok etti ol me'yûs u teng-dil

Gelip onlara dedim siz edin nûş
Kon onu kim mizâcı olmamış hoş

Varıp her birisi tekrâr be-tekrâr
Çağırdılar ona söz etmedi kâr

Bu Makâle Kendimi Levm Ettiğim Eyler Beyân

Dedim ol demde kendi kendime ben
Neler çeksen gerek âyâ dahi sen

Kıyâs etme gönül bu sana nâzdır
İzin azan kişiye bu da azdır

Güzel sevmek senin nene gerekti
Gerekse saklamak sırrı gerekti

Belâ eksik değildir hiç başından
Kaçarlar işte gör hâzır aşından

Eder halkın yanında seni ma'yûb
Olursun Hak katında dahi mahcûb

Yaratmış gökte ol Mevlâ melekler
Ederlermiş bular Hak'tan dilekler

Mecâzî âşık ermeye murâda
Ola derd ü gamı her dem ziyâde

Ne çâre elde olsa ihtiyârım
Bırakırdım kaçıp dâr u diyârım

Ki yoktur zerre denli sabra tâkat
Hayâtımda değil mümkin ferâgat

Ola çün mübtelâ bir derde insân
Yine Hak'tan olur olursa dermân

Habîbin hürmetiçün yâ ilâhî
Kişi nefse uyup azmaya râhı

Bu Makâle Kat'-ı Ümîdimdir Ol Dil-dârdan

Çü gördüler ki gelmedi o hânı
Getirdiler o dem ortaya hânı

Yenildi vü içildi kalmadı aç[322]
O şehbâzı tutup nâzı kodu aç

Ne çâre çün ayrılmadı yerinden
Ona hisse kodular her birinden

Tamâm oldu ne var ise ziyâfet
Benim de payıma düştü kasâvet

Edip ol yâr-ı gârımla vedâ'ı
Yola düştü te'essüfle bu Dâ'î

Seherden kanı şol şâdân gelişler
Kanı ol oynayışlar ol gülüşler

Nedir yâ şimdi bu mahzûn gidişler
Melâmetler nedâmetler edişler

Gör imdi zevkini bu dehr-i dûnun
Bulunca cânını alır zebûnun

Beyim yoktur bu dünyânın vefâsı
Ne ân ola bir oğlanın vefâsı

Ne zevk u ne safâ ne ayş u şâdân
Cihân oldu o gün başıma zindân

Ederdim kendi kendimle nizâ'ı
Cevâbın ne su'âl oldukta Dâ'î

Yeter ey abd-i âsî kalb-i kâsî
Be hey hüsrân bu mudur hak-şinâsî [160]

Revâ mıdır bu işler sana ey şûm
Hevâyâ uyup olmak böyle mezmûm

Kanı ey dil okumak kanı yazmak
Düşer mi sana bu kırkından azmak

Ederdin tâzelikte zühd ü takvâ
Kocalıkta bu mudur kâr-ı akvâ

Niçin tuttun kulak avrat sözüne
Niçin açtın gözün oğlan yüzüne

Niçin verdin gönül tâze civâna
Niçin fâş eyledin râzın cihâna

Çün oldun gönül bu aşka maglûb
Helâk etse revâdır cevr-i mahbûb

Sonun fikr etmeyip âşık olan dûn
Aceb midir olursa hâli magbûn

Bu bahr-i aşka düşse tâ ki insân
Halâs olmaya yoktur hergiz imkân

Ki zîrâ aşk hüsnü muktezâdır
Hüsn gam ile hüznü muktezâdır

Sonu bu hüznün envâ'-ı belâdır
Belânın gâyeti vasl-ı likâdır

Visâlin âhiri hicrân oluptur
Akıllar bu işe hayrân oluptur

Tükenmez dersin aşkın kîl ü kâli
Bilinmez bahsile aşkın me'âli

Denilmez sözle bu fennin beyânı
Bu ilmi anlamaz Molla Gürânî

Efendi kıssadan hisse demişler
Uyanlar nefsine gussa yemişler

Hidâyet eyleye Allâh-ı Hâdî
Halâs ede bu mahrûru'l-fu'âdı

Gel ey Dâ'î koyup bu güft ü gûyu
Hikâyet et yine ol mâh-rûyu

Bu Makâle Yârime Derd-i Dilim İş'âr Eder

Yine bir gün o şûh dil-sitâna
Niyâz ettim nihânî yana yana

Dedim ey kişver-i hüsnün emîri
Halâs et bend-i gamdan bu esîri

Çün ettin âlıla gönlümü teshîr
Revâ mı şimdi lutfun ola te'hîr

Edersin bana dünyânın cefâsın
Harâm ettin bana vaslın safâsın

Senin hüsnüne verdim ben revâcı
Benim derdime etmezsin ilâcı

Ruhun gül-zârını ey nûr-ı dîdem
Suvardım gözlerim yaşıla her dem

Ne denli cidd ü cehd ettim efendim
Olunca tâ bu denli dil-pesendim

Çü benden eyledin tahsîl-i irfân
Ferâmûş eylemez ihsân insân

Efendim hocalık satmam sana ben
Revâ mıdır bu işler bana senden

322 Metinde: kaç

Seni sevmek ise şâhım günâhım
Niçin evvel rızâ verdin a şâhım

Düşer mi sen şeh-i âlî-cenâba
Bırakmak bendeni bu ızdırâba

Mukaddem lutf ederdin ey melek-hû
Niçin şimdi kaçarsın ey perî-rû

Beni redd edeli şâhım nazardan
Açılmaz gözlerim gird-i kederden

Gel öldür bâri kurbân ola cânım
Helâl olsun efendim sana kanım

Gerekmez âlem içre böyle dirlik
Seninle olmayınca gönlü birlik

Karârım kalmadı gündüz ne gece
Neye varır beyim bilmem netîce

El ermezsin nihâl-i nahle eyveh
Olup sen şâh-ı şûha mîve şîve

Bilirsin neydiğin maksûd senden
Ayağına yüzüm gözüm sürem ben

Onunla sâkin olur aşkın odu
Ki zîrâ yaktı yandırdı vücûdu

Niçe bunun gibi yüz bin kelâmı
Dedikten sonra gûş eyledi peyâmı

Dedi bir hafta kaldı rûz-ı îde
Hudâ irgüre ol yevm-ı sa'îde

Beni eyle bu gün mektebden âzâd
Edem bayram günü seni dil-şâd

Dedim çok sevdiğim cânıma minnet
Velî havfım bu ki düşmeye fırsat

Nihânîce edeydik merhabâyı
Gözüm sürmeğiçün hâk-i pâyı [161]

N'ola dedi benim ol nâzenînim
Sevindirdi yine kalb-i hazînim

Bu Makâle İntizâr-ı Bî-me'âlim Vasf Eder

Gel imdi gör yine bu intizârı
Edip bayrama dek âhıla zârî

Temennâ eyleyip kadr-i visâli
Gidipti dîdeden hâbın hayâli

Geceler uyumayıp gün sayardım
Firâkı derdine dermân arardım

Sabâh olsa gezerdim çârsûyu
Ki şâyed seyr edem ol mâh-rûyu

Başımda hâk gözümde yaş dil âteş
Hevâyıla olup hâlim müşevveş

Ki çektim rûze-i hicrânı bir ay
Vere îdiyye yüz sürmeye ol pây

Gelip gam-hâneme tenhâ oturdum
Gam-ı hicrânı gönlümden götürdüm

Biraz şekker kodum ol dem miyâna
Verem ol tûtî-i şîrîn-beyâna

Gözüm yolda kulağım dakk-ı bâbda
Kaçan gelir diye dil ızdırâbda

Yerimden geh durup geh otururdum
Bu sözleri dilime getirirdim

Aceb doğmaz mı bu-gün de sitârem
Bu gün de mi görünmez mâh-pârem

Görüp kaşı hilâlin ol mehin tâm
Aceb etmez mi dil bu gün de bayram

Bu gün de eylemez mi merhabâyı
Yarın anmaz mı âyâ ol Hudâ'yı

Bu gün de mi yedirmez vasl hânın
Bu gün de mi göre gelmez zebûnun

Cefâ vü cevrine ermez mi pâyân
Bu gün etmez mi bu giryânı handân

Ederken dil ile bu güft ü gûyu
Birisi etti kapıdan tapuyu

Ne görsem cümle-i sıbyân-ı mekteb
Birer birer el öptüler müretteb

Gelip bu hayli sıbyân içre ol şâh
Hemândem doğdu tolundu çün mâh

Dedim yâ Rabbi ne hâlettir bu hâlât
Ne idi ol geçip giden hayâlat

Düş ise uykusuz düş görülür mü
Hayâl ise ona hiç erilir mi

Şihâb mıdır aceb berk-ı hâtıf
Dirîgâ olmadım her neyse vâkıf

Tahayyür içre mebhût kalmış iken
Düşüp dil bahr-i aşka dalmış iken

Erişti âşinâdan biri ol dem
Dedi yârin ile oldun mu hemdem

Murâda vâsıl oldun mu edip îd
Bu gün doğdu mu karşından o hûrşîd

Elin ayağın öptün mü o şûhun
Olup vuslat safâ etti mi rûhun

Edersin âlemin zevkini her ân
Bunun gibi niçe bayram u seyrân

Çün oldun ihtiyârınla ona kul
Mahaldir her ne ederse sana ol

Senin ol bende-veş mahkûmun iken
Döğe söğe sana hizmet ederken

Sana bu denli nâz etmek revâ mı
Olur mu hüsnün âyâ devâmı

Gözetmez mi aceb ol hakk-ı üstâd
Hukûk-ı sâbıkı etmez mi hiç yâd

Hiç âdem öyle bî-rahmı sever mi
Yolunda baş u cânın terk eder mi

Seni gör kor mu ol âdem yerine
Ki sen korsun onu âdem yerine

Gözünde çün değil dünyâ vü ukbâ
Değer mi ol degil dünyâ vü ukbâ

Hemân yâ sen misin âşık cihânda
Kişinin cânı biter mi yabanda

Sever mi âdem ol vahşî gazâlı
Ede her demde sana mekr ü âlı

Seni etti mi bu gün yoksa hoş-hâl
Olur musun yolunda yine pâ-mâl

Sever misin dahi cân u gönülden
Ferâgat etme misin pes o gülden

Eder misin dahi bülbül-veş efgân
Olur musun yine nâlân u giryân

Seversen bâri sev bir nâzenînı
Sana ettirmeye âh u enînı

Senin kadrin bilip rahm ede sana
Kul olursun mahaldir sen de ona [162]

Güzel âlemde çün hûyu güzeldir
Sen onu sanma kim rûyu güzeldir

Güzellik çün olaydı nakş-ı sûret
Dahi zîbâ yazar nakkâş sûret

Şu denli eyledi ta'rîz ü tevbîh
Kebâb etti yüreğim deldi çün sîh

Edip niçe bunun gibi kinâye
Er isen gel dayan imdi cefâya

Gelip gittiği vaktin ol perî-veş
Ki gamdan aklım olmuştu müşevveş

Yüzüm üzre[323] düşüp bayılmış idim
Bu geldikte henüz ayılmış idim

Urup bu dahi yaram üzere yara
Ki mâ'il olmayam artık o yâre

Ferâgat eyleyem sevmekten onu
Halâs edem elinden cism ü cânı

Onun bakmayam ayrık gül yüzüne
Kulağım tutmayam şîrîn sözüne

Kim ayrık olmayam pâ-mâl-i hicrân
Ki selb ola gönülden aşk-ı cânân

Gönül râhat ola bî-aşk ya'nî
Bedenden cân çıkar çıkmaz o ma'nî

Hudâ hakkı şu denli oldu efzûn
Derûnum içre âteş dîdede hûn

Çü benzer âteşe aşk pend bâda
Nasîhat ile aşk olur ziyâde

Çü baştan aştı deryâ-yı muhabbet
Vücûdum garka verdi mevc-i mihnet

Gece gündüz şu denli zâr oldum
Hayâtımdan dahi bîzâr oldum

Ve îd oldu bana olmadı ol îd
Ba'îd oldu gözümden çün o hûrşîd

Çün oldu iki hafta bedr-i mâhım
Görünmedi bana gör imdi âhım

323 Metinde: içre

Bu Makâle Yâri Ta'zîr Ettiğim Eyler Beyân

Gidip bayram gelip âvân-ı mekteb
Yine cem' oldular sıbyân-ı mekteb

Gözüm nûru yine geldi yerine
Nazar ettim cemâl-i enverine

Derûnumdan gidip cümle kasâvet
Dil-i bîmârıma erişti râhat

Durup karşımda ol şem'-i münevver
Gönül pervâne-veş yakardı şeh-per

Firâkı gerçi yürekler delerdi
Velî bir bakımı dünyâ değerdi

Oluptu al al u ağı hem ağ
Kuruptu sayd-ı kalbe kâkülü ağ

Sebak almaya geldikte hazâra
Ederdim mushaf-ı hüsnün nezâra

Okuttum dersini tekrâr be-tekrâr
Ziyâde eyledim cânını âzâr

Şu denli eyledim ona cefâyı
Dedim bayram günü edip safâyı

Unutmuşsun göre fi'l-cümle dersin
Seni şimdi döğeyin mi ne dersin

Yapıştım kulağından tuttum onu
Çubuk alıp ele korkuttum onu

Dedim kaç gündür olmuşsun yabanî
Bu gün kalkmak gerek bunun tabanı

Unutmuş bu ki öğrettiklerim hep
Çubuk urmayıcak[324] olmaz mü'eddeb

Dedi çok sevdiğim etmeyin ayrık
Edeyin tevbe sizin ola buyruk

Dedim eder isen bir dahi böyle
Dedi eder isem n'eylersen eyle

Dedim yandım elinden ben senin âh
Dedi etmeyeyin estağfirullâh

Dedim şâkîlerin tuttu cihânı
Dedi bühtân ederler anma onu

Dedim çok suçların var ben bilirim
Dedi afv eyle size yalvarırım

Dedim hangi suçun afv edeyin ben
Dedi lutf eyleyip geç cümlesinden

Dedim hoş öyle olsun aç gözünü
Edersen bir dahi tutmam sözünü

Tebessüm etti gül yüzlüm olup şâd
Verip ders eyledim kuşluğa âzâd

Edip bu denli hasmâne nizâ'ı
Tesellî buldu ondan kalb-i Dâ'î

Bu Makâle Ârzû-yı Pâ-bûs-ı Yârdir

Gel imdi gör yine dîvâne gönlüm
Dahi yâre olup pervâne gönlüm [163]

Yanardı gece gündüz nâr-ı aşka
İlâc olmaz beyim bîmâr-ı aşka

Suya bakmağıla susuz kanar mı
Susuz kalan susayanı kınar mı

Ederdi ârzû dil pây-bûse
Nasîb olmadı hergiz pây-bûse

Yeğimiş yârini görmemek âdem
Görüp dîvâne olmaktansa her dem

Verip nakd-i dili her dem hebâya
Gönül etmez kanâ'at merhabâya

Dilin bu idi her dem ârzûsu
Niyâzıla edeydi pây-bûsu'

Kaçardı bülbülünden o gonce
Harîs olurdu dil o kaçtığınca

Yoğ idi ona yârin hiç rızâsı
Hicâbından idi onun ibâsı

Ederdim her zamân ona niyâzı
Der idim sevdiğim pek sakla râzı

Sürem ayağına cânıla yüzüm
Güzel başın için redd etme sözüm

Başıma hâk-i pâyın tâc-ı izzet
Olurdu bana el verse o devlet

Terahhum eyle bu cân-ı azîze
Gamından oldu cismim rîze rîze

---

324 Metinde: olmayıcak

Ecel erip müyesser olmaz ise
Cihânda dil murâdın bulmaz ise

Edeler reh-güzârında mezârım
Basa pây-ı şerîfin cism-i zârım

Mezârım üzre biten her giyâhım
Ola da'vâ-yı aşkında güvâhım

Hazer et âh-ı âşıktan efendim
Nazar et bendene gûş eyle pendim

Güzer et kalma bu râh-ı cefâda
Yeter et ermek istersen murâda

Beyim olma bu günde hüsne magrûr
Mahaldir eyle bu mahzûnu mesrûr

Bu denli nâlişim çün eyledi gûş
Yüzün döndürdü ona gelmedi hoş

Dedi ol meclis-i hüsnün çırâğı
Efendi öpmeye vermem ayağı

Dedim niçin bu denli nâz edersin
Niyâzım gûş edip igmâz edersin

Dedi hâşâ bunu görmem revâ ben
Ayağıma yüzünü süresin sen

Dedim kaldı mı bende âr u nâmûs
Revâ olmaya etmek pâyını bûs

Bu denli sözlerimden almadın sen
Kime şekvâ edem eyvâh elinden

Vücûdum nakdini verdim ona pey
Niyâz ettim ona bir yıl peyâpey

Sözüm kâr etmedi ona muhassal
Ki pâyı bûsa ol şâh vermedi el

Ümîdim kestim ammâ dil yenilmez
Yürekte yarası aşkın onulmaz

Ki her gördükte ol şâh-ı cihânı
Bu teklîfi ederdim ben nihânî

Şu denli teşne olmuştum ayağa
Olup zâr u zebûn düştüm dayağa

Yüzüme bakmadı ol niçe günler
Müsâvî oldu bana gece günler

Bu Makâle Vuslat-ı Dil-dârımı Eyler Beyân

Yine tenhâlayıp ol serv-i nâzı
Yüzüm yere koyup ettim niyâzı

Dedim ey taht-ı dilde pâdişâhım
Dahi gelmez misin insâfa şâhım

Ayağım aldı gam düştüm dururken
Ayaktan düştü rûhum cur'a-veş ten

Ne var ey meclis-i hüsnün çerâğı
Atâ etsen elinle bir ayağı

Visâlin ni'metinden ey şeker-hây
Benim de pâyıma düşmez mi bir pây

Gelince orta yere kavl-i mâzî
Habîbim çâr u nâçâr oldu râzî

Göl oldu eşk-i çeşmim katre katre
Ol esnâda erişti îd-i fıtre

Oturdum beyt-i ahzânımda tenhâ
Hemândem geldi cânım ferd ü tenhâ

Yerimden kalkıp ol dem ettim ikbâl
Yüzüme doğru bakıp etti hoş-hâl

Düşüp sürdüm yüzüm pâyına yârin
Komadım fırsatın yarına yârin [164]

Yüzüm sürdükçe yârin mûzesine
Yanardı âteş-i aşkıla sîne

Kolumdan tutup ol dem eyledi zor
Elimden ayağını aldı ol hûr

Yapıştı dostum destile deste
Sunup bir kâğıdı destime beste

Dedim âzâd edip verdin mi huccet
Ölince kulun olmak câna minnet

Dedi edip tebessüm ile pûziş
Efendi al size îdiyye bahşiş

Dedim bana cemâlin hoş atâdır
Gözüme hâk-i pâyin tûtiyâdır

Gözüm seyr eyleyip kaşın hilâlin
Gönül îd etti def' edip melâlin

Fenâ dünyâda bu gün eyledi îd
Bekâ-yı dehre yoktur çün ki ümîd

Bu Makâle Hüsn-i Dil-dârın Kemâlin Vasf Eder

Gel imdi dinle bu sırr-i nihânı
Diyem ol tûtî-i şîrîn-beyânı

Tarâvet gülşeninin sebze-zârı
Letâfet bâgının tâze bahârı

Gönül bostanının serv-i revânı
Vücûdum şehrinin şâh-ı cihânı

Yeşiller giymiş idi gonce-veş ol
Kimidi görüp olmaya ona kul

Oluptu mâh-ı hüsnü bedr-i kâmil
Henüz olmuştu on beş yaşa vâsıl

Libâs-ı sebz ile ol şâh-ı tûbâ
Be-gâyet olmuş idi hûb ü zîbâ

Ne hâlettir ki Mevlâ hüsn ü ânı
Ki binde bir kuluna vermez onu

Bulunmaz sa'y ile âlemde üç şey
Atâ etmez onu her şahsa ol Hay

Biri hüsn ü biri[si] hûb savttır[325]
Biri dünyâda onun saltanattır

Erilmez gûşiş ile lutf-ı Hak'tır
Atâya sanma herkes müstahaktır

Ki mahlûku olunca böyle ahsen
Var imdi anla bundan Hâlık'ı sen

Bu Makâle Dest-bûs Edip Vedâ'-ı Yârimdir

Görünce murg-ı dil uçtu elimden
Bu söz ol dem revân oldu dilimden

Gözüm nûru ola îdin mübârek
Masûn ede hatâdan Hak tebârek

Hemîşe solmaya verd-i cemâlin
Ziyâd ede Hudâ her dem kemâlin

Temâşâ eyleyip sen gül-ızârı
Ede ben bülbülün âhıla zârî

Hemân sen dünyâda ol şâd u handân
Edersen râzıyım ben âh u efgân

Bihamdillâh cemâlin gördüm ey mâh
Visâlin îdine irgürdü Allâh

Ölürsem gam yemem şimden geri hiç
Mukarrerdür ölem çün er eger geç

Eli elimde idi çün bu sözde
Ayağ üzre dururduk ikimiz de

Niyâz edip dedim ey yüzü mâhım
Cülûs et devletile pâdişâhım

Durup karşında ben hizmetler edem
Ne kim fermân edersin ona gidem

Dedi yok hâtırın ma'mûr olsun
Oturmam giderim ma'zûr olsun

Elin bûs edip sürdüm gözüme
Tebessüm eyleyip baktı yüzüme

Dedi ısmarladım sizi Hudâ'ya
Vedâ' etti çekip el bu gedâya

Hemândem taşra oldu kapıdan yâr
Gidip rûhum bedenden kaldı ten zâr

Gidince baka kaldım ol perî-rû
Gözüme oldu bu âlem karanu

Düşüp zîr ü zeber oldum zemîne
Yine başladı dil âh u enîne

Gönül maksûdunu hoş bulmuş idi
Sanasın düşte sultân olmuş idi

Gözümü açıban nâgâh uyandım
Firâkı âteşine yine yandım

Dikildi göklere âh u figânım
Nice âh etmeyem ki gitti cânım

Çün ettim rûz-ı hicrâna şumârı
Ne denli ağlamıştım zârî zârî [165]

Tamâm bin gün olmuş çektiğim gam
Sürûrumdan sorarsın işte bir dem

Devâm ehl-i aşkın hazz-ı ayşı
Geçer takrîr edince lafz-ı ayşı

O bin günde çekilen derd-i hicrân
Onun vasfı değil makdûr-ı insân

Onun her bir günü bir yıl kadardır
Onun her vakt bir cây-ı hatardır

---

325 Metinde: sûrettir

Onun zikri oluptur mûris-i gam
Onun fikri eder hem aklı derhem

Bu söz dahi ko dursun bu arada
Netîce neyse onu et arada

Bu Makâle Cevr-i Dil-dârın Kemâlidir Tamâm

Çü ba'de'l-îd yine geldi o hûrî
Münevver etti kalbi rûy-ı nûru

Yine deryâ-yı aşkı cûşa geldi
Alıp felek vücûdu taşa çaldı

Komadı tende tâbı aşk-ı cânân
Akıttı gözden âbı aşk-ı cânân

Şu denli başladı cevre o hûnî
Ziyâde eyledi derd-i derûnu

Yakıp yandırdı bu cismile cânı
Savurdu yele verdi adı sanı

Cefâsın yâr ettikçe ziyâde
Gönül eğlenmez oldu bir arada

Bu gen dünyâ oluptu başıma dar
Derûnum dopdolu idi gam-ı yâr

Olurdum geceler tâ subh bîdâr
Döğüp sînem ederdim âhıla zâr

Çü gördüm derd-i aşka yok nihâyet
Usandım kendi kendimden be-gâyet

Onunçun oldu hercâyî o mahbûb
Nice olmaya hoca oldu maglûb

Mukayyed olmaz oldu hiç derse
Sözün redd etmez oldum her ne derse

Dilerse gâhîce okurdu dersin
Okumazsa nedir çâre ne dersin

Bu denli hocadan yüz bulan oğlan
Onu zabt eylemek mümkin mü bir ân

Husûsâ kadr-i hüsnün etti tefhîm
Kabûl eder mi ol bir dahi ta'lîm

Erişip serv kaddi oldu bâlâ
Cemâli gün be-gün olmakta a'lâ

Nazar ederdi taşra her nefeste
Hemân bir murg-ı vahş idi kafeste

Gidince kuşluğa gelmezdi ayrık
Yoğıdı korkusu tutmazdı buyruk

Cefâya başladı artırdı zulmü
Hevâsına uyup terk etti ilmi

Niyâz ettikçe bana nâz ederdi
Kaçardı murg-veş pervâz ederdi

Gözüm yaşına hiç rahm etmez oldu
Benimle bile seyre gitmez oldu

Çü benden vahşet etti ol gazâlim
Reh-i hicrânda magbûn oldu hâlim

Cefâ vü cevrini hadden aşırdı
Firâkı âteşi bağrım pişirdi

Bu Makâle Bârgâh-ı Hakk'a Nâlemdir Benim

Çü gördü sabr olunmaz bu ezâya
Derûnumdan niyâz ettim Hudâ'ya

Dedim ey âlemin perverdigârı
Ki büktü kâmetimi aşk-ı Bârî

Tahammül etmeye kalmadı dermân
Senindir çün ki her işlerde fermân

Olur her ne ise elbette takdîr
Ki tagyîr eylemez takdîri tedbîr

Senin emrin eger olmasa ey Hak
Kopup düşmez ağaçtan yere yaprak

Ne kim zâhir olursa yerde gökte
Senin emrinle olur yerde gökte

Cenâbından erişmeyince fermân
Ne mümkindir ola bu derde dermân

Oluptur cümle müşkül sana âsân
Ne veçhile olursa eyle ihsân

Ederse şerha serha tîg-i mihnet
Bana kalsa değil mümkin ferâgat

Beni senden ayırdı işbu hâlât
Ki sensin âlim-i sırr-ı hafiyyât [166]

Benim yoktur bu işte hazz-ı nefsim
Rızân ola benim her demde ünsüm

Beni yoldan kodu aşk-ı mecâzî
Ona âkıl verir mi hiç cevâzı

Derûnumdan çıkargıl mâsivâyı
Kabûl eyle ilâhî bu du'âyı

Marîz-i aşk olan insâna dermân
Ya sabr u yâ sefer yâhud vere cân

Seferle sabra çok yok bende kudret
Ölüp cânımı vermek câna minnet

Gece gam gündüzün gam yaz u kış gam
Nice tâkat getirsin buna âdem

Niyâzıla koyup hâk üzre başı
Gözümden akıtırdım kanlı yaşı

Gece gündüz ederdim bu du'âyı
Bu bend-i aşktan vere rehâyı

Bu Makâle Remzile Yârin Vedâ'ıdır İşit

Çü gördüm bana yâr etmez vefâyı
Eriştirdi kemâline cefâyı

Yine tenhâ düşürdüm bir gün onu
Dedim bu sözleri ona nihânî

Niçin benden kaçarsın ey gazâlım
Niçin gûş eylemezsin hasb-i hâlim

Yeni yârân edindin gibi şâhım
Benim ya eskilik midir günâhım

Alıp aşkını ver gönlüm güzel yâr
Yürü kimlerle istersen salın var

Oluptur çün ki gönlün senin hâre
Ferâgat etmeden gayrı ne çâre

Hemân çok sevdiğim baktı yüzüme
Elem çekti be-gâyet bu sözüme

Kızardı gül yüzü darıldığından
Yine hazz etmedi ayrıldığından

Dedim ahvâli arz ettim cenâba
Buyur emrin ne ise bu cevâba

Dedi çok sevdiğim etme ferâgat
Bu günden geri etmeyem nihâyet

Dedim insâfa geldin mi efendim
Tutar mısın bu günden sonra pendim

Dedi bin nâzıla ol serv-endâm
Bu gün ettim cefâ vü cevri itmâm

Kelâm-ı izzetin boynuna taktı
El öptü nâzıla yüzüme baktı

Dedi ısmarladım sizi Hudâ'ya
Elem çekmen efendi bu gedâya

Hilâf-ı âde etti niçe evzâ'
Lisân-ı hâlile her biri ibdâ'

Gidip mektebden ol dem oldu âzâd
Gözümden gâ'ib oldu ol perî-zâd

Onun bu sözleri kâr etti câna
Gamımdan bakmadım ol gün cihâna

Beni gark eyledi deryâ-yı hayret
Ki zîrâ olmamıştı böyle hâlet

Onun ol ettiği evzâ vü etvâr
Düşündükçe derûna eyledi kâr

Ta'akkul etmedim ben ol rumûzu
Dedim Mevlâ hayrlar ede rûzu

Bu Makâle Bî-bekâ Dünyâyı Hoş İş'âr Eder

Gel ey dil bu fenâya olma magrûr
Safâ vü ayş u nûşa olma mesrûr

Buna âkıl olan verir mi kalbi
Görünür bakıcak dikkatle kalbi

Zen-i bâzâr-veş çün mihri yoktur
Çok erden arta kalmış kadri yoktur

Beş on gün kime yüz verse bu fânî
Alur bin mihnetile sonra cânı

Bu âlem heft-ser bir ejderhâdır
Benî-âdem ona her dem gıdâdır

Gece gündüz bu ise cümle halkı
Ki san bir gurbedir boğmakta halkı

Ecel mûrı niçe mîr-i cihânı
Sürüp zîr-i zemîne çekti onu

Niçe sultân vü niçe vezîri
Ediptir karanu kabrin esîri

Niçe Rüstem'leri Zâl-ı zamâne
Sapana koyuban attı yabana

Niçe Sâm u Nerîmân'ı edip nerm
Karanu kabrin içinde yedi kerm

Niçe Dara'yı koydu dâr-ı kabre
Niçe mîri kodu bîmâr kabre

Niçe Ferhâd'ı berbâd etti dünyâ
Niçe Şîrîn'i bîdâd etti dünyâ [167]

Niçe Mecnûn'u mahzûn etti dünyâ
Niçe Leylâ'yı magbûn etti dünyâ

Niçe İskender'i derden sürüptür
Cihân halkını ona güldürüptür

Ararken dünyâda âb-ı hayâtı
İçirdi âkıbet zehr-i memâtı

Bu denli hikmetile kanı Lokmân
Onu bir lokma edip yuttu devrân

Kanı dünyâya hükm eden Süleymân
Ona mahkûm iken cinnile insân

Ecel dîvi edip rîvi ona da
Vücûdu hâtemini verdi bâda

Kanı n'etti felek Nûşîrevân'ı
Tutuptu adl ü dâdıla cihânı

Çü yoktur devlet-i fânîye bünyâd
Ona da etti âhir dehr bîdâd

Ya kimler tuttu bu dünyâ-yı dûnu
Kim olmadı bunun âhir zebûnu

Niçe gonce gülü dağıttı dünyâ
Niçe bülbülleri ağlattı dünyâ

Niçe şem'i söyündürdü bu dünyâ
Ne pervâne göyündürdü bu dünyâ

Bu bâg içre niçe serv-i revânı
Yıkıptır tîşe-i mergile onu

Niçe gül yüzlü mahbûbu zamâne
Ecel-i bâdıla irgürdü ziyâna

Niçe mahsûl uman bu bî-bekâda
Veriptir harman-ı ömrünü bâda

Niçe şîr-i jiyânın dehr-i fânî
Alır cânını hiç vermez emânı

Ecel darbına döymez kal'a-i ten
Hemîşe el-emânı koma elden

Nesine bu fenâ dehrin nesine
Ecel bâzı konar çün sînesine

Alır murg-ı revânın pençesine
Bırakır cism-i bî-rûhunu sine

Bu gülşende ne gül kalır ne hod hâr
Bu külhânda ne kül kalır ne hod nâr

Bu âlemde ne bey kalır ne hünkâr
Bu âdemde ne sağ kalır ne bîmâr

Çü yoktur var dünyânın emânı
Yıkar başına bu köhne hânı

Kimin almadı yâr-ı hemdemini
Kime çektirmedi hicrân gamını

Kimi boğmadı bahr-i iştiyâka
Kimi yakmadı nâr-ı iftirâka

Kimi ayırmadı gonce gülünden
Kimi ağlatmadı hicrân elinden

Gelenler hep ağladı bu fenâya
Husûsâ n'eyledi gör enbiyâya

Kanı Âdem safiyyullâh kanı
O görmüştü mukaddem bu cihânı

Neler çekmiş idi dâr-ı fenâdan
Kim ayrı düşicek Havvâ anadan

Ya Kâbîl Hâbil'i öldürdüğü dem
Ne denli ağlamıştı ona Âdem

O çekti ayrılık derdin mukaddem
Çekerler tâ kıyâmet ibn-i Âdem

Atadan oğula mîrâs oluptur
Bu âlem tâ ezel böyle geliptir

Ya etmemiş olaydı Nûh nevha
Niçin derlerdi âlem Nûh-nevha

Halîl'i nâra atmadı mı Nemrûd
Cefâlar etmedi mi dîv-i merdûd

Fedâ emr olıcak İsmâ'il'ine
Bıçağın alıcak ol dem eline

Ona kâr etmedi mi nâr-ı firkat
Nihâyet emre etmişti itâ'at

Kanı ol hüzn ile Yakûb kanı
Ne denli ağladı hasretle kanı

Hûsûsâ Yûsuf'un yitirdiği dem
Gözüne karanu oldu bu âlem

Nice etmesin[326] ol âh u enîni
Ki zâyi' etti öyle me cebîni

Kanı ol pâdişâh-ı hüsn Yûsuf
Ona da ermedi mi gör te'essüf

Meh iken kuyuya atılmadı mı
Şeh iken kul olup satılmadı mı

Züleyhâ kıssasın gûş eyledin mi
Ne çekti aşk elinden anladın mı

Ne hâle koydu onu aşk-ı dil-dâr
Sahîh iken olup bîmâr u bî-âr

Ganî iken fakîr etti onu aşk
Azîz iken hakîr etti onu aşk [168]

Fedâ edip yoluna cümle mâlın
Ederdi cândan ârzû visâlin

Olup yollarda âhir pâymâl ol
Ne zahmet çekti bulınca ona yol

Bir iki gün olup vuslatla şâdân
Yine yandırdı âhir nâr-ı hicrân

Kelîmullâh iken Mûsâ bin İmrân
Ne denli çekti gör âlâm-ı hicrân

Atıldı tıfl iken deryâ-yı Nîl'e
Gam-ı hicrân çekip kavm u kabîle

Yakıp nâr-ı firâkı mâderini
Götürdü gitti deryâ dil-berini

Ya Mûsâ-yı Nebî Fir'avn elinden
O da yanmadı mı onun dilinden

Bırakıp âlını gitmedi mi ol
Diyâr-ı gurbete tutmadı mı yol

Firâk oduna yanmadı mı ol da
Gam-ı hicrânı çekmedi mi yolda

Şehîd oldukta yâ Yahyâ-yı ma'sûm
Ona olmadı mı babası magmûm

Ya Eyyûb mübtelâ oldukta derde
Neler gördü vü neler çekti bu derde

Çekildi âkıbet ol bir kenâra
Erince derdine sabrıla çâre

Bulup cism-i altlı sıhhat ol ân
Velî bulmadı derd-i mevte dermân

Ya Îsâ'nın tecerrüd ihtiyârı
Seyâhatle gezip dâr u diyârı

Ta'alluk etmeyip hergiz fenâya
Çekip dünyâdan el ağdı semâya

Husûsâ Hazret-i Sultân-ı kevneyn
Olan kurb-i Hudâ'ya kâbe kavseyn

Demişken Hak onun hakkında levlâk
Onunçun halk olunmuş iken eflâk

Felekte çekmediler mi cefâyı
Ne vaktin sürdüler onlar safâyı

Bilinmiştir değil lâzım i'âde
Sözün azın uzun eyle ifâde

Cemî'-i enbiyânın çektiği gam
Onun hicret gamında oldu müdgam

Ne gam olmak gerek âlâm-ı hicret
Ki târîh oldu halka tâ kıyâmet

Ne şüphe cum'a çün mihrâba sığmaz
Bunun her mısra'ı bir bâba sığmaz

Bunun bir sözü bin evrâka sığmaz
Gam-ı hicrân beyim âfâka sığmaz

Husûsâ çâryâr-ı bâ-sefâya
Neler etti cihân ol evliyâya

Birisi hazretin ol yâr-ı gârı
Havâle etti gâr içinde mârı

Urup birine tîg-i bî-dirîgı
Dedirdi âleme hayfâ dirîgı

Birinin mushaf üzre döktü kanın
Birin mihrâb içinde aldı cânın

İçirdi birine cevrile ağı
Kafâdan uurdu birine bıçağı

Yakıp her birini nâr u firâka
Atıp gâhî Hicâz'a gâh Irâk'a

Şu kim geldi bu dâr-ı bî-bekâya
Mukarrer uğramak âhir cefâya

Bu sözler dahi dene niçe ahyân
Buna dahi bulunmaz hadd ü pâyân

---

326 Metinde: olmasın

Sadedden çıktın ey Dâ'î ziyâde
Yine gel hasb-i hâlin et i'âde

Bu Makâle İbtidâ-yı İftirâk-ı Yârdir

Çehârşenbe günü olmuştu âzâd
Sürûr u zevkile gitmişti dil-şâd

Şu pençşenbe günü açıldı mekteb
Dirildi cümle-i sıbyân müretteb

Kamu öğrendi dersin oldu hâzır
Sebak almaya cümle oldu nâzır

Ki kuşluk vakti oldu gelmedi yâr
Hemândem oldu mekteb başıma dar

Sebak alıp dağıldı cümle sıbyân
Kalıp dil künc-i gam içinde bî-cân

Gözüm seğrirdi kulak çınlar idi
Derûnum içre cânım inler idi

Gece görmüş idim bir korkulu düş
Ki gelmemiş idi ol düş bana hoş

Der idim kendi kendime bu hâlet
Değildir Tanrı hakkı eyi alâmet

Gönül bahr-i gama müstagrak iken
Sual etmeye bir kes olsa derken

Hemândem çıka geldi vâlid-i yâr [169]
Dedi olmadınız mı siz haber-dâr

Dedim n'oldu beyân et bana hâli
Dedi nolsa gerek gûş et makâli

Tutuldu ömrümün mâhı bu gece
Değil ma'lûm neye varır netîce

Başım ağrır diye yattı o meh-rû
Gözüne girmedi bu gece uyhu

Harâretten vücûdu yandı tuttu
Düşüp bî-hod olup kendin unuttu

Bizi şol denli korkuttu gece o
Hemândem göçtü sandık ol perî-rû

Dedim şimdi ne hâl üzre kodun sen
Dedi mümkin değil onu demek ben

Dedim şimdi gider misin yine sen
Dedi var gör seninçün gelmişim ben

Hemân bîhod olup âvâre düştüm
Yitirdim aklımı dağlara düştüm

Yüreğim kopuban geldi dehâne
Seherde yola düştüm yana yana

Bu Makâle İyâdet İçin Vardığımda Hâne-i Dildârıma

Dedim ey tâli'-i dûnum nedir bu
Yeter oldun yeter bana cefâ-cû

Nedir vâh yine bu kara haberler
Nedir cân-ı hazîne bu kederler

Gözümden yaş yerine kan akıtıp
Çiderim kûy-ı yâre böyle deyip

Dilim mahzûn oluptu tâli'im dûn
Gamım efzûn oluptu dîde pür-hûn

Düşe kalka varıp kûy-ı nigâra
Yürek olmuştu gamdan pâre pâre

Varıp yârin eşiğine yüz urdum
Derince aklımı bir pâre durdum

Elemden olmuş idi dudağım şakk
Der-i dârını yârin eyledim dakk

İçeriden çıkıp lâlâsı ol dem
Beni görünce doldu gözleri nem

Yine koptu yürek ağzıma geldi
Benim de gözlerim yaşıla doldu

Dedim ona nedir âh u enînin
Mizâcı nicedir ol nâzenînin

Dedi gel gör ey efendi hâlin onun
Ne hâle erdi ol rûh-ı revânın

Dedim gel sen mukaddem içeri var
Benim geldiğim eyle ona ihbâr

Salsınlar yanından kaçan âdem
Sağ olmasın o cândan kaçan âdem

Dedi gel gittiler ol kaldı hâlî
Oturdum yanına sormaya hâli

Bu Makâle Çeşm-i Bîmâre İyâdet Ettiğimdir Eyle Gûş

Kaçan kim gördüm ol şâh-ı cihânı
Niyâz ettim o dem Hakk'a nihânî

Dedim yâ Rabbi müyesser eyle sabrı
Bu aşk ifşâ-yı râz etmeye cebrî

Yumup ol çeşm-i bîmârın o meh-rû
Olup bîhod sanasın uyur uyhu

Çekip dünyâdan el ol serv-reftâr
Ayaktan düşüp olmuş hayli bîmâr

Tutup nabzın dedim rûhum nedir hâl
Ne hâle uğradın ey mâh fi'l-hâl

Beni bildin mi cânım söyle bir kez
Gözüm nûru göz açıp gözle bir kez

Oturmuştu yanında zâr u mahzûn
Büyük anacığı bir pîre hâtun

Döğerdi gâh dizin gâh başın
Dökerdi gözlerinden kanlı yaşın

Der idi ey gözüm nûru oğul âh
Ne hâl oldu gezerken sana nâgâh

Benim çeşmi gazâlım sevdiğim âh
Benim tâze nihâlim sevdiğim âh

Benim şîrîn makâlim sevdiğim âh
Gamınla n'ola hâlim sevdiğim âh

Belim büktü gamı bu yavrumun âh
İnâyet eyleye lutfundan Allâh

Dedi hiç kimse bilmez aklı gitti
Bizi dünden beri dîvâne etti

Yemedi içmedi açmadı gözün
İşitmedik iki gün oldu sözün

Başında aklı yok yasdıkta başı
Hudâ-yı lâ-yezâl'e kaldı işi

Dedim âyâ nedendir ıztırâbı
Neden tutuldu vechi âfitâbı

Dedi çün geldi çârşenbe günü ol
Eyi hoş gülüben oynadı bol bol [170]

Gece yattı sabâhın kalktı yine
Libâsı aldı ister kim giyine

Vücûdunda olup nev'an sekâmet
Hele aldırmadı ol etti gayret

Eline varıp ol dem aldı mushaf
Diler kim mektebi ede müşerref

Gelip babası dedi gitme bu gün
Eve âdem gelirse bunda bulun

Dedi gitmezsem eyler hoca âzâr
Dedi ben söylerim sen olma bîzâr

Oturdu çün duhâ olınca evde
Başına olmuş idi dar ev de

Yüzü ki kızarır ki ağarırdı
Güzel başı ziyâde ağrırdı

Yine çok sevdiğim gayret ederdi
Gelen ol âdeme hizmet ederdi

Ayağ üzere gezerdi öyle oldu
Hemândem öyle oldu böyle oldu

Demiş koltuğum ağrır bacısına
Onun sabr ederim ben acısına

Deme duymasın onu babam anam
Benim için tâ kim onlar çekmesin gam

Dedi bacı bu hâli sonra bize
Dedim ben dahi vâki' hâli size

Dedim yoktur cihânda böyle acı
Hemân sabr etmedir bunun ilâcı

Hudâ dârü'ş-şifâsından şifâlar
Verip eyleye bu derde devâlar

Yine başladı pîre âh u zâra
Nazar ettikçe ol çeşm-i humâra

Oğul eyvâh diye feryâd ederdi
İşiten âdemin aklı giderdi

Dedim lutf et yanında sağma sağu
Be-gâyet korkutur bu sağı sağu

Eger var ise sabr eyle temîzin
Ki kesme çıkmadık cândan ümîdin

Benim de yüreğim durmaz taşardı
Ki baktıkça ona aklım şaşardı

Oturdum bir zamân yanında yârin
Bakardım yüzüne ol gül-ızârın

Dedim bir gecede bu mâhtâbı
Helâk etmiş komamış tende tâbı

Dahi gül-zârını yakmış harâret
Leb-i şîrînini tutmuş merâret

Düşürmüş döşeğe ol serv-i nâzı
Uçurmuş lâneden ol şâhbâzı

Dirîgâ kanı ol nâzıla reftâr
Kanı ol tûti-veş şîveyle güftâr

Hazân olmuş dirîgâ hüsnü bâgı
Sararmış solmuş ol lâle yanağı

Hemân kalmadı bende sabra tâkat
Dedim ettim seni Hakk'a emânet

Çıkıp düştüm hemân sür'atle yola
Göz açıp bakmadım hiç sağa sola

Bu Makâledir İkinci Varışım Cânânıma

Gelip gam-hâneme girdim nihânî
Yakardı nâr-ı gam bu cism ü cânı

Yemedim içmedim kaldırmadım baş
Akardı gözlerimden seyl-veş yaş

Döğüp sînem ederdim âh u zârî
Tefekkür eyleyip ahvâl-i yârî

Gözümden tâ ezel gitmişti uyku
Figân u âh u zâr idi bana hû

Bu hâl üzre sabâh olınca durdum
Seher vaktinde yine yola girdim

Yine vardım der-i devlet-me'âba
Birisi içeriden geldi bâba

Dedim nicedir ol ruhları mâh
Dedi açtı gözün elhamdülillâh

Dedim içeriye var eyle i'lâm
Görem tâ nicedir ol serv-endâm

Gidip geldi gelin dedi ol âdem
Edip babası istikbâl hemândem

Çü vardık içeri ol çeşm-i meste
Yatar dünkü gibi döşekte haste

Yapıştım başına tuttum elini
Harâret âteşi bükmüş belini

Dedim bildin mi dün ben gelmiş idim
Dedi ben bilmezem hiç dün ne oldum

Dedim bu gün nedir hâl-i şerîfin
Neden hoş olmadı tab'-ı latîfin

Neden soldu cemâlin gülsitânı
Neden bozuldu hüsnün bostânı [171]

Nedendir[327] cism-i pâkinde harâret
Nedir şîrîn lebinde bu merâret

Kanı ruhsâr alnında tarâvet
Nedir bir günde bu denli nahâfet

Cevâb-dâden-i Dil-dâr

Dedi o haste gönlümün tabîbi
Melâhat gülşenînin andelîbi

Ki gâyet verdi zahmet başçağızım
Onun derdinden ağrır hem boğazım

Ne var bilmem ki sızlar koltucağım
Yanar cismim sanasın bir ocağım

Dedim gam çekme çoktur lutf-ı Mevlâ
Şifâlar ede ihsân Hak ta'âlâ

Bu Makâle Yârile Helâllaştığım Eyler Beyân

O esnâda onun büyük anası
Ziyâde ağlayıp ederdi yası

Bakıp ona dedi ol yâr-i meh-veş
Benim siz aklım ettiniz müşevveş

Bu göz yaşıyla eylersiz bükâ siz
Ölür diye mi ağlarsız bana siz

Ölürsem emr Hakk'ın çekmezem gam
Kalırsam şükr edem Mevlâ'ya her dem

Kişi ölmek için gelmiş cihâna
Baş ağrısı ara yerde bahâne

Kerem et ağlama bî-ma'nâ yere
Ecel geldikte bakmaz gence pîre

Yine halt-ı kelâm ederdi gâhî
Ki şimden geri etsek azm-i râhı

Bakıp babasına der idi her dem
Eğerle atımı vakt oldu gidem

Dedi cânım oğul kanda gidersin
Mizâcın hoş değil atı n'idersin

---

327 Metinde: nedir

Dedi cânım baba eğerle atı
Erişti geldi zîrâ seyr vakti

Dedim kuzum eyice olduğun gün
Seninçün alayın bir koç koyun

Bile al kimi ister isen ol ân
Safâyıla edin sahrâyı seyrân

Dedim cânım o gün bile gidelim
Gönül hoşluğu ile seyr edelim

Dedi ben gidicek bir dahi gelmem
Kalın siz bunda sizi bile almam

Dedim çok sevdiğim çün böyle dersin
Bizi hicrân elinde kor gidersin

Seni ben niçe niçe döğmüş idim
Tehevvür ile niçe söğmüş idim

Helâl et kalmasın üstümde hakkın
Ki zîrâ çokturur üstümde hakkın

Dedi ol dem bana ruhları mâh
Bakıp yüzüme dikkatle edip âh

Helâl olsun efendi öyle deme
Hoca urduğu yer yanmaz cahîme

Ne kemlik eylediniz siz bana kim
Ola sizin üzerinizde hakkım

Helâl olsun derûn-ı cân u dilden
Kerem et bizi çıkarma gönülden

Hemân kaldırdı başın etti gayret
Verin tâ mushafım edem kırâ'et

Dedim za'fın kavî mushaf ağırdır
Mecâlin yokturur kolun ağırtır

Kırâ'et etmeye başladı ezber
Okudu sûre-i Feth'i o server

Du'â edip elin sürdü yüzüne
Kimin dolmadı yaş ol dem gözüne

Kerem eylen dedi ver mushafımı
Sürem tâ ona yüzümü gözümü

Benim çün mushafım ile kitâbım
Olardır yâr-ı gâr-ı müstetâbım

Yine halt-ı kelâm ederdî gâhî
Eğerlen atı edem azm-i râhı

Ki zîrâ geldi vakt-i ayş ü şâdî
Cihânın kalmadı ağzımda tadı

Ederdi elleri ile işâret
Verirdi seyr-i sahrâdan beşâret

İki sözden birisin derdi cânım
Gide bilsem daraldı bunda cânım

İçeri taşra durmazdı çıkardı
Hemîşe gözleri yola bakardı

Görünüp âlem-i berzah gözüne
Hemân gitsem der idi kendüzüne

Yine kendisine geldikte ol mâh
Derûnu der idi âmentü billâh

Şehâdet edip illallâh der idi
Muhammedun Resûlullâh der idi [172]

Okurdu sûre-i Yâsîn'i her gâh
Bitirdikçe deyip âmentü billâh

Karîb olmuş idi vakt-i ihtizâra
Olup mevtin nişânı âşikâre

İşâret etti ol dem vâlidine
O dahi sundu bir şey eline

Meğer vermiş ona üç tane leymûn
Sanasın her biri bir sarı kavun

Alıp sundu birer birer elime
Teselli eyledi ol dem dilime

Dedi bir dosttan gelmiş idi bu
Sizin için alı konmuş idi bu

Garaz yâd etmedir ancak görün hoş
Efendi eylemen bizi ferâmûş

Dedim cânım unutmadın beni sen
Unutmam sevdiğim hergiz seni ben

Dedi çok sevdiğim cânım efendi
Uruptur hastelik pâyıma bendi

Oğullarını gönder bir göreyin
Gelip bir yerde bir gündür göreyin

Oluptuk onlarla yâr u ihvân
Yemiştik niçe niçe ni'met ü nân

Niçe onlar ile durduk oturduk
Niçe nice yazardık gâh okurduk

Niçe dem görüşüp oynadık idi
Niçe niçe gülüp oynadık idi

Niçe etmiş idik onlarla seyrân
Erişti âkıbet âvân-ı hicrân

Görem bir kerre dahi yüzlerini
Kulağımla işitem sözlerini

Kerem eyle efendi ver icâzet
Ölürsem gitmeyem onlara hasret

Dedim sen dahi bir oğlumsun ey hûr
Yanından istemez dil olmaya dûr

N'ola baş üstüne vardıkta fi'l-hâl
Gözüm nûru huzûra edem irsâl

Bu Makâle Mâtemidir Mâder-i Meh-pâremin[328]

Gidip bir hâne-i hâlîye gâhî
Ederdi mâderi derdile âhı

Delinir idi âhından yürekler
Dayanmaz idi âhından yürekler

Nice ağlamasın eğlencesiydi
Husûsâ bitmez ağaç mîvesiydi

Yürek yağı ciğeri pâresiydi
Gece gündüz onun âvâresiydi

Cemâli şem'inin pervânesiydi
O yavru şâhbâzın anesiydi

Tutar eli idi görür gözü idi
Koyunda beslemiş bir kuzu idi

Güneşten sakınırdı gül yüzünü
Yüzünden hiç ayırmazdı gözünü

Nice yanmasın ol nâr-ı firâka
Bu denli eylemiş iken alâka

Nice dökmesin ol gözü yaşını
Nice âh etmesin her dem eşini

Onun gibi oğul aldıran ana
Bakar mı bir dahi fânî cihâna

Kala çün beyt-i ahzân içre bîkes
O Yûsuf-çehresinden olmaya ses

Kapar gürg-i ecel koynundan onu
Firâkından nice vermeye cânı

Gözü önünde o çeşmi gazâlin
Ala şîr-i ecel var anla hâlin

Baba ana büyük ana karındaş
Kamu kavm ü kabîle yâr ü yoldaş

Dökerdi gözlerinden her biri yaş
Dayanmazdı yürekler olsa taş

Bu Makâle Yârile Âhir Vedâ'ımdır Dirîg

Çü müştedd oldu gördüm za'f-ı yâri
Derûndan eyledim âhıla zârî

Belirdi câ be-câ mevtin nişânı
Mukarrer oldu terk etmek cihânı

Ten-i kâfûru üzre ol biberler
Verirdi her biri kara haberler

Bezendi noktalarla kadd-i elifi
Onunçun bir iken bin oldu za'fı

Ki sahf-ı sînesinde çifte çifte
Sanasın noktalardı tâ-ı mevte

Verirdi ol nukat ma'nen beşâret
Olur mi bî-nokta hiç lafz-ı cennet [173]

Erişip sâ'at-i ömrüne pâyân
Yakın olmakta dem dem vakt-i hicrân

Talabır uçmaya ol bülbül-i cân
Ki bu hâk-i kafes olmuştu zindân

Tolınmaya karîb idi o hûrşîd
O mehten etmişidim kat'-ı ümîd

Cihânda olmadı hergiz murâdım
Ben ölem ol kala diye umardım

Ki üç oğluma bu dördüncü idi
Hemân bir rişte de dört inci idi

Birinin geçmeseydi bana sözü
O dem ona tutarlarıdı yüzü

Olurdu bir sözüyle onun ol ân
Ne denli müşkil iş de olsa âsân

Onun başına biri and verirse
Sözü makbûl olurdu her ne derse

328 Metinde: Yâr-i Meh-pâremin

Dilerse cânımı da yok demezdim
Ona cân vermeye ben gam yemezdim

Hemân tek bana bir söz söylesin ol
Olurdum tâ ölince ben ona kul

Hem öyle oldu düştü bu sözüm nahs
Nihâyet mertebe emr oldu ber-aks

Ne denli kim oturmuştum yanında
Değildi mâderi ol dem yanında

Erişti vakt-i rıhlet göçmek üzre
Şarâb-ı mevt elinde içmek üzre

Dedim cânım bırakmazdım seni ben
Bu demde dûr düşme vâlidenden

Seni ısmarladım Mevlâ'ya cânım
Firâkından verem ben dahi cânım

Varup oğullarımı edem irsâl
Olasın şâyed onlar ile hoş-hâl

Dedi cânım efendi etme ihmâl
Neye erişti gördün çün ki ahvâl

Gidip yanından ettim çün vedâ'ı
O dem ayrıldı cânından bu Dâ'î

Yâran ile Yârin Bu Dahi Vedâ'ıdır

Hemândem yola düştüm sür'atile
Gelip gam-hâneme bin mihnetile

Dedim oğullarıma erişin tîz
Sizi ister varuban görüşün tîz

Yanında oturun gece olınca
Koyup gitmen icâzet vermeyince

Selâm edin varınca ona benden
Du'âlar eyledi den cân u dilden

Edin nâzik mizâcından su'âli
Gamından den mükedder oldu hâli

Çün onlar gittiler kûy-ı nigâra
Yine ben başladım âhıla zâra

Girip bir hâne-i hâlîye ol dem
Döğerdim gâh başım gâh sînem

Gamâm-ı gammı tuttu âsumânı
Olup encüm onun dâg-ı nihânı

Felek ağlardı ona sanma bârân
Ki geçti yere ol hûrşîd-i rahşân

Dolandı çün güneş mağrib-zemîne
Cihân girdi o dem mâtem donuna

Gelip oğullarım her biri mahzûn
Görünce oldu derdim yine efzûn

Hemândem eyledim onlara ikbâl
Su'âl ettim ki nice oldu ahvâl

Dediler kim onun hâli diger-gûn
Onu gördükte oldu bağrımız hûn

Dedim fark etti mi sizi görünce
Bilir mi kendisini şimdi nice

Dediler bildi söyleşti bizimle
Görüştü vü esenleşti bizimle

Çü teblîg eyledik sizden selâmı
Alıp bir hoş su'âl etti peyâmı

Dedi sizler dahi vardıkta benden
Selâm eylen çıkarmasın gönülden

Dedim halt-ı kelâm eyler mi yine
Ne söyler geldiğince kendüzüne

Dediler dâ'imâ der gide bilsem
Bu fânî âlemi terk edebilsem

Okur her demde ol Yâsîn'i ezber
Deyip âmentü billâh mükerrer

Dilinde dâ'imâ lafz-ı şehâdet
Eder her birisi ile ibâdet

Karar etmez döşekte vü kucakta
Hemîşe gözleri derde sokakta

Dedi çün mâderi bize oğullar
Bunun gibi günü görmeye kullar

Varın şimdi sizi evde umarlar [174]
O gitti Hak size vere ömürler

Koduk ol hâl içinde geldik onu
Ki teslîm etmek üzre idi cânı

Ol Murg-ı Cinânın Âh Budur Haber-i Mevti

Çün ettiler bana bu hâli i'lâm
Hemândem gitti elden sabr u ârâm

Karanu gecede yollara düştüm
Yitirdim aklımı âvâre düştüm

Gezerdim çârsûyı eyleyip âh
Döğerdim sînemi eylerdim eyvâh

Der idim kendi kendime meded âh
Aceb tolundu ol ruhları mâh

Müşerref etti mi bâg-ı cinânı
Firâk-ı âteşi yaktı bu cânı

Bunu deyip ederken nâle vû âh
Iraktan zâhir oldu biri nâgâh

Şeb-i yeldâ zamânıdı ol ahyân
Cihânı kaplamıştı ebr ü bârân

Gelip yaklaştı nâgâh bana ol kes
Ona dikkatle baktım eyledim ses

Cevap verdikte fark ettim o nâsı
Ne görsem nâzlı yârimin babası

Dedim evde ciğer-kûşen yatarken
Ne geldin çârşûya böyle erken

Bırakıp haste vü bî-kes o mâhı
Gezersin zulmet-i şebde bu râhı

Nedir hâli nicedir nûr-ı dîdem
Ne vâkı' oldu tîz söyle işitem

Derûnumdan dedim kim ben bu hâlet
Değildir Tanrı hakkı eyi alâmet

Dedi ol gitti dünyâdan sen ol sağ
Firâkı nârı urdu bağrıma dâğ

Hemân teslîm edince rûhu ol hûr
Gözümden oldu sandım nûr o dem dûr

Bıraktım hânemi yollara düştüm
Gamıyla yavrumun âvâre düştüm

Tenimden cânımı göz göre devrân
Ayırdı oldı cân hâkile yeksân

Dedim ol dem ona elhükmü lillâh
Ehibbâya sabırlar vere Allah

Ne Müşkil Olur Yâ Rabbi Kara Haberler Âh Vâh

Dedim ona ne vaktin oldu merhûm
Nice teslîm-i rûh etti o ma'sûm

Dedi ba'de'l-ışâ za'fı ziyâde
Olup eğlenmez oldu bir arada

Döşekte yatmaz oldu havf ederdi
Düşe kalka hemân taşra giderdi

Hemîşe der idi âmentü billâh
Muhammed hak resûl ü birdir Allâh.

Çü denli eyledi ceng ü cidâli
Ki za'fıla mükedder oldu hâli

Tutardım sînem üstünde o cânı
Yakın olmuş idi vermeye cânı

Alırdı ammisi gâhî kucağa
Tutardık tâ ki düşmeye ocağa

Yanından mâderi ol demde gitti
Tahammülden kalıp cânına yetti

Karındaşı dahi gitti yanından
Hemân bir ammi kaldı bir dahi ben

Bakardı geh bana geh ammisine
Gelipti murg-ı rûhu sînesine

Tekellümden dahi kaldı lisânı
Hemândem uçmak ister murg-ı cânı

Kırâ'et etmeye kalmadı dermân
Hemîn der idi Allâh Allâh ol ân

Dehâna geldi çün ki murg-ı rûhu
Ki pervâz etmek isterdi fütûhu

Benim de oldu çün kim tâkatim tâk
Vücûdum nâr-ı firkât etti ihrâk

Düşüp ben dahi oldum hâke yeksân
Nice sabr eylesin bu hâle insân

Hemândem ammisi tuttu belinden
Gelip bir kerre yâ Allâh dilinden

Sıkıp dişini vü omzunu ol ân
Hemândem Hakk'a teslîm eyledi cân

Koyup ammi kucağından yerine
Haber etti pes andan mâderine

Derilip aldılar onu miyâna
Kamusu başladı âh u figâna

Düşüp yollara ben de zâr u giryân
Oluptur eşk-i çeşmim bahr-i ummân

Sabâh olsun da bir hoş görüşelim
Ne lâzımsa sizinle söyleşelim [175]

Deyip bu sözleri gitti yoluna
O dem âteş bıraktı cân iline

Gel İmdi Gûş-ı Cân İle Semâ' Et Mâtem-i Yâri

Serencâmım gel imdi dinle ey yâr
Neler etti bana bu dehr-i gaddâr

Hemândem yüzüm üzre hâke düştüm
Firâk odu ile yandım tutuştum

Gözüm yaşını bârân etti firkat
Gönül şehrini vîrân etti firkat

Yıkıp hâkile yeksân etti firkat
Alıp aklım perîşân etti firkat

Cihânı başıma dar etti firkat
Gözüme âlemi târ[329] etti firkat

Büküp kaddim kemân etti firâk âh
Gam okuna nişân etti firâk âh

Vücûdum bir hilâl etti firâk âh
Beni şûrîde-hâl etti firâk âh

Görün bana ne hâl etti firâk âh
Düşürdü pâymâl etti firâk âh

Derûnum derdine yoktur aded âh
Ki gül-zârımdan ayrıldım meded âh

Nice dil olmasın bülbül gibi zâr
Nice ten olmasın za'fıla bîmâr

Nice etsin gönül sabr u karârı
Nice cân etmesin tenden fırârı

Yanar sînemde her dem âteş-i gam
Çıkar dûd-ı derûnum göğe her dem

Erişti rûz-ı vaslın gecesi âh
Reh-i firkatte bu dil oldu gümrâh

Felekler üzre etsin ra'd efgân
Döküp gözler yaşını ebr-i bârân

Gönül âhı duhânından çıkıp berk
Cihânı nâr-ı firkat eylesin hark

Döğünsün acısın taşlarla deryâ
Tahayyürde kalıp mebhût sahrâ

Revân etsin gözü yaşını cûlar
Karâr etmesin etsin cüst ü cûlar

Geceler karalar giysin edip âh
Giribânını çâk etsin seher-gâh

Kasâvetten kararsın kara taşlar
Yüreği üzre koysun dağ taşlar

Kamu vahş u sibâ' dağlara düşsün
Elinden her biri âvâre düşsün

Olup meskenlere hem külbe-i gâr
Yemesin içmesinler mûr ile mâr

Gülüp açılmasın güler bu demler
Gam-ı yârıla yutsun gonce demler

Serâgâz eylesin bülbül nevâya
Kulağ ursun bu âşık-ı bî-nevâya

Derûnu içre ursun lâleler dâğ
Hazân olsun kesilsin mîveden bâg

Gamıla nergesin benzi sararsın
Gözü yaşı ile bâgı suvarsın

Eline almasın zerrîn kadehler
Erişsin cümle ezhâra terahlar

Gözü yaşını döksün yasemenler
Ayağ üzre dikilsin mâr semenler

Soyunsun cümle eşcâr olsun uryân
Bu yasa eylesin murgân efgân

Düşüp tesbîhi destinden çınârın
Özü göyünmüş idi ona nârın

Tahayyürden salardı serv başın
Dökerdi şebnem ona gözü yaşın

Büküp boynun benefşe gül yakada
Yolup sünbül saçın eder iyâde

Olup başına âlem çiğdemin dar
Yürekten yanar idi ona gülnâr

Çözüp başını dağlar ağlar idi
Yaşı vâdîler içre çağlar idi

Bu mâtemden akıttı âb-ı dîde
Haber verdiği demde bâd bîde

---

329 Metinde: dar

Hilâl olup vücûdu mâhtâbın
Görünmez oldu rûyu âfitâbın

Gözün yumdı bu âlemden kevâkib
Bu zulmet içre oldu cümle gâ'ib

Gelip meclisler içre sâz figâna
Urup yerden yere baş çegâne

Büküp kaddini çeng eder idi zâr
Görenler zârını olurdu bîzâr

Delip bağrını nâlân olurdu
İşiten nâlesin hayrân olurdu

Döğüp mutrib eliyle sînesin def
Görünce ehl-i meclis çektiler kef [176]

Düşüp ayağa rindân-ı mey-âşâm
Harâm oldu müdâm sohbet-i câm

Soğukluk düştü ol demde cihâna
Bu hâle ağlar idim yana yana

Kim olmadı bu mâtemden perîşân
Felekler ağladı değil ki insân

Dayanmış kalmış idim bir cidâra
Derûnum olmuş idi pâre pâre

Tahayyürden unutmuştum özümü
Çü mürde göğe dikmiştim gözümü

Bu esnâda seher yeri ağardı
Fenâ dehrin beti benzi ağardı

Ne çâre aklımı başıma derdim
Hemân dergâh-ı Mevlâ'ya yüz urdum

Dedim ey pâdişâhlar pâdişâhı
Savurdu bâd-ı gam bu hâk-râhı

Çü yaktı nâr-ı hicrân bu alîli
Atâ eyle bana sabr-ı cemîli

Peder-i Yârimin İşit Zârın

Hudâ'dan eyler iken iltimâs
Hemândem geldi merhûmun babası

Görünce kendimi çektim çevirdim
Ne dedise cevâbı hoşça verdim

Beni gördükte oldu gözleri yaş
Dedim elhükmü lillâh ey karındaş

Dedi ömrün nihâlin yaktı devrân
Dedim Mevlâ ecirler ede ihsân

Dedi şahbâzım uçurdum kolumdan
Dedim yâ kim halâs olur ölümden

Dedi çün derdimin pâyânı yoktur
Dedim sabr et ne çâre emr-i Hak'tır

Dedi yavrum fenâ bezminde fi'l-hâl
Ecel aldı ayağın etti pâ-mâl

Sunup sâl-i "zagan"[330] çün pençesini
Şikâr etti o tûtî beççesini

Adem iklîmine edip tek ü pû
Hemân doğmadığa döndü o meh-rû

Cihân içinde böyle bir gam olmaz
Gözüm kan ağlamaya bir dem olmaz

Gözüm nûru ciğer kûşem oğul âh
Firâkın ile bîhûşum oğul âh

Belim büktü gamın eyvâh oğul âh
Sabırlar vere ol Allâh oğul âh

Gel İmdi Dinle Tekfîn-i Melek-sîmâyı Cânıla

Dedim göçtü bu fânîden o dil-ber
Ola îmân u Kur'ân ona rehber

Bekâ iklîmine azm etti ol şâh
Ona görmek gerektir lâzım-ı râh

Dedi gel imdi yanına varalım
Ne kim lâzım ise onda görelim

Bu hâli bilmezem ben sen bilirsin
Bu emrin uhdesinden sen gelirsin

Hemân her ne gerekse söyle bana
Fedâdır cümle mâl u mülküm ona

Nidâ ettik o yerde cümle halka
Yola düştük hemândem düşe kalka

Varıp cümle der-i dil-dâra ol dem
Akardı dîdeden yaş yerine dem

Dolup bir hâneye eşrâf u ayân
Edip her biri göz yaşını bârân

330 "Zagan" ebced hesabıyla 1057 tarihine tekabül eder.

Varınca eylediler bana ikbâl
Dedi her biri ey Dâ'î nedir hâl

Azâ edip kamusu bana dedi
Ki ma'nen bu dahi bir oğlun idi

Başa çıkmış be-nâm şâkirdin idi
Okumuştu tamâm şâkirdin idi

Sana dahi vere Mevlâ sabırlar
Hak'ın emrine erişmez fikirler

Getirdi vâlidi bir ince dülbend
Sarınsın diye aldıydım o dil-bend

Görüp harcını ettim idi niyyet
Bu yaz etsem gerekti onu sünnet

Cihânda olmadı ol sûr makdûr
Cinânda eyleye ol Bâri mesrûr

Kefen edip sar ol nâzik vücûdu
Buhûr eyle yakıp anberle ûdu

Dahi nice bilirsen öyle eyle
Hak'ın emri ne ise öyle eyle

O dülbendi alıp kendi elimle
Biçip diktim kesip kendi elimle

Düzüp bir gömleği yensiz yakasız
Giyirir cümleye ensiz yakasız

Dikip ondan izârıla lifâfın
Edem tâ ol gülün ondan lihâfın [177]

Çü indim sîne dâgın ona micmer
Yakıp üstüne onun ûd ü anber

Gözüm ağın ona kâfûr ettim
Gülâb-ı âb-ı dîdemle erittim

Saçıp mâ-ı verdile müşk-i abîri[331]
Tabahhür ettim o lebs-i harîri

Kefen emrini ettim çün ki âhir
Dedim olmak gerek gasla mübâşir

Derûnî Hakk'a nâlişler ederdim
Ki zîrâ hadden efzûn idi derdim

Der idim yâ ilâhî bana sabrı
Müyesser eyle ışk etmeye cebri

Perîşân etmeyem aklı görünce
Tahammül edem ol hûrı yuyınca

Serîr üzre onu bî-cân görem ben
Ayağ üzre ne cânıla duram ben

Yasanmış göricek ol kaşı yasın
Nice ben etmeyem ol demde yasın

Onun ol tîr-müjgânın şikeste
Görünce ol nice olmaya haste

Onun çeşm-i cihân-bînin bî-nûr
Gören şahsın gözünde kala mı nûr

Hazân olmuş görem ol gül-ızârı
Nice ben etmeyem ol demde zârî

Leb-i cân-bahşına dil teşne iken
Nice pejmürde görem onu yurken

Onun bülbül lisânın ben görem lâl
Vücûdum nice olmaya o dem nâl

Açılmadan dahi ol gonce-i ter
Perîşân mı göre bu dîde-i ter

Olurken kadd-i bâlâsı hırâmân
Nice görem ben onu hâke yeksân

Onun ol sîne-i sîmînin eyvâh
Serîr üzre mi seyr edem meded âh

Bunu bir kula gösterme ilâhî
Ki mât ola gözü önünde şâhı

Ol Murg-ı Cinânı Âh Dinle Nice Gasl Ettim

Sığadım kolumu Hakk'a sığındım
Dayanıp yere bir mikdâr yağındım

Yüreğime kodum bir pâre taşı
Ki teskîn eyleye bağrımda yaşı

Hudâ'ya eyledim nâz u niyâzı
Ki fâş etmeye ışk ol demde râzı

Şu denli onda halk cem' olmuş idi
Sokaklar havlılar hep dolmuş idi

Büyük küçük er avrat bay u yoksul
Hemân dopdolu idi sağ ile sol

Kamusunun derûnu pür-gam idi
Cihân ol gün acâyib mâtem idi

331 Metinde: anberi

Kodum meydâna bir levh-i ten-şûyu
Döküp üstüne onun ısısı suyu

Yakıp etrâfına anberle ûdu
Mu'attar eyledi âfâkı dûdu

Dedim imdi kanı gelsin o hûrî
Serîr üstüne vaz' eylen o nûrı

Yatardı içeri nisvân içinde
Melek-veş hûri vü gılmân içinde

Girip ammi karındaşı babası
Şu denli eylediler onda yası

Anası bacısı büyük anası
Cihânı tuttu bunların sedâsı

Oğul bu ayrılık günü ne gündür
Oğul bu yüreğimizde döğündür

Dedim gerçek yürekte bu döğündür
Hakîkatte velî bir hoş düğündür

Arûsu hûr u gerdek-hâne cennet
Ona dâmâd ola bu mâh-tal'at

Serîr üzre hemândem kondu ol nûr
Çekildi her birisi oldular dûr

Yatardı bir harîr yorgan içinde
Hemân bir nûr idi îmân içinde

Alınca vech-i pâkinden nikâbı
Derûnum etti ol dem ıztırâbı

Yine örttüm hemân yere oturdum
Hicâbı aradan ol dem götürdüm

Şu denli eyledim âhıla efgân
Görenler kaldılar ol demde hayrân

Elimden ayağımdan gitti kuvvet
Perîşân olup aklım geldi hayret

Beni görüp kamu onda olanlar
Şu denli ettiler âh u figânlar

İçeride edip nisvân efgân
Olup merdân meydân içre hayrân [178]

Hele onda olan ol günkü hâlet
Kıyâmetten oluptu bir alâmet

Ne çâre aklı başıma getirdim
Varıp sevbini üstünden götürdüm

Serîr üzre serildi serv-i nâzım
O dem fâş oldu halka gizli râzım

Gidip ebr oldu zâhir mihr-i rahşân
Velî etmiş küsûf onu perîşân

O nûrı eyledim sütreyle mestûr
Meh-i mahsûf-veş olmaya manzûr

Gözümden ebr-veş döktüm dumû'u
Hemândem eyledim gasle şürû'u

Yüzüm sâbûn u rîşim eyledim lîf
Olam tâ cism-i dil-dârıla elîf

Dökerdim kûze-i çeşmimden âbı
Derûnumdan alırdı âb-tâbı

Serîr üzre döküp kâküllerini
Perîşân eyleyip sünbüllerini

Yur idim onu eşk-i dîdem ile
Tarardım şâne-i müjgânım ile

Dönerdim çevre yanın hemçü dolab
Akardı çâh-ı çeşmimden çıkıp âb

Gözüm yaşıla ol cennet nihâlin
Sulardım dolaşıp sağın şimâlin

Şeb-i vuslat ere diye kemâle
O mâhı devr ederdim hemçü hâle

Edip pervâne-veş ol şem'i devrân
Yakın olmuştu zîrâ devr-i hicrân

Onun gasl ettiğimce sağ u solun
Dilerdim bâg-ı cennette vusûlun

Şu denli eyledim gaslinde dikkat
Ki kalmadı vücûdum içre kuvvet

Yuyup arıttım ol arı vücûdu
Mükerrer yaktım anber ile ûdu

Ki san gasl etmeye hammâma girdi
Hemân huccâc ile ihrâma girdi

Serîrinden inip taht-ı revâna
Revân olmağıçun beyt-i cinâna

Giyip yensiz yakasız ol kamîsi
Ki tatyîb eylemiştim bol kamîsi

Çün ettim penbeler içinde pinhân
Saçıp gülâbla kâfûr u reyhân

Şu denli ettim ol mahbûba zînet
Ona mefkûn ola tâ hûr-ı cennet

Çün oldu âhiret kaydı müretteb
Olup pes ûd ü anberle mutayyeb[332]

İşit Dâ'î Fakîrin de Vedâ'ın

Elimle sığayıp bir yol ızârın
Hemândem sardım ol yârin izârın

Tolundu mâh-ı tâbânım o demde
Tenimden gitti san cânım o demde

Nihân ettim koyup na'ş kapağın
Ayân ettim o demde sîne dâgın

Siyâh örtü ile ol ân çâr-şeb
Ki san kapladı nûru zulmet-i şeb

Dirîgâ zulmet-i hicrânda kaldım
Firâk-ı yârıla dermânde kaldım

Dedim ısmarladım rûhum Hudâ'ya
Ki kaldı hasretin yevm-i gadâya

Donattım mahmil-i şâhânesini
Ki teşrîf eyleye kâşânesini

Vedâ' edip bu dehr-i bî-vefâya
Erişti Merve hakkıçun safâya

Süvâr oldukta ol dem mahş-ı na'şa
Azîmet etti beyt-i zevk-bahşa

Görüp ol cânib-i Mevlâ'yı evvelâ
Hemândem eyledi sa'y-ı musallâ

Bıraktı raht u taht u hânumânın
Hudâ yoluna kurbân etti cânın

Kanat açıp uçardı evc-i ünse
İverdi konmaya gül-zâr-ı kudse

Çekipti el etek fânî cihândan
Ki bûy almış idi bâg-ı cinândan

Dolaşır idi na'şın çevresini
Ki iltip almak için çevresini

Biri kim na'şına bir yol değerdi
Aceb bir dahi nevbet mi değerdi

Duhûl ettikte ol dârüsselâma
Hemândem durdu müslimler kıyâma

Edip seng-i Mûsâllâya nüzûlü
İhâta eyledi halk sağ u solu

Sanasın vakfeye durmuştu huccâc
Kamusu rahmet-i Rahmân'a muhtâc [179]

Oluptu Ka'be-veş tâbûtu mestûr
Siyâh örtü ile ol beyt-i ma'mûr

Mü'ezzinler salâ etti salâta
Senâ etmeye halk ol pâk zâta

Hemândem cümle âlem sâf ber-sâf
Yöneldi kıbleye bâ-sîne-i sâf

Tekaddüm eyleyip ettim imâmet
Kamusu iktidâya etti niyyet

Hudâ'ya eyleyip nâz u niyâzı
Selâm verip tamâm ettim namâzı

Semâ' Ettikte Defn-i Yârimi Eyle Âhıla Zârı

Çü geçti âhiret cisrinden ol şâh
Hemândem eyledi ol azm-i dergâh

Musallâdan erişince kubûra
Nidâ oldu o demde cümle hûra

Ki ikbâl edeler ol nûr-ı ayna
Güyegü koyalar tâ hûr-ı îne

Koyup yüz yere yolu üzre deryâ
Akıp yaşı ederdi yasın icrâ

Görüp bildiler ol şâhın konağın
Durup serviler ikbâle ayağın

Kazıp hâki çekerler idi renci
Ki tâ defn edeler yere o genci

Ağız açıp yer ol meh-pâresine
Çeke ol serv-i nâzı sînesine

Çün açtılar ona bâb-ı riyâzı
Hudâ ondan hemîşe ola râzı

Leb-i deryâda bir bâgın kenârı
Olup ol serv-i ra'nânın mezârı

Ki başının ucu deryâ-yı ummân
Ayağı ucu bir hoş bâg-ı rümmân

---

332 Aşçı Dede, *Nevhatü'l-Uşşâk*'ta burayı takip eden "Pederinin Vedâ'ıdır Güş Et", "Karındaşı Vedâ'ın Güş Et", "Büyük Anasının Güş Et Vedâ'ın" başlıklı manzumeleri atlar.

Alıp etrâfını serviler onun
Müzeyyen etmeye bâg-ı cinânın

Ki bir mahbûb yer idi ol mezârlık
Ona derlerdi o yerde enârlık

Nüzûl etti o dem mahmilden ol şâh
Şefîr-i kabri edindi karâr-gâh

Yüzüm deryâya arkam bâga verdim
Ayağı ucuna vardım oturdum

Hemândem açtılar na'şın kapağın
Ki teşrîf eyleye ol şeh konağın

Girip babası ol yârin kubûra
Ki teslîm eyleye ol nûrı hûra

Kucağına alıp ol tatlı cânın
Kodu hâk içine ol gül fidanın

Ayağın bağa başın bahre verdi
Hudâ'nın rahmeti bahrine girdi

Ayağına salıp bâg-ı cihânı
Ayak bağıdı zîrâ bâg-ı fânî

Makarr oldukta ol serv-i revâne
Verirdi bâg-ı cennetten nişâne

Eder ol şâhide meşhed şehâdet
Kim ol ma'sûm oluptur ehl-i cennet

Du'â edip kamu sükkân-ı dergâh
Dediler ona ol dem tâbe mesvâh

Der-i lahdi edip levhile dîvâr
Oluptu meşhedin için pür-envâr

Alıp perkâr-veş ortaya sini
Okuduk onda Yâsîn sûresini

Hayâtında kırâ'et idi kârı
Memâtında ola tâ yâr-i gârı

Çü halk ba'de'l-kırâ'et oldular dûr
Olup kabri onun nûrun alâ nûr

Hemândem döktüler üstüne hâki
Konuldu kara yere cism-i pâki

Leb-i deryâda çün ol dürr-i meknûn
Ol gencîne-veş hâk içre medfûn

Bu Makâle Oldu Yârin Rûh-ı Pâkiçün Du'â

Makâmı ola yâ Rab revh u reyhân
Enîsi ola yâ Rab hûr u gılmân

Alıp nûr visâlinden ziyâ'ı
Ede ol gark üzere ittikâı

Makarr et ona ya Rab kurb-i ünsü
Karîn et ona ya Rab rûh-ı kudsü

Bekâya eyledi çün azm-i râhı
İlâhî cennet ola îd-gâhı

Harîminde ola mahrem o merhûm
Salınsın hûr-ı în ile o ma'sûm

Libâsı sündüs ü istebrak olsun
Kavârîrile fizza sagrak olsun

Ta'âm eyle ona lahm-ı tuyûru
Ede vildân ile şürb-i tahûru [180]

İlâhî eyleyip lutfıla cûdu
Koma kabrinde bî-kes ol vücûdu

Cân atıp tuttu senden yana râhı
Konuğundur onu hoş tut ilâhî

Visâlin hânı ile et ziyâfet
Cemâlin nûru ile et ri'âyet

Kerîmsin yâ ilâhî mekremet et
Rahîmsin yâ ilâhî merhamet et

Bu Makâle Telkînimdir Cânımın Cânânına

Çün ol şâhı kodular menziline
Dağıldı her biri evli evine

Çü gördüm yâr yerde kaldı hâlî
Varıp kabrine ettim rûy-mâli

Durup vech-i münîrine mukâbil
Ki telkîn eyleyem sordukta sâ'il

Değildi ol melek muhtâc-ı ta'lîm
Bununla etmiş idi rûh teslîm

Onun vird-i zebânı idi her gâh
Der idi cân u dilden rabbi Allah

Muhammed'dir nebîm İslâm dînim
Ki kıblem Ka'be'dir vardır yakînim

İmâmımdır kamu hâlimde Kur'ân
Oluptur cümle-i mü'minler ihvân

Hudâ farz eylemiş beş vakt namâzı
Ede kullar Hudâ'sına niyâzı

Bu sözlerle olan Mevlâ'ya mülhak
Mu'în olmaz mı kabrinde ona Hak

Eder mi gayra muhtâc onu Mevlâ
O demde eylemez mi onu gûyâ

Bu Makâle "Ol Murg-ı Cinânın Gel Evsâfını Gûş Eyle"

Husûsâ tâlib-i ilm idi ol hân
Ederdi gece gündüz hıfz-ı Kur'ân

Açılmadan solup ol gonce-i ter
Dahi ma'sûm-ı pâk idi o dil-ber

Dahi mat'ûnen ölmüş idi merhûm
Şehâdet rütbesin bulmuştu merhûm

Muhabbet etmeseydi Rabb-i İzzet
Onu ma'sûm iken etmezdi da'vet

Mülevves etmeden çirkâb-ı dünyâ
Edip ol pâk-dâmen azm-i ukbâ

Kime olur müyesser bunu etmek
Cihâna pâk gelip pâk gitmek

Değildi çün sezâ bu köhne dehre
Onu uğratmadı Hak cevre kahre

Edip Hak onu olmadan mükellef
Cinânında cemâliyle müşerref

Çü telkîn emrini ettikte tamâm
Kıçın kıçın geriye ettim ikdâm

Vedâ' edip ol demde kabr-i yârî
Kılıp bir serv dibinde karârı

Oturduğum bilirim dizim üzre
Beni hayret düşürmüş yüzüm üzre

Ki bilmem çok mu yattım az mı yattım
O yere geldiğim dahi unuttum

Uyurdum san uyandım kaldırıp baş
Ne görsem durduğum ol yer dahi yaş

Tefekkür eyleyip dirdim özümü
Silip ol demde yüzümü gözümü

Gözüm yaşı imiş akan olup rûd
Kim ol yaş eylemiş rûyum gil-âlûd

Diriben başıma aklım hemândem
Ki bu mersiyyeye bed' ettim ol dem

Beyâz ettikte onu ettim evrâd
Tesellî bula tâ kim kalb-i nâ-şâd

Hüzn-i Kalbile Semâ' Et Ayrılık Mersiyyesin

Budur zârım kim ol mahbûb-ı devrânımdan ayrıldım
Kalıp künc-i firâk içinde yârânımdan ayrıldım

Nice hâkile yeksân olmasın bu cism-i fersûdem
Bana ağlan bana kim dünyede cânımdan ayrıldım

Beyâbân-ı felâkette kalıp dîvâne-dil bî-kes
Yitirdim râhımı ol necm-i rahşânımdan ayrıldım

Vücûdum şehrini evbâş-ı firkat verdi yagmâya
Meded dil tahtı hâlî kaldı sultânımdan ayrıldım

Taşıp hadden ziyâde Mısr-ı tende Nîl-i gam nâgâh
Meded hayfâ dirîgâ sükkeristânımdan ayrıldım

Tolundu gözlerimden çün cemâl-i âlem-ârâsı
Kalıp zulmette ol mihr-i dırahşânımdan ayrıldım [181]

Düşürdü karaya ten fülkini bâd-ı muhâlif âh
Helâk oldum meded ol bahr-i ummânımdan ayrıldım

Ben ol gevher-fürûşam kim yitirdim gevher dürcin
Dişi lü'lü' lebi la'l-i Bedehşânımdan ayrıldım

Saçı sünbül beni fülfül dili bülbül ızârı gül
Boyu serv-i sehî vü bûyu reyhânımdan ayrıldım

Hazân etti esip bâd-ı ecel ömrüm nihâlin âh
Olup pejmürde hayfâ bâg ü bostânımdan ayrıldım

Yanarsa gam değil nâr-ı firâk-ı yâr ile her dem
Ben ol pervâneyim şem'-i şebistânımdan ayrıldım

Benim bu tâli'-i şûmum dirîgâ görmedi sa'dı
Nice dil olmasın nâlân gülistânımdan ayrıldım

Nasîb olmadı hergiz şerbet-i la'lini nûş etmek
Marîz-i derd-i hicrânım ki dermânımdan ayrıldım

Aceb mi bülbül-âsâ gece gündüz âh u zâr etsem
Lebi gonce yanağı verd handânımdan ayrıldım

Uçurdum gitti elden şâhbâzım çâresiz kaldım
Göz kan ağla her dem çeşm-i mestânımdan ayrıldım

Du'âlar eyle ol hûr-i cinânın rûh-ı pâkine
Hak'ın emriyle ey Dâ'î o cânânımdan ayrıldım

[Aşçı Dede, burada Mehmed b. Receb'in (Dâ'î) üç mersiyesini ve mesnevisinin daha birçok bölümünü atlayarak son bölüme geçer.]

Hâtime-i Manzûme

Ey dirîgâ bu çarh-ı zâlimde
Hangi zî-rûh olmadı mazlûm

Her kime sunsa tu'me-i şîrîn
Lokma-i âhirin eder mesmûm

Kime yüz verse bir iki gün
Çevirip yüzünü eder mahrûm

Hangi dîvân dağılmadı kaldı
Hangi eyvân-ı şehde ötmedi bûm

Buna divânedir muhabbet eden
Oldu âkıl katında mezmûm

Rûz u şeb sa'y eder imâretine
Bunda bâkî kalam sanır nice şûm

Ey nice gonce-leb ü semen-sîmâ
Oldu berg-i hazân-veş mevsûm

Çün ecelden halâsa yoktur çâre
Gerek bende ol gerek şâh-ı Rûm

Bir imiş yanında bay u gedâ
Bilmez imiş ecel husûs u umûm

Vermez insâna bir nefes amân
Şîr-i mevt edicek kişiye hucûm

Ölmek için bil ki çalındı kalem
Böyle kondu ezel bu gûne rüsûm

Esiben nâgehân bâd-ı ecel
Etti ol nevresîdeyi ma'dûm

Şâh-ı iklîm-i hüsn iken oldu
Karanu kabr içinde vâh makhûm

Nîşe-i merg ile bu dehr-i denî
Eyledi cismi hânesin mehdûm

Göz yumup baş u cânın etti fedâ
Edicek tîb-i cenneti meşmûm

Âlem-i bâkiye edip pervâz
Edindi dehrin fenâsını ma'lûm

Gitti on beş yaşında o mahbûb
Doymadı gençliğine ol ma'sûm

Âfitâb-ı cemâli tolundu
Gamı ahbâbı eyledi magmûm

Koma yâ Rab meşhedinde vahîd
Kurb-i zâtında ol ola mahdûm

Eyle yâ Rabbi cinânını meftûh
Rûh-ı pâkini hûra et maksûm

Beyt-i kabrin o şem'-i ruhsârın
Zulumât etme nûrunu kıl mûm

Bâg-ı cennet ola makâmı onun
Bize oldu firâkı nâr-ı semûm

Mûnisi ola Hazret-i Kur'ân
Yâr-ı gârı ola kabr içre ulûm

Bâ-nukat harfi târîh oldu
Nahl-ı tâze Mehmedim merhûm (1057)

İşte azîzim, *Nevhatu'l-uşşâk* burada tamam oldu. Şimdi gelelim biz kendi derd ü hicrân ve aşk-ı cânân ile mekteb-i rüşdiyeye devamım ve oradaki ahvalim beyanına:

[182] BU FASIL SÜLEYMANİYE MEKTEB-İ RÜŞDİYESİ'NE DEVAMIM AHVALİ BEYANINDADIR

Bin iki yüz elli yedi [1841] tarihinde Süleymaniye'de vaki mekteb-i rüşdiyesine gittim. O tarihte Dersaadet'te iki mekteb-i rüşdiye var idi: Birisi Sultan Ahmed Câmi'-i şerîfi ittisalinde, diğeri Süleymaniye Câmi'-i şerîfi ittisalinde. Bunların nâzırı meşhur İmamzade merhum idi. Ders ve yazı hocaları mükemmel ve müteaddit idiler. Lâkin Sultan Ahmed Mektebi'nin maaşı olmayıp ancak yeşil oda, sarı oda, mavi oda namlarıyla müteaddit odalar olup lâyıkıyla imtihan verenler öyle odalara nakil olunur idiler ve hem de bu mektepte olan şâkirdân, paşazade, beyzade olup öyle pek çok derse çalışmazlar idi. Süleymaniye Mektebi ise bir büyücek kubbeli taş mektep olup Sultan Ahmed Mektebi gibi müteaddit odalar olmayıp ancak birinci hocaya mahsus bir ufak oda var idi ve hem de mektebin dört tarafında bulunan uzun rahlelere mahsus maaş var idi. Bu rahlelerin her birin bir sınıf addederek sınf-ı râbi' ve sâlis ve sınf-ı sânî derler idiler. Meselâ mülâzımlardan lede'l-imtihân sınf-ı râbi'a geçse on beş kuruş maaş alır ve sâlis olsa yirmi kuruş alır ve sânî olsa, yirmi beş kuruş alır ve buradan artık kaleme çerağ buyurulur idi. Birinci hocamız meşhur Gürcü Numan Efendi idi ki müşarünileyh İmamzade'nin damadı idi ve gayet âlim, fazıl, muttaki bir zat idi. Beher hafta salı günleri İmamzade Efendi mektebe teşrif edip çocukları imtihan ederdi.

İşte leyl ü nehar, efkârı derslere verip bir de sufilik gelip geceleri namaz ve niyaz ve derse bakmaklık ile meşgul oldum. Artık ev halkı o derecede memnun oldular ki tarif edemem. Nihayet dersimiz *İzhâr*'a çıktı. Fakir de on beş kuruş maaşı olan sınıfa çıktım. Artık para hevesi de bir başka şeydir. Geceleri saat beşe altıya kadar *Adalı*'ya ders bakıp sabahları dersten evvel arkadaşlarımıza müzakerecilik ederdim, yani onlara derslerini okutup hoca efendi gibi ders takrir ederdim. İşte bu da bir başka meraktır; o [183] kadar değil ise de hemen aşka yakın gayet leziz tatlı bir şeydir.

Geçenlerde Adana valisi olup vefat eden meşhur Ziya Paşa merhum zaten Kandillili olup Kandilli Mahalle Mektebi'nde dahi birlikte okumuş idik. İşte bu zat da o vakit Süleymaniye Mektebi'nde idi ve hem de konakları oraya civâr idi. Hemşerilik bu ya, fakiri ziyadesiyle severler idi ve o tarihte hem-sin idik, yani on dört on beş yaşlarında idik. Lâkin o kadar zeki ve o derece fatîn idi ki âdeta sual ve cevapta birinci Hoca Numan Efendi'yi durdurur idi. Binaenaleyh Numan Efendi'nin ziyadesiyle sevgili bir tanesi idi. Hatta bir gün İmamzade Efendi mektepte imtihan eder iken bizim dersimize nöbet gelip "İzhârcılar gelsin" diye çağırdılar. İmtihana gider iken Ziya Bey yanıma gelip "İbrahim, sen

kapının önüne otur, ben perdenin arkasından sana söylerim. İmtihan verirsin, yirmi kuruşluk sınıfa çıkarsın" dedi. Fakir de canıma minnet, memnun oldum ve öyle yaptım. Çocuklar cevap veremediklerine fakir cevap vermeye başladım. İmamzade memnun olup "Aferin oğlum!" deyip öbürlerinin yüzlerine tükürür idi. Sonra bir başka defa dahi sual etti. Cevap verdim. Diğer bir sualde Ziya Bey'den alacağım cevaba muntazır olup her nasılsa mîr-i mûmâileyh dahi sesini biraz ziyadece çıkarmakla İmamzade işitip derhâl Numân Efendi'ye hitaben: "Perdenin arkasında birisi var. Çabuk şu habisi tutup bana getirin!" demesiyle havfımdan az kaldı ki pantolona salıverem. Numan Efendi dışarıya çıkıp sual etti. Anladı ki Ziya Bey'dir. Ele vermemek için "Kimse yok imiş" dedi. İmamzade: "Hayır efendim, ben işittim" dedi. Tekrar çıkıp "Efendim, Ziya Bey bendenizmiş" dedi. "Getirin şu hınzırı!" dedi. Zarurî içeriye getirdiler. Falakayı getirip Numan Efendi önüne yatırıp biçare Numan Efendi elleri titreyerek yavaşça bir iki değnek vurup oradan İmamzade'nin eteğini öpüp "Kulunuza bağışlayın!" demesiyle affedip falakadan kaldırdılar. Sonra İmamzade fakire hitaben: "Seni sarı çiyan! İşte bu hafta ben seni sınf-ı sâlise çıkaracak idim. Bunun için çıkarmam. Gelecek defa seni iyice imtihan edeyim de eğer imtihan vermez isen bak ben sana ne yapıyorum!" [184] deyip huzurundan dışarıya çıktık.

Lâkin şimdi Ziya Bey'in elinden yakamızı kurtaramıyorum "Sen bana sebep olup dayak yedirdin" diye. Ne hâl ise özürler ile gönlünü aldık. Artık gelecek haftaya kadar öyle ders yaptım ki değil İmamzade, allâme-i asr gelse korkum yoktur. Velhâsıl İmamzade geldi: "Evvel-i emrde İzhârcılar gelsin" dedi. Bildim ki benim içindir. Girdik huzuruna. O gün on beş kadar sual sordu. Cümlesine cevap verdim. Bir büyük aferin ile yirmi kuruş maaşa nail oldum. Hele maaş şöyle dursun, çocukların içinde öyle mektebin alt tarafından üst tarafına geçmek pek büyük bir rütbe almış gibidir. İşte bu hâl ile gece ve gündüz derslere çalışıp nihayet *Kâfiye*'ye çıktık. Artık *Molla Câmî Efendi*. Doğrusu ders bakmaya değeri vardır. Etrafımda muharremü'l-harâm efendileri alıp nısfu'l-leyle kadar uyku yoktur. Bu sefer de ev halkı bu ders gürültüsünden taciz oldular ise de buna pek çok teşekkürler ediyorlar.

Gençlik âlemi, uykum ziyade galebe ediyor. Bunun definin çaresini sual ettim. "Enfiye çek" dediler. Artık başladım enfiye çekmeye. Filhakika iptidaları uykuyu defetti. Sonraları fayda vermeyip bilâhare terk dahi edemeyip bir de enfiye çekmeye başladım. Ne tuhaf oluyor gençlikte enfiye çekmek. Birkaç seneler bu hâl ile uğraşıp öyle adi hocalar gibi olmayıp âşıkane mestane bir hocalık silkine girdik. Ve niyet ettim ki buradan kaleme gitmeyip doğruca bir medreseye girip orada tahsîl-i ulûm ile meşgul olayım. Lâkin mukadderât-ı ilâhiyye insanın istediği gibi olmuyor.

İşbu mekteplerde *Molla Câmî*'ye kadar ders görülüp oradan sonra beher sene icra olunan umum imtihanda kaleme çerağ buyururlar idi. Vaktaki fakir dahi *Molla Câmî*'yi tamam ettim. İşte o sene ki bin iki yüz altmış iki [1846] senesi idi, umum imtihana girdim. İşbu imtihan Sultan Ahmed Câmi'-i şerîfi'nde olur ve imtihana iki ay kalarak her nereden imtihan olunacak ise oradan ders

gösterirler idiler. Süleymaniye Mektebi'ne o sene imtihan dersi olarak fermanların tarihi olan "Tahrîren fî evâili şehri Rebî'i'l-evvel sene isneyn ve sittîn ve mi'eteyn ve elf [27 Şubat 1849]" İşte bu ibareyi verdiler. Artık bu ibareyi âdeta bir risale şekline [185] koyduk. Sual ve cevaptan tam iki ay buna çalışıp ders yaptık. Her hafta İmamzade Efendi teşrif edip buradan imtihan eder.

Vaktaki imtihan zamanı geldi, bir gün evvel İmamzade teşrif edip bizleri huzuruna çağırıp buyurdu ki "Sultan Ahmed Mektebi'nin çocukları sizin kadar ders yapamamışlar. Binaenaleyh, nazar isabet etmemek için en son şu suali soracağım, sakın cevap vermeyesiniz!" dedi. Biz de "Hayır, efendim cevap veririz" dedik. "A çocuklar, siz bilmezsiniz, isâbet-i ayn vardır, olmaz!" diye tekit ve tembih edip gitti. Ferdâsı günü oldu, artık gayet alâ ve bâlâ bayramlık elbiselerimizi lâbis olarak Ziya Bey dahi bizimle beraber Sultan Ahmed Câmi'-i şerîfi'ne gittik. Câmi'-i şerîfin mekteb-i rüşdiye cihetine çadır etekleriyle hadd-i fâsıl çekilip orada tecemmü ettik. Lâkin iki taraf olup birisi biz, diğeri Sultan Ahmedliler. Birbirimize hain öküz gibi bakıyoruz. Talebelik hâli bu ya! Nihayet Câmi'-i şerîfin mihrabı önüne fevkalâde zinet verilip bütün kutnî minderler ile döşenmiş. Şeyhülislâm ve sadaret ve sair vükelâ-yı fihâm gelip oturdular. O sene her nasılsa zât-ı şâhâne teşrif buyurmadılar.

İşte iptida Sultan Ahmedliler girdiler, çünkü bunların pederleri orada mevcuttur. Süleymaniyelilerin pederleri dükkânlarda iş ile meşguldür. İmtihan bir saat kadar mümted oldu. Sual olunan yirmi kadar şeyin ancak onunun cevabını verdiler. Sonra onlar çıkıp Süleymaniye takımı girdik. Lâkin biz başı bozuk, kimi sarıklı, kimi fesli... Hele fakir fesli takımından idim. İşte bize o gün kırk sual oldu. Bir avaz ile cümlemiz cevap veriyoruz. Bizim böyle bağrışmamızdan mevcut olan vükelâya bir gülme ârız oldu. Bunların gülmesinden bize bir başka neşe gelip daha ziyade aşk u şevk gelerek artık lâubalî olduk. Ortadan hicap ref' oldu. İşte cevap vermeyeceğimiz sual dahi en sonra irat olup hemen onun da cevabında iken İmamzade Efendi: "Haydi, haydi anladık, gidin" diye âdeta kovdu. Oradan kalkıp doğruca evlerimize geldik. İşte bu imtihanda ders cihetinden Süleymaniyeliler birinci ve yazı cihetinden Sultan Ahmedliler birinci idi. Ancak bizim içimizde hüsnü gibi hattı güzel Ziya Bey var idi. Yani hüsnde hatta dahi derste [186] mîr-i mûmâileyh birincidir. Hakikaten öyle idi.

İşbu imtihandan sonra mektep dahi bir hayli gün tatil oldu. Fakirin niyetim kaleme gitmemek idi, lâkin eniştem Beşir Ağa rıza göstermediğinden bi'z-zarûre razı oldum. Sonra mektep küşat oldu. "Hangi kaleme gitmeyi arzu edersiniz?" diye herkese sual ettiler. Fakire de sual ettiler. Gönlüme cihet-i askerî geldi. Çünkü Cenâb-ı Hakk'a yol "bi-adedi enfâsi'l-halâyiki"[333] mefhumunca pek çok ise de, üss-i esâs olan tarîk-i kebîr ikidir. Biri pîrân-ı izâm hazerâtının feth ü küşat buyurdukları turuk-ı isnâ aşer ve diğeri tarîk-i cihâd ki askerliktir. Binaenaleyh Bâb-ı Seraskerî kalemlerinden birisine çerağ buyurulmaklığım niyaz olunması üzerine fakiri dahi Bâb-ı Seraskerîye ve müsteşar beyefendiye

333 Yaratılmışlar sayısınca.

gönderdiler. Artık oradaki kalemleri bilmiyorum. Bu da müşarünileyh müsteşar beyin rey ve iradesine muhavvel olup onlar da o zaman "ordular ruznamçe kalemi" tabir olunur kaleme gönderdiler. Müdürü Nazmi Efendi idi. Doğruca gidip eteğini öpüp onlar da Dersaadet Ordusu Mümeyyizi Muhtar Efendi'nin maiyetine verdiler ve mektepten imtihan ile gelmiş olduğum cihetle diğerlerinden fark u temyiz için yerdeki olan mindere oturmayıp yukarıda olan minder üzerine oturttular. Sair mektep arkadaşlarımızın ekserisi Babıâli'ye gittiler. Ezcümle mumaileyh Ziya Bey dahi Babıâli'ye çerağ buyurulmuştur. Sahîhen zât-ı âlî-i Ziya, Babıâli'ye bir başka feyiz ve ziya bahşetmiştir vesselâm.

BU FASIL KALEM AHVALİ BEYANINDADIR

O zaman müdürümüz Nazmi Efendi idi. Bu zat, muahharen Üçüncü Ordu-yı Hümâyûn muhasebecisi olup yetmiş iki senesi [1856] Rusya muharebesinde Serdâr-ı ekrem Ömer Paşa merhuma ziyadesiyle mensubiyet kesbederek âdeta Serdâr-ı ekrem Nazmi Efendi demek derecesine varmış idi. Bu kalem, Hassa ve Dersaadet ve Anadolu ve Rumeli ile Arabistan ve Bağdat ordularının elbise ve levâzımât-ı sâireleri hesâbâtının rüyetine mahsus olup her ordunun bir mümeyyizi ve beş altı maiyet efendisi var idi. Bu fakiri Dersaadet Ordusu Mümeyyizi Muhtar Efendi'nin maiyetine [187] verdiler. O zaman daha Beşir Ağa'nın Şehzadebaşı'ndaki konağı satılmamış olduğundan cümleten orada otururuk idik.

Fakir, mekteb-i rüşdiyede *Molla Câmî*'ye kadar ders görmüş ve oldukça lezzet almış olduğumdan dersi terk etmemek için Sultan Bayezit Câmi'-i şerîfinde Kara Halil Efendi demekle meşhur, fazıl ve âlim bir zatın dersine oturup *İzhâr* okumaya başladım. İşte sabahları orada ders okuduktan sonra doğruca Bâb-ı Seraskerîye kalemime gelirdim ve görmüş olduğum Arabî kuvvetiyle kalemde pek çabuk iş öğrenip görmeye başladım. Mumaileyh Mümeyyiz Muhtar Efendi fevkalâde muhabbet etti ve müdürümüz Nazmi Efendi dahi ziyadesiyle sever idi ve hem de mekteb-i rüşdiyeden bâ-imtihân kaleme çerağ buyrulduğum cihetle sair efendilere tercih ederlerdi. Yani zamm-ı ma'âş ve sair cihetle hatırlı idim.

İşte birkaç seneler bu hâl ile devam ederek artık büyük efendiler sırasında olup ve zaten sûfî-meşrep olduğumdan sakal salıverdim. Yani henüz yirmi yaşına gelmeksizin sakal salıvermiştim. Bunun asıl sebebi dahi kalemce âdeta mümeyyiz refiki gibi işlere bakardım. Ve hatta her mümeyyizin birer derdest torbası vardır ki yapılacak evrak bunun içindedir, her sabah efendiler sandıktan çıkarıp mümeyyizleri efendilerin önlerine korlar. Mümeyyiz efendiler açıp kâğıtları efendilere tevzi ederler. Bizim Mümeyyiz Muhtar Efendi dahi derdest torbasını bu fakire terk ederek sair mümeyyizler gibi derdest torbasını efendiler önüme getirip açıp evrakı efendilere taksim eder idim. Gerçi Muhtar Efendi'nin refiki "Aksaraylı Yeniçeri Ağası" tabir olunur Mehmed Efendi namında sakalını boyar bir efendi idiyse de biçare hiçbir şeyden haberdar olmadığından emektarlığı cihetle öyle bir köşede oturur idi; ara sıra derkenâr eder idi.

Günlerden bir gün müsteşar beyin, ağasıyla beraber Osman Bey namında bir çocuğu kaleme getirip Müdür Nazmi Efendi'ye hitaben "Bunu beyefendi, sizin kaleme çerağ buyurdu" diye bırakıp gitti ve müdür efendi dahi fakiri çağırıp "İşte Osman Bey'i sizin orduya verdim. Yer gösterin de otursun" dedi. Fakir de önümdeki erkân minderinden yer gösterip orada oturdu. Lâkin şöyle bir nazar et-

tim, bir şey değil, adi bir kopil çocuktur. Fakat yazısı zararsız idi, [188] bir müddet sonra kâğıtları derkenâr eder idi.

İşte fakir artık bütün bütün mümeyyiz refiki gibi bazı sual ve cevap için Dersaadet Ordusu Meclisi'ne giderdim ve Nizamiye Muhasebecisi Emin Efendi merhum ekseriya çağırırdı; Müsteşar Nafi Efendi ve sair aklâm müdürleri dahi iş için çağırırlar idi. Muhtar Efendi yalnız çubuğunu yakıp "Benim elim ayağım İbrahim Efendi'dir. Cenâb-ı Hak senden razı olsun oğlum" diyerek çok çok dua ederdi. Âdeta baba oğul gibi olmuştuk. Ve sair mümeyyizlere: "Efendi oğlum, benim elim ayağım gibidir, onsuz iş göremem" der idi. Mumaileyh Muhtar Efendi'nin konağı Üsküdar'da Nuhkuyusu'nda idi ve hem de tekke idi. Çünkü pederleri meşâyıhtan olup muahharen vefat ederek yerine Muhtar Efendi postnişin olmuş ise de kendisi kalemde mümeyyiz olduğundan yerine bir vekil nasb ve tayin etmiş idi. Ve tekkenin ismine Kartal Baba Tekkesi derler idi. İşte fakiri eyyâm-ı sayfta ekseriya cuma geceleri alıp getirir idi ve cuma günü dahi beraber sahra eder idik; cumartesi günü beraberce kaleme gelirdik.

Sâlifü'l-beyân Osman Bey, beş altı ay zarfında maşallah birden bire serpildi, boy pos ve bir başka hüsn peyda etti. Bir gün arkadaşlarımızdan birisi fakire dedi ki "Azizim, Osman Bey'e hiç nazar buyurmuyorsunuz, baksanıza çocuk başkalaştı" demesiyle, onun tarafından kulağıma gelen sözden bir tesir peyda olup şöyle bir âşıkane nazar ettiğimde sahîhen bir Yûsuf-ı sânî gibi gördüm. Evet böyle değil ise de, ne çare o zatın fakiri kulaktan zehirlemesi böyle göstèrdi. Çünkü insan evvelâ kulaktan zehirlenir. Kulağın göz üzerine hakk-ı takaddümü vardır ve âyât-ı kerîmede Cenâb-ı Hak kulağı gözden evvel zikir buyurmuştur ve peygamberân-ı zî-şân içinde âmâ varsa da sağır yoktur, zira sağırlık şân-ı nübüvvete yakışmaz. Bunların sebepleri dahi beyan olunsa, sadedden çıkmış oluruz.

İşte bu nazardan dolayı onu gördüm ki bir hayli zamandan beri iklîm-i vücûdda asayiş ve emn ü emân ber-kemâl iken bir tedârükât-ı harbiyye var gibi asâkir-i aşkta hafî bir hareket hissettim ve sırren etrâf u eknâfa ilânât müşahede eyledim. "Aman nedir bu ahval ve bu tedârükât?" diye kumandan-ı aşk olan akla sual ettim. Dedi ki "Evet şimdilik daha bir şey yoktur. Ancak askerin elinde bulunan silâhlar [189] bir hayli zamandır paslanmış olduğundan, onların tathîrine ve bir de asker çoktan beri kışlalarından çıkıp meydân-ı aşkta talim ve taallümlerinde bulunmadıklarından biraz harekât-ı askeriyye için verilen emir üzerine böyle bir şey müşahedeniz olmuştur. Fakat müneccimân-ı ma'nevî taraflarından verilen işaretlere nazaran bu sene-i mübârekede i'lân-ı harb gibi bir şey dahi mahsus olmasıyla tedârikâtta bulunuyoruz" cevabını aldım. Lâkin bu cevap haylice fakiri muztarip etti, çünkü yine başıma bir gaile açılacağını anladım.

Velhâsıl ferdâsı günü dahi zarurî ve tabiî, gözüm mîr-i mûmâileyh tarafına akmaya başladı. Men etmek ister isem de, o zatın kulağıma üfürdüğü rüzgâr-ı hevâ nasılsa gözün makinelerini o canibe tahrik ile kurmuş olduğundan yerine getiremedim. Şu kadar var ki ara sıra iklîm-i vücûda nazar ediyorum, hamd olsun öyle bir hareket ve hücum ve istilâ tarafına daha niyet yoktur. Ama

olacağını hafiyyen ve sırren hissediyorum. Ne çare ne gelir elden, bir kere kulak çorbasını içtik; elbette bu hamur karnımızı şişirecektir.

O gün akşamı ettik, eve geldim. Osman Bey'in hayali başladı gözümün önünde dolaşmaya. Defetmek için derakap kitapları alıp ders bakmaya meşgul olup lâkin kitaplarda olan "zamir" ve "kezalik" gibi esmâ-yı işâretler Osman Bey'e raci olmaya başladığından, o da olmadı. O gece ders bakmayı dahi terk edip Dağıstanî Hüseyin Efendi hazretlerinin konağına gidip müşarünileyh hazretlerinden bazı ulûm u fünundan istifade ettim ve mahdumlarıyla dahi bir hayli muhabbet edip avdetle uykuya gittim.

Sabah oldu, namaz vakti abdeste kalktım. Çünkü insan her sabah uykudan kalktığı gibi kendi vicdanına nazar ve dikkat etsin, evvelemirde hangi cihet hatırına gelir ise işte ona alâka ve muhabbeti vardır. Fakirin her sabah ders hatırıma gelir iken bu sabah ters olarak Osman Bey geldi. Eyvah, eyvah, eyvah! Anladım ki yine iş bozuktur. Ne ise sabah namazını eda edip biraz derse bakıp oradan giyinip Câmi'-i şerîfe derse gittim. Lâkin hoca efendinin takriri evvelki gibi kulağıma gitmiyor, çünkü Osman Bey'in muhabbet pamuğu kulağımı tıkamış olduğunu hissettim. İşte o gün gayet meyus ve mükedder olarak kaleme geldim. Ama iki de bir kapıya bakıyorum, yani teşrifini gönül arzu [190] ediyor. İşte böyle bakar durur iken odanın perdesini kaldırıp birden bire ay doğar gibi odaya tulû etmesiyle o anda onu gördüm ki iklîm-i vücûdda bir vaveylâ ve bir gulgule zuhur edip silâh başına boruları her taraftan çalınıp ve tebaa ve ahâlî-i sultân-ı aşk birbirlerine herc u merc olup herkes işlerini tatil ile eli eren, gücü yeten askerin seyr ü hareketini temaşa etmek için sahrâ-yı aşk tarafına hücum ediyorlar. İşte gubâr-ı efkâr ortalığı almış, zulumât-ı fikr bulutları serâpâ kaplamış, kimse kimseyi tanıyacak zaman değildir. Kime söylersin ve kime aman dur dersin! Tilkinin dediği gibi "Tozdan dumandan ferman mı okunur?" Kim dinler kim işitir?

Hâsılı bu anda gözlerim Osman Bey'e hayran ve sergerdân ve tâbi'-i fermân oldu. O şah, makamına oturdu, resm-i selâm icra eyledi. Mukabeleten edâ-yı selâmdaki mahmur nigâhı dâg-ı derûna bais oldu. Bir de onu gördüm ki o Yûsuf-ı sânî bâlâ-nişîn-i mesned-i tâcdârî oldu. Ve leşker-i aşk saf-beste-i selâm oldukları hâlde üç defa "Çok yaşa ey hükümdâr-ı iklîm-i dil!" zemzemesiyle bir resmigeçit icra ve birbirlerini tebrik ve tebşir eylediler. Zira nice zamandan beri iklîm-i dilde hükümdar olacak bir sâhib-kırân olmadığı için bu yer mahlûl idi. Hele hamd olsun bu iklim yine bir padişaha makarr-ı saltanat reng-i mukaddesini aldı. Ruhun gıdası ve leşkerin maîşâtı temin edildi diye kuvâ-yı rûhânî-i askerî de başkaca memnun edildi; şevket ü azamet, kudretini gönül işte tekrar buldu. Lâkin bu defaki cülûs öyle eskisi gibi sade olmadı. Yani Sultan Mehmed Cemaleddin'in esaretine giriftar olduğum gibi hâl-i sabâvette olmadı. Bu defa cilvenümâ olan tecelliyât-ı feyz-i aşkı tarif edemem.

Akşam üzeri kalemden çıktım. Bizim kulak çorbasını gördüm: "Dediğin oldu, müjde!" dedim. "Ne oldu?" dedi. Dedim ki "Bir sâhib-kırân câlis-i serîr-i saltanat oldu." O kadar güldü ki tarif edemem. Dedi ki "Ne yapacaksın şimdi?" De-

dim: "Hiç, işte bu püsküllü belâyı başımda taşıyacağım. Fakat sana rica ederim, tez elden etrafa ilân etme." Dedi ki "Zaten bizim odada olan efendilerin her birisinin bu deryâ-yı aşkta sekiz on kıta [191] sefineleri vardır. Burası öyle mahalle mektebi değil ki çocuklar da anlamasın." İşte bu hâl ile evlere gittik.

O gece sabaha kadar ateş-i sevdâ etrafımı sardı. Sabah oldu, hemen camie can attım. Oradan kaleme geldim. Daha kimseler gelmemiş idi. Tamamıyla gözleri gözmez bir odacımız var idi. Dedi ki "Beyim bugün pek erken teşrif ettin." Dedim: "İşlerim çok da onun için." Bir de bakayım ki bizim kulak çorbası da gelmesin mi! Şimdi beni görünce dedi ki "Etrafı çok ateş sarmış!" Fakir sahîhen yangın var zannederek "Nerede?" dedim. "Acayip, görmüyorsunuz setrenin etekleri almış fitili!" deyince, işi anladım. Dedim ki "Anlaşıldı, cananın tahta cülûsuyla beraber rakip de başımıza karakol dikildi. Siz böyle edecekseniz, yol yakın iken döneyim." Mumaileyh: "Yok yok!" dedi, "Sen bilirsin ki ben mahbûb sevmem, bizim tarîk başkadır. Benden bir havfın olmasın. Ancak mahbûb sevmediğim hâlde mîr-i mûmâileyh hüsnen müstesna olduğu için sizi haberdar ettim. İşte bizimki bu kadardır ve hem de öyle ham ervâh değilim azizim. Biz ser verir sır vermeyiz" diye fakiri temin etti. Fakir de fevkalâde teşekkürler ettim. Birer birer efendiler de teşrif ederlerdi. O esnada kemâ fi's-sâbık odanın perdesi açılıp yine şems-i cihân tulû etti.

[**İstitrâd:** Hazret-i Pîr Mevlânâ Celâleddin-i Rûmi kaddesallâhu sırrahu'l-azîz efendimiz *Mesnevî-i şerîflerinin* [Rusûhî] altıncı cildinin üç yüz seksen altı sayfasında buyururlar:

[Rusûhî, c.6, s. 336:

Hûb-rûyân âyine-i hûbi-i û
Işk-ı îşân aks-i matlûbi-i û (6: 3181)

Hem be-asl-ı hod reved în hadd ü hâl
Dâimâ der-âb key mâned hayâl (6: 3182)

Cumle tasvîrât aks-i âb-ı cûst
Çun bimâlî çeşm-i hod hod cumle ûst (6: 3183)

Meselâ hûb-rûylar, o Hudâ'nın hûbluğunun aynasıdır. Kemâ kâle İbnü'l-Fârız:

Ve kullu melîhin husnuhu min cemâlihâ
Mu'ârun lehu bel husnu kulli melîhati[334]

O hûb-rûyların aşkı o mahbûb-ı hakîkînin matlûbluğunun akis ve pertevidir. O mahbûb-ı hakîkî bu mahâbîbi-i mecâzînin mirâyâ suverinde tecelli kılmış ve zuhura gelmiştir. Uşşâk-ı mecâzî o akis ve pertevi gördükleri gibi ona

334 "Her güzel kişinin güzelliği onun cemalinden / Ödünçtür, hatta her güzel kadının güzelliği" *Dîvânu İbni'l-Fârıd*, s. 44. Burada: "Fe-kullu melîhin..."

taaşşuk kılmışlar ve meftun olmuşlardır. Hem bu mahbûbların çehresinde olan hadd ü hâl "Kullu şey'in yerci'u ilâ aslihi"[335] hasebince kendi aslına gider. Zira âbda daima hayal kaçan kalır? Yani âb içre mer'î olan [192] akis ve hayal daim kalmayıp gittiği gibi, bir mazharda zuhura gelen cemal ve kemal dahi daima kalmayıp kendi aslına mürur ve ubûr eyler. Cümle tasavvurât fi'l-mesel aks-ı âb-ı cûdur. Çünkü gözünü ovasın, hod cümle odur. Göz umak ve onu açmak bir hoş bakmaktan kinayet olur. Yani bu âlemde her ne kadar tasvîrât ve eşkâl ve zuhûrat görür isen filhakika o, âb-ı sâfî içre mer'î olan ukûs ve hayal gibidir. Kemâ kîle:

Kullu mâ fi'l-kevni vehmun ve hayâlun
Ev ukûsun fî merâyâ ev zilâlu[336]

Pes âb içre mer'î olan ukûs ve hayalin nefsü'l-emrde nazar olunsa vücutları yoktur. Belki vücûd-ı asıl o ukûs ve hayale sebep olan ve ol âba akis ve pertev salan zatındır. Çünkü sen kendi çeşm-i cânını açasın ve nefsü'l-emrde bir hoş nazar kılasın, hod hemân odur ki onu görürsün. Hakikatte gayr ve sivâ yoktur, eğer ki suretâ ezdâd ve ihtilâfât katı çoktur. Pes muvahhit ona derler ki âlem-i kesret onu vehm ve galata düşürmeye ve mezâhir-i kevniyede gördüğü keserât ve ihtilâfât onun aklını şaşırmaya; belki vahdeti kesrette ve cem'i firakta görücü ola ve bu cümle taayyünât ve teşahhusâtın vücutlarında zâhir olan hemân vâhid-i hakîkî ve mevcûd-ı ezelî bile sultanım. Hitâm şud.]

Hazret-i cânân yerine gelip oturur oturmaz, "sabâh-ı şerîfler hayrolsun"u sıkı sıkı bastırdık. Muradım bundan bir şey anlasın da ona göre bakalım ne hareket edecektir. O da kemâl-i tekrîm ile kemâ fi's-sâbık dua ettiler. O gün bazı şeyleri kendisine göstermek vesilesiyle haylice konuştum. Akşam üzeri dedim ki "Zatınız sabahları biraz erken teşrif etseniz, muameleye dair haylice şey öğrenilir. Zira kalem vakti meşgul oluyorum, vakit bulunmuyor ki müzakere edelim" dedim. Buyurdular ki "Sabahları ders okuyorum; hoca efendi geç gelir; onun için. Fakat salı günleri tatil olup haftada bir gün erken gelinse yine haylice istifade mümkündür" dedi. Dedim: "Pekâlâ, haftada bir gün olsun kâfidir. İşte yarın salıdır, erken teşrif buyurun; benim de dersim yoktur." "Başüstüne!" dedi, gitti.

Cânân-ı [193] sâbıkla mektepte haftada iki gün birleşerek muhabbet ederdik ve bu kere ise kalemdeki sevdiğimle olan karar bir gün oldu. Gittikçe terakki edeceğime tedenni eyliyorum dedim, lâkin fevkalâde memnun oldum. Artık o gece yine uykuyu kaybedip tahtapuşta dolaşmaya ve henüz tulû etmekte olan kamere bakıp kendi kendime terennüm eder idim ki "A biçare âşık, başından aşk sevdasını iyice atmış idin. Yine nereden çattın ve bu yollara saptın?" diyerek söylenir idim ve şu beyitler ile göklere bakıp sızlanır idim ve ah ü efgân ederdim:

Bu gönlüm murgunu bir tâzece sayyâda aldırdım
Bu tatlı cânımı bir gamzesi cellâda aldırdım

335 "Her şey aslına döner."

336 "Kâinatta ne varsa, vehimdir, hayaldir / Ya da yansımadır aynalarda veya gölgedir"

Nice demdir gezerdim emn ü râhat sûziş-i aşktan
Henüz aklım varıp tarz-ı nev-îcâdà aldırdım

Mücedded bâd-ı firkat esti şimdi re'si bî-tâba
Teveccüh eyledim durdum kıyâma kaşı mihrâba

Gönül fülkü dayandı bahr-i aşkta sûy-i girdâba
Meded ey rûzgâr-ı vasl-ı yâr imdâda aldırdım

Bu deşt-i âlem içre râh-ı cânâna sefer tuttum
Yine âyîne-i dilde henüz jeng-i keder tuttum

Verip bir tîşe-i aşkı leb-i Şîrin'e ser tuttum
Hikâye eyleyin hâlim benim Ferhâd'a aldırdım

Alessabah doğruca kaleme geldim. Mîr-i mûmâileyh teşrif etmezden evvel bir tezkire yazdım, imza koydum. O zaman efendilerin ufak, üzeri sürmeli çekmeceleri var idi, bunun çekmecesinin altına koydum. Meâl-ı tezkire:

> "Zât-ı âlîlerine olan muhabbet ve meveddet-i âcizânem hasebiyle hulûs-i niyetim efendimize kâffe-i husûsta muavenetle terakki ve tefeyyüz etmeleridir. Bunun kuvveden fiile ihracı dahi kalemce olan muamelâtın tahsiliyle iktidarınızın terakkisidir. Bu kulunuzun arzuma nâiliyet kaziyesi ki sizi yanıma almaktır. Mücerret bu da himmet ve sa'yinizle olacaktır."

cümlelerinden ibaret idi. Kabahat etmiş ve bundan dolayı tekdir olunacağını anlamış aceze misilli düşünür ve bir de bu tezkirem karîn-i kabul mü olur veyahut ret ile kahr u tahkir mi edilirim mülâhazasında bulunurdum. Bir de gördüm ki oda perdesini açıp teşrif buyurdular. Güya hûrşîd-i münevver azametle derûn-ı odaya doldu. Odada kimse olmadığından derhâl kıyam ettim. Bundan mahcup olup "Estağfirullâh efendimiz" [194] dedi, geldi yerine oturdu. Fakir güya bir kâğıt okuyorum gibi meşgul göründüm, lâkin gözüm Osman Bey'de idi. Mîr-i mûmâileyh çekmeceyi açtı, üzerinin sürme tahtasını çekmecenin altına kor iken kâğıdı gördü, alıp okudu. Fakir de göz ucuyla nazar ediyorum. Şu kadar gördüm ki kulakları fevkalâde kızardı. Tezkire tamam oldukta fakire dönüp "Bu tezkire efendimizin hattına benziyor. Efendimizin ise, bu lutf u keremlerine fevkalâde teşekkürler ederim" diyerek eteğimi çekip öptü. "Aman efendim!" deyip kıyam ettim ve dedim ki "Efendim, görüyorsunuz ki bizim odanın maiyet efendileri hemen yok gibidir. Hele refik o anka gibi! Sakalı boyalı ismi var cismi yok mümeyyiz efendi ise zaten işleri boynuma atmış. Zâtı âlîlerinde görmüş olduğum kabiliyet ve zekâvet hasebiyle gönlüm arzu etti ki efendimizi yanıma alayım" diye hatm-i kelâm ettim. Ve işte o gün efendilerin teşrifine kadar pek çok şeyler talim edip uğraştık. Fakat tezkireyi fakire iade etmeyip setresinin yan cebine koydu. Fakir de hiçbir şey demedim.

Ferdâsı günü mîr-i mûmâileyh fakirden evvelce gelip kezalik çekmecemizin altına bir kâğıt koymuş; çekmeceyi açar iken buldum. Derakap açtım gördüm ki

fevkalâde tahsin ü takdir olunur bir teşekkürname yazmış ve imzasını dahi "Köleleri Osman" vaz' etmiş. Mezkûr tezkireyi fakir dahi alıp cebime koydum.

İşte dört beş gün kadar evrakların mu'âmele-i kuyûdiyesini talim edip işleri öğrettim. Ama herkes bu hâlimden Osman Bey'e alâkam olduğunu hissettiler. Aradan sekiz on gün mürurunda Osman Bey'in haylice işlere muaveneti olduğunu beyan ile yukarıya yanıma alınmak için müdür efendiden ruhsat alınmasını Mümeyyiz Muhtar Efendi'ye rica ettim. Nîm tebessüm ile: "Baş üstüne, söyleyim" dedi. Müdür efendiye söylemiş. Bilemem ne yolda müzakere sebkat etmiş ki mümeyyiz efendi dedi ki "Hele birkaç gün mürur etsin. Daha pek tezdir, olmaz" cevabını aldım. Velâkin fakirin gönlümü o derecede aşk ihata etmesinden gözüme hiçbir şey görünmüyordu. Bunun üzerine oruç tuttum. Mümeyyiz efendi dedi ki "İbrahim Efendi, bir iki gündür enfiye çekmiyorsunuz, yoksa sâim misiniz?" dedi. "Evet [195] orucum" dedim.

İki günden sonra mümeyyiz efendiye dedim ki "Burada etrafımda sigara, çubuk içiyorlar; dumandan muazzep oluyorum. Aşağı erkân minderine ineceğim." Mümeyyiz efendi: "Aman efendi oğlum, bu hiç olmaz. Herkes bir türlü mana verir" dedi. Fakir: "Ne yapayım burada muazzep oluyorum" diyerek ve nihayet hiç kimseyi dinlemeyerek erkân minderinin baş tarafına ve Osman Bey'in yanına indim. Cümle mümeyyiz efendiler: "Niçin öyle aşağıya indiniz?" dediler. Dedim: "Yukarıda dumandan rahatsız oluyorum. Birkaç gün burada oturacağım. Orucum tamam olduktan sonra yine yerime çıkarım" dedim. İki gün öyle Osman Bey'in yanında oturdum. Sonra müdür efendi, mümeyyizi çağırıp "Canım Muhtar Efendi böyle olmaz. İbrahim Efendi bugünkü gün saçlı sakallı mümeyyiz refiki demektir. Cümle zabitan gelip ona müracaat ediyorlar. Böyle erkân minderinde oturtmak olmaz! Biliyorum Osman Bey içindir. Ne çare artık ikisini de yarın yukarı minder üzerine alınız" demiş. Ferdâsı günü mümeyyiz efendi fakire dedi ki "İbrahim Efendi artık sizin oruç tamam olmuş zannederim. Osman Bey dahi haylice sizin işlerinize yardım ediyor. Onu da yukarı yanınıza almanıza müdür efendi emir buyurdular." İşte o gün bir îd-i ekber olarak ikimiz bile yukarıya minder üzerine çıktık. Sanki makâm-ı sadârete çıktım. Lâkin efendilerin cümlesi de işi anladılar. Hiç fânûs-ı vücûdda şu'le-bâz olan ziyâ-yı aşk pûşîde olur mu? Zira ehl-i basiret önünde şems gizlenir mi? Velhâsıl keyifler dört üzerine olup artık işler bile insan elinden çıkmış işe benzemezdi; çünkü çarh-ı aşktan çıkardı.

İşte azizim böyle yana yana pupasına sefîne-i şevkimiz bahr-i ummân-ı aşka pûyân olmuş idi. Mîr-i mûmâileyhin aşk u muhabbeti hazret-i cânân Mehmed Cemaleddin Efendi'nin aşk u muhabbetini fersah fersah ilerleyip elem-i aşk, tâb ü tüvânımı kesmiş ve akl u fikrimi perişan edip Mecnun-veş vâlih ü hayran kalmış idim. Geceleri uykuyu kaybedip nısfu'l-leylde camilere düşerim. Gerçi bu hâlimden ev halkı tamamıyla haberdar ise de çocuk olmayıp saçlı sakallı efendi olduğum cihetle bir şey diyemezler idi. Bu hâl günbegün tezayüt etti. Cuma günleri kapı tatil olduğundan [196] kendimi zaptedemezdim, ancak dergâhlarda akşam ederdim. Bu hâlimden nihâyetü'l-emr Osman Bey'i

haberdar ettim. Yani kendisine olan aşk u muhabbetimi bâ-tezkire arz eyledim. Cevabında: "Zâtıâlinizin bize olan aşk u muhabbetinizin derecesi bizce dahi malûm olup binaenaleyh akran ve arkadaşlarımızın hiçbirisiyle ülfet ü muhabbet etmiyorum, dizinizin yanında oturuyorum. Bu da zatınıza ri'âyet-i mahsûs olduğunu ra'nâ bilirsiniz" buyurmuşlardır. Kalemde işlerimiz bittikten sonra işte âşık maşûk akşama kadar muhabbet eder idik. Kendisi o vakit Saffet Paşa Tekkesi'nde bulunan şeyh efendiye mensup olup tarîk-i Nakşbendiyyeden idi. Fakir henüz dâhil-i tarîk olmadığımdan onlar tarîk-i aliyye-i Nakşbendiyyenin ahvalinden ve sülûktan bazı şeyler söylerler idi. Fakir öyle mest ü hayran dinler idim.

Hazret-i cânânın bu sözleri fakiri gürûh-ı dervîşân ile muhabbet edip dâhil-i tarîk olmak tarafına sevketti. Ve hem de bazı ihvan, hâl-i pür-melâlime merhamet edip "Canım biraderim, senin bu Osman Bey ile ahvalin ne olacaktır? Bunu terk et, sonra Mecnun gibi olacaksın!" derler idi. Cevabımda bu bapta ihtiyarım elimde olmayıp âciz olduğumu beyan ederdim. Ehibbâ ise: "Meşâyıhtan bir zata intisap eder isen bu aşkın aşk-ı hakîkîye tahvil olur. O zaman Osman Bey'den yakanı kurtarırsın" der idiler. Fakir de: "Hele bakalım" der idim.

Bir hayli müddet Kandilli'den kaleme devam eder idim. Sonra kayık parası gibi masârif-i zâide oluyor ve hem de vaktiyle kaleme gelip gidemiyorum diyerek o zaman maaşım dahi idareye kâfi olmakla Lâleli Câmi'-i şerîfi karşısında çıkmaz sokak içerisinde bir hane kira ederek yalnız validem ile beraber oraya nakl-i hâne ettim. İşte Osman Bey'in mülâkatı arzusuyla namaz vakti kendimi kaleme atardım. Nihâyetü'l-emr ihvanın ikdamıyla bir şeyhe intisap etmeye karar verdik. O zaman kürsü şeyhi Hasan Efendi hazretleri, tarîk-i Halveti meşâyıhından ve fuzalâdan bir zat olup hanesi Lâleli'de meşhur Saatçi Emin Efendi'nin dükkânının ittisalinde bakkalın üzerinde caddeye nâzır idi. Ve mumaileyh Emin Efendi dahi şeyh efendinin akrabasından idi. Bende-hânenin kurbiyeti cihetiyle geceleri oraya devam [197] etmeye başlamıştım. Her gece ihvana ders müzakere eder ve ancak isneyn ve cuma geceleri cem'iyyet-i kübrâ ile hanesinde mukâbele-i şerîf icra olunurdu. Hâlbuki emr bi'l-aks oldu, yani aşkımız teskin olacak zanneder iken tezayüt bulmaya başladı. Hazret-i şeyhin teveccühüyle zikrullâhın hararet lâ-teşbîh afyona cilâ vermek için tiryakilerin şeker yemesine döndü.

Mumaileyh Saatçi Emin Efendi'nin o zaman Edhem Efendi namında ve fakir gibi hem-sin bir oğlu olup Maliye Hazîne-i Celîlesi'ne devam ederdi ve hem de fakire benzer idi. Öyle sarı sakallı, lâkin mumaileyh tarîk-i nâzenînden gayet âşık-ı sâdık, âlim-i fâzıl, söz bilir bir zât-ı âlî-kadr ve âlî-cenâb bir kalendermeşrep idi. Bu asiyi fevkalâde sever ve saatlerce yanına alıp muhabbet ederdi ve ismimi "Derviş İbrahim" tesmiye etmiş olduğundan daima "Derviş İbrahim Âşık, nasılsın? Gel bakalım biraz aşktan dem vuralım" diye Saatçizade saatlerce muhabbet ederdik ki bir dakika bile gelmezdi. İşte o zaman mumaileyh Edhem Efendi'nin sohbet ve muhabbetinden manevî pek çok ahval zuhur edip artık nazarımızda Osman Bey'in cemali diğer renk kesb etmeye başladı ve tecelliyât-ı

rabbânî ondan cilve-nümâ olmakla nihâyetü'l-emr aşk o dereceye ayak bastırdı ki evden yatağı hazret-i şeyhin hanesine nakil ettirdi. Kalemden doğruca hazret-i şeyhin hanesine gelip derakap setri, pantolonu çıkarıp bir uzun entari üzerinde hırka ve başımda arakiye üzerinde yazma yemeni, ayağımda papuç, dergâha lüzûmu olacak şeyleri mubayaa etmek üzere Lâleli caddesinde Mecnun-veş geşt ü güzâr edip kalem efendileri görüp ahvalime taaccüp ederek hayran sergerdân bakarlar idi. Bu fakir asla fütur etmeyip kendimi bir gedâ şekline koymuş idim. Aşk o kadar gönlümü ince etti ki ta'azzum tekebbür değil, kendimi insandan bile addetmezdim. Hele gönlümde büyüklük şöyle dursun, daima arzu ederdim ki bir şâh-ı âlî-cenâbın kapısının Kıtmîri olup da "İşte bu, filân zatın kapısının Kıtmîridir" desinler. Hamd olsun akıbet yine gönlüm arzusu üzere oldu. Hazret-i Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî kuddise sırruhu'l-azîz efendimizin bir rubailerinde buyurdukları gibi:

[198] Men bende şudem bende şudem bende şudem
Men bende be-hıdmet-i ser-efkende şudem

Her bende ki âzâd şeved şâd şeved
Men şâd ezânem ki tu-râ bende şudem[337]

Bu asi de bendelik, abdlik makamını makâm-ı pâdişâhîden e'az, efdal, elez bilirdim. Evet sahih, makâm-ı ubûdiyyet bir makâm-ı âlîdir ki sallallâhu ta'âlâ aleyhi ve sellem efendimize mahsustur. Haşa ki muradım o makam olsun. Yani zâhirde olan bendeler köleler demektir. Gönül bu ya, öyle köşede kurulup efendilik etmeden bir âlî-cenâb efendinin karşısında el bağlayıp dumak gönlüme daha iyi gelirdi.

İşte azizim, gündüzleri bu hâl ve geceleri dahi âdeta o dergâhın hademesi gibi ihvanın hizmetleriyle meşgul idim. Hatta o derecede hizmet eder idim ki memşâlara varınca[ya] kadar tathir ederdim. Lâkin Osman Bey'in aşk u muhabbet duhânı dahi geceleri başımdan semaya çıkardı. O demin zevk u sefasını kalem ile tarif edemem. "Zaman olur ki hayali cihân değer" fehvasınca şimdi o zamanın hayali dahi sahîhen vicdanıma bir başkaca aşk u şevk getiriyor. Fakirin böyle geceler ta subha değin ah u efgânım Osman Bey'in o kadar merhamet ve şefkatini celp etti ki artık mîr-i mûmâileyh suretâ şeyh efendi ile görüşmek ve asıl maksat, bu asinin gönlünü almak için bazı cuma günleri mezkûr haneme teşrif buyururlar idi. Onların teşrifleriyle fakirde olan aşk u muhabbet ve hizmet kat-ender-kat olmakla mevcut bulunan ihvan fevkalâde ahvalime taaccüp edip bazısı: "Bu adam kadem-i ehlullâha ayak basmıştır!" veyahut "Bu hâl bunu akıbet makâm-ı ulyâya vâsıl edecektir!" diye birbirleriyle söyleşirler idi. Mumaileyh Şeyh Hasan Efendi o kadar ehl-i butûn değil idi.

Lâkin velâkin bu asiyi böyle deryâ-yı aşk içre sefîne-i Nuh gibi seyr-i devrân ettiren mezkûr hanenin ittisalinde Lâleli Câmi'-i şerîfi karşısında olan ufak bir

337 Ben köle oldum, köle oldum, köle oldum. Ulu olana hizmetle köle oldum. Bütün köleler azat olunca sevinir, bense sana köle olduğum için sevinirim.

mescit ki ismi Kızıltaş Camii'dir, işte o mescitte Kuşadalı merhum kuddise sırruhu'l-azîz hazretlerinin halifelerinden Kızıl Dede Efendi namında bir zat olup mescidin ufak bir odasında iskân ederler idi. Kendisi kısa boylu, sarı kısa sakallı, etine dolgunca, başında Kadirî tacı olup vech-i şerîfleri [199] kan gibi kırmızı idi. Ekseriya akşamları mescidin kapısı önüne sandalye koyup oturur idi. Gerek Babıâli ve gerek Maliye ve sair devâirden hanelerine avdet eden bazı ricâl u kibâr, Dede Efendi'yi oturur görürler, derhâl atların başını öbür duvar tarafına çevirip şöyle edîbâne huzurundan geçerler idi. Zira ki bu zatın keşf ü kerametini bunlar görmüşler idi. Lâkin kendisi mazhar-ı gazab olmakla öyle herkes attan inip elini öpmeye cesaret edemezler idi; çünkü hikmetini bilemem, pek çok hiddetli idi. İstemediği bir zat olur ise, elini öpmeye gelse ona elini vermeyip tekdir ederdi. Bazen "Kör şeytan!" deyip tekdir ve bazen pek büyük bir ricâle: "Nasılsın, ne işliyorsun Deli Ahmed?" der idi ki herkes ona "Ahmed Efendi hazretleri" veyahut "Ahmed Paşa hazretleri" derlerdi.

İşte Dede Efendi hazretlerinin sırrına ve ahvaline kimse vâkıf olamamıştır. Ancak mumaileyh Saatçizade Edhem Efendi'yi pek çok sever ve muhabbet eder ve daima odasına kabul edip bazen taşralara ihvana mektup yazdırırdı ve hatta: "Ücret vereyim kâtip sana" diye oturduğu minder altından elini sokup çil çil paralar çıkarıp Edhem Efendi'ye verir idi ve ihsanı çok idi. Dede Efendi hazretleri her gece Şeyh Hasan Efendi'nin yanına gelir ve ekseriya mukabele gecelerinde mevcut bulunurdu. Bu asiyi orada öyle aşk u can ile hizmet eder gördükçe ziyadesiyle muhabbet etti ve mumaileyh Edhem Efendi'nin tavsiyesiyle ziyade muhabbet etmeye başlayıp bazen hizmet-i devletlerine dahi kabul edip şuraya buraya göndermeye başladı. Elhak çok keşf ü kerametini dahi müşahede ettim. İşte asıl feyiz ve teveccüh bu zât-ı âlî-kadrden oldu.

Validemin bu asiye olan muhabbeti fevkalâde olup hiçbir kere of dememiş ve bu ahvalime de taaccüp etmiştir. O zaman Bâb-ı Seraskerîde bulunan Jurnal Kalemi Müdürü Cafer Efendi'nin validesi, validemi ziyade sevdiklerinden kendi hanesinde bırakmayıp birlikte iskân ederler idi. Üç dört günde bir kere gidip validemi ziyaret ederdim. İşte ahvalimiz bir hayli zaman böyle geçti.

Peder ve büyük validem ve halam, kerimeleriyle cümleten Kandilli'de idiler. Nihâyetü'l-emr bu sevda başımızdan gitmediğinden ve günbegün tezayüt etmekte olduğundan validemin daima havfı "Oğlum sonra bütün bütün [200] kalemi terk ile diyâr-ı gurbetlere düşecektir, nasıl edelim?" diyerek bazı zevat ile müşavere edip netice teehhül ettirilmeye karar vermişler. Bir gün bu asiyi Cafer Efendi'nin Langa Yenikapı'sında olan konağına davet ile bu sözü söylediler. Bu teklifi nasıl işittim ise hemândem bunlardan o derece nefret ettim ki bir daha yanlarına gitmemeye niyet eyledim. Lâkin mumaileyh Edhem Efendi ile fevkalâde muhabbet olduğundan bu sözü onlara hikâye eylediğim cihetle, onlar da Dede Efendi'ye arz ederek Dede Efendi tarafından bu asiye verilen emr ü irade üzerine zarurî ve naçar muahharen validemin sözünü reddetmeyip "Siz bilirsiniz" cevabını verdim. Validem derakap Kandilli'ye pederime haber irsaliyle büyük validem ve halam cümleten memnun oldular. Lâkin bu asi kemâ fi's-sâbık

gündüzleri kalemde, akşamları doğruca Şeyh Hasan Efendi hazretlerinin hanesinde hizmet eder ve Dede Efendi hazretlerinin meclis-i enverleriyle de müşerref olurdum. Validem artık dâmen be-dest olduğu hâlde ahbaplarıyla beraber şurada burada kız aramaya başladılar. Yani fakirin harem-i âcizi hangi hanede saklanmış ise, bulup bize getirecekler demektir.

Mukadderât-ı ilâhî Süleymaniye'de kâin Şeyhülislâmkapısı'nın alt tarafındaki eski merhum şeyhülislâmın konağı karşısında bir hanede tüccâr-ı muteberândan Mehmed Ali Ağa namında bir zatın haremi Emine Hanım'ın çocukluktan terbiye-kerde bir Çerkes cariyesi bulunmasına ve mumaileyhâ Emine Hanım'ın validesi büyük hanım ise, Çerkes olup zaten validemin ahbabından olmasına mebni bir gün oraya gidip beyân-ı hâl etmeleriyle onların kalbinde bu cariyeyi vermeye gayet rağbet hâsıl olarak hemen akşam mumaileyh Mehmed Ali Ağa'ya ifâde-i keyfiyet ederler. O da derhâl muvafakat etmekle bir iki gün zarfında söz alınıp verilir. Ve nihâyetü'l-emr akd-i nikâh olunur. Ancak cemiyetin icrası için üç ay kadar mühlet isterler. Validem ise tacil eder. İş böyle iken hikmet-i rabbânî bu asiyi kalemce taşraya bir memuriyet ile gönderecekleri sözünün şüyuuna mebni: "Aman düğünü icra edelim" diyerek hemen kız evine haber gönderilip düğüne bed' ü mübâşeret olunur ve düğün Kandilli'de olmasına karar verilmekle gelin dahi oraya gönderilir.

Velhâsıl hikmet-i ilâhî emr-i zifâf, kurban bayramının birinci cuma gecesine tesadüf etmekle [201] yatsı ezanında toplar atılıp namaz kılındıktan sonra âdet-i kadîme üzere önümüzde mum donatılmış tablalar ve maytaplar çekilmekte ve fişekler atılıp ilâhiler okunmakta olduğu hâlde şahane mestane haneye getirilip emr-i zifâf icra edildi. Ertesi günü alessabah Kandilli'den bir kayığa binip âdet üzere mumaileyh Mehmed Ali Ağa'yı görmeye İstanbul'a geldim. Konağa gidip ağanın elini öptüm. Bu asiye tek taşlı bir elmas yüzük ihsan ettiler; çünkü ağa gayet zengin idi. Şehzadebaşı'nda Direklerarası'nın arkasındaki bahçeli hamam ile Çarşıkapısı'nda Örücülerbaşı'ndaki Çifte Hamam onun idi. Bunlardan başka beş altı sefinesiyle sair dükkânları ve han gibi eşya ve emlâki dahi var idi. Bu asiyi sevdiği ve asıl damat yerine koyduğu cihetle beynimizde fevkalâde muhabbet hâsıl olup yekdiğerimize gidip gelmeye başladık.

Teehhül güya eski hatıramı unutturdu zehâbına düşüp de perverde-i ni'meti olduğum Osman Bey'in muhabbeti zail oldu zannında bulunurlardı. Hâlbuki o muhabbet gönlümün derin bir köşesinde en pinhan bir noktaya sinmiş idi. Bu hâl ile Kandilli'ye devam ederek sonra yine Dersaadet'e nakl-i hâne etmeye karar verilmekle Dersaadet'teki eski haneye nakil olundu. Burada akşamları eve gelip geceleri kemâ fi's-sâbık şeyh efendinin hanesine gitmek âdet-i kadîmesinde bulundum. Fakat artık eskisi gibi aşk vadisinde olmayıp âdeta zâhirde akıllı, bâtında deli olan akıllı efendiler gibi geceliğimi iksâ ile akıllı uslu olduğum hâlde gider idim. Ne çare ki kalbimin en dakîk bir köşesinde sinmiş olan âteş-i aşk yine şerâresini izhara başladı. Şöyle ki kalem ihvanımızdan bir zat teehhül ederek ihvanca efendilerin daveti icap etmekle Osman Bey, fakire dedi ki "Siz büyük efendilerle gitmeyip bizim davet olundu-

ğumuz gece beraberce gidersiniz. Bendeniz de giderim ve illâ gitmem" dedi. Benim ise canıma minnet, başüstüne dedim. İşte bu tebşîrât efendilere yetişip cümlesi şâd u handân oldular.

Vaktaki med'uv olduğumuz perşembe gecesi oldu, akşam üzeri kalemden cümleten birlikte olarak kalkıp o zatın Yenibahçe Çayırı'nda olan hanesine gittik. O tarihte âdet-i belde, çalgı ve köçekler kapıdan karşılar idiler. Böylece istikbal edip bir büyük odaya dahil olduk. O büyük oda çayıra nazır idi. İşte o manzara zaten hoş ve latif [202] olup akşamın garipliği dahi ona inzimam etmekle bağrı yanık bir âşıka benzemişti. Bu biçare de garip ve hazin bir köşeye sevdiğimle oturmuştum. Efendilerden ikbâl-i neş'e edenler için dahi ayrıca bir oda hazır olup kalkıp oraya gidip gelirlerdi. Vaktaki tamam gurup takarrüp edip hûrşîd-i âlem-tâb âlemden elini çekti, güya bana: "İşte hûrşîd-i hüsn ü tal'atı sana bıraktım, ben gidiyorum" dedi. Gönlüme atılan şu nükteye çayırgâhın garipliği ile maşûkun bedâyi'-i nigâhı sultan-ı aklı taht-gâhından bir vaveylâ ile indirip zevrak-ı şevka süvâr olduğu hâlde hemen bahr-i aşka açılmasıyla tâ'ife-i kuvâ-yı rûhâniyye bülend avaz ile "Maşallah!" diye çağrıştılar. Lâkin hevâ-yı derd ü elem sehâb-ı şevkimizi sıkıştırdıkça bârân-ı eşk dahi bevâdî-i çeşmimden akmaya başladı. Sevdiğim cananım Osman Bey buyurdu ki "Şimdiden eşk-i şâdîye başlama, dur sabreyle! Ey âşık, bilmez misin ki geceler uzundur. Baksanıza henüz ne sen ne ben böyle bir mecliste bulunduk mu? Lâkin öyle ağlamaya başlar iseniz, işte o zaman sizi burada bırakıp gece yarısı savuşurum. Çünkü mâcerâ-yı muhabbetimizi efendilerin cümlesi bilir. Lâkin birtakım bilmediğimiz adamlar vardır ki onların da bu sırra vâkıf olmamasını isterim. Onun için kendinizi mümkün mertebe hatırım için zapturapt etmenizi rica ederim" dedi. Çi fayda ki ağlamamak mümkün değil idi. Gece hâli pek belli olmazdı ve yemeni ile dahi göz yaşımı silip kimseyi vâkıf-ı esrâr etmezdim. Artık hâlet-i mestî ilerledikçe ilerledi ve sefîne-i aşkımız dahi haylice kat'-ı mesâfe eyledi.

Vaktaki nısfu'l-leylde hümâ-yı aşk per ü bâlıyla o ummân-ı musaffâya koyuldu. Çi sûd, yaz gecesi olmakla muhabbet de pek kısa oldu, zira ki vakt-i subh erişti ve herkes olduğu yerde ber-setre hâbda kaldı. Yalnız sevdiğimle fakir bîdâr kaldım. Fecr-i şimâlile beraber kuşlar da peyrevlik etmeye başladılar. Ah bu vakt-i seher bir âşık için ne kadar nazik, ne kadar hazin olur! Bu aşk benden el çekmesin de isterse gönlümü beraber götürsün!" diyerek söylenmekte idim. Meğer bu münacatım vâsıl-ı sem'-i cânân olmuş da daha ilerisine varmamak için [203] sevdiğim dedi ki "Benim ziyade uykum geldi." Fakir, sâhib-i hâneye bir kürk getirmekliğini söyledim. Derakap kürk getirildi. Sevdiğim de başını dizime koyup uzandı, bir müddet uyudu. Fakir de cananın yüzünü rabıtaya alıp hayran hayran nâzır olurdum. Bu hâle mâh-ı münevver dahi haset etmiş olmalıydı ki sabra mecal getiremeyip perde-i hicâbı fek ile rûy-ı cânâna düşmüş idi. Artık fakir şu hâl içinde sabra tâkat-âver olamadığımdan usulca cananın başından fesini aldım. Rûyuna dökülen o zülf-i perîşân

Küfr-i zülfün vuralı rahneler îmânımıza
Kâfir ağlar bizim ahvâl-i perîşânımıza

beyti mantûkunca ahvâl-i fakîri bütün bütün perişan ve eşkimi rîzân etti. Bunun üzerine derhâl bir kemaneci ile bir iki çalgıcı celp edip "Aheste beste sabah oldu, uyan ey mest-i nâzım" şarkısına başlattırdım. Sevdiğim iyice uykuya dalmış ve bu fakirin cûş u hurûşundan bîhaber bulunmuş idi. Nihayet subh-ı kâzibden sonra salât-ı subh verilmeye başladı. Fakir de bir hâl ve bir âleme giriftar oldum ki ne kalem ile tahriri ne de lisanen tarifi mümkün değildir. Bu hâlime çalgıcılar dahi mebhût kaldılar. Akıttığım göz yaşını nezdimdeki mendiller saklamakta âciz kaldıklarından bir büyük yaş damlası Osman Bey'in yüzüne düştü. Osman Bey derakap bir kere gözlerini açıp yüzüme baktı. Lâkin bu bakış da bütün bütün canımı yaktı. Başını kaldırıp gördü ki âlem bir başka âlemdir: "Vah İbrahim Efendi, vah İbrahim Efendi!" diyerek oturdu.

Hâsılı işte işi buradan yine azdırıp artık tamamıyla kendimi deryâ-yı aşka ilka ettim. Bu defa ihvanın teşvikiyle Mevlevîhaneye gidip sikke-i şerîf giyip muhib olmaya niyet ettim. Çünkü usul-i tarîk-i Mevlevî bin bir gün çile çıkarmaya bir özür ile muktedir olamayanlara yalnız sikke-i şerîf giyip sema meşk etmeye ruhsat itasıyla bunlara "muhib" tabir ederler idi.

Ey azizim, şimdiye kadar aşk-ı mecâzîde çekmiş olduğum bu kadar elem ü meşakkat ve gam u gussa ve keder ü cevr ü cefa çileleriyle cism ü canım o derece nahif ve zayıf olmuş ki yani haddeden çekilmiş sırma gümüşe dönmüş olduğuna binaen kıldan ince, kılıçtan keskin denilen sırât-ı müstakîm üzerinde meşy ü hareketle yürümeye kesb-i iktidâr etmiş olduğumdan "el-Mecâzu kantaratu'l-hakîkati"[338] misdâkınca aşk-ı mecâzî [204] köprüsünden inşâallâhu ta'âlâ mürur ve ubûrla aşk-ı hakîkat sahrâ-yı bî-hadd ü gâyesine muvasalet müyesser-kerde-i Cenâb-ı İzzet olmuştur ki suyun öbür tarafına geçilmiştir azizim ki:

Tâ çend der-âb-ı çâh mîbînî mâh
Meh tâft zi-evc-i çarh ser bâlâ kun[339]

buyurulmuştur dahi "Niyyetu'l-mu'mini hayrun min amelihi"[340] hadîs-i şerîfine ittiba olunmuştur.

338 "Mecaz, hakikatin köprüsüdür."

339 Ne zamana kadar kuyunun suyunda ayı seyredeceksin. Kaldır başını bak, ay göğün tepesinde parlıyor.

340 "Müminin niyeti, eyleminden daha iyidir." *es-Sunenu's-sugrâ*, c. 1, s. 20, *Mecme'u'z-zevâid*, c. 1, s. 61, *Musnedu'r-Rebî'*, c. 1, s. 23, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, c., 6, s. 185, no: 5942.

BU FASIL TARÎK-İ ALİYYE-İ MEVLEVÎYE İNTİSAP VE ORADAKİ AHVALİM BEYANINDADIR

Binaenaleyh müşarünileyhimâ Şeyh Hasan ve Dede Efendiler hazerâtının izinleriyle Kasımpaşa Mevlevîhanesi'ne gidip sema meşk etmeyi tasmim eyledim. Zira Kasımpaşa Mevlevîhanesi'nin şeyhi Şemseddin Efendi hazretleri vefat edip mahdumu Ali Efendi hazretleri postnişin olmuştu. Bunun hadâset-i sinni cihetle Mesnevîhân meşhur Hüsameddin Efendi merhumun iradeleriyle Kasımpaşa Mevlevîhanesi'nde kıdemli Mevlevîlerden gayet âbid ve zâhid-i müttakî Hakkâk Kadrî Dede Efendi namında bir zatı vekâleten posta oturtmuşlar idi. Mumaileyh Kadrî Dede Efendi'nin hanesi ise Aksaray'da olup zaten Şeyh Hasan Efendi hazretleriyle söyleşirler idi. Hatta Şeyh Hasan Efendi, mumaileyh Kadrî Dede Efendi teşvikiyle Lâleli'deki konağı ittisalinde olan Kızıltaş Mescidi'de bir müddetçik cuma günleri alessabah *Mesnevî-i şerîf* okutmaya başlayıp Kasımpaşa Dergâhı'nda olan dedegân dahi cuma günleri *Mesnevî-i şerîf* için oraya gelir idiler ve ara sıra biz de bazı ihvan ile Mevlevîhaneye gider idik. İşte bunların böyle geliş ve bu asinin gidişi bizi kapmak imiş, çünkü neyzenlerin neyinden "Biyâ, biyâ!"[341] sedası can kulağıma gelir idi.

Velhâsıl bir gün gidip mumaileyh Kadrî Dede Efendi'ye keyfiyeti ifade ettiğimde güya o gece Hazret-i Mevlânâ kaddesallâhu ta'âlâ sırrahu'l-azîz efendimiz taraf-ı devletlerinden kabulümüz Dede Efendi'ye emr ü ferman buyurulmuş gibi, bu asiyi bilâ-tereddüd derhâl aşk u muhabbetle kabul ve fevkalâde memnun oldular. Malûm ya, fanus içinde yanan şem' her ne kadar muhtefî olsa dahi ehl-i basîretten gizlenemez. Mumaileyh hemen dedelerden birisine emredip [205] bir adet sikke-i şerîf getirtip odaya halvet ederek tekbir ile sikke-i şerîfi başıma koydu. Ve olunan tenbîhât üzere bir müddetçik orada zikr ü rabıta ile meşgul oldum. Badehu mumaileyh Şeyh Ali Efendi hazretlerinin huzuruna çıkıp ellerini bûs ettim. Ve sema meşk etmek için matbah-ı şerîfte bulunan çilekeşlerden bir dedeyi çağırtıp bu asiyi ona teslim buyurdular. Oradan kalkıp matbah-ı şerîfe geldim. Biraz orada ikamet ile beher gün alessabah gidip sema meşk etmeye karar verdiler.

Akşam oldu, arkadaşlarım ile beraber Lâleli'ye avdet ettik. Ketebe-i aklâmdan olup Lâleli'de hem-civârımız bulunan efendilerden birkaç zat, zaten Kasımpaşa Mevlevîhanesi'nin muhiblerinden olmalarıyla onlar her pazar günü Mevlevî elbiseleriyle gidip âyîn-i şerîfte bulunur idiler. İşte o gece mumaileyhim ile bir yere cem' olunarak aşk u muhabbet-i Mevlânâ ile sabah ettik. Yani yeni-

---

341 Gel, gel!

den bir alâ sikke-i şerîf yaptırmak ve Mevlevî elbisesi diktirmek gibi sohbet ve muhabbetle sabah oldu.

Ertesi günü alessabah Lâleli'den doğruca Kasımpaşa Mevlevîhanesi'ne gidip matbah-ı şerîfte sema meşk ederek oradan doğruca Bâb-ı Seraskerî Ruznamçe Kalemi'ne ve akşam dahi kapıdan çıkıp yine doğruca Mevlevîhaneye azimetle sema meşk edip akşam ezanıyla beraber Lâleli'deki fakirhaneye avdet eylerdim. İşte beher gün bu minval üzere sabah akşam devam etmeye ve aşk u muhabbet-i ezeliyye ve kadîmemiz dahi günbegün gûna be-gûna cilve ve tecelliyât ile yüz göstermeye ve Osman Beyefendimiz dahi "Canına yazık değil mi efendim? Niçin bu hâllere düşüyorsun?" diye teselli ile aşkımıza kand-i nebât gibi cilâ vermeye başladı.

Sahîhen şu ahvali şimdi tefekkür ediyorum: Bu akıllı adam işi değildir, belki mecnun ola. Zira "Dîvâne-râ kalem nîst" misdâkınca "Mecnunlar için kalem yoktur," aklına ne gelir ise onu işler. Lâkin burasına dikkat lâzımdır ki şu cinnet nedir? Mutlaka tahayyür-i âşıkândır. Ve bunları yaptıran kimdir? Elbette bir mahbûb-ı matlûbdur. "Hâzâ min fazli rabbî."[342] Hezâr sad hezâr hamd ü senalar olsun Cenâb-ı Hudâ'ya ki bir zerrecik olsun sahbâ-yı aşkıma maya damlatmıştır.

İşte bu hâl tam otuz gün devam etti. Zaten semaa kırk günde çıkmak hikmet-i tarîk-i Mevlevîyeden imiş. Hikmet-i rabbânî otuz gün tamam oldu, bu asiyi bir hastalık tuttu. Zâhiri cüz'î, manevî küllî bir hastalıktır. Otuz gün kadar da hasta olup [206] gidemedik. Sonra kesb-i sıhhat ile on gün daha talim edip kırkıncı günü sema tekmil oldu. Mezkûr Mevlevîhanenin icrâ-yı âyîn-i şerîfi pazar günleri olmakla yevm-i mezkûrda bu abd-i âsînin sair dedegân misilli semahaneye duhulümü mumaileyh Kadrî Dede Efendi'ye arz ile istizan ettiler. Onlar da memnun olup müsaade buyurdular. Fakat âdet-i Mevleviyân ikmâl-i sema edenler yevm-i âyînde semahanenin küşadından evvel, yani saat dört beş raddelerinde dedegâna ilân ile sekiz on Mevlevî tennure giyerek ve mutribde dahi birkaç Mevlevî ney ve kudüm vurarak bir acemi talimi icra edilip badehu alelusul vakt-i muayyende sair dedegân ile beraber semahaneye duhul olunurmuş. Kezalik bu asi hakkında dahi o kaide icra olundu. İşte o gün ki pazar idi, cananımız sultanımız Osman Beyefendi'ye beyân-ı hâl ile Mevlevîhaneye teşriflerini rica ettim. Onlar da kabul ederek bade'z-zuhr teşrif buyurdular ve bazı ihvan dahi bu asiyi görmek için o günde Mevlevîhanede hazır idiler. Fakirin boyum uzun ve sakal ve bıyık bi-tamâmihâ Mevlevîye mahsus sakal ve bıyık idi. Hatta bıyıklarım o kadar terbiyeli ve düzgün idi ki bazı ihvan "Ya İbrahim Efendi, bu senin bıyıkların satılmak mümkün olsa, yüz adet Osmanlı lirası verip alır idik" derler idi. İşte böyle endam ile tesadüfî mevsim bahar, beyaz tennure ve şilâkî hırka ve kıtası gayet güzel; sikke-i şerîfe güzel ve rengi alâ, pek yakışmış idi.

Velhâsıl o gün züvvâr bu fakirin seyrine gelmiş gibi idi. Hatta isâbet-i ayndan havf ile bazı ed'iyeler kıraat ederdim. Mevsim bahar olduğundan o gün

342 "Bu, Rabbimin lutfundandır." Neml, 27/40.

züvvâr pek çok idi. Vaktaki meydancı dede bülend avaz ile "Semahaneye buyurun!" salâsını eda edip dedegân sûr-ı İsrâfîl'e mutavaat eder gibi kabirleri olan hücrelerinden birer birer meydân-ı muhabbete baş göstermeye başladılar. O sırada bu asi dahi dedem ile beraber hücreden topal eşek ile kervana karışır gibi baş gösterir göstermez dedegânın o cem'iyyet-i kübrâsını gördükte, sultân-ı aşk tamamıyla vücuduma istilâ edip kendimden geçtim. Ancak ayaklarım zarurî hareket ederdi. Gözlerim [207] ve rengim mevtâ göz ve rengi hâline girmekle yanımda bulunan dedem fakire havf târî oldu zannıyla nasihat ve teselliye kıyam etti. Bu fakir dedim ki "Hayır, bu hâl havftan değildir, belki melâl-i aşktır." Bunun üzerine "Maşallah, öyle ise teşekkür ederiz; aşk ile memlûl olan canınızı tebrik ederiz!" diye buyurdular.

İşte bu hâl-i mestanelik ile dedegân ve züvvâr karışık olarak semâhâne-i aşkın cümle kapısından içeri girip mahrem-sarây-ı sultân-ı aşk olan meydân-ı muhabbet ki ancak bendegân-ı hâss-ı mahbûb-ı Mevlânâ olanlara ve bu asi gibi kıtmîr-i muhibb-i Mevlânâ olanlara mahsus idi. İşte burada hâss ü âm fark u temyiz olunarak "Ferîkun fi'l-cenneti ve ferîkun fi's-sa'îri"[343] âyet-i kerîmesi sırrının zuhuruyla "Hâzihi cennâtu adnin"[344] "Fe'dhulûhâ hâlidîne"[345] remzi gönlüme tulû etmekle zaten sultân-ı aşk ile dolup iğne ucu kadar hâlî kalmamış olan gönlüm bu tulûâttan hâsıl olan tecelliyâta tâb-âvâr-ı mukâvemet olamamakla semahanenin kapısından içeriye ağlayarak ilk ve sağ ayağımı bastıkta göz yaşım fakirden evvel semahanenin zeminini bûs etti. Birkaç ayak ileri varıp usûl-i dedegân üzere hazret-i şeyhin makam ve postuna baş kesmek için başımı aşağa indirdikte iken gözlerimden akan yaş hırkanın önüne bir hatt-ı müstakîm çektiği görülmekle "Hâzâ Sırâtun mustakîmun"[346] nidası can kulağıma geldi.

[**İstitrâd:** İnde'l-urefâ cennât iki nev'dir. Birine cennât-ı âcile derler ki o, ahirette netîce-i a'mâl-i sâlihe olan cennettir. Ve bir nevi dahi âciledir ki o bu dünyada ola ezvâk-ı rûhânî ve ulûm u maârif-i rabbânî cennetidir. Nitekim bu ehâdîs-i şerîfe bu manaya delâlet eder: Kemâ kâle aleyhisselâm: "İrte'û fî riyâdi'l-cenneti. Kâlû ve mâ riyâdu'l-cenneti yâ resûlallâhi? Kâle aleyhisselâmu mecâlisu'l-ilmi."[347] Ve kâle eydan: "Eksirû gurrâse'l-cenneti. Kâlû ve mâ gurrâsu'l-cenneti yâ resûlallâhi? Kâle et-tehlîlu ve't-tesbîhu."[348] Eydan: "İzâ lekîtum şecereten min eşcâri'l-cenneti fa'k'udû fî zulelihâ ve kulû min esmârihâ.

---

343 "(O gün,) Bir bölük cennette, bir bölük ateştedir." Şûrâ, 42/7.

344 "Bunlar, Adn cennetleridir."

345 "Ebedî olarak kalmak üzere buraya girin!" Zümer, 39/73.

346 "Doğru yol budur." Âl-i İmrân, 3/51; Meryem, 19/36; Yâsîn, 36/61; Zuhruf, 43/61, 64.

347 "Cennet bahçelerinde eğlenin. "Cennet bahçeleri nedir?" dediler. Resulullâh "ilim meclisleridir" dedi." *Keşfu'l-hafâ*, c. 1, s. 99, no: 278.

348 *Mevdi'u evhâmi'l-cem' ve't-tefrîk*, c. 1, s. 430. "...İnne resûlallâhi sallallâhu aleyhi ve sellem kâle: Eksirû min gurrâsi'l-cenneti. Kâlû yâ resûlallâhi ve mâ gurrâsu'l-cenneti? Kâle lâ-ilâhe illallâh ve lâ-havle ve lâ-kuvvete illâ billâhi."

Kâlû ve keyfe yumkinu hâzâ fî dâri['d-]dunyâ yâ resûlallâhi? Kâle aleyhisselâmu izâ lekîtum sâhibe'l-ilmi fe-ke-ennemâ lekîtum şecereten min eşcâri'l-cenneti."[349]

[208] İmdi bu mecâlis-i âlem-i zâhir riyâzü'l-cennet olduysa, mecâlis-i âlem-i bâtın be-tarîk evlâdır azizim. Bu fakir bu ibâre-i şerîfi bir de Erzincan'a duhul eder iken söylemiş idim. İşte Erzincan'ın cennet olması Sultân-ı Ulemâ-billâh efendimizin orada mevcut olması bi-aynihi cennet-i a'lâda olan şecere-i Tûbâ gibidir ki lehü'l-hamd ve'l-minne bu dünyada o şerece-i Tûbâ'ya yetiştim ve mîve-i kudsiyyesinden ekl ettim. Lezzeti hâlâ dimağımda. "Zaman olur ki hayali cihan değer" derler. İşte şimdi bu zamandayım ki o hayali tahayyül ile cihanı bir fürûz-ı ahmere satıyorum azizim. Hitâm şud.]

Oradan muhiblere mahsus olan mahal ki semahanenin ufak kapısının sol cihetindedir, bu hâli mestî ile oraya çekilip sair muhiblerin alt tarafında "Fe'zkurullâhe kiyâmen ve ku'ûden"[350] işaretiyle kıyamda muntazır-ı dîdâr-ı hazret-i şeyh oldum. Gözlerimin hâli perişan olduğundan etrafa nazar edemezdim. Fakat hazret-i şeyhin teşrifi teehhür ederek biraz ziyade kıyamda durduğumuzdan şu müddet zarfında harâret-i aşk cüz'î teskin, yani sütün köpüğü iner gibi az bir sükûnet hâsıl olmakla başımı kaldırıp bir göz ucuyla etrafa nazar ettiğimde onu gördüm ki Osman Bey, hazret-i şeyhin postu olduğu mahallin arkasında kıyamda başını direğe dayamış, gözleri dolmuş, fakirin hâlime hayran sergerdân olmuş nazar ediyor. İşte bu hâl kâl ile tarif olunmaz bir hâldir. Her kimin ki sefîne-i vücûdu bu deryâ-yı aşka uğramış, o bilir. Az kaldı ki o demde sefînemiz bütün bütün gark-ı deryâ-yı aşk olsun! Hemen olmak derecelerinde iken meded-resân olan Hazret-i İlyâs-veş şeyh efendimizin teşrifiyle cümle kapısında olan nöbetçi asâkir tarafından "Hâs dur, selâm dur!" nidasıyla eslihalarının şakırtısı fakiri agâh ve haberdâr-ı varta-i girdâb etmekle hemen sefînemizi dümen-i akl-ı ma'âş ile o vartadan çevirip muntazır-ı dîdâr-ı mürşid oldum. Hazret şeyh alelusul "es-selâmu aleyküm" diye baş kesmesiyle beraber cümle dedegân birlikte baş kesip meydancı dede efendi tarafından redd-i selâm olunup öyle namazının edasına meşgul olduk.

Malûm ya iptida âlem-i ervâhta [209] min-ciheti'r-rûhâniyye eda olunan salât-ı huzûrdur. İşte bu fakirin dahi ibtidâ-yı sülûkumda eda ettiğim salât-ı aşk u muhabbet bu namazdır. İşte sâdât-ı kirâm ve pîrân-ı izâm hazerâtının nice yüz bin derd ü belâ ile kûy-ı cânân-ı hakîkate açmış oldukları bir câdde-i azîme ve tarîk-i müstakîme bu saatten itibaren kadem-nihâde oldum. Ba'de's-salât herkes yerlerine ve makamlarına ric'at etmeleriyle fakir dahi mesken-i aşk u belâm olan makamıma avdet ederek bûs-ı zemîn birle oturdum:

Li-ecli Resûl-i mübîn
Ederler bûs-ı zemîn

---

349 "Bir cennet ağacı gördüğünüzde gölgesinde oturun, meyvesinden yiyin. "Dünyada bu nasıl olabilir ey Allah'ın resulü?" dediler. Allah'ın resulü "İlim sahibi ile karşılaşmanız, bir cennet ağacı ile karşılaşmanız gibidir."

350 Ayakta ve oturarak Allah'ı anın." Nisâ, 4/103.

Makâm-ı âlî-i cenâb-ı mutribden hazin hazin bir sedâ-yı hûb ile aşr-ı şerîf kıraat olunmaya başlanınca bir müddetçik başını perde-i hicâba çekmiş ve bir köşede gizlenmiş olan sultân-ı aşk kemâ fi's-sâbık ve belki ma'a-ziyâdetin tevâbi' ve saltanatıyla meydân-ı muhabbete kadem-nihâde ve taht-ı hükûmetine cülûs ile emr ü fermanını neşr ü ilâna başladı. Bu defa da ki cülûs fevkalâde şiddetli olmakla zimâm-ı ihtiyârım zarurî dest-i aşkımdan kurtulup mugâyir-i huzûr u edeb bir hâl zuhuruna meydan vermemek üzere başımı aşağıya eğip kâffe-i cevârih ü a'zâmla, belki her zerre ve mûyum ile müteveccih-i cenâb-ı sultân-ı aşk olup "Yâ Mevlânâ, bu kemter kıtmîrin Hazret-i Süleyman'ın huzurunda olan bir mûr-ı za'îf kadar kuvvet ü kudret tutmazam. Bu meydân-ı muhabbette sırrımı faş edip sermâye-i ezel ü ebed olan muhabbetimi elimden gidilere kaptırma!" diye niyaz u tazarrula iki gözümden bârân-ı nîsân-veş rahmet sularını akıtmaya başladım. Bunu müteakip Dede Efendi de mutribde na't-ı şerîfe başladı.

Na't-ı şerîf bir bahr-i bî-pâyân olup akabinde neyzen dede efendinin taksime bed' ile sair neyzenlerin demlenmesi dahi kabil-i arz u beyan olmayan başka bir bahr-i ummân olmakla işte bu hâlde "Merece'l-bahreyni yeltekiyâni"[351] âyet-i şerîfi sırrı zuhur edip râkib olduğum sefîne-i vücûd emvâc arasında çalkalanmaya başladı ve o dereceye vardı ki vücûd-ı cismânîde olan hareket-i hafîfeyi ashâb-ı yemîn ve ashâb-ı şimâl müşahede ettikleri gibi, hazret-i şeyhin ve yanında postnişin olan müşarünileyh Kadrî Dede Efendi hazretlerinin nazarları dahi ale't-tevâlî bu fakirde kalmış olduğunu muahharen ihvan tarafından haber aldım. Hatta Sultan Veled devrine bed' olunmak üzere hîn-i kıyâmda nazar-ı fakîrî müşarünileyhümânın vech-i şerîflerine [210] tesadüf etmekle bu asiye nazar-ı kimyâ-eserleri olduğunu gördüğüm gibi müşarünileyhümâ dahi gözlerimin perişanlığından mey-kede-i aşktan yeni çıktığımı ve pîr-i mugân olan sultân-ı aşk yedinden henüz kurtulduğumu hissetmişlerdir.

[**İstitrâd:** Hazret-i Pîr Mevlânâ kuddise sırruhu'l-azîz *Mesnevî-i şerîf*'lerinin [Rusûhî, c.1, s. 13 (Giriş): iptidasında buyurmuştur:

Bişnev în ney çun hikâyet mîkuned
Ez-cudâyîhâ şikâyet mîkuned[352] (1:1)

"Bişnev!" ile buyurup istimaa emr eylediler, yani "İşit, dinle!" buyurdular. Onun için ki din ve tarikatta iptida vacip ve lâzım olan istimadır. Cenâb-ı Hak, Kur'an'da sem'i, basar üzerine takaddüm buyurdu, zira ki sem', şart-ı nübüvvettir; basar değildir. Onun için asam, sağır resul yoktur; lâkin âmâ olur Ya'kûb aleyhisselâm gibi. Zira sem', aklın maarifle istikmaline sebeptir; lâkin basar böyle değildir, ancak mahsûsâtı müşahede eder. "Ey kulak, can kulak, işit ki ney sana ne hikâyeler söyler, firaktan neler söyler, nasıl şikâyetler eder! Lâkin bu sözleri istimaa kulak lâzımdır. İndallâh zî-rûh olanların ziyade şerlisi Hak kelâmından sağır olandır ve onu söylemekten dilsiz kalandır." Kemâ kâlallâhu

351 "İki denizi salıverdi, birbirine kavuşuyorlar" Rahmân, 55/19-20.
352 Dinle neyden ki neler hikâye etmekte, ayrılıklardan şikâyet etmekte.

ta'âlâ: "İnne şerre'd-devâbbi indellâhi's-summü'l-bukmu'l-lezîne lâ ya'kilûne."[353] Zira ebkemlik asam olmaktan olur. Nutka elbette semâ' lâzımdır. Pes o kimse ki kelâm-ı Hakk'ı işitmeye ve onunla amel edip iş etmeye, ebkem olmak mukarrerdir. Onun için Hazret-i Mevlânâ efendimiz "Bişnev!" diye emrederler ki "İstima eyleyin!" buyururlar. İşittik, istima ettik, âmennâ ve saddaknâ azizim.

Malûm olsun ki inde ehli'z-zevk ve'ş-şühûd hoş-elhân olan mutriblerin nagamâtında olan lezzet ü halâvet, "elest" hitabında olan lezzetlerden bir çeşnidir. Kaçan hoş-âvâz olan mutrib terennüm ve teganni eylese, onun nagamât-ı lezîzesinden ehl-i vecd olan kimseler, elest hitabının lezzetini bulurlar ve esrâr-ı elesti onun elhân u nagamâtından fehm kılarlar. Hak ta'âlâ âlem-i ervâhta cemî'-i ervâha elezz-i hitâb ve eltaf-ı kelâmla "E-lestu bi-rabbikum"[354] diye hitap eyledi, yani "Ben sizin rabbiniz değil miyim" diye söyledi. O lezzet, onların ekserisinin ruhlarında kaldı ve [211] o aşinalık, akıllarında merkûz u mekmûn oldu. Çünkim bu âlem-i şehâdete gelip beşeriyetle mevcut oldular, kaçan bir kimseden bir hitâb-ı latîf ve âvâz-ı lezîz istima eyleseler onların ervâhı o hitâb-ı lezîz ve âvâz-ı latîfi hitâb-ı ezeliyenin eseri idiğini bilirler ve eserden müessirin letafet ve lezzetine intikal kılarlar. Nitekim akıllarında merkûz olan aşinalık sebebiyle bu dünyaya geldikte onu bildiler ve ona ve onun enbiyasına iman u ikrar kıldılar ve herhangi kimseden kelâm-ı Hakk'ı istima eylediler ise onu kabul eylediler. Kezalik ruhlarında mekmûn u merkûz olan o lezzet vasıtasıyla dahi elezz-i hitâb ve eltaf-ı âvâzdan o hitâb-ı ezelînin lezzetini buldular ve onun lezzeti ve halâveti hayaliyle o avazı istima kıldılar.

İşte azizim, neyin nalesi sırrı ve def ve kudümün avazı bir miktarcık olsa savt-ı külliye-i eleste müşâbihtir. O cihetten ki ruh ondan haz alıcı ve lezzet bulucudur. Nitekim ruhlar hitâb-ı ilâhîden kemaliyle lezzet buldu. İşte böyle ney, def, kudüm, dergâhlara mahsus olan çalgı âlâtları beyne'l-uşşâk sûr-ı İsrâfîl gibidir. Nitekim sûr nefh oldukta, kabirlerde olanlar kaim olur ve hayat bulur ve ekseri şâd u handân ve bazısı mahzun u mağmum kalır ve bazısı "Yâ veylenâ men ba'asenâ min merkadinâ"[355] diye o savt-ı hayât-bahştan nefret kılarlar. Pes elan münkir-i semâ' olanlar bunlara benzer. Ve semadan haz ve zevk alanlar, nefh-i nâkûrdan hayat bulanlar ve mesrur u şâdân olanlara benzer. Lehu'l-hamdu ve'l-minne bu abd-i âsî birinci haz ve zevk alanlar zümre-i mübârekesinden oldum. Hitâm şud.]

Sultan Veled devrine bed' olundukta züvvârın cümlesi bu asinin ahvaline hayran, sergerdân olup her birisi lisân-ı hâl ile:

Ey arûs-ı mahrem-i sultân-ı aşk
Dâimâ kalsın bedende câm-ı aşk

353 "Allah katında canlıların en kötüsü, düşünmeyen sağırlar ve dilsizlerdir." Enfâl, 8/22.
354 "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" A'râf, 7/172.
355 "Vah bize, bizi yattığımız yerden kim kaldırdı?" Yâsîn, 36/52.

diye tebrik ve tebşir ederler idi. Devir tamam olup eller omuzda, başlar kesik olduğu hâlde

Halk-ı âlem yılda bir kez îd için kurbân eder
Dem-be-dem sâat-be-sâat ben senin kurbânınım

diyerek huzûr-ı hazret-i şeyhe müteveccihen birinci semaa bed' olundu sultanım.

IŞKNAME

[**İstitrâd-ı Külliye:** Sultan Veled kuddise sırruhu'l-azîz efendimizin nâm-ı sa'âdetleri burada zikrolunduğu cihetle müşarünileyh efendimizin [212] şân ü kudret-i ma'neviyye ve saltanat-ı âşıkâne-i kudsiyyelerinden bir miktar bahs ü hikâye ile ihvân-ı bâ-sefânın aşk u muhabbetlerini müzdâd edelim.

Şöyle ki suffa-nişîn-i sarây-ı illiyyîn-i evliyâ, cevher-i mir'ât-ı ma'rifet-i kibriyâ, celâlü'l-milleti ve'l-hak ve'd-dîn Hazret-i Mevlânâ kaddesallâhu sırrahu'l-esnâ efendimizin ferzendân-ı ercümendleri, şâh-ı serîr-i velâyet-i sermed Sultan Bahaüddin Veled kuddise sırruhu'l-emced ve neffe'anallâhu bi-feyzihi'l-cârî ile'l-ân hazretlerinin malik olduğu fezâ'il-i kudsiyyenin ulviyetine delâlet eder pek çok telîfât u tasnîfât-ı âlîleri vardır. Tarîkat-ı aliyye-i Mevleviyyede hakâyık u dekâyıkının takdirine akıllar ermeyen âdâb u erkânın ve seyr ü sülûkun ekserisini Hazret-i Veled Efendimiz vaz' ve tesis etmiştir. Menâkıb-ı celîlelerince bir fikr-i icmâlî husulü maksadına mebni arz olunur ki şehbâz-ı evc-i velâyet Hazret-i Mevlânâ daha on dokuz yaşında iken altı yüz yirmi üç tarihinde Hazret-i Veled zîb-efzâ-yı lâne-i şühûd oldu. Evân-ı civânîye vâsıl oluncaya kadar o hümâ-yı evc-i velâyet, zîr-i cenâh-ı pür-felâh-ı pederânelerine alarak suverî ve manevî terbiye-i ferzendânelerine pek ziyade ihtimam buyururlardı, tâ ki güzîde-i hânkâh-ı ilm ü irfân oldukta, hakk-ı ferîdîlerinde "Ente eşbehu'n-nâsi bî hulukan ve halkan" yani "Zâhir ü bâtın cihetiyle sen bana nâsın eşbeh ve akrebisin" buyurmuştur.

Hazret-i Veled, Şems-i Tebrîzî hazretlerini Şam'dan cânib-i Konya'ya getirir iken, rikâb-ı âlîlerinde mâşiyen derece-i mâlâ-nihâyede derkâr olan hürmet ü hizmetlerine mükâfâten Hazret-i Şems buyurur ki "Serimi Hazret-i Mevlânâ'ya ve sırrımı yani hâlimi Hazret-i Veled'e bahş u ita eyledim. Ve eğer Hazret-i Nuh kadar ömrü olsaydı ve bütün zamanını riyâzât u tâ'ât ile geçireydi, yine bu sırrın derecâtına nail olamazdı."

Hazret-i Veled, Şems-i Tebrîzî ve Mevlânâ Hüsameddin kaddesallâhu esrârahum hazerâtının kemâlâtını bi'l-verâse cem' etmiştir. Ondan dahi mahdûm-ı âlîleri Ulu Arif Efendi hazretlerine intikal eylemiştir. Ve Hazret-i Veled hicretin yedi yüz on ikisinde âzim-i firdevs-i visâl olmuştur. Daha ziyade menâkıb-ı celîlelerini arzu edenler, Menâkıb-ı Mevleviyye'ye müracaat etsinler.

Müşarünileyh Veled kuddise sırruhu'l-emced hazretlerinin aşk üzerine [213] irat buyurdukları bazı ebyât-ı şerîfelerini beyân ve ma'nâ-yı işâretini izah edelim de, bu yüzden dahi Hazret-i Veled efendimizin kadr ü şân-ı uzmâlarını neşr ü ilân ile mazhar-ı teveccühât-ı kudsiyeleri olalım azizim.

Kâle Sultan Veled:

Işk der-ceyb-i ehl-i mahfî bûd
Nâgehânî cemâl-i hîş numûd (Işknâme: 1)

Aşk, ehlinin ceybinde mahfî idi, nâgehân kendi cemalini gösterdi."

Yani aşk, inde'l-meşâyıh Hak ta'âlâ hazretlerinin bir sıfatıdır; Alîm, Semî', Basîr gibi elfâz-ı melfûzadan değildir. Belki Hakk'ın aşk yüzünden zuhuruna isim olmuştur.

Ceyb جيب cîm'in fethi ve yâ'nın sükûnuyla "yen" ve "yaka" ve "kese" gibi maruf bir zarf ve "gönül" manalarında müstamel olup ancak burada kenz-i hüviyyet-i Bârî manasına olsa gerektir.

İşte bu beyt-i şerîf ile mabadi olan ebyât-ı şerîfe, seyr-i nüzûlîyi yani hazerât-ı hamseyi mutazammın olmakla merâtib-i mezkûreye dair bir mukaddimenin tertip ve temhîdi iktiza ediyor. Şöyle ki hazerât-ı hamseye dair ashâb-ı keşf ü hakîkatin ittifak ettikleri mananın en açık ibare ile en muhtasarı Abdurrahman-ı Câmî hazretlerinin Mesnevî-i şerîfin iki beytine yapmış oldukları meşhur şerhte ve İsmail Ankaravî hazretlerinin Mesnevî-i şerîf'in cild-i evvelinin evâilinde

K'ez neyistân tâ me-râ bubrîdeend
Ez-nefîrem merd u zen nâlîdeend[356] (1: 2)

beyt-i şerîfin şerhinde ve *Kasîde-i Tâ'iyye Şerhi*'nin dibacesinde ve Şeyh-i kâmil ü fâzıl Muhammed-i Nurbahşî hazretlerinin *Gülşen-i Râz Şerhi*'nde beyan buyurduklarıdır.

Şöyle ki merâtib-i mezkûrenin birincisi, mertebe-i ehadiyyet, gayb-ı hüviyyet, hakîkatü'l-hakâyık, gayb-ı evvel, ta'ayyün-i evvel, makâm-ı ev ednâ, daha bunlar gibi ibaretle tabir olunur. Bu mertebede hakâyık-ı mevcûdât, hazret-i zât-ı mukaddeseden ve birbirlerinden mümtaz değillerdir asla ne ilmen ve ne aynen. Bu mertebe-i ûlâ, bilâ-keyf ve bilâ-cihettir ve şu'ûnât-ı ilâhiyyenin zuhuruna mebde'dir. Binâen alâ-zâlik Hazret-i Veled efendimiz, bu makama ceyb-i evvel ile tabir buyurmuş ola.

Mertebe-i sâniyeye gayb-ı sânî, ta'ayyün-i sânî, hurûf-ı âliyât, mertebe-i a'yân-ı sâbite, âlem-i ceberût, berzahu'l-berâzih, kâbe kavseyn derler. Bu mertebede hakâyık-ı mevcûdât şol suver-i ilmiyye-i ilâhiyyedir ki kesret-i nisbet ile mütekessir olup vücûd-ı aynî ve hâricî cihetinden madumlardır. Yani hâricen bir gûne varlıkları yoktur. Bundan dolayı "el-A'yânu [214] mâ şemmet râyihate'l-vucûdi"[357] denilmiştir. Ancak vücûd-ı ilmî ile mevcut ve birbirlerinden temeyyüz etmişlerdir. Hakâyık-ı mümkineye mertebe-i ûlâda şu'ûnât-ı zâtiyye denir. Ve bu ikinci mertebede mâhiyet-i eşyâ ve diğer bâlâdaki ibaretler ile tabir olunur.

---

356 Beni kamışlıktan kestiklerinden beri feryadımdan erkek kadın inlemektedir.

357 A'yân-ı sâbite, vücut kokusunu koklamamıştır.

Mertebe-i sâliseye mertebe-i ervâh ve mertebe-i zuhûr-ı hakâyık, âlem-i melekût, âlem-i emr denir. Bu mertebede hakâyık ilmen ve ta'ayyünen basit, mücerret oldukları hâlde birbirlerinden temeyyüz edip her bir hakikat kendi nefsinde ve emsalinden mümtaz ve ilmen ve aynen mücerret olarak mevcut oldular. İşte burada ervâhın her bir "Elest" hitabını gûş edip rablerini bilip her biri istidadı kadar zevk u feth buldular.

Mertebe-i râbi'aya hazretü'l-misâl ve âlem-i mülk derler. Bu âlemin ruhaniyeti ve letafeti cihetiyle âlem-i ervâha münasebeti olup mücerret ve basit olmamak cihetiyle âlem-i ecsâma münasebeti vardır. Rüyada görünen nukûş u suver bu âlemdendir. Ervâh, buradan ecrâm-ı semâviyyeye intikal ve oralarda acayip ve garâyip müşahede ederler. Dünyada tasfiye-i kalb edenler, bu merâtibi yakazada dahi müşahede ederler.

Mertebe-i hâmiseye âlem-i mürekkebe-i tâmme, âlem-i ecsâm, âlem-i şühûd, âlem-i nâsût, âlem-i unsur ve daha çok tabirat ile beyan ederler. Bu âlem, anâsır-ı erba'a ve mevâlîd-i selâseden ibarettir. Ruh, bu mertebede câmi'-i cemî'-i merâtib olan mertebe-i insâniyyeye gelir.

Bu zikrolunan beş mertebeden üç evveli, mertebe-i gayba dahildir, zira havâss-ı beşerin idrakinden bîrûndurlar. Ve iki âhir, mertebe şehâdete dahildirler, zira havâs ile his ve idrak olunurlar. Ale'l-ittifâk ervâhın seyri devrîdir. Hakîkat-i insâniyye, nokta-i ehadiyyetten bed' ile a'yân-ı sâbiteye, oradan mertebe-i ervâha, âlem-i misâle, anâsır-ı erba'aya, mevâlîd-i selâseye, mertebe-i insâniyyeye geldikte seyr-i nüzûlî tamam olur.

Mukâbele-i Mevleviyyede şeyhin makamı, mertebe-i ûlâdır. Sağ tarafı, mebde-i seyr-i nüzûlîdir. Şeyhin makamının istikametinde baş kesilen mertebe, mertebe-i insâniyyedir ki seyr-i nüzûlînin intihasıdır. Oradan bed' ile şeyhin makamının sol tarafı, seyr-i urûcînin müntehasıdır. Hazret-i Sultan Veled devrinde şeyhin makamı önünde canların yekdiğeriyle mukabelesi, mebde-i seyr-i nüzûlî ile mertebe-i müntehâ-yı seyr-i urûcîyi tevhit ve yekdiğerinin kalplerini mukabele etmekte [215] "el-Mu'minu mir'âtu'l-mu'mini"[358] sırrınca vicdânî hazz-ı medîd vardır.

İşte tarîkat-ı aliyye-i Mevleviyyede bu devri tertip eden Sultan Veled hazretleri olmakla uluvv-i irfânına bu da delâlet eder. Bu hâlde beyt-i şerîfin ma'nâyı işâreti: "Aşk kendinin ehil ve lâyıkı olan Cenâb-ı Vâcibü'l-vücûd'un gayb-ı hüviyyet-i ilâhiyyesinde mahfî idi. Nâgehân "Kuntu kenzen mahfiyyen, fe-ahbebtu en u'refe, fe-halektu'l-halke li-u'refe"[359] hâdîs-i kudsîsi sırrınca, Hazret-i Zü'l-celâl kemâlât-ı zâtiyye ve esmâiyyesini gayr ve sivâ itibarıyla izhar etmek

358 Mümin, müminin aynasıdır.

359 "Ben gizli bir hazine idim, sonra bilinmek istedim; bilinmek için de yaratıkları yarattım." *Keşfu'l-hafâ*, s. 2, s. 132, no: 2016. Burada "Kuntu kenzen lâ u'refu. Fe-ahbebtu en u'refe fe-halektu halkan. Fe-arreftuhum bî, fe-arefûnî" "ve fî lafzin: fe-te'arreftu ileyhim fe-bî arefûnî" şeklinde olup İbn Teymiyye, hadis değildir, senedi yoktur demiş, ez-Zerkeşî, İbn Hacer, es-Suyûtî ve el-Kârî de aynı görüştedir denilmiştir.

murat buyurdukta, tecellî-i hubb-ı zuhûrî gayrete gelip aşk, a'yân-ı eşyâda cemâl-i bâ-kemâlini gösterdi."

Fahreddin-i Irâkî hazretleri *Leme'ât-ı aşk* risalesinde buraya münasip olarak diyor ki: "Ber-hod arz kerde husn-i hod-râ, der-nazar-ı hod cilve dâd. Ez-rûy-ı nâzırî vu manzûrî nâm-ı âşıkî vu ma'şûkî peydâ âmed u na't-tâlibî vu matlûbî zâhir geşt" Yani Hak ta'âlâ ezel-i âzâlda kendi hüsnünü kendine arz eyledi, kendi nazarında hüsnü cilve[360] eyledi. Nâzırlık cihetinden âşıklık namı ve manzûrluk haysiyetinden maşûkluk namı zâhir oldu ve âşıklık ve maşûkluk na't u vasfı zuhur buldu azizim.

Hazret-i Mevlânâ kuddise sırruhu'l-azîz, *Mesnevî-i şerîf*'inde buyururlar:

Genc-i mahfî bud zi-purrî çâk kerd
Hâk-râ tâbân-ter ez-eflâk kerd[361] (1: 2862)

Genc-i mahfî bud zi-purrî cûş kerd
Hâk-râ sultân-ı atlas-pûş kerd[362] (1: 2863)

Kâle Sultan Veled:

Ez-pes-i perde çun birûn âmed
Şîr-i ner pîş-i û zebûn âmed (Işknâme: 2)

"Aşk perde arkasından çün dışarı geldi, erkek arslan onun önünde zebûn geldi."

Yani vaktaki aşk, perde-i ketm-i ademden âlem-i şühûda ve mertebe-i zuhûra gelip "İnnâ aradne'l-emânete ale's-semâvâti ve'l-arzi ve'l-cibâli fe-ebeyne en yahmilnehâ ve eşfakne minhâ ve hamelehe'l-insânu innehu kâne zalûmen cehûlen"[363] âyet-i kerîmesi sırrınca füshat ve bedayii akılları durduran semâvâta ve mahzen-i tabî'at u fıtrat olan rasîn ü metin yere ve sebat u metanetle ser-i gurûrunu göklere erdiren yüce yüce cebellere arz olundukta, bunlar aşkın debdebe-i celâlet ü azametini görünce, emânet-i aşkı kabulden ibâ ve işfâk eylediler. İnsana arz olundukta, insan câmi'iyyet-i tâmmesine mebni aşkı kabul eyledi, zira insan "Ve le-kad kerremnâ benî Âdem'e ve hamelnâhum fi'l-berrî ve'l-bahri"[364] âyet-i kerîmesi şehadetince [216] min ciheti's-sûrî ve'l-ma'nevî câmi'-i cemî'-i kemâlât olması hasebiyle ne kadar mahlûkat var ise cümlesinden etem ve kavî-ter, mîşe-zâr-ı hestîde yegâne şîr-i ner olmakla aşkın mürâ'ât ve

360 Matbu metinde Hâlid Efendi bu kelimeye "Buna meşâyih indinde cilâ tabir ederler, fe'fhem" dipnotunu düşer.

361 Gizli hazineydi, doluluktan yırttı. Toprağı göklerden daha parlak bir hâle getirdi.

362 Gizli hazineydi, doluluktan taştı. Toprağı atlas giyen bir sultana döndürdü.

363 "Biz emaneti, göklere, yere ve dağlara sunduk; onu yüklenmekten kaçındılar, on(un sorumluluğun)dan, korktular; onu insan yüklendi; (fakat onun ağır sorumluluğunu tam kavrayamadı) doğrusu o, çok zâlim, çok câhildir." Ahzâb, 33/72.

364 "Andolsun biz, Ademoğullarına çok ikram ettik; onları karada ve denizde (hayvanlar ve taşıtlar üzerinde) taşıdık." İsrâ, 17/70.

levâzımı emrinde uhde-kârlık eyledi. İnsan, akl u firaseti hasebiyle öyle bir şîr-i nerdir ki def'-i zarar ve celb-i menfa'at emrinde pençe-i fikr ü nazarını her neye saldırsa, onu elbette nez' ve cer eder.

İnsan öyle yegâne-i mahlûkâttır ki enfüsî âfâkî ve maddî ve manevî nice nice bedâyi' ve serâir varsa, müsellem-i dest-i firâsetidir. Bedâyi'hâne-i âlemde nazar-ı hayretle görüldüğü veçhile karalarda, denizlerde kuş gibi uçan, yüce yüce dağları delip kervanlar ve katarlar geçiren ve oturduğu yerde dünyanın bir ucundan bir ucuna nakl-i kelâm ve sevk-i merâm eden ve göklere çıkan yani kudret ü kemâlât-ı mümkineye mastar olan, insandır. Akâyid-i mukaddesemiz cümle-i cemîlesinden olan kerâmet-i evliyâ envaından olarak ehl-i sikanın beyanına göre Cenâb-ı Hâlık-ı Kadîr, nûr-ı zâtıyla tecelli edince "Subhânî mâ a'zame şa'nî. Lâ ilâhe illlâ ene, fa'budûnî. Ve leyse fî cubbetî sivallâh"[365] hakikatinde olan azamet ü heybeti, sürâdık-ı akl u fehmi parçalayan kudret-i kâmileye mazhar olan, insandır. Bu kabilden olarak insanın fezâ'il-i mümtâze ile kesb-i ittisâf eylediğine delâlet eder azâim-i şân u şevketi hadd ü ihsâdan efzûndur ey azizim.

Malûm olsun ki Hak, kendi sıfâtını müşahede etmek istedi, eşyayı ve zatını görmek diledi, insanı halk eyledi: "Ve halektuke li-eclî."[366] İnsan gerçi surette bir katredir, ammâ o katrede nice şehristân-ı ilm ü irfân ve deryâ-yı fazl-ı Yezdân pinhan olmuştur.

Mâyîm sutûn-ı sakf-ı mînâ
Mâyîm medâr-ı cumle-i eşyâ

Mâyîm muhît-i merkez-i devr
Pergâr-ı vucûd der-heme tavr

Sultân-ı serîr-i kâbe kavseyn
Mâyîm tufeyl-i mâst kevneyn

İnsan bir cevher-i yektâ-yı kenz-i nihân ve halîfe-i Yezdân olmakla şân u şevketini takdir müte'azzirdir.

Men aref'le alleme'l-esmâdan eylersin beyân
Şevket-i ma'nâ-yı insânı bilirsin sen ayân (Beyt li-mütercim)

Pes insan her ne kadar kuvâ-yı cismânî ve rûhânîsi hasebiyle cemî'-i mahlûkâttan ekmel ü akvâ bir şîr-i ner ise de [217] aşkın pençe-i azamet ü celâletine bir türlü takat getiremeyip zâr u zebûn oldu: "İnnehu kâne zalûmen cehûlen."[367]

---

365 Şanı yüce olan kendimi tenzih ederim, Benden başka Tanrı yok, öyleyse bana ibadet edin. Cübbemin altında Allah'tan başka bir şey yok." Bâyezîd-i Bistâmî.

366 "Seni de kendim için yarattım." *Feyzu'l-kadîr*, c. 5, s. 366. "Ve halektuke min eclî."

367 "Doğrusu o, çok zâlim, çok câhildir." Ahzâb, 33/72.

Işk ber-taht-ı dil Suleymânest
Mâ gedâyîm u ışk sultânest[368]

Kâle Sultan Veled:

Der be-der kû-be-kû devîd besî
Lâyık-ı hîşten nedîd kesî (Işknâme: 3)

"Aşk kapı kapı mahalle mahalle çok seyretti, kendine lâyık bir kimse görmedi."

Yani beyt-i sâbıkta beyan olunduğu üzere aşk, zemîn ü semâvâta ve cibâl-ı râsiyâta arz olundukta, bunların birisini kendine lâyık görmedi. Veyahut aşk, batn-ı evvelden bedîdâr olup nice merâtib ü menâzili derbeder kû-be-kû gezdi, ancak kendinin min-haysü'l-mecmû' âsâr-ı celâliyesine mazhariyete lâyık bir şey görmedi. Bu meyanda insan her ne kadar "Lâ yese'unî arzî ve lâ semâî ve lâkin yese'unî kalbu abdi'l-mu'mini't-tekiyyi'n-nekiyyi"[369] hâdîs-i kudsîsi delâletince câmi'iyyet-i asliyyesi hasebiyle cemî'-i eşyadan evsa' ve a'zam ise de yine aşkın debdebe-i şân u azametine kemâ-yenbagî cevelân-gâh olamadı: "İnnehu kâne zalûmen cehûlen."[370] Âfitâb-ı aşkın şa'şa'a-ı şevketi bir gönülde tecelli edince, o koca gönül çimen üzerindeki çiğ gibi tir tir titreyerek mahvolup gidiyor.

Malûmdur ki azamet-i mütelâlî-i aşk, nice Mûsâların cibâl-ı vücûdunu mütelâşî ve mündek etmiştir. Nitekim Hazret-i Pîr-i Ekrem kuddise sırruhu'l-efham buyururlar:

Işk cân-ı Tûr âmed âşıkâ
Tûr mest u harre Mûsâ sâ'ikâ[371] (1: 26)

Her çi gûyem ışk-râ şerh u beyân
Çun be-ışk âyem hacil bâşem ezân[372] (1: 112)

Çun kalem ender nuvişten mîşitâft
Çun be-ışk âmed kalem ber-hod şikâft[373] (1: 114)

Kâle Sultan Veled:

Işk-ı pinhân âşkârâ şud
Nâgeh ez-hâne-i sûy-ı sahrâ şud (Işknâme: 4)

"Gizli aşk aşikâr oldu, nâgâh haneden sahra canibine gitti."

---

368 Aşk gönül tahtında Süleyman'dır. Biz fakir, aşk da sultandır.

369 "Ne yeryüzü ne de gökyüzü, beni kuşatabilir, beni ancak mümin, Allah'tan korkan, dindar kulun kalbi kuşatır." *Keşfu'l-hafâ*, c. 2, s. 195, no: 2256. Küçük bazı farklılıklarla.

370 "Doğrusu o, çok zâlim, çok câhildir." Ahzâb, 33/72.

371 Ey âşık, aşk Tur'un canına geldi: Tur mest oldu, Mûsâ da kendinden geçip düştü.

372 Aşkı nasıl şerh edeyim? Aşk gelince, söylediklerimden utanıyorum.

373 Kalem çarçabuk yazıp gidiyordu, aşk bahsine gelince yarıldı.

Yani aşk, gayb-ı hüviyyet-i zât-ı ilâhiyyede pinhan iken, celâ ve isticlâ zuhura geldi. Yani deryâ-yı hakîkat hevâ-yı aşk ile hurûşa gelip Hak, cümle hakâyık-ı eşyâyı kendinde kendinden kendine gösterdi ve ondan ber-muktezâ-yı tecellî-i vücûdî ve şühûdî sahrâ-yı esmâ ve sıfâtta Hak subhânehu ve ta'âlâ hazretleri kendiyi velev be-nisbet-i gayr u sivâ itibarıyla kendine gösterdi. İşte bu vetîre-i ilâhiyye üzere aşk, mertebe-i ehadiyyetten hurûc ve sahrâ-yı vesî'a-i esmâ ve sıfâta vülûc edip gayr u sivâ yüzünden [218] bâzâr-ı cem'iyet-i külliyye ve cüz'iyyeye germiyet verdi, fe'fhem.

Kâle Sultan Veled:

> Işk âsâr-ı hîş kerd izhâr
> Fa'teber minhu yâ uli'l-ebsâr (Işknâme: 5)

"Aşk kendi âsârını izhar eyledi. Ey fikr ü idrak sahipleri, siz ondan ibret alınız!"

Yani ber muktezâ-yı feyz-i tecellî-i rahmânî, âlem-i imkânda ne kadar ihtilâf-ı tabâyi' ve ahkâm-ı mütegâyire ve elvân-ı muhtelife ve emzice-i anâsır var ise, kâffesi aşkın âsârıdır.

> Kad tecella'l-ışku fî kulli'l-cemâli fa'nzurû
> Ez-pes-i her zerre tâbân geşte mihr-i rûy-ı û[374]

İbrethâne-i âleme temdîd-i fikr ü nazar olunca görülüyor ki arz u sema tevâlî tecelliyât-ı zâtî ve sıfât-ı ilâhî ve tetâlî bârikât-ı envâr-ı esmâ-yı nâmütenâhî ile bin tavra ve bin renge bürünüyor. "İnne fî halki's-semâvâti ve'l-arzi ve'htilâfi'l-leyli ve'n-nehâri le-âyâtin li-uli'l-elbâbi."[375]

Arş ki mahzen-i tabâyi' ü ahkâmdır, cevfinde bu kadar ecrâm ile bî-lahza hulk-ı-mâ-lehine pûyân ve sergeşte ve hayran ve bulutlar feyz-i fenâ ile tîre-dil olup giryân ve yerler neş'e-i dil ile handân oluyor. Hevâ-yı nesîmî de hevâdâr-ı kâkül-i kazâ olup sahrâ-yı gabrâda ve vech-i deryâda seyirterek bedâyi'hâne-i tabî'atın yüz bin âsârını izhar ediyor. Denizler de gâh hayrân-ı dîdâr olan âşıksıfat, kemâl-i sükûnetle râkid ve gâh reşâşe-i envâr-ı celâl ile esirip karaları dahi pençe-i savlet ü şiddetine almaya çalışıyor. Hele mahbûb-ı dil-ârâm gibi salınan ağaçlar ve kâkül-i mutarrâ-yı cânân gibi âgûş-ı ibrete yayılan çimenler gâh libâs-ı nezârete bürünüp âlemi endamına hayran ve gâh dest-i hazân ile kabâ-yı hayâttan uryan olup şemâil-i fersûdeleri metâ'-ı adem-âbâd-ı aşk u mahabbeti ilân ediyor.

---

374 Aşk her cemalde tecelli ediyor bakınız, her zerrenin arkasında onun yüzünün güneşi parlar.

375 "Göklerin ve yerin yaratılışında, gecenin ve gündüzün gidip gelişinde elbette sağduyu sahipleri için ibretler vardır." Âl-i İmrân, 3/190.

Mesnevî:

În dırahtânend hem-çun hâkiyân
Desthâ ber kerdeend ez-hâk-dân[376] (1: 2014)

Mûy-ı halkân sad işâret mîkunend
Gûş-dârân hoş ibâret mîkunend[377] (1: 2015)

Bâ-zebân-ı sebz u bâ-dest-i dirâz
Ez-zamîr-i hâk mîgûyend râz[378] (1: 2016)

Ya şu defîne-i acâyib-i kül olan bîçare küre-i arz kalbindeki deryâ-yı âteşîn-i aşk cûş u hurûş edince o kadar kesafet ve resanetiyle beraber bir türlü hazmedemeyip sinesinde açılan koca koca ateş [219] kuyularından dağ parçası gibi şerareler püskürerek ve tarâka-i kıyâmete şebîh ah u enîn ederek sakf-ı âsumânı yakıp yıkıyor. "Fa'tebir minhu yâ uli'l-ebsâri."[379]

Hazret-i Mevlânâ kuddise sırruhu'l-azîzin bu mesnevîsi de bu manaya göre pek rengîn vaki olmuştur:

Işk çûşed bahr-râ mânend-i dîg
Işk sâyed kûh-râ mânend-i rîg[380] (5: 2735)

Işk bişikâfed felek-râ sad şikâf
Işk lerzâned zemîn-râ ez-guzâf[381] (5: 2736)

Men bidân efrâştem çarh-ı senî
Tâ bulend-i ışk-râ fehmî kunî[382] (5: 2740)

Hâk-râ men hâr kerdem yekserî
Tâ zi-zill-i âşıkân bûyî berî[383] (5: 2742)

Hâk-râ dâdîm sebzî vu nevî
Tâ zi-tebdîl-i fakîr âgeh şevî[384] (5: 2743)

---

376 Şu ağaçlar toprağa mensup insanlar gibidir. Elleri konumunda olan dallarını topraktan çıkarmışlar.

377 Ağaçlar onlarla halka doğru yüzlerce işaret ederler. Kulak verenler de o işaretlerden hoş anlamlar çıkarırlar.

378 Ağaçlar yeşil dilleri ve uzun elleriyle topraktan sır söylerler.

379 Ey akıl sahipleri, bundan ibret alın!

380 Aşk, deryayı çömlek gibi kaynatır, dağı kum gibi ezer.

381 Aşk, feleği yüz yerden parça parça eder, Aşk, zemini sebepsiz titretir.

382 Ben bu ulu göğü sen aşkın yüceliğini anlayasın diye yükselttim.

383 Âşıkların mezelletini anlayasın diye toprağı bütünüyle zelil eyledim.

384 Bir fakirin varlığının değişmesinden haberdar olman için toprağa yeşillik ve yenilik verdik.

Bâ-tu gûyed în cibâl-i râsiyât
Vasf-ı hâl-i ışk-râ ender sebât[385] (5: 2744)

Devr-i gerdûnhâ zi-mevc-i ışk dân
Ger nebûdî ışk bifsurdî cihân[386] (5: 3854)

Ama merâyâ-yı eşyâda bârika-feşân-ı ibtisâr olan envâr-ı eşrâr-ı kıdemi mütalâa ve müşahedeye muvaffak olamayanlar vardır ki bunlar eşyanın sûret-i ayniyyesini görüp hakikatinden bî-behredirler. Eşyanın emzice-i mâddîsini tahkikte kalıp "Men iktefâ bi-aklihi dalle"[387] müeddâsınca, kendi akl-ı kâsırlarınca birtakım zannî kanun ve hikmetlere tebaiyetle girîve-i gümân u dalâlette âtıl ve "Kalîlu't-tevfîki hayrun min kesîri'l-akli"[388] hadîs-i şerîfi mazmunundan cahil kalmışlar ve ehl-i hakîkatin ispat ettikleri âsâr-ı rahmet-i rahmâniyyeye iman etmeyip ne'ûzu billâh "Ve men kâne fî hâzihi a'mâ fe-huve fi'l-âhireti a'mâ."[389] âyet-i celîlesine mâ-sadak düşmüşlerdir.

Kâle Sultan Veled:

Işk makbûl-i mukbilân âmed
Gul-i gul-zâr-ı bulbulân âmed (Işknâme: 6)

"Aşk, mukbillerin makbulü geldi ve bülbüllerin gül-i gülzârı geldi."

Yani "mukbil", metâ'hâne-i mekr ü gurûr olan dünyanın hakikaten hayye ve hayyeden daha azarr olan mâl ü menâl ve evlâd u ayalinin ve mansıb u merâtibinin sûretâ olan zevk ü sefâsı serî'ü'z-zevâl ve nice akabât-ı uhreviyyeye dâll olduğunu ve insanın şâyeste-i sa'âdet-gâh-ı kurb ü üns ve eşref-i mahlûkât idiğini tefekkür ederek masivadan i'tizâl ve kalben ve sırren cemâl-i Hazret-i Zü'l-Celâl'e ikbâli edene derler.

Pes demek olur ki aşk, masivadan i'râz ve cemâl-i akdes ü a'lâya ikbâl edenlerin makbulü geldi [220] ve gece gündüz bülbül gibi nâlân u sûzân olan âşıkların gülzâr-ı şevk ü emelinin gül-i ra'nâsı mesabesinde oldu. Malûm ola ki tavîle-i tabî'attan hurûc ve tarîk-i aşk u muhabbete vülûc eden merdlerin her ne kadar derd-i mücâhede ile endamı hayale döner ve renc-i hicr-i yâr ile şem'-i ruhsârı söner ve dem-be-dem ah ü enîn ederek gözünün yaşı cûlar gibi gider. Mecnûnsıfat derîde-girîbân ve şem'a gibi sûzân olur ise de âşıkların bu gûne fecî'aları kendileri için vicdanen bir zevk-i bî-pâyân ve sefâ-yı firâvândır ki bu ahvalden dûr olmamak için daima niyâz-mendlik ederler. Zira âşıklar "Kullumâ sadere mine'l-mahbûbi mahbûbun"[390] mantûkunca her şeyi cânib-i mahbûbdan bilirler;

385 Bu sağlam dağlar, sana sebatta duran aşkın hâlini söyler.
386 Feleklerin devrini aşk dalgasından bil. Aşk olmasaydı cihan donardı.
387 Aklıyla yetinen yolunu kaybeder.
388 *Keşfu'l-hafâ*, c. 2, s. 99, no: 1882. "Kalîlun mine't-tevfîki hayrun min kesîrin mine'l-ilmi ve'l-fi'li."
389 "Şu dünyada kör olan kimse, âhirette de kördür (dünyada doğru yolu göremeyen, âhirette de kurtuluş yolunu göremeyecektir)." İsrâ, 17/72.
390 "Sevgilinin yaptığı her şey sevimlidir."

indlerinde belâ ile sefa yeksan olur. Nitekim Hazret-i Pîr kuddise sırruhu'l-munîr buyurur:

Âşıkam ber-kahr u ber-lutfeş be-cid
Bu'l-aceb men âşık-ı în her du zıd[391] (1: 1570)

Sadreddin hazretleri, *Esmâ-yı Hüsnâ Şerhi*'nde bu mahalle münasip diyor ki "el-Âşiku lâ yezâlu fî hayâtin tayyibetin bi-şuhûdi'l-ma'şûki; ve huvellezî ne'îmu'l-uşşâki ve a'zamu'l-ayşi inde kulli muştâkin, ve in zahere fî zavâhirihim âsâru'l-âlâmi'l-cismâniyyi lâ tukâbilu ni'ame'r-rûhâniyyeti; fe'l-mahcûbu izâ re'â belâen fi'l-uşşâki yahmilu zâlike alâ nefsihi; ve nefsu'l-uşşâki alâ hilâfi mâ yete-vehhemu hâze'l-mahcûbu."

Yani "Âşık, maşûkunun tecellisiyle hayât-ı tayyibede zail olmaz ve bu ise âşıkların nimet ü devletidir ve cemî'-i uşşâk indinde dirliğin a'zamıdır. Ve eğer âşıkların zâhirlerinde âlâm-ı cismânî eserleri zâhir olur ise, onların bu gûne âlâm-ı cismânîleri ni'am-ı rûhâniyyelerine yani min ciheti'r-rûhâniyye kendile-rine vaki olan keşf ü şühûd zevkine mukabil olamaz. İmdi mahcûb ki âşıkların hâlât-ı vicdâniyyelerini ve ezvâk-ı rûhâniyyelerini fehmden âciz olan tabî'at-ı behîme erbabıdır, bu makule olan kimse uşşâkta bir belâ gördüğü vakitte onu kendi nefsinde vaki olan belâ-yı cismânîye hamleder de âşıkı onunla müte'ezzî zanneder. Hâlbuki âşıkların nefs-i nefîsleri bunların vehm ü zanlarının hilâfıdır, zira âşıklar cemâl-i akdes-i Hudâ'ya ve bunlar, nefs-i pür-anâya âşıklardır." Belki âşıklar:

Ger tâc mî nihî garaz-ı mâ kabûl-i tust
Ver tîg mî zenî taleb-i mâ rızâ-yı tust

Ger bende mî nuvâzî veger bende mî koşî
Zecr [221] u nuvâht her çi kunî rây rây-ı tust[392]

niyazıyla demsaz ve

Uktulûnî uktulûnî yâ tukâtu
İnne fî katlî hayâtun fî hayâti[393]

mealiyle zemzeme-perdâz olurlar.

Ey derviş, âşıkların müptelâlıkları bir atiyye-i mahsûsa-i rabbâniyedir ki herkese müyesser değildir. Bârî ta'âlâ, o nimeti ancak âşıklara has kılmıştır. Na-zar-i im'ân ile dikkat buyurulsun ki âşıkların nazar-ı agyârda öyle vahşet-engîz olan hâl-i perîşânları, malik oldukları sa'âdet-i sermediyyelerinin alâmet ü

391 Kahrına da lutfuna da iyice âşığım. Her iki zıt hâle âşık olmam ne tuhaf!

392 Başıma taç koysan da arzum senin kabulündür, kılıç vursan da dileğim senin rızandır. İster bu kuluna lutfet ister kahret, ihsan da olsa azap da olsa sen neyi uygun buldun, se-nin kararın.

393 "Ey Allah'tan sakınanlar öldürün beni öldürün / Çünkü beni öldürmektedir hayat içinde hayat"

nişanı olduğuna delâlet eder âyât-ı beyyinât çoktur. İşte bir kaçı burada beyan olunur:

"Ve lâ tekûlû li-men yuktelu fî sebîlillâhi emvâtun bel ahyâun velâkin lâ teş'urûne."[394] Ayet.

"Ve men ahabbenî fe-kateltuhu ve men kateltuhu fe-aleyye diyetuhu ve men aleyye diyetuhu fe-ene diyetuhu."[395] el-hadîsu'l-kudsiyyu.

"İzâ ahabballâhu abden ibtelâhu ve izâ sabere ictebâhu."[396] Hadis.

Her ki-râ tîg-i mahabbet ser burîd
Ber-makâm-ı evc-i ev ednâ resîd[397]

Zerre-i derd ez-heme âfâk bih
Şemme-i ışk ez-heme uşşâk bih[398]

Âşıkların terakkisi müptelâlıkları derecesi nispetindedir. Binaenaleyh "Eşeddu'l-belâ'i ale'l-enbiyâ'i summe'l-evliyâ'i summe'l-emselu fe'l-emselu"[399] buyurulmuştur. Nebî-i zî-şân aleyhi ve alâ âlihi salâvâtullâhi fî kulli ân efendimizin indallâh kadr ü menziletleri kâffe-i enbiyâdan bâlâ-ter olduğu için cümleden ziyade müptelâ oldu. Nitekim buyururlar: "Mâ ûziye nebiyyun ke-mâ mâ ûzîtu."[400] Bu bahsin ledünniyâtı çok söz götürür ah ah!

Ey âşık, bilmiş ol ki aşk, saltanat u istiğnayı maşûka verdi ve renc ü iftikârı âşıka bahşetti. Âşıkın mezelleti aşkın izzetindendir; maşûkun izzetinden değildir. Zira çok kere olur ki maşûk bende olur ve alâ-külli-hâl gınâ maşûkun sıfatıdır (Kezâ fî *Leme'ât-ı Aşk*). Her ne hâl ise âşık, izzet-i aşkta kesb-i kemâl etmiştir, her varlıktan geçmiştir. "Ve lillâhi mîrâsu's-semâvâti ve'l-arzi."[401] Zatını, sıfâtını, hayatını, dostun zat u sıfât u hayatında ve her arzu ve metâlibini mahbûbun iradesinde ifna etmiştir.

---

394 "Allah yolunda öldürülenlere, "ölüler" demeyin; hayır, onlar diridirler, ama siz farkında olmazsınız." Bakara, 2/154.

395 "Kim beni severse onu öldürürüm, kimi öldürürsem, ona diyet borcum olur, kime diyet borcum olursa, onun diyeti benim."

396 "Allah bir kulu severse, dertlerle sınar, sabrederse onu seçer." *el-Firdevsu bi-me'sûri'l-hitâb*, c. 1, s. 251. "İzâ ehabbellâhu abden ibtelâhu fe-in sabere ictebâhu ve in radiye istefâhu." Krş. *Keşfu'l-hafâ*, I, 77, no: 185.

397 Muhabbet kılıcıyla başı kesilen en düşük kişi, "ev ednâ" makamına erişir.

398 Derdin zerresi bütün âlemden, aşkın kokusu da bütün âşıklardan iyidir. (Attâr, *Mantıku't-tayr*)

399 "En büyük sıkıntıları peygamberler çeker, sonra veliler ve böylece devam eder." Krş. *Keşfu'l-hafâ*, c. 1, s. 130, no: 372, "Eşeddu'n-nâsi belâen el-enbiyâu summe'l-emselu fe'l-emselu."

400 "Hiçbir peygambere benim kadar eziyet edilmedi." *Keşfu'l-hafâ*, c. 2, s. 180, no: 2184, "Mâ ûziye ahadun mâ ûzîtu fillâhi azze ve celle."

401 "Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır (bütün mülk O'na aittir ve O'na kalacaktır)." Âl-i İmrân, 3/180; Hadîd, 57/10.

Urîdu visâlehu ve yurîdu hecrî
Fe-etruku mâ urîdu li-mâ yurîdu[402]

Be-tîrem ger kuşed desteş negîrem
Veger tîrem zened minnet pezîrem[403]

beyitleri âşıkların hasb-i hâli olmuştur.

Muhassal-ı kelâm, aşkın izzet ü gayreti, âşıkta cismen her ne gûne [222] derd ü belâ ve renc ü anâ izhar ederse etsin, mukbillerin yani âşıkların medhûlü değil, makbulü gelmiştir ve gülzâr-ı ayşının gül-i ra'nâsı mesabesindedir.

Kâle Sultan Veled:

Işk bâ-her ki yek nefes sâzed
Her çi dâred be-ışk derbâzed (Işknâme: 7)

"Aşk her kim ile bir nefes düzüle, her neye malik ise, aşkta oynar yani feda eder."

İşte sultân-ı aşk bir vücut ikliminde hükm-fermâ olıcak o vücûd-ı bihbûdda sıfât-ı nefsâniyyeden bir şey kalmayıp "İnne'l-mulûke izâ dehalû karyeten efsedûhâ ve ce'alû e'izzete ehlihâ ezilleten."[404] sırrınca âşıkın kendi varlığı, müsellem-i kudret-i aşk olur.

Işk ân şu'lest ki çun berfurûht
Her çi cuz ma'şûk bâkî cumle sûht[405] (5: 588)

Gayret-i aşk hiç şirket kabul etmez, yani âşıka nefsinde hiçbir şeyin kıymet ve itibarını bırakmaz. "Mâ zâga'l-basaru ve mâ tagâ"[406] hakikatince gözüne ne can ne cinân ne huri ne gılmân görünür ve zebân-ı hâli:

Pederem ravda-i rıdvân be-du gendum bifurûht
Nâ-halef bâşem eger men be-cevî nefrûşem[407]

beytini söyler. Nitekim şifâ-sâz-ı kulûb-ı âşıkîn, sultânu'l-maşûkîn Hazret-i Mevlânâ buyurur:

Âşıkî kez ışk-ı Yezdân hord kût
Sad beden pîşeş neberzed berg-i tût[408] (5: 2716)

---

402 Ben ona kavuşmak istiyorum, o ise benden ayrılmak istiyor. Ben de isteğimi onun isteğine bırakıyorum. (Fahreddîn-i Irâkî, *Gülşen-i Râz*)

403 Beni kılıçla öldürse elini tutmam; okla vursa bile onu minnet kabul ederim. (Hafız)

404 "Hükümdarlar bir ülkeye girdiler mi, orayı bozarlar, halkının şereflilerini alçaltırlar." Neml, 27/34.

405 Aşkın öyle bir ateşi var ki yandığında sevgiliden başka herkesi yakar.

406 "(Muhammed'in) Göz(ü) şaşmadı ve azmadı." Necm, 53/17.

407 Babam (Hz. Âdem), cenneti iki buğday tanesine sattı. Ben de onu bir arpaya satmazsam babama yaraşır evlât olmayım. (Hafız)

408 Tanrı aşkından rızıklanan âşık katında yüz bedenin bir dut yaprağı kadar değeri olmaz.

Âşık-ı ân Leyli-i kûr u kebûd
Mülk-i âlem pîş-i û yek terre bûd[409] (5:2719)

Pîş-i û yeksân şude bud hâk u zer
Zer çi bâşed ki buved cân-râ hatar[410] (5: 2720)

Her çi cuz-i ışkest şud me'kûl-i ışk
Du cihân yekdâne pîş-i nûl-i ışk[411] (5: 2726)

Âşıkân der-seyl-i tund uftâdeend
Der-kazâ-yı ışk dil binhâdeend[412] (6: 910)

Hemçu seng-i âsiyâ ender medâr
Rûz u şeb gerdân u nâlân bî-karâr[413] (6: 911)

Tâ tu bâşî der-hicâb-ı bu'l-beşer
Serserî der-âşıkân kemter niger[414] (5: 2761)

Kâle Sultan Veled:

Işk bâşed hemîşe keşf-i hicâb
Fârigast û hem sevâb u ıkâb (Işknâme: 8)

"Aşk olur hemîşe keşf-i hicâb. Aşk hem sevâb u ikâbdır; hem sevâb u ikâbdan fariğdir."

İmdi malûm olsun ki keşf burada be-ma'nâ kâşiftir; masdar-ı mübâlagadan ötürü fail manasına istimal olunur, "reculun adlun"[415] gibi "âdil" manasına. Bu beytin ikinci mısraında lâfızca bir mülâyemetsizlik hissolunur ise de diğer nüshası bulunamadığından alâ-hâlihi tefsir olunmuştur.

[223] Vaktaki aşk, âşıkta vâsıl-ı derece-i kemâl ola, aşk be-hükm-i "Kuntu sem'ahu ve basarahu"[416] Hak'la işitici ve Hak'la görücü yani Hak ile Hak olunca keşf ki mâverâ-yı hicâbda olan umûr-ı gaybiyye ve hakîkiyyeye muttali olmaya derler, âşıkta zuhur eder.

Malûm ola ki mükâşefenin her nevi, esmâ-yı ilâhiyyenin tecellisinden hâsıl olur. Hak ile Hak olmak dahi Hakk'ın sıfâtı envârının tecellisine mazhar ol-

409 Kör ve kebûd olan Leylâ'nın âşığı katında âlem mülkü bir tere otundan ibaretti.
410 Onun yanında toprakla altının değerce farkı yoktu. Altın ne ki onun için can kaygısı bile kalmamıştı.
411 Aşkın haricinde her şey aşkın yiyeceğidir. İki cihan, aşkın boğazında bir yem tanesinden ibarettir.
412 Âşıklar, şiddetli sele düşmüşlerdir, onlar gönüllerini kazanın hükmüne bırakmışlardır.
413 Âşıklar, bir merkezde dönmekte olan değirmen taşı gibi gece gündüz ihtiyarsız dönmekte ve inlemektedirler.
414 Madem sen Âdem'in örtüsündesin, öyleyse âşıklara aşağı yaratıklarmış gibi bakma.
415 "Adil bir adam."
416 "Onun kulağı ve gözü olurum." *el-Buhârî*, c. 5, s. 2384, no: 6137.

maktır. Bu hâlde âşıkın kendiliği kalmayıp libâs-ı ma'şûka bürününce "Re'aytu rabbî bi-ayni rabbî"[417] manası zuhur eder ve âşıkın bu veçhile keşf ü şühûduna sebep aşk olmak haysiyetiyle aşk, kâşif-i hicâb olur, fe'fhem.

Mısra'-ı sânî "Işk hem sevâbest u hem ıkâb u hem ez-sevâb u ıkâb fârigast" takdirinde ola. "Sevap", Cenâb-ı Rabbü'l-erbâb hazretlerine kulun taatı mukabilinde olan cezâ-yı hayrdır. "Ikâb" dahi günaha mukabil olan azaptır. Sevap, taatın nevine ve derecâtına göredir. Avamın taatının sevabına mahal, ahirette cennet-i âciledir. Âşıkların sevabına mahal ise kable'l-âhiret dünyada olan cennet-i âciledir ki fenâ-fillâh ve bekâ-billâh makamıdır. Her ne kadar avam dahi "el-Îmânu fî kalbi'r-ricâli en yuhibbellâhe azze ve celle"[418] hadîs-i şerîfi misdâkınca muhibler ise de bunların hubb u aşkı bazı illetlere uğrayıp bir tabîb-i müşfik yani bir mürşid-i kâmil elinden ilâç görmediği için mürşit elinde perverde olan âşıklar gibi cennet-i âcileye istihkak kesb edemezler. "el-Cezâu min cinsi'l-ameli."[419]

Hayf bâşed ber-tu ey sâhib-huner
K'enderîn vîrâne rîzî bâl u per

Cehd kun în bend ez-pâ bâz kun
Ber-firâz-ı lâ-mekân pervâz kun[420]

Ey aziz, bu cennetlere vusul himmet kanadıyladır. Şehbâz-ı himmetin âşiyâne-i dünyânın hâr u hasına kapılmayıp da âheng-i firdevs-i a'lâ ederse, ni'am-ı âcile ile zevk-yâb olursun. Ve eğer himmetin âlâyiş-i dünyâya masruf olur ise, cennet-i âcileye dahi yol bulamayıp hasire'd-dünyâ ve'l-âhiret kalırsın. "Himmetu'l-mer'i kîmetuhu"[421] mefhûmunda olan:

Ger der-taleb-i lokma-i nânî nânî
Ver der-taleb-i cevher-i cânî cânî[422]

Beyt-i şerîfi bu davaya şahittir. Ve ehlullâh efendilerimizin bu bapta nasihatleri çoktur azizim.

Şukufte gulbun-i cevzâ berây-ı nuzhet-i tust
Tu ser be-kulhan-ı gîtî çirâ furûdârî[423]

---

417 "Rabbimi rabbimin gözüyle gördüm."

418 "İnsanların kalbinde iman(ın belirtisi), Yüce Allah'ı sevmeleridir."

419 "Ceza, ilgili eylemle aynı cinsten olur." *Keşfu'l-hafâ*, c. 1, s. 397, no: 1070.

420 Ey hüner sahibi, yazık sana ki bu viranede boy pos atmışsın. Gayret et de bu bağdan ayağını kurtar, mekânsızlık zirvesine kanat çırp. (Şeyh Behâyî, *Nân u Helvâ*)

421 "Kişinin alicenaplığı onun değeridir."

422 Bir lokma ekmek talebindeysen ekmeksin; can cevherine talepliysen cansın (Mevlânâ, *Divan*).

423 İkizler burcunun gülü senin hoş kokundan açıldı, öyleyse güneş külhanının karşısında niçin başını eğiyorsun? (Mevlânâ, *Divan*)

Pâye-i aşkın tavsîfi [224] ve ni'met-i şevkin tarifi havsala-i beşere sığmaz azizim.

Bigûş Hâce vu ez-ışk bî-nasîb mebâş
Ki bende-râ nehıred kes be-ayb bî-hunerî[424]

Ikâb dahi günahın, masiyetin nevine göre kezalik hem dünyevîdir, hem uhrevîdir. Avamın ıkâbı, nâr-ı nîrândır; âşıkların ıkâbı, nâr-ı hicrândır. Nitekim denilmiştir:

Telh-ter ez-zehr-i hicrân hîç nîst
Der-firâkat gayr-ı pîçâpîç nîst[425] (1: 3902)

Pes ma'nâ-yı mısra'-ı sânî demek ola ki levâzım-ı aşka riayet eden, rehîn-i sevâb ve riayet etmeyen, karîn-i ıkâb olur. Aşkın ıkâb ve sevabından fariğ olması ise abd-i mükellefin ihtiyarının beyne's-sevâb ve'l-ıkâb vücup ve duhulü itibarıyladır ki aşkın sevap ve ıkâb yüzünden taalluk u müdahalesi abd-i mükellefin ihtiyarının beyne tarafi't-tefrît ve'l-ifrât insirafına mahmuldür. Kemâ kâlallâhu ta'âlâ azze ve celle: "Mâ esâbeke min hasenetin fe-minellâhi ve mâ esâbeke min seyyietin fe-min nefsike."[426]

Kâle Sultan Veled:

Işk bâ-her kesî inâyet kerd
Ez-ezel tâ ebed himâyet kerd (Işknâme: 9)

"Aşk her kimseye inayet eyledi, o kimseyi ezelden ebede dek himâyet eyledi."

Yani suver-i ilmiye ki mertebe-i a'yân-ı sâbitedir, hakâyık-ı eşyâ orada vücûd-ı ilmî ile mevcutturlar. O mertebede herkesin hakikati mevhibe-i ilâhiye olan vüs'at ve istidadına göre neş'e-i aşk u muhabbeti kabul eyledi.

Şeribnâ alâ zikri'l-habîbi mudâmeten
Sekirnâ bihâ min kabli en yuhleka'l-kermu[427]

Elan herkesin câm-ı vücûdunda mevc-engîz olan neşe ve zevk u şevki o miktar olsa gerektir. Bu manaya meşâyıh ıstılahında feyz-i akdes ve feyz-i mukaddes denir. Feyz-i akdesin ve feyz-i mukaddesin tarifi şöyledir ki gayb-ı hüviyyet-i ilâhiyyeden mertebe-i a'yâna her şeyin ayn-ı sâbitesine gelen feyze, "feyz-i akdes" ve mertebe-i a'yândan her şeyin ayn-ı sâbitesinden âlem-i şühûdda olan sûret-i

424 Ey Hace (Hâfız), gayret et, aşktan nasipsiz kalma, zira hünersiz bendeyi kimse satın almaz.

425 Hicran ve ayrılık zehrinden ziyade acı hiçbir şey yoktur. Senin firakında, ayrılığında büklüm kıvrım kıvrım olmaktan başka gayrı bir şey yoktur.

426 "Sana gelen her iyilik Allah'tandır, sana gelen her kötülük de kendi(günahın yüzü)ndendir." Nisâ, 4/79.

427 "Üzüm yaratılmadan önce sevgilinin yadıyla bir şarap içtik ve o şarapla sarhoş olduk." *Dîvânu İbni'l-Fârıd*, s. 179, (*Hamriyye*).

muayyenesine in'itâf eden feyze, "feyz-i mukaddes" denilir (Kezâ fî *Şerhi Esmâi'l-Husnâ li el-Câmî* kuddise sırruhu.)

Binâen alâ-hâzâ ehl-i basîret her kârın fatihasına nazar ederler, hatimesine itibar etmezler. "es-Sa'îdu sa'îdun fî batni ummihi ve'ş-şakiyyu şakiyyun fî batni ummihi."[428] Bu makama göre şeref-vâki' olmuş ola.

İmdi bu mukaddime malûm oldu ise ma'nâ-yı beyt, mertebe-i ûlâda aşk her kime ne derece inayet eyledi ise yani her kimin hakikatine ne keyfiyetle [225] in-'itâf eylediyse, ta ebed o kimseyi havza-i tasarruf u himâyetinde o suretle mesut ve bahtiyar eyledi demektir. Bu bahis, sırr-ı kadere intikal eder. Binaenaleyh bu bapta çok söze izn-i şer'î yoktur, fe-te'emmel.

Fe kâle Hazret-i Mesnevî münâsiben bi-hâza'l-makâm:

Kâr ân dâred ki pîş ez-ten bidest
Bigzer înhâ ki nev hâdis şudest[429] (2: 1051)

Kâr ârif-râst k'û ne ahvelest
Çeşm-i û ber-kişthâ-yı evvelest[430] (2: 1052)

Kâle Sultan Veled:

Işk sayyâd-ı murg-ı insânîst
Işk mecmû'-ı her perîşânîst (Işknâme: 10)

"Aşk, murg-ı insânînin sayyâdıdır; aşk her perişanlığın mecmuudur."

Yani murg-ı insânî rûh-ı ulvîdir, rûh-ı lâhûtîdir. Emânet ü ma'rifet-i îmânı hâmil olan bu rûh-ı a'zamdır. Zât-ı Hakk'a rubûbiyyet yüzünden mahzardır, "Ve nefahtu fîhi min rûhî"[431] izafetiyle mükerremdir. Rûh-ı hayvânî, bunun âsârından bir eserdir. Beden, mevt ile fena buldukta, akıl ve marifet ve iman bu ruh ile gider. Kabirde müsâb olan, muazzep olan bu ruhtur. Ba'de fenâi'l-beden zevk-ı dîdâr-ı yâr ile zevk-yâb olan, bu rûh-ı pür-fütûhtur. Aşk, bu âşiyâne-i insâna mensup olan murg-ı rûhu ta âlem-i emrden sayd edip bu kadar temaşa melekûtu seyr ü devr ettirerek bu ârâm-gâh-ı çend-rûzeye getirdi. Buradan yine gülşen-i hakîkîye alıp gider. Hazret-i Mısrî'nin:

Gökte uçarken seni indirdiler
Çâr unsur bendlerine vurdular

Nûr iken adın Niyâzî koydular
Şol ezel ki itibârın kandadır

---

428 "İyi, annesinin karnında iyi, kötü de annesinin karnında kötüdür." *Keşfu'l-hafâ*, c. 1, s. 452, no: 1475 başlığı altında "es-Saîdu men sa'ide fî batni ummihi ve'ş-şekiyyu men şekâ fî batni ummihi" başlığı altında çeşitli şekilleri gösterilmiş. Ayrıca bkz. *Keşfu'l-hafâ*, c. 2, s. 11, no: 1559 "eş-Şakiyyu men şekâ fî batni ummihi."

429 İşi tenden önce olan tutar. Öyleyse sonradan olanları bırak.

430 İş arif içindir, zira o şaşı değildir. Onun gözü daha önce ekilenler üzerindedir.

431 "Ve ona ruhumdan üflediğim zaman." Hicr, 15/29.

beyitleri murg-ı insânînin seyranını hâkîdir. Malûm ola ki murg-ı insânî bu çemenistân-ı fânîye gelip burada çâr unsur çöpüyle kurulmuş âşiyâne-i tende birkaç günceğiz ârâm eder, ta ki bu yuvada da marifet yavrularını çıkara ve onlar ile bir araya yine lâne-i aslîsine pervâz eyleye.

Hoca Hâfız buyurur:

Bâl bigşâ vu safîr ez-şecer-i Tûbâ zen
Hayf bâşed çu tu murgî ki esîr-i kafesî[432]

Ey aziz, işte bu nükte malûm olduysa, murg-ı rûhu bu cîfe-gâh-ı dünyâda sıfât-ı nefsâniyye tuzaklarına giriftar ve merg-zâr-ı ins ü kuds cânibine bâl-ı şevk ü iştiyâkını tahrik eyleme ki istidadın var iken cîfe-i dünyâda bâl ü perini düşürerek naçar kalmak, muvâfık-ı re'y-i insânî olmadığını tefekkür ve iz'an eyleyesin.

Tûtiyân der-şekkeristân kâmrânî mîkunend
V'ez-tahayyur dest ber-ser mîzened miskîn meges[433]

[226] Aşkın mecmû'-ı her perîşânî olması, âlem-i kevn ü fesâdda mer'î ve mahsûs olan her perişanlık bir zıll-ı zâil müteferri'âtı olup bunlar ise, esmâ-yı mütekâbile âsârı olarak sâ'ika-i aşk ile ser-zede-i zuhûr olmasıyla cümle perişanlık deryâ-yı aşkın emvacı mesabesinde olur. Bu cihetle ne kadar perişanlık var ise bi-hasebi'z-zuhûr mecmu'u aşktır. Nitekim kibâr-ı meşâyıh-ı Kâdiriyyeden Şeyh Hâlis kuddise sırruhu Mesnevî-i şerîfin on sekiz beytine yapmış oldukları şerhte buyururlar:

Bâtın u zâhir heme ışkest ışk
Evvel u âhir heme ışkest ışk[434]

Her kucâ şûrî ki dîdî ışk bîn
Her kucâ sûrî ki dîdî ışk bîn[435]

Her kucâ şûrî ger peydâ âmede
Neş'e-i ışkest k'ân câ ser-zede[436]

Şûr der-mey nâle der-ney ışk kerd
Murdegân-râ serbeser hay ışk kerd[437]

---

432 Himmet kanadını aç ve Tuba ağacından ıslık çal. Yazık senin gibi bir kuşun yatağa esir düşmesi!

433 Dudu kuşları şekeristanda sefa sürmekteler. Miskin sinekse şaşkınlıktan elini başına vurmakta (Hâfız).

434 Açık gizli ne varsa aşktır; önce sonra ne varsa aşktır.

435 Nerede bir acılık gördün, onu aşk gör; nerede bir düğün gördün, onu aşk gör.

436 Her nerede bir kargaşa meydana gelmişse, o aşk neşesidir, oraya başını vurmuştur.

437 Şarapta acılık, neyde inleme aşktan oldu; ölüler baştan başa aşkla diri oldu.

Kâle Sultan Veled:

Işk dîvâne kerd âkıl-râ
Işk huşyâr kerd gâfil-râ (Işknâme: 11)

"Aşk, âkılı divane eyledi; aşk, gafili âkıl eyledi."

Yani şol bahtiyar kimse ki sefîne-i vücûdu sademât-ı emvâc-ı aşka giriftar ola, ke'l-meyyit beyne-yedeyi'l-gassâl hiçbir iktidara malik olamayacağından ve etvâr-ı aşk ise sâde-dillerin resm ü âdetine bir veçhile tevfik kabul etmeyeceğinden erbâb-ı rüsûm indinde divane olur. Hâlbuki kaziyye ber-aks idiği inde'l-ukalâ malûmdur. Ve "Lâ-yekmulu'l-abdu hattâ lâ yukâle lehu mecnûn"[438] bu davaya şahittir. Binâen alâ-zâlik aşk, âkıl-ı deryâ-dil olan âşıkı inde-i'tibâri's-süfehâ divane eyledi. Ve dahi gafil, ezvâk-ı zâile-i dünyeviyyeye aldanıp da zevk u vecd ü irfandan bî-behre kalan kimse olup böyle olanların câmi'iyyet-i asliyesinde mevdû' olan mâye-i aşk inâyet-i ezeliyye-i samedânî taallukuyla zuhura gelince, o kimse hâb-ı gafletten bîdâr ve huşyâr olur. Bu surette dahi aşk, gafili huşyâr eyledi denilir.

Kâle Sultan Veled:

Işk-râ âteşest sûzende
Merd-i âzâd-râ kuned bende (Işknâme: 12)

"Aşkın bir âteş-i sûzendesi vardır ki her kimin vücudunda şu'le-fürûz olsa, ma'şûk-ı bâkîden maadayı ihrâk eder."

Işk ân şu'lest ki çun berfurûht
Her çi cuz ma'şûk bâkî cumle sûht[439] (5: 588)

Rivayet olunur ki cehennem diye ki "Ya rab, günahkârları benim ateşimle [227] muazzep etmekle ihâfe buyuruyorsun. Beni dahi muazzep etmek murat buyurur isen, ne ile muazzep eder idin?" Hitâb-ı İzzet varit ola ki "Ateş-i kübrâm ile muazzep ederdim." Cehennem diye ki "Ya rab, benim ateşimden daha şiddetli ateşin var mıdır ki ben ondan muazzep olayım?" Cenâb-ı Hak buyura ki "Benim âşık-ı sâdıklarımın derununda bir aşk ateşi vardır ki o ateşe seni ilka etsem, yanıp muazzep olmaklığın bî-gümândır." Bundan dolayıdır ki müminler sırattan mürur eder iken cehenneme varit ve dahil olduklarında cehennem: "Ya mümin, tez geç, zira nurun nârımı söndürüyor!" diye nida ede. Kemâ kâle'n-Nebiyyu sallallâhu ta'âlâ aleyhi ve sellem "Tekûlu'n-nâru yevme'l-kiyâmeti cuz yâ mu'minu fe-inne nûreke etfa'e nûrî."[440]

Ömer el-Fârûk radıyallâhu anhu hazretlerine şeytan kendisini arz edip der ki "Gel ya Ömer, şu mescidin içerisine nazar eyle. Şu kıyamda olan şahıs,

438 "Kendisine deli denilmedikçe kul tekâmül etmiş olmaz."

439 Aşkın öyle bir ateşi var ki yandığında sevgiliden başka herkesi yakar.

440 "Kıyamet günü ateş, "Ey mümin geç, çünkü senin nurun benim alevlerimi söndürüyor" der". *Keşfu'l-hafâ*, c. 1, s. 313, no: 1010. "Tekûlu'n-nâru li'l-mu'mini yevme'l-kiyâmeti cuz yâ mu'minu fe-kad atfe'e nûruke lehebî."

zâhid-i sâde-dildir ve onun yanında hufte olan şahıs dahi âşık-ı sâdıktır. Eğer bu âşıkın ateş-i aşkından sipend-âsâ yanmaklığım havfı olmaya idi, bu zâhidin hatırını berbat ve ibadetini ifsat etmek benim için pek âsân idi" der. Âteş-i aşk keyfiyetini semenderân-ı aşktan sormak gerektir.

Işk pes kermîst ender lâ-mekân
Heft dûzah ez-şerâreş yek duhân[441] (6: 4607)

Z'-âteş-i âşık ezîn rû ey safî
Mîşeved dûzah za'îf u muntafî[442] (6: 4608)

Gûyedeş bigzer sebuk ey muhteşem
Verni ez-envâr-ı tû murd âteşem[443] (6: 4609)

Hest lerzân z'û cahîm u hem cinân
Nî mer în-râ nî mer ân-râ z'û emân[444] (6: 4614)

În çunîn fermûd mevlânâ-yı mâ
Kâşif-i esrârhâ-yı kibriyâ[445] (4: 3358)

Âteş-i sûzende-i aşkın, azat olan merdi bende etmesi mi...? Şayet ki muktezîyât-ı tabî'iyyesine mutat olan yani efkâr-ı nefsâniyyesini icrada hür ve azade olan kimse, mazhar-ı hidâyet olup esbâb-ı aşk u muhabbete temessük ve bir mürşid-i aşkın dâmen-i fevz ü inâyetine teşebbüs edip kalbinde âteş-i aşk zuhur eyledikte, evvelki azadeliği gidip hükm-i aşka can u gönülden bende olacağından böyle kimse için "Aşk, merd-i âzâdı bende eyledi" denir. Hazret-i Pîr'in bu beyitleri dahi bu manayı teyit eder:

Işk der-dâm âverd sayyâd-râ
Işk sâzed bende her âzâd-râ[446]

Bende âzâdî tama' dâred zi-ced
Âşık âzâdî nehâhed tâ ebed[447] (5: 2729)

Kâle Sultan Veled:

Işk kâfir kuned musulmân-râ
Hem be-kâfir bibahşed îmân-râ (Işknâme: 13)

[228] "Aşk, müslümanı kâfir eder, hem kâfire iman bahşeder."

---

441 Aşk, mekânsızlıkta bir keremdir ki yedi cehennem onun şeraresinden bir dumandır ancak.
442 Ey gönlü saf kişi, âşığın ateşine nispet cehennem zayıf ve sönük kalır.
443 Cehennem, âşığa "Çabuk geç, yoksa sendeki nurlardan dolayı ateşim ölecek" der.
444 O kuldan hem cennet hem cehennem titrer. Ne buna ne ona o kişiden eman olur.
445 Ululuk sırlarının kâşifi olan efendim böyle dedi.
446 Aşk, avcıyı tuzağına düşürür; aşk, hürleri köle eder.
447 Kul olan, cet ve talihinden kurtulmak arzusunu gösterir. Oysa âşık ebediyyen azat olmak istemez.

Yani bu beyte birkaç veçhile mana verilmek mümkündür. "Kâfir" bi-hasebi'l-luga, "örtücü" manasına olmakla mertebe-i şühûda vâsıl olan müslüman, "Mâ re'aytu şey'en illâ ve re'aytullâhe kablehu"[448] şehadetince eşyanın sûret ü vücûd-ı müstearını göremeyeceğinden ve bu mertebe aşkın kemal mertebesi yani mertebe-i fenâ ve bekâ olduğundan bu mertebeye göre "Aşk kâfir kuned musulmân-râ" denilmek be-câdır, fe'fhem. Ama bir vecih dahi vardır ki kâffe-i eşyâda ve be-tahsîs benî beşerde bir cevher-i hüsn ü ân vardır ki temaşası her görenin kabiliyetine göre bir başka zevk u neşât verir. Hakîkat-bîn olanlar, her şeyde cemâl-i Hakk'ı müşahede ederler:

Pîş-i âşık cebhe-i her zerre Tûrî mîşeved
Cilve-gâh-ı hüsn-i cânân-ı hâs kûh-i Tûr nîst[449]

Ancak dîde-i basîreti küşade olmayanlar, her şeyin sûret-i zâhirîsini görüp suretâ hüsn ü kubh ispat ederler ve her ne ki ma'rûz-ı nazar-ı iştihâları olsa, ona firifte olurlar:

Hestî ki der-û zuhûr-ı âyât-ı Hakkest
Der-dîde-i ehl-i keşf mir'ât-ı Hakkest

Pes zâhir-i û mubîn ki ma'rûz-ı fenâst
Der-bâtın-ı û niger ki ân zât-ı Hakkest[450]

İnsan, ahsen-i takvîm üzere halk olunmakla mahlûkatın en güzel ve en ekmelidir. İnsana nazar-ı şehvetle bakanlar, gül yüzüne, âhûvâne gözlerine, hilâl kaşlarına, sümbül saçlarına; hâsılı suretâ malik olduğu metâ'-ı hüsn ü ânına nazar eder de mücerret sâ'ika-i şehvet ile üftâde-i aşk u muhabbeti olur.

Asl-ı sad Yûsuf cemâl-i zu'l-celâl
Ey kem ez-zen şev fidây-ı ân cemâl[451] (5: 3239)

Bu mukaddime malûm olduysa, Hazret-i Sultan Bahaüddin Veled'in "Aşk müslümanı kâfir eder" buyurmalarında, ola ki Şeyh San'a ve Şeyh Sakâ ve daha bunlar gibi mahkûr-ı aşk olanlara işaret ola. Bunlar birer müfide müslüman iken, kazaen birer kâfir kızının güzelliğine kapılıp dereke-i aşk-ı mecâzîye uğradılar ve akıbet tanassur eylediler ki hikâyeleri meşhurdur. Şeyh San'a'ya hidâyet-i rabbânî erişip yine şeh-râh-ı îmâna ric'at edince mukaddemâ şeyhi varta-i küfre ilkâ edinceye kadar nâz u istiğna eden Mısır memleketinin kızının kalbine li-hikmetin şeyhin aşk u muhabbeti intikal eylemekle kız, şeyhe rica ve niyaz ve şeyh kıza rûy-ı istignâ [229] ve naz göstermeye başladı. Kız, şeyhe olan

448 "Hiçbir şey görmedim ki onda ya da ondan önce Allah'ı görmüş olmayayım."

449 Âşıklar için her zerre Tur'dur. O özel cananın güzelliğini yansıttığı yer Tur dağı değildir.

450 Varlık, Hak ayetlerinin zuhur yeridir. O, keşf ehlinin gözünde Hakk'ın aynasıdır. Onun dışı yokluk yüzünü gösterir. İçine dikkatle bak ki o, Hakk'ın zatıdır.

451 Yüz Yusuf'un aslı Tanrı'nın cemalidir. Kadından daha aşağı ol, onun cemaline kendini feda et.

temâyülât-ı kalbiyyesinde naçar kalıp akıbet şeyhin vuslatının arzusuyla şeref-i İslâm ile müşerref oldu. "Yudillullâhu men yeşâu ve yehdî men yeşâu."[452] Bu gibi hâlâtın elan vukuu çoktur. İşte bu üslûb-ı mecâzî ile de aşk, müslümanı kâfir eder ve kâfire iman bahşeyler.

Bülbül-i gûyende-i hakâyık Gülşenî Hazret-i Şeyh Hasan Sezâî buyurur:

Zülfün içre vechini cânâ çü pinhân eyledin
Ehl-i îmânı o vech ile perîşân eyledin

Eyledin envâr-ı hüsnün târ-ı zülfünden ayân
Beste-i zünnâra ya'nî arz-ı îmân eyledin

Pertev-i aşkın hidâyet oldu inkâr ehline
Kâfir-i hüsnün olanları müsülmân eyledin

Hakk'ın gayrıya olan muhabbet, mûcib-i hüsrân u nedâmet olduğuna dair Mesnevî-i şerîf'te varit olmuştur ki:

Işk zi-evsâf-ı Hudây-ı bî-niyâz
Âşıkî ber-gayr-ı û bâşed mecâz[453] (6: 971)

Zân ki û husn-i zer endûd âmedest
Zâhireş nûr enderûn dûd âmedest[454] (6: 972)

Çun reved nûr vu şeved peydâ duhân
Bifusurd ışk-ı mecâzî ân zemân[455] (6: 973)

Vâ-reved ân husn sûy-ı asl-ı hod
Cism mâned kunde vu rusvây u bed[456] (6: 974)

Nûr-ı meh râci' şeved hem sûy-ı mâh
Vâreved akseş zi-dîvâr-ı siyâh[457] (6: 975)

Pes bimâned âb u gil bî-ân nigâr
Kerded ân dîvâr bî-meh dîv-vâr[458] (6: 976)

---

452 "Böylece Allah, dilediğini şaşırtır, dilediğini doğru yola iletir." Müddessir, 74/31. Metinde "Yudillu bihi men yeşâu ve yehdî bihi men yeşâu" şeklindedir.

453 Aşk, mutlak Tanrı'nın sıfatlarındandır. Âşıklık, onun dışındakiler için mecazdır.

454 Diğerlerinin güzelliği yaldızlanmış hükmünde geldi. Onların görünüşü nur, içi dumandır.

455 Nur gittiğinde duman peyda olur, o vakit mecazî aşk donar.

456 O güzellik kendi aslına döner, geride kokmuş, rezil olmuş cisim kalır.

457 Ay ışığı aya döner, kara duvardan aksi yine geri gider.

458 Sonra o su ve toprak sevgilisiz kalınca, aysız kalan duvar dev gibi kötü olur.

Kalb-râ ki zer zi-rûy-ı û bicest
Bâz reft ân zer be-kân-ı hod nişest[459] (6: 977)

Pes mis-i rusvâ bimâned dûd-veş
Z'û siyeh-rû-ter bimâned âşıkeş[460] (6: 978)

Işk-ı bînâyân buved ber-kân-ı zer
Lâ cerem her rûz bâşed bîş-ter[461] (6: 979)

Zânki kân-râ der-zerî nebved şerâk
Merhabâ ey kân-ı zer lâ şekke fîk[462] (6: 980)

Kâle Sultan Veled:

Işk fârig zi-dâm u dâne buved
Acebâ û der-kudâm hâne buved (Işknâme: 14)

Işk ez-dîdehâ nihân bâşed
Dâim ender meyân-ı cân bâşed (Işknâme: 15)

"Aşk, dâm u dâneden fariğ olur. Acep o hangi hanede olur? Aşk gözlerden nihan olur ve daim meyân-ı cânda olur."

Yani dâm u dâneden murat, metâ'-ı dünyâdır. Ezân-cümle mahbûbelerin rûy-ı tâbnâkında mevdû'-ı yed-i kudret olan hâl-i anberîn ve zülf-i müşkîn ki bunlar ehl-i hakîkate Hakk'ın zat ve sıfâtını tefsir eder ve erbâb-ı hevâ ve hevesin nazar-ı şehvetini kızıştırır. Safahât-ı eşyâda nazar-rübâ olan revnak u letafet, aşkın âsârı ve mekr ü âlıdır. Yoksa, zât-ı aşk bir hûrşîd-i ilâhîdir ki dâm u dâneden [230] fariğdir, yani hâlîdir. Güneşin nuru, zevâhir-i eşyâyı tenvir edip zatı eşyadan fariğ olduğu gibi, yahut ruhun bedende olan sereyânı gibi. Ama ehl-i şühûd nazarında dâm u dânenin dahi vücudu yoktur; var ise itibarîdir, fe'f-hem.

Aşk, Hakk'ın aşk yüzünden zuhuruna isim olmakla sair sıfât-ı ilâhiyye gibi eşyada âsârını izhar edip ancak hakikati gayr-ı mahsûstur. Meselâ "el-Aliyy" ism-i şerîfi gibi ki mutlak Allah'a mahsustur. Bir manadır ki cemî'-i mahlûkâta sirayet etmiştir, her şeyde bir başka ulviyet gösterir; şümulü âmdır. Bundan dolayı cemî'-i eşyanın her birinde bir kemal vardır ki aherde yoktur. O şey o kemaliyle gayrıdan derecesi âlîdir. Meselâ insan cümle halktan âlîdir, Câmi'-i kemâlât olduğu haysiyetten. Ama bir sinek ondan âlîdir, şol cihetten ki sinek uçar, insan uçmaz. Bir karıncada da bu kemal olur ki insân-ı kâmilde olmaz. Her şeyin bir kemal ile vücuda gelmesine sebep, Hakk'ın nice kemal yüzünden bilinmesidir. Sair esmâ-yı külliyye ve cüz'iyye buna kıyas oluna.

---

459 Kalbin yüzündeki altın gitse, geriye kalanı kendi ocağına gidip oturur.
460 Rüsva olan bakır, duman gibi kalır. Âşığın bundan dolayı yüzü daha kara olur.
461 Görenler aşkı altın madeninde olur ve şüphesiz onların sevdası her gün ziyadeleşir.
462 Onların ocakta altınına ortak olmaz. Merhaba ey altın ocağı, sende şüphe yok.

Husûsâ aşk, Hakk'a nispetle bir sıfattır ki her şeyde bir yüzden arz-ı kemâl etmiştir. Zira her şeyin bir sevilir yüzü vardır. Her şeye ehlinin nazarıyla bakmak gerektir. Nitekim bir zat, bağa gider iken kırda yol üzerinde necis içinde cu'al denilen böcekleri görür. Bîçare suret-bîn olduğundan o böceklerin insanın güzergâhından öyle fışkıları izale etmek gibi bir hizmette bulduğuna gafil olmasıyla "Ya rab, böyle fışkı içinde bu böcek yaratmakta ne muhsinât vardır?" gibi küstahane zanda bulunur. Badehu o zat, bir yaraya müptelâ olur, bir çare bulamaz. Bir gün konağında misafir kalan bir seyyah dervişe derdini arz eder. Seyyah o böceklerden getirilmesini uşağına söyler. Daha bu böcekler getirilmeksizin o zat agâh olup "Ey derviş fehm ettim, yarama çare bulundu" der. Ve böcekler geldikte derviş onları sahk edip yarasına vurur ve iltiyam bulur ve o zat da mütenebbih olur.

Yine mervidir ki bir gün dânende-i hakâyık-ı eşyâ Nebiyy-i müctebâ aleyhi salâvâtullâhi bi'l-guduvvi ve'l-mesâ hazretleri sahâbe-i güzîn rıdvânullâhi ta'âlâ aleyhim ecma'în hazerâtıyla bir mahalden mürur eder iken, bir kokmuş köpek [231] lâşesi görürler. Nezd-i âlîlerinde bulunanlar burunlarını tutup başlarını diğer canibe çevirirler. Hazret ise "Ne güzel dişleri var!" deyip kemaline bakın, noksanına bakmayın demeyi remz eder.

Ve yine bu manaya dair der ki "Hazret-i Mevlânâ bir mahalden mürur ederken dar ağacına salb olunmuş bir mücrimin ayağını öper. Yanında bulunanlar: "Sultanımız, bu bir kâtil canidir! Ne hikmettir ki ayağını öpersiniz?" deyince, "Bu adamın sülûk ettiği yolun nihayet ve kemâli budur, bu gayete dek yolunda sebat ettiği için" diye yanındakilere sebata işaret buyurmuştur.

Tavzîhi sadedinde bulunduğumuz beyitte vaki olan dâm u dâne, âlem-i halktan olduğu gibi havâss-ı hamse-i zâhireye dahi âlem-i halkı idrake vasıta olup âlem-i hakîkati keşf ve idrâktan aczi zâhirdir. Aşk ise bir hûrşîd-i hâkânî olmak hasebiyle dâm u dâneden fariğ ve gözden nihandır. Ama can yani rûh-ı insânî, âlem-i emre mensup bir latîfe-i rabbâniye olmakla bi-hasebi'l-istidâd aşkı kabule ahrâdır. Ve bu mana Hazret-i Mevlânâ'nın bu beytinden münfehim olur:

Mesnevî:

Işk-ı rabbânîst hurşîd-i kemâl
Emr nûr-ı ûst halkân çun zılâl[463] (6: 983)

Burada âlem-i emrin ve âlem-i halkın beyanı sadede münasip olduğundan bu bapta İsmail Hakkı Hazretlerinin, Necmeddin Kübrâ hazretlerinden nakil ile beyan buyurdukları fıkra tercüme olunarak zikrolunur. Şöyle ki tahkîken Allah ta'âlâ hazretleri bir çok âlemler halk eyledi; ve bazı rivayete göre üç yüz altmış bin âlem halk eyledi. Bu âlemleri iki âlemde mahsûr ettik ki biri âlem-i halk ve biri âlem-i emrdir. Nitekim Allah ta'âlâ hazretleri buyurur: "Elâ lehu'l-halku

463 İlâhî aşk, kemale erişmiş olan güneştir. Ruh, onun nurudur. Yaratılmışlarsa gölge gibidir.

ve'l-emru."[464] İmdi âlem-i halk, âlem-i dünyâ ile tabir olunur. Ve âlem-i dünyâ, havâss-ı hamse-i zâhiriyye ile idrâk olunandır. Havâss-ı hamse-i zâhiriyye sem' u basar ve şemm u zevk u lemstir. Ve âlem-i emr, âlem-i âhiretle tabir olunur. Ve âlem-i âhiret, havâss-ı hamse-i bâtıne ile idrak olunandır. Ve havâss-ı hamse-i bâtıniyye akl ve kalb ve sır ve ruh ve hafâdır. İmdi âlem-i emr şol azâimin evveliyâtıdır ki Allah ta'âlâ hazretleri onu beka için halk eyledi. Onlar dahi ruh ve akıl ve kalem ve levh ve arş ve kürsü ve cennet ve nârdır. Âlem-i emre âlem-i emr denildiği bir şeyin vasıtasız ve hiçbir şeyden olmayarak mücerret "Kun" [232] emriyle icat olunmasından dolayıdır, Cenâb-ı Hakk'ın "Ve kad halektuke min kablu ve lem teku şey'en"[465] kavl-i şerîfinde olduğu gibi. Vaktaki Allah ta'âlâ hazretlerinin emri kadîm olduysa, emr-i kadîmî ile icat olunan şey, hâdis olduğu hâlde bâkî oldu. Ve âlem-i halka âlem-i halk tesmiye olunması Hak, âlem-i halkı bir şeyin vasıtasıyla icat eylemesinden dolayıdır, Allah ta'âlâ hazretlerinin "Ve mâ halakallâhu min şey'in"[466] kavl-i şerîfinde olduğu gibi. Zira vasâit bir şey'î mahlûktan mahlûk oldu. Binaenaleyh Cenâb-ı Hak ona âlem-i halk tesmiye eyledi. Allah ta'âlâ hazretleri, âlem-i halkı fenâ bulmak için halk eyledi.

Kâle Sultan Veled:

> Işk bâhir ki âşnâyî kerd
> Sûy-ı ma'şûk rehnumâyî kerd (Işknâme: 16)

"Aşk kim ile âşinâlık eyledi, cânib-i ma'şûk rehnümâlık eyledi."

Yani aşkın insan ile aşina olması için ser-çeşme-i füyûzât-ı aşk u muhabbet olan Habib-i Ekrem sallallâhu ta'âlâ aleyhi ve sellem hazretlerine ittibâ'-ı tâm lâzımdır. Nitekim Cenâb-ı Hak buyurur: "Kul in kuntum tuhibbûnellâhe fe't-tebi'ûnî yuhbibkumullâhu."[467] Abd, Hazret-i Peygamber'e ittibâ' ile Hakk'ın sevgilisi olur. Abdi, Hak sevmeyince abd âşık olamaz. Bu manayı müeyyid olarak *Menâkıb-ı Mevleviyye*'de beyan buyurulmuştur ki bir zatın oğlu Hazret-i Mevlânâ'ya biat eyledikte, o zat alâ-tarîki't-ta'rîz Hazret-i Mevlânâ'dan sual edip "Oğlum şimdi size biat etmekle ehl-i cennet mi oldu?" deyince Hazret buyurur ki "Bir abdi evvela Hazret-i Hak kabul eder, sonra Habîb-i Ekremi dahi kabul eder. Sonra bize gönderir. Biz de kabul ederiz."

Ey sâlik-i râh-ı aşk, malûm ola ki ma'şûk-ı hakîkînin harem-gâh-ı kurb ü visâline aşktan başka bir delil yoktur. Hazret-i Risâlet-penâh efendimiz miraca teşrif buyurdukları vakit, Hazret-i Cibril, Sidre-i müntehâ'ya kadar delil oldu, oradan öte tecavüze takat getiremedi. Nitekim Ahmed ed-Derdîr hazretleri, Necmeddin Gaytî kuddise sırruhu'nun telîf-kerdesi olan *Kıssa-i mi'râc*'a yapmış olduğu *Haşiye*'de "Summe rufi'a ile sidreti'l-muntehâ fe-gaşiyethu sehâbetun

---

464 "İyi bilin ki, yaratma ve emir O'nundur." A'râf, 7/54.

465 "Daha önce sen de hiçbir şey değilken seni de yaratmıştım." Meryem, 19/9.

466 "Ve Allah'ın yarattığı şeylere..." A'râf, 7/185; Nahl, 16/48.

467 "De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun, ki Allah da sizi sevsin." Âl-i İmrân, 3/31.

fîhâ min kulli levnin, fe-te'ahhare Cibrîlu"[468] kavlinde diyor ki Fe-kâle en-Nebiyyu: "Hel yetruku'l-halîlu halîlehu?" Fe-kâle Cibrîlu: "Hâzâ makâmî, lev câveztuhu [233] le'hteraktu mine'l-envâri."[469] Yani Nebiyy-i âlî-şân miraca teşriflerinde Cibrîl-i Emîn ile beraber sidre-i müntehâ'ya vâsıl oldukta, orada Cibrîl teehhür etmekle, Hazret-i Cibrîl'e "Ey refik hiç dost dostunu terk eder mi?" deyince Hazret-i Cibrîl: "Ya Resûlallâh, burası hâtem-i seyrângâhımdır. Eğer bundan öte tecavüz eder isem, envâr-ı azamet-i ilâhiyyeden elbette yanarım" dedi. Oradan öteye aşk, delîl-i Nebî-yi Celîl olup makâm-ı "Ev ednâ"ya dek götürdü. İmdi insanı böyle tâ makâm-ı "Ev ednâ"ya dek götüren aşkın maiyeti şerefine kesb-i istihkâk etmek için kirâren beyan olunduğu veçhile Habîb-i Ekrem'in âdât-ı seniyyesine ittiba etmeli. Zira zât-ı akdes-i nebevîleri ser-kâfile-i uşşâktır. Öyle bir sultân-ı aşktır ki câmi'-i cemî'-i kemâlat-ı aşktır. Öyle bir deryâ-yı bî-intihâ-yı aşktır ki cümbüşünden bârika-i dîdâr-ı tecellî eder. Nitekim Fahreddin-i Irâkî kuddise sırruhu's-sâmî *Leme'âtu'l-aşk* risalesinden zât-ı efham-ı nebevîlerinin mertebe-i lisânından menkibet-i celîlesinde buyurur ki:

Guftâ be-sûret erçi zi-evlâd-ı Âdemem
Ez-rûy-ı mertebe-i beher hâl ber-terem[470]

Çun bingerem der-âyîne aks-i cemâl-i hîş
Kerded heme cihân be-hakîkat musavverem[471]

Hurşîd-i âsmân-ı zuhûrem aceb medâr
Zerrât-ı kâ'inât eger geşt mazharem[472]

Ervâh-ı kuds çîst numûdâr-ı ma'niyem
Eşbâh-ı uns çîst nigehdâr-ı peykerem[473]

Bahr-i muhît reşhai ez-feyz-i fâyizem
Nûr-i basît lem'ai ez-nûr-ı ezherem[474]

---

468 "Sonra sidretü'l-müntehâ'ya yükseldi. Bu arada etrafını rengarenk bulutlar sardı. Cebrail de gecikti."

469 "Hazreti Peygamber "Dost dostunu terk eder mi?" diye sordu. Cebrail "Benim gidebileceğim yer buraya kadardır. Eğer burayı aşarsam nurdan yanarım" dedi."

470 Dedi ki "Görünüşte Âdem oğluyum, ancak her veçhile ve mertebe cihetinden ondan üstünüm."

471 Aynadaki yansımama baktığımda, bütün cihan bana görünür.

472 Zuhur göğünün güneşiyim. Kâinatın zerreleri mazharım olursa hayret etme!

473 Kutsal canlar ne? Benim manamın göstericileri. İnsanların karaltıları ne? Benim suretimin bekçileri.

474 Karaları kaplayan deniz, benim coşkun feyzimden bir damla; yer yüzüne yayılan aydınlık, benim berrak nurumdan bir parıltıdır.

Ez-arş tâ be-ferş heme zerrei buved
Der-nûr-i âftâb-ı zamîr-i munevverem[475]

Rûşen şeved zi-rûşenî-i zât-ı men cihân
Ger perde-i sıfât-ı hod ez-hem furûderem[476]

Âbî ki zinde geşt ez-û Hızır câvidân
Ân âb çîst katrei ez-havz-ı kevserem[477]

Ân dem ki z'û Mesîh heme murde zinde kerd
Yek nefha bûd ez-nefes-i rûh-perverem[478]

Fi'l-cumle mazhar-ı heme esmâst zât-ı men
Bel ism-i a'zamem be-hakîkat çu bingerem[479]

Kâle Sultan Veled:

Işk dârû-yı hûş-ı bî-hûşest
Hurrem ân dil ki û der-âgûşest (Işknâme: 17)

"Aşk, akılsızların akıl ilâcıdır. Hurrem ve mesuttur o gönül ki âgûş-ı ragbet ü himâyettedir."

"Bî-hoş", akılsız manasına olup burada mebde ve me'âdını ve kendinin câmiiyyet ve kerametini bilmeyen ve ehl-i Hakk'ın bu kadar beyan buyurdukları ma'ârif-i ilâhiyye ve hakâyık-ı ma'neviyyeyi görmek [234] ve işitmek istemeyen ve bu kadar âsâr-ı hikmet ve kudret-i rabbâniyyeden gafil ve kendinin akl-ı cüz'îsi mukteziyâtına mail ve tarîk-i zühd ü takvâda âtıl kalan demektir. Mısra'-ı sânî tazammun eder ki şifâhâne-i inâyet-i rahmâniyyeden bir gönle dârû-yı feyz ü zafer erzânî buyurulmayınca o gönülde:

Ve lev nedahû minhâ serâ kabri meyyitin
Le-'âdet ileyhi'r-rûhu ve'nte'aşe'l-cismu[480]

beyti mefhumunca dâ'iye-i zühd ü takva hâsıl olur. Ve "Vellezîne câhedû fînâ lenehdiyennehum subulenâ"[481] şehadetince mahbûb, kemâl-i kereminden kendi canibine müncezip kılar; ve o hâne-i kalbe kadem kor ve kendi cemâl-i akdesi nuruyla o hâne-i kalbi münevver eder ve sâhib-i hâneyi kendi sureti kisvesiyle müşerref kılar; ve mahbûb, kendine muhibbin libası üzere cilve eder. O vakit o kalp, dârû-yı aşk ile hayât-ı ebediyyeye erer ve aşk ile hurrem ve mahbûbun

475 Gökten yere kadar ne varsa, hepsi benim aydınlık gönül güneşimin ışığındadır.
476 Kendi sıfatlarımın perdesini yırtacak olursam, cihanı zatımın aydınlığı kaplar.
477 Hızır'ı ebedî kılan su ne? O su, benim kevser havuzumdan bir damladır.
478 Mesih'in ölüleri dirilten nefesi, benim can besleyen nefesimden bir nefestir.
479 Özetle benim zatım bütün isimlerin mazharıdır. Hakikat şu ki ben ism-i azamım.
480 "Ondan birazcık bir ölünün kabrinin toprağına serpseler / Ruhu ona geri döner, ceset canlanır" *Dîvânu İbni'l-Fârıd*, s. 180.
481 "Ama biz(im uğrumuz)da cihat edenleri biz, elbette yollarımıza iletiriz." Ankebut, 29/62.

havze-i himâyetinde muhterem olur ve "Lâ havfun aleyhim ve lâ hum yahzenûne"[482] na'tıyla mevsuf olan bahtiyarlar zümresine dehalet eder.

Mervîdir ki Hazret-i Mûsâ salavâtullâhi alâ Nebiyyinâ ve aleyhi bir gün Tûr-ı pür-nûrda: "İlâhî, bu kulunu kubâb-ı izzetinde kâmrân olan âşık-ı sâdıklarından birine mülâki eyle dė nûr-ı dîdârıyla karîrü'l-ayn olayım" diye ricalar eder. Avdetinde bir sahra köşesinde görür ki bir civan yatıyor; zâr ü zebûn olmuş ve reng-i ruhsârı solmuş. Eyvah bu civan aç bîilâç burada düşmüş kalmış diyerek gider. Biraz nân u nemek getirir. Görür ki civan hâl-i ihtizâra gelmiş, hayatından ramak kalmış. Hemen nân u nemeki elinden atıp dönüp biraz su tedarik eder gelir. Bir de bakar ki civanın murg-ı rûhu kafes-i tenden pervâz eylemiş. Bu hâl-i pür-melâle müteaccib ve müteessir olup teçhiz ve tekfini kastıyla yine döner. Kefen ve sair lâzım olan şeyleri tedarik edip gelir. Bir de bakar ki civân-ı zî-şânın cevher-i vücûdu dahi gözden nihan olmuş. Bu vakıaya ziyade hayran ve giryan olup ertesi gün sır ve hikmetini Hak ta'âlâ hazretlerinden sual ettikte, hitâb-ı İzzet vaki olur ki "Ya Mûsâ, rûy-ı pür-nûrunu görmek arzu ettiğin âşık-ı sâdık o civan idi. O benim kubâb-ı izzetim sükkân-ı âlî-şânından idi. Ben onu ni'am-ı tecelliyâtımla it'âm ve şarâb-ı [235] zencebîl-i kurb ü visâlimle iskâ ederdim. "Ebîtu inde rabbî ve yut'imunî ve yeskînî."[483] Gayret ve izzetim onun min-ciheti's-suverî ve'l-ma'nevî hiçbir hususunda gayrının müdahelesini reva görmezdim. Sen ona tuz ekmek getirdin, gayretim mâni oldu; su getirdin, izzetim mâni oldu; teçhiz ve tekfinini istedin, ben onu harem-gâh-ı ta'zîze aldım" dedi.

Âşık-ı sâdıkların indallâh derece-i izzet ü hürmette bulunduklarına dikkat buyurmalıdır.

Hiç kabul eyler mi şirket gayret-i sultân-ı aşk
N'oldu hayfâ bûse-gâh-ı hazret-i cânân-ı aşk

Hânumân-ı akdes ü a'lâyı âhır n'eyledi
Âh kim deldi ciğer-nîze-i bürrân-ı aşk

Kâle Sultan Veled:

Işk bâşed hemîşe merhem-i rîş
Işk hem nûş bâşed u hem nîş (Işknâme: 18)

"Aşk olur daima aşkın yarasına merhem; aşk hem deva olur hem yara olur.

Şeyh Sa'dî kuddise sırruhunun:

Dîdâr mî numâyî vu perhîz mî kunî
Bâzâr-ı hîş u âteş-i mâ tîz mî kunî[484]

---

482 "Onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir." Yûnus, 10/62.

483 "Rabbimin yanında gecelerim, Rabbim, beni yedirir, içirir." *el-Buhârî*, c. 6, s. 2661, no: 6869, "İnnî lestu mislekum innî ebîtu, yut'imunî rabbî ve yeskînî..."

484 Yüz gösteriyor, ancak kaçıyorsun. Bu, o pazarımı ve ateşimi hararetlendiriyor. Sa'dî, *Divan*.

mefhumunca mahbûb-ı hakîkî beyne'l-müşâhedeti ve'l-istitâr dîde-i âşıkta bi-hasebi't-tecellî cilve-ger olduğundan sihâm-ı nâz ile âşıkın derununu rîşnâk edip ancak aşk, âşıkı lâ-cerem nâil-i visâl edeceğinden rîş-i derûnuna merhem olur. Veyahut muhibb, tarîk-i aşkta daima hançer-i muhâlefet ve riyâzetle sinesini şerha şerha eylemekle aşk âşıka rîş-i derûn olup lâkin aşk, âşıkı akıbet müsta'idd-i dîdâr eylemekle merhem-i rîş olur. Nûş ü nîş burada zevk ü sefa ve derd ü belâ manasına olup aşk âşıka sefa ve cefayı yeksan eylediğine işaret vardır. Zira "Kullumâ sadere mine'l-mahbûbi mahbûbun"[485] mâ-sadakınca âşıkta ahvâl-i mütegâyire yeksandır; ve bu manaya Hazret-i Mevlânâ'nın bu beyti burhandır:

Âşıkam ber-kahr u ber-lutfeş be-cid
Bu'l-aceb men âşık-ı în her du zıd[486] (1: 1570)

Belki âşıklar derd ü belâyı ayn-ı sefâ bildiklerinden anınla mütelezziz olurlar. Cümlenin malûmudur ki Habîb-i Ekrem ve Nebiyy-i Muhterem sallallâhu ta'âlâ aleyhi ve alâ-âlihi ve sellem efendimiz nâzenîn-i Huda ve menşûr-ı i'tibârî "Ve le-sevfe yu'tîke rabbuke fe-terdâ."[487] ve "Li-yagfire lekellâhu mâ tekaddeme min zenbike ve mâ te'ahhare"[488] beşâret-i uzmâ ve kerâmet-i nâ-müntehâsıyla muvaşşah olduğu hâlde geceleri pâ-ber-câ-yı aşk u niyâz olup mübarek kadem-i arş-peymâları teverrüm [236] ederdi.

Zalemtu sunnete men ahya'z-zalâme ilâ
Eni'şteket kademâhu'd-durra min veremi[489]

Ve şedde min sagabin ahşâ'ehe ve tavâ
Tahte'l-hicâreti keşhan mutrefe'l-edemi[490]

Ve daha nice savm u salât ve metâ'ib-i bî-gâyât ile gülberg-i endâmı gün-â-gün ezâ ve cefalarda görünürdü. Ancak kendileri sermest-i câm-ı aşk olduklarından ahvâl-i cismânîlerini hissedemezlerdi. Ekâbir-i evliyânın dahi âdâtı bu veçhile idi. Ezân-cümle Hazret-i Mevlânâ kış geceleri medrese avlusunda müstagrak-ı neşve-i aşk olup mübarek yüzünü yere koyup sabaha kadar cûlar gibi akan gözü yaşından ve şiddet-i şitâdan rûy-ı enveri buz tutup zemine yapışırdı. Sabahleyin sıcak su ile yüzünün buzunu eritip kaldırırlardı. Bir gece dahi medrese damında sabaha kadar îstâde-i mevki'-i niyâz olup sabahleyin aşağıya inip hadimi çediğini çektikte görür ki ayağının parmaklarından

485 "Sevgilinin yaptığı her şey sevimlidir."
486 Kahrına da lutfuna da iyice âşığım. Her iki zıt hâle âşık olmam ne tuhaf!
487 "Rabbin, sana verecek ve sen razı olacaksın." Duhâ, 93/5.
488 "Ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlasın." Fetih, 48/2.
489 "Ayakları şişip ağrıyıncaya kadar karanlıkları ihya eden (gece ibadet eden) o zata haksızlık ettim." *Dîvânu'l-Bûsîrî*, s. 167.
490 "Açlıktan dolayı böğrünün üzerine taş koydu, açlığını bastırdı." *Dîvânu'l-Bûsîrî*, s. 167.

çediğinin içi kan ile dolmuştur. "Fa'tebirû yâ ihvânu."[491] "İnnemâ ecruke alâ kadri ta'bike ve nasabike."[492] Nitekim Mesnevî-i şerîfte buyurulur:

Dih zekât-ı rûy-ı hûb ey hûb-rû
Şerh-i cân-ı şerha şerha bâz gû[493] (1: 1795)

Kez kirişme gamze-i gammâzeî
Ber-dilem binhâd dâg-ı tâzeî[494] (1: 1796)

Men helâleş kerdem er hûnem birîht
Men hemî guftem helâl û gurîht[495] (1: 1797)

Kâle Sultan Veled:

Işk nûr-ı dilest u âteş-i şevk
Her ki âşık neşud nedâred zevk (Işknâme: 19)

"Aşk gönlün nurudur; ve şevk ateşidir ki âşık olmadı, zevki yoktur."

Bir kimse nefs ü hevâ karanlığı içinde yaşamaktan bizar ve hâb-ı hüsrândan bîdâr olup bir mürşid-i kâmil arasa:

Meger ashâb-ı dil reftend u şehr-i ışk şud hâlî
Cihân pur Şems-i Tebrîzest merdî gû çu Mevlânâ[496]

elbette bulur ve ta'lîm-i mürşid ile tövbe ve istiğfara ve zikir ve efkâra müdâvemet eylese âyîne-i kalbinde olan masiva pası zail ve muhabbet nuru hâsıl olur. Zira tövbe ve istiğfar âyîne-i kalbi tathîr eder. Nitekim Hâce-i âlem sallallâhu ta'âlâ aleyhi ve alâ âlihi ve sellem hazretleri buyurur: "İnne li-kulli şey'in sadâun ve celâun ve inne celâe'l-kulûbi el-istigfâru."[497] Yani "Her bir şeyin pası ve cilâsı vardır. Tahkîken [237] kalplerin cilâsı istiğfardır." Ve zikir ile dahi kalpte nûr-ı aşk zâhir olur. Nitekim *Risâle-i Kuşeyrî*'de "an anhu" ile Hazret-i Cüneyd'den menkuldur ki "Kâle el-Cuneyd: "Semi'tu es-Seriyy yekûlu: mektûbun fî ba'zi'l-kutubi elletî enzelellâhu ta'âlâ izâ kâne'l-gâlibu alâ abdî zikrî, aşikenî ve aşiktuhu."[498] Yani Hazret-i Cüneyd buyurmuştur ki Serî Sakatî hazretlerinden işittim: Der idi ki "Allah ta'âlâ hazretleri tarafından inzal buyu-

491 "İbret alın kardeşlerim!"

492 "Ücretin, yorgunluğun ve bitkinliğin kadar olur." *Keşfu'l-hafâ*, c. 1, s. 212, no: 639.

493 Ey güzel yüzlü, güzel yüzünün zekâtını ver, parça parça olmuş bu canın şerhini söyle.

494 Gammaz sevgilinin gamzesi cilvesiyle kalbime taze bir yara açtı.

495 O, kanımı dökerse ben ona hakkımı helâl ettim. Ben helâl ettim dediğim hâlde o benden kaçıyor.

496 Gönül insanları gitti, aşk şehri boşaldı. Cihan Şems-i Tebrîzî doludur, Mevlânâ gibi öyle birini ara.

497 "Her şeyin pası ve her şeyin cilası vardır. Kalplerin cilası ise istiğfardır." *Şu'abu'l-îmân*, c. 1, s. 396, no: 523.

498 "Cüneyd, es-Seriyy'nin şöyle dediğini duyduğunu ifade etmiştir: Yüce Allah'ın indirdiği bazı kitaplarda şöyle yazılıdır: Kuluma benim zikrim gâlip gelince kulum bana tutkun olur; bu durumda ben de ona tutkun olurum."

rulan kütübün bazısında yazılır der ki Cenâb-ı Hak buyurur: Abdin üzerine benim zikrim galip olduğu vakitte abdim bana âşık olur, ben de abdime âşık olurum." Zâkir-i Hak olanlara ne güzel müjdedir. Pes tövbe ve istiğfar ve fikir ve ezkâr ile kalp, kabiliyet kesb edince aşkın güneşi kalbe tecelli edip kalbin nuru olur; kamer güneşten münevver olduğu gibi.

Pes aşk kalbe nûr saldıkta kalpte âteş-i aşk zuhur eder. "eş-Şavku hubûbu'l-kalbi ilâ gâyibin"[499] mefhumunca kalpte mahbûb-ı hakîkî canibine esmek ve çekinmek ateşi yani şiddet-i meyl zuhur eder. Bu hâlde âşık her an bir başka zevk ile zevk-yâb bulur. "Zevk" inde'l-meşâyıh Hak celle ve alâ hazretlerinin tecellisi zuhurunda hayal ve akıl ve ruh cihetleriyle hâsıl olur bir hâldir ki vicdanen hissolunan neşve-i rûh-efzâsının kemiyetini kâl ile tarif ü tavsif etmek mümkün değildir. Zevk ihtilâf-ı tecellî ile muhtelif olur. Eğer tecellî surette olur ise zevk hayalîdir ve eğer esmâ-yı ilâhiyyede olur ise zevk aklî ve ruhanîdir. Pes zevk-i hayalînin eseri nefistedir ve zevk-i aklînin eseri kalptedir. Nefsin zevkinin eserinin hükmü budur ki mücâhedât-ı bedeniyye ita eyler; cû', atş, ve kıyâmu'l-leyl ve sıyâmu'n-nehâr gibi. Ve zikrü'l-lisân ve kırâ'atü'l-Kur'ân mânendi ve bunlardan gayrı ibâdât u tâ'âttan her ne ise tecelli esmâ-yı ilâhiyyede olduğu itibarla zevk aklîdir ve aklın zevkinin hükmü budur ki tehzîb-i ahlâk ita eyler ve ahlâk-ı Allah ile mütehallık olmayı mûris olur ve sıfât-ı ilâhiyye ile muttasıf olmaya atşân olur. Nitekim Şeyh el-Ekber kuddise sırruhu hazretleri buyurur:

"Summe i'lem enne'z-zevka yahtelifu bi'htilâfi't-tecellî; fe-in kâne't-tecellî fi's-suveri fe'z-zevku hayâliyyun ve in kâne fi'l-esmâi ilâhiyyetun; fe'z-zevku akliyyun [238] ve rûhâniyyun. Fe'z-zevku'l-hayâliyyu eseruhu fi'n-nefsi, ve'z-zevku'l-akliyyu eseruhu fi'l-kalbi; fe-yu'tî hukme eseri zevki'n-nefsi el-mucâhedâtu'l-bedeniyyetu ke'l-cû'i ve'l-ataşi ve kiyâmi'l-leyli ve zikri'l-lisâni ve tilâveti'l-Kur'âni [...] ve gayri zâlike mine'l-ibâdâti ve't-tâ'âti ve yu'tî hukme zevki'l-akliyyî tehzîbu'l-ahlâki."[500]

Ehl-i dünyâ dahi her ne kadar metâ'-ı dünyada kendilerine mahsus zevk bulurlar ise de bunların zevkleri tahkik yüzünden olmadığından nefsanî ve şehevâtîdir. Ve bu gûne zevk bî-itibardır. "Kul metâ'u'd-dunyâ kalîlun."[501] Ve belki ayn-ı mekr ve mahz-ı gurûrdur. Zira her şeyin suretinde zevk bahş eden mana aslına tez rücu eder. Nitekim Hazret-i Hünkâr buyurur:

---

499 Şevk, kalbin gâib olana esmesidir."

500 "Ayrıca bilinmelidir ki zevk tecelli değişikliğine bağlı olarak değişir. Şayet tecelli cisimlerde olursa, zevk hayalîdir. Eğer isimlerde olursa, ilâhidir. Zaten zevk; aklî ve ruhanîdir. Hayalî zevkin etkisi nefiste olur; aklî zevkin etkisi de kalpte olur. Nefsî zevkin hükmünü açlık, susuzluk, gece ibadeti, dil ile zikir ve Kur'an tilâveti gibi beden uğraşı ile yapılan ibadetler ve itaatler verir. Aklî zevkin hükmünü de ahlak güzelliği verir." İbn Arabî, *el-Futûhâtu'l-Mekkiyye*, c. 4, s. 330, (bazı farklılıklarla).

501 "De ki dünya geçimi azdır." Nisâ, 4/77.

Mesnevî:

Vâ-reved ân husn sûy-ı asl-ı hod
Cism mâned kunde vu rusvây u bed (6: 974)

Yani "Sûret-i mecâzîde olan ma'nâ-yı hüsn ü ân geri kendi canibine yani cânib-i hakîkate gider. Sonra o suret kokmuş ve rüsvâ ve kabîh olarak kalır." Ve o surete kapılan biçare kayıp ve hâsir olur. Meselâ insanın üzerine titrediği evlâdından ve perestiş ettiği zevcinden ve cariye ve gulamlarından hayât-ı müste'âr gidince yanlarında bir an durmak istemez. Hele insanın en sevdiğinin kabri biraz müddet sonra münkeşif olsa, o sümbül saçı pür-gubâr, vahşet-engîz olup ayna misali tâbân iken toprağın pençe-i kahrında göm gök olan yüzüne döküldüğünü görünce korkusundan gözüne uyku bile girmez. Demek ki insanın hayatında olan hüsn ü ânı ve revnak u letafeti mücerret ruhun envârı imiş, ruh ile çıkıp gitmiş. İşte bu manadan gafil olanlara tembih için Hazret-i Câmî buyurur:

Ez-husn-i hâkiyân hû vâ-kun
Âheng-i cemâl-i akdes u a'lâ kun

Tâ çend der-âb-ı çâh mî bînî mâh
Meh tâft zi-evc-i çarh ser-bâlâ kun

Yani "Hâke mensup olanların güzelliğinden huyunu ve rağbetini çevir, cemâl-i akdes ve a'lâ-yı Hudâ'ya kasdeyle. Ne vakte dek kuyunun suyunda mâhın aksini göreceksin? Yani mâh-ı hakîkatten vücûd-ı insâna akseden âsâr u envâra firîfte ve mağrur olacaksın? İnsanda âsârını gösteren mâh-ı melâhat evc-i çarh-ı hakîkatten [239] bârika-feşân olur. Gaflet kapısından başını kaldır da o mâh-ı hakîkati gör."

Muhassal-ı kelâm insana lâzım olan budur ki her şeyin suretine değil, hakikatine ve akıbetine bakmalıdır. Çok olur ki eşyanın sureti insanı aldatır. Baharda hazân, çemen-zârda yılan gizlidir, fark etmek gerektir. Şeytan bunca zaman zevk-i ilm ü riyâset ile sekrân iken hakikatinde olan mel'anet akıbet zuhur etti ve Mûsâ salavâtullâhi ta'âlâ alâ nebiyyinâ ve aleyhi hazretlerinin asası surette bir çöp iken hakikatinde olan ejderha sıfatını gösterdi. Her bir şey buna kıyas oluna. Mesnevî-i şerîf'te beyan buyrulduğu veçhile bir sufi kendisine bir büyük kavuk düzüp içini birtakım eski paçavra kırıntılarıyla doldurup dışarısını rengîn astarlar ile tezyin eyledi, ta ki başına giye de ve onunla halkın hüsn-i nazar ve rağbetini celp eyleye. Sabahleyin karanlıkta hanesinden çıkıp salına salına giderken bir sârik, sufinin başından o sureti müzeyyen koca kavuğu kaptı. Hem gider hem eliyle yoklayıp işte bu kavukta bana hayli temettu vardır dedi. Sufi ise "Ey hain, kavuğun tecemmülât-ı zâhirîsine bakma içi jende yani hayırsız paçavradır!" diye feryat eyledi ise de sârik terk etmedi. Bir de sârik, kavuğun içini dışarı çıkarınca "Ey sufi, beni bu gûne metâ'-ı gurûr ile kârımdan mahrum bıraktın!" diye serzeniş eyledi. İşte metâ'-ı dünyânın zevâhirine firifte

olanların "Yevme tuble's-serâ'iru"[502] deminde hüsranda kalacakları bî-gümândır. Hazret-i Mevlânâ kaddesallâhu sırrahu'l-azîz buyurur:

Kâbilî câdû hod în dunyâst k'û
Kerd merdân-râ esîr-i reng u bû[503] (4: 3190)

Hîn meşev magrûr ân gul-gûneeş
Nûş-ı nîş-âlûde-i û-râ meçeş[504] (6: 319)

Kevn mîgûyed biyâ men hoş-peyem
V'ân fesâdeş guft rev men lâ-şeyem[505] (4: 1595)

Ey zi-hûbî-i behârân leb-gezân
Binger ân zerdî vu serdî-i hazân[506] (4: 1596)

Rûz dîdî tal'at-ı hurşîd hûb
Merg-i û-râ yâd kun vakt-i gurûb[507] (4: 1597)

Bedr-rä dîdî berîn hoş çârtâk
Hasreteş-râ hem bibîn ender-muhâk[508] (4: 1598)

Gûdegî ez-husn şud mevlâ-yı halk
Ba'd ferdâ şud hiref rusvâ-yı halk[509] (4: 1599)

Ger ten-i sîmîn-tenân kerdet şikâr
Ba'd pîrî bîn ten-i çun penbe-zâr[510] (4: 1600)

Nerges-i çeşm-i humâr-ı hemçû cân
Âhır a'meş bîn u âb ez-ûy çekân[511] (4: 1605)

Pes enâmil reşk-i ustâdân şude
Der-sınâ'at âkıbet lerzân şude[512] (4: 1604)

---

502 "Gizlilerin (ortaya dökülüp) yoklanacağı gün." Târık, 86/9.
503 Bu dünya yiğitleri rengi ve kokusuyla esir eden Kâbilli bir cadıdır.
504 Sakın onun gül renkli şarabına aldanma, onun zehirli içeceğinin tadına bakma!
505 Varlık, "Gel bana, ben arkasından gidilmesi hoş olanım" der. Aslında onun fesadı: "Git, ben hiçbir şeyim" der.
506 Ey baharların güzelliğinden dudağını ısıran, sonbaharın sarılığına ve soğukluğuna dikkat et!
507 Gündüz güneşin yüzünü güzel gördün, bir de onu gurup vakti hatırla!
508 Ayı dolunayken çardakta güzel gördün. Bir de onu küçülmeye yüz tuttuğunda gör!
509 Çocuk güzelliğinden dolayı halkın gözdesi oldu. Sen onu yarın ihtiyarlayıp halkın maskarası olduğunda gör!
510 Gümüş tenlilerin teni seni avlarsa, bedenleri yaşlandığında pamuk tarlası gibi ağarmış tenlerini düşün!
511 Can gibi mahmur göz nergisi, daha sonra hastalıktan göz yaşı akıtır hâlde görürsün!
512 Nice parmaklar hünerinden dolayı ustalarca kıskanılmıştır, ancak o parmaklar daha sonra eser üretirken titrediler!

Pes megû dunyâ be-tezvîrem firîft
Verni akl-ı men zi-dâmeş mîgurîht[513] (4: 1611)

Tavk-ı zerrîn u hamâyil bîn hele
Gull u zencîrî şudest u silsile[514] (4: 1612)

Hemçunîn her cuz'-ı âlem mîşumur
Evvel u âhir der-âreş der nazar[515] (4: 1613)

Her ki âhır-bîn-ter u mes'ûd-ter
Her ki âhur-bîn-ter u matrûd-ter[516] (4: 1614)

Rûy-ı her yek çun meh-i fâhir bibîn
Çun ki evvel dîde şud âhır bibîn[517] (4: 1615)

Hemçunân cumle-i na'îm în cihân
Bes hoşest ez-dûr pîş ez-imtihân[518] (6: 316)

Mînumâyed der-nazar ez-dûr âb
Çun revî nezdîk ân bâşed serâb[519] (6: 317)

Mulk u mâl u atlas-ı în merhale
Hest ber-cân-ı sebuk-rev silsile[520] (6: 243)

Hîn bidâr ez-Mısr ey fir'avn dest
Der-miyân-ı mısr-ı cân sad mısr hest[521] (5: 4127)

Kâle Sultan Veled:

Işk mâ-râ tabîb-i hâzık şud
Gâh ma'şûk u gâh âşık şud (Işknâme 20)

"Aşk bize tabîb-i hâzık oldu gâh ma'şûk ve gâh âşık oldu."

Hazret-i Veled kuddise sırruhu'l-emced buyuruyor ki "Ey âşıkân, bizim vücudumuz ilel-i müzmine-i nefsâniyye ile alîl ü sakîm iken Cenâb-ı Hak şifâhâne-i kereminden bize aşkı ita buyurdu. Aşk bize devâsâz olup bizi emrâz-ı nefsâniyyeden tathîr ve bizi sıhhat-ı ebediyyeye ve hayât-ı sermediyyeye nâil eyledi." Hazret-i Nazım'ın maşûku takdîm bi'z-zikr buyurmaları nükteden hâlî

513 Dünya beni hilesiyle ele geçirdi deme, Öyle olsaydı benim aklım onun eteğinden kaçardı.
514 Altın kolye ve hamayile bak, o sonra zincir ve bağ olur!
515 Böyle bir âlemin her parçasını düşman gör, önünü sonunu göz önüne getir.
516 Sonu iyi gören mesuttur; ancak ahıra ziyade dikkat eden, işte o yoldan atılmıştır.
517 Her şeyin yüzünü dolunay gibi apaçık gör. Öncesini gördün, öyleyse sona da dikkat et.
518 Bu cihanın bütün nimetleri imtihandan önce uzaktan ziyade hoş görünür.
519 Uzaktan göze su gibi görünür, ancak yakınına gittiğinde serap olduğunu görürsün.
520 Bu mertebede mal mülk, canı tez olana ayak bağıdır.
521 Agah ol, Mısır'dan elini çek, zira can mısrı içinde yüz Mısır vardır.

değildir. "Yuhibbuhum ve yuhibbûnehu"[522] sırrınca âşık, ma'şûk olmayınca âşık olmaz. Nitekim sayyâd yani avcı evvelâ sayda kendi şikâr olur da sonra saydı avlar.

Beyit:

Aşk odu evvel düşer maşûka ondan âşıka
Şem'i gör kim yanmadan yandırmadı pervâneyi

Mesnevî-i şerîf'te bu makama göre buyurulmuştur ki:

Mî şeved sayyâd murgân-râ şikâr
Tâ kuned nâgâh îşân-râ şikâr[523] (1: 1738)

Bî-dilân-râ dil-berân haste be-cân
Cumle ma'şûkân şikâr-ı âşıkân[524] (1: 1739)

Her ki âşık dîdi k'eş ma'şûk dân
K'û be-nisbet hest hem în u hem ân[525] (1: 1740)

Teşnegân ger âb cûyend ez-cihân
Âb cûyed hem be-âlem teşnegân[526] (1: 1741)

Hazret-i Fahreddin-i Irâkî kuddise sırruhu's-sâmî, *Leme'ât-ı aşk* risalesinde diyor ki "İştikâk-ı âşık u ma'şûk aşk'tandır. Hak kendi hüsnünü kendine arz eyledi, [241] kendi nazarında kendine cilve verdi. Nazırlık ve manzurluk cihetinden âşıklık ve maşûkluk namı aşikâr ve taliplik ve matlûpluk na'tı bedîd oldu. Hazret-i Veled'in:

Işk ernî velî terânî guft
Işk-ı subhân-ı men yerânî guft

kavilleri dahi bu makamdandır. İşte bu nükteden aşkın hem maşûk ve hem âşık olduğu ehline malûm olur. Yani aşk, âşıkta zuhuru itibariyle âşık ve hakikatine nispeti itibariyle maşûk olur. Bu beyitte nükât-ı gâmiza var ise de ehl-i tevhîde malûm ve mübtedîye ifhâmı gayr-ı melzûm olduğundan zikri geçiştirilmiştir.

Mâ-ahsene kavla Mevlânâ kuddise sırruhu. Mesnevî:

Pîş-i bî-had her çi mahdûdest lâst
Kullu şey'in gayre vechullâh fenâst[527] (2: 3321)

---

522 "(O) onları sever, onlar da O'nu severler." Mâide, 5/54.
523 Kuşları avlamak için avcı av olur da onları avlar.
524 Sevgililer, âşıklarını candan arzu ederler. Bütün sevgililer âşıklarının avıdır.
525 Gördüğün her seveni aynı zamanda sevilen olarak bil. O durumuna göre hem seven hem de sevilendir.
526 Susayanlar cihanda su arar; su da cihanda susayanları arar.
527 Sınırı olmayanın önünde her sınırlı yok mesabesindedir.

Çun tecellî kerd evsâf-ı kadîm
Pes bisûzed vasf-ı hâdis-râ kelîm[528] (3: 1391)

Her çi endîşî pezîrâ-yı fenâst
Dân ki der-endîşe nâyed ân Hudâst[529] (2: 3107)

Ân megû k'ân der-işâret nâyedet
Dem mezen çun der-ibâret nâyedet

Ne işâret mî pezîred ne beyân
Ne kesî zû ilm dâred ne nişân[530]

Ânçunân ki her kesî der-ma'rifet
Mî kuned mevsûf gaybî-râ sıfat[531] (2: 2923)

Kâle Sultan Veled:

Işk der-hucre-i dilest mukîm
Her ki âşık şud û nedâred zi-bîm (Işknâme: 21)

"Aşk, gönül hücresinde mukimdir. Her kim âşık oldu, korkusu yoktur."

"Dil"in Arapça manası "kalb"dir. İsmail Hakkı kuddise sırruhu hazretleri marifet-i kalb beyanında İmam Gazâlî hazretlerinin *İhyâ-yı ulûm*'undan nakl ile tefsîr-i şerîfine derc ettiği fıkranın telhîsen tercümesidir:

Kalb lafzı iki manaya ıtlâk olunur. Biri insanın sadrının sol canibinde mevdû', sanavberiyyü'ş-şekl bir lahm pâresidir; ve o bir lahm-ı mahsûstur ki içi boştur, ve o boşlukta siyah kan olup ruhun menba ve madenidir. Ve bu kalb, behâyimde de meyyitte de mevcuttur. Ve o bir kıt'a-i lahmdır ki kadr ü kıymeti yoktur, âlem-i mülkten ve âlem-i şehâdettendir. Onu âdemîlerden başka behâyim de hâsse-i basar ile idrak eder. Ama kalbin diğer manası şöyledir ki kalb bir latîfe-i rabbâniyye-i rûhâniyye olup kalb-i cismânîye taalluku vardır. Ve bu lâtife insanın hakikatidir. İnsanda müdrik ve âlim ve arif olan, bu lâtifedir. Muhatap ve muakap ve muatap olan dahi bu lâtifedir. Bu lâtifenin kalb-i cismânîye olan alâkasının vechini idrakta ekseri halkın akılları mütehayyirdir. Zira bu lâtifenin kalb-i cismânîye taalluku a'râzın [242] ecsâma ve evsafın mevsufa taallukuna benzer, yahut mekâna temekkünün taalluku kabilindendir. Pes bu kalb-i rûhânînin şerhi iki veçhiledir. Biri ulûm-ı mükâşefeye müteallikdir ve vech-i diğeriyle denilir ki kalb-i rûhânînin tahkiki sırr-ı rûhu ifşa etmeyi dâ'îdir. Bu ise şol bir şeydir ki onu Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem hazretleri gayrıya tekellüm etmedi. Binaenaleyh kalbin evsaf u ahvâlinden bahsolunup zatında hakikatinin zikri caiz değildir."

---

528 Kadîmin vasıfları hâdiste tecelli ederse Kelîm olan, hâdisin vasfını ateşe yakar.

529 Düşündüğün her şey yok olucudur. Sen düşünceye sığmayanın Tanrı olduğu sırrını anla.

530 Onu deme ki işarette sana gelmedi; ondan dem vurma ki ibarede sana bildirilmedi. Ne işaret ne de beyan kabul eder, ne kimsede ondan bir bilgi ne de nişan var. Feridüddin Attâr, *Mantıku't-tayr*.

531 Herkes marifette Tanrı'yı bir sıfatla niteler.

İmam Gazâlî hazretlerinin işbu tarifinden münfehim oluyor ki hakîkat-i kalb her bir merdin bileceği mana değildir. Belki erbâb-ı sülûk ve sâirûn ilallâh olanlar indinde malûmdur ki onlar bu misilli cevâhir-i rabbâniyyenin sarrafıdır. "İnne fî zâlike le-zikrâ li-men kâne lehu kalbun."[532] İnsanın "Merece'l-bahreyni"[533] olması, kalb yüzündendir. Kalb insanda bir berzahtır ki hem âlem-i mülke ve hem âlem-i melekûta nazırdır ve cemî'-i avâlimin kemâlâtına mazhardır. Kalb, insanda bir mir'âttır ki Hakk'ın zat u sıfâtı envârının mücellâsıdır. Azamet ve füshatı kâbil-i idrâk değildir. Nitekim hadîs-i kudsî olarak "Lâ yese'unî arzî ve lâ semâî ve lâkin yese'unî kalbu abdi'l-mu'mini't-tekiyyi'n-nekiyyi'l-vâri'i"[534] buyurulmuştur. Bu kerametine mebnidir ki aşkın cevelângâhı ancak kalbdir, yoksa cisim kûh-ı Tûr olsa dahi aşkın celâletine takat getiremeyip mündik olur. Ama kalbin rûyuna nefs ü heva perde olur ise, sahibi ve "Lehum kulûbun lâ yefkahûne bihâ"[535] zümresine dahil olup kerâmet-i kalbden ve şu'ûnât-ı aşktan mahrum kalır:

Zi-puşt-ı âyine rûy-ı murâd netvân dîd
Tu-râ ki rûy be-halkest ez-Hudâ çi haber[536]

Ve eğer kalb reng-i mâsivâdan pak olur ise onda nûr-ı cemâl arz-ı kemâl eder.

Hâhî ki bînî cemâl-i ma'şûk-ı ezel
Âyîne-i tû dilest rû der-dil kun[537]

Müntehebât-ı Mesnevî'nin nehr-i sâdisinde Kâşifî hazretleri diyor ki: "Reşha-i şeşum der-ma'rifet-i dil u ân cevherîst nûrânî mucerred ki der-tenezzulât be-mesâbe-i levh-i mahfûzest der-âlem. Ve hukemâ în cevher-râ nefs-i nâtıka hânend u Hak ânest ki dil câmi'a-i hakîkat-i insânîst ki Câmi'-i cemî'-i hazerâtest u mazhar-ı huviyyet-i zâtiyye bâ-temâmî esmâ vu sıfât."

Manası "Altıncı reşha gönlün [243] tarifi beyanındadır. Ve o gönül mücerret nuranî bir cevherdir ki tenezzülâtta levh-i mahfûz mesabesindedir âlemde. Ve hukemâ bu cevhere nefs-i nâtıka derler. Hak odur ki gönül hakîkat-i câmi'a-i insânîdir, zira Câmi'-i cemî'-i hazerâttır, yani ne kadar âlemler var ise cümlesini camidir, tamamı esmâ ve sıfât ile hüviyyet-i zâtiyyeye mazhardır"

Şem'-i serâperde-i şâhtır gönül
Âyîne-i nûr-ı ilâhtır gönül

Bu makama münasip olarak Mesnevî-i şerîfte dahi beyan buyurulmuştur ki:

---

532 "Muhakkak ki bunda kalbi olan, kimse için bir öğüt vardır." Kaf, 50/37.

533 "İki denizi salıverdi." Rahmân, 55/19.

534 "Ne yeryüzü ne de gökyüzü, beni kuşatabilir, beni ancak mümin, Allah'tan korkan, temiz ve dindar kulun kalbi kuşatır." *Keşfu'l-hafâ*, c. 2, s. 195, no: 2256. Küçük bazı farklılıklarla.

535 "Kalpleri var fakat onlarla anlamazlar."A'râf, 7/179.

536 Murat yüzü aynanın ardından görülmüyor. Sen ki yüzün halka dönüktür, ama Tanrı'dan ne haber?Sâib-i Tebrîzî, *Divan*

Ger guşâyed dil ser-i enbân-ı râz
Cân be-sûy-ı arş tâzed turk-tâz[538] (1: 1479)

Der-ferâhî arsa-i ân pâk-cân
Teng âmed arsa-i heft âsmân[539] (1: 2652)

Cismhâ mişkât dân u dil zucâc
Tâfte ber-arş u eflâk în sirâc[540] (6: 3069)

Geşt mişkât ez-zucâce cây-ı nûr
Ki hemî derred zi-nûr ân kûh-ı Tûr[541] (6: 3068)

Pes misâl u şerh hâhed în kelâm
Lîk tersem tâ nelagzed vehm-i âm[542] (2: 840)

İşbu ebyât-ı şerîfede vaki olduğu misilli *Ma'ârif-i Velediyye*'de Sultan Veled hazretleri "Allâhu nûru's-semâvâti ve'l-arzi meselu nûrihi ke-mişkâtin fîhâ misbâhun"[543] âyet-i kerîmesini âhirine varınca muhakkıkâne tefsir edip nûr-ı ilâhî insân-ı kâmilin mişkât-ı kalbine in'itâf ederek ondan arz ve semayı tenvir eylediğini ber-tafsîl beyan buyurmuşlardır, onda talep oluna.

Pes bu mukaddime malûm olduysa, ma'nâ-yı beyt demek olur ki aşk insanda en evsa' olan hücre-i kalbde mukimdir. Ondan iklîm-i vücûda nâşir olur. Her kim ki âşık ola, dünya ve ukbâ havfından varestedir. Zira âşık-ı tercümânü'l-gayb Molla Hâfız'ın kuddise sırruhu:

Men ezân dem ki vudû sâhtem ez-çeşme-i ışk
Çâr tekbîr zedem yeksere ber-her çi ki hest[544]

buyurduğu gibi terk-i dünyâ, terk-i ukbâ, terk-i hestî, terk-i terk etmiştir, vech-i mahbûb-ı bâkîden ve rızâ-yı Bârî'den başka hiçbir şeye ikbâli yoktur. "Lâ havfun aleyhim"[545] ile mübeşşerdir. Nitekim Kasîde-i Hamriyye'nin bu beyti bu manayı mütezammindir:

Ve in hataret yevmen alâ hâtiri'mri'in
Ekâmet bihi'l-efrâhu ve'rtehale'l-hemmu[546]

---

537 Ezel sevgilisini görmek istiyorsun. Aynan, gönlündür, öyleyse yüzünü gönlüne çevir.
538 Gönül sır dağarcığının ağzını açarsa, can arşa doğru koşar.
539 O temiz ruhlunun arsasının genişliği karşısında yedi kat gök dar kaldı.
540 Onların bedenlerini sen ışıklık bil, gönüllerini de cam. Arş ve felekler üzerinde bu ışıklık parıldar.
541 Işıklık camdan bir nur yeri oldu, o nurdan Tur dağı yırtılır.
542 Bu kelâm çok misal ve şerh ister, lâkin avamın anlayışı kavramalacak diye korkarım.
543 "Allah, göklerin ve yerin nurudur. O'nun nuru, içinde lamba bulunan bir kandile benzer." Nur, 24/35.
544 Aşk çeşmesinden abdest alınca, dünyadan elimi eteğimi çektim.
545 "Onlara korku yoktur." Yûnus, 10/62.
546 "Bir gün birinin hatırına gelecek olsa / Şenlenir o kişi gamdan arınır" *Dîvânu İbni'l-Fârid*, s. 180.

"Hateret"in faili, muhabbet-i ilâhiyyedir.

Kâle Sultan Veled:

Işk mihrâb-ı cân u dil bâşed
Kıble-i ten zi-âb u gil bâşed (Işknâme: 22)

"Aşk, can u dilin mihrabı olur. Tenin kıblesi âb u gilden olur."

Ehl-i hakîkatin beyanına [244] göre "Fe-eynemâ tuvellû fe-semme vechullâhi"[547] âyet-i celîlesi misdâkınca Hak ta'âlâ hazretleri her yerde hazır ve nazırdır. Ancak her şeyin sûret-i mu'ayyenesi cihetiyle bir mihrâb-ı mahsûsu yani kıblesi vardır. Ka'be-i mükerreme'ye teveccüh etmeksizin salâtın kabul olunmadığının hikmeti budur, fe'fhem.

Can u dil, âlem-i emrden ve âlem-i emr, bî-cihet-i âlemî olmak haysiyetiyle aşk, can u dilin mihrap ve kıblesi olur. Ama insan, sûret-i mu'ayyenesi ve rûh-ı hayvânîsi cihetiyle âb u gilden mürekkep olup Ka'be-i muazzama dahi sûret-i mu'ayyenesi cihetiyle âb ve gilden mürettep olmakla insana kıble-gâh olmuştur. "el-Cinsu ile'l-cinsi yemîlu"[548] mucebince mübtelâ-yı cihet olan, kendi cihetine ve bî-cihet, bî-cihete teveccüh etmek emr-i zarûrîdir. Hazret-i Hünkâr kuddise sırruhu'l-azîz buyurur:

Mesnevî:

Ka'be-i cibrîl-i cânhâ sidreî
Ka'be-i abdu'l-butûn sufreî[549] (6: 1896)

Kıble-i ârif buved nûr-ı visâl
Kıble-i akl-ı müfelsif şud hayâl[550] (6: 1897)

Kıble-i zâhid buved feyz-i nazar
Kıble-i tâmi' buved hemyân-ı zer[551] (6: 1898)

Kıble-i sûret-perestân rûy-ı zen
Kıble-i bâtın-nişînân zu'l-minen[552] (6: 1899)

Kâle Sultan Veled:

Işk der-dil nişâneî dâred
Derûn-ı hâss-ı hâneî dâred (Işknâme: 23)

---

547 "Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü (zâtı) oradadır." Bakara, 2/115.

548 "Her cins, kendi cinsine meyleder." *Keşfu'l-hafâ*, c. 2, s. 4, no: 1531, "el-Cinsu ile'l-cinsi emyelu."

549 Canlar cebrailinin kabesi sidredir; midesine düşkünlerin kabesiyse sofradır.

550 Arifin kıblesi kavuşma nurudur; felsefeyle dolu aklın kıblesi hayaldir.

551 Zahidin kıblesi nazarın feyzinedir; tamahkârın kıblesi altın kesesinedir.

552 Görünüşe düşkünlerin kıblesi kadınların yüzüdür. İçe önem verenlerin kıblesi minnet sahibi Tanrı'yadır.

"Aşk gönülde nişâne tutar, hanenin derûn-ı hâssını tutar."

"Nişâne" alâmet manasına olup alâmet ise bir şeyin bilinmesine delâlet eden şeydir. Nitekim âleme âlem denildiği Sâni'-i hakîkî olan Cenâb-ı Vâcibü'l-vücûd'un bilinmesine delâlet ettiği içindir. Aşkın gönülde olan alâmeti ancak ateştir. Ah u enîn ve sirişk-i hazîn gibi âşıkı teşrîh eden alâmât-ı zâhire âşıkın kalbinde galeyan eden deryâ-yı âteşîn-i aşkın âsârıdır.

E-yahsebu's-sabbu enne'l-hubbe munketimun
Mâ beyne munsecimin minhu ve mudtarimi[553]

Levle'l-hevâ lem turik dem'an alâ talalin
Ve lâ erikte li-zikri'l-bâni ve'l-alemi[554]

Fe-keyfe tunkiru hubben ba'de mâ şehidet
Bihi aleyke udûlu'd-dem'i ve sekami[555]

Bu âteş-i aşk öyle bir ateştir ki âteş-i Nemrûd'u âşıka gülzâr [245] eder, cehennemin bâzâr-ı şiddetine kesat verir. Rivayet olunur ki Ali bin Hüseyin hazretlerinin hanesine muttasıl haneden ateş zuhur eder. Hazret-i Alî ise namazda bulunur, namazı bozmaz. Selâm verince halk derler ki "Ya Ali, ittisalinizdeki hane tutuştu yanıyor, siz namazla meşgulsünüz!" Buyururlar ki "Âteş-i kübrâ-ya olan istiğrakım, âteş-i sugrâyı bana duyurmadı." Ve li-hikmetin harîk söner.

İşbu fakîr-i kemter ez-kıtmîrin gülşen-i nisbetinden istişmâm-ı revâyıh-ı feyz ü hayât eylediğim tarîkat-ı aliyye-i Nakşbendiyye meşâyıh-ı büzürgvârından el-Hac Feyzullâh kuddise sırruhu'l-azîz hazretleri İstanbul'da ihvandan birinin hanesine muttasıl harîk zuhur ettiğinde oraya gider, o zatın hanesi avlusunda durur. Her gâh ki ateş o zatın hanesini âgûş-ı şiddetine almaya saldırdıkta, hazret-i şeyh ateşe kemâl-i celâl ile nazar edince ateş muntafî olur ve o hane ateşten kurtulur:

Evliyâ-râ hest kudret ez-ilâh
Tîr-i ceste bâz gerdâned zi-râh[556] (1: 1669)

Bu gibi âteş-i aşka müptelâ olan âşıklar bî-ihtiyâr ney gibi nâlân ve şem'a gibi sûzân olup dembedem ah u zâr edip derunlarında olan nişâne-i aşk u muhabbeti ihfâya takat getiremezler. Buna mebnidir ki âşıka nişân-ı davaya burhan gerektir denilir.

---

553 "Âşık, akan göz yaşı ve yanan kalbi arasında muhabbet gizli mi kalır zanneder?" İbn Allân, *ez-Zuhru ve'l-Udde*, s.15, 143.

554 "Aşk olmasaydı, sen (sevgililerin) harabeleri üzerine yaş akıtmazdın " Ne ban ağacı, ne de sevgililer dağını anmak için uykusuz kalırdın" İbn Allân, *ez-Zuhru ve'l-Udde*, s.16, 143.

555 "Göz yaşının ve hastalığının adil şahitleri tanıklık ederken nasıl aşk ve muhabbeti inkâr edersin?" İbn Allân, *ez-Zuhru ve'l-Udde*, s. 18, 143.

556 Evliyada Tanrı'dan öyle bir kudret vardır ki o kudretle yayından fırlamış oku yolundan çevirirler.

Mesnevî:

Vakt ân âmed ki men uryân şevem
Cism bigzârem serâser cân şevem[557](6: 613)

Ey adû-yı şerm u endîşe biyâ
Ki derîdem perde-i şerm u hayâ[558] (6: 614)

Hîn gelû-yı şerm gîr u mî fişâr
Tâ hunuk kerded dil-i ışk ey suvâr[559] (6: 616)

Tâ nesûzed key hunuk kerded dileş
Ey dil-i men hânedân u menzileş[560] (6: 617)

Hâne-i hod-râ hemî sûzî bisûz
Kîst ân kes ki bigûyed lâ yecûz[561] (6: 618)

Hoş sûz ân hâne-râ ey şîr-mest
Hâne-i âşık çunîn evlîterest[562] (6: 619)

Ba'd ezîn sûz-râ kıble kunem
Zân ki şem'em men be-sûzeş rûşenem[563] (6: 620)

Çun gubâr-ı ten bişud mâhem bitâft
Mâh-ı cân-ı men hevâ-yı sâf yâft[564] (6: 4061)

În çunîn fermûd mevlânâ-yı mâ
Kâşif-i esrârhâ-yı kibriyâ[565] (4: 3358)

"Derûn-ı hass-ı hâneî dâred" demekte hane, hâne-i vücûd ve derûn-ı hâss-ı kalb olup aşk, hâne-i vücûdun derûn-ı hâssı olan kalpte hükm-fermâdır demek olur.

Kâle Sultan Veled:

Işk hem cennetest u râhat-ı cân
Işk-râ cân u dil buved cûyân (Işknâme: 24)

"Aşk cennettir ve rahat candır; aşkı can u dil arayıcı olur."

---

557 O vakit geldiğinde ben çırılçıplak olurum, tenden geçer baştan başa ruh olurum.
558 Ey utanma ve düşünmenin düşmanı, gel ki ben haya ve ar perdesini yırttım.
559 Ey binici, hayanın boğazını tut ve sık ki aşkın gönlü mesut olsun.
560 Âşıkın gönlü yanmasın. Bizim gönlümüz ona menzil olmuşken onun gönlü nasıl hunuk olur.
561 Kendi haneni yakmak istiyorsan yak. Kim sana yakman için bir şey söyleyebilir!
562 Ey şîr-mestî, bu haneyi güzel yak, âşığın hanesini böyle yakmak en güzelidir.
563 Artık bundan sonra bu ateşi kıble edineyim, zira ben mumum, bu ateşle aydınlanırım.
564 Ten tozu gittiğinde ayım parlar; canım ayı saf hava bulur.

Meşâyıh lisanında aşk cihetiyle bahşîş-i ilâhî [246] olan ahvâl-i şerîfe makâmâtına cennet-i âcile ve a'mâl-i hayriyyeye mükâfât olarak ahirette mev'ûd olan ni'am-ı ilâhiyyeye cennet-i âcile derler. Cennet-i âcileye şeref-yâb-ı duhûl olan bahtiyarlar, cennet-i âcilede zevk u sefa merâtibinin en alâ ve müstesnası olan "Fî mak'adi sıdkın inde melîkin muktedirin"[566] mertebesine hem-civâr olanlardır. Yesserellâhu lenâ ve li-ihvânınâ bi-hurmeti câhi Nebiyyinâ.

Pes Hazret-i Sultan Veled kuddise sırruhu'l-emced bu beytinde cennet-i âcileye işaret edip buyurur ki "Ve dahi aşk bir cennettir ki râhat-ı cândır. Yani âşıkı meşârib-i henîe-i irfân ile zevk-yâb eder ve riyâz-ı esmâ ve sıfât içre zevk u sefa verir ve hûrâ-yı melîha-i tecelliyât ile ber-murâd kılar. Şöyle ki Muhammed Lâhicî kuddise sırruhu *Gülşen-i râz* şerhinde[567] talipleri teşvik zımnında diyor ki (Tercüme):

"Esnâ-yı sülûkta zikr ü fikre ve terk ü tecrîde çalışıyor idim. Şeyhin irşadıyla kalbimde nûr-ı ilâhî sefası hâsıl oldu. Bir gece ba'de ihyâi'l-evkât bu fakire gaybet zuhur etti. Gördüm ki rûy-ı zemîn, cenneti andırır bir gülzâr-ı behişt olmuş. Ra'nâ güller, çimenler ile öyle dolmuş ki temaşasında olan nezâhet, kâbil-i ta'rîf değildir; ve âlem bir haysiyetle nura gark olmuş ki gözü hîre ve bîtâb eder. Bu fakir ise bî-hod ve divane o gülzâr-ı âbdârın çimenleri meyânında seğirtir idim ve âşıkâne nâle ve feryat eder idim. O aralık cânib-i asmâna nigerân oldum. Gördüm ki rûy-ı âsumân âfitâb ile dolmuş. O kadar ki gök yüzü âfitâb ile örtülmüş idi. Bu âlemi bir derecede nura gark etmişler ki vasfı kabil olamaz. Böyle görünce divaneliğim arttı; şeydalık, bî-hodluk galebe etti. Nâgâh bir şahs-ı nûrânî zâhir olup bu fakire dedi ki "Aşkıla sûzân olduğun mahbûb-ı hakîkîyi görmek ister misin?" "Evet, isterim, görüyorsun a âşık-ı dîdârım!" dedim. "Ardım sıra gel" dedi ve kemâl-i süratle seğirtti. Ardı sıra gittim. Ta ki cevâhir-i nefîseden mamurlar zâhir oldu, o mamurlara geldik. Meyânında envâ'-ı cevâhir ve parlak renkler ile müzeyyen kemer kapılar ve köşkler göründü. Bunlar o kadar büyük idi ki etrafını dîde-i idrâk ihata edemez idi. O şahıs yüzünü çevirip "Matlûbun işte budur" deyince hemen nazar eyledim. Nûr-ı tecellî-i ilâhî kemâl-i azametle [247] zâhir oldu bir haysiyetle ki kemiyet ve keyfiyetle onun tarif ü tavsifi mümkün olamaz. Nazarım onun üzerine düşünce aza ve cevârihim döküldü; fânî-i mutlak ve bî-şu'ûr oldum. Badehu yine kendime geldim. Betekrâr nazar eyledim. Yine cemâl-i bâ-kemâlini müşahede eyledim ve yine fânî-i mahz ve mahv-ı mutlak oldum. Badehu yine kendime geldim." Ve burada da tercüme tamam oldu.

Ey âşık, işte aşkın böyle cenneti vardır ki hazret-i visâl, âşık-ı sâdıka kable'l-âhiret bu cennette arz-ı kemâl eder. Aşkın râhat-ı cân olması şöyledir ki âfitâb-ı aşk, vücûd-ı âşıkta mir'ât-ı cânın hacebât-ı nefsâniyyesini hark ederek canı cananın envâr-ı tecelliyâtına müstaid ve müstağrak edince râhat-ı cân hâsıl

565 Ululuk sırlarının kâşifi olan efendim böyle dedi.

566 "Güçlü padişahın huzurunda doğruluk koltuklarında bulunmaktadırlar." Kamer, 54/55.

567 Söz konusu şerhin adı *Mefâtîhu'l-i'câz fî Şerh-i Gülşen-i Râz*'dır.

olur. Veyahut mahbûb-ı hakîkî âşıkın can u dilini bâde-i aşk u muhabbet ile mest edince can u dil rahat eder. Zira mestlik bir hâldir ki humûm u gumûmu izâle ve rahat u şâdî idame eder. Nitekim buyurur:

Ve in hataret yevmen alâ hâtiri'mri'in
Ekâmet bihi'l-efrâhu ve'rtehale'l-himemu[568]

Yani bâde-i aşkı değil içmek, bâde eğer bir kimsenin hatırına hutûr eylese, o kimsenin hatırında rahat u şâdî ikâmet; vehm ü gam âheng-i rıhlet eder. Bu nükteye binaen can u dil aşkı cûyân olur. Nitekim Sultan Veled buyurur:

Işk hem merhem-i dil-i rîşest
Işk-râ mihnet u belâ bîşest (Işknâme: 25)

"Aşk hem yaralı gönlün merhemidir, her ne kadar aşkın mihnet ü belası çoktur."

Yani beyt-i sâbıkta zikrolunduğu veçhile can u dil aşkı nasıl cûyende olmasın, zira aşk, âşıkın şemşîr-i mücâhede ile şerha şerha ve tîr-i kalak u ıztırâb ile rîze rîze olan gönlünün merhemi olur. Her ne kadar aşkın min-ciheti's-suverî belâ ve mihneti çok ise de. Çünkü âşıkı min-ciheti's-suverî mihen ü meşakkate giriftar ve âkıbet vâsıl-ı dîdâr etmek aşkın şanından olduğundan "Şifâu'l-âşıkîne, likâu'l-ma'şûkîne"[569] hakikatince aşk, âşıkın merhem-i dil-rîşi olur. Mısra'-ı sânîye cümle-i hâliye manası verilmiş idi. Bir de suâl-i mukaddere cevap olur. Şöyle ki âşık niçin dil-riş olsun diye sual olunur ise, evet aşkın mihnet ü belâsı çok olduğundan diye cevap verilir. Nitekim ma'rûz-ı çeşm-i iz'ânımız olmuştur ki Hazret-i Âdem-i Safî'yi mukîm-i dârü'l-mülk-i visâl-i Zu'l-celâl iken "Ve lâ takrabâ hâzihi'ş-şecerete"[570] [248] hitabı câmından mest ü bî-şu'ûr edip bir dâne bahanesiyle ondan mehcûr ve vâdî-i hicrâna düşüp her bâr ah u zâra mecbur eden aşk değil midir? Ve Hazret-i Zekeriyyâ'yı mişvârı dıraht-ı necât ettikten sonra irâ'e-i imtihânını dendân-ı cân-sûzuyla havale edip baştan ayağa dek dû-nîm etti. Ve Hazret-i Nuh-ı pür-fütûhu deryâ-yı felâkete salıp lokma-i neheg-i hadîm ve Hazret-i Musâ ve Mesîhâyı bevâdî-i gadr ü hîcâda mukim ve Hazret-i Halîlullâh'ı âteş-i Nemrûd'a teslim ve ferzend-i ercümendini dest-i şefkat-i pederde zebh-i azîm eden aşk değil midir? Bâ-husûs zîb-i dûş-ı izzeti "Ve'd-duhâ"[571] ve taylesân-ı şân-ı şevketi "Ve le-sevfe yu'tîke rabbuke fe-terdâ."[572] ve kasab-ı mecd ü rif'ati "Ve'l-leyli izâ secâ"[573] ile pîrâye-mend-i ictibâ olan Nebiyy-i Ekrem sallallâhu aleyhi ve sellem efendimizi "Mâ ûziye nebiyyun ke-mâ ûzîtu"[574]

---

568 "Bir gün birinin hatırına gelecek olsa / Şenlenir o kişi gamlardan arınır" *Dîvânu İbn el-Fârid*, s. 143.

569 Âşıkların şifası, sevgililerine kavuşmaktır.

570 "Ama şu ağaca yaklaşmayın." Bakara, 2/35; A'râf, 7/19.

571 "Kuşluk vaktine andolsun." Duhâ, 93/1.

572 "Rabbin, sana verecek ve sen razı olacaksın." Duhâ, 93/5.

573 "Sakinleşen geceye andolsun ki." Duhâ, 93/2.

574 "Hiçbir peygambere benim kadar eziyet edilmedi." *Keşfu'l-hafâ*, c. 2, s. 180, no: 2184, "Mâ ûziye ahadun mâ ûzîtu fillâhi azze ve celle."

delâletince ibtilâ-gâh-ı âlemde derecât-ı müte'âliyesine mütenasip ve eslâf-ı kirâmından daha şiddetli daha heybetli cevr ü anâya müptelâ eden aşk değil midir? Ve ciğerpâre-i Mustafa, nûr-ı ayn-ı ehl-i vefâ İmam Hasan efendimizin zehr-i helâhil-i gadr ile ciğerini parça parça edip üftâde-i hâk-i udvân ve cevher-i cân-ı Fatımatü'z-Zehra ser-kâfile-i şühedâ İmam Hüseyin efendimizi de cevr ü zulmün timsâl-i zî-hayâtı ıtlâkına ahrâ zaleme-i bî-pervâ elinde ve sakf-ı asmâna şerâre-endâz-ı mâtem olan kan deryası içinde galtan eden aşk değil midir?

Aşkın timsâl-i mücessemini tarif edenler: "Bir şemşîr-i bürrâna benzer ki dendânından kan damlar ve bir şîr-i jiyâna benzer ki dehânından ateş saçılır" diyorlar. Aşk bu kadar mihnet ü belâsıyla beraber bir şâh-ı kerîmü'l-hısâl ve pâdişâh-ı deryâ-nevâldir ki âşıkları esnân-ı celâlinde gedâ-misâl-i cûyende-i âmâl eder. Nasıl etmesin ki âşıkın aşkından başka dest-gîri ve tercümân-ı zamîri yoktur. Âh âh-ı aşk, âşıkın lisân-ı iştiyâkı olup ahvâl-i mihnet ü belâsını arz ile kâbil-i harem-sarây-ı visâl olmasını hazret-i ma'şûktan temenni kılar. Nitekim âşık-ı bî-hemtâ Hazret-i Mevlânâ lisanından şu veçhile dem-sâz-ı niyâz olmuştur ki:

Der-çâh futâd dil berâreş
Bîçâre vu muntazır medâreş[575]

Ver va'de dihîş tâ be-ferdâ
İmrûz bisûzed în şerâreş[576]

[249] Bahşây ber-în esîr-i hicrân
Ber-cân-ı za'îf u bî-karâreş[577]

Her çend ki zâlimest u mucrim
Mazlûm u şikeste-dil şumâreş[578]

Geştest çu lâle garka-i hûn
Geştest çu za'ferân ızâreş[579]

Hâhed ki be-pîş-i tû bimîrî
Înest hemîşe kesb u kâreş[580]

Yârî digerî kucâ pesended
Ân-râ ki Hudâ be-dest yâreş[581]

---

575 Gönül kuyuya düştü, onu oradan çıkar. Onu biçare ve gözü yolda bırakma. (Mevlânâ, *Divan*)

576 Vaadini yarına ertelersen, sözünün ateşi beni bugün yakar.

577 Bu ayrılık esiri, zayıf ve kararsız cana merhamet et.

578 Her ne kadar zalim ve suçlu ise de onu mazlum ve gönlü kırık kabul et.

579 O, lâle gibi kana batmıştır; yanağı safran gibi olmuştur.

580 Önünde ölmek ister. Tüm kârı, kazancı budur.

581 Yârî Hak olan, başkasını nasıl beğenir!

Her çend be-zîr-i kûh-ı gam mând
Endîşe-i tust yâr-ı gâreş[582]

Îmsâl çu mâh mîguzâred
Mîâyed yâd-ı vasl-ı pâreş[583]

Râhî biguşâd der-în beyâbân
Mâhî binumâ der-în gubâreş[584]

Ger şerh kunem temâm peygâm
Mîmânem ez-şerâb u ez-câm[585]

Kâle Sultan Veled:

Işk şâhîst tâli'aş mes'ûd
Işk Ayâzîst âkıbet mahmûd (Işknâme: 26)

"Aşk bir şahtır ki talihi mesuttur. Aşk bir Ayâz'dır ki akıbeti Mahmud'dur."

Bu beyitte iham vardır. Mahmud, Sultan Mahmud-ı Gaznevî ve Ayaz, onun veziridir. Sultan Mahmud cûd u sehâ ve fart-ı zekâ ile meşhur bir padişah-ı dil-âgâhtır. Ayaz, köylü bir fakirin oğlu olup meşhur olan hikâyesi veçhile kemâl-i akl u kiyâseti sebebiyle padişaha takarrüb etti ve akıbet bir vezîr-i bînazîr olup padişahı kendine üftâde kıldı. Pes aşk, şân u saltanatta bir pâdişâh-ı mu'allâ-câhtır ki talihi yani zuhur u hurucu ve bahtı mesuttur. Ve Ayaz her nasıl ki mukarrib-i dergâh-ı şâh ve mahbûb-ı hâss-ı Mahmud olmuş ise aşk da öyledir. Yani âşıkı mahbûb-ı dergâh-i ilâh eder, kemâ kâle el-Cüneyd:

Beyit:

Çû çâker der-i sultân-ı ışk şev çu Âyâz
Hest âkıbet-i kâr-ı âşıkân mahmûd[586]

Zira aşk bir sultân-ı zî-şândır ki bendesini mahrum etmez. Nitekim Sultan Veled buyurur:

Işk ber-taht-ı sîne sultân şud
Dil ü cân pâsbân-ı û zân şud (Işknâme: 27)

"Aşk, taht-ı sîne üzere sultan oldu; dil ü can onun pâsbânı oldu."

Yani aşk, âşık-ı âlî-bahtın sinesinde bir sultân-ı âlî-şândır ki iklîm-i vücûdu taht-ı kudret ü tasarrufa almıştır. Dil ü can ki kalp ve ruhtur, o kadar

582 Gam dağının altında kalsa da mağara arkadaşının kaygısı sensin.
583 Sevgiliyle geçen yılki vuslatı hatırladıkça bir yıl bir ay gibi geçiyor.
584 Bu çölde bir yol bul; bu toz içinde bir ay göster.
585 Eğer bütün haberleri söylersem, şaraptan ve kadehten ayrı düşerim.
586 Ayaz gibi aşk sultanının kapısında köle olunduğunda, âşıkların akıbeti övgüye değer olur.

izzet ü kerametiyle beraber sarây-ı vücûdda sultân-ı aşkın pâsbânı menzilesindedir. Yani aşk öyle izzet ü saltanata maliktir ki kalp ve ruh min-ciheti'l-hakîkat "Kalbu'l-mu'mini arşullâhi."[587], "Ve nefahtu fîhi min rûhî"[588] gibi nusûs-ı vâziha şehadetince azîmü'l-kadr oldukları hâlde sultân-ı aşkın dergâhında bende ve pâsbân [250] payesinde kalıyorlar. "Fe'tebirû yâ uşşâku."[589]

Kâle Sultan Veled:

Işk deryâ-yı mevc-i hûnînest
Heft bahr âteş-i nehustînest (Işknâme: 28)

"Aşk, dalgası bir deryadır ki yedi bahr onun ilk ateşidir."

Yani aşk bir deryâ-yı vahdettir ki emvâcı mesabesinde olan mevcûdât-ı hâricî sür'at-ı fenâ ve inkızâ itibariyle pür-hûndur; ehl-i tasavvuf lisanında kesret vahdete nispetle mevc mânendidir. Nitekim Mueyyedu'd-dîn-i Cundî kuddise sırruhu buyurur:

el-Bahru bahrun alâ mâ kâne fî kidemin
İnne'l-havâdise enhârun ve emvâcu[590]

Veyahut deryadan murat âlem-i kesrettir ve mevc-i hûnîn onda aşkın âsârı ola. Âleme nazar-ı im'ân ile bakılırsa, pür hûn bir rezm-gâh-ı aşk olduğuna kanaat hâsıl olur.

Her kucâ şûrî ki peydâ âmede
Cilve-i ışkest âncâ ser zede[591]

Âsumân kudreti altında kim âsûdedir
Herkes olmuş bir vecihten mübtelâ-yı zâr-ı aşk

Bu kadar enbiya ve evliyanın ve bu kadar akvâm-ı muhtelifenin hatta efrâd-ı nâsın gözlerinden, sinelerinden dökülen kanlar düşünülse, âlem-i kevn ü fesâd aşkın yani türlü türlü muhabbet-i müfrita kuvvetlerinin ilcââtıyla deryâ-yı mevc-i hûnîn olduğu anlanır. Nitekim *Gülşen-i râz*'da gelmiştir:

Çu deryâyîst vahdet lîk pür-hûn
K'ez-û hîzed hezârân mevc-i mecnûn[592]

---

587 "Müminin kalbi, Allah'ın arşıdır." *Keşfu'l-hafâ*, c. 2, s. 100, no: 1886. es-Sâgânî, mevzu olduğunu söylemiştir.

588 "Ve ona ruhumdan üflediğim zaman." Hicr, 15/29.

589 "İbret alın ey âşıklar."

590 "Derya deryadır ezelde olduğu hâliyle / Sonradan meydana gelenler ise dalgalardır ve nehirler"

591 Nerede bir karışıklık meydana gelmişse, iyi bak, orada aşk yüz göstermiştir.

592 Vahdet, bir deryadır, ancak kanlı. Ondan binlerce serseri dalga baş gösterir.

Yedi derya aşkın ilk ateşidir buyurulması her şeyi ilk zuhurunda azlıkla zuhur edip gittikçe çoğaldığından âteş-i aşkın daha ilk zuhurundaki şiddet ü azameti bi'l-farz yedi derya gibidir, ilerisi ona göre tefekkür olunmak iktiza eder.

Kâle Sultan Veled:

Işk sîmurg-ı kûh-ı kâf buved
Işk-bâzî ne-guzâf buved (Işknâme: 29)

"Aşk, kâf dağı simurgudur, aşk-bâzlık güzaf değildir."

Yani rivayet ediyorlar ki kûh-ı kâf, bir büyük dağdır ki bütün dünyayı ihata etmiştir. Ve simurg, bir kuştur, anka dahi derler; gökte uçar, karnı acıktıkta kâf dağına inip kemik yutarmış, gölgesi her kime isabet eder ise bahtiyar olur imiş, ismi malûm cismi mevhum bir kuştur. Burada kûh-ı kâf ile âlem-i melekûta işaret vardır. Pes aşk bir simurgdur ki âlem-i melekûta ve âlem-i ulvîye mensuptur. Binaenaleyh aşk-bâzlık güzâf değildir. zira lâf u güzâf ma'kâlât dairesinde olur. Mertebe-i aşk ise derecât-ı akldan müte'âlîdir. [251] Nitekim anka-pervâz bülbül-i gülşenî Şeyh Hasan Sezâî kuddise sırruhu buyurur:

Lâne-i imkân içinde tutmadı hergiz makâm
Şeş cihetten taşra pervâz eyledi ankâ-yı aşk

Veyahut *Gülşen-i râz* şerhinde beyan olunduğu veçhile kûh-ı kâf ile hakîkat-i insâniyyeye remz vardır. Zira hakîkat-i insâniyye mazhar-ı tâmdır. Kûh-ı kâf, âlemi muhît olduğu gibi hakâyık-ı insâniyye hakâyık âleminin cümlesini şamildir; ve şuûnât-ı aşka cümleden ziyade mazhar olmuştur. Bu manaya göre aşk-bâzlık yani hakâyık-ı aşktan dem vurmak lâf u güzâf değildir. Belki ankâ-yı aşkın seyrangâhını bilenler aşk-bâzlık eder, çünkü aşk, hânumân-ı akl sahasında ve cihât-ı tasavvur dairesinde değil ki aşk-bâzlık ve suhen-pervâzlık âsân olsun.

Nitekim Sultan Veled kuddise sırruhu buyurur:

Işk der hânumân nemîgunced
Işk ender cihân nemîgunced (Işknâme: 30)

Işk şehbâz-ı lâ-mekân bâşed
Nukte-i sırr-ı kun fe-kân bâşed (Işknâme: 31)

"Aşk hânumân ve cihana sıkışmaz, zira aşk lâ-mekân-ı şehbâzîdir ve kun fe-kân'ın sırrının nüktesidir."

Yani hânumân Türkçe "ev" demektir, yalnız "hân" ve "mân" dahi denilir; Türkîde "bark" derler. Murat "ev"dir. Burada hânumân âlem-i imkân olsa gerektir. Ve cihan, âlem-i zâhir ve felek-i kamerin mâ-tahtı olan mevcudattan ibarettir. Pes aşk öyle azamete maliktir ki sahrâ-yı âlem-i imkâna ve pehnâ-yı cihâna sıkışmaz, zira mesâfe-i cihân mahduttur; aşk ise bir şehbâz-ı lâ-mekân olup hadd ü hudûd dairesinde mukayyed değildir, belki safha-i âlemde zâhir olan âsârıdır.

Ve aşk, kun fe-kân yani vücûb ve imkân sırrının mâ-bihi'z-zuhûrudur. Ma'nâ-yı hubb zuhuru bundan ibarettir. Bundan anlanır ki şehbâz-ı aşkın âşiyânesi cihan değildir, candır, teemmül gerektir.

Fahreddin-i Irâkî'nin şu gazeli beyteyn-i mezkûreteyne münasip vaki olmuştur:

Işkem ki der-du kevn mekânem bedîd nîst
Ankâ-yı magribem ki nişânem bedîd nîst

Z-ebrû vu gamze her du cihân sayd kerdeem
Menger bed-ân ki tîr u kemânem bedîd nîst

Çun âftâb der-ruh-ı her zerre zâhirem
Ez-gâyet-i zuhûr ıyânem bedîd nîst

Gûyem beher zebân u beher gûş bişnevem
V'în turfe-ter ki gûş u zebânem bedîd nîst[593]

Kâle Sultan Veled:

Işk ber taht-ı dil Suleymânest
Mâ gedâyîm u aşk sultânest (Işknâme: 32)

Aşk gönül tahtı üzere Süleyman'dır, biz gedâyız, aşk sultandır.

[252] Yani aşk, gönül tahtına câlis bir Süleyman'dır ki memleket-i vücûdda dev ve peri, heva ve heves her ne var ise kudretine esir etmiştir ve keyfe-mâ-yeşâ hükmü altına alıp zebûn ve müftekır bırakmıştır. Bu nükteye mebni olmalıdır ki peygamber-i zî-şân aleyhi salâvâtu'l-Mennân efendimiz hazretlerinin şeytanı Müslüman olmuştur. nitekim buyururlar: "Esleme şeytânî alâ yedî, fe-lâ-ye'murunî illâ bi-hayrin."[594] "Gedâ" burada hakir ve "sultan", selâtînden müştak olarak gâlib ve kâhir ve selît'ten def'-i zulm edip halkı adl nuruyla ziyalandırıcı demektir. Hazret-i Veled buyururlar ki "Ey zümre-i uşşâk, biz ki âşıklarız, hakiriz ve aşk sinemiz tahtında mânend-i Süleymân bir sultandır ki hükm ü tasarrufta gâlib ü kâhir ve iklîm-i vücûdda nefsin zulm ü ta'addîsini kam' ve ref' edip nûr-ı adl ü hidâyeti naşirdir." Ey azizim, aşkı bil kim lâ-mekân-ı sultânîdir, bin Süleyman, âsitân-ı izzeti sükkânıdır.

Kâle Sultan Veled:

---

593 Ben o aşkım ki iki âlemde mekânım hiç bilinmedi. Ben anka kuşuyum ki söylerler, nişanım hiç bilinmedi. Bende ok ve yay yok sanma, kaşımla gözümle her iki âlem benim avım. Güneş gibi bütün zerrelerin yüzünde görünürüm. Zuhurum şiddetinden varlığım belli değildir. Her dilde konuşur, her sözü işitirim. Tuhaf olan şu ki gözüm kulağım belli değil.

594 "Benim şeytanım huzurumda Müslüman oldu. Benden sadece hayırlı şeyler talep eder." *el-Firdevsu bi-me'sûri'l-hitâb*, c. 3, s. 123 no 4333. *Fethu'l-bârî*, c. 1, s. 439. "Kâne şeytânî kâfiren fe-e'âneniyallâhu aleyhi hattâ esleme."

Işk hem dîn u dâniş ü hunerest
Cân-ı cânân u nûr der basarest (Işknâme: 33)

"Ve dahi aşk din ü dâniş ve hünerdir; cân-ı cânândır, basarda nurdur."

Yani "din" lisân-ı şer'de bir vaz'-ı ilâhîye derler ki zu'l-ukûlu kendi ihtiyâr-ı mahmûdeleriyle bizzat hayırlı olan şeye sevk eder. Ma'nâ-yı beyt şol veçhile kâbil-i tavzîhtir ki salat, zekât, savm, hac ve sair ferâiz ve vâcibât ve sünnet-i islâmiyye aşktır. Yani umûr-ı mezkûrenin mâ-vudi'a-leh'i aşktır ve bunda: "Kuntu kenzen mahfiyyen, fe-ahbebtu en u'refe, fe-halektu'l-halke li-u'refe."[595] Ve kezalik "Ve mâ halektu'l-cinne ve'l-inse illâ li-ya'budûni."[596] "Ey; fe-ye'rifûni"[597] delâletince esrâr-ı gâmize vardır, teemmül gerektir. Meşâkk-ı dîniyye ve tekâlif-i şer'iyye âyîne-i aşkın saykalıdır. Hazret-i aşk ister ki bunları ile müminlerin âyîne-i kalbi mücellâ ola, ta ki onda âşık ve maşûk yüzünden kendi kemâlâtını müşahede ede. Ve dâniş ü hüner:

Dâniş heme be-mezheb-i men ma'rifet
Der dîn-i mâ cuz în ne furû'est ne usûl[598]

fehvasınca beyne'l-uşşâk marifetullâh manasınadır. Marifetullâh ise hazret-i ma'şûkun esmâ-yı mütekâbilesi âsârını a'yân-ı eşyada ve dîde-i basîretle idrâk etmektir. İmdi aşk âşıkı mertebe-i kemâle vâsıl ve dîde-i basîretinde nûr-ı idrâk hâsıl edince Hazret-i Câmî'nin:

Kad tecella'l-ışku fî kulli'l-mecâli fe'nzurû
Ez-pes her zerre [253] tâbân geşt mihr-i rûy-ı û[599]

buyurduğu veçhile âşık, mezâhir-i eşyâda takâzâ-yı aşk ile zâhir olan âsâr-ı sıfât u esmâyı müşahede eder. Belki "Mâ re'aytu şey'en illâ ve re'aytullâhe kablehu"[600] sırrına vâsıl olur. İşte bu hâlde aşkın marifet olduğu anlanır. Mısra'-ı sânîye gelince "Aşk canların canıdır" buyruldukta, meşâyıhın "rûhu'l-kuds" tabir ettikleri vecd-i ilâhîye remz vardır. Meşâyıh "rûhu'l-kuds" derler; "Fe-eynemâ tuvellû fe-semme vechullâhi"[601] âyet-i şerîfesiyle muabber vücûh-ı ilâhiyyeden bir vech-i hâssı irade ederler. Ve o vech-i hâssı şöyle tarif ederler ki vücut onunla kâimdir. Suver ü ebdânın hayat u memâtı ervâh ile olduğu gibi ervâhın bekâ ve kıyamı o

595 "Ben gizli bir hazine idim, sonra bilinmek istedim; bilinmek için de yaratıkları yarattım." *Keşfu'l-hafâ*, s. 2, s. 132, no: 2016. Burada "Kuntu kenzen lâ u'refu. Fe-ahbebtu en u'refe fe-halektu halkan. Fe-arreftuhum bî, fe-arefûnî" "ve fî lafzin: fe-te'arreftu ileyhim fe-bî arefûnî" şeklinde olup İbn Teymiyye, hadis değildir, senedi yoktur demiş, ez-Zerkeşî, İbn Hacer, es-Suyûtî ve el-Kârî de aynı görüştedir denilmiştir.

596 "Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım." Zâriyât, 51/56.

597 "Yani beni bilsinler diye."

598 Benim mezhebimde bilgi yalnız marifettir. Benim dinimde o ne fer'î ne de aslî denilen ilimlerdir.

599 Aşk her cemalde tecelli ediyor bakınız, her zerrenin arkasında onun yüzünün güneşi parlar.

600 "Hiçbir şey görmedim ki onda ya da ondan önce Allah'ı görmüş olmayayım."

601 "Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü (zâtı) oradadır." Bakara, 2/115.

vech-i hâs iledir. Çünkü mahsûsâttan her bir şeyin bir sureti ve bir rûh-ı mahlûku vardır ki o şeyin sureti o rûh-ı mahlûk ile kâimdir. Suret, lafz ve o rûh, mana mesabesindedir. Kezalik o rûh-ı mahlûkun dahi bir ruhu vardır ki o rûh-ı mahlûk onun sureti mesabesindedir; kıyamı o ruh iledir. O ruh hayta-i "kun"da dahil olmayıp rûhu'l-kuds ve sırr-ı ilâhî ve vücûdü's-sârî ile müsemmâ vücûh-ı ilâhiyyeden bu âleme nazır bir vech-i hâstır. Hazerât-ı sûfiyye ıstılâhında ona latîfe-i zâtiyye-i ilâhiyye derler. Bir abd evvelâ muktezeyât-ı bedeniyyesini ve sâniyen muktezeyât-ı rûhiyyesini terk edip vücudu bi'l-külliyye meslûb ve rûh-ı mahlûku fani oldukta, rûh-ı fânîsinden ve vücûd-ı meslûbundan ıvaz olarak rûhu'l-kuds ile müsemmâ olan latîfe-i zâtiyye-i ilâhiyye ile müeyyed olup o abdin heykel ü ruhu hasîs-i beşeriyetten evc-i kuds-ı tenzîhîye intikal eder. "Rûhu'l-kuds"ün daha tafsilatı *Istılâhât-ı meşâyıh* kitâbındadır. Pes aşk bir vech-i hâss-ı ilâhîdir ki cân-ı cânân ve rûhu'l-ervâhtır ve ervâhın mâ-bihi'l-bekâsıdır ve vücûdü's-sârî fî-cemî'i'z-zerrâtıdır ve "basar", Molla Hâfız kuddise sırruhunun:

Be bî-basar ne-numâyend râ zi-perde-i gayb[602]
İrâdetî bi-numâ ta sa'âdetî biberî[603]

beytinde olduğu gibi basiret manasına olup basiret ise nûr-ı kuds ile münevver ve ziyâ-yı üns-i Hak ile mükemmel olan akıldır ki eşyanın hakikatini ayânen gördüğü sebebiyle delil ve burhana muhtaç olmaz. Belki hakkı zâhir ü mekşûf ve bâtılı zâhik ü medhûr görür ve insanı hayretten halâs eder. [254] Pes aşkın basarda nur olması şöyledir ki aşk öyle bir nûr-ı ehadiyyettir ki âşıkın dîde-i basîretini tenvir eder ve cân-ı cânân olan bir maşûku bilâ-delîl velâ-burhân âşıka müşahede ettirir ve bu surette "Re'aytu rabbî bi-nûri rabbî"[604] sırrı anlanır.

Ey gözüm nûru kerem kıl nûrunu göster bana
Bî-tekellüf nûr-ı sûrunu göster bana[605]

Kâle Sultan Veled:

Işk mânend-i erganûn bâşed
Der heme ilm zû-funûn bâşed (Işknâme: 34)

"Aşk mânend-i erganûndur, cemî'-i ilmde zû-funûndur."

Tavzîh-i ma'nâ: Erganûn bir nevi çalgıdır. Erganûnun her perdesinden bir nevi seda ve neva zâhir olduğu gibi a'yân-ı eşyâ erganûn misali olup her şeyin bi-hasebi'l-isti'dâd sûret-i ayniyyesinden zuhur eden etvâr-ı aşkın âsârıdır; ve pîr-i dest-gîrimiz Hazret-i Mevlânâ'nın:

602 Bu mısra "Tufeyl-i hestî-i ışkend âdemî vu perî" olmalıydı.
603 Basiretsiz gayp perdesinden görülmez. Buna kail ol, irade getir ki saadeti elde edesin.
604 "Rabbimi rabbimin nuruyla gördüm."
605 İkinci mısra eksik.

Mâ çu nâyîm u nevâ der mâ zi-tust
Mâ çu kûhîm u sedâ der mâ zi-tust[606] (1: 599)

mesnevilerinin delâlet ettiği manaya dairdir. Ve cemî'-i ilm ü hünerde hakikat yüzünden mecaz yüzünden bedî'a-nümâ-yı kemâl olan âsâr hep âsâr-ı aşk-ı zûfünûndur. Bu beyt-i şerîfte aşk yüzünden tevhîd-i ef'âle işaret vardır.

Kâle Sultan Veled:

Işk aklest u nûr-ı îmânest
Işk İslâm u sırr-ı ihsânest (Işknâme: 35)

"Aşk akıldır ve nûr-ı îmândır. Aşk İslâmdır ve sırr-ı ihsândır."

Tavzîh-i ma'nâ: aklın takdîm bi'z-zikr buyurulmasında nükte şudur ki abdin iman ve İslâm ile mükellef olması aklın vücudu itibariyledir. Yoksa âkıl olmayan kimse tekâlîf-i şer'iyyeden sâkıttır. İman ve İslâm ve ihsanın ta'rîf-i mâhiyyeti hakkında şu hadîs-i sahîh varit olmuştur:

"An Ömer bin el-Hattâb radıyallâhu anhu kâle beyn[em]â nahnu inde Resûlillâhi sallâhu aleyhi ve sellem iz akbele reculun şedîdu beyâzi's-siyâbi şedîdu sevâdi'ş-şe'ri mâ-yurâ aleyhi eseru's-seferi ve-lâ ya'rifuhu ehadun minnâ fe-akbele hattâ celese beyne yedey resûlillâhi aleyhisselâm ve rukbetuhu temessu rukbetehu fe-kâle: "Yâ Muhammedu, ahbirnî ani'l-İslâmi." Fe-kâle en-Nebiyyu sallallâhu aleyhi ve sellem: "En teşhede en lâ-ilâhe illallâh ve enne Muhammeden resûlullâh ve tukîme's-salâte ve tu'ti'z-zekâte ve tesûme Ramazâne ve tehucce'l-beyte in istata'te ileyhi sebîlen." Fe-kâle: "Sadakte." Fe-te'accebnâ min su'âlihi ve tasdîkihi. Summe kâle: [255] "Fe-me'l-îmânu?" Kâle: "En tu'mine billâhi ve melâiketihi ve kutubihi ve rusulihi ve'l-ba'si ba'de'l-mevti ve'l-cenneti ve'n-nâri ve bi'l-kaderi hayrihi ve şerrihi." Fe-kâle "Sadakte." Summe kâle: "Fe-me'l-ihsânu?" Kâle: "En ta'budellâhe ke-enneke terâhu fe-in-lem tekun terâhu fe-innehu yerâke." Kâle: "Sadakte." ilh.[607]

---

606 Biz ney gibiyiz, nağmemiz sendendir. Biz dağ gibiyiz, aksimiz sendendir.

607 Muslim, c. 1, s. 37, no: 8. "Beynemâ nahnu inde resûlillâhi sallallâhu aleyhi ve selem zâte yevmin iz tale'a aleynâ reculun şedîdu beyâdi's-siyâbi şedîdu sevâdi'ş-şa'ri lâ yurâ aleyhi eseru's-seferi ve lâ ye'rifuhu minnâ ahadun. Hattâ celese ile'n-nebiyyi sallallâhu aleyhi ve sellem fe-esnede rukbeteyhi ilâ rukbeteyhi ve veda'a keffeyhi alâ fahizeyhi ve kâle yâ Muhammedu ahbirnî ani'l-islâmi. Fe-kâle resûlullâhi sallallâhu aleyhi ve sellem el-islâmu en teşhede en lâ ilâhe illallâh ve enne Muhammeden resûlullâhi sallallâhu aleyhi ve selleme ve tukîme's-salâte ve tu'ti'z-zekâte ve tesûme ramadâne ve tehucce'l-beyte in isteta'te ileyhi sebîlen. Kâle sadakte. Kâle fe-acibnâ lehu yes'eluhu ve yusaddikuhu. Kâle fe-ahbirnî ani'l-îmâni. Kâle en tu'mine billâhi ve melâiketihi ve rusulihi ve'l-yevmi'l-âhiri ve tu'mine bi'l-kaderi hayrihi ve şerrihi. Kâle sadakte. Kâle fe-ahbirnî ani'l-ihsâni. Kâle en te'budellâhe ke-enneke terâhu fe-in lem tekun terâhu fe-innehu yerâke. Kâle fe-ahbirnî ani's-sâ'ati. Kâle me'l-mes'ûlu anhâ bi-a'leme mine's-sâili. Kâle fe-ahbirnî an emâretihâ. Kâle telide'l-emetu rabbetehâ ve en tere'l-hufâte'l-urâte'l-'âlete ri'â'e'ş-şâi yetetâvelûne fi'l-bunyâni. Kâle summe intaleka. Fe-lebistu meliyyen summe kâle lî yâ Ömeru e-tedrî meni's-sâilu? Kultu Allâhu ve resûluhu a'lemu. Kâle fe-innehu cibrîlu etâkum yu'allimukum dînekum."

Hadîs-i şerîfin mefhûm-ı münîfi şöyledir ki Ömer b. el-Hattâb radıyallâhu anhu hazretlerinden alâ vechi's-sıhha rivayet olunur ki Hazret-i Ömer buyurur ki "Birkaç sahâbe-i güzîn rıdvânullâhi aleyhim ecmain ile huzûr-ı pür-nûr-ı Nebevîde oturuyor idik. Elbisesi ziyade beyaz ve saçı ziyade siyah bir kimse seferden geldi, hâlbuki üzerinde sefer eseri olarak toz ve toprak ve sair bir şey görülmez idi ve bizden bir kimse onu tanımaz idi. Vaktaki geldi, aleyhisselâm efendimizin nezd-i sâmîlerinde oturdu, ta ki dizi hazretin mübarek dizine temas eder idi. Dedi ki "Yâ Muhammed aleyhisselâm, İslâm'ın hakikatinden bana haber veriniz." Nebiyy-i zî-şân sallallâhu aleyhi ve sellem buyurdu ki "İslâm, lâ-ilâhe illallâh Muhammedun resûlullâh kavl-i şerîfin delâlet ettiği ma'nâ-yı necât-intimâya yani vücutta vâcibü'l-vücûd hazretlerinden gayrı mabûd bi'l-hak ilâh olmadığına ve Muhammed el-Mustafa sallallâhu aleyhi ve sellem Hakk'ın resulü olduğuna şehadet ve erkân u şurûtuyla beş vakit namaza kıyam ve zekât-ı mefrûzayı edaya devam ve ramazan ayında oruca ihtimam etmekliğindir ve istitâ'at-ı marûfe veçhile îfâ-yı hac eylemekliğindir." O kimse: "Sadakte"[608] dedi. Biz onun sual ve tasdikine taaccüp ettik.

İstitrâd:

Hazret-i Ömer'in "Biz onun sual ve tasdikine taaccüp ettik" buyurması onun içindir ki tasdik etmesi o sual ettiği şeyleri onun bilmesini iktiza eder idi. Hâlbuki bilmezdi de hazretten öğrendi. Zira o suali onun bilmediğini ima eder. hâlbuki tasdiki bilir olduğuna delâlet eyledi. Bundan anlaşıldı ki o gelen, Hazret-i Cibrîl'dir. Surette müteallim, hakikatte âlimdir. Suali ta'lîmen li-gayrdır.

Yine o kimse: "Yâ Muhammed sallallâhu aleyhi ve sellem, imanın hakikati nedir?" dedi. Nebiyy-i Ekrem sallallâhu aleyhi ve sellem buyurdu ki "Hak ta'âlânın vahdaniyetine ve meleklerine ve peygamberlerine inzal buyurduğu kitaplara ve gönderdiği peygamberlere ve öldükten sonra dirilmeye ve cennetin ve cehennemin vücuduna ve hayır ve şerrin [256] Hak ta'âlânın takdiriyle olduğuna kalp ile inanıp lisan ile ikrar etmekliğindir." Yine "Sadakte"[609] dedi. Tekrar sual etti ki "Yâ Muhammed aleyhisselâm, ihsan nedir?" Nebiyy-i pür-ihsân aleyhi ve âlihi salâvâtu'l-Mennân buyurdu ki "Cenâb-ı Hakk'a ibadet etmekliğindir şol haysiyetle ki ke-enne Hak ta'âlâyı görürsün. Eğer sen onu göremez isen, o seni görür." Ve o kimse yine: "Sadakte"[610] dedi.

İman ile İslâm'ın hakikati bu hadîs-i şerîften müstebân oluyor ise de ecille-i dîn hazerâtı imanla İslâm beyninde bir nisbet bulmuşlardır ki bilinmesi umûr-ı lâzimeden olmasıyla burada zikr ü beyanı münasip görülmüştür.

Şöyle ki zikrolunan hadîs-i şerîften ve kütüb-i mu'tebereden *Milel ve nihal* nam kitâb-ı müstetâbın tafsilâtından münfehim olduğu veçhile imanla İslâm beynindeki nispet şu veçhiledir ki İslâm, lügatta mutlaka tâ'at ve inkıyâd manasına olup şer'de a'mâl-i zâhireye inkıyâddır, yani kabul ve iz'ândır ki hakîkat

608 "Doğru söyledin" "Haklısın."
609 "Doğru söyledin" "Haklısın."
610 "Doğru söyledin" "Haklısın."

tasdîktir. Ve ahkâma inkıyâd Hazret-i Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellemin Hazret-i Hak'tan haber verdiği umûrun cümlesini tasdik manasınadır. Pes tefsir üzere İslâm ile imana müteradif olur. Ve terâdüf vahdeti müstelzimdir; ve huve'l-matlûbu.

İmam Azam rahimehullâhu hazretleri *Fıkh-ı ekber*'inde imanı beyan ettikten sonra buyuruyor ki "Ve'l-İslâmu huve't-teslîmu ve'l-inkıyâdu li-evâmirillâhi ta'âlâ. Fe-min tarîki'l-lugati farkun beyne'l-îmâni ve'l-İslâmi velâkin lâ-yekûnu îmânun bilâ-İslâmin, ve'l-İslâmu bilâ-îmânin."[611]

Yani İslâm, evâmir-i Hudâ'ya teslim ve inkıyâd manasınadır. Teslîm ve inkıyâddan murat, ferâiz-i mektûmenin amelleri üzere kalbi akdetmektir. Pes tarîk-i lugatte iman ile İslâm beyninde fark vardır, zira iman lugatte tasdiktir ve İslam teslimdir gerek kalp ile olsun gerek lisan ile olsun, cevârih ile olsun ve gerek cümlesiyle olsun. Lâkin hükm-i şer'de İslâmsız iman bulunmaz, zira iman ikrar ve tasdikten ibarettir ve Huda'ya iman getiren kimse ondan havf edip evâmirine mutî' ve münkâd olur ve kezalik imansız İslâm bulunmaz. Zira İslâm teslimden ve evâmir-i hudaya inkıyâddan ibarettir; ve teslim ve inkıyâd, tasdik ve ikrardan [257] sonra olur.

Nükte:

İnkıyâd ve ibadetle takayyüt etmeyenlerin "İmanım var ya, a'mâlde bulunamayışımın ne zararı vardır?" demeleriyle za'f-ı îmânına nasıl şüphe edilmez! İşte buraya kadar bast olunan mukaddimeden iman ve İslâm'ın mahiyyeti anlaşıldı.

Bununla ma'nâ-yı beyt şu veçhile tavzih olunabilir ki aşk, akıldır, yani bir pertev-i ilâhîdir ki akl-ı külden yani hakîkat-i Muhammediyye'den akl-ı cüz'îye fâiz olur; o nur ile mebde' ve me'âd sırrı keşf edilir. Ve aşk nûr-ı îmândır ki o nur ile iman kuvvet bulur ve mertebe-i yakîne vâsıl olur. "el-Îmânu fî kalbi'r-ricâli en yuhibbellâhe azze ve celle"[612] hadîs-i şerîfi de bu manayı teyit eder. Ve aşk sırr-ı ihsândır, yani "İnne'l-âşikîne fî-salâtin dâ'imûn"[613] mefhumunca âşıklar daima sırr-ı ihsândır. Âşıkların dîde-i iştiyâkında cemâl-i akdesi müşahede ettiren aşktır. Âşıklar huzûr-ı dâîm ehli olduklarından namazda da namazın gayrıda da huşu ve hudû' onların kârıdır. Sırr-ı ihsân da erbâb-ı huşû' ve hudû'a mahsustur. Nitekim *Ravzu'l-ihtiyâr*'da beyan olduğuna göre meşâyıhtan biri demiştir ki "Zu'n-nûn-ı Mısrî'nin arkasında namazda hazır oldum. İftitah tekbirinde ellerini kaldırdı, Allah deyip mebhut oldu. Kim bilir rabbısını ne derecede i'zâm etmiş ki galebe-i dehşet ve hayrette öyle kaldı ki cisminde eser-i hayât yoktur zannolunur idi." Sonra dedi ki "Tekbîrin heybet-i müstevliyesinden kalbim

611 "İslâm, teslimiyettir, Yüce Allah'ın emirlerine boyun eğmektir. Sözlük anlamı açısından "îmân" ile "islâm" arasında fark vardır. Ancak İslâmsız îmân olmaz, îmânsız da İslâm olmaz."

612 "İnsanların kalbinde iman(ın belirtisi), Yüce Allah'ı sevmeleridir."

613 "Gerçekte âşıklar sürekli niyaz hâlindedirler."

münhali' oldu zannettim." Temîm kabilesinden bir şeyh de diyor ki Sufyân bizim ile akşam namazını eda eder iken sûre-i Fâtiha'da "Nesta'în"e gelince şiddet-i bükâdan kıraati kat' eyledi. Namazı da iade etti. Ba'de's-salât bize dönüp "Bizim gibilere bundan ziyade terakki caiz değildir" deyip kemâl-i haşyetinden canını teslîm-i Rahmân eyledi. İşte sırr-ı ihsâna mazhar olmak böyle uşşâkın şânıdır.

Kâle Sultan Veled:

İşk tevhîd-i ârifân bâşed
Mûnis-i cân-ı âşikân bâşed (Işknâme: 36)

"Aşk, ariflerin tevhidi olur ve mûnis-i cân-ı âşıkân olur."

İmdi tevhidin aksâm-ı müte'addidesi vardır: Tevhîd-i zâtî, tevhîd-i sıfâtî, tevhîd-i ef'âlî, tevhîd-i hâlî, tevhîd-i ıtlâkî tevhîd-i ayânî ve gayrihim. Bu beyt-i şerîfteki tevhidin her kısma da şümulü vardır. Ve bi'l-iltizâm tevhîd-i ayânî-i şuhûdîdir ki hakkın sûret-i [258] cemî'-i zerrâtta mütecellî olduğunu ve kayyûmiyyet-i her şeyin Hakk'ın olduğunu ve kendiyi kendisiz hak olduğunu müşahede etmektir ki Mansur'un "Ene'l-hak" sözü bu makamda vaki olmuştur. Arif diye Allah ta'âlânın zatını ve sıfatını ve ef'âlini müşahede ettirdiği kimseye derler. Marifet bir hâldir ki nûr-ı zât ile münevver ve şu'â'-ı vech-i ehadî ile ruşen olan resm-i hafînin bakiyesiyle beraber Hakk'ın Hak ile şühudundan hâsıl olur. Arif denilince arif ile maruf beyninde bir münâsebet-i tâmme bulunmak lâzım gelir. Çünkü maruf haktır, ve Hak, vâhidü'z-zât ve kesîrü's-sıfâttır. Muktezâ-yı hikmet-i ilâhî o idi ki be-mûceb-i "Halakallâhu Âdem'e alâ sûretihi"[614] insan, ârif-i hakîkî ola, vâhid bi'ş-şahs ve kesîrü's-sıfât olduğu hâlde işte vahdet-i hakîkî Hak ile vahdet-i şahsî-i insânî beyninde bu münâsebetten dolayı insana arif ıtlakı sahihtir.

Ve mâ alallâhi bi-mustenkerin
En yecma'a'l-âleme fî vâhidi[615]

Ger tu bînâyî be-envâr-ı yakîn
Ârif u ma'rûf cüz Hak-râ mebîn[616]

Pes Hazret-i Sultan Veled buyurur ki bâlâda izah olunduğu veçhile ariflerin tevhidi aşktır. Yani arifin meşhûd-ı dîde-i basîreti olan ma'ânî-i hakkâniyye ve esrâr-ı rabbâniyyenin meşhedi aşktır ve âşıkların makâm-ı niyâzda maşûkun sihâm-ı nâzı ile müstehâm olan cân-ı pâkinin mûnisi aşktır ve âşıklar her ne kadar derd-i aşk ile nâlân olsalar devayı yine aşktan niyaz ederler, zira âşıkların

614 "Allah, Adem'i kendi sureti üzere yarattı." *el-Buhârî*, c. 5, s. 2299, no: 5873; *Muslim*, c. 4, s. 2183; *Keşfu'l-hafâ*, c. 1, s. 379, no: 1215.

615 "Kabul edilmez değildir Allah için / Alemi bir tekte toplamak" Ebû Nuvâs'ın beyti. İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve'ş-şu'arâ*, s. 595. Burada "Ve leyse lillâhi bi-mustenkerin / En yecme'a'l-âleme fî vâhidi" şeklindedir. İbn Arabî, *el-Futûhâtu'l-Mekkiyye*, c. 3, s. 26; A.e, c. 6, s. 28; A.e., c. 6, s. 270; A.e., c. 6, s. 474, A.e., c. 7. s. 151; "Ve mâ alallâhi en yecme'a'l-âleme..."

616 Yakin nurlarıyla baktığında, arif ve marufu Hak'tan gayrı görme.

aşktan başka yâr-ı gârı ve gam-güsârı olamaz ve seyr ü sülûkta düşmanları olan nefs ü hevanın kam' ve ref'ine aşktan başka zü'l-fikâr bulunamaz.

Nitekim Sultan Veled buyurur:

Işk yârî çu zu'l-fikâr-ı Alîst
Işk maksûd-ı her nebî vu velîst (Işknâme: 37)

"Aşk, âşıka zü'l-fikâr-ı Alî gibi bir yârdir; aşk her nebi ve velinin maksududur."

Yani zü'l-fikâr meydân-ı cihât-ı suverîde a'dâ-yı dîne karşı İmam Ali radıyallâhu anhün nasıl bir yâr-ı celâlet-iktidârı ise aşk dahi rezm-gâh-ı sülûkta "A'dâ aduvvike nefsukelletî beyne cenbeyke"[617] adüvv-i ekber olan nefsin hücumuna karşı sâliklerin yâr-ı besâlet-şi'ârıdır. Her nebi ve velinin me'âric-i rif'ate urûcunda rehber-i sa'âdet-peykeri aşk olmasıyla maksûd-ı her nebî ve velî aşktır.

Kâle Sultan Veled:

Işk hem mûnis-i Kelîm bûd
Fârig ez-atlas u kilîm bûd (Işknâme: 38)

"Aşk hem mûnis-i Kelîm'dir [259] ve atlas u kilimden fârîğdir."

Yani "Ve kellemellâhu Mûsâ teklîmen"[618] âyet-i kerîmesi delâletince Tûr-ı Sînâ'da Hak celle ve alâ hazretleriyle muhataba şerefine nailiyetle Kelîm unvân-ı zî-şânını alan Hazret-i Mûsâ salâvâtullâhi alâ nebiyyinâ ve aleyhi gerek evâil-i hâlinde Mısır'dan Firavun aleyhi mâ-yestehıkkın şerrinden savuştuğu esnada ve gerek sonra Hazret-i Şuayb aleyhisselâm diyarından ayrılıp harem-i mükerremesiyle cânib-i Mısır'a azimet eyledikleri esnada esnâ-yı râhta bir kâranlık gecede havanın şiddet-i sermâ ve tûfânı içinde halîle-i muhteremesini hâmile olduğu hâlde bırakarak ateş taharrisiyle etrafa seğirttikte vadi içinde şecereden zuhur eden nûr-ı tecellîyi ateş zannıyla elde etmeye çalıştığı esnada ve gerek Mısır'a muvasalatında Firavun'un a'vân ve seharesiyle olan mu'âmele-i tâkat-fersâde ve oradan ashabıyla muhaceret hengâmında arkasından Firavun'un gaddar leşkeri takip ederek münfelık olan bahri tecavüz hılâlinde ve ondan sonra Mısır'dan Şam'a gider iken, civâr-ı Cebel-i Tûr'da kavmini bırakıp kendisi cânib-i Tûr-ı pür-sürûra gidip gecikmesinden bu kadar bin ashabı Samirî tarafından abede-i icl olduğu evânda gördüğü fecâyi'de ve Tûr-ı lâmi'ü'n-nûrda o kadar mücahede evânında ve kable't-tecellî semâvâtın her bir tabakasından nöbet nöbet nazil ve müncelî olan o azîmü'l-heyâkil melekleri müşahededе hâsıl olan dehşet ü havf ve hirâsı zamanında ve bâ-husûs nûr-ı tecellî-i ilâhî zuhurunda vaki olan indikâk-ı cebel ve izmihlâl-i vücûd-ı zâtîsi vaktinde hâsılı her hâl-i şiddet-iştimâlinde Hazret-i Kelîm'in aleyhisselâm mûnisi ve yâr-ı gam-güsâr-ı

617 "En çetin düşmanın, nefsindir." *Keşfu'l-hafâ*, c. 1, s. 143, no: 412, meşhur şekli yukarıdaki metin olup bu kaynakta "A'dâ a'dâike nefsukelletî beyne cenbeyke" başlığı altında gösterilmiştir.

618 "Ve Allah Musa'yla da konuşmuştu." Nisâ, 4/164.

dil-i pür-zârı hep aşk idi. Zira Hazret-i Kelîm "Ve elkayte minke mehabbeten minnî"[619] şehadetince Hazret-i Hakk'ın âşık-ı hâssı ve muhibb-i sadâkat-i ihtisâsı idi. Aşk öyle mûnis ki atlas ve kilimden yani libâs-ı suverîden fâriğ idi. Yani cismânî değil, belki hakkânî idi.

Kâle Sultan Veled:

Işk hem ez-Cuneyd Hallâcest
Ber ser-i cumle serverân tâcest (Işknâme: 39)

"Aşk hem Cüneyd'den Hallâc'dır, cümle serverlerin başı üzere taçtır."

Yani Hazret-i Cüneyd ki künyesi Ebu'l-Kâsım'dır, Bağdat'ta bu cemiyet-gâh-ı külliyyeye geldi, ve me'âric-i velâyetin kadem-i âlü'l-âline baliğ olup seyyidü't-tâife unvân-ı zî-şânını aldı [260] ve iki yüz doksan yedi tarihinde âzim-i firdevs-i visâl oldu; ve Hazret-i Hallâc ki nâm-ı me'âlî-ittisâmı Hüseyin Mansur, Fârisî şehirlerinden Beyzâ nâm şehirde ibtilâ-gâh-ı âleme geldi. Üç yüz on dokuz tarihinde Bağdat'ta dâr-ı seniyyü'l-medâr-ı kurb ü ünse çekildi. Hazret-i Cüneyd-i seyyidü't-tâife yani bilcümle turuk-ı aliyye ricâlinin ser-halka-ı intisâbı bir merd-i pür-temkîn ve Hazret-i Hallâc galebe-i aşk ile "Ene'l-hak" gibi şatîhan sözler söyler sâhib-i telvîn bir merd-i bihîn idi. Bir gün dükkânında oturduğu bir hallâç dostunu bir işe tayin edip "Ben senin rüzgârını görüyorum" dedi ve parmağıyla işaret eyledi. Dükkânındaki pamuklar çekirdeklerinden ayrıldı. Bu sebeple kendisine Hallâc denildi. Hazret-i Hallâc'a sâhib-i telvîn denilmesinden derece-i velâyetinin tenzili anlaşılmasın. Allâme Seyyid Şerîf hazretleri ve bazı meşâyıh eğerçi makâm-ı temkîni makâm-ı telvîne takdim etmişlerdir ve temkîn istikamet üzerine kararlaşmak ve rüsûh bulmaktır ve telvin tarîk-i talepte bir hâlden diğer bir hâle ve bir vasıftan diğer bir vasfa intikal etmektir. İmdi sâhib-i telvîn vâsıl-ı hakîkat oldukta temkîn hâsıl olur demişler ise de Şeyhü'l-Ekber hazretleri *Tarîfât*'ında diyor ki "et-Telvînu tenekkulu'l-abdi fî ahvâlihi; ve huve inde'l-ekserîn makâmun nâkisun ve indenâ huve ekmelu'l-makâmâti ve hâlu'l-abdi fîhi hâlu kavlihi ta'âlâ "Kulle yevmin huve fî şe'nin"[620], et-temkînu indenâ fi't-telvîn." Yani telvîn, abdi ahvalinde bir hâlden diğer bir hâle nakl eder ve bu inde'l-ekserîn nâkıstır. Hâlbuki bizim indimizde makâmâtın ekmelidir. Zira bu makamda abdin hâli Hakk'ın "Kulle yevmin huve fî şe'nin"[621] kavl-i şerîfinin hâlidir ve temkîn bizim indimizde makâm-ı telvînden temkîndir diyor. Hazret-i Hallâc'ın telvîni bu makamda olduğuna şahit olan uluvv-i menziletiyle kanaat hâsıl olur. Nitekim Şeyh Rükneddin Alâ'uddevle kuddise sırruhu'l-azîz diyor ki "Bir vakit hâl-i germde Mansur Hüseyin Hallâc'ı ziyarete teveccüh ettim ve merkad-ı münevverleri üzerinde murakabe edip rûh-ı şerîflerini a'lâ-yı illiyyînde gördüm. O dem münacat edip dedim ki ilâhî bu hâl

619 "Bana kendi sevginden verdin." *Musannefu İbn Ebî Şeybe*, c. 6, s. 334, no: 31844. "Ve elkayte aleyke mehabbeten minnî."

620 "O, Her gün (her an) yeni bir iştedir." Rahmân, 55/29.

621 "O, Her gün (her an) yeni bir iştedir." Rahmân, 55/29.

ne hâldir ki Firavun "Ene rabbukum"[622] ve Mansur "Ene'l-hak" [261] deyip ikisi de bir dava eylediler. Hâlbuki rûh-ı Mansûr, makâm-ı a'lâ-yı illiyyînde mukim ve rûh-ı Firavun derk-i siccînde azâb-ı elîm ile giriftâr-ı cahîmdir. Gûş-i câna hâtiften bir nida geldi ki Firavun hodbinlik vartasına düşmekle hemen kendiyi görüp bizi kem eyledi. Ammâ Mansur her hâlde bizi müşahede edip kendini kem eyledi. Velhâsıl Mansur'un mertebe-i âliyesine dair âsâr-ı mutebere çoktur. Müşarünileyhümânın her ikisi de şehrâh-ı sıdk u velâyette pek ileri varmış merd-i Hudâ'lardır. Tavzîh-i ma'nâsında bulunduğumuz beyt-i şerîfte aşk Cüneyd'den Hallâctır buyurulmasında nükte şu olsa gerektir ki aşk Cüneyd'den istifâza eden mübtelâ Hallâc'tır. Yani öyle bir sebat ve temkin sahibi olan Cüneyd'in asrında gelip Cüneyd'in sohbetinden istifâza eylediği hâlde kendisinden meşreb-i lâübâlîyânede şatîhât nevinden birtakım hâl ve makâl zuhuruyla zindanlara konulan ve akıbet dâr ağacına asılan ve her uzvu başka başka kesilen ve cismi ateşlere yakılıp külü nehirlere atılan ve her kesilen uzvundan "Ene'l-hak" ve yerlere serilen külünden "Ene'l-hak" ve nehirlere dökülen yakıntısından "Ene'l-hak" nidaları hissolunan Hallâc'tır. Cümle serverân-ı enbiyâ-yı izâm ve evliyâ-yı kirâmdan bunları "Eşeddu'l-belâ'i ale'l-enbiyâ'i summe'l-evliyâ'i summe'l-emselu fe'l-emselu"[623] şehadetince arsa-i âlemde pençe-i kahr ü adüvve düşüren ve nâhun-ı renc ü anâ ile sîne-i mehâsin definelerini pür-hûn eden aşk olduğu hâlde yine aşk bunların başlarının tacı mesabesinde matlûp ve mergup olmuştur. Garka-i hûn-ı mevvâc Hüseyin Mansûr-ı Hallâc katlolunduğu demde böyle buyurmuştur: "Nâsûtiyyetî heleket fî lâhûtiyyetike fe-bi-menni nâsûtiyyetî alâ lâhûtiyyetike en tagfire li-men ibtegâ katlî."[624] Allâhu a'lem bu niyazı Hazret-i Cüneyd için olmalıdır. Çünkü derler ki ulemâ-yı zâhir Mansur'un katli için ısrar ettiler. O vakit Cüneyd müftü olmasıyla ona gidip fetva istediler. O da hanesinden kalkıp makâm-ı mahsûsuna gidip orada fetvasını verdi. Hazret-i Cüneyd'in irtihali Mansur'un katlinden evvel olmasına bakılır ise şöyle denilebilir ki çünkü Hallâc müddet-i medîde zindanda kaldı, sonra katlolundu. Fetva sudûr ettikten sonra Hallâc yirmi iki sene kadar [262] zindanda kaldı, sonra katlolundu. Fakire kalır ise fetva veren Cüneyd değildir. Nitekim demişlerdir:

Çun kalem der-dest-i gaddârî buved
Lâ-cerem Mansûr ber-dârî buved[625] (2: 1398)

Allâhu a'lem. Mervidir ki Hazret-i Mansur'un hengâm-ı katlinde bir şahs nida edip "Yâ şeyhu me'l-ışku?" Hazret-i Mansur buyurdu ki "Zâhiruhu mâ yurâ

622 "Ben sizin Rabbinizim!" Nâzi'ât, 79/24.

623 "En büyük sıkıntıları peygamberler çeker, sonra veliler ve böylece devam eder." Krş. *Keşfu'l-hafâ*, c. 1, s. 130, no: 372, "Eşeddu'n-nâsi belâen el-enbiyâu summe'l-emselu fe'l-emselu."

624 "İnsan oluşum, senin ilâhlığında yok oldu. İnsan oluşumun, senin ilâhlığına minnetinden dolayı, beni öldürmek isteyenleri bağışlamanı diliyorum."

625 Karar kalemi bir gaddarın elinde olursa, şüphesiz Mansur dar ağacına çekilir.

ve bâtınuhu rakkun ani'l-verâ" Yani aşkın zâhiri işte şu görülen hâl-i felâket-iştimâldir ve bâtını bir sırdır ki ibaretten uzaktır, yani kâbil-i tarîf değildir.

İşte azizim, şehîd-i şemşîr-i aşk olanların hâli bu hâldir, ammâ diyetleri visaldir.

Her ki-râ tîg-i mahabbet ser burîd
Ber-makâm-ı evc-i ev ednâ resîd[626]

Aşk her hâlde âşıkta vahdet ister. Muhabbet ile ser-i cândan geçmeyen hem-dest-i ikbâl-i aşk olamaz. "Yesserellâhu lenâ ve li-ihvâninâ."[627]

Nitekim tercümân-ı serâir-i aşk Hazret-i Mevlânâ buyurur:

Ey cihân-râ dil-guşâ ikbâl-i ışk
Yef'alullâhu mâ-yeşâ ikbâl-i ışk[628]

Ey sefâ vu ey cefâ der-cevr-i ışk
Ey hoşâ vu ey hoşâ ikbâl-i ışk[629]

Ey bude cân-ter zi-cân dîdâr-ı ışk
Vey fuzûn ez-cân u câ ikbâl-i ışk[630]

Vahdet aşkest încâ nîst dû
Yâ tûyî yâ ışk yâ ikbâl-i ışk[631]

Kâle Sultan Veled:

Işk ernî ve len terânî guft
Işk subhâne men yerânî guft (Işknâme: 40)

"Aşk, "Erini ve len terânî" dedi. Aşk "Subhâne men yerânî" dedi."

Yani bu beyt-i şerîfte sûre-i celîle-i A'râf'ta:

"Kâle rabbi erinî enzur ileyke. Kâle len terânî velâkini'nzur ile'l-cebeli feini'stekarre mekânehu fe-sevfe terânî. Fe-lemmâ tecellâ rabbuhu li'l-cebeli ce'alehu dekken ve harre Mûsâ sa'ikan."[632] âyet-i kerîmesine işaret vardır.

---

626 Muhabbet kılıcıyla başı kesilen en düşük kişi, "ev ednâ" makamına erişir. (Attâr, *Mantıku't-tayr*)

627 "Allah bize ve kardeşlerimize kolaylık versin."

628 Ey cihanda gönül açan aşk saadeti, Tanrı dilediğini yapar sözünün sırrı aşk saadeti! (Mevlânâ, *Divan*)

629 Ey aşk sıkıntısındaki cefa ve sefa, ey hoş, çok hoş olan aşk saadeti!

630 Ey candan daha can olan aşk yüzü, ey candan da makamdan da yüce olan aşk saadeti!

631 Burada aşk birdir, iki değildir: ya sen ya aşk veya aşk saadeti.

632 "Rabbim, bana görün, sana bakayım dedi. (Rabbi) buyurdu ki "Sen beni göremezsin; fakat dağa bak, eğer o yerinde durursa, sen de beni göreceksin! Rabbi dağa görününce onu darmadağın etti ve Mûsâ da baygın düştü." A'râf, 7/143.

Vaktaki "Ve vâ'adnâ Mûsâ selâsîne leyleten"[633] va'd-i celîline imtisalen Mûsâ salâvâtullâhi alâ nebiyyinâ ve aleyhi otuz gün sâim olup halûf-ı fem yani mübarek ağzının rayihasında tagayyür hâsıl olmasıyla misvak ile mübarek ağzını tatyîb eyledi. Lâkin "Hulûfu'l-femi's-sâ'imi atyebu indî mine'l-miski"[634] mâ-sadakınca sâimin ağzında oruçtan hâsıl olan rayiha indallâh misk rayihasından daha atyeb olmakla yine öyle rayihanın husulü için Hazret-i Mûsâ "Ve-etmemnâhâ bi-aşrin fe-temme mîkâtu rabbihi erbaîne leyleten"[635] nassıyla müşerref olup kırk gün tamam olunca, o sultân-ı Tûr, mîkât-ı Hak ile mesrur olup dedi ki "Rabbi" ey benim rabbim, "erinî" bana göster seni, "enzuru" ben [263] nazar ettim sana. "Kâle len terânî" Hazret-i Hak buyurdu ki "Ya Mûsâ, sen olduğun haysiyetten beni göremezsin ve illâ zatını zatımda ve sıfât u ef'âlini sıfât u ef'âlimde ifnâ kıldıkta hakikatte râ'î ve mer'î bih olup aradan isniyyet kalkar, ben zatımı müşahede kılarım." Hazret-i Mûsâ otuz günün aşr-ı evvelinde ifnâ-yı ef'âl ve aşr-ı sânîsinde ifnâ-yı sıfât ve aşr-ı sâliste ifnâ-yı zât eyledi. Ammâ zatında yine bakiye kalıp o bakiye ile taleb-i müşâhede eyledikte, ke-enne Cenâb-ı Hak buyurdu ki "Len terânî" Bu bakiyye-i vücûd ile ictimâ-yı müşâhede kabil olamaz. "Velâkini'nzur ile'l-cebeli" velâkin nazar eyle sen cebel-i Tûr'a. Tevili: Nazar eyle sen cebel-i vücûduna. "Fe-ini'stekarre mekânehu" eğer cebel-i Tûr veyahut cebel-i vücûdun mekânında müstekar olur ise, "Fe-sevfe terânî" an karîb sen beni görürsün. Tevîli: beni rü'yetin imkânı olur. Bunda muhale talik vardır, zira madem ki vücûd-ı beşerî bâkî ola, müşâhedê-i zât bâkî olmaz. "Fe-lemmâ tecellâ rabbuhu li'l-cebeli" vakta kim rabb-ı Mûsâ cebel-i Tûr'a veya cebel-i vücûd-ı Mûsâ'ya tecelli eylediyse "Ce'alehu dekken" Hazret-i Hak cebel-i Tûr'u medkûk kıldı. Tevîli: Cenâb-ı Hak vücûd-ı mevhûmî-i Mûsâ'yı müzmahil ve mütelâşî kıldı. "Ve harre Mûsâ sa'ikan" "Ey; sekata an dereceti'l-vucûdi mağşiyyen aleyhi ve fâniyen." Yani vücûd-ı Mûsâ, derece-i vücûddan sâkıt oldu ve magşî ve fani olduğu hâlde.

Pes beyt-i şerîfin mısra'-ı ûlâsından şöyle münfehim olur ki Hazret-i Mûsâ kırk gün riyazetle ef'âlini sıfâtını, zatını Hakk'ın ef'âl ve sıfât ve zatında ifna edip Hak nûr-ı zâtıyla tecelli ettikte, aradan gayriyyet ve isniyyet mürtefi' olunca, aşk-ı Mûsâ zebânından makâm-ı niyâzda "Erinî" ve Hak tarafından mertebe-i nâzda "Len terânî" dedi. Vâkıf-ı esrâr-ı tevhîd olanlar "Her hâlde aşk ve âşık ve maşûk Hak'tır. "Fe-ahbebtu" bu davaya burhandır" diyorlar.

Ezân-cümle ârif-i ma'ârif-i rabbânî Hazret-i Câmî kuddise sırruhu's-sâmî *Kasîde-i hamriyye* şerhinin dibacesinde: Nazm:

Der-mulk-i bekâ menem be-istignâ ferd
Bâ-men dîgerî-râ neresed sulh u neberd

---

633 "Mûsâ ile otuz gece (bana ibâdet etmesi için) sözleştik." A'râf, 7/142.

634 "Oruçlunun ağzının artığı bana göre miskten daha güzeldir." *et-Tergîb ve't-terhîb*, c. 2, s. 55, no: 1476; *Şu'abu'l-îmân*, c. 3, s. 302; *Musnedu Ahmed*, c. 4, s. 202; "Halûfu femi's-sâimi atyebu indellâhi min rîhi'l-miski."

635 "Ve buna on gece daha kattık. Böylece Rabbinin tayin ettiği vakit, kırk geceye tamamlandı." A'râf, 7/142.

Âşık-ı hod u ma'şûk-ı hod u ışk-ı hodem
Nişişte z-agyâr be-dâmânem gerd[636]

demiştir ki pes bu hakikat el-ân kemâ-kândır.

Mısra'-ı sânînin manasına gelince aşk, âşıkı makâm-ı müşâhedeye ve hâl-i niyâza götürüp inde zuhûri'l-Hak [264] Hak tarafından lisân-ı nâz u istignâ ile "Subhâne men re'ânî" dedi. Yahut "Subhâne" burada taaccüp manasına da olur. Şöyle ki âşık, makâm-ı imtiyâzda ve hâl-i isniyyette taleb-i rü'yet eder. Hâlbuki rü'yet zuhurunda Cüneyd'in "Re'aytu rabbî bi-rabbî; fe-kâle: men ente? Fe-kultu: ente"[637] dediği gibi isniyyet mürtefi' olur, râ'î ve mer'î birleşir. Aşk, maşûk tarafından keenne der ki şeref-i rü'yete nail olan âşıklar, makâm-ı isniyyetteki arzu ve niyazına ve hâl-i rü'yetteki sırr-ı vahdete nazar eder de müteaccip ve mütehayyir kalır vallâhu a'lem.

Sultânu'l-âşıkîn Hazret-i Mevlânâ nefe'anallâhu bi-sırrihi'l-a'lâ hazretlerinin bir gazel-i bî-bedellerinde vaki olan bu ebyât-ı şerîfede "Subhâne-i men re'ânî" ibâre-i hikmet-işâresi ne kadar âşıkâne vaki olmuştur.

Hâzâ's-sudûru cânî ve'n-nâru fî cenânî
Yezdâdu kulle yevmin işkî bilâ-tevânî[638]

Kalbî aleyke tahrusu yâ rabbi lâ tahlusu
Ya rabbi zid vekâden subhâne men yerânî[639]

Subhâne men yerânî subhâne men re'ânî
Subhâne men ve'ânî min gayri imtihânî[640]

Uskut fe-levnu haddî ev dam'î tu'eddî
İşkan bihi ta'âlâ an safveti'l-me'ânî[641]

Kâle Sultan Veled:

Işk irfân-ı Âdem u Havvâst
Maksad-ı sıdk-ı cennetü'l-me'vâst (Işknâme: 42)[642]

"Aşk Âdem ve Havvâ'nın irfanıdır; maksad-ı sıdk-ı cennetü'l-me'vâdır."

---

636 Beka mülkünde başkasına ihtiyaç duymayan kişiyim. Başkasına benden sulh de kavga da ulaşmaz. Âşık da benim, maşuk da benim aşk da. Bana başkalarından ancak toz bulaşır. Molla Câmî, *Levâmi-i Şerh-i Kasîde-i Hamriyye*, İstanbul, 1309, s. 106.

637 Rabbimi rabbimle gördüm. Dedi ki : "Sen kimsin?" Dedim: "Sen!"

638 "Bu çıkış canımdır, canımda ateş vardır / Aşkım her geçen gün yorulmadan artıyor"

639 "Kalbin sana tutkun, Allah'ım, kurtuluşu yok / Onu daha çok yak Allah'ım, beni gören ne yücedir"

640 "Beni gören ne yücedir, beni gözetleyen ne yücedir / İmtihansız beni koruyan ne yücedir"

641 "Sessiz ol yanağım ya da gözyaşım sürüklüyor / Duru anlamlarla Allah'ın aşkına"

642 Işknâme'nin "Işk bâ-Bâyezîd hem-râhest / Leyse fî cubbetî sivallâhest" (Işknâme: 41) beyti atlanmış.

Yani Hazret-i Âdem bir ummân-ı bî-pâyân-ı irfândır. Zira rütbe-i hilâfet-i uzmâ en evvel Hazret-i Âdem'in uhde-i istihâline ita buyurulmuştur. Hilâfet-i Yezdân ne büyük rütbe ne âlî unvan! "Ve alleme Âdem'e'l-esmâ'e kullehâ"[643] nass-ı celîli ilân ediyor ki esmâ-yı ilâhiyyeyi ve esmâ-yı ilâhiyyenin mezâhir ve serâirini arif olmak gibi Hazret-i Safî, Cenâb-ı İzzet'in tekrîmât-ı bî-gâye ve teşrîfât-ı mâ-lâ-nihâyesine mazhar düşmüş ve mescûd-ı melâik bir nüsha-i kübrâ-yı ilm ü irfân olmuştur. Kezalik Hazret-i Havvâ mazhar-ı irfândır, zira cevher-i yektâ-yı ilm ü irfân olan Hazret-i Âdem'in eczâ-yı vücûdundan bir cüzdür. Hazret-i Âdem ebü'l-eşbâh ise Hazret-i Havvâ da ümmü'l-eşbâhtır. Esrâr-ı Muhammedînin âlemde mebde-i zuhûru Hazret-i Âdem olduysa, hâmili de Hazret-i Havvâ'dır.

Hayret-efzâ-yı melâik dehşet-engîz-i vuhûş
Etti peydâ her kemâli Âdem ü Havvâ'da aşk

Hazret-i Havvâ'nın öyle bir nüsha-i bedî'a-i ilm ü irfân ile zevc olup müâneset eylemesi ümmü'l-irfân olmasını iktiza eder, zira zevciyyet [265] halken ve hulken yekdiğerine mülâbese ile olur. Hazret-i Veled-i es'adın "Aşk Hazret-i Âdem ve Havvâ'nın irfanıdır" buyurmalarında nükte şu ola ki Hak a'yân-ı mütekessirede bâ-husûs benî-Âdem'de aşk yüzünden esmâ-yı külliye ve cüz'iyyenin âsârını izhar etmek murat buyurdu, eşyayı halk etti ve aşkın âsârını eşyada ber-tafsîl derc etti ve Âdem'de onları ber-vech-i icmâl cem' etti. "Ve hamelnâhum fi'l-berrî ve'l-bahri."[644] sırrınca aşkın ahkâm-ı suveriyye ve esrâr-ı ma'neviyyesini Âdem'e talim ve tahmil buyurdu ve bu suretle aşk, irfân-ı Âdem oldu.

Mısra'-ı sânî sûre-i Kamer'de "İnne'l-muttekîne fî cennâtin ve neherin - Fî mak'adi sıdkın inde melîkin muktedirin"[645] âyet-i kerîmesinden iktibas olmuştur. Her mertebe ve makamda zuhur eden şan ve saltanat "Ahbebtu" manasına olan aşk yüzünden zuhura geldiği gibi her makamda erbâb-ı sıdk u vefâya bahş olunan neşe ve neş'e-i aşk olmakla cennetü'l-me'vâda yani cennet-i kurb u visâlde maksad, maksad-ı sıdk olan makâm-ı vahdet-i zâtiyye ve mertebe-i azbe-i aşktır. Bu bapta serâir-i tevhîde vakıf olmak arzu eden Şeyhü'd-devle'nin *Necmu'l-Kur'ân fî Butûni'l-Kur'ân* tevîlâtında "İnne'l-muttekîne fî cennâtin ve neherin"[646] âyet-i kerîmesinin tevîlâtına müracaat etsin.

Kâle Sultan Veled:

Işk cennât u hûr-ı în bâşed
Işk hem şîr u engubîn bâşed (Işknâme: 43)

"Aşk cennât ve hûr-ı în olur, aşk hem şîr ve engübîn olur."

643 "Âdem'e isimlerin tümünü öğretti." Bakara, 2/31.
644 "Onları karada ve denizde (hayvanlar ve taşıtlar üzerinde) taşıdık." İsrâ, 17/70.
645 "Korunanlar cennetlerde ırmaklar(ın kenarın)da - Güçlü padişahın huzurunda doğruluk koltuklarında bulunmaktadırlar." Kamer, 54/54-55.
646 "Korunanlar cennetlerde ırmaklar(ın kenarın)dadır." Kamer, 54/54.

Yani aşk cennât-ı kurb u visâldir ve cennât-ı kurb u visâlde uşşâka bahşiş-i ilâhî olan hûr-ı în yani tecellî-i hâssa-i ilâhiyye ve şîr ü şehd-i irfâniyyedir.

Kâle Sultan Veled:

> Işk bennâ-yı çarh u eflâkest
> Mazhar-ı pâk-i sırr-ı levlâkest (Işknâme: 44)

"Aşk çarh u eflâkın mimarıdır; aşk mazhar-ı pâk-i sırr-ı levlâktır."

Yani çarh ve eflâk gibi bî-lahza devr ü harekâttadırlar. Her biri bir kânûn-ı hikmet-medârında deveran eder; her birinde başka bir tesir, başka bir kuvvet hüküm sürer. Nitekim ecrâm-ı felekiyyede âsâr-ı kudret-i aşk kim bilir ne kadar azametle cereyan ediyor ki erbâb-ı basîret onlarda keşf-i hakâyık ediyor da "Rabbenâ mâ-halakte hâzâ bâtilen"[647] diyerek izhâr-ı hayret ediyorlar. İşte gerek çarh-ı devvârın ve gerek eflâk-ı seyyârın mâ-bihi'l-ibdâ' ve'l-îcâdı hitâb-ı "Ahbebtu"de dahil olan sırr-ı aşktır. [266] Ve dahi aşk surette beşer ve kadr ü menzilet cihetiyle çarh u eflâktan ve arş-ı çalâktan bâlâ-ter olan zât-ı akdes-i Hazret-i Muhammedî'ye mazhardır. Nitekim şân-ı berterîn-i Hazret-i Nebevîlerinde "Levlâke le-mâ halektu'l-eflâke"[648] buyurulmuştur. Nakkâd-ı cevher-i aşk Hazret-i Mevlânâ'nın:

> Bâ-Muhammed bûd ışk-ı pâk cuft
> Behr-i ışk û râ Hudâ levlâk guft[649] (5: 2737)

kavli ma'nâ-yı mezkûru teyit eder. Aşk, cümle esmâ ile müttehit ve cümle esmânın ahkâm u esrarının mâ-bihi'l-cereyânı olduğu gibi Hazret-i Nebiyy-i efham sallallâhu aleyhi ve sellem dahi cümle esmâyı câmi' olmak üzere mazhar-ı ism-i a'zam olması ve bu veçhile beynehümâda münâsebet-i tâmme bulunması hasebiyle aşk muzhir-i kemâlât-ı Muhammedî ve Hazret-i Muhammed de mazhar-ı kemâlât-ı aşktır. Fahreddin-i Irâkî'nin zât-ı seniyyü's-sıfât Hazret-i Muhammed sallallâhu aleyhi ve sellem mertebe-i ulyâsı lisanından tanzim buyurduğu gazel-i bî-bedel on altıncı beytin şerhinde irat olunmuştu. Burada tavzihi murat olunan manayı câmi' olmasına ve tercümesi bazı ihvân tarafından iltimas edilmesine mebni min gayr-i haddin bir şemme tercüme edilmiştir:

> Guftâ be-sûret erçi zi-evlâd-ı Âdemem
> Ez-rûy-ı mertebe-i beher hâl ber-terem

Surette eğerçi Âdemdenim, "Ene beşerun mislukum"[650]; lâkin mertebe yüzünden cemî'-i hâlde gâyetü'l-gâye âliyim, çünkü mazhar-ı ism-i zâtım. Ne ka-

---

647 "Rabbimiz (derler), bunu boş yere yaratmadın." Âl-i İmrân, 3/191.

648 "Sen olmasaydın, âlemleri yaratmazdım." *Keşfu'l-hafâ*, c. 2, s. 164, no. 2123. Burada "Levlâke levlâke mâ halektu'l-eflâke" şeklinde yer almaktadır. es-Sâgânî, mevzu olduğunu belirtmiş, el-Aclûnî de "hadis olmasa bile anlamı doğrudur" demiştir.

649 Hz. Muhammed ile aşk pak çift oldu. Onun aşkından dolayı Tanrı ona "Levlâk..." dedi.

650 "Ben de sizin gibi bir insanım." Kehf, 18/110; Fussilet, 41/6.

dar esmâ-yı külliye ve cüz'iyye var ise esmâ-yı hakîkatimin âfâkında şa'şa'a-nümâ-yı zuhûr olur.

Çun bingerem der-âyîne aks-i cemâl-i hîş
Kerded heme cihân be-hakîkat musavverem

Âyîne-i hakîkatime yahut âyîne-i mükevvenâta nazar edince görürüm ki ne kadar cihan ve cihâniyân varsa rahmeten li'l-âlemîn olmaklığım haysiyetiyle benim kemâlâtımla pezîrâ-yı sûret olmuştur. Yani avâlim-i külliyede zâhiren ve batinen mana ve madde her ne kadar aşk u muhabbet ve ahkâm-ı esmâ ve sıfât lâ-tuhsâ zuhur etmiş ve edecek ise cümlesi benim hakikatimin kemâlâtını tasvir eder. Zira:

Hurşîd-i âsmân-ı zuhûrem aceb medâr
Zerrât-ı kâ'inât eger geşt mazharem

Âsumân-ı zuhurun hurşîd-i dırahşânı benim; kâinât benim nûr-ı zuhûrum-la revnak-yâb olmuştur: "Evvelu mâ-halakallâhu nûrî."[651] Onun için zerrât-ı kâinât eğer benim kemâlâtıma mazhar olduysa acep etme.

Ervâh-ı kuds çîst numûdâr-ı ma'niyem
Eşbâh-ı uns çîst nigehdâr-ı peykerem

[267] Ervâh-ı kuds ki ervâh-ı enbiyâ ve evliyâdır, her biri bir neşede zuhur edip gûn-â-gûn kemâlât ve kerâmât ibraz etmişlerdir. Bunlar nedir: Benim mir'ât-ı hakîkatimde mütecellî olan zat u sıfâtın numunedarıdır. Eşbâh-ı ins ki mazhariyetine göre her birinde bir gûne mezhep ve meşrep vardır. Bunlar nedir: Benim peykerim yani esmâ-yı mütekâbileyi câmi' olan hakikatimin nigehdârı ve mazharıdır. "Ve halaktu'l-eşyâ'e min nûrike"[652]:

Bahr-i muhît reşhai ez-feyz-i fâizem
Nûr-ı basît lem'ai ez-nûr-ı ezherem

Mazhar-ı ism-i zât olduğum haysiyetle benim hakikatimde Hak öyle cemi-yet ve külliyetle mütecellîdir ki bahr-i mûhît yani ma'ânî-i külliye ki âlemdeki zuhûrât ve tasavvurât ve tenevvü'ât-ı tecelliyât benim feyz-i fâizimden bir reşhadır ve nûr-ı basît ki ervâh-ı mücerrede ve âlem-i misâldir, benim mazhar olduğum nûr-ı ilâhînin bir lem'asıdır. Velhâsıl:

Ez-arş tâ be-ferş heme zerrei buved
Der-nûr-i âftâb-ı zamîr-i munevverem

Arştan ferşe dek cümle cüz'iyyât ve külliyât ki mevcuttur, tecellî-i zât u sıfât nuruyla münevver olan zamîrim âfitâbı önündedir. Yani nûr-ı zamîrim şâmil-i cemî'-i eşyâdır. Zira matla'-ı pertev-i ehadiyyet-i ıtlâkıyye benim. Onun için:

651 "Allah'ın yarattığı ilk şey benim nurumdur."
652 "Her şeyi senin nurundan yarattım."

Rûşen şeved zi-rûşenî-i zât-ı men cihân
Ger perde-i sıfât-ı hod ez-hem furûderem

Eğer kendi sıfât-ı zâhiriyyem perdesinden sûret-i beşeriyetteyim; ve sûret-i ayniyyem bu âlem-i esfel-i dünyâda revnak-tırâz-ı sâha-i zuhûr olmuştur, ammâ "Allâhu nûru's-semâvâti ve'l-arzi"[653] ilh., el-âyet. sırrınca cihan benim ruşenliğimle ruşen olur, çünkü âfitâb-ı hüviyyetin maşrikıyım.

Âbî ki zinde geşt ez-û Hızır câvidân
Ân âb çîst katrei ez-havz-ı kevserem

Âb-ı hayât ki Hızır onu içmekle hayât-ı ebediyyeye nail oldu, o âb nedir: Benim havz-ı kevser-i irfânımdan bir katredir.

Ân dem ki z'û Mesîh heme murde zinde kerd
Yek nefha bûd ez-nefes-i rûh-perverem

O nefes ki ondan Hazret-i Mesîh mevtayı zinde eyledi, benim rûh-perver olan nefesimden bir nefhadır. Zira ben öyle bir nefse yani Hakk'ın ism-i Muhyî'si kudret-i sâdıkasına mazharım ki değil bir mürde insanı, ademde mürde mesabesinde olan halkı ihya ve izhara vesîle-i yegâne olmuşumdur. Muhassal-ı kelâm:

Fi'l-cumle mazhar-ı heme esmâst zât-ı men
Bel ism-i a'zamem be-hakîkat çu bingerem

Benim zât-ı pâkim Hakk'ın cemî'-i esmâ-yı külliyesine mazhardır, belki [268] hakikat gözüyle nazar ederek ilâm ve ifham edecek olur isem, ism-i a'zam benim: "Men re'ânî fe-kad re'a'l-hakka."[654]

Bu nazm-ı şerîfin tazammun ettiği ma'ânî-i kudsiyyenin tafsilâtını arzu eden, Abdurrahmân Câmî hazretlerinin *Leme'ât-ı aşk* risalesine yapmış olduğu şerhe müracaat etsin. Bu şerhin Yenikapı Mevlevîhane Dergâh-ı şerîfi'nde mevcut olduğunu bilir isem de hayfâ ki mütalâasına muvaffak olamadım.

Kâle Sultan Veled:

Işk bâşed Zebûr-ı Dâvûdî
Meger în nükte-râ tu neşunûdî (Işknâme: 45)

"Dâvûd aleyhisselâmın Zebur'u aşktır, meğer sen bu nükteyi işitmemişsindir."

Yani Hazret-i Dâvûd, Yakup aleyhümesselâmın nesl-i tâhirinden gelip yüz sene muammer oldu. "Ve âteynâ Dâvûde Zebûren"[655] âyet-i celîlesi delâletince Hazret-i Dâvûd'a Zebur inzal buyruldu. İmam Kurtubî'nin beyanına göre Zebur'da yüz elli sure var idi ve onda ahkâm-ı ilâhiyyeden bir hüküm varit olmayıp fa-

653 "Allah, göklerin ve yerin nurudur. O'nun nuru, içinde lamba bulunan bir kandile benzer." Nur, 24/35.

654 "Kim beni görür ise, gerçek(ten) görmüş olur." *Muslim*, c. 4, s. 1776, no: 2267; *Keşfu'l-hafâ*, c. 2, s. 250, no: 2482, "Men reânî fi'l-menâmi fe-kad re'a'l-hakke."

655 "Ve Davud'a da Zebur'u vermiştik." Nisâ, 4/163; İsrâ, 17/55.

kat mevaiz ve tahmîd ü temcîd-i Hudâ'dan ibaret idi. Hazret-i Dâvûd, Hazret-i Mûsâ'nın şeriatıyla hâkim idi. Hazret-i Dâvûd'un fazl ü kemâline dâll ve aşkın tesîrât-ı hûş-rübâsına ne derecelerde mazhar olduğuna berâ'at-ı istihlâl olmak üzere sûre-i celîle-i Sâd'da Allah ta'âlâ buyurur: "İsbir alâ mâ yekûlûne ve'zkur abdenâ Dâvûde ze'l-eydi innehu evvâbun - İnnâ sahherne'l-cibâle ma'ahu yusebbihne bi'l-'aşiyyi ve'l-işrâki - Ve't-tayre mahşûreten kullun lehu evvâbun."[656] Ma'nâ-yı şerîfi:

"İsbir alâ mâ yekûlûne." Yâ Muhammed, sabret küffâr-ı Kureyş'in müstehziyâne vaki olan makâlât-ı bâtılaları üzerine. "Ve'zkur abdenâ Dâvûde ze'l-eydi." Ve dahi sen tezekkür eyle abdimiz Davud'u ki emr-i dînde ve dînin meşâkk ü tekâlîfini ifada kudret sahibi idi. "İnnehu evvâbun." "Ey; reccâ'un ilellâhi ve merdâtihi." Yani Davud her kerahet olunur şeyden tövbe edip Allah ta'âlâ hazretlerinin rızasına ziyade rücu edici idi. "İnnâ sahherne'l-cibâle ma'ahu yusebbihne." Davud'un fazl u kemali o mertebede idi ki biz cebelleri teshîr ettikte, onun ile Hakk'ı takdis ederler idi. "Bi'l-'aşiyyi ve'l-işrâki." Âhir-i nehârda ve evvel-i nehârda. "Ve't-tayre mahşûreten." Ve kuşları da teshîr ettik ki her taraftan gelip Davud'un etrafında ve baş üzerinde haşr ve cem' olurlar idi.

[269] Erbâb-ı vukûfun beyanına göre Hazret-i Dâvûd öyle bir ahsen-i sedâ ve hûş-rübâ nevaya malik idi ki yanında ne bir barbût ve mizmarın avazı ve ne ud ve kemanın imtiyazı anılır idi. İltizâz-ı hevâ-yı nevâsından ins ü can başına üşer ve çok kimseleri murg-ı rûhu kemâl-i şevkle kafes-i tenden uçar idi. Hatta İmam Kuşeyrî kuddise sırruhu *Risâle-i Kuşeyriyye*'sinde bâbu's-semâ'da diyor ki Hazret-i Dâvûd Zebûr-ı şerîf'i kıraat buyurur iken cin ve ins ve tuyûr-ı vahş istima ederler idi ve olurdu ki meclis-i şerîflerinde kıraatini istima edenlerden dört yüz cenaze kaldırılır idi. İşte Zebûr'u tilâvetinde ber-minvâl-i muharrer zuhura gelen harikulâde ahval ü etvar mücerret aşka mahsus esrardır.

Ey azizim dikkat buyurulunca rehîn-i iz'ân oluyor ki Zebûr'un nâtıkiyyeti, sedâ-yı Dâvûd'un ahengi aşkîdir; sâmi'îni teshîr eden ve akılları yağma ve canları tenlerden cüda eden hep aşktır. Ve hakîkat-i hâl böyledir, meğer sen bu nükteyi anlayamamış ve işitmemiş olasın da aşkın bu mertebe teshîrâtı ve tesîrâtını bilmeyesin.

Dânî çi guft me-râ ân bulbul-ı seherî
Tû hod çi âdemî ki ez-işk bîhaberî[657]

Uştur be-şi'r-i Arab der-hâletest u tarab
Ger zevk nîst tu-râ gej tab'-ı cânverî[658]

---

656 "Onların dediklerine sabret de güçlü kulumuz Davud'u an; çünkü o (bize) çok başvururdu. - Biz dağları onunla beraber (tesbih etmeleri için) boyun eğdirmiştik; akşam sabah onunla tesbih ederler (onun yaptığı tesbihle çınlarlar)dı. - Toplanıp gelen kuşları da (ona râm etmiştik). Hepsi onun nağmesine katılır (beraber tesbih ederler)di." Sâd, 38/17-19.

657 Dinle seher vakti bülbül sana ne diyor: "Sen nasıl adamsın ki aşktan haberin yok!"

658 Sende zevk yoksa tabiatın eri, yoksa deve bile Arap şiiri söz konusu olduğunda zevktedir. (Sa'dî, *Divan*)

Kâle Sultan Veled:

İşk bûdest sırr-ı subhânî
Rahmet-i hâss-ı nûr-ı Yezdânî (Işknâme 46)

"Aşk sırr-ı sübhânîdir, aşk rahmet-i hâss-ı nûr-ı Yezdânîdir."

Yani sübhânîdeki ya, yâ-yı nisbiyye ise sübhâna zat manası verilmek iktiza eder. Nitekim "Ente a'lemu bi-mâ fî-subhânike"[659] derler, "fî-nefsike"[660] ile tefsir ederler. Bu hâlde aşk, zât-ı pâk-i Hudâ'nın bir sırrıdır ki ona mazhar olmak herkes için müyesser değildir, belki müstaîd-i kabûl-i aşk olanlar için bir rahmet-i hâss-ı nûr-ı Yezdânîdir. Ve eğer yâ, alâmet-i mütekellim ise, Bâyezîd-i Bistamî kuddise sırruhu's-sâmîye galebe-i aşk ile tecellî-i nûr-ı zât vaki oldukta "Subhâne mâ-a'zeme şânî"[661] dediğine işaret olur ki bu rütbe-i mazhariyet o ka-'bda bulunan ricâlullâh için rahmet-i hâss-ı nûr-ı Yezdânîdir demek olur. Ve eğer sübhânî sûre-i İsrâ'ya işaret ise fahr-ı risâlet sallallâhu aleyhi ve sellemin mi'râc-ı pür-ibtihâca teşriflerinin sırrı aşktır ki bu mazhariyet ancak zât-ı ef-ham-ı risâlet-penâhîlerine hâs bir rahmet-i nûr-ı Yezdânîdir denilir. Vallâhu a'-lem.

[270] Kâle Sultan Veled:

İşk hem sırr-ı derd-i Eyyûbest
İşk hem hüzn-i Pîr Ya'kûbest (Işknâme: 47)

"Aşk hem derd-i Eyyûb'un sırrıdır; aşk hem Pir Yakub'un hüznüdür."

Tavzîh-i ma'nâ: "Eşeddu'l-belâ'i ale'l-enbiyâ'i"[662] ilh. mâ-sadakınca enbiyâ-yı zî-şân aleyhim salâvâtu'l-Mennân hazerâtı aşk u muhabbetlerinin derecâtına göre birer suretle mübtelâ-yı renc ü anâ olmuşlardır. Ezân cümle Eyyûb aleyhis-selâm zamân-ı mihnetten evvel kırk yıl bir çok mâl ü emlâke malik ve râh-ı zevk ü huzûra sâlik idi. Ve on iki evlâdı olup her biri bir iklime hükmeder bir sultân-ı zî-şân idi. Dört yüz bendesi var idi ki kimi deve katarlarına sârbân, kimi koyun sürülerine çoban ve kimi bağ ve bahçelerine bâgbân idi. Ama bu kadar mülk ü sâmânı kalb-i pâkinde Hakk'a olan aşk u muhabbetine hiç ziyan etmezdi. Şeytan aleyhi mâ-yestehık dedi ki "Eyyub'un aşk u şevkinin devamı refahiyyetindendir. Eğer elinden mâl ü menâli gider ve ateş-i derd ü mihnete düşerse binâ-yı aşk u muhabbeti muhtel ve şükrü şikâyete mübeddel olur." Bunun üzerine Cenâb-ı Hak, Hazret-i Cibrîl'i gönderip "Ey Eyyub, bunca müddettir sarây-ı zevk ü sefâda kâmran ve kemâl-i refâhî ile şâd u handân oluyorsun, şimden sonra da sahrâ-yı derd ü mihnete düşüş gerektir" dedi. Hazret-i Eyyûb, dostunun bu peyâmından asla mütegayyir olmadı. Belki:

---

659 "Senin Yüce zatında olanı en iyi sen bilirsin"

660 "Zatında."

661 Pek yüce olan zatımı tesbih ederim.

662 "En büyük sıkıntıları peygamberler çeker." Krş. *Keşfu'l-hafâ*, c. 1, s. 130, no: 372, "Eşeddu'n-nâsi belâen el-enbiyâu summe'l-emselu fe'l-emselu."

Ger bende mînuvâzî vu ger bende mîkeşî
Zecr u nevâht her çi kunî re'y re'y-i tust[663]

müeddâsınca muntazır-ı belâ oldu. Bir gün seccâde-i ubûdiyette müstagrak-ı zevk-i aşk-ı Yezdânî iken çobanlar gelip ne kadar koyun sürüleri var ise sel götürdü dediler. Bir taraftan sârbânlar gelip develerin cümlesi bâd-ı semûmdan helâk olduğunu söylediler. Ve bâgbânlar gelip bağ ve bostanlar kâmilen yandı diye feryat eylediler. Ve bendegânı gelip ne kadar köşk ve saray varsa zelzeleden harap oldu diye ağlaştılar. Ama Hazret-i Eyyûb evvelden vâkıf-ı hâl olmakla bu haberlerden hiç gamnâk olmayıp yine zikir ve taata meşgul oldu. Bir de nâgâh muhbirler gelip "Yâ Eyyûb, on iki evlâdının üzerine saray yıkılıp cümlesi helâk oldu" deyince ibtidâ-yı emrde Hazret-i Eyyûb'un kalbine bir ıztırap çöküşecek oldu ise de "Her ne rütbe cevr ederse yar gelir bana lezîz" neşidesince [271] Hazret-i Eyyûb gayret-i aşk ile yine sabır ve tahammül edip şükür ve taata koyuldu. Çün fenâ-yı mâl ü menâl ve fevt-i evlâd u ayal Hazret-i Eyyûb'a îrâs-ı hüzn ü melâl etmediğini şeytan görünce "Ni'met-i sıhhat her şeye müreccah ve fevt olan arızaların istirdadına sebeb-i evzah olmakla Eyyûb'u ibadette kemâ-kân sâbit-kadem eden ni'met-i sıhhattir. Lâzım geldi ki imtihân-ı sıdk için sıhhat ve afiyeti dahi mübeddel-i derd ü anâ ola" dedi. Binaenaleyh bir illete müptelâ oldu ki vücûd-ı mes'ûduna kurtlar üşüşüp cemî'-i urûk u a'zasına istilâ ettiler ve etini yiyip kanını içtiler. Bu hâl ile beraber sıdk u itikadına, aşk u muhabbetine yine hiç fütur gelmedi. Ancak kurtlar tecellî-gâh-ı cânân olan kalbine dahi hücum edince tazarrua başlayıp "Messeniye'd-durru."[664] Yani "Bana zarar müteveccih oldu" dedi. İşte bu suretle Hazret-i Sabûr'un derd ü belâ-yı cân-güdâzının sır ve hikmeti, kendisinin mazhar olduğu aşktır.

Nazm:

Etmeyince imtihânı lutf u kahr ile tamâm
Âşıkâne sâdıkâne olmadı dil-dâde aşk

Pîr-i rûşen-i zamîr Ya'kûb-ı me'âlî-semîr dahi Hazret-i Yusuf'un firâkından o kadar pençe-i hüzn-i melâle esir olmuştur ki tarifi havsala-sûz-ı takdîr olur. Hatta şiddet-i anâdan ve kesret-i bükâdan gözlerine umy gelmiş ve sirişk-i âteşînin kesret-i cereyânından mübarek ruhsarı yol yol yanıp kızarmıştır. Hazret-i Yakub'un da o derecede müptelâlığının sebebi kezalik aşkın vech-i Yusuf'tan zuhur etmesiyledir.

Asl-ı sad Yûsuf cemâl-i zu'l-celâl
Ey kem ez-zen şev fidây-ı ân cemâl[665] (5: 3239)

---

663 İster bendene taltif buyur ister zulmet, zulüm de ihsan da her ne tercih edersen et, tercih senin. (Sa'dî)

664 "Bu dert bana dokundu." Enbiyâ, 21/83.

665 Yüz Yusuf'un aslı Tanrı'nın cemalidir. Kadından daha aşağı ol, onun cemaline kendini feda et.

İşte bu kabil hâlât Hakk'ın bir rahmet-i hâssıdır ki ancak güzide kullarına ihsan eder. Ve bu manayı "Her kim ki bana âşık olur, ben onu katlederim ve her kim ki ben onu katlederim, onun diyeti benim üzerimedir. Ve her kim ki diyeti benim üzerimedir, onun diyeti benim visâl-i bî-misâlim ve cemâl-i bâ-kemâlimdir" hakikatini nâtık olan: "Ve men ahabbenî fe-kateltuhu ve men kateltuhu fe-aleyye diyetuhu ve men aleyye diyetuhu fe-ene diyetuhu"[666] hadîs-i kudsîsi teyit eder. Âsitân-ı velâyet-âşiyân-ı pîrânesinin kıtmîr-i pür-taksîri olduğum Hazret-i Mevlânâ'nın bu makama münasip vaki olan gazel-i bî-bedellerinden:

Nazm:

Dost hemân bih ki belâ-keş buved
Ûd hemân bih ki der-âteş buved[667]

[272] Câm-ı cefâ bâşed duşvâr u hâr
Çun zi-kef-i dûst buved hoş buved[668]

Zehr binûş ez-kadehî k'ân kadeh
Ez-kerem u lutf munakkaş buved[669]

Işk Halîlest derâ der-miyân
Gam mehor ez-zîr tu âteş buved[670]

Serd şeved âteşi pîş-i Halîl
Bîd u gul u sunbulei keş buved[671]

Der-ham-ı çevgâneş yekî gûy şev
Tâ ki felek zîr-i tu mufriş buved[672]

Sâbık-ı meydân buved u lâ cerem
Kible-i her Fâris-i meh-veş buved[673]

Çun ki tirâşîde şudest u tamâm
Rest ezân gam ki tirâşeş buved[674]

---

666 "Kim beni severse onu öldürürüm, kimi öldürürsem, ona diyet borcum olur, kime diyet borcum olursa, onun diyeti benim."

667 Dostun belâ çekeni iyidir; ödün ateşte olanı iyidir. (Mevlânâ, *Dîvân*)

668 Cefa kadehini içmek zordur, ağırdır, ancak dost elinden olursa hoştur.

669 Öyle bir kadehten iç ki zehri, kadeh kerem ve lutufla süslü olsun.

670 Aşk, Halil'dir, çıkar onu meydana. Gamlanma, altında ateş olsa da,

671 Halil'in altında ateş soğur, söğüt, gül, başak olur.

672 Onun çevgânının eğrisine top ol ki felek de senin altında serili olsun.

673 Şüphesiz o, meydanın önde gidenidir; o, ay yüzlü her atlının kıblesidir.

674 İyice yontuldu mu tamam olur, ondan gam da yontulur gider.

Her ki muşevveş buved u eymenest
Ger du cihân cumle muşevveş buved[675]

Mefhar-i Tebrîz tu-râ Şems-i dîn
Şark ne der-penc u ne der-şeş buved[676]

Enbiya ve evliyanın aşk yüzünden müptelâlıkları kadr ü menziletlerini alâ ettiğinden ne kadar müptelâ olsalar yine "Hel min mezîdin"[677] derler. Nitekim Sultan Veled kuddise sırruhu buyurur:

Işk mi'râc-ı enbiyâ bâşed
Hil'at u tâc-ı evliyâ bâşed (Işknâme: 48)

"Aşk enbiyanın miracı ve evliyanın hil'at ve tacıdır."

Yani enbiyâ-yı zî-şân hazerâtının makâm-ı kurb u huzûra urûclarına sebep aşk yüzünden müptelâlıkları olduysa aşk enbiyanın miracıdır. Ve kezalik evliyâ-yı zu'l-ihtirâmın derecelerinin irtifaına sebep aşk olduysa, aşk evliyanın hil'at-ı sefâ-indirâcı ve tâc-ı pür-ibtihâcıdır. Binaenaleyh âşiklar:

Be-tîrem ger kuşed desteş negîrem
Veger tîrem zened minnet pezîrem[678]

Mealince ahvâl-i aşka dil-dâde verirler.

Işk hâdî buved halâyık-râ
Işk dâned heme dekâyık-râ (Işknâme: 49)

"Aşk, halâyıka hâdî olur; cümle dekâyıkı aşk bilir."

Burada aşktan murat, seyyâr-ı sipihr-i aşk u irfân, nebiyy-i zî-şân ve rahmeten li'l-âlemîn min rabbi'l-enâm aleyhi ve alâ âlihi salâvâtu'l-Mennân efendimiz olup halâyıka min ciheti's-suverî ve'l-maneviî hâdîdir. Ve dahi aşk yani hâce-i dînî ve ledünnî hazret-i fahr-ı risâlet ki nübüvvet-i ta'rîfiyye ve nübüvvet-i teşrîhiyyenin mine'l-ebed ile'l-âhir mazhar-ı tâmmı olmak yani Hakk'ın zat ve esmâ ve sıfâtından ve bunların hakâyık u dekâyıkından teblîğ-i ahkâm, tebdîl bi'l-ahlâk, ta'lîm-i bi'l-hikme ve kıyâm bi's-siyâse gibi umûr u husûsât-ı [273] dîniyye ve ledüniyyeden her ne ise cümlesini cami bulunmak hasebiyle vaki dekâyık-ı küldür ve hakikati nâtık olan nusûs-ı kâtı'a ve berâhîn-i sâtı'a lâ-yuad ve lâ-yuhsâdır. Ve işte bu beyt-i şerîfi de Sultan Veled, şân-ı âlî-i Hazret-i Nebevîlerine münasip buyurmuştur:

Işk nûrîst menba'-ı envâr
Işk sırrîst mahzen-i esrâr (Işknâme: 50)

"Aşk bir nurdur ki menba'-ı envârdır; aşk bir sırdır ki mahzen-i esrârdır."

---

675 Perişan olan herkes güvendedir, isterse iki cihan perişan olsun.
676 Tebriz'in övüncü sensin Şemseddin; ne doğu ne beş ne de altı.
677 "Daha yok mu?" Kaf, 50/30.

Tavzîh-i ma'nâ: Nur, Hazret-i Fahr-ı risâletin esmâ-yı şerîfesindendir. Nitekim Allah ta'âlâ buyurur: "Kad câ'ekum minellâhi nûrun ve kitâbun mubînun"[679] ve "Allâhu nûru's-semâvâti ve'l-arzi meselu nûrihi ke-mişkâtin fîhâ misbâhun"[680] Ka'b ve İbn Cubeyr ve Suheyl bin Abdullah demişler ki "Burada nûr-ı sânîden murad, Hazret-i Sallallâhu aleyhi ve sellemdir, ve kezalik sır ile de hazrete işaret vardır. Çünkü sır bir latîfe-i rabbâniyyedir ki kalpte müvedde'adır bedendeki ruh gibi. Ve irâde-i icâdînin zuhurunda Hak tarafından mec'ûl olan her şeyin mâ-bihi'l-ihtisâs olan şeye sır derler. Nitekim Allah ta'âlâ ona işaret buyurur "İnnemâ kavlunâ li-şey'in izâ erednâhu en nekûle lehu kun feyekûnu."[681] Bu surette beyt-i şerîfin ma'nâ-yı mutezamminesi şu veçhile olur ki aşk, o nûr-ı a'zam ve nebiyy-i ekremdir ki mazhar-ı nûr-ı zât ve bi-hâzihi'l-itibâr menba'-ı envâr-ı esmâ ve sıfâttır. Ve kezalik aşk o sırr-ı Yezdân ve nebiyy-i zîşândır ki mec'ûlâtın, mahlûkâtın zuhur ve kıyamına mahsustur. Câmiyyet-i tâmmesi haysiyetiyle mahzen-i esrâr-ı zât ve sıfattır. Ve mâ-ahsene kavle'l-ârifi el-Câmî:

Nûr-ı bekâ âmed âfitâb-ı Muhammed
Pertev-i ân nûr-ı hâk u âb-ı Muhammed

Best nikâbî zi-hâk u âb u gerni
Rutbe-i imkân nedâred tâb-ı Muhammed

Çeşm-i Hudâ-bîn be-cuz Hudây nebîned
Çun zi-miyân futed nikâb-ı Muhammed[682]

Bu beyt-i bî-nazîr bir de şu veçhile kâbil-i tabîrdir ki aşk bir nûr-ı ehadiyyettir ki safahât-ı eşyâda pertev-efşân olan envâr-ı esmâ ve sıfâtın "Fe-ahbebtu" sırrınca min-ciheti'z-zuhûr menbaıdır. Ve aşk bi-ma'nâ maşûk olarak nûr-ı âlem-tâb-ı zât-ı vâcibü'l-vücûd olup mezâhir-i mümkinenin isti'dâdât-ı fıtrîleri muktezasınca mazhar oldukları envâr-ı esmâ ve sıfâtın menbaı ve esrâr-ı cûd-ı vücûdun mahzenidir, vallâhu a'lem.

Kâle Sultan Veled:

Işk bâşed şifâ-yı derd [274] ve elem
Arş ve kursî rumûz-ı levh ve kalem (Işknâme: 51)

---

678 Beni kılıçla öldürse elini tutmam; oklu vursa bile onu minnet kabul ederim. (Hafız)

679 "Gerçekten size Allah'tan bir nur ve açık bir Kitap gelmiştir." Mâide, 5/15.

680 "Allah, göklerin ve yerin nurudur. O'nun nuru, içinde lamba bulunan bir kandile benzer." Nur, 24/35.

681 "Biz bir şeyi(n olmasını) istediğimiz zaman, söyleyeceğimiz söz, sadece ona "ol" dememizdir, derhal oluverir." Nahl, 16/40.

682 Beka nuru Muhammed güneşinden geldi. Onun ışığı Muhammed'in bedeninin nurudur. Kendisine sudan ve topraktan bir örtü bağladı, yoksa Muhammed'deki nuru görmek, imkân mertebesinde olmazdı. Tanrı'yı gören göz Tanrı'dan başkasını görmez, onun için araya Muhammed örtüsü girdi.

"Aşktır, şifâ-yı derd ü elem; aşktır arş u kürsî ve levh-i kalemin rumuzu."

Yani âşıkın cismânî olsun derd ü eleminin şifası aşktır. Nitekim sultânu'l-âşıkîn Hazret-i Mevlânâ buyurur:

Şâd bâd ey ışk-ı hoş sevdâ-yı mâ
Ey tabîb-i cumle illethâ-yı mâ[683] (1: 23)

Mısra'-ı sânîye gelince arş, merâtib-i âlem-i ecsâmın nihayetidir ve mahlûkatın en büyüğü ve en güzelidir. Cennetin sakfıdır; kürsü onun tahtındadır, cennetin arzıdır. Kemâ kâle en-Nebiyyu sallallâhu aleyhi ve sellem: "Ardu'l-cenneti el-kursiyyu ve sakfuhâ arşu'r-rahmâni"[684] kürsi de "Vesi'a kursiyyuhu's-semâvâti ve'l-arza"[685] âyet-i celîlesinin mukabilidir. Ve Şeyhü'l-Ekber'in kavlince mevzi'-i emr ü nehydir. "Levh" dörttür: Biri levh-i kazâdır ki levh-i akl-ı evveldir, mahv u ispattan hâlîdir. Ve biri levh-i kader yani levh-i nüfûs-ı nâtıka-i külliyye olup levh-i evvelin külliyatı onda tafsil olunur ki buna levh-i mahfûz derler. Ve biri levh-i nüfûs-ı cüz'iyye-i semâviyyedir, her ne ki bu âlemde vardır, onda şekil ve heyet ve miktarıyla münakkaştır. Ve biri levh-i heyûlâdır ve bu levh, âlem-i şehâdetin suverini kabildir. "Kalem", ilm-i tafsîlden ibarettir, "Nûn ve'l-kalemi ve mâ yesturûne"[686] âyet-i kerîmesiyle hâiz-i meziyyet olmuştur. Erbâb-ı kemâl ve ashâb-ı vecd ü visâl bu âlemleri âlem-i insâna tatbik edip diyorlar ki "Kalbu'l-mu'mini arşullâhi"[687] şehadetince insanda gönül mânend-i arş-ı a'zamdır. Çünkü arş gibi basittir ve cemî'-i harekât-ı vücûd ona mufavvazdır ve "er-Rahmânu ale'l-arşi'stevâ"[688] ayetinin mukabilidir ve istivâ-yı rûh, onun üzerinedir. Ve kürsü, sırr-ı insândır, "el-İnsânu sirrun min sirrî"[689] tekrîmâtıyla mükerremdir, mazhar-ı esrâr-ı rubûbiyyettir. Ve levh-i rûh ve levh-i mahfûz sadrdır. Âfâkta ber-tafsîl her ne var ise enfüste bi'l-icmâl mevcuttur. Tatbikat ü tafsilâtını arzu eden, pîr-i dest-gîrimiz Hazret-i Mevlânâ'nın *Âfâk ve Enfüs* risalesine müracaat etsin.

Ey aziz bu azâ'im-i mahlûkâtın mâ-vudi'a-lehi hep "Ahbebtu" sırrına mahmûl olarak aşktır. Yani bunların üzerinde mâ-şâ'allâhu ta'âlâ cereyan eden ahkâm ve esrâr-ı külliyye ve bahusus bunların âlem-i enfüste olan [275] emsâl ve kuvvetleri aşkın kemâl-i şân u saltanatını tafsil ediyor. İşte âlem-i insânî bu kemâlâtı câmi' ise de herkes için kâbil-i idrâk değildir. Meğer dîde-i basîreti min indillâh nûr-ı kuds ile münevver olanlara müyesser olur, İmam Ali kerre-

---

683 "Ey bizim sevdası çok olan aşkımız, şad ol; ey bizim cümle illetlerimizin tabibi, ebedî âbâd ol!"

684 "Cennetin zemini kürsü, tavanı da Rahman'ın arşıdır."

685 "O'nun Kürsüsü, gökleri ve yeri kaplamıştır (O yüce padişah, göklere, yere, bütün kâinata hükmetmektedir." Bakara, 2/155.

686 "Nûn. Kaleme ve (kalemle) yazdıklarına andolsun." Kalem, 68/1.

687 "Müminin kalbi, Allah'ın arşıdır." *Keşfu'l-hafâ*, c. 2, s. 100, no: 1886. es-Sâgânî, mevzu olduğunu söylemiştir.

688 "Rahman, Arş'a istivâ etmiş(kurulmuş)tur." Tâhâ, 20/5.

689 "İnsan benim bir sırrımdır."

mellâhu vechehu ve radıyallâhu anhu hazretleri gibi. Nitekim bir gün şerefbahş-ı minber-i hitâbet oldukları hilâlde tecellî-i vahdet zuhur ederek "Ene nuktatu bâ'i bismillâh, ene cenbullâhi ellezî ferettum fîhî, ene'l-kalemu ve ene'l-levhu'l-mahfûzu ve ene'l-arşu, ve ene'l-kursiyyu, ve ene's-semâvâtu's-seb'u ve'l-aradûne"[690] buyurmuştur. Bu nükteye mebni insana âlem-i ekber tesmiye olunmuştur.

Kâle Sultan Veled:

Işk âyât-ı beyyinât bûd
Işk şîrîn-ter ez-nebât bûd (Işknâme: 52)

"Aşk âyât-ı beyyinâttır; aşk nebât şekerinden daha tatlıdır."

Tavzîh-i ma'nâ: Âyât, alâmet manasına olan ayetin cem'idir. Ve âyâttan murat, merâyâ-yı eşyâda cilve-ger olan ef'âl ve sıfât ve esmâ-yı ilâhiyyedir ki nûr-ı zâtın mezâhiridir. Nitekim ârif-i be-mîdânî Molla Câmî buyurur:

Heme esmâ mezâhir-i zâtend
Heme eşyâ mezâhir-i esmâ

Lâ erâ fi'l-vucûdi illâ hû
Mahv şud gayr u nâm-ı sivâ

Pes âşık-ı sâdıklar mâlik-i nûr-ı irfân olduklarından âyât-ı beyyinât-ı eşyâda nûr-ı vech-i pâki müşahede ile kand-ı nebâttan elezz zevk-i visâl ile şîrînkâm olurlar. Bu hâl, nefy ü ispatı mertebe-i tahkîka getirip sırr-ı tevhîde mazhar olanlar için müyesser olduğuna işareten Hazret-i Veled buyurur:

Işk tahkîk-i nefy u isbâtest
Bahr-i tevhîd sırr-ı âyâtest (Işknâme: 53)

"Aşk, tahkîk-i nefy-i isbâttır; bahr-i tevhîd, sırr-ı âyâttır."

Yani nefy ü ispattan murat, lâ-mevcûde illâ hû manasınadır. Ve tahkik suver-i esmâda yani ekvânda Hakk'ın şühududur. Mertebe-i hakîkate vâsıl olan, Hak ile halktan ve halk ile Hak'tan muhtecib olmaz, Hakk'ı her taayyünde bilâkayd ve lâ-tayîn müşahede eder. Tevhit hakkında otuz altıncı beyitte bahsolunmuştur, oraya müracaat oluna.

Sâlikin lâ-mevcûde illâ hû mertebesi fena ve beka mertebesidir. Hulâsaten tahkik şöyledir ki "Kul hâzihi sebîlî ed'û ilellâhi alâ basîretin"[691] remzince sâlik, vâris-i nebî bir kâmil elinde terbiye görüp tezkiye-i nefs eyledikte ve sıfât-ı Hak ile mülebbes olup makâm-ı fenâ ve bekâya vardıkta halkta bir vücut göremeyip halkı ilmen değil hükmen [276] nefyedip Hakk'ı ispat eder ve kesret âyîne-i vahdet olur. Buna meşâyıh-ı ızâm fark-ma'a'l-cem' derler. Bu makam, merâtib-i

690 "Ben besmelenin bâ'sının noktasıyım. Ben hakkında aşırı gittiğiniz Allah'ın yüzüyüm. Ben kalemim. Ben Levhimahfuzum. Ben arşım. Ben kürsüyüm. Yedi gök ve yer benim."

691 "De ki: İşte benim yolum budur: Allah'a basiretle davet ederim." Yûsuf, 12/108.

sülûkun alâsıdır. Bundan öte vahdet-i sırftır ki ibaretten müstağnidir. Bu mukaddime malûm olduysa beyt-i şerîften şu mana münfehim olur ki sâliki cezebât-ı aşk mertebe-i fenâ ve bekâya vâsıl edince nefy ü ispatın sır ve hakikati rehîn-i mertebe-i tahkîk olur ve âyât ki beyt-i sâbıkta beyan olunduğu veçhile merâyâ-yı eşyâda nazar-ı rabbânî hayret (?) olan envâr-ı esmâ ve sıfattır. Sır ve hakikati yirmi sekizinci beytin şerhinde zikrolunduğu veçhile bahr-i tevhîd olduğu ve bu da aşktan ibaret bulunduğu anlanır.

Ey aziz, gel, şinâver-i ummân-ı aşk, ol da gör ki bu vücûd-ı hâricî onun emvâcı belki âyîne-i sefâ indirâcı olup hazret-i aşk nasıl vecd-âver edalar ve rûh-per zevk ü sefalarla onda cilve-nümâ-yı zuhûr oluyor. Şu mazhar-ı acâyib-i kül olan hadîkâ-i cihânda güller ne için handân, bülbüller neden nâlândır? Dîdâr-ı sünbül de perîşân, ruhsâr-ı reyhânda misk-efşân olan kimdir? Mecnunları esîr-i zencîr-i belâ, Leylâları rû-pûş-ı nâz u istignâ eden kimdir? Âşıka hilye-i kemâli bahş edip ve kendi hüsn ü cemâline baha verip âşıkın dîde-i iştiyâkından yine kendi kemâline bakıp "Subhânî; mâ-a'zame şânî min mislî; ve hel fi'd-dâreyni gayrî"[692] nidasıyla kendine hayran olan kimdir? Ah ah.

Işk meşşâteîst reng-âmîz
Ki hakîkat kuned be-reng-i mecâz

Tâ be-dâm âverd dil-i Mahmûd
Biterâzed be-şâne zulf-ı Ayâz[693]

Ve hâzâ li'l-fakîr:

Pertev-i aşktır derem âlemde hüsn ü ân olan
Bülbüle gülde eden gamz ağlayan handân olan

Eyleyen ta'yîn-i hikmet kayd u ıtlâk ehline
Kabz u bast-ı cân olan cân içre hem cânân olan

Mescid ile medrese deyr ü harâbât ehline
Eyleyen ta'lîm-i âyîn hem cezâ fermân olan

Aşktır aşk sû-be-sû teşhîr-i reng ü âl edip
Âşıka şevk ü temennâ ârife destân olan

Âsitân-ı Hazret-i Mollâ'ya bende olalı
Hâlid'in aynında [277] aşktır lem'a-i irfân olan

692 "Benim şanım ne yücedir, şanım benzerlerimden ne yüce oldu; dünya ve ahirette benden başka kimse var mı ki!"

693 Aşk, gelin süsleyen bir bezeyicidir, onun mecaz boyasıyla hakikat ortaya çıkar. Mahmud-'un gönlünü tuzağa düşürmek için Ayaz'ın saçını taradı. (Fahreddin Irakî, *Divan*)

Kâle Sultan Veled:

Işk sayyâd-ı murg-ı nâsûtest
Sûret-i pâk-i kuds-i lâhûtest (Işknâme: 54)

"Aşk, murg-i nâsûtun sayyâdıdır; aşk, sûret-i pâk-i kuds-i lâhûttur. "

Yani nâsût, insâniyyete derler. Onun murgu, insândır. Lâhût, melekiyyete derler. Kuds-i lâhût ile Hazret-i Cibrîl'e işaret vardır. Aşk sultân-ı lem-yezelin yed-i kudretinde alâ-tarîki'l-isti'âre bir şahindir ki âlem-i nâsûta süzülür, murg-ı insânîyi sayd eder, kurb u huzûr-ı izzete götürür. Aşk eğerçi mânend-i şâhindir, ammâ heybet ve azamette sıfat-ı pâk-i kuds-i lâhûttur. Yani sıfat-ı Cibrîl-i şedîdü'l-kuvâdır, Hak ile halk beyninde ibdâ ve havârik için vâsıta-i yegânedir.

Kâle Sultan Veled:

Işk hem berre-i Halîl bûd
Işk hem ayn-i selsebîl bûd (Işknâme: 55)

"Aşk hem berre-i Halîl'dir, aşk hem ayn-ı selsebîldir."

Tavzîh-i ma'nâ:

Kad tehallelet mesleke'r-rûhi minnî
Ve bihi summiye'l-halîlu halîlen[694]

mealince "halil" dosta derler. Burada halilden murât, Hazret-i İsmail aleyhisselâmdır. Ve zikr-i sebeb, irâde-i müsebbib tarikıyla Hazret-i Risâlet-penâh aleyhi ve salâvâtu'l-ilâh efendimiz olsa da münasiptir, zira Hazret-i İsmail aleyhisselâmın nesl-i tâhirinden geldiler. "Ve fedeynâhu bi-zibhin azîmin"[695] buyurulmasından nebiyy-i ekrem hazretlerinin ızam-ı şânının zuhuruna sebep olduğundan dolayı remz vardır derler. Hazret-i İbrahim, piser-i mihterleri Hazret-i İsmail'i ber-mûceb-i fermân-ı ilâhî kurban etmek üzere iken cennetten Hazret-i Cibrîl vasıtasıyla muazzezen berre yani koç inzal buyurlmasındaki sebep ve hikmet, aşktan yani Hazret-i İbrahim âşık-billâh olmakla hod evlâd ile aşk onu makâm-ı imtihâna çekmiştir. Yahut mahzen-i esrâr-ı aşk-ı Yezdân ve imâm-ı mihrâb-ı ilm ü irfân Halîl-i zî-şân habîb-i celîlü'l-unvân nebiyy-i âhirü'z-zamân aleyhi salâvâtullâhi mâ-dâmeti'l-firketân efendimiz âlem-i vücûdu teşrif ile kendilerinden şân u saltanat-ı aşkın bi't-tamâm zuhura gelmesine sebep aşktır. Aşk hem cennet-i kurb u visâle iktirân-yâb olan uşşâka sahrâ-yı ef'âl ü sıfât seyrinde hâsıl olan hararet ve serâreti izale için ihsân-ı ilâhî olan ayn-ı selsebîl-i vuslattır ki

694 Ruh, tuttuğu yol olan vücudumla nasıl iç içe geçmişse, öylece Hakk'ın onun varlığında yayılmasından dolayı Halil'e halil denildi (İbn Arabî, *Fusûsu'l-hikem*)

695 "Ve fidye olarak ona büyük bir kurbanlık verdik." Sâffât, 37/107.

Sâfin ve lâ-mâun; lutfun ve lâ-hevâ
Nûrun ve lâ-nârun ruhûn ve lâ-cismun[696]

[278] medîhasıyla mevsuftur.

Kâle Sultan Veled:

Işk ma'nî-i sırr-ı subhânest
Işk îkân-ı cumle irfânest (Işknâme: 56)

"Aşk ma'nâ-yı sırr-ı sübhândır; aşk cümle irfanın îkânıdır."

Bu beyt-i şerîfte "subhân" irfân karinesiyle zat manasına olmak münasiptir. Ve irfan bir marifettir ki iki tarik ile müyesser olur. Biri, eserden müessire ve fiilden sıfata ve sıfâttan zata istidlâl tarikıyla olur ve bu, ulemaya mahsustur. Ve biri tasfiye-i bâtın, tahliye-i sır mine'l-gayr ve tecliye-i rûh tarikıyladır ve bu marifet ancak hâsse-i enbiyâ ve urefânındır. Ve bu nevi irfana ma'rifet-i keşfî ve şühûdî derler. Bu irfan, meczûb-ı mutlakın gayrıya müyesser olmaz, belki kâlıben ve nefsen ve kalben ve ruhen ve sırren ve hafiyyen olan taat ve ibadet sebebiyle olur. Ve ser-muhakkık-ı be-mîdânî Kâşânî'nin ta'rîfe-i mezkûre teveccüh-i îcâdînin yani irâde-i icâdînin zuhurunda Hak tarafından mec'ûl olan her şeye mahsus bir manadır. Nitekim Allah ta'âlâ ona işaret buyurur: "İnnemâ kavlunâ li-şey'in izâ erednâhu en nekûle lehu kun fe-yekûnu."[697] Ve "ikan", inanmak, itimat etmek ve şeksiz ve gümansız olmak. Pes beyt-i şerîften şu mana istinbat olunur ki sırr-ı zât ki hakâyık-ı eşyâda gizli bir manadır. Meşâyıh diyor ki bu mana gayb-ı hakîkatte nevâttır. Yani çekirdekte şecerenin mevcut olması gibidir. Ammâ bu mana rakik bir mesele olduğundan teemmül olunmalı da havâdis mahall-i kadîm veyahut zât-ı kadîm mahall-i havâdis veyahut hakâyık-ı eşyâ ayn-ı zât ve zât, ayn-ı eşyâdır demek olmadığını anlamalıdır. Belki Hak bizâtihi kâim ve hakâyık-ı eşyâ kayyûmiyyet-i Hak'la kâim ve vücûd-ı Hak'la mevcuttur. Böyle olmasa bir başka vücut ispatı lâzım gelir. Bu ise muhaldir. Bu kabil mübâhat akait kitaplarımızda iyice tahkik olunmuştur.

Pes aşkın manası sırr-ı Yezdân olması hakâyık-ı mümkinenin aşk yüzünden yani irâd-i hubb-ı zuhûrî ile vücude geldiğini beyandır. Ve aşk-ı îkân cümle irfândır denilmesinde eşyada ma'nâ-yı mezkûrun îkân derecesine gelen nûr-ı irfân ile bilinmesi yine irâde-i hubb-ı zuhûrî muktezasındandır. Bu manalar habta-i "Fe-ahbebtu en u'refe"[698]de dahildir. [279] Yani aşk kemâ kîle: "Levle'l-hubbu mâ zahere mâ-zahere."[699] Hazret-i Sultan Veled kuddise sırruhullâhu's-samed, sırr-ı subhânî ve îkân cümle irfanı Hazret-i Kur'ân bi't-tamâm câmi' olmak haysiyetiyle buyurur:

---

696 "Durudur, su değildir; saydamdır hava değildir / Nurdur ateşi yoktur, ruhtur cismi yoktur"

697 "Biz bir şeyi(n olmasını) istediğimiz zaman, söyleyeceğimiz söz, sadece ona "ol" dememizdir, derhal oluverir." Nahl, 16/40.

698 "Bilinmek istedim." *Keşfu'l-hafâ*, s. 2, s. 132, no: 2016.

699 "Aşk olmasaydı, ortaya çıkmış olanlar, ortaya çıkmazdı."

Işk fethest u hem futûh-i nevâ
Işk aklest u kalb u rûh-ı nevî (Işknâme: 57)

"Aşk hem Kur'an'ın fethidir ve fütuhudur; aşk hem akıldır ve Kur'an'ın kalp ve ruhudur."

Tavzîh-i ma'nâ: Nevî, Kur'an manasınadır. "Işk hem feth-i nevîst u hem futûh-i nevî" takdirindedir. Meşâyıh lisanında cümle hakâyıkı câmi' olan ilm-i ledünn-i icmâlîye Kur'an derler. Ve ilm-i ledünn-i icmâlî min-tarafillâh ilham tarikıyla olur. Nitekim İbn Fârıd'ın şu beytinde ona işaret vardır:

Fe-semme verâ'e'l-akli ilmun yedikku an
Medâriki gâyâtı'l-ukûli's-selîmeti[700]

Yani "Mertebe-i hakîkatte tavr-ı aklın verâsında bir ilim vardır ki ukûl-ı selîme idrâkâtının gayetinden dakîk ve nâzik olur." "Feth", esmâ-yı ilâhiyye envârının tecelliyâtından abde keşf olunan şeydir. "Fütûh" da tevakku ve ümit olunmayarak husul bulan şeydir. Ve kezalik fütuh müşkül olduğu hâlde, Allah ta'âlâ tarafından abde feth ü keşf olunan ulûm ve maarif ve mükâşefât gibi şeylerdir. Pes beyt-i şerîften şu mana münfehim olur ki "İlm-i ledünnî ki mücerret tarîk-i seyr ü sülûkta perver-i şebâb olarak şâyeste-i mevâhib-i ilâhiyye olan zümre-i fâzıla-i uşşâka mahsus bir ilm-i ilhâmîdir ki tavr-ı aklın verâsında ukûl-ı selîme idrâkâtının gayetinden dakîk ve nâzikterdir." Bu ilmin mahbûb-ı hakîkatin envâr-ı tecelliyâtından lücce keşf olunmasına ve kezalik o ilm ü marifetin bi-gayr-i tevakku' kalb-i mecde fütuh u zuhur olmasına sebep "Fe-ahbebtu en u'refe" habtesinde dahil olarak aşktır. Yani irâde-i hubb-ı zuhûrîdir.

Ey aziz, işte bu feth ü fütuh mücerret nusret-i aşka mazhar olanlara müyesser olur, nitekim "İzâ câ'e nasrullâhi ve'l-fethu"[701] âyet-i kerîmesinde ona işaret olsa gerektir. Ve Kur'an'ın ma'nâ-yı hakîkîsine mahmûl olarak da şu veçhile mana verilir ki Kur'ân-ı zî-şân ki Câmi'-i ahkâm-ı şerîf ve lâmi'-i envâr-ı tarîkat ve sâtı'-ı esrâr-ı hakîkattir. Bu mezkûrâtın feth ü zuhuruna sebep aşktır ve bunların esrar u hakâyıkının fütuh bulması kezalik [280] aşktır. Çünkü Kur'an'ın ne kadar hakâyık u dekâyıkı var ise şân u saltanat-ı ilâhiyyenin tafsîlâtındandır ki bundan da "Fe-ahbebtu en u'refe"[702] sırrınca aşk yani irâde-i hubb-ı zuhûrî münfehim olur. Ve Kur'an'ın tazammun ettiği hakâyık u dekâyık nûr-ı aşk ile kalbi ruşen olanlara meftuhtur. Kemâ kîle:

Arûs-ı Hazret-i Kur'ân nikâb ân geh ber endâzed
Ki dâru'l-mulk-ı îmân-râ mucerred bîned ez-gavgâ[703]

---

700 "Aklın arkasında bir ilim vardır, saklı olmaz / Sağduyulu akılların kavrayışından" *Dîvânu İbni'l-Fârıd*, s. 76. Burada: "Fe-semme verâ'e'n-nakli..."

701 "Allah'ın yardımı ve fetih geldiği zaman" Nasr, 110/1.

702 "Bilinmek istedim." *Keşfu'l-hafâ*, s. 2, s. 132, no: 2016.

703 Hazreti Kur'ân gelini yüz örtüsünü kaldırıp attığında kavgadan uzak bir hâlde iman şehri görünür (Senâî, *Divan*)

Envâr-ı fuyûzât-ı aşktan bî-behre kalan bî-basarlara Hazret-i Kur'ân keşf-i râz etmez. Nitekim pîr-i dest-gîrimiz Hazret-i Mevlânâ buyurur:

Harf-i Kur'ân-râ darîrân ma'denend
Har nebînend u be-pâlân mî zenend[704] (2: 723)

Ve hem aşk serâir-i Kur'âniyyeyi idraka vasıta olan nûr-ı akldır. Yahut akıl, akl-ı evvel yani hakîkat-i Muhammediyye olmak itibariyle aşk hakîkat-i Muhammediyye'dir ki câmi'-i cemî'-i hakâyık-ı ilâhiyyedir. "İnne li-kulli şey'in kalben ve kalbu'l-Kur'âni Yâsîn"[705] hadîs-i şerîfi delâletince aşk, Hazret-i Kur'ân'ın kalp ve ruhu olan Hazret-i Fahr-ı risâlettir salâvâtullâhi aleyhi kemâ yenbagî li-azameti şânihi.

Kâle Sultan Veled:

Işk hacc-ı hakîkatest ü zekât
Işk bûdest ayn-ı âb-ı hayât (Işknâme: 58)

"Aşk hacc-ı hakîkat ve zekât-ı hakîkattir; aşk ayn-ı âb-ı hayât olmuştur."

Tavzîh-i ma'nâ: İnde'l-meşâyıh hac ikidir. Biri suverîdir ki kasd-ı kûy-i dost eden avam haccıdır. Ve biri hakikidir ki meyl-i rûy-ı dost eden havâss-ı enâm haccıdır. Hacc-ı hâne-i Hâlîl âsândır, ammâ hacc-ı harem-i celîl kâr-ı merdândır. "Li-kulli amelin ricâlun."[706]

Malûm ola ki her şeyin sûret-i muayyenesi cihetiyle bir kabesi vardır. Ve her şey kendi kabesi cihetine maildir. Vücûd-ı insân âb u gilden mürekkep zâhir-i Ka'be'ye cismen gitmeye mükelleftir. Ama insanda kalp denilen bir latîfe-i rûhâniyye vardır ki ka'be-i hakîkat odur. İşbu ka'be-i hakîkat vâsıl-ı sırr-ı menzil-i aşk u muhabbet olan merdân-ı Hudâ'da bulunur, fahr-i evliyâ Hazret-i Mevlânâ ve onun eserinde kesb-i kemâlât eden zevât-ı kirâm ve sair hilye-i pâkîze-i ilm ü irfân ile mümtaz olan ricâlullâh gibi. O kimse ki kendisinde şerâit-i hacc-ı suverî mevcut ola. Ve hacca gitmeye her kimde ki şerâit-i hac mevcut [281] idi, îfâ-yı hac etmedi ve vefat etti, ister Yahudi dininde olsun ister Nasranî dininde olsun manasında olan "Men mâte ve lem yehucc fe'l-yemut in şâ'e yehûdiyyen ve in şâ'e nasrâniyyen"[707] hadîs-i şerîfi veçhile dûçâr-ı itâb u azâb olduğu gibi ka'be-i hakîkate gitmek şânından olup da gitmeyenler dahi mahrûm-ı ni'am-ı bî-hisâb olurlar.

Ey aziz, maglûb-i nefs ü hevâ ve tâlib-i dünyâ olmaktan ise "İnnî veccehtu vechiye lillezî fatere's-semâvâti ve'l-arza hanîfen"[708] ayetinin fehvâ-yı şerîfi

---

704 Körler Kur'ân ezberleyerek maden olmuşlardır, lâkin eşeği görmezler, palanı döverler.

705 "Her şeyin bir kalbi vardır. Kur'ân'ın kalbi Yâsîn'dir." *Keşfu'l-hafâ*, c. 1, s. 232, no: 709.

706 "Her işe göre adam vardır." "Her işin bir erbabı vardır."

707 "Kim haccetmeden ölürse, isterse Yahudi olarak ölsün, dilerse Hıristiyan olarak." *Keşfu'l-hafâ*, c. 2, s. 421. "Men emkenehu'l-haccu ve lem yehucc fe'lyemut in şâe yehûdiyyen ve in şâe nasrâniyyen" şeklinde mevzu olarak kaydedilmiştir.

708 "Ben yüzümü tamamen, gökleri ve yeri yoktan var edene çevirdim." En'âm, 6/79.

üzere tarîk-i aşk u muhabbeti ve "İnnî zâhibun ilâ rabbî se-yehdîni"[709] diyerek ka'be-i visâl semtine zâhib olasın, ta ki hacc-ı hakîkat kılasın.

Hac hakikatinin fezâilinden Şeyh Sa'dî Şîrâzî hazretlerinin mecâlis-i hamsesinde beyan olunmuştur ki Şeyh İbrahim bin Havvâs hazretleri, ashabı beyninde gâh gâh "Ah ne olaydı o başı örtülünün ayağının türâbı ola idim!" der idi. Ashabı bu kelâmın hakikatinden sual ettiler. Şeyh dedi ki "Bir gün vecd hâli zuhur etti. Kâfiristânda bir şehre dahil oldum. Şehirde nazarıma bir kubbe isabet etti. Üzerinde kesilmiş insan başları var idi. Orada bulunanlardan o başların ne olduğunu sual ettim. "Bu kubbede bu şehrin melikinin bir hasta kızı vardır, onun hastalığına çare bulmakta aciz kalan etibbânın başlarını melik kestirir, buraya talik eder" dediler. Ben o kızın hastalığına çare bulurum dedim. Beni melike götürdüler. Melik kâfir idi. Dedi ki "Eğer kızıma çare-sâz olamaz isen senin de başını kubbeye talik ederim!" Oradan cariyeler beni kubbenin içine aldılar. Kız beni görünce iki eliyle yüzünü setr edip cariyelerden başına örtü istedi. Cariyeler: "A sultanım, buraya bu kadar rical geldi, hiçbirinden ihticâb etmediniz, bundan ihticâba sebep nedir?" dediklerinde "el-Mu'minu mir'âtu'l-mu'mini"[710] dedi ve bana döndü: "es-Selâmu aleyke yâ İbrâhîmu" dedi. Dedim: "Ey kız, sen beni ne bildin?" "O vakitten ki ben onu bilirim o seni bana bildirdi" dedi. Kızın hâline ve derece-i kemâline baktım, anladım ki deryâ-yı aşk-ı ilâhînin dürr-i yektâsı ve şehristân-ı sıdk u vefânın metâ'-ı a'lâsıdır, hicran hastasıdır. [282] Gerçi surette kız ammâ hakikatte merd. Öyle merd ki rezm-gâh-ı aşk u muhabbette kâm almış bir şîrîn-rû. Dedim: "Ey bahtiyar kız, bu kâfiristanda ne işin var? Haydi seni diyâr-ı İslâma götüreyim." Dedi ki "Orada en mükerrem ne vardır ki o burada yoktur?" Dedim ki "Ka'be-i mükerreme vardır." "Yâ İbrahim, dîde-i basîretle başımın üzerine bak" dedi. Gördüm ki hakikat Ka'be kızın başı üzerinde tavaf ediyor. Dedim: "Bu ne hikmettir?" "Ya İbrahim, siz baş ile gider de Kabe'yi tavaf edersiniz, biz gönül ile gittiğimizden Kabe de gelir bizi tavaf eder" dedi. İşte kızın bu rütbe kerametine mebni "Ah çi bûdî hâk-i pây-i ân pûşîde-ser bûdem" yani "Ne olaydı, o kızın ayağının türâbı olaydım" dedim." dedi:

Mesnevî:

Ez-beyâbân-ı hevâ ihrâm gîr
Pes tarîk-i ka'be-i İslâm gîr[711]

Âteş der-hırmen-ı inkâr zen
Ân gehî lebbeyk âşık-vâr zen[712]

---

709 "Ben yüzümü tamamen, gökleri ve yeri yoktan var edene çevirdim." En'âm, 6/79.

710 "Mümin, müminin aynasıdır." *Keşfu'l-hafâ*, c. 2, s. 294, no: 2687; *Musnedu'ş-Şihâb*, c. 1, s. 105.

711 Heva yolunda ihrama bürün, İslâm Kabesi yolunu tut.

712 İnkâr harmanını yak, o vakit âşıklar gibi lebbeyk de.

Merkebet-râ merkeb-i tevfîk kun
Pes tavâf-ı ka'be-i tahkîk kun[713]

Çun bedîd âyed harîm-i bârgâh
Nefs-i hod kurbân kun der pîş-i şâh[714]

Pes bu tavzîhâttan aşkın hacc-ı hakîkat olduğu anlanır. Ama zekât-ı hakîkat, "Kullu şey'in lehu zekâtun tueddâ, ve zekâtu'l-cemâli rahmetun"[715] mefhumunca inde'l-muhakkıkîn her şeyin zekâtı vardır. Nitekim derler "Zekâtu'l-agniyâi infâku emvâlihim ile'l-fukarâ'i; ve zekâtu'l-fukarâ'i en yuhricû min kulûbihim el-i'timâde ile'l-agniyâ'i; ve zekâtu'l-âşikîne en yubzilû ervâhehum fî mahabbeti'l-Mevlâ; ve zekâtu'l-ârifîne en yunfikû min emvâlihim ilâ ehli'l-mevlâ."[716]

Pes mısra'-ı ûlânın ma'nâ-yı hacc-ı hakîkat ki mu'tekifân-ı ka'be-i dil olan havassın harem-i visâlde olan teşrifâta mazhariyetleridir ve bu, semere-i aşktır. Ve hakîkat-i zekât ki âşıkların tarîk-i muhabbet-i Mevlâ'da bezl-i cân ve ariflerin tarîk-i irşâdda ahvâl-i kalbiyyelerini kâbillerine infak ve ihsan etmeleridir ki muktezâ-yı aşktır. Zira aşk, yani ifrât-ı muhabbet olmayınca bu mezkûrâtın hiçbiri hâsıl olmaz. Nitekim mısra'-ı sânî bu manayı ifade eder. Yani aşk insanı hayât-ı ebediyyeye ve necât-ı sermediyyeye mazhar eden âb u hayât mesabesinde olan hacc ve zekât ve sair ibâdât u tâ'âtın menbaıdır demek olur. Kâle Sultan Veled:

Işk ma'nî-i rûze est u namâz
Işk bâ-hîş kerd nâz u niyâz (Işknâme: 59)

"Aşk rûze ve namazın manasıdır; [283] aşk kendi ile naz u niyaz eyledi."

Tavzîh-i ma'nâ: Rûze yani oruç, şeriatte muftirâttan imsâktır. Hakikatte cemî'-i kâinâta iltifattan i'râzdır. Meşâyıh demişlerdir ki "Rûze-i cesed bâz îstâdenest ez-ta'âm. Ve rûze-i dil nigâh-dâşten-i veyest ez-vesâvis-i âsâm. Ve rûze-i rûh adem-i iltifâtest be-kull-i enâm. Ve rûze-i ser istiğrâkest der bahr-i muşâhede ale'd-devâm." Yani "Cesedin orucu muftirât cümlesinden taamdan geri durmaktır. Ve kalbin orucu, kalbi vesâvis-i âsâmdan hıfz etmektir. Ve ruhun orucu cümle enâma iltifât etmemektir. Ve serin orucu müşahede bahrinde ale'd-devâm müstağrak olmaktır." İşte bu ahvâl-i şerîfenin manası hakikatte aşktır. Çünkü aşk, âşıkın mertebesine göre gayrıdan i'râz iktiza eder ve âşıkın cism ü kalbine ve ruh u serine iltifat edip kendine müteveccih ve tabi kılar ve her hâlde âşıkı rızâ-yı maşûka mukârenetle lâyık-ı dergâh-ı visâl eder.

---

713 Bineğini başarı bineği yap, hakikat Kabesini tavaf et.

714 Tanrı'nın haremi görününce, o şahın huzurunda kendini kurban et.

715 "Her şeyin bir zekâtı vardır. Güzelliğin zekâtı da rahmettir."

716 "Zenginlerin zekâtı, mallarından fakirlere dağıtmalarıdır. Fakirlerin zekâtı, zenginlere güven hissini kalplerinden çıkarmalarıdır. Âşıkların zekâtı, ruhlarını Mevlâ'nın sevgisine adamalarıdır. Ariflerin zekâtı da mallarından Mevlâ ehline dağıtmalarıdır."

"Namaz" Hakk'a teveccühten ibarettir. Onun dahi bi-haseb-i Mûsâllî merâtibi vardır. Huzurun levâzımı olan ilim ve hayasız namaz, cansız bir kuru kalıpla olur ve böyle namaz avamda bulunur. Zira namazın canı huzurdur. Bu nükteye mebnidir ki "Lâ salâte illâ bi-huzûri'l-kalbi"[717] buyurulmuştur. Ammâ havâssın namazı zâhiren ve bâtınen huzur ile olduğu için bâ-cândır. Ve bunun dört alâmeti vardır. Onlar dahi şürû' bâ-ilm ve kıyâm bâ-hayâ ve edâ bâ-ta'zîm ve hurûc bâ-havftır. Ahassü'l-havâssın namazı küllü mâsivallâhtan i'râz edip bahr-i şühûda müstağrak olmaktır ki bunda "Kurretu aynî fi's-salâti"[718] sırrı vardır. Havâssın namazına misal olmaya şayan olarak *Ravzu'l-ahyâr*'da Temîm kabilesinden bir şeyhten mervidir ki Süfyan bizim ile akşam namazını eda eder iken sûre-i Fâtiha'da "Neste'în"e gelince şiddet-i bükâdan kıraati kat' eyledi ve namazı iade etti de ba'de's-salât bize bakıp "Bizim gibilere bundan ziyade terakki caiz değildir" deyip kemâl-i haşyetinden canını Rahmânına teslim eyledi. Ve meşâyıhtan biri diyor ki "Zu'n-nûn-ı Mısrî'nin arkasında namazda hazır oldum. İftitâh tekbîrine ellerini kaldırdı "Allah" deyip mebhût oldu. Kim bilir rabbını nasıl i'zâm etmiş ki galebe-i dehşet ü hayretten öyle kaldı ki cisminde [284] eser-i hayât yok zannolunur idi. Sonra dedi ki "Tekbirin heybet-i müstevliyesinden kalbim münhali' oldu zannettim."

Pîrimiz Sultanü'l-âşıkîn ve mahzen-i esrâr-ı rabbü'l-âlemîn Hazret-i Mevlânâ kuddise sırruhu'l-esnâ efendimiz dahi Konya'da medrese avlusunda esnâ-yı salâtta kıyam üzere ta be-sabâh kalırdı da ayakları teverrüm eder idi. Ayağından çedikleri çıkarılınca ayaklarından revân olan kan ile çedikleri mülemma' bulunurdu. Ve bazı olurdu ki kış geceleri secdede de şiddet-i bükâdan gözlerin akan yaşlar tecemmüd ederdi de mübarek vechi yerlere yapışır kalırdı. Sabahleyin sıcak su ile buzları eriyip vechini yerden kaldırır idi. Ve demişlerdir ki hakîkat-i namâz "el-Musallî yunâcî rabbehu"[719] bedâhetince Hak ile münacattır. Bu nükteye mebni Hazret-i Mevlânâ nefe'anallâhu bi-feyzihi'l-a'lâ buyurur:

Me-râ garaz zi-namâz ân buved ki yek sâ'at
Gam-ı firâk-ı tu-râ bâ-tu-râz-bigzârem

Vegerni în çi namâzî buved ki men bî-tû
Nişest-i rûy be-mihrâb u dil biyâzârem[720]

İşte sultanım bu suretle namâz-ı bâ-niyâzın aşk olduğu bedâheten malûm olur. Ve Hazret-i Veled'in "Işk bâ-hîş kerd nâz u niyâz" buyurmalarında ma'nâ-yı dakîk vardır. Naz u niyazın mastarı aşktır. Ve aşk naz ve istiğnayı maşûka ve niyaz u temennayı âşıka vermiştir. Maşûk tarafından âşıka cilve ve nâz

717 "Kalp huzuru ile olmadan namaz olmaz."

718 "Namaz, gözümün nuru (yapıldı)." *Keşfu'l-hafâ*, c. 1, s. 338, no: 1089. "Hubbibe ileyye min dunyâkum selâsun: en-Nisâu ve't-tîbu ve cu'ilet kurretu aynî fi's-salâti."

719 "Namaz kılan kimse, Rabbiyle söyleşmektedir (ona açılmaktadır)." *el-Muvatta*, c. 1, s. 80, no: 177; *Keşfu'l-hafâ*, c. 2, s. 179-180, no: 2181.

720 Namazdan amacım, bir vakit seninle senden ayrı kalmanın acısını gidermektir. Ben sensiz olursam bu nasıl bir namaz olur ki yüz mihraba koyayım ve gönül inciteyim!

gösterir ve âşık tarafından maşûka niyâz-kârlık eder. Sultan Veled'in naz u niyazı namaza terdîf etmesinde naz u niyazın namazda dahil olduğunu iş'ârdır. "el-Musallî yunâcî rabbehu"[721] remzi de o manayı müş'irdir ve bu manayı ihsândır. Kemâ kâle en-nebiyyu sallallâhu aleyhi ve sellem: "el-İhsânu en te'budellâhe ke-enneke terâhu fe-in lem tekun terâhu fe-innehu yerâke."[722] Ey aziz, bu mananın husulü mücerret dânâ-yı râz-ı nâz u niyâz bir mürşid-i hâs elinde terbiye görmeye mütevakkıftır. Nitekim Hazret-i Mevlânâ kuddise sırruhu buyurur: Mesnevî.

În namâz âmed sulûk-ı ma'nevî
Bî-delîl-i der namâz u çun revî[723]

Ey imâm-ı çeşm-rûşen der-salâ
Çeşm-rûşen bâyed ender pîşvâ[724] (3: 2086)

Der-şerî'at hest mekrûh ey kiyâ
Der imâmet pîş kerden kûr râ[725] (3: 2087)

Kâle Sultan Veled:

Işk bî ayn u şîn u kâf buved
Işk [285] peyveste mû-şikâf buved (Işknâme: 60)

"Aşk, ayn ve şîn ve kâf'sız olur; aşk daima mû-şikâf olur."

Bu beyit su'âl-i mukaddere cevap olmak üzere vaki olmuştur. Kennehu denildi ki "Aşkın bu kadar dekâyıkından ve âsârından bahsolunur. Ma'nâ-yı aşk nasıl münfehim olsa bilinir ve mahiyeti nasıl anlanır?" Cevap olarak buyurur ki "Ma'nâ-yı aşk elfâz u ibârât ile tariften müstağnidir. Aşkın ta'rîf-i mâhiyyeti ayn ve şîn ve kâf harflerinden mürekkep olan "aşk" lafzısız olur. Belki aşk lafzı aşkın isminin ismidir. Ma'nâ-yı aşk bir deryâ-yı hakîkattir ki fikir ve nazar vasıtasıyla tertîb-i kıyâs ederek aklın hüküm edebileceği mahiyetten başkadır. Lafız hurûfa guncâyiş kabul etmez:

Ey dûst hadîs-i ışk dîger gûnest
V'ez-keyl-i hurûf în suhen efzûnest

Ger dîde-i dil bâz-guşâyî nefes
Ma'lûm şeved ki în hikâyet çûnest[726]

---

721 "Namaz kılan kimse, Rabbiyle söyleşmektedir (ona açılmaktadır)." *el-Muvatta*, c. 1, s. 80, no: 177; *Keşfu'l-hafâ*, c. 2, s. 179-180, no: 2181.

722 *Muslim*, c. 1, s. 37, no: 8. *Keşfu'l-hafâ*, c. 1, s. 57, no: 140. "İhsan, Allah'a onu görüyormuş gibi kul olmandır. Her ne kadar sen onu görmüyorsan da o seni görmektedir."

723 Namaza giderken rehbersizsin, oysa namaz manevi yoldur, bu yolda rehber gerek.

724 Ey namazda gözü açık imam, imamlıkta gözü açık olmak gerekir.

725 Ey ulu, şeriatta imamlığı körün geçmesi mekruh görüldü.

726 Ey dost, aşk sözü başka türlüdür. O söz, harf ölçüsünden ötedir. Gönül gözünü bir an açarsan, bu hikâyenin nasıl olduğu anlaşılır.

Şinâverân-ı deryâ-yı aşk, aşk bahsinde mütehayyir kalmışlar ve tarîf-i mâhiyette izhâr-ı acz etmişlerdir. Ezân cümle Hazret-i Mevlânâ kuddise sırruhu buyurur:

Pes çi bâşed ışk deryâ-yı adem
Derşikeste akl-râ âncâ kadem[727] (3: 4723)

Hayretî âyed zi-ışk ân nutk-râ
Zehre nebved ki kuned ân mâcerâ[728] (5: 3241)

Belki aşk daima mû-şikâf olur. Yani aşk mû-şikâfâne esrar ve âsâr izhar eder ki hakikatini tasvir değil tasavvur etmek müte'assirdir.

Kâle Sultan Veled:

Işk hem sâlikest u hem sulûk
Hukm-i û ber melâyikest u mulûk (Işknâme: 61)

"Aşk hem sâliktir, hem sülûktur; onun hükmü, melâyik ve mülûk üzere cârîdir."

Tavzîh-i ma'nâ: Sülûk yerine meslûk olsa idi, vezince mülâyemetsizlik hissolunmaz idi, ancak elimizdeki nüshada böyle bulunmuştur. Aşk hem sâlik-i râh-ı visâl olan âşıkın kalbindeki meyldir hem râh-ı visâlde âşıkın vesîle-i seyr ü sülûkudur. Aşk bir izzete maliktir ki hüküm ve kudreti melâyik ü mülûk üzere caridir. Şöyle ki âlemleri kanadının bir tüyüyle uçurmak iktidarını haiz olan ve azamet ü heybeti tabî'at-ı beşerin tasavvura tayin ettiği hudûd-ı kıyâs u mecâle sığmayan o azîmü'l-heykel melekleri kıyâm-ı veleh ü hayrette dermânde ve hayran ve sît-i kahhârânesi şark u garbı titreten ediyor. Nitekim kahraman-ı bî-meydânî [286] Sultan Selîm-i zî-şânın şu beyti sadede muvafık vaki olmuştur:

Sît u sedâ-yı saltanat reft ez-mâh u mâhîm
Lîk zi-acz-i âşıkî bende-i ân sipâhîm[729]

Ve lehu:

Şîrler pençe-i kahrımda olurken lerzân
Beni bir gözleri âhûya zebûn etti felek

Kâle Sultan Veled:

Işk âyîne-i cemâl buved
Işk esrâr-ı zu'l-celâl buved (Işknâme: 62)

"Aşk âyîne-i cemâl olur; aşk esrâr-ı zü'l-celâl olur."

---

727 Akıl nedir ki? Onun orada ayağı kırıktır.
728 Aşktan o söze bir hayret gelir ki o macerayı eylemeye yüzü olmaz.
729 Şanım, şöhretim yeri göğü tuttu, ancak ordum âşıklık karşısında âciz kaldı, aşka bende oldu.

Tavzîh-i ma'nâ: Aşk, Hakk'ın muhabbet yüzünden zuhuruna isim olmuştur ve her bir isim zât-ı Hakk'ın bir yüzden aynasıdır. Nitekim Abdurrahmân-ı Câmî kuddise sırruhu's-sâmî buyurur:

Heme esmâ mezâhir-i zâtend
Heme eşyâ mezâhir-i esmâ[730]

Pes aşk, Hakk'ın cemâl-i bâ-kemâline aynadır ki cevherinde hazret-i visâl tecelli eder ve kezalik aşk esrâr-ı zü'l-celâlin aynasıdır. Yani zât-ı Hakk'a min ciheti'l-cemâl ve'l-celâl ayna olmuştur. Binaenaleyh aşk kimini rehîn-i hidâyet ve kimini karîn-i dalâlet eder. Ve Hâfız-ı Şîrâzî kuddise sırruhunun bu beyti ma'nâ-yı mezkûru iş'âr kılar:

Heme kes tâlib-i ışkest çi huşyâr çi mest
Heme câ hâne-i ışkest çi mescid çi keniseşt[731]

Kâle Sultan Veled:

Işk zâtîst k'eş nihâyet nîst
Sıfat-ı ışk-râ bidâyet nîst (Işknâme: 63)

"Aşk bir zattır ki nihayeti yoktur ve sıfat-ı aşkın bidâyeti yoktur."

Yani mademki aşk Hakk'ın muhabbet yüzünden zuhuruna isim olmuştur, nihayeti yoktur ve bi-hâzihi'l-i'tibâr bidayeti yoktur; ezelîdir, ebedîdir. Ve illâ sıfatın hâdis olması mevsufun da hâdis olmasını iktiza eder ve te'âlâ zâtuhu an zâlike.

Kâle Sultan Veled:

Işk hem ârifest u hem ma'rûf
Işk hem vâsıfest u hem mevsûf (Işknâme: 64)

"Aşk hem ârifdir hem maruftur; aşk hem vâsıftır ve hem mevsuftur."

Tavzîh-i ma'nâ: Fahreddin-i Irâkî'nin *Leme'ât-ı aşk* risalesinde beyan buyurduğu veçhile aşk, kendi cemalini mütalâa etmek istedi, maşûkluk cihetinden âşıkın aynası oldu. Ve kendi esmâ ve sıfâtını müşahede etmek istedi, âşıklık yüzünden maşûkun aynası oldu. Pes her hâlde râî ve mer'î ve ârif ve marûf ve vâsıf ve mevsuf aşk oldu. "Lâ-yahmilu atâyâhum illâ matâyâhum."[732] Ey dede, bu sırr-ı azîme insan mazhar olmuştur, zira insan bir câmi'iyyeti [287] haizdir ki zât-ı hak cemî'-i esmâ ve sıfâtıyla insanda aşk yüzünden zâhir ve binaenaleyh insanın lisân-ı kemâli:

730 Bütün isimler onun zatının mazharıdır; bütün varlık da onun isimlerinin mazharıdır.
731 Aşka talipli olan için ayık ne sarhoş ne! Aşk evi olduktan sonra mescit ne kilise ne!
732 "Onların bağışlarını ancak onların binekleri taşıyabilir."

E ente em ene hâze'l-aynu fi'l-ayni
Hâşâke hâşâyî min isbâti'l-isneyn[733]

mealiyle zâkir olur. Bu mana merâtib-i ma'rifetin nihayetine vâsıl olan erbâb-ı tevhîde malûmdur. Aşk, âşıkı cem'ü'l-cem' makamına baliğ edince âşıktan gayr u sivâ vehmi kalkar, arif ü maruf ve vâsıf u mevsuf birleşir:

Ma'şûk u ışk u âşık her se yekîst încâ
Çun vasl dernegunced hicrân çi kâr dâred[734]

Kâle Sultan Veled:

Işk ber-dest lâ-yezâl buved
Sıfat-ı ışk ber kemâl buved (Işknâme: 65)

"Aşk dest-i lâ-yezâl üzere olur; aşkın sıfatı kemal üzere olur."

Tavzîh-i ma'nâ: Burada aşk mastardır, bi-ma'nâ fail olarak âşık manasına olmak mahalle münasiptir. Bu surette âşık-ı Hakk'ın dest-i lâ-yezâl tasarruf ve kudreti üzere muhteremdir. Onun için âşıkın sıfat ve şânı kemal üzere olur. Zira âşık-ı kâmil dest-i lâ-yezâl üzere alet gibidir. Her ne ahval ki âşıktan zuhur eder, hakikatte faili Hak'tır. Bu beyt-i şerîfte tevhîd-i ef'âle, tevhîd-i sıfâta işaret vardır. "Vallâhu halakakum ve mâ ta'melûne"[735] âyet-i kerîmesinden iktibas tarikıyla Hazret-i Mevlânâ kuddise sırruhu efendimizin

Mâ çu nâyîm u nevâ der-mâ zi-tust
Mâ çu kûhîm u sedâ der-mâ zi-tust[736] (1: 599)

Mâ çu şatrancîm ender burd u mât
Burd u mât-ı mâ zi-tust ey hoş-sıfât[737] (1: 600)

mesnevileri bu makama göre vaki olmuştur.

Kâle Sultan Veled:

Işk bî-şerh u bî-beyân bâşed
Vâsıf-ı ışk bî-zebân bâşed (Işknâme: 66)

"Aşk bî-şerh ü bî-beyân olur; aşkın vâsıfı bî-zebân olur."

Yani aşk pertev-i ehadiyyet-i ıtlâkiyyedir. Binaenaleyh şerh ü beyana gelmez. Pîr-i dest-gîrimiz sultanü'l-âşıkîn hazretlerinin:

---

733 Bu varlığın kendisinde var olan ben misin yoksa ben miyim? İkilik ispatından seni de kendimi de tenzih ederim. (Hallâc-ı Mansûr)

734 Maşûk, aşk ve âşık her üçü de bu makamda birdir. Kavuşma araya girmeyince hicranın arada ne işi var? (Fahreddin-i Irâkî, *Gülşen-i Râz*)

735 "Oysa sizi de, yaptığınız (bu şeyler)i de Allah yaratmıştır." Sâffât, 37/96.

736 Biz ney gibiyiz, nağmemiz sendendir. Biz dağ gibiyiz, aksimiz sendendir.

737 Galip ve mağlûp olmakta satranç gibiyiz. Galibiyetimiz de mağlûbiyetimiz de sendendir ey hoş sıfatlı!

Her çi gûyem ışk-râ şerh u beyân
Çun be-ışk âyem hacil bâşem ezân[738] (1: 112)

buyurdukları ve aşkı sual eden bir kimseye "Hem çu men bâşî bidânî"[739] dedikleri hakikat-i aşkın şerh ü beyana getirilmesi müte'assir olduğuna işarettir. Bahusus ki zât-ı âlîleri kerâmât-ı aşkıyyeye yegâne mazhar düşmüşler idi. Nasıl müte'assir olmasın ki tarîkat-ı aliyye-i Kâdiriyye kümmelîninden Şeyh Hâlis kuddise sırruhunun:

Bâtın u zâhir heme ışkest ışk
[288] Evvel u âhir heme ışkest ışk[740]

Her kucâ şûrî ger peydâ âmede
Neş'e-i ışkest k'ân câ ser-zede[741]

buyurdukları gibi aşkın kıdret ü kemâlâtı ve âsâr u şuûnâtı dâ'ire-i hadd ü ihsârdan bîrûn ve şerh ü beyanı zebânın iktidarından efzûndur. Vâsıf-ı aşk bî-zebân olur, yani aşkı vasf u tarif eden sâhib-i hâl olmalıdır. Çünkü zebân-ı hâl başka bir meâldir, "Yentiku bî"[742] sırrına mazhardır. Meşâyıh ittifak etmişlerdir ki aşk ve maşûka delil yine aşktır. Nitekim Sevrî'den sual olundu ki "Me'd-delîlu alallâhi ve alâ mahabbetillâhi?" Kâle "Allâhu."[743] Yani Allah'a ve Allah'ın muhabbetine delil yine Allah'tır. "Agna's-sabâhu ani'l-misbâhi."[744]

Kâle Sultan Veled:

Işk ez-halk bî-niyâz buved
Fârig ez-rûze vu namâz buved (Işknâme: 67)

Işk hem fârig ez-kıyâm u ku'ûd
Işk mustagnî ez-rukû' vu sucûd (Işknâme: 68)

"Aşk halktan bî-niyâz olur rûze ve namazdan fariğ olur; aşk kıyam ve ku'ûddan dahi fariğ ve rükû' ve sücûddan müstağnidir."

Bu ebyât-ı şerîfe maşûkun samedâniyyet sıfatını müş'irdir ve çok söz götürür ise de icmalen tavzîhi şöyledir ki aşk inde'l-meşâyıh sıfat-ı Hak'tır ve zat ile müttehittir; halktan bî-niyâzdır ve ef'âl-i halktan olan rûze ve namazdan ve namazın erkânı olan kıyam ve ku'ûddan ve rükû' ve sücûddan fariğ ve müstağnidir. Bunlar hep âşıkın ef'âlidir. Zât-ı aşk bu kabil ef'âlden berîdir. "Kul huvellâhu ahadun - Allâhu's-samadu."[745] "Ey; samedun fî sıfâtihi leyse li-zâtihi

738 Aşkı nasıl şerh edeyim? Aşk gelince, söylediklerimden utanıyorum.
739 Benim gibi olursan bilirsin.
740 Açık gizli ne varsa aşktır; önce sonra ne varsa aşktır.
741 Her nerede bir kargaşa meydana gelmişse, o aşk neşesidir, oraya başını vurmuştur.
742 "Benim ile konuşur" *Nevâdiru'l-usûl fî ehâdîsi'r-resûl*, c. 2, s. 195, 236.
743 "Allah ve Allah sevgisinin belirtisi nedir. "Allah'tır" dedi."
744 "Şafak vakti kandile ihtiyaç yoktur."
745 "De ki: O Allah birdir. - Allah Samed'dir.." İhlâs, 112/1-2.

mislun ve lâ li-sıfâtihi şibhun ve lâ lehu ziddun ve lehu niddun."[746] Vallâhu a'lem.

Kâle Sultan Veled:

Işk bâ hîş ışk-bâzî kerd
Nâz benmûd u bî-niyâzî kerd (Işknâme: 69)

Işk bûdest mûcid-i eşyâ
Heme ez-nûr-ı ışk şud peydâ (Işknâme: 70)

"Aşk kendiyle aşkbâzlık eyledi, naz gösterdi ve bî-niyâzlık eyledi. Mûcid-i eşyâ aşktır; cümle eşyâ nûr-ı aşktan peyda ve zâhir oldu."

Tavzîh-i ma'nâ: Hazret-i gayb-ı hüviyyet-i ilâhiyye ki onda gayr u sivânın itibarı yok idi:

Ân dem ki z'û Mesîh heme murde zinde kerd
Yek nefha bûd ez-nefes-i rûh-perverem[747]

Ma'şûk u ışk u mâ-bihim bûdîm
[289] Der kûşe-i halvetî ki deyyâr nebûd[748]

mefhumunca o mertebede hakâyık-ı eşyâ ne malûm ve ne de mer'î idi. İşte o mertebede aşk kendi ile aşkbâzlık eyledi ve kendi ile naz gösterdi ve bî-niyâzlık eyledi. Ta ki gayr u sivâ yüzünden zuhura gelmek takazası olunca celâ ve isticlâ zuhur buldu ve tecellî-i hubb-ı zuhûrî cilve-ger olup a'yân-ı eşyâ yüz gösterdi. "Summe reşşe aleyhim min nûrihi"[749] sırrınca her şey nûr-ı aşk-ı ilâhiyyeden iktizâ-yı aslîsi üzere behremend olup peyda ve zâhir, "Ve eşrakati'l-arzu bi-nûri rabbihâ"[750] sırrı bâhir oldu:

Hak feşâned ân nûr-râ ber-cânhâ
Mukbilân berdâşte dâmânhâ[751] (1: 760)

V'ân nisâr-ı nûr-râ vâ-yâfte
Rûy ez-gayr-ı Hudâ bertâfte[752] (1: 761)

---

746 "Yani sıfatlarında Samed'dir. Zatının hiçbir dengi yoktur, sıfatlarının hiçbir benzeri yoktur, ne karşıtı ne de dengi vardır."

747 Mesih'in ölüleri dirilten nefesi, benim can besleyen nefesimden bir nefestir.

748 Henüz iki âlemden eser ve varlık aynasında başkalarından gelen bir nakış yokken biz maşûk ve aşkla birlikte başka kimsenin olmadığı halvet köşesindeydik. (Fahreddin-i Irâkî, *Gülşen-i Râz*)

749 "Sonra üzerine nurundan serpti." *Tefsîru İbn Kesîr*, c. 2, s. 173. "İnnellâhe halaka halkahu fî zulmetin, summe reşşe aleyhim min nûrihi. Fe-men esâbehu zâlike'n-nûru ihtedâ ve men ahta'ehu dalle."

750 "Yer, Rabbinin nuru ile parlamıştır." Zümer, 39/68.

751 Hak canların üstüne o nuru saçtı, kabiliyet sahipleri de bu saçılanı toplamak için eteklerini açtı.

752 Saçılan nuru tekrar buldular ve yüzlerini Tanrı dışında her şeyden döndermişlerdir.

Her kirâ dâmân-ı aşkî nâ bude
Zân nisâr-ı nûr bî-behre şude[753] (1: 762)

Kâle Sultan Veled:

Işk bunyâd-ı her du âlem kerd
Işk tahmîr-i tîn-i âdem kerd (Işknâme: 71)

"Aşk her iki âlemi icat eyledi; aşk tîn-i âdemi tahmîr eyledi."

Tavzîh-i ma'nâ: Vaktaki aşk a'yân-ı eşyâyı ketm-i ademden ihraç ve icat edip a'yân-ı eşyâ nûr-ı âfitâb-ı aşk ile peyda ve zâhir olduysa, aşk yani tecellî-i hubb-ı zuhûrî her du âlemi yani âlem-i gayb ve âlem-i şehâdeti bünyâd eyledi. "Tenkeşifu'l-eşyâ'u bi-ezdâdihâ"[754] vakfınca âlem-i şehâdet zuhur etti, âlem-i gayb malûm oldu ve suret vücut buldu, mana anlaşıldı. "Hamirtu tînete âdeme bi-yedeyye erba'îne sabâhen"[755] dakikasınca aşk tînet-i âdemi yed-i cemâl ü celâl ile tahmîr eyledi. Pes insan her iki âlemin esrarının câmi' bir mir'ât-ı mücellâ-yı Hak oldu, "el-Mu'minu mir'âtu'l-mu'mini"[756] şerefini buldu. Sultanu'l-aşikîn hazretlerinin bu gazeli bu makama göre vaki olmuştur:

Zi-kucâ âmedeî mîdânî
Zi-miyân-ı harem-i subhânî

Yâd kun hîç biyâdet âmed
Ân makâmât-ı hoş-ı rûhânî

Pes ferâmûş şudestet anhâ
Lâ-cerem hîre vu ser-gerdânî

Cân-furûşî be-yekî muştî hâk
İn çi bey'est bedîn erzânî

Bâz dih hâk u bidân kıymet hod
Nî gulâmı melikî sultânî

Cihet-i tû zi-felek âmedeend
Hûb-rûyân hoş pinhânî[757]

---

753 Aşka eteği açılmayan kimse, saçılan nurdan nasipsiz kaldı.

754 "Her şey zıddıyla ortaya çıkar."

755 "Adem'in toprağını ellerimle kırk sabah yoğurdum."

756 "Mümin, müminin aynasıdır." *Keşfu'l-hafâ*, c. 2, s. 294, no: 2687; *Musnedu'ş-Şihâb*, c. 1, s. 105.

757 Nereden gelmişsin biliyor musun? Subnanî harem meydanından, Hatırla, hiç geliyor mu gönlüne o hoş ve ruhanî makamlar? Onları unuttun mu ki gözün kararmış ve başın dönmüş? Bir avuç toprak için can mı satıyorsun? Bu ne ucuz satış! Geri ver toprağı ve kendinin kıymetini bil, zira sen köle değil, meliksin, sultansın. Senin için felek cihetinden yüzü güzeller gizlice gelmişler. (Mevlânâ, *Divan*)

Kâle Sultan Veled:

İşk huşyârhâ kuned sermest
Û belî guft der-cevâb-ı elest (Işknâme: 72)

"Aşk huşyârları [290] sermest eder. O "Belî" dedi "E-lestu" cevabında."

Tavzîh-i ma'nâ: İptidaki beytin zeylinde bast u beyan olunduğu veçhile merâtib-i seyr-i nüzûlînin üçüncü mertebesi ki âlem-i ervâh ve makâm-ı imtiyâzdır, o mertebede herkesin aynı kesb-i imtiyâz edip huşyâr ve kendiliğinden haberdâr oldukta, isti'dâd-ı aslîsine göre şarâb-ı aşk-ı ilâhîden onda nûş edip sermest oldu. Nitekim İbn Fârıd buyurur:

Şeribnâ alâ zikri'l-habîbi mudâmeten
Sekirnâ bihâ min kabli en yuhleka'l-kermu[758]

Elân herkesin sûret-i ayniyyesinde zuhur eden mestane harekât ve sekenât o neşenin âsârıdır. Pes o mertebede huşyârân-ı ervâh sermest-i bâde-i aşk olup hiss-i rûhâniyyeleri maglûb-i neş'e-i aşk olmakla keenne-aşk-ı ervâh tarafından "E-lest" hitâbına "belî" dedi. Burada sual olunursa ki o demde kafirler de "belî" dedi idi, onlar da bâde-i aşk ile sermest oldu da "belî" cevabını onlar tarafından da aşk mı dedi? Deriz ki evet onlar da sermest-i aşk idiler. Lâkin ervâh-ı ehl-i îmân cemâl yüzünden sermest-i bâde-i aşk oldular ve erbâb-ı tugyân iktizâ-yı aslîleri üzere celâl yüzünden sermest-i bâde-i aşk olmalarıyla bunlar tarafından aşk lisân-ı celâl ile "belî" dedi. "Yudillullâhu men yeşâu ve yehdî men yeşâu."[759]

Bu beyt-i şerîfte sûre-i A'râf'ın âhirine karîb "Ve iz aheze rabbuke min benî Âdeme min zuhûrihim zurriyyetehum ve eşhedehum alâ enfusihim e-lestu birabbikum? Kâlû belâ şehidnâ"[760] âyet-i kerîmesine işaret vardır:

Mana "Ve iz aheze rabbuke": Zikir eyle ya Muhammed Benî-İsrâîl'e şol vakti ki rabbin ahz u ihraç eyledi.

"Min benî Âdeme": Benî-Âdemden, yani Benî-Âdem'in aslâbından ahz u ihraç eyledi.

"Zurriyyetehum": Aheze'nin mef'ûlüdür, yani rabbin ahz u ihraç eyledi Benî-Âdem'in aslâbından zürriyyâtını dünyada birbirinden doğdukları gibi bazısından bazısını ihraç eyledi.

"Ve eşhedehum alâ enfusihim": Benî-Âdem'in zürriyyâtından her birinin nefsi üzerine işhâd eyledi. Rubûbiyyet-i tâmmesini ve rubûbiyyetine lâyık olan ibâdını onlara takrir ederek ve gayr-ı zâlike min ahkâmihâ.

---

758 "Üzüm yaratılmadan önce sevgilinin yadıyla bir şarap içtik ve o şarapla sarhoş olduk." *Dîvânu İbni'l-Fârıd*, s. 179, (*Hamriyye*).

759 "Böylece Allah, dilediğini şaşırtır, dilediğini doğru yola iletir." Müddessir, 74/31. Metinde "Yudillu bihi men yeşâu ve yehdî bihi men yeşâu" şeklindedir.

760 "Rabbin, Âdem oğullarından, onların belinden zürriyetlerini almış ve "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye onları kendilerine şâhid tutmuştu. "Evet, (buna) şâhidiz!" dediler." A'râf, 7/172.

"E-lestu bi-rabbikum": Kâil olduğu hâlde "E-lestu bi-rabbikum" hitabıyla yani ben sizin rabbınız değil miyim diye söyledi.

"Kâlû belâ şehidnâ": Benî-Âdem'in zürriyyâtından her biri dediler ki [291] "belî" biz kendi nefsimize şehadet ederiz ki sen bizim rabbimizsin ve ilâhımızsın, senden gayrı rab ve ilâh yoktur.

Ey aziz vaktaki isticlâ zuhura geldi, yani hakîkat-i eşyâ mertebe-i vuslattan müfârakat edip vâdî-i hicrâna yüz tuttu ve âlem-i ervâhta herkesin ruhu kendiliğinden haberdâr oldu, hayret-i aşk onu iktiza eyledi ki âşıklar her kârubârda ma'şûk-ı hakîkîden gayrı dost iktiza eylemeye ve maşûkun rızasından başka yola gitmeye. Pes sultân-ı aşk, ervâhı cem edip bezm-i mukâvele teşkil eyledi. O hînde cünûd-ı mücennede üç safta idiler. Birinci saf ervâh-ı sâbıkîn, ikinci saf ervâh-ı ashâb-ı meymene, üçüncü saf ervâh-ı ashâb-ı meş'eme idi ve zürriyyât-ı âdem, ruhlarının envârıyla münevver idi. Ve bu zerrât-ı mevcûde vücûd-ı rabbânî ile libâs-ı vücûd-ı rûhânîyi giymişler idi. O demde libâs-ı rûhânîleri kulak, göz, kalp gibi cevârih değil idi. Ondan sonra Cenâb-ı Hak onlara "E-lestu bi-rabbikum" hitâb-ı elezzi ile hitap eyledi, pes sâbıkûn, sem'-i nûrânî-i rûhânî ile Hakk'ın hitabını işittiler ve ebsâr-ı nûrâniyyet ile cemâl-i Hakk'ı müşahede ettiler ve ef'ide-i rûhâniyye-i rabbânîyye-i nûrâniyye ile Hakk'ın likâsı muhabbetinin nuruyla Hakk'a muhabbet ettiler. Pes muhabbet şartıyla hitâb-ı Hakk'a icabet kıldılar ve dediler ki "Belî, sen bizim mahbûb ve ma'bûd rabbimizsin. Biz, senin mahbûbiyyetle rubûbiyyetine şehadet ederiz." Pes Hak onların ahd u mîsâkını ahz u kabul etti. Ancak kendi zât-ı pâkine muhabbet ve ubûdiyyet etmekle ondan sonra ashâb-ı meymene sem'-i rûhânî ile hitâb-ı Hakk'ı işittiler ve ebsâr-ı rûhâniyyet ile Hakk'ın cemâlini mütalâa ettiler ve dediler ki "Belî, mabûdumuz, rabbimiz sensin, "Semi'nâ ve ata'nâ"[761]" Pes Hak onların misakını da ahz u kabul etti mücerret kendine ubûdiyyet şartıyla. Badehu ashâb-ı meş'eme sem'-i rûhâniyye ile verâ-yı hicâb-ı izzetten hitâb-ı Hakk'ı işitti. Hâlbuki sem'-i rûhânîlerinde gurur sağırlığı var idi ve basarlarını gışâve-i şekâvet bürümüş idi, kalpleri üzerine de hatm-i mihnet vurulmuş idi. Pes külfet üzerine yani kerhen hitâb-ı Hakk'a icabet ettiler ve dediler ki "Belî, sen rabbimizsin, senin hitabını kerhen işittik." Pes Hak onların mevâsîkini ubûdiyyet üzerine ahz u kabul eyledi. Pes el-ân beyne'l-halk küfür ve imanda tefâvüt, istidâdâd-ı rûhâniyye [292] ve rabbâniyyenin tefâvütüne racidir, kezâ fî *Rûhi'l-beyân*

Kâle Sultan Veled:

> Işk ez-hod sual kerd u itâb
> Bâz ez-hîşten şenîd cevâb (Işknâme: 73)

"Aşk kendini sual ve itab eyledi, yine kendiden kendi cevap işitti."

Tavzîh-i ma'nâ: Hazret-i Sultan Veled kaddesenallâhu ta'âlâ bi-sırrıhi ile'l-ebed ekseri ebyât-ı şerifede aşk yüzünden tevhîd-i ef'âl ve tevhîd-i sıfâta dair

761 "İşittik, itaat ettik." Bakara, 2/285; Nisâ, 4/46; Mâide, 5/7; Nur, 24/51.

birtakım hakâyık beyan buyurdukları gibi bu beyt-i şerîfte dahi tevhîd-i zâta işaret buyururlar ve min haysü'l-hakîkat zâhir ve mazhar ayn-ı vâhid olduğunu hikâyet ederler. Şöyle ki beyt-i sâbık zeylinde beyan olunduğu minvâl üzere ervâh-ı mücerrede mertebe-i mukâvelede iken mest-i bâde-i aşk idiler, o hâlde aşk keennehu maşûkluk yüzünden "E-lestu bi-rabbikum"[762] hitâb-ı celîliyle sual buyurdu. Ve mazhar bi-ma'nâ zâhir kabilinden olarak halkın isti'dâd-ı aslîsi muktezasınca halk lisanından belî diye cevap verdi ve yine cevabı kendi işitti. Nitekim Abdurrahmân Câmî kuddise sırruhu's-sâmînin bu beyti de ma'nâ-yı mezkûru müş'irdir:

Tû der-meyâne hîç neî her çi hest ûst
Hem hod elest gûyed u hem hod belî kuned[763]

Nezdimizdeki nüshada her ne kadar itab vaki olmuş ise de itab yerine mahal karinesiyle hitap olmak agleb-i ihtimâldir.

Kâle Sultan Veled:

Işk mustagnî-i ez-benîn u benât
Mîkuned seyyi'ât-râ hasenât (Işknâme: 74)

"Aşk oğullardan ve kızlardan müstağnidir, seyyi'âtı hasenât eder."

Tavzîh-i ma'nâ: Bu beyt-i şerîfte Hakk'ı aşk yüzünden "Lem yelid ve lem yûled"[764] sıfatlarıyla tavsif vardır. Yani muzhir-i pertev-i aşk olan Hak ta'âlâ, Yahûdî ve Nasârâ'nın ifk ü iftiraları gibi kendisine oğul ve kız isnadından müstağnidir. Zira aşk şol ehadiyyü'z-zâttır ki külli şeyin evveli ve külli şeyin âhiridir ve külli şeyin mûcidi ve müsebbiti ve mâhî ve mâcididir. "Subhânallâhi lem yelid ve lem yûled ve lem yekun lehu kufuven ehadun."

Ve dahi aşk bir rahmet-i hâsse-i ilâhiyedir ki seyyi'âti hasenâta tebdil eder. Yani "Fe-ulâ'ike yubeddilullâhu seyyi'âtihim hasenâtin"[765] âyet-i kerîmesi fehvasınca âşıka bir feth-i ilâhî vaki olur ki nefsi üzerine rahmet-i hâsse zuhur eder, nefsin seyyi'âtini hasenât-ı rûha tebdil eder. "Zâlike fazlullâhi yu'tîhi men yeşâ'u."[766]

Kâle Sultan [293] Veled:

Işk-râ kurb u bu'd yeksânest
Ve huve'l-ân ve hem kemâ-kânest (Işknâme: 75)

"Aşkın kurbu ve bu'du yeksandır ve hem "Ve huve'l-ân kemâ kâne"[767]dir."

762 "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" A'râf, 7/172.
763 Arada sen hiçsin. Ne varsa hep o. Elest diyen de o, evet diyen de o.
764 "Kendisi doğurmamıştır ve doğurulmamıştır." İhlâs, 112/3.
765 "İşte Allah onların kötülüklerini iyiliklere değiştirecektir." Furkan, 25/70.
766 "Bu, Allah'ın bir lutfudur, onu dilediğine verir." Mâide, 5/54; Hadîd, 57/21.
767 "O, şimdi de daha önce olduğu gibidir."

Tavzîh-i ma'nâ: Aşk sıfat-ı Hak ve pertev-i hâss-ı mutlaktır. Binaenaleyh âlem-i akl u his cihetinden olan kurb u bu'ddan müstağnidir. İnde'l-aşk kurb u bu'dun itibarı olmaz, aşkın mükevvenâtta zuhur eden ahkâm ve âsârıdır. Ve Şeyh Hasan Sezâî kuddise sırruhu's-sâmînin bu beyti ma'nâ-yı mezkûru müş'irdir:

Lâne-i imkân içinde tutmadı hergiz makâm
Şeş cihetten taşra pervâz eyledi ankâ-yı aşk

Mısra'-ı sânî, "Kânellâhu ve lem yekun ma'ahu şey'un"[768] ve "el-Ân kemâ kâne"[769] hadîs-i şerîfinden iktibas olmuştur. Manası: Allah ta'âlâ hazretleri ezel-i âzâlde ehadiyyet ve ferdâniyyetle kâim-bi-nefsihi idi. El-ân öylece kâim-bi'z-zâttır demektir. Pes sıfat ma'a'z-zât ezelî ve'l-ân kemâ-kânedir.

Ey tâlib-i dekâyık-ı aşk, malûm ola ki âşıkân-ı muhabbet-kîş ve müştâkân-ı meveddet-endîşin mâhiyet-i aşk u muhabbeti "el-Mehabbetu meylu cemîli'l-hakki ilâ cemâlihi cem'an ve tafsîlen"[770] diye tarif edip diyorlar ki muhabbet cemîl-i hakîkînin kendi cemâline meyl-i aslîsidir ve mir'ât-ı zâtında cemâl-i zâtını müşahede kılmasıdır, bilâ-tevassut kâinât fî-makâmi'l-cem' ve'l-vahdet veyahut ma'a tevassuti'l-kâinât merâyâ-yı mevcûdâtta kendi cemâl-i esmâ ve sıfâtının zuhûrâtına ve âsârına muhabbet kılmasıdır. Eğer min haysü'l-cem' tafsile muhabbeti olsun veyahut alâ haddihi min haysü't-tafsîl her mahzarın âherine muhabbeti olsun, alâ kile't-takdîreyn muhabbet-i kadîme onun âsârıdır. "el-Ân kemâ kâne"[771] denilince a'yân-ı mümkinede bir vücûd-ı hâssı yani eşyaya bir vücûd-ı mahz ispatı kabil olamaz. Nasıl olsun ki vücûd-ı Hak başka ve vücûd-ı eşyâ başka olunca vücûdun min haysü'l-hakîka ta'addüdü lâzım gelir. Bu ise muhaldir. Ya Hak bi-zâtihi mevcut ve her şey bi-vücûdi'l-hak mevcuttur. Ve eğer izafet iskat olunur ise o şey fî zâtihi ma'dûm olur. Meşâyıhın "et-Tevhîdu iskâtu'l-izâfâti"[772] dedikleri bu manaya göredir. İşte bu tarifattan dahi anlanır ki aşk "Kânellâhu ve lem yekun ma'ahu şey'un"[773] kelâmının delâlet ettiği mertebede her nasıl ise "el-Ân kemâ kâne"[774]dir. Yani makâm-ı cem'de mertebe-i vahdette her nasıl ise el-ân ma'a tavassuti'l-kâinât yine [294] öyledir. Ârif-i be-mîdânî Abdurrâhmân-ı Câmî kuddise sırruhunun:

Ân kân hasen buved nebuved ez-cihân haber
Fe'l-âne in arefte alâ mâ-aleyh kâne

768 "Allah vardı, onunla beraber hiçbir şey yoktu, şimdi de daha önce olduğu gibidir." *Keşfu'l-hafâ*, c. 2, s. 130, no: 2011. "Kânellâhu ve lâ şey'e me'ahu ve lem yekun şey'un kablehu."

769 "Şimdi de daha önce olduğu gibidir."

770 "Muhabbet, gerçek güzelliğin bütünüyle ve ayrıntılarıyla kendi cemaline meyletmesidir."

771 "Şimdi de daha önce olduğu gibidir."

772 "Tevhit, ilâvelerin kaldırılmasıdır."

773 "Allah vardı ve onunla beraber hiçbir şey yoktu." *Keşfu'l-hafâ*, c. 2, s. 130, no: 2011. "Kânellâhu ve lâ şey'e me'ahu ve lem yekun şey'un kablehu."

774 "Şimdi de daha önce olduğu gibidir."

kavlinde de ma'nâ-yı mezkûr müstefâd olur. Mezkûr hadîs-i şerîfin "Kânellâhu ve lem yekun ma'ahu şey'un"[775] ne kadar vürûdu inde'l-muhaddisîn müttefekun-aleyh olup ve'l-ân kemâ-kâne kısmında tevakkuf etmişlerdir. Bazılar kısm-ı mezkûrun kavl-i Cüneyd olduğuna zâhib olup Hazret-i Cüneyd: "Kânellâhu ve lem yekun ma'ahu şey'un"[776] hadîs-i şerîfini işittikte, "el-Ân kemâ kâne"[777] dedi demişlerdir. Vallâhu a'lem.

Kâle Sultan Veled:

Işk nâm-ı Hudâ-yı bî-çûnest
Vasfeş ez-hadd u add bîrûnest (Işknâme: 76)

Işk-râ şerh key tuvânem guft
Gevher-i ışk-râ nedânem suft (Işknâme: 77)

Işk bî-nâm u bî-nişân bâşed
Her çi gûyî verâ-yı ân bâşed (Işknâme: 78)

"Aşk Hudâ-yı bî-çûn'un ismidir; aşkın vasfı hadd u adedden bîrûndur. Aşkın şerhini söylemeye nasıl kudret-yâb olurum ve gevher-i aşkı nasıl anlayabilirim? Aşk bî-nâm u bî-nişândır, aşk bâbında her ne der isen, aşk onun verâsındadır."

Tavzîh-i ma'nâ: Dibacede ve sair mahallerde kirâren zikrolunduğu üzere ulemâ-yı hakîkat lisanında aşk, Hakk'ın muhabbet yüzünden zuhuruna isim olmuştur.

Şârih-i Mesnevî İsmail Ankaravî kuddise sırruhu, *Kasîde-i Tâ'iyye* dibacesinde ve Mesnevî-i şerîf'in birinci cildinde:

Her kesî k'û dûr mând ez-asl-ı hîş
Bâz cûyed rûzgâr-ı vasl-ı hîş[778] (1: 3)

beytinin şerhinde diyor ki "Esmâdan murat, bu esmâ-yı melfûze değildir, belki Cenâb-ı Hakk'ın bir sıfatıyla zuhuruna bir isim tabir ederler ve bu tâ'ife-i aliyye indinde isim, ayn-ı müsemmâdır. Meselâ alîm, zât ma'a'l-ilm ve kuddûs, ma'a'l-kudse derler." Pes ma'nâ-yı ebyât: "Aşk, nâm-ı Hudâ-yı bî-çûn'dur, yani ef'âlinin, sıfâtının, zatının hakikatini aranıp sorulmak caiz olmayan Huda'nın namıdır ve onun için aşkın kâl ile vasfı dâ'ire-i hadd ü adedden bîrûndur." Çünkü hadd u ad, dâ'ire-i aklda olur ve dâ'ire-i akl, âlem-i halktan ibarettir; aşk ise kenz-i hüviyyet cevheridir. Müttehidün bi'z-zât ve ganiyyün an-ihâteti't-ta'bîrâttır. Öyle olunca aşkın şerhini havsala-i kâl u kaleme sıkıştırıp söylemeye nasıl kâdir

775 "Allah vardı ve onunla beraber hiçbir şey yoktu." *Keşfu'l-hafâ*, c. 2, s. 130, no: 2011. "Kânellâhu ve lâ şey'e me'ahu ve lem yekun şey'un kablehu."

776 "Allah vardı ve onunla beraber hiçbir şey yoktu." *Keşfu'l-hafâ*, c. 2, s. 130, no: 2011. "Kânellâhu ve lâ şey'e me'ahu ve lem yekun şey'un kablehu."

777 "Şimdi de daha önce olduğu gibidir."

778 Kendi aslından uzak kalan, yine kendi vuslatı rüzgârını arar.

olabilirim ve nikâb-ı [295] fikr ile tetkik edip mâhiyetini nasıl anlatabilirim? Madem ki aşk:

Işkem ki der-du kevn mekânem bedîd nîst
Ankâ-yı magribem ki nişânem bedîd nîst[779]

denildiği gibi min haysü'l-hakîkat bî-nâm u bî-nişân ola, onun vasfına dair her ne demiş olsan aşk yine verâsında bulunur. Muhassal-ı kelâm, mâhiyet-i aşka söz ermez ve vasfı şerhi havsala-i kâl u kaleme güncâyiş kabul etmez. Belki aşkın âfâkı dolduran sît ü sedâsı min ciheti'l-ahkâm ve'l-âsârdır. Ey aziz, zât-ı aşkı anlamak düşvâr ve anlatmak müşkül bir kârdır. Ve bu davaya gavvâs-ı ummân-ı aşk Hazret-i Mevlânâ'nın bu ebyâtı dahi burhandır:

Pes çi bâşed ışk deryâ-yı adem
Derşikeste akl-râ âncâ kadem[780] (3: 4723)

Hayretî âyed zi-ışk ân nutk-râ
Zehre nebved ki kuned ân mâcerâ[781] (5: 3241)

Dernegunced ışk der-guft u şenîd
Işk deryâyîst ka'reş nâ-bedîd[782] (5: 2731)

Katrehây-ı bahr-râ netvân şumurd
Heft deryâ pîş-i û bahrest-i hurd[783] (5: 2732)

Pes aşk, Hakk'ın muhabbet yüzünden zuhuru itibariyle bir ism-i hâs olup zat ile müttehit bulunduğuna işareten Sultan Veled buyurur ki:

Işk bî-cism u cevherest u arz
Bişnev ez-men tu în suhen ne garaz (Işknâme: 79)

"Aşk cism ü cevhersiz ve garazsızdır; sen bu sözü benden dinle, garaz değildir."

Tavzîh-i ma'nâ: Cisim, eb'âd-ı selâsesi olan şeye derler ki tûlu ve arzı ve umku olur. Cevher, bizatihi kaim olan mahlûk şeydir. Araz, gayrının vücuduyla kaim ve mütemeyyiz olandır. Bu beyit, ebyât-ı sâbıkanın mütemmimâtındandır. Seyyâr-ı sipihr-i velâyet-i sermed Hazret-i Sultan Veled diyor ki ebyât-ı sâbıkada beyan olunduğu veçhile aşk, Hakk'ın muhabbet yüzünden zuhuruna isim olmuştur ve ism-i Hak mevcûdât-ı hâriciye gibi cism ü cevher ve arz aksamından değildir, belki pertev-i ehadiyyet-i ıtlâkıyyedir. Ve hakîkat-i hâl böyledir. Bu

779 Ben o aşkım ki, iki âlemde mekânım hiç bilinmedi. Ben anka kuşuyum ki söylerler, nişanım hiç bilinmedi.
780 Akıl nedir ki? Onun orada ayağı kırıktır.
781 Aşktan o söze bir hayret gelir ki o macerayı eylemeye yüzü olmaz.
782 Aşk, ne dile ne kulağa sığar. O sınırı görülmeyen bir deryadır.
783 Onun deryasının damlaları hesaba gelmez. Yedi derya onun katında değersiz bir denizdir.

sözü sen benden bir kasıt ve garazsız dinle ve kabul et ve agâh ol ki Sultan Veled buyurur:

Işk kâim be-zât-ı hîş buved
Zât-i pâkeş sıfât-ı hîş buved (Işknâme: 80)

"Aşk kendi zâtıyla kâim olur ve zât-ı pâki kendi sıfâtı olur."

Tavzîh-i ma'nâ: İsim, ayn-ı müsemmâ olduğundan hariçten bir şeyin inzimam ve ianesi kendi zatıyla kâimdir. Zât-ı pâki kendi sıfâtıdır, zira zât-ma'a's-sıfâttır. Ve lâ hû ve lâ gayruhu ilâ mu'riftir. [296]

Kâle Sultan Veled:

Işk zât u sıfât-ı Allâhest
Mâ heme bendeîm u û şâhest (Işknâme: 81)

"Aşk zâtullâh ve sıfâtullâhtır. Biz cümle bendeyiz, o şâhtır."

Yani aşk mertebe-i ehadiyyette zâtullâhtır, zira o mertebede sıfat tasavvur olunmaz. Ve mertebe-i vâhidiyyette aşk sıfâtullâhtır, zira mertebe-i vâhidiyyette Hakk'ın sıfâtı ma'a-müessirâtihâ tasavvur olunur ve biz aşkın mazharı olduğumuzdan aşk bizde istediği gibi tasarruf eder. Pes biz bendeyiz o şahtır.

Kâle Sultan Veled:

Işk-râ sad hezâr nâm buved
Sıfat-ı ışk hâss u âmm buved (Işknâme: 82)

"Aşkın sad hezârân nâmı vardır ve hass u âmm aşkın sıfatıdır."

Tavzîh-i ma'nâ: Aşkın sad hezâr namı olması ola ki mezâhirinin kesret ve ihtilâfıyladır. İnsan ve insanın gayrı ne kadar eşyâ-yı külliye ve cüz'iyye var ise görülüyor ki her biri bir başka şekil ve şemâildedir. İşte bu televvünât ve tagayyürât aşkın âsâr-ı mütegâyiresidir ki sair esmâ ile müttehit olduğundan dolayıdır. Zannolunmasın ki mezâhirin kesret ve ihtilâfıyla aşkın min haysü'l-hakîkat taaddüt ve tagayyürü lâzım gele. Aşk pertev-i ehadiyyet-i ıtlâkıyyedir; taaddüt ve tagayyürden müstağnidir. Belki her şeyde bir başka isim ve resimle zuhur eylediğinden hass u âm yani istidâdât-ı kâmile ve nâkısa aşkın sıfatıdır. Hakk'ın "hû" ismi gibi ki her şeyde bir başka tavr ve renkte âsârını gösterir. Ve dahi güneş gibi ki sabahleyin ufuktan çıkar iken ve akşam ufukta batar iken kırmızı ve mürtefi' hâlinde sâfî görünür ki ufukta kırmızı görünmesi hevâ-yı nesîmî ufku kalın olmasıyla güneş hicâb olur. Ve semt-i re'ste ince olmasıyla o kadar hicâb olmaz. Ve kezalik renkleri başka başka olan cam ve aynalarda başka başka renklerde görünür. Hâlbuki güneşin zatında televvün yoktur. Buna binaen "Levnu'l-mâ'i levnu inâihi"[784] derler.

784 "Suyun rengi, içinde bulunduğu kabın rengidir." "Su, içinde olduğu kabın rengini alır." *Feyzu'l-kadîr*, c, 2, s. 482.

Kâle Sultan Veled:

Işk ez-nâmhâ-yı pâk-i Hudâst
Nâm-ı Hak ism-i cumle-i esmâst (Işknâme: 83)

"Aşk, Hakk'ın pak isimlerindendir. Nâm-ı Hak cümle esmânın ismidir."

Tavzîh-i ma'nâ: Yetmiş altıncı beytin zeylinde beyan olunduğu veçhile aşk Hakk'ın esmâ-yı mukaddesesinden bir isimdir. Mısra'-ı sânîde temyiz vardır. Yani Hakk'ın öyle bir ismidir ki [297] cemî'-i esmânın ismidir. Zira her ismin mâ-bihi'z-zuhûru aşktır. Nitekim Cenâb-ı Hak celle celâluhu ve azze şânuhu kenz-i mahfîliği hâlindeki "Kânellâhu ve lem yekun ma'ahu şey'un"[785] mefhumunun mâ-sadakı olan mertebedir aşk. Yani irâde-i hubb-ı zuhûrî gayriyyetiyle her bir isim kendi hâssası üzere Hak'tan zuhur talep eyleyip sahrâ-yı vücûde gelmek istediler. Pes onların mertebe-i bâtından hurucuna sebep olduğundan yani esmâ-yı ilâhiyye aşk yüzünden bilindiğinden aşk aslü'l-esmâ ve ismü'l-esmâ oldu. Kemâ kâle el-Mevlâ'l-Ârifü'l-Mevlevî kuddise sırruhu:

Mâ zâde-i ışk u ışkîm şud mâder-i mâ[786]

Ve sair esmâ aşkın âyînesi oldu ki her ismin min haysü'l-imtiyâz kemâl ü incilâsı aşktır. Bu sırra mebnidir ki Hazret-i Fahr-ı âlem sallallâhu aleyhi ve sellem efendimizin fevkinde kimse yoktur. Zira mebde-i evvelden maksim oldur ki cemî'-i hıyâz-ı ervâha feyz-i akdes onun mîzâbından cârî olmuştur; ve cemî'-i kâinât neşv ü nemâyı onun terbiyesinden bulmuştur.

Mâyîm ser-rişte-i nuvâziş
Perverde-i nâzenîn-i civânî

Nitekim "Ene minellâhi ve'l-mu'minûne min feyzi nûrî."[787] Malûm ola ki isim bir şey'e derler ki müsemmâyı inde'l-akl ihzâr ve inde'l-hayâl efkâr eder eğer müsemmâ hazır olsun ve eğer kayıp olsun. Ve inde'l-meşâyıh elsine-i nâsta mezkûr olan esmâ-yı melfûze değildir, belki ism müsemmâ olan zatın sıfat-ı muayyenesidir. Pes zatın bir sıfatla tecellisine isim tabir eder. Meselâ rahmân, zâtun-lehe'r-rahmet ve kahhâr, zâtun lehe'l-kahrdır. Kâle Sultan Veled:

Işk Allâh u Vâhidest u Samed
Sıfateş lem yelid ve lem yûled (Işknâme: 84)

"Aşk, Allah u Vâhid'dir ve Sameddir. Sıfatı lem yelid ve lem yûleddir."

Bu beyt-i şerîf bi'l-vücûh kâbil-i tavzîhtir. Muzâf-ı mukadder olarak "Aşk-ı ismullâh vâhidest" ilh. takdirinde olur. Ve şîn-i zamîr Allah'a raci olur. Veya

---

785 "Allah vardı ve onunla beraber hiçbir şey yoktu." *Keşfu'l-hafâ*, c. 2, s. 130, no: 2011. "Kânellâhu ve lâ şey'e me'ahu ve lem yekun şey'un kablehu."

786 Ben aşkın yavrusuyum; aşk bizim anamız oldu (Mevlânâ, *Divan*)

787 "Ben Allah'tanım, müminler de benim nurumdandır." Krş. *Keşfu'l-hafâ*, c. 1, s. 209, no: 619, es-Sehâvî, el-Makâsidu'l-hasene, s. 98, no: 190. "Ene minellâhi ve'l-mu'minûne minnî." Uydurma olduğu belirtilmiş.

aşk mübtedâ; Allah haberi ve mâ-ba'dı sıfat olur. Ve bu takdirde zamir aşka müteallik olur. Veyahut aşk bi-ma'nâ maşûk olur. Evvelki takdire göre aşk ismullâhtır. Öyle Allah'a ki vâhid ve sameddir ve sıfatı lem yelid ve lem yûleddir. Sûret-i sâniyeye göre aşk ism-i ayn-ı müsemmâ olarak Allah'tır. Öyle Allah ki Vâhid, Samed, lem yelid ve lem yûled. Ve sûret-i uhrâya göre aşk bi-ma'nâ maşûk olup Allah'tır. [298] Öyle Allah ki Vâhid ve Samed ve lem yelid ve lem yûled. Mana, Allah vâhid, şerîk ve naziri yoktur; vechen mine'l-vücûh şaibeden, taaddüt ve terekküpten münezzehtir. Ve dahi Samed demenin manası: Ne kadar mahlûkât var ise kendisine muhtaçtır. Kendi, kimseye muhtaç olmaktan müstağnidir. Ve kâle Alî bin Ebî Tâlib radıyallâhu anhu "es-Samed ellezî lâ yuhâfu min fevtihi ve lâ yercû men tahtehu ve yasmudu ileyhi fi'l-havâici." Kezâ fî Ebi'l-Leys. Ve kâle eş-Şeyh Ebu'l-Mekârim fî *Necmi'l-Kur'ân fî tefsîri butûni'l-Kur'ân* "es-Samed ey samedun fî sıfâtihi; leyse li zâtihi mislun; ve lâ li sıfâtihi şibhun; ve lâ lehu ziddun; ve lâ lehu niddun; "lem yelid" li-ennehu samediyyu's-sıfâti; "ve lem yûled" li ennehu ehadiyyu'z-zâti; evvelu kulli şey'in ve âhiruhu; mûcidu kulli şey'in [ve] musbituhu ve mâhîhi; mubki'l-hukûki'l-mufredeti ve mugni'l-huzûzi'l-murekkebeti; ve meliku'l-mufredâti inde tecellî sıfatihi ve terbiyyetihi "ve lem yekun lehu kufuven ehadun" fî mulkihi ve melekûtihi."[788]

Bu beyt-i şerîfte ehad denilmiyor da vâhid buyurulması mutâbakat-ı vezn için olmayıp vâhidin tazammun ettiği manaya remz olsa gerektir. Vâhid ile ehadın farkını meşâyıh hazerâtı şu veçhile beyan ediyor ki ehad denildiği vakitte zât-ı Hak'ta esmâ ve sıfâttan bir şey itibar olunmaz, belki hemen zât-ı bahttır. Ve vâhid denildiği hâlde zât-ı Hak'ta esmâ ve sıfât ma'a-müessirâtihâ itibar olunur. Evvelki itibara göre Hakk'ın her sıfatı hayat, ilm, irâdet ve kudret ve emsâli gibi ayn-ı zâttır. Zira mertebe-i ehadiyyette sıfat ve mevsuf ve isim ve müsemma yoktur illâ ki zat. Ve itibâr-ı sânîye göre yani mertebe-i vâhidiyyette sıfat ve mevsuf ve isim ve müsemma muayyen olup hakâyık-ı ilâhiyyenin bazısı bazısından mütemeyyiz olur. Ammâ kesret zuhuru vahdet-i zâta halel vermez. Ve imtiyazı bi-zâtihâ ve sıfâtihâdır. Taayyün zâide ile değildir ki halel vere. Zira hakikatte vücûd-ı Hakk'a mugayir bir şey-i âher yoktur ki ondan mütemeyyiz ola. Ve Samed dahi Vâhid gibidir, zât-ı Hak'ta kesret-i esmâ ve sıfâtın itibarını iktiza eder. Pes beyt-i şerîfte Vâhid ve Samed bunların halk ile beynlerinde minciheti'l-ma'nâ irtibat olması haysiyetiyledir. Ve aşk bu beyitte mertebe-i vâhidiyyete [299] göre olsa gerektir.

---

788 Ali bin Ebî Tâlib, Allah ondan razı olsun şöyle demiştir: "Samed, yitip gitmesinden endişe duyulmayan, ihtiyaç noktasında kendisinden aşağı olanlardan beklentisi olmayan ve onlara bağlı olmayan demektir." Ebu'l-Leys'in eserinde böyle denilmiştir. Ebu'l-Mekârim de *Necmu'l-Kur'ân fî tefsîri butûni'l-Kur'ân*'da şöyle demiştir: "Samed, sıfatlarında ebedî olan demektir; zatının eşiti yoktur, sıfatlarının benzeri yoktur, karşıtı ve dengi yoktur, "doğurmamıştır"; çünkü sıfatları ebedîdir, "doğrulmamıştır"; çünkü zatı tektir, her şeyin ilkidir ve sonudur, her şeyin yaratıcısıdır ve sürdürücüsüdür ve yok edicisidir, ferdi hakların koruyucusu, genel takdiratın sahibidir, sıfatlarının tecellisiyle müferadatın meliki ve yetiştiricisidir; mülk ve melekutunda "hiç kimse onun dengi olmamıştır."

Sıfât-ı pâkinin zât-ı Hudâdan farkı var yoktur
Ziyânın mihrden mihrin ziyâdan farkı var yoktur

Hakîkat nûra benzer gözlere girdikçe göstermez
Zuhûrun ayn-ı ibrette hafâdan farkı var yoktur

Vücûdu kâinâtın çünkü tedvîr üzre kâimdir
Cihânda ibtidânın intihâdan farkı var yoktur

Kâle Sultan Veled:

Işk hem evvelest u hem âhir
Işk hem bâtınest u hem zâhir (Işknâme 85)

"Aşk hem evveldir hem âhir; aşk hem bâtındır hem zâhir."

Tavzîh-i ma'nâ: "Fe-ahbebtu en u'refe, fe-halektu'l-halke (li-u'refe)"[789] şehadetince aşk bi-hükmi'l-bidâye hem evveldir, silsile-i mevcûdât-ı mümkineye evvel olmuştur ve hem "Ve ileyhi ye'ûdu"[790] bi-hükmi'n-nihâye âhirdir, merâtib-i sülûk nüzûlü ve urûcu ona müntehi olur. Ve aşk hem bâtındır bi-zâtihi ve hem zâhirdir bi-âyâtihi yani halktan istiğnası hasebiyle bâtındır ve halkı ihata eden âyât ve âsârıyla zâhirdir. Bir gün Hazret-i Şiblî'nin huzurunda sıfâtullâh bahsolunurdu. Buyurdu ki bu makamdan dem vurmak ve hakikatini keşf için it'âb-ı zihn etmek caiz değildir. Zira evhâm-ı kâsıra bu mertebeyi hark ve keşf edemez ve efhâm-ı fâtire şânı semtine gidemez. Bir hakikat ki evvel ü âhir ve bâtın u zâhir gibi ezdâdı cem' ede, bahs ü hikâyetten ve lafz u ibaretten müstağnidir. Binaenaleyh aşkın şânında evvel ü âhir ve bâtın u zâhir buyurulmasını künhünü idrak mümkün olmadığını tefhimdir. Aşk zımnında her ne denilir ise hep âsârından hikâyettir. Kemâ kîle:

Te'âle'l-işku an himemi'r-ricâli
Ve an vasfi't-teferruki ve'l-visâli[791]

Metâ mâ celle şey'un an hayâlin
Yecillu ani'l-ihâtati ve'l-misâli[792]

Kâle Sultan Veled:

Işk bâşed munezzeh ez-her ayb
Hest yeksân bereş şehâdet u gayb (Işknâme: 86)

---

789 "Bilinmek istedim; (bilinmek için de) yaratıkları yarattım." *Keşfu'l-hafâ*, s. 2, s. 132; no: 2016. Burada "Kuntu kenzen lâ u'refu. Fe-ahbebtu en u'refe fe-halektu halkan. Fe-arreftuhum bî, fe-arefûnî" "ve fî lafzin: fe-te'arreftu ileyhim fe-bî arefûnî" şeklinde olup İbn Teymiyye, hadis değildir, senedi yoktur demiş, ez-Zerkeşî, İbn Hacer, es-Suyûtî ve el-Kârî de aynı görüştedir denilmiştir.

790 "Nihayet ona döner."

791 "Aşk adamların himmetinden yüce oldu / Ayrılığın ve kavuşmanın niteliğinden"

792 "Her ne zaman bir şey hayalden yüce olsa / Kuşatmadan ve temsilden yüce olur."

"Aşk her ayıptan münezzehtir, onun indinde şehadet ve gayb yeksandır."

Tavzîh-i ma'nâ: Bu beyt-i şerîf suâl-i mukaddere cevap olsa gerektir. Çünkü beyt-i sâbıkta aşk hem evvel ü âhir hem zâhir ü bâtın buyurulmuş idi. Keennehu denildi ki evvel âhirin ve bâtın zâhirin zıttıdır ve zıttaynin ictimâ'ı muhaldir, pes aşk nasıl cem'-i ezdâd eder? Cevap olarak buyururlar ki aşk her ayıptan münezzehtir ve indinde şehadet ve gayb [300] yeksandır. Aşk pertev-i ehadiyyet-i ıtlâkıyye olması ve esmâ-yı mütekâbile ile müttehit ve muttasıf bulunması hay-siyetiyle muktezî-i vücûd olan vâcid ve bâ'is ve hâlık gibi esmâ-yı ilâhiyye tecel-liyâtıyla zâhir; ve muktezî-i fenâ ve adem olan mümît ve mâhî ve mu'îd ve kahhâr esmânın tecelliyâtıyla bâtın denilebilir. Binaenaleyh zât-ı aşk her ayıptan münezzeh ve her hâlde inde'l-aşk şehadet ve gayb yeksandır ve belki beyt-i sâbık zeylinde zikrolunduğu veçhile aşkın keyfiyetini ukûl-ı beşer ihata etmez. Nitekim nakkâd-ı aşk Sultan Veled buyurur:

Işk âvâze der-cihân endâht
Ki be-cuz hod me-râ kesî neşinâht (Işknâme: 87)

"Aşk cihana avaze saldı ki kendimden gayrı beni kimse anlayamadı."

Tavzîh-i ma'nâ: Ârifân-billâh ve vâsılân-ilallâh ki bülbülân-ı devha-zâr-ı aşk ve nagme-pervâzân-ı çemenistân-ı şevk ıtlâkına ahrâ derler. Her biri mazha-riyyetine göre tercümân-ı esrâr-ı aşk u muhabbet olmuşlar ve cihân guft u şenîdi velvele-i aşk u muhabbetle doldurmuşlardır. Ezân-cümle mefhar-ı evliyâ Hazret-i Mevlânâ kerâmât-ı aşkıyyeye yegâne mazhar ve:

Gark-ı ışkîem ki garkest enderîn
Işkhâ-yı evvelîn ü âhirîn[793] (1: 1757)

kavlinin delâletince bir velî-i mihter iken maglûb-i şân-ı aşk olup diyor ki:

Hayretî âyed zi-ışk ân nutk-râ
Zehre nebved ki kuned ân mâcerâ[794] (5: 3241)

Her çi gûyem ışk-râ şerh u beyân
Çun be-ışk âyem hacil bâşem ezân[795] (1: 112)

Ve kıs aleyhi'l-bevâkî. Hukemâ-yı zâhir de aşk bâbında serkeşte ve hayran kalıyor da ateşte yananın ve suda boğulanın hâli gibi ahvâl-i ârızadandır diyerek hakikat cihetine meyilleri varamıyor.

793 Öncekilerin ve sonrakilerin aşkını içine alan bir aşka boğuldum.
794 Aşktan o söze bir hayret gelir ki o macerayı eylemeye yüzü olmaz.
795 Aşkı nasıl şerh edeyim? Aşk gelince, söylediklerimden utanıyorum.

Nazm:

Her ân kes-râ ki Îzed râh nenmûd
Zi-isti'mâl-i mantık hîç negşûd[796]

Zihî nâdân ki û hûrşîd tâbân
Be-nûr-ı şem' cûyed der beyâbân[797]

Muhassal-ı kelâm pîr-i destgîrimiz Hazret-i Celâleddin dahi "Şerh-i ışk u âşıkî hem ışk guft" buyurdukları gibi zât-ı aşkı kendinden gayrısı anlamak, bahusus anlatmak muhaldir, zira zât-ı pâk-i aşk hicâb-ı izzette muhtecib ve nihandır. Bu kadar envâr ki müşahede olunur ve bu kadar esrar ki muayene kılınır, aşkın nakış ve eseridir. Nitekim Sultan Veled kuddise sırruhu [301] buyurur:

Işk aslest u fer' cûd-ı vucûd
Heme ez-nakş-ı aşk şud mevcûd (Işknâme: 88)

"Aşk asıldır ve cûd-ı vücûd fer'dir ki cümlesi nakş-ı aşktan mevcut oldu."

Tavzîh-i ma'nâ: Aşk bi-hükmi'l-bidâye asıldır, cûd-ı vücûd onun fer'idir. Yani suver-i kevniyyede müşahede olunan bu kadar ahvâl ü eşkâl-i muhtelife aşkın furû'ât ve âsârıdır. Nakkâş-ı aşk bu nigâristân-ı âlemi tasvir ve eşkâl-i muhtelife yani esmâ-yı mütekâbile âsârıyla tenvir eyledi. Pes cûd-ı vücûd nakş-ı aşktan mevcut oldu.

Nazm:

Bahr u ber cevherlerine âsumân u ahtere
Tâb-bahşâ dembedem süflîde ve ulyâda aşk

Bu'l-aceb hikmet-nümâ üstâd-ı san'attır müdâm
Nûr u zulmet zîver eyler mü'min u tersâda aşk

Kâle Sultan Veled:

Işk-râ dil neyâfet pâyâneş
Akl serkeşte der-beyâbâneş (Işknâme: 89)

Işk şud gark-ı bahr-i bî-pâyân
Dîger ez-ûy mecû tu nâm u nişân (Işknâme: 90)

"Gönül aşkın pâyânını bulamadı, akıl aşkın beyâbânında sergeşt kaldı. Aşk bahr-i bî-pâyâna gark oldu. Gayrı sen ondan nam ve nişan talep eyleme."

Tavzîh-i ma'nâ: Kâşif-i rumûz-ı aşk-ı ilâhî ve ârif-i ma'ârif-i nâ-mütenâhî Hazret-i Sultan Veled kuddise sırruhu'l-âlî enârellâhu kulûbenâ bi-leme'âti fey-

796 Tanrı birisine yol göstermedi mi o adama mantıkla hiçbir kapı açılmaz.

797 O ne ahmak adamdır ki parlak güneşi sahrada mum ışığıyla arar! (Şebüsterî, *Gülşen-i Râz*)

zihi'l-cârî hakkâ ki bahr-i zahhâr-ı aşk u muhabbet ıtlakına ahrâ olan bu manzûme-i melhûmelerinde aşkın celâil-i şân u sıfâtını keşf ü ayân ve fevâyid-i avâyidini bast u beyan buyurdukları hâlde tecellîgâh-ı şu'lât-ı ilm ü irfân olan kalb-i enverlerinde cilve-engîz-i tulû' olan esrâr-ı bî-şümâr-ı aşk u muhabbeti takrir ve tefsir edemediklerini hazin bir itiraf ile ifhâm edip diyorlar ki gönül Hakk'ın azâim-i şân u sıfâtına mazhariyyetle mümtaz bir hümâ-yı lâhûtî-pervâz iken ve irâdet-i aşkın pâyânını bulamadı ve bi-hakkihâ şerh ü beyanı pîrâmına dolanamadı. Ve akıl ise keşşâf-ı hafâyâ-yı nâsûtî iken aşkın beyâbân-ı evsâfında bir hadde vâsıl olamayıp sergeşte ve hayran kaldı. Buraya dek aşkın nukûş-ı ma'kûle ve âsâr-ı mahsûsesinden bahs ü hikâyet olunmasıyla:

el-Katretu tedullu ale'l-karîri
Ve'l-kalîlu tedullu ale'l-kesîri[798]

mefhûmâtınca kelimât-ı menkâşe ve elfâz-ı mebsûte mezâhirinden arz-ı dîdâr-ı kemâl ediyor idi. Mademki burada zebân-ı [302] kâl maglûb-i neşve-i hâl olup takrirden kalması ve hikâyât-ı aşk u muhabbet faysal-pezîr olmasıyla kân-ı şâhid-i dil-ârâ-yı aşk bahr-i ba'îdü'l-ka'r-ı izzetine çekilip gark u nihan oldu ve rûy-ı dil-cûsuna nikâb-ı nâz ü istignâ çekti, öyle ise ey tâlib-i dîdâr-ı aşk gayrı sen bundan sonra *Işknâme*'den nâzenîn aşk u muhabbetin nam u nişanını arama. Ey aziz buraya kadar min ciheti't-tenzîh ve't-teşbîh pîrâye-i sahâyıf-ı takrî olan hikâyât ve işârât ile harem-sarây-ı aşk u muhabbete yol bulmak ve visâl-i bâ-kemâline istidat kesb etmek gerektir. Zira gönlünde nûr-ı kâbiliyet olanlar için bu kadar hikâyet-i bedî'a ve işâret-i belîga bedreka-i hidâyet olur. Nitekim:

el-Ba'retu tedullu ale'l-ba'îri
Ve âsâru'l-akdâmi tedullu ale'l-mesîri[799]

demişlerdir. Ey tâlib-i visâl-i aşk, bu veçhile mana teşvîken li't-tâlibîn ve tergîben li's-sâlikîn olup fe-emmâ dîde-i basîreti nûr-ı îkân ile ruşen olan âşık-ı sâdıklar ve hakâyık-ı aşk u muhabbeti musaddıklar nazarında aşkın pinhan olması şiddet-i zuhûrundandır.

Nitekim Sultan Veled kuddise sırruhu buyurur:

Âşikârâ ez-hîş pinhân şud
Mahrem-i-râz-cân-ı cânân şud (Işknâme: 91)

"Âşikârâ kendinden pinhan oldu, cân-ı cânân râzının mahremi oldu."

Tavzîh-i ma'nâ: Aşk bir nûr-ı ilâhidir ki cemî'-i esmâ ve sıfâtta sârîdir ve cemî'-i mezâhiri tenvir etmiştir. Ve bu manaya bu hadîs-i şerîf şahittir:

798 "Damla, kaynağına işaret eder / Az da çoğa işaret eder"

799 "Deve dışkısı deveyi işaret eder / Ayak izi de yürüyüşü gösterir" Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelus er-ratîb, s. 1070.

"İnnellâhe halaka'l-halka fî zulmetin summe reşşe aleyhim min nûrihi, ilh."[800] Bu nûr-ı merşûşeye meşâyıh, aşk manası verirler.

Nazm:

Ger mihr-i fe-ahbebtu be-zerrât nesârîst
Sergeştegî-i âlem u âdem zi-taleb çîst[801]

Ez-şevk-ı tu sergeşte şud eflâk u kevâkib
V'ender talebet âb beher kûşe ki cârîst[802]

Ez-Ka'be turâ ger talebed zâhid u tâlib
Matlûb zi-buthâne vu ez-deyr bigû kîst[803]

Beyt-i sâbıkta beyan olunduğu veçhile aşk her ne kadar bahr-i bî-pâyân-ı izzette gark u pinhan ise de hakîkat-bîn nazarında aşikârdır ve pinhan olması kendiliğindendir, yani şiddet-i zuhurundandır. Zira şiddet-i zuhuru kendine perde olmuştur. Ve her hâlde pinhan olması mahrem-i râz-ı cân-ı cânân olmaklığıdır ki bu hicâb-ı izzetle mütehaccib oldu manası iş'âr eder. Ey aziz her ne vakit ki [303] mahv-ı mevhûm ma'a-suhufi'l-ma'lûm sırrı sende zuhur ede, yani vücûd-ı mevhumun zuhûr-ı nûr-ı tecellî-i aşk ile mahv u mütelâşî ola, hakîkat-i aşktan haberdar olursun ve "Agna's-sabâhu ani'l-misbâhi"[804] medlulüne intikal edersin. Bu sırra mazhariyyet ise mukteziyât-ı seyr ü sülûk üzere cidd ü ihtimam ederek tahliye-i kalb ve tasfiye-i sır ile makâm-ı müşâhedeye ve mertebe-i mu'âyeneye vâsıl olmaktadır. Yesserellâhu lenâ ve lekum. Yoksa evliyâ-yı aşktan birinin yed-i imdâdına sarılmadan ve peyrev-i hidâyet olmadan taklîd-i ziyy ü kıyâfetle ve tanzîr-i kâl ü makâletle tarîk-i aşk u muhabbette sâdık u musaddık olmak ve mukallitlikten sıyrılıp muhakkık zevkini almak kabil olamaz. Nitekim Sultan Veled kuddesellâhu sırrahu'l-es'ad buyurur:

Her ki û sâdık u musaddık nîst
Û mukallid buved muhakkık nîst (Işknâme: 92)

"Her kim ki sâdık u musaddık değildir, o mukallittir, muhakkık değildir."

Tavzîh-i ma'nâ: Sıdk, kizbin zıttıdır, gerçeklik manasına. Sâdık burada akvâlinde, ef'âlinde, ahvalinde gerçeklik eden demektir. Mûsâddık dâl'ın kesriyle burada ehl-i hakîkatin şeriata, tarikata, hakikate dair akvâlini ef'âlini, ahvalini

---

800 "Allah, varlığı karanlıklar içinde yarattı, sonra üzerine kendi nurunu serpti ..." *Tefsîru İbn Kesîr*, c. 2, s. 173. "İnnellâhe halaka halkahu fî zulmetin, summe reşşe aleyhim min nûrihi. Fe-men esâbehu zâlike'n-nûru ihtedâ ve men ahta'ehu dalle."

801 "Bilinmek istedim..." sözü bütün varlık zerrelerinde yayılmasa, âlem ve âdemde bu arzudan baş dönmesi niye?

802 Seni arzuladığı için gökler ve yıldızların başı dönmekte ve seni aradığı için su her yerde akmakta.

803 Eğer zahit ve talip Kabe'de seni arıyorsa, puthanede ve kilisede aranılan kim? Söyle!

804 "Şafak vakti kandile ihtiyaç yoktur."

tasdik edici manasınadır. Kibâr-ı ehlullâhtan Ebû Alî Dakkâk kuddise sırruhu'l-Hallâk buyurur ki "Ve's-sıdku imâdu'l-emri ve bihi tamâmuhu ve fîhi nizâmuhu ve huve tâlî dereceti'n-nubuvveti."[805] Kâle Allâhu ta'âlâ "Fe-ulâ'ike ma'allezîne en'amellâhu aleyhim mine'n-nebiyyîne ve's-siddîkîne ve'ş-şuhedâ'i ve's-sâlihîne."[806] Yani sıdk emr-i dîn ve dünyanın imadıdır. Emr-i dîn ü dünyâ sıdkla tamam olur ve sıdkla nizam bulur. Ve sıdk, derece-i nübüvvetin tâlîsidir. Nitekim Allah ta'âlâ hazretleri buyurur: "Fe-ulâ'ike ma'allezîne", ilh. Ve sıdkın ekal derecesi istivâü's-sırr ve'l-alâniyyedir. Yani insanın zâhir ü bâtınının müsavi olmasıdır. Şeyh Ebû Abdurrahmân Sullemî'den mervîdir ki Ebu'l-Abbas Dîneverî bir gün aşk u şevke dair söz söyler idi. Meclisinde bulunan bir hatun bir sayha etti. Ebu'l-Abbas dedi ki "Ey hatun, bu hâlde sâdık isen gerektir ki cevher-i cânını maşûkuna nesr etmelisin." Hatun derhâl yerinden kalktı, birkaç hatve ileri yürüdü. Hemen bir âh-ı cân-gâh edip Ebu'l-Abbas'a bakıp "Ya Ebu'l-Abbas, [304] işte cevher-i cânımı cânânıma nisâr etmekle isbât-ı sıdk ediyorum" diyerek düştü, öldü.

Âşık oldur kim kılar cânın fedâ cânânına
Meyl-i cânân etmesin her kim ki kıymaz cânına

Cânını cânâna vermektir kemâli âşıkın
Vermeyen cân itirâf etmek gerek noksânına

Ve dahi sıdk, mir'ât-ı marifet-i kibriyâdır. Nitekim meşâyıhtan bazısı buyurur: "İzâ talebtellâhe bi's-sıdkı a'tâke mir'âten tubessiru fîhâ kulle şey'in min acâyibi'd-dunyâ ve'l-âhireti."[807] Yani "Sen Allah ta'âlâyı sıdk ile talep eyledikte, Allah ta'âlâ sana bir ayna bahşeder ki onda dünya ve ahiretin acayibinden müşahede edersin." Ve Zu'n-nûn Mısrî de buyururlar ki "es-Sıdku seyfullâhi mâ veda'a alâ şey'in illâ kata'ahu."[808] Yani "Sıdk-ı cânân bir seyf-i bürrân gibidir, her neye ki vaz' olunsa elbette onu kat' eder." Kat'-ı hacebât-ı nefsâniyye ve ref'-i alâyık-ı şehevâniyye için sıdk âşıka pek lâzımlı bir silâhtır. Hâsılı âşıkîn-i sâdikîn sıdkın çok fezâilini beyan buyurmuşlardır. Burada bu kadarına iktifa olundu.

Pes beyt-i şerîfin manası "Her kim ki sâdık u musaddık değildir, o mukallit olur, muhakkık değildir." Yani her kimin ki kâli ef'âline ve ef'âli hâline mutabık olmaya ve bâtını zâhirine ve zâhiri bâtınına uymaya ve ehl-i hakîkatin akvâl ve ef'âl ve ahvalini tasdik etmeye, o mukallittir, muhakkık değildir. Burada işaret vardır ki bu *Işknâme* öyle mukallidâne ve gayr-ı muhakkıkâne akvâl ve ahval ile nazm u beyana getirilmemiştir, belki sâdıkâne lisan ve musaddıkâne beyan ve

---

805 "Doğruluk, her şeyin direğidir, her şey onunla tamam olur, her şeyin düzeni de doğruluktadır, doğruluk, nübüvvetten sonraki aşamadır."

806 "...İşte onlar, Allah'ın nimet verdiği peygamberler, sıddîkler, şehitler ve salihlerle beraberdir.". Nisâ, 4/69.

807 "Allah'tan sıdkile (samimiyetle) istersen, Allah sana bir ayna (bakış açısı) verir, böylece dünya ve ahiretin bütün harikulâdeliklerini görürsün."

808 "Doğruluk Allah'ın kılıcıdır; isabet ettiği şeyi mutlaka keser."

muhakkıkâne cenân ile söylenmiştir ve daha doğrusu melhûm min indillâhtır. Bunun tazammun ettiği me'ânî-i hakkâniyyeyi yine öyle sâdık u musaddık u muhakkık olanlar fehm ü iz'an eder. Yoksa mukallid olanlar bunun mezâyâsı zevkinden mahrum ve mahcûbdur. "Ce'âlenellâhu mine's-sâdikîn ve'l-musaddıkîn ve'l-muhakkıkîn bi-hurmeti işki habîbihi'l-meb'ûsi rahmeten li'l-âlemîn, el-hamdu lillâhi evvelen ve âhiren ve bâtınen ve zâhiren; ve's-salâtu ve's-selâmu alâ seyyidi'l-enâmi ve alâ âlihi ve ashâbihi'l-kirâmi ve nes'eluhu bi-câhihim husne'l-hitâmi."[809] [305]

HATİME

Maşrık-ârâ-yı zuhûr oldukta çün dîdâr-ı aşk
Zâhir oldu pertev-i vech-i nihân-ı yâr-ı aşk

Eyleyince şâhid-i "ahbebtu" meyl-i ittihâd
Oldu sûret bend-i hestî nokta-i pergâr-ı aşk

Feyz-i akdes maksemidir hem mukaddes menşei
Mâ-hasal cûd u vücûdun kânıdır enbâr-ı aşk

Sad hezârân âlemi tenvîr ü tedvîr eyleyip
Hâk-dân-ı âdemîde kurdu bir bâzâr-ı aşk

Cevher-i tîg-i celâlinde "kasemnâ" âyetin
Hûn-ı uşşâk ile tefsîr eyledi kerrâr-ı aşk

Âsumân-ı kudreti altında kim âsûdedir
Herkes olmuş bir vecihten mübtelâ-yı zâr-ı aşk

Tâ ebu'l-eşbâhtan devren ebu'l-ervâha dek
Sîne pür-hûn-ı felâket oldu hep ahyâr-ı aşk

Bâhusûs ol illet-i gâiyye-i ikbâl-i aşk
Yanî "levlâk" tahtının şâhinşehi zahhâr-ı aşk

Badehu tâb-ı nigîn-i "hel etâ" fahr-ı nebî
Hem şehân-ı âl u sahb-ı hazret-i muhtâr-ı aşk

Nezr-i cân u dil edip râh-ı visâle cümlesi
Cân u dilden oldular fermân-ber-i cebbâr-ı aşk

Hükm-i aşktan kim ibâ eylerse mânend-i recîm
Nâr-ı hüsrânda olur güm-geşte-i kahhâr-ı aşk

809 "Allah bizi doğrulardan, doğrulayanlardan, hakikat ehlinden eylesin, âlemlere rahmet olarak gönderilmiş Habibinin sevgisi hürmetine. Hamd başta ve sonda, gizli ve açık olarak

Cevr-i aşkı sen ne zann eylersin ey sûret-perest
Cevr-i aşkı bin vuslattır dedi ebrâr-ı aşk

Yâ ilâhî o cefâ kim peykidir âşıkların
Ver bana sabr u sebâtıla olam seyyâr-ı aşk

Her yerinden nefha-i "Lâ tahzen"[810] eyler in'ikâs
Hem de "İnnellâhe ma'anâ"[811] mahzarıdır gâr-ı aşk

Kalma bu süflîde yüksel perr u bâl-i aşk ile
Âşiyân-ı kudse pervâz eyle ol tayyâr-ı aşk

Zen gibi dil-dâde-i âlâyiş olma er ol er
Tâ desin âlem bana ey merd-i berhûrdâr-ı aşk

Merhabâ ey aşk-ı er-perver ki tûyî dîn-i mâ
Merhabâ ey aşk fahr-ı pîr-i mâ serdâr-ı aşk

Merhabâ ey aşk sad cân-ı mukaddes bezl-i tû
Merhabâ ey aşk tûyî çâre-i bîmâr-ı aşk

Ey biyâ râhî guşâ der-tîh-i gam üftâde-râ
Ey biyâ mâhî numâ ber-dîde-i hûn-bâr-ı aşk

Ey zi-sûz-ı tû şeved rûşen cihân-ı cân u dil
Hoş bisûz în hâne-râ tâ pür şeved ez-nâr-ı aşk

Hamd-lillâh cur'a-mend-i câm-ı feyz-i eşrefim
Âsitân-ı himmetinde oldu dil huşyâr-ı aşk

[306] Es-salâ ey âşıkân-ı vech-i pâk-i zü'l-celâl
Ey bahâ-ı mülk-i îmân zümre-i ensâr-ı aşk

İşte iklîm-i visâlin peyk-i ferruh-peykeri
Yani bu *Işknâme* kim nûr-ı dil ü dîdâr-ı aşk

Öyle bir mir'ât-ı hâss-ı vech-i vahdettir bu kim
"Men re'ânî"[812] remzin eyler bunda hep ızhâr aşk

Olmadı hâmem rehîn-i mebhas-ı ummân-ı aşk
Olmadı nâmem karîn-i kûşe-i destâr-ı aşk

Allah'a mahsustur. İnsanların efendisine, onun değerli ailesine ve arkadaşlarına salât ve selâm olsun. Onların hürmetine Allah'tan güzel son istiyoruz."

810 "Üzülme." Tevbe, 9/40.

811 "Allah bizimle beraberdir!" Tevbe, 9/40.

812 "Kim beni görürse."

Eylesem îcâd bin bahs u hikâyet beyhûde
Levha-i akl-ı kalîle sığmıyor esrâr-ı aşk

Bâhusûs hâmem elimde nakş-ı noksân eyliyor
İ'tirâf-ı acz ile mümkün müdür iş'âr-ı aşk

Safha-i arş-ı berîne nakş olunsa yakışır
Bu bedî'ü'ş-şân aşk yani ki bu tomâr-ı aşk

Böyle lâhûtî me'âlin şerhi mümkün mi olur
Ya meğer fi'l-cümle etti Hâlidî ekdâr-ı aşk

İşte bizim canımız ruhumuz mesabesinde olup işbu risalenin ikinci cildinde zikrolunacak İkinci Ordu-yı Hümâyûn Levazım İkinci Şubesi Müdürü Hâlid Efendi'nin inşa eylediği *Işkname* burada hitam bulup bu yüzsüz asi Sultan Veled devrine münasebetle buraya derc olunmuştur azizim.

Cümlenin malûmu olduğu üzere dört defa sema olunur. Istılâh-ı Mevleviyânda buna dört selâm tabir ederler ki her biri çâr-yâr-ı güzîn rıdvânullâhi ta'âlâ aleyhim ecma'în efendilerimiz hazerâtının birisine raci ve aittir. Nitekim Hazret-i Ebu Bekir radıyallâhu anhu efendimiz hazretleri Cenâb-ı Kibriyâ aşk u muhabbetine kâffe-i emlâkini tasadduk edip ancak setr-i avret olunacak kadar bir abaya bürünüp huzûr-ı Hazret-i Risâlet-penâh sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerine yüz sürmek için Mescid-i sa'âdet'e teşrif buyurmuşlar idi. Orada iken Hazret-i Cibrîl aleyhisselâm efendimiz taraf-ı ilâhiyyeden teşrif buyurup Cenâb-ı Risâlet-penâh efendimiz hazretlerine vahy olundu ki "Ebu Bekir bizim rızâ-yı şerîfimiz için mal u emlâkini feda ettiğinden biz ondan razı olduğumuzun tebşiriyle bizden selâm tebliğ buyurun. O da bizden razı mıdır sual edin" hitabını Cenâb-ı Risâlet-penâh efendimiz hazretleri Ebu Bekir radıyallâhu anhu efendimize [307] Cenâb-ı Hakk'ın selâmıyla beraber tebliğ buyurdukta, o an ve saatte Hazret-i Ebu Bekir radıyallâhu anhu efendimiz hazretleri zuhur eden tecelliyât-ı ilâhiyyenin şevkinden kendisini zapturapta kadir olamayıp ihtiyarsız Mescid-i sa'âdet'te ve huzûr-ı Cenâb-ı Peygamberîde kıyam edip "Ene râdin, ene râdin, ene râdin!"[813] diye sema buyurmuşlardır.

Ve elhâletü hâzihi yani bu saate kadar ehl-i mükâşefe, Cenâb-ı Ebû Bekr-i Sıddîk radıyallâhu anhu efendimiz hazretlerinin semalarını bâtınen müşahede ederler; yani daima serleri sema eder görünür. Ve hatta bu abd-i âsî hâşâ sümme hâşâ ehl-i mükâşefeden değilim, lâkin hamden lillâh sümme ve sümme hamden lillâh aşağıda tafsilen beyan olunacağı misilli ulemâ-billâh olan Hazret-i Şeyhü'l-a'zam Mustafa Fehmi el-Erzincanî kaddesallâhu ta'âlâ sırrahu'l-azîz efendimiz hazretlerinin huzurunda iken müşarünileyh efendimiz hazretlerinin mürşitleri Gavs-ı a'zam Hazret-i Pîr Mehmed Vehbî Hayyât kaddesallâhu ta'âlâ sırrahu'l-azîz efendimiz hazretlerinin damadı Abdussamed Efendi, bu zat

813 "Ben razıyım, ben razıyım, ben razıyım!" *Târîhu Bağdâd*, c. 2, s. 106. Burada ifade "Ene an rabbî râdin, ene an rabbî râdin, ene an rabbî râdin" şeklindedir.

gayet ehl-i mükâşefeden idi ve daima gözleri kapalı rabıta ve teveccühte dururlar idi, tekellüm edeceği zaman gözlerini bir kere açıp hitap edecek adamın yüzüne bakıp tekrar gözlerini yumup hitap ve tekellüm ederdi, işte bu zat huzûr-ı Hazret-i Fehmi'de usûl ü âdeti üzere rabıta ve teveccühte iken bir müddet sonra gözünü açıp Hazret-i Ulemâ-billâh efendimiz hazretlerine hitaben: "Hazret-i Ebu Bekir radıyallâhu anhu efendimizi Mevlevîler gibi sema eder gördüm. Bu ne sırdır?" diye sual buyurdular. Müşarünileyh efendimiz hazretleri dahi arz u beyan olunduğu üzere sırrını hikâye ve beyan buyurdular.

Gelelim yine bahsimize. İşte birinci selâma bed' olundu. Ehlinin malûmu olduğu üzere sağ ayağa "çark" ve sol ayağa "direk" tabir ederler. Yani daima sağ ayak yerinden kalkıp çark eder, sol ayak direk makamında yerinde durur. İşte her çarkta ism-i celâl hafiyyen zikrolunacaktır, yani kalpten ism-i celâl zikriyle meşgul olunarak sema ve çark olunacaktır. Bu abd-i âsî dahi bu minval üzere semaa bed' edip vaktaki tennure tamamıyla feth ü küşat ve hevâ-yı aşk derûn u bîrûnunu ihata edip o beyaz tennure dalgalanmaya yani emvâc-ı bahr-i muhabbet birbirini takip [308] etmeye başladı, etraf u eknâfa lâbüd göz ucuyla nazar etmek lâzımdır ki sefîne-i aşk diğer sefinelere çarpmayıp donanma-yı hümâyûn-veş birbiri ardınca hareket etmek iktiza eder.

Evvel emirde kollarımı açıp ism-i celâl'e meşgul oldum. Etrafta olan züvvârı alâim-i semâ gibi kürevî bir hat ve dedegân dahi bu hat içinde beyaz bulut ve hazret-i şeyhi ise makamında kırmızı post üzerinde yeşil destarlı sikke-i şerîf lâbis olduğu hâlde merkez-i dâire gibi sabit ve müstahkem görürsün. Hâsılı şu bir âlem olduğu gibi sema eden dedegânın her biri dahi başkaca birer âlemdir. Hatta bu fakir kendimi belimden aşağısı esfelü's-sâfilîn ve belimden yukarısı a'lâ-yı illiyyîn ve başımdaki sikke-i şerîf arş u kürsî ve üst tarafını "lâ-halâ ve lâ-melâ" görürdüm. Yani bir âlem-i ekber olduğumu hissederek sahbâ-yı sultân-ı aşk ile mest-i lâ-ya'kıl olduğum hâlde sahrâ-yı aşkı nice kere devr ederdim.

Sual varit olursa ki sahra denilen mahal neresidir ve sultân-ı aşk kimdir? Evet sahra, semâ-hâne-i âlîdir; sultân-ı aşk, Hazret-i Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî kaddesallâhu sırrahu'l-azîz efendimiz hazretleridir, çünkü asıl ism-i şerîfleri min ciheti'l-butûn "sultân-ı aşk"tır. Zira "Benim ismim Mevlânâ değildir, sultân-ı aşktır, çünkü her kimin gönlünde cilve-nümâ olsam sahibini eflâk gibi aşk u raksa götürürüm. Fakat bu ismimden gafil olanlar bana Mevlânâ dediler" buyurmuşlardır. Hazret-i Mevlânâ kuddise sırruhu'l-azîz efendimizin menakıbında varit olmuştur ki bir gün o hazret, yârana hitaben buyurdular: "Yârân, men în cism nîstem ki der huzûr-ı şumâyîm belki men ân zevk u hoşîem ki ez-kelâm-ı men der-bâtın-ı murîdân-ı men sır mî zened Allah Allah. Ân zevk-râ ki biyâbîd ve ân hoşî-râ ki biçeşîd ganîmet dârîd ve şukrhâ guzârîd ki men ân zevkem" buyurmuşlardır azizim.

Evet böyledir, çünkü bu âleme hakîkat-i Muhammediyye'den ihsan buyurulan hüsn-i cemâl bir buğday tanesi kadar olup onun nısfı Hazret-i Yusuf aleyhisselâma ve nısf-ı dîgeri bu âlemde müşahede olunan zî-rûha ihsan buyrulduğu

gibi yine hakîkat-i Muhammediyye'den alınan bir buğday tanesi aşkın nısfı Hazret-i Mevlânâ [309] efendimiz hazretlerine ve nısf-ı dîgeri cemî'-i zî-rûha ve cemâdâta verilmiştir. Lâkin cemâdâtın tesbihleri işitilemediği gibi aşkları dahi müşahede olunmaz. Mescid-i sa'âdette olan amûd-ı şerîfin firâk-ı Cenâb-ı Risâlet-penâhîden dolayı eylediği ah u figanı ve ashâb-ı güzîn efendimizin buna tahammül edemeyip ağlaşmış olduklarını işitmedin mi? Bu hikâyeyi sual edip istima edersen, sen de başlarsın ağlayıp ah u efgân ile amûd-ı şerîfe benzemeye. Yok yok ne münasebeti var? İnsan ağaca bir vakitte benzemez, çünkü Hazret-i Ali kerremellâhu vechuhu hazretlerinin:

Ve tez'umu enneke cirmun sagîrun
Ve fîke'ntave'l-âlemu'l-ekberu[814]

beyti misdakınca sen bir sultân-ı âlî ve bir pâdişâh-ı du âlemsin ki bu ağaçlar ve bu zemin ve sema belki on sekiz bin âlem senindir. Hâsılı müşahede etmekte olduğun şems ve kamer ve nücûmun devr-i hareketi ve bu suların başını bağrını taşlara vurarak ah u efgân ile seyri ve rüzgârın feryat u figan ile vîzânı kemâl-i aşk u muhabbettendir. İşte tadat olunursa kalem âciz kalır ve kıs alâ gayri zâlik.

[**İstitrâd:** Hazret-i Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî kuddise sırruhu'l-azîz Mesnevî-i şerîflerinin [Rusûhî] birinci cildinde yüz doksan dördüncü varakasında bu hurma ağacının hikâyesinde buyururlar. Bu hadîs-i şerîfi Buharî ve Neseî ve Ebû Dâvûd ittifak üzere Hazret-i Câbir'den rivayet buyururlar.

Kâle Câbir: "Kâne'n-Nebiyyu aleyhissalâtu ve's-selâm izâ hatibe istenede ilâ cezi'i nahletin min suvâri'l-mescidi, fe-lemmâ suni'a lehu'l-minberu fe'stevâ aleyhi fe-sâheti'n-nahletu elletî kâne yahtubu indehâ hattâ kâdet en teşukke fenezele aleyhissalâtu ve's-selâm hattâ ahezehâ fe-daminehâ ileyhi fe-ce'alet te'innu enîne's-sabiyyi ellezî yeskutu hattâ istekarret. Kâle en-Nebiyyu aleyhissalâtu ve's-selâm: "Beket alâ mâ-kânet tesme'u mine'z-zikri."[815]

Tercümesi budur ki "Hazret-i Resûl-i Ekrem sallallâhu aleyhi ve sellem hitabet eylediği vakitte bir hurma ağacının dalına dayanırdı ki o mescidin direklerinden biri idi. Vaktaki o Nebî için minber düzdülerse ve o Nebî aleyhisselâm onun üzerine kasd eylediyse ve oturduysa o nahle ki onun katında mukaddemâ hitabet [310] eylerdi, bir mertebe sayha ve hanîn eyledi ki hatta münşak olmaya karîb oldu. Pes Hazret-i Nebiyy-i mükerrem sallallâhu aleyhi ve sellem minberden indi ve o direği ahz eyledi ve mu'ânaka kılıp kendilere zamm eyledi. Pes o

---

814 Sen kendini küçük bir cirmden ibaret sanıyorsun. Oysa bu bünyede en büyük âlem bulunur. *Dîvânu Emîri'l-mu'minîn Alî bin Ebî Tâlib*, hazırlayan: Ömer Fârûk et-Tabbâ', Şeriketu dâri'l-Erkam bin Ebi'l-Erkam, Beyrut, t.y., s. 73. Burada "Ve tahsebu enneke..."

815 "Câbir şöyle dedi: Hazreti Peygamber mescitteki bir hurma kütüğüne yaslanarak hutbe verirdi. Minber yapıldıktan sonra o da minbere çıktı. Bunun üzerine yanında hutbe verdiği hurma kütüğü inledi, neredeyse parçalanacaktı. Bu durumda Hazreti Peygamber minberden indi, onu tuttu ve bağrına bastı. Hurma kütüğü gittikçe sakinleşen bir çocuk gibi inlemeye başladı ve nihayet sakinleşti. Hazreti Peygamber şöyle dedi: Duymuş olduğu zikirden dolayı ağladı." *el-Buhârî*, c. 2, s. 738, no: 1989; *A.e.*, c.3 s. 1314, no: 3391.

nahle, sabî enîn eylediği gibi enîn eylemeye başladı. Öyle sabî ki teskît olunur yani sâkit kılınır, hatta karar eyledi ve enîni dindi. Pes Hazret-i Nebî aleyhisselâm buyurdular, o nahle ağladı Allah'ın zikrinden sâmi' olduğu zikrin badehu müfârakati üzere."

Pes bu sütunun hanîn ü bükâsından ulemâ-yı zâhir ve ehl-i i'tizâl ve felâsife meşrebinde olanlar tevile meyletmişlerdir ve "Bu hanîn ü enîn Hazret-i Resûl-i emîn aleyhisselâm ve ashâb-ı güzîne semâ'-ı bâtıniyye ve melekûtiyye ile mesmu oldu" deyip beyana gitmişlerdir. Sahîh olan budur ki Hazret-i Resûl aleyhisselâm ve ashâb-ı kirâm, o hanîn ü bükâyı istima-ı zâhir ile gûş etmişlerdir. Bazı ulemâ-yı zâhir derler ki "Ne'am, Hazret-i Peygamber aleyhisselâm ve ashâb o sedayı istimâ'-ı zâhire ile istima eylediler. Lâkin o savttan o sütunun haberi yoktur, belki o sedayı onda o vakitte Cenâb-ı Hak halk eyledi mu'cizeten li'n-Nebiyyi aleyhisselâm." Böyle diyenler cemâdât ve nebâtâtın Allah'tan ve resulünden agâh olmalarına ve Cenâb-ı Hakk'a hakikaten tesbih kılmalarına inkar edenler ve Mutezile ve felâsife mezhebine gidenlerdir. Zira bunlar derler ki "Hakikaten tesbihe ve marifet ü enîn ü haşyete akıl ve hayat lâzımdır. Akıl ve hayata i'tidâl-i mizâc ve beyyine-i mahsûsa vaciptir. Öyle olıcak tesbih ü nâle-i cemâd mü'evvel-i mecâzdır" derler. Hâlbuki bu hususta âyât u ahbârdan nusûs-ı kesîre varit olmuştur. Ammâ meşâyıh-ı sûfiyye ve erbâb-ı müşâhede tevil etmeyip hakikatine mukir olmuşlardır. Ve ehl-i kelâm ve ulemâ-yı zâhir bahusus ki mutezile ve felâsife mecazdır deyip tevil kılmışlardır. Şeyh-i Ekber, *Futûhât*'ta buyururlar ki "Fe-inne'l-musemmâ bi'n-nebâti ve'l-cemâdi indenâ lehum ervâhun bâtınetun [batunet] an idrâki gayri ehli'l-keşfi [iyyâhâ fi'l-âdeti] fe-lâ yuhissu bihâ misle mâ-yuhissu bihâ mine'l-hayevâni; ve'l-kullu inde ehli'l-keşfi hayyun [hayevânun] nâtikun; [...] Ve nahnu zidnâ ma'a'l-îmâni bi'l-ahbâri el-keşfe; fe-kad semi'ne'l-ahcâre tezkurullâhe bi-lisânin nâtikin [bi- lisâni nutkin] tesme'uhu âzânuna [311] minhâ; ve nuhâtibuhâ [tuhâtibunâ] muhâtabete'l-ârifîne bi-celâlillâhi."[816]

İmdi Hazret-i Mevlânâ kaddesellâhu sırrahu'l-azîz ki ehl-i keşf ü müşahedenin kibârındandır, cemâdât ve nebâtâtın hayatını ve nutukla olan tesbîhât u tehlîlâtını ispat eyleyip buyururlar:

Ustun-ı hannâne-i ez-hecr-i Resûl
Nâle mîzed hem çu erbâb-ı ukûl (1: 2113)

"Hannâne sütunu Hazret-i Resûl'ün firakından erbâb-ı ukûl gibi nâle vurdu."

816 "Bitkiler ve cansız varlıklar şeklinde tanımlananlar bize göre ruh sahibidir. Fakat bu ruh, doğal olarak keşif sahibi olmayanlarca fark edilmez. Onlar bu varlıkların ruhunu, canlı varlıkların ruhunu fark ettikleri gibi sezemezler. Oysa keşif sahiplerine göre bunların hepsi canlıdır, nutuk sahibidir. [...] Halbuki biz haberlere olan inancımıza keşfi de kattık. Nitekim sözlü bir şekilde Allah'ı anan taşları duymuşuzdur, kulaklarımızla duyuyoruz, onlarla ariflerin Allah'ın celâli ile konuşması gibi konuşuyoruz." İbn Arabî, *el-Futûhâtu'l-Mekkiyye*, c. 1, s. 373.

Der-miyân-ı meclis va'z ân-çunân
K'ez vey-âgeh geşt hem pîr u civân (1: 2114)

"Meclis-i va'zın ortasında ancılayın ki o mecliste hazır olan pîr ü civân o nâleden agâh ve haberdar oldular."

Der-tahayyur mând ashâb-ı Resûl
K'ez çi mî nâled sutûn bâ-arz u tûl (1: 2115)

"Resûl-ı ekrem sallallâhu aleyhi ve sellem hazretlerinin ashabı onun nale eylemesinden tahayyürde kaldılar ki sütûn arz u tûl ile neden inler?" Yani tûl u arzıyla her canipten nâle eylediğini işittikte mütehayyir oldular.

Guft peygamber çi hâhî ey sutûn
Guft cânem ez-firâkat geşt hûn (1: 2116)

"Peygamber aleyhisselâm o sütuna eyitti "Ey sütun ne istersin?" O sütun, Hazret-i Resûl aleyhisselâma eyitti: "Senin firâkından canım hûn oldu, nâleme sebep budur" dedi.

Mesnedet men bûdem ez-men tâhtî
Ber-ser-i minber tû mesned sâhtî (1: 2117)

"Vaaz vaktinde senin mesned ü tekye-gâhın ben idim. Benden caydın yani beni terk edip minber canibine urûc ettin, minberin başı üzere sen mesned düzdün."

Guft hâhî ki tu-râ nahlî kunend
Maşrıkî garbî zi-tû mîve çinend (1: 2118)

"Hazret-i Resûl-ı ekrem sallallâhu aleyhi ve sellem ona eyitti: "Çün kim senin feryadın bundan ötürüdür, bunun mukabelesinde ister misin ki seni bir nahl edeler, maşrik ve mağribin ehli senden meyve dereler."

Yâ der-ân âlem haket servî kuned
Tâ ter u tâze bimânî tâ ebed (1: 2119)

"Yahut o âlem-i hakîkatte Hak ta'âlâ seni bir serv ede ki ta ebedî ter ü taze kalasın."

Guft ân hâhem ki dâyim şud bekâş
Bişnev ey gâfil kim ez-çûbî mebâş (1: 2120)

"Sütûn-ı hannâne eyitti: "Onu isterim ki onun bekası daim oldu. Ey gafil, bu kıssayı işit ve bir çöpten kem olma!" Gör ki bir sütun pâresi zi'l-ukûldan değil iken terk-i fânî ihtiyâr-ı bâkî kıla ve tâlib-i devlet-i ebediyye ve hayât-ı sermediyye ola. Sen zi'l-ukûldan iken ve tahsîl-i bekâ [312] ve devâma müstaid ve kabil iken niçin tâlib-i hakîkat olmayasın ve tahsîl-i sa'âdet-i sermediyye kılmayasın?

Ân sutûn-râ defn kerd ender-zemîn
Tâ çû merdum haşr kerd ve yevm-i dîn (1: 2121)

"Hazret-i Nebî o sütunu yer içine defneyledi, ta yevm-i dînde o sütun merdüm gibi haşr ola." Hitâm şud.]

Bu âlemde ve sair avâlimde yani on sekiz bin âlem diyorlar, bu söz ukûl-ı nâsa nispeten denilmiştir, yoksa avâlimin adedini ancak Cenâb-ı Hak bilir. Bu avâlim ü mevcudata ve senin benim bilmediğim şeyler cümlesi Cenâb-ı Risâletpenâh sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz hazretleri için halk olunmuştur. Yani enbiya ve evliya, mü'minîn-i sulehâ onun içindir. Kâfir, fâsık, Mecusî, Yahudî onun içindir. Velhâsıl bu avâlimde bir Cenâb-ı Hak ve bir de Hazret-i Muhammed vardır ve mevcuttur. Yani bir âşık ve bir maşûk mevcuttur. Kusuru cümleten gölge ve zıllıdır ve maşûku için yaratılmış ve onu alkışlamaya bu âleme gelmiş bir hey'et-i mu'azzama-i âliyedir. Burası kitaplara sığmaz ve ukûl-ı nâs idrak etmez bir bahs-i tavîldir.

Biz gelelim kendi ahvalimize. İşte arz olunduğu üzere "sultân-ı aşk", Hazret-i Mevlânâ efendimizin ism-i şerîfleridir. Bir diğer ism-i ma'nevîleri dahi vardır, ancak remz ile söylenir, vicdan ile bilinir:

Men çî gûyem vasf-ı ân âlî-cenâb
Nîst peygâmber velî dâred kitâb[817]

beyti misdakınca Mesnevî-i şerîfi mütalâa edenler de onu bilir. Zira Mesnevî-i şerîf ilhâm-ı rabbânî olarak magz-ı Kur'ân olduğu ve hiçbir ferdin mislini meydana koymaya muktedir olamayacağı bedîhîdir. Hâsılı buradan da tayy-ı tomar ile kendi aşk ve hâlimizden bahsedelim.

İşte birinci selâm tamam oldu. Lâkin semazen dedegân sefîne-i vücûdların deryâ-yı aşka salarak bâdbân-ı şevki küşat ile girdâb-ı dünyâdan geçmekte iken sefîneyi tayfalarıyla beraber gark ve cümlesini mahv ile ancak reisi olan sultân-ı aşk tâir-i ankâ şeklini giyip Hazret-i İsâ-veş göklere urûc etti. Lâkin bu dünya gökleri olmayıp Cenâb-ı Hakk'a mahsus esmâ-yı ilâhiyye göklerine urûc etmiş idi. Mutrıbân "İrci'î"[818] makamını çalmaya başlayınca ervâhın âlem-i ervâhtan cesed-i insâna teşrifi gibi avdet ü ric'at olundu. Ama daha vaktim kalmadı ki ikinci selâma bed' ü mübâşeret edeyim. Çünkü bir taraftan yani bâtınen aşk ve zâhiren [313] uyûn-ı nâs kaddimi büküp tâb u tüvânımı kesmişti. "Kullu şey'in yerci'u ilâ aslihi"[819] fehvasınca aslımız olan zerreye ric'at ile makamımda durdum. Zira zerre idim, sâye-i Cenâb-ı Mevlânâ'da bir anda bir âlem oldum ve nice avâlim müşahede ettim, zira ten nura gark olmuş idi. Vaktaki tennure söndü, eski hâlime avdetle ten nur altında yani âlem zerre içinde gizlendi. Sair dedegân ikinci selâma ve ilâ-nihâye dördüncü selâma bed' ve hitam ile herkes olduğu mahalde ku'ûd ederek mutribde dahi "Hitâmuhu miskun"[820] aşr-ı şerîfi kıraat ile

817 Ben onu nasıl tavsif edeyim? Peygamber değil, ama kitabı var! (Molla Câmî)
818 "Dön!" Fecr, 89/28.
819 "Her şey aslına döner."
820 "Sonu misktir." Mutaffifîn, 83/26.

badehu ale'l-usûl dua olunup dem-i Hazret-i Mevlânâ keşîdesiyle âyîn-i şerîfe hitam verildi azizim.

Kâlehâ-yı feyz için bâzâr-ı Mevlânâ'dayız
Gam satıp aşk alırız çün kâr-ı Mevlânâ'dayız
Neş'e-yâb-ı dilleriz der-bâr-ı Mevlânâ'dayız
Biz makarr-ı evliyâ-sâlâr-ı Mevlânâ'dayız
Tâ elest bezmindeki ikrâr-ı Mevlânâ'dayız

Gördü nakşın çeşm-i cân bu âlem-i âyînede
Bilmedi zâhid onun mihri nede ayı nede
On iki sûrâh-ı cismi anlamaz tâ ki nede
Rahm-ı mâderden açılmıştır delikler sînede
Ney gibi dem-sâz olur esrâr-ı Mevlânâ'dayız

Tekye-i pür-feyze hasretler çekerken ins ü cân
Rütbe-i fillâhta hep reşk eder kerrûbiyân
Kubbe-i âlemde yandırmış fitîl-i aşk hemân
Sikke-i kandîline âşıklar eyler bahş-ı cân
Çille-keş dervîşleriz dîdâr-ı Mevlânâ'dayız

Hâk-i pâyin bekleyen ez-her cihet ma'mûr olur
Nûş eden mînâ-yı aşkından hemân mahmûr olur
Dest-i nefsinden girîbânın alır mesrûr olur
Her ne denli var ise isyânımız mağfûr olur
Sâye-bân-ı sâye-i Hünkâr Mevlânâ'dayız

Dâr-ı dilde doğdu envâr-ı füyûzâtı şehâ
Ey dede kurtarır dâreynde buldun rehnümâ
Zulmet-i râh-ı va'îde şu'le-dâr olur sana
Himmeti fânûsu altında bulundun sen hemâ
Şükr-i Yezdân edelim civâr-ı Mevlânâ'dayız

***

Şems-i gerdûn-ı kerâmettir külâh-ı Mevlevî
Ya kamer-i zevrak-ı işârettir külâh-ı Mevlevî

Âşıkı müstagrak-ı bahr-i tecellî mevc eder
Der-i girdâb-ı hakîkattir külâh-ı Mevlevî

Eyler Eflâtûn-ı devrân câm-ı feyz-i ârifî
Hum-ı pür-esrâr-ı hikmettir külâh-ı Mevlevî

Âlemi etmiş usûl ü devr ile pür-vecd ü hâl
Çarh-ı gerdân-ı velâyettir külâh-ı Mevlevî

Kâinâtı pertevi leb-rîz-i nûr-ı feyz eder
Şem'-i bezm-efrûz-ı vahdettir külâh-ı Mevlevî

Bülbül-i cân u dile gelse n'ola bûy-ı hüdâ
Gonce-i bâg-ı hidâyettir külâh-ı Mevlevî

Pâdişâh eyler cihâna bir gedâyı ey dede
Serde iklîl-i sa'âdettir külâh-ı Mevlevî

***

Bunda mâdâm âşıkân e'yler semâ
Mâh u mihr ü âsumân eyler semâ

Sırr-ı aşk eflâkı sergerdân edip
Hâliyâ kevn ü mekân eyler semâ

Çeşm-i giryân gûyiyâ girdâbdır
Kef-zenân gevher-feşân eyler semâ

Devr eder meyhâneyi mugbeççeler
Kabe'de san hâciyân eyler semâ

Ney safîr-i şevk urup murgân-ı kuds
Çün kebûter per-zenân eyler aşk

Ben o Kays-ı serserî-seyrim ki gâh
Başım üzre âşiyân eyler semâ

***

Ey aşk yeter kûşe-i kalbimde nihân ol
Her zerre-i cismimde güneş gibi ayân ol

Kıl çeşmimi envâr-ı cemâlinle münevver
İklîm-i vücûdumda şehinşâh-ı zamân ol

[314] Göster yüzünü sînemi firdevs-i hatîr et
Sal başıma bir sâye bana devlet ü şân ol

Destimde yürür sâgar-ı rahşân meger
Karşımda durur sâkî-i gül-çehre-i cân ol

Kaldım bu harâbâtta pek bîkes ü tenhâ
Üftâdenim al destimi tevfîk-resân ol

Mu'tâd sükût eyleme bülbül gibi söylet
Gûş eyle sözüm hâlime dâim nigerân ol

Her nâlede bir rıtl-ı girân eyle inâyet
Her zahmıma bin rîze-i elmâs-feşân ol

***

Bir hâle götürdü beni kim hâlet-i mestî
Her narada tecdîd ederim ahd-i elesti

***

Bir şule olup nây-ı nevâ-sâz-ı muhabbet
Yaktı beni âteşlere âvâz-ı muhabbet

Dil düştü hevâ-yı ser ü tahsîl-i belâya
Cân eyledi bin şevkile ibrâz-ı muhabbet

Yol buldu gözümden çıkıp âgûşuma düştü
Gencîne-i sînemde olan râz-ı muhabbet

Kadrin ne bilir mâide-i derd ü belânın
O dil ki değil kâbil-i ihrâz-ı muhabbet

Eylerdi Cibrîl'i esîr-i gam-ı fitrâk
Bâl açsa gönül saydına şehbâz-ı muhabbet

Yâ Rab beni bundan beter et aşka giriftâr
Tâ kim olayım âşık-ı ser-bâz-ı muhabbet

[315] Âyîn-i şerîfe hitam verilmekle herkes hücrelerine gittiği gibi, fakir de dedem ile beraber hücreye gittim. Osman Beyefendimiz dahi lütfen teşrif ile sigara ve kahve nûş ederek fakirin hâl-i perîşânımı istifsar tarikiyle "Nasıl oldunuz? Bu gün fevkalâde mestanelik kaplamış idi" dedikte, dedem buyurdular ki "Doğrusu cümleten tahsin ettik. Cenâb-ı Hak aşk u şevk ü muhabbetlerini müzdâd eylesin. Âşık-ı sâdık bir Mevlevî fukarası olacaktır."

Biz böyle muhabbette iken dâ'ire-i hazret-i şeyhten bir dede gelip fakire: "Buyurun, sizi şeyh efendimiz istiyor" dediler. Derhâl kıyam ile dedemden ruhsat ve Osman Bey'den izin alarak "Acaba bir küstahlık mı vaki oldu? Zira hâl-i mestîde idim, bilemem" diye tefekkür ve hicap ile huzûr-ı hazret-i şeyhe çıkıp âdâb-ı Mevlevî üzere baş kesip kapı yanında durdum. Hazret-i şeyhin vekili olan sâlifü'l-beyân Kadri Dede Efendi hazretleri de zaten hazret-i şeyhin dairesinde ve odasında birlikte olup dergâh-ı şerîfe ve dedegâna emir ve nehiy ederler idi. Müşarünileyh Kadri Dede Efendi hazretleri buyurdular ki "İbrahim Efendi, şeyh efendimiz sema ve ahvalinizi gayet tahsin buyurduklarından fevkalâde müteşekkirlerdir. Biz de memnun olduk. Sizi nazar-ı Hazret-i Mevlânâ efendimize havale ile tebşir ve takdir ederiz." O saatte fakir kalben rûhâniyyet-i Hazret-i Mevlânâ kuddise sırruhu'l-azîz efendimiz hazretlerine müteveccih olup bildim ki bu iltifat bilvasıta hazret-i sultân-ı aşk cânib-i ulyâsındandır. Asla ve kat'a nutka kâdir olamayıp yalnız başımı kesip yani edâ-yı teşekkür ile huzurda ve kıyamda beş dakika kadar durdum ve derunumdan kıtmîr-veş [316] sızlanarak Cenâb-ı Mevlânâ efendimizin atebe-i sa'âdetlerine yüz koyup merhamet-i devletlerine sığındım. Badehu müşarünileyh dede efendi hazretleri "Buyurun, istirahat edin" fermanıyla baş kesip taşra çıktım.

Dâ'ire-i âlî kahve ocağında fakir gibi muhib ihvanlar olup fakiri salıvermeyip kahve ocağına aldılar. Onlar dahi "Bugün Mevlevîhane'de sizin muhabbet ve sohbetinizden başka muhabbet ve sohbet yoktur azizim" diyerek fevkalâde iltifatlar buyurdular. Badehu sair ihvanlarımız ve Osman Bey efendimiz hazretleriyle Dersaadet'e avdet ederek hanelerimize ric'at ettik.

Ertesi hafta yevm-i pazar yine kemâ-fi's-sâbık dergâh-ı şerîfe yalnızca gittim. Ale'l-usûl semahaneye girdim. Lâkin na't-ı şerîf kıraatiyle neylerin taksiminde yine fakirde eski hâl bâkidir. Yani gözlerimden akan yaş hırkayı suya batırmış gibi ıslatıyor. Bu hâle dedegân ve cümle ihvan hayran, sergerdân idiler. Ba'de's-semâ' hücreye gittim. Bazı ihvan ve dedegân birbirleriyle muhabbet için teşrif ederler idi. Ve fakirden sual edip "Canım efendim, ne çok ağlıyorsun! Yani gözleriniz kan çanağı gibi oluyor. Buna tahammül olunmaz, azıcık aşkınızı teskin etmek için bir çare ve ilâç edin" derler idi. Dedem tarafından cevap olarak: "Pekâlâdır, sizin hasedinize dokunuyor!" diyerek lâtifeler icra olunurdu.

İşte her hafta pazar günleri kaleme gitmeyip Kasımpaşa Mevlevîhanesi'ne devam etmeye başladım. Osman Bey'e olan aşkım da bir dereceye kadar kendisini çekmeye başladı. O da anlayıp fakirden göz yummaya başladı. Nihâyetü'l-emr şöyle adî ahbap makamında kaim ve daim oldukta hezâr teşekkürler ettim. Lâkin şimdi aşk, Mevlevîhaneye nakl etmeye başladı. Ney meşk etmek murat olunduysa da her nasılsa müşarünileyh Kadri Dede Efendi hazretleri ruhsat vermeyip "Sen neyzen olma, semazen fukaradan ol!" diye irade buyurdular. Çünkü dede efendi hazretleri gayet zâhid, müttekî, âbid, leyl ü nehâr kelâm-ı kadîmi elinden ve zikrullâhı dilinden bırakmaz, yani bi-hakkın Mevlevî fukarasından ve ehl-i yakînden ve bir dereceye kadar ehl-i mükâşefeden idi. Bilemem sıhhatte ise Cenâb-ı Hak ömür ve afiyet [317] ihsan buyursun. İrtihâl-i dâr-ı bekâ etmiş ise, rûh-ı şerîfi takdis ve makamını cennet eylesin, amin.

Müşarünileyh dede efendi hazretlerinin kemâl-i aşk u şevkleri kendisini daima mestane etmiş ve gözleri mestane yani yeni uykudan kalkmış gibi daima mahmur idi. Hatta yukarıda zikri sebkat eden ulemâ-billâh Hazret-i Şeyh-i A'zam Fehmi efendimiz hazretlerinin gözleri dahi dede efendinin gözleri gibi mahmur idi ve öyle mahmurâne nazar buyurur idiler. Evsafları inşâallâhu ta'âlâ mahallinde zikrolunacaktır. Mumaileyh Kadri Dede Efendi hazretleri, Şeyh Ali Efendi hazretlerinin hadâset-i sinni cihetle vekilleri olup dergâh-ı şerîfin her bir umûr u husûsâtına nezaret eder ve şeyh efendi hazretleri dahi dede efendinin emr ü iradesiyle hareket eylerdi. Müşarünileyh dede efendi müteehhil olmayıp şeyh efendi hazretlerinin ise bir hemşireleri olduğundan onu dede efendiye vermek efkârında oldukları hâlde dede efendi razı olmamakla bilâhare meşâyıh-ı Mevlevî ve bahusus Hacı Hüsameddin Efendi hazretleri tarafından olunan emr ü irade üzerine zarurî rıza göstererek tezvîc ile müşarünileyh Şeyh Ali Efendi hazretlerinin eniştesi oldu. Müşarünileyh dede efendinin o kadar zühd ü takvası var idi ki hatta zifaf gecesi saat üçe kadar âdet-i kadîmeleri üzere tilâvet-i Kur'ân ile meşgul olup badehu Şeyh Ali Efendi hazretleriyle sair ehl-i beyt-i âlîyi odasına cem' ve celp ederek pek çok muhabbet ve pend ü nasihat ettikten sonra herkes odalarına çekilip dede efendi hazretleri odalarında harem-i âlîleriyle kalmışlardır. Ve öyle düğün ve cemiyet icra edilmeyerek âdet-i kadîme üzere selâmlıkta yani dâ'ire-i hazret-i şeyhte bazı komşu ve ihvân-ı tarîkat ile birlikte akşam taamı olunup sonra salât-ı ışâ cemaatle eda edilerek hazret-i şeyh ile beraber harem-i sa'âdete teşrif buyurmuşlardı. İşte evsâf-ı âlîleri kaleme gelmez bir sultan idi.

Öyle şeyh efendinin eniştesi oldum diye ahval ve efkârı asla ve kat'a tegayyür etmedi. Müşarünileyh dede efendinin min-tarafillâh bu abd-i âsîye olan şevk ü muhabbetleri iktizasınca günbegün zühd ü takva ve aşk-ı Mevlânâ tezayüt etmeye başladı. O dereceye resîde oldu ki artık eyyâm-ı sâireda dahi ara sıra Mevlevîhaneye gitmeye başladım. Ve ekseriya cuma günleri [318] Mevlevî elbisesini iksâ ile müşarünileyh dede efendi hazretleriyle beraber Hazret-i Eyyûb-i Ensârî radıyallâhu anhu efendimiz hazretlerinin civâr-ı âlîlerinde Bülbülderesi'nde müşarünileyh Mesnevîhân Hazret-i Hüsameddin kuddise sırruhu'l-azîz hazretlerine giderek çünkü müşarünileyh Hüsameddin Efendi hazretlerinin mesken-i sa'âdetleri evvelâ Dersaadet'te Haci Ayvaz Câmi'-i şerîfi'nde olup muahharen kendilerine olunan işâret-i ma'neviyyeden dolayı Eyüp'te Bülbülderesi'nde olan dergâh-ı âlîye teşrif buyurdular ki orada kendi hâceleri metfun idi, lâkin onların künyelerini bilemem. İşte böyle cuma günleri dede efendi hazretleriyle birlikte gidip Hüsameddin Efendi hazretlerinin dahi teveccühât-ı kudsiyyelerine nail olurdum. Artık tezâyüd-i aşk u muhabbet vücûd fanusundan şu'le-bâz olduğunu dede efendi müşahede ettikçe teveccühât-ı kudsiyyelerini onlar da ziyade ederler idi. O dereceye geldi ki dede efendi hazretlerinin ruhu ve canı gibi oldum.

Bir gün böyle tezâyüd-i aşk u şevkimden Şeyh Ali Efendi hazretleriyle dede efendi hazretleri bahs ü hikâye ederek buyurmuşlar ki "Vakıa İbrahim Efendi

çilekeş değildir, muhibdir; lâkin manevî çilekeşleri pek çok geçmiştir. Binaenaleyh bunu bu daireye alıp şeyh köçeği yapalım" diye karar vermişler. Bu asinin bu karardan haberim yoktur. Dâ'ire-i hazret-i şeyhte bulunan çilekeş Abdullah Efendi işitip bu asiye tebşir etti ki "Sana bir müjdem var. Seni şeyh dairesine alacaklar. Şeyh köçeği olacaksın" dedi. Bu tebşirden ruha gelen şevk ü muhabbet-i Hazret-i Mevlânâ'yı tarif edemem. Çünkü "ez-Zâhiru unvânu'l-bâtını" fehvasınca böyle zâhiren olan terakkiden bâtınen dahi terakki olunduğu istidlâl eder.

Ehl-i tarîkin malûmu olduğu üzere Mevlevîhanelerde olan çilekeşler matbah-ı şerîfte hizmet ile mukim olup ancak bu çilekeşlerden birer veya iki çilekeş yukarı şeyh dairesine alınıp hazret-i şeyhin kahve ocağında hizmet ederler ve bunlara "şeyh köçeği" tabir olunur. İşte o gün ki pazar idi, doğruca gelip dâ'ire-i hazret-i şeyhte ve kahve ocağında oturdum. Mumaileyh Abdullah Efendi. İzmirli ve Sultan Bayezid'de kâğıtçı olduğu hâlde dükkânını akrabasından [319] birisine verip Mevlevîhaneye gelip çilekeş olmuş idi. Ve kendisi gayet ahbap ve güzel bir zat idi. Mumaileyh Abdullah Efendi gelip "Buyurun seni istiyorlar" dedi. Bu asi de kemâl-i şevk ü muhabbetle huzûr-ı hazret-i şeyhe dahil olup kemâ-fi's-sâbık usûl-i tarîkat-ı aliyye üzere baş kesip kapı yanında durdum. Müşarünileyh Kadri Dede Efendi hazretleri buyurdular ki "Şeyh efendi hazretleri buyuruyorlar ki bizim İbrahim Efendi ehl-i muhabbet ve hizmet olduğu ve pazar günleri dairemize bazen büyük zevât-ı kirâm teşrif edip onlara lâyıkıyla hizmet edilemediği cihetle yevm-i mezkûrda burada hizmette mukim olasınız." Fakir cevabımda: "Efendilerimin hakk-ı kemterîde olan lutf u inâyât-ı aliyyeleri zaten derece-i nihâyete varmış olduğundan bunun teşekküründen âciz iken şimdi bir de hizmet-i hazret-i mürşidâneleriyle çerâgiyyet fermanınızı bin can u baş ile aldığımdan, değil el ayak ile baş u can ile bi'l-iftihâr hizmetle ser-i mû kusur etmeyeceğimi ma'a't-teşekkür arz ederim" niyazıyla baş kesip taşra çıktım. Mumaileyh Abdullah Efendi ile beraber kahve ocağına geldim. Mumaileyh bir post getirip odanın bir tarafına koyup "İşte azizim:

Senin de budur postun
Buradan bulursun dostun

diyerek ve "Nidâ-yı yâ-hû'ya kulağın ver, cevap olarak eyvallâh de" gibi bazı tembihat ve nasihat icrasında oldular. Hâlbuki mumaileyh tamamıyla ahvâl-i fakîrâneme muttali olmadığından bilemiyor ki bunun mürebbisi aşktır. Aşk sahibi edîb ü müstakim ve her bir hizmette mâ-fevkini memnun eder. Velhâsıl o gün pek şiddet göstermeyip şöyle âdi hizmetler ile meşgul oldum.

Ertesi pazar günü alessabah fakirhaneden Mevlevîhaneye geldim. Daha dâ'ire-i hazret-i şeyhte kimseler yoktur. Yalnız kahve ocağında Abdullah Efendi vardır. Dedim ki "Erenler, müsaadeniz olursa hazret-i şeyhin odasını süpüreyim, ve bazı tezyinat edeyim." "Pekâlâ olur, siz buranın çilekeşi gibi oldunuz, daha bize danışmak yoktur. Böyle hizmetleri bizden alâ bilirsiniz, sizi onun için buraya aldılar" dedi. Bu fakir bismillah deyip hazret-i şeyhin odasının

evvelemirde yorgancı gibi bütün perde ve döşemelerini indirip yukarıdan aşağıya kadar özenerek bir süs verdim, gayet alâ oldu. Abdullah Efendi gelip gördü ve "Bunu sen yapmadın, belki tâ'ife-i [320] cinden bir hayli cemaat gelip yapmışlardır!" diyerek taaccüp etti. Biraz müddet sonra müşarünileyh Kadri Dede ve Şeyh Ali Efendi hazerâtı harem-i âlîlerinden "Yâ hû!" diyerek çıktılar. Derhâl süratle istikbal ettik. Dede efendi hazretleri buyurdular ki "Odanın penceresinden gördüm, bugün gayet erken teşrif buyurdunuz." Fakir sükût ettim. Abdullah Efendi dedi ki "Erken teşriflerinin sebebi şimdi eserinden ma'lûm-ı devletiniz olur." "Hayrolsun, ne var?" diyerek oda kapısının perdesini kaldırdı. Odaya girdiler. Odanın hâlini görüp müşarünileyh dede efendi hazretleri şöyle tebessümâne o mahmur gözleriyle yüzüme nazar edip bir başka teveccüh ve ihsan ettiler ve gayet tahsin ü aferin ile hoşnûdiyyet-i kesîre gösterdiler. Bu fakir de dede efendi hazretlerinin bu teveccühât-ı kudsiyyeleri şarabından bir mest oldum ki işte o gün bu mestanelik sayesinde ettiğim hizmet fevkalâde idi. Akşamı fakirhaneye avdet için ruhsat talep olundukta, dede efendi hazretleri buyurdular ki "Eğerçi bir mâni yok ise bu gece burada misafir olasınız, Hazret-i Mevlânâ Efendimizin pilâvlarından tenavül edersiniz, mahz-ı feyzdir" buyurdular. Fakir de: "Emr ü ferman efendimizindir!" dedim ve o gece orada kaldım.

Çünkü Mevlevîhanelerde mukâbele-i şerîf akşamı yani o gece matbah-ı şerîfte bulunan çilekeşler, ba'de'l-asr matbahın kapısını kapayıp içeriye bir ferd-i âferîn koymayarak büyük kazan ile pilâv pişirirler. Badehu akşam namazından sonra dedegân, matbah-ı şerîfe cem' olup o pilâvdan tenavül ederler. Ve dâ'ire-i hazret-i şeyhe dahi bir kap ile mahsus o pilâvdan gelir. İşte o akşam orada kaldım. Gece, civar olan ihvan, hazret-i şeyhe gelip saat dört ve beşe kadar muhabbet buyurdular. Badehu herkes yerlerine gittiği gibi fakir de Abdullah Efendi ile kahve ocağında istirahat ettik.

Sabahleyin hazret-i şeyhten ruhsat alarak fakirhaneye gelip Mevlevî elbisesini kalem elbisesine tebdil ederek kaleme gittim. Lâkin bu dergâh-ı şerîfin gece muhabbeti derunuma yangın ateşi gibi sarmaya başladı. Binaenaleyh artık cuma günleri dahi Mevlevîhaneye gidip müşarünileyh dede efendi hazretleriyle beraber Hacı Hüsameddin Efendi hazretlerinin derslerine gidip ba'de'l-avdet o gece orada kalıp dergâh-ı şerîfin [321] hizmetiyle meşgul olurdum. Nihâyetü'l-emr sultân-ı aşk, cûş u hurûşa gelerek nitekim bir vakit Şeyh Hasan Efendi hazretlerinin hanelerine yatağı naklettiğim gibi bu sefer de Mevlevîhaneye nakletmek ister isem de müteehhil olduğum cihetle hem validenin ve hem de haremin rızalarını tahsil biraz müşkül olduğundan artık buna çare aramaya başladım ve çaresiz kaldım. Bir taraftan aşk ve bir taraftan rızâ-yı vâlideyn! İki cami arasında kalmış beynamaza döndüm. Fakat caminin birisi gayet vasi ve müzeyyen olup diğeri ona nisbet mescit olmakla artık selâtîn ve müzeyyen cami durur iken mescit haramdır diyerek ve mihrâb-ı aşka yönelerek ve kalpten bîniyâz olan nâzenîn-i Hazret-i Hüda'ya niyaz ederek hele bir takrîb cüz'îce rızalarını tahsil ettim. Yani haftada iki gece fakirhanede bulunup kusur geceler

Mevlevîhanede olmaklığıma ruhsat aldım. Ve bu ruhsattan husule gelen sürur girdaptan gemisini kurtarmış kaptanın sürûruna döndü.

Binaenaleyh sefîne-i aşkı sâhil-i necâta yani dergâh-ı şerîfe yanaştırıp lenger-i emeli attıktan sonra filika-i şevke râkip olduğum hâlde doğruca huzûr-ı hazret-i şeyhe çıktım. Baş kesip arzuhâlimi takdim ettim. Müşarünileyh dede efendi hazretleri buyurdular ki "Vakıa böyle teşrifinizden gayet memnun oldum. Lâkin müteehhil olduğunuzdan bilemem onların rızaları ne yolda tahsil olunmuştur." Fakir, cevabımda: "Efendimiz, tamamıyla tahsil olunmuştur" dedim. Hazret-i şeyh "Nasıl bakalım?" buyurdular. Şöyle arz ettim ki "Hafta yedi gündür, bir günü validem ve bir günü haremim içindir; baki kalan beş gün biri Mevlânâ efendimiz rızasına, dördü çâr-yâr-ı güzîn efendimiz rızasına nezir olunmuştur." Bu kelâmdan müşarünileyh dede efendi yine bir mestane bakışla tebessüm edip "Aşkınız müzdâd olsun erenlerim!" buyurdular. İşte lenger-i ikâmeti oraya attıktan sonra sabahları saat dörtte Mevlevîhaneden Bâb-ı Seraskerîye, akşam saat onda Mevlevîhaneye devama başladım.

Gelelim hizmet bahsine. Bu bahis böyle kalem ve kâğıt ile arz olunmak adîmü'l-imkândır. Ancak âşıkların vicdanıyla bilinir bir madde olduğundan bunun hakikati erenlerin vicdanına havale olunup fakat bu bapta bir misâl-i zâhirî iradına cesaret ederim. Meselâ vapurun ateşi çoğaldıkça eski hareketinden ne kadar ziyade hareketle ne türlü mesafe kat' edeceği ve fabrikaların ateşi çoğaldıkça makineler [322] ne derecelerde hareket eyleyecekleri ve sefinenin yelkenlerine şiddetle rüzgâr doldukça sefinenin ne suretle sür'at-i hareketi malûmdur. İşte fakirde harâret-i aşk arttıkça dâ'ire-i hazret-i şeyh dahi mumlar gibi yanmaya başladı. Bundan başka zât-ı şâhâneye mahsus olan dâ'ire-i âlînin miftahları dahi nezd-i fakîrîde olmakla orasına aşkımız bir başka aşk ziynet-bahşetti. Hele semahaneyi sual buyurur iseniz, etrafında olan kanâdîl "Lâ şarkiyyetin ve lâ garbiyyetin"[821] sırrına mazhar ve ortasındaki avize bir şems-i münevver olmuş idi. Cenâb-ı Hakk'a hezâr sad hezâr hamd olsun ki sefîne-i aşkımız yelkenlerini rüzgâr-ı muhabbetle doldurup kûy-i cânâna doğru şitâb ettirmiştim.

İşte bu tarih yani yatağı Mevlevîhaneye naklettiğimiz tarih ki târîh-i hicriyyenin bin iki yüz yetmiş senesi Receb-i şerîfidir [31 Mart-28 Nisan 1854], bu tarihten itibaren turuk-ı isnâ-aşerden yani Cenâb-ı Hakk'a gider tarîk-i müstakîmden tarîk-i aliyye-i Mevleviyyeye intisap ederek sultân-ı aşk efendimiz hazretlerine atebe-i sa'âdetlerine baş koydum. Gerçi bundan evvel bir hayli zaman mumaileyh Şeyh Hasan Efendi hazretlerinin tekke ittihaz buyurdukları hâne-i âlîlerinde pek çok hizmetler etmiş isem de mumaileyhten yed tutulmayıp yalnız muhabbet eseri olarak bahr-i aşkta sandal ile mehtaba çıkarcasına kıyılarda geşt ü güzâr olunur iken, mahzâ lutf u kerem ü inayet ile zuhur eden sefîne-i feth-i mübîn bu asiyi alıp enginlere atmıştır. Bu deryanın suyu âşıkânın gözleri yaşıdır. Bununla mukaddem ve muahher zünûblar yıkanır ve ni'met-i

821 "Ne doğuya ve ne batıya mensub olmayan..." Nur, 24/35.

gayr-ı mütenâhî olan cemâl-i pâk-i ulûhiyyete vuslat müyesser olur. Burada ihvan tarafından sual olunur ise ki "Madem ki sefîne-i aşka râkib olup pupasına gidiyorsunuz, elbette kûy-i cânâna vâsıl olacağınızda şüphe yoktur. Acaba bu da müyesser ve fetholdu mu?" Evet burasını da aşağıda mahallinde arz ederim, yani kûy-i cânâna vusulümü ihvana tebşir ederim.

Şimdi gelelim ahvâl-i perîşânımıza. İşte hâl bu merkezde olup böyle leyl ü nehar dergâh-ı âlîde hizmetler ve aşk muhabbetler ile bir hayli demler sürülmüştür. Vaktaki ramazân-ı şerîf [29 Mayıs-26 Haziran 1854] geldi, artık bu fakir bu ayda kalemi ruhsatla tatil ettim. Âmânın aradığı bir göz iken Cenâb-ı Hak iki göz ihsan etti. O ramazân-ı şerîfte tamamıyla dâ'ire-i hazret-i şeyhte îfâ-yı hüsn-i hizmet ile makbûl-i [323] erenler oldum. Bu fakirin endamım Mevlevîler içinde birinci addolunduğundan Şeyh Ali Efendi hazretleri bazen Sultan Bayezit Câmi'-i şerîfine teşriflerinde dergâhtan başka kimseyi almayıp bizzat bu fakiri alır idi. Ve müşarünileyh hazretleri sülâle-i Cenâb-ı Mevlânâ'dan olduğu cihetle sikke-i şerîfin simit tabir olunur etrafını destâr-ı şerîfle örter idi. Yani evlâttan olmayanlar sikke-i şerîfin etrafını açık bırakıp destarı yukarısından sarar, lâkin evlâttan olanlar açık bırakmayıp sikke-i şerîfin etrafını örterler ve sülâle-i Cenâb-ı Mevlânâ'dan olduğunu herkes bilip binaenaleyh cümle tarafından tazim ve riâyet-i mahsûsa olunur idi. Fakir dahi arz olunduğu üzere elbisem gayet alâ ve bâlâ ve düzgün olduğu hâlde Câmi'-i şerîfte müşarünileyh hazretlerinin arkasında ve sâye-i aşkta mestane ve müştâkâne semahanede Sultan Veled devri icra eder gibi aheste beste etrafa nîm nazar ile edîbâne tavr u hareketle yürür idim. Câmi'-i şerîfte olan halk hayran ve sergerdân kalırlar ve hele vaizler, hafızlar, raks-ı mestânemi göricek aşka gelirler idi. Ahvâl-i ramazân malûm yâ, Câmi'-i şerîfte vaizlerin karşısında bir müddetçik durup dinler idik. Vaiz aşka gelip tahta başında raksa gelir gibi ellerini tahtaya vurarak pür-neşe olurdu. Ve hafızların karşısında durur isek, dört elif miktarı medleri kemâl-i aşk u şevklerinden bilemeyip hüsn-i savt ile sekiz elif miktarı med eder ve gözünü aşk-ı hazret-i şeyh çekerdi. İşte güya Hazret-i Mevlânâ efendimiz teşrif buyurmuşlar gibi herkes edîbâne nazar ve selâma muntazır olup hazret-i şeyh de şöyle nîm baş keserek iltifat buyurur idiler. Lâkin hadâset-i sinni cihetle pek çok muztarip olup hemen ikindi namazını eda ederek hayvanına râkiben, bu fakir de yanında mâşiyen dergâh-ı şerîfe avdet ettik.

İşte ibtidâ-yı sülûk-i fakîrîdeki birinci ramazân-ı şerîf vasfa gelmez, tarif olunmaz bir ramazan olup elhâletü hâzihi neşesi cân-ı dimâgımdadır. "Zaman olur ki hayali cihan değer" fehvasınca şimdi hayaliyle neşe-yâb oluyorum.

Vaktaki bayram oldu, o günde cümle dedegân, hazret-i şeyhin rikâbında olarak civarda olan Câmi'-i şerîfte bayram namazı eda olunup badehu avdetle doğruca semahaneye gelinip usûl-i tarîk-i aliyye üzere muayede icra ve gülbang-ı Hazret-i Mevlânâ keşîde buyurulup [324] badehu fakir de dâ'ire-i hazret-i şeyhe avdet edip üç gün bayramda gelen ve giden züvvârı kemâl-i aşk u muhabbetle alkışlayarak hizmetlerinde ser-i mû kusur olunmamıştır. Badehu fakirhaneye avdet ile onların dahi rızaları tahsil olunmuştur.

Ba'de'l-îd günlerden bir gün, bilemem ne zuhurat olduğunu müşarünileyh Kadri Dede Efendi hazretleri fakiri alıp dergâh-ı şerîfin büyük bahçesine doğru gitmek bahanesiyle birlikte geşt ü güzâr olunur iken şöyle nutka avaz edip buyurdular ki "Erenlerim, sizin hizmetinizden gayet müteşekkir ve memnun ve hem de mahcubuz, lâkin elden ne gelir cümlemiz Hazret-i Mevlânâ kuddise sırruhu'l-azîz efendimizin kapısının gedâlarıyız. Lutf u ihsan onlarındır. Size Hazret-i Mevlânâ efendimizden bir veled ihsan buyurulmuştur, tebşir ederiz" diye hatm-i kelâm buyurdular. Derhâl huzurlarında baş kesip lutf u ihsanlarına fevkalâde teşekkürler ve Cenâb-ı Hakk'a hezâr hamd ü senalar olunmuştur. O zaman harem-i fakîrî hamile olup vaz'-ı hamline dahi bir cüz'î müddet kalmış idi. Artık aşk u şevkimden oralara sığamayıp hemen o akşam ruhsat alarak fakirhaneye geldim. İşbu ihsân u inâyet-i ilâhiyyeden harem ve validemi haberdar ettim. Onlar da cümleten memnun oldular. İşte o saatte gönlüme tulû etti ki ismini teberrüken Hüsameddin Çelebi tesmiye edeyim. Vaktaki müddet-i haml tamam olarak sırrımın zuhuru karîb oldu. Çünkü "el-Veledu sunvu ebîhi"[822] fehvasınca böyle bir zamân-ı aşk u muhabbette zuhur eden ve hazret-i sultân-ı aşkın sâye ve himmetiyle vücut bulan abdin elbette herkes teşrifine muntazırdır.

Vakit yakın olduğundan birkaç gün Mevlevîhaneye gidemeyip Hazret-i Hüsameddin Çelebi Efendi'nin teşrifine muntazır oldum. Akşam ezanından sonra can kulağıma münadiler nida etmeye başladığından bildim ki gelmesi karîbdir. Derhâl fakirde kemâl-i aşk u muhabbetimden iki gözlerimden yaş dökerek Cenâb-ı Mevlânâ efendimizin atebe-i sa'âdetlerine baş koyup zikre meşgul oldum. Müjdeci gelip tebşir etti ki "Bir oğlunuz oldu!" Önümde ezânî saat mevcut idi, nazar ettim ki iki buçuğu altı dakika geçmiş. İşte bin iki yüz yetmiş senesi Zilka'de-i şerîfin [Ağustos 1854] üçüncü perşembe gecesi saat iki buçuğu altı dakika geçerek Hüsameddin Çelebi [325] dünyaya gelmiştir. Cenâb-ı Resûl-i Ekrem Efendimiz hazretleri bir hadîs-i şerîflerinde şöyle buyurmuştur ki "Hakku'l-veledi alâ vâlidihi en yuhsine ismehu ve yuhsine merda'ahu ve yuhsine edebehu. Fe-innehu mes'ûlun anhu yevme'l-kiyâmeti ve mu'âhazun bi't-taksîri fîhi."[823]

İşte hamd olsun ismi güzel olduğu gibi sütü dahi validesinden idi. Edebi ise sâye-i Mevlânâ'da müeddep idi. Yani dünyaya meyl ü muhabbet etmez idi. Bundan büyük edep yoktur azizim.

---

822 "Çocuk, babasının aynıdır." Aşçı Dede, buraya bir not ilâve ederek "Sunv'un manası çoktur. Birisi de sâd'ın zammıyla hurma ağacının bir kökten çıkan iki veya üç veya ziyade fidanlarının her çatalına denir. Burada murat bu manadır azizim" açıklamasında bulunur.

823 "Güzel bir isim koyması ve güzel bir şekilde emzirip yetiştirmesi, çocuğun babası üzerindeki haklarıdır. Baba, kıyamet günü bu konuda sorgulanacak; eksiklik olması durumunda sorumlu tutulacaktır." *Şu'abu'l-îmân*, c. 6, s. 401. Burada "Hakku'l-veledi alâ vâlidihi en yuhsine'smehu ve yuhsine min marda'ihi ve yuhsine edebehu" şeklinde olup zayıf olduğu belirtilmiştir.

İmam Hasan radıyallâhu anhu efendimiz hazretlerinin ism-i şerîfleri ve büyük pederim de sulehâdan olduğu cihetle teberrüken onların ismini de ilâve ederek Hasan Hüsameddin namıyla kulağına ezân-ı Muhammediyye kıraatle bi'l-aşk ve'l-muhabbet ismini kendisine teslim ettim. Valideleri Hamîde Hanım buğday renkli idi, gördüm ki tıpkı validesine benzer. Yani aynı validesi gibi, rengi ve gözleriyle kaşları bu fakirden bir eser göremedim. Teessüfâne nazar eder iken kalbime "Zâhirî validesine, bâtını sana benzer" dediler: "el-Veledu sunvu ebîhi"[824] işte budur!" işareti atıldı. İşaretten artık fevkalâde sürur u huzur hâsıl olup çelebi efendimizin hizmetleriyle meşgul olmaya başladım ve ara sırada Mevlevîhaneye gidip oranın işlerini tesviyede kusur etmiyorum. Ancak geceleri fakirhaneye mihman oluyorum.

Bu sırada Rusya devletiyle muharebe kokusu çıkmaya başladı, aklâm-ı harbiyyenin işleri çoğalmaya yüz gösterdi. Binaenaleyh öyle evvelki gibi boş vakit bulamadığımdan artık gün aşırı Mevlevîhaneye gidilemediğinden müşarünileyh dede efendi hazretlerine keyfiyeti arz ettim. Buyurdular ki "İşte asıl hizmet-i ubûdiyyet ve çilekeşlik, ibâdullâhın işlerini vakt ü zamanıyla rüyet ve tesviye etmektir. Bunun için ruhsattır, yalnız pazar günleri bulunursanız kâfidir" iradeleri üzerine yalnız pazar günleri gidip dâ'ire-i hazret-i şeyhte kemâ-fi's-sâbık hizmetle meşgul olurdum. Ve müşarünileyh dede efendimiz dahi her zaman "Hüsameddin Çelebi oğlumuz nasıl iyi midir?" diye sual buyururlar idi ve hizmetlerinde tekâsül olunmamasını dahi başkaca tavsiye ve irade ederlerdi. Malûm ya zaten evlât! Ve bundan başka Hazret-i Mevlânâ kuddise sırruhu'l-azîz efendimiz hazretlerinin ihsân-ı ma'nevîleri ve bahusus Hazret-i Hüsameddin Çelebi kuddise sırruhu'l-azîz efendimiz hazretlerinin nâm-ı şerîfi ihsan olunmuş. Artık ne türlü hizmet edeceğimi bilemez idim. Bu sırdan kimse haberdar olmadığından "Bu kara [326] biber oğlanı ne çok seversin?" derler idi. Fakir cevabında: "Evet kara biber taamların nasıl lezzetini getirir ise bu çelebi efendi de aşk u muhabbetin öylece lezzetidir" der idim. Asıl ismi nesyen mensiyyen hatırlardan ferâmûş olunup valideyn ve sair ihvan "çelebi, çelebi" diye yâd ederler idi. Sonra bir yaşını tecavüz etmeye başlayınca "Hüsameddin Çelebi" diye yâd olunurdu. Hatta bülûğa erip kaleme çerâğ oluncaya kadar "Hüsameddin Çelebi" derler idi.

İşte bir yaşında iken, mümeyyizimiz Muhtar Efendi, Rumeli koluna ordu defterdarı nasb buyurulan Hacı Rüsuhi Efendi hazretleri maiyetine memur olup Rumeli tarafına gitmekliği cihetle bu fakir, yerine mümeyyiz vekili olup bunun maaşından bir haylice akçeler ve yevmî nân-ı azîz ve guşt ve şehriye bir yem tayinatı fakire muvakkaten ita olundu. Bu ihsan dahi sultân-ı aşk tarafından Çelebi Efendi için olduğunu bilip ziyadesiyle memnun oldum ve hizmetine daha ziyade itina ettim. Şa'îr ve samanı ekl etmeye hayvanım olmayıp ancak bir ufak tay-ı Arabî ki Hüsameddin Efendi idi, bu da o vakit daha yem yemeye muktedir değil idi, mezkûr yemi şekere şüküre (?) tebdil ile tayı besler idim.

824 "Çocuk, babasının aynıdır."

İcar ile ikamet eylediğimiz hane ki yukarıda arz olunduğu üzere Lâleli Câmi'-i şerifi karşısında çıkmaz sokak içinde idi, bir gün sabahleyin civarımızdan harîk zuhur etmekle mezkûr hane muhterik oldu. Artık derakap hane buluncaya kadar süt biraderim Ahmed Bey'in Beşiktaş'ta olan konağına müsâfereten gittik. Mumaileyh süt biraderim Ahmed Bey, validesinin sütü olmadığına ve Kandilli'de hanemizin ittisalinde komşumuz olduğuna binaen validem süt vermiştir. Hatta sağ memesinin sütü az olup onu bu fakire tahsis edip sol memesinin sütü gayet çok olmakla bir ri'âyet-i mahsûsa olsun diye onu Ahmed Bey'e tahsis etmiştir. Sonra mumaileyh Ahmed Bey'i Musika-i Hümâyûn'a verdiler. Oradan cennet-mekân Sultan Abdülmecid Han hazretleri görüp gayet beğenmiş olduğundan içeriye alıp mabeyinci etti. Ara sıra gider idim. İşte validem ve haremim ve Çelebi Efendi cümleten konağa gittik.

Akşam oldu, mabeyinden geldi. Bizleri böyle göricek fevkalâde memnun oldu: "Hayrolsun, böyle teşrif ettiğiniz yok idi, ne oldu?" dedi. Hanenin ihtirâkından haber [327] vericek, "Böyle şeye insan sevinmez, ammâ pek çok memnun oldum ve sevindim, çünkü cümleten buraya teşrif buyurdunuz. Artık sizin için hane aramak yoktur. İşte benim de arzu ettiğim budur" dedi. Çünkü mumaileyh Ahmed Bey'in valide ve pederi cümleten vefat edip akraba ve taallukatından kimsesi kalmamış idi. Yalnız bir haremiyle bir baldızı ve bir de kayın validesi var idi. Zaten bizim valide, süt validesi olup asıl validesinden ileri sever idi. Fakir "Olmaz beyim" diye biraz ısrar etmiş isem de, asla fayda vermedi. Zira mumaileyh Ahmed Bey o zaman eğerçi yedinci kurenadan ise de zât-ı şâhânenin gayet sevgilisi olup efkâr-ı şâhâne bunu serkurenâ etmek olmakla ayda birisini başmabeyinci edip bir aydan sonra tekaüt edip diğerini serkurenâ eder idi ki hatta Ahmed Bey'e nöbet gelsin. Bunun için vükelâ da cümleten Ahmed Bey'in hatırını ele almak isterlerdi. İşte fakirin böyle ısrarıma karşılık: "Sen karışma, validem buradan bir yere gitmeyecektir. İşte konak, işte hizmetkârlar, işte para! Daha ne istersiniz? Cümleten birlikte olup zevk ü sefa edelim" buyurdu. Ve hatta sûret-i latîfede olarak "İster isen, Serasker Rıza Paşa hazretlerine söyleyeyim, sana emr-i kat'î versin" deyicek, fakir: "Estağfirullâh beyim, o manaya değildir. Efendimize ısrarım ancak ma'lûm-ı devletinizdir, hane hane üstüne olmaz derler" dedim. Cevabında: "İşte bahçe tarafında olan daireyi sana tahsis ettim, hareminiz ile orada akşamları rahat edin. Validem ile biz de bu dairede oluruz" buyurdular. Artık bunun üzerine "İrade efendimizindir" demeden başka söz kalmadı. Çünkü bilirim ki bu lutf u ihsanlar cümlesi Hüsameddin Çelebi içindir. Gerçi Hüsameddin Çelebi zâhirde ufaktır, manada pek büyüktür. İşte bu hâl üzere konakta kaldık.

Oradan kaleme devam etmeye başladım. Ve harîk münasebetiyle iki üç gün kaleme gidemedim. Sonra gittim, Hassa Mümeyyizi Halil Efendi ve sair mümeyyiz efendiler sual ettiler: "Nerede hane icar olundu?" diye. Fakir de keyfiyeti tafsilen beyan ettim. Âlem bu ya, dost düşman eksik olmaz. Birtakımı memnun olup ve birtakımı zâhiren memnun ve bâtınen haset ettiler. Mumaileyh Ahmed Bey'in o zaman evlâdı yok idi, artık Hüsameddin Çelebi'ye

ziyadesiyle muhabbet etti. Zaten Çelebi Efendi de gayet tuhaf ruhlu bir çocuk [328] olduğundan bütün gün uşakların kucağında şurada burada, güya Ahmed Bey'in çocuğudur, nâz ü na'im ile zevk ü sefada idi. Aradan dört beş gün mürurunda bir gün Ahmed Bey, fakiri nezdine ve bir tenha odaya çağırıp "Birader, konağın irat ve masrafı görüyorsun ya bir ayvazın elindedir. İsterim ki zatınız her şeye nezaret edesiniz." Filhakika bir âkıl kefere ayvaz idi, her şey elinden gelir idi. Sureta konağın ayvazı gibi idi. Fakir de memnun oldum. Derhâl ayvazın hesabını görüp ruhsat verip yerine diğer ayvaz alıp her bir umûr u husûsât fakire ihale olundu. Lâkin şimdi vaktiyle kaleme gidip gelmek biraz müşkül olduğundan artık çarşıdan alınacak bazı şeyleri de kaleme celp etmeye başladık ve bir uşak dahi beraberce gelip gitmeye başladı.

Velhâsıl günbegün iş ilerledikçe hussâdın hasetleri müzdâd olmaya başladı ve bazı dahi mücevherâta dair alınacak şeyleri kuyumcu Batrak kaleme getirdikçe bir başka süs oluyor. Hâlbuki fakir bu sevdalarda olmayıp aşk u muhabbet arzu ve sevdasıyla dem-güzâr isem de ne çare ki tabiî zarurî fakirde görülen nîm mabeyinci süsü hussâdın hasetlerini ziyade etmeye başladı.

Bir sene kadar böyle zevk ü sefa ile dem-güzâr olduk. Ahmed Bey'de ikinci mabeyinci olup her şeyi iki katlı oldu. Fakat Rusya muharebesi de iki katlı oldu. Yani Rusya, Kars'ı alıp Erzurum'a altı saat mesafede olan Hasan Kalesi'ne gelmiş, Rusya'nın böyle ileri hücum ve hareketinden Anadolu Ordu-yı Hümâyûn Ruznamçe Müdürü bulunan Şükrü Efendi zaten müsin ve alil olmakla biraz aklına hiffet gibi gelip li-ecli't-tekâüd Dersaadet'e izamıyla yerine diğerinin gönderilmesi Ordu-yı Hümâyûn Müşiriyetinden inha olunmuştu. Ruznamçeciliğe mahsus iki bin beş yüz kuruş maaş ve bir nefer miralay tayinatı olup o zaman Ordular Ruznamçe Müdürü bulunan mumaileyh Halil Efendi, fakirin hâlimden gayet içtinap edip yani bir gün bu benim yerimi alacaktır zann-ı fâsidesiyle fakiri Şükrü Efendi'nin yerine göndermeyi efkâr eder imiş. Bir gün hafiyyen tezkire ile istifsar etti. Yani böyle bir memuriyet vardır, ister iseniz sizi göndereceğim dedi. Fakir de cevabında: "Akşam birader beye ifade edeyim de ona göre cevap veririm" dedim. Akşam oldu, beyefendi [329] mabeyinden geldi. Yanına çıktım, keyfiyeti arz ettim. Buyurdular ki "Birader, iki bin beş yüz kuruş ve miralay tayinatı haylice akçe demektir. Şimdi mâni olsam olmaz, çünkü görüyorsunuz zât-ı şâhânenin hâlini. Olur ki bir şeyden gücenir de beni de mabeyinden çıkarır, sonra siz de bu kadar maaştan olmuş olursunuz. Bu bapta hemen kabul etmeniz lâzımdır. Lâkin bu gün de Rusya'nın ordusu Erzurum'a altı saat mesafede olup çoluk çocuk götürmeye rızam yoktur. Şimdilik yalnızca teşrif buyurun, bakalım sulh olacak diyorlar. O zaman çocukları aldırırsınız ve hem de valideyi yanımdan ayırmam. İster iseniz hareminizi pederin yanına bırakın" buyurdular. Birader beyin tamamıyla gönlü razı olmadığını anladım ise de artık fakir de bu da taraf-ı ilâhiyyeden bir lutf u ihsandır diye bu nimeti terk etmeye gönlüm razı olmadığından hayruhu ve şerruhu minallâhi ta'âlâ diyerek ferdâsı günü kaleme gelip gideceğimi ifade ettim.

Mumaileyh Halil Efendi inhâ-yı müşîrîye, fakirin memur ve tayinimi derkenar ile Dâr-ı Şûrâ-yı Askerîye havale etti. Artık konağın muhasebesine rüyet ile diğer bir adama teslim edip hemen memuriyetimin icrasına müterakkıp iken Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'den inhâ-yı mezkûr üzerine şöyle ilâm olunmuş ki "Mumaileyh Şükrü Efendi'nin şimdilik tekaütlüğü uyamayacağından ruznamçeçiliğe mahsus olan iki bin beş yüz kuruştan bin kuruşun mumaileyh Şükrü Efendiye itasıyla kusur bin beş yüz kuruş maaş ve miralay tayinatıyla fakirin memur ve tayin ile badehu orduca hall-i vukû'unda mezkûr bin kuruşun ruznamçecilik maaşına zam ve ilâvesi karar verilerek" taraf-ı Seraskerîden mucebince buyruldusuyla kâğıt kaleme geldi. Mumaileyh Halil Efendi kâğıdı fakire verip "Ne çare birader, çok teessüf ettim ise de inşâallâhu ta'âlâ karîben maaşınızı hadd-i nisâbına iblâğa buraca biz de çalışırız. Takdîr-i ilâhî böyle imiş" diyerek bazı pend ü nasihat ile gönlümüzü aldı. Fakir de tefekkür ettim ki birader beye söyleyeyim. Lâkin mumaileyh Şükrü Efendi zaten kalemin emektarı ve bundan başka kalender bir fakir derviş ve bir âşık-meşreb olup sonra iş ber-aks olup bunun gönlü fakirde kalacağından ve miralay tayinatı ise seferî hesabıyla on altı hayvan yemi verileceğinden cem'an yekûn maaşımız [330] dört bin kuruşa karîb olup bu kadar para ise bu asiye pek çoktur diyerek sükût ile kabul ettim.

Derakap esnâ-yı râh masarifi için sarraftan akçe istikraz edip valideyi birader beyin yanında bırakıp haremim ile Hüsameddin Çelebi'yi alıp Kandilli'ye pederin yanına gittim. Fakat gönlüm arzu eder ki pederi de beraber alıp gideyim. Çünkü daha taşraya hiç gitmemiş olduğumdan ve yanımda candan kimse olmadığından akşam peder ile müzakere edip o da fakirin gönlüm gibi beraberce gitmeyi arzu eder imiş. Haremimizi, Çelebi Efendi ile pederin haremi ki üvey validem idi, zaten cümlesi birlikte oturur idiler, bunları büyük validem ve halam Esma Hanım'ın yanına bıraktım. Maaş ve tayinatımdan bunlara haylice şey sipariş yaptım. Artık hazırlanıp ahbap ve ihvan ile veda'a başladım. Lâkin Rusya, merkez-i ordu-yı hümâyûn olan Erzurum'da demek idi. Her kim ile veda eder isem, hayır dualar ederler ve "Cenâb-ı Hak yardım etsin efendi biraderimiz" derler idi. Ve bazı büyük zevat dahi "Ah İbrahim Efendi, böyle bir zamanda Erzurum'a gidilir mi? Ve Anadolu Ordusu'na ruznamçeci oldunuz, ordu nerede, asker nerede! Artık Cenâb-ı Hak selâmetler, hayırlar ihsan etsin" diye dualar ederler idi. Hikmet-i Huda bunların bu sözlerinden asla ve kat'a gönlüme bir şey gelmez idi. Yani havf etmez idim. Güya ki Kâğıthane'ye seyre gidiyorum gibi gönlüm pür-aşk u muhabbet idi. Çünkü mukaddemce arz olunduğu üzere sefîne-i muhabbet, deryâ-yı aşkta mihnet-i belâlara göğüs vurarak seyretmekte ise de daha kûy-i cânâna vâsıl olmamış idi. Binaenaleyh hiçbir şey gönlüme hatıra olmazdı. İnşâallâhu ta'âlâ kûy-i cânâna vüsulümüzü ahd-i karîbde ma'a't-teşekkür ihvân-ı âlî-i uşşâka arz ederim azizim.

BU FASIL DÖRDÜNCÜ ORDU-YI HÜMÂYÛN RUZNAMÇECİLİĞİ MEMURİYETİYLE ERZURUMA AZİMETİM VE ORADA OLAN AHVALİM VE KÛY-İ CÂNÂNA DUHULÜM BEYANINDADIR

[331] Bâlâda arz olunduğu üzere bâtınen sefinemiz deryâ-yı aşk üzerinde pupasına ve derd ü muhabbet emvâcına göğüs vurarak kûy-ı cânâna doğru şitâb etmekte olduğu gibi, zâhiren dahi peder ile vapura râkiben akşam ezanıyla beraber Fener'den İstanbul'a elveda diyerek Bahr-i Siyâh'a vapurumuz baş vurdu. Fakir daha İstanbul kapısından taşra çıkmamış olduğumdan böyle ilk seferde ahval dîger-gûne oluyor; yani insanın gözüne âlem bir başka suretle tecelli ediyor. Artık gariplik her cihetten baş göstermeye başladı. Hele pederim yanımda olduğundan onunla bir miktar müteselli olur idim. Ezcümle Hüsameddin Çelebi henüz iki yaşına girip zamân-ı muhabbeti gelmiş ve müşarünileyh Kadrî Dede Efendi ile reşadetlû Şeyh Ali Efendi hazretlerinin aşk u muhabbetleri bi-hakkın kaddimi bükmüş ve validemin bir tanesi olup fakire olan muhabbeti asla ve kat'â kalem ile tavsif ve tabir edemem. Hani ya derler ki "Senin yoluna canımı feda ederim"; böyle söz değildir, muhakkak muhakkak feda edenlerden idi. Binaenaleyh onun ahvali bütün bütün gönlümü muztarip etmiş idi. Büyük validem ise artık onu söylemeyim, validemden on kat ziyade idi. İşte daha sair akraba taallukat Karadeniz'in balıkları gibi sefine-i fikri sardılar. Pederim bu hâlimden agâh olup düşünmesin diyerek artık ne yapacağını bilmez idi. Pek çok eski zaman hikâyelerinden söyler, fakiri güldürür idi. İşte bu hâl ile akşamın garipliği ve bu asinin garipliği ictimâ-yı sâkineyn gibi olup bir müddet sonra akşamın garipliği hazf olunup leylin zulmeti etrafımızı ihata etmekle bi'z-zarûre uykuya yatmak evlâdır diyerek atebe-i Cenâb-ı Mevlânâ kuddise sırruhu'l-azîz efendimiz hazretlerine baş koyup uykuya ve gariplik efkârından cem'iyyet-i âlem-i ervâha geçtik.

Sabah oldu, namaza ve Cenâb-ı Hakk'a niyaza meşgul olup etrafımızı sarmış olan balıklar biraz dağılmış idiler. O gün pür-zevk u sefa ile akşamı ettik. İşte bu hâl ile Siyah Deniz'in yüzünü ak ederek lehu'l-hamdu ve'l-minne mahzâ Cenâb-ı Mevlânâ kuddise sırruhu'l-azîz efendimizin imdâd-ı rûhânîlerinden olarak İstanbul'dan nasıl ayrıldık ise öylece Trabzon'a vâsıl olduk; yani Kâğıthane denizinde gider gibi fırtınasız ve dalgasız gittik. Hatta "Bu denizin bu mevsimde böyle uyuduğunu görmedik" dediler. Derhâl şöyle gönlüme [332] geldi ki hâmil olduğumuz deryâ-yı aşk, Karadeniz'i bastırıp harekete mecâli kalmadı, çünkü şubat içinde böyle hava olmaz idi, meğer ki lutf-ı ilâhiyye ola.

İşte bi's-sıhhat ve's-selâme Trabzon'a muvasalat müyesser olup o zaman Trabzon sevk memuru bulunan Kaymakam Osman Bey'in konağına misafir olup iki üç gün istirahat olunarak Erzurum'a hareket olunmak üzere lâzım gelen hayvan istikra olundu. Mumaileyh Osman Bey dediler ki "Biraz yollar bozuktur. Batum'dan gelip orduya gidecek yedi sekiz nefer vardır; onları da size terfîk edeyim. Hem hizmetinizde olurlar ve hem de bir cemiyet ile gitmiş olursunuz." "Buna teşekkürler ederim" dedim.

İşte neferât ile beraber yola revan olduk. Trabzon derelerine vurarak Cevizli'ye doğru gidiyoruz. O gün akşama kadar öyle dere içinde gittik. Dağlar etrafımızı sarmış, her dağın başında tek tük birer hane görünüyor. Zannediyordum ki işte ilâ-âhirihi böyledir. Erzurum denilen mahal de dağlar arasında bir yerdir. Doğrusu efkârım ziyadesiyle mütegayyir oldu. Velhâsıl bazen öyle ufacık ova gibi yerler görünüyor. Nihayet mekkârecilerden sual ettim. Onlar Erzurum'u beyan etmeye başladılar. O zaman aşk ve neşem ziyadelendi.

Bayburt'a vardık. Alay İmamı Trabzonlu Hakkı Efendi memuriyet ile orada imiş. Zaten bildiğim değil. Lâkin doğruca hükümet konağına indik. Onlar da orada bulunmakla fakiri kendi konağına alıp getirdi ve bir gün dahi bırakmayıp misafir etti. Kendisi hoca, güzel adam olup güzel muhabbet ettik. Oradan hareket edip yolda Müşir Selim Paşa hazretlerine mülâki olduk. Çünkü Çerkes İsmail Paşa hazretleri ordu müşiri olup fakirden bir ay evvel hareket etmiş idi. Selim Paşa hazretleri İstanbul'a avdet ediyor. Selâma muntazır olduk. Fakiri sual ettiler. Haber verdik. Sûret-i latîfede: "İşte bu efendiler böyledir. İş bitti, şimdi kalemtıraş ile muharebeye gidiyorlar!" diyerek gülüştük. Buyurdular ki "Sakın havf etmeyin, barışık olmuştur. Rusya, askerini bir taraftan çekiyor. Şimdi artık Erzurum pek emn ü emân ve cümle memurin istirahat üzeredir" diye tebşir ettiler. Zaten fakir İstanbul'da iken ihvan tarafından söylenen sözlerin tesiri olmayıp "Tevekkeltü ta'âlâllâh" demiş idik. Onun için gemimiz [333] batmadı. Müşarünileyh hazretlerinden ayrıldık. Lâkin kendisi ve dairesi halkı cümleten Arap gibi siyah olmuş ve yüzlerini ve gözlerini sarmış idiler. Mekkârecilerden sual ettim. Dediler ki "Buraya kadar kar yoktur, lâkin ileride kar ve soğuk çoktur. Yarınki konakta biz de başlarız sarınmaya." Filhakika ilerisinde biraz kardan ve soğuktan zahmet çekildi. Hamd olsun öyle şikâyet edecek kadar da değil. Lâkin etraf kar, biz dondurma tenekesi gibi ortasında dönerek gidiyoruz.

Hele hamd olsun, bir cebel üzerinden Erzurum ovası müşahede olundu. Görür görmez fakirden neşe kutusu, balyemez topu patlar gibi patladı. Aşk, cûş u hurûşa gelip bülend avaz ile okuduğum *Na't-ı Mevlânâ* dağları çınlattı. Ve yanımızda bulunan askerler dahi fakirin neşesiyle neşeyâb olup onlar da kayabaşı türkülerini aldırdılar. Mekkâreciler de hayvanları neşe ile sürmeye başladılar. İşte o cebel başında zuhur eden neşem bir ay fakire kâfi olup o neşe ile Erzurum'a dahil olduk. Çünkü Trabzon'dan çıkıp oraya gelinceye kadar dağlar ve karlar içinde yuvarlanarak gelmiş idik. İşte bir akşam üzeri Erzurum'a muvasalat olundu.

Ordu-yı mezkûr Jurnal Başkâtibi Edhem Efendi zaten İstanbul'da ahbabımızdan ve bir müddetçik kalem refikliğimiz var idi. Doğruca onun konağı sual olunup oraya misafir oldum. Malûm ya, o vakit telgraf olmadığından kimsenin kimseden haberi yoktur. Mumaileyh Edhem Efendi hemen gelip boynuma sarılıp öpüştük. "Bu ne gülüş?" diye sual ettiler. Haber verdim. Gayet memnun oldular. Ertesi günü beraberce daireye gittik, Müşir Paşa hazretlerini gördük. İltifat buyurdular. Badehu Defterdar Hâlet Beyefendi hazretlerini gördük. Müşarünileyh hazretlerini işte orada gördüm; evvelce hukûk-ı zâhir yok idi. Ordu Muhasebecisi Mehmed Sâkıb Efendi ile dahi görüşüldü. Muhasebeci efendi dahi bir ay evvel Dersaadet'ten hareket etmiş idi. Dersaadetçe muhabbet olunmuş idi. Badehu odamıza gelip efendiler ile görüşüp işlere bed' ü mübâşeret eyledim. Şimdi Beyrut Muhasebecisi Şerif Efendi o zaman fevkalâde tertibattan sekiz yüz kuruş maaşla ruznamçe kalemine müstahdem idi ve kendisi zaten Erzincanlı idi. Hey maşallah, [334] hey maşallah! Kûy-ı cânânın ism-i şerîfi işte zuhur etmeye başladı.

Bin iki yüz yetmiş iki senesi Şa'bân-ı şerîfinde [Nisan-Mayıs 1856] idi ki Erzurum'a muvasalat olundu. O zaman ramazân-ı şerîf ilk bahara tesadüf ederdi. Cümlenin malûmu olduğu üzere ramazân-ı şerîf otuz altı senede bir kere devreder. Fakir kışa tesadüf eden ramazanın nısfını ve yaz ramazanının tamamını Dersaadet'te geçirip işte o bahara tesadüf eden ramazanda da Anadolu cihetinde bulundum. Velhâsıl Yenikapı'da Ferik Veli Paşa hazretlerinin konağı karşısında bir hane istikra edip odanın birisini şöyle mefruşat ile döşedik. Pederim ile bir de uşağımız hanede rahat ederler; fakir de sabah akşam memuriyetime gider gelirim.

Ara yerden sekiz on gün müruruyla posta geldi, barışık fermanını getirdi. Bir büyük alay olup ferman kıraat olunarak dualar olunup her taraftan toplar endâht olundu. Artık ahali ve ketebenin cümbüş ve neşesi fevkalâde oldu. Şimdi herkes haremlerini celp etmeye başladı. Pederim dahi bu niyete kıyam etti. Mumaileyh Şerif Efendi, fakire refîk-i evvel gibi olup her işlerimizi onunla müşavere eder idim. Haremin celbine dair onlarla müzakere olunup tez elden akçe tedariki mümkün olamayacağından maaş ve tayinat bedelimden mahsup olunmak üzere üç bin kuruşa bir senet yazılıp defterdar beyefendi hazretlerine takdim ettim.

Her ne zaman yanlarına gitsem, kıyam buyurup oturttururlar ve çubuğumu dahi ısmarlar idi. Fakir taaccüp eder idim. Daha sair oda mümeyyizleri de var; onlara bu kadar iltifat buyurmazlar. Bunun sebeb-i hikmeti ne olacak diye tahayyürde kalır idim. Meğer ki bunun sebebi zâhiren değil, bâtınen imiş; sonra malûm oldu. İşte keyfiyeti arz ile senedi takdim ettim. Müşarünileyh hazretleri senedi gördü, güldü. Zannettim ki mahzur olup akçeyi veremeyecekler. Yüzüme bakıp buyurdular ki "A ruznamçeci efendi, hiç üç bin kuruş ile harem Erzurum'a gelir mi? Onlar şimdi İstanbul'dan birtakım şeyler alacaklardır. Hiç olmaz ise altı bin kuruş göndermelisiniz" deyip "altı bin kuruşa senedi tebdil edin" buyurdular. Fakir sürurumdan bu lutf u ihsana taaccübâne alıklaştım ve

derakap altı bin kuruşa tebdil edip takdim ettim. Badehu [335] "Maaş ve bedelinden ceste ceste mahsup olunmak üzere vezneden verile" buyruldusu keşide edip oradan eteğine vardım. Kabul etmeyip istiğna buyurdular, "Biz hep bir kapı yoldaşıyız" diyerek iltifat ettiler. Böyle "kapı yoldaşıyız" iradeleri o zaman yani "bir devlet bendesiyiz" manasına alındı. Lâkin badehu o iradeleri bâtınen kapı yoldaşlığımızı ima olduğu anlaşıldı.

Velhâsıl senedi doğruca vezneye götürüp bilâ-suâl velâ-azâb altı bin kuruş cümlesi İngiliz lirası olarak avucumu doldurup odadan içeri girdim. Şerif Efendi taaccüp etti: "Böyle meclisin tasdiki olmayarak bir söz ve bir senet ile bu kadar akçe vermek acîbdir!" Sual etti ki "Defterdar efendi ile evvelden ülfet var mıdır?" "Hayır, burada görüşülmüştür" dedim. "Acayip, zatınızı çok severler, zira şimdiye kadar bu yolda kimseye bir para verdiği yoktur!" dedi. Dedim: "Belki muhabbet-i ezeliyyemiz iktizasındandır." Badehu akçeleri pederime teslimen bade'l-îd gerisi gerisine iade ettim ve oraca alınacak şeyleri bir defter edip kendisine verdim. Ve validemin birader beyin elinden kurtarıp onu ve pederimin haremini ve fakirin haremiyle Hüsameddin Çelebi'yi emnen ve sâlimen getirmelerini rica ederek yedine yol buyruldusu verilerek ma'a's-selâm diyerek yola revan oldular. Lâkin bu kaziye bayram ertesi idi. Çünkü Şa'bân-ı şerîfte Erzurum'a vâsıl olduk, ramazân-ı şerîfi tuttuk, badehu bayram ertesi pederi böylece yola revan ettik.

Oturduğum hane ufak olduğundan Boyahane Mahallesi'nde diğer fevkanî bir konak istikra ettim. Artık Hüsameddin Çelebi efendimiz için gayet sûret-i muntazamada her odasını bir renge boyadım; yani mefruşatını mükemmel ettim ve beher gün muntazır-ı dîdâr-ı Çelebi oldum. O zaman telgraf olmadığından haber almak ne müşkül idi! Ta ki Trabzon'a vâsıl oldular, o zaman posta ile haber aldım. Peder ve validenin istikbaline gittim. Cümleten memnunen ve mesruren dâhil-i hâne-i bî-minnet oldular. İşte Hüsameddin Çelebi tam iki yaşında idi, Erzurum'a kadem-nihâde oldu. Bu devlet ve nimet Hüsameddin Çelebi Efendi için olduğunu bildiğimden o tarihten bu ana kadar asla ve kat'a kendisini incitmedim; daima ihtiram ederim.

Badehu Dersaadet'ten ma'a-berât madalya nişanları geldi. Müşir Paşa hazretleri gerek asâkir-i şâhâneye ve gerek memurin ve ketebeye tevzi etmekte [336] olup bir gün aklâm-ı harbiyyeye ihsan edeceklerinden cümleten Müşir Paşa hazretlerinin odasına sırasıyla gidip kendi eliyle talik ediyorlardı. Ve bir tarafında o zaman Meclis-i Muvakkat Reisi bulunan Derviş Paşa hazretleri ve diğer tarafında dahi Defterdar Hâlet Beyefendi hazretleri dururlardı. Müdîrân sırasında fakir de gittim. Müşir Paşa tebessüm edip "Ruznamçeci efendi meselenin âhirine yetişti. Lâkin musalahadan haberi yok iken kendisini böyle bir ateşe attığı için evvelinde dahi bulunmuş gibidir" buyurdular. Bu iki zat dahi tasdik buyurmalarıyla fakire dahi talik buyurdular. Badehu beratı dahi ism-i fakîriye doldurulup verildi.

Sahîhen ve zâhiren hakkım yok ise de böyle derd-i aşk ve belâlar ile dergâhlarda olan hizmet-i ma'neviyyem mukabili demek olduğunu bildim. İşte

her cihetten zevk u sefa [erbabı] mamur ve daima hurrem sahralara ve seyir mahallerine geşt ü güzâr ederler. Ve orada cebel eteğinde metfun ashâb-ı kirâmdan Abdurrahman Gazi hazretlerinin türbe-i şerîflerine gideriz. Bu hâlde iken felek nereye yetişmedi ki buraya da yetişmesin. İki ay sonra hikmet-i rabbânî üvey validem, asıl validem ile imtizaç edemeyip ara yere bir infial zuhur etti. Zaten asıl validem evvelce arz olunduğu üzere kendisine gelen illetten dolayı pederim tatlîk etmiş idi. Bu cihetle ara yerlerinde bir şey yok iken her nasılsa pederim de haremine tebaiyet ederek bunlar İstanbul'a gitmeye kıyam ettiler. Fakir de pederimin ve validemin rızasını almak için rûy-ı rızâ gösterdim. Binaenaleyh pederime maaşımdan sipariş tahsis ve yol harçlıklarını ma'a-ziyâdetin ita ederek memnunen ve mesruren Dersaadet'e avdet ettiler. Kaldık validem ile harem.

Kalem refikim Şerif Efendi ile bir de Muş sancağının fevkalâde evrakını dolaştırır Erzincanlı İsmail Efendi dahi daima ruznamçe kalemiyle işleri olduğundan beher gün kaleme devam eder gibi gelir. Kendisi bir ruhlu adam olup çok seviştik. Bunlar ile evkat güzâr ederim. Bir de haber aldık ki Müşir Paşa hazretleri ordunun Erzincan'a naklini Dersaadet'e yazmış. Bunun üzerine Şerif Efendi ve İsmail Efendi ziyadesiyle memnun oldular. Çünkü Erzurum'da bağ ve bahçe [337] olmayıp ancak gözün aldığı kadat ovadır. Lâkin Erzincan gayet bağlık ve bahçelik fevkalâde güzel, cennet misali olduğundan haber verirler idi. Lâkin orada olan canandan haber vermezlerdi. Zaten fakir de bunlara dervişliğimi beyan etmemiş idim. Velhâsıl o yaz Erzurum'da yazladık. Yani dört beş ay kadar oturup daha köhne bahar olmadan evvel iradesi gelmekle artık aklâm-ı harbiyye cümleten arabalar istikra ederek takım takım yola revan oldular. Fakir de mumaileyh İsmail Efendi ile birlikte harem ve validem ve eşyalar için araba istikra ederek ve süvariden bir iki atlı yanımıza alarak hayvanlara râkiben "Destûr erenler şâhı efendimiz!" diyerek müteveccih-i kûy-ı cânân olduk.

[**İstitrâd:** Tarîkat-ı aliyye-i Hâlidîye intisabım cihetle silsile-nâme-i aliyye teberrüken ve teyemmünen buraya derc ve tahşiye olundu:

Silsile-i Tarîkat-ı Aliyye-i Hâlidiye an Şu'abâti Nakşbendiyye

Pîr-i tarîkat Hazret-i Şâh Nakşbend-i Üveys-i Buhârî kuddise sırruhu'l-âlî

Mevlânâ Yakûb-ı Çarhî-i Huzzârî kuddise sırruhu

Mevlânâ Hâce Nâsıruddin Ubeydullâh-ı Taşkendî-i Semerkandî kuddise sırruhu. Vilâdet: 806; ömrü: 89; vefatı: 895

Mevlânâ Muhammed-i Zâhid kuddise sırruhu

Mevlânâ Derviş kuddise sırruhu

Mevlânâ Hâcegî-i Semerkandî kuddise sırruhu

Mevlânâ Şeyh Muhammed-i Semmâsî kuddise sırruhu

İmam Rabbânî Müceddid-i elf-i sânî Şeyh Ahmed Fârûkî bin Abdulvâhid-i Sirhindî kuddise sırruhu, Vefatı: 1034

Şeyh Muhammed-i Ma'sûm-ı Urve-i vuskâ Sâhib-i *Mektûbât* kuddise sırruhu, Vefatı: 1098

Şeyh Seyfeddin Arif kuddise sırruhu

Şeyh Seyyid Muhammed Nûrî-i Bedâvunî kuddise sırruhu

Şeyh Şemseddin Han-ı Cânân-mazhar kuddise sırruhu

Şeyh Abdullah Dihlevî kuddise sırruhu

Hazret-i Ziyâeddin-i zü'l-cenâheyn Mevlânâ Hâlid kuddise sırruhu'l-vâhid. Vilâdeti: 1192 [1778]; ömr-i şerîfi: 50; Hakk'a ric'ati: 1242

Hazret-i Pîr Mehmed Vehbî Hayyât Erzincanî kuddise sırruhu

Sultân-ı Ulemâ-billâh Mustafa Fehmi el-Erzincanî kuddise sırruhu'l-âlî. Vilâdeti: 1231 [1815-16]; ömr-i şerîfi: 67; Cenâb-ı Hakk'a ric'ati: 1298, 30 Muharremü'l-harâm [1 Ocak 1881]

BU FASIL HEY'ET-İ ORDU-YI HÜMÂYÛNUN ERZURUM'DAN KÛY-I CÂNÂN-I HAKÎKAT OLAN ERZİNCAN'A NAKLİ VE ORADAKİ AHVALİM BEYANINDADIR

Kûy-ı cânân-ı hakîkat olduğunu bilmiyor isem de, sonradan anladım ki kûy-ı cânân-ı hakîkat Erzincan imiş. İşte yollarda zevk u sefa ile altı yedi gün oldukta, bir gün alessabah olduğumuz köyden hareketle bir cebel üzerinden Erzincan'ın sahrası müşahede olundu. Bu manzaradan fakiri bir tahayyür istiap etti. Acaba bu fakire mi öyle geldi, yoksa sahîhen öyle mi idi ki "Hâzihi cennâtu adnin"[825] "Fe'dhulûhâ hâlidîne"[826] lafz-ı şerîfini kıraat ettim. O zaman İsmail Efendi yüzüme bakıp "Efendimiz, bu nutk-ı âlî nereden ve neden zuhur etti?" dedi. Fakir dedim ki "Butûndan." "Acayip, efendimiz ehl-i tarîk olduğunuzu niçin bendenize beyan buyurmadınız? Kulunuz da ehl-i tarîkim" dedi. Tarikinden sual ettim. Tarîk-i Hâlidî'den olduğunu haber verdi ve işte o zaman Erzincan'da olan zevât-ı kirâmdan şöyle bir sathî olarak haber verdi ve ahâlî-i Erzincan cümleten Hâlidî tarikinden olup daima üç dört mahalde hatm-i hâcegân kıraat olunduğunu haber verdi. Fakirim gönlüm ve cümle azam tarîkat-ı aliyye-i Mevleviyye ile dolmuş ve boyanmış olduğundan öyle pek [338] kulak vurmadığımdan daha İsmail Efendi de tafsilât vermedi.

Bu hâl ile Erzincan'ın ovasına indik. Lâkin ovadan daha nefs-i Erzincan'a bir günlük yol vardır. Fakir hemen orada sular akar, ağaçlar sırasıyla sûret-i muntazamada dikilmiş. Öyle gayet müzeyyen gördükçe "Aman İsmail Efendi, arabaları şurada durduralım, biraz teferrüç edelim" der idim. Mumaileyh cevabında der idi ki "Efendimiz, Erzincan'ı görür iseniz bu hâl ile tecennün mü edeceksiniz? Daha burası Erzincan'ın pek aşağı köyleri demektir. Burada bir şey yoktur. Siz Erzincan'ı bir kere müşahede edin ki zâhir ü bâtın mamur abadandır" derler idi. Bu sözden gönlüme gelir idi ki "Elbette burada bir büyük zât-ı şerîf olmalı ki böyle insana hayat ve bir başka tecelli bahş ediyor." A biçare İbrahim, a biçare İbrahim, derd-mend âşık, bilmez misin ki işte hazret-i cânân-ı hakîkat buradadır. Burasıdır kûy-ı cânân, burasıdır kûy-ı mahbûb-ı Hudâ!

Velhâsıl zâhiren sûret-i gaflette, bâtınen sûret-i irfânda dâhil-i Erzincan-ı bâg-cinân olduk. O tarih ki bin iki yüz yetmiş iki senesinin evâhiri idi, iyice hatırımda yoktur, zann-ı gâlibim, bin iki yüz yetmiş üç senesi Muharremin iptidaları [Eylül 1856] veyahut yevm-i âşûra [9 Ekim 1856] gibi bir şey idi, ya olmuş ya olacak idi. Ey ihvân-ı bâ-sefâ, ey azîzân-ı muktedâ, işte mukaddemce hani

---

825 "Bunlar, Adn cennetleridir."

826 "Ebedî olarak kalmak üzere buraya girin!" Zümer, 39/73.

sefîne-i aşkımız yelkenleri dil-hâh veçhile vîzân eden rüzgâr-ı muhabbet tamamen istiap ederek deryâ-yı aşka göğüs vurup pupasına kûy-ı cânâna doğru şitâb ediyor demiştim, işte o tarih ki bin iki yüz yetmiş senesi Recebi [31 Mart-28 Nisan 1854] idi. Bu tarih ki yani sefînemiz, kûy-ı cânâna vâsıl olup "Ve kudiye'l-emru ve'stevet ale'l-cûdiyyi ve kîle bu'den li'l-kavmi'z-zâlimîne"[827] âyet-i kerîmesi sırrı zuhur etti, çile tamam ve nefs-i emmâre makhur, münhezim olarak sefîne-i vücûd "ve'stevet ale'l-cûd" olan cebel-i mu'azzam-ı hazret-i cânâna vâsıl oldu. Hazret-i Nuh aleyhisselâm menzilinde olan taraf-ı rûhtan: "Enbiyâ-yı izâm ve evliyâ-yı kirâm hazerâtına tabi olmayan gürûh-ı zâlimîn helâk olsun!" nidası geldi. Hazret-i Nuh aleyhisselâm Receb-i şerîfin onundan sonra râkib-i sefîne olup Muharremü'l-harâmın onunda Musul'da olan cebele [339] vâsıl oldukları gibi, bu fakir de dâhil-i tarîkat-ı aliyye-i Cenâb-ı Mevlânâ olduğum tarihten itibaren sefîne-i vücûda râkiben sülûk ilallâh maksat ve niyet-i hayriyyesiyle deryâ-yı aşkta hayli zamanlar emvâc-ı derd ü belâ arasında iki tarafa orsa boca; yani bir tarafı zâhirde olan hizmet ve bir tarafı bâtınen olan ubudiyet olta vurarak nihâyetü'l-emr Receb-i şerîfin onundan sonra [9 Nisan 1854] sefîne-i zâhire binip Bahr-i Siyâh'a rûy-ı siyâhımı sürerek Erzurum'a muvasalatla oradan Muharremü'l-harâmda dâhil-i sarây-ı harem-i cânân oldum.

İşte bundan istidlâl eyledim ki bu fakir Mevlevîhaneye gidip sikke-i şerîfi tekbir ile dede efendi hazretleri serime koydukta, serime çilekeş telkinini ihsan etmiş. Ancak sair çilekeşler gibi matbah-ı şerîfte leyl ü nehâr ikame ve hizmet edemeyeceğimden, bu da Hazret-i Mevlânâ efendimizin dört ayaklı gezer çilekeşlerinden olsun diye manevî ruhsat vermiş. Gerçi evvelce Şeyh Hasan Efendi hazretlerinin hâne-i âlîlerinde pek çok hizmetler olunmuş ise de dâhil-i tarîk değil idim; yani müşarünileyhten yed tutmamış idim; ancak muhib idim. Lâkin dergâh-ı Mevlânâ'dan sikke-i şerîfi giydiğim zaman müşarünileyh dede efendi hazretlerinden yed tutmuş ve bazı tarikate dair şeyler emr ü irade buyurmuşlar idi.

İşte inde'l-hisâb bin bir gün tamam oldukta, hücre-i hazret-i cânân olan Erzincan'a vâsıl ve dahil olduk. Erzincan şehri zâhiren ufak ise de bâtınen bir şehr-i mu'azzamdır. Dört etrafı dâiren mâ-dâr cebel ve ortası bir azim ova ve bağ ve bahçelik. İster isen buna hücre ve ister isen dîvânhâne-i hazret-i cânân de. Lehu'l-hamdu ve'l-minne, çilemiz tamam olmakla dîvânhâne-i cânânda olan hücre-i Hazret-i Fehmi'ye cülûs ettim.

Ordu-yı hümâyûnun Erzurum'dan hareketinden evvel memurin için tedariki elzem olan hanelerin tedariki zımnında Erzincan müdüriyetine emirname irsal olunmuş idi. Herkese konak tehyie olunduğu gibi, fakir için dahi bir konak hazırlanmış olduğundan doğruca oraya nüzul olundu. Ve refikim, ruhum İsmail Efendi dahi hanesine gidip ba'de'l-istirâhat dört beş gün sonra fakirhaneye geldi. Esnâ-yı muhabbette mumaileyhten Erzincan'da büyük meşâyihtan kimler olduğunu sual ettim. "Hoca Fehmi Efendi hazretleri vardır. Zâhir ü bâtın pek

827 "İş bitirildi. (Gemi) Cudi'ye oturdu. "Haksızlık yapan kavim yok olsun!" denildi." Hûd, 11/44.

büyüklerdendir; yani ehlullâhtan olduğuna şüphe yoktur. Tarîk-i Hâlidî hulefâsından ve daima cuma [340] ve isneyn geceleri hatm-i hâcegân kıraat ettirirler ve Şeyh Vehbî Hayyât kuddise sırruhu'l-azîz hazretlerinin halifeleridir. Hani ya, Erzincan'a girer iken kabristanın kenarında müşahede olunan türbe-i şerîfe yok mu, işte o türbe müşarünileyh Şeyh Vehbî Hayyât hazretlerinin türbe-i şerîfidir" diye ifade ettiler.

Fakir bu isme âşık oldum. Yani cennette olan Burak, ism-i Muhammed'i istima ettiği günden beri cemalini görmeden kulağından âşık olduğu gibi bu fakir de bu ism-i şerîfi istimada gönlüme bir gulgule düşüp kulağımdan âşık-ı cemâl-i Hazret-i Fehmi oldum. İsmail Efendi dedi ki "Bu sözlerden sizin renginiz tebdil ve tagyir oldu." Fakir, gönlümde bir başka tecelli cilve-nümâ oldu, fanusta şule gizlenir mi fehvasınca şu'le-i aşk-ı Fehmi derhâl fânûs-ı vücûdda rû-nümâ oldu diyerek "Aman İsmail Efendi, bu cuma günü ziyaretlerine gidip hâk-i pâylarına yüz sürelim" dedim. İsmail Efendi baş üstüne deyip oradan hanesine gitti. Lâkin derunuma yeniden bir başka aşk ve ateş düştü ki eski aşk ve ateşlere asla ve kat'â kıyas olunmaz.

İşte cuma günü ne zaman olacaktır diye yemek ve içmek âdeta haram oldu. Validem: "Sende bir efkâr vardır oğlum, o hâl nedir?" diye sual etti. Fakir: "Hiçbir şey değil, öyle birkaç gündür vücudumda bir kırıklık vardır" dedim. Bu sözüm hakikaten sahih idi. Çünkü nefs-i emmârenin kemiklerini kırıp eriteceğim. Vaktaki cuma oldu, mahsûsen istihmâm ettim ve tâhir, mutahher elbiseler iksâ ettim, İsmail Efendi'ye muntazır oldum. İsmail Efendi geldi, dedi ki "Bugün siz güveyi gibi olmuşsunuz." Fakir: "Evet, öyledir. İnşâallâhu ta'âlâ hazret-i şeyhin damadı olacağım" dedim. İsmail Efendi: "Kılavuzluk için bana ne var?" dedi. Fakir: "O âyet-i kerîmeyi oku anlarsın ki "Onlar kimseden ücret talep etmiyor, ücretimiz alallâh dediler."[828] Dedi ki "Doğru söylediniz, öyledir." İşte bu muhabbetler ile câmi'-i kebîre gittik. Çünkü Erzincan'ın ufak mescitleri pek çok olup bu câmi'-i kebîr ismiyle müsemma olan cami onlara nispeten büyük olduğu için câmi'-i kebîr tesmiye olunmuştur. Cuma günleri cümle ahali ve memurin oraya edâ-yı salât-ı cum'a için gelirler. Aşk u muhabbetimiz, bizi erkenden câmi'-i kebîre soktu. Daha kimseler yoktur, ancak müezzin mahfilinde Kur'an okunur idi. İsmail Efendi ile beraberce ilk safta oturduk. Yüzümüz kıbleye karşıdır. [341] Vakit geldikçe ahali peyderpey camiye gelmeye başladılar. Fakir o zaman daha Hâlidîler gibi teveccüh ve rabıta bilmediğimden hayvan gibi iki tarafıma bakardım. Bu bakışta güya birisi kulağıma "Ardına bak!" gibi söz söyledi. Bir de ardıma dönüp baktım ki tamam fakirin ardında bir boz renkli aba içinde başında arakiye ve üzerinde beyaz sarık, başı aşağı teveccühte oturur, yüzü görünmez bir zat oturur olduğunu görür görmez şimşek gibi kalbime bir şey

828 "Kul mâ se'eltukum min ecrin fe-huve lekum. İn ecriye illâ alallâhi." (De ki sizden bir ücret istemişsem, o sizin olsun. Benim ücretim yalnız Allah'a aittir). Sebe', 34/46. Ayrıca krş. "Ve mâ es'elukum aleyhi min ecrin. İn ecriye illâ alâ rabbi'l-âlemîne." (Ben sizden, buna karşı bir ücret istemiyorum. Benim ücretim, yalnız âlemlerin Rabbine aittir.) Şuarâ, 26/109, 127, 145, 164, 180.

çarpıp kalbimde bir hareket zuhur ve azalarıma bir cümbüş ârız olmakla o zatın Hoca Fehmi Efendi hazretlerini olduğunu hissettim. Hafiyen İsmail Efendi'ye dedim ki "Arkamızda bir zat oturuyor. Fehmi Efendi hazretleri bu mudur?" İsmail Efendi baktı, dedi ki "İşte odur." Bu sözü işittiğimde vücut ve serimde bir halecan hâsıl oldu ki kalem ile tavsif ü tarif edemeyeceğimden ehl-i insâfın ve uşşâkın vicdanına havale ederim.

İşte bu ızdırâb-ı ma'neviyyeden hâsıl olan hâlât, câmi'-i kebîri gayet sagîr etti. Bir türlü camiye sığamaz oldum. Bununla beraber be-hakk-ı Hudâ o anda bir acîb hâlât zuhur etti ki yani zât-ı şâhâne gelmiş, arkamda oturuyor gibi, ne başımı çevirip bir daha bakabiliyorum ve ne de bakmamaya tahammül edemiyorum. Artık bu ıztırabımdan terlemeye başladım. İsmail Efendi dedi ki "Çok muztarip oldunuz, sebebi nedir?" Fakir: "Hazret-i şeyhin böyle arkamızda oturmasından muztarip oldum" dedim. Dedi ki "Hazret-i şeyh öyle ehl-i rüsûmdan değildir. Bu şeyler onun hiç fikrine gelmez." Lâkin biçare İsmail Efendi beni ıztırap eden şey nedir bilmiyor. Vaktaki ezan okundu, namaza kıyam ettik. Şimdi yüzünü görmek mümkün. Lâkin ihtimalim yoktur ki başımı çevirip bakayım. Çünkü arz ettiğim gibi güya zât-ı şâhânedir azizim.

Şu hâli mülâhaza et, bak ki işte bu hâl mahzâ Cenâb-ı Hakk'ın bir lutf u ihsân-ı ilâhiyyesi olup o demde hâsıl olan edep bu fakiri sonra ne dereceye vâsıl etti. Velhâsıl camide olduğumuz müddet ne İsmail Efendi ve ne fakir başımızı çevirip cemâl-i bâ-kemâline nazar edemedik. Ba'de's-salât hafiyyen İsmail Efendi nazar etti, "Müjde, teşrif buyurmuşlar!" dedi. O vakit bir ah çektim. İsmail Efendi dedi ki "Siz bu hâl ile şimdi nasıl hâne-i sa'âdetlerine gidip yüz süreceksiniz?" Fakir dedim ki "Artık ister istemez gideceğim. Fakat çok oturmayalım." Ve uşağa tembih ettim ki "Sakın çubuk [342] doldurma!" İsmail Efendi dedi ki "Hazret-i şeyhin meşrepleri öyle değildir. Muhakkak çubuğunuzu emrederler." Fakir, uşağa dedim ki "Sakın sen doldurma, sonra seni fena ederim!"

Hâne-i sa'âdetleri, câmi'-i kebîrin hemen ittisali gibi kırk elli adım mesafede olup vaktaki dâhil-i sarây-ı hazret olduk, bâb-ı âlîleri önünde Dağıstanî İbrahim Paşa'nın hayvanı duruyor. Onlar orada imiş. İsmail Efendi ile beraber bir ufak merdiven var, oradan İsmail Efendi önümde, fakir arkasında çıktık. Oturdukları oda, uzun bir oda olup İbrahim Paşa odanın üst başında ocak yanında oturuyor. Daha sair memurin de vardır. Lâkin öyle kalabalık değildir, dört beş kişiden ibarettir. Hazret-i şeyh de odanın kapısı dibinde oturmuştur. Şimdi İsmail Efendi evvelâ dahil oldu. Hazret kıyam buyurdular. Cümleten kıyam ettiler. Ba'dehu fakir yüz sürdüm. Lâkin işte burasını kalem ile nasıl arz u beyan edeyim. Yani şöyle bir nîm nazar ile cemallerine nazar edebildim. O kadarcık gördüm ki gayet uzun boylu ve gayet nahif, zayıf, buğday tenli, nûr-ı ilâhî leme'ân eder ve lihye-i sa'âdetleri ve gözleri bizim müşarünileyh dede efendi hazretlerinin gözleri gibi mestanedir. İşte o kadarcık bakabilip dest-i şerîflerine el vurdum. Meğer ki âdet-i sa'âdetleri kimseye el öptürmezler imiş. Usûl-i Mevlevî gibi o da senin elini öper. Böylece dest-i fakîrîye sarılıp artık çekmeye kuvvet, kudretim olmadı. Zarurî beraberce el öpüştük. İsmail Efendi dedi ki "Ruznamçeci

efendi, bendenizdir." "Maşallah, bârekellâh!" buyurdular. Şöyle müteveccihen karşılarına oturmamı emir buyurdular; oturdum. İltifat buyurdular. Fakir nîm nazarla cemallerine muntazırım. İbrahim Paşa ve saire, iltifat ettiler, hâl ve hatırım sual buyurdular. Lâkin başım aşağıda olarak cevap veriyorum, yani îfâ-yı teşekkür ediyorum. "Yahu, efendi hazretlerinin çubuğunu getirin" iradesi üzerine hizmet-i sa'âdetlerinde bulunan Derviş İsmail Efendi, kahve ocağından gelip "Efendim, çubuk içmiyorlar imiş" diye arz etti. "Acayip!" buyurdular. Kahve geldi, içtik. Lâkin yine ıztırabımdan terlemeye başladım. Hazret-i şeyh anladılar ki [343] gayet sıkılıyorum. İbrahim Paşa ile mükâlemeye bed' ettiler. Daha fakire asla bir şey irade etmediler. Orada olanlar, bu hâlimden gayet ta-accüp ettiler; yani ruznamçeci efendinin, hoca efendiye olan bu riayet ve edebi ne acayiptir diye.

Velhâsıl zât-ı şâhâne huzurunda insan nasıl olur ise, işte o hâlde oldum. Nihâyetü'l-emr İsmail Efendi'ye işaretle ruhsat talep eyledik. Hazret de müsaade buyurdular. Kemâ fi's-sâbık dest-i sa'âdetlerine vardım. Onlar da dest-i fakîri tutup lâkin bu sefer elimi bir cüz'î sıktılar. Ah, ah, ah, milyonlar ah olsun; "İşte zaman olur ki hayali cihan değer" derler, şimdi burasını yazar iken o hayal, cihanı ihsan etti. Ağla gözlerim ağla derd-i firâk-ı Hazret-i Fehmi ile. Böyle elimi sıktıkları zaman gönlüme dahi bir mana attılar ki "Sen bizimsin "Lâ tehaf ve lâ tahzen."[829] O saatte fakirde olan neşe ve cümbüş derecesini bu kadarcık arz edebilirim ki bir adam Yûsuf-veş bir mahbûb-ı cihânın elde etmesine nice seneler sa'y ü ikdam edip de sonra o mahbûbun visaliyle müşerref oldukta, mahbûbu tarafından âşıkın böyle eli sıkılır ise, âşık derece-i sürûru nasıl olur, burası vicdân-ı uşşâka muhavveldir. Fakir de öyle oldum.

İşte oradan kendimi nasıl taşraya attığımı bilmiyorum. Kan ter içindeyim. Lâkin hazret-i şeyhin böyle elimi sıktığını ve bu zuhur eden manaları İsmail Efendi'ye söylemedim. Ayne'l-yakîn müşahede ettim ki bu demde ve bu saatte ne olmuş ise oldu. Yani bir nazarda aşk-ı mecâzîmi, aşk-ı hakîkîye tebdil ve tahvil edip Mecnun-veş yürü Leylâ'na, ben mevlâyı buldum dedim. Oradan mumaileyh İsmail Efendi dedi ki "Artık bugün sizin bayramınızdır, buyurun Abdussamed Efendi hazretlerinin ziyaretine de gidelim." Sual ettim: "O zat, kimdir?" dediler ki "Şeyh Hayyât kuddise sırruhu'l-azîz hazretlerinin damadıdır ve hem de müşarünileyh efendimiz hazretlerinin hâne-i sa'âdetlerini ziyaret edersiniz." Buna da fevkalâde mesrur oldum.

Müşarünileyh efendimiz hazretlerinin dahi hâne-i sa'âdetleri câmi'-i kebîrin civârında olmakla oradan doğruca gittik. Bâb-ı sa'âdetten içeriye girip beş altı kademe merdivenden çıkıp hemen merdiven başında bir ufak oda. Lâkin nasıl oda! Üç arşın arz, dört arşın tûlundadır; yani büyücek, vâsi' bir kabirdir. [344] Âdet-i belde üzere bir de ufacık ocağı vardır. Gönlüme geldi ki "İşte burası da aynı İstanbul'da olan Merkez Efendi hazretlerinin çilehanesidir." Zira müşahede olunan ruhaniyet, kapıdan içeri ayak basar basmaz mestanelik zuhur etti. Ab-

829 "Korkma üzülme." Ankebut, 29/33.

dussamed Efendi hazretleri bir köşesinde ve Leblebici Baba hazretleri dahi yanında ve diğer birkaç ihvan dahi beraberinde oturmuşlar. Kemâl-i lutf u keremlerinden, kıyam buyurdular. Doğruca ellerine vardım. Ellerini vermediler. Âdetleri öyle imiş. Ancak yer ile beraber bir tazim temennası ettim ve karşılarına oturdum. Lâkin Hazret-i Fehmi huzurundaki gibi hicap gelmedi. Ancak yine tazim ü ihtiram ile mükâleme ediyorum. Mumaileyh İsmail Efendi, fakiri tavsiye ettiler. Bundan Abdussamed Efendi memnun oldular. Lâkin mumaileyh Abdussamed Efendi gayet dalgın, yani asla ve kat'â göz açmaz ve gözleri yumuk kelâm eder; ara sıra bir kere gözünü açıp bakar, yine yumup kelâm eder ve nargile elinden düşmez ve enfiye kutusu kezalik elinden bırakmaz. Leblebici Baba böyle şeylerden vareste, yalnız bir siyah aba giymiş, başında arakiye, üzerine yeşil sarık sarmış, bir ufak tesbih elinde, daima gözleri yumuk, elindeki tesbihi çarh-ı felek gibi devrettirir. Sair ihvanlar dahi gözleri yumuk teveccüh ve rabıtada dururlar.

İşte bu hücre-i şerîfte olan tecelli dahi fakire bir diger-gûne feyz ü tecelli bahşedip mestanelik efzûn oldu. Bir müddetçik oturduk, sonra ruhsat alıp huzurlarından çıktık. Mumaileyh İsmail Efendi ile doğruca fakirhaneye geldik. "Ey birâder-i azîzim ve reh-nümâ-yı âşık, gel bakalım bu fakire beyan buyurun, bu zevât-ı kirâm ahvalinden biraz muhabbet edelim" dedim. Mumaileyh İsmail Efendi şöyle kelâma âgâz etti:

Beyân-ı Menkabe-i Hazret-i Mehmed Vehbi Hayyât -kuddise sırruhu'l-azîz-

Kabristanda olan türbe-i şerîf Hazret-i Şeyh Mehmed Vehbî Hayyât kuddise sırruhu'l-azîz efendimiz hazretlerinin türbe-i şerîfidir. Müşarünileyh efendimiz hazretleri bir terzi çırağı imiş. Muahharen usta olup dükkâna çıkmış. Çocukluğunu bilemem, lâkin dükkânda ustalığı ve sair ahvâl-i şerîflerini bilirim. Kendisi tarîk-i aliyye-i [345] Kâdiriyeden olup lâkin müşarünileyh hazretlerinin böyle ehl-i tarîk olduğu bir ferdin malûmu değil idi. Ancak kendisi çocukluğundan beri edîb-i müstakîm, musallî, müttakî, âbid, zâhid olduğunu ahali cümleten bilip "Terzi Ağa", "Uzun Terzi" diye tazim ü ihtiram ederler idi. Çünkü kâmet-i şerîfleri gayet uzun olduğundan bazen "Uzun Terzi Ağa" diye de tesmiye ederlerdi. O tarihte Hoca Fehmi Efendi hazretleri tahsîl-i ulûm için Tokat'ta meşhur mazinneden Bozzade Hoca Efendi hazretlerinin yanında idi.

Şâm-ı şerîf'te seccâde-nişîn-i irşâd olan Mevlânâ Hâlid kuddise sırruhu'l-azîz efendimiz hazretleri hayatta olup bu havali ahalisini irşat için Anadolu cihetine oradan Abdullah Efendi hazretlerini memur edip göndermişler. Mumaileyh Abdullah Efendi hazretleri doğruca Erzurum'a gelip hani ya işittiniz idi Münzevî Osman Efendi hazretleri, işte onları irşat için oraya halife nasb ettikten sonra, Erzincan'a gitmesine kendisine manevî işaret olmakla oradan doğruca Erzincan'a teveccüh edip Cebice cebelinden aşağı iner iken hani ya zatınız "Aman burası ne güzel mahal!" deyip pek ziyade beğenip Erzincan'ın ovasına

doğru "Hâzihi cennâtu adnin"[830] "Fe'dhulûhâ hâlidîne"[831] kıraat ettiniz, işte o mahalde mumaileyh Abdullah Efendi hazretleri kalbine dahi öyle bir işâret-i ma'nevî zuhuruyla yanında bulunan mürîdânına oraya inilmesini irade buyurup kendisi dahi hayvandan inip abdest almış ve iki rekat namaz kılıp kıbleye karşı müteveccih olup rabıtaya varmışlar. Mürîdân dahi cümleten rabıtaya girip bir hayli müddetten sonra rabıtadan baş kaldırmışlar. Mürîdânını cem' edip kendilerine rabıtada olan işâret ü esrâr-ı ma'neviyyeden haber vermişler. Şöyle ki "İşbu görünen Erzincan ovasında fevkalâde bir feyz ü tecelli cilve-nümâ olup bunun ulemadan bir zat ihsan buyurulmasını Cenâb-ı Hak'tan niyaz ettim. Sırrıma şöyle hitap geldi ki "Bugünkü günde mağripten maşrıka kadar açılan bir feyz ü tecelli kapısı bir terzi çırağına ihsan ü inayet olunmuştur. Bu sırdan anlaşılan, Mevlânâ Hâlid efendimiz hazretleri irtihâl-i dâr-ı bekâ etmiştir. Onların makâm-ı kutbiyyet ü gavsiyyeti işte bu tavsif olunan zat kim ise, ona verilmiştir" diye mürîdânını haberdar etmiş ve oradan hayvanlara [346] râkiben doğruca Erzincan'a teşrif etmişler. Zaten teşriflerinden ahalinin haberleri olduğundan cümle ahali ve alelhusus vücûh-ı belde ve ulema istikbaline gidip hiçbir yere misafir olmayıp ancak medresede bir odaya nüzul edeceklerini haber verip derhâl câmi'-i kebîr medreselerinden bir oda tertip ve tefriş ederek mumaileyh Abdullah Efendi hazretleri oraya nüzul etmişler.

Artık ahali ve ulema ve sulehâ takım takım gidip ziyâret-i aliyyeleriyle müşerref olmakta oldukları sırada müşarünileyh Terzi Ağa hazretlerine haber vermişler ki "Meşâyıh-ı kirâmdan bir mürşid-i kâmil geldi. Sen de zaten böyle meşâyıh ve sulehâya riayetin çoktur, bunları ziyadesiyle seversin; ziyaretlerine gidiniz." Müşarünileyh hazretleri buyurmuşlar ki "Benim öyle yerlerde yüzüm yoktur. Ben bir miskin fakir terziyim. Ne yüz ile huzurlarına gideyim!" Ahbaplarından birkaç kimse teşvik ile gönlünü etmişler. Terzi Ağa hazretleri hanelerine gelmiş, ayağına bir şalvar giyip başına dahi bir şal sarıp şöyle bir terzi esnafından olarak arkadaşlarıyla beraber Abdullah Efendi hazretlerinin ziyaretlerine gitmişler.

Medrese odasının kapısından içeri ayak basıp Terzi Ağa hazretlerinin gözü, köşede oturan Abdullah Efendi hazretlerinin yüzüne erişir erişmez Terzi Ağa hazretlerinden ihtiyarsız bir sayha zuhuruyla oraya düşmüşler. Derhâl mecliste olan ulema ve saire bakmışlar ki Terzi Ağa'dır. Abdullah Efendi hazretleri sual etmiş: "Kimdir? Acaba bunda sara illeti mi vardır?" Yanında olan ulema demişler ki "Hayır efendim, öyle sara illeti yoktur. O bir fakir sulehâdan bir terzidir" kelâmını söylemeleriyle Abdullah Efendi hazretleri bu kelâmı işitir işitmez, hemen süratle yerinden kalkıp doğru papuçluğa gidip Terzi Ağa hazretlerinin koltuğuna girip getirip kendi yanına oturtmuş. Ulema zannetmişler ki "fakir sulehâdan" dediğimiz için şeyh efendi hazretleri riayet etti. Hâlbuki mesele öyle değildir; evvelce terzi çırağına ihsan olunan lutf-ı ilâhi sırrından haberdar oldukları içindir. Bir müddet sonra Terzi Ağa hazretleri kendilerine gelip

830 "Bunlar, Adn cennetleridir."

831 "Ebedî olarak kalmak üzere buraya girin!" Zümer, 39/73.

görmüşler ki Şeyh Abdullah Efendi hazretlerinin yanında oturuyorlar ve o kadar ulemanın üst tarafındadır. Derhâl Terzi Ağa hazretleri gözlerini yumup Cenâb-ı Zât-ı ulûhiyyete [347] cümle azası ile müteveccih olup şöyle niyaz u tazarru buyurmuşlar ki "Ey gök ve yerlerin Hâlık'ı olan Allah, cümle ihsan u atâ zât-ı ulûhiyyetinindir!" deyip bir müddet rabıtada kalmışlar.

O rabıtada o zaman o kadar terakki buyurmuşlar ki bir hayli müddet sonra ihvana buyururlar imiş ki "O günkü terakkiden elhâletü hâzihi ayağım daha yere düşmemiştir." Bu ayak senin benim gördüğüm bildiğim ayak değildir. Muahharen ulema ve sair ihvan çekilip yalnız Terzi Ağa hazretleriyle halvet etmişler. Artık orada ne olmuş ise olmuş, onu bilemem. Oradan Terzi Ağa hazretleri, Abdullah Efendi hazretlerini alıp doğruca hâne-i sa'âdetlerine misafir etmişler. Tam bir ay birlikte olmuşlardır. Müşarünileyh Abdullah Efendi hazretlerinin Erzincan'a teşriflerinden evvelce Terzi Ağa hazretlerinin taallukatından birisi irtihâl-i dâr-ı bekâ etmekle ondan müşarünileyhe yirmi bin kuruş kadar miras akçe aldığından bu akçeyi tamamen müşarünileyh Abdullah Efendi hazretlerinin uğrunda sarf etmişler. Malûm ya o zamanda bir uzun entariyi iki kuruşa dikerler idi.

Ve Terzi Ağa hazretleri daima zikir ve murakabe ile meşgul olup terzilik ile pek çok iştigal etmez idiler. Lâkin bunların ahvalini kimseler bilmezler. Cenâb-ı Hak bunlara bir berekât ihsan etmiştir. Pek çok sehî-meşrep idiler. Yani öyle fakir hâlleriyle her kim hâne-i sa'âdetlerine gitse elbette azdan çoktan vaktine göre şerbet veyahut meyve veyahut taam çıkarırlar idi. Hâtem-i Tay çok geri kalmış idi. Çünkü Hâtem-i Tay mevcuttan infak ederler idi; bunlar ise yoktan infak ederlerdi. "Ve huve alâ-kulli şey'in kadîrun."[832]

Sonra Abdullah Efendi hazretleri cânib-i Hicâz'a gittiler. Lâkin Terzi Ağa hazretleri artık kendilerini gizlemeyerek zaten taraf-ı ilâhiyyeden kendilerine ihsan u inayet buyurulan makâm-ı gavsiyyet iktizasınca hâne-i sa'âdetleri lillâhi ve resûlihi küşat olup gelen ve gidenin hadd ü hesabı yok idi. Müşarünileyh hazretleri ümmî olduğu cihetle Erzincan uleması acayip hasette idiler idi. Hatta bir gün Erzincan uleması cümleten ittifak edip Erzincan naibi efendinin mahkemeye yanına gidip Şeyh Hayyât hazretlerinin ümmîliğinden bahisle birtakım nâ-sezâ kelâmlar söylenip naip efendi tarafından dahi muvafakat olunup müşarünileyh hazretlerini mahkemeye celp ile [348] bazı ferâiz ve şer'-i şerîften sual olunarak ümmî olduğu cihetle tabiî cevap veremeyeceğinden ve makâm-ı irşâddan bîhaber olduğundan bahisle hakkında ilâm verip memleketten nefyettirmeye karar verilerek mahkemeden mahzar irsaliyle kendisini celp etmişler.

Müşarünileyh hazretleri odanın kapısından gözükür gözükmez hemen naip efendi yerinden süratle kıyam edip odanın kapısından iki ellerini öpüp kemâl-i ta'zîm ü ihtirâm ile getirip doğruca kendi yerine oturtup naip efendi dahi

832 "O'nun her şeye gücü yeter." Mâide, 5/120; Hûd, 11/4; Rûm, 30/50; Şûrâ, 42/9; Hadîd, 57/2; Teğâbun, 64/1; Mülk, 67/1.

karşısında kemâl-i edeb ü huzûr ile oturup hâl ve hatır sual ederek şöyle cevaba tasaddi etmiş ki "Efendim ma'lûm-ı reşâdet-penâhînizdir, ulemâ-yı zâhir daima meşâyıh-ı kirâm hazerâtının aleyhinde bulunurlar. Ancak işi tahkik etmeyerek herkes bir olmaz. Gerçi meşâyıh-ı rüsûm çoktur; lâkin efendimiz gibi taraf-ı ilâhiyyeden ihsan olunmuş bir âlî-kadr ü menzileti dahi onlara kıyas etmek caiz olamaz. Binaenaleyh bu efendilerin bazı gûne hakk-ı âlîlerinde olan kusurlarının af ile teveccühât-ı kudsiyyelerinin devamını istirham ederim" diye hatm-i kelâm edip müşarünileyh hazretleri kemâl-i edeb ü huşû' ile ne söylemiş ise söyleyip oradan yine naip efendi ellerini öperler ve mahkeme kapısına kadar teşyi edip avdet ederler.

Şimdi oradaki hazır olan ulema, mumaileyh naip efendiye itiraz ve şiddet ederler ki "Siz ile böyle mi mukavele ettik! Siz işi ber-aks ile muamele ettiniz. Artık sizden bu kadar iltifat görülür ise bunun önü alınır mı?" kılıklı sözler söylerler. Naip efendi cevabında der ki "Kerem edin, müsaade edin! Müşahede ettiğim ahvali söyleyeyim." "Buyurun" derler. Naip efendi şöyle buyurur ki "Bu zat odanın kapısından zuhurunda onları bir başka ahval ve etvârda gördüm. Yani "beşerun lâ ke'l-beşeri"[833], bir acîb arslan heyetinde kemâl-i heybet ü azametle müşahede etmekle beraber, onu hissettim ki birisi benim sakalımdan yapışıp zor ile ayağa kaldırıp odanın kapısına doğru çekti. O hâlde vücuduma bir dehşet ve bir zelzele gelip kendimi şaşırdım. Bundan bildim ki bu zat indallâh meb'ûs olmuş bir zât-ı âlî-kadrdir. Binaenaleyh bu tazim ü tekrîm zarurî bizden zuhur etti. Şimdi size de rica ederim ki sizler de bu işten rücu edip ne aleyhine ve ne de lehine söz söylemeyesiniz!" diye hatm-i kelâm etmiştir.

Muahharen müşarünileyh hazretleri, bunların [349] yani ulemâ-yı zâhirin ayrı ayrı hanelerine gidip ellerini öpüp hâne-i sa'âdetlerinde bir çorba içmek için cümlesini davet etmiştir. İşte o sırada bunları böyle davet ile it'âm-ı ta'âm olunarak derunlarındaki haset ve adavetlerini muhabbete tebdil buyururlar idi. Ve Erzincan uleması dahi bununla bir arada hâne-i sa'âdetlerine her bâr gidip ziyaret ederler idi.

Erzincan ulemasından evvel be-evvel intisap eden Battalzade Hacı Hafız Efendi idi ki el-yevm hayattadır. Onların da ziyaretlerine gideriz. İşte bu Hacı Hafız Efendi marifetiyle Terzi Ağa hazretleri neşr ü i'lân-ı tarîk-i Hâlidiyyeye kıyam edip herkes takım takım gelip zikir alırlar ve intisap ederler idi. Ve hâne-i sa'âdetleri ittisalindeki Kurşunlu Câmi'-i şerîfte her pazartesi ve cuma günleri sabah namazından sonra mumaileyh Hacı Hafız Efendi hatm-i hâcegân kıraat ettirirler idi. Terzi Ağa hazretleri dahi bulunurlar idi.

Bir hayli zaman böyle mürur ederek nihâyetü'l-emr Hoca Fehmi Efendi hazretleri dersten izin alarak Tokat'tan Erzincan'a avdet buyurdular. Ulema ve sulehâ ve vücûh-ı belde cümlesi istikbale gidip herkes ziyaretleriyle müşerref oldular. Müşarünileyh Fehmi Efendi hazretlerinin Tokat'taki hocası Bozzade Efendi hazretleri de mazinneden olmasıyla oldukça; Fehmi Efendi hazretleri

833 "Beşere benzemeyen bir beşer."

dahi bir derece ehlullâh efendilerimize muhib olup öyle resmî hoca efendiler gibi ulemâ-yı zâhir olmadığından ve bahusus peder ve ecdatları cümlesi müftü ve ulemâ-yı zâhir ü bâtından olup nesl-i pâkleri duası berekâtıyla öyle ham ervâh olmadığından Erzincan uleması, Terzi Ağa hazretlerinin bu ahvalini arz etmişler. Artık nasıl arz etmişler ise yani böyle bir ümmî adam şimdi mürşit olmuş gibi mi ne ise, müşarünileyh Fehmi Efendi hazretleri cevabında "Ve huve alâ-kulli şey'in kadîrun"[834] buyurmuşlar. "Cenâb-ı Hak, Kâdir'dir ki değil insana, bir hacere ve ağaca tecelli edip insan gibi makâm-ı irşâda yetiştirir. Cenâb-ı Hakk'ın lutfunun nihayeti yoktur. Eğerçi sahîhen kendilerine böyle bir lutf u ihsân-ı ilâhiyye olmuş ise buna niçin haset edelim. Cümleten teşekkür ederiz ki bu ihsan memleketimiz ahalisinden bir zata oldu" diye ulemanın sözlerini kesmişler.

Sonra bizzat Terzi Ağa hazretlerinin ziyaretlerine gitmişler. Terzi Ağa hazretlerine haber vermişler. Müşarünileyh hazretleri hemen hücre-i sa'âdetlerinden istikbal etmişler ve o anda ve o [350] saatte ve o dakikada Fehmi Efendi hazretlerine ne tecelli olmuş ve ne esrâr-ı rabbânî zuhur etmiş ise, işte o mülâkatta bilâ-tereddüd ve lâ-tevakkuf Terzi Ağa hazretlerinin atabe-i sa'âdetlerine o kadar ilm ü irfanlarıyla baş koyup intisap ve ahz-ı tarîk etmekle artık bâb-ı devletlerinden ve rızâ-yı âlîlerinden bir yere çıkmak ve gitmek kendilerine muhal olup leyl ü nehâr Terzi Ağa hazretlerinin huzûr-ı devletlerinde kalarak her ne ki emr ü irade buyururlar ise hemen onun infaz u icrasına baş u can koydular. Artık Erzincan ulemasının lisanı kesilip bunlardan bazıları intisap ettiler ve bazıları nasip alamadılar.

Şimdi müşarünileyh Fehmi Efendi hazretleri zaten beldenin rükn-i a'zamı gibi olup artık tarîk-i Hâlidîye tamamıyla neşr ü ilân olunup etraf u eknâftan yani Kemah ve sair kazalardan takım takım herkes gelip intisap ettiler. Bu zamanda yani Terzi Ağa hazretlerinin zamân-ı saltanat-ı gavsiyyelerinde olan vukuat öyle biraz zaman içinde tamam olmaz. İnşâallâhu ta'âlâ âcizlerinden ve sair ihvandan ve alelhusus Şeyh Fehmi Efendimiz hazretlerinden daha tafsîlât istima edersiniz.

Sonra altmış dört [1848] tarihinde Erzincan'da zuhur eden kolera illetinden irtihâl-i dâr-ı bekâ ettiler ve türbe-i şerîflerini o zaman Erzurum defterdarı bulunan Mecid Efendi hazretleri, Fehmi Efendi marifetiyle bina ve inşa ettirdiler.

Ve mumaileyh Abdussamed Efendi alay imamı olup altmış dört [1848] tarihinde Ordu-yı Hümâyûn Erzincan'da idi. O zaman Terzi Ağa hazretlerine intisap ettiler ve Terzi Ağa hazretleri pek çok muhabbet eder idi. Vefatından sonra tekaüt olup buraya geldiler. Fehmi Efendi hazretleri marifetiyle Terzi Ağa hazretlerinin kerîme-i mükerremelerini alıp işte hâne-i sa'âdetlerinde iskân ederler.

Mumaileyh Leblebici Baba dahi Terzi Ağa hazretlerinin halifelerindendir. Bu zat da ümmî olup lâkin söylediği gazeliyyâtı bir âlim ve bir şair söyleyemez.

---

834 "O'nun her şeye gücü yeter." Mâide, 5/120; Hûd, 11/4; Rûm, 30/50; Şûrâ, 42/9; Hadîd, 57/2; Teğâbun, 64/1; Mülk, 67/1.

Ve bundan başka bir de Hacı Abdülbâkî Baba vardır. O da Terzi Ağa hazretlerinin halifesidir. Daha sair kaza ve karyelerde böyle halifeleri vardır.

Terzi Ağa hazretlerinin vefatından sonra halife ve bazı ileri gelen mürîdânın müşahedelerine ve ifadelerine göre Fehmi Efendi hazretleri yerlerine halife olmuştur. Yani Allâhu a'lem makâm-ı gavsiyyet onlara intikal etmiştir müşarünileyh Fehmi Efendi [351] hazretleri.

Terzi Ağa'nın ism-i şerîfleri Mehmed olup ulûm-ı ledünnî kendilerine vehbî olarak ihsan buyurulmuş olduğundan Mehmed Vehbî Hayyât tesmiyesiyle şimdi elsine-i nâsta Şeyh Mehmed Vehbî Hayyât kuddise sırruhu'l-azîz hazretleri diye yâd olunur.

[**İstitrâd:** Ey azizim, malûm olsun ki kurb-i ilâhîye vusul iki vecih üzere olur. Birisi kesbî ve birisi vehbî ola. Kesbî odur ki edâ-yı ferâyiz ü nevâfil ile muktezâ-yı sûretten sâlik halâs olup onun neticesinde kurb-i nevâfil veya kurb-i ferâyiz zuhura gele. Vehbî odur ki sâlik, taat ve riyazetle mukteziyât-ı tabî'attan tecavüze kâdir olamayıp ve künc-i vahdeti bulamayıp âciz ü fakir kaldıkta inâyât-ı ilâhiyyeden bir inayet ve takallübünün ameline müvazi olan cezbât-ı rahmâniyyeden bir cezbe o sâlike erişip onu suret kaydından kurtarıp ve kendiliğinden mahv u fâni eyleyip künc-i vahdete isal eyler azizim.]

Hatm-i hâcegân âhirinde okunan silsile-i şerîfte Hazret-i Mevlânâ Hâlid efendimiz hazretlerinin zikrinden sonra müşarünileyh Şeyh Hayyât hazretlerinin ism-i şerîfi kıraatle hatmolunur.

İşte size şimdilik bu kadar malûmat kâfidir. İnşâallâhu ta'âlâ ileride daha bizlerin alamadıkları malûmatları alırsınız" diye mumaileyh İsmail Efendi hatm-i kelâm etti. Ama bu fakirin de işini bitirdi. Yani gönlüm tamamıyla müşarünileyhim hazerâtına meyil ve muhabbet ederek leyl ü nehâr ah u efgânım müzdâd oldu. Ferdâsı günü yani cumartesi kaleme gittim ise de "El işte, gönül oynaşta" misali mantûkunca cismim kalemde, aklım cemâl-i cânânda idi. Bu vukuatı kalem refikim Şerif Efendi'ye beyan ettim. Dediler ki "İsmail Efendi'nin nakl ü hikâyesi tamamıyla mukârin-i sıhhattir ve bu iş ahd-i karîbde olduğu cihetle elhâletü hâzihi pek çok bilenler vardır ve hem de Hoca Fehmi Efendi hazretleri, Şeyh Hayyât hazretlerinin halifeleridir ve onların makamı, hoca efendi hazretlerine ihsan olduğuna dahi asla şüphe yoktur" dedi.

İşte şimdi bütün bütün ateş saçağa sarmaya başladı. Lâkin yalnızca huzûr-ı Hazret-i Fehmi'ye gitmeye daha kuvvet ü kudret yoktur, zira ki perde-i hicâblar on milyon kadardır. Bunu fakir yalnız ref' etmeye muktedir değilim. Yine İsmail Efendi'yi celp ettik bir daha gidelim diye.

Bir sabah gittik. Kemâ fi's-sâbık hâk-i pâylarına yüz sürdüm. Lâkin hicap evvelki gibi ise de gönlüme, yine hazretin himmetidir, bir cüz'î kudret geldi. Şöyle İsmail Efendi ile kelâm eder iken [352] bir nîm nazar ettim. Huda hakkı için o demde bilâ-ihtiyâr içeriden aşk deryası cûşa gelip iki gözlerim pınarından yaş geldi. Hele kendimi zapt ederek sırrı faş etmedim.

[**İstitrâd:** Hazret-i Mevlânâ kuddise sırruhu'l-azîz buyururlar [Rusûhî, c.2, s. 37-38:

Çun bigiryânem bicûşed rahmetem
Ân hurûşende binûşed ni'metem (2:373)

"Çün kim bir bendemi ağlatam, rahmetim cûşa gelir; o girye ve hurûş edici benim nimetim yer." Yani Cenâb-ı Hakk'ın lutf u ihsan u keremi o bendeye olur.

Ger nehâhem dâd hod nenmâyemeş
Çunş kerdem beste-dil begşâyemeş (2:374)

Yani "Eğer bir bendeme muradını vermek istemesem, ona o muradın talep ve arzusunu göstermezem. Çünkü o bendeyi beste-dil eyleyem, yani kalbini kabz u müzayakaya bırakıp mahzun kılam, onun kalbini fetheylerim." İşte Cenâb-ı Hakk'ın fermanı mucebince lehu'l-hamdu ve'l-minne matlûbum hâsıl oldu azizim.

Rahmetem mevkûf-i ân hoş giryehâst
Çun giryest ez-bahr-i rahmet mevc hâst (2:375)

Cenâb-ı Hak buyurur: "Benim rahmetim o hoş ve latif giryelere mevkuftur. Çün kim bende ağladı, rahmet deryasından mevc kalktı. Abdin giryesi, deryâ-yı rahmet-i ilâhiyyenin temevvüc eylemesine bais olur" azizim. Hitâm şud.]

Mumaileyh İsmail Efendi'ye işaretle huzurlarından kalkıp taşra çıktım. İsmail Efendi'ye dedim ki "Bu fakir, emsali cihana gelmemiş bir Yusuf'a nasıl insan alâka eder ise, işte şahit ol ve bilmiş ol ki Hazret-i Fehmi'ye öyle âşık oldum. Eğer bu aşk daha ilerlerse onu bil ki kalemi ve çoluk ve çocukları terk ile kapısında hizmetkâr olurum." İsmail Efendi cevabında dedi ki "Bu cihetten yana havf etmem. Zira Hoca Fehmi Efendi hazretlerinin manevî olan kuvvet ü kudretlerini iyi bildiğim için zatınızı bu mertebeye bırakmazlar" dedi.

Artık o sırada Abdussamed Efendi hazretlerinin ziyaretine ve iki günde bir kere de Hoca Fehmi Efendi hazretlerinin ziyaretine devam etmeye başladım. Lâkin Abdussamed Efendi ile muhabbeti ilerlettik. Yani o kadar mahcup değilim, lâkin Hoca Fehmi Efendi hazretlerinin huzurunda öyle değildir. Nihâyetü'l-emr on beş yirmi gün kadar bu hâl ile devam olundu.

Bir gün İsmail Efendi'yi celp ile: "Müşarünileyhim hazerâtına bir umum davet vereceğim. Acaba teşrif buyururlar mı?" dedim. "Evet, teşrif ederler" dedi. Derhâl İsmail Efendi ile beraber huzurlarına gittim. Yine perde-i hicâbdan [353] bir zerre bile ref' olmamıştır. İsmail Efendi arz etti. Hele hamd olsun rûy-ı rızâ ve kabul gösterdiler. Oradan Abdussamed Efendi ve Leblebici Baba, Hacı Hafız Efendi ve Abdülbâkî Baba ve sair ihvana giderek cümlesini davet ettim. Akşam üstü fakirhaneye bir cemâ'at-i zevi'l-azm teşrif buyurdular. Ba'de't-ta'âm artık muhabbet ve mükâleme-i butûniyyeye bed' ü mübâşeret buyurdular. Fakir şöyle bir köşede saff-ı na'leynde oturdum. Hadd-i bulûgdan bu ana kadar az ve çok ehl-i tarîk ile muhabbet olunmuş ise de onların birisinden istima etmediğim ve edil-

mek ihtimali olmayan birtakım kelimât-ı ehlullâh o kadar fakiri mest etti ki sahîhen aklım ve fikrim dîger-gûn oldu. Sonra avdetleri yakın oldu, Abdussamed Efendi hazretleri buyurdular ki "Ruznamçeci Efendi'yi kimseye vermem. Bu fakiriniz alacağım, benim olsun!" Hazret-i şeyhin damatları olduğu cihetle Hoca Fehmi Efendi hazretleri pek çok tazim ü ihtiram ederlerdi; buyurdular ki "Ruznamçeci Efendi dâ'îniz buna fevkalâde teşekkürler eder. Değil onlar, cümlemiz siziniz, kabul buyurur iseniz" dediler. O zaman fakir de bir büyük teşekkür ibrazıyla cümlesinin başka başka dest-i mürşidânelerini öptüm. İşte o davet sayesinde bir miktar hicap ref' oldu, lâkin yine tamamen yüzüne nazar edemezdim. Şöyle önüme bakarak gayet edîbâne arz ederdim.

Ertesi günü Abdussamed Efendi hazretlerine gittim. Kemâl-i lutf u keremlerinden olarak ta'lîm-i zikr ü râbıta ettiler; kalb-i fakîrîye parmak basıp müteveccih oldular. O hâlde kalbin hareketi ve Cenâb-ı Hakk'ın feyz ü tecellisi fakiri bir diğer âleme geçirip başka bir renge boyadı. Oradan îfâ-yı teşekkür için Hoca Fehmi Efendi hazretlerinin huzurlarına geldim. Onlar da gayet memnun oldular ve dua buyurdular. İşte elden geldiği ve kudret yettiği mertebede ley ü nehâr meşgul olduk.

Günbegün aşkımız arttıkça zaten çilekeşler gibi hücre-nişîn-i Hazret-i Fehmi olduğumdan, gönül arzu ederdi ki geceleri sikke-i şerîf ve elbise-i Mevlevî ile huzûr-ı Hazret-i Fehmi'ye gideyim. Lede'l-istîzân ruhsat alıp artık geceleri başımda sikke-i şerîf ve sırtımda elbise-i Mevlevî daima meclis-i enverleriyle müşerref olurdum. Lâkin yine hicap altındayım; yalnız bir köşede boynumu eğip zikr ü rabıta ile meşgul olurdum.

Hazret-i Fehmi Efendimizin âdet-i seniyyeleri daima huzurlarında *Muhammediyye* kitâb-ı şerîfi kıraat ettirir idi. Erzurumlu bir derviş [354] İsmail Efendi var idi; gayet sedası güzel idi, onlara *Muhammediyye* okuturlar idi. Mevcut bulunan zevat, cümleten göz yumup rabıtada oldukları hâlde istima ederler idi ve kendileri dahi rabıta buyurup bi'l-külliye bu âlemden âlem-i butûna sefer ederler idi. Çünkü yakînen bilir idim ki onların rabıta ve teveccühleri mürîdân gibi değil idi. *Muhammediyye* kıraati tamam olup yani bir saat kadar daha ziyade okunur idi. Herkes olduğu yerde donmuş kalmış idi. Neden sonra kendilerini bulurlar idi. Hatta fakir daha yeni isem de Hazret-i Fehmi himmetiyle az müddet içinde haylice terakki ederek nice senelik müritler gibi oldum. İşte hazret, herkes uyandıktan bir nice zaman sonra ser-i sa'âdetlerini rabıtadan kaldırırlar idi azizim.

[**İstitrâd:** Uşşâkın malûmu olduğu üzere hüsn-i savt ruhanîdir dahi insanın ruhunu, mertebe-i beşeriyyetten ve âlem-i tabî'attan halâs edip kendi mertebe-i makâmı canibine cezp edip se'âmet ü melâlet-i tabî'atı ruhtan izale eder. Nitekim Hazret-i Mevlânâ kuddise sırruhu'l-azîz *Mesnevî-i şerîf*lerinde [Rusûhî, c.5, s. 33-34: buyururlar:

Zi'htilât-ı halk yâbed i'tilâl
Z'ân sefer cûyed k'erihnâ yâ Bilâl (5: 224)

Ey Bilâl-i hoş-nevâ-yı hoş-sahîl
Mîzene birev bizen tabl-ı rahîl (5: 225)

Yani "Evliyâ-yı kirâm hazerâtının canı halkın ihtilâtından i'tilâl bulur. O seferi ister ki "Erihnâ yâ Bilâlu" der." "İrâhat" dinlendirmeye derler. Kemâ kâle el-Cevherî: "Yukâlu erâhe'-reculu izâ rece'at nefsuhu ileyhi ba'de'l-i'yâ'i" Yani "Yorgunluktan sonra ruhu ona rücu eyledi ve rahat oldu" demektir. Ve Hazret-i Resûl-i Ekrem sallallâhu aleyhi ve sellemin ekser iki hâlleri olurdu. Bir hâlleri bu idi ki her bâr ki müstağrak olup bahr-i ehadiyet ve müstehlek-i envâr-ı samediyyet olsalardı, teblîg-i risâlet ve da'vet-i ümmetten müstağni olup geri derlerdi o hînde: "Kellimînî yâ Humeyrâ"[835] buyururlardı ki nisâ dünyâdandır; onların musâhabet ve mükâlemesi rûhu kendi meşhed ve mertebesinden mertebe-i beşeriyyete ve âlem-i tabî'ata cezp edip tenzil eyler. Dahi nûrâniyet ve ruhaniyete beşeriyet ve cismâniyet mutedil olduktan sonra taliplere akılları yettiği yerden irşat ve hidayet eylemek kabil olurdu. Ve gâh olurdu ki beşeriyet [355] galebe kılıp o hazretin vücûd-ı şerîfi ihtilât-ı halktan alîl ve izdihâm-ı avâmdan kelîl oldukta, Hak canibinde müteveccih olup mertebe-i beşeriyyetten mertebe-i hakîkat canibine sefer ederlerdi ve buyururlardı ki "Erihnâ yâ Bilâlu" Yani "Yâ Bilâl, bizi âvâz-ı latîfinle dinlendir; tâ ki bu ta'ab ve zahmet-i beşeriyyetten halâs olalım ve a'yâ-i nefsâniyetten ve melâlet ve se'âmet-i tabî'attan necat bulalım." Zira hüsn-i savt ruhanîdir, ruhu mertebe-i beşeriyyetten ve âlem-i tabî'attan halâs edip kendi mertebe-i makâmı canibine cezp eder ve se'âmet ve melâlet-i tabî'atı ervâhtan izale edip rahat ve letafet verir ve onu kendi arzu eylediği mertebeye irgürür.

İmdi o Hazret-i Resûl-i Ekrem sallallâhu aleyhi ve sellem efendimize vâris olan velî-i kâmilin dahi iki hâli vardır. Bir hâlleri mertebe-i ehadiyete müstağrak olduklarıdır ki ona "lî-maallâh hâli" derler. O hâlde daim onu komayıp da'vet-i tâlibîn ve terbiye-i sâlikîn için onu mertebe-i beşeriyyete ve âlem-i kesrete tenzil ederler. Çün kim davet ve irşada mübâşeret kıla ve halkla muhtelit ola, onların musâhabet ve ihtilâtından ruhlarına melâl ve i'tilâl gelir ve zaaf ve se'âmet hâsıl olur. İmdi bu yorgunluktan âsûde olmak ve bu sikletten ve zahmet-i kesretten kurtulup rahat bulmaktan ve istirahat kılmaktan ötürü âvâz-ı latîf ve savt-ı lezîz sahibi kimseyi dinlemeye ve onun savt-ı hûbunu istima eylemeye rağbet ederler.

Sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz, Hazret-i Bilâl radıyallâhu anha "Erihnâ" buyurdukları gibi, onlar dahi o sâhib-i elhâna "Erihnâ yâ filân" derler ve onun âvâz-ı hûbunu istima eylediklerinde murg-ı cânları âlem-i lâ-mekâna pervâz vurup ta'b-ı beşeriyyetten ve kayd-ı âlem-i tabî'attan azat olur ve râhat-ı rûh bulup sefalar edip istirahat kılar. Pes sema, râhat-ı rûh ve sebeb-i küşûfât u fütuh olduğundan ötürü Hazret-i Resûl-i Mükerrem sallallâhu aleyhi ve sellem, Hazret-i Bilâl radıyallâhu anha ekser-i zamânda "Yâ Bilâl, bize hoş avaz ile

835 "Sohbet et benimle ey Aişe." Aynı anlamdaki ifadeler: es-Suyûtî, *el-Câmi'u's-sağîr*, c. 1, s. 236, no: 395; *Feyzu'l-kadîr*, c. 5, s. 180.

rahat ver ve minare üzere çıkıp Hudâ-yı ta'âlâyı temcîd ve tehlîl ve tahmîd etmekle bizim ruhumuza sefa ve sürurlar irgür" buyururlardı. Yani ey hoş nevâlı ve latif avazlı Bilâl, mîzene üzere çık, rahîl tablını vur. "Sahîl" aslında feres avazına derler; sonra "mutlak avaz" manasına dahi istimal olunmuştur. Burada mutlak avazdır. [356] "Mîzene", ezan okunacak yere derler, murat "minare"dir. Yani sallallâhu aleyhi ve sellem çün kim beşeriyet mertebesinden onların vücûd-ı şerîfine melâlet ve se'âmet geleydi ve vakt-i salât dahi karîb olaydı, Hazret-i Bilâl'e dahi buyururlardı "Ey hoş-nevâ ve latîfü's-sedâ olan Bilâl, minare üzerine git ve göç tablını çal", yani "Âvâz-ı latîfinle mertebe-i beşeriyyetten mertebe-i ulûhiyyet canibine müteveccih olmayı ve Hazret-i Rubûbiyetin müşahedesine rıhlet ve ric'at kılmayı talip ve âşık olanlara ilâm eyle, tâ kim kalkıp mirâc-ı mü'minîn olan salâta şürû' edelim ve âlem-i kesretten rücu edip vahdet âlemine gidelim ve Hazret-i Hak'la mükâleme edelim" buyururlar idi azizim.]

İşte vâris-i Nebî olan Hazret-i Ulemâ-billâh Fehmi efendimiz hazretleri dahi böylece huzurlarında olan ihvana muktedâ ve imam olup ervâhı alıp âlem-i lâ-mekâna urûc ederlerdi sultanım azizim.

Kâle Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî kuddise sırruhu'l-âlî [Rusûhî, c.1, s. 183-184:

Cân kemâlest u nidâ-yı û kemâl
Mustafâ fermûd erihnâ yâ Bilâl (1:1986)

Ey Bilâl efrâz bâng-i silsilet
Zân demî k'ender dembedem der dilet (1: 1987)

Yani "Can haddizatında ayn-ı kemâldir ve noksanı rûh-ı hayvânî ve kuvâ-yı cismânînin galebesi itibarıyladır. Pes bu canın, rûh-ı hayvânî hükmünden ve hevâ-yı cismânî kaydından halâs ola ve kemâl-i asliyesini bula. Onun nida ve sedası ve elfâz ve edası dahi ayn-ı kemâldir. Onun için Mustafa aleyhisselâm "Erihnâ yâ Bilâlu" buyurdu: "Ey Bilâl, bizi dinlendir, yorgunluk gitsin" demektir.

Hazret-i Resûl-i Ekrem sallallâhu aleyhi ve sellem her bâr ki teblîg-i risâletten yorulsalardı, istirahat için Hazret-i Bilâl'a buyururlardı ki "Ey Bilâl ezan ver ve müselsel olan sedanı bülend eyle ve Cenâb-ı Hakk'ı tehlîl ve temcîd edip söyle o nefha ve feyizden ki ben onu senin kalbine ifâze eyledim ve o hayât-ı hakîkatten sana söyledim ki o ilm-i tevhîd ve sırr-ı temcîd ü tahmîddir ki lafz-ı ezân ondan haber verir. Ya Bilâl, nida ve sedanı o demden söylediğin hâlde yüksek eyle ki o menba'-ı ulûm olan nefha-i ilâhiyyeden ve nefes-i Rahmâniyeden Âdem aleyhisselâm hazretleri mest ü medhûş oldu ve ukûl-ı ehl-i âsumân onun eser ü ilminden bî-hûş olup hayran kaldı.

İmdi sallallâhu aleyhi ve sellem hazretleri, Hazret-i Bilâl'a "Erihnâ" buyurdukta, [357] Hazret-i Bilâl imtisâlen li-emri'r-Resûl hûb avazla tehlîl ve

temcîde başladı. Sallallâhu aleyhi ve sellem bî-hod oldu, o hûb avazdan dinlendi, rahat buldu. O mertebe istirahat eyledi ki o hazretin namazı leyle-i ta'rîsde fevt oldu. "Ta'rîs" ona derler ki misafir, evvel-i leylden âhir-i leyle dek gide ve âhir-i leylde bir mevzie nevm ve istirahat için nüzul ede.

İmdi Ebû Katâde'den ve bazı sahabeden böyle rivayet olunur ki Resûl aleyhisselâm hazretleri ile gazavâttan bazı gazada ta'rîs eyledik. O kadar istirahat edip hâba varmış ki sabah namazı fevt olmuş ve âfitâb, dahve-i kübrâ mahalline gelmiş ve harareti bize tesir kılmış. Pes bîdâr oldukta, Hazret-i Risâlet-penâh, Hazret-i Bilâl'a "Ezan oku" diye buyurup Hazret-i Bilâl ezan okuyup o fevt olan sabah namazını cemaatle kaza eylediler. Bu leyle-i ta'rîs bir nice kere vaki olmuştur. Hatta bir âher leyle-i ta'rîsin seherinde yine Ebû Katâde'ye "Hafizakallâhu bi-mâ hafizte niyyeteke"[836] diye hayır dua buyurmuşlardır. O vakitte Resûlullâh aleyhisselâm hazretleri râhilesinden nevm galebe edip eğilmiş; varıp yine dayanıp doğrultmuş. Üçüncü kere de tesahhura karîb mübarek başların kaldırıp "Men hâzâ"[837] buyurmuşlar. Ve Ebû Katâde dahi "Ene yâ resûlallâhi"[838] demiş. O demde bu duayı demişler azizim.

Lâkin efendimizin böyle fevt-i namâzı haşa ki bizim gibi kesâfet-i bedenden olsun, hâşâ sümme hâşâ. Ancak Hazret-i Bilâl, âvâz-ı hûb ile tehlîl ve temcîde ser-âgâz kıldıkta, o avazdan, o mahzen-i râz ve ashâb-ı ser-firâza bir zevk ve hâlet gelmiş ola ki o zevkten bî-hîş olup namaz fevt olmuş ola.

O zaman Ordu Müşiri bulunan İsmail Paşa hazretleri zaten tarîk-i Mevlevîden olup fakir dahi Mevlevî olduğumu damatları Asaf Bey söylemiş olduğundan fakire ziyade muhabbet eder idi ve bazen mecliste bulunup bir şey için fakiri celp etseler: "Gel bakalım benim Mevlevî efendi!" buyururlardı. Çünkü o zaman bıyıklarım kemâ fi's-sâbık Mevlevî bıyığı olup Hâlidîler gibi kesilmemiş idi ve Reîs-i Meclis Derviş Paşa hazretleri dahi fakire muhabbet ederler idi. Müşarünileyh İsmail Paşa hazretleri, Hazret-i Fehmi efendimizin medh ü senalarını bir taraftan işitmekle "Acaba teşrif ederler mi?" diye bazı zevattan istifsar etmişler. Sonra anlamışlar ki öyle münzevî, [358] halkı aldatır meşâyıh-ı rüsûmdan olmayıp gayet fâzıl ve âlim ve kibâr-ı meşâyıhtan bir zât-ı âlî-kadrdir, kendisi bizzat huzur-ı hazret-i şeyhe yüz sürüp badehu müşarünileyh şeyh efendimiz hazretleri dahi kendilerine gidip İsmail Paşa hazretleri dahi fakir gibi meftûn-ı hüsnü olmuş idi. Derviş Paşa hazretleri tavsiye edip onlar da ziyaretlerine geldiler. Ve muahharen Defterdar Hâlet Beyefendi hazretleri de ziyaretlerine geldiler. Bu zevât-ı kirâm ehl-i firâset olmakla bir nazarda bildiler ki öyle halkın bildiği şeylerden olmayıp makâm-ı velâyete kadem basmış ehlullâhtan bir zât-ı âlî-kadrdir. Artık ordu içine bir gulgule düştü. Kimi kendi işinin tervici ve

836 "Niyetini koruduğun için Allah da seni korusun." *Muslim*, c. 1, s. 472, no: 253. "Hafizakallâhu bi-mâ hafizte bihi nebiyyehu." "Allah seni onun peygamberini koruduğun şekilde korusun."

837 "Kim o?"

838 "Benim ey Allah'ın resulü."

kimi sahîhen rızâ-yı ilâhî için beher gün ve gece... Hâne-i sa'âdetleri bir hükümet sarayı gibi oldu. Gelen ve gidenin hadd ü hesabı yoktur.

Muhasebeci Mehmed Sâkıb Efendi, fakirin hazret-i şeyhe intisap ettiğimi işitmiş. Kendisi tarîk-i Bektaşîden olduğundan ara sıra itiraz etmeye başladı. Çünkü fakir, çubuğu ve enfiyeyi külliyen terk edip ekser-i evkâtta sâim idim. Hakikaten rengim dahi dîger-gûn olmuş idi. Onun için: "Bak şu hâline! Bu gidişle mecnun olacaksın" diye bazı lâtife ve gerçek gibi şeyler söyler idi. Acayip fakire tesir eder idi. Bir gün hazret-i şeyhe arz ettim. Güldüler, buyurdular ki "Bir dikeni çekerken bir şey ona sarılır ise o da beraber gelir." Bunun üzerine iki gün sonra gördüm ki alessabah muhasebeci efendinin hayvanı, hazret-i şeyhin kapısı önünde durur. Sual ettim: "Efendi burada mı?" "Evet burada" dedi. O kadar aşk ve sürur geldi ki yani raks edeceğim. Derhâl içeriye girdim. Oda kapısından hafiyyen nazar ettim ki hazretin karşısında bi-Rabbi'l-Ka'be hilâfsız söylerim, o şişman adam iki diz üzerine gelmiş ve büzülmüş ve gayet terlemiş, daima hazretin nutuklarına temenna eder, sanki padişah önündedir. Artık mahcup olmasın diye hazretin yanına girmedim, taşrada bekledim. Bir müddet sonra çıktı. Karşısına çıktım. "Maşallah ruznamçeci efendi, siz de burada mıydınız? Şeyh efendi hazretlerini görecek misiniz?" "Evet müsaade buyurur iseniz, göreceğim" dedim. "Pekâlâ olur. Sonra kapıda azıcık bendenizi görün" dediler, oradan gittiler. Fakir huzûr-ı şeyhe girdim. Hazret şöyle [359] nutuk buyurdular ki "Koca Ruznamçeci Baba zorludur. Muhasebeci efendi hazretlerini zor ile getirdiler!" Fakir de kemâl-i tevazu ve edep ile istiğfar ettim: "Cümlesi efendimizin saye ve iltifatıyladır. Efendimiz iltifat buyurur iseniz, değil böyle insanlar, dağlar ve taşlar yerlerinden hareket eder" dedim.

İşte iki aydan ziyade oldu, huzurlarına devamım bu müddette ancak bu kadarcık! Dört ayağımı bir yere getirip bir söz arz ettim ve gayet memnun oldum. Güya bu sözü arz ettiğimden hazret bilsin ki nazar-ı fakîrde derece ve makamı ne kadar imiş. Ey biçare İbrahim, her an ve her saat hazret-i şeyh senin kalbinin hareketini ve efkârını mir'ât gibi müşahede ediyor. Ne ise o zaman daha hamlık vardı, bu kadarcık söz ile gönlüm memnun oldu. Sonra kapıya gittim, muhasebeci efendiyi gördüm. Muhasebecinin odasından içeri girer girmez odanın ortasına kadar geldi. Taaccüp ettim. Dedi ki "Getir baba efendi, iki elini öpeyim." "Estağfirullâh!" dedim. Dedi ki "Ben bilemedim. Şeyh efendi, şeyh efendi diyorlar; zannettim ki bizim bildiğimiz şeyhlerdendir. Meğer bu şeyh, efendi değildir; kutb-ı zamân, gavs-ı a'zam işte bu zât-ı âlî-kadrdir!" Fakir dedim ki "Evet öyledir. Çünkü Müşir Paşa, Derviş Paşa, alelhusus defterdar efendi hazerâtı fevkalâde ashâb-ı fetânet ü ezkiyâdan oldukları gibi, böyle nice meşâyıhı dahi görmüşlerdir. Tevekkeli hazret-i şeyh efendimizin meclis-i enverlerine mülâzemet buyurmuyorlar; elbette onlar da bir şey duymuşlardır." Muhasebeci efendi dedi ki "Evet şek yoktur. Yani nasıl huzurlarında oturdum, güya zât-ı şâhâne huzurundayım zannettim." Fakir de "Gördüm" dedim. Dedi ki "Pek çok gönlüm arzu etti ki hemen yerimden kalkıp iki ayaklarına kapanıp öpeyim, lâkin min-tarafillâh bir türlü cesaret edemedim; güya birisi beni tutuyor." Fakir de-

dim ki "Evet öyledir, fakirde dahi bu gibi hâlât çok vuku bulmuştur. Lâkin men'-i ilâhî zuhur ediyor. Bu da bizzat hazret-i şeyhtendir. Yani hazretin meşreb-i mürşidâneleri böyle şeyleri istemediğinden men eden yine kendisidir" dedim. "Evet" dedi, "Bendeniz de öyle hissettim. Lâkin baba efendi artık şimdiye kadar olan kusurum affet. İşte bir efendi bendesi olduk. Bir kere de beraberce hâk-i pâylarına yüz sürelim.

Sonra bir gece de bendehaneye davet edelim. Acaba teşrif buyururlar mı?" [360] Dedim: "Efendimiz demincek ne buyurdunuz, öyle meşâyıh-ı rüsûmdan değildir, herkesin davetine icabet buyururlar" ve gönlümden "İşte muhasebeci efendi hazretleri de aldı semt-i Fener'den fitili! Hani ya namaz niyaz bilmeyen paşalar, beyler, efendiler, ağalar cümlesi teveccüh-ı kıble ve râbıta-ı mürşid-i Hak oldular. Zira ki derunlarında olan fânûs-ı Hudâ'nın fitili uyandı; yani şems-i hakîkat olan Hazret-i Fehmi'den tutuştu; zannetme ki bâd-ı hevâ-yı nefs söndüre. "Yurîdûne li-yutfi'û nûrellâhi bi-efvâhihim vallâhu mutimmu nûrihi ve lev kerihe'l-kâfirûne"[839] âyet-i kerîmesi mülâhaza olunursa anlaşılır esrâr-ı meşâyıh.

Birkaç gün sonra muhasebeci efendi hazretleriyle birlikte huzûr-ı mürşidânelerine yüz sürdük ve davet niyazı olundu. Kemâl-i lutf u keremlerinden tebessüm ile kabul buyurdular ve "Her vakit sizin misafirinizim" diye bazı rumûzât-ı ma'neviyye dahi ettiler.

Evet sahihtir. Evliyâ-yı kirâm hazerâtı bu dünyada misafir olduklarını ve bu âlemde yabancı gibi bulunduklarını ve ehl-i dünyâya misafir olduklarını şöyle istidlâl ederim ki bir köye veya bir mahalleye bir garîbü'd-diyâr bir adam gelse, o köyün veya o mahallenin hayvanları onun başına üşüp üzerine hücum ederek oradan çıkarmaya ne derecede sa'y ü gayret ederler. İşte evliyâ-yı kirâm hazerâtını dahi böyle ehl-i dünyâ hayvanları içinde garip olup hasetlerinden her türlü hezeyan ederler ve isterler ki olduğu mahalden sürüp diğer mahalle göndereler. Hâlbuki evliyâ-yı kirâm hazerâtı dahi lisân-ı hâl ile onlara buyururlar ki "Canım, biz bu âlemin garibiyiz; sizin mal ve emlâkinizde gözümüz yoktur. Dünya sizin olsun. Ancak sizlere efendimiz tarafından teblîg-i emr ü ahkâm için birkaç günlük misafiriniz[iz]" buyururlar. Hele bu kelâm uzun bir bahis açar. Biz gelelim kendi bahsimize.

İşte hazretin meşreb-i aliyyeleri bir davete yalnızca teşrif buyurmazlar idi, elbette Abdussamed Efendi hazretleri ve Leblebici Baba'yı ve sair daha böyle halifeler ile birlikte teşrif ederler idi. Binaenaleyh muhasebeci efendi tarafından onlara dahi mahsus adamlar irsaliyle davet buyurdular. Lâkin cümlenin gözü ve canı Hazret-i Fehmi'dedir. Hazret de bunların arasında şemsin bulut arasında gizlendiği gibi gizlenmek ister. Hâlbuki müneccimân-ı ehl-i dil bilir ki şems, bulut içindedir. Hatta yolda gider iken bu zevattan birisini ileri düşürür ve odadan [361] içeri girer iken bunlardan birisini evvel idhâl eder. Kendileri arkalarından

839 "Ağızlarıyla Allah'ın nurunu söndürmek istiyorlar. Oysa kâfirler hoşlanmasa da Allah, nurunu tamamlayacaktır." Saf, 61/8.

gider ve girer ve taamda ve şarapta asla ve kat'â kendileri bed' etmez, illâ bu zevattan birisi bed' edecektir. Ve hazretten bir şey istizan olunsa, evvelâ bu zevattan istifsâr-ı re'y eder, badehu kendileri de bir şey ilâvesiyle söylerler. Meşreb-i devletleri tadada gelmez. Ancak tamamıyla meşreb-i Muhammediyye'ye mazhar düşmüşlerdir deyip hatm-i kelâm ederim.

Muhasebeci efendi bir gün evvelce selâmlık dairesini tathîr ettirip nefîs, enfes tütsü ve öd ağaçlarıyla muattar etti. Muhasebeci efendinin ufak bir fino köpeği var idi, "Aman bu hayvanı bir mahalle hapsedin" diye odanın birisine kapattı. Vaktaki zamân-ı teşrîf-i hazret yaklaştı, kendisi ile bizzat konağın kapısı önünde pâdişâh-ı dü âlem olan hazretin kudûm-ı şerîfine muntazır olduk. Onu gördük ki etrafını nücûm kaplamış rakîk bulut arasında hilâl-veş zuhur etti. Hele muhasebeci efendi o zaman daha fakirin derecesinde değil idi. Fakir her nerede hazretin cemalini müşahede etsem, muhakkak muhakkak kendimi zapta kadir olamayıp derunum sızlanarak gözlerimden yaş gelirdi. Bu hâlimden kimseyi haberdar etmemek için usulca mendil ile gözümün yaşını silerdim. Koca Bektaşî muhasebeci nasıl ise bu hâlimi gördü, eliyle arkamı sıvayıp "Koca âşık Mevlevî!" dedi. "Aman efendim, bu sırrımı ifşa etme!" diye niyaz ettim. Buyurdu ki "Erenler, biz ser veririz, sır vermeyiz."

Vaktaki akşam namazı cemaat ile eda olunup ekmel-i mükemmel taam keşide oldu. Hazret-i şeyhin âdet-i seniyyeleri halkı teşvik için güya birinci derecede taam ekl ederler gibi dest-i şerîfleri sofradan asla geri durmaz, ancak parmak uçlarıyla zerre zerre tenavül buyururlar idi. Hâsılı böyle bir büyük davette tenavül buyurdukları taam vezne gelse, yirmi otuz dirheme baliğ olmazdı. Ba'de't-taâm meclis-i muhabbet küşat olunup muhasebeci efendi ile fakir şöyle saff-ı na'leynde ve bir köşede mest, hayran olduk. Badehu yatsı namazı cemaatle edaya kıyam olundu. Namaz içinde iken hikmet-i rabbânî ufak fino köpeği ne hâl ise olduğu mahalden firar ile doğruca namaz kılınan odaya gelip safların arasından geçip minder üzerine [362] çıkıp şöylece cemaatin karşısında iki diz üzerine oturup cemaati seyretmekte iken muhasebeci efendi bu hâli görüp orada nasıl oldu artık tarif edemem, hemen selâm verdikte muhasebeci efendi koşup finoyu tutup dışarıya götürüp ağalara etmediğini bırakmadı. Ba'de's-salât herkes yerlerine oturup buna dair hiçbir taraftan bir söz olmadı. Çünkü hazret-i şeyhin meclis-i enverleri gayet edep üzere bir meclis olmakla öyle halkı mahcup edecek kelâm asla ve kat'â kimse söylemeye cesaret edemez idi. Lâkin muhasebeci efendi, hayvanın öyle zuhurundan fevkalâde mahcup oldu. Sonra fakire söylediler ki "Baba efendi, işte bu da hazret-i şeyhin bir kerametidir ki saklamış olduğum köpeği meydana çıkardı." Fakir de cevabında: "Evet, o hayvan sizin nefsinizdir. Hazretten nefsinizi saklamayın. Elbette bir gün olur ki onun başını kesecektir!" diyerek lâtife olundu.

İşte böyle o kış leyl ü nehâr huzûr-ı Hazret-i Fehmi'de zevk u sefada idik. Hey'et-i Ordu-yı Hümâyûn'dan başka bir de fevkalâde heyeti mevcut ve bununla beraber mes'ele-i müdefi'adan dolayı rü'yet-i muhâsebe için pek çok ümera ve zabitan var idi. Erzincan ise ufak bir mahal olup bu kadar halkı alama-

yacağından artık hanelerin ahırları dahi insan ile doldu. Yani ahırlarda ahır sekisi tabir olunan mahallerde dahi insanlar oturdu. Şayet şitâ şiddet göstermiş olsa idi, fevkalâde muazzep ve muztarip olunacağından hazret-i şeyhin cümle hakkında ve alelhusus bu gibi bir hey'et-i İslâmiye-i askeriyye müsâfirânı hakkında mebzul olan lutf u keremleri muktezasınca Cenâb-ı Hak'tan eyledikleri niyaz üzerine ahâlî-i Erzincan'ın müddet-i ömrlerinde görmemiş oldukları şitâ içinde bir sayf müşahede olundu. Sahîhen zannolundu ki Erzincan'da kış olmaz. Meğer ki bir başka lutf-ı ilâhî imiş. İşte o kış, evvel bahar gibi geçti. Her gece saat altı yediye kadar huzûr-ı hazret-i şeyhe devam eylediğim zevk ü muhabbeti asla tarif edemem. Elhâletü hâzihi o lezzet-i muhabbet, dimâg-ı cânımda merkûzdur.

Fakirin tarîk-i Mevlevîye olan aşk u muhabbetim iktizasınca hazret-i şeyhten istihsal olunan müsaade üzerine mükemmel [363] Mevlevî elbisesi imal ettirip her gece sikke-i şerîf başımda olarak Mevlevî elbisesiyle geceleri ve cuma günleri gezer idim. Sâye-i hazret-i mürşidde hiçbir taraftan müdahale olunmaz idi. Hatta pek çok kere müşarünileyh efendimiz hazretleri maiyetiyle o vakit Reîs-i Meclis bulunan Derviş Paşa hazretlerinin konaklarına giderdim ve hazret-i şeyhin istikbaline sokak kapısına kadar gelir idi. Arkasında fakiri gördükçe şu beyti okurdu: "Kanda olsa Mevlevî ona lâzımdır nây u kudûmü" gibi lâtifeler edip hazret-i şeyhin hatırını almak için pek çok iltifatlar ederler idi. Defterdar Hâlet Bey efendimiz hazretleriyle hele zaten Erzurum'da muhabbetimiz başka idi, artık Erzincan'da fevkalâde oldu.

İşte ümera ve zabitan ve memurin içinde hazret-i şeyhin müşarünileyh Hâlet Beyefendi hazretlerine teveccüh ve muhabbetleri fevkalâde idi. Hatta hazret-i şeyh efendimiz hazretleri muahharen bir meclis-i âlîde bir münasebetle bu kadar bir hey'et-i mu'azzama içinde: "Mukadderât-ı ilâhî, yalnız iki zatı ava düşürdük" buyurmalarıyla, kimler oldukları sual olundukta, "Biri defterdar efendi, diğeri bizim âşık Baba Ruznamçeci" diye irade ve ferman buyurduklarını bu fakire bir büyük müjde ve tebşir olmakla orada hazır olanlardan bir zât-ı âlî, fakire tebşir etmiştir.

İşte anlaşıldı ki Erzurum'da defterdar efendi hazretleriyle olan muhabbet, muhabbet-i ezeliyye ve aşk-ı Hazret-i Fehmi imiş. Çünkü müşarünileyh defterdar efendinin aşk u muhabbetleri dahi tıpkı fakir derecesinde idi. Hazret-i şeyh geceleri hâne-i sa'âdetlerinde oldukları zaman çoktan beri hizmet-i devletleriyle nezd-i mürşidânelerinde olup sedası fevkalâde güzel ve yüksek olan Erzurumlu Derviş İsmail Efendi'ye emir buyurup Yazıcıoğlu'nun kitabı yani *Muhammediyye*'yi kıraat ettirirlerdi. Erzincan'da geceleri cümle hanelerde işbu *Muhammediyye* kitabı kıraat olunur. İşte bir iki saat kadar herkes teveccüh ve rabıtada durup istima ederler idi.

Gelelim fakire. Herkes gibi istima edemem. Fakire bir başka seda ve manalar gelir. İki gözlerim kan çanağına döner ve *Muhammediyye* tekmil olur, herkes uyanır; fakir mest-i lâ-ya'kıl, bî-hoş hayli müddet rabıtada kalırım. Bazen hazret-i şeyh tarafından "Erenler, kahve buyurun" diye nida olunur. Çünkü kahve

gelir, herkes alır. Kahveci hazretten havfından fakiri seslemeyip karşımda durur imiş. [364] Başımı kaldırıp kahveyi alırım. Lâkin fakirde gözler ve renk başka olmakla cümle ihvan fakiri seyrederler ve bu aşktan dolayı pek çok gıpta ederler idi ve "Cenâb-ı Hak sana ettiği lutf u ihsanı acaba bir kuluna dahi etmiş midir?" derler idi. Fakir de sad hezâr şükür edip cevabında "Bu görünen hâlât cümlesi, hazret-i şeyhin lutf u ihsanıdır. Yoksa hazret olmayaydı, fakiri Cenâb-ı Hak ne bilirdi?" der idim. Sakın bu tabirime itiraz buyurmayın, lisân-ı aşktan böyle söylenir. "Ne bilirdi" manasının şerhi bir kitâb-ı müstakil olur. Hâşâ sümme hâşâ ki Cenâb-ı Hakk'a cehl isnat olunsun.

[**İstitrâd:** Hazret-i Mevlânâ kuddise sırruhu'l-azîz efendimiz *Mesnevî-i şerîfte* buyurmuşlardır [Rusûhî, c.1, s. 156-157:

Ger Suleymân-râ çunîn murgî budî
Key hod û meşgûl-i ân murgân şudî (1:1697)

Yani uşşâktan ve evliyâ-yı kirâmdan biri kendi maşûkunu kuşa teşbih edip alâ takdîri'l-farz dese faraza "Eğer Süleyman Nebi aleyhisselâmın benim maşûkum gibi murgu olaydı ve benim maşûkuma ülfet ü muhabbet kıldığım gibi o dahi ona ülfet ü muhabbet kılaydı, kaçan o tuyûra meşgul olurdu?" dese, bu kâilin Süleyman aleyhisselâm üzere fazileti lâzım gelmez; belki kendinin maşûkuna olan aşk u muhabbetini ondan nefiy lâzım gelir. Pes mertebe-i nübüvvet, aşk u muhabbet mertebesi değildir; ilim ü hikmet ve fazilet ü tasarruf mertebesidir. Faraza aşk enbiyâ-yı izâma dahi galebe eylese, halk ile ünsiyet ve nas ile ülfete mâni olurdu. Pes uşşâkın mertebe-i muhabbetde söyledikleri söz inde kirâmi'n-nâs mazur ve makbuldür. "velev kâne hâricen ani'ş-şerî'ati ve mutecâvizen ani'l-edebi ve't-tarîkati."[840] Zira gâh olur ki ifrât-ı muhabbet ü germiyet, âşıka edebe riayet etmekten mâni olur.

Şeyh-i Ekber kuddise sırruhu'l-azîz hazretlerinin *Futûhât*'ta muhabbet bâbında buyururlar: "Çaylak denilen kuş, dişisiyle beraber Hazret-i Süleyman aleyhisselâmın kubbe-i sa'âdetleri üzerinde kendilerine yuva bir mahal yapıp oturup erkek çaylak, dişisine esnâ-yı muhabbette arz-ı aşk u muhabbet için demiş ki "Sana olan aşk u muhabbetim o dereceye varmıştır ki eğer desen ki şu kubbeyi Süleyman aleyhisselâmın üzere yık, hedm eyle desen hemen hedm ederim." Bunun bu sözünü kubbenin içinde Süleyman aleyhisselâm işitip mezkûr çaylağı huzuruna talep eder, çağırır. Hazret-i [365] Süleyman aleyhisselâm der ki "Ne söz söylüyordun, yani bî-edebâne nasıl söz idi ki söylüyordun?" Derhâl çaylak der ki "Kerem ve lutuf buyurun ta'cîl buyurmayın, arz edeyim. Şöyle ki muhib ve muhabbet için bir lisan vardır ki onu kimse söylemez, illâ ki âşık ve ehl-i muhabbet söyler. Ben dahi arkadaşım olan dişi çaylağa arz-ı aşk u muhabbet edip söyledim. Zira uşşâk üzerine tarîk, yol yoktur, illâ ki o lisân-ı aşk u muhabbet ile tekellüm ederler ki gayrıları edemez. Onlar ilim ve akıl lisanıyla söylemezler" dedi.

840 "Şeriatin dışında, edep ve tarikat sınırlarını aşsa bile."

Süleyman aleyhisselâm güldü ve onu mu'âkabe ve muaheze buyurmadı[841] azizim. Hitâm şud.]

İşte *Muhammediyye* kitabı kıraatinden sonra olunan muhabbette cümleten kelâm-ı ehlullâh ve bazı menâkıb-ı sâdât-ı turuk-ı aliyyedir. Meclis-i enverlerinde asla mâ-lâ-yanî söylendiğini görmedim. Ancak bazen ihvân-ı dîn-i mübînin işlerini müzakere ve onlara pend ü nasihat ve bazen düşman işlerini rüyet buyururlardı. Ve bir iş için dâ'ire-i askeriyyede her kime bir tezkire veya bir haber gönderseler, o iş o saatte icra olunur idi ve ekseriya bizzat kendileri teşrif buyurup "Şu işi şöyle yapmayınız, günahtır ve zulümdür, böyle olsun, şöyle olsun" diye ümera ve zabitana ihtar buyururlar idi. Yani öyle münzevi şeyhler gibi olmayıp daima mahlûk-ı Hudâ'nın hizmetiyle şuraya buraya teşrif edip herkesin işlerinin tervicine himmet ve lutf u ihsan ederlerdi. Yani meşreb-i Muhammediyye tamamıyla kendilerinde müşahede olunurdu. İlim-i zâhirde kıdemine varmaktan ulemâ-yı mütekaddimîn ve müteahhirîn âciz oldukları cümle ulema indinde müsellem olduğu gibi ilm-i butûnda dahi Cenâb-ı Risâlet-penâh efendimiz hazretlerinin mazhar-ı tâmmı ve vâris-i ekmeli idi. Bu sözü yalnız fakir söylemiyorum, asr-ı gavsiyyelerine yetişip huzûr-ı enverlerinde müddet-i medîde bulunan ve zerrece insafı olan zevât-ı kirâm dahi böylece söyler. Eğerçi zâhir ü bâtın ekmel-i mükemmel vâris-i Hazret-i Nebevî bir zât-ı âlî-kadr iken nefs-i nefîs-i şerîflerini o kadar ve o derece mahvetmişler idi ki âdeta kendilerini bir çoban veya bir çiftçi derecesinde bile tutmazlar idi. Bazen şuradan buradan ulema ve talebe-i ulûm gelip hazret-i şeyhten bazı şeyler sual ederler ve hazret dahi güya henüz ders okumaya başlamış bir talebe gibi edîb tabirler ile cevap [366] buyururlardı. Lâkin bu cevaplar içinde o sâile hayli ulûm ve talim ederlerdi. Hâsılı daima mahviyeti iltizam ile kendi makâm-ı ulyâlarını herkesten saklarlar idi. Ne çare ki taraf-ı ilâhiyyeden ale'd-devâm ser-i sa'âdetlerinde münadiler "Hâzâ halîfetu Resûlillâhi"[842] diye nida etmekte olduğundan, bunu can kulağı olan istima eder ve olmayan da bir saat kadar meclis-i enverleriyle müşerref olsa, hakku'l-insâf "Ehlullâh olsa olsa işte bu zat olur" der idi, zira ki ahlâk-ı Muhammediyye tamamıyla kendilerinde zuhur ederek mazhar-ı tâm olmuş idiler.

Cümleye malûmdur ki enbiyâ-yı izâm salavâtullâhi aleyhim ecma'în hazerâtı, zât-ı Cenâb-ı Hakk'a mazhar-ı tam düşmemişlerdir. Meselâ ayın şemse tekabül etmesi gibi kimi ayın on ikisi ve kimi on üçü ve kimi onu ilâ-âhirihi. Lâkin Cenâb-ı Muhammed sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz hazretleri ayın on beşi gibi bedr-i mükemmel ve mazhar-ı tâmm-ı Cenâb-ı İzzet idiler. İşte pîrân-ı izâm ve sâdât-ı kirâm ve alelhusus vâris-i nebevî olan zevât-ı âlî-kadr Şeyh Fehmi efendimiz hazretleri gibi mazhar-ı tâmm-ı Muhammediyye değil idiler.

---

841 Aşçı Dede, Rusûhî'de de orijinaline uygun olarak Arapça İbn Arabî alıntısını Türkçeye çevirerek verir.

842 "İşte Resullullah'ın halifesi!"

Hâsılı bu abd-i fakîr-i âsî on beş seneden mütecaviz huzûr-ı devletlerinde hizmet-i aliyyeleriyle meşgul oldum. Leyl ü nehâr nezd-i devletlerinde gibi idim. Her cihetini ve her tarafını gördüm ve bildim ve anladım. Yani zannolunmasın ki fakirin hazret-i şeyhe olan aşk u muhabbetimden dolayı bu derecede mübalâğa ediyorum, hâşa! Bi-hakkın söylediğimi ihvana arz u beyan ederim. Mevlânâ, eski zaman ile bu zamanın ehlullâhı beyninde nice nice farklar vardır. Şimdi bu farkların beyanına şürû' eder isek, bahis değişir. İnşâallâhu ta'âlâ atide mahallinde arz u beyan ederim.

Velhâsıl günbegün fakirin aşk u muhabbeti müzdâd olurdu ve geceler muhabbetlerine doyamadığımdan ekseriya da sabahları kaleme gider iken huzûr-ı devletlerine yüz sürer idim ve bazen dahi kalem avdetinde yine cemâl-i bâkemâlleriyle müşerref olurdum. Hatta bir gün sâim idim, akşam üzeri hâk-i pâylarına yüz sürdüm. Leblebici Baba ve sair ihvan ile taam ediyorlar. Fakire "Buyurun" irade ettiler. Sâim olduğumu kemâl-i edeb ü hicâb ile arz ettim. Buna karşı şöyle bir tebessüm ederek o nergis gibi mestane olan çeşm-i âhûlarıyla teveccüh buyurdular. O dakika kendimi [366] zapt edemeyip başımı eğip iki gözlerimden şiddetli yağmur gibi bârân zuhur etti. İhvan hissettiler. Leblebici Baba buyurdu ki "Efendi, bu Baba Ruznamçeci birdenbire merdivenin üst başına çıkmak istiyor." Hazret buyurdu ki "Öyle, ruznamçeci efendi çok zorludur. Nasıl, orucunu bozduralım mı?" buyurmalarıyla, Leblebici Baba: "Evet, iyi olur efendim" demesi üzerine gönlümden: "Oruç sana feda olsun, cümle ibâdât u tâ'ât senin yolunda feda olsun!" diyerek hemen kendimi sofra başında buldum ve orucumu bozup "Yağmadır bugün alan alsın" gazelini söyledim. Sonra oruç tutmayı men buyurdular, zira sıyâm bir derece daha safvet verip aşkım taşmaya yüz tutmuş idi. Bunun önünü almak için orucu men' ettiler.

Gündüzleri, kalemde işim olmaz ise kimse ile öyle mâ-lâ-yanî etmeyip rabıtada durur idim. Ve o tarihten itibaren bu ana kadar abdestsiz yere basmadım. Çünkü daima abdest ile bulunmak tarîk-i Hâlidiyye sünenindendir.

Vaktaki bin iki yüz yetmiş üç senesi ramazân-ı şerîfi [25 Nisan 1857] takarrüp etti. Her akşam sofrada ihvân-ı tarîkin bulunması arzusuyla o ramazan fevkalâde ramazâniye tedarik olundu. Hatta zemzem ile iftar olunmak için on adet ufak fincan gibi gümüşten zemzemiye imal ettirip etrafına kelime-i tevhîd yazdırdım. Ramazân-ı şerîf geldi. Her akşam selâmlıkta sofra mükemmel tezyin olunup gelen ihvan ile iftar olunurdu. Lâkin daha hazret-i şeyh efendimiz davet olunup teşrif buyurmamışlar idi. Bir gece hazret-i şeyh efendimiz ve Abdussamed Efendi ve Leblebici Baba ve sair hulefâ ile fakir birlikte olarak Tahrirat Kâtibi Osman Efendi'nin hanesine iftara davet olunduk. Fakirin imal ettirdiğim gümüş zemzemiyelerden bir adedi de numune için yanımda idi. İftar olunduktan sonra ihvandan birisi hazret-i şeyhe şöyle arz etti ki "Efendim ruznamçeci efendi bendeniz gümüşten zemzem iftariyesi olarak güzel fincan kıtasında şeyler imal ettirmiş" dedi. Hazret-i şeyh "Acayip, nasıl şey? Nezdinizde var ise bakalım" buyurdular. Derakap numune olarak yanımda olan bir adedini çıkarıp o zaman odalarda çifte şamdan yanar idi, hemen odanın or-

tasında olan büyük şamdanın birisini alıp doğruca hazret-i şeyhin önüne koyup fakir de önüne diz çöküp numuneyi dest-i mürşidânelerine [368] verdim. Abdussamed Efendi ile yan be-yan oturuyorlar idi. Hazret-i şeyh nazar buyurdu, "Pekâlâ!" dedi. Abdussamed Efendi aldı, onlar da beğendi. Sonra hazret-i şeyh yüzüme bakıp şöyle buyurdular ki "Böyle gümüş fincanlara koyacak zemzeminiz var mı? Bende alâ zemzem de var ve alâ gül suyu da var ve alâ şarap da var. Hangisini ister iseniz vereyim" fermanları üzerine fakir de şöyle cemâl-i bâ-kemâline kemâl-i edeb ile bakıp "Efendim, şarap isterim" dedim. "Pekâlâ vereyim" buyurdular. Oradan şamdanı alıp yerime geldim. Sonra ferman buyurdular ki "Baba efendi, gümüş istimali haram değil mi?" Fakir de: "Evet efendim, lâkin nisyan vaki olmuş" dedim. Güldüler. Buyurdular ki "Âşık bu ya, gönlüne ne gelir ise onu işler."

Oradan hazret-i şeyh efendimiz ve Abdussamed Efendi ile fakir teravih namazını eda için Câmi'-i kebîr'e gittik. Yatsı namazını eda edip teravihe bed' edildikte, ikinci rekatında idi ve hazret-i şeyhin yanında idim. Çünkü o zaman namazda dahi göz yumar idim, kemâl-i huzûr u teveccüh için. Hatta namazda göz yummak yoktur, mekruhtur diye ulema itiraz ettiler, hazret-i şeyh efendimiz buyurdular ki "Huzur bulmak için zararı yoktur ve böyle şeyleri fakirden sual et" diye bu asiye emretmişler idi. İşte böyle göz yummuş olduğum hâlde onu müşahede ettim ki kalbimde yeşil bir perde vardır. O perdeyi cüz'î keşide ediyorlar. Besmele-i şerîfin yalnız keşideli *bâ*'sıyla *mîm*'ini görüyorum. Tekrar perde örtülüyor. Kezalik yine bu minval üzere açıyorlar. İşte "bism" lafz-ı şerîfini gördüğüm anda ihtiyarsız zarurî ve mecburî bir ağlama zuhur etti ki artık namaz içinde gözlerimin yaşını silemeyip salyam, gözyaşım hatta burnum dahi sızlanıp işte salya sümüğe karışıp selâm verdikte, derhâl mendil ile siler idim. Yine namaza şürû' ettikte, ke'l-evvel böylece kalbime bu hâl zuhur eder idi. Yine fevkalâde ağlarım ve selâm verip kezalik mendil ile silerim. Bu hâlimi hazret-i şeyh zâhir ü bâtın müşahede ediyorlar. Lâkin ne olsa bir kere sual buyursalar güya yanında ağlayan fakir değildir.

[**İstitrâd:** O göz yaşını ki Hak ta'âlânın haşyeti ve muhabbeti için gözlerinden nüzul eyleyen dumû', cevâhir ü leâlî gibi [369] indallâh ve inde'l-melâike makbul ve zî-kıymettir. Nitekim Şeyh Attar hazretleri nakil ederler Cüneyd hazretlerinden. Cüneyd hazretleri derler ki "Bir gün bir yerde giderdim. Gördüm ki asumanın melekleri asumandan cavk cavk nüzul edip benim önümde birbirine müzdahim oldukları hâlde zeminden bir şey kapışırlar ve ona kemâl-i ragbetle rağbet edip birbirinden alışırlar. Onların bu mertebe rağbetinden taaccüp edip içlerinden birine sual ettim ki "Bu rağbet eyleyip birbirinizden kapıştığınız ne şeydir?" Cevap verip dedi ki "Senden mukaddem bu mahalle bir şûrîde-dil âşık uğrayıp kemâl-i muhabbetten bir âh-ı sûzân çekip gözlerinden birkaç katarât-ı sirişki yağdırdı. Hubb-ı ilâhîden nüzul eyleyen sirişkin ve dumû'un indallâh ve inde'l-melâike kemâl-i şerefine vukufumuz olduğu için onun gözünden inen birkaç katresine kemâl-i ragbetle rağbet eyleyip ve asumandan onun için nüzul eyleyip onu birbirimizden kapıştık ki o bizim katımızda cevâhir ü leâlîden evlâ ve bihterdir" dediler azizim. Hitâm şud.]

İşte teravihin nısfına kadar bu hâl mümted oldu. Sonra o hâl zail oldu. Lâkin o saat ve o dakîka-ı mübâreke ki hâsıl olan neşe ve huzur bi-hakkın sırr-ı mi'râc-ı ma'nevî idi ve işte hazret-i şeyhin yarım saat evvelce ihsan u inayet buyurdukları şarâb-ı hakîkat idi, lâ-şek ve lâ-şübhe. Müddet-i ömrümde bir daha böyle hâl vaki olmadı. Eğerçi perde serâpâ açılıp tamamıyla besmele-i şerîfi müşahede etsem idi, "Ve harre Mûsâ sa'ikan"[843] sırrı zuhur ederdi. Karınca kadarınca fehvasınca isti'dâd-ı ma'neviyyem miktarı ihsan buyruldu. Ona bile tahammül edemedim. Eğerçi bir derece daha ilerisine gidilse idi, lâ-şek vücudum külliyen mahv u izale olurdu. Şimdi şu beyitler ile terennüm ü demsâz olurum:

Yaralansa cân u dil kılmaz terahhum yâr ana
Kana dönse göz yaşı itmez nazar dildâr ana

Çün saçı zencîrine bağlandı dil Mecnûnlayın
Dostlar şimden girü pend eylemen zinhâr ana

Çün şeb-i zülfünde tuttum dostum dil düzdini
Lâyık oldur kim ser-i zülfün kılasın dâr ana

Buralıdan dest-i gam bu gûşumu tanbûr-veş
Surh edip bu gözlerüm yaşını itdüm târ ana

Gül yüzünün hasretinden bu Muhibbî subha dek
İnlesün bülbül gibi kim yaraşır ol zâr ana [844]

***

[370] Kalb-i uşşâka tarâvet-bahş olur esrâr-ı şeyh
Tâzelendirdi gönüller bâgını âsâr-ı şeyh

Nagme-sâz olsun serâser bülbülân-ı hoş-serâ
Tahtgâh-ı şâh-ı aşk oldu yine gülzâr-ı şeyh

Sâkiyâ peymâne-i aşk-ı ilâhî kandadır
Kandadır mest-i elest-i hâne-i hammâr-ı şeyh

Edelim vecd ü semâ' vü şevk her subh u mesâ
Ehl-i inkârın demâdem rağmına ikrâr-ı şeyh

***

Eyle sermestem ki idrâk etmezem dünyâ nedür
Men kimem sâkî olan kimdür mey-i sahbâ nedür

843 "Ve Musa da baygın düştü." A'râf, 7/143.
844 Muhibbî. *Divan.*

Gerçi cânândan dil-i şeydâ için kâm isterem
Sorsa cânân bilmezem kâm-ı dil-i şeydâ nedür

Vasldan çün âşıkı müstagnî eyler bir visâl
Âşıka maşûktan her dem bu istignâ nedür

Hikmet-i dünyâ vü mâ-fîhâ bilen ârif değil
Ârif oldur bilmeye dünyâ vü mâ-fîhâ nedür

Âh u feryâdun Fuzûlî incidüpdür âlemi
Ger belâ-yı aşk ile hoşnûd isen gavgâ nedür[845]

İşte öyle bir mest-i lâ-ya'kıl oldum ki tarifi mümkün değildir. Bir âşıkın nutku ki:

Mest-i mey bîdâr gerded bâmdâd
Mest-i sâkî tâ be-mahşer bâmdâd

Evet öyledir meyin mestaneliği alessabah gider. Lâkin sakinin mesti olanlar ancak mahşerde uyanır:

Bin cân ile ben bâde-perest-i aşkım
Sermest-i mey-i bezm-i elest-i aşkım

Ben dürdi-i peymâne-i derdin çektim
Gavgâ-yı kıyâmette de mest-i aşkım

***

Ben mest-i müdâm-ı bâde-i aşk oldum
Bezm-i gama pâ-nihâde-i aşk oldum

Yârin çille-i muhabbetinde şeb ü rûz
Kaddim-ham olup kebâde-i aşk oldum

Leb-rîz-i visâl-ı yâr u cânan oldum
Çün şîşe-i pür-terâviş cân oldum

Aşk ile yanıp garîk-i eşk oldu tenim
Gûya ki hemen tennûr ü tûfân oldum

***

845 Fuzûlî, *Leylâ ve Mecnun.*

Âşinâ-yı kenz-i mahfîdir gönül dîvânesi
Nakd-i îmânıla pürdür hâne-i vîrânesi
Kâşif-i ilm-i ledündür âdemin merdânesi
Kalb-i mü'mindir serâ-yı lî-ma'allâh hânesi
Onun için oldu âlem aşkının mestânesi

Alleme'l-esmâ olan ecsâmda kalmaz hîç mecâl
Nükte-i seb'ü'l-mesânîye vukûf ayn-ı kemâl
Anladınsa men aref sırrın ne lâzım kîl ü kâl
Ârifin kalbi mekânı mâsivâ olmak muhâl
Nûr-ı mahz olsun sezâdır kibriyâ kâşânesi

Geldi dil tahtında tuttu mesken hünkâr-ı aşk
[371] Hamd ola nûr-ı cemâl arz eyledi dîdâr-ı aşk
Bu vücûdum külliyen hâkister etti nâr-ı aşk
Kandadır vecd-i ilâhî andadır esrâr-ı aşk
Tekye-i câm-ı muhabbet hamrının meyhânesi

Ey dilâ bir âdeme aşk-ı Hudâ olsa delîl
Kim eder âyâ onu âlemde medhûr u zelîl
Verseler dünyâyı tutmaz lezzet-i aşka mesîl
Ârzû-yı dâneden dâma düşer mi murg-ı dil
Bâg-ı vaslında nihâl üzre dururken lânesi

Saykal-ı aşkıla kıl mir'ât-ı kalbi pür-celâ
Tâ ere envâr-ı izhâr-ı tecellî-i Hudâ
Bul fenâ-fillâh makâmın kıl vücûdunu fenâ
Ger dilersen dürr-i meknûnu bulasın zâhidâ
Bahr-i tevhîd içre gizlidir cevâhir dânesi

Tekye-i aşka duhûl et kalbini pâk eyle gel
Rûz u şeb Allâh deyip âh-ı ferahnâk eyle gel
Kuşanıp şemşîr-i îmân cânını pâk eyle gel
Zâhidâ aceb riyâ zünnârını çâk eyle gel
Kılma mir'ât-ı Hudâ'yı mâsivâ puthânesi

Sonra gümüş zemzemiyeleri kuyumcuya götürüp bozdurdum. Hazret-i Pîr Mehmed Vehbî Hayyât kuddise sırruhu'l-azîz efendimiz hazretlerinin merkad-ı sa'âdetlerine ve baş ucuna alâmet-i mahsûsa olmak için bir uzun kupa resminde imal ettirip dört cihetine çâr-yâr-ı güzîn efendimizin ism-i şerîflerini yazdırdım ve kupanın başına ism-i Muhammed'i yani ay içinde bir yıldız gibi yazdırdım ve ser-i sa'âdet-i Hazret-i Hayyât'a vaz' ettim.

O ramazân-ı şerîfte hazret-i şeyh efendimiz Câmi'-i kebîr'de ba'de'l-asr tefsîr-i şerîf okuturlar idi. Bu fakir dizleri dibinde ve rahle yanında ders tamam oluncaya kadar göz açmayıp rabıtada dururdum. Derse bed' olunmazdan evvel kendileri dahi beş on dakika öyle teveccüh ve rabıta edip sonra Fâtiha-ı şerîfi tamamen kıraat buyurup badehu takrire bed' ü mübâşeret buyururlar idi ve ders hitamından sonra edeple sair hoca efendiler gibi dua ile meşgul olmayıp aşr-ı şerîf kıraat olunurdu. Yine kendileri teveccüh ve rabıtaya giderlerdi. Aşr-ı şerîf hitamında herkes dağılır idi. Yalnız fakir ve bazı ihvan, hazret-i şeyh efendimiz ile beraber hâne-i sa'âdetlerine gider idik.

Bir gün yine bu minval üzere ders tamam olup aşr-ı şerîf kıraat olunur iken hazret-i şeyhten bir nidâ-yı hafîfe zuhur etti. Ekseriya kendilerinden böyle bir sedâ-yı ma'nevî zuhur eder idi. Yine böyle zuhur etmekle karşılarında olan talebe-i ulûm tarafından [372] dahi o anda yani o sedanın zuhuruyla beraber birisi yere ve kitabın üzerine düştü. Fakir yalnız şakırtıyı işittim. Yani şakırtısı camii ihata etti. Badehu herkes dağıldıktan sonra "Kendisini yere atan kim idi?" diye sual ettim. Süvari Alay Kâtibi Mehmed Rahmi Efendi biraderiniz" diye cevap verdiler. Bu zat, Trabzonlu ve fevkalâde hazretin sevgilisi ve fakirin dahi ruhu ve canı bir zat idi; çünkü bir başka âşık ve bir başka kahramân-ı dîn ve kalender-meşreb bir zât-ı âlî-kadr idi. Fakir doğruca Mehmed Rahmi Efendi'nin yanına gidip "Nedir bu hâl?" diye sual ettim. Tebessüm buyurdular, dediler ki "Bu esrardır, kimseye söylemeye ruhsat yoktur. Lâkin zât-ı âlîleri mahrem-i esrâr-ı Hazret-i Fehmi olduğunuzdan size söylemeye mecburum. Cenâb-ı Risâlet-penâh efendimiz hazretlerinin rûhâniyyet-i aliyyeleri teşrif buyurmuşlar idi" dedikte, o zaman bu abd-i âsî ne derecede yüzü kara asi olduğumu bildim ve rûhâniyyet-i risâlet-penâh efendimiz hazretlerinden bîhaber olduğumdan o kadar mahzun ve mükedder oldum ki tarif edemem. O dem can u yürekten bir ah çektim ve ağladım. Belki bu ah sebebiyle bu asi günahkâr dahi rûhâniyyet-i Cenâb-ı Nebevîden haberdar olan zümre-i mübârekeye idhâl olunmuştur.

İşte o ramazân-ı şerîfin dört ve beşi [28-29 Nisan 1857] idi ki Müşir İsmail Paşa hazretleri Üçüncü Ordu-yı Hümâyûn'a müşir olup Erzincan'a hareket buyurdular. Müşarünileyh hazretlerinin hazret-i şeyhe olan aşk u muhabbetleri muktezasınca on bin kuruş bir torba derununda, kaftan ağasıyla takdim buyurmuşlar idi. İşbu akçe gelmezden evvel hazret-i şeyh efendimiz rabıtada iken Hazret-i Pîr Mehmed Vehbî Hayyât kuddise sırruhu'l-azîz efendimiz hazretlerinin rûhâniyyet-i kudsiyyeleri teşrif ile hazret-i şeyhe hitaben: "Biz almadık, siz de almayın!" irade ve ferman buyurmuşlar. Hazret-i şeyh bu iradelerinin sebeb-i hikmetini tefekkürde iken mumaileyh kaftan ağası elinde torba gelip

müşîr-i müşarünileyh hazretlerinin niyaz u istirhamını arz etmekle hazret-i mürşidü'l-a'zam Hayyât kuddise sırruhu'l-azîzin irâde-i kudsiyyeleri tebeyyün eder. Binaenaleyh hazret-i şeyh kabul buyurmayıp iade ederler. Be-tekrâr ısrar ve kabulünü fevkalâde istirham ile yine iade olunduğu cihetle hazret-i şeyhin cümle hakkında olan mu'âmele-i hâtır-şinâsânesi ve alelhusus [373] böyle kendilerine aşk u şevk ile muhabbet eden bendegân hatırını asla şikest etmek istemediği ve herkesin sûret-i memnûniyyetini arzu etmeleri cihetle mezkûr on bin kuruşu müşarünileyh hazretlerinin zekâtı niyetiyle bâ-defter Erzincan ulema ve talebesine tevzi edip içinden bir akçesini bile almamışlardır. Bunu muahharen müşîr-i müşârünileyh hazretleri işitmekle bizzat kendileri hâk-i pây-i hazret-i şeyhe yüz sürüp hâne-i sa'âdetlerinde olan fukara ve zu'afâya iftariye olmak üzere kilerlerinde mevcut olan reçel ve şurup ve bu gibi iftariyenin kabulünü ziyadesiyle istirham etmesi üzerine hazret-i şeyh müsaade ve kabul buyurmasıyla, müşarünileyh hazretlerinin gönülleri tamamıyla memnun olarak fevkalâde teşekkür etmiştir ve kilerlerinde olan iftariyelerini hâne-i sa'âdete takdim etmişlerdir.

Ramazânın sekizi veya onu idi ki hazret-i şeyh beraber olarak cümle ümera ve zabitan teşyi ederek, Vaskirt nam mahalle kadar azimet olundu. Dağın eteğine yakın mahalle nüzul edip orada veda olundu. Koca İsmail Paşa, koca müşîr-i zî-şân, koca âşık, hazret-i şeyhin ayağına kapanır gibi şeyler icra ederek hazret dest-i mürşidâneleriyle tutup boynuna sarıldı. Ağlar, lâkin felekler, melekler dahi o gün ağladı, lâ-şek ve lâ-şübhe. O günde orada bulunan mü'minîn-i sâimîn mağfur olarak avdet ettiler; zira ki deryâ-yı râhmet-i ilâhî cûşa geldi. Hele hazret-i şeyhin çeşm-i enverlerinden bir zerre damla zuhur etse, asuman u zemin titrer ve halka lerze gelirdi.

İşte müşîr-i müşârünileyh hazretleri öyle bir müşîr-i zî-şân idi ki zâhir nutku gibi sâye-i hazrette nutk-ı ma'neviyyesi dahi tesir ederdi. Buna delil budur ki o gün vedadan evvel atlardan inilip bir miktar istirahat ve hazret-i şeyh ile bir cüz'î muhabbet ettikleri esnada oturdukları mahal gayet güzel ve mürtefi bir mahal olmakla yanlarındaki Derviş Paşa hazretlerine hitaben: "Buraya bir mükemmel kışla ve bir de hastahane bina olunmasını gönlüm arzu eder. İnşâallâhu ta'âlâ bu bapta şeyh efendimiz hazretlerinin dahi teveccüh ve himem-i mürşidâneleri ile muvaffak olursunuz. Siz o işe himmet buyurun" diye irade buyurmuşlar idi. Aradan biraz müddet mürurunda müşarünileyh İsmail Paşa hazretlerinin işaret buyurdukları noktaya mükemmel kışla ve hastahane bina ve inşa olunmuştur. Hatta hazret-i şeyh efendimiz ile oradan bir gün mürur eder iken "Acayiptir, [374] evliyâ-yı umûr hazerâtının gönülleri, Müşir İsmail Paşa hazretlerinin işaret ve irade buyurdukları noktaya ara yerden bir hayli zaman mürurundan sonra tıpkı iradeleri üzere bu kışla ve hastahane bina ve inşa olundu" diye hazret, fakire söylediler. Mezkûr kışla, Vaskirt yolu üzerinde olup hazret-i şeyh efendimizin bahçe konak-ı âlîlerine oradan gidilir idi.

İşte o sene ramazân-ı şerîf evvel bahara gelmiş idi. Binaenaleyh bir gün Derviş Paşa ve defterdar efendi ve bazı zevât-ı kirâm ile hazret-i şeyh efendimiz

ve fakir birlikte olarak bir zatın bahçesine gidip orada iftar olundu. Hatta iftardan evvel o bahçede pek çok menekşe var idi, toplayıp menekşe çayı yaptık ve mehtap olduğundan leylen Erzincan'a avdet ettik. Vaktaki bayram ertesi oldu ve bahar mevsimi tamamıyla geldi, ahali bahçelere nakil etmeye başladı. Hey'et-i meclis dahi Vaskirt civarında bir bahçeye nakil edeceğinden memurin ve ümera ve zabitan artık bahçe icâre etmeye kıyam ettiler. Malûm ya maşûk nerede ise âşık orada olur fehvasınca fakir de civâr-ı hazret-i şeyhte, değil bahçe bir kümes bile olsa razıyım. Çünkü "Canan ile samanlık seyran olur, canansız bağ ü bahçe zindân-ı nîrân olur" meselince olunan niyâz u istirhâm-ı fakîrî üzerine zât-ı hazret-i mürşidü'l-azam efendimiz hazretlerinin dahi bu abd-i âsî hakkında olan lutf u merhametleri muktezasınca civâr-ı mürşidânelerine kabul ile bahçe-i sa'âdetlerinin bir bahçe aşırısında olan Tekbastı Mustafa Efendi'nin bahçesi icar olunup oraya nakil olundu. Hazretin bahçesiyle fakirin olduğum bahçe arasında yine Tekbastızadelerden Şerif Efendi'nin bahçesi var idi.

Artık felek tamamıyla muradım üzere dönmeye başladı. Leyl ü nehâr huzûr-ı Hazret-i Mürşid-i A'zamda cemâl-i bâ-kemâliyle ve sohbet-i hayât-bahşlarıyla dembedem saat-be-saat bir başka hayât-ı ebedî olur ve gûnâgûn tecellî-i subhâniyyeyi nail olur idim. Ancak huzûr-ı mürşidânelerinden gündüzleri beş altı saat kadar kapıda ve geceleri dahi yine o kadar nevm-i gaflette vakt-güzâr olup kusur on iki saat kadar huzûr-ı cânânda yani cennet içindeyim. Ulemâ-yı izâm hazerâtının malûmları olduğu üzere "Fe'dhulî fî ibâdî"[846] âyet-i kerîmesinin tefsirinde buyurmuşlar ki "Ey; udhul fî zumreti ibâdî [375] ellezîne kânû min ehli't-tevhîdi."[847] Pes zümre-i ibâdullâha dahil olmak evliyâ-yı izâm hazerâtının hizmetlerinde olup kalplerini ele getirmekten kinayedir; yoksa mücerret duhul değildir. Pes ârifin kalbine dahil olmak, a'mâl-i makbûledendir. Nitekim bir adam, Ebû Yezîd el-Bistâmî kuddise sırruhu'l-azîz hazretlerine dedi ki "Yâ şeyh, beni bir amel üzere delâlet eyle, göster ki o amel ile Cenâb-ı Hakk'a takarrüp edeyim." Hazret-i şeyh buyurmuş ki "Evliyâ-yı kirâma muhabbet et ve onların kalb-i şerîflerine dahil olup orada senin de bir yerin olsun, zira ki Cenâb-ı Hak her gün evliyâ-yı izâmın kalb-i şerîflerine üç yüz altmış kere nazar buyurur. Reca olunur ki onun kalbinde senin de ismine nazar edip seni de mağfiret eder" buyurmuştur.

Beyit:

Cennet Hakk'ın bahçesidir ârif onun bâgbânıdır
Bâgbânla biliş gör tâ giresin bahçesine

Azizim, hâzâ min fazli rabbî. Sad hezâr, sad hezâr hamd ü senalar olsun Cenâb-ı Hakk'a ki ihsân-ı ilâhiyye-i ezeliyyesi olan aşk u muhabbet-i ebediye âhirü'l-emr bir kabza türâbı, ma'den-i ilm-i ledünnî olan cebel-i kudsiyye-i iksîre vâsıl etmekle zer-i hâlis eyledi. Sultân-ı aşk ki Hazret-i Mevlânâ efendimizin

846 "(İyi) Kullarım arasına gir!" Fecr, 89/29.
847 "Yani tevhit ehli olan kullarımın arasına gir."

ism-i şerîfleri idi, işte kâim-makâm-ı kudsiyyeleri olan Hazret-i Fehmi'de tamamıyla cilve-nümâ olduğundan fakirin günbegün tezayüt iden muhabbet ü şevk-i Mevlânâ muktezasınca gerek fakir ve gerek mahdumum Hüsameddin Çelebi elbisemiz elbise-i Mevlevî idi. Ancak Hüsameddin Çelebi daha sabî olduğundan onun sikke-i şerîfi üzerine destâr sarar idim. Artık sahîhen çelebi efendi olurdu. Hazret-i şeyh efendimiz dahi ziyade severler idi.

Ba'de'l-îd Beşinci Ordu-yı Hümâyûn Müşiri Kerim Paşa hazretleri bizim orduya müşir olup Şâm-ı şerîf'ten berren Erzincan'a teşrif buyurdular. Hazret-i şeyh safâ-âmedî için birkaç gün tehir etti, gitmediler. Sonra bazı taraftan havadis olundu ki ulemalar, Müşir Paşa'nın ziyaretine gitmişler, Müşir Paşa kıyam etmemiş; papazlar gitmiş, onlara kıyam etmiş. Bu sözü istima edip bir müddetçik tevakkuf buyurup sonra hazret-i şeyh buyurdu ki "Evet pekâlâdır, çünkü büyüklerin din ü imanı paradır. Bizim hoca efendiler yerlerinden hîn-i hareketlerinde daha Müşir Paşa'ya varmazdan evvel gönüllerine gelir ki acaba Müşir Paşa bize bir şey ihsan eder mi? Bu fikirle gittiğinden hoca efendi [376] oda kapısından girer iken o büyük adam hisseder ki kendisinin imanının noksanına müteveccihtir; onun için ondan yüz çevirir. Lâkin papaz bunun aksinedir, çünkü papaz ve bu gibi olanlar hanesinden çıkmazdan evvel acaba Müşir Paşa hazretlerine bir şey takdim etsem kabul ederler mi diye bu efkâr ile giderler. Papazlar onun imanının tezayüdüne; ulemalar tenakusuna meylettiklerinden böyle riayetsizlikler olur" buyurdular. Birkaç gün sonra hazret-i şeyh efendimiz de Müşir Kerim Paşa hazretlerine gittiler. Lâkin hazret oda kapısından girer girmez, Müşir Paşa odanın yarısına kadar gelip istikbal edip elini takbîl etmişler. Demek olur ki evvelce kendisine haber vermişler. Sonra Kerim Paşa hazretleri de şeyh efendimiz hazretleriyle fevkalâde muhabbet ettiler. Lâkin bu zat öyle ehl-i tarîk olmadığından İsmail Paşa hazretleri derecesine varamadılar.

Muahharen Derviş Paşa hazretlerinin yerine Reîs-i Meclis olmak üzere Ferik Şükrü Paşa, Dersaadet'ten Erzincan'a geldi. Derviş Paşa, merkez kumandanı olup bir müddet sonra onlar da Dersaadet'e gittiler. Şükrü Paşa İstanbul'da İsmail Paşa hazretleriyle görüşüp hazret-i şeyhin medh ü senalarını Şükrü Paşa'ya nakil ederek ve mahsûsen gidip ellerini öpüp İsmail Paşa hazretlerinin selâmını tebliğ etmeyi dahi irade buyurmuşlar.

Müşarünileyh Şükrü Paşa, Erzincan'a teşriflerinde üç dört gün sonra bir akşam üzeri kapıdan çıkıp hazret-i şeyh efendimiz ile beraber bahçeye gider iken müşarünileyh de yaver ve çavuşlar arkasında hadem ü haşem ile konağına gider iken esnâ-yı râhta tesadüf olunup fakir, hazret-i şeyhe arz ettim ki "İşte Reis Paşa bu zat olup konağına gidiyor" dedim. Hazret-i şeyh efendimiz görüşmek için hayvandan indiler. Fakir de beraberce indim. Şükrü Paşa bilemediler. Zannettiler ki Erzincan ulemasından bir adamdır. Hazret şöyle yaklaşıp çünkü hazretin âdet-i seniyyeleridir ki öyle büyük zatlara temenna etmeyip şöyle elini öper gibi bir acîb muamele ile yanlarına ittisal ederler idi. Şükrü Paşa'nın şöyle elini öper gibi bir temenna eder etmez, "Sizi bilemedim" dedi. "Fehmi Efendi fakiriniz" der demez, Huda hakkı için rengi kıpkırmızı olup [377] kulakları

morardı. Derakap: "Aman efendim, af buyurun, kusur ettim, bilemedim ve ziyâret-i aliyyenize de daha bir vakit bulamadım!" diyerek hemen secde eder gibi ellerine kapanıp İsmail Paşa hazretlerinin selâm ve muhabbetlerini arz u tebliğ ettiler ve bir yarım saat kadar öyle ayak üzerinde muhabbet ettiler. Oradan sonra veda ettiler. Hazret, hayvana bininceye kadar muntazır oldular. Hatta fakir acelemden hayvana sol tarafından ters bindim. Şükrü Paşa: "Ruznamçeci efendi, hayvana ters bindin!" dedi. Hazret-i şeyh de cevap olarak "Efendim, erenlerin sağı solu olmaz" buyurup gülüştüler. Sonra Şükrü Paşa da hazretin bahçe konağına karîb Vaskirt'te Mirliva Osman Paşa'nın bahçe konağını icar edip oraya nakil ettiler. Sebep ü hikmetini bilemem, hazret-i şeyh efendimiz asla ve kat'â ne hanelerine gittiler ve ne de Şükrü Paşa, hazret-i şeyhin ziyaretine geldi. Bir müddet sonra Erzincan ahalisince bir gulgule zuhur etti ve hazret-i şeyh efendimiz bu hâlâttan fevkalâde muazzep oldu.

Şöyle ki mes'ele-i mâziyede askerden firar edenleri derdest edip zecren istihdam ederler idi. Bu nizamı Şükrü Paşa yalnız Erzincan ahalisine hasredip artık haklı haksız şunun bunun evlâtlarını tutup sen firarîsin diyerek askere verir ve ahali de hazret-i şeyhi bu bapta fevkalâde taciz ederlerdi. Ümeradan bir zat ile Şükrü Paşa'ya haber gönderdi ki "Vakıa bu nizamlarına bir şey diyemeyiz, lâkin bu nizamı yalnız Erzincan ahalisi hakkında icra etmemeli; cümle ahali hakkında icra etmeli. Şimdi kendiler Erzincan'da olmakla böyle şunun bunun evlâdını haklı haksız birtakım ehl-i garaz ve hussâdın sözüyle çekip alıp asker etmek münasip değildir. Bi-hakkın asker olacakları almalı ve hem de umum vilâyât hakkında böyle etmeli. Şimdi başka vilâyetlerde olanları görmeyip de yalnız burada el altında olanlara böyle haksız olarak taaddi etmek lâyık ve münasip değildir" diye haber gönderdiler ise de neticesiz olup bir şey müfit olmadı.

Muahharen Şükrü Paşa, fakire bir aralık taarruz etmeye kıyam etti. Anlaşıldı ki bu adam böyle fakir ve miskin ehl-i tarîk olanların düşmanıdır. Zaten kendisi işret ile ve diğer ef'âl-i zemîme ile meşgul olup namaz niyaz [378] bilmezler idi. Aradan beş altı gün geçti. Bir gece yatsıdan evvel huzûr-ı hazret-i şeyhte oturdum. Bir çavuş geldi. Hazret-i şeyh: "Buyurun, birader" dedi. Çavuş dedi ki "Efendi, Reis Paşa hazretleri mahsus selâm etmişler. Çocuk ziyade keyifsizdir, buyursunlar da bir nefes etsinler" dedi. Hazret, çavuşa dedi: "Birader, azıcık kahve ocağında rahat ol, bir kahve iç de bakalım" dedi. Çavuş, kahve ocağına gitti; hazret, rabıtaya vardı. Bir müddet sonra başını kaldırıp çavuşu çağırdı: "Birader, buyurun buraya" dedi, çavuş geldi. Dedi: "Paşaya mahsus selâm ederim; biraz rahatsızlığım vardır, gidemeyeceğim. Buradan dua ederim. Cenâb-ı Hak afiyet versin" buyurdular. Çavuş da bir temenna edip gitti. Hazretin huzurunda olanlar cümleten birbirlerinin yüzüne bakıp hazretten sebebini sual etmeye kimse cesaret edemedi ve onlar da bir şey irade etmediler. Yatsı oldu, namaza gittik.

Ferdâsı günü haber aldım ki Reis Paşa'nın beş altı yaşında bir oğlan çocuğu vefat etmiş. Ve o gün cuma günü idi. Bu çocuğu Hazret-i Pîr Mehmed Vehbî

Hayyât kuddise sırruhu'l-azîz efendimiz hazretlerinin türbe-i şerîflerinin ittisaline defnetmişler. Aradan üç dört gün sonra yine çavuş geldi. Kemâ fi's-sâbık selâm ile çocuğu keyifsizdir diye. Hazret-i şeyh efendimiz kemâ fi's-sâbık yine cevap verip gitmediler. Hikmet-i rabbânî o çocuk da üç dört yaşında oğlan olarak ertesi hafta yine cuma günü vefat edip onu da karındaşının yanına defnettiler.

Lâkin bu haberler zuhur ettikçe, fakir ve sair ihvan gizli gizli birbirimize söyleşiyoruz bu ne esrardır diye. Ferdâsı cuma günü yine öyle bir oğlan çocuğu vefat edip onu da diğer karındaşlarının yanına defnettiler. İşte üç adet oğlan çocuğu beher cuma birer birer irtihâl-i dâr-ı bekâ edip türbe-i şerîfin ittisalinde onlara da öyle bir parmaklıklı türbe yaptılar. Üçüncü oğlan çocuğunda iş hitam buldu. Bir müddet sonra bir münasebetle hazret-i şeyh efendimizi yalnız bulup bunun hikmetinden sual ettim. Buyurdular ki "Reis Paşa şunun bunun evlâdına sû-i kasd ettikleri için erenler de ona gösterdi ki baksın evlât [379] acısı nasıl olurmuş, talim için böyle oldu" buyurdular. Hikmet-i ilâhî, Reis Paşa da işi hissedip artık şunun bunun evlâdına kasdetmediği gibi hazret-i şeyhe de muhabbet etmedi.

Ey azizim, malûm olsun ki cümle âlem, hakîkat-i Muhammediyyenin sureti ve nakşıdır; zira müdebbir-i mevcûdât ve mürebbîü'l-mümkinât odur. Ve her kâmil ü mükemmil ki mazhar-ı esrâr-ı hakîkat-i Muhammediyye ola, bu âlem bi'l-külliye onun cesedi ve sureti ve nakşı gibi olur, haysü mâ-yeşâu onda tasarruf ederler. İbn Fârıd hazretleri buyururlar:

Ve lâ felekun illâ ve min nûri bâtinî
Bihi melekun yuhdi'l-hudâ bi-meşîetî[848]

Onun için evliyâ-yı kirâm hazerâtının her bir şeyi dest-i kudretlerindedir; nasıl isterler ise öylece icra buyururlar azizim.

Fakir, hazret-i şeyhe mensup olduğumdan daima buğz ve adavet ederdi. Fakir de sabır tahammül ederdim. Bir gün fevkalâde tesir etmekle hazret-i şeyhe arz ettim. Buyurdular ki "O zat bize de öyledir. Zararı yoktur, sabır buyurun." O gece âlem-i ma'nâda Reis Paşa'yı gördüm bir araba içinde gidiyor, lâkin elbise-i askeriyyesi üzerinde efrenc elbisesi vardır, yani başındaki fesin üzerinde şapka vardır, fes altından görünür ve setri üzerinde Frenk kârı elbise vardır. Velhâsıl altı İslâm elbisesi, üzeri Frenk elbisesidir. Ferdâsı günü bu rüyayı hazret-i şeyhe arz ettim. Buyurdular ki "Evet öyledir. İslâmdır, lâkin masiyeti İslâmiyetini örtmüştür." Artık bu rüya üzerine gönlüme bir merhamet ü şefkat gelip itirâzâtına sabır ve tahammül ettim.

İşte azizim, Reis Paşa'nın çocuklarının ne suçu ve ne günahı vardı der isen, bu çocukların hiçbir günahı yoktur. Ancak bu esrar ve bu muammayı Hazret-i Hızır ile Hazret-i Mûsâ aleyhimüsselâm efendimizin beynlerinde olan

848 "Hiçbir felek yoktur ki bâtinî nurumdan olmasın / Onda bir melek benim isteğimle hidayete erdiren" *Dîvânu İbni'l-Fârıd*, s. 60.

ve âyât-ı kerîme ile sabit bulunan hikâye-i şerîfe ki Hazret-i Hızır aleyhisselâm günahsız olan sabî çocuğu katletti, ona tatbik etmek lâzımdır.

Gelelim ahvâl-i fakîrânemize. Âşık gönlü bu ya, arzu etti ki bir Mevlevî neyzen celp etsin, ney dahi meşk eylesin ve bir de Hazret-i Mevlânâ kuddise sırruhu'l-azîz efendimiz hazretlerinin evrâd-ı kebîrini Konya'dan celp ile kıraatine mezuniyet olsun. İşte bu arzu ve muhabbeti hazret-i şeyh efendimize arz ettim. Müsaade buyurdular ve himem-i ma'nevîleri sayesinde Kayseri Mevlevîhanesi'nden mektup yazıp bir Mevlevî [380] neyzen istedik ve Konya'dan dahi Aşçı Dede Efendi hazretlerine ariza takdimi ile evrâd-ı şerîfi ve kıraatine mezuniyet talep eyledik. Hikmet-i rabbânî bunlar Belkıs'ın tarfatü'l-ayn içinde tahtını celp etmek gibi bir cüz'î zaman içinde hâsıl oldu. Kayseri'den neyzen geldi ve Konya'dan Aşçı Dede Efendi hazretlerinin imza ve mührü altında olarak evrâd-ı kebîr ihsan ü inayet buyruldu. Artık hazretin bahçe-i sa'âdetleri Mevlevîhaneye döndü. Her sabah ve akşam huzûr-ı sa'âdetlerinde neyler vurulup âyîn-i şerîfler okunup duhân-ı aşkımız semaya çıkar, nüh felek asumanda aferin okur. Zaten Erzurumî Derviş İsmail Efendi'nin sedası fevkalâde güzel olup dede efendi neyi alıp taksim ederek mumaileyh İsmail Efendi o perdede na't-ı şerîfler okur. İşte "Okuma canıma değdi" dedikleri burasıdır. Hele hazret-i şeyhin cümleden ziyade sevdiği ve daima emr ü irade buyurdukları Hazret-i Mevlânâ kuddise sırruhu'l-azîz efendimizin "Mâhest nemî dânem hurşîd-i ruhat yâ ne"[849] bunu bi-tamâmihâ dede efendi ile fakir birlikte okumaları idi. İşte bunu okuruz, hazret teveccüh ve rabıtaya gider. Lâkin saatlerce uyanmaz gider. "Uyanmaz uykudan cânan uyanmaz" Ah, ah, ah! Acaba bu nasıl bir mübarek uykudur ve ne tatlı cihan kıymetinde bir uykudur. Hangi cihan, hangi yüz bin avâlim bu uykuya nice bin cennet feda olur bir uykudur. Zannetme ki uykudur! Vuslat-ı cânândır, makâm-ı fenâ-fillâhdır. Zira ki o meclis-i enverde bulunanların cümlesi mest-i lâ-ya'kıl olup kimsenin canı yoktur nefes alsın. Zannedersin cümlesi ashâb-ı Kehf'tir. Hiç zan ve güman etme, sahîhen ashâb-ı Kehf'tir. Bu bahisler uzundur. İnşâallâhu ta'âlâ erenler ruhsat verir iseler bu esrarları mahallinde ihvân-ı bâ-sefâya arz u beyan ederiz.

İşte o zaman-ı sa'âdette ve o mübârek saatte böyle demler sürdük. Artık fakirin hazret-i şeyhe olan aşk u muhabbetim derece-i nihâyete geldi. Haşa haşa galat söyledim! Çünkü aşk u muhabbet derecesi yoktur ki hatta nihayet bulsun. Yani tefhim için kemale erdi demektir. Hazret-i şeyh efendimizin dahi fakir hakkında olan teveccüh ve muhabbetleri ber-kemâl oldu. [381] Hatta bir gün

---

849 Şeydâ Dede'nin Irak makamında, İsmail Dede'nin de Hüzzam makamında bestelediği bu ayinin tam metni için bkz: Ali Rifat, Rauf Yekta, Zekâizade Ahmet, Suphi Bey, *Mevlevî Âyinleri II*, İstanbul, 1994, s. 447-449, 632-634. Birinci selâm:

Mâhest nemîdânem hurşîd-i ruhat yâ ne
Bu ayrılık odına cânım nice bir yâne
Sevdâ-yı ruh-ı Leylî şud hâsıl-ı mâ haylî
Mecnûn gibi vâveylî oldum deli dîvâne

mülemmasıyla başlar. Gölpınarlı bu şiirin Mevlânâ'ya atfedildiğini, oysa Şeyhî'ye ait olduğunu belirtir: *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul, 1993, s. 462.

akşam üzeri kapıdan geldim, soyunup elbise-i fâhiremi giyip doğruca huzûr-ı hazrete gittim; bulamadım. Sual ettim, ne tarafa teşrif buyurduklarını kimse bilemedi. Bir hayli zaman muntazır-ı dîdâr-ı Yûsuf oldum, fevkalâde muzdarip oldum. Meğer ki bazı ihvan ile büyük bahçe-i âlîlerine teşrif buyurmuşlar. Sonra avdet buyurdular. Geliyor haberi kulağıma çalındı, cümle azalarımı lerze tuttu, güya zât-ı şâhâne geliyormuş gibi. Haşa, haşa! Yine galat ettim. Nice mülûk-i Arab u Acem onun atebe-i sa'âdetine Kıtmîr-veş baş koyup cemâl-i bâ-kemâline dört göz ile nâzır ve emr ü fermanına muntazırdır. Fakir, ihvan ile beraber saf-beste-i selâm idim. Doğruca tebessüm ederek fakire geldiler. O kadar karîb oldular ki hiçbir zaman o kadar fakire yanaşmamışlar idi. O kurbiyetten vücuduma fevkalâde lerze düştü. O âhû mestâne çeşm-i enverlerini bir nevi şive ile tahrik ederek göz göze teveccüh eder gibi ve bir mana ve bir esrar söyler gibi bir hâle koydular ki işte kalemen bu kadarcık arz olunabilir. Bu hâlde yalnız zâhiren nutk-ı şerîfleri: "Canım, bizi ne çok seversiniz!" nutku idi. İşte bu nutk-ı şerîfi hafiyyen fakire söyler söylemez, oradan ne hâlde ve nasıl hâne-i fakîrîye geldiğimi bilemiyorum. Ayağım bastığı yer midir, gök müdür bilemiyorum. Gözlerimden akan Nil, Fırat mıdır nedir bilmiyorum. Bu hâl ile hareme gidemeyip doğruca selâmlık odasına çıktım. Şöyle bir köşede teveccühte ağlamaya başladım. O kadar mümted oldu ki vücudum tahammülden kaldı. O zaman çubuk nargile gibi şeyleri cümleten terk etmiş idim. Bu hâlin teskini için "Çabuk bana içeriden bir çubuk isteyin" diye uşağa söyledim. Çubuk getirdiler. Ağlayarak içtim. Asla tesir ve fayda etmedi. Yani bu kadarcık menhiyat tesir edemedi. Gönlüme geldi ki bu hâlimden hazret-i şeyh efendimiz haberdardır. İşte o tabîb-i hâzık elbette ihsan ettiği muâlecenin müddet-i tesîriyle işleyecek fi'liyyâtını bilir deyip ve bu aşkımın teskininden sarf-ı nazarla tezayüdünü arzu ederek "Derviş İsmail Efendi gelse de birkaç na't okusa" nüktesi gönlüme geldiği anda, Hudâ-yı lem yezel hakkı için asla hilâfım yoktur, o anda ve dakikada Derviş İsmail Efendi merdivenden [382] zuhur etti. "Yahu erenler buyurun" dedim. Zaten ahvali bildiğinden hemen gelmesiyle na't-ı şerîfe başladılar, hatta harâret-i aşk teskin oluncaya kadar.

İşte bir de hazret-i şeyhin bu lutf u ihsanını gördüm ki bu da teravihte olan tecelliyâta benzer bir tecelliyât idi azizim, lâkin hüsn-i savtın tesiri vardır.

[İstitrâd: Hazret-i Mevlânâ kuddise sırruhu'l-azîz hazretleri savt-ı hasen istimaı hakkında *Mesnevî-i şerîf*lerinde buyururlar [Rusûhî, c. 4, s. 76:

Pes gıdâ-yı âşıkân âmed semâ'
K'ender u bâşed hayâl-i ictimâ' (4: 742)

Kuvvetî gîred hayâlât-ı zamîr
Belki sûret kerded ez-bâng u safîr (4: 743)

"İmdi âşıkların gıdası sema geldi." Yani insanın gıdâ-yı cismânîsi yemek, içmek olduğu gibi âşıkların da gıdası semadır. Buna gıdâ-yı rûhânî derler. Asıl maksûd u matlûb da budur. Zira o semadan cem'iyyet-i hâtır olur. Yani perişan olan hatırın cemiyeti peyda olur, bir yere toplanır. O cemiyetten bir kuvvet ve

bir kudret-i ma'nevî hâsıl olur. İşte derunun hayâlâtından kuvvet tutar. Yani bu cem'iyyet-i hâtır ve bu hayâlâttan bir kuvvet zâhir olur. Belki ıslık sedasından suret tutar. Yani semada olan bâng ü âvâz vasıtasıyla kalpte olan hayâlât herhangi neviden ise kuvvet bulur. Belki suret bağlayıp zuhura gelir. Zira sema müheyyic ve müteharrik hayâlât-ı zamîrdir. Sâmi'în kalbinde eğer dünya hayali var ise ve eğer ahiret hayali var ise onu kezalik eğer mahbûb-ı mecâzî hayali var ise onu ve eğer mahbûb-ı hakîkî hayali var ise onu ziyade eyler. Pes sâlikin-i tarîkat ve aşıkân-ı mahbûb-ı hakîkat-i beşeriyyet muktezasınca levâzım-i cism ü sûrete müşteğil olmakla mahbûb-ı hakîkî canibine olan ve âlem-i ervâha taalluk kılan hayâlâta zaaf gelse, semaa rağbet ederler. Zira hîn-i semada o hayâlât-ı da'îfeye kuvvet gelir ve ruh kendi âlemine rağbet ve iştiyâk kılar ve bu âlem-i tabî'atın hapsinden ve muzâyakasından o lezzet vasıtasıyla necat bulur. Hatta gâh olur ki o hayâlât ve hâlât derununda suret bağlar ve zuhur eyler. Suret bağlamasından murat o hayâlât-ı rûhânî ve hâlât-ı subhânînin [383] nice müddet derunda zail olmayıp karar kılmasıdır. Ve ehl-i semaın ruhu, o hâlât-ı şerîfeden cüda olmayıp ekser-i zamân onunla kalmasıdır azizim.

İmdi malûm olsun ki bu dünyada olan asvât-ı lezîzenin aslı cennet-i alâda olan elhân-ı nefîse ve nagamât-ı tayyibe olduysa ve ervâh-ı uşşâk bu asvât-ı hasenenin istimaında o aslı olan lezzâttan nev'an birleme ve birişme bulduysa pes sema âşıkların gıdası geldi ve onların ervâhına kuvvet oldu. Zira ki onda hayal ictimâ'ı vardır.

Semada birkaç gûne ictimâ'-ı hâyâlî vardır:

Evvelâ can u dil ile sema eyleyen kimsenin havâtır-ı perâkendesi müctemi' olup bir canibe müteveccih ve meşgul olmak hayali vardır ki indallâh cem'iyyet-i havâtır hayât-ı kalb ve tefrika-i havâtır mevt-i kalbdir. Pes semada kalbe hayat gelmek ve dil ü can havâtır perâkendeden halâs olup zinde olmak semaa ehil olanların malûm u meşhurudur.

Sânîyen lezzet-i fer'iyenin lezzet-i asliye ile müctemi' olması hayali vardır. Lezzet-i fer'iyeden murat bunda olan elhândır. Lezzet-i asliyeden murat cennette olan elhânın lezzetidir. Ve ikisinin semada ictimâ'ının hayali odur ki ehl-i sema hîn-i semada lezzet-i âcileden lezzet-i asliye ve âcilenin ta'mını ve çeşnisini nev'an zâik olur ve bunun ta'mından onun ta'mını tahayyül kılar. Bu ki hâk-âlûde iken ruha bu mertebe vecd ü hâlât verir. O ki pak sâfîdir, onda ne mertebe zevk ve rahat vardır. Bundan ona kemâl-i marifet ve yakîn hâsıl olur. Pes o lezzet-i mecâzî ve arazînin asl u madenine rûh meyl ü rağbet kılar.

Sâlisen semada hitâb-ı ilâhîde olan lezzetin asvât-ı tayyibede olan lezzetle ictimâ' eylemesinin hayali vardır. Zira ehl-i semaın ruhu bilir ki her şeyde müessir-i hakîkî, Hudâ-yı ta'âlâdır. Çün kim o latif ve cemîl olan padişah, bir mahlûk-ı zelîlin nefsinde ve avazında bu mertebede halâvet ve tesir halk eyleye, pes vücûd-ı mahlûk hicâbı ref' olup bî-vâsıta o lezzet ü halâveti can onun müessir ve hâlıkından buldukta, ne mertebede vecd ü tarab gelir ve ona ne mertebe zevk u sürur hâsıl olur, malûm edinir. Pes o hînde o latif ve cemîl padişahın cân hitâb u kelâmını sem'-i cân ile istima eylemeye rağbet kılar ve ondan her ne gûne kelâm

gelirse, istima eylemeyi canına [384] minnet bilir. Nitekim İbn Fârıd'ın "Len terânî"[850] hitâbını istimaa rağbet edip onu Hazret-i Hak'tan temenni eylemesi bu manaya şehadet kılar.

Beyit:

Ve minnî alâ sem'î bi-"len" in mena'ti en
Erâki fe-min kablî li-gayriye lezzeti[851]

Hak subhânehu ve ta'âlâ hazretlerinin kelâm-ı şerîfi ve hitâb-ı latîfinin lezzet ü halâveti şol mertebedir ki nefy ü tardla olduğu takdir üzere bile cana ondan lezzet ü halâvet gelmek mukarrerdir. Pes latîf ve keremle kelâm ve hitap eylemesinde ne mertebe letafet ve lezzet olmak gerek, bundan kıyas eyle.

Nitekim ehl-i cehennem, cehenneme dahil olduklarında, bin sene miktarı "Rabbenâ ahricnâ minhâ fe-in 'udnâ fe-innâ zâlimûne."[852] diye dua ve teferrüç edeler. Aslâ Cenâb-ı Hak'tan bunlara bir hitap ve bir cevap gelmeye. Bin seneden sonra bunlara, Hak subhânehu ve ta'âlâ canibinden "İhse'û fîhâ ve lâ tukellimûni"[853] hitabı gele.

Rivâyet olunur ki ehl-i cehennem bu hitabın lezzet ü hazzından müddet-i medîde azab-ı nârı ferâmûş edeler ve onun lezzetiyle tesellî bulup nice zaman kendilerden gideler. Çün kim "İhse'û"[854] hitabında bu kadar halâvet ve hâlet ola, ehl-i cennete "Yâ ehle'l-cenneti selû minnî mâ şi'tum"[855] hitabı varit oldukta, ne mertebe hâlet ve halâvet olmak lâzım gelir, fehm eyle azizim. Hitâm şud.]

Cuma ve isneteyn geceleri hâne-i sa'âdetleri karşısında olan ufak mescitte cüz'-i şerîfler tevzi olunup kendileri dahi hazır oldukları hâlde Kur'an okunup badehu yatsı namazı eda olunduktan sonra hatm-i hâcegân okunur ve oradan hâne-i sa'âdetlerine avdet ile âdet üzere saat dörde kadar yine Derviş İsmail Efendi bazen *Muhammediyye* ve bazen diğer na't-ı şerîfler kıraat eder idi. Ve dede efendi dahi bazen ney üfler ve bazen fakir ile birlikte "Mâhest nemidânem" okur idik. Lâkin ekseriya birlikte bunu okumayı emr ü irade buyururlar idi.

Ve her gece misafir eksik olmazdı. Ekseriya Abdussamed Efendi hazretleri teşrif buyururlar idi. Müşarünileyh, Hazret-i Şeyh Hayyât kuddise sırruhu'l-azîz hazretlerinin Sarıgöl'de olan bahçe-i sa'âdetlerinde ikamet buyurur idiler. Müşarünileyh, Hayyât hazretlerinin harem-i sa'âdetleri dahi hayatta olmakla onlar da beraber orada iskân ederlerdi. Ve bazen dahi defterdar [385] efendi haz-

850 "Sen beni göremezsin." A'râf, 7/143.

851 "Seni görmemi engellersen "Beni göremezsin" başım üstünedir, bu lezzeti benden önce de tadanlar oldu. (Hazreti Musa'ya işaret ediyor)." *Dîvânu İbni'l-Fârıd*, s. 37.

852 "Rabbimiz, bizi bundan çıkar. Eğer bir daha (yaptığımız kötü işlere) dönersek artık biz gerçekten zâlimleriz." Mü'minûn, 23/107.

853 "Sinin orada, bana bir şey söylemeyin!" Mü'minûn, 23/108.

854 "Sinin!" Mü'minûn, 23/108.

855 "Ey cennet halkı dilediğinizi isteyin benden."

retleri teşrif buyururlardı. Hele hulefâ ve ihvandan misafir hiç eksik olmadığı gibi diyâr-ı âherden dahi gelen ve gidenin hadd ü hesabı yok idi. Kimi mahzâ Hazret-i Mürşid-i A'zam efendimizin ziyaretleri niyet-i hayriyyesiyle ve kimi hem ziyaret ve hem ticaret diyerek ve dâ'ire-i askeriyyece olan işlerinin tesviyesine müsaade ve himmet talebi arzusuyla pek çok misafirler gelir idi. Çünkü hazret-i şeyh her kime olur ise olsun fakir ile haber gönderdiği hâlde o iş, o saat o dakikada hemen elden tesviye ve muamelesi icra olunur idi. Hiç hazret bir şey ifade etsin de o şey olmasın, muhal idi.

Mecâzibden bir İrşâdî Baba var idi; ekseri gelirler idi. Lâkin bunun ahvali acîb bir şey idi. Hele başında olan külâhın üzerinde mübâlağa olmasın beş yüz adet renkli renkli basma ve bez parçaları dikilmiş ve sırtında aba yüz bin parçadan olup kendisi kısa boylu, kara sakallı bir zat idi. Lâkin üzerinde olan kehleden insan, yanında oturmasını arzu etmez idi. Bunun da merakı fakir idim. Ve hazret-i şeyh buna çok riayet eder idi. Gelir doğru hazret-i şeyhin yanında oturup "Ruznamçeci Baba gel!" diye fakiri çağırıp iki ayaklarını uzatarak "Şu ayaklarımı ov" der. Fakir de kemâl-i edeb ü huzûr ile karşısında diz çöküp iki ayağını ovar idim. Sonra oradan alıp doğruca fakirhaneye getirir idim. Tekmil elbiselerini çıkarıp tandıra silkerdim ve kehlelerini ayıklardım, güzelce elini ayağını yıkardım ve taam ekl ettirip yine beraberce huzûr-ı hazrete gelirdim.

Bir gün bu hâli defterdar efendi müşahede etti ve gayet taaccüp edip fakire dedi ki "Ruznamçeci efendi, nasıl tahammül ediyorsunuz bunun bu hâline?" Fakir de cevabında: "Bir âşık olduğunuz mahbûbun hiç hizmetinden muztarip olur musunuz? İşte fakir de onun gibidir" dedim. Sonra buyururlar idi ki "Hiç şüphe yoktur, bunun yüzünden çok tefeyyüz ve terakkî-i ma'nevî edersiniz." Hatta müşarünileyh defterdar efendi hazretleri yirmi beş sene sonra Suriye valisi olup fakir ile Şâm-ı şerîf'te mülâkatta hatırlarından ferâmûş buyurmayıp "Canım efendim, o İrşâdî Baba'nın nasıl hizmetiyle müftehir idiniz!" diye söyler ve taaccüp eder idi. Evet o zamanda fakir de bilemem idi, o ne aşk, o ne muhabbet! Zann-ı fakîrânem şimdi [386] olsa öyle hizmetler edemem. Lâkin o zaman cümle zerrât-ı cihân, gözümde Hazret-i Fehmi müşahede olunur idi. Hep hizmetler ve ubudiyetler onun için idi der idim.

İşte dede efendi ney meşk etmek için celp olunduysa da fakirin ney meşk etmekliğime Kasımpaşa Mevlevîhanesi'nde olan Kadrî Dede Efendi hazretleri ruhsat vermedikleri gibi, veliyyü'n-ni'metim sebeb-i devletim Mürşid-i A'zam efendimiz Fehmi Efendi hazretleri dahi rûy-ı rızâ göstermediğinden ney meşkinden sarf-ı nazarla yalnız birkaç âyîn-i şerîfler meşk ederek huzurlarında okurduk. Birkaç aydan sonra dede efendiyi memnunen ve mesruren Kayseri'ye avdet ettirdik. Badehu olunan istirhâm u niyâz-ı fakîrî üzerine sabahları evrâd-ı kebîrden sonra da *Delâil-i şerîf* kıraat olunmak üzere zât-ı Mürşid-i A'zam efendimiz hazretlerinden *Delâil-i şerîf* kıraatine ruhsat talep olunup bir hafta hâne-i sa'âdetlerinde sabah namazından sonra seccade üzerinde buhurdanda öd ağacı yakıp hazret-i şeyh efendimiz ile beraber yan yana oturup onlar kıraat

buyururlar, fakir elimde *Delâil-i şerîf* istima ederim. Yani her gün okunacak miktarı kıraat buyururlar. Badehu hafta tamam oldu; *Delâil-i şerîf* de tamam olup ruhsat ve izin ihsan buyurdular. Binaenaleyh her sabah teveccüh ve rabıtadan sonra evrâd-ı kebîr ile *Delâil-i şerîf*'i kıraat eder idim. Hatta o tarihte asâkir-i şâhâneden bir neferin eli ayağı büzülmüş olup hazret-i şeyh efendimize getirdiler. Hazret, fakire emir buyurdular ki bir hafta okunmak için. Neferi her sabah arkadaşları sırtında getirip tam bir hafta evrâd-ı kebîr ile *Delâil-i şerîf*'i okudum, üzerine üfledim. Hafta tamamında nefer de iyi oldu. Lâkin evrâd-ı kebîr ile *Delâil-i şerîf*'in tesiri muhakkaktır, ancak okunmasına mezuniyet ihsan eden zât-ı âlî-kadrin de uluvv-i kadr ü menzileti unutulmasın.

Bir gün kapıdan geldim. Ne hâl ise validemi, harem bir şeyden dolayı incitmiş ki validem ile harem o gün kavga etmişler. Hazretin bahçe konağı yakın olduğundan hazret-i şeyh efendimizin vâlide-i muhteremeleri işitmiş, keyfiyeti hazret-i şeyhe söylemişler ve validemin bazı gûne mütecaviz sözleri mumaileyhâ vâlide-i muhteremin canını sıkmış. Binaenaleyh validemi şikâyet yolunda [387] hazrete söylemişler. Çünkü haremim de fakir gibi gerek hazret-i şeyhe ve gerek vâlide-i muhteremelerine ve o hâne-i sa'âdette olanların cümlesine fevkalâde muhabbet ve ubudiyeti olup hatta pek çok hazretin elbisece dikilecek şeyleri kemâl-i aşk u muhabbetle dikerler idi. Bunun için hazret-i şeyh efendimiz dahi "kerimemiz" tabiriyle pek çok muhabbetler eder idi. Ve haremim bazı rüyada zuhûrâtları olur idi, hazret-i şeyhe arz eder idim. "Bunların cümlesi sizdendir" buyururlar idi. Yani haremime ne ki ihsan olunur ise fakir vasıtasıyla olduğunu ima buyururlardı. İşte bu kavgalarından ve olunan şikâyetten Hazret-i Şeyh-i Ekber efendimizin canı sıkılmış gibi zannederim. Çünkü hazret akşam üzeri keyfiyeti fakire hikâye ettiler ve "Niçin valide hanım böyle şeyler söylüyorlar?" diye iradelerinden anlaşıldı.

İşte o gece nısfu'l-leylde validem yatağından bir feryat ve bir figan ile ağlayarak kalktı. Hemen sesini istima ile cümlemiz kalkıp başına cem' olup "Nedir validem, ne oldunuz?" diye sual ettim. Cevap vermez, muttasıl zikrullâh eder, ağlar, zikir eder, ah edip zikir eder. Bu hâl fevkalâde fakire tesir edip cümlemiz dahi beraberce ağladık. Bir müddet sonra biraz hâli teskin oldu. Tekrar elini öptüm, sual ettim. Şöyle buyurdular ki "Oğlum, bir rüya gördüm. Şöyle bir yerde duruyorum. Türbe-i şerîfteki sanduka gibi bir sanduka önümden geçti; badehu arkasından bir beyaz at üzerinde bir zat geçti, başında Lahor şalı sarılı. Bana doğru baktı. Hemen bakmasıyla bu hâl bana geldi. İşte kalbim aşk ile doldu; hâlim başka türlü oldu. Ben ah etmeyim de kim ah etsin!" diye yine ağlayarak abdest alıp zikrullâh ile meşgul oldu. Fakir bu rüyasından anladım ki Hazret-i Mehmed Vehbî Hayyât kuddise sırruhu'l-azîz efendimiz hazretlerinin rûhâniyyet-i kudsiyyeleridir. Bu da Cenâb-ı Mürşid-i A'zam efendimiz hazretlerinin müşarünileyh Hazret-i Hayyât efendimize keyfiyeti arz-ı niyâzlarından ileri gelmiştir. Derakap fakir dahi abdest alıp beraberce teveccüh ve rabıtaya devam ettim. Alessabah keyfiyeti hazret-i şeyh efendimize arz ettim. Tebessüm buyurdular "İşte bundan iyi devlet mi isterler? Hemen teşekkür etsinler" buyur-

dular. Kemâl-i luft u keremlerinden olarak bizzat yanına teşrif edip bazı şeyler dahi telkin buyurdular.

İşte validemin aşk u şefkati [388] fakirin aşkını unutturdu. Kendisine mahsus olan odaya kapanıp kimseleri yanına kabul etmez ve herkes duyup ziyaretine geldiler ise de yanına almaz, yüzü Huda hakkı için güneş gibi berk vururdu. İşte o gecenin tecellisi semeresindendir ki yemeden içmeden kesildi. Şimdi harem artık bunun cariyesi gibi dört etrafında pervane gibi hizmetinde dolaşır. Günbegün ahvali tezayüt etmekle bir türlü harâret-i aşkı teskin edemedik.

Cenâb-ı Hak bir kulunu bilâ-riyâzet velâ-mücâhedet kemale irgürür ve cehl ü gafletle mürde iken derhâl ilm ü marifetli dirgürür. Ef'âl-i Hudâ vetîre-i vâhide üzere değildir, tâ akıl ve kıyasa sığa. "Fa"âlun limâ yurîdu"[856] ve "Yef'alu mâ yeşâ'u"[857] ve "Yahkumu mâ yurîdu"[858] onun şân-ı şerîfinde zâhir ü bedîddir. Pes gâh olur ekseriya tâ'ât u ibâdât edene ve mücahede ve riyazet yoluna gidene keramet ü velâyet verir ve kemal ü visale irgürür ve gâh olur ki bî-mücâhede çok kimseler müşahede mertebesini bulur ve rûy-ı maksûdu görür; ve mücahede eyleyenler ve riyazet yoluna gidenleri mahrum kılar. Görürsün ki nice kimse cemî'-i ömrünü küfr ü isyanla geçirir, âhir-i ömründe ona iman u îkân u irfan şarabın içirirler ve derhâl küfr ü isyandan geçirirler ve mertebe-i hakîkate uçururlar, meselâ sehare-i firavun gibi. Ve bazılar dahi taat u ibadet kılar, hatta velâyet ü keramet mertebesini bulur ve inde'n-nâs makbul ü müsellem olur; âhirü'l-emr kâfir olur, meselâ Bel'am ve Barsîsâ gibi. "Lâ yus'elu ammâ-yef'alu ve hum yus'elûne"[859]dir azizim.

Bu bapta hazret-i şeyh efendimiz de sükût buyururlar. Binaenaleyh Dersaadet'te olan dergâhlarda zikrullâh ile meşgul olmak üzere kendisinin Dersaadet'e izamını validem tarafından hazret-i şeyhe niyaz u istirham etmesi üzerine "Gerçi Dersaadet'e gitmeye lüzum yoktur; lâkin gönlü arzu ediyor, gönderiniz" diye emr ü ferman buyurulması üzerine yalnız validemin gönderilmesi uyamayacağından haremin dahi birlikte irsalini hazret-i şeyh efendimizden niyaz ile olunan ruhsat u müsaade üzerine validem, harem, Hüsameddin Çelebi birlikte oradan doğruca Dersaadet'e ve büyük validemin yanına Kandilli'ye gönderildi ve idarelerine muktezi sipariş [389] dahi verildi.

Şimdi körün istediği bir göz iken Cenâb-ı Hak iki göz ihsan etti fehvasınca artık efkâr u muradım üzere felek devrana hemen başladı. Üfak tefek gibi şeyleri defederek fakir doğruca Cenâb-ı Mürşid-i A'zam efendimiz hazretlerinin bahçe-i sa'âdetlerine nakil ettim ki hazretin efkâr-ı sa'âdetleri dahi bu idi. Zaten kendilerinin sır kâtibi gibi idim. Etraftan gelen muharrerâtın cümlesinin cevaplarını fakir müsvedde edip kendilerine arz ile ba'de't-tashîh yazar idim. Mübalâğa olmasın, posta ile makâm-ı müşîriyete gelen muharrerâtın sülüsü kadar da haz-

856 "İstediğini yapandır." Hûd, 11/107; Burûc, 85/16.
857 "Allah, dilediğini yapar." Âl-i İmrân, 3/40.
858 "Allah, istediği hükmü verir." Mâide, 5/1.
859 "O, yaptığından sorulmaz, ama onlar, sorulurlar." Enbiyâ, 21/23.

rete gelir idi. Bunların kimisi arz-ı hulûs u muhabbet ve kimisi mesâlih-i zâtiye idi. İşte artık leyl ü nehâr dâ'ire-i hazret-i mürşidde zevk u sefada idim. Maaş ve bedel-i ta'yînât dervîşâna, şuraya buraya yağma gibi dağılır idi. Hatta o kadar oldu ki böyle validemin ve haremin Dersaadet'e gitmesinden dolayı bir haylice de düyûn olup artık Hasan'ın böreği gibi yağma maaş ve tayinat.

O zaman hazret-i şeyh efendimizin bahçe-i sa'âdetlerinde olan ağaçların aşısına ve bazı şükûfelerin terbiyesine bakan Tokatlı Hacı Hasan Efendi var idi, hazret bunun ismini "ağaçların mürşidi" tesmiye etmiş idi. Evlâd u ayali Tokat'ta; kendisi evvel baharda gelir, kış olduğu gibi Tokat'a gider. Gayet nekre ve tuhaf bir adam idi. Kendisi köse idi. Malûm köseler zaten tuhaf olur. Fakiri pek çok sever idi ve onunla çok muhabbet eder idim ve bazı fakire nasihat eder idi: "Şuraya buraya çok israf ediyorsun. Hazret-i şeyhin buna rızası yoktur" diye söyler idi. Lâkin çi fayda. Fakir o zaman mecnun gibi idim. Akıl bu akıl değildir, âlem bu âlem değildir. Kim dinler avamın sözlerini! Hükm ü ferman sultân-ı aşkındır. Çünkü bazı evkât o kadar aşk galebe eder idi ki üzerimde olan elbiseden bir şey çıkarıp birisine verirdim. Hatta bir gün sabahleyin bahçe-i sa'âdette ihvan ile esnâ-yı muhabbette buna dair pek çok sözler oldu. Dedim: "Şeriatta o senindir, bu benim; tarîkatta hem senindir hem benim; hakikatte ne senindir ne benim!" fehvasınca meselâ sakomu birisi alır, pekâlâ onunmuş gibi aldı, al efendim diye teslim etmeli. Zira ki bu âlemde alan satan birdir, [390] iki olmaz" diye bazı gûne letayifler olundu.

Kapı vakti geldi, kaleme gittim. Öyle namazından sonra ikindi namazına hazırlanmak için aşağı bahçeye indim ki abdest alacağım. Sakoyu çıkarır iken baktım ki birisi arkadan çeker. Dedim küçük efendilerden birisi, riayeten çekiyor. Bir de arkama döneyim bakayım ki Harputlu şuaradan meşhur kalender, ismi hatırımda yoktur, bilmem ne baba. Hemen "Hû erenler!" deyip alıp giyip doğruca meclise ve kalemlere "Baba Ruznamçeci efendinin sakosunu aşırdık" diyerek gezer. Fakir sabahleyin olunan muhabbetten haberdarım; asla ve kat'â renk vermedim. Abdest alıp ince bir hırka var idi, onunla odaya geldim. Ama şimdi aklâmda herkese bir gayret zuhur etti; niçin bu harabatî, ruznamçeci efendinin sakosunu alsın diyerek yer yerden herifin üzerine hücum ettiler. Kimi para verir "Sat bana!" diye; kimi cebren elinden almak ister. Fakir bunları duyup cümle efendilere rica ettim ki "Fakiri sever iseniz bu bizim harabatîye dokunmayınız. Fakir bu sakoyu zaten ona verecektim" diye halkı iskât ettim. Akşam üstü hâne-i sa'âdet-i hazret-i şeyhe geldim. Hazret orada değildir. İhvân-ı dervîşân keyfiyetten haberdar oldular. Onlara da bir telâş arız oldu. Ne ise onları de iskât ettik. Hazret teşrif buyurdular. İhvanın ileri gelenleri bu keyfiyeti arz ettiler. Fakir de huzurlarındayım. Tebessüm edip buyurdular ki "Cenâb-ı Hak bazen sarhoşa ve bazen dervişe ve bazen kürt ve eşkiyaya soydurur. Cümlesi hoştur" iradeleri üzerine onlar da sükût ettiler. Lâkin kalemdeki halkın gönüllerinin bir derecede fakire tesir edip sakonun gitmesine gönlüm tamamıyla razı olmadığını hissederek daha hamlık olduğunu anlayıp bu gibi kelâm söylemek de bî-lüzûm

olduğunu anladım. Çünkü o saatte erenler mîzân-ı müstakîme çekip kırat ve derecemi anladılar. Binaenaleyh sonra da istiğfar ettim.

Bir gece de yatsıdan evvel hazret ile birlikte sair ihvan beraberce muhabbet eder iken oda kapısından içeri Erzurumî Harabatî Mustafa nam kimse ki Mustafa'dan galat olarak Musto diye tesmiye ederlerdi, bu geldi. Bu zat, aslında [391] büyük tüccar imiş ve ismi Mustafa Ağa imiş. Sonra aşka uğramış, ne kadar malı ve emlâki var ise cümlesini infak ve evlâd u ayalini terk ederek harabatîlik yoluna girmiş. Bazen Erzurum'da kalemlere gelip tuhaf Farisî beyitler okur ve herkes de sadaka verirdi. Fakir o zamandan bilirim. Şimdi hazret-i şeyh efendimiz bunu görünce derhâl kıyam edip odanın ortasına kadar istikbal etti: "Buyurun erenler, böyle bî-vakt nereden teşrif?" diye iltifatlar ile yanına aldı, çok iltifat buyurdu. Musto'nun ahvali malûm ya, baş açık, yalın ayak; kokudan yanında durulmaz; harabatî bir adam. Hazretin bu kadar iltifatından fakirin âdeta hasedime dokundu. Çünkü aşk bu ya, canan her zaman bize iltifat etsin, gayrılara etmesin der. Derhâl taam çıkarttı.

Ba'de't-taâm Musto âdet-i kadîmi üzere kelâma başladı ve hazret-i şeyhe hitaben "Fehmi, sırtındaki abayı ver ve bir adet de lira ver" dedi. Hazret buyurdu ki "Yok, ikisinden birisini iste ya abayı veya lirayı." Musto yine: "Yok ikisini de isterim ya Fehmi!" demesiyle artık fakirin iyiden ciğerime tesir etti. Çünkü fakir bu Musto'ya Erzurum'da kapıya gider iken yolda rast gelirdim, "Efendi para ver!" der idi. Harabatî ve sarhoş bir herif diye hiç aldırmazdım. Şimdi hem efendimizin huzurunda bu küstahane tabirlerde bulunması ve hem de üzerlerinde olan abayı ve bir adet lirayı almak istemesi fevkalâde tesir etti. Lâkin ne çare, huzûr-ı hazrette boynumuz eğri. Dâ'ire-i edebde durmakta olduğumuzdan elden bir şey gelmez. Musto yine böyle ısrara başladı. Hazret-i şeyh efendimiz buyurdular ki "Hele sabah olsun, bakalım karar veririz."

Yatsı oldu, namazı cemaatle eda etmek üzere kamet olunup herkes kıyam edip oda büyük olduğundan saf tuttular. Hazret dahi namaza kıyam buyurdu. Musto yanından kalkıp hazret-i şeyhin yüzüne bakarak "Bağışla, bağışla, bağışla!" dedi. Hazret cevabında: "Karışmam Musto!" buyurdular. Oradan Musto doğru kahve ocağına gitti. Artık fakir bütün bütün küplere bindim. Namaz eda olunduktan sonra bir müddetçik daha muhabbet olundu. Çünkü yaz geceleri vakit müsait değil idi. Badehu hazret-i şeyh efendimiz harem-i sa'âdetlerine teşrif [392] buyurdular.

Artık hankahta olan ihvanlar ile kaldık. Şimdi hazretin damadı Tahir Efendi ve hânkâh-ı âlînin vekilharcı Yusuf Ağa ve bahçıvancı Baba Tokadî Hacı Hasan Efendi etrafımı sardılar ve fakirin hiddetlendiğimi anladıklarından: "İşte bizim şeyh efendimiz hazretlerinin hâli acayiptir. Ne olacak böyle harabatî adama bu kadar iltifat! Yarın da bir lira verecektir, görürsünüz" diyerek birtakım sözler söylediler. Lâkin fakir hiç bunlara cevap vermedim. Ne hâl ise herkes yerlerine çekilip gitti. Çünkü mumaileyh Tahir Efendi'nin hanesi hankahın karşısında, Yusuf Ağa'nın evi diğer mahallede idi. Hankahta yalnız fakir ile Tokadî Hacı Hasan Efendi kalır ve bir de ahırda ahır hizmetçileri yatar idi. Mi-

safir olur ise fakir de birlikte olarak hazretin odasında yatar idik; misafir olmaz ise yalnız fakir yatardım. Hacı Hasan Efendi de kahve ocağında yatardı. Şimdi fakirin yatağını yaptılar, gittiler. Fakir zaten geceleri tamamıyla uyumayıp yalnız yatağın içine girerek kıbleye müteveccihen meşgul olurdum ve bazen dahi bir müddetçik beyne'n-nevm ve'l-yakaza kalırdım. Şimdi Musto da güya kahve ocağında Hacı Hasan Efendi ile yatacak. Herif yatmaz, sabaha kadar mır mır bir şeyler okur ve sıkça sıkça kapıyı açar, dışarıya gider gelir. Fakiri fevkalâde muztar etti ve rabıtama ve zikre halel verdi. Hacı Hasan Efendi ise hemen yatmış, uyur. Ne hâl ise sabahı ettik. Lâkin iyice doldum ve şiştim. Ne çare hazretin korkusundan sükût ediyorum.

Sabah oldu, abdest tedarikine aşağı indim. Abdest bozarak mâ-yı cârîden abdest alıp odaya geldim. Direkte asıl olan ve fakire mahsus sırmalı havlumu aldım ki yüzümü sileyim. Canım efendim, havluda bir râyiha-i kerîhe, tarif olunmaz! Bir de bakayım ki o canım sırmalı havlunun ucuna Musto esrarını yıkayıp onu silip sapsarı leke etmiş. İşte o zaman zimâm-ı ihtiyârım elimden gidip nefis ağa içeriden askerini başına cem' edip daha ne duruyorsunuz diyerek bayrakları açtılar. Hemen havluyu alıp doğru kahve ocağına gidip Musto nargileyi esrar ile doldurmuş, tokurdatıyor, Musto'ya [393] hitaben: "Niçin havluma esrarı sildin habis?" dedim. Cevap vermedi, yine tokurdatıyor. Cevap vermemesi bizim ağanın daha gücüne gitti. Artık "Beynamâz sarhoş, dervişlik satar!" diye tekdire başlayınca Musto cevabında yalnız: "Kahpe dünya, sabahleyin git, bulaşma!" dedi. Bunun üzerine bütün bütün hiddetlendim ve "Ben seni Erzurum'da da bilirim. Halktan para dilenirsin!" dedim. Musto cevabında: "Biz fakiriz, dileniriz. Sen dilenmez misin?" dedi. Fakir: "Ben sâye-i şâhânede bir efendiyim; kimseye ihtiyacım yoktur!" dedim. Musto: "Biz dileniriz, sen dilenme" dedi. Derhâl Hacı Hasan Efendi yetişti: "Aman efendim af buyurun. Bu bir harabatî kimsedir, fakirdir; bunun sabahleyin gönlünü incitmeyin!" dedi. Oradan doğruca hankahın karşısında olan mescide gittim.

Haremden hazret-i şeyh efendimiz teşrif buyurdular. Cemaatle sabah namazı eda olundu. Hazretin âdet-i seniyyeleri mescidde bir müddetçik rabıta buyurup sonra doğruca harem-i sa'âdete giderler ve bazen dahi bahçede çimenlik üzerinde seccade serip otururlar ve fakiri de isterlerdi. O zaman fakir de huzurlarına giderdim. Tokadî Hacı Hasan Efendi de bahçede çiçekler ile meşgul olurdu. Ara sıra ona takılıp iltifat buyururlar idi ve bazen dahi: "Yahu erenler, ruznamçeci efendiye nargile doldurun" buyururlardı. Nargile gelir ise de fakir içmem. Bir müddetçik durur: "Canım, buyurun içiniz ve getir de ben de içeyim" buyururlardı. Takdim ederdim, birkaç nefes içerler sonra fakire verirler. Artık bir kenara koyup huzûr-ı hazret-i pâdişâhîde nargile içer gibi kemâl-i edeb ile oturup içerdim.

O sabah doğruca harem-i sa'âdete teşrif buyurdular. Fakir de odaya gelip evrâd u ezkâr ile meşgul oldum ve bazen dahi rabıtada bulundum. Musto da kahve ocağındadır. Abdest tazelemek için dışarıya çıktım. Bir de onu göreyim ki iç donunda haşa huzûr-ı erenlerden meni bulaşığı vardır. Fevkalâde taaccüp et-

tim ve muztar oldum ki "Bu gece uyumadım ve sabahleyin abdest bozmadım. Böyle bir alâmet yoktur. Namaz kıldım. Cemâl-i hazret-i şeyhe baktım fesubhânallâh diyerek, yani hankah başıma yıkıldı. Hemen oradan çıkıp hazret-i şeyh harem-i sa'âdetten çıkmadan evvel şehre gidip istihmâm [394] etmek için; fakirin güzel bir kır hayvanım var idi, seyise "Çabuk hayvanı yap!" diye söyledim. Odaya geldim ki elbisemi değiştireyim. Bir de pantolondan keseyi çıkarıp baktım ki para yoktur. Çünkü yanımda para durmaz idi, şuraya buraya sarf ederdim. Şimdi cihan başıma dar oldu. Kimden isteyim dedim. Tokadî Hacı Hasan Efendi'den isterim; çünkü onunla pek lâubalî idim. Hacı Hasan Efendi'ye dedim ki "Hamama gideceğim. Ufaklığım yoktur, bana sekiz on kuruş ver." Hemen baş üstüne efendim diyerek kesesini çıkarıp fakir avucumu açıp alır iken gönülden birisi "Kimseden para almaz efendi" gibi bir rumuz atıldı. Derhâl vâkıf-ı esrâr oldum. Ama ne çare, iş işten geçti. Oradan parayı aldım. Gitmek üzere iken harem-i sa'âdetten hazret teşrif buyurdu. Zarurî oturdum. Hazretin teşrifini görünce, Musto kahve ocağından geldi "efendi" diyerek. Hazret de "Buyurun baba!" dedi. "Ey, ver bakalım, gideceğim!" dedi. Hazretten abayı ve bir adet lirayı aldı. Hazret de beraber odadan çıktılar. Fakir de arkaları sıra gidiyorum. Cümle kapısına kadar teşyi ettiler. Musto, o canım abayı yerlere sürükleyerek gitti. Şimdi hazret-i şeyh efendimiz kapıdan içeriye döndü. Fakirin elimi tuttu ve buyurdu ki "İşte bu Musto'yu gördünüz mü! Hakkâ velîdir, çünkü Cenâb-ı Hak yoluna beş yüz şey terk etmiş, ancak bir esrarı kalmış. Cenâb-ı Hak, kâdirdir ki onun esrarından geçsin. Yani onun yolunda mal, can, evlât, ayal terk etmekle Cenâb-ı Hak da onun bir esrar masiyetini affetmeye kâdirdir. Akşam namazda bağışla, bağışla diyordu. O lafzı fakire demiyordu, fakire bakıp Cenâb-ı Hakk'a diyordu" diye elimi sıkarak böylece irade buyurdular.

İşte bu iradeleri gönlümde olan gubârı külliyen mahvedip yerine Musto'nun muhabbeti dolduruldu. Oradan hazret, hareme avdet buyurdular. Fakir hemen ata süvar olup arkasından yetiştim. Derhâl hayvandan inip "Buyurun baba efendi!" diye hayvanı çektim. Musto bir baktı, zannım tanımadı; çünkü gece başımda sikke-i şerîf var idi, şimdi fes, sako, bir efendi. Dedi: "Zararı yoktur, biz yayan yürümeye alışığız. Siz efendisiniz, yayan yürüyemezsiniz." Hemen gittim, elini tutup öptüm. Pek [395] çok rica ettim, hayvana bindirdim. Şimdi Musto hayvan üzerinde; fakir, seyis gibi yanında mâşiyen şehre gidiyoruz. Gelen ve giden bize bakardı. Arkamızdan bahçe komşuları yetişti. Kimisi der ki "İşte ruznamçeci efendi şeyh efendimizin dervişlerinden değil mi? Tıpkı onun hâliyle hâllenmiştir." "Bunların akılları yoktur. Böyle bir harabatî herife şeyh efendi hem abasını ve hem de bir lira verdi. Şimdi bu da hayvana bindirmiş, kendisi de yanında yayan gidiyor!" Artık herkes bin türlü şey söyler, lâkin kimin kulağına gider. Çünkü fakir dersi yerinden aldım ve hem de Musto'nun kerâmâtını gördüm.

[**İstitrâd:** Ey azizim, manevî pak ü tâhir olan evliyanın kârını kendi nefsinden kıyas tutma ki "kıyâsu'n-nefsi ale'n-nefs"[860] câiz değildir ki bir nefis bir nefse

860 "Bir nefsin diğer bir nefis ile karşılaştırılması"

benzemek ihtimali yoktur. Eğerçi benzer yazılmakta "şîr", "şîr"e yani kitabette lafzı şîr ikisi biri birine müşahibtir, velâkin mana cihetinde biri "arslan" ve biri "süt, leben" manasınadır. Pes sûretâ müşâbih ve manen biri birine mugayir oldular. Dahi bir üstad-ı nakkaş bir aslanın bi-şeklihi nakşını kâğıda yazmasıdır. Ve filhakika o kâğıda yazılan şîr, zî-rûh olan şîr'e müşâbihtir velâkin beynehümâda tefâvüt-ı azîme ve mugâyeret-i külliye vardır. Kezalik ehl-i sûret ile ehl-i ma'nânın hâli bunun gibidir. Eğerçi ikisi bile sûretâ insandır, ammâ min-haysü'l-ma'nâ bâtınları yeksan değildir. İşte cümle âlem bu sebepten gümrâh oldu. Yani pakların kârını kendi nefisleri üzere kıyas eyledikleri sebepten gümrâh oldu; az ve kalîl kimse abdâl-ı Hak'tan agâh oldu. Hülâsa-ı kelâm evliyâullâhı kendileri gibi zu'm eylediklerinden onların esrarına ve mertebe-i âlîlerine âlim olmayıp dalâlette ve gabâvette kaldılar azizim. Ve o gümrâhlar âmâ oldukları cihetten bu manayı bilmediler. Bunlarla onların meyanında fark-ı azîm vardır. Mücerret sûret-i beşeriyyette mümâseletleri manen dahi mümasil ve müşâbih olmayı muktezi olmaz. Onun için sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz bunların beşeriyette müşterek olmasına ikrar buyurup "İnnemâ ene beşerun mislukum"[861] buyurdu ve "Yûhâ ileyye"[862] demekle bunlardan vücûd-ı şerîfini fark u temyiz kıldı. Bunun gibi evliyanın ve enbiyanın küffar ve füccar [396] ile beşeriyette ve eklde ve şürbde ve nefsaniyette müşterek olup lâkin min-haysü'l-ma'nâ bunların beyninde tefâvüt-i azîm vardır. Meselâ her iki türlü arı, yani bal arısı ve sarıca arıdır; bir yerde yediler, içtiler. Lâkin bundan birisi nîş oldu ve diğeri bal ve asel oldu. Dahi her iki türlü ahu, otluk yediler ve su içtiler. Bundan ki murat şikâr ahusudur, necis oldu ve öbüründen sâfî misk oldu. Dahi her iki ney ki birisi şeker kamışı ve diğeri gayrı kamıştır. Bir sudan içtiler. Bu biri şekerden hâlî ve o diğeri şeker oldu azizim. Hitâm şud.]

İşte bu hâl ile Erzincan'a geldik. Tam bir saat mesafedir. Oradan Musto'yu hayvandan indirip şapur şapur ellerini öptüm. Fakir de hamama gidip böyle hamlıktan ve bir daha böyle şeyler etmemek üzere niyet ve gusül ile vücûd-ı zâhiri ve bâtını sâye-i erenlerde tathîr ettim. Zâhir ü bâtın taharet ilerledikçe sultân-ı aşk dahi iltifatını anbean tezayüt ettirmekle tecelliyât günbegün diğer renkler kesbetmeye başlayınca gönül bütün bütün zinciri yani ruznamçecilik zincirini kırıp doğruca huzûr-ı Hazret-i Mevlânâ'ya mülâzemet etmek için Konya'ya gidip orada hücrenin birisine kapanmak arzusuna meyil ve muhabbet gösterdim. Çünkü zaten evlâd u ayal Dersaadet'e gitmekle fakir bir müddetçik öyle hazret-i şeyhin hâne-i sa'âdetlerinde ve daima huzûr-ı kudsiyyelerinde olup mir'ât-ı mücellâ-yı Hudâ olan Hazret-i Gavs-ı A'zamî'den anbean zuhur ve ihsan buyurulan tecelliyât zevkinden artık gönül asumana çıkmak ister.

Her ne hâl ise bu arzu-yı nâ-puhteyi ve vesvese-i şeytâniyyeyi bir zemin ü zaman ile hazret-i şeyhin neşeli zamanında arz ettim. Tebessüm ettiler ve sonra güldüler. Hazretin öyle avâm-ı nâs gibi kahkaha ile güldüklerini bilmem. Şayet

861 "Ben de sizin gibi bir insanım." Kehf, 18/110; Fussilet, 41/6.
862 "Bana vahyolunuyor..." Kehf, 18/110; Fussilet, 41/6.

gülecek bir şey olur ise tebessümâne gülerler idi. Eğerçi ziyadece dıhk sıfatı galebe eder ise kahkahasız acîb, garip, tarif olunmaz, tabir edilmez gayet hoş ve insanı mest edecek surette bir tatlı kand-i nebât gibi gülüşleri var idi; yani derunundan bir hâhhâ gelir idi; "hidâyet" lafz-ı şerîfinden alınmış bir hâhhâ-yı hoşsedâ idi. İşte böyle güldükleri cihetle derhâl anladım ki büyük bir küstahlık [397] ettim. Lâkin her ne kadar bilmeyerek küstahlık etsem idi, af buyururlar idi; asla ve kat'â bir şey buyurmazlar idi. Çünkü fakirin bazı aşk yolundan olan kusurlarımı hussâd-ı asr, Cenâb-ı Şeyh-i A'zam efendimize arz ederler imiş. Hazret-i şeyh de cevaplarında buyururlar imiş ki "Bizim âşıkımızdır, ne yapalım bir kere baba âşık ruznamçeci bizimdir dedik" buyururlar imiş. Binaenaleyh fakir böyle Konya'ya gitmek gürültüsünü arz ettikten sonra işte evvelâ tebessümâne, sonra "Cenâb-ı Hak sana hidayet etsin!" manasına olan hâhhâ ile güldüler ve şöyle buyurdular ki "Baba efendi, Konya buraya uzaktır. Siz yorulup gideceğinize biz Konya'yı buraya getirelim" nutk-ı şerîfi zuhur eder etmez, hemen secde edercesine ayaklarına kapandım. Lâkin ne mümkün, ayak, el öpmek! Bırakmazlar ki! Bundan sonra yine şöyle irade buyurdular ki "Siz zannedersiniz ki Konya'da hücre-nişîn olan dedegânın gönülleri aşk u muhabbetle mâlâmâldır, yok yok! Vâkıf olsanız her birinin gönüllerinde birer dağ gibi şeyler oturmuştur ki hakikatte bir saman çöpü değmez. Yani bir saman çöpü kadar kıymet ve kıratı olmayan şeyler ile gönülleri memlûdur; ammâ dışarıdan nâzıra öyle bir hoş renk gösterir" buyurdular. Ve bu nutk-ı sa'âdetleriyle gönlümden o ham hayâlât o saat defoldu ve hem de Konya'nın ne türlü Erzincan'a geleceği remz-i sa'âdetine artık dört göz ile muntazırım.

Ara yerden üç dört gün mürurunda ihvan ile esnâ-yı muhabbette münasebet getirip hazret-i şeyh şöyle buyurdular ki "Ehlullâh-ı müte'ahhirîn buyurmuşlar ki Eğerçi İbrahim Edhem hazretleri bizim zamanımızda olsa idi, biz onun tâc u tahtını terk ettirmeksizin hem zâhirde padişahlığını icra ve hem de bâtınen sülûk ve terakki ettirir idik; belki makâm-ı ma'nevîlerini daha efzûn görürler idi' buyurmuşlardır" diyerek ara sırada fakirin yüzüme bakarlar idi. Anladım ki bu nutk-ı âlî fakir içindir. Kalben sad hezâr teşekkürler ettim. Sahîhen bu fakire hem ruznamçecilik ettirdiler ve hem vüs' ü kudret-i hakîkiyem kadar, yani isti'dâd-ı ma'neviyyem kadar bâtınen sülûk gösterdiler. Çünkü cümlenin malûmudur ki insanın elinde olan kabı ve çömleği ne kadar ise deryadan o kadar su alabilir. Deryaya kurbiyeti cihetle [398] elindeki su kabı da büyümez ya. Elinde desti ise o kadar su alır; yok bardak ise kezalik, yok büyücek küp ise o kadar alabilir; zira kabiliyeti kadar insanlar feyiz alabilirler. Hele fakirde hiç kabiliyet yok idi. Şundan istidlâl ederim ki böyle bir halîfe-i Resûlullâh huzurunda iken bunu hâşâ sümme hâşâ terk ile Konya'ya gitmek isterim demek! Vay hayvan, vay hayvan İbrahim! Lâkin bu da kabımın küçüklüğünden ileri gelmiş şeydir.

Vaktaki güz mevsimi gelip herkes bahçelerden şehre nakil tedarikine başladılar, hazret-i şeyh efendimiz buyurdular ki "Böyle altı ayda bir kere şehre ve altı ayda bir bahçeye nakil etmekten ise bir cihetini ihtiyar eyle, orada kadim

durmak alâdır." Bunu müzakere etmek üzere Sarıgöl'e Hazret-i Hayyât kuddise sırruhu'l-azîz efendimiz hazretlerinin damadı Abdussamed Efendi hazretlerine teşrif buyurdular. Müşarünileyh Abdussamed hazretlerinin dahi efkârı çoktan beri bu yolda imiş. Muvafakat hâsıl olmakla şehre gitmeyi terk ederek bahçe konağında kaldılar. Lâkin fakire daha bir şey emr ü irade buyurmadılar, yani siz de şehre filân yere veyahut filân konağı icar edin demediler. Ancak sabah akşam fakir öyle hazret-i şeyhin cemaline müleyyen müleyyen nazar ettikçe, yani firâk-ı cemâl-i yâr hâsıl olacağını ima ederek nazar ettikçe, gayet hafif ve belirsiz olarak tebessüm buyururlar idi. Yani bu tebessümle yüreğimi çâk ederler. Âdet-i cânân böyle değil mi ya! Hazret-i şeyh, şehirde olan konak-ı âlîlerini fakir Trabzon'dan Erzurum'a gider iken Bayburt'ta konağına misafir olduğum sâlifü'z-zikr Alay İmamı Trabzonlu Hakkı Efendi'ye verdiler. Çünkü bu Hakkı Efendi ulemadan idi ve şeyh efendimiz muhabbeti fevkalâde olduğu gibi fakiri dahi ziyade severler idi. Acîb bir zat olup hazret-i şeyhe ne lâzım olsa yani akçeden ve sair levâzımât için can u baş ile müftehirâne muavenet ve hizmet ederlerdi. İşte hazret, konaklarını mumaileyh Hakkı Efendi'ye terk ettiler. Şimdi kaldık.

Bu fakir asi nihayet yani Meclis-i Ordu-yı Hümâyûn heyeti nakil edeceğine iki üç gün kalarak fakiri hazret, huzûr-ı devletlerine çağırıp şöyle ferman buyurdular ki "Abdussamed Efendi hazretleri de bahçede kalacaklardır. Şehirde olan haneleri ki Hazret-i Hayyât kuddise sırruhu'l-azîz efendimiz [399] hazretlerinin hâne-i sa'âdetleridir, kimseye vermeyecektir; çünkü hazret-i mürşidimiz efendimiz hazretlerinin hâne-i sa'âdetidir. Ancak size terk buyurdular. Gidin teşekkür edin." O anda Huda hakkı için eğerçi huzûr-ı hazret-i şeyhte olmayaydım, o kadar neşe zuhur etti ki bülend avaz ile hem feryat ederdim ve hem de kalkıp sema ve raks eylerdim. Lâkin huzûr-ı hazret böyle şeylere meydan bırakmaz idi; yani bu hâlin zuhurunu keşf eyledikleri anda önünü kapatırlar. Yani bir mahalle bir büyük su aksa, o suyu birden bire kestirmek için nasıl önüne tahta kapayıp kestirirler ise, işte hazretin âdet-i seniyyeleri dahi asla ve kat'â önünü boş bırakmayıp derhâl kaparlar idi. Meselâ pek çok gönlüme gelir idi ki şöyle karşıdan hazret teşrif eder iken selâmına muntazır olduğum hâlde hemen yere kapanıp iki ayaklarına sarılıp öpeyim. Fakat şu arzu hatırıma gelmesiyle gönlümden külliyen silinmesi bir anda olurdu ve ağaç gibi kupkuru kalırdım. Artık sonra sonra tamamıyla meşreb-i hazret anlayıp öyle şeylerden fariğ oldum; çünkü kendilerini asla ve kat'â öyle meşâyıh ve ulema veya eshiyâ renginde göstermezler idi. Hâlbuki cümle âlem bilir ve fakir daha alâ bilirdim, zira on beş seneden mütecaviz hizmet ü ubudiyetim oldu.

Hâsılı oradan doğruca Abdussamed Efendi hazretlerinin hâk-i pây-i mürşidânelerine gidip fevkalâde teşekkür ettim ve ziyadesiyle gönüllerini ve teveccühât-ı kudsiyyelerini aldım. Müşarünileyh hazretlerinin bahçe-i âlîleri ki hâne-i sa'âdet-i Cenâb-ı Hayyât Vehbî'dir, bunun karşısında efkar-ı fukarâdan Sünnî Efendi namında bir zat var idi. Hiçbir iş ve gücü olmayıp daima Abdussamed Efendi hazretlerinin karşılarında oturup zikr ü fikrile meşgul olurdu. Bazen müşarünileyh hazretlerinin hizmet-i aliyyelerinde dahi bulunurlardı. Mu-

maileyh Sünnî Efendi, Hazret-i Hayyât kuddise sırruhu'l-azîz efendimiz hazretlerinin zamân-ı sa'âdetlerine yetişmiş ve çok hizmetlerinde bulunmuş olduğundan cümle dervîşân bunun hakkında hürmet ü riayet eder. Hatta ekseriya Abdussamed Efendi hazretleri bu zata teveccüh edip "Sünnî, söyle bakalım ne var ne yok?" buyururlar. Ve Sünnî Efendi rabıta ederek bazı gûne müritlerin ahvalinden söyler idi. Yani Abdussamed Efendi hazretlerinin ziyaretlerine gidenlere bir pend ü nasihat edilecek olsa, Sünnî Efendi tarafından [400] bir rumuz ile söylerler idi. Bunun İbrahim namında ve on üç on dört yaşında gayet güzel bir mahdumu olup Abdussamed Efendi fakire buyurdu ki "İbrahim'i senin hizmetine vereceğim. Hem taamını pişirsin ve hem de hanede hizmet etsin ve sizden yazı yazsın." Fakir: "Emr ü irade efendimindir" dedim. Oradan avdetle huzûr-ı Hazret-i Şeyh-i A'zam efendimize geldim, vukuatı arz ettim. Müşarünileyh efendimiz hazretleri de memnun oldular.

Birkaç gün sonra bir yevm-i mes'ûdda hâne-i Hazret-i Hayyât'a nakil ettim ki bu kış Erzincan'a geldiğimizin ikinci kışıdır. Mumaileyh İbrahim de geldi. Mezkûr hâne-i sa'âdetin ufak bir kanatlı bir sokak kapısı vardır, oradan girildikte sağ tarafta yedi sekiz ayak merdiven ile çıkılır bir ufak oda vardır. Evvelce bu odanın arzı ve tûlu arz olunmuş idi. İşte o oda bizzat Hazret-i Pîr Hayyât kuddise sırruhu'l-azîz efendimizin odalarıdır ki ekseriya dükkâna teşrif buyurmayıp orada terzilik ederler imiş ve Şeyh Abdullah Efendi hazretleriyle o odada birlikte olmuşlar. Mezkûr odanın yanında ondan ufarak diğer bir oda vardır, oraya ufak tefek koyduk; yalnız mezkûr odayı döşedik. Ve harem dairesi dahi bir odadan ibarettir. Anca vâsice matbah dairesi ve bir tandır ve bir de kömür, hatab koymak için bir kiler gibi oda vardır. Fakire bu dairenin lüzumu olmadığından öyle hâliyle terk ettim. Selâmlıkta oturacağımız oda öyle kabir gibi uzunca ve bir adet ocağı vardır. Hazret-i Pîr efendimiz o ocağın yanında kıbleye karşı otururlar imiş. Hatta Abdussamed Efendi dahi öylece otururlar idi. Fakir de onlara taklit ve tebaiyetle öylece orasını kendime tahsis ettim; çünkü mukallidin imanı sahihtir.

İşte gündüzleri kaleme gidip İbrahim hanede kalarak bir türlü taam pişirir. Fakir akşam kalemden gelip sikke-i şerîfi başıma giyip mahall-i mahsûsa oturup rabıta ve teveccüh ve zikrullâh ile meşgul olurum. İbrahim de karşımda oturur. O da babasının oğlu değil mi? O da zikr ü fikrile meşgul olup asla ve kat'â kimseyi kabul etmediğimden öyle efendiler, paşalar, ağalar gelmez. Fakir dahi hiçbir yere gitmem. Yani bir derece münzevi denilir. Uyku zamanı geldikte, odanın vüs'ati olmadığından [401] odanın uzunluğuna doğru ortaya yatağımı yapar ve İbrahim de odanın gayet ufak bir adamlık musandırası vardır, o da orada yatağını yapar, yatar. Sabahleyin kalkarım, büyük bir kürküm var, onu giyip sikke-i şerîf başımda ittisalinde olan Câmi'-i kebîr'e sabah namazına gidip oradan avdetle kalem vaktine kadar yine rabıtada meşgul olurum. Hazret-i Şeyh-i A'zam efendimiz hazretleri bazen şehre teşrif buyurup da hâne-i sa'âdetleri ki mumaileyh Alay İmamı Hakkı Efendi iskân eder, onlara misafir olduğu vakit fakire haber gönderirler idi. Hâk-i pây-i cenâb-ı gavsiyyeleriyle müşerref olup hâl

ve hatır sual ile memnun ve mesrur buyururlar ve bazen dahi fakirhaneye teşrif ederler. Kezalik Abdussamed Efendi ve Sünnî Efendi onlar da şehre teşriflerinde fakire uğrarlar idi.

Ara yerden bir müddet mürurundan sonra bir Mevlevî fukarası gelip fakire misafir oldular. Fakir de fevkalâde memnun oldum. Artık geceleri dede efendi ile güzel muhabbetler eder idim. İşte o zaman bildim ki "Konya'yı Erzincan'a getirelim" iradeleri bu imiş. Sahîhen Konya'da hücre-nişîn gibi idim ve hem Konya'ya gitsem idi bu kadar aşk u muhabbet zuhur etmez idi; zira olduğum mahall-i âlî, hücre-i Hazret-i Hayyât'tır, leyl ü nehâr feyiz güneş gibi leme'ân eder. Mumaileyh dede efendi ile sabahları Câmi'-i kebîr'e gideriz. Lâkin o sene kış tamamıyla hükmünü icra etti. Fevkalâde kar ve soğuk vardır. Fakir o büyük kürkün içine bir de ufak kürk giyip camiye öyle giderim. Biçare dede efendi fakirdir, yalnız bir siyah şalı, cübbesi vardır. Camide namaz vaktine kadar rabıtada dururum. Lâkin o kadar üşürüm ki yani ne kadar kar var ise sırtıma yükletmişler gibi taaccüp ederim. Dede efendi bakarım ne üşür ve ne titrer. Anladım ki dede efendinin soğuğunu da fakire yükletiyorlar. Ertesi sabah kürkün birisini dede efendiye giydirdim. Lehu'l-hamdu ve'l-minne o sabah fakirden titreme ve üşüme gitti, artık rahat oldum.

Bir ay sonra dede efendi gittiler. Yine yalnız kaldık. Evet zâhirde yalnızım, lâkin manevî cem'iyet-i kübrâdayım. Ve bazen dahi şeyh efendimiz hazretlerinin ziyaretleri için cuma günleri hayvan tedarikiyle Vaskirt'te bahçe-i sa'âdetlerine gidip gece orada kalır idim.

Ruznamçe kalemiyle tahrirat kalemi bir odada idi. Bir gün İbrahim bir şey söylemek için odaya geldi. Tahrirat [402] Kâtibi Osman Efendi biraz Bektaşî-meşreb idi. Şimdi İbrahim'i göricek, aklı fikri bir başka türlü oldu. Fakir de bu hâli hissettim. Mumaileyh Osman Efendi birisinden sual etmiş: "Aman canım, bu çocuk kimdir? Bu sûfînin yanına nasıl düşmüş? Acaba mümkün olamaz mı şunu sûfînin elinden kurtaralım?" Çünkü fakir, İbrahim'i gördükçe fevkalâde bir düşman görmüş gibi bir gazap ve hiddet gelirdi ve bir şey söyler iken yüzüne bakmayıp öyle hiddetli, şiddetli söyler idim. Bu muameleyi Osman Efendi gördükçe artık bilmem ya, içinden söver sayar imiş. Hatta bir gün yine İbrahim kaleme gelmiş idi. Yanıma çağırıp başından fesi alıp "Bu ne olacak? Sen dervişsin!" diyerek kalem makasıyla bütün saçlarını eğri büğrü kestim. Artık Osman Efendi o zaman dayanamayıp "Aman efendim, çocuğun başını kesersiniz! Bir berbere emir buyurun da kessin!" dedi. "Hayır hayır, pekâlâ ben keserim!" dedim. İşte o zaman Osman Efendi tamamıyla Bektaşîliği ele almıştır zannederim. Tamam saçları kesildikten sonra fesini başına giydi. Ama bir acîb, sakîl bir şey oldu. Meğer ki fakir bilmiyorum Osman Efendi'nin çocuğa fevkalâde olan muhabbetinden dolayı gönlümüze böyle şeyler yapmak gelirmiş. Sonradan iş anlaşıldı.

Bir gün sabahleyin *Delâil-i şerîf*'i okur iken ihtiyarsız bir ağlamaya başladım. Rabıta ettim bu ne hikmet diye. Hazret-i şeyh efendimizin vâlide-i muhteremeleri gayet ihtiyâre idi, lâkin kuvve-i kudsiyye ile kendileri namaz ve

ibadetlerinde asla fütur ve kusur etmezler idi. Kendileri veliyye olduğundan asla şüphem yoktur ve kimsenin şüphesi dahi yoktur; çünkü bazı gûne şeylerini müşahede ettim. Ve fakiri derecesiz severler idi. Bu da hazret-i şeyhin fakire olan iltifât-ı zâhir ü bâtıneleri iktizasından olduğuna şüphe yoktur. O kış vâlide-i muhterem bir miktar nâ-mizâc idi, sonraları keyifsizliği ziyadelendiğini işitmiş idim. Fevkalâde merak ederdim. İşte o rabıtada gönlüme güya vâlide-i ismet-penâh-ı hazret-i şeyh vefat etmiş gibi bir mana atıldı ve ağlamaklığım tezayüt buldu. İbrahim de karşımda şaşırıp kaldı. Fakirden fevkalâde korkar idi, söz bile söyleyemez idi. Ne oldu diye sual edemiyor. Bu hâl üzere evradımı tacil edip bitirdim. Derhâl [403] kalkıp kalem elbisemi giydim. Doğruca çarşıya, tüccardan Erzurumî bir ahbap var idi; şunu bunu satardı, onun dükkânına gittim. Alâ bir şâl aldım sekiz yüz kuruşa ve derhâl alâ bir tabut ısmarladım. Güya vâlide-i muhterem vefat etmiş, tacil ediyorum ki cenazesini valide sultan cenazesi gibi kaldırayım. Ve korkumdan bir kimseye muradımı söylemiyorum. Aman bu aşk beni budala etmiş idi.

Bir hayli akçe yanıma alıp alessabah bunları hemen bir iki saat için tehyie edip tabutu bir hayvana koyup doğruca Vaskirt Câmi'-i şerîfi'ne götürdüm; çünkü hazret-i şeyhin bahçe konağına cami yakın idi. Ve sual ederler ise kimseye söyleme diye İbrahim'e tembih edip onları gönderdim. Kendim şalı alıp mâşiyen, ağlayarak Vaskirt yoluna revan oldum. Tam bir saat mesafedir, lâkin fakire hiçbir dakika bile gelmiyor. Bahçe-i sa'âdete dahil oldum. Nazar ettim ki kimsede öyle bir telâş yoktur; hazret-i şeyh efendimiz de harem-i sa'âdettedir. İhvanlardan sual ettim vâlide-i muhteremi. "Hamden lillâhi ta'âlâ bir miktar kesb-i sıhhat buyurmuşlardır" dediler. Hemen hazret, harem-i sa'âdetten çıkmadan doğruca Câmi'-i şerîfe gittim. İbrahim'e şalı teslim edip onu şehre gönderdim ve tabutu Câmi'-i şerîfte olan Hoca İbrahim Efendi'ye teslim edip şöyle idâre-i lisân ettim ki "Bu tabutu hayrat ettim; buraya mahsus getirdim" dedim. Onlar da ziyade memnun oldular. "Sahih, burada ki bir adet tabut var, o da köhnedir. Ne güzel ettiniz!" dediler.

Mumaileyh İbrahim Efendi Hoca gayet müsin bir zat idi. İptida, hazret-i şeyh efendimiz bu zattan bir miktar okuyup sonra Tokat'a tahsil için teşrif etmişler. Binaenaleyh hocaları demek olup haklarında çok riayet ve hürmet buyururlar idi. Mumaileyh İbrahim Efendi dahi fakiri ziyadesiyle severler idi. Mumaileyh İbrahim Efendi'ye rica ettim ki hazret-i şeyh efendimiz görüp tabutu kim getirmiş diye sual ederlerse, fakirin namımı vermeyip diğer bir kimse getirmiş demelerini dahi niyaz ettim.

Oradan hâne-i Hazret-i Şeyh-i A'zam efendimize avdet ettim. Sonra harem-i sa'âdetten teşrif ettiler, böyle bî-vakt gelmekliğimden sual buyurdular. "Ancak *Delâil-i şerîf*'i kıraat eder iken böyle derunuma bir hüzün geldi, merak ettim. Vâlide-i muhteremi istifsar için geldim" dedim. Hazret memnun oldu, [404] "Hamd olsun iyidir" buyurdular. Biraz huzurlarında oturup sonra şehre avdet ettim. Sonra bu vukuatın ledünnîsini harem-i fakîrî Dersaadet'ten avdetinde anladım ki o ağladığım gün ikiz ve ikisi de oğlan olmak üzere dünyaya

evlâdımız gelmiş ve ömürleri olmadığından ikisi bile vefat etmiş ve gayet güzel gılmân gibi çocuklar imiş.

İşte anlaşıldı rumûz-ı ma'nevî. Lâkin çok muhalif görülür ise de manen muhalif değildir; ancak tatbiki müte'assirdir. Bunun hikmeti vardır ya! Sonra mezkûr şalı türbe-i şerîfe getirip Hazret-i Pîr efendimizin merkad-ı sa'âdetleri başına sardım. Zaten başlarında gümüş taç olup onun altına da şalı sardım ve merkad-ı şerîfe kadife üzerine sırma ile kelime-i tevhîdi yazdırıp sanduka-i âlînin yeşil çuhasını değiştirdim, yeniden yeşil çuha pûşîdesiyle üzerine mezkûr kadifeyi koydum ve daha baş tarafına çevre yemeni gibi şeyler pûşîde ettim. İstanbul'un birinci türbelerine benzettim. Ve türbe-i şerîfin pencerelerine beyaz perde astım, fevkalâde zinet verdim. Zaten maaşlı Türbedar Dursun Efendi var idi. Her zaman gidip türbedar efendinin odasında muhabbet eder idim ve ekseriya türbe-i şerîfe girip pek çok rabıtada durur idim. İşte o kış Konya'daki Mevlevîhane hücresinde durur gibi hücre-i Hazret-i Hayyât kuddise sırruhu'l-azîzde güzel bir eyyam geçirdim.

Artık çile tamam ve maksudum hâsıl olduğundan haremin Dersaadet'ten celbi gönlüme bir taraftan yafta yafta atılmaya başladı ise de Hazret-i Şeyh-i A'zam efendimize arz etmek fakirce muhâl-ender-muhâl olup meşhur meseldir: "Osmanlı yanında gözünü, ehlullâh yanında kalbini gözet" derler. Fakirin böyle gönlümdeki harem telâşı hazrete aksetmekle bir gün huzurlarında iken "Hüsameddin Çelebi oğlumuzu göreceğim geldi, sizin daha gelmedi mi?" buyurdular. Fakir önüme bakıp sükût ettim. Buyurdular ki "Sükût ikrardan gelir. Mahsus adam gönderelim de getirtelim." Sonra bahçıvancı Tokadî Hacı Hasan Efendi, şeyh efendimizin mücerrebi olmakla mumaileyhin izamına karar verilip yol masrafı ita [405] olunarak evvel baharda Dersaadet'e izam olundu.

Validem İstanbul tekkelerini terk etmeyip gelmediğinden yalnız harem ile Hüsameddin Çelebi'yi alıp yetmiş dört senesi ramazân-ı şerîfi [15 Nisan-14 Mayıs 1858] içinde Erzincan'a ve hâne-i Hazret-i Hayyât kuddise sırruhu'l-azîze bi's-sıhhat ve'l-âfiyet dahil oldular. Mumaileyh Hacı Hasan Efendi, pederim ile pek çok muhabbetler etmiş, gerek fakirin ve gerek hazret-i şeyh efendimizin ahvalini tafsilen beyan etmekle pederim dahi hazretin cemalini görmeden kulağından âşık olmuş. Çünkü "el-Veledu sunvu ebîhi"[863] fehvasınca pederim dahi kalbi yanık bir âşık idi. Mumaileyh Hacı Hasan Efendi ile beraberce gelmek murat etmiş ise de akçece müzayakaları olduğundan vakt-i âhere talik ile yalnız hazret-i şeyhin hâk-i pây-i mürşidânelerine yüz sürmek ve yine Dersaadet'e avdet etmek üzere bir müddetçik kendisinin Erzincan'a aldırılması için yol masrafı gönderilmesini ifade ve beyan etmiş. Keyfiyet, Cenâb-ı Mürşid-i Ekrem efendimize arz ile gelmelerine müsaade-i gavsiyyelerinin sezavar buyurulması istirham olundukta, fevkalâde memnuniyet ile gelmelerini emr ü ferman buyurmasıyla derhâl pederime mektup ve harçlık irsal olunarak pederim dahi hare-

863 "Çocuk, babasının aynıdır."

mini orada bırakıp yine avdet üzere yetmiş dört senesi mevsim-i sayfta Erzincan'a geldiler.

Geçen sene, arz olunduğu üzere hazret-i şeyh efendimizin bahçe konağına bir bahçeye aşırı Tekbastı Mustafa Efendi'nin bahçesinde oturulmuş idi. Pederimin geldiği sene, yani Erzincan'a geldiğimizin ikinci senesi hazret-i veliyü'n-ni'metimiz Mürşid-i A'zam efendimizin hakk-ı fakîrîye olan kemâl-i teveccühât-ı kudsiyyeleri ve muhabbet-i mürşidâneleri muktezasınca mumaileyh Tekbastı Mustafa Efendi'nin bahçesinden sarf-ı nazarla bahçe-i sa'âdetlerine muttasıl olan Tekbastı Şerif Efendi'nin bahçesi inayet ve ihsan buyruldu ki işte hazretin bahçesiyle duvar duvara bir bahçe gibidir. Artık fakirde olan memnuniyet ve mesrûriyet tarif olunmaz. Yani "Erzincan'ı ve bu bahçeyi terk ederseniz, size padişahlık verilerek Beşiktaş'taki sarây-ı hümâyûna gideceksiniz" deseler idi, nasıl ki mahşerde usât-ı mü'minîni masiyetleri sebebiyle cehenneme getirirler, işte fakire be-hakk-ı Hudâ öyle gelirdi. Şimdi pederim geldi. Zaten Tokatlı Hacı Hasan Efendi, İstanbul'da hazret-i şeyhin [406] ahvalini tamamıyla ifade etmiş ve pederim de cennette olan burâk, Cenâb-ı Risâlet-penâh sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerinin ism-i şerîfini istima ile kulağından âşık olup yeme ve içmeyi terk ederek muahharen leyle-i mirâcda maksuduna, maşûkuna vâsıl olduğu gibi, âşık olup vâsıl olmuş.

"Ve kimde kim aşkın nişânı vardurur; elbette maşûkuna irgürür" fehvasınca işte kemâl-i aşk u muhabbetle huzûr-ı hazret-i şeyh efendimize çıkardık. Hazret, kemâl-i lutf u keremlerinden istikbal edip "Buyurun, ağa baba!" tabiriyle yanına aldı, hâl ve hatırın sual edip hoş-âmedî vazifesini tamamıyla ifa buyurdular. Sigara içmesini emir buyurdular. Ne kadar uzak pederim sigara içsin! Evet fevkalâde tiryakidir, lâkin her kimde ki aşk vardır, edep oradadır. "Estağfirullâh efendim, sigara içmem" dedi. Hazret pek çok ısrar buyurdular, içmedi; yalnız kahve içtiler. Fakir nasıl ibtidâ-yı mülâkâtta terler dökmüş, ne hâle girmiş isem, bi-aynihi bu hâl pederimde de vaki oldu. Ve hazret-i şeyh efendimiz de pederin bu derece sıkıldığını anlayıp fakire emir buyurdular ki "Ağa babayı pek çok rahatsız etmeyelim, yoldan yeni gelmişlerdir. Buyurun götürün hâne-i âlîlerinize, rahat buyursun ve kerimem ile görüşsünler" diye emr ü iradeleri üzerine oradan çıkıp fakirin bahçesine geldik.

Fakir derim ki "Ey pederim azizim, nasıl hazret-i şeyh efendimiz?" Dedi ki "Oğlum, bu kadar seneler diyâr-ı gurbetlerde ve şurada burada ve alelhusus Arabistan'da pek çok geşt ü güzâr ettim ve pek çok meşâyih ve ehl-i hâl zatlar gördüm, lâkin bu zât-ı âlî gibi görmedim; çünkü zâhirde bir hoca efendi görürsün, lâkin manevî olan heybet ve dehşeti insanı tuz gibi eritiyor. Huda hakkı için padişah olsa insan bu kadar sıkılmaz. Lâkin bu zat hiç şek ve şüphem yoktur ki dünyada emsali yoktur. Medh ettikleri kadar ve daha ziyade Cenâb-ı Hakk'ın pek büyük sevgili bir evliyasıdır" dedi. Bunun üzerine harem ile fakir güldük. Dedi ki "Niçin gülüyorsunuz?" Fakir dedim ki "Daha hazret-i şeyhin ahvalini iyice müşahede buyurmadınız, huzurlarında az oturdunuz; daha bundan böyle tamamıyla ahvâl-i [407] şerîflerini müşahede ederseniz, o vakit hazretin kim

olduğunu daha iyi bilirsiniz" dedim. Pederim evet dedi, "İşte oğlum, evvelemirdeki müşahedemde bu kadarcık irfan ihsan olundu. Bu da hazret-i şeyhin büyüklüğüne bir delîl-i kavîdir" dedi. Fakir dedim ki "Artık siz bütün gün huzûr-ı hazret-i şeyhe devam buyurursunuz, belki bir müddet-i kalîle zarfında sermâye-i ezel ü ebed olan aşk u muhabbetinizin tezayüdüne sa'y u himmet buyurasınız." Pederim cevabında: "Hacı babalar gibi Mekke-i mükerreme'ye tesbih ve kumaş almaya gelmedik ya! Buraya gelmekten garaz, hacc-ı ma'nevî etmektir" dediler. "Bârekellâhu irfanınıza!" dedim. Bu hacc-ı ma'nevî bahsi uzun bahistir. Ehlinin malûmudur. İnşâallâhu ta'âlâ mahallinde arz olunur.

İşte baba oğul baş başa verip leyl ü nehâr huzûr-ı Hazret-i Gavs-ı A'zamî'de can fedâkârâne hizmet ü ubudiyetler edecek yerde, zâhirde et'ime-i nefîse ve bâtında gıdâ-yı rûhâniyye-i kudsiyyeleriyle mütena'im olarak mülûkâne vakt ü zamanımızı geçirir idik. Maşallah, bârekallâh! Acaba bu âlemde olmuş şey midir ki bir derviş böyle emsali gelmemiş bir halîfe-i Resûlullâh dâmen-i sa'âdetine yapışsın da öyle çile ve erbainsiz bilâ-meşakkat velâ-zahmet biraderane iltifatlar olsun ve mâide misilli et'ime-i nefîse ve meyve ve âb-ı kevser gibi şerbetler nûş etsin ve bununla beraber bir de terakkî-i ma'nevî etsin. Bu dünyada olmadığı gibi ahirette hiç olmaz; meğer ki bizlerin bilmediğimiz bu âlemden başka Cenâb-ı Hakk'ın diğer böyle bir âlemi ola ki onda bu denilen şeyler ola. Evet, öyledir, sizlerin bilmediğiniz bir diğer âlem vardır ki ona âlem-i aşk derler. Ne bilsin taharetsiz, aşkı ki o deryâ-yı aşkın kenarına Cibrîl dahi varmadı. Leyle-i mi'râcda sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerine niyaz etti ki "Ya Resûlallâh, buradan bir zerrecik ileri gidersem baştan ayağa kadar yanarım!" dedi. Sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz hazretleri, yanarsam ben yanayım diye huzûr-ı Cenâb-ı Hakk'a pervâz etti. Çünkü ma'den-i aşk Cenâb-ı Risâlet-penâh efendimiz hazretleri olup hiç maden, kendisinde medfûn olan şeyden havf eder mi? Muhakkaktır etmez.

İhvân-ı bâ-sefânın müsaadeleriyle burada bir miktarcık bahis ve sadedden şöyle deryâ-yı aşka doğru açılalım; zira ki sultân-ı aşk yine asaba hulûl etti. Evet öyledir, Cenâb-ı Risâlet-penâh sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz hazretleri ma'den-i aşktır. [408] Hatta Cenâb-ı Hak kalemi halk edip ferman buyurdu ki "Yaz!" Kalem: "Ne yazayım yâ Rabbi?" dedi. Fermân-ı ilâhî zuhur etti ki "Evvelâ ism-i pâkimi yaz." Lâ ilâhe illallâh yazdı. Sonra muntazır-ı emr-i rabbânî oldu. Fermân-ı ilâhî zuhur etti ki "Seni ve cümle zerrâtını onun için halk ettiğim ve mazhar-ı sırr-ı levlâke eylediğim habîbimin ismini ismimle beraber yaz." Kalem, ism-i Muhammed'i yazar iken aşk-ı Muhammedî'ye tahammül edemeyip iki şak oldu.

Behey insan, gör ki kalemin sadrı aşk-ı Muhammediyye'den iki şak oldu, sen ki insansın, ammâ nasıl insansın bilir misin? Öyle adî insanlardan değilsin ya, medh ü senasında mahlûk âciz olup Cenâb-ı Hak meddâhı olan Hazret-i Risâlet-penâh sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerinin ümmetinden olan insanlardansın. Nasıl deryâ-yı aşka gark ve mahvını emel etmezsin canım birader? Bu aşkı sana nasıl arz u beyan edeyim bilemem? Hele aşk-ı mecâzîyi iyi

bilirsin; onu bir miktar şerh edeyim de belki aşk-ı hakîkîyi ondan istidlâl edebilirsin. Meselâ şimdi sen bir mahbûba âşık olsan, onun için acaba akla fikre gelmez nasıl fedakârlıklar edersin, artık tarif olunmaz ve onun gerek tebaasının ve gerek kapısındaki kedi ve köpeğinin senin indinde ne derecede kadr ü menzileti vardır, malûmdur. İşte ümmet-i Muhammediyyenin dahi Cenâb-ı Hakk'ın yanında kadr ü menzileti böyledir. "Lâ tehaf ve lâ tahzen."[864] Bu âyet-i kerîme ehlullâh efendilerimizin hakkındadır. İşte birader sen de bu zümredensin; yani sen de ehlullâh kapısında onlardansın. Malûmdur ki hârsız gül olmaz. Gerçi hârsın, lâkin güle muttasıl hârsın. Gül ile beraber dest-i cânândasın, zira hâr her ne kadar cananın elini incitirse de gülün hatırı için bir şey demez. Aklını başına al, kim olduğunu anla, "Men arefe nefsehu fe-kad arefe rabbehu"[865] kelâm-ı şerîfine dikkat et. Sen nefsini zillet menzilinde hâr gibi bil; rabbını izzet-i ceberûtta gül gibi bil azizim. Pek mi ittisal oldu, zararı yoktur. Hatırından çıkarma "Ve nahnu akrebu ileyhi min habli'l-verîdi"[866] âyet-i kerîmesini. "Men arefe nefsehu fe-kad arefe rabbehu."[867] Yani "Bir kimse ki nefsini bilemedi, [409] Rabbini de bilemedi." Yani künh ü hakîkat-i Rabbi'l-âlemîni bilmek muhâl-ender-muhâl olup mahlûkât bundan âcizdir ve buradan bahsetmek şirktir diye kelâm-ı şerîfi böyle daha nice tefsirler ile beyan ederler.

---

864 "Korkma üzülme." Ankebut, 29/33.

865 "Kendini bilen, rabbini bilir." *Keşfu'l-hafâ*, c. 2, s. 262, no: 2532. İbn Teymiyye mevzu olduğunu, en-Nevevî de sabit olmadığını söylemiş.

866 "Çünkü biz, ona şah damarından daha yakınız." Kaf, 50/16.

867 "Kendini bilen, rabbini bilir." *Keşfu'l-hafâ*, c. 2, s. 262, no: 2532. İbn Teymiyye mevzu olduğunu, en-Nevevî de sabit olmadığını söylemiş.

BU FASIL EHL-İ İMÂNA MÜJDE VE TEBŞÎRÂT-I AZÎME HAKKINDADIR

İşte azizim, sana bir büyük tebşir ve müjde edeyim ki bu fakiri rahmet ile yâd ve dualar edesin. Bu vereceğim müjde öyle bir müjde ve tebşirdir ki erbabı bu müjdeye can verir. Hele ehl-i aşk o demde teslîm-i rûh etmek ister.

Bir gece âdet-i kadîme veçhile hazret-i veliyyü'n-ni'am Mürşid-i A'zam efendimize gittim, bulamadım. Sual ettim, Abdussamed Efendi hazretlerine teşriflerini haber aldım. Hemen doğruca oraya şitâb ettim. Ulema ve sulehâ ve meşâyıh bir cem'iyyet-i kübrâ cem' olmuş gördüm. Fakir de şöyle saff-ı na'leynde oturdum. Tarîk-i Bektaşî'den Süvari Alay Kâtibi Tahir Efendi namında bir zat dahi orada idi. Bu zatın meşrebi böyle ulema ve meşâyıh meclisinde tarikat ve hakikate dair olan kelâmları meydana çıkarmak için ma'den-i ilm-i ledünnî olan cebel-i azîmeleri külüng-i efkâr ile kazmaya başlar. Zannederler ki bu zat münkir-i tarîktir. Yok yok, efkârı defîneyi çıkarıp almak ister. İhvanın malûmudur ki bülbülün terennüm eylemesi, vaktine merhûn ve menuttur. Kezalik mürşidin dahi maarif ü hikem söylemesi müsterşid ü müstemi'in tarâvet-i himem ve gülistân demine mevkuf ve merbuttur. Kemâ kâle aleyhisselâm: "İnnellâhe yulki'l-hikmete alâ kulûbi'l-murşidîne bi-kadri himemi'l-mustemi'îne."[868] Sadaka Resûlulllâh sallallâhu aleyhi ve sellem.

Mumaileyh Tahir Efendi, Hazret-i Şeyh-i Ekber efendimiz ile pek çok mübahaseye girişmişler. İşin evveliyatına muttali değilim, ancak mübahasenin ortasına yetiştim. Hazret-i Şeyh-i Ekrem ü A'zam efendimiz, Tahir Efendi'ye hitaben şöyle buyurdular ki "Azizim, sana bir şey söyleyeyim, bu ümmet-i merhûmenin kadr ü menziletini ondan kıyas eyle" buyurdular. Huzzâr-ı meclis cümleten can kulaklarını açtılar. Buyurdular ki "Bir adam ümmet-i Muhammediyye'dendir; lâkin bu adamın ne kadar günahı var, Kâf dağı gibi; yani defter-i usâtta en başta, birinci numarada [410] ismi yazılmış. Lâkin bu adam mü'min-i sâdık; yani münafık değildir. Diliyle Cenâb-ı Risâlet-penâh efendimiz hazretlerinin risalet ve nübüvvet ve hâtemü'n-nebiyyîn olduklarını tasdik etmiş. O adam irtihâl-i dâr-ı bekâ eder iken, rûhâniyyet-i Cenâb-ı Risâlet-penâh efendimiz hazretleri teşrif buyurup şefaat edip iman ile ruhunu teslim eder. İşte evvelâ efendimizin birinci şefaatleri bu âlemde teslîm-i rûhtadır, sonra yevm-i mahşerde dahi şefâ'at-i sânîleriyle cennet-i a'lâya gider. Bu sözümü anlayasın ve böylece itikat edesin. Eğerçi bu sözüm hilâf olur ise yarın rûz-ı mahşerde benim yakamı tut!" fermanıyla hatm-i kelâm buyurdular. Mecliste olanlarda bu nutk-ı

---

868 "Allah, mürşitlerin kalplerine, dinleyicilerin kapasitesi oranında hikmet koyar."

âlîye o demde teslîm-i rûh etmek istediler ki hatta rûhâniyyet-i Cenâb-ı Risâlet-penâh efendimiz hazretleriyle müşerref olsunlar.

Ey benim sultanım azizim, daha neden havf edersin? Hadîs-i şerîfte şefaati ehl-i usâta olduğu tebşir buyurmadılar mı? Ancak ondan kork ki gönlünde aşk u muhabbet yoktur, işte iş o zaman müşkül olur. Hemen durma, yeme, içme, leyl ü nehâr başını taştan taşa çal ki hatta aşk-ı Muhammediyye'den bir zerre aşk u muhabbet ihsan u inayet buyurulsun. Evet dünya için akıllı olmaktan aşk-ı Muhammediyye için divane olmak yeğdir. Dünya için padişah olmaktan aşk-ı Mustafaviyye için gedâ olmak alâ ve bâlâdır. Çünkü müşkül bu âlemde sultan olup öbür âlemde gedâ olmaktır. Devlet ve saadet o adama ki burada gedâdır, orada sultandır.

Hazret-i şeyh efendimiz bir kere buyurmuşlardır ki "Müşkül odur ki bu dünyada sultan ola, ahirette mezbele küfesini sırtına ala. Lâkin iki âlemde de sultan ola, işte onlar da enbiyâ-yı izâm ve evliyâ-yı kirâm ve o kıdemde bulunan zevat hazerâtıdır. Eğer enbiyâ-yı izâm ve evliyâ-yı kirâmdan bu âlemde fakir olanlar da vardır denilirse, cevap budur ki yok yok, yanlış anladın, öyle değildir. Onlara dünya arz olundu, kabul buyurmadılar. Hadîs-i kudsîden haberdarsın ya, Cenâb-ı Hak dünyaya buyurdu ki "Sana muhabbet edenleri istihdam et; bana muhabbet edenlere hizmet et." Hatta pek çok evliyâ-yı kirâm hazerâtının hizmetine dünya şitâb etmiştir; kabul etmemişlerdir. Binaenaleyh evlâtlarına ve hafîdlerine dünya hizmetler etmiştir ki "Sizin peder-i âlîniz kabul etmediler, sizlere hizmet edeyim" diye. Onlardan [411] kabul edenlere elhâletü hâzihi dünya hizmet etmektedir. Müşahede buyurmuyor musunuz sâdât-ı kirâm hazerâtının el-yevm mevcut olan hafîdleri mülûklar gibidir.

Hâsılı gelelim biz gedâlara; yani "Dirîg etme gedâlardan" gazelini söyleyerek ahvalimize bed' edelim. İşte pederim ile fakir yekvücut olup huzûr-ı Hazret-i Şeyh-i A'zam efendimize leyl ü nehâr mülâzemet olunurdu. Bir iki aydan sonra pederimin Dersaadet'e avdet zamanı geldi. Fakirin gönlüm Erzincan'da tevkif etmektir. Pederim de bu niyet üzeredir. Lâkin Dersaadet'te familyası olup onun gelmesini arzu etmem. Çünkü dirliksiz bir hatun olduğundan onun terkini yani tatlîk ile Erzincan'da münasip bir şey tedariki müzakere olundu ve lede'l-istîzân Cenâb-ı Mürşid-i A'zam efendimiz hazretleri de rûy-ı rıza gösterdi. Artık gerek peder ve gerek fakir fevkalâde memnun olduk. Lâkin pederim arzu eder ki öyle tekke şeyhleri gibi zikir talim etsin ve bazı evratlar versin. Hazret-i şeyh efendimizde ise öyle şeyler yoktur; ancak birisi gelip dâhil-i tarîk olmak arzu ve istirham eder ise Abdussamed Efendi hazretlerine veyahut Hacı Hafız Efendi hazretlerine takdim ederler idi. Yok pek çok ısrar edip Cenâb-ı Mürşid-i A'zam efendimizden ahz-ı tarîk etmek isterler ve ziyadesiyle ısrar ve istirham ederler ise o vakit hazret-i şeyh efendimiz reddetmeyip kendisine istihare talim buyururlar idi. O geçe rüyasında ne görür ise alessabah hazret-i şeyh efendimize arz eder idi; ona göre zikir talim olunacak ise ederler idi. Bu da pek nadir vuku bulur idi. Ekserisi Abdussamed ve Hacı Hafız Efendiler hazerâtından ahz-ı tarîk ederler idi. Artık fakire olan lutf u inayetlerinden pederime kendileri

ihsan ü inayet buyurup zikir talim ettiler. Doğrusu pederimin de leyl ü nehâr zikr ü rabıtadan başka işi yok idi. Âlem bu ya, bazı taraftan hussâd-ı asr, Cenâb-ı Mürşid-i A'zam efendimize "sizin dervişiniz" diye itiraz vuku bulurdu. Hazret-i şeyh efendimiz cevaplarında buyururlar idi ki "Benim gibi miskin yüzsüz adamın dervişi mi olur? Hâlâ biz derviş olamadık. Ancak ihvân-ı dîn gelip gönülleri böyle arzu ediyor. Fakir de elinden tutup Hazret-i Mürşid-i A'zam Hayyât Vehbî kuddise sırruhu'l-azîz efendimiz hazretlerinin sürüsüne katıyorum. Yalnız fakirin hizmetim, dışarıda kalan koyunları [412] birer birer Hazret-i Hayyât'ın sürüsüne katmaktır. Oradan ötesine karışmam. O sürünün çobanı vardır, onlara teslimdir" buyururlar idi azizim.

[**İstitrâd:** Hazret-i Mevlânâ kuddise sırruhu'l-azîz bu çoban hakkında *Mesnevî-i şerîf*lerinde buyururlar:

Hemçunîn şeybân-ı râ'î mîkeşîd
Kerded bergird-i reme hattî pedîd (1: 856)

Yani "Bunculayın Hazret-i Hûd aleyhisselâm gibi Şeybân-ı Râ'î, hat çekti, koyun sürüsünün etrafına bir hat etti."

Şeybân-ı Râ'î radıyallâhu anhu İmam Şâfiî radıyallâhu anhu hazretlerinin zamân-ı şerîfinde gelmiş ve dünyâyı târik olmuş ve nevâhî-i Mısır'da karar kılmış bir merd-i sâhib-i kerâmet ve bir velî-i ehl-i sa'âdet idi ki ekseri evkâtta Hazret-i İmam Şâfiî, onun ziyaretine varırdı. Ve o Şeybân-ı Râ'î, cumadan cumaya şehre gelip cuma namazını eda edip yine kûsfendleri canibine revan olurdu.

Hud aleyhisselâm kendine tâbi olan müminlerin etrafına bir hat çekti, tâ kim sarsar o müminlere zarar vermeye. O bâd-ı sarsar o yere ki yetişti, nerm ü lâtif olurdu; ancak kavm-i Âd'a eriştikte, onları helâk ederdi. İşte bunun gibi Şeybân-ı Râ'î dahi böyle bir hat çekti ki kendisi cuma namazına gittikte kurt orada koyun sürüsüne bir zarar ve ziyan edemezdi. Hiçbir kurt o hattın içine gitmezdi. Her bir koyun dahi o nişandan taşra gelmezdi.

Malûmdur ki sürüden ayrılanı kurt kapar derler. İşte bunun gibi yani Şeybân-ı Râ'î gibidir merdân-ı Hudâ olan ehlullâh efendilerimiz. Bunlara tâbi olan mü'minân böylece mahfuzdur. Yani merdân-ı Hudâ dairesine dahil olanlar hırs u hevâ vasıtasıyla daireden, hattan çıkıp iblis ve şeytan pençelerine giriftar olmazlar. İblis ve şeytan dahi o daireye girip onları âzürde ve perişan kılmaz demektir azizim. Hitâm şud.]

Ve müşarünileyh Şeyh-i A'zam efendimiz hem de daima Hazret-i Pîr Mehmed Vehbî Hayyât kuddise sırruhu'l-azîz efendimiz hazretlerine rabıta olunmasını emr ü ferman buyururlar idi ve şöyle irade ederler idi ki "Rabıta gavs-ı a'zama olur, ondan başkasına rabıta olmaz; onun için Hazret-i Hayyât efendimize rabıta edin" diye ferman buyururlar idi. İnsaf et, mürüvvet et [413] nazar-ı Hak ile nazar et ki müşarünileyh Fehmi efendimiz hazretleri ne derecelerde kendilerini mahv u fenâ etmişler ki rabıta ancak kendilerine mahsus iken mürşitleri olan Cenâb-ı Hayyât hazretlerine rabıta olunmasını ferman bu-

yurmuşlardır. Hudâ-yı lem-yezel hakkı için o kadar nefs-i şerîflerini mahv u izale etmiştir ki asla ve kat'â bakiyye-i nefsten eser kalmamıştır. Baştan aşağı hilâl gibi bir nûr-ı tecellî-i Hak'tır. Sahîhen hilâle benzerler idi, çünkü et dedikleri şey vücûd-ı âlîlerinde yok idi, yalnız bir kuru kemikten ibaret idiler. Zâhir ü bâtın hizmet ü ubûdiyyet-i Hak'tan o kadar vücûd-ı şerîfleri zafiyet peyda etmiştir ki tarif olunmaz. Zâhirde olan hizmetleri daima mahlûk-ı Hudâ'nın işleriyle meşgul idiler. Her kimin dünya ve ahiretçe bir işi olsa, doğru huzûr-ı hazret-i şeyh efendimize yüz sürüp arz ederdi. Onlar da tabîb-i hâzık gibi her türlü dertlere bin nevi muâlece ve deva ihsan ederlerdi.

Hazret-i Şeyh-i A'zam Fehmi efendimizin zâhirde mahlûkun işleriyle meşgul olmaları sebebi ise işte bu hadîs-i şerîfin mazharı olmak içindir: Kâle Resûlullâhi sallallâhu aleyhi ve sellem: "Men meşâ fî hâceti ahîhi fe-ke-ennemâ i'tekefe işrîne seneten ve men i'tekefe yevmen ce'alellâhu beynehu ve beyne'n-nâri selâsete hanâdike; kullu handekin eb'adu mimmâ beyne'l-hâfikayni."[869] Sadaka Resûlulllâh, amennâ ve saddaknâ azizim.

İşte mahlûkun işlerinde bu kadar sa'y u gayret buyurdukları gibi, mahlûka olan şefkat ü merhamet-i mürşidâneleri ve herkesin kusur ve ayıplarını setr edip ona nazar buyurmadıkları ve hilm ü sabırları ve sehâvetleri asla kalem ile tarif ü tavsif olunmaz. İşte bu da şu hadîs-i kudsîye mazhariyetleri cihetine mebnidir: Hadîs-i kudsîden bir hadîs-i kudsîde Cenâb-ı Hak, Hazret-i İsâ aleyhisselâma böylece buyurmuştur: "Yâ Îsâ e-turîdu en tatîre ale's-semâi ma'a'l-melâiketi'l-mukarrebîne? Kun fi'ş-şefekati ke'ş-şemsi ve fi's-setri ke'l-leyli ve fi't-tevâdu'i ke'l-arzi ve fi'l-hilmi ke'l-meyyiti." Ve fi's-Sehâvî "Ke'n-nehri'l-cârî."[870] Sadakallâh.

İşte hazret-i şeyhte bunlar ekmel-i mükemmel idi azizim. Ve bazen Erzincan'ın Hıristiyan taifesinden büyükleri hazret-i şeyhin huzurlarına li-maslahatin gelirler idi. Onlara bile sair müsâfirân gibi hürmet ü riayet edip ikram ederler idi; hatta bu hadîs-i şerîfin mazharı olmak için azizim: Kâle Resûlullâhi sallallâhu aleyhi ve sellem: "Ekrimu'd-dayfe ve lev kâne kâfiren."[871] Sadaka Resûlullâh. [414]

Müşarünileyh Fehmi Efendi hazretlerinin bâtınca olan hizmet ü ubudiyet, beş vakit namazı eda edip öyle sabahlara kadar namaz kılmazlar idi. Ancak

---

869 "Kim kardeşinin işini görürse, yirmi yıl itikâf etmiş gibi olur. Kim bir gün itikâfa girerse, Allah onunla ateş arasında üç hendek oluşturur. Her hendek de doğu ile batı arasındaki mesafeden daha geniş olur." *el-Mu'cemu'l-evsat*, c. 7, s. 221, no: 7326. Burada "Men meşâ fî hâceti ehîhi kâne hayren lehu min i'tikâfi aşri sinîne ve men i'tekefe yevmen ibtigâe vechillâhi ce'alallâhu beynehu ve beyne'n-nâri selâse hanâdike kullu handekin eb'adu mimmâ beyne'l-hâfikayni" şeklindedir. Bazı farklılıklarla *Keşfu'l-hafâ*, c. 2, s. 281, no: 2629.

870 "Ey İsa, gökyüzünde yüce meleklerle uçmak ister misin? Öyleyse güneş gibi şefkatli, gece gibi örtücü, yeryüzü gibi mütevazi, ölü gibi uysal ol." es-Sehâvî'de "akan nehir gibi" şeklindedir." Krş. *Hilyetu'l-evliyâ*, c. 6, s. 37-38.

871 "İnançsız bile olsa, misafire ikramda bulunun."

salât-ı dâimîde daim ve berkarar idiler. Salât-ı dâimî budur ki insanların havâsları yani ehl-i zühd, takva ashabı nasıl beş vakit namazda huzûr-ı Hak'ta dururlar, kezalik Hazret-i Mürşid-i A'zam efendimiz hazretleri dahi leyl ü nehâr böyle salât-ı dâimîde ve huzûr-ı Hak'ta idiler. Bir iş ile meşgul değiller ise, rabıta ve teveccüh ederler veyahut sohbet ve muhabbette olurlar idi. Geceleri ise bir cüz'î uykuda olup kusuru rabıta ile geçerdi. Hatta bunun için bî-lüzûm olarak pek çok sıkça sıkça istihmâm ederlerdi. Bunun sebeb-i zâhiri uykusuzluğa medar olurdu. Lâkin asıl sebebi, ehl-i zâhir ile ülfet ve karışıklıklarından kendilerinde hâsıl olan gubâr-ı ma'neviyyenin izalesidir. Hatta rivâyet olunur ki bir büyük zât-ı kirâm bir müddetçik ehl-i zâhirle oturmuşlar, ondan hâsıl olan gubârın izalesi için istihmâm etmişlerdir. Müşarünileyh efendimiz hazretleri de işte böyle sıkça sıkça istihmâm buyururlar idi. Ve hamamcılara pek çok para ihsan ederlerdi ve ihvandan kimse var ise onun dahi hamam parasını ihsan buyururlar idi. Ekseriya fakir de birlikte olur idim. "Hamamcıların hakkı büyüktür, onlara çok para vermeli" buyururlar idi. Hazret-i Hayyât kuddise sırruhu'l-azîz efendimiz hazretleri de sıkça istihmâm ederler imiş. Bir gün hamamda Leblebici Baba ile bulunmuşlar. Kurnanın dört etrafından tas ile su içip Leblebici Baba'ya buyurmuşlar ki "Şeyh, artık atımızı her cihete dizgin ediyoruz." Bu rumûzâtı bilemedim, çünkü Hazret-i Hayyât efendimiz ihvana "şeyh" buyururlar imiş. Ve yine Leblebici Baba'ya buyurmuşlar ki "Şeyh, eğer bu asinin (bu asi tabiri Hayyât efendimizin ekseriya ta'bîrât-ı âlîsidir; daima lisân-ı şerîflerinden "bu asi, bu asi" diye buyururlar imiş) Şöyle buyurmuşlar ki "Bu asinin yarın mahşer yerinde eğer hayvanımın tırnağı yer tutar ise cehenneme at sürerim; kimseyi koymam hep çıkarırım" buyurmuşlar. Maşallah! Bârekallâh! Hey sâhib-i kuvvet ü kudret! Hey merdân-ı meydân-ı aşk! Fidâke ebî ve ummî yâ Hayyât![872] Evet mahşer yeri meydân-ı aşktır ki herkes orada maşûkuyla birleşecektir. Burası da tafsil [415] olunur ise bir kitâb-ı mahsûs olur.

Gelelim bahsimize. O kış ki yetmiş beş [1858] senesi idi, pederim ve haremim şehre nakil olunacağından evvelce ismi zikrolunan hazret-i şeyh efendimizin damadı Tahir Efendi'nin şehirde Câmi'-i kebîr ittisalinde olan konağına nakil olunmaklığı hazret emr ü ferman buyurdular. O kış oraya nakil ettim. Fakat hatm-i hâce okutmak için Hoca Abdullah Efendi'ye ferman buyurduklarından pazartesi ve cuma geceleri selâmlığa cem' olunup ihvan ile beraber mumaileyh Abdullah Efendi hatm-i hâcegân okutur idi. İşte o kış da bir başka âlem oldu. Hatta sene-i merkûme Rebiülevvelinin on ikinci gecesi [20 Ekim 1858] Hazret-i Pîr Hayyât kuddise sırruhu'l-azîz efendimizin rûh-ı kudsiyyeleri için mevlûd-ı Nebevî sallallâhu aleyhi ve sellem kıraat ettirmek gönlüme geldi. Hazretten lede'l-istîzân alınan müsaade üzerine selâmlığın Câmi'-i şerîf gibi her tarafı kanâdîl ile müzeyyen edip cümle halifeler ve ihvan davet olunarak o gece bir mevlûd-ı şerîf kıraat olundu. Hakikaten felek de maşallah dedi ve çekilen taam ve o yolda edilen fedakârlık tahsin ü takdir olundu. Hatta kış mevsimi olmakla o mükemmel akşam taamından sonra âdet-i belde üzere otuz adet sini tel helvası

872 "Anam babam sana feda olsun ey Hayyât!"

dahi yapılmıştır. Hele selâmlık odası ve ittisalinde olan büyük samanlık cümlesi ferş olunup âdeta bir Câmi'-i kebîr gibi kanâdîller ile tezyin olunmuştur. İşte samanlık canan ile seyran olur manası budur. Evet Mânî-i aşk samanlığı sarây-ı hümâyûn rengine boyar; aşksız ise sarây-ı hümâyûn samanlık olur.

Şimdi gelelim pederimin teehhül maddesine. Artık tamamıyla rızalarını ve gönlünü almak ve huzur, rahatları fevkalâde olmak için Dersaadet'te olan haremini tatlîk ile burada teehhül ettirmek karâr-gîr olmakla harem-i âcizî münasip bir şey aramaya teşebbüs etti. Pederim bir gece rüyasında bir hatun ile yanında dört beş yaşında bir kız çocuğu görüp "İşte ağa baba, sizin hareminiz bu olacaktır" demişler. Alessabah fakiri çağırıp rüyayı söylediler. Fakir dedim ki "Pekâlâ işte erenler size göstermişler. Nasıl beğendiniz mi?" "Evet beğendim. Pek güzel ve alâdır" dedi. Şimdi bu rüyayı hareme söyledim. "Artık bugün de aramaya çıkın. Bakalım bu hatunu nerede bulursunuz?" dedim.

Onlar aramakta [416] olsun, fakir kalemde efendiler ile buna dair sohbet eder iken Redif Topçu Alayının Esvap Emini Halil Efendi geldi. Bu zat gayet sûfî Hâlidî dervişlerinden ve pek sevdiğimiz bir zat olup ismine Melek Efendi derler idi. Asıl ismi Halil Efendi ise de kendisi melek gibi olduğundan böyle lakap koymuşlar idi ve pek çok huzûr-ı hazret-i şeyhe devam ederler ve bütün gün ulema meclisinde bulunurlar ve ekseriya da kaleme gelip fakir ile muhabbet ederlerdi. Mumaileyh Melek Efendi dedi ki "Müzakereniz nedir? Bir telâşınız var!" Dedim: "Azizim, malûmunuz ya, pederi teehhül ettirmek efkâr ediyorum. Münasip bir şey bulamadık." Melek Efendi güldü, dedi: "Benim zatınıza olan muhabbet ve aşkım derecesini bilirsiniz. Onun için isterim ki zâhirde de bir karabet peyda olsun. Eğer kabul buyurulur ise kerîmem hanımı size hizmetçiliğe vereyim." Bu sözden gayet memnun oldum, "Teşekkürler ederim" dedim. Sual ettim. Dediler ki "Zevci, yüzbaşı idi; muharebede şehit oldu. Dört beş yaşında bir kız çocuğu vardır. İşte bu çocuğun hatırı için kimseye vermiyorum. Lâkin zatınıza kerimem ve ben feda olayım" dedi. Bu sözü istima ettiğimde, fakir de güldüm. Melek Efendi dedi: "Niçin güldünüz? Kabul buyurmadınız mı?" Dedim: "Yok yok azizim, iş öyle değildir. Pederim bu gece ma'nâsında böyle bir şey görmüş. İşte şimdi zuhur ettiğine güldüm. Zaten erenler onu ihsan etmişler; size bize diyecek bir şey kalmamıştır" deyip hemen o dakika işe karar verilerek Fâtiha-ı şerîfi okuduk. Derhâl fakirhaneye gelip pederime tebşir ettim. Pederim zaten bu yolda itikadı mükemmel idi; böyle şeylerin zuhuruyla daha ekmel oldu. O gün hemen haremi, Melek Efendi'nin hanesine gönderdim. Hatunu görmüşler, gayet beğenmişler. Hazret-i şeyh efendimize lede'l-arz onlar dahi bu işe memnun olup hemen dört beş gün içinde lâzımu't-tedârik olacak şeyleri hazırlayıp bir cuma gecesi fakirhaneye getirip emr-i zifâfı icra olmuştur.

Ferdâsı günü pederim dedi ki "Oğlum, beni bir derecede memnun ettin ki artık eylediğim duanın kıymet ve bahası yoktur." Fakir de elini öptüm. "Muradım da budur ki sizin rızanızı tamamıyla tahsil edeyim" dedim. Pederim zaten nısfu'l-leylde kalkıp sabaha kadar [417] zikrullâh ile meşgul olurdu. Bu

âdet ve usulünü bozmayıp daha ziyadeleştirdi. Ve Melek Efendi ile karabet peyda olmakla tarafeynden muhabbetler müzdâd oldu.

O kış Cenâb-ı Gavs-ı A'zam efendimiz bir miktar nâ-mizâc oldular. Bir gün pederim ve mumaileyh Abdullah Efendi Hoca ile beraber hazreti istifsar ve huzurlarına yüz sürmek için bahçe-i konak-ı âlîlerine gittik. Hiç kimseyi harem-i sa'âdetlerine almazlar idi. Fakirin geldiğimi haber verdiklerinde kemâl-i lutf u keremlerinden olarak harem-i sa'âdete girmeye ve huzûr-ı devletlerine yüz sürmeye müsaade buyurdukları tebşiri geldi. Oradan harem-i sa'âdetlerindeki oda-ı devletlerine önümde Hoca Abdullah Efendi, ardında pederim, daha ardında fakir girdik. Namazda imişler. Biz girmekliğimiz ile namaz da tamam olmuş. Şöyle ayak üzerinde muntazırlar imiş. Hemen Abdullah Efendi ellerine kapandı. Kezalik pederim, sonra fakir. Ayağına kapanır gibi bulundum ise de bırakmadılar. Şöyle karşılarına alâ-merâtibihim oturduk. Lâkin bir hafta kadar nâ-mizâc olup halk ile kat'-ı sohbet ve Hak ile ülfet ü muhabbet etmelerinden dolayı kendilerine o kadar tecelli bahş olunmuş ki artık insan başını kaldırıp cemaline bakmaya kudreti olamıyor. Yalnız bir şey sual ve irade buyurdukları zaman şöyle başın..zı cüz'î kaldırıp cemaline nîm nazar ederek edep ve huzur ile cevabı arz olunur idi. Mumaileyh Hoca Abdullah Efendi'ye hitaben buyurdular ki "Nasıl, hatm-i hâceye devam olunuyor mu?" Onlar da "Evet, sâye-i mürşidânelerinizde devam ediyorum" dedi. Tekrar buyurdular ki "Nasıl, nefis ağanın hoşuna gidiyor mu? Yani artık halife oldun, hatm-i hâce de okutuyorsun diyor mu?" Abdullah Efendi fevkalâde ufalıp bir cevap veremedi. Sonra nazar-ı kimyâ-eserlerini pederim tarafına atıf ile: "Nasıl ağa baba, ağa ile aranız iyi mi? Sen mi ağanın sözünü tutuyorsun, yoksa ağa mı senin sözünü tutuyor?" Pederim kemâl-i hicâb-ı edeb ile "Hayır efendim; ağa, fakirinizin sözümü tutuyor" dedi. Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimiz tebessüm edip "Pek âlâdır" dediler. Bu tebessüm "yani öyle değildir" demektir. Şimdi nöbet fakire geldi diyerek gönlümden o kadar teveccüh edip sızlanıyorum ki tarif olunmaz. İşte bu sızlanmaya terahhumen hiçbir şey fakire hitaben buyurmadılar. Bir cüz'î müddet huzurlarında durup sonra ruhsat-ı mürşidâneleriyle selâmlık dairesine çıktık. Şimdi [418] gerek Abdullah Efendi ve gerek pederim: "Canım bilemem, bu ruznamçeci nasıl hazret-i şeyh efendimizin gönlüne girmiştir? Ne kadar çok severler! Her birimize başka başka itap edip buna iltifattan başka bir şey demediler" diye gıpta ederler idi.

İşte hazret-i şeyh efendimizin öyle bir cüz'î hastalığı avamın hastalığı gibi emrâz-ı zâhireden olmayıp mahzâ kendilerine taraf-ı ilâhiyyeden olan tecelliyât-ı subhâniyye sırrından olarak vücûd-ı devletleri dîger-gûn olmuş idi. İşbu tarihten sonra fakir, sikke-i şerîf ve elbise-i Mevlevî giymeyip Hazret-i Mürşid-i A'zam efendimiz gibi arakiye giyip üzerine bir ince beyaz sarık sarıp uzun entari ve acem abası ve bazen diğer hırka giyer idim. Elbisece ve diğer ahval ve etvârca Cenâb-ı Mürşid-i A'zam efendimizin birinci derecede mukallidi olmuştum. Yani her kim görse, hazret-i şeyh efendimiz zannederler idi.

Hatta bir yaz günü hazret-i efendimiz ile beraber köylere davet olunmuş idik. Birlikte gidilip birkaç gün orada kalınacağından muhasebeci efendiden ruh-

sat almak için yatsıdan evvelce hazret, fakiri çağırıp "Şimdi hayvana binip muhasebeci efendiye gidin, bizden selâm söyleyin, size birkaç gün ruhsat versinler" buyurdular. Oradan gece mehtap idi, hayvana binip Sarıgöl'e bahçe konağına gittim. Muhasebeci efendi pencere önünde oturup demlenir imiş. Hemen uzaktan hazret-i şeyhin hayvanı üzerinde fakiri görünce zannetmiş ki hazret teşrif ediyor. Derhâl uşakları çağırıp ortadan tepsiyi kaldırıp merdiven başında muntazır olmuşlar. Fakir hayvandan inip merdivenden çıkıp yanına varmayınca bilemedi. Yanına vardığımda "Canım birader, ödümü kopardın, şeyh efendimiz hazretleri teşrif ediyor zannettim. Aklım başımdan gitti!" buyurdular. Hazretin selâm-ı devletlerini tebliğ ettim ve ruhsat verilmesini söyledim. "İrade ve ferman kendilerinin. Ne kadar müddet ferman buyururlar ise mezunsunuz. Aman git, gözüm görmesin! Hazret-i şeyh oturuyorum zannediyorum" diye lâtife ederek avdet ettim ve keyfiyeti hazrete arz ile pek çok güldüler. Binaenaleyh burada hazret-i şeyhin şemâil-i şerîflerini ve tarz-ı etvârlarını beyan edelim. [419]

BU FASIL CENÂB-I GAVS-I A'ZAM EFENDİMİZ HAZRETLERİNİN EVSÂF-I ŞEKLİYYE VE ŞEMÂİL-İ ŞERİFLERİYLE TARZ U TAVR-I KUTBİYELERİ HAKKINDADIR

Âric-i me'âric-i makâmât-ı kudsiyye, sâ'id-i mesâ'id-i kerâmât-ı ünsiyye, gavvâs-ı bihâr-ı Kur'âniyye, hallâl-i rumûz-ı dekâyık-ı Furkâniyye, vâris-i mevâris-i hazret-i nebeviyye, muhyî-i sünen-i Cenâb-ı Mustafaviye, şems-i meşârıku'l-me'âlî, tâc-ı mefârıku'l-e'âlî, mahzen-i esrâr-ı hakîkat, matla'-ı envâr-ı ma'rifet, hayrü'l-halefi'l-ızâm, fahrü's-selefi'l-kirâm, kutb-ı dâ'ire-i dîn, gavs-ı merâtib-i yakîn, a'ref-i urefâu'l-vâsılîn, es-sultân Ulemâ-billâh Hazretü's-Seyyid Mustafa Fehmi el-Erzincanî efendimizin evsâf-ı şeklî ve tarz-ı etvâr-ı kudsiyyeleri şöyle beyan olunur ki kadd ü kâmet-i devletleri servi gibi gayet mevzun u zarif ve cism-i şerîfleri hilâl-veş nahif olup rengi buğday ve kolları uzun, parmakları kalem-kârî mevzun idi. Lihye-i şerîfleri siyah nur gibi leme'ân edip çeneden aşağı bir kabza uzun idi. İki keman ebrû-yı şerîfleri arasında yani nefes kapısı tabir olunan iki kaşlarının mabeyninde gayet rakik bulut altında müşahede olunur Süreyyâ-veş bir ben mevcut idi. Zannedersin bir nokta-i şerîf ki cümle ulûm u maarif o nokta içinde gizlenmiştir. Çeşm-i enverleri henüz uykudan uyanmış bir Yûsuf-ı âlem gibi mestane ve mahmur ve gayet siyah olup etrafı dâiren-mâ-dâr nûr-ı tecellî-i ilâhî ihata etmiş bir hâle-i âlî[873] müşahede olunurdu. Gözlerine karşı göz ile bakmak mümkün olamazdı; zira ki çeşm-i enverleri sair insanların gözleri gibi olmayıp hakîkat-i basara mazhar olmuş idi. Yani Cenâb-ı Hak, oradan nâzır olduğu hissolunur idi. Vücûd-ı şerîflerinde [420] et dedikleri şey külliyen mahv u izale olup bir kuru kemikten ibaret idi. Üzn-i şerîfleri gayet ufak, ser-i sa'âdetlerinden iki tarafta iki nûr-ı müdevver talik olunmuş gibi idi. İşte vech-i mübârekleri, bu minval üzere olup insan tamamıyla cemaline nâzır olamayıp bir havf u haya gelir idi. Çünkü Cenâb-ı İmâm Ali radıyallâhu ta'âlâ anhu ve kerremehullâhu vechehu efendimiz hazretlerinin kuvvet ü kudret ve azamet ü heybet-i ulyâları müşarünileyh hazretlerinin vech-i şerîflerinde kemaliyle zuhur etmiş idi. Yani bir celî kalem ile çifte ism-i Ali yazıp aksi ile çevirip bakılır ise işte öylece vech-i şerîfleri müşahede olunur idi. Yani Cenâb-ı İmâm Ali radıyallâhu anhu efendimiz hazretlerinin ism-i şerîfleri vech-i şerîfinde çifte olarak hatt-ı ma'nevî kalemiyle yazılmış idi.

---

873 "Hale, kamerin etrafını bazı kere bir dâ'ire-i müdevver şeklinde ihata eden rakik bulut gibi bir şeyin ismidir." Aşçı Dede.

Müşarünileyh efendimiz hazretlerinin üzerlerinde olan elbiseleri şöyle beyan olunur ki başlarında arakiye üzerinde beyaz sarık olup öyle hoca efendilerin sarıkları gibi büyük değil idi. Ve sarığı katlayıp düzgün olarak sarmazlar idi; yani ince bir beyaz tülbendi şöyle hafifçe ser-i sa'âdetlerine dolarlar idi ve öyle arkalarından taylasan çıkarmazlardı. Ekseriya ayaklarında elîfî biçimi çuha şalvar ve yekrenk kısa mintan bulunurdu. Bu da ya çuhadan veya öyle yekrenk Acem şalından olup öyle allı güllü çiçekli basma entari istimal buyurmazlar idi. Ve bellerinde düz renkli, yalnız başları nakışlı Acem şalı sararlar idi. Ve arkalarında daima ya düz renk Acem şalından veya çuhadan veya şaldan, iç hırkası tabir olunur bir hırka ve daha üzerinde kış ise böylece kürk ve yaz ise Acem abası ki maşlak denilir ve bazen dahi Şam hırkası ve bir defa da bornozdan siyah cüppe iksâ buyurduklarını gördüm. Lâkin ekser-i evkâtta giydikleri Van abasından başlıklı, içi ince çuha kaplı sako idi. Kış için siyah ve kahverengi ve yaz için beyaz Van abasından kalem efendileri gibi öyle boyu uzunca sako iksâ buyururlar idi. Öyle hoca efendiler gibi biniş ve cübbe ve sarımsı papuç giydiklerini görmedim. Ayaklarında daima siyah mest ile [421] siyah mergûp ve bazen âdeta esnafların giydikleri gibi siyah yemeni bulunur idi. Ve bir defa dahi kış mevsiminde uzun kırmızı çizme giyip çarşıdan dest-i mürşidânelerine hurcu alıp içinde lahm olduğu hâlde hâne-i sa'âdetlerine teşrif eder gördüğüm anda aklım başımdan gidip nasıl süratle ellerinden hurcu aldığımı bilemem. Pek çok ısrar ile aldım. Bu da sünen-i Cenâb-ı Risâlet-penâh efendimize tamamıyla ittibalarını müsbittir.

Vücûd-ı şerîfleri gayet zayıf ve nahif olup şiddet-i şitâya mütehammil olmadığından yünden mamul fanilâ gibi beyaz abadan iç mintanı ve ayaklarına kezalik iç donu giyerlerdi. Asla ve kat'â Efrenc malından öyle fanilâ ve diğer bir şey iksâ olunduğu görülememiştir. Ancak evvelleri mavi çuhaya kaplı bir kürk giyerlerdi. Sonra Çerkes Hasan namındaki bir derviş var idi, beyaz kuzu postundan boyunca bir kürk imal edip hazret-i şeyh efendimiz iksâ buyurdular. Fakat yüzünün beyaz derileri görünmemek için üzerine yekrenk, etrafı su işleme şaldan öyle kürk kabı gibi ayrıca bir kap iksâ ederler idi. Hatta bir gün bir cemiyet ile bir tarafa teşrif buyururlar iken fakir tesadüf ettim. Yanlarında Erzincan hâkimiyle müftüsü var idi. Bunlar mükemmel elma kürkler giymişler. Efendimiz hazretleri işte mezkûr kuzu postu sırtında ve üzerinde cüppe gibi şal arasından kuzu derileri gözükür idi. Huda hakkı için o elma kürkleri çok aşağı kalırdı. Yani o kuzu postunun yanında bilâkis elma kürkler ayı ve ism-i kerîh hayvan postuna benzerdi. Bu kelâm dakik teemmül ile ledünniyâtı bilinir. Ve eyyâm-ı sayfta ekseriya beyaz bezden uzun entari ve bazen yine öyle yekrenkten şaldan entari iksâ ederlerdi.

Ve dest-i şerîflerine bir ufak tesbih alıp öyle doksan dokuz adetli tesbih almazlardı; yani yirmi otuz habbeden ibaret bir tesbih alıp daima ellerinde çarh-ı felek gibi devir ettirirlerdi. Çünkü böyle ufak tesbih daima zâkir olan zevata kolaylık olduğundan yani bir tarafa dolaşmayıp süratle devir olunduğundan onun için ahâlî-i Erzincan dervîşânı daima böyle ufak tesbih ile zikrederler idi. Ve bazen dahi adi doksan dokuz adetli tesbih dahi istimal buyururlardı.

Gerek yaz ve gerek kış asla ve kat'â şemsiye istimal ettikleri görülmemiştir; ancak şitâda düz Acem kârı [422] şal, ser-i devletlerine örterlerdi. Ve yazın pek sıcaklarda hayvan üzerinde şehre teşrif ederler ise, ender-i nâdir bir ağaç dalı ellerine alıp yapraklarıyla gölge ederlerdi. Bu da pek nâdirdir. Ve kışın ellerine yapağıdan mamul, Kürt işi yek parmaklı eldiven iksâ ederlerdi. Ve râkib oldukları hayvanın üzerinde Erzurum kârı eyer olup üstüne siyah tüylü yamçı pûşîde olmuş idi.

Konak-ı âlîlerininin her bir umûr ve hususatının tesviyesi için vekilharç gibi Yusuf Ağa namında maaş ve yıllıklı mahsus adam olduğundan başka, dâmâd-ı mürşidâneleri Tahir Efendi dahi her cihetle nezaret ederler ve akraba-ı taallukattan her birerleri canen ve memnunen her bir husûsât-ı aliyyelerine bakarlar iken, yine zât-ı âlî-i gavs-ı a'zamı ekseriya malzeme-i beytiyelerini kendileri bizzat mubayaa etmek üzere şehre teşriflerinde hayvanın arkasına iki gözlü ufak heybe koyup sair esnaf ve ahali gibi öylece şehre gelirlerdi. Velhâsıl nefs-i nefîs-i şerîflerini o derecede fenâ ve mahv u izale etmişlerdir ki asla ve kat'â kalem ile tavsif ü tarif olunmaz; ancak müddet-i medîde huzûr-ı mürşidânelerinde bulunmakla anlaşılır.

Ve taam ve şerâb hususunda artık nefs-i şerîflerine pek çok mücahede buyururlar idi. Yani hâne-i sa'âdetlerinde misafir olmadığı gün yoktur. Eğerçi ender-i nâdir öyle kimse olmadığı vakitte leyl ü nehâr sâim gibi aç ve susuz dururlar idi; ancak misâfirâna teşvik için birlikte yerler ve içerler, lâkin öyle alabildiğine değildir. Dest-i şerîfleri taamdan kesilmez, fakat kuş burnunu suya batırıp çıkardıkça ne miktar şey alabilir ise, o kadar şey sahandan alırlar. Ve herkese ısrar ve ibram ile taam ettirirler. Velhâsıl ahvâl ü reviş ü etvâr-ı kudsiyyeleri bi-tamâmihâ meşreb ü ahlâk-ı Cenâb-ı Risâlet-penâh sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerine mutabık olup ekmel-i mükemmel ve mazhar-ı tâmm-ı Hazret-i Muhammediyye olduğunda asla ve kat'â şek ve şüphe yoktur.

İşte felek, emsalini bu meşrep ve ahlâkta görmemiş. Böyle bir ferd-i ferîd-i zamân ve vâris-i tâmm-ı cenâb-ı hayrü'l-enâm efendimizin makâm-ı ulyâlarını tutmak ve o nesl-i pâk-i cenâb-ı gavsiyyeden ilâ-âhiri's-sâ'a evlât ve hafîdleri zuhuruyla bu ümmet-i merhûmeye zâhir ü bâtın hizmet ü muavenet etmek üzere Cenâb-ı Hak [423] lutf u merhamet ve kerem-i ilâhiyyesinden bir evlât ihsan buyurup âlem-i ulvîden bu âlem-i süflîye nüzul buyurdular. Haşa, haşa hata ettim, "Summe rednâhu esfele sâfilîne"[874] âyet-i kerîmesini unuttum, nisyan vaki oldu. Bunlar, "illellezîne"[875] ile müstesnadır sultanım azizim. Artık cümle bendegân şâd u handân oldular. İsm-i şerîfini Abdussamed Efendi hazretlerinden istizan buyurdular. "Mehmed Sıdkı" tesmiye buyurdular. İhsân ale'l-ihsân olarak muahharen dahi bir mahdûm-ı gavsiyyeleri zuhuruyla onların dahi ism-i şerîfleri kemâ fi's-sâbık müşarünileyh Abdussamed Efendi hazretlerinden istizan ile "Ahmed Fevzi" tesmiye buyurdular.

---

874 "Sonra onu aşağıların aşağısına çevirdik." Tîn, 95/5.

875 "Yalnız....hariç." Tîn, 95/6.

İşte bu iki şeyhzâdegân-ı civân-bahtân için bu abd-ı âsî İbrahim bizzat lala gibi idim. İşbu şeyhzâdegân hizmetlerinde can atardım. Çünkü bunlar Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimizin sırları olup "el-Veledu sunvu ebîhi"[876] bunlar hakkındadır ki bunlar dünya kelâmından bir şey tekellüm etmediler, illâ evvelâ kelâmları ve fem-i şerîfleri ism-i celâl ile feth ü küşat olup Allah Allah buyurdular, sonra başladılar kelâm etmeye. Yani iptida kelâmları lisân-ı fasîh ile ism-i celâl idi, badehu kendilerine mahsus olan lisan ile "tete bete efe" demeye başladılar. Cenâb-ı Gavs-ı A'zam, bunlara "efe" tabir buyururlar idi, efendi'nin muhaffefi. Onlar da hazret-i müşarünileyh efendimize "efe" diye çağırırlar idi. Fakir bunları kucağımdan bırakmam ve lalası gibi her tarafa götürüp gönüllerince eğlendiririm. Bunlar da fakire muhabbet ile başka kimseye gitmezler, illâ bu asiye gelirlerdi. Fakirim, âşıkım; ahvalim acîb! Hazret-i şeyhe olan aşk u muhabbetim iktizasınca tenhada bu şeyhzâdegâna rabıta ve teveccüh edip pek çok zevk ve tecelli bulurdum. Bir gün Cenâb-ı Mürşid-i A'zam efendimiz buyurdular ki "Bizim çocuklar nısfu'l-leylde uyanıyorlar, gelip bizi de kaldırıyorlar, etrafımızda dizilip zikretmeye başlıyorlar, bize de işaret ile zikir eyle diyorlar. Meğer ki bu hâl bizim âşık Baba Ruznamçeci efendiden oluyormuş, anladık" buyurdular. O kadar huzurlarında mahcup oldum ki artık tarif edemem. Bir daha öyle rabıta ve teveccüh etmedim. Bunların ağızlarından âb-ı hayât gibi salyalar akar idi. Ebeden ve asla kesilmez, ale'd-devâm öyle berrak kevser [424] gibi sular akar olduğundan göğüslerine göğüslük korlar idi. Ve cebhe-i âlîleri nûr-ı beyzâ gibi yani yumurta-i beyzâ gibi öyle sivri idi. Cenâb-ı Gavs-ı A'zam efendimiz fakire buyururlar idi ki "Bir çocuğun alnı sivri ve ağzından daima salya akar ise o çocuk gayet zeki ve fatîn ve âlim olur" buyurdular. Lâ-şek ve lâ-şübhe defaatle tecrübe olunmuştur.

Bunlar artık yavaş yavaş yürümeye başladı. Bir gün Muhasebeci Mehmed Sâkıb Efendi, şeyh efendimiz hazretlerinin ziyaretlerine gelmiş idiler. Fevzi Efendi ayağında ufak kırmızı çizme ile odaya geldi, doğruca muhasebeci efendinin yanına oturdu. Eliyle muhasebeci efendiye işaret etti ki ayağından çizmesini çıkara. Derakap muhasebeci efendi, çizmesini çıkardı. Hemen Fevzi Efendi çizmeyi eline alıp muhasebeci efendinin yüzüne öyle bir çarptı ki yani büyük adam o kadar çarpamaz. Hemen hazret-i şeyh çizmeyi elinden alıp "Efe efe etme öyle şey!" buyurdular. Muhasebeci efendi, koca Bektaşî, işi anlayıp "Evet efendim, müstahakk-ı te'dîbim erenlerim vurursanız" diye Fevzi Efendi'nin elini öpüp istirhama başladı. İşte bu iki civân-bahtân veliyü'n-ni'met efendilerimin vakt-i sabâvetlerinde bu gibi acîb ve garip ahvalleri pek çok müşahede olunmuştur. Cenâb-ı Hak, ömr-i devletlerini müzdâd ve ilâ-âhiri's-sâ'a nesl-i pâklerinden nice evlâd-ı hayrü'l-halef ihsan ü inayet buyursun, amin bi-câhi seyyidi'l-mürselîn.

876 "Çocuk, babasının aynıdır."

BU FASIL EVLÂT VE AHFÂDIMA VASİYET HAKKINDADIR

Müşkil-güşâ-yı rumûz-ı hakîkat ve gevher-bahşâ-yı künûz-ı ma'rifet, pîşvâ-yı sâlikân ve reh-nümâ-yı erbâb-ı irfân, vâkıf-ı esrâr-ı hakîkî olan Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimizin iç hırkası eski olduğundan yerine diğerini yapıp mezkûr eski şaldan olan iç hırkasını Hazret-i Mürşid-i A'zam efendimizden habersizce fakir alıp teberrüken ve teyemmünen sakladım. İşbu hırka ind-i fakîrîde hırka-ı sa'âdet gibidir; çünkü halife müstahlefin aynıdır. Hırka-ı sa'âdet tabirinden ihvanın gönlüne [425] bir şey gelmesin. Mezkûr hırka-ı sa'âdetleri şâlîden olup hatta üzerinde dest-i mürşidâneleri eseri elhâletü hâzihi mevcuttur.

Ve Hazret-i Hayyât kuddise sırruhu'l-azîz efendimizin türbe-i şerîfin atîk pûşîdesinden dahi bir parça alınmıştır. İşte onunla beraber hırka-ı sa'âdet ve bir de Cenâb-ı Gavs-ı A'zam efendimizin bu abd-i âsîye hitaben yazmış oldukları emirnameler teberrüken ve teyemmünen bunlara mahsus bohça derununda mahfuzdur. Bunları evlâtlarıma ve evlâtlarımın evlâtlarına vasiyet ederim ki zayi etmeyip teberrüken ara sıra açıp ziyaret etsinler ve daha kat-ender-kat sırmalı bohçalar içinde hıfz eylesinler ve pek ziyade keyifsiz oldukları vakit bu hırka-ı sa'âdeti kemâl-i ta'zîm ü ihtiram ile niyet-i şifâ için sırtlarına koysunlar. Çünkü fakir bu âdeti Hazret-i Mürşid-i A'zam efendimizde gördüm.

Hazret-i Pîr Mehmed Vehbî Hayyât kuddise sırruhu'l-azîz efendimizin dest-i mürşidâneleriyle dikilmiş bir entari ve bir yelek, Hazret-i Gavs-ı A'zam Fehmi efendimiz hazretlerinde mevcut idi. Öyle keyifsizliği vaktinde kemâl-i edeb ü tazim ile çıkarıp giyerler idi. İşte bu emânet-i sa'âdete riayet olunmaz veyahut diğer bir zata verilir ise bu feyz ü bereketin hanemizden çıkmasına asla rızam olmadığından, bundan dolayı rûz-ı mahşerde iki elim yakalarındadır ve o evlâtlarımı reddettim ve öyle evlâd u ahfâdıma beddua eyledim ve her ne kadar bu âsî âlem-i âhirette bulunsam dahi min-ciheti rûhâniyyet, sâye-i Hazret-i Gavs-ı A'zamî'de onlara yine zarar u ziyan ederim.

Ve emirnâme-i Hazret-i Gavs-ı A'zam. Ekserisi dest-i mürşidâneleriyle yazılmış ve bazısını diğerine yazdırıp müşarünileyh efendimiz hazretleri kalem-i devletleriyle tahşiye buyurmuşlardır. Ve kendilerinin hatt-ı şerîfleri bir başka kaidede olduğundan her kim görse hazretin hatt-ı şerîfi olduğunu bilir. İşte bu emânât-ı şerîfelerden hiçbirisi zayi ve telef edilmeyerek kemâl-i tazim ü tekrîm ile evlâttan evlâda irs-i ma'nevî gibi intikal olunup herkes kendi evlâdına dahi böylece pend ü nasihat ederek bu bohça-ı sa'âdeti terk eylesin.

Ve bir de bu fakirin dünya ve ahiret sebeb-i devlet ve necatım olan Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimiz hazretlerinin evlâd u ahfâdlarına fakir nasıl ki zamân-ı sa'âdet-i mürşidde hazret-i mürşide hizmet ü ubudiyet etmiş [426] isem, evlâd u

ahfâdım dahi öylece ve daha ziyade hizmet ü ubudiyet etsinler ve her emr ü fermanlarını baş üzerinde tutsunlar. Evlâd u ahfâdımdan birisi bu hânedân-ı Cenâb-ı Gavs-ı A'zamîye muhalefet veya Huda ne-kerde isyan yüzünde bulunur ise fakirin neslimden ve evlâdımdan değildir, reddettim; huzûr-ı Rabbü'l-âlemînde iki elim yakasındadır. Cenâb-ı Hak böyle olan evlâd u ahfâdımı dünya ve ahirette dâ'ire-i hüsrânda bıraksın; asla ve kat'â rahat yüzü görmesin, şefâ'at-i Cenâb-ı Risâlet-penâh sallallâhu aleyhi ve sellem efendimizin tard ve mahrûmu olsun; mesken ü me'vâsı, nâr-ı cahîm ü azâb-ı şedîd-i elîm olsun, âmîn!

BU FASIL TERK-İ TA'ÂM İLE MAHDUMUM SALİH'İN TEVELLÜDÜ [HAKKINDADIR]

Evvel bahar oldu, kemâ fi's-sâbık Hazret-i Mürşid-i A'zam efendimizin bahçe-i sa'âdetlerine muttasıl olan Tekbastı Şerif Efendi'nin bahçesine nakil olunup yine huzûr-ı hazrete eskisinden yüz kat ziyade devam ile bâde-i aşk u muhabbetler nûş etmeye başladık:

Kutb-ı âlem gavs-ı a'zam Şeyh Hazret Fehmi'nin
Maksem-i feyz eylemiş dergâhını Bâr-ı Hudâ

Server-i sâlâr-ı irfân, mürşid-i sâhib-dilân
Rehber-i ehl-i kerâmet pîşvâ-yı evliyâ

Hâk-i râhı çeşm-i müştâkâna kuhl-ı nûr-bahş
Bârgâhı hastegân-ı aşkına dârü'ş-şifâ

Zâirân-ı hânkâh-ı rif'atı ins ü melek
Hâdimân-ı tekye-gâh-ı himmeti şâh u gedâ

Bir gün alessabah peder ile huzûr-ı hazrette idim. Hazret bir münasebetle buyurdular ki "Ne acayip, insan bir şey âdet eder ise onu daha terk edemez. Meselâ akşam namazını camide eda ettikten sonra doğruca süratle hanesine gider. Niçin diye sual olunsa, âdet böyle, taam vaktidir, yemek yiyeceğim der. Eğer bu âdeti rızâ-yı Hak için terk etse, Cenâb-ı Hak diğer yüzden nice ni'am-ı zâhir ü bâtın ihsan eder" buyurdular. Yani bundan Hazret-i Şeyh-i Ekrem efendimizin murâd-ı şerîfleri [427] bu idi ki herkes bir şeyi kendisine âdet ve tabî'at-ı sânî edip öyle icra ve muamele eder. Bu âdetleri rızâ-yı Hak için terk etmek lâzımdır. Yani âdetten çıkmak lüzûmunu ima buyurdular.

Her nasılsa hazretin bu nutk-ı sa'âdetleri fakire fevkalâde tesir edip güya bilhassa fakire ferman buyurmuşlar gibi geldi. Kalem vakti dahi oldu. Huzûr-ı hazretten kalktım, fakirhaneye geldim. Taam hazırlanmış. İsteğim yoktur deyip yemedim. Elbisemi değiştirip kaleme gittim. Akşam üzeri doğruca huzûr-ı hazrete gittim, akşam namazını cemaatle camide kıldım. Peder ile beraber fakirhaneye geldim ve "Benim bugün isteğim yoktur, siz buyurun" deyip yemeğe oturmayarak bahçeye çıkıp etrafında geşt ü güzâr ettim. Taam ortadan kalktıktan sonra geldim. Biraz oturup oradan huzûr-ı Hazret-i Gavs-ı A'zamî'ye gittim. Lâkin karnım o kadar acıktı ki artık tarif edemem. Gece saat üçe kadar muhabbet olunup badehu avdet olundu. Pederim sual etti ki "Oğlum, siz bugün hiçbir şey yemediniz, hasta mısınız?" Fakir: "Hayır, canım istemiyor" dedim. Oradan

odama girdim. Ama uyku ebeden gelmiyor, zira açlık ziyadedir. Ne hâl ise öteye beriye dönerek bir miktar dalmışım.

Sabah namazına kalktım. Ba'de's-salât evrâd u ezkâr ile meşgul oldum. Lâkin ne bir huzur ve rabıta geldi, tavsif edemem! Bu da açlık sayesidir. Oradan huzûr-ı Hazret-i Mürşid-i A'zam'a gittim. Bir misafir gelmiş. Hazret bir miktar kahvaltı çıkarılmasını Tahir Efendi'ye emir buyurdular. Fakir kahvaltı gelmeden huzurdan savuştum. Hazret efendimiz: "Erenler baba nereye?" buyurdular. Fakir: "Buradayım efendim!" diyerek kahve ocağına gittim. O gün de akşama kadar ağzıma bir şey koymadım. Lâkin iç il sancağı ahalisi zamân-ı kaht gibi derece-i helâka gelip arz-ı hâl-i ma'nevîler takdimiyle dehalet etmeye başladılar ise de fayda etmedi. Şimdi açlık kırk sekiz saate baliğ oldu, fakirin de işim bitti; çünkü derece-i nihâyete vâsıl oldu. Daha hiçbir taraftan zuhûrat yoktur.

O gün akşam namazı eda olunduktan sonra Depo Memuru Kaymakam Mahmud Bey, fakirhanenin karşısında Aşçıoğlu Mustafa Ağa'nın bahçesinde [428] otururlar idi. Şöyle elimden tuttular, "Canım, bu nasıl komşuluk, geceleri hiç birleşemiyoruz! Böyle olur mu?" diyerek "Buyurun, bu akşam birlikte taam edelim" demesi üzerine reddetmeye mecalim olmadığından ve bu davet, da'vet-i Hak'tan diyerek beraberce gittim. Taam ettik. Lâkin fakirhane gibi değildir, nefîs-i enfes taamlardır. Ama fakir böyle kırk sekiz saat açlık çekmiş iken taamda tecavüzlük etmeyip temkin ile bir cüz'î şey ekl ettim; yani öyle kemâl-i iştihâ ile yemedim. Ancak bir derece kadar açlık teskin oldu. Oradan Mahmud Bey ile beraber huzûr-ı hazrete geldik. Orada muhabbet eder iken bir zat geldi, şeyh efendimizi ve Mahmud Bey ile fakiri daha sair ihvanı yarın alessabah hanesine bir cemiyet için davet etti. Artık zarurî gidilecektir. İşte o sabah da orada öyle taama girişilmeyip hazret-i şeyh efendimize taklit gibi bir cüz'î taam olundu. Lâkin hane sahibi pek çok külfet etmiş olmasıyla her birinden birer lokma alınsa, yine haylice taam etmiş oluruz. Oradan kalkıp kaleme gittim. Akşam üzeri geldim. Adam geldi, "Hazret-i şeyh efendimiz sizi acele istiyor" dedi. Derhâl huzurlarına gittim. Buyurdular ki "Baba efendi, birlikte bu akşam berbere davetliyiz, eve haber verin de buyurun gidelim" fermanları üzerine eve haber verip hazret ile beraber işte bu davete de gittim.

Nihayet anladım ki fakir, erenleri tecrübe edip doğru buldum. Eğer erenler de fakiri tecrübeye başlarlar ise lâ-ekal yirmi gün taam yoktur. Buna tahammül olunmaz diyerek bu esrarı pederime hikâye ettim. Onlar da doğruca gidip Hazret-i Mürşid-i A'zam efendimize: "Efendim, ruznamçeci köleniz, efendimizin nutk-ı şerîfi mucebince evde taam etmeyi terk edip şimdi şurada burada ziyadesiyle taam ediyor" diye hikâye etmeleriyle hazret tebessüm ve çok gülüp "Evet öyledir ağa baba, lâkin baba efendi erenleri tecrübe etmiş. Şimdi erenler de onu tecrübe edecektir" buyurmalarıyla, pederim demiş ki "Evet onun için şimdi terk edip yine eski kaidesine ricat etti." [429] Sonra huzûr-ı devletlerine fakir gittim. Pek çok lâtifeler edip güldüler. Sahih böyledir azizim.

Bu hâlât işte nefs-i fakîrîde vuku buldu. Lâkin erenlerin böyle tecrübesi olur ise müşküldür. Onlar da seni tecrübe ettikten sonra artık ötesi kolaydır. Yani bu

dergâh-ı vâsi'-i cenâb-ı ilâhiyyede misafir gibi olup matbah-ı âlî-i veliyyü'n-ni-'amîde leyl ü nehâr tablalar ile çekilen taamlardan nasibin kadar sefâ-yı hâtır ile tenavül ve kiler-i hâss-ı Cenâb-ı Rabbü'l-izzette olan her nevi şarap ve meyveleri yiyip Cenâb-ı Hakk'a teşekkürler edesin. Yani sırr-ı Rezzâk zuhuruyla avâm-ı nâs gibi tedârik-i erzâkta bin türlü mihen ü belâlara ve zahmet ü meşakkate duçar olmayıp nasıl ki misafir, bir hanede bî-kayd ikame ve istirahat eder ise, sen de işte öyle olursun. Şu yoktur, bu yoktur derler ise, sen cümlesi vardır diyerek atiyye ve ihsân-ı ilâhiyye olan mâidenin zuhuruna muntazır olursun; zira Mûsâ aleyhisselâmın kavmine mâide inzal olundu, hâlbuki bu ümmet-i merhûme cümle ümemden efdaldır. Niçin bizlere mâide ihsan olmasın? Mûsâ aleyhisselâmın kavmine bir müddet-i cüz'îde böyle mâide ihsan olundu; lâkin bu ümmet-i Muhammediyye'ye ale'd-devâm bilâ-münkatı' mâide ihsan olunuyor, sen görmüyorsun. Bu da gaflet ve âmâlığındandır! Odaların ve hanelerin kapılarından içeri tablalar ile çuval ve zenbil ile gelen erzak ve me'kûlât ve meşrubat, mâide değil de ya nedir? Mûsâ aleyhisselâmın kavmine semadan nazil olurdu; bu ümmet-i merhûmeye kapılardan, bacalardan içeri yağmur gibi yağıyor, serpiliyor. Sen zannedersin ki ben getiriyorum. Ah biçare, ortada sen yoksun, sen kendi zu'munca bir senlik meydana koydun. Onun için dünya ve ahirette böyle muazzepsin. Ortadan senliği, benliği kaldırmak için bu kadar çileler ve erbainler vardır.

Burada sana bir temsil edeyim, o vakit işi daha alâ anlarsın, can kulağı ile istima et sultanım: Bir adamın birisi ipek çıkarmak efkâr etse, evvelâ bir büyük tarla mubayaa eder ve o tarlaya pek çok dut fidanları diker. Bunlardan ipek böceğinin haberi var mıdır? Yoktur ya. Badehu, fidanlar büyüdükten sonra böcek için bir mahall-i mahsûs [430] bir ebniye bina ve inşa eyler. Sonra o böceklere ale'd-devâm dut yaprağı taşımak için mahsus adamlar tayin eder. Badehu bu böceğin tohumunu getirip ameliyat icrasına bed' eyler. Beher gün tayin olunan adamlar çuval çuval dut yapraklarını o hayvanların önüne dökerler. Onlar başlar yemeye. Biçare hayvanlar bunların hiçbirisinden haberdar olmadığından hikmet-i rabbânî ve esrâr-ı samedânî dut yaprağını yer iken hayvan başını iki tarafa tahrik eder. Zanneder imiş ki bu tahrikten ötürü yaprağı bulup yiyorum. Eğerçi başımı böyle tahrik etmez isem yaprağı bulamam. Hay gidi hâm-efkâr! A biçare hayvan, başı tahrik etme değil, yemeyi arzu etmemiş bile. Sana zor ile o yaprağı yedirirler. Sonra seni kazanlarda kaynatıp senden harir ve ipek alacaklar. Yani seni ipek edecekler ki hazret-i cânâna ya entari veya hırka olup huzura gideceksin.

İşte bunun gibi Cenâb-ı Rabb-i İzzet bu mahlûku halk etmezden nice bin seneler evvel böyle tertip ve tanzim buyurup sonra mahlûkunu halk u icat ile müvekkel ü memurlar herkesin nasibini ister istemez kendilerine yetiştirirler. Ancak ipek böceği gibi gafletten bir hâm nâ-puhte efkâr ile kendini muazzep edersin. İpekböceği gibi sonra seni ya bu dünyada veya ahirette kazanlarda kaynatırlar. Bu bahis, bir bahs-i tavîldir, burada bu kadarcık ile iktifa edelim. İnşâallâhu ta'âlâ mahallinde tafsilen arz u beyan ederiz.

Gelelim bahsimize. İşte birkaç günlük böyle terk-i ta'âm esnasında huzur u aşkımız müzdâd olup bir gece fakirhanede biraz ziyadece teveccüh ve rabıtada kalıp nısfu'l-leyl olmuş idi. Bu harâret-i zikr ile vücudumda bir kuvvet-i ma'nevî hâsıl olup harem ile birlikte oldum. Lâkin hîn-i mülâkâtta vakt-i iftirâka kadar besmele-i şerîfi zâhiren tilâvet ederim ve kalben zikir ile meşgulüm. İşte o mülâkatta Cenâb-ı Hak, bir evlât ihsan etmiş.

Dünyaya gelmesine bir iki ay kadar kalmış idi. Bir gece ma'nâda kendimi kıbleye müteveccihen kıyamda buldum. Bir büyük bakır kâse içinde süt dolu; getirip elime verdiler. Bu kâseye teveccüh ettim. Onu [431] gördüm ki o sütün içinden bir çocuk başı zuhur etti. Bu hâl ile uyandım. Anladım ki bir oğlan evlâdımız olacaktır. O zaman niyet ettim ki teberrüken Hazret-i Şâh Nakşbend efendimiz hazretlerinin ism-i şerîfi olan Bahaüddin tesmiye edeyim. Badehu vakit tamam oldu, bir kolaylık ile zuhur etti. Bin iki yüz yetmiş beş senesi Şa'bân-ı şerîfin yirmi sekizinci [2 Nisan 1859] cumartesi gecesi saat yedi kararlarında idi. Alessabah Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimiz hazretleri kemâl-i lutf u merhametlerinden bizzat dest-i mürşidâneleriyle çay pişirip bir tepsi içinde her bir levazımatıyla beraber üzerinde beyaz nur gibi tülbent pûşîde olmuş, bizzat kendileri ellerine alıp bahçe-i fakîrin kapısına kadar getirmiş. Derhâl fakire haber verdiler. Yalın ayak süratle istikbal edip dest-i mürşidânelerinden tepsiyi aldım. Şöyle ferman buyurdular ki "Tebşir ederim, bir salih oğlunuz oldu." Fakir de teşekkürler ettim. Sonra ismini niyetim üzere Bahaüddin tesmiye için Cenâb-ı Mürşid-i A'zam efendimize arz ettim. Buyurdular ki "Biz Salih dedik, artık siz ne der iseniz deyiniz" buyurdular. O zaman işi anladım. Hemen gelip Salih diye ismini tesmiye ettim.

Birkaç gün sonra gördüm ki çocuğun dilinin ucunda bir iplik gibi bir şey çenesine bağlıdır. Yani dili, diş çıkacak çene kemiğine ince bir şey ile merbuttur. Bunun için meme dahi alamaz. Derhâl hastaneden bir cerrah getirtip gösterdik. O ipliği kesecek. Lâkin fakirin gönlüm gayet rakik olup çocuğu elimde tutamayacağımdan derhâl hazret-i şeyh efendimize gidip arz ettim. Hatta müşarünileyh efendimiz henüz abdest alıp daha kollarını indirmemişler idi. Müşarünileyh hazretleri hemen o hâliyle serîan fakirhaneye teşrif edip onlar da o şeyi müşahede buyurdular. Salih kölesini kendi elleri üzerine alıp cerrah o ipliği oradan kat' etmiştir. Sonra Hazret-i Mürşid-i A'zam efendimiz ile beraberce devlethanelerine avdet edip yolda şöyle buyurdular ki "Hikmet-i rabbânî hîn-i mülâkâtta pek çok tekellüm olunur ise, çocukta böyle dilinde bir merbutluk hâsıl olur." İşte o zaman anladım ki bizim o gece aşk u muhabbetle mülâkatımızda kıraat olunan besmele-i şerîflerin sırrıdır.

Mumaileyh Salih artık fevkalâde sevilmeye başladı; çünkü Hazret-i Gavs-ı [432] A'zam efendimizindir. O tarihlerde fakir geceleri pek çok rabıta ve teveccühte durduğumdan iki ayağımı açıp mak'adı yere vaz' ile öylece hayli müddet dururdum. Hikmet-i rabbânî mumaileyh Salih kundaktan çıktıktan sonra don ve entari iksâ edip çocuğu yere oturtma istediğimiz zaman yere bırakırdık, hemen iki ayaklarını açıp diz çöküp mak'adını fakir gibi yere vaz'

ederdi. Aman efendim, aman efendim, ne tuhaf olurdu! Büyük şeyh efendiler gibi öyle diz çöküp mak'adı yere vaz' olunmuştur. Bir acîb garip şey olurdu. Artık daima çocuğu böyle yere birden bire bırakırdım. Deve gibi kendi kendine bu minval üzere oturur idi. İşte o da fakirin sırrımdır. Hatta haremden "Aman efendi, çocuğu incitirsiniz!" diye men' ederlerdi. İşte Salih ve Hüsameddin Çelebi Efendiler ile geceleri artık muhabbetleri ziyadelendirdik. Ama felek bu kadar zevk u sefâyı çekemez. Malûm ya elbette ara yere bir şey sokacaktır. Bu da fakirin oradan iftirâk ile bir cüz'î müddet İstanbul'a gitmekliğimdir.

BU FASIL ERZİNCAN'DAN MÜDDET-İ KALÎLEDE İSTANBUL'A AZİMET VE AVDETLE VALİDEMİ ERZİNCAN'A GETİRDİĞİM HAKKINDADIR

Pederimin Dersaadet'te bırakmış olduğu haremi tarafından "Ya gelsin, ya beni bıraksın" diye Babıâli'ye arzuhal vermiş. Oradan dahi Erzurum valisine emirname gelip vilâyetten Dördüncü Ordu-yı Hümâyûn Müşiriyeti'ne yazılıp Müşir Abdülkerim Paşa tarafından fakire irade buyuruldu. Fakir de "İcabına bakarım" dedim. Akşam Cenâb-ı Mürşid-i A'zam efendimize keyfiyeti arz ettim. Cevaplarında: "Bakalım Dersaadet seferi kimindir?" buyurdular. Ve o gece gördüğüm rüya muktezasınca fakirin Dersaadet'e gitmesini ima ediyor. Alessabah zât-ı Gavs-ı A'zamî'ye lede'l-arz: "Evet sizin gitmeniz ve hem de valideniz hanımı alıp beraberce getirmeniz münasiptir" [433] buyurdular. Binaenaleyh müşarünileyh Abdülkerim Paşa hazretlerine arz olunarak bir buçuk mâh yani kırk beş gün ruhsat alındı. Lâkin bu asinin şuraya buraya hayli borcum olup bu da evvelce haremin ve validemin Dersaadet'e gitmesi ve muahharen haremin ve pederimin Erzincan'a gelmesiyle pederimin teehhül maddesi fakirin ber-muktezâ-yı aşk u muhabbet akçe ve mal gözümde olmayıp "Yağmadır, alan alsın" diye harman savurmamızdan ileri gelmiş olmasıyla Cenâb-ı Mürşid-i Ekrem efendimiz hazretleri emr ü irâde-i devletleriyle bu borcumun bir an evvel tediyesi umûr-ı farîzadan olup "Bu borç size manevî bir zincirdir ki asla terakki edemezsiniz. Ancak maaş ve tayinatınızdan bunun için bir miktar şey terk edin" diye iradeleri üzerine on bin kuruş kadar hazînede matlûbum var idi. Şimdi böyle fakirin Dersaadet'e gitmesi ve orada pederimin dahi bir hayli borcu olup onun da tediyesi ve hareminin nikâh ve nafakası gibi şeylere sarf olunacak akçe işte bu on bin kuruştur diyerek borçlarımız yine öyle hâliyle kaldı.

O zaman hazinede mevcut akçe olmadığından on bin kuruş için Trabzon malına bir sened-i mahsûs alındı. Hazret-i Mürşid-i Ekrem efendimiz hazretlerinin kadem-i sa'âdetleri takbîl ile mekkâre hayvanına râkiben bir başıma olarak Trabzon'a müteveccihen azimet olundu. Lâkin bu fakir zaten kalemden eve geldiğim vakit evvelce arz olunduğu üzere kalem elbisesini çıkarıp Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimizin elbiselerine taklit olarak başıma arakiye üzerinde beyaz sarık ve uzun entari üzerinde maşlak giyerdim. Şimdi ise böyle uzun uzadıya yola gitmeyi bir ni'met-i gayr-ı mütenâhiye bulduğumdan pantolon ve sakoyu ve fesi hurca koyup mezkûr elbise-i fâhire ile hayvana râkib oldum. Merkez-i Ordu-yı Hümâyûn'dan bir zat tarafından dahi Trabzon Sevk Memuru Binbaşı İbrahim Efendi'ye: "Dersaadet'e gitmek üzere ruznamçeci efendi buradan hareket etti" diye malûmat verilmiş. Ve buna sebep ise mumaileyh İbrahim Efendi zevkine

mecbur bir adam olup ve oldukça fakirden içtinap ettiğinden kendisinin haberdar olmaklığı için imiş. Vaktaki Trabzon'a bir sabahleyin erkenden vâsıl olup mumaileyh İbrahim Efendi'nin hanesine inildi. Hoş âmedîden sonra dedim ki "Azizim, bir gün evvelce bizi buradan Dersaadet'e [434] aşırmalı." Bunu der demez cevabında bir telâş ile "Evet efendim, bu akşam üzeri kalkacak Nemçe postası vardır" dedi. Fakir tamam dedim, "Lâkin on bin kuruşluk sened-i mahsûs vardır, bunun çaresi?" Dedi ki "Buyurun beraberce Vali Paşa hazretlerine gidelim. Şimdi gümrüğe havale alıp oradan hemen alırız." Fakir buyurun deyip hükümete gittik. O zaman Trabzon valisi olan İzzet Paşa hazretlerinin odasına girdik. Lâkin fakirin elbisem arz olunduğu üzere yolda giymiş olduğum elbisedir. Mumaileyh Binbaşı İbrahim Efendi de fakirden ziyadesiyle hicap ettiğinden "Elbisenizi değiştirip pantolon, sako, fes giyseniz iyi olur" demedi. Fakir de oralı olmayıp mezkûr arakiye, maşlak ile gittim. Vali Paşa, İbrahim Efendi'ye buyurun dedi. Sandalyeye oturdu. Bize de buyurun dedi. Biz de İbrahim Efendi'nin alt tarafındaki sandalyeye oturduk. Lâkin İbrahim Efendi fakirden yana mütevecciihâne oturup tahrîrât-ı müşîrîyi Vali Paşa hazretlerine verdi. Vali Paşa tahriratı açtı.

"Dördüncü Ordu-yı Hümâyûn ruznamçeci memuru rif'atlû İbrahim Efendi'nin sıla için Dersaadet'e azimet edeceğinden maaş ve bedel tayinatından dolayı matlûbu olan on bin kuruş Trabzon emvâlinden tediyesi için sened-i mahsûs leffen takdim kılınmış" diye kıraat edip "Ruznamçeci efendi nerededir?" diye mumaileyh İbrahim Efendi'den sual buyurdular. İbrahim Efendi de "İşte efendim" diye fakiri gösterdi ise de Vali Paşa şöyle bir nîm nazar edip tekrar tahriratı okuyup "Canım efendim, ruznamçeci efendiyi sual ediyorum!" diye tekrar İbrahim Efendi'ye hitabında cevap olarak İbrahim Efendi fakiri gösterip "Efendim, ruznamçeci efendi hazretleri bu zattır. Kendileri dervîşândan olup derviş elbisesine ziyade muhabbet ettiğinden ve yol hâli dahi bu elbise ile bulunup huzûr-ı âlînize aceleten gelmesi cihetle bir vakit bulup hurcdan elbiselerini çıkarıp giyemediler" dedi. O zaman Vali Paşa hazretleri kemâl-i dikkatle fakire bakıp dedi ki "Huda hakkı için fevkalâde sıkıldım, zira zât-ı âlîlerini bilemediğimden kıyam ve ihtiramdan kusur olundu. Rica ederim böyle elbise ile gezmeyiniz. Cümlemiz derviş-mizâcız. Bu elbisenin dervişliğe [435] ne zararı vardır?" buyurdular ve pek çok iltifat ettiler, yanlarına aldılar. Derakap defterdar efendiyi celp ile emirnâme-i müşîri ve sened-i mahsûs verip derhâl gümrüğe havale ilmühaberi yazdırdılar. Lâkin fakir de Vali Paşa hazretlerinden fevkalâde sıkıldım. Ne çare ki küstahlık oldu. Ne hâl ise fakir de biraz özürler serd ü beyan ettim.

Oradan doğruca gümrüğe gidip hemen akçeleri alıp o gün ba'de'l-asr vapura râkiben müteveccih-i İstanbul oldum. Gerçi mumaileyh İbrahim Efendi'nin hanesinde misafir olarak zevk u muhabbetlerine halel getirmedim ise de Vali Paşa hazretlerinin keyfini bozdum. Fakir oradan hareket ettikten sonra Vali Paşa hazretleri keyfiyeti ve kendisinin fevkalâde muztarip olduğunu Müşir Paşa hazretlerine yazmışlar. Hâsılı müddet hitamıyla avdette Müşir Paşa

hazretleri ahvali hikâye buyurdular. Bunu Hazret-i Mürşid-i A'zam efendimize dahi hikâye tarikiyle söylemiş olduklarından Hazret-i Mürşid-i Ekrem efendimiz dahi "Vali Paşa hikâyesi nasıl oldu?" diye sual buyurdular. Fakir de tamamıyla arz ettim. Hazret-i Mürşid-i A'zam efendimiz buyurdular ki "Evet fes, setre, pantolonun dervişliğe zararı olmadığı gibi, böyle sarık sarmanın dahi askerliğe zararı yoktur demeliydiniz" diye fakire itap ettiler. Fesubhânallâh, hikmet-i rabbânî o tarihten bir müddetçik sonra irâde-i pâdişâhî taalluk ederek cümle askerler başlarına sarık sardılar. O zaman İzzet Paşa hazretleri ne tarafta olduğunu bilemedim. Eğer bilsem idi, mahsus kâğıt yazıp lâtife yollu diyecek idim ki "Fakir, erenlerin çavuşuyum. O vakit bize sarık sardırmaları askerin sarık saracağına işaret imiş" diyecektim. Lâkin buna da lüzum yoktur diye tecessüs ve taharri etmedim. İşte bu iş de yani askerin böyle sarık sarmasıyla Cenâb-ı Gavs-ı A'zamî'nin teveccüh-i mürşidâneleridir ki bakın sarığın askerliğe zararı var mıymış işaret-i ma'nevîsidir.

İşte oradan emnen ve sâlimen İstanbul'a vâsıl olup o zaman Hâlet Bey hazretleri mes'ele-i mâziyenin muhasebâtını rüyet etmek üzere maliyede küşat olunan komisyon reisi olmakla validemin ve akrabâ-yı ta'allukâtın ziyaretinden sonra müşarünileyh Hâlet Beyefendi hazretlerine yüz sürüp Hazret-i Mürşid-i A'zam efendimizin selâmları tebliğ olundu. Hâlet Bey hazretleri habersizce öyle fakiri hemen görünce [435] aklı başından gidercesine odanın ortasına kadar koşup boynuma sarılıp iki gözlerimden öpüp ağlamaya başladı. Zaten fakirin dahi muhabbeti fevkalâde olmakla birlikte bir hayli ağlaşıp Hazret-i Mürşid-i Ekrem efendimizin muhabbetlerinden bahs ü hikâyeye başlandı.

Hazret-i şeyh efendimizin fakire iradeleri şöyle idi ki Hâlet Beyefendi ile beraberce Erzurumî Şeyh Hüseyin Efendi hazretlerinin ziyaretlerine gidilip taraf-ı hazretten selâm-ı mahsûs ihdâ ve takdim olunmasını ve oradan Eyüp'te mecâzib-i ilâhiyyeden Hâşim Baba efendi hazretlerinin ziyaretlerine gidip lâkin kendisi âlem-i hayret ve cezbede olmasıyla herkes ile kelâm etmez, ancak huzurlarında oturup ne söyler ise istima edilmesini ve ellerini öptürmek menfuru olduğundan öpmeyi kasd edilmemesini tembih ve buna dair bazı şeyler irade buyurmuş olmalarıyla bunları Hâlet Beyefendi hazretlerine arz u beyan ettim. Hâlet Bey: "Artık avdetinize kadar bir yere gitmeye ruhsat yoktur; birlikteyiz" diye ziyadesiyle rica ettiklerinden zarurî dâ'ire-i âlîlerinde ikamet olundu. Ancak gündüzleri ara sıra validemin ziyaretlerine gidilip yol tedariki hazırlanır idi. Ertesi günü müşarünileyh Hâlet Beyefendi hazretleri fakiri arabasına alıp birlikte Şeyh Hüseyin Efendi hazretlerinin ziyaretlerine gidildi. Şeyh efendinin konakları Ayasofya Câmi'-i şerîfi ittisalinde ve yol üzerinde bir büyük konak idi. Mezkûr konak Sultan Abdülmecid hazretlerinin ikballerinden bir ikbale olan teveccühât-ı mürşidâneleri eseriyle ikbal tarafından alınıp kendisine verilmiş idi.

Hikâyesi şöyledir ki padişahın bu ikbale alâkası olup her nasılsa bir şeyden dolayı bir vakit kendisinden soğumuş olmasıyla ikbal tekrar kendisini sevdirmek için hocalara şuraya buraya düşmüş, bir fayda görmemiş. O zaman Şeyh Hüseyin Efendi hazretleri Dersaadet'e henüz gelmiş ve Süleymaniye tarafında

bir zatın konağında misafir imiş. Bunu haber alıp Erzurum'dan bir büyük meşâyıhtan bir zat gelmiş diyerek bilvasıta ikbal oraya gitmiş ve keyfiyet, müşarünileyh şeyh efendi hazretlerine arz olunmuş. Cevabında: "Biz öyle muska yazar okur üfler şeyhlerden değiliz; bir kalender [436] fakir bir dervişiz" diyerek kabul buyurmamışlar. Be-tekrâr konak sahibi tarafından ısrar ve rica olunması üzerine kabul buyurup ikbali huzurlarına celp etmişler. Şöyle buyurmuşlar ki "Biz öyle muska bilmeyiz; ancak bizimki bir nazardır. Haydi gidin saraya, zât-ı şâhâne şimdi sizi arıyor" demesi üzerine hatun bu sözden bir şey anlamayıp oradan kalkıp saraya gider iken yolda baltacılar her biri birer hayvan üzerinde süratle istikbal edip "Aman efendim, zât-ı şâhâne acele sizi sual ediyormuş" diyerek süratle saraya gelip huzûr-ı şâhâneye çıkıp eski alâkanın üzerine on misli daha zammolmuş bir muhabbet ve alâka müşahede etmesiyle hemen ertesi günü ikbal, tekrar huzûr-ı hazret-i şeyhe gelip ayaklarına kapanıp istirham ve niyaz ile Ayasofya'daki konağı alıp hazret-i şeyhe vermişler.

Müşarünileyh Şeyh Hüseyin Efendi hazretlerinin daha çok ve uzun hikâyeleri vardır. Kendileri tarîkat-i aliyye-i Kâdiriyyeden ve evliyâ-yı kirâmdan kalender-meşreb sultan bir aziz idi. Ve kimse bunun meşreb ü rengini anlamamıştır.

Velhâsıl Defterdar Hâlet Beyefendi ile alessabah konaklarına gittim. Alt katta bir ufak odada oturuyorlar. Kendisi ufak bir erkân minderinde oturuyor. Yukarı minder baştan başa her cinsten dolmuştur. Yani paşa mazulü, yeniçeri eskisi, Bektaşî fukarası, hoca efendi, kalenderân zümresi sefîne-i Nuh gibidir. Hâlet Beyefendi'yi görünce Şeyh Hüseyin Efendi: "Maşallah erenlerim, buyurun!" diye kıyam ve istikbal edip öpüştüler. Fakir de ellerini öpüp "Maşallah bizim Ruznamçeci Baba ne vakit gelmişler" diye hâl ve hatır sual ederek yukarı minder üzerinde yer olmadığından, beyefendi şöyle minderin kenarına oturdular. Fakir de onların yanında ve Şeyh Hüseyin Efendi karşısında ufak erkân minderi üzerine oturdum. İşte Şeyh Hüseyin Efendi tatlı tatlı muhabbet ediyor, fakir de şöyle hayran sergerdân dalıp dinliyorum. Şeyh Hüseyin Efendi'nin başındaki sarık gayr-ı muntazam ve abanın yakası bir tarafa gitmiş, bağrı açık saçık bir perişan hâlde oturuyor.

Her nasılsa fakirin gönlüme bir hatıra geldi. Şöyle ki bizim Mürşid-i A'zam efendimiz hazretlerinin ahvâl-i âlîleriyle [438] muvazene edip pek çok fark buldum. İşte şu hatıra gönlüme şimşek gibi çakar çakmaz, müşarünileyh Şeyh Hüseyin Efendi hazretleri muhabbette iken, fakire teveccüh edip "Erenlerim, bizim hâlimiz malûmdur ya, şeyh efendimiz hazretlerine mektup yazmaya vaktimiz olamaz. Avdetinizde görüşülemez ise mahsus mahsus selâm dualar edip ellerini öperim. Bize öyle âmâlar ile yani körler ile mektup göndermesinler, rica ederim!" demesi üzerine, Hâlet Beyefendi hazretlerinin irfanları acayip, derhâl ayaklarıyla fakiri dürtüp hemen acele şeyh efendiyi karşılayıp "Aman efendim, af buyurursunuz, bazı öyle kusurumuz olur!" dedi. Fakir de derhâl kendimi topladım. Müşarünileyh Şeyh Hüseyin Efendi tebessüm edip "Yok yok o manaya değildir, sahih geçen gün bir Bağdatlı âmâ ile bir emirnamelerini aldım. Lâkin o

kör bir fakirdir. Israr eder ki bana şuradan buradan para iste. Biz de cevabında: 'Oğlum, biz öyle sâillik edemeyiz, Hak erenler gönderir ise veririz' dedim. Onun için şimdi hatırıma geldi de, Baba Ruznamçeci efendiye onu tembih ediyorum" buyurdular.

Filhakika bu tarihten bir ay mukaddem fakir de Erzincan'da iken Bağdatlı fakir âmâ bir derviş gelip Hazret-i Şeyh-i A'zam efendimizden tahrirat talep ettiler. Onlar da fakire emredip müşarünileyh Şeyh Hüseyin Efendi'ye bir tahrirat yazılmış idi. Lâkin ne tuhaf oldu! Hem zâhirde ve hem bâtında iş birbirine muvafakat etti. Azizim, bir kere mülâhaza buyurun ki ehlullâh efendilerimizin ahvali ve işârâtı ve rumûzâtı ne acîbdir ve ne suretle insanı mahcup ederler ve nasıl zemin ü zaman ile kusurunu yüzüne çarparlar.

Oradan Hâlet Beyefendimiz ile beraber kalkıp Hazret-i Şeyh Hüseyin Efendi'nin ellerini öpüp sokak kapısından taşra çıkar çıkmaz Hâlet Beyefendi buyurdular ki "Erenler, ne yaptınız? Niçin öyle ettiniz? Bunlar bizim Hazret-i Mürşid-i A'zam efendimiz hazretleri gibi değildirler. Bunlar kalenderândırlar; adamın kusurunu hemen yüzüne çarparlar!" dedi. Fakir cevabımda: "Beyefendi, bir kusurdur oldu, elimde değildi, gönlümü tutamadım, öyle bir hatıra geldi" dedim. Ne ise istiğfar ettim. Oradan [439] beyefendi hazretleri mahall-i me'mûriyyetine gitti.

Fakir de doğruca Eyyûb-i Ensârî radıyallâhu anhu efendimizin ziyaretleriyle bir de Hâşim Baba hazretlerini ziyaret etmek niyet-i hayriyyesiyle Eyüp'e gittim. Hazret-i Eyyûb-i Ensârî radıyallâhu anhu efendimiz hazretlerini ziyaret ettikten sonra Hâşim Baba Efendi hazretlerini sual ettim. Hâne-i sa'âdetleri Câmi'-i şerîfe muttasıl olduğunu haber verdiler. "Lâkin herkes kendi kendine yanına gidemez. Kendisine mensup orada Hacı Râik Efendi vardır; onu bulup onlar sizi huzuruna götürürler" dediler. Derhâl o zatı buldum. Mürşid-i a'zam efendimizin selâmlarını söyledim. Memnun olup fakiri alıp huzûr-ı Hazret-i Hâşim'e götürdüler.

Müşarünileyh hazretleri orta boylu, tıknazca bir zât-ı âlî-kadrdir. Saç ve sakalı ak pak olmuş; hatta kaşları dahi gayet uzamış ve ak olmuş, âdeta gözlerini örtmüş. Vech-i şerîfi bedr-i münîr gibidir. Hacı Râik Efendi'nin vermiş olduğu malûmat üzerine hareket olunup şöyle bir kenarda oturdum. Hacı Râik Efendi tarafımızdan tercüman olup Mürşid-i A'zam efendimizin selâm ve dualarını arz etti ve fakirin onlara mensup olduğumu söyledi. Bir müddet sonra cevap olarak Hâşim Baba Efendi hazretleri şöyle buyurdu ki "Erzincan kalesinin alt tarafında büyük büyük karpuzlar olur." "Evet efendim" dedim. Sonra bu rumuzu Erzincan'a avdetimde hazret-i şeyh efendimize arz ile neye işaret olduğunu sual ettim. Buyurdular ki Hazret-i Pîr Mehmed Vehbî Hayyât hazretlerine işarettir ki onu söylemişler. Çünkü Hazret-i Pîr efendimizin türbe-i sa'âdetleri kalenin alt tarafında kabristandadır. Ondan sonra Hâşim Baba Efendi hazretleri bir müddet daha durup yine buyurdular ki "On iki sene Hazret-i Risâlet-penâh efendimiz hazretlerinin huzurlarında mermer taş üzerinde oturdum. Bakayım senin kaşlarına" diye fakire hitap ve kaşlarıma

nazar edip "Ha senin kaşlarında ufak kuşlar yuva yapmış! Bak benim kaşlarıma kargalar yuva yapmış!" diye irade buyurdular. Fakir yalnız huzurlarında rabıta ve teveccühte durdum, asla kelâm söylemeye muktedir olamadım. Sonra Hacı Râik Efendi işaret edip huzurlarından kan ter içinde çıktım. İşte bu rumûzâtı dahi Erzincan'da hazret-i şeyh efendimize arz ettim [440] ise de bunun için bir şey buyurmadılar, yalnız tebessüm ettiler. Daha fakir de tekrar edemedim.

Muahharen olunan tahkikata göre o zaman Dersaadet'in kutbiyeti bu zât-ı âlî-kadrde imiş. Hatta Sadr-ı esbak Reşid Paşa hazretlerini bu zat tutar imiş. Dediler ki "Reşid Paşa'nın pek birinci parlak zamanı idi." Ve yine olunan tahkikatta Şehzadebaşı'nda Direklerarası'nın arkasındaki ve kahve dükkânı ittisalindeki medresede o zaman ulemadan ve mazinneden bir zat oturur idi. İsmine İmâm-ı A'zam derler idi. Bu zat nakil buyurdu ki "Bir gece âlem-i ma'nâda bir sahrada bulundum. Gördüm ki o sahranın ortasında bir güruh dervîşân halka olmuş otururlar. Yanlarına yakın oldum. Bana bir dehşet arız oldu. Halkada oturanların birisine sual ettim "Bunlar kimlerdir?" dedim. Dedi ki "Sen buraya nasıl geldin? Bu meclis, meclis-i butûndur. Kâffe-i mu'âmelât-ı zâhir ü bâtın bu mecliste icra olunur." "Aman!" dedim, "Şu Sadrazam Reşid Paşa'nın yüzünden bu dîn-i mübîn gayet zafiyet peyda etmiştir. Bunun bir çaresine bakılsa!" Cevabında o derviş dedi ki "Benim elimden gelmez. Ancak şu karşıda oturan zat, bu meclisin reisi olup ona arz edersiniz" dedi. "Benim buradan hareket etmeye kuvvetim yoktur, rica ederim siz arz edin" demiş. Derviş demiş ki "Biraz sabret, bir iş müzakere olunuyor, sonra arz ederim." Badehu o derviş, meclise hitaben "Sadrazam Reşid Paşa'yı istemiyorlar" demiş. Cümlesi tasdik etmişler. Ancak Reîs-i Meclis bulunan zat tarafından cevap olarak: "Evet biz de biliyoruz, lâkin ne çare ki daha onun eliyle görülecek işler vardır, tamam olmadıkça olamaz" buyurmuşlar. İmâm-ı A'zam der ki "Bu sözden muztarip olarak uyandım. Gördüm ki rüyadır, sonra yani bir sene sonra yetmiş tarihinde [1853-54] Rusya muharebesi açıldı. Filhakika Reşid Paşa'nın eliyle İngiliz, Fransız askeri ve donanması gelip bize yardım ettiler ve kimsenin burnu kanamadan yine avdet ettiler. İşte Reşid Paşa'nın memuriyeti bu imiş, gördüm" dedi.

[441] İşte efendim, Hâşim Baba da o meclis azasından veyahut kutbiyeti cihetle belki Reîs-i Meclis o imiş. Bu abd-i âsî de çok kutb-ı ârifîn gördü, lâkin hidâyet-i rabbânî olmadıkça kutb-ı ârifîn insana ne yapsın? Böyle gömgök bakır kaldık. Ya Rabbi hidayet ve ihsan ü inayet senindir. Bu müşahede olunan ve meclis-i kudsiyyeleriyle müşerref olunan sâdât-ı kirâm hazerâtı hürmetine bu İbrahim-i âsî kulunun kusurlarını af ve mağfiret eyle, ma'a cemî'i'l-mü'minîn yâ erhame'r-râhimîn, amin, amin bi-câh-i seyyidi'l-mürselîn. Yâ rab be-ibâdât-ı Resûlu's-sakaleyn, yâ rab be-gazâ-kunende-i Bedr u Huneyn, isyân-ı merâ dunîm kun der-Arasât. Nısfeş be-Hasen bahş u nısfeş be-Huseyn. el-Meded el-meded yâ imâmeyn-i humâmeyn-i kâmileyn-i fâzileyn-i âlimeyn-i âmileyn.[877]

877 Ya rabbi, insanların ve cinlerin peygamberinin ibadetleri için, Bedir ve Huneyn gazilerinin hakkı için Arasat'ta günahlarımı iki parça et. Yarısını Hasan için, diğer yarısını Hüseyin için affet. Medet, medet ey uğurlu, kâmil, fazıl, âlim ve âmil imamlar!

MENKABE-İ CENÂB-I İMÂM HASAN VE İMÂM HÜSEYİN -RADIYALLÂHU ANHUMÂ-

İmam Hasan ve İmam Hüseyin radıyallâhu ta'âlâ anhumâ efendimiz hazretlerinin uluvv-ı şân ve kadr-i menzilet-i sa'âdetleri eğerçi yazılmak lâzım gelse, kalem âciz kalır. Ancak bir menkabe-i mübâreke-i âlîlerini nakl ü hikâye edeyim de artık oradan imâmeyn-i hümâmeyn efendilerimiz hazerâtının indallâhda olan kadr ü kıymet ve menzilet-i sa'âdetleri oradan malûm olur. İmam Hasan ve İmam Hüseyin radıyallâhu ta'âlâ anhumâ efendimiz hazretlerinin sabâvet zamanlarında Mekke-i mükerreme'nin etrafını temaşa için ikisi el ele tutup gezer iken, Ebû Cehil'in iki oğlu bir deveye binmişler, rast geldiler. İmâmeyn efendimize dediler ki "Siz dersiniz ki bizim babamız İmam Ali ve atamız Hazret-i Muhammed; niçin bizim gibi deveniz yoktur? Siz yayan gezersiniz, biz böyle deve ile gezeriz" dediler. Bu sözden cenâb-ı imâmeyn efendilerimiz gayet mahzun olup Mescid-i sa'âdet'e avdet buyurdular. Cenâb-ı Risâlet-penâh efendimiz hazretleri buyurdular ki "Niçin mahzun duruyorsunuz, acaba birisi size bir şey mi söyledi?" buyurunca, imâmeyn efendimiz hazerâtı vukuatı hikâye buyurdular. O zaman Cenâb-ı Resûl-i Ekrem sallallâhu ta'âlâ aleyhi ve sellem efendimiz hazretleri [442] buyurdular ki "Ben deve olayım size, gelin benim üzerime binin" diye hâne-i sa'âdette deve gibi dest-i risâlet-penâhîlerini yere koyup İmam Hasan ve İmam Hüseyin efendilerimizi üzerine alıp hareket buyurdular ve "Nasıl deveniz iyi mi?" diye sual buyurur idiler. Bunlar dediler ki "Onların devesi iki tarafa hâf hâf ediyordu, siz de öyle etsenize" demeleri üzerine sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz hazretleri sağ taraflarına re's-i sa'âdetlerini döndürüp af buyurdular. İşte o an ve saatte Hazret-i Cebrail aleyhisselâm öyle süratle nazil oldular ki hiç böyle süratle nazil olmamışlar idi. Hemen Cenâb-ı Resûl-i Ekrem efendimiz hazretlerinin re's-i sa'âdetlerini tutup buyurdular ki "Ya Resûlallâh, Cenâb-ı Hak sana selâm ediyor, habibim, sağ tarafına af demesiyle kâffe-i usât-ı mü'minîni affettim, cehennemden azat ettim. Eğerçi sol tarafına dahi af der ise, küffarı dahi cehennemden azat edip cehennem iptal olacaktır. Süratle beni gönderdi ki solunuza re's-i sa'âdetinizi döndürüp af buyurmayasınız". O zaman Cenâb-ı Resûl-i Ekrem efendimiz hazretleri pek çok Cenâb-ı Hakk'a hamd ü senalar edip imâmeyn efendilerimizi üzerlerinden indirip bu ni'met-i gayr-ı mütenâhiye onların sayesinde olduğundan pek çok sevip öptüler ve pek çok teşekkürler ettiler.

İşte azizim bu menâkıb-ı şerîfi Bayburtlu meşâyıh-ı ümmîden İrşâdî Baba'nın nazma getirip söylediğinden teberrüken buraya dahi aynen derc olunmuştur. Bu bapta fakire bir dua ve fatiha okumanızı istirham ederim:

Haberde vârid olmuştur
Dürüst nakl içre râvîden
Gel al bu kıssadan hisse
Olup pervâne şem'e yan

Hüseyn ile Hasan bir gün
Tufûliyet zamanında
Haremden taşra çıktılar
Ediben Mekke'yi seyrân

Ebû Cehil'in iki oğlu
Gelip önlerine râst
İkisi bir deve üzerinde
Gelirler iblîse akrân

Dediler ya Hasan dersin
Bizim dîndir kamudan yek
Var ise tanrınız sizin
Niçin vermez size rükbân

Sizin yoktur deveniz kim
Olasız üstüne râkib [443]
Bizimdir mâl ile devlet
Bizimdir kasrıla eyvân

Bize olmuş cihân ni'met
Size olmuş cihân mihnet
Bize olmuş cihân cennet
Size olmuş cihân zindân

Dediler bu fenâ içre
Yıkıp mâlı nideriz biz
Anamız Fâtıma Zehrâ
Atamızdır Ali arslan

Çekip seyfin gelir lâbüd
Hübel Lât'ınıza bir gün
Hem odur Haydar-ı kerrâr
Hem odur kâtil-i ruhbân

Be-gâyet oldular mahzûn
Bu sözden o iki masûm
Edip avdet geri onlar
Gelip yerlerine o hân

Buyurdu hâce-i kevneyn
Nedendir kalbiniz mahzûn
Size kim kıldı rencîde
Sizi darb etti mi ihvân

Dediler yâ Resûlallâh
Ebû Cehl'in iki oğlu
Birisi İkrime adlu
Gezerler Mekke'yi ferhân

Dedi bizler deve üzre
Ederiz âlemi seyyâr
Ki siz derviş piyâdesiz
Çekersiz derd ile hicrân

Bize çok serzeniş kıldı
Fakirane gezersiz der
Kıssayı tamam bir bir
İşitince nebî zî-şân

Dedi Hakk'a niyaz etsem
Uhud dağını altın kıl
Sözüm dönmez idi geri
Ederdi dürrile mercân

Gelenler hep gelip gitti
Birine kalmadı dünyâ
Kelâmında buyurdu Hak
Ki kullu men aleyhâ fân

Kimisi geldi sevdi hâl
Kimi kaddini kıldı zâl
Kimisi geldi sevdi mâl
Hani Kârûn ile Hâmân

Kimi gelip sevip mahbûb
Kimi geldi sevip mansûb
Hani Eyyûb hani Ya'kûb
Hani o Yûsuf-ı Ken'ân

Ki siz kurretü'l-aynsız
Sizindir selsebîl-i tesnîm
Sizindir nahlile tûbâ
Sizindir cennet-i rıdvân

O yola uğraşır herkes
Size tekîd durur bu ders
Sizindir cennetü'l-firdevs
Sizindir hûrile gılmân

Yarın kâfirleri oda
Getirince zebânîler
Sanem dediği putları
Olamaz derdine dermân

Birisi merhamet etmez [444]
Husûsâ kim Ebû Cehl'e
Sakar olur cehennemde
Müheyyâdır nice su'bân

Gör o sultân-ı kevneyni
Nice onu tutar nefsin
Kulak vur kim ne veçhile
Eder hâtırların şâdân

Dedi beni deve edin
Binin arkamın üstüne
Bu sırda vardır elbet
Mu'allâ hikmet-i yezdân

Biri bindi omuzuna
Biri bindi miyânına
Sevinip sarılıp onlar
Olup hâtırları handân

İkisinin arasında
Nübüvvet mührü kalmıştı
Melâikler durup seyre
Felekte oldular hayrân

Dediler yâ resûlallâh
Deve gibi sen etmezsin
Sağına soluna af af
Ederdi sanasın gazbân

Yemîne dönüp bir kez
Dedi af eylegil yâ rab
Yesârına döner iken
Erişti Cebrâîl o ân

Dedi kim yâ Muhammed sen
Soluna dönme epsem ol
Kemâl-i fazl u lutfundan
Selâm kıldı sana Hannân

Yemîne deyince af sen
Zaîf ümmetini Mevlâ
Esirgeyip cehennemden
Sana bahş eyledi Mennân

Yesârına dönüp şâyet
Deseydin bir kezin af sen
Cehennemlerde yanmazdı
Ne kâfirler ne hod şeytân

O ulyâda bu süflâda
Hakk'ın efdal kulu sensin
Ki sensin sâhibü'l-kevser
Ki sensin sâhibü'l-furkân

Yarın sâhib-livâ sensin
Kamu derde devâ sensin
Ki halka pîşvâ sensin
Kabirden kalkıcak uryân

Bilir misin bu tebşîrde
İki veçhile manâ var
Biri bâtın biri zâhir
Görüp onu bilir irfân

Ki câhiller işitiben
Verip zâhirine manâ
Ukûlü eylemez idrâk
Ne yol bilir ne hod erkân

Onun ümmetiyiz derler
Efendimiz yarın bizi
Ricâ edip diler Hak'tan
Bize göstermez o nîrân

Şunu fikir etmez hergiz
Ona kâfir de ümmettir
Velâkin fâide verip
Erişmez rahmet-i Rahmân [445]

Bizim fi'limize göre
Yarın rûz-ı kıyâmette
Bize der mi acep ümmet
Bize der mi acep insân

Kimisinde diyânet yok
Kimisinde kanâat yok
Yedi başlı deve benzer
Açıp ağzın olup ervan

Geçip hep mâsivâdan sen
Cihâna bakma İrşâdî
Kelâmında buyurdu kim
Zevâtâ kulluhum efnân

İşte bu zât-ı âlî de evliyâ-yı kirâmdan ümmî bir zat olup ruhu için el-Fâtiha.

Gelelim biz bahsimize. Akşam Hâlet Beyefendimize Hâşim Baba'nın ahvalini ve eylediği sual ve cevabı ifade ettim. "Aman gelecek cuma beraber gidelim" buyurdular. Sonra müşarünileyh ile dahi birlikte gidip ziyaret ettim. Lâkin bu ziyarette Hâlet Bey ile fakir yanlarına gidemeyip oturdukları odaya karşı diğer odada oturup yalnız o odadan kendisine nâzır olur idik. O gün cuma günü idi. Müşarünileyh Hâşim Baba asla ve kat'â kelâm etmedi. Ancak "Aman Rabbim!" deyip secde eder, kalkar yine "Aman Rabbim!" deyip secde eder. Velhâsıl işi bu idi. Artık odasının eşiğini öpüp oradan avdet ettik. Ama beyefendi, fakir deryâ-yı hayret ve ummân-ı aşk u muhabbette idik. Bir zaman akılsız kaldık.

Süt biraderim Ahmed Bey o zaman ikinci mabeynci olmuş idi. Bir iki kere de onun konağına gittim validemin hatırı için. Mîr-i mûmâileyh, Sultan Abdülmecid hazretlerinin pek sevgilisi idi. Artık takım daire fevkalâdedir. Lâkin ne kadar olsa, âlem-i beşeriyyet. Ahmed Bey'in o hâli fakire bir derece tesir etmiş mi ne olmuş ki Erzincan'a avdetimde Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimize cümle maruzatımdan birisi de süt biraderimin ahvalini arz ettim. Buyurdular ki "Ne ola, baksana Abdülmecid diyorsun, yani Mecîd olan Cenâb-ı Hakk'ın kuludur, ona kul olmuş; yani kulun kulu olmuş demektir. Siz himmet buyurun, Mecîd'in kulu olasız" buyurdular. İşbu nutk-ı sa'âdet sayesinde o hâlde gönlümde bir başka hâl ve tecelli zuhuruyla oraya olan meyil ve muhabbet munkatı' oldu.

Sonra mumaileyh Ahmed Bey birinci mabeynci oldu ve bunun serkurenâlığı zamanında [446] Sultan Abdülmecid Efendimiz irtihâl-i dâr-ı beka etmesiyle mîr-i mûmâileyh dört bin kuruş maaş ile tekaüden çerağ buyurulup muahharen süt biraderim Ahmed Bey de vefat etmiştir. Bunun mahdumları o vakit mekteb-i idâdîde idi. Bilemem ki muahharen ne oldular. Asla bir haber alamadım. Fakir de pek çok tecessüs ve taharri etmedim.

Velhâsıl müddet-i iznim yaklaşmaya başladı. Getirmiş olduğum akçe ile onu validemin nikâh ve nafakası ve pederimin borçlarını verip validemi alıp Erzincan'a avdet eyledim. Ve hikmet-i rabbânî tamam kırk beşinci günü vâsıl-ı Erzincan olunup "Böyle günü gününe gelmek, bu da hazret-i şeyhin kerâmâtıdır" dediler.

Müşarünileyh Hâlet Bey hazretlerinin Cenâb-ı Gavs-ı A'zam efendimize fakir ile göndermiş oldukları mektubu her kim okursa ağlamamak mümkün değildir. Bu mektupta zât-ı mürşid-i ekrem efendimiz hazretlerini İstanbul'a davet buyurmuşlardır. Lâkin ne kadar tazim ü tekrîm ile davettir ve ne kadar gönüller açıcı sûzişli sözler arz olunmuştur tarif olunamaz. Zira müşarünileyh Hâlet Beyefendi hazretleri birinci addolunur münşi kâtip idi. Yani kalemine uyar yoktur desem kizb değildir. Cenâb-ı Gavs-ı Ekrem hazretleri bu mektuptan gayet memnun oldular ve pek çok gülüp "Baba Ruznamçeci İstanbul'a gitti, bize kılavuz oldu. Şimdi de bizi istiyorlar" buyurdular.

Bu fakir zaten Mürşid-i A'zam efendimizin çavuşu olduğumu bilirdim. Çünkü müşarünileyh efendimiz hazretleri ma'a-ihvan her zaman köylere davet olunup ara sıra fakiri de alıp beraberce götürürler idi. Bir kere dahi Cimin[878] karyesine gittik. Mezkûr karyenin bağ ve bahçeleri pek çok olup âdeta köy bahçeler içinde kaybolmuştur. Bu bağ ve bahçelerin arasından ihvanın hanelerine ve diğer köylere gider iken, bir gün fakir, Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimizin önüne düşüp Derviş İsmail Efendi dahi beraberce gider iken, ellerimizde birer değnek olup değnekleri, süvari askeri gibi tabanca ittihazıyla şöyle hayvanın gâşiyesinin önüne dayayıp güya müşîrân-ı izâm hazerâtının önünde giden emir çavuşları [447] gibi kendimizi farz ederek ve buna dair rumûzât ile İsmail Efendi ile konuşarak ve pür-aşk u şevk olarak gider iken bizim böyle kurmuş olduğumuz hâlâttan (hâlât tabir ettim, lâkin bu hâlât öyle ehl-i dünyânın hâlâtına benzemez) Hazret-i Mürşid-i Ekrem efendimiz haberdar olup arkamızdan kendilerine mahsus olan bir kahkaha ile gülüp "Cezâkallâhu hayren kesîren!"[879] buyurdular. O zaman biz de kendilerine manevî çavuş olmaklığımızı Hak erenlerden rica ve niyaz ettik. Bu arz-ı hâlimize müsaade buyrulduğu dahi manevî bizlere işaret olunmuştur. İşte o zamandan beri Cenâb-ı Gavs-ı A'zam efendimizin çavuşluğu ile iftihar ederdim. Lâkin erenlerin çavuşluğu böyle zâhirde olan çavuşluk gibi değildir; pek büyük bir vazife ve memuriyettir. Bu da ehlinin malûmudur. Mu-

878 Erzincan merkez ilçesi Üzümlü bucağına bağlı bir köy, yeni ismi Üzümlü. *Köylerimiz*, s. 535, 630.

879 "Allah hayrını versin."

ahharen dahi aşçıdedelik unvân-ı âlîsi ihsan buyruldu. Bu unvân ise artık p büyük bir unvan olup tafsilâtı mahallinde arz olunur.

Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimiz, Hâlet Beyefendi'nin bu davetinden diğ bir manaya ve davete intikal ile hacc-ı şerîfe niyet buyurmuşlardır ki işte bu l rinci defadaki haclarıdır azizim.

BU FASIL CENÂB-I GAVS-I A'ZAMÎNİN HİCAZ'A TEŞRİFLERİYLE BU ASİYİ YERLERİNE KÂİM-MAKÂM BUYURDUKLARI HAKKINDADIR

Şimdi Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimizin böyle hacc-ı şerîfe teşrifleri şüyu bulunca artık ihvan ve ahali, beynine bir gulgule düştü. Yani herkeste bir mahzuniyet ve bir neşesizlik hâsıl oldu. Zira Hazret-i Şeyh-i Ekrem efendimizin Erzincan'ın ruhu, hata ettim, hata ettim, on sekiz bin âlemin ruhudur, değil yalnız Erzincan'ın. Ancak makarr u mesken-i gavsiyyeleri, Erzincan'dır. Bu cihetle Erzincan'ın şeref ve meziyeti elbette başkadır. Evliyâullâhın vücutları bir mahalden ve bir yerden kaybola, elbette o kavme ve o diyara nice belâ ve kaza hâil ve nail [448] ola. Ama vücûd-ı şerîfleri ve himmet-i latîfleri ki bir kavimde hazır ola, onların hürmetine o diyardan nice beliyyât mündefi' ola. Nitekim hadîs-i kudsî, huccet-i kâtı' ve burhân-ı sâtı'dır. Kemâ kâle Resûlullâhi sallallâhu aleyhi ve sellem hâkiyen an rabbihi: "Kâlellâhu ta'âlâ: İzâ kâne'l-iştigâlu bî gâliben alâ abdî ce'altu hemmehu ve lezzetehu fî zikrî. [Fe-izâ ce'altu na'îmehu ve lezzetehu fî zikrî], aşikanî ve aşiktuhu. [Fe-izâ aşikanî ve aşiktuhu] refa'tu'l-hicâbe fîmâ beynî ve beynehu. [Ve sirtu me'âlimen beyne ayneyhi] lâ yeshû izâ sehe'n-nâsu, kelâmuhu kelâmu'l-enbiyâi, ulâike'l-abdâlu hakkan, ulâikellezîne in eredtu bi-ehli'l-arzi ukûbeten ev azâben zekertuhum fîhim fe-saraftuhu anhum"[880] buyurulmuştur azizim. Binaenaleyh bu asiye bazı kimse tarafından "Ne taraflısınız" diye sual edenlere "Erzincanlıyım" der idim. Çünkü vatan, insanın Cenâb-ı Hakk'a derece-i kurbiyeti hangi mahalde ise ona tabir ederler.

Velhâsıl günbegün tedârükât ilerileşmekte olduğu görülüp bu fakir ve asinin hâl-i perîşânı kaleme gelmez ve kâl ile beyan olunamaz bir hâle geldi. Bu da ehlinin malûmudur. Müşarünileyh efendimiz hazretinin hizmet-i devletlerinde bulunmak üzere ihvandan Erzincanlı Hâlid nam derviş gayet ehl-i muhabbet ve

---

880 "Yüce Allah şöyle buyurdu: Kul sürekli benimle meşgul olunca, ona beni zikretme hevesi ve lezzeti veririm. [Ona beni zikretme hevesi ve lezzeti verince] o da bana âşık olur ve ben de ona aşık olurum. [O bana âşık olup ben de ona âşık olunca] benimle onun arasındaki perdeyi kaldırırım, [ve gözlerinin önünde apaçık görünürüm.] İnsanlar gaflette iken o gaflette olmaz. Onun sözü peygamberlerin sözüdür. Onlar gerçek abdallardır. Yeryüzü sakinlerini cezalandırmak veya onlara azap etmek istediğimde işte onları dikkate alarak bundan vazgeçerim. *Hilyetu'l-evliyâ*, c. 6, s. 165. Burada "İzâ kâne'l-gâlibu alâ abdî el-iştigâlu bî ce'altu na'îmehu ve lezzetehu fî zikrî. Fe-izâ ce'altu na'îmehu ve lezzetehu fî zikrî aşikanî ve aşiktuhu. Fe-izâ aşikanî ve aşiktuhu refa'tu'l-hicâbe fîmâ beynî ve beynehu ve sirtu me'âlimen beyne ayneyhi lâ-yeshû izâ sehe'n-nâsu. Ulâike kelâmuhum kelâmu'l-enbiyâi, ulâike'l-ebtâlu hakkan. Ulâikellezîne izâ eredtu bi-ehli'l-arzi ukûbeten ve azâben zekertuhum fe-saraftu zâlike anhum" şeklinde mürsel kudsî hadis olarak yer almıştır.

efendimize fevkalâde muhib bir zat olup onu kabul ettiler ve beraberince götürdüler.

Müşarünileyh efendimizin telâmîzlerinden Dersiam Sıddık Efendi Hoca bir gün müşarünileyh efendimizin huzurlarında oturur iken efendimizin hacc-ı şerîfe teşrifleri müzakeresinde mumaileyh Sıddık Efendi'ye nîm nazar ile: "İstek edenler de arkadan yetişirler" buyurdular. O zaman anladım ki Hoca Sıddık Efendi dahi badehu gidecektir. Mumaileyh Sıddık Efendi, efendimizin fevkalâde yâr-ı gâr ve muhibb-i vefâdârı ve yolunda bi-hakkın can feda eder sadıkı idi. Hatta Rusya meselesinde dahi efendimizin leyl ü nehâr muhafazasında bulunmuştur. Ve şöyle hikâye ederdi ki mes'ele-i mezkûrede "Bir gün muharebeye giderdik. Hazret-i Mürşid-i A'zam efendimize manevî zuhur eden hâlât eseri olarak bizzat kendisini düşman askeri içine atıp yalın kılıç elinde etrafına Esedullâh-veş Zülfikâr ile saldırdığı ve o demde asker-i İslâm bozulup geriye firar ve ric'at etmekte olduğu ve müşarünileyh efendimizin etrafını küffar sarmaya başladığını görünce ben hemen [449] esbimi bir dehşetle Allah Allah diyerek sürmekle beraber hikmet-i rabbânî küffar, etrafından çekilip efendimiz hazretlerini asâkirin bozulup firar ve ric'at eylediğini haberdar edip bir takrib oradan çıkarıp zarurî avdete mecbur ettim. Ve o esnada efendimiz hazretlerinin süvâr olduğu esb yaralanıp kalmış olmasıyla derhâl kendi esbimi efendimize verip ben piyade olarak ve yanlarında koşarak öylece ordugâha ric'at ve avdet eyledik" dedi.

İşte böyle bir âşık-ı sâdık, gayet şeci bir sadîk idiler. Hazret-i Mürşid-i A'zam efendimizin teşriflerinden birkaç gün sonra onlar da yol tedarikine kıyam eylediler. Fakat kendisini fakr-ı hâli olup nakit mevcudu olmadığından köyde olan birkaç tarlasından bazısını fürûht etti. Fakir dedim ki "Ya hoca efendi, nakit mevcudunuz yoktur, niçin böyle tarla satıp gidiyorsunuz?" Cevabında dediler ki "Ah ah. biraderim, muradım Hazret-i Mürşid-i A'zam efendimizin sâye-i devletlerinde Cenâb-ı Resûl-i Ekrem sallallâhu ta'âlâ aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerinin bir lutuf ve iltifatlarına nail olmaktır. Çünkü bizim gibi perişan biçarelerin yüzüne kim bakar ve biz ne yüzle o makâm-ı ulyâya ve o huzûr-ı Hazret-i Risâlet-penâh'a çıkabiliriz? Belki bu sayede bir külâh kapmak mümkün olur" dedi. Filhakika külâh kapmış ve iltifat görmüş olduğunu muahharen avdetlerinde anladım.

Mumaileyh Hacı Sıddık Efendi şöyle hikâye buyurdular ki "Bir gün Cenâb-ı Mürşid-i Ekrem efendimiz hazretleri Medîne-i münevvere'de Cenâb-ı Risâlet-penâh efendimiz hazretlerine karşı bir köşede rabıta edip bilkülliye mahv olup kalmışlar idi, yani ruhsuz bir insan gibi olmuşlar idi. Ben de arkalarında büzülüp bir köşede murakabeye varmış idim. Bu hâlde iken, bir müddet sonra gördüm ki hücre-i sa'âdetin kapısı açılıp bir zat elinde bir büyük kâse doğruca getirip Hazret-i Mürşid-i A'zam efendimize takdim buyurdular. Onlar da kemâl-i ta'zîm ü tekrîm ile alıp o kâsedeki olan ne ise bilmiyorum, cümlesini içtiler. Gönlümden dedim ki "Ne olur a mübarek, bir parça dibinde bırak ki ben de içeyim!" Çünkü asla bir damla dahi bırakmadılar. Badehu o zat, kâseyi alıp hücre-i sa'âdete avdet ü ric'at buyurdular. Bir müddet sonra yine o zat elinde

kahve fincanı gibi bir ufak fincan ile çıkıp [450] doğruca bana getirdi. Hemen bin türlü tazim ü tekrîm ile alıp kemâl-i aşk u muhabbetle içtim ve bizim nasibimiz de bu kadarcık imiş diye Cenâb-ı Hakk'a çok hamd ü sena ve teşekkürler ettim. Bir müddet sonra murakabeden başımı kaldırdım. Gördüm ki Cenâb-ı Mürşid-i A'zam efendimiz yokturlar, mahall-i istirâhatlerine avdet buyurmuşlar. Fakir de kalkıp ikametgâh olan yerime gittim. İşte bu kadarcık nâil-i iltifat olduk" diye hikâye etmiştir.

Yine mumaileyh Hacı Sıddık Efendi Hoca'dan şöyle rivayet olunmuştur ki Medîne-i münevvere ahalisinden ve mazinneden ve büyük ulemadan bir zat, âlem-i ma'nâsında sallallâhu ta'âlâ aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerini görmüş. Sual etmiş ki "Ya Resûlallâh, ne tarafa teşrif buyurursunuz?" Ferman buyurmuşlar ki "Erzincanlı Fehmi Hoca Efendi gelmiş, ders okutuyorlar, onun dersine gidiyorum." İrâde-i Risâlet-penâhî üzerine hemen o zat uykudan uyanıp alessabah sokaklara düşüp herkesten hazreti sual etmeye başlayıp nihayet bulup mülâkat ederek keyfiyeti Hazret-i Mürşid-i A'zam efendimize beyan itmiş ise de müşarünileyh hazretlerinin zaten öteden beri âdet-i mürşidâneleri hiçbir şeyi kendilerine mal etmediklerinden o ulemanın gördüğü rüyayı tevil ile kendisinin malı olduğunu yani kendisine ait demek olduğunu beyan etmiştir diye böylece hikâye buyurdular.

Şimdi gelelim biz bahsimize. Vaktaki Mürşid-i A'zam efendimiz hazretlerinin Erzincan'dan hareketleri yakın oldu, acaba hatm-i hâcegân kıraatini kime ihale ve emr ü irade buyuracaklardır diye hulefânın cümlesinde bir telâş hâsıl oldu. Çünkü haftada iki gün yani pazartesi gecesiyle cuma gecesi bizzat kendileri hatm-i hâcegân kıraat ettirirlerdi. O gün ki sabahısı hareket buyuracaklardır, bahçe-i konak-ı âlîlerince veda edip o gece şehirde kalıp ertesi günü alessabah hareket etmek üzere şehre teşrif buyurdular. İşte cümle ihvan ve halifeler artık arkası önü sıra beraber bir tabur asker kadar veda için her nereye teşrif ederler ise beraber giderlerdi. Ancak bu asi fakir, dünya yıkılmış altında kalmış gibi tarif ü tavsif olunmaz bir hâl-i esef-iştimâl içinde kalıp firâk-ı aşk u muhabbet-i Hazret-i Sultân [451] Fehmi ile mecnûn-veş gündüzleri kaleme bir insan heyetinde heyulâ gibi gidip akşamları hâne-i fakîriye avdet ile yemez içmez, erkeklik dişilik yok, bir yer meleği olmuş idim.

O sene fakir şehirde Araplar Mahallesi'nde Hazret-i Mürşid-i Ekrem efendimizin ta'allukât-ı devletlerinden Ubeydullah Efendizade Hafız Efendi hazretlerinin konaklarında ikamet eder idim. Çünkü fakir, validemi alıp İstanbul'dan Erzincan'a avdetim köhne bahar idi. Evvelce arz olunduğu üzere o yaz bahçede Tekbastı Şerif Efendi'nin bahçesinde ikamet olunduğundan vaktaki şehre nakil olunmak lâzım geldi, bu defa evvelce ikamet olunan Beyzade Hacı İbrahim Efendi'nin konağından sarf-ı nazarla yine ta'allukât-ı mürşidânelerinden Hafız Efendi hazretleri ki pek büyüklerden ve mazinneden idi, Araplar Mahallesinde olan konaklarında ikame olunmasına efendimiz tarafından irade buyurulmakla, orada ikamet olunmuş idi. Mezkûr konak ise, şehrin bir kenarında Hazret-i Pîr Hayyât kuddise sırruhu'l-azîz efendimiz hazretlerinin türbe-i sa'âdetlerine o ka-

dar yakın idi ki nida olunsa türbe-i şerîften işitilir idi. Bu Hafız Efendi hazretlerinin bir biraderi dahi Bekir Efendi hazretleri idi ki mukaddemce arz u beyan olunan Ahmed Efendi'nin peder-i âlîleridir. Hafız Efendi hazretlerinin mahdumu dahi Mehmed Âsım Efendi olup mumaileyh bir hayli müddet kalemde refâkat-i âcizîde müstahdem olarak sonra tefeyyüz edip şimdi Dördüncü Ordu-yı Hümâyûn aklâmında mümeyyiz olmuştur. İşte Araplar mahallesindeki sâlifü'l-beyân Hafız Efendi hazretlerinin hanesine nakil olunduğu cihetle artık kurbiyet münasebetiyle Hazret-i Pîr efendimizin türbe-i sa'âdetlerinden ebedî ayrılmaz idim.

Velhâsıl Cenâb-ı Mürşid-i A'zam efendimiz hulefâ-yı kirâma ve ihvân-ı bâsefâya şöyle irade buyurmuşlar ki akşam üzeri türbe-i sa'âdete teşrif edip yatsıya kadar yalnızca orada kalıp yatsı vakti fakirhaneye gelip karşımızdaki Câmi'-i şerîfte hatm-i hâcegân kıraat olunarak hatm-i hâceye dahi orada veda edeceklerdir. Bunun üzerine herkes hanelerine avdet ve ric'at ile hazret-i sultân-ı aşk efendimiz dahi akşam ezanına yarım saat kalarak fakirhaneye teşrif ve aşk u muhabbetimiz ile nasılsın kılıklı işaret [452] ve rumuzu ile âşık-ı bîçâresine iltifat buyurup keyfiyeti fakire dahi o veçhile irade ve ferman buyurarak oradan yalnızca türbe-i sa'âdete teşrif buyurmuşlardır.

İşte yatsı karîb olup herkes mahallerinden bölük bölük Câmi'-i şerîfe cem' olup bu asi dahi güller arasında hâr gibi hulefâ ve ihvan arasında ve bir köşede meyus ve mükedder oturdum. Vakit geldi, Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimiz Câmi'-i şerîfe teşrif buyurdular. Namaz eda olunduktan sonra halka-ı hatm-i hâce küşat olup bilcümle ulemâ-yı kirâm ve hulefâ-yı izâm, Hazret-i Gavs-ı Ekrem efendimizin etrafına oturup fakirin mine'l-kadîm hatm-i hâcede âdetim hazret-i efendimizin karşılarına tesadüf eden yerde yani halkanın ortası demektir, orada oturup râbıta-ı şerîfte hazreti tamamıyla mir'ât-ı tecellî-veş karşıma alırdım. Bu sefer de kemâ fi's-sâbık öylece halkanın ortasına oturdum. Hazret-i Mürşid-i Ekrem efendimizin âdet-i seniyyeleri hemen oturur oturmaz göz yumup murakabe buyururlardı. Hulefâ ve ihvan dahi kezalik cümlesi öylece göz yumarlar idi. Bu defa hazret-i veliyyü'n-ni'am efendimiz makamlarına ve herkes yerlerine oturduktan sonra göz yummadan evvelce yanlarında yer açıp bu asiye işaret buyurdular. Fakir de baş kesip burası alâdır, müsaade merhamet buyurun diye remzen ve işareten arz ettim. Ama hazretin böyle hulefâ ve ulema huzurunda işaretlerinden o kadar mahcup oldum, bi-hakkın yedi kat yer altına geçtim. Niyazıma müsaade buyurulmayıp be-tekrâr işareten ve şifahen dahi "Buraya buyurun!" nidası ilâve eylemeleriyle ve herkes tarafından "Kalkın, buyurun!" hücumu olunca bî-rûh bir kalıp olarak yerimden kalkıp efendimizin yanına gidemeyip sağ taraflarında üç dört zat altında oturdum. Çünkü zât-ı âlî-i cenâb-ı gavsiyyeleri bilirler idi ki hiçbir vakit yanlarına muttasıl oturamaz idim, fevkalâde hicap zuhur eder idi. Binaenaleyh daha bir şey irade buyurmayıp orada oturmaklığıma merhamet ve müsaade edip kemâ fi's-sâbık ser-i sa'âdetlerini eğip murakabeye geçtiler ve cümle ihvan dahi murakabeye gittiler.

Hatm-i hâce taşlarını dâmâd-ı mürşidâneleri Tahir Efendi taksim eder idi. Kemâ fi's-sâbık halka küşadından [453] iki üç dakika sonra taşları alıp doğruca

Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimizin huzurlarına diz çöküp taşları teslim etmekte iken, hazret-i sultân-ı aşk ser-i sa'âdetlerini kaldırıp mumaileyh Tahir Efendi'ye bir şey irade buyurdular. Herkesin gözleri yumuk, ancak hazretin öyle bir hafî iradelerini işitiyorlar; lâkin ne buyurduklarını kimse bilmiyor. Bir de onu gördüm ki mumaileyh Tahir Efendi, bu asi mücrim yüzsüzün önüne diz çöküp taşları teslim etmek istedi. Aman aman el-aman! Bu ne iştir diye Tahir Efendi'nin iki dizlerini öpüp secde edercesine yüzsüz yüzümü yerlere koyup alessabah kilâbın semaya baş kaldırıp uluduğu gibi Hazret-i Gavs-ı A'zam ve iksîr-i âlem efendimizin vech-i sa'âdetlerine karşı baş kaldırıp sızlandım. Bu demde ihtiyarsız, iklîm-i vücûddan sultân-ı aşk cûş u hurûşa gelip iki gözlerimden bârân-ı rahmet gibi yaşlar, seller gibi akmaya başladı. Tahir Efendi taşları alıp huzûr-ı hazrete gitti. Tekrar zât-ı âlî-i velî-i ni'met ve sebeb-i devlet efendimiz, ser-i sa'âdetlerini kaldırıp ve fakire çeşm-i enver ü mest-i gavsiyyelerini şiddetle açıp işaret ederek mumaileyh Tahir Efendi'yi iade etmeleriyle o demde bu aside hâsıl olan ahvali kâle getirip arz etmeyi burada kalem cevap verdi. Burasını aşk u muhabbet derdiyle yanıp kebap olmuş âşıkanın vicdanına havale ederim.

Be-hakk-ı Hudâ o saat zuhur eden tecelliyât nasıl ateş pamuğu bir anda mahveder ise, işte öylece Baba Ruznamçeci yok oldu. Bilmem yerimde kim var oldu! "el-Emru fevka'l-edebi"[881] fehvasınca taşları kabul ile hatm-i hâce kıraatine bed' ü mübâşeret ettim. Ama ama ama gözlerimden yaş yerine kan gider ve bu ahvalim mevcut ihvanın kalplerini yakar. İşte bir meydân-ı aşk ki halkanın ortası bir nâr-ı azîm-i cesîmdir; İbrahim atılmış o ateşte yanar: "el-Hamdu lillâhi'l-kerîmillezî ihtassa bi'l-fehmi İbrâhîme ve kallebe lehu min safâi kalbihi'n-nâre nûren ve ce'ale'l-'ademellezî kâne hebâen mensûren mir'âte lezzâtihi ba'de en lem yekun şey'en mezkûren; ve sallallâhu alâ habîbihi'l-mustafâ el-evvâhillezî kâne sebebe'l-halki mâ sivâhu ve alâ âlihi ve sahbihillezîne mehhedû bi'l-fethi'l-mubînî turuke kurbihi; ve alâ ezvâcihi ve zurriyyetihi'l-ûlâ ce'alû [454] şefâ'atehum mahsûsaten bi-ummetihi. Allahumme'gfir bi-keremike'l-'amîmi ve bi-hakki azameti zâtike'l-kadîmi ve bi-câhi seyyidi'l-murselîne lî ve li-sâiri'l-mu'minîne; âmîn, âmîn, âmîn."[882]

Hatm-i hâce göz yaşıyla hitam buldu. Taşlar ihvandan toplanıp bu asinin nezdinde cem' oldu. Şimdi hatm-i hâce duasını kâ'ideten fakirin okuması lâzım gelir. Dua hıfzımdadır, lâkin ağzım varmıyor ki duayı kıraat edeyim. Yani dua o dua, ammâ ağız o ağız değil fehvasınca huzûr-ı Cenâb-ı Fehmi'de duayı okumak

881 "Emir, edepten önce gelir."

882 "Hamd, Yüce Allah'a mahsustur; O, İbrahim'e anlama yeteneği verdi. Kalbinin temizliğinden dolayı ateşi onun için nura dönüştürdü. Saçılmış zerreler hâlinde olan yokluğu, anılır bir şey olmaktan çıktıktan sonra onun için lezzet aynalarına çevirdi. Yüce Allah, kendisi dışındaki varlıkların yaratılmasının sebebi olan duygu yüklü habibi Mustafa' ya salât eylesin. Onun ailesine ve arkadaşlarına da salât eylesin. Onlar açık fetih ile ona yakınlığın yollarını kurdular. Hanımlarına da salât eylesin ve ilk nesline. Şefaatlerini ümmetine tahsis ettiler. Allahım kuşatıcı cömertliğinle, kadim olan zatının büyüklüğüyle ve peygamberlerin efendisi hürmetine beni ve diğer inananları bağışla, amin, amin, amin."

fakirce fevkalâde müte'assir olmakla ihvan dört beş dakika öyle murakabede kalarak duaya muntazır oldular. Sonra hazret-i müşarünileyh efendimiz artık lutf u merhamet edip teberrüken duayı kıraat buyurarak hitam buldukta, sûre-i Dehr ki "Hel etâ"[883]dır, Hafız Efendi ilâ-âhirihi okudu ve bundan sonra dahi yarım saat kadar herkes murakabede ve bahr-i ummân-ı aşk-ı ilâhîde gaşy olup badehu zât-ı âlî-kadr Cenâb-ı Gavs-ı A'zam efendimiz hazretleri yerlerinden kıyam ve hareketle herkes halkadan ve zincîr-i aşk u muhabbetten boşanmış Mecnûn-veş kalkıp mahallerine gittiler. Hazret-i efendimiz dahi misafir oldukları mahalle avdet ve teşrif buyurup fakir dahi hâne-i âcizîye fırından çıkmış gibi kan ter içinde geldim.

O gece âlem-i ma'nâda gördüm ki Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimizin mavi çuha kaplı kürkünü fakire ihsan buyurup mezkûr kürkü giymiş gördüm. Hatta bu tarihten ve bu saatten sonra pek çok zaman murakabede iken kendimi öyle hazretin mavi kaplı kürküyle görür idim. Alessabah bu rüyanın tabirini anladım ki Cenâb-ı Hak kemâl-i lutf u kerem ve inâyet-i bî-gâyât-ı ulûhiyyetinden olarak bu yüzsüz, günahkâr, asi, mücrim abdini afv ü mağfiret ederek tarîk-i âlî-i Hâlidî hulefâlığını ihsan ü inayet buyurmuşlardır.

Artık o günkü gün, îd-i ekberdir; ammâ nasıl îd-i ekberdir, kalemen tavsif edemem. Ancak sürurumu şöyle misal tarikiyle irat edebilirim ki bir abd-i mücrim ilâ yevmi's-sâ'a kale-bend-i ebedî ile mahpus iken padişah bunun cürmünü af ile huzuruna celp ve iltifat ederek bir iklîm-i azîme mülûk nasb ve tayin ederek çerağ buyurur ise, [455] acaba o abdin bu bapta olan sürur u huzuru kalem ile tavsif ü beyan olunabilir mi? Ancak bu, hâle vâkıf olanların vicdanıyla bilinir bir keyfiyet olmakla, işte bu asi dahi o abd gibi oldum ve Cenâb-ı Hüdâyî kuddise sırruhu'l-azîz hazretlerinin şu nutk-ı şerîfini söyledim:

Olmayınca senden atâ kul n'eylesin yâ rabbenâ
Cümle işi sehv ü hatâ kul n'eylesin yâ rabbenâ

O gün ki zât-ı Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimizin Hicaz niyet-i hayriyyesiyle İstanbul'u teşrifleri günüdür, usûl-i belde üzere Câmi'-i kebîr'e alessabah ahâlî-i belde cem' oldular. Yani gayr-ı müslim olanlar dahi geldiler. İşte hazretin yanına varmak, ayağını öpmek gayet müte'assir; yani o günde mahşer yeri bir dereceye kadar malûm oldu. Ancak bu hâl şehirden bir iki saat mesafeye kadar mümted olup badehu herkes veda ile avdet edip bu asi bir hayli müddet Cenâb-ı Gavs-ı A'zam ile beraber giderek badehu fakir tenhâda yani âlem-i vahdette her ne ki emr ü ferman buyurdular ise, o esrarı alıp bir derece harâret-i aşk teskin olarak avdet ettim. Ve pazartesi ve cuma geceleri kırâ'at-i hatm-i hâcegân ile îfâ-yı vazîfe-i ma'neviyye etmeye bin can ve baş ile devam ve sebat eyledim.

---

883 "Hel etâ ale'l-insâni hînun mine'd-dehri lem yekun şey'en mezkûren." "İnsanın üzerinden, henüz kendisinin anılan bir şey olmadığı uzun bir süre geçmedi mi?" İnsan (Dehr), 76/1.

Gözüm firâkla pür-hûn serimde dâg-ı cünûn
Hevâ-yı leylî-i zülfile cân u dil mecnûn

Derûnum âteş-i aşkıla külhan-ı hasret
Dil-i ıztırâbla meksûrum ve hâtırım mahzûn

Tenimde nâr-ı muhabbet kebâb eder ciğerim
Hücûm-ı aşkla hâlim harâb bağrım hûn

***

Mübtelâ-yı mihnet-i dîdâr eder aşk âdemi
Gâh olur Mansûr-veş ber-dâr eder aşk âdemi

Takılan zencîrine yoktur halâsa çâre hiç
Âkıbet sûzân olarak nâr eder aşk âdemi

Dünyâ vü ukbâ görünmez çeşmine aslâ onun
Şöyle bil ey müdde'î hünkâr eder aşk âdemi

Perde-i nâmûs u ârı mahv eder her lem'ası
Sıdk ile bir rü'yet-i dîdâr eder aşk âdemi

Aşka bend olsan da âsî koyma elden câm-ı Cem
Bir gün ol vâkıf-ı esrâr eder aşk âdemi

Gerçi derdim senden ammâ her nefes yanımdasın
Gayrılar yanıma ammâ sen benim cânımdasın

Meşâyıh-ı ızâm hazerâtının ma'lûm-ı reşâdetleri buyurulduğu [456] üzere tarîkat-ı aliyyenin herhangisi olur ise olsun, yed-i sahîh lâzımdır. Yani bir sâlik bir şeyhe intisap edip yed tutacağı zaman o şeyhin yedi, yed-i sahîh midir? Yani o şeyh kimden ahz-ı tarîk etmiş ve onun şeyhinin şeyhi kimden ahz-ı tarîk etmiş, buralarının taharri ve tecessüsü vaciptir. Bu asi ve günahkârın tuttuğu yed, yed-i sahîh ve asahtır, zira "Yedullâhi fevka eydîhim"[884] makam ve sırrına malik bir yed-i sa'âdettir ki bunun vasfından kalem âcizdir. Ancak zamanına yetişip Cenâb-ı Gavs-ı A'zam efendimizin bi-hakkın sırrına mazhar olan zevât-ı kirâmın malûmlarıdır azizim, sultanım.

[İstitrâd: Hazret-i Mevlânâ kuddise sırruhu'l-azîz efendimiz buyururlar [Rusûhî, c.1, s. 261:

Dest-i û-râ Hak çu dest-i hîş hând
Tâ yedullâhi fevka eydîhim birând (1: 2971)

884 "Allah'ın eli, onların ellerinin üzerindedir." Fetih, 48/10.

Sûre-i Feth'te olan âyet-i kerîmeye işarettir: "İnnellezîne yubâyi'ûneke innemâ yubâyi'ûnellâhe."[885] Yani "Tahkîkan şol kimseler ki yâ Muhammed, seninle mübâya'a kıldılar, onlar biat etmediler illâ Allah'la biat eylediler." Bu mertebeye meşâyıh-ı mutasavvıfa "kurb-i ferâyiz" tabir ederler. Pes Hazret-i Resûl-i Ekrem sallallâhu aleyhi ve sellem, zât-ı Hak'ta zatın ve sıfât-ı Hak'ta sıfâtın ve ef'âl-i Hak'ta ef'âlin, mâ-hasal her bir hâlini vücûd-ı Hak'ta fenâ edip "Fenâ'u men lem yekun ve bekâ'u men lem yezel"[886] mertebesi hâsıl oldukta, Cenâb-ı Resûl'den her ne gûne kâr ki zuhur ede, ayn-ı Cenâb-ı Hak'tan sudur etmiş olur. Pes mübâya'at-ı Resûl hakikatte mübâya'a-ı Hak'tır. "Yedullâhi fevka eydîhim"[887] "Ey; kudretuhu'l-bârizetu fî sûreti yedi'r-resûli fevka kudretihimu'l-bârizeti fî suveri eydîhim."[888] "Fe-men nekese"[889] "Ey; nakada'l-ahde."[890] "Fe-innemâ yenkusu alâ nefsihi."[891] "Fe-lâ ye'ûdu zararu meksihi illâ aleyhi."[892] "Ve men evfâ."[893] Şol kimse ki ifa eylese, "Bi-mâ âhede aleyhullâhu."[894] Allâh'la muahede eylediği şeyin üzerine "Fe-se-yu'tîhi ecren azîmen."[895] An-karîb Allah ta'âlâ ona ecr-i azîm ita eder. İmdi Hazret-i Mevlânâ kuddise sırruhu'l-azîz buyururlar ki "Onun elini Hak ta'âlâ çün kim kendi eli okudu, Hak ta'âlâ onun eli hakkında [457] "Yedullâhi fevka eydîhim"[896] âyet-i kerîmesini okudu." Yani imza ve icra eyledi. Binaenaleyh "el-Ulemâu veresetu'l-enbiyâi"[897] muktezasınca ulemâ-billâh ve evliyâullâhtan olan mürşidân-ı velâyet-penâh dahi fenâ-fillâh ve bekâ-billâh mertebesine vâsıl oldukta, yed-i şerîfleri yed-i Hak ve kudret ü kuvvetleri, kuvvet ü kudret-i Vücûd-ı Mutlak olduğuna işaret buyururlar. Zira bu kuvveti ve kudretleri bunlar Hazret-i Peygamber aleyhisselâmın mişkât-ı rûhâniyyetlerinden iktibas ederler. Pes bunlara dahi biat ve teslim ve irâdet ve hizmet, hakîkatte Cenâb-ı Hakk'adır, lâ-şek ve lâ-şübhe.

İşte bu yüzsüz asi dahi Hazret-i Pîr ile olan ahde vefa ettiğimin neticesi, ecr-i azîm olan işbu hilâfettir, fe'fhem azizim. Hitâm şud.]

---

885 "Sana biat edenler (İslâm uğrunda ölünceye kadar savaşmak üzere sana söz verenler), gerçekte Allah'a biat etmektedirler." Fetih, 48/10.

886 "Olmamış olanın faniliği ve ezeli olanın bekası"

887 "Allah'ın eli, onların ellerinin üzerindedir." Fetih, 48/10.

888 "Onun, resulün elinde ortaya çıkan kudreti, onların elinde ortaya çıkan kudretin üzerindedir."

889 "Kim ahdini bozarsa." Fetih, 48/10.

890 "Yani ahdini bozarsa"

891 "Kendi aleyhine bozmuş olur." Fetih, 48/10.

892 "(Ahdini) bozmasının zararı sadece kendisine döner."

893 "Ve kim tutarsa." Fetih, 48/10.

894 "Allah'a verdiği sözü." Fetih, 48/10.

895 "Allah ona büyük bir mükâfat verecektir." Fetih, 48/10.

896 "Allah'ın eli, onların ellerinin üzerindedir." Fetih, 48/10.

897 "Âlimler, peygamberlerin varisleridir." *Keşfu'l-hafâ*, c. 2, s. 64, no: 1745. *et-Tirmîzî*, c. 5, s. 48, no: 2681; *Ebû Dâvûd*, c. 2, s. 317, no: 3641; *İbn Mâce*, c. 1, s. 81, no: 223. Bu kaynaklarda "İnne'l-ulemâe veresetu'l-enbiyâi" şeklindedir.

Bu makamda tafsilât vermek lâzım gelir ise de, buna girişilir ise o da bir başkaca kitap olur. Ancak mücmelen ve remzen ihvân-ı bâ-sefâya arz ve hikâye edebilirim. Şöyle ki bir gün Hazret-i Mürşid-i A'zam efendimiz ile tenhaca at başı beraber şehirden bahçe-i sa'âdetlerine gidiyor idik. Esnâ-yı râhta kendilerini fevkalâde neşe-yâb ve makâm-ı sürûr u huzûrda görüp bazı gûne hall-i müşkil sırasında dedim ki "Efendim, turuk-ı aliyyeden bazı zevât-ı kirâm terakki ederek, makâm-ı kutbiyyet ü gavsiyyete nail olurmuş ve her bir zamanın bir kutbu bulunurmuş" diyerek buna dair bazı izahat niyaz u istirham etmekliğim üzerine, müşarünileyh efendimiz hazretleri buyurdular ki "Evet, buyurduğunuz kutub ve gavs bunlar merâtib-i butûniyyeden birer rütbenin ismidir. Fakat her asırda bir halîfe-i Resûlullâh mevcut olup o bir tanedir. Onun ismine "ulemâ-billâh" tabir olunur. İşte o zat, her asırda turuk-ı aliyyenin birisinden zuhur eder. Allâhu a'lem, bu asırda tarîk-i aliyye-i Nakşbendiyyedendir, oradan zuhur etmiştir" buyurdular. Bunun üzerine bu asi kalben kendilerine müteveccih olup "Âmennâ ve saddaknâ, işte buyurduğunuz ulemâ-billâh bu asırda efendimizdir" diye kalben tasdik ile kalben arz ettim. Sükût buyurup bir şey irade buyurmadılar. Çünkü bazen böyle kalp ile kendilerine arz olunan şeylere "Yok yok, öyle kalbinize geldiği gibi değildir" diye ret buyururlar idi. Buna asla bir şey [458] irade buyurmadılar. Zaten dahi fakire yakîn hâsıl olmakla ret etseler de kabul etmezdim. Çünkü güneş gizlenmez. Binaenaleyh tasdikim kat-ender-kat oldu.

İşte fakîr-i mücrim İbrahim'in yedi, artık nasıl yeddir? Öyle bir yeddir ki o asrın ulemâ-billâh tabir olunur halîfe-i Resûlullâh'tan alınmış bir yed-i sahîh ü asahtır. Zaten müşarünileyh efendimiz hazretleri dahi zamanın gavsı olan Hazret-i Pîr Mehmed Vehbî Hayyât kuddise sırruhu'l-azîz efendimizden almışlardır. Onlar dahi mukaddemce arz olunduğu üzere kendilerine atiyye ve ihsân-ı ilâhiyye olarak bilâ-vâsıta Cenâb-ı Rabb-i İzzet'ten bahş ü ihsan buyurulup zatları bu feyz ü tecellinin ve "Yedullâhi fevka eydîhim"[898] âyet-i kerîmesinin sırr u mazharı olmakla ve müşarünileyh hazretleri ümmî olup taraf-ı ilâhiyyeden ihsan buyurulan ilm-i ledünnî, kesbî olmayıp vehb-i ilâhî olduğundan mahlas-ı sa'âdetleri Vehbî'dir. Artık bundan başka yed-i sahîh aranmaz azizim, sultanım, efendim. İşte bundan böyle ulemâ-billâh tabir edersem, ihvanın malûmu olsun ki muradım Hazret-i Şeyh-i A'zam Fehmi efendimiz hazretleridir. Şurası dahi malûm olsun ki Ulemâ-billâh efendimize kutub ve gavs tabirleri dahi caiz olur, çünkü merâtib-i butûniyyenin cümlesini câmi' olduğu cihetle bu lafz-ı şerîfler ile dahi yâd olunur.

Müşarünileyh Ulemâ-billâh efendimizin ilk hacc-ı şerîfleridir ki bin iki yüz yetmiş yedi [1853] sene-i hicriyesidir. Çünkü bu abd-i fakir, mesele hitamından sonra yetmiş üç senesi Muharreminde [2 Eylül-1 Ekim 1856] Erzurum'dan hey'et-i meclis ile beraber Erzincan'a gelip o kış şehirde Kasapoğlu Selim Ağa'nın mahallesinde ve ona muttasıl Hacı İbrahim Ağa'nın konağında oturdum. Evvel baharda hazret-i şeyh efendimize bir bahçe aşırı Tekbastı Mustafa Efendi'nin bahçesinde oturdum. Yetmiş dört [1857] senesi kışı dahi Hazret-i Pîr Vehbî Hayyât kuddise sırruhu'l-azîz efendimizin şehirde olan hâne-i sa'âdetlerinde oturdum. Yine evvel baharda Ulemâ-billâh efendimize

898 "Allah'ın eli, onların ellerinin üzerindedir." Fetih, 48/10.

duvar duvara muttasıl olan Tekbastı Şerif Efendi'nin hanesinde oturdum ki işte o sene pederim Dersaadet'ten gelip güz mevsiminde fakir İstanbul'a gidip validemi alıp geldim. [459] Yetmiş beş senesi [1858] kışı idi. Müşarünileyh Ulemâ-billâh efendimizin ta'allukât-ı âlîlerinden dâmâd-ı mürşidâneleri Beyzade Tahir Efendi'nin Câmi'-i kebîr civarında olan konaklarında oturdum ki orada pederim teehhül etti. Evvel baharda yine Şerif Efendi'nin bahçe konağına nakil ettim. Yetmiş altı [1859] senesi kışında, evvelce arz olunduğu üzere Araplar mahallesinde yine hazretin ta'allukât-ı âlîlerinden Ubeydullâh Efendizade Mehmed Âsım Efendi'nin konağında oturdum ki işte bu kış iptidalarında Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimiz, hacc-ı şerîf niyetiyle defterdar beyefendi hazretlerinin davetine icabet buyurup İstanbul'u teşrifleriyle o kış orada istirahat edip muahharen Hicaz'a teşrif buyurmuşlardır ki o sene yani yetmiş yedi senesi Zilhiccesinde [Haziran 1861] müşarünileyh efendimiz Hicaz'da iken Sultan Abdülmecid hazretleri irtihâl-i dâr-ı bekâ ederek Sultan Abdülaziz cülûs-ı serîr-i saltanat-ı Âl-i Osman olmuştur.

Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimiz, Dersaadet'te iken Şam hadisesi zuhuruyla hatta Hicaz'dan avdetlerinde ziyaret için Şâm-ı şerîf'e uğramadıklarını beyan buyurdular. Ancak Mısır'a uğramışlar idi. Müşarünileyh efendimiz hazretlerinin Hicaz'dan avdetleri badehu hîn-i mülâkâtta Hicaz sohbet-i aliyyelerinden olarak bazı şeyler ifade ve beyanı sırasında bi'l-münâsebe buyurdular ki "Medine-i münevvere'den avdet olunmasına müsâ'ade-i ma'neviyye olmayıp orada kalınması kendilerine işaret olunmuş ise de vâlide-i muhteremelerinin rızası olmadığından bi'z-zarûr avdete niyet etmişler. Ve avdetlerinde Süveyş'te fevkalâde bir fırtına zuhuruyla sefînenin gark olacağı tahakkuk etmesiyle Ulemâ-billâh efendimiz bu fırtına kendileri için olup yüzlerinden bu kadar huccâc telef ve helâk olmamak üzere sefîneden taşra çıkmayı niyet edip kaptana "Bizi şuraya bir mahalle çıkar" diyerek rica etmişler ise de çünkü kendileri sefîneden çıksalar, fırtına kalmayacağını muhakkak bilmişlerdir. Kaptan, müşarünileyh efendimizin çıkmasına rıza göstermediği gibi, efendimiz dahi şu niyet-i hayriyyesine mebni lutf u merhamet-i ilâhî zuhuruyla lehu'l-hamdu ve'l-minne fırtına da bir dereceye kadar teskin ile sâhil-i selâmete vâsıl olmuşlardır. Mısır'a duhullerinde efendimizin niyet-i aliyye-i reşâdetleri bir medrese odasına gizlenip kimseye gözükmeyip [460] yalnızca bir müddet huzur etmek imiş. Çünkü herhangi mahalle teşrif buyursalar, min-tarafillâh manevî münadiler nida ediyor gibi halk haber alıp Kabe gibi tavaf ve ziyaret için hücum ederek bî-huzûr ederler. Bu cihetten bir medreseye gidip o gece orada beytûtet etmişler. Ferdâsı günü alessabah medresenin önüne bir tabur asker kadar halk toplanmış. Güya hazret efendimiz muhasaradadır. Derakap oradan alıp bi'l-izzet ve'l-ikbâl bir âlî konağa misafir ederek Mısır halkı Kabe gibi ziyaret etmeye başlamışlar. Buyurdular ki "Evet, şeriat böyle hüküm eder ki validenin rızasını tahsil edeyim, manevîde orada kalmaklığımı irade ederler. Sonra Erzincan'a geldik, validemin hayatından eser bulamadık. Yani butûndan dediler ki gördünüz mü, validenizi? Evet gördüm ki Cenâb-ı Hak validemin ruhunu kabz etmiş" buyurdular.

Müşarünileyh hazretleri hacc-ı şerîfte, fakir dahi Şam hadisesinden dolayı Meclis-i Ordu-yı Hümâyûn'un Erzurum'a nakli lâzım gelerek Erzurum'da iken,

Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimizin vâlide-i muhteremeleri vefat etmiş idi, rahmetullâhi aleyhâ. Müşarünileyh efendimiz hazretlerinin hacc-ı şerîften Erzincan'a avdetlerinde fakir Erzurum'da idim. Müşarünileyh hazretleri Dersaadet'e teşriflerinden sonra kendilerine ve Hâlet Beyefendi'ye takdim etmiş olduğum arîza-ı fakîrîye müşarünileyh Hâlet Beyefendimizden cevaben varit olan tahrîrât-ı âlî sureti ber-vech-i zîr tahrir olunmuştur.

Sûret-i Tahrîrât:

Reşadetlû Şeyh Efendimiz Hazretlerine,

Ve bu muhlis-i mutahassıslarına olan ve derecâtı bizlerce de malûm olan teveccüh-i aliyyelerinin bekasını mutazammın bu kere vâsıl-ı dest-i husûsiyye olan kerem-nâme-i sâmîlerinin şamil olduğu ifâdât-ı hulûs-âyât, müşarünileyh hazretleri nezdinde ve ind-i fakîrânemizde mûcib-i kemâl-i mahzûziyet ü mübâhât olarak du'â-yı izz ü âfiyet-i aliyyeleri tezkâr ve tekrar kılındı. Müşarünileyh hazretlerinden vuku bulan işbu müfârakat-ı mevkûteden dolayı tahassür ve iştiyâk-ı âlîleri, emr-i tabîî ise de ma'lûm-ı vâlâ-yı âşıkâneleri buyrulduğu üzere âfitâb-ı âlem-tâb hangi burca tahvîl-i menzil eylese, yine şu'â'-ı envâr-ı muhîtatu'l-âsârı cihân u cihâniyânı ziyâ-dâr edeceği [461] bedîhî ve bî-irtiyâb olması kabilinden olarak müşarünileyh hazretleri dahi her nerede bulunsalar, necm-i râbıtâ-yı âlîlerini kuvve-i şems-i münevverleriyle pür-nûr ve kulûb-ı âşık ve muhlislerini feyz-i teveccüh ve inâyet-i aliyyeleriyle mazhar-ı sefâ ve sürur buyuracakları derkâr olmakla, o bahiste bu kadarla iktifa ve bilhassa selâm ve tahiyyât buyurduklarını beyan ve inbâ ile teveccühât-ı aliyyelerini istikbâ ve istida eylediğimin beyanıyla tebrîk-i ramazân-ı şerîfe ibtidâr kılındı. Ol bapta irade ve kerem efendim hazretlerinindir. Mehmed Hâlet.

İşte müşarünileyh Ulemâ-billâh efendimiz hazretleri oradan doğruca cânib-i Hicâz'a teşrif buyurdukları sırada yani yetmiş yedi senesi evâhiri ki yetmiş altı senesi Eylülü [13 Kasım-12 Aralık 1860] idi, Şâm-ı şerîf'te vuku bulan hadiseden dolayı Erzurum'un Hıristiyanları, İslâm'dan fevkalâde emniyetsizlikleri cihetle Meclis-i Ordu-yı Hümâyûn'un Erzurum'a gelmesini Dersaadet'e yazmışlar. Binaenaleyh Makâm-ı Seraskerîden şeref-vürûd eden emirnâme-i aliyye üzerine Meclis-i Ordu-yı Hümâyûn'un Erzurum'a hareketi zuhuruyla o zaman Reîs-i Meclis bulunan Şükrü Paşa evvelce Erzurum'da ettiği fenalıklar üzerine kendisinin orada taht-ı tevkîfe alınmasına mebni Erzurum'a gitmeyi kabul etmeyip Erzincan'dan doğruca İstanbul'a avdet etmesi ve Müşir Devletlü Abdülkerim Paşa hazretleri hey'et-i Ordu-yı Hümâyûn ile Erzincan'dan Erzurum'a hareket etmiştir azizim.

BU FASIL ORDU MECLİSİNİN ERZURUM'A NAKLİ VE ORADAKİ AHVALİM BEYANINDADIR

Târîh-i hareketimiz, yetmiş yedi senesi Teşrîn-i evvel [Aralık 1861] içinde idi. Yani Hazret-i Mürşid-i A'zam efendimiz hazretlerinin yetmiş altı sene-i hicriyesinin kış iptidalarında Dersaadet'i teşriflerinden bir sene sonra Erzurum'a gidilmiştir. Çünkü müşarünileyh efendimiz o kış Dersaadet'te istirahat buyurup badehu Hicaz'a teşrif buyurmuşlardır. İşte daha kar yağmur olmayıp köhne bahar mevsimi idi. Bu mevsimde Erzincan'dan arabalara binilip Erzurum'a gelinmiştir. Hatta bu asi, hayvana süvâr olmayıp validem ile beraberce bir arabaya binilmiş ve harem ve peder ve üvey [462] validem ve çocuklar, onlar da diğer arabalara binip ve eşyalarımız dahi kâmilen arabalara tahmil olunarak öyle araba içinde zikr ü fikr rabıtamız ile meşgul olunarak Erzurum'a geldik. Esnâ-yı râhta Ordu Muhasebecisi Mehmed Sâkıb Efendi evvelce arz olunduğu üzere Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimizin bende ve muhiblerinden olmasıyla ara sıra hayvan ile arabanın yanına gelip hâl ve hatır sual ederlerdi.

Ordunun Erzurum'a gelmesi, Erzurum'da bulunan ve Hazret-i Ulemâbillâh efendimizin fevkalâde muhib ve sâdık dostlarından olup kadem-i velâyete nail olmuş olan tarîkat-ı aliyye-i Kâdiriye kibâr-ı meşâyıhından Tokadî reşadetlû Şeyh İsmail Sırrı Efendi hazretlerinin malûmu olmakla ve bi'l-gıyâbe birbirimizle pek ziyade sevişir ve bilişir olduğumuz cihetle, fakiri Gâvurboğan'daki (yani mahallesinin ismidir) tekke-i âlîlerine misafir etmek üzere niyet etmişler ve Erzurum'a gireceğimiz gün fevkalâde hazırlıklar edip hatta o gece şuveyş(?) babaları dahi davet eylemişler. Bunlara "şuveyş" derler ki Erzurum âdeti üzere tekkelerde ve meşâyıh huzurlarında mazhar ve ney çalıp ehlullâh gazeliyâtı söylerler. Yani bunlar ehlullâh çalgıcılarıdır vesselâm. Mevlevîhanelerde olan mutrib gibidir.

Müşarünileyh Şeyh İsmail Efendi hazretlerinin meşrebleri, gayet kalenderâne olarak ehl-i mükâşefeden olup hatta bir meclis-i âlîde Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimiz buyurmuşlar ki "Bizim Baba Ruznamçeci Efendi, Şeyh İsmail Efendi hazretlerini ziyadesiyle severler. Zira müşarünileyhin bu âlemde olan tasarruf ve keşfiyâtları için yani ind-i gavsiyyelerinde ehl-i keşf makbul olmadığına remz ü işâret etmişlerdir." İşte müşarünileyh İsmail Efendi hazretleri bu abd-i âsî fakiri daha görmemişler idi. Zannetmişler ki biz de onlar gibi ehl-i mükâşefeden olup böyle hazırlıklar olduğunu keşif ile doğruca dergâh-ı şerîfe gideceğimize kendisince yakîn hâsıl olmakla davet için ne kendisi ve ne de taraflarından bir adam istikbale göndermemişler. Kalender azizim bu ya!

Filhakika fakirin niyetim doğruca müşarünileyh hazretlerinin tekkelerine gitmek idi. Lâkin pederimin haremi ki üvey validemdir, onun Erzurum'da akraba ve taallukatı olup hatta Erzincan Kapısı'nda [463] konakları olan Abdi Ağa mahsus bizzat kendisi istikbale gelip doğruca hanesine götürmüştür. Artık pederimin ısrarı üzerine bir şey demedim. Oraya misafir olduk. Ferdâsı günü alessabah görüşmek için fakirden evvelce müşarünileyh İsmail Efendi hazretleri teşrif buyurdular. Teşrifleri haberi verilmekle hemen o anda yalın ayak sokak kapısına kadar koşup istikbal ettim. Hîn-i mülâkatta fevkalâde gülerek fakire sarıldılar. Fakir de dest-i mürşidânelerini öptüm. Kendisi orta boylu, sakallarına cüz'îde kır serpmiş, uzun bir basma entari ve onun üzerinde basma bir hırka giymiş ve başlarında arakiye üzerine mürşidleri Şeyh Hüseyin Efendi hazretleri gibi perişan bir beyaz sarık sarmış, göğsü ve bağrı açık, aynı Şeyh Hüseyin Efendi hazretlerine hâli ve şanı müşâbih bir zât-ı âlî-kadr olduğu müşahede olundu.

Çünkü müşarünileyh Şeyh İsmail Efendi hazretleri eskiden Tokat'tan valide ve pederiyle Erzurum'a hicret edip dersiam hocalardan imiş. O vakit Şeyh Hüseyin Efendi hazretleri sâdât-ı kirâmdan Hazret-i Şeyh Rıza Efendimizden yed tutmak üzere Bitlis'e teşrif edip hayli müddet orada ikamet ettikten sonra ruhsat ve hilâfet alıp Erzurum'a avdet edeceğinden müşarünileyh Şeyh Rıza hazretleri dahi teşyi için hayvana râkib olup şehirden biraz taşra çıkmışlar ve şehrin kenarında veda etmek için Şeyh Hüseyin Efendi, Cenâb-ı Rıza'nın ayağını öpmek üzere hayvanın üzengisine sarılmışlar. Müşarünileyh Şeyh Rıza hazretleri dahi teeddüp edip ayağını çekmek istemişler. Bu sırada demir üzengi Şeyh Hüseyin Efendi'nin yüzünü yarıp kan akmaya başlamış. Müşarünileyh Şeyh Rıza efendimiz bu hâli görünce "Hüseyin, sana diyâr-ı Rûm'u verdim" buyurmuşlar. Yani Şeyh Hüseyin Efendi'nin edep ve istikametine mükâfat böyle bahş ü ihsanları olmuş. Şeyh Hüseyin Efendi oradan veda ile Erzurum'a avdet edip Gâvurboğazı tabir olunur mahallede konak-ı âlîlerini dergâh ittihaz ederek neşr ü i'lân-ı tarîkat-ı aliyye-i Kâdiriye ile günbegün tezâyüd-i feyz ü tecelliyât eylerler imiş.

Müşarünileyh Şeyh İsmail Efendi, hocadan olmasıyla beher gün Narmanlı Câmi'-i şerîfi'nde kürsüye çıkıp Şeyh Hüseyin Efendi hazretlerinin aleyhinde birtakım vaiz [464] lisanıyla sözler söylermiş. Bu hâlden Şeyh Hüseyin Efendi haberdar olarak bir gün vaazlarına gidip ve Şeyh İsmail Efendi'ye müteveccih olarak manevî ihsan eyledikleri feyz ü tecelli sırrından Şeyh İsmail Sırrı Efendi'nin ahvali bi'l-aks olup müşarünileyh Şeyh Hüseyin Efendi hazretlerine kemâl-i aşk u muhabbet zuhuruyla kendilerine mürit olmuşlar. Ama öyle adî müritlerden olmayıp zaten ilmi olduğu cihetle işte fevkalâde bir mürit olup artık dersi ve vaazı külliyen terk ve ulûm-ı zâhiri nesyen mensiyyen unutmuşlar. Hatta bir gün bir çocuğa sual etmiş ne okuyorsun diye. "*Maksûd* kitabı" demiş. Bir türlü *Maksûd* kitabı hangisi olduğunu der-hâtır edememiş. Sonra birisine sual etmiş. Onlar da taaccüben "Efendim, *Sarf Cümlesi*'nden *Maksûd* kitabı" demiştir. İşte leyl ü nehâr müşarünileyh hazretleriyle birlikte yek-cân ve yek-cihet olup sırr-ı vahdete yetişmişler ve bir arif sultan, kalender-meşreb hulefâ-yı Kâdiriyyeden olmuşlar.

Muahharen müşarünileyh Şeyh Hüseyin Efendi hazretleri, Erzincan'a teşrif buyurup Hazret-i Ulemâ-billâh efendimiz hazretleriyle müşerref olarak Erzurum Defterdarı bulunan Mücib Beyefendi[899] tarafından akçesi verilerek Hazret-i Pîr Mehmed Vehbî Hayyât kuddise sırruhu'l-azîz efendimiz hazretlerinin türbe-i sa'âdetlerini bina ve inşa etmişler ve nasb u tayin olunan türbedarına dahi şehriye elli kuruş vazife tayin etmişler. Ve müşarünileyh Şeyh Hüseyin Efendi bu bapta haylice hizmet ve himmetler etmekle, Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimiz hazretlerinin tamamıyla gönüllerini dahi celp ederek sair halifeler ile beraber Erzincan'da erba'îne girmişler ve badehu erba'în hitamıyla artık ihsân ale'l-ihsân olarak Şeyh Hüseyin Efendi hazretleri iki katlı metîn, müstahkem, hiç kimse tarafından zafer-yâb olunamaz bir kale-i aşk içinde mahbûb-ı cihân olup Erzurum'a avdet etmişler. Bir müddet daha orada ikametten sonra kendilerinde hâsıl olan kalenderlik ve meşreb-i âlîleri muktezasınca Vali Paşa ve sair vücûh ve ulemâ-yı belde ile imtizac edemediğinden yerine Şeyh [465] İsmail Efendi hazretlerini halife nasb ve dergâhı ona terk ile haremlerini dahi muvakkaten orada bırakıp yalnızca İstanbul'a gelmişler. Muahharen Şeyh İsmail Efendi hazretlerine olan iş'ar ve iradeleri üzere haremlerini alıp onlar da İstanbul'a gelip bir müddet orada ikamet ile muahharen Şeyh İsmail Efendi hazretleri Erzurum'a avdet etmişlerdir.

Artık İstanbul'ca olan ahval pek uzundur. Tekmil vükelâ ve vüzerâ-yı ızâm hazerâtı kendisine mutî' ve bende olarak ne ki emrederler ise, hemen icrasında bulundukları gibi, akçe dahi kusur olunmayıp pek çok paralar alıp bir taraftan dahi aldıkları gibi muhtâcîne ihsan ve ita ederler idi. Hatta bir gün Şeyh İsmail Efendi ile beraber kayığa binip Damat ve Kaptan-ı derya Mehmed Ali Paşa hazretlerinin sahilhanesine teşrif etmişler. Avdette kendilerine bir torba içinde beş bin kuruş verilmiş. Hazret-i şeyhi getiren kayıkçı iskelede bekler imiş. Tekrar kayığa binmiş ve torbayı dahi şöyle önüne koymuş, başlamış kayıkçı ile muhabbet etmeye. Yani sual buyurmuşlar memleketini ve kaç senedir İstanbul'da olduğunu ve niçin sılasına gidemediğini. Borçlu olmasıyla müddet-i medîde olan ve ayaline hasret olduğunu kayıkçı arz u beyan etmiş. İstanbul'a gelip kayıktan iskeleye çıkar iken kayıkçıya buyurmuşlar ki "Baba, bu kesede beş bin kuruş vardır. Nasıl bununla sılaya gidebilir misin?" Kayıkçı hemen ayaklarına kapanıp "Aman efendim, Hızır mısın nesin?" "Yok, yok, Hızır değilim, senin gibi Cenâb-ı Hakk'ın bir kuluyum" diye mezkûr keseyi kayıkçıya ihsan etmişler.

Bu gibi daha pek çok işleri vardır. Hatta bir gün de parasız kalmışlar. Şeyh İsmail Efendi'ye buyurmuşlar ki "Parasız kaldık. Sizinle beraber Rıza Paşa hazretlerine gidelim, bakalım ne fütûhat olur?" diye gitmişler. Esnâ-yı muhabbette Rıza Paşa hazretlerine buyurmuşlar ki "Paşa, parasız kaldık. Size birkaç memuriyet satalım." O vakit Rıza Paşa, korkağında mazul imiş. Rıza Paşa ayağına kapanır gibi teşekkürler ile "İrade efendimizindir" demiş. Seraskerlik, Tophane müşirliği, seryaver. Hazret-i şehriyârî bu üç memuriyeti elli bin kuruşa furûht

899 Daha önce Mecid Bey olarak kaydedilen isim burada Mücib şeklinde imlâ edilmiş!

ederek [466] oradan paraları almışlar. İki gün sonra bu memuriyetler taraf-ı şâhâneden ihsan olunmuştur.

Gelelim biz bahsimize. Müşarünileyh Şeyh İsmail Efendi hazretleri şöyle buyurdular ki "Erenler, tekkeye teşrif buyurursunuz diye hayli muntazır olduk." Fakir dedim ki "Müsaade buyurun arz edeyim. "el-Uzru makbûlun inde kirâmi'n-nâsi"[900] fehvasınca özrümü arz ettim. Af buyurdular, "Zararı yoktur." Ve dedi ki "Akşam dergâhta pek çok muhabbetler meydana geldi. Bu da zatınız için olduğundan muhabbetleri oradan bütün sizin tarafa gönderiyordum" diye de lâtife buyurdular. Bunların lâtifesi hakikattir azizim.

Artık günbegün muhabbet ve meveddet müzayedede terakki etmeye başladı. Dergâh-ı şerîfe kurbiyeti cihetle Sığırcık nam mahallede bir konak icar edip pederim, validem cümleten orada iskân olundu.

Müşarünileyh Şeyh İsmail Efendi hazretlerinde Ulemâ-billâh efendimiz hazretlerinin bazı muhabbet ve ahvali müşahede olundukça artık onların makamına [yüz] koyup leyl ü nehâr birlikte olmakla aşk ve hararetimiz tarîk-i aliyye-i Kâdiriyeden de neşv ü nemâ bulmakla başladı. İşte bir de bu asi yüzsüze erenler Kadirî aşk u neşesi zam ve ilâve buyurdular. Hâzâ min-fazli rabbi. Ehlullâh hazerâtı buyurmuşlardır ki "Bir sâlikte dört şey mevcut olmadıkça o sâlik mükemmel olamaz. Birisi âdâb-ı Mevlevî, ikincisi sülûk-ı Nakşî, üçüncüsü aşk-ı Kâdirî, dördüncüsü teslîm-i Bektaşî." Lehu'l-hamdu ve'l-minne Mevlevî, Nakşî sırrı mevcut idi, işte ihsân ale'l-ihsân olarak mazhar-ı Kâdirî de olduk. Ancak teslîm-i Bektaşî sırrı henüz zuhur etmemiştir. Lâkin bir şey ile dolmuş kâse üzerine bir şey dahi konulur ise kâse almayıp taşar fehvasınca malik ve mutasarrıf olduğum iklîm-i vücûd kâsesinden dahi taşkınlık eseri zuhur etmeye başladı azizim.

900 "Erdemli insanlar, mazereti kabul ederler." Metinde "makbûletun."

BU FASIL ERZURUM'DA KADİRÎ DERGÂHININ KÜŞÂDI BEYANINDADIR

Müşarünileyh Şeyh İsmail Efendi hazretlerine şöyle arz olundu ki "Müsaade ve kabul buyurulur ise Dersaadet usul ve kaidesi üzere cuma günleri ba'de's-salât dergâh-ı şerîfin küşadıyla ayin ve mukâbele-i şerîf icra olunsa. Çünkü Erzurum ahalisi cümleten tarîk-i aliyye-i Kâdiriyeden olup mevcut bulunan meşâyıh-ı izâm hazerâtı isneyn ve cuma geceleri mukâbele-i şerîf ederler. Gündüz hiçbir dergâhta zikrullâh olmaz." Müşarünileyh hazretleri bu niyazımıza müsaade edip rûy-ı rıza gösterip kabul buyurdular. Dergâh-ı şerîfin İstanbul'daki Mevlevîhanelerin semahanesi gibi güzel bir mukâbele-i şerîfe mahsus semahane vardır. Hatta büyük zevât-ı kirâma mahsus semahaneye muttasıl ayrıca bir odası dahi vardır ki o vakit Erzurum valisi esbak Esad Paşa, Şeyh Hüseyin Efendi hazretlerine hizmet-i mahsûsa olarak oralarını müceddeden bina ve inşa ettirmiştir.

Ber-minvâl-i muharrer Şeyh İsmail Efendi tarafından hulefâ ve ihvanlara emir ve tembih buyurulup "Bede'tu bismillâhi"[901] diyerek bir cuma günü bade's-salât dergâh-ı şerîf küşadıyla mukâbele-i şerîf icra buyruldu. Jurnal Memuru Edhem Efendi biraderimiz güzel hattat idi, olunan rica üzerine Hazret-i Abdulkadir kuddise sırruhu'l-azîz efendimizin ism-i şerîflerini fevkalâde büyük bir levha üzerine ziyade kalın bir kalem ile yazdırıp semahanenin mihrabı üzerinden talik olundu. Ve mihraba sair levhalar talik ve semahane, İstanbul dergâhlarının semahaneleri gibi fevkalâde tezyin olundu. Ve mukâbele-i şerîf dahi Dersaadet usulü üzere zâkirler ve na't-ı şerîf için mahsus adamlar tedarik olunup evvelâ evrâd-ı şerîf kıraat olunmak üzere müşarünileyh Şeyh İsmail Efendi hazretlerinin halifelerinden kendileri makamına yetişmiş bir âşık-ı sâdık sultanlardan Sânî Efendi hazretleri namında bir zât-ı âlî-kadr olup onu tevkîl edip pîş-kadem olup gürûh-ı dervîşân ile semahaneye giderler ve evrâd-ı şerîf kıraatine başlarlar idi.

Fakir ve bazı zevât-ı kirâm, Şeyh İsmail Efendi hazretlerinin odalarında oturup muhabbet olunur idi. Evrâd-ı şerîf tamam olup kelime-i tevhîde bed' ü mübâşeret olundukta şeyh efendi hazretleri doğruca mihraptaki kırmızı postları üzerinde, fakir de [468] yanlarında, misâfirân dahi mihrabın iki taraflarında olan postların üzerine otururlar idi. Bir müddet sonra şeyh efendi hazretleri semahanenin ortasına doğru yürüyüp na't-ı şerîf okuyan zâkirlerin yanında ve fakir dahi karşılarında durur idim. Sonra halka-ı zikre girerler. Fakir dahi yan-

---

901 "Allah'ın adıyla başladım."

larına gidip mukâbele-i şerîf artık yavaş yavaş raks u sema cihetine yüz tutup dervîşânın aşk u hararetleri müzdâd olarak kiminin başından arakiyesi düşmeye ve kiminin ağzından köpükler taşmaya ve kimisini de aşk alıp vâdî-yi cezbeye atmaya başlardı. Semahanede bulunan züvvâr da öyle mest-i lâ-ya'kıl deryâ-yı hayrette ve sefîne-i Nuh içinde gönülleri bahr-i aşk-ı sultân-ı Kâdiriyye ile mevc vurmakta kalır idi. İsm-i celâl tekmîl olduktan sonra, zâkirlerden birisi güzel seda ile na't-ı şerîf okuyup halkada bulunan dervîşân, ism-i Hû'yu Mevlevîhanelerde neylerden tutulan dem gibi öylece "Hû" ismiyle dem tutarlar idi. Badehu ortada olan zâkirler bir kenara çekilip postlar kalkıp halka-ı zikr fakire teslim olunup tarîk-i aliyye-i Halvetiye usulü üzere Dersaadet'te Zenbil Efendi Dergâh-ı şerîfinde icra olunan devran gibi ism-i Hû ile devrâna bed' ü mübâşeret olunup halkanın ortasına zâkirlerden birisi girip na't-ı şerîf okurdu. Fakir de bazen halkaya girerdim ve bazen de halkanın ortasında yalnızca devrân ederek mürîdâna aşk u şevk verirdim. Böylece zikir tamam olduktan sonra mürîdân perâkende perişan semahanenin tahtaları üzerine düşüp kimi ağlar, kimi başını tahtalara vurur, kimi harâret-i zikr alıp kalben deryâ-yı muhît gibi gümbürler ve kimi dahi "Mûtû kable en temûtû"[902] sırrına mazhar olup nefes ve can kalmamış, bir kalıp tahta üzerinde yatar. Şeyh efendi ve fakir ve bazı zevât-ı kirâm, semahaneden şeyh efendinin odasına avdet ü ric'at edip halifeleri olan mumaileyh Sânî Efendi hazretleri semahanede aşr-ı şerîf kıraatinden sonra dua edip onlar da huzûr-ı hazret-i şeyhe gelirler ve dervîşân dahi sair odalara taksim olunup kahveler ve muhabbetler nûş olunduktan sonra, herkes [469] takım takım gelip hazret-i şeyhin elini öpüp hanelerine giderler idi.

Leyâlî-i mübârekelerde yani kandil geceleri dahi semahane, kanâdîl ve fanuslar ile tezyin olunup mukâbele-i şerîf icra olunurdu. Lâkin leyâlî-i mübârekede gerek mukâbele-i şerîf ve gerek misâfirân fevkalâde cem'iyyet-i kübrâ olurdu.

İş gittikçe büyümeye başladı. Aklâm efendileri ve ümera ve zâbitân-ı askeriyye cümleten cuma günleri dergâh-ı şerîfe gelirler ve Erzurum'un Şuveyş babaları dahi bazen celp olunup mukâbele-i şerîf esnasında mazhar ve ney çalarlar. Âdeta İstanbul tekkelerinin birincisi addolunur derecesine geldi. Bununla beraber mevsim kış olup artık geceleri hazret-i şeyh ve bazı hulefâlar ile beraber ihvanın konaklarına gidilip tel helvası keşide ve güzel güzel muhabbetler olunur idi. Velhâsıl o kış boyuna bir başka muhabbet meydana geldi ki evvelce arz olunduğu üzere Hazret-i Mürşid-i A'zam efendimizin zamân-ı sa'âdetlerinde nasıl ki Erzincan'da muhabbet meydana gelmiş idi, bu da o renkte olmayıp diğer bir renkte aşk u muhabbet neşv ü nemâ bulmuştur.

Aklâm efendilerinden ve askerî taburlar kâtibi ve sair zabitandan tarîk-i aliyye-i Kâdiriyyeye mensup haylice dervîşân olup bunlar İstanbul usulü mukâbele-i şerîf icrasında ziyadesiyle muallem olduklarından, onlar her cuma

902 "Ölmeden önce ölünüz." *Keşfu'l-Hafâ*, c. 2, s. 291, no: 2669. İbn Hacer sabit olmadığını, el-Kârî de mutasavvıfların sözü olduğunu söylemiştir.

devam ederler idi. Zaten kış mevsiminde Erzurum gibi yerde böyle bir cem'iyyet-i kübrâ olur ise, artık herkes oraya tecemmü' edeceği derkârdır.

Erzurum dervîşânın mukâbele-i şerîf icrası ve onların kaideleri diğer veçhile olup şimdi böyle İstanbul kaidesince mukabele olunca, ekserisi halkaya giremez oldular. Artık bi'z-zarûr bu usulü talim etmeye başladılar. Hele devrânı her tekkede icra etmeye kıyam ettiler. Hatta devrânın ismine "Ruznamçeci efendi zikri" tesmiye ettiler. Elhâletü hâzihi Erzurum tekkelerinde "Ruznamçeci efendi zikri edelim" diye devrâna başlarlar.

İşte bu hâl fevkalâde tezayüt ve terakki edip artık cuma günleri ne semahanede ve ne de odalarda oturacak, duracak mahal kalmadı. "Gemi tamamıyla yükünü aldı" fehvasınca sefîne-i Nuh gibi dergâh-ı şerîf lebâleb dolmuş idi. Ancak mazhar-ı makâm-ı Hazret-i Nuh olan Şeyh İsmail Efendi hazretlerinin bu âlem-i kevnde olan tasarrufu müsellem ve bu abd-i âsî [470] fakire olan muhabbet ü meveddetleri ber-kemâl olup gönlümüze hizmet buyururlar idi. Yani fakirin aşkım bu yüzden dahi mütecellî olup aşk-ı Hazret-i Fehmi ile pür-şevk ü muhabbet olduğumdan Erzurum'a değil, cihana sığamıyorum. Binaenaleyh müşarünileyh İsmail Efendi hazretleri de bu keyfimize dokunmayıp muvafakat buyururlar. Yoksa onlar istemezler ise, bir anda işi diğer renge tebdil ve tahvil ederler ve hem sonraları dahi öyle oldu azizim.

Ve buyurdular ki "Kendinizi pek ziyadesiyle deryâ-yı aşka attınız. Felek bunu çekemez erenlerim" dediler ise de, "Efendimizin sayesinde ve zât-ı reşâdetleri gibi sefînemizin kaptanı var iken hiçbir vakit gemimiz karaya düşmez ve muhalif rüzgâra tesadüf etmez" dedim. "Evet öyledir, ammâ vakt ü zamanı geldikte, sefîne-i Nuh dahi Cebel-i Cûdî'ye yanaşıp içinde olan ahaliyi taşraya ihraç etti. Elbette bir gün sizin sefîne-i aşkınız da bir cebel-i bâlâya yanaşıp içindeki ahali makamında olan kuvâ-yı rûhâniyyeniz de o cebele çıkarlar" buyurdular. Lâkin hazret-i şeyhin bu nutku ve bu rumûzâtını o saatte delemedim ise de derunumda bir nükte olup acaba bundan murâd-ı reşâdetleri ne idi diyerek bir zaman tefekkür ve endişe etmekte idim. Ve bir taraftan dahi sefîne-i aşkımızda açılmış olan yelkenleri ziyade edip bir an evvel kûy-ı cânâna dahil olmakla vuslat-ı yâre sa'y u himmet olunur idi. Haberim yok butûndan da Evet evet "Kullu âtin karîb"[903] "Acele etme Mevlânâ!" buyururlar imiş.

Ve bazı gecelerde müşarünileyh şeyh efendimiz hazretleriyle Sânî Efendi ve sair hulefâ-yı Kâdiriye birlikte sair tekkelerin mukâbele-i şerîfine gider idik. Artık o gece o tekkeye Hazret-i Hızır aleyhisselâm gelmiş gibi dervîşân fevkalâde memnun olup hatta mukâbele-i şerîfi fakire terk ederler idi. Yani bu asi zikir ettirir idim. Bu hâl bir hayli müddet mümted oldu. Lakîn hussâd-ı asrın da artık canına yetti ve bunların gulguleleri manevî asumana çıktı. Ancak müşarünileyh şeyh efendimiz ile fakirin kemâl-i ittihâd u ittifâkımızdan dolayı zâhiren bir veçhile cesaretleri yoktur ki işi men' etmeye başlasınlar. Bir çaresini bulamayıp [471] nihâyetü'l-emr Erzurum Müftüsü Hacı Ömer Efendi Hoca'ya

903 "Her gelecek yakındır." *Keşfu'l-hafâ*, c. 2, s. 114, no: 1942.

düşerler. Ve zaten müftü efendi ile Şeyh İsmail Efendi hazretlerinin arası yoktur. Müftü efendi bir gün Müşir Paşa hazretlerine gidip keyfiyeti ifade ve beyan ile "Bu yüzden Erzurum'ca bir fitne zuhuru melhuzdur" diyerek Kerim Paşa hazretlerine ihâfe verirler ve bu işten yalnız fakirin men'ine irade buyurmalarını istirham ederler. Müşir Paşa hazretleri ise, Şeyh İsmail Efendi hazretlerini ziyadesiyle severler. Bu cihetle derhâl fakiri celp ile men' etmeyi münasip görmeyip aradan birkaç gün mürur eder. Bu keyfiyet yani müftü efendinin şikâyet bazı zevattan haber alınır. Derakap müşarünileyh şeyh efendimiz hazretlerine gidip işi arz ettim. Müşarünileyh kahkaha ile gülmeye başlar. "Canım efendim, niçin gülersiniz? Zatınız da teşrif buyurun, keyfiyeti Müşir Paşa hazretlerine bildirin ki öyle müftü efendinin arz ettiği gibi değildir. Bazı hussâdın hasetlerinden ileri gelmiş bir şeydir diye arz edin!" diyerek niyaz ederim. Onlar muttasıl gülerler. Fakir: "Manevî bu işi men' eden zatınızsınız" dedim. Yine gülerler. Sonra buyurdular ki "Şimdiye kadar haylice deryâ-yı aşkta sefinenizi enine boyuna her cihete sürdünüz ve istediğiniz gibi de muvafık rüzgârlar buldunuz. Buna teşekkürler edip bu kadarcık kâfî vâfîdir. Şimdi yine tekkeyi eski hâline ric'at ettirip usûl-i kadîme veçhile yine muhabbetler olunur. Yani o yüzden de yine zatınıza bir başka renkte aşk cilve-nümâ olur" diye irade buyurdular. Fakir de "Semi'nâ ve ata'nâ"[904] deyip iradelerini kabul ettim.

Müşarünileyh Şeyh İsmail Efendi hazretleri kemâ fi's-sâbık bizzat kendileri yine cuma günleri olmak üzere mukâbele-i şerîf icra buyururlar idi. Efendilerden bazı ihvan gelip yine mukabelede bulunurlar idi. Lâkin öyle evvelki gibi cem'iyyet-i kübrâ olmaz idi. Sonra bir iş ile Müşir Paşa hazretlerinin yanına gittim. O işe netice verdikten sonra Müşir Paşa hazretleri buyurdular ki "Ruznamçeci efendi, siz Şeyh İsmail Efendi'nin tekkesinde mukabele ettirirmişsiniz. Bunun için ahali beyninde bazı gûne kîl ü kâl oluyormuş. Ne lâzımdır? Tekkenin şeyhi kim ise o zat, tekkesini idare etsin" buyurdular. Fakir de "Evet efendim, zaten irâde-i devletinizden evvelce terk olunmuştur" dedim. "Pekâlâ" buyurdular. Fakat müşarünileyh şeyh efendimizin tasarruf-ı [472] kevniyesi var idi. Binaenaleyh bir müddet sonra Kerim Paşa hazretleri azlolunup yerine Menemenli Mustafa Paşa hazretleri müşir olup gelmiştir.

Ve bir kerametleri dahi dergâh-ı şerîfin o kış böyle cemiyeti zamanında semahaneye ve sair odalara mahsus sobalar konulmuştur. Bunlar için ta'yînât-ı fakîrîye mahsûben hatab talep olunup bir hussâdın birisi o zaman Reîs-i Meclis bulunan Ferik Selim Paşa'ya söylemiş ki "Ruznamçeci efendi hatabı dergâh-ı şerîf için alıyor." Çünkü Selim Paşa, Müftü Ömer Efendi'nin can biraderi, aziz dost ve ehibbasından olmasıyla şeyh efendiye muhabbeti yok idi. Binaenaleyh hatab istidasına cevap vermiş. Fakir muahharen başka mahalden tedarik ettim. Çünkü kış mevsimi çarşıda hatab bulunmaz. Muahharen bu işi hazret-i şeyhe bir taraftan arz etmişler. Şeyh efendinin ve fakirin pek ziyade sevgilimiz Alay Kâtibi Arapgirli Mehmed Efendi'nin tekkeye karîb olan hanelerinde ekser geceleri birleşip muhabbet olunur. Bir gece böyle ba'de'l-muhabbet hanelerimize avdet

904 "İşittik, itaat ettik." Bakara, 2/285; Nisâ, 4/46; Mâide, 5/7; Nur, 24/51.

etmek üzere ayakta durur iken fakir, şeyh efendinin çuha hırkalarını yani meşâyıha mahsus imal olunmuş biniş demektir, giydirdikten sonra, fakire müteveccih olup buyurdular ki "Sizin Reis Paşa, dergâhın hatabına mâni olmuş, zararı yoktur. Lâkin pek canım sıkılır ise, Huda hakkı için hemen boynundan şöyle tutup devirdiğim gibi canı çıkar" diye odanın ortasında olan masanın üzerinde yanan şamdanın boğazından tutup devirdi. Fakir ve mumaileyh Mehmed Efendi birbirimize bakıp "Şeyh Efendimizin böyle hiddetli nutk-ı âlîleri bir iş çıkaracaktır" dedik. Aradan bir iki ay sonra ramazân-ı şerîfte Kadir gecesi füc'eten bir saat içinde vefat etmiştir. Ramazân-ı şerîf kış mevsimi idi. Ferdâsı günü şeyh efendi hazretleriyle mülâkatta: "Sizin Reis Paşa dergâha hatab vermediği için kendisi soğuktan vefat etmiştir". buyurdular. "Evet efendim" deyip önüme baktım. Lâkin meşâyıh-ı izâm hazerâtının gazapları da yine ihsandır. Öyle Kadir gecesi müftü efendi tilâvet-i Kur'ân ederek ve kendisini bilerek zikrullâh ile meşgul olarak irtihâl-i dâr-ı bekâ etmiştir. Müşarünileyh Selim Paşa zaten tarîk-i Nakşîden ve o zaman Erzurum'da münzevi bulunan [473] tarîk-i Nakşbendî hulefâsından Osman Efendi'nin müritlerinden zâkir bir zat idi, rahmetullâhi aleyhi.

Ve bu Selim Paşa vaktiyle Erzincan'da olup o vakit Hazret-i Pîr Mehmed Vehbî Hayyât kuddise sırruhu'l-azîz efendimiz hayatta imiş. Şöyle rivayet ederler ki bir gün müşarünileyh Selim Paşa, ziyaretleri için huzûr-ı hazret-i şeyhe gitmişler ve dua niyaz etmişler. Hazret-i Pîr efendimiz dua etmişler. Artık bilemem nasıl dua ettiklerini. Be-tekrâr Selim Paşa "Dua buyurun!" demesi üzerine, Hazret-i Pîr efendimiz buyurmuşlar ki "Cenâb-ı Hak canını alsın." Selim Paşa bunun derhâl manasını fehm etmeyip beyne'n-nâs söylenir beddua zannıyla bir derece müteessif olmuş. Muahharen meşâyıhtan tesadüf ettiği zevata bunu hikâye edermiş. Ehl-i butûn olmayan meşâyıh-ı rüsûm haşa, haşa Hazret-i Pîr efendimiz ümmî meşâyıhtan olmasıyla "Ne bilir?" tabir ederlermiş. Muahharen bir ehl-i butûna tesadüfle yine hikâye etmiş. O zât-ı âlî buyurmuş ki "Bu nutku söyleyen zât, pek büyük bir zat imiş. Muradı budur ki yani ruhunu bizzat yed-i kudret ile Cenâb-ı Hak alsın, ara yerde Azrail vasıta olmasın manasına bir duadır" buyurmuş. Filhakika muahharen öyle oldu ki hiç şüphe yoktur ki Leyle-i Kadr'de Selim Paşa'nın ruhu yed-i kudret ile alınmıştır. Çünkü pekâlâ teravih namazını cemaatle eda edip zikr ü fikr ile meşgul iken bir saat içinde bu hâl olmuştur. İşte müşarünileyh Şeyh İsmail Efendi hazretlerinin böyle tasarruf-ı kevniyesi var idi. Daha bunun gibi haylice esrâr-ı keşfiyeleri müşahede olunmuştur. Nasıl murat buyursalar, öylece o iş olur idi. Hezâr sad hezâr görülmüştür.

Şeyh İsmail Efendi hazretlerinin hulefâlarından evvelce zikri sebkat eden Sânî Efendi ulemadan idi, lâkin ilm-i zâhirîsi o kadar yok idi; ancak ilm-i ledünnî ashabından gayet âşık u sadık ve mahbûb-ı âlem, fakirü'l-hâl bir zât-ı âlî-kadr idi. Bu zatı her kim görse, şimdi meyhaneden çıkmış zannederdi. Gözleri kan çanağı gibi kıpkırmızı mestane idi. Sahîhen meyhâne-i butûndan asla ayrılmaz idi ve gayet hâkî-meşreb ve latîf ve mültefit. Her kimi görse, bir acîb il-

tifatlar eder ve o adamı sohbet, muhabbetle mest ü hayran ederek tamamıyla gönlünü memnun [474] ve hoş eylerdi. Meselâ bir ahbaba ve fukaradan bir dervişe tesadüf etse: "Vay benim azizim, sultanım efendim, böyle bin türlü izzet ve ikbal ile ne tarafı teşrif buyurursunuz? Çoktan beri cemalinizi göremedim. Ah efendim sen bir sultansın ki böyle elbise-i fakr ile uyûn-ı nâstan kendinizi setr eylemişsiniz. Lâkin fakirden setr edemezsiniz padişahım, efendim. Maşallah ve bârekellâhu ahsenü'l-hâlikîn! Şöyle sultanlar gibi çarşılarda salın, gez, yürü efendim, temaşa buyurun bu âlemi ki zât-ı ulyâları gibi olan zevât-ı kirâm bu âlemi ancak temaşa buyurup Hâlık'ını medh ü sena etmek için geşt ü güzâr ederler sultanım!" İşte böyle kelâmlar ve daha buna dair pek çok nüvâziş ve iltifatlar ile o adamı mest ü hayran ederler idi.

Ve yine hulefâdan Osman Efendi Hoca var idi. Lâkin bu zatın meşrebi ve ahvali müşarünileyh Sânî Efendi hazretleri gibi değil idi. Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimiz hazretlerinin meşreb ve tavr u etvârlarına bir dereceye kadar andırır ve güya o meşrebde bir zât-ı âlî-kadr idi. Ve hem de ilm-i zâhirîsi ve ilm-i ledünnîsi fevkalâde idi. Edîb-i müstakîm olup ancak ilmine mağrur olmadığından kendisini bir adî fakir derviş ve hoca menziline tenzîl ederek herkes ile lâubalî görüşür ve muhabbet eder. Cüz'î, Şeyh İsmail Efendi hazretleri gibi kalender-meşreb idi.

Ve yine hulefâdan Numan Efendi Hoca vardı. Bu zat, Şeyh Hüseyin Efendi'nin fevkalâde sevgililerinden âşık ve sadık bendesi idi. Kendisi Erzurum'da tüccar olup pek çok zaman İstanbul'da Şeyh Hüseyin Efendi hazretleriyle birlikte kalıp haylice sulûk görmüşler. Bunun da ilm-i zâhirîsi ziyade değil idi, lâkin ilm-i ledünnî sahibi ve rumûzât-ı ehlullâhâ vâkıf bir merd-i sâdık zat idi.

Daha başka hulefâlar var idi. İşte bu üç zat, hazret-i şeyh ve fakir, geceleri ekseriya bir mahalde tecemmü' olunup muhabbetler olunurdu. Lâkin kelâmları kuş dili gibi kimse anlamaz idi. Yalnız sâmi'în, deryâ-yı hayrette kalıp şu kadar var ki meselâ Arabistan çalgıcıları çalgı çaldıkları zaman Arapça şarkı söylese ve içlerinde sâmi'în Arapça bilmez Türk adamları olsa, söylediği şarkının manasını anlamaz, [475] lâkin onların çalgıları sedasından ve cümleten bir ağızdan söylediği şarkının terennüm ve nagamâtından elbette bir derece mütelezziz olur. İşte sâmi'în, bi-aynihi bu gibi olurdu. Velhâsıl bunların ahvali böyle kalem ile arz u beyan olunamaz ve katlarına yetişip aynen müşahede eden ihvanın malûmudur. İşte bir müddet böyle biz bize tenhâca mukâbele-i şerîf ve muhabbetler icra olunur idi.

Bir müddet pederim, bizimle beraber oturup sonra hareminin pederinin biraderi Abdo Ağa'nın Erzincan kapısındaki hanesi ki Erzincan'dan doğruca oraya misafir olunmuştur, onunla birlikte oturmak için ayrılıp ay-be-ay beş yüz kuruş maaş verir idim. Bir müddet orada oturup sonra kendisine bir memuriyet almak yani Erzurum veya Erzincan zabtiye yüzbaşılığı gibi bir memuriyet almak için haremini Abdo Ağa'nın hanesinde bırakıp Dersaadet'e gitmiştir. Reis-i meclis Selim Paşa'nın vefatı cihetle yerine Beşinci Ordu-yı Hümâyûn Meclis Reisi Şakir Paşa nasb ve tayin buyurulup Hazret-i Ulemâ-billâh efendimiz hazretle-

riyle vapurda beraberce İstanbul'dan Trabzon'a çıkmışlardır. Müşarünileyh Ulemâ-billâh efendimizin Hicaz'dan avdet-i mürşidâneleridir ki yetmiş yedi senesi [1860] evâhiri idi, çünkü yetmiş yedi senesi Zilhiccesinde [Haziran 1861] müşarünileyh hazretleri Hicaz'da iken Sultan Abdülmecid Han hazretlerinin vefatıyla yerine Abdülaziz Han hazretleri oturup cülûs fermanını yaver-i mahsûsu Erzurum'a getirip kıraat olunarak badehu yaver Dersaadet'e avdet etti. Arkasından Müşir Kerim Paşa hazretleri dahi infisal ile yerine Sultan Aziz'in birinci defa müşir nasb u tayin ettiği Ferik Menemenli Mustafa Paşa'yı Dördüncü Orduya müşir olarak Erzurum'a göndermiştir. Müşarünileyh Mustafa Paşa'nın arkasından müşarünileyh Şakir Paşa, Erzurum'a gelmiştir. Bu zat, mes'ele-i Şâmiye'de, Şâm-ı şerîf'te meclis reisi olup her nasılsa yakayı kurtarıp bizim orduya reislikle can atmıştır. Müşarünileyhin üç adet yetişmiş on sekiz, yirmi ve yirmi beş yaşlarında mahdumları beraber idiler. Müşarünileyh Ulemâ-billâh efendimiz hazretleri vapurda ne Reis Paşa'ya ve ne de mahdumlarına "Bizim de Erzurum'da ruznamçeci efendi vardır, mahsus selâm ederim" gibi zâhirde asla bir iradeleri olmamış. Ancak Reis Paşa'ya manevî ne ki kalplerine koymuşlar ise, onun eseri [476] olmak üzere müşarünileyh Erzurum'a gelip yerine oturduktan sonra fakiri ikide bir meclise çağırıp "Şu işi şöyle yapınız, bu işi böyle tesviye ediniz" diye üzerime vazife olmayan diğer odaların işlerini dahi fakire tahmil ederek derece-i muhabbetleri günbegün tezayüt etti. Fakir daha işin aslını bilmiyorum. Acayip, bu zat böyle bize bu kadar muhabbeti neden neş'et etmiştir diyorum. O zaman fakir, Câmi'-i kebîr'e muttasıl sokak içinde kümbetli bir konakta otururdum. Yani konağın bir tarafında kümbet tabir ederler bir kubbe var idi. Lâkin içi boş kubbelerdendir. Tıpkı fakir gibi içi boş bir kubbedir. Bilemem, vaktiyle bir zatın türbesi midir, nedir?

Erzurum Kalesi'ne Muttasıl Kırklar Makamı

Lâkin arkamız kırklara muttasıldır, orası boş değildir, doludur. Yani Kırklar Makamı derler ki kırk adet kabr-i şerîf bir kubbe altındadır. Hatta burada bu yüzsüz fakir, Hızır aleyhisselâm ile mülâkat olunmuştur. Şöyle ki bir ramazan günü ikindi namazı için pederim ile beraber haneden çıkıp Câmi'-i şerîfe gitmek üzere kırkların makamı önüne geldik. Bu makam bir tepe üzerinde olup yokuştan çıkıp hemen oradadır. Karşı tarafı dahi böyle bir yokuştur. O makamın bir tarafı kaleye gider uzun bir yoldur. Yolun iki tarafı da cesim kale duvarıdır. Ara yerde bir tarafa sapacak sokak yoktur. Şimdi fakir o makamın önüne geldiğimde, alelusul göz yumup teveccüh ederek Fâtiha-yı şerîf okumaya başladım. Pederim arkamdadır. Nasıl ki fakir göz yumdum, o anda karşımda yani o tepenin karşı tarafındaki yokuştan çıkıp gelmiş gibi bir zat orada zuhur ederek o zat da fakir gibi göz yummuş. Buralarını o zaman görmüyorum. Sonra pederim hikâye ediyor. On beş dakika kadar fakir bir teveccühte kaldım. O zat da öylece teveccühte kalmış. Badehu gözlerim yumuk olduğu hâlde iki elimi kaldırıp dua ve niyaza meşgul oldum. O zat da ellerimi kaldırdığım anda o da gözleri yumuk olduğu hâlde öylece ellerini kaldırmış. Badehu fakir ellerimi

yüzümü sürüp gözlerimi açtığım anda gördüm ki bir zat karşımda; o da o anda [477] benimle beraber ellerini yüzüne sürüp fakire doğru geldi. Fakir de ona doğru gidip el ele tutup fakir, onun elini o da fakirin elini öpüp Mevlevîler gibi el öpüşüp asla birbirimize bir şey söylemeyip yani tekellüm etmeyerek fakir türbeden aşağıya doğru; o zat da kaleye doğru o uzun sokağa saptı.

Pederim bu hâle hayran, sergerdân olarak bakar imiş. Hemen pederim yanıma gelip "Efendi oğlum, bu zat kimdir?" dedi. Fakir de lâtife olarak "Hazret-i Hızır aleyhisselâmdır" dedim. Aman deyip pederim hemen o kale sokağına teveccüh etti. Gördüm ki o zat yoktur, kaybolmuş. Fakire dönüp "Oğlum, yoktur!" dedi. Fakir de derhâl "Aman peder deme!" deyip gelip gördüm ki kimse yoktur. İşte o zaman fakire bir dehşet ve cezbe gelip hemen Kırklar Makamı'nın duvarına başım koyup derunumdan bir ah u figan edip müteveccih-i Cenâb-ı Hak oldum. Bir müddet sonra kendimi toplayıp pederime dedim ki "Fakir size lâtife tarikiyle söyledim. Hâlbuki sahih Hızır aleyhisselâm imiş." Çünkü o sokakta bir tarafa sapacak yol yoktur. Beş dakika sürer bir yoldur. Bir dakika daha olmadı bu vukuatın zuhuru. Sonra pederimden keyfiyeti sual ettim. Dedi ki "Siz ki nasıl göz yumdunuz, o anda o zat sizin karşınızda birden bire zuhur etti, sizin gibi göz yumdu. Siz elinizi kaldırdınız, o da öyle etti. Velhâsıl siz ne yaptınız ise o da öyle yaptı" dedi. Artık anlaşıldı ki bu zat Hızır aleyhisselâm idi.

Şimdi bu zatın elbisesini beyan edeyim. Orta boylu, ak sakallı, sakalı sünnet-i seniyye üzere uzundur. Sakalıyla yüzü nur ve şems gibi ak parlaktır. Başında arakiye üzerine tarîk-i Rufâî meşâyıhı gibi yünden yapılmış sarık, ayağında yünden yapılmış beyaz şalvar, üzerinde yünden yapılmış uzun aba, belinde yünden yapılmış beyaz kuşak, ayağında siyah yemeni yani baştan aşağı cümlesi koyun yününden bir mamul elbise içinde baştan aşağı bir nurdur.

İşte birkaç günler Erzurum'un içinde, camilerinde pek çok aradım, asla bulamadım. Belki taşradan gelmiş böyle bir zattır diyerek şuna buna çok sual ettim, bulamadım. En sonunda anladım ki sahih bu zat, Hazret-i Hızır aleyhisselâmdır. [478] Ancak nasibimiz bu kadar imiş. Meşhur meseldir "Vermedi Mabud neylesin Mahmud!" derler. Bu yüzsüz asi vaktin kutbu ve vâris-i Cenâb-ı Peygamber olan Hazret-i Şeyh-i A'zam efendimiz huzurlarında leyl ü nehâr müdâvim-i zikr ü teveccühte olduğum hâlde eli sıfır, yüzü kara, içi boş kubbe gibi olup şimdi bir dakika Hazret-i Hızır aleyhisselâma mülâkatta adam mı olacağım? "Ke-meseli'l-himâri"[905] gibi. Birtakım kelâm-ı meşâyıh ve sûfiyyeyi hâmil olarak şunu bunu aldatıp tezvîr-i meşâyıh mukallidi olmuşum azizim. Hitâm şud.

Reis Paşa'nın konağı da bizim arka tarafımızda kaleye muttasıl idi. Bir akşam emir çavuşu gelip "Paşa sizi istiyor, gelsin beraber taam edelim diye" dedi. Fakir kalben "Tamam işte oldu. Artık konağına da gitmeye başlayacağız" dedim. Çünkü Şeyh İsmail Efendi hazretlerinin dergâhı eski hâline ric'at ettik-

905 "Eşeğin durumu gibidir." Cum'a, 62/5.

ten sonra, geceleri öyle pek çok bir yere gitmeyip başımı hırkaya rabıtaya çekip kendi kendime hanemde vahdet ve muhabbet eder idim. Artık o akşam zarurî Reis Paşa'nın konağına gittim. Kendisi ve mahdumları cümleten birlikte taam edip bade't-ta'âm mahdumları oda-ı mahsûsalarına gidip fakir, Reis Paşa ile beraber kaldık. Şuradan buradan muhabbet ettik ve bazen dâ'ire-i askeriyyenin işlerinden müzakere eyledik. Kendileri ihtiyar olmakla geceleri pek çok uzun uzadıya oturmazlar imiş. Fakir de ruhsat alıp mahdumlarının yanlarına geldim. Bunlar bi-hakkın gayet mültefit ve mükerrem ve nazik zatlar olup fakire fevkalâde hürmet ü riayet ederek mahcup ettiler. Beyler ile dahi şuradan buradan muhabbet edip vapurda nasıl geldiklerini ve bir fırtınaya uğramadıklarını sual ederken, buyurdular ki "Hayır efendim, pek güzel geldik. Lâkin bir acîb vukuat oldu." "Hayrolsun, buyurun" dedim. Dediler ki "A'lem-i ulemâdan ve meşâyıh-ı kirâmdan Erzincanlı Fehmi Efendi hazretleri bizimle vapurda idiler. Hatta bu zatı bilmiyoruz. Ancak vapura bindirmeye beraberince pek çok vükelâ ve vüzerâ-yı ızâm gelmişlerdir. Onlardan istidlâl ettik ki bu bir büyük zattır." Şimdi fakir işte bu kadarcık işitir işitmez gözlerim dolup pınar gibi yaş akmaya başladı. [479] Şimdi bunlar birbirlerine bakıp bir acîb renk ve hâl kendilerine geldi. Dediler ki "Aman efendim, bu iş nedir? Size ne oldu?" Dedim ki "O zât-ı âlî-kadr, fakirin mürşididir. Hicaz'a teşrif buyurmuşlar idi. Daha avdet-i devletlerinden haber alamayıp fevkalâde muztarip idim. Lehu'l-hamdu ve'l-minne bu tebşirinizden canıma can kattınız ve zindân-ı hasret ü iftirâktan bir derece tahlîs-i girîbânıma müjde ve ihsan verdiniz." Buyurdular ki "Bizim buraya geleceğimizi ve zât-ı âlîlerinin burada olduğunu bilirler idi, niçin selâm ihdâ buyurmadılar ve buna dair asla bir şey irade etmediler?" Dedim ki zâhiren bir şey irade etmemişler, lâkin bâtınen pek çok şeyler vicdân-ı muhabbetinize isal buyurmuşlar ki fakire olan muhabbet ve lutf u ihsanlarınız o sâye-i âlî-cenâb-ı mürşid-i a'zamdadır" dedim. Ve o zaman işi anladım ki bunların fakire muhabbeti, Hazret-i Ulemâ-billâh efendimizin fakir için bunlara manevî işaret ve ihsân-ı aliyyeleri olan muhabbet-i ma'neviyyeden ileri gelmiş bir şeydir. Binaenaleyh buna da fevkalâde teşekkürler ettim. Hazretin, Erzincan'a teşriflerinden derhâl haber alınamaması ise, o zaman telgraf olmadığından idi. Beylere dedim ki "Efendim, artık fakir kimin kapısının kıtmîri olduğumu bildiniz. Fakire olan lutf u ihsan, Hazret-i Mürşid-i A'zam efendimize racidir. Aman vapur vukuatını beyan buyurun, nasıl oldu?" dedim.

Dediler ki "Şeyh efendimiz hazretleriyle biraderler üçümüz bir kamarada idik. Müşarünileyh hazretlerinin yanında bir hizmetçisi var idi; daima kamarada abdest alır ve oralarını su ederdi. Lâkin hazret-i şeyh efendimiz ârif ve nazik, yani emsalî görülmemiş desem sahihtir, onlar abdest almak için kamaradan dışarıya çıkıp abdest alırlardı. Bu hizmetçisi ise daima kamarada abdest alıp oralarını ıslatırdı. Bizim büyük birader tahammülsüz olduğundan ve hazret-i şeyh efendimiz daima teveccüh ve murakabede olup onu uykuda zanneylediğinden "Canım biraderler, şeyh efendimizin şu hizmetçisi ne acayip adamdır, buralarını bütün su ediyor! Şuna söyleseniz de dışarıda abdest alsa!" dedi. Bizler sükût ettik, bir şey demedik. Sonra hazret-i şeyh efendimiz emir ve

tembih buyurmuşlar ki kamarada abdest almayıp dışarıda alsın. Bunun üzerine bir daha o adam orada abdest almadı. Ferdâsı günü [480] Sinop iskelesinden hareket ettik. Her nasılsa kamaranın pencerelerini kapamayı unutmuşuz. O gün de hava bir miktar muhalif olup haylice denizin dalgaları var idi. Limandan dışarıya çıkar çıkmaz nasıl pencereden içeriye bir dalga geldiyse, üçümüzün de üstümüz, yatağımız su içinde kaldı. Az kaldı ki kamara su ile dolsun. Hazret-i şeyh efendimiz yok idi. Derhâl kamaranın penceresini kapayıp birbirimize bakıp "İşte gördünüz mü Şeyh efendimizin kerâmâtını? Hizmetçisinin bir cüz'î abdest suyuna razı olmadığımızdan bizi deniz suyuyla boğacak idi!" dedik. Derhâl kamarotları çağırıp sünger ile oralarını temizlettik. İşte bu hâli aynen müşahede ettik ve hem de o saat cümlemizin gönlüne geldi ki "Abdest suyuna razı olmayanların cezası böyledir. Bi-hakkın o zat, büyük zattır!" dediler. Ve buna dair bazı muhabbetler olunup badehu fakirhaneye avdet ettim.

Ertesi akşam yine çavuş gelip "Paşa efendimiz taama bekliyorlar" dedi. Velhâsıl her akşam çavuş gelip akşam taamını beraberce yer idik. Hatta o kadar canıma yetti ki bir akşam çoluk çocuğumla oturup muhabbet ve taam edemediğimden "Bu ne hâldir başıma gelen?" diye ağlamış idim. Mecliste evrak çoğaldığından Reis Paşa'nın konağında birkaç gece azalar toplanıp müzakere oldu ve evraklara rey verildi. İşte o müzakerede dahi fakiri bırakmayıp yani fakir de a'zâ-yı meclisten imişim gibi öylece saat dört ve beşe kadar onlarla oturdum. Ve bazı reylere dahi karıştırır idi. Yani "Sen ne dersin ruznamçeci efendi?" diye sual ederler idi. Sonra imalât için bir komisyon teşkil edip reîsi, Mirliva Şükrü Paşa idi, fakiri dahi oraya memur edip kâffe-i husûsât re'y-i âcizî ile olurdu. Velhâsıl Muhasebeci Sâkıb Efendi pek geri kalıp her bir umur ve husus için fakiri meclise celp ile müşavere ederler idi. Meselâ bir şey için Reis Paşa'ya rica olunup kabul etmezler ise, muahharen fakire müracaat ile taraf-ı fakîrîden Reis Paşa'ya istirham olunarak o iş hâsıl olurdu. Hatta Müşir Mustafa Paşa hazretleri dahi pek çok zaman mühim [481] mevâd için fakiri celp edip fakir ile Reis Paşa'ya iradelerini infaz ettirirler idi.

Müşarünileyh Reis Paşa hazretleri zaten sûfî ve beş vakit namazını kılar ve her sabah *Delâil-i şerîf* ve Kur'an okur idi. Ancak kendisi ehl-i tarîk değildir, fakat meşâyıha tazim ü ihtiram ve ikram ederlerdi. Binaenaleyh Şeyh İsmail Efendi hazretlerini götürdüm. Mülâkat ettiler ve memnun oldular ve mahdumları dahi şeyh efendi hazretlerine fevkalâde muhabbet ettiklerinden ekseriya geceleri teşriflerini arzu ederler ve onlar da muvafakat buyururlar idi. Bir gece şeyh efendi ve fakir, beylerin odasında muhabbet ediyoruz. Hikmet, o gece şeyh efendi: "Erenler, açım, açım!" dedi. Beyler telâş ederek taam tedarikine kıyam etmek istediler ise de razı olmadı. Fakat yalnız ara sıra "Açım, açım!" der ve hem de buyurdular ki "Meşâyıhtan birisi açım der imiş ve hem de ağlarmış. Bendeniz öyle ağlamıyorum, yalnız açım açım diyorum." Şimdi beyler bu sözden bir şey anlamayıp birbirlerinin yüzlerine bakarlar. Fakir dedim ki "Sabır buyurun, şimdi görür ve bilirsiniz şeyh efendinin bu kelâmının neticesini." Filhakika aradan yarım saat sonra bir adamın başında bir büyük tabla, üzeri beyaz astar ile

pûşîde olmuş, önünde bir uşak, oda kapısından içeri geldi. Şimdi şeyh efendi hazretleri bunu görünce kahkaha ile artık güler, güler. Cümleten taaccüp edip şeyh efendi hazretlerinin ellerini öpüp "İşte kerâmât-ı evliya budur!" dediler. Fakat şeyh efendi oralarda değil ya, keramet sahibi desinler. Haşa, şanlarından diğer nâ-sezâ kelâmlar söylesinler! Onlar bir sultân-ı kalenderdir. Tablanın üzerinden astar kalktı. Gördüm ki bir büyük tepsi içinde tel helvası ve etrafında enva turşu ve penâyir. Bir efendiden gelmiştir. Bir miktarını Reis Paşa'ya gönderip hazret-i şeyhin etrafına nücûm-ı muhabbet gibi çevrilip pür-aşk u muhabbet ile ekl olunmuştur.

İşte bu müddette yani Erzurum'a geldiğimiz yetmiş yedi senesi kışı [1860] dergâh-ı şerîf ile meşgul ve yetmiş sekiz senesi kışının nısfına [1861] kadar Reis Paşa ile meşgul olduk. Sonra Reis Paşa hazretleri nâ-mizâc olup bir ay kadar kapıya gelemedi. Fakir her gün konağına gidip meclisçe olan reylerini ve bir emr ü iradeleri olur ise onu alıp Meclis Livası Mustafa Paşa'ya [482] tebliğ ederdim ve mahdumları beylere der idim ki "Canım efendim, paşa hazretlerine söyleseniz, tebdîl-i havâya İstanbul'a gitsinler." Onlar: "Biz söyleyemeyiz, siz söyleyin." "Hayır, ben söyleyemem" der idim. Aradan birkaç gün geçti. Bir gün kalemde iken mahdumu ve kendisinin yaveri olan bey geldi muhabbet etmek için. Esnâ-yı muhabbette beye hitaben: "Canım efendim, niçin tebdîl-i havâya İstanbul'a gitmiyorsun? İstanbul'a git, git!" dedim. Beyefendi: "Kime söylüyorsunuz?" dedi. "Paşaya söylüyorum ve hem de işittirdim, gidecektir" dedim. Akşam üzeri çavuş geldi, "Çabuk sizi istiyorlar!" dedi. Gittim. Merdiven başında karşı çıkıp elimi öpmeye başladılar. "Estağfirullâh" dedim. "Ne haber var?" Dediler ki "Bugün kalemde buyurduğunuz sözü sahîhen işitmişler. İstanbul'a gidecektir" dediler. Doğruca paşanın yanına girdim. Buyurdular ki "Efendi oğlum, ne dersiniz burada iyi olamayacağım, İstanbul'a gideceğim?" Dedim: "Efendimiz, fakiriniz bu iradelerini çoktan beri beklerdim, ayn-ı savâbdır." Dediler ki "Yarın Müşir Paşa hazretlerine söyle, müsaade buyursunlar." Ferdâsı günü Müşir Paşa hazretlerine arz ettim. Müsaade buyurdular.

Kış evâhiri idi. Tahtırevan ile mahdumları beyler beraber ma'a's-selâm ve'l-âfiye deyip selâm fatihasını kıraat ettik. Hamd olsun "Eski hamam eski tas" deyip yine hâne-i fakîrîde hırkayı başıma çektim. Artık Ulemâ-billâh efendimiz hazretlerinin şeref-vârid olan emirnâme-i cenâb-ı mürşidâneleriyle müşerref olup zâhir ü bâtın gözlerimi Erzincan yollarına dikip muntazır-ı irâde-i hazret-i cânân olmuş idim. Fakirin on bin kuruş kadar faizli Erzincan'da borcum olup bunun tediyesi için mukaddemce maaş ve bedel tayinatımdan müterâkim olan on bin kuruşu evvelce arz olunduğu üzere pederin Dersaadet'te olan düyûnunun tesviyesiyle hareminin nikâh ve nafakasına sarf olunmak üzere olup Dersaadet'e gitmiş ve onları tesviye etmiş idim. Muahharen düyûnuma karşılık henüz bir şey edilememiş olmasıyla Cenâb-ı Gavs-ı A'zam efendimizin emr ü irâde-i devletleri üzere maaşımdan beş yüz kuruşun Erzincan malından mâh-be-mâh düyûnuma verilmek üzere oraya sipariş olunacağından bu bapta müşarünileyh

gavs-ı a'zam efendimizden [483] şeref-vürûd eden fi 21 Rebiülâhir sene 78 [27 Ekim 1861] tarihiyle müzeyyen emirnâme-i âlîlerinde düyûnumun tesviyesi için mukaddemce verilen karar mucebince icabının icrası ve bu bapta muhasebeci efendi hazretleri tarafından dahi müsaade ve mu'âvenet-i lâzime ifası niyaz ve ricasında bulunduğumuzun tebliğiyle işbu arîza-ı fakîrînin kendisine takdim ve keyfiyetin şifahen dahi tarafınızdan rica ve istirham olunması irade buyurulmuştur.

Ve mezkûr emirnâme-i âlîyi hâmil olan ihvandan bizim bahçe konağı sahibi Şerif Efendi tarafından dahi buna dair olan iradeleri başkaca tebliğ edilmiş ve bu sırada hazret-i şeyhin kerâmâtından olarak muhasebeci efendi dahi o sırada oda-ı âcizîye gelmiş olduğundan, mezkûr emirnâneme-i âlî takdim edip irâde-i şifâhiyelerini dahi söyledim. Kıraat edip münasip olur diye cevap verdiği hâlde muahharen bunun için yani beş yüz kuruşun Erzincan malından verilmek üzere havalenamesinin icrası için takdim eylediğim istidanın meclisçe tezekküründe mumaileyh muhasebeci efendi muvafakat ve rûy-ı rızâ göstermediğinden cevap verilmiş ve bu cihetle fevkalâde muztarip olup zarurî ma'a'l-hicâb keyfiyet, Ulemâ-billâh efendimiz hazretlerine arz olunmuş, muahharen mumaileyhin Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimize olan muhabbetlerini erenler, kat' ederek Erzurumlu bir terzi çırağı Hıristiyan bir çocuğa vermişlerdir. Zira ki mumaileyh muhasebeci efendinin şeyh efendimiz hazretlerine olan muhabbeti manevî olmayıp suverî ve resmî olduğu cihetle "Öyle muhabbet böyle çocuklara lâyıktır" denilerek biçare muhasebeci bunun üzerine aradan bir mâh mürur eder etmez, gözlerine fevkalâde bir ağrı ârız olarak zaten demevî mizâç idi, kan başına çıkıp kafası, Huda hâfız, vücûdundan büyük olup ıztırabından ve ziyadece hicabından hiçbir kimseyi yanına koymayıp çocuğun harâret-i aşkı ile irtihâl-i dâr-ı bekâ etmiştir. Murad Paşa Câmi'-i şerîfi kabristanına defnolup ferdâsı günü Erzurum içine bir havâdis-i garîbe güya Câmi'-i şerîfin mütevellisi rüyasında görmüş ki kabristanda olan mevtalar, cümleten mütevellinin gece hanesine gidip "Bu adamı yani muhasebeci efendiyi buradan kaldırın, başka kabristana defnedin, cümlemiz rahatsız oluyoruz, bunu burada istemeyiz!" demişler. Bu havadisin üzerine daha ilâveler ile birkaç aylar [484] ahali bununla eğlenmişlerdir.

Muahharen Hazret-i Şeyh-i A'zam efendimiz ile hîn-i mülâkâtta merhum muhasebeci efendinin bu ahvalinden bahsolunur idi. Buyurdular ki "O da bir âşık idi, lâkin zincirini tutan olmadı." Bu iradelerinden anladım ki bunda fakire işaret vardır. Yani senin zincirini erenler elinde tuttuğu cihetle o sayede belâlardan tahlîs-i girîbân ediyorsun demektir. Merhum muhasebeci efendinin yerine ordu-yı mezkûr Tahrirat Başkâtibi Keramî Efendi hazretleri muhasebeci olup Erzurum'a geldiler. O tarih ki yetmiş sekiz senesi ramazân-ı şerîfi [3-31 Mart 1862] idi, Reis Paşa hazretleri Dersaadet'e avdet buyurduktan sonra artık bu abd-i âsî kemâ fi's-sâbık cuma günleri Şeyh İsmail Efendi hazretlerinin dergâh-ı şerîfine devam etmeye başladım. Çünkü Reis Paşa, Erzurum'da oldukça cuma günleri dahi yakamı elinden alamadığım cihetle dergâh-ı şerîfe gidemez idim.

Bu aralık Erzincan'dan Hazret-i Pîr Mehmed Vehbî Hayât kuddise sırruhu'l-azîz efendimiz hazretlerinin dâmâd-ı âlîleri ve evvelce zikri sebkat eden reşâdetlü Abdussamed Efendi hazretleri, Erzurum'u teşrif buyurdular. Kendileri zaten Oltu kazasından olup Erzurum Müftüsü Ömer Efendi dahi oralı olduğundan doğruca oraya misafir olmuşlar. Çünkü habersizce geldikleri cihetle istikbal edemediğimize fevkalâde mahcup olup hâk-i pâylarına yüz sürmek için mumaileyh Ömer Efendi'nin konağına gittim. Bir büyük selâmlık odasında ziyaretlerine pek çok ihvan gelmiş, kalabalık oturuyorlar. Hemen fakiri görür görmez, odanın ortasına kadar gelip alnımdan öpüp "Koca âşık Ruznamçeci Baba, gel bakalım erenler!" diyerek yanına oturttu. Buyurdu ki "Bunu nasıl bilirsiniz?" Cümle ihvan hüsn-i teveccühlerinden "İyi biliriz" dediler. "Hayır bilemezsiniz bu fakiri, Erzurum'a iki konak yerden istikbal etti!." Hâlbuki herkes bilir ki fakir, Erzurum'dan dışarıya çıkmadım. Tekrar buyurdular ki "Bu istikballeri zâhirî değil idi, manevî idi. Şöyle ki ayın sekiz ve onuncu geceleri büyüklük ve heyetinden öyle bir ay şeklinde zuhur edip istikbal ettiler" buyurdular. Lâkin işte fakir bu sözden orada oda yıkılıp altında kalmış kadar muztarip ve mahcup oldum. [485] Çünkü bu gibi şeyler, esrâr-ı tarîkat-ı aliyyeden olup artık bilemem, murâd-ı âlîleri her ne ise böylece keyfiyet ve ahvâl-i butûnu izhar buyurdular. Evet bununla iftihar olunmaz, çünkü kamer bir bakır paresidir; onda olan ziya, şemsin ziyasıdır. Bunu gibi bu asi fakir de tamtakır gök bakır. Ancak sıfat-ı kameriyye Cenâb-ı Gavs-ı A'zam efendimizin sayesidir, zira ki daima iki kaşım arasında hazreti teveccüh ve rabıtada tuttuğum cihetle o ziya, hazretin ziyasıdır. Ancak teşekkür olunur ki bedr-i tamâm olmaya şunda dört beş gün kalmış demektir. Lâkin bu butûn günleri, zâhir günleri gibi değildir, nitekim ahiret günleri dünya günü gibi olmadığı gibi. Her ne ise "Kullu âtin karîb"[906] fehvasınca sâye-i Hazret-i Ulemâ-billâh efendimizde lutf u merhamet-i ilâhî inşâallâhu ta'âlâ karîben zuhuruyla bedr-i tamâm oluruz.

İşte mumaileyh Abdussamed Efendi hazretleri, Sultan Abdulaziz Han hazretlerinin cülûsları cihetle tekaütlük beratlarını tebdil ettirmek için teşrif buyurmuşlar idi. Artık bittabi hizmet-i devletlerinden ayrılmayıp avdetleri gününe kadar birlikte haylice ihvan konaklarında ve dergâh-ı şerîflerde muhabbetler olundu. Badehu Erzincan'a avdet buyurdular. Müşarünileyh hazretlerini dahi "Ma'a's-selâm azizim, sultanım" diye teşyiinden sonra yine hâne-i fakîrde geceleri hırka-pûş-ı vahdet ü muhabbet kaldım azizim.

906 "Her gelecek yakındır." *Keşfu'l-hafâ*, c. 2, s. 114, no: 1942.

BU FASIL ERZURUM'DA AZİZ EFENDİ'YE OLAN MUHABBETİM AHVALİ BEYANINDADIR

Bir cuma günü âdet-i kadîm üzere ba'de's-salât dergâh-ı şerîfe gittim. Mevsim, evvel bahar idi. Mukâbele-i şerîfte fakir bir kenarda kıyam üzere semahanenin bir direğine yaslanıp şöyle mest ü hayran dervîşânı nazargâhıma almış, durur idim. Manevî birisi işaret ile: "Şu çocuğa baksana, ne güzel zikir ediyor!" dedi. Gözüme ilişti. Filhakika fevkalâde zikir ediyordu. İsm-i celâl zikrinde idiler. Çocuk başını aşağı indirip yukarı kaldırdıkça biraz uzunca olan saçları perişan, perakende bir hâle girmişti. İsm-i celâl, çocuğun cemaliyle bir başka cilve ve cünbüş ediyordu. [486] Hatta "Ve'd-duhâ . Ve'l-leyli izâ secâ"[907] sırrı, uşşâka rû-nümâ oluyordu. Yani başını aşağı indirdiği zaman saçları yüzünü örtüp uşşâkı leyle-i zulmette bırakır ve yukarı kaldırdığı zaman saçları kalkıp hûrşîd-i cemâl arz-ı dîdâr etmekle âlemi ziyâ-yı şevke, [boşluk var!] ihataya alırdı. Çocuğun gözleri ise koyun gözü idi. Yani koyunu zebh ettikten sonra gözleri makbul bir renk kesb eder ki ona koyun gözü derler; işte öyle idi. Kaşları iki parmak enliğinde olup hûrşîd-i cemâlini nîm küsûf istiap etmiş gibi görünüyordu. O anda o kadar ihtiyarım elimden gitmiş ve kendimi bir derece kaybetmiş idim ki durduğum mahal yer mi gök mü bilmeden kalmış idim. Ancak direğe dayanmış bir heyulâ şekline girmiş idim. Bu müddet on dakika kadar mümted oldu. Yani ism-i celâl zikri o kadar sürdü. Bu on dakika içinde kendimi on sene sülûk içinde terakki eden âşıkân gibi haylice kat'-ı mesâfe etmiş buldum ve pek çok tecelliyât müşahede eyledim.

Zikir durup dervîşân cüz'î istirahat etmek için na't-ı şerîf kıraat olunmaya başladığında kendime geldim. Şöyle ahvâl-i derûnuma nazar ettim. Gördüm ki müddet-i mezkûre zarfında sefîne-i aşkımız on senede seyri mümkün olmayan deryâ-yı aşkı kat' ile girdâb-ı derd ü mihnete yanaşmış. Ehl-i sefîne bunu gördükte "Eyvah, eyvah ne tehlike, ne belâ, ne felâket!" diye vaveylâya başladılar. Gerçi şu bir hayal idiyse de bin hâl ile kendimi toplayıp semahaneden çıktım. Derhâl Sânî Efendi hazretlerini bir kenara çektim, bu ahvalden haberdar ettim. Sual buyurdular: "Kimdir? Onu bana göster" dedi. Gösterdim. Başı bozuk elbisesinde idi. Yani ayağında çuha şalvar ve başında fesi üzerinde yazma yemeni bağlamış ve ayağında Erzurum kârı çizme var idi. Müşarünileyh Sânî Efendi hazretleri tebessüm edip "Sır megû" buyurdu. Yani "Bu esrarını söyleme!" Meğer ki kendileri de muhabbet ederler imiş. Sual ettim. "Mekkârecibaşı Abdülhamîd Ağa'nın oğlu Aziz Efendi derler azizim" dedi. O anda Şeyh İsmail Efendi hazretlerinin evvelce olan iradeleri üzere sefîne-i Nuh'un, cebel-i bâlâya ve bir azize

907 "Kuşluk vaktine andolsun. Sakinleşen geceye andolsun ki" Duhâ, 93/1-2.

yetiştiğini ve orada [487] duralım kumandası verildiğini anladım. Çünkü sular çekildi, sefine karaya oturdu. Evet öyledir, yani sular çekildi, sefîne karaya oturdu. Şu tabirimden beyan edeyim: İnsan rüyada su görür ise, ehl-i mutasavvıfe onu feyz-i rabbânî ile tabir ederler. İşte bu feyiz çekilir ise, sefîne-i rûhu terakki edemeyip bu vücut karasına oturur.

Evet Hazret-i Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî kaddesallâhu sırrahu'l-azîz efendimiz hazretleri *Mesnevî-i şerîf*lerinde buyururlar ki sâlikân elbette aşk-ı mecâzîye uğrayacaktır. Çünkü bu aşk-ı mecâzî, aşk-ı hakîkînin köprüsü makamındadır; elbette o köprüden geçecektir. Lâkin o köprüyü kendisine mal edip oradan ilerisini arzu etmez ise, makbul değildir. İşte bu aşk-ı mecâzî köprüsüne uğrayanlar, o köprüden olan tecelliyâta kani olup orada kalırlar ise, suyu çekilmiş, karaya oturmuş gemi gibidir. Çünkü bu aşk-ı mecâzînin bir yüzü hak ve bir yüzü bâtıldır. Hak ile bâtılı cem etmek makâm-ı vahdettir. İş buradan bahsolunmaya kitap müsait değildir ve hem de müsaade yoktur.

Velhâsıl o cuma müşarünileyh Sânî Efendi hazretlerine bu yüzden bir hayli muhabbetler olundu. Ertesi cuma gününe kadar yaramız göz göz oldu. Cuma geldi, derdimize derman geldi. Yani tabip haftada bir kere gelip vizite ediyor demektir. O cuma nazar-ı temâşâ zarurî ve tabiî başka oldu ve mumaileyh Aziz Efendi dahi bir derece kadar işi hissetti. Pederleri Mekkârecibaşı Hamîd Ağa zaten bizim adamımız gibi idi. Çünkü daima ruznamçe kalemine müracaat eder ve işleri bizde görülür. Lâkin fakir yüz vermediğimden odaya ziyade teeddüple girer ve fevkalâde fakirden çekinir idi. İkinci cuma müşarünileyh Sânî Efendi hazretlerinden istirham olundu ki mukâbele-i şerîften sonra bazı dervîşân ile şöyle bir ufak sahra ve temaşa etmek üzere dergâhın üst tarafında olan çimenlere doğru gitsek ve bi'l-vâsıta Aziz Efendi'yi dahi dervişler arasına katsak. "Ehl-i dil birbirini bilmemek insaf değil" fehvasınca muvafakat buyurdular. Binaenaleyh birkaç dervîşân ile Aziz Efendi dahi beraberince ufak bir sahra ettik. Lâkin müşarünileyh Sânî Efendi'nin meşrep ve mezhepleri muktezasınca ufak sahrada büyük büyük meydân-ı aşk küşade ve muhabbetler tarafeynden uç göstermeye amade olup rumûzât ile Aziz'in [488] izzetini arz ettik.

Ara yerden üç dört gün sonra pederleri Mekkârecibaşı Hamîd Ağa kaleme gelip eteğimi öpüp "Efendim, mahdum kölelerini kabul buyurur iseniz, ma'iyyet-i devletinize vereceğim" diye istirham etti. Fakir tecahülden gelip "Diğer kalemlere verseniz daha iyi olmaz mı?" dedim. Dedi ki "Pek çok kimseler ile müşavere ettim. Efendimiz için, kabul ederler ise, oraya verin dediler. Niyaz ederim bu ricamı kabul buyurasınız. Sizin köleniz olsun, çırağınız olsun" dedi. Fakir pekâlâ diyerek o da "Yarın getireyim efendim" dedi. Peki dedim. Ama ayna olsa, yüzümü görsem ne renk kesb etmiş olduğunu bilirdim. Meğer ki bu iş eşyâ-yı muhabbetimizin naklinden sekiz on gün evvel kurulmuş bir turşu olduğunu muahharen haber aldım. İyi tahkik ettim, bizden evvel onun muhabbeti bize düşmüş. "Şem'i gör kim yanmadan yandırmadı pervâneyi" fehvasınca Aziz, fakiri kendisine aziz etmiş.

Ferdası günü pederiyle beraber gelip etek öpüp efendilerin alt tarafına minder üzerine oturttum. O gün daire, cüz'î hareket-i arz olur gibi iki tarafa raks u sema etti. Çünkü setre pantolon ve fes, çocuğu bir başka renk ve hâle koymuş idi. O gün diğer odadan haber alan, duyan efendiler birer kere baş vurup "Baba efendimiz, ne yapıyorsunuz?" diyerek şöyle ufaktan çocuğa nazar ederlerdi. Ferdâsı günü artık felek çanı çalmaya başladı. O gün lâ-ekal yüzden mütecaviz efendi, ümera ve zabitan bir şey bahane ederek odaya geldiler ve nîm nazar ile çocuğu temaşa ettiler. Akşam üzeri efendiler ile beraber çıkıp evine gitti. Fakat, oda-ı âcizîde süvari çavuşlarından Erzurumlu Hacı Bey namında ehl-i dil bir çavuş muavinimiz var idi, mumaileyh Hacı Bey'i tevkif edip efendiler gittikten sonra yanıma çağırıp dedim ki "Hacım, bu Aziz Efendi bize bir püsküllü belâdır. Bu bapta çare ve tedbir nedir?" Dedi ki "Efendimiz bilirsiniz, böyle gider ise odayı göklere çıkarsan faydası yoktur. Bakalım felek ne işleyecek ve başımıza ne türlü taç dikecek?"

Üçüncü günü Aziz Efendi kaleme gelip mumaileyh Hacı Bey'e demiş ki "Efendi hazretlerine söyle, akşamları sizinle beraber gideceğim; zira yalnız gitmeye havf ediyorum. Efendilerden ve zabitandan çok kimseler arkam sıra geliyorlar. Gerçi bir şey [489] dedikleri yok ise de havf ediyorum." O da acele fakire hikâye etti. Dedim: "Söyle bu akşam beraberce gidelim." O günde yani üçüncü günü oda kapısının tokmağının kayışını kopardılar. Çünkü daha tamamıyla yaz gelmemiş idi, odanın tahta kapı perdeleri mevcut idi. O kadar kapıyı açıp kapadılar ki kayışı tahammül edemeyip kırılmıştır. Akşam oldu, fakir, Aziz Efendi, Hacı Bey üçümüz sarayın üst katında olan kalem odasının kapısından çıktık. Bir de bakayım ki ne bakarsın, sarayın uzun divanhanesi bir baştan bir başa serâpâ meclis çavuşları, yaverân, zabitan ve saire ile doludur. Bunlar, fakiri görünce bittabi zarurî kıyam edip işte iki tarafıma selâm vererek Müşir Paşa gibi divanhaneden aşağı indim. Lâkin ayaklarım birbirine dolaşıp sanki yedi kat yerin altına girdim. Kapıdan karakol selâmlayıp kendimi dar sokağa attım. Fakat o gün kimse arkamızdan gelmedi, zira fakir beraber idim. Hacı Bey'i yanıma çağırıp dedim: "Aman Hacım, bu hâl nedir? Huda hakkı için havf ettim." Dedi ki "İki gündür böyle imiş." Dedim: "Buna çare nedir? Her vakit fakir beraber gidemem." Hacı Bey dedi ki "Birkaç gün zatınız beraberce üçümüz gitmeliyiz, hatta bir miktar alev teskin olsun." Binaenaleyh akşamları üçümüz beraber kapıdan çıkıp gider idik.

Yine sevdâ-zede-i zülf-i siyeh-kâr oldum
Yine bir olmayacak derde giriftâr oldum

Hüsn içinde sen garîb şehr içinde ben garîb
Gel ikimiz bir olalım sen garîb vü ben garîb

Fakirhane, Câmi'-i kebîr'e muttasıl ve Aziz Efendi hanesi dahi Habibefendi Mahallesi'ndeki bizim haneden daha yukarıda demektir. Dördüncü günü sabahleyin kaleme geldim. Onu gördüm ki tahta kapı perdesinin ortasından bir iki yerinden göz görecek kadar delikler delmişler. Odacıyı çağırdım, sual ettim.

"Haberim yoktur efendim" dedi. Tekrar delikleri kapattım ve kendi kendime istiğfar ettim, "Ya Rab, bu derd ü belâya nereden düştük ve bunun neticesi ne olacak?" diye tefekkür ettim ve hem de dört göz ile ne vakit gelecek diye kapıya muntazır oldum. Kapı açılıp içeri girdiği zaman odada erbâb-ı dilden birisi olsa derece-i aşkı keşf ederdi. Yüreğim çarpar, rengim atar, nutkum tutulur idi. Nihayet bu hâl, yarım saat mümted olurdu. Sonraları [490] bizim kalem, efendilerin cümlesi agâh olup fakirin gönlümü almak için Aziz Efendi'ye fevkalâde hürmet ü riayet ederlerdi.

İki üç gün böylece beraber akşamları kemâl-i azamet ve kudretle kapıdan gider idik. Üç gün sonra mumaileyh Hacı Bey'i yanıma çağırıp dedim ki "Sen benim evlâdımdan ilerisin; bu Aziz Efendi ise hakikaten evlâdımdan, canımdan ileridir. Bilirsin, rûz-ı mahşerde iki elim yakanda olsun, bu çocuğu sana teslim edeceğim. Her akşam kalemden alıp hanesine kadar götürüp evine teslim edeceksin." Çünkü Hacı Bey fevkalâde fakire muhabbet eder, sahîhen "Kendini denize at!" desem atar idi. Bu cihetle "Başım üzerine efendim" dedi. Bir hafta kadar böylece îfâ-yı vazîfe etti. Ama fakirin gönlüm yine muztariptir. Ekseriya pederi iş için odaya gelir, hasbe'l-îcâb Aziz Efendi'nin yanına yaklaşıp kulağına bir şey söyleyecek olsa, aşk bu ya, muğber olurdum ve hem de "Hamîd Ağa, kalemde lakırdı olmaz, çocuğu meşgul etme, akşam evde söyle" der idim. O da güler, "Evet efendim, af buyurun, kusur ettim!" der idi. Lâkin zann-ı fakîrî pederi de sevdiğimi muahharen anlamıştır. Şimdi akşamları öyle Hacı Bey ile gitmeye de gönül razı olmadı. Nihayetü'l-emr Aziz Efendi'nin mahallesinde ve hanesinin karşısında bir konağa nakil ettim. İşte şimdi felek tamamıyla rûy-ı müsâ'ade gösterdi, elhamdülillâh dedim. Artık sabah akşam beraberce uşak arkamızda kaleme gidip gelmeye başladım.

Bu sırada validem İstanbul'a gitmeyi arzu eyledi. Kendisine sipariş bağladım, İstanbul'a gönderdim. Bir harem, bir de Hüsameddin Çelebi oğlumuz ile kaldık. Şimdi valide de gidince artık tamamıyla felekten yüz bulduk. Selâmlık odası mükemmel döşenip büyük bir soba kuruldu. Akşam sabah Aziz Efendi ve pederi selâmlıkta oturup birlikte taam ederiz. Aziz Efendi'nin validesiyle bir yetişmiş hemşiresi haremde bizim harem ile beraberce yerler, içerler. Aziz Efendi'nin bir ihtiyar dayısı var idi, onu harem kethüdası gibi aldım ve bir uşak Aziz Efendi'ye mahsus selâmlıkta hizmet eder. Şimdi Aziz Efendi'ye Jurnal Müdürü Edhem Efendi'den sülüs meşki alıp yazı talimiyle meşgul ettim. [491] Aziz Efendi kalemden beraberce evlere gelip ancak bir yarım saat kadar müsaade olunur, evine gider, gecelik elbiselerini giyer, doğruca selâmlığa gelir. Fakir de kezalik yarım saat haremde geceliklerimi giyip selâmlığa çıkarım. Aziz Efendi'nin geceliği, mükemmel bir efendi geceliğinden alâ ve bâlâdır, yani boyunca kürküne kadar yapılmıştır. Ve mahsus hizmetine alınan uşak, Aziz Efendi'nin odanın üst başında köşede kendisine mahsus olan yerine yazı takımını getirip kor ve akşamdan sonra çifte ispermeçet mumlu şamdan yakıp önüne kor. Su ister ise verir, canı çarşıdan bir şey ister ise, uşak gider getirir. Mekkârecibaşının oğlu değil, Erzurum valisinin oğlu olsa dahi bu

kadar hürmet, riayet olunmaz. Geceleri fakirhaneye herkes gelemez, ancak efendilerden birkaç zat vardır ki onlar tuhaf tuhaf hikâyeler söylerler idi, ara sıra onlar gelir ve bir de komşumuzdan ihtiyar birkaç zat var idi, onlar gelir. İşte bir kış boyuna Aziz Efendi, mahdumum Hüsameddin Çelebi yazıya sa'y u himmet ettiler. Ekseriya cuma günleri beraberce istihmam ederdim. Ve bazen çarşıya doğru gezerdik. Lâkin nasıl gezerdik! Meselâ bakırcılar içine doğru gidiyoruz, hemen bakırcılardan girer girmez birbirlerine işaret ile çekiç ve takırtı sesi kesilip dükkâncılar biz oradan geçinceye kadar öyle hayran ve mest-i lâ-ya'kıl kalırlar idi. Yani o kadar tevatür etmeyeyim, ammâ Yusuf'u görüp ellerini kat' eden tâ'ife-i nisâ gibi ellerini kesseler haberleri olmaz idi. İşte hangi çarşıya gitsek, ahval böyle idi. Binaenaleyh iki ayda bir kere çarşıya gider idik. Bazı geceleri yani ayda bir kere de Aziz Efendi'nin fevkalâde istirhamı üzerine Hacı Osman Efendi'nin ve Hacı Mustafa Baba'nın geceleri dergâhına gidip mukabeleye girmeyip şöyle bir kenarda rabıta ve teveccüh ederdim. Lâkin o gece dergâh, yerinden semaya giderdi. Dervîşân, havâ-yı aşkta tuyûr-veş cevelân eder idi. Hatta lâtife olarak "Aziz Efendi" der idim, "Canım efendim bir daha gelmeyelim, bak dervîşânın hâli ne oldu! Herifler perişan perakende. Her biri bir tarafta düşüp kaldı. Hiç bunlar sizin güneşinizin karşısında durmaya takat getirebilir mi?" Aziz Efendi önüne bakıp tebessüm ederdi.

Mumaileyh Hacı Mustafa Baba [492] vaktiyle Erzurum tüccarından imiş. Sonra Habib Baba kuddise sırruhu'l-azîz hazretlerine intisap edip terk-i dünyâ ile tüccarlığı bırakıp halife olmuşlar. Lâkin acîb bir âşık ve sâdık ve ehl-i muhabbet idi. Ekseriya fakirhaneye gelirler idi. Aziz Efendi'yi asla ondan kıskanma gibi şeyler gönlüme gelmez idi. Doğrusu Sânî Efendi hazretlerinden gerek Osman Efendi ve Numan Efendi hazerâtından asla men' olunmaz idi. Zira bu zevât-ı kirâm ehl-i muhabbet ve ehl-i aşk ve bu meydân-ı aşkın bunlar sultanları olmakla bunlardan men' değil, daima müracaat bunlara olurdu.

Maşallâhu ta'âlâ altı ayda yazı hitam buldu. Yazıdan izin almak yaklaştı. Artık yazı cemiyeti için tedarükât fevkalâde olup hele Aziz Efendi'nin elbisesi pek ziyade mükemmeldir. Dedim: "Azizim, o cemiyet gününde nasıl edeceksin, zira Yusuf gibi cemalin ehl-i meclisin akıllarını başından alacaktır. Korkarım isâbet-i ayn vaki olur!" Güler, âhû gözleriyle, keman kaşlarıyla ne yapayım gibi işaret eder. İşte bir cuma günü izin cemiyeti icra oldu. Fevkalâde taamlar keşide ve paralar ita ve hediyeler takdim kılınmıştır. Hatta Erzurum'un eski müftüsü Tursun Efendi Hoca, Aziz Efendi için bir tarih söylemiştir. Fevkalâde tahsin olunurdu. Mumaileyh bizzat konağa gelip tarihini takdim etti. Fakir de lâyık olmayarak hediyesini takdim ettim. Hüsameddin Çelebi hatim duası ve hem yazıdan izin, bunun Mevlevî elbisesiyle sikke-i şerîf üzerinde destar ve Aziz Efendi, Sultan Aziz gibi ona mahsus elbise ile; Hüsameddin Çelebi önünde öyle ufak tefek, arkasında Sultan Aziz serv-kâmet-i bülend ile oda kapısından içeri girer girmez fakir şöyle bir kenarda idim. Halkın yüzlerine nazar ettim, cümlesi mest ü hayran, ruhsuz insan gibi birer heyulâ gördüm. Gönlüme ziyadesiyle hüzün ve elem gelip duramayıp ağlayarak dışarıya çıktım. Aziz Efendi herkesin

ellerini öpüp kemâl-i hicâbından kan ter içinde kalmış, fakiri arar iken oda kapısından içeri girdim. Onu gördüm ki o kadar halkın içinde öyle azamet ve gurur, hüsn-i cemâliyle hemen iki ayaklarımın üzerine düşüp iki ayaklarımı öptü. Lâkin arkamdan da uşaklar fakiri tuttu. Zira o anda arkası [493] üzerine düşüp cezbe gelmek benim için hazırlanmış idi. Hele istiğfar ederek elimle Aziz'imi kaldırdım. Şöyle sandalye üzerine oturttuk. Aziz Efendi'nin yüzüne nazar ettim ki fevkalâde terlemiş, muztariptir. Pederlerini celp ile dedim ki "Aziz'i götürün, validesinin ellerini öpsün" diye oradan bir takrip hanesine gönderdim ve "Daha getirmesinler" diye haber gönderdim. İşte meclis pek güç hâl ile kendilerini bulup dağıldılar.

Mahdûm-ı fakîrî Hüsameddin Çelebi Erzincan'da mektebe başlanmak için cemiyet yapılmasına Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimiz ruhsat u müsaade etmeyip bahçede olduğum zaman oradaki Câmi'-i şerîfte ta'lîm-i sıbyân için olan hoca efendiye elinden tutup götürüp teslim ettik. Hatta Mevlevî elbisesiyle sikke-i şerîf başında ve yine üzerine destâr olduğu hâlde huzûr-ı Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimize götürüp şöyle karşılarında yarım saat kadar tutup hazret efendimiz, Hüsameddin Çelebi Efendi'nin gözlerine, çeşm-i enver-i kudsiyyelerini dikip öylece teveccüh ve nazar buyurup yani mürşid-i ekber efendimiz gözleri açık olduğu hâlde Hüsameddin Efendi'nin gözlerine öyle teveccüh etti. Sonra "Götürün mektebe" diye emr ü irade buyurdu. Oradan elinden tutup mektep hocasına teslim ettim. İşte bu sefer yazıdan izin aldığında eskiden borçlu olduğum cemiyetin Aziz Efendi sayesinde iki katlı oldu.

Vaktaki evvel bahar oldu, her cuma, araba-ı mahsûs ile ve kendimize münasip yârân ile sahraya gideriz. Hiçbir cuma terk olunmaz. Fakat "Ne müşküldür pederiyle mahbûbu sevmek" fehvasınca Hamîd Ağa'nın tavr u edası biraz zorca ve canımı ziyade sıkar idi. Lâkin ne çare ihtiyarım elde değildir. İş böyle fevkalâde büyüdü. Ve Erzurum hanedanından pek çok kimseler Aziz Efendi'nin arkasında idiler. Lâkin sâye-i erenlerde hiç kimse fakire diş geçiremez idi. Hatta o zaman Erzurum valisi olan Arnavut İsmail Paşa ziyadesiyle mahbûb-dost olup pederine haber göndermiş ki "Mâh-be-mâh yirmi lira maaş verip kendime mühürdar ederim." Hamîd Ağa cevabında demiş ki "Ayda yüz lira verse, muhaldir. Ancak ben onu ruznamçeci efendiye evlât diye teslim ettim. Hiçbir kimsenin [494] o adama bir diyeceği yoktur" demiş. Bir zât-ı âlî-kadr, fakire dedi ki "Erenlerim, bu Aziz Efendi sahîhen emsalsiz mahbûb ve Yûsuf-ı sânîdir denilse, hata değildir. Lâkin bunu bu hâle koyan ve bunun hüsnüne bir kat şatâf veren zatınızsınız. Şöyle ki müddet-i medîde Hazret-i Mürşid-i A'zam efendimizin huzurlarında kazanmış olduğunuz ve sermâye-i ezel ü ebed olan muhabbetiniz mücevherâtını arûs gibi Aziz Efendi'nin başına takıp donattınız. Bu cihetle halkın aklını başından aldınız." Fakir sahih diye o zata hak verdim ve "Bu kelâmınız pek doğrudur" dedim. Yani fakirin günbegün olan teveccüh-i ma'neviyyem Aziz'i o hâle getirdi demek ister. Burası da doğrudur.

Vaktaki ramazân-ı şerîf geldi, ittisalimizde olan Narmanlı Câmi'-i şerîfinde ba'de'l-asr vaaz ve pend ü nasihat etmek için bizim Sânî Efendi hazret-

lerinin kürsüye çıkmasını niyaz u istirham ettim. Lâkin o tarihe kadar Sânî Efendi'nin öyle kürsüye çıkıp vaaz ve nasihat ettiğinin sâbık ve emsali yoktur, hiç kimse bilmez. Fakire muhabbetleri fevkalâde olduğundan kabul buyurdular. Mevsim kış olmakla Câmi'-i şerîfe bir büyük soba vaz' ettim. Fakir de Aziz Efendi ile ba'de'l-asr gidip mahsura içinde Bursa kârı seccade serilip orada ikimiz oturup Sânî Efendi'yi istima ederiz. İşte ahval malûm ya, zaten cami sıcak ve Sânî Efendi ise sultân-ı âşikînden birinci vaiz; Erzurum'da değil, cihanda emsali yok bir kalender-meşreb vaiz olup bunun vaazı kimya gibi. Ve alelhusus ba'de'l-asr, sıyâm hâli, Aziz'in cemali, pür-kemâl olup halkın sıyâm gözü ise kara kurayı mücevher gösterir. Mücevheri bilmem, ne gösterir! İşte Câmi'-i şerîfte yer kalmayıp kapıdan giren "Allahını seven ileri gitsin" nidasını ederek herkes birer parça toplanıp bir adamlık yer ederler. Kadir gecesine kadar böyle aşk, cilve-nümâ olup leyle-i kadrde hikmet-i rabbânî Medine-i münevvere ahalisinden bir zat gelip o gece fakirhaneye misafir oldu. O zatı dahi alıp birlikte o gece Câmi'-i şerîfe ve mahall-i mahsûsamıza gittik. [495] Önümüzde çift şamdan başkaca yanar. Artık o gece Câmi'-i şerîfin cemiyetini tarif ve beyan edemem. Ehl-i uşşâk vicdanıyla bilir. Sânî Efendi hazretleri dahi var kuvveti pazıya verip bir vaaz etti. Yani ağlamadık kimse kalmadı. Vaktaki duaya kıyam etti, arkasındaki cüppesini çıkarıp kollarını sıvayıp dedi ki:

"Ey ehl-i tevhîd, bilir misiniz içimizde bu gece kim vardır? Hazret-i Cânân'ın kûyundan gelmiş bir sultan vardır ki işte iki cihanın serveri Habîb-i Kibriyâ sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerinin kûyunun ahalisinden şu oturan zât-ı âlî-kadrdir. Hiç şüphe yoktur ki bu zât, hediyye-i Hazret-i Cânân olarak gönderilmiştir ve şüphe etmeyin ki rûh-ı Hazret-i Risâlet-penâhî buradadır" deyip bir duaya başladı.

Onu gördüm ki halk o saat diğer renge ve âlem-i vahdete dalıp külliyen aşk u muhabbet-i hakîkiyeleri cûş u hurûşa gelip değil insanlar, mevcut olan kanâdîl-i şamdan raks u semaya gelip hatta önümüzde olan çift şamdan düşüp secde eder gibi yere kapandı. O demde aklım başımdan gidip yüzümü yerlere sürtüp iki gözümden akan yaşlar muhakkak muhakkak cehennemin ateşini söndürdü. Artık ağlamanın ve ah u efgânın ve amin sedasını tarif edemem. Camiin duvarları dahi beraberce ağladı ve Cenâb-ı Hak'tan mağfiret talep etti. İşte o gece dağlar, taşlar çekmez günahlar bir anda mahv, zail oldu sultanım.

Ârif ol sevdâ-yı aşk inkârın etme ey hakîm
Kim vücûd-ı halktan ancak bu sevdâdır garaz

***

Âşıka ta'n etmek olmaz mübtelâdır n'eylesin
Âdeme mühr-i muhabbet bir belâdır n'eylesin

Zülfüne kalsa perîşân eylemezdi dilleri
Anı da tahrîk eden bâd-ı sabâdır n'eylesin

Gönlü dilberden kesilmezse aceb mi âşıkın
Gamzesiyle tâ ezelden âşinâdır n'eylesin

N'ola tayîn etse zabt-ı mülk-i hüsnü gamzeye
Zülfü bir âşüfte-i serv-i hevâdır n'eylesin

N'ola olsa muztarib-hâl dil-i uşşâktan
Sînesi âyîne-i âlem-nümâdır n'eylesin

Olmasa nef'i n'ola dil-beste zülf-i dilbere
Tab'-ı şûhu dâma düşmez bir hümâdır n'eylesin

[496] Lâkin Sânî Efendi hazretleri de yakayı ele verdi. Çünkü o tarihe kadar Sânî Efendi'nin böyle hâl ve aşk sahibi olduğunu bilmezler idi. Hatta dediler ki "Sânî Efendi'yi meydana çıkarıp halka gösteren ruznamçeci efendidir." Artık müşarünileyh Sânî Efendi hakkında ahalice fevkalâde hürmet ü riayet olunmakta idi. Ve bi-hakkın lâyık ve sezâ bir zât-ı âlî-kadr idi.

Ey azizim, felek böyle kulaç kulaç müsaadeler bu cihanda kime etmiş ki sana etsin a biçare ahmak diyerek pederimin Dersaadetçe bir memuriyet bulamayıp müddet-i medîde Hâlet Beyefendi hazretlerinin dairesinde ikame ederek ve fakirin böyle aşk-ı Aziz'le giriftâr-ı envâ'-ı derd ü belâ olduğum müşarünileyh Hâlet Beyefendi hazretlerinin sem'-ı âlîlerine vâsıl olup binaenaleyh zincirimi tutmak için aceleten pederi iade buyurdular. Vaktaki pederim geldi, lâkin onlar yine ayrı hanede otururlar. Doğrusu pederim de gözü yaşlı, bağrı yanık bir âşık idi. Bu hâi-i pür-melâlim görüp merhamet edip bir miktar pend ü nasihat etmeye kıyam ettiyse de ihtiyarım elde olmadığını anlayıp o kadar üzerime dizgin sürmedi. Fakat duada da kusur etmemiş ki pederim geldikten sonra bir iki ay mürurunda meclisin Erzincan'a nakil edeceği havadisi zuhur etti. Yani iklîm-i vücûdumda kolera illeti zuhuruyla dâr-ı bekâya ric'at borusu çalındı gibi bir hâlet zuhur etti. Aklım başımdan ve canım bedenimden çıkma derecesine geldi. Çünkü iki cihetle muztarip ve hayranım. Birisi huzûr-ı Mürşid-i A'zam efendimize gidecek yüz yok. Evet aşk-ı mecâzî makbuldür, lâkin hazretin muhabbetine karşı diğer muhabbet nasıl sığdı derler ise cevap yoktur. İkincisi, Aziz'in terki müşkildir. Beraber götürme bu aklımla mümkün değildir; meğer ki diğer bir akıl gelip eski aklı tebdil ede veya cünûn elvere. Havadis sıhhat buldukça emrâz-ı ma'nevî kesb-i şiddet edip zarurî hulefâlara müracaat olundu. Onlar da "Beraberince götür ki işin neticesine vâsıl olasın" rumuzuyla götürmeye takviyet verdiler. Çâr nâçâr beraberce götürmeye karar verdim, ey azizim efendim. [497]

Cihânda olmayayım şâd her çi bâdâ bâd
Gamınla tek olayım yâd her çi bâdâ bâd

Hücûm-ı leşker-i nâzın harâba vermiştir
Gönül ko olmasın âbâd her çi bâdâ bâd

Şikâr-gâhına aşkın dili revân ettim
Yâ sayd ola yâ sayyâd her çi bâdâ bâd

O serv-kâmetin ol bende-i hevâdârı
Dilerse etmesin âzâd her çi bâdâ bâd

Mahallidir o şâh-ı hüsne arz-ı hâlini sun
Ya dâd ede ya bîdâd her çi bâdâ bâd

Zemîn-i hâhişe ek tohm-ı sa'y hırmen-i kâm
Ya ola ya olmaya ber-bâd her çi bâdâ bâd

Âşık nâm-ı bülendin cihânda yâd olsun
Hünerde sen de ko bir ad her çi bâdâ bâd

Bu işi pederile de müşavere edip o da rûy-ı rızâ gösterdi. Yalnız pederi Erzurum'da kalıp işlerini tesviye ettikten sonra gelmek üzere Aziz Efendi'nin validesiyle hemşiresi ve hizmetimizde bulunan dayısı beraber olarak yol tedariki olundu. Pederim ve haremi ve bizim harem bunlar bir haylice bir cemiyet oldu. Arabalar tedarik olunup pederim ve fakir ve Aziz Efendi ve bir de kalemde olan Başçavuş Hacı Bey birlikte olarak hayvanlar kira olundu ve yol tedarikâtı mükemmel surette tamam oldu azizim.

BU FASIL MECLİSİN ERZURUM'DAN ERZİNCAN'A AVDETİ BEYANINDADIR

Şimdi "Aziz Efendi, ruznamçeci efendi ile beraber gidiyor" havadisi Erzurum'ca şüyu bulunca, kim bilir kenarda köşede gıyabından ah u efgân eden âşıkları, bunlar biçareler "Aziz Efendi bize kalacak" der iken, şimdi kolera illeti fakirden bunlara intikal etmiş. Haberim yok mumaileyh Başçavuş Hacı Bey hikâye eder. Filhakika bunlara da acıyorum. Çünkü meşhur meseldir "İğneyi kendine, çuvaldızı gayrıya sok" derler. Lâkin elden ne gelir? Çaresiz bir şeydir.

İşte yola çıkmak üzere iken, o esnada Erzurumlu Terzi Baba tesmiye ederler ihtiyar bir âşık-ı sâdık tarîk-i Kâdiriyyeden bir derviş [498] var idi, çok muhabbet ederdim. Vaktiyle Erzincan'da Hazret-i Pîr Mehmed Vehbî Hayyât kuddise sırruhu'l-azîz efendimizin yanında çıraklık etmiş ve şimdi Erzurum'da fakîr-hâl bir dükkânı var, terzilik eder. Bu zat dahi Erzincan'a gidip Hazret-i Pîr efendimizi ve sair zevât-ı kirâm hazerâtını ziyaret etmek üzere beraberce götürülmesini rica etti. Fevkalâde memnun oldum ki böyle bir fakir, ehl-i gönül bir zat dahi beraberimizde bulunsun. Ona da bir hayvan kira ettik. Haremleri evvelce arabalara bindirip ileri çıkardık. Arkalarından ba'de'l-asr bizim âlây-ı vâlâ çıkıyor. Ama ne alay! Tarif, tavsif edemem. Ne kadar hulefâ-yı izâm hazerâtı var ise! Beraber dervîşânın had ü hesabı yoktur.

Aziz Efendi'nin yol elbisesi sırmalı, kefiye başında, üzerinde sırmalı topuzlu akel. Kefiyenin püskülleri omzundan aşağı perâkende-i perîşân sarkmış; uşşâkın bağrını yakmış. Sırma işlemeli palaska boynundan asılmış, görenler yerinden harekete muktedir olamayıp zannedersin olduğu yerde asılmış. Belinde sırma kayışlı kılıç, etrafını dâiren mâ-dâr kuşanmış. Ayağında Napolyon çizme arz-ı hâl eder. Üzengisi efendim bizi üzme. Bu hâl ile esbe süvar olup fakirin yanımda ve arkamızda muhafaza memuru Serçavuş Hacı Bey ve ileri ve gerisi hesaba gelmez nücûm gibi kamerin etrafını ihata etmiş muhibbân ile mahallemiz olan Habibefendi'den mahbûb-ı cihân ayrıldı terennümüyle Atpazarı Meydanı'na doğru yola revan olduk. O caddeye ihvan sığmaz; hayvanların ayağı altından kalkan toz asumana ser çekmiş. Gürcükapısı'na geldik. Etrafta olan dükkânlarda boş yer kalmamıştır, cümlesi uşşâk ile dolmuştur.

İşte güç hâl ile şehirden sahrayı bulduk. Şimdi beraberimizde olan uşşâk tahammül edemeyip sahralara at sürmeye başladılar. Yani Erzurum âdetince at dizgin edip oynarlar idi ve kimisi güzel seda ile na't okur idi. Erzurum'a üç saat mesafede olan Ilıca nam köye vâsıl olduk. Evvelce çadırlarımız gidip kurulmuş. Harem dairesi uzacak bir çemendâr mahalde olup selâmlık için dahi öyle güzel çemendâr suyun [499] kenarına kurulmuş idi. Akşam oldu, taamlar tenavül olu-

nup herkes köyde birer mahalle istirahat için taksim oldular. Bizim çadırda peder, Terzi Baba, fakir, Aziz Efendi, Hacı Bey; bu beş kişiden başka kimse yoktur. Fakat Hacı Bey o gece çadırda yatmayıp ihvanlar ile köyde kaldı.

Alessabah güneş doğar doğmaz hareket-i hümâyûn oldu. Artık burasını kalem ile tavsif ü beyan edemem. İşte oradan bir veda ettik, bi-hakkın mevcut bulunan ihvanın ruhları cesetlerinden ayrılırcasına ah u efgân eylediler. Hele zaten fakirin gözüm yaşlı olmakla Ilıca'nın önünden akar ve Erzincan'a gider. Fırat suyuyla göz yaşımı beraber revan ettim. O gün akşama kadar kendimi bulamadım. Zira bu kadar ihvanın fakire teveccühü elbette iklîm-i vücûdumu sarsar. Ferdâsı günü biraz rahat oldum. Mevsim yaz idi, artık su başlarında taamlar ederek ve indiğimiz köylerin yanında çadırlarımızı kurup istirahat ederek Erzincan'a vâsıl olduk.

Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimiz kemâl-i lutf u kerem ve inâyet-i mürşidânelerinden olarak ve "Baba efendinin kalabalığı çoktur" diyerek fakir için Câmi'-i kebîr karşısında harem ve selâmlıklı bir büyük konak tehyie buyurmuşlardır ve akrabalarından ruhumuz gibi sevdiğimiz Ahmed Efendi hazretlerini istikbale gönderip doğruca şehre ve o konağa indirdiler. Müşarünileyh Gavs-ı A'zam efendimiz bahçe konak-ı âlîlerinde olmasıyla ferdâsı günü hâk-i pây-i Cenâb-ı Ulemâ-billâh efendimize yüz sürmek üzere pederim ile Terzi Baba ve fakir ile Aziz Efendi atlara binip Vaskirt[908] yolunu tuttuk Gideriz, lâkin manevî "Aman aman el-aman" gazelini çağırıp gözlerimden kanlı yaş akar ve şu gazeli okuyarak ciğerim dağlar:

Ey dilâ kân-ı ulûm dânâya geldim ağlarım
Zâtı ekmel dâniş-i vâlâya geldim ağlarım

Hâk-i pây-i Hazret-i Fehmi'ye geldim ağlarım
Feyz-i kuds celb için Erzincan'a geldim ağlarım

Öyle bir zât-ı güzîn ki mazhar-ı feyz-i Hudâ
Remz-i sırr-ı alleme'l-esmâya vâkıf dâimâ

Nûr-ı mahz olmuş serâpâ berk vurur subh ü mesâ
Bezmini ârzû edip ez-gayr-ı lâyık ben gedâ

Hâk-i pây-i Hazret-i Fehmi'ye geldim ağlarım
Feyz-i kuds celb için Erzincan'a geldim ağlarım

[500] Kürsi-i ilme oturmuş tûtî-i gûya-misâl
Pertev etmiş tâ ezel kanatlarınla zü'l-celâl

Seyyidü'l-vakt eylemiş Hak vâkı'â kenz-i kemâl
Âşiyân-ı murg-ı dil terk eyleyip rûz ü leyâl

908 Erzincan merkez ilçesi merkez bucağına bağlı, yeni adı Işıkpınar. *Köylerimiz*, s.777.

Hâk-i pây-i Hazret-i Fehmi'ye geldim ağlarım
Feyz-i kuds celb için Erzincan'a geldim ağlarım

Dersine hâzır olur cümle melâik hâs u âm
Tâlibîne dürr ü gevherler nisâr eyler müdâm

Hep makâmâtı güzel tahkîk eder ol zü'l-fihâm

Meclis-i bahşâ-yı feyzine edip şevk ü garâm

Hâk-i pây-i Hazret-i Fehmi'ye geldim ağlarım
Feyz-i kuds celb için Erzincan'a geldim ağlarım

Bir mücessem nûr-ı a'zamdır vücûd-ı enveri
Ân be ân bâd-ı tecellî-i ilâhî mazharı

İnnemâ yahşâ'da dâhil vâris-i peygamberi

Hâsılı yoluna terk edip peder hem mâderi

Hâk-i pây-i Hazret-i Fehmi'ye geldim ağlarım
Feyz-i kuds celb için Erzincan'a geldim ağlarım

Konak-ı âlîleri önünde atlardan inip üzerimizi başımı devşirdik. Cenâb-ı Mürşid-i A'zam efendimiz hazretleri bazı ihvan ile selâmlık dairesine ve su harkının önünde olan ufak çimende oturuyorlardı. Şimdi hazreti görür görmez ihtiyarsız zarurî ve tabiî olarak fakirde bir cezbe hâli gibi bir hâl zuhur ederek nasıl huzurlarına gittiğimi ve nasıl ayaklarına kapandığımı bilemedim. İşte Cenâb-ı Gavs-ı A'zam efendimiz elimden tutup yanına oturttu. O kadar fark ediyorum ki hazretin yanındayım. Hele pederim fakirden on kat ziyade hıçkıra hıçkıra ağlar.

Gözlerim dolsa acep mi sana ettikçe nigâh
Âfitâba baksa elbette kişi giryân olur

Hâlimi arz eylesem feryâda başlar ehl-i hâl
Nâle-i derd ü dilimden nâle de nâlân olur

Cenâb-ı Gavs-ı A'zam efendimizin huzurlarında Harputlu bir güzel sedalı derviş olup bir gazel okumasını irade buyurdular. Derviş "Ya dost!" deyip gazele bed' ü mübâşeret ettikte, iklîm-i vücûdumda göz göz olmuş ve bir müddetçik gözleri kapanmış olan yaralar hicret-i muhabbet-i Hazret-i Fehmi'den şikâyetler ile yaralar tazelenip açıldı. [501] Bunun şiddetinden yani muhabbet-i Hazret-i Fehmi askerinin hücumundan Aziz Efendi'nin muhabbeti leşkeri tarumar olarak âr-ı firârı irtikâp ettiler. Çünkü Hazret-i Ulemâ-billâh efendimizin leşker-i muhabbeti karşısında sebat edip duracak hangi askerdir? Meydân-ı muhabbet şimdi serâpâ asker-i Cenâb-ı Gavs-ı A'zam ile lebâleb doldu. Lâkin şu kadar hissettim ki Aziz'in askeri külliyen o anda iklîm-i vücûdumdan sürüp çıkarılmadı; ancak şimdilik cemiyetleri bozulup her biri bir tarafa yani dereler, tepeler,

dağlar arkasına gizlendiler. Fırsat bulurlar ise yine hücum edeceklerdir. İşte o demde Aziz'in muhabbeti nesyen mensiyyen unutuldu. Gazel okuyan derviş, gazeli kesti. Hazret-i efendimiz murakabeden ser-i âlilerini kaldırıp "Derviş baba, niçin gazeli kestiniz?" buyurdular. Derviş dedi ki "Bu efendilerin ahvali beni perişan etti, kudretim kalmadı gazel okuyayım!" Hazret buyurdu ki "Zararı yoktur, sen gazeli oku." Tekrar okumaya başladı. Hazret-i Ulemâ-billâh efendimiz de o aralık Arabiyyü'l-ibâre bir beyit kıraat buyurdular. Lâkin o zaman ben bende değildim, tamamıyla anlayamadım. Ancak şu kadar idrak ettim ki "Şems-i hakîkat yine arz-ı cemâl etti" gibi veyahut "Bir gün olur şems-i hakîkat arz-ı cemâl eder" gibi hilâf olmasın şu mealde idi. İşte bu hâl yarım saat kadar mümted oldu. Lâkin asuman ve melekler hiç şüphe yoktur, bizimle beraber ağlar. O kadar olduk ki vücutlarımız o saat mahv u izale ile âlem-i ademe girdi. Yani bu hâl biraz daha mümted olsa idi, muhakkak muhakkak telef olur idik. Yani o kadar ağladım ki tarif edemem. Âdem aleyhisselâmın müddet-i medîde ağlaması sırrına o yarım saat ağlamakla mazhar oldum. Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimiz hazretleri perde-i hicâbı keşide etmesiyle leşker-i muhabbet kışla ve koğuşlarına istirahat için avdet ü ric'at ederek bir miktar iklîm-i vücûda ârâm ve sükûnet geldi ise de, başımı kaldırıp hazretin cemaline bakmak fevkalâde müte'assir idi. Fakire hitaben sual ve irade buyurdukları şeylere başım eğilmiş olarak cevap veriyordum. Bir müddet sonra tedricen başımı kaldırdım. Lâkin huzûr-ı Hazret-i Gavs-ı A'zamî'de ne kadar mahcubum tarif [502] ve tavsif edemem. Yani Âdem aleyhisselâmın buğdayı ekliyle cennetten dünyaya teşriflerinden ziyade mahcubum. İşte bu hâller idi ki bu yüzsüz asi İbrahim'i öyle belâlardan tahlîs-i girîbân etmeye sebep oldu.

Gülşen-i hüsnün gören firdevs-i a'lâdan geçer
Cur'a-ı la'lin içen câm-ı musaffâdan geçer

Sîm-i eşkile harîdâr-ı metâ'-ı vasl olan
Virür evvel nakd-i cân âhir bu dünyâdan geçer

Eşiğün hâkini bekler her gün yüzin sürer
Ferr ü şevketle egerçi çarh-ı mînâdan geçer

Serverâ kaddün görüp derdile ger âh eylesem
Eşk-i çeşmüm cûş idüp emvâc-ı deryâdan geçer

Bilsem eşkim niçin etmez gönlüne yârün eser
Derler elmâs ey Muhibbî seng-i hârâdan geçer[909]

***

Tende cânum yok iken ben tâlib-i cânân idüm
Aşk sahrâsına düşmiş zâr u sergerdân idüm

909 Muhibbî, *Divan*.

Ârız-ı dildâra yazılmadan hatt-ı gubâr
Ben bilüp esrâr-ı aşkı vâlih ü hayrân idüm

İtmemişdi Kabe'nün bünyâdını dahi Halîl
Ka'be-i hüsnüne karşu ben sana kurbân idüm

Virmeden bir kimse dahi zülf-i Leylâ'dan haber
Gelmeden Mecnûn cihâna ben gama sultân idüm

Ey Muhibbî hatt-ı gam yazılmadan cân levhine
Ben belâ perverdesi nâlân u hem giryân idüm[910]

***

Var mıdır ey mehlika rûyun temâşadan lezîz
Leblerin keyfiyeti ol la'l-ı hamrâdan lezîz

Cennet ruhsârını seyr eylemek âşıklara
Özge bir ni'mettir firdevs-i a'lâdan lezîz

Kâffe-i eşyâ vü mâ-fîhâ görünmez aynıma
Mushaf-ı hüsnünde ki bir tatlı ma'nâdan lezîz

Bezm-i mahviyyette hoş geldi dimâg-ı kalbime
Aşkın bir katresi şehd-i Mûsâffâdan lezîz

O mecliste Hazret-i Ulemâ-billâh efendimiz yalnız Aziz Efendi'ye "Sefâ geldiniz" diye irade buyurdular, daha başka kelâm söylemediler. Oradan ruhsat alarak Sarıgöl'de Hazret-i Pîr Mehmed Vehbî Hayyât kuddise sırruhu'l-azîz efendimiz hazretlerinin bahçe-i sa'âdetlerinde olan dâmâd-ı âlîleri Abdussamed Efendi hazretlerinin ziyaretleri için oraya gittik. Lâkin yollarda kendimizi kaybetmiş mestaneler gibi gidiyoruz. Şimdi Aziz Efendi bu hâli müşahede edince ve kendisine iltifat tenakusu bulunca, bir nevi mükedder ve mahzun olur gibi oldu. [503] Buna da gönül razı olmaz. Zira kendisi fakirin misafirim demek olup her ne kadar validesi beraber ise de pederi olmadığından garîbü'd-diyâr gibi bir mahzunluk anlaşılması üzerine artık zarurî işi bildirmeyerek kemâ fi's-sâbık iltifatlar ve muhabbetler oluyor ise de "Mine'l-kalbi ile'l-kalbi sebîlun"[911] fehvasınca işi anladı. Her ne hâl ise idâre-i lisânca ve akçece kusur olunmuyor. Abdussamed Efendi'nin dahi ziyaretlerinden sonra şehre konağımıza avdet olundu. Meclis, bahçede ikamet etti.

Her gün Aziz Efendi beraber, at ile meclise gidip geliriz. Serçavuş Hacı Bey bir müddet bizimle oturup sonra Muhasebeci Kerâmî Efendi yanına aldı. Çünkü Hacı Bey'in sanatı, çubukçuluk idi. Müşir Mustafa Paşa hazretlerinin merakı,

910 Muhibbî, *Divan*.
911 "Kalpten kalbe yol vardır." "Kalp kalbe karşıdır."

Oltu'dan siyah kehribar getirtip çubuk takımı imal ettirirdi. Binaenaleyh Hacı Bey'i elimizden aldılar. Bir müddet sonra Araplar Mahallesi'nde eskiden oturduğumuz konağa nakil ettik.

Aziz Efendi'ye henüz kalemden maaş tahsisi olunmamış idi. Bir gün Hazret-i Mürşid-i A'zam efendimiz şehre fakirhaneye geldiler. Aziz Efendi sahîhen bir edîb-i azîz idi; huzûr-ı hazret-i şeyhte fevkalâde müeddep dururlar idi. Fakir, hâk-i pây-i Hazret-i Gavs-ı A'zamîye rica ve istirham ettim ki "Mumaileyh Aziz Efendi bendeleri hayli müddettir kaleme devam edip işe yarar. Henüz maaşı yoktur. Ve tabakhane ve dikimhane işleri fevkalâde tekessür etti. Bunlar için iki yüz elli kuruş maaş ile iki nefer efendinin ruznamçe kalemine tayinine lüzum vardır. Cenâb-ı Gavs-ı A'zamîlerinin bu bapta müsaade ve lutf u ihsân-ı devletlerini istirham ederim. Birisine mumaileyh Aziz Efendi'yi tayin buyursunlar; diğerine dahi bir başka efendi tayin etsinler" dedim ve müsâ'ade-i mürşidânelerini tahsil ettim ve derakap istida ettim. O zaman müşir, Derviş Paşa hazretleri idi; müsaade buyurdular. Çünkü Erzurum'dan Erzincan'a geldikten sonra Mustafa Paşa infisal ile yerine Derviş Paşa hazretleri müşir olup yaz içinde Dersaadet'ten Erzincan'a geldiği o tarih yetmiş dokuz [1862-63] senesi idi. İşte Aziz Efendi'nin iki yüz elli kuruş maaşı oldu. Ve diğer iki yüz elli kuruşla da bizim hane sahibi Mehmed Âsım Efendi ki müşarünileyh efendimiz hazretlerinin [504] akrabalarından idi, o zat tayin olundu. Bir müddet böyle maaş ile devam etti. Lâkin eski muhabbeti göremediğinden Aziz Efendi ziyadesiyle mükedderdir.

Erzincan'ın dervişleri malûm ya, cümlesi tarîk-i aliyye-i Nakşbendiyyeden olup tarîk-i aliyye-i Kâdiriyye dervişlerine nispeten biraz sûfî-mizâclardır. Binaenaleyh fakirin yanımda Aziz Efendi'nin durmasına rıza göstermediklerinden Erzincan'ca kîl ü kâl çoğaldı. Hatta Cenâb-ı Mürşid-i A'zam efendimizi dahi taciz ettiler. Hele pederim pek sâf-derûn bir zat olup ihvan onu da fevkalâde doldurup üzerime hücum ettirmeye başladılar. Yani Aziz Efendi'nin artık maaşı vardır. Başka haneye çıkar gibi bu yoldan işe girişti. Daha tamamıyla muhabbeti vücudumdan çekilmeyip ara sıra gizlenmiş olan leşker-i Aziz baş göstermekte idi. Cenâb-ı Gavs-ı A'zam efendimiz hazretlerinin fakire olan kemâl-i muhabbet ve teveccühât-ı kudsiyyeleri muktezasınca fakiri asla ve kat'â incitmek istemezler idi; ancak bazı mülâkatta buna dair rumuz ve işaret buyururlar idi. Hatta bir gün hulefâ-yı ızâm ile bir mecliste iken Leblebici Baba, hazret-i şeyhe hitaben: "Bu Baba Ruznamçeci efendiyi biraz terbiye edelim. Yoldan çıkmış diyorlar!" demiş. Hazret-i Mürşid-i A'zam efendimiz de "Baba, sana havale edelim, terbiye et" buyurmuşlar. Baba demiş ki "Ya hazret-i şeyh, bu fakirin terbiyesi saplı tastır." Hazret-i Ulemâ-billâh efendimiz buyurmuşlar ki "Yok yok baba efendi, ona razı değilim." "Ey sen bilirsin efendim" demiş. Baba efendinin "saplı tas" demesinden muradı yani bir teveccühte dâr-ı bekâya göndermek ister ki mevtaları gaslde saplı tas ile su döküp pak ettiklerine işarettir.

İmdi pederim dahi birkaç defa müşarünileyh efendimize tacizlik etmişler. Cevap olarak hazret buyurmuşlar ki "Ağa baba, bilirsin senin oğlunu pek çok se-

verim. Onun için isterim ki incitmeden bu yoldan alayım. Kolundan tutsam incinecek. Ne çare, ekser-i dervîşân böyle bir berzaha uğrarlar. Sen biraz sabret, sonu iyi olur" buyurmuşlar. Pederin biraz harareti teskin olmuş. Lâkin bizim ihvan durmaz. Yine bir taraftan [505] halk hücum etmeye ve pederim de şurada burada söylenmeye başladı. Pederim bir gün bir mecliste söyler iken Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimiz bagteten odadan içeri girip herkes kıyam ve tazimden sonra "Ağa baba yine hararetli hararetli bir şey hikâye ediyordu, ne idi acaba?" diye sual buyurmaları üzerine, "Hayır efendim, bir şey yok, muhabbet ediyorlardı" demişler ise de "Yok yok pek de boş değildir; elbette bir şey vardır" buyurması üzerine pederim hazmetmeyip "Efendim, bizim oğlumuzun ahvalinden hikâye ediyorum" dediğinden hemen müşarünileyh hazretlerine fevkalâde hiddet ü şiddet zuhuruyla pederime hitaben: "Biz geçen gün sizin dişlerinizi çıkardık, yine rahat durmuyorsunuz! Senin oğlun ehlullâhtır, haberin olsun. Onun başında yanan ateş göklere çıkmış. Onun derd ü belâsı kendisine elverir iken bir de sen canına bir kürek ateş atıyorsun. Lâyık değildir! Ve geçen gün o kadar nasihat ettik ve sana söyledim ki ruznamçeci bizim âşıkımızdır. Çok severim, onun için incitmek istemem. Yani kolundan tutsam incinecek (burası başka manadır)" diye pederimi baştan ayağa kadar mükemmel tekdir etmekle, çünkü hazretin böyle hiddet ü şiddeti asla kimse müşahede etmediğinden herkes fevkalâde muztarip olup pederim dahi öyle sükût, gayet mahcup kalmış. Ve oradan pederim bir şey diyemeyip doğruca fakire geldi, keyfiyeti hikâye etti. Fakir dedim ki "Bu asi nasıl günahkâr ve yüzsüz olduğumu bilirim. Hâşâ sümme hâşa fakire ehlullâh tesmiyesi ancak müşarünileyh efendimiz hazretlerinin hakk-ı kemterîde olan hüsn-i teveccüh ve fevkalâde muhabbetleri iktizasından olup yoksa makâm-ı velâyet pek büyük makamdır, öyle kolaylıkla kimseye ihsan olunmaz" dedim.

Savm, Salât, Gusl Hakkındadır:

Kâle Resûlullâhi sallallâhu aleyhi ve sellem: "İzâ mudiha'l-fâsiku gadibe'r-rabbu ve'htezze li-zâlike'l-arşu."[912] Yani fasık medh olduğu vakit Rabb-i İzzet gazaplı olur ve fasıkın medhinden arş titrer. Muttaki olanlar, o fasık ve şakînin medh olunmasından bed gümân olur ve mâdihe sû-i zan kılar. Bu dahi bir nevi günah olur ki muttakî olanların sû-i zannına sebep olmuş olur. Pes mevzi'-i [506] töhmet ki fasıkı medh eylemekti; ondan içtinap lâzımdır, tâ kim muttakî ve sâlih olanlar bed-gümân olmaya ve sû-i zan kılmaya. Ve li-hâzâ kâle sallallâhu aleyhi ve sellem: "İttekû mevâdi'a't-tuhemi"[913] buyurmuştur azizim. Kâle Resûlullâhi sallallâhu aleyhi ve sellem: "Men hâfeza alâ selâsin fe-huve veliyyullâhi hakkan; ve men dayya'ahunne fe-huve aduvvullâhi hakkan; es-salâtu ve's-savmu ve'l-guslu mine'l-cenâbeti."[914] Sadaka Resûlullâh.

---

912 "Fasık kişi övülünce Rab, öfkelenir ve bundan dolayı arş titrer." *Keşfu'l-hafâ*, c. 1, s. 99, no: 275.

913 "Şüphe kaynaklarından sakının" *Keşfu'l-hafâ*, c. 1, s. 44, no:88.

914 "Kim üç şeyi yerine getirirse, Allah'ın gerçek velisi olur; her kim de onları yerine getirmezse gerçekten Allah'ın düşmanı olur; namaz, oruç ve cünüplükten gusletmek." *Hilye-*

Evet salât ve savm hakkında olan rivâyât ve tebşîrât pek çoktur ve herkesin malûmudur. Elbette bunları ifa eden hakkâ velidir. Ezcümle bir rivâyet-i sahîha nakil edeyim. Şöyle haberde varit olmuştur ki yani sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz buyurmuşlar ki "Leyle-i mi'râcda sidretü'l-müntehâ indinde bir melek gördüm. Tûlen ve arzen öyle melek görülmemiştir. Tûlu iki bin senelik olup onun yetmiş bin başı vardır; her bir başında yetmiş bin yüzü vardır ve her bir yüzünde yetmiş bin lisanı vardır ve her başında bin adet kâkülü vardır nurdan ve her bir kâkülü üzerinde iki bin inci vardır, asılmış Allah'ın kudretiyle. Her bir incinin içinde deniz vardır, nurdan ve o denizlerin içinden balıklar vardır ve her bir balığın miktarı iki yüz seneliktir. Balıkların arkasında yazılmıştır: "Lâ ilâhe illallâh Muhammedün Resûlullâh" O melek, elinin birisi başı üzerine koymuş diğer elini arkasına vaz' etmiş, Cenâb-ı Hakk'ı tesbih ettiği vakit onun hüsn-i sûretinden arş titrer, lerze gelir. Efendimiz Cebrail'den sual buyurdular. Cebrail dedi ki "Bu melek, Âdem aleyhisselâmdan iki bin sene evvel halk olunmuştur." Efendimiz buyurdular ki "Bundan evvel nerede idi?" Cebrail dedi ki "Cenâb-ı Hakk'ın cennetinin ve arş-ı a'lânın sağ tarafında bir sahrası vardır, orada idi. Sonra Cenâb-ı Hak emir eyledi, buraya geldi. Sana ve senin ümmetine ramazanda oruç tutmaları sebebiyle tesbih eder." Efendimiz buyurdular ki "O meleğin ellerinin arasında iki sandık gördüm, her bir sandığın nurdan bin adet kilidi vardır. O sandıkları Cebrail'den sual ettim." Cebrail dedi ki "Zât-ı risâlet-penâhınız bizzat sual [507] buyurun" demesiyle, o melekten sual ettim. Melek dedi ki "Bu iki sandıkta senin ümmetinin sâim olanlarının beratları vardır ki azâb-ı nârdan yani onlar azâb-ı nârdan azat olmuşlardır, sana ve ümmetine müjde olsun" dedi.

Ey azizim, can kulağıyla bu hadîs-i şerîfi istima ettin ise, sana kâfidir. Başka sözün lüzumu yoktur. İşte evliya sensin, Hakk'ın delili, sevgilisi sensin. Ancak cümlenin malûmu olduğu üzere mertebe-i velâyet de derece derecedir. Artık sen kendi dereceni bilirsin ya, işte ona göre himmet ve sa'y u gayret eyle ki anbean terakki edesin sultanım.

Kâle aleyhisselâm: "Hiyâru ummetî fî kulli karnin hamsu-mietin; ve'l-ebdâlu erba'ûne. Fe-le'l-hamsu-mietu yenkusûne ve le'l-erba'ûne. Kullemâ mâte reculun ebdelellâhu mekânehu reculen âhere. [Ve hum fi'l-arzi kullihâ.] Kâlû yâ resulallâhi dullenâ alâ amelihim. Kâle aleyhisselâmu ya'fûne an men zalemehum ve yuhsinûne ilâ men esâehum ve yetevâsevne fîmâ etâhumullâhu."[915] Sadaka Resûlullâh.

---

tu'l-evliyâ, c. 2, s. 253. "Selâsun eciduhunne fî kitâbillâhi taâlâ; men hâfeza aleyhine fe-huve abdî hakkan, ve men dayye'ahunne fe-huve aduvvî hakkan: es-Salâtu, ve's-savmu ve'l-guslu mine'l-cenâbeti" şeklinde.

915 "Ümmetimin en seçkinleri her yüzyılda beş yüz tanedir. Abdallar ise kırk tanedir. Ne beş yüz tane olanlar, ne de kırk tane olanlar azalır. Bunlardan her bir adam öldükçe Allah onun yerine başka bir adam koyar. [Onlar bütün yeryüzündedirler.] Ey Allah'ın resulü bize onların davranışları hakkında bilgi ver dediler. Kendilerine haksızlık edenleri affeder, kendilerine kötülük edenlere iyilik ederler, Allah'ın kendilerine verdikleri konusunda sebat ve teselli gösterirler." *Keşfu'l-hafâ*, c. 1, s. 25-28, no: 35.

Hülâsa-i ma'nâ-yı şerîfi budur ki "Her bir karnda, karn her bir yüz senedir, bunun içinde ümmetinin hayırlıları beş yüz neferdir. Abdal da kırk neferdir. Bunlardan birisi vefat eder ise, yerine diğer adam gelir." Ashab sual ettiler ki bunların amellerinden beyan buyursun. Efendimiz buyurdular ki "Bunların amelleri bunlara zulüm ve taaddî edenleri bunlar affederler, mukabele etmezler; dahi bunlara kötülük edenleri onlar ihsan ve kerem ederler; dahi Cenâb-ı Hak bunlara zâhir ü bâtın ne ihsan etmiş ise o ihsanı herkese müsavi ederler. Yani herkese o ihsandan bezl ve inâyet ederler."

İşte azizim, bu sıfatlardan sende var ise sen de onlardansın. Yok ise sa'y eyle ki onlardan birisi vefat eder ise yerine geçesin; iki âlemde sultan olasın, aziz olasın. Hitâm şud.]

Şimdi pederim hafiyyen esrâr-dârları olan ihvanlara "Hazret-i şeyh efendimiz, bizim ruznamçeciye ehlullâhtır dedi. Hiç ehlullâh böyle mahbûb sever mi?" diyerek bazı ihvanlara yine söylemeye başlamış. Fakire gelip haber verirler idi. İşte ham sufîlik o da başkadır. Âh mine'l-aşk ve hâlâtihi!

Yârân-ı tarîkat beni tekfîr ederler
Kim bir saneme bende olup ehl-i hevâdır

Bir yaneden agyâr yakar bir yaneden yâr
Bu âteş ile yandı gönül cümle hebâdır

[508] Ta'n eyleme uşşâk-ı perîşâna azîzim
Geldi mi senin başına hîç hükm-i kazâdır

Derviş ola da düşmeye derd ü gam-ı aşka
Billâhi onun sikkesi âlât-ı riyâdır

Baş koydum önünde hele ben bir sanemin kim
Her secdesine dîn ile îmân fedâdır

Bir serv-kaddin sâye gibi yanına düştüm
Kim kâmeti tûbâ-yı cinân denilse sezâdır

Ben nûr-ı Muhammed gördüm rûy-ı sanemden
Sen söyle ki ey sûfî bu küfr ü hatâdır

Evet herkes kendisini bilir. İnsaf iyi şeydir. Bu asi ehlullâh zümresine idhâl olunduğumdan haberim yoktur. Sual ederler ise, bu dünyada asi yüzsüz, edepsiz bu fakirden başka yoktur. Bu bapta birinci numaradayım. Lâkin Cenâb-ı Hakk'ın kuvvet ü kudreti "Ve huve alâ-kulli şey'in kadîrun."[916] Değil böyle asi bir mümin kulunu, bir müşrik ve bir küffarı bir anda mümin ve muvahhid edip makâm-ı gavsiyyete nail eyler. Nitekim hikâye ederler ki vakt-i evâilde ehlullâhtan bir

916 "O'nun her şeye gücü yeter." Mâide, 5/120; Hûd, 11/4; Rûm, 30/50; Şûrâ, 42/9; Hadîd, 57/2; Teğâbun, 64/1; Mülk, 67/1.

zat, makâm-ı gavsiyyete yaklaşmış, yani o zamanda olan gavs irtihâl-i dâr-ı bekâ eder ise, yerine bu zat olacaktır. Kendisi ve cümle ehlullâh ve makam sahipleri böylece bilirler imiş. Ve o gavs olacak zat, ulemadan olup her gün Çâmi'-i şerîfte tedris ederler imiş. Günlerden bir gün yine böyle ders okutur iken manevî o zatın başı yükselmeye başlamış, nihayet Câmi'-i şerîfin kubbesinden taşra çıkmış, hatta asumana kadar dayanmış. Muahharen fevkalâde süratle başını aşağı indirip önündeki ders tahtasının altına sokmuş. Bu ahvali karşısında olan muhâtabînden kendisi gibi ehl-i mükâşefeden bir zat görmüş. Badehu dersten kalkıp odasına gitmiş. O ahvali müşahede eden zat beraberce gidip o esrardan sual etmiş. Şöyle cevap vermiş ki "Birader, cümleniz bilirsiniz ki makâm-ı gavsiyyet nöbeti fakirin idi. Bugün gavs irtihâl-i dâr-ı bekâ etti. Tâc-ı gavsiyyeti bir melâike elinde tutuyor idi. Zaten o taç bize intikal edeceğinden onun için başımı uzattım. Sonra onu gördüm ki o tâc-ı gavsiyyeti bir papaza giydirdiler. Şimdi papazın kalpağı melâikenin elinde kaldı. Ziyadesiyle havf ettim ki kalpağı bana giydirmesinler diyerek süratle [509] başımı aşağı alıp tahtanın altına soktum" diye hikâye etmiştir. Amennâ ve saddaknâ "Ve huve alâ-kulli şey'in kadîrun."[917]

Evet eğerçi Cenâb-ı Hak, kemâl-i lutf u merhamet ve inâyât-ı rahmâniyesinden olarak bu asi kemter yüzsüzü hazerât-ı ehlullâhın pabuçlarını kaldırmak ve saff-ı na'leynde hizmet ü ubudiyetle kaim olmak üzere ehlullâh efendilerimizin kapıları gedâlığıyla çerâğ buyurulmuş isem, bu lutf u ihsan hiçbir türlü tâ'ât u ibâdâtım yok ki ona göre mükâfattan olsun; ancak Sultân-ı Ulemâ-billâh efendimiz hazretlerine olan kemâl-i aşk u muhabbetim ile onun için leyl ü nehâr döktüğüm göz yaşları sayesi ola. Hâzâ min fazli rabbî. Çünkü âşıkların sermayesi göz yaşı idi. Lehu'l-hamdu ve'l-minne o da fakir de pek çok idi.

İşte manevî iki kanadım var idi, onunla pervâz ederdim. Birisi aşk-ı muhabbet, diğeri göz yaşım. Ola ki bu sayede mağfiret oluna.

Atâ-yı Kirdigâr behâ ne-cûyed
Tu bende bâş û behâne cûyed[918]

Be-behâne mî-dehed
Be-behâ nemî-dehed[919]

Evet bahane ile verir, yoksa baha ve kıymet ile vermez azizim.

Yapış Mûsâ gibi mürşid-i kâmil asâsına
Seni yutturmaya nefs-i adûnun ejdehâsına

***

917 "O'nun her şeye gücü yeter." Mâide, 5/120; Hûd, 11/4; Rûm, 30/50; Şûrâ, 42/9; Hadîd, 57/2; Teğâbun, 64/1; Mülk, 67/1.

918 Tanrı'nın ihsanı paha aramaz, bahane arar.

919 Bahaneyle verir; pahayla vermez.

Mürşid-i kâmil elinden cânım aşkı eyle nûş
Tâ ola âlem seninçün bende-i halka be-gûş

***

Râh-ı Hak'ta vüs'i mikdârınca verziş edenin
Zâyi' olmaz sa'yı etmezler mükâfâtta kusûr

Kişt-zâr-ı ravza-i a'mâle zer' ettiklerin
Nîk ü bed vakti gelicek câ be câ eyler zuhûr

***

Aşktır nahl-ı bâg-ı lem-yezeli
Herkesin ol nihâle ermez eli

Aşktır bezm-i cânda şem'-i celî
Oldu pervânesi gönül göreli

Aşktır neşve-güster-i ezelî
Onu nûş etmedir uşşâk emeli

Aşk etti vücûdumu ifnâ
Aşk mülk-i derûna çekti livâ

Aşktır eyleyen dili şeydâ

Aşktır câna bâis-i gavga

Aşktır neşve-güster-i ezelî
Onu nûş etmedir uşşâk emeli

Aşktır hasb-i hâl-i her bî-dil
Aşktır cân-ı zâra ser-menzil

Dili aşk etti böyle pâ der-gil

Cânı cânâna aşk eder vâsıl

Aşktır neşve-güster-i ezelî
Onu nûş etmedir uşşâk emeli

Aşktır düştüm şikeste-hâl oldum
Derd-i aşkıla bî-mecâl oldum

Pûte-i aşk içinde kâl oldum
[510] Feyz-i aşkıla pür-kemâl oldum

Aşktır neşve-güster-i ezelî
Onu nûş etmedir uşşâk emeli

Nâgehân dilde aşk oldu peydâ
Verdi mir'ât-ı câna aşk cilâ

Dil ü cân aşktan olur mu cüdâ
Âşıkım âşıkım Mecnûn-âsâ

Aşktır neşve-güster-i ezelî
Onu nûş etmedir uşşâk emeli

***

Aşktır mûru Süleymân'ıla hemtâ gösteren
Aşktır hakkâ meges de olsa ankâ gösteren

Derd ü bî-dermânının muhtâcı dârûy-ı hayât
Aşktır bîmârını Hızr u Mesîh'e gösteren

Çeşm-i câna tûtiyâ hâk-i kûy-ı aşktır
Her nazarda arş-ı a'lâyı hüveydâ gösteren

Âkıbet ârâyiş-i bezm-i bahâr aşk olur
Nahl-i cismin bir gül-i dağ-ı temennâ gösteren

Çeşm-i nâ-bînâya feyz-i dûr-bîn aşktır
Mâverâ-yı perdeden pinhânı peydâ gösteren

Gark eder nûr-ı tecellâya gönül âyînesin
Saykal-ı aşk u muhabbetle mücellâ gösteren

***

Aşktır ser-levha-i mecmû'a-ı sırr-ı Hudâ
Mekteb-i irfânda aşkıla ederler ibtidâ

Aşktır şol şu'le-efzûn-ı vücûd-ı kâinât
Kim kılıptır âlem-i hejde hezârı pür-ziyâ

Kârgâh-ı âlemin aşk eyledi bünyâdını
Düzdü üstâd-ı ezel bir san'at âdemden ona

Küntü kenzenden vücûda geldi ol bir gevher
Ol güherden saçtı yüz bin gevher-i bî-intihâ

Bahr-i cûd-ı bî-kerânı Hak temevvüc eyledi
Düştü esdâf-ı vücûd-ı âdeme dürr-i sefâ

Ol dür-i yektâya bir gavvâs olmaz dest-zen
Olmayınca işbu gün deryâ-yı aşka âşinâ

Hakk'a kurbet ister isen varını aşka değiş
Hakkıyâ bî-aşk olanlar oldular haktan cüdâ

Velhâsıl Aziz Efendi altı ay yaz bizimle Erzincan'da oldu. Muahharen pederi Hamîd Ağa, Erzurum'dan geldi. Lâkin fakiri eski âlem ve ahvalde bulamadı. Gördü ki âlem ve renk değişmiştir. Fakir tarafından kemâ fi's-sâbık riayette kusur yok ise de ne çâre! "el-Mu'minu mir'âtu'l-mu'mini"[920] muktezasınca ahval müşahede olunur. İşte her taraftan da müşarünileyh Ulemâ-billâh efendimize olunan şikâyetten dolayı Aziz Efendi ile olan habl-ı muhabbeti kâtı'-ı nefsü'l-emmâre olan seyf-i ma'neviyyeleriyle kesmiş olduklarından bunun zâhirde olan tesiri mumaileyh Aziz Efendi'nin bagteten bir fena hâlde hastalığa tutulması idi. Yani irtihâl-i dâr-ı bekâ kendisine yakın geldi. Derhâl etıbbâ ve tedavi tedarikinde kusur olunmadıysa da [511] fakir işi anladığımdan yani muhabbetin kat' olunduğu iklîm-i vücûdca tahakkuk ettiğinden çok hamd ü senalar ettim ve yeni dünyaya gelmiş gibi oldum. Zira ki aşk-ı mecâzînin galebesinden dünyayı görmez idim, ancak her nereye nazar etsem Aziz'i görür idim. Aziz Efendi'nin bu hastalığı yirmi gün kadar mümted olup hemen cüz'î kesb-i sıhhat eder etmez, pederi Hamîd Ağa evlâd u ayalini alıp Erzurum'a ric'at ve avdet ettiler. Ve tamamıyla ma'a-ziyade yol masraflarını verdim ve "Kader böyle imiş biraderim efendim" diyerek memnunen ve mesruren yola revan ettik. Erzurum'a avdetleri köhne bahar idi. Ağaçların yaprakları solmuş gördükçe fakirde dahi bir başka hâl zuhur eder idi. Yani fakirin aşk-ı mecâzî yaprakları solup döktüğü gibi hâlime münasebeti cihetle ara sıra yürek cızlardı. Tabiî ve zarurîdir, elbette bir yara her ne kadar iyi olsa da yeri ve eseri kalır.

İşte eski hamam eski tas. "Tilkinin dolaşıp geleceği kürkçü dükkânı" fehvasınca kemâ fi's-sâbık muhabbet-i Hazret-i Mürşid-i A'zam efendimiz yolu ve havasında pervâz etmeye başladım. Yani Hazret-i Ulemâ-billâh efendimizin tariki ve muhabbeti ile kûy-ı cânân-ı hakîkate gider iken yol üzerinde önümüze tesadüf eden ve kendisini bir Aziz'in vücudunda gizlemiş olan "aşk", "mecâz yolundan hakikate seni götürüyorum" diyerek fakiri alıp diğer yollara sapıtmış ve Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimizin otak-ı muhabbetlerini orada terk etmiş idim. Lehu'l-hamdu ve'l-minne imdâd-ı rûhâniyyet-i Hazret-i Pîr ile işte terk olunan yere mecaz yollarından fakiri getirip kavuşturdular ve otak-ı Cenâb-ı Fehmi'ye yetiştirdiler. Onun için kemâ fi's-sâbık tabirini ettim. Şu kadar var ki birkaç seneler diğer avâlim seyr ü temaşasında oldum. Yani bu da lâzımdır azizim. Çünkü bu âlemde asla ve kat'â abes şey olmaz, cümlesi hükm ü kazâ-yı ilâhî tahtındadır. Ancak insanın adem-i fehm ü idrâkinden zâhir ile bâtını tatbik edemez ve ledünniyâtını anlayamaz. Vâkıf-ı esrâr olanlar söylerler ise o zaman anlarsın ve teslim olursun.

Burada sana bir hikâye söyleyeyim. Hikâye değil, ayn-ı vâki' ve ilm-i ledünnî esrarından bir sırdır. Evvelce beyan olunduğu üzere Erzurum'dan Erzin-

920 "Mümin, müminin aynasıdır." *Keşfu'l-hafâ*, c. 2, s. 294, no: 2687; *Musnedu'ş-Şihâb*, c. 1, s. 105.

can'a beraber getirmiş olduğumuz pîr-i fânî Terzi Baba, fakirhanede misafir idi. Gündüzleri peder ile şuraya buraya geşt [512] ü güzâr eder, akşamları fakirhaneye gelir. Mumaileyh Terzi Baba, şâb-ı emred vaktinde Erzincan'da imiş. Yani delikanlılık âlemi bir başka âlemdir. O zaman bir hatun ile muhabbet ederler imiş. Şimdi o hatun yetmiş seksen yaşında bir kocakarı olmuş ve Terzi Baba dahi doksanlık bir babadır. Nasılsa bir gün yolda tesadüf olunup birbirlerinin hâl ve hatırını sual ederler. Ve Terzi Baba'nın ne zaman Erzincan'a geldiğini sual eder ve bazı gûne sitemler eder ki "Beni bir kere sual etmedin, bu kadar eskiden hukuk vardır!" diyerek nihayet hatun rica eder ki "Bu akşam teşrif edin, birlikte taam edelim." Terzi Baba'nın da hoşuna gider: "Pekâlâ, sizle bu gece karşı karşı bir muhabbet edelim" der. Ve hatun Sarıgöl'de bahçede ikamet eylediği cihetle hanesi ve semtini Terzi Baba'ya tarif eder. Terzi Baba, o gün fakirden ruhsat alır ki "Akşam bir mahalle davetliyim, muntazır olmayasınız" der. Terzi Baba o gün şehirden doğruca Sarıgöl'e gider. Hazret-i Pîr Mehmed Vehbî Hayyât kuddise sırruhu'l-azîz efendimizin damatları Abdussamed Efendi'nin bahçesinde biraz muhabbet ederim, oradan akşam üstü hatunun zaten hanesi oraya civâr olmakla oradan giderim diyerek müşarünileyh Abdussamed Efendi hazretlerine gider. Bir müddet muhabbet ederler. Esnâ-yı muhabbette Abdussamed Efendi'nin bir kölesi var idi, ona bir şeyden dolayı fevkalâde bir hiddet ü şiddet ederek Abdussamed Efendi köleyi darp etmeye başlar. Terzi Baba dahi köleyi kurtarmak için ara yere girer. Hemen Abdussamed, köleyi terk edip mumaileyh Terzi Baba'yı ele alıp bir iyice darp eder. Terzi Baba ihtiyar bir adam! Nasılsa bir takrib hemen elinden yakasını kurtarıp kendisini selâmlığın aşağısına atar. Orada biraz oturup aklı başına gelir. Şimdi Terzi Baba'ya bir gazap ve bir hiddet gelir ki bu sinde herkes hürmet ü riayet etsin de böyle bu zat beni bu kadar darp etsin; elbette ben de bunu yanına bırakmam diyerek elindeki asanın demirini taşa sürüp bilemeye başlamış ki hemen yukarı çıkıp Abdussamed Efendi'ye saplayacak. Böyle bilemekte iken kendisine kalbinden bir nida gelir ki "Koca budala, bu darb-ı şedîd sana Abdussamed Efendi tarafından değildir, erenler tarafındandır. Sen bu akşam bu kıyafetle yani böyle başında taç, elinde tesbih, bu sakalla nereye gideceksin? [513] İşte onun için seni erenler, Abdussamed Efendi'ye darp ettirdiler!" denilmesi üzerine hemen oradan istiğfar ederek doğruca şehre avdet edip bu fakiri bir tenha mahalle çağırıp hikâyeyi böylece min evvelihi ilâ-âhirihi nakil etti ve dedi ki "İşte bunu size arz u beyandan murat ve maksudum budur ki zatınız Hazret-i Şeyh-i a'zam Fehmi Efendi hazretlerinin halifesi olduğunuz hâlde ve herkes sizin için her türlü şeyleri gerek kizb gerek sahih hazret-i şeyhe söylerler iken size asla ve kat'â zâhir ü bâtın bir şey dememesi muhakkak muhakkak size olan kemâl-i muhabbet ü merhameti iktizasından olup hemen leyl ü nehâr ayaklarının tozunu tûtiyâ gibi gözlerinize çekip yüz bin kere teşekkürler etmelisiniz. Nazar buyurun, bu fakir böyle bir cüz'î şey için başıma gelen felâketlere! İşte azizim sizde bu esrarım kalsın" diye hatm-i kelâm etti. O zaman fakire fevkalâde bir hayret geldi ve gönlüm tamamıyla Aziz Efendi'nin muhabbetinden Hazret-i Ulemâ-billâh efendimizin muhabbet-i reşâdetlerine yüz tuttu.

Artık "Abdussamed Efendi, Erzurumlu Terzi Baba'yı darp etmiş!" diye Erzincan içine bir gulgule düştü. Kimisi Abdussamed Efendi'ye "Mecnun bu ya!" diye söz söylüyor, kimisi "Elbette bir hikmeti vardır" der. Hâsılı halk her türlüsünü söylüyorlar; ammâ hakîkat-i hâlden kimsenin haberi yoktur. İşte sultanım bu ilm-i ledünnî esrarından bir sırdır ki Hazret-i Hızır aleyhisselâm ile Hazret-i Mûsâ aleyhisselâmın hikâyesi gibidir.

İşte Aziz Efendi ve pederi ve validesi Erzurum yoluna ve fakir de istiğfar [ile] tarîk-i müstakîme revan olduk. Çünkü Cenâb-ı Gavs-ı A'zam efendimiz buyurdular ki "Çok çok istiğfara devam etmeli." Binaenaleyh o kış boyuna yani altı yedi ay zikrim, fikrim istiğfar idi. Ancak evvel bahara kadar paklandık. Ve yine eski bahçemiz mamur abadan olup envâ'-ı şükûfe baş gösterdi. Buna delil olarak zâhirde dahi bagçe-i ma'neviyyemiz mahsulünden atiyye-i ilâhî olmak üzere yetmiş dokuz senesi Zilka'desinin on beşinci [3 Mayıs 1863] pazar gecesi saat dörde çeyrek kalarak dünyaya Fatma Zehra ismiyle müsemma bir câriye-i ilâhî geldi. İşte o sene evvel baharı yetmiş dokuz senesi baharı idi. Fakat mumaileyhâ, fakire bir tebşîr-i ma'nevî gibi elçi olmasıyla bu dünyada çok durmayıp yine geldiği yere [514] ric'at ve avdet etmiştir; ancak iki üç ay kadar misafir olmuştur. Fesubhânallâh, mumaileyhâ Fatma Zehra bir hâle giriftar oldu ki yani insan eline alamaz. Öyle kundak içinde bir deri ve bir kemik kaldı; cümle vücudu mahvoldu. Canlar tahammül edemez.

Bir gün Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimiz teşrif edip mumaileyhâyı sual buyurdular. Derhâl alıp götürdüm. Bahçede otururlar idi. Hazret, kundağıyla iki eli üzerine alıp dest-i şerîflerini çocuk ile beraber gök yüzüne doğru fevkalâde kaldırıp murakabe ve teveccühe gittiler. Yani "Ya Rab, zât-ı ulûhiyyetine fedadır! Bunu alıp İbrahim'i mağfiret et" işaretini ettiler. Fakir de gönülden böyle tazarru ve niyaz ettim. Hamd olsun niyazlar kabul oldu. Bir müddet sonra başlarını kaldırıp fakire tebessüm ederek çocuğu verdiler. Hareme götürdüm, validesine teslim ettim. Huzurlarına avdet ettim, buyurdular ki "Biz bu akşam ihvan ile Cimin karyesine gideceğiz. Siz de kalemden ruhsat alın da beraber gidelim." İradeleri üzere kalemden ruhsat aldım. Bade'l-asr hayvanlara râkiben karye-i mezkûra gittik. Erzincan'a üç dört saat mesafede olup yatsıdan sonra köye vâsıl olduk. O gece esnâ-yı râhta gökyüzü ve nücûm gözüme bir başka hâlde görünür idi. Yani fevkalâde bir tecelli zuhur etti. Bu da hazretin bir lutf u ihsanı diye hamd ü senalar olunup teşekkürler ettim ve pür-neşe köye vâsıl oldum. Meğer ki o gece fakir öyle neşede iken Fatma Zehra ruhunu Hakk'a teslim etmiş. Fakirde olan neşe ise magfiret-i rabbânî zuhurundan ileri gelmiş olduğu iki gün sonra Erzincan'a avdetle alınan haberden istidlâl olunmuştur.

Evet buna teşekkürler olunur. Zira bir hikâye nakil edeyim. Bir zatın böyle ufak ufak çocukları yaşamayıp irtihâl-i dâr-ı bekâ edermiş. Altı nefer evlâdı bu yolda gitmiş. Yedinci evlâdı dahi fevkalâde keyifsiz, ümitsiz bir hâlde olmakla o zat artık canının ziyade sıkılmasından uykuya yatmış. Âlem-i ma'nâda kendisini meydân-ı mahşerde bulur. Bu zatın günahı sevabından ziyade olmakla cehenneme idhâl olunmasına fermân-ı ilâhî zuhur eder. Zebanîler yakasından tu-

tup cehenneme götürürler. Cehennemin bir kapısından [515] içeriye atmak isterler ise de bunun vefat eden çocuklarından birisi kapının önünde durup "Ben babamı buradan koymam" der. Öbür kapıya götürürler, kezalik o kapı önünde dahi diğer bir çocuğu olup içeri atmaya bırakmaz. Şimdi o zat tefekkür eder ki cehennemin altı kapısı da böyledir; birer çocuk ile mesdûddur, lâkin yedinci kapıda kimse yoktur. İşte buradan içeri atarlar!" diye titrer iken bir de birisi gelip "Efendi, efendi, kalk, çocuk sizlere ömür, vefat etti" demesi üzerine hemen o zat yerden sıçrayıp kalkıp derhâl hiç kimseye bakmayıp uşağı çağırıp "Çabuk şuradan bir koyun al gel, kurban edeceğim" diyerek çok çok Cenâb-ı Hakk'a hamd ü senalar eder. Herkes, gördüğü rüyadan haberi yok, bu adamın aklına bir fenalık gelmiş diyerek pend ü nasihat etmek isterler. O zat der ki "Yahu aklım başımdadır. Ancak şöyle şöyle bir rüya gördüm, onun için teşekkür ediyorum ki yedinci kapıyı da kapadık!"

İşte azizim, muhakkak muhakkak böyledir ve ayn-ı rahmet ve mağfirettir. Teşekkürler etmeli sultanım. Fakirin de haylice kapıları mesdûddur; ancak nefs-i emmârenin cümle kapısını kapayamadım.

BU FASIL HAREMİN VEFATIYLA TEEHHÜLÜM AHVALİ BEYANINDADIR -RAHMETULLÂHİ ALEYHÂ-

Seksen bir senesi Ramazân-ı şerîfi [28 Şubat-26 Mart 1865] idi, harem-i fakîrî bir hastalığa duçar oldu. Günbegün tezayüt ederek kendisine "İrci'î"[921] hitabı zuhuruyla sene-i merkûme Şevvâlinde ve seksen bir senesi Martında [13 Mart-12 Nisan 1865] irtihâl-i dâr-ı bekâ etmiştir, rahmetullâhi aleyhâ rahmeten vâsi'aten.

Mukaddemce tafsilen arz u beyan olunduğu üzere mumaileyhâ, Hazret-i Ulemâ-billâh efendimizin fevkalâde sevgilisi ve hakikaten kerîmesi makamını kazanmış bir cariyesi idi. Müşarünileyh efendimiz her bâr sual ederlerdi. Bir gün akşam üzeri Hazret-i Mürşid-i A'zam efendimiz, türbe-i şerîfe gidip avdette fakirhaneye geldiler. Saat on bir raddesinde idi. İstikbal ettim. İçeriye girmediler, yalnız haremin yattığı odaya dışarıdan teveccüh edip on dakika kadar murakabe buyurdular. Ba'de'l-murâkabe şöyle irade buyurdular ki "Bu gece bahçeye gitmeyeceğim, şehirde Miralay Salih Zeki Bey'in konağında kalacağım. [516] Sizi de beraber götürür idim, lâkin siz bu gece kerîmemin hizmetiyle kaim ve meşgul olursunuz ve mahsûsen bizden dahi selâm edersiniz" diye ferman buyurup teşrif ettiler. O saat gönlüme geldi ki harem bu gece yolcudur. Derhâl haremin yanına geldim, hazretin selâmını tebliğ ettim. Fevkalâde memnun oldular. Akşam namazını eda edip haremin odasına geldim. Gördüm ki o saat iş değişmiş ve âlem diğer âleme kalb olmaya başlamış. Kendimi zapt edemeyip derhâl taşra çıktım, ağladım. Peder ve üvey valideyi çağırıp işi söyledim. Onlar dahi birer birer yanına girip müşahede eylediler. Tekrar yanına girdim, hafiflik diye biraz istiğfar ettirdim. Bu hâli işiten komşu hatunları her taraftan geldiler ve kendisinden helâllik aldılar ve cümle ev halkı helâlleşip gittiler. Fakir de yatsı namazını eda ettikten sonra yalnız bir hizmetçi hatun yanında alıkoyup cümle ev halkını yerlerine gönderdim. Yalnız fakir ile hizmetçi kaldı. İşte fakir zikrullâh ve tilâvet-i Kur'ân ve bazen dahi murakabe ve teveccühte bulunur idim. Kendisi öyle gözleri kapalı, ara sıra açıp tavana bakıp yerinden kalkıp uçar gibi kendisini ve kollarını sıçratır idi. Bu hâl, vakt-i sehere kadar mümted olup şafak tulûu sıralarında gördüm ki vakt-i ric'at gelmiştir. O zaman yanına gidip "Yâ hû!" diye çağırdım. Huda hakkı için hemen o saat gözlerini açıp fevkalâde bir kalın seda ile "Efendim!" diyerek fakire teveccüh etmekle doğrusu onun o hâlinden kendime bir havf-ı şedîd geldi. Dedim ki "İstiğfar edip kelime-i şehâdet getirelim." Kezalik yine kalın seda ile "Buyurun!" dedi. İşte bir istiğfar ve bir kelime-i tevhîd getirdik. Asla ve kat'â lisanında durgunluk olmayarak fevkalâde

921 "Dön!" Fecr, 89/28.

dürüst ve fasih söylediler ve arasından beş on dakika sonra sabah ezanları okunur iken bülbül-veş azm-ı bâg-ı cinân olup sâye-i Hazret-i Gavs-ı A'zamî'de bir ism-i celâl ile ruhu pervâz-ı huzûr-ı Hak oldu, rahmetullâhi aleyhâ.

Artık ev halkına haber verdim. Ah u efgânın hadd ü hesabı yoktur. Sabah namazından sonra Cenâb-ı Mürşid-i Ekrem efendimize haber gönderildi. Derhâl teşrif buyurdular. Her ne ki lâzım ise efendimizin [517] marifetiyle hazırlandı. Derhâl Abdussamed Efendimizin bahçe konağına haber gönderildi. Serian teşrif buyurdular. Erzincan'da mevcut olan hulefâ-yı kirâm ve ihvân-ı azîzân cümleten hazır oldular. Cenazenin üzerine Hazret-i Pîr Efendimizin sanduka-i sa'âdetlerinin eski pûşîde-i şerîfleri fakirde mevcut idi, elhâletü hâzihi mevcuttur, onu teberrüken örttük. Zaten kabristan yakın olduğundan cenaze namazı kabristan kenarında eda olundu. İmamete, Hazret-i Ulemâ-billâh efendimiz geçtiler.

İşte cümle hulefâ ve ihvan saf-beste-i huzûr-ı Hak oldular. Müşarünileyh Abdussamed Efendi namaz içinde fevkalâde bir sayha etti, herkesin vücuduna lerze düştü. Namazdan sonra Hazret-i Pîr Mehmed Vehbî Hayyât kuddise sırruhu'l-azîz efendimizin türbe-i sa'âdetleri ittisaline ve kadem-i sa'âdetleri cihetine kabri kazılmış idi. Bizzat Hazret-i Ulemâ-billâh efendimiz kabre inip merhûmeyi iki elleri üzerine alıp kemâl-i ta'zîm ü ihtirâm ile kabre koyup mübârek çeşm-i enverlerinden dürr-i yektâ gibi yaş akıttılar. Orada mevcut bulunan kâffe-i ümmet-i Muhammed üzerine o saatte rahmet ve mağfiret irsal ve ihsan buyrulduğuna şüphe olmadığından, işte bu hâle cümleten gıpta olunup ah u efgân asumana çıkmıştır.

Ey ihvân-ı sâdıkân, bir kere dikkat tefekkür buyurun bu hâli, acaba buna kim gıpta etmez ki böyle bir halîfe-i Resûlullâh eliyle kabre indirsin ve üzerine mağfiret yağmuru gibi göz yaşını akıtsın. İşte bu asi yüzsüz velî olamadım, lâkin merhûme lâ-şek ve lâ-şübhe veliye idi. Çünkü köprüyü selâmetle geçenler evliyadır. Cenâb-ı Hak, bu asiyi ve cümle ihvanı şefaatinden mahrum etmesin, âmîn be-câh-ı seyyidi'l-mürselîn.

Sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz bir hadîs-i şerîflerinde buyurmuşlardır ki "Eyyeme'mre'etin mâtet ve zevcuhâ râdîn anhâ dehaleti'l-cennete."[922] Sadaka Resûlullâh. İşte bu yüzsüz fakir, merhûmeden kat-ender-kat razı olduğumu gibi vâris-i nebevî olan kutb-ı zamân Hazret-i Fehmi efendimiz dahi razı idiler. Artık cennet-i a'lâda olduğuna şek ve şüphe yoktur. Böyle dâhil-i cennet olanlar da evliyadır azizim.

Kabristandan avdetle usûl-i belde üzere fakirhanenin önünde herkes gelip taziye edip gittiler. Selâmlık dairesi olmadığından ittisalimizdeki Câmi'-i şerîfin bir odası var idi, oraya [518] minder, yastık gibi şeyler götürüp o gün orada oturdum. Gelen giden ihvan ile görüşüldü. Mahdûm-ı fakîrî Hüsameddin Çelebi o zaman on yaşında ve Salih dahi beş yaşında idiler. Biri bir yanımda ve

922 "Kocası kendisinden razı olduğu hâlde ölen her kadın cennete girer." *et-Tirmîzî*, c. 3, s. 466, no: 1161; *İbn Mâce*, c. 1, s. 595, no: 1853.

diğeri bir yanımda boyunlarını eğip otururlar. Gelen giden ihvanın ciğerlerini dağlarlar.

Fakirin mine'l-kadîm güzeşteli olan on bin kuruştan mütecaviz düyûnum henüz tediye olmadığı cihetle tekrar borç ile teehhül etmek kâbil-i imkân olmadığından teehhül maddesinden külliyen kat'-ı ümîd ve o yolu nesyen mensiyyen terk edip ancak çocuklara bakmak için ücretle bir hatun tutmaya karar verilip bu tefekkür ile âlem-i hayrete dalmış idim. Bu hâlde iken Hazret-i Ulemâbillâh efendimizin akrabalarından Beyzade Hacı İbrahim Efendi teşrif buyurdular ve doğruca yanıma gelip oturdu. Mumaileyh şimdi taziyede idi, tekrar böyle acele teşriflerinden bir şey anlamayıp bakalım hayrola, iş nedir diye tefekkür ederdim. Mumaileyh Hacı İbrahim Efendi, fakire yanaşıp kulağıma dedi ki "Şimdi şeyh efendimiz hazretleri Abdussamed Efendi ile beraber şimdi Müşir Paşa hazretlerinin yanındadır. Bendenizi çağırıp zatınıza gönderdi. Müşir Paşa ve hazret-i şeyh efendimiz ile Abdussamed Efendi cümlesi mahsûsen selâm ederler. Müşir Paşa'nın mahdumu Ahmed Bey'in dadısını, Müşir Paşa zatınıza verecektir, ne derler diyorlar" demesi üzerine o saatte ve o dakikada zuhur eden tecelliyât-ı ilâhiyye sırrından kendimi bulup îfâ-yı teşekküre dair bir şey söyleyemeyip külliyen nutkum tutuldu. Ancak "Ayaklarını öperim. Bu bapta emr ü ferman kendilerinindir!" diyebildim. Mumaileyh Hacı İbrahim Efendi de hâlime vâkıf olup "Bendeniz artık tamamıyla arz ederim" diyerek avdet buyurdular. Bir müddet sonra kendime geldim. Şöyle tefekkür ve mülâhaza ettim ki "Bu asi fakir, yüzsüz İbrahim'in Hazret-i Ulemâ-billâh efendimiz hazretlerinin nezdinde olan derecem ne türlü ve ne kadar büyük ki böyle üç dört saat zarfında olan mahzuniyetimi derecesiz memnuniyete tebdil ve tahvil edip bir saat bile muztarip olmaklığıma rızâ-yı mürşidâneleri olmadığından buna karşılık ne türlü teşekkür etmeyi şaşırıp bilemediğimden hemen o saat bir köşeye çekilip bu yüzsüz yüzümü iki kadem-i sa'âdetleri altına koyup rabıta ve teveccühe [519] gidip bir hayli müddet bu hâl ile Cenâb-ı Gavs-ı A'zam efendimiz hazretlerinin kurb-i ilâhiyyeye ve tecelliyât-ı rabbâniyyeye günbegün, anbean mazhariyetlerinin tezayüdünü iki gözlerimden pınar gibi akan yaşlar ile dua ve niyaz ettim.

Ferdâsı günü Abdussamed hazretleriyle mülâkat olundu. Artık hikâyenin tamamını anladım. Merhûmeyi defneyledikten sonra Hazret-i Ulemâ-billâh efendimiz, Abdussamed Efendi ve mumaileyh Hacı İbrahim Efendi doğruca Müşir Paşa hazretlerine gitmişler. Abdussamed Efendi, Müşir Paşa'nın yanına girer girmez Müşir Paşa'ya teveccüh etmesiyle Müşir Paşa'yı diğer bir âleme ve başka bir neşeye sokup zaten Derviş Paşa hazretlerinin bunlara olan hürmet ve muhabbetleri fevkalâde ve kendisi dahi rumûzâta ziyadesiyle aşina olmasıyla hemen yerlerine oturur oturmaz, Müşir Paşa hazretleri buyurmuşlar ki "Hayrolsun efendim! Efendilerimde bugün bir başka hâlât görüyorum, ziyadesiyle mükedder ve mahzun gibi. Bunun sebebinin iradesine muntazırım" demesiyle Cenâb-ı Gavs-ı A'zam efendimiz buyurmuşlar ki "Cenâb-ı Hak, efendimize kemâl-i sıhhat ü âfiyet ihsan buyursun! Bizim Baba Ruznamçeci

efendi dâînizin haremleri irtihâl-i dâr-ı bekâ ettiler. Onu şimdi defnettik. Zaten efendi dâîlerine olan muhabbetimiz ve merhumeyi dahi kerîmemiz gibi sevdiğimiz cihetle keder ve hüzün etmemek elde değildir" demesiyle beraber, Müşir Paşa hazretlerine dahi tamamıyla hâl aksederek mahdumu Ahmed Bey yanında imiş, ona hitaben "Ahmed, dadın gitti!" deyip müşarünileyh şeyh efendimiz hazretlerine buyurmuşlar ki "Kabul buyurulur ise Ahmed'in dadısını verdim. İradeniz olur ise şimdi ruznamçeci efendiye tebşir buyurun, mahzun olmasınlar" buyurmuşlar. Hazret-i Mürşid-i Ekrem efendimiz ve Abdussamed Efendi artık fevkalâde memnun olup teşekkürât-ı azîme etmişler. Onun üzerine mumaileyh Hacı İbrahim Efendi'yi derhâl fakire göndermiş olduklarını müşarünileyh Abdussamed Efendi hazretleri hikâye buyurdular. Fakir dahi be-tekrâr müşarünileyh hazretlerine teşekkürler edip "Bu iş mahzâ efendilerimizin hakk-ı kemterîye olan teveccühât-ı kudsiyyeleri iktizasınca Müşir Paşa hazretlerine olan teveccüh-i mürşidânelerinizden ileri gelmiş bir muhabbettir, yoksa Müşir Paşa hazretleri böyle derhâl Ahmed Bey'in dadısını bu fakire ihsan buyurmazlar" dedim.

Müşir Paşa hazretleri [520] Kozan meselesinden dolayı Dersaadet'e müteheyyi-i azîmet idiler. İki gün sonra müşîr-i müşârünileyh hazretleri Erzincan'dan hareket edip Hazret-i Mürşid-i A'zam efendimizi bu işe tevkîl edip o gün müşîr-i müşârünileyh hazretlerini ba'de't-teşyî' avdetle Cenâb-ı Gavs-ı A'zam efendimiz ve Abdussamed Efendi ve sair hulefâ-yı kirâm dâ'ire-i müşîrîye gelip akd-i nikâh olup hey'et-i Meclis-i Ordu-yı Hümâyûn ve aklâm cümleten nikâh şerbetlerini nûş ederek fakire tebrîk ettiler ve Müşir Kaymakamı olan Reîs-i Meclis Azmi Paşa hazretleri bizzat fakiri celp ile resm-i tebrîk ve pek çok iltifatlar etmiştir. Elbette ehl-i zâhir zâhire nazırdır ve ehl-i bâtın dahi bâtına nâzır olur.

Nikâhtan bir hafta sonra dâ'ire-i müşîrîye med'uv olan hatunlar orada it'âm-ı ta'âm ederek ba'de'l-asr arabalar ile fakirhaneye getirdiler. Zaten fakirin hâlim malûm olup akçece bir para masrafım olmadı. Âdet-i kadîme gibi yatsı namazından sonra fakirhaneye gittim. Bir misafir hanım gelmiş buldum. Zifaf gecesi bizzat mürşid-i ekrem efendimiz hazretleri teşrif buyurup yatsı namazından sonra hanenin kapısı önünde dua edip ve fakirin arkamı yed-i gavsiyyeleriyle sıvayıp ve her ne ki manevî dua buyurmuşlar imiş, o gece gördüğüm ma'nâ muktezasınca Cenâb-ı Hak birbirimize fevkalâde mühabbet ihsan edip ilâ yevm-i vakt-i ma'lûma kadar birlikte olacağımızı anladım. Ve lehu'l-hamdu ve'l-minne Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimizin sayesinde bugünkü güne yirmi seneye karîb olmuştur, kemâl-i muhabbet ü meveddet ile birlikte yaşayıp efendilerimize ve "Derviş Paşa binler yaşa!" diye dua etmekteyiz. Mumaileyhâ Hatice Hanım, dâ'ire-i âlîde terbiye olmuş, ehl-i iffet ve hizmet bir hanım olup müşarünileyh şeyh efendimiz hazretlerinin duaları berekâtıyla fakire ziyadesiyle muhabbetleri olduğundan işte yirmi seneye karîbdir, kendi kendime abdest aldığımı bilmem ve her abdestte ayak havlusu eksik olduğunu görmedim. Hülâsası budur ki fakire olan hizmet doğrusu veliyyü'n-ni'am devletlû Derviş Paşa hazretlerine olmaz. İşte sultanlar gibi bu fakiri yaşatırlar.

Güveyi girdiğimin ertesi cuma günü doğruca Ahmed Bey efendimiz hazretlerinin hâk-i pâylarına yüz sürmek için daireye [521] gittim. El-yevm Şam Redîf Livası bulunan Mustafa Câvid Paşa, o zaman paşa efendimizin Yâver-i Harb Mülâzımı Mustafa Efendi idi. Paşa efendimiz beraber götürmeyip daireye bırakmış idi. Veliyyü'n-ni'am Ahmed Beyefendi o zaman sekiz on yaşında kadar idi. Fakire çok iltifat ettiler. Acîb bir bey idi. Yani o yaşta iken o kadar söz bilir idi ki âdeta büyük zevât-ı kirâm gibi söz söyler ve pek çok kimseleri söz ile zaptedip cevaptan âciz bırakır idi. Ve oradan doğruca Cenâb-ı Ulemâ-billâh efendimiz hazretlerinin hâk-i pây-i kudsiyyelerine yüzümü gözümü sürmek için Vaskirt'teki bahçe-i âlîlerine gittim. Ba'de's-salâti'l-cum'a büyük bahçede seccade serip Çemişgezekli hulefâdan Şakir Efendi ile bazı ihvan oturup muhabbet ediyorlar idi. Kemâl-i huzûr u edeb ile hâk-i pây-i gavsiyyelerine yüz sürdüm ve şöyle önüme bakıp oturdum. Her ne ki ferman buyururlar ise başımı kaldırmayıp öyle başım eğilmiş olduğu hâlde cevap verir idim. Bir acîb hicap ve perde zuhur edip bir türlü mahv u izale edemedim. Güveyi çamaşırı olarak o sabah Frenk gömleği giydirdiler. Ne kadar olsa ilk çamaşır! Giymezem diyemedim; zarurî ve tabiî kerhen giydim. Mumaileyh Şakir Efendi gömleğin yakasını görüp Cenâb-ı Mürşid-i A'zam efendimize söylediler ki "Baba Ruznamçeci, Frenk gömleği giymiş." İşte o saat pınar gibi yüzümden ter cereyan etmeye başladı. Şimdi buna cevap olarak Hazret-i Ulemâ-billâh efendimiz buyurdular ki "Hayır, sizin yanlışınız var. Bu gömleği Müslüman giyer ise Müslüman gömleği derler; Frenk giyer ise, Frenk gömleği derler. Ne zararı vardır ve gömleğin ne kabahati vardır! Lâkin bazı Müslümanlar "familya" tabir ediyorlar. İşte bu lâfız Frenk gömleği gibi değildir. Çünkü "familya" tabiri, Frenk çoluk çocuğu demektir, onlara mahsus bir isimdir, bunun için "familya" tabiri mahzâ hatadır. Lâkin gömlek böyle değildir. Müslüman sırtında Müslüman gömleği denir." "Frenk sırtında Frenk gömleği tabir olunur" buyurması üzerine fakire bir rüzgâr-ı meserret esmesiyle sâhil-i selâmete çıktım ve zaten meşrebimin hilâfı olduğu cihetle ferdâsı günü diğer gömlek giyip Frenk gömleği giyemeyeceğimi söyledim. Ve onlar da bir daha teklif etmediler.

Şimdi gelelim bizim üvey valide ile harem, imtizaç edemediler. Sebebi ise haremin, fakire olan [522] olan kemâl-i muhabbetinden masrafın dahi israf edilmesini iltizam ederek bundan dolayı uygunsuzluk zuhur etti. Gerçi merhûme, veliye, dervişe bir hatun idi; her ne ki ona söylerler ise mukabele etmez ve fakire dahi söylemez idi. Hikmet-i rabbânî şimdi onun aksi zuhuruyla, merhûmeye ettiklerinin cezası zuhur etti. Buna mukabele edemiyorlar, zira ki efendisi büyüktür. Binaenaleyh valide, pederimi kandırıp İstanbul'a gitmeye karar verdiler. Fakir de pederimin rızasını tahsil için çarnaçar kendisine sipariş bağlayıp çoluk çocuk cümleten İstanbul'a gittiler. Şimdi fakir, harem ile Hüsameddin Çelebi ve Salih, hanede kaldık ve sahîhen cümleten fevkalâde rahat ettik. Çünkü üvey valide, acîb mütekebbire bir hatun idi; pek çok süslü odayı sever ve güzel şeyler giymesini ister ve "Ruznamçeci efendinin validesiyim" diye şuna buna kurulur. Hâlbuki bunlar cümleten bu asinin meşrebi hilâfı şeylerdir. Bununla beraber pederimi teşvik edip birtakım saçma sapan şeyler ile üzerime hücum et-

tirir. Buna kıyas pek çok eza ve cefalarını harem görünce iradesi elinden gidip artık valideye haylice sözler söylemiştir. Pederimin bu asiye cevr ü cefası hesapsız idi. Bir münasebetle ihvandan birisi vukû'-ı hâli Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimize arz etmişler. Cevap olarak buyurmuşlar ki "Baba Ruznamçeci'nin memuriyeti cihetle biz ona erbain gibi şeyler çıkartmıyoruz. Ancak onun erbaini de pederinin kendisine olan cevr ü cefasının kabulüdür." Hâlbuki Cenâb-ı Gavs-ı A'zam efendimizin bir nazar-ı kimyâ-eserleri yüz bin erbainden ileridir. Ve bir mecliste fakir için bazı söz olmuş, yani "Ruznamçeci efendi öyle sair dervîşân gibi erbain çıkarmak ile meşgul olmadı" demişler. Hazret-i Mürşid-i Ekrem efendimiz buyurmuşlar ki "Meşâyıh-ı müte'ahhirîn buyurmuşlar ki "İbrahim Edhem hazretleri bizim zamanımızda olaydı, biz onu taç ve tahtını terk ettirmeksizin yine o makama yetiştirirdik." Bundan anlaşılan bu zamanda bulunan sâhib-i vakt murat ederse bir adamı hem zâhir ve hem bâtın terakki ettirebilir, lâ-şek ve lâ-şübhe.

İşte pederim evlâd u ayaliyle Dersaadet'e gitti. Hikmet-i rabbânî pederim müsin idi, lâkin atebe-i ilâhîde [523] ve ihsân-ı rabbâniyye olarak âhir-i ömründe haylice evlâdı oldu. Bir oğlu oldu, ismini teberrüken Hazret-i Pîr efendimizin ism-i şerîfine mutabakat için Mehmed Vehbî tesmiye ettik. Diğer bir oğlu dahi oldu, ona da kezalik Şâh-ı Nakşbendî kuddise sırruhu'l-azîz efendimiz hazretlerinin ism-i şerîfi olan Muhammed Bahaüddin tesmiye ettik. Diğer oğlu oldu, onun da ismini Tevfik tesmiye ettik. Ve bir kerîmesi oldu, Fatma tesmiye ettik. "Mâ şâallâhu kâne."[923] Bunlardan Tevfik ile Fatma sekizer, onar ve belki daha ziyade yaşlarında irtihâl-i dâr-ı bekâ edip şimdi hayatta olan Mehmed Vehbî ve Bahaüddin biraderlerim Harput'ta sâkin olup Mehmed Vehbî, Harput Redîf Taburu Başçavuşu; ve Bahaüddin daha bir mesleğe sulûk etmemiştir. İleride bunlara dair olan tafsilât arz u beyan olunur.

Müşir devletlû Derviş Paşa hazretlerinin, seksen senesi rûmîsi [1865] ve güz mevsimi idi, Erzincan'a teşrif buyurup o sene kış boyuna olan müzakere ve muhabbet Hazret-i Pir Mehmed Vehbî Hayyât kuddise sırruhu'l-azîz efendimizin türbe-i sa'âdetleri civarında bir dergâh-ı şerîf müceddeden bina ve inşasından ibaret idi. Müşîr-i müşârünileyh hazretlerinin ve Dersaadet'te bulunan atufetlû Hâlet Beyefendi hazretlerinin bi-hasebi'z-zâhir sa'y ü gayretleriyle Hazret-i Ulemâ-billâh efendimiz hazretlerine taraf-ı ilâhiyyeden olan işaret ve fermân-ı rabbânî ile mezkûr dergâh-ı şerîfin inşasına bed' ü mübâşeret olunmuştur azizim.

923 "Allah'ın dilediği olur."

BU FASIL DERGÂH-I ŞERÎFİN BİNA VE İNŞASI BEYANINDADIR

Şöyle ki ihvan ve ümera ve zabitandan bilâ-cebr herkesin hüsn-i rızâsıyla ve tamam arzu ve istekleriyle iane için defter tanzim olunup müşarünileyh Derviş Paşa hazretleri evvelemirde on bir bin küsur kuruş, muahharen dahi Dersaadet'ten Yağcıoğlu marifetiyle ba-posta beş bin kuruş ki cem'an on altı bin küsur kuruş vermişlerdir. On bin kuruş dahi müşarünileyh Hâlet Beyefendi hazretleri ve on bin kusûr kuruş dahi Hazret-i Ulemâ-billâh efendimiz ihsan buyurmuşlardır. Ve sair ihvan dahi alâ-merâtibihim birer miktar [524] akçe takdim etmişlerdir. Bunların müfredatı el-yevm mahfuz bulunan defterde ale'l-esâmî gösterilmiştir. Yekûn-ı vâridât altmış bin küsur kuruş olup buna karşılık masraf yetmiş üç bin kusûr kuruştan ibaret olmakla lede'l-muvâzene açık kalan on bir bin küsur kuruştan bin kuruşu, Meclis Kaymakamı Mahmud Bey tarafından iane olunup kusûr kalan on bin kuruşu dahi Hazret-i Ulemâ-billâh efendimiz taraflarından muahharen tesviye olunup müşarünileyh efendimizin ianeleri cem'an yirmi bin kuruştan mütecaviz olmuştur. Hâlbuki bu toplanan akçeler ise cümlesi Hazret-i Ulemâ-billâh efendimizin sâye ve himem-i mürşidâneleriyle hâsıl olmuş olduğunda şek ve şüphe yoktur.

Müşir Paşa hazretlerinin evvel baharda Kozan meselesinden dolayı Dersaadet'e avdetleri vuku bulup dergâh-ı şerîfin inşasına bed' ü mübâşeret buyurulmasını Cenâb-ı Mürşid-i A'zam efendimizden istirham ve niyaz etmişlerdir. Bununla beraber Cenâb-ı Gavs-ı A'zam efendimize olan işâret-i ma'neviyyenin vakt ü zamanı geldikte müşarünileyh efendimiz bir gün hükümet konağına teşrif ile türbe-i sa'âdet ittisalindeki tarlaların iştirâsına bed' ü mübâşeretle evvelemirde onları sahiplerinden alıp akçeleri teslim olunduktan sonra, usûl-i belde üzere duvarlarına lüzumu olacak kerpiç dökülmesine mübâşeret olunmuştur. Bin iki yüz seksen iki senesi Muharremü'l-harâmın yirminci salı[924] günü ki seksen bir senesi Haziranın on üçüncü günüdür [25 Haziran 1865], işte o tarih ve o günde besmele-i şerîf ile kerpiçler dökülüp dergâh-ı şerîfin inşasına mübâşeret olunmuştur.

Bu ebniye-i âlînin üzerine nâzır zaten zâhir ü bâtın Hazret-i Ulemâ-billâh efendimiz olup leyl ü nehâr bin can ile çalışırlar ise de bi-hasebi'z-zâhir ameleye kumanda etmek ve bazı cüz'î mübâya'âta bakmak üzere akrabâ-yı âlîlerinden Ahmed Efendi biraderimizin pederleri Bekir Efendi nâzır nasp ve tayin buyurdu-

---

924 Rumî takvim 25 Haziran 1865'e karşılık gelirken aynı tarih için Aşçı Dede'nin Hicrî takvimi 14 Haziran 1865'i gösteriyor!

lar. Mumaileyhin öyle elinde düzgün hesap ve rakam ve kitabeti olmadığından bunun için bir de kâtibin lüzumu olup o hizmet-i âlîye de bu yüzsüz asi fakire erenler ihsan buyurmuştur. Erenlerin ihsanını neden anladık derseniz, bundan istidlâl ettim ki Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimiz, fakiri celp ile "Siz de bunun kitabetine nezaret edin" buyurmadılar. Ancak fakir daima [525] Hazret-i Mürşid-i Ekrem efendimiz ile birlikte olduğum cihetle, yanlarında beraberce gidip muavenet eder idim. Yani mumaileyh Bekir Efendi'ye: "Şunu şöyle yapsanız, bunu böyle etseniz, daha iyi olur" diyerek ve bazen dahi tutmuş olduğu defterine bakar idim.

Bir iki gün bu hâl ile meşgul olup bir gün Hazret-i Mürşid-i A'zam efendimiz ebniyenin üzerinde durur iken, fakiri çağırıp "Siz de kitabetine muavenet buyurun" dedi ve hem şu nutk-ı âlîyi ilâve buyurdu: "Koca Ruznamçeci nasıl ettiyse yine erenlere çattı" tabirinden anladım ki aşk-ı mecâzîde Aziz Efendi sevdasına dolaştığımız zaman biraz erenleri darıltmış olduğum ve bu cihetle kemâ fi's-sâbık huzurlarında yüzüm kalmamış idiği anlaşılmış. Hatta şu kadar dahi söylerim ki Aziz Efendi için pek çok kîl ü kâl olup bir gün Hazret-i Ulemâ-billâh efendimiz fakire buyurdular ki "O zaman o kadar canım sıkıldı ki hemen usturayı vurup ikinizi kesecek idim bir ruznamçeci de eksik olsun diyerek. Lâkin erenler rıza göstermedi" buyurdular idi. İşte o zaman aklım değil, kendim bu dünyadan çıkmış idim. Bu kelâm-ı âlîlerinden o kadar havf u dehşet târî oldu ki asla tarif edemem. Elhâletü hâzihi aklıma geldikçe vücudum titrer. Zira ki bunların reddi, Allah'ın ve Resûl'ün reddidir ve bunların kabulü, Allah'ın ve Resûl'ün kabulüdür lâ-şek ve lâ-şübhe. Hatta bu ibâre-i dehşet-nümâyı tercümemizi tebyiz eden ve zikri cild-i sânîde beyan olunacak olan Mustafa Efendi oğlumuza dedim ki "Burasını fakir kıraat edemem, siz bakıp yazasınız" diyerek yazdırdım.

Şimdi gelelim bahsimize. İşte hazretin bu iradeleri yani kitabetine tayin buyurmaları üzere artık o kadar işe sıvandım ve o derecede sa'y ü gayret ettim ki hatta geceleri dahi ebniye-i âlî ile rüyada uğraşırdım. Beher gün alessabah ebniyenin üzerine giderdim. Zaten fakirhane ile ebniyenin arası kırk elli hatve mesafeden ibarettir. Lâkin mevsim sayf olduğu cihetle bahçeden alessabah esb-süvâr olup güneş ile beraber ebniyede mevcut olurdum. Mumaileyh Bekir Efendi zaten şehirde ve hanesi dahi fakirhane gibi karîbdir. Orada kalem zamanına kadar meşgul olup badehu kaleme gelirdim ve ba'de'l-asr yine ebniyenin üzerine [526] gelip akşam ezanına kadar kalırdım. Ekseriya Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimiz ile beraber bahçeye avdet ederiz.

Bir gün hayvan ile doğruca ebniyenin içine girdim. Yani dergâh-ı şerîfin odalarıyla Câmi'-i şerîf duvarları şöyle bir arşın kadar irtifa'ında yerden kalkmış idi. Hayvan oraya tersledi. Sonra oradan hayvan ile çıkıp türbedar efendinin odasının yanında hayvandan inip türbe-i şerîfe gidecek idim. Hemen hayvandan ineyim der iken her nasılsa güya bir adam, fakiri hayvan üzerinden alıp hiçbir tarafımı incitmeden şöyle tozun içine boylu boyunca yatırdı. Yani âdeta hayvandan iner iken düştüm demektir. Lâkin böyle beyan olunduğu üzere

düşme düştüm. Kalkıp üzerimi başımı silktim. Lâkin bildim ki bir küstahlık ettim. Biraz tefekkürden sonra anladım ki hayvan ile ebniye-i âliye girdiğimdir.

Akşam oldu, bahçeye avdet ettim. Bu hikâyeyi tamamıyla Hazret-i Mürşid-i Ekrem efendimize arz ettim. Tebessüm buyurup "Acaip, size söylememiştik. Mevlânâ, o yapılan dergâhı öyle adî tekkeler gibi zannetmeyesiniz. Ona dergâh-ı ehlullâh tesmiye ettiler. Demek olur ki size o hikâyeyi söylemedik, zararı yoktur. İşte malûmunuz olsun da ona göre oraya girin ve öyle hareket edin" buyurdular. Lâkin hikâye ne olduğunu teeddüp edip sual edemedim. Ancak muahharen işi anladım.

Şöyle ki bu dergâh-ı şerîf taraf-ı ilâhiyyeden olan işaret üzerine bina olunup buna dahil olan dervîşân gönüllerinde her ne kadar küsûrât-ı küsûfât var ise biiznillâhi ta'âlâ def' ü ref' olup tamamıyla aşk u muhabbet-i rabbânî zuhur eder olduğunu müşarünileyh efendimizden istima ettim. Ve hem de bi'l-münâsebe buyurmuşlardır ki "Bu ebniye-i âlînin ancak hizmetine memurum. Kendi arzu ve isteğim ile bir kerpiç bile duvarına vaz' etmedim. Ancak erenler, "Yap" dediler, yaptım, "Dur" dediler, durdum. Asla ve kat'â medhalim yoktur" buyurdular. Yani bu dergâh-ı âlî, dervîşânın ka'be-i ma'neviyyesi olup dualar burada müstecâb olur; maksutlar burada feth ü küşat olur. Hatta bir gün dergâh-ı âlînin büyük cümle kapısında Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimiz durur iken, postacı bir mektup getirdi. Dersaadet'ten Hâlet Beyefendimiz hazretlerinden imiş. Mektubu alıp [527] cümle kapısından türbe-i sa'âdete müteveccih olup öyle açtı ve Hazret-i Pîr efendimize kıraat eder gibi okudu. Fakir şöyle bir kenarda mülâhaza ediyorum. Yani öyle gördüm ki bir mabeyinci, zât-ı şâhâneye nasıl bir kâğıt kıraat edip karşısında durur ise, işte öylece hazret durmuş idi. Mektup tamam olduktan sonra, fakire buyurdular ki "Her iş bu eşikte tamam olur. Hâcât burada kabul olur." Amennâ ve saddaknâ. Zira bu gözler gördü ve bildim ki öyledir.

İşte Hazret-i Mürşid-i A'zam efendimizin bu iradelerinden sonra işi anladım. Artık huzur ve besmele-i şerîf ile girip kemâl-i aşk u muhabbetle çalışır, çabalar idim. Hatta bir gece âlem-i ma'nâda gördüm ki elimde bir kazma, dergâh-ı şerîfin zeminini kazıyorum. Kazdıkça, altından topraklara karışmış Beşiktaş Sarây-ı Hümâyûnun yaldızlı kapı ve yaldızlı demir parmaklıkları çıkıyor. Taaccüp ediyordum ki bunlar ne vakit ve niçin buraya defin olunmuş diyerek birer birer çıkarıyordum. İşte bu hâlde uyandım. Çok tefekkür ettim. Hazret-i şeyh efendimiz Dersaadet'i teşrif buyurdukları cihetle başka kimseye de ifade ve beyan etmedim azizim.

İşte ebniye-i âlî fi 13 Haziran 81 [25 Haziran 1865] tarihinde bed' ile fî 9 Teşrîn-i sânî 81 [21 Kasım 1865] tarihine kadar beş ay tamam olunca etraf duvarları ve Câmi'-i şerîf ve ebniyesi tamam olup ancak içinin işleri kalmış idi. Yani ebniyenin nısfından ziyadesi yapılmış idi. Burada tatil olunması zuhur etti. Bunu hikmet ve sebebi bâtınî fakirce meçhul olup ancak sebeb-i zâhirîsi devletlû Derviş Paşa hazretleri Dördüncü Ordu-yı Hümâyûn Müşîriyeti uhdesinde olmak üzere Beşinci Ordu-yı Hümâyûn Müşîriyeti dahi tevcih buyurulması

üzerine Erzincan'da olan harem-i âlîlerinin Dersaadet'e avdetleri lüzumu hasebiyle müşîr-i müşârünileyh hazretlerinin evlâd u ayalleriyle beraberce Hazret-i Ulemâ-billâh efendimiz hazretlerinin dahi Dersaadet'i teşrifleri müşarünileyh tarafından olunan istida ve istirhama mebni Cenâb-ı Mürşid-i A'zam efendimiz dahi muvafakat buyurarak Dersaadet'i teşrifleri cihetle ebniye-i şerîfin bir müddetçik öyle hâliyle terki lâzım gelmiş olduğundan Cenâb-ı Gavs-ı A'zam efendimiz hazretleri seksen iki senesi Cemâziyelâhir [21 Kasım-18 Aralık 1865] ve seksen bir senesi Teşrîn-i sânîsinde müşarünileyh hazretlerinin dâ'ire-i âlîleriyle beraberce Dersaadet'i teşrif [528] buyurdular. Ebniye-i âlînin irat ve masraf veçhile defterini Dersaadet'ten talep buyurmuşlar idi. Takdim olundu. On iki bin kuruş düyûn görünmüş idi. Serîan mezkûr akçeyi irsal buyurdular. Ashâb-ı matlûba tediye ve ifa olundu. Oradan zât-ı âlî-i Gavs-ı A'zamî fî 11 Şevvâl sene 82 [27 Şubat 1866] tarihiyle cânib-i Hicâz'a teşrif buyurmuşlar ki işbu hacc-ı şerîfleri ikinci haclarıdır.

Gelelim bu miskin fakire. Yine açıkta kaldı. Yani sultân-ı aşk huzurundan dûr u mehcûr olup şimdi gönül kemâ fi's-sâbık zâhirde yine bir mahbûb ister ki onunla cilve ve temâşâ-yı avâlim eylesin. Hele hamd olsun Cenâb-ı Hakk'a ve çok şükürler olsun ki bu sefer erenler yularımızı öyle aşk-ı mecâzî eline kaptırmayıp tarîk-i aliyye-i Nakşbendiyye hulefâlarının meslekleri olan ilmiye cihetine gönlümüzde bir aşk u şefkat zuhur etmesiyle ders okumaya tamamıyla meyil-i muhabbet geldi.

BU FASIL DERSTEN İZİN ALDIĞIMI BEYAN EDER

Zaten Mekteb-i Rüşdiye-i Süleymaniye'de *Kâfiye*'ye kadar tamamıyla ders görülmüş idi. Yani ebniye-i ilmiyenin temelleri zaten metin ve müstahkem atılmış idi. Ancak bir hayli zaman üzerine dökülen toz toprakları tathîr edip bunun üzerine başladık ebniye ilâvesine. Evvelce zikri sebkat eden ve Hazret-i Ulemâ-billâh efendimizden mezun olan Hoca Hacı Sıddık Efendi'nin okutmakta olduğu talebeleriyle beraber *İsagoci*'den bed' ü mübâşeret ettim. Lâkin nasıl derse çalışıyorum, nasıl okuyorum bir nebzecik arz u beyan edeyim, ondan malûm olur.

Müşarünileyh efendimizin Dersaadet'i teşrifleri zaten mevsim-i şitâ idi. Malûm ya geceler uzundur, fakir yatsı namazını eda ettikten sonra uykuya giderdim. Nihayet saat yedide kalkardım. Daha sabaha yedi saat vardır. Biçare refikam hanım, fakire muhabbetinden onlar da kalkıp kahvemi pişirip sonra tekrar uykuya gider idi. Kahveyi içtikten sonra ufak bir kandil var idi, onu önüme çekip kitapları yıldız gibi etrafıma dizip sabah namazına kadar ders bakar idim. Ne uyku gözüme girer ve ne de bir şey. Leyl ü nehâr bu minval üzere [529] idim. Sabahleyin derse gidip oradan kaleme gider idim. Hatta kalemde dahi boş kaldıkça, kitaba bakar idim. Bir iki mâh sonra sabah derslerini çoğalttık, yani iki üç ders ettik. Akşamları dahi fıkıh kitaplarından okumak lâzım geldi *Multekâ* gibi. Velhâsıl yevmiye sabah akşam üç dört ders okurdum. İşbu dersler için mahsûsen Dersaadet'ten getirtmiş olduğum kütübün esâmîsi dahi ber-vech-i zîr beyan olunur:

Metn-i Şemsiyye, *Tasavvurât ve Tasdîkât*, *Hâşiye-i Siyâlkûtî ale't-Tasavvurât ve't-Tasdîkât*, *İsâm ale't-Tasavvurât ve't-Tasdîkât*, *Müftîzâde ale't-Tasavvurât ve't-Tasdîkât*, *Seyyid Ali ale't-Tasavvurât ve't-Tasdîkât* Mantıktan: Gelenbevî, Kara Halil, Ali Kul Ahmed; *Şerhu Metâli'* mine'l-mantık, *Şifâ'-ı Şerîf Tercümesi* Hanifî, *Âdâb-ı Gelenbevî ma'a Şerh-i Hasan Paşa*, Mantık üzerine. *Tercüme-i Miftâhu'l-funûn*. *Multekâ* üzerine: *Tercüme-i Şerh-i Mevâkıf*. Kul Ahmed üzerine: *Tarsusî*, *Hikmetu'l-ayn Haşiyesi*, *Lârî*, *Multeka'l-ebhur*. Ve buna dair kütüb celp ve mubayaa olunmuştur.

Mevsim bahar oldu. Yani seksen iki senesi [1866] Martı geldi. Herkes bahçelere nakil eylediği gibi, Hoca Hacı Sıddık Efendi dahi Hazret-i Mürşid-i A'zam efendimizin bahçelerine yakın bir bahçe istikra eylediler. Artık fakir dahi zarurî bahçeye nakil etmek lâzım geldi, çünkü Meclis-i Ordu-yı Hümâyûn, Erzurum'dan Erzincan'a geldikten sonra hey'et-i meclis bahçeye nakil etmeyip Erzincan'da esbak Reis Şükrü Paşa'nın bina eylediği konağı meclis dairesi ittihaz eylediler. Harem dairesi dahi müşirlere mahsus idi. Binaenaleyh aklâm ve ümeradan istek edenler bahçelere nakil ederler, etmeyenler şehirde kalırlar idi.

Fakir dahi şehirde kalır idim. Lâkin o sene ders için bahçeye nakil etmeye mecbur olup bir hayvan aldım. İlk Erzincan'a geldiğimiz zaman oturmuş olduğum Tekbastı Mustafa Efendi'nin bahçesine nakil ettim. Kemâ fi's-sâbık kalem vaktine kadar ders ile meşgul olarak kalem vakti hayvana binip şehre gelirim ve akşamları bahçeye avdet ederdim.

O sene Ordu-yı Hümâyûn'un teftişiyesine el-yevm Tophane-i Âmire Müşiri bulunan devletlû Ali Sâib Paşa hazretleri miralay rütbesiyle ve maiyetinde dahi bizim mahbûbumuz Osman Beyefendimiz geldiler. Hey'et-i teftişiye ile aklâm efendileri öyle çok çok muhabbet [530] kaide hilâfı ise de artık fakir zarurî Osman Bey'i görmek için misafir oldukları haneye gittim ve görüştüm. Lâkin şöyle mukavele ettim ki "Orduya dair asla bir şey tarafeynden söylenmeyecektir. Fakir kapıdan içeri girer iken, ruznamçeciliği kapının dışarısında bırakıp eski İbrahim bendeniz olup geleceğim ve zatınız da fakiri görünce teftiş sıfatını pencereden dışarı atıp yalnız Osman beyliğiniz kalacaktır." Filhakika öyle oldu. Lâkin pek çok ve sık sık görüşüp ve bazen akşam taamına rağbet buyurup birlikte olur idik. Hatta bir gece bir meclis-i âlîde Osman Beyefendi'ye demişler ki "Pek sık sık ruznamçeci efendi ile görüşüyorsunuz, hey'et-i teftîşiye münasebetiyle bazı kîl ü kâl oluyor." Mumaileyh Osman Bey cevap olarak demiş ki "Değil hey'et-i teftîşiye, hey'et-i pâdişâhîde bulunsam, ruznamçeci efendi ile görüşmemek muhâl-ender-muhâldir; zira ki benim hocam ve velinimetim, efendimdir. Onun için dediğiniz şey olmaz ve hem de o zat bendeniz ile mukavelesi vardır" diye hikâye etmiştir. Hey'et-i meclis dahi tasdik edip "Evet ruznamçeci efendi, ehl-i tarîk ve müstaîm ve muttakî bir zattır. Cümlemizin eminidir" demişler. Mumaileyh Osman Bey'i türbe-i şerîfe götürüp Hazret-i Pîr efendimizi ziyaret buyurdular ve dergâh-ı şerîfin Câmi'-i şerîfinde yanmak için beşi bir yerde mum alır bir çift tunç şamdan imal ettirip vakıf eylediler ve oradan Ali Sâib Beyefendi ile beraber mevâki'e teşrif edip badehu Dersaadet'e avdet buyurmuşlardır.

İşte fakirin böyle leyl ü nehâr ders ile meşguliyetim cihetle haberim olmaksızın makâm-ı müşîriyetten Makâm-ı Seraskerîye inha olunup fî 16 Rebiülâhir sene 83 [29 Temmuz 1866] tarihiyle taraf-ı pâdişâhîden Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn ruusu ihsan olmuştur. Berât-ı âlîsi gelip fakire verdiler. Fesubhanallâh dedim. Bildim ki bu lutf u ihsan mahzâ erenlerin manevî olan keremlerinin zâhire tesirinin eseridir. Fevkalâde teşekkürler ettim. Zira ki bu bapta taraf-ı fakîrîden böyle bir teşebbüs olmayarak zuhuru cihetle buna zuhûrât-ı ilâhiyye derler, elbette makbuldür.

Cenâb-ı Gavs-ı A'zam efendimiz, hacc-ı şerîften avdetle doğruca Şâm-ı şerîf'e teşrif buyurmuşlar. Zaten Müşir Derviş Paşa [531] hazretleri, Şâm-ı şerîf'te olup hem müşarünileyh ile görüşmek ve hem de Şâm-ı şerîf'i ziyaret etmek niyet-i mürşidânelerine mübtenî olup orada oldukları müddet cümle Şam'ın ulemasıyla meşâyıhı bizzat Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimizin hâk-i pâylarına yüz sürüp cümlesi hazrete kul kurban olmuşlar ve "Biz böyle zü'l-cenâheyn fâzıl ve kâmil zât-ı şerîf şimdiye kadar görmedik, lâ-şek muhakkak bu zât-ı âlî-kadr büyük bir ehlullâhtır" diyerek pek çok hürmet ü riayetler etmişlerdir.

Hazret-i müşârünileyh efendimizin Erzincan'ı teşrif ve avdetlerinde b yurdular ki "Bu fakiri, Şâm-ı şerîf'te bırakmıyorlar idi. Orada kalacaktık. Lâk bir gün huzûr-ı Yahyâ aleyhisselâmda haylice oturup mahallime avdet etm üzere kıyam edip salât u selâm eder idim. Türbe-i sa'âdetten Hazret-i Pîr Me med Vehbî Hayyât kuddise sırruhu'l-azîz üç defa olarak "Fehmi Efendi Hoca g lin!" diyerek nida buyurmaları üzerine oradan avdet ederek yerime gelir ike esnâ-yı râhta mecâzibden bir zata tesadüf olunup elinde bir asa var idi, şöy asayı kaldırıp "Eve, eve" diye fakire hücum etmesi üzerine anladım ki bura kalmaya ruhsat yoktur. Oradan hareketle İstanbul'a geldim" buyurdular.

Dersaadet'te bir müddet-i kalîle meks ve rahat ile seksen üç senesi Z hiccesinde [Nisan-Mayıs 1867] Erzincan'a bi'd-devlet ve'l-ikdâm avdet teşrifleri oldu.

BU FASIL ULEMÂ-BİLLÂH EFENDİMİZİN DERSAADET'TEN AVDETLERİ BEYANINDADIR

İşte Hazret-i Ulemâ-billâh efendimizin Erzincan'dan Dersaadet'i teşrif ve Erzincan'a avdet-i mürşidâneleri bir sene-i kâmile ile beş mâhtır. Erzincan'a girecekleri gün kâffe-i me'mûrîn-i mülkiye ve askeriye şehre bir saat mesafede olan Vaskirt Kışla-ı Hümâyûnu karşısındaki bahçeye tecemmü' edip musikayı dahi kışla kapısının aralığına gizleyip teşriflerinde orada musika terennüme başladı ve selâmladı. Ey sûfî, sen de ki "Böyle şey olur mu?" yani haramdır. Evet Cenâb-ı Gavs-ı A'zam efendimizin bu bapta bir re'y ü tasavvuru ve haberi yok ve belki o cemiyette ve mahşer gibi halk etrafını ihata etmiş, musikanın sedasını bile [532] işitmediler. Bu sırrı sen Cenâb-ı Rabb-i İzzet'ten sual et. Pek çok ihvan bir günlük yola kadar istikbal ettiler. Fakir yalnız Vaskirt cebelinin eteğine kadar çıkmış ve orada muntazır-ı dîdâr-ı hazret olmuş idim.

İşte alayın ucu söktü, ihvan birer birer gelmeye başladı. Yine bu biçare derdmend asi İbrahim'in iklîm-i vücûdunda olan aşk gözeleri sel gibi cûş u revana başladı. Herkes bu ahvalimi görüp tabiî onlar da benimle beraber ağlamaya başlarlar idi. Gönül arzu etmez ki bu hâlimden kimse haberdar olsun, lâkin kendimi zaptedemez idim. İhvanın birisi, Hazret-i Ulemâ-billâh efendimizin eldivenliklerini alıp gelmiş. Bu asi fakiri öyle cebelin eteğinde boynu bükük, gözleri kan çanağına dönmüş göricek, insaf edip doğruca esbi sürüp "Yahu erenler, işte hazretin eldivenleri, size hediye getirdim!" demesiyle hemen yerimden sıçrayıp koşup kemâl-i ta'zîm ü tekrîm ile alıp hırka-ı sa'âdet gibi yüzüme kapayıp "es-Salâtu ve's-selâmu aleyke yâ Resûlallâh" diyerek bülend âvâz ile salât u selâm edermişim. Orada bulunan cemiyet dahi bu hâlimle hâlleşip cümlesi mest ü hayran olarak onlar da hem ağlarlar ve hem de salât u selâm ederler. Bu esnada iken birisi nida etti ki "İşte, işte hazret geliyor!" diye. O saat eldivenleri yerine teslim edip cebelin başına nâzır oldum. Ne bakarsın ne görürsün, ah, ah, ah! Cebelin başına bir şems-i hakîkat ve bir tecellî-i Hak tulû etmiş ki o demde manevî kendi kendime söylediğim sözleri eğerçi bu risaleme yazar isem, korkarım küfrüme hükmederler. Korkma, korkma, söyle. Allah demedin ya hâşâ sümme hâşâ! Mahlûk, hâlık olmaz ve bunu hiçbir kimse söylemez. Mecnun dahi bilir. Ancak Cenâb-ı Hak hadîs-i kudsîde buyurur ki "Abdim bana takarrüp eder ise, ben onun kulağı, gözü, eli, ayağı olurum. Yani benimle yürür, benimle alır, benimle görür, benimle işitir ve ilâ-âhirihi." İşte o abdde râyiha-ı Hak zuhur eder. Bilir misin Allah kokusu nedir? Ben de bilmem ki sana söyleyeyim, zira kalem ile kâğıt ile koku nasıl söylenir? İster iseniz bu kokuyu hâmil olan zatı

bulup ondan Allah [533] kokusunu alırsınız. "Mâ şâallâhu kâne."[925] Bu cebel bir sâhib-i kuvvet ü kudret cebel ki hazret-i gavs-ı efham ve halîfe-i Nebiyy-i Muhterem efendimize tahammül etti. Cebel-i Mûsâ aleyhisselâm parça parça olmuş idi. Evet zâhirde cebel yerinde gibi görünür ise de manevî parça parça sînesini çâk edip ah etmiştir. "Ve harre Mûsâ sa'ikan"[926] sırrı da cebel eteğinde fakirde idi.

İşte fakir, Hazret-i Ulemâ-billâh efendimizin huzurlarına gitmek için iki kollarıma ihvan girmiş, yürümeye kuvvet ü kudretim kalmamış. Yalnız ayaklarım sürünerek cebelin yolundan istikbal etmek için karşı götürürler idi. Rast gelenler "Vah âşık, vah âşık!" diye ağlıyorlar. Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimiz yirmi otuz hatve kalarak fakiri görmesiyle hemen süvâr oldukları esbden aşağı inip piyade olarak geldiler. Kadem-i sa'âdetlerine kapanmak için kendimi hemen tozların içine atıp mest-i lâ-ya'kıl kaldım. Dest-i sa'âdetleriyle bizzat yerden kaldırıp yüzümü gördüler ki gözlerimin yaşıyla tozları çamur etmiş, insanlıktan çıkmış, nutku tutulmuş, çenesi kapanmış, hâlet-i nez'a gelmiş, Mecnun-veş Leylâ için dağlara düşmüş, bağrı yanık bir âşıktır; Hazret-i Ulemâ-billâh efendimize dahi bir başkaca tecelli ve hâlet zuhuruyla ağladılar. Etrafında mahşer gibi halk dahi cümleten ağladılar. Muhakkak muhakkak bil ki şâhım, arz ve sema, cümle zerrât-ı cihân o saatte ağladılar. Zira ki Hazret-i Ulemâ-billâh efendimizin çeşm-i enverlerinden yaş gelir ise, arz ve sema cümleten ağlarlar. İşte o dem, o saatte orası bir ufak cebel-i Arafat olup cümle muvahhidîn, hacc-ı ma'nevî ederek mağfur oldular. Her kim ki bunu tasdik edip iman etmez ise münkir-i mi'râcu'n-nebî sallallâhu aleyhi ve sellem zümresinden olsun!

İşte oradan esblere süvâr olup hâne-i sa'âdetlerine uğramayıp doğruca türbe-i sa'âdete yüz sürmek için şehre teşrif buyurdular. Vaskirt kışlasına yaklaşınca orada bulunan zevât-ı kirâm ki o zaman Erzincan mutasarrıflığı, sâbık Reîs-i Meclis Ferik Edhem Paşa hazretleri uhdesinde idi. Onlar ve Reîs-i Meclis ve kaymakam Müşir Ferik Azmi Paşa hazretleri ve Muhasebeci Hâlis Efendi idi, sair ümera ve zabitan ve me'mûrîn-i aklâm ve saire istikbal [534] edip musika dahi bir hoşça nagamât ile terennüm edip manevî arz ve sema raks ediyor idi. Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimiz orada esbden inip cümlesiyle başka başka görüşüp be-tekrâr hayvanlara râkib olarak alayın bir ucu Vaskirt'te ve bir ucu şehre karîbdir. Mahşer gibi, kim kimedir. Gubâr dahi zevk ve cünbüşünden başını göklere kadar çıkarmış, raks u sema eder. Bu hâl ile şehre girdik.

Herkes yerlerine gidip hazret-i mürşid-i efham efendimiz, hulefâ-yı kirâm ve ihvân-ı bâ-sefâ ile türbe-i sa'âdete teşrif buyurdular. Zaten fakir evvelce haneden minder, şilte, yastık kilim gibi şeyler dergâh-ı şerîfin divanhanesine getirip döşemiştim ve oraya şerbet, kahve gibi şeyler hazırlanmış idi. Türbe-i sa'âdetten doğruca dergâh-ı şerîfe gelip orada dahi bir müddetçik muhabbet ve rahat ettiler ve ihvana hitaben buyurdular ki "Bu kere Dersaadet'e gitmekliğim mahzâ hayır

925 "Allah'ın dilediği olur."
926 "Ve Musa da baygın düştü." A'râf, 7/143.

ve berekât oldu. Dergâh-ı şerîf için, lihye-i sa'âdet getirdim." Meğer ki beraberlerinde lihye-i sa'âdet varmış. Fesubhânallâh, gönlümüze gelen ve icra olunan salât u selâmların hikmeti bu imiş diye kendi kendime tefekkür ederek Cenâb-ı Hakk'a hamd ü senalar ettim. Dersaadet'te Beylikçi saadetlü Niyazi Efendi hazretleri, efendimizin bendelerinden olmasıyla teberrüken dergâh-ı şerîfte bulunup ihvanın ziyaret etmesine vakfetmişler. Oradan doğruca bahçe-i âlîlerine avdet buyurdular. Evet Hazret-i Ulemâ-billâh efendimizin böyle dergâh-ı şerîf nısf olunca, terk edip cânib-i Hicâz'a teşrifleri sebeb-i hikmeti ancak kendileriyle Cenâb-ı Hak bilir. Bunda olan esrarı kimseye söylemezler ki hatta malûm olsun azizim.

Birkaç gün istirahat buyurduktan sonra dergâh-ı şerîfin ikmâl-i noksânına emr ü ferman buyurdular. Seksen üç sene-i rûmiyesinin Mayısın dördüncü [16 Mayıs 1867] günü idi, dergâh-ı şerîfin ikmâl-i noksânına bed' ü mübâşeret olundu. Şimdi fakirin hâli ziyadesiyle müşted oldu. Bir taraftan dersler ve bir taraftan ebniye-i âlînin bina ve inşası. Artık geceyi gündüze katarak sâye-i aliyye-i mürşidânelerinde hamd olsun cümlesiyle başa çıktık. Nihâyetü'l-emr sâye-i [535] Cenâb-ı Risâlet-penâhîde dergâh-ı âlî "Ke'ş-şemsi fî vasati'n-nehâr"[927] gibi Erzincan'ın ortasında bir şems-i hakîkat olarak zuhur etti. Lihye-i sa'âdet için Câmi'-i şerîfin ortasında ve tavanında bir ufak kubbe gibi etrafı camlı mahal yapılıp ve lihye-i sa'âdeti demirden mamul bir sanduka içine vaz' ile ona mahsus bir büyük uzun merdiven ile mezkûr kubbede olan mahall-i mahsûsuna vaz' olunup hasbe'l-lüzûm indirilmesi lâzım gelir ise, mezkûr merdiveni koyup bu asi fakir çıkıp iki adet miftâh-ı şerîfiyle sanduka-ı şerîfi açıp içinden çekmece-i sa'âdeti başıma alıp indirir idim ve yine bu minval üzere çıkarıp yerine vaz' eder idim. Bu cihetle fevkalâde Cenâb-ı Hakk'a hamd ü senalar ve teşekkürler ederim ki Habîb-i Ekrem'i sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerinin lihye-i sa'âdetleri çekmece-i şerîfi böyle başım üzerinde kirâren ve mirâren indirip çıkardım. Bu abd-i mücrim, yüzü karayı onun hürmetine ve Habîb-i Ekrem'ine bir hürmet-i mahsûsa olmak üzere başımı nâr-ı cehenneme sokmazlar ve ellerim de Habîb-i Ekrem'i sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerinin halîfeleri Sultân-ı Ulemâ-billâh efendimizin dest-i mürşidânelerine yapışıp huzûr-ı mürşidânelerinde can u mal feda ettiğim ve aşk u muhabbetle leyl ü nehâr ağlayıp ah efgân ettiğim cihetle cehennemde yakmazlar. Ve hele kalbim ise daima Ulemâ-billâh efendimizi rabıtaya alıp zikrullâh ile meşgul olmasıyla bu da müstesna olduğu ve cemî'-i vakitte süflî, ulvîye tabi olup bu sebepten göbekten aşağısı dahi cihet-i ulvîye bağışlanıp afv-ı ilâhî zuhur edeceği lâ-şek ve lâ-şübhedir, zira ki "Ene inde zannî abdî [bî]."[928] Bu yüzsüz asinin nâr-ı cahîmden azat olup dâhil-i cennet olacağıma işte elde bir huccet ve burhân-ı kâtı' dahi bu-

927 Gün ortasındaki Güneş gibi.

928 "Ben kulumun hakkımdaki zanınının yanındayım." el-Buhârî, c. 6, s. 2694, no: 6970; *ed-Dârimî*, c. 2, s. 395, no: 2731; *Musnedu Ahmed*, c. 2, s. 391, no: 9065, *A.e.*, c. 2, s. 482; no: 10258; *A.e.*, c. 2, s. 516, no: 10695; *A.e.*, c. 4, s. 106, no: 17020; *Keşfu'l-hafâ*, c. 1, s. 202, no: 613 "Ene inde zannî abdî bî."

dur ki İmam Ahmed, Muaz radıyallâhu anhden rivayet buyuruldu ki: "Kâle resûlullâhi sallallâhu aleyhi ve selem: "Mâ min muslimeyni yeteveffâ lehumâ selâsetun illâ edhalehuma[llâhu]'l-cennete [bi-fazli rahmetihi iyyâhumâ]. [Fe-]kâlû [yâ Resûlallâhi] eve isnâni? Kâle ve isnâni. Kâlû eve vâhidun? [Kâle eve vâhidun]. Summe kâle vellezî nefsî bi-yedihi inne's-sakta le-yecurru ummehu bi-sirerihi ile'l-cenneti, iza'htesabethu."[929]

Dahı diğer hadîs-i şerîfte "İnne's-sakta yurâgimu rabbehu izâ edhale ebeveyhi'n-nâre. Fe-yukâlu eyyuhe's-saktu [536] el-murâgimu rabbehu edhil ebeveyke'l-cennete. Fe-yecurruhumâ bi-sirerihi."[930] Sadaka resûlullâhi sallallâhu aleyhi ve selleme.

İşte bu yüzsüzün böyle çifte çifte evlâtları vakt-i sabâvette gittiği gibi sakt dahi vaki olmuştur. Nakaltu min *Şerhi Âmentu* sahife 244.

929 "Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: Üç çocuğu vefat iki müslümanı Allah onlara merhametinin bir bahşı olarak mutlaka cennete koyar. "Peki iki olsa ey Allah'ın resulü?" diye sordular. "İki de olsa" dedi. "Bir olsa?" dediler. "Bir bile olsa" dedi. Sonra şöyle dedi: Nefsim, elinde bulunan Allah'a yemin ederim; düşük çocuk annesini göbek kordonuyla cennete çeker, eğer anne sabredip karşılığını ahrette görmeye inanırsa." *Musnedu Ahmed*, c. 5, s. 241, no: 22143.

930 "Düşük çocuk, anne babasını ateşe koyduğu zaman rabbine gönül koyar. Ona ey rabbine gönül koyan düşük çocuk anne babanı cennete koy denilir. O da göbek kordonuyla onları cennete sürükler." *Musannefu İbn Ebî Şeybe*, c. 3, s. 37, no: 11887. Burada "İnne's-sakta le-yurâgimu rabbehu izâ dehale ebevâhu'n-nâre hattâ yukâlu eyyuhe's-saktu'l-murâgimu rabbehu irfa', fe-innî edhaltu ebeveyke'l-cennete. Kâle fe-yecurruhumâ bi-sirerihi hattâ yudhiluhume'l-cennete" şeklindedir.

BU FASIL DERGÂH-I ŞERÎFİN KÜŞADI BEYANINDADIR

Seksen dört senesi Rebiülevvelin on ikinci leyle-i vilâdet-i nebevî akşamı [14 Temmuz 1867] dergâh-ı şerîf küşat olacağından on birinci günü alessabah küşadı için nefs-i Erzincan'da kışlalarda hizmet-i askeriyye ile meşgul bulunan efrâd-ı askeriyyeden maada bilcümle me'mûrîn-i askeriyye ve mülkiye ve efrâd-ı ahâlî-i müslime bunların cümlesi med'uvdur. Hem it'âm-ı ta'âm olunacak ve hem de leyl ü nehâr mevlûd-ı şerîf kıraat ile şerbetler nûş olunacaktır. Üç dört gün o mezkûr cemiyetin müzakeresine fakiri dahi celp ederek keyfiyeti beyan ve irade buyurdular. Bu iş için herkes tahayyürdedir, çünkü gayet büyük bir iştir; herkes bunu deruhte edemez. Koca budala âşık İbrahim hemen bu fakir doğruca huzûr-ı Hazret-i Gavs-ı A'zamîye girip "Efendim eğerçi kabul ve müsâ'ade-i mürşidâneleriniz olur ise bu cemiyetin hizmetini arzu buyurduklarınızdan ziyade olarak sâye-i Cenâb-ı Gavs-ı A'zamîlerinizde ifaya taahhüt ederim. Ancak fakirinize şu kadar lutf u müsâ'ade-i mürşidâneniz olsun ki hiçbir fert işime dahl ü taarruz etmesin ve kimleri hizmet için tefrik eder isem, işte onlardan başkaları tayin oldukları hizmetlerine el sürülmesin diye emr ü ferman buyurulur ise, cenâb-ı vâcibü'l-atâya hazretlerinden niyaz ve rica ederim ki bu iş dilhâh-ı cenâb-ı gavsiyyeleri üzere ifa ve icra olunur" diye arz ettim. Cenâb-ı Ulemâ-billâh efendimiz böyle arz u niyazımdan fevkalâde kendilerine bir huzûr-ı tâm zuhuruyla memnun ve müteşekkir olarak şöyle fakire bir teveccüh buyurup "Erenler bu hizmeti de size verdi" diye emr ü ferman buyurdular. O anda anladım ki iş yol aldı.

Hemen oradan derakap kalkıp dergâh-ı [537] şerîfin alt katında Câmi'-i şerîfe muttasıl olan oda zaten fakire tahsis olunmuş idi, doğruca odaya gelip elime kâğıt ve kalem alıp cem'iyyet-i mezkûr için lüzumu olan sofra takımı, kahve takımı, şerbet takımı ve buna dair olan şeyleri bir defter edip oradan artık me'mûrîn-i askeriyye ve mülkiye konaklarına gidip bir gün içinde bunların cümlesini tedarik ettim. Çünkü fakirde iki kuvvet var idi: Zâhirde ruznamçecilik, bâtında himem-i hazret-i mürşid. İşte bu iki kanat ile her tarafa uçar ve gider ve istediğim avı sayd ederdim. Dergâh-ı şerîfin daha pencerelerinin camları takılmadığı gibi döşemesi dahi noksandır. Lâzım gelen döşemeleri kâffesini fakirhaneden yani fakirhanenin ne kadar döşemesi var ise nakl-i hâne eder gibi oraya götürdüm. Odaların cümlesi mükemmel ferş olundu. Ve bu cemiyete lüzumu olan şeyler ile dergâh-ı şerîfte olan odam lebâleb bedesten gibi doldu. Alt katta fakirin odasından başka daha üç oda vardır. Lâkin bunlar dervîşâna mahsus olup yalnız bir pencereleri vardır. Bunları hasır, kilim gibi şeyler ile döşedik. Çünkü mevsim, yaz ortası olduğundan alt kattaki odaların pek de lüzumu yoktur.

Şimdi gelelim, hizmetçilere. Hazret-i Ulemâ-billâh efendimiz ile beraberce Dersaadet'ten gelmiş olan Erzincan Telgraf Müdürü Şevket Bey gayet sedası güzel ve hazret-i efendimize muhib olmakla doğruca ona gidip telgrafhanede olan gerek muhabere memurlarıyla çavuşları ve gerek ihvanlardan eli ayağı düzgün olanları ve aklâm-ı harbiyye memurları, efendilerin elinden hizmet gelir ağalarını topladım ki cümlesi yirmi nefere baliğ oldu. Şimdi bunların her birini asla diğerinin hizmetine karışmamak üzere mahsus birer hizmete tayin edip bir iki gün bunlara talim ettim. Birinci numarada usta oldular. Hatta işaret ile sofralar kurulur; şerbetler, kahveler içilip meydanda çıt olmaya. Yani hizmetçileri göze görünmez tâ'ife-i cin gibi ettim.

Gelelim matbah işine. Lüzumu olacak levâzımât yine defter olunup cümlesi mubayaa ile der-enbâr olunmuş ve her sofra için birer kuzu tertip olunup ma'a ziyade onlar da elde edilmiş. Velhâsıl tuzuna biberine varınca ziyadesiyle mevcuttur.

Câmi'-i şerîf, kilim seccadeler ile ferş olunup lihye-i sa'âdet dahi makamından indirilip sehpası [538] üzerinde mihraba konulmuştur. Kandiller, mumlar tekmil yapılmıştır. Bunlar gece içindir. Vaktaki Rebiülevvelin on birinci günü oldu, me'mûrîn-i askeriyye ve mülkiye geceye med'uv olup gündüze yalnız ulema ve hulefâ-yı kirâm ve vücûh-ı belde ve sair efendiler ve ağavât med-'uv idiler ki bunlar da iki takım itibar edilmiş idi. Yani birtakımı saat ikide, diğer takımı saat dörtte geldiler. Şimdi Hazret-i Ulemâ-billâh efendimiz yalnız divanhaneden istikbal ederler. Alt katta ve kapı önünde istikbal için mahsus hizmetçilerden adamlar vardır. Onlar oradan alıp merdiven başında fakire teslim ederler. Fakir, merdiven başından alıp divanhanede Cenâb-ı Gavs-ı A'zamîye teslim ederim. Bu minval üzere dergâh-ı şerîfin birinci tabakası ki tabaka-i ulyâdır, tamamıyla doldu. Ve Hazret-i Ulemâ-billâh efendimiz dahi şöyle ayak üzerinde sultanlar gibi yavaş yavaş etrafı temaşa ederek ve herkese hâl ve hatır sual ederek gezerlerdi. Bundan muratları, bu kadar cemiyetin hizmetini bakalım nasıl idare edecektir diye etrafı nezarete almaktır. Huda hakkı için çıt yoktur; yalnız hizmetçilerin ayakları gıcıltısı. Yani alt katta olanlar zannederler ki divanhanede Mevlevîler sema ediyor, çünkü yalnız ayak gıcıltısı var idi. Kahveler içilip taam vakti oldu. Bu fakir, divanhaneye çıkıp hizmetçilere bir işaret ettim, o anda üç odaya birer ve divanhaneye ikişer sofra güya makineli gibi bir anda kurulmuş olduğunu Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimiz görünce fevkalâde memnûniyyet-i aliyyelerinden dolayı fakire doğru ahu gözlerini süzerek bir tebessüm buyurdular. İşte o saatte fakire bir kuvvet-i ma'nevî ki aşktır, ihsan olundu. Herkes sofraya kalkıp şimdi sucular çifte çifte sofra başında ve leğen, ibrik memurları dahi leğen başında muntazır-ı hizmettir. Kahveci ise güğüm ile kahvesini pişirmiş, nücûm gibi tepsiye fincanları diziyor. Hazret-i Ulemâ-billâh efendimiz teberrüken birer kere sofraları gezip bu hâl-i mükemmeleyi müşahede ettikten sonra tamamıyla gönülleri müsterih olup bi'l-aşk ve'l-muhabbet divanhanede pencere önüne oturup temâşâ-yı avâlim etmeye başladılar. Ba'de't-ta'âm herkes yerli yerine oturup kahveler nûş edildikten

sonra cemâ'at-ı sânî gelmezden evvel [539] cemâ'at-ı evvel Câmi'-i şerîfe indiler. Mevlûd-ı Nebevî kıraat olundu ve orada dahi şerbetler içildi. Bunlar bu hâlde iken cemâ'at-ı sânî gelip onlar dahi bu minval üzere ta'âmlar ve kahveler tamam olduktan sonra, öyle namazı vakti oldu. Ezan okunup Câmi'-i şerîfte cemaatle namaza ve ondan sonra kezalik mevlûd-ı Nebevî kıraatine hazır olunup şerbetler nûş edilip yerlerine gitmişlerdir. Ancak öyle ile ikindi arasında med'uv kimse yoktur. Şimdi biz bize kalıp hizmetçilere istirahat borusu çalınıp fakir de akşam cem'iyyet-i kübrâsının levazımatını tertip ve tehyiesiyle meşgul oldum.

Hazret-i Ulemâ-billâh efendimiz de üst katta oda-ı âlîlerinde hulefâ-yı izâm hazerâtıyla beraber muhabbet ederdi. Muhabbetleri ise bu yüzsüz asinin ahvâl-i perîşânımdan bahsolunurmuş. Yani herkes taaccüp ederek parmaklarını ısırırlarmış, çünkü şimdiye kadar Erzincan'da böyle bir cemiyet olmamış ve kimse emsalini görmemiş. Hâsılı vakt-i asr oldu, ezan okunup müezzin ise Telgraf Müdürü Şevket Bey'dir, sahîhen telgrafla Hicaz müezzinleri gelmiş gibidir, öyle Hicaz'a mensup ezandır. Namaz eda olunduktan sonra hazret-i gavs-ı efham efendimiz ile Abdussamed Efendi hazretleri ve Leblebici Baba ve Hacı Abdülbâkî Baba ve sair hulefâ-yı kirâm dergâh-ı şerîfin ikinci kapısı önünde yani dairenin cümle kapısı önüne sandalyeler vaz' ile orada oturup dergâh-ı şerîfin meydanına doğru temaşa ediyorlar idi. Fakiri çağırıp "Baba efendi, hizmetçilere söyleseniz de şu meydanı biraz sulatsanız ki akşam üzeri misâfirân için bir serinlik olsun" diye ferman buyurdular. Derhâl birkaç adam tertip edip büyük cümle kapısı ittisalindeki çeşmeden kovalar ile su alıp meydana serpmeye başladılar. Biraz sular sulamaz Hazret-i Ulemâ-billâh efendimiz yerinden kalkıp "Siz de bilmiyorsunuz sulamayı" diye birisinin elinden tenekeyi alıp bizzat kendisi sulamaya başladı. Dest-i mürşidânelerinde olan tenekenin suyu daha tamamıyla bitmeden o an ve saatte hemen dergâh-ı şerîfin üzerinde bir bulut halk oldu. Çünkü eyyâm, yaz ortası idi, hiçbir tarafta bulut eseri yok idi, o dakika bulutun öyle zuhuru demek olur ki yeniden orada halk oldu. "Ve huve alâ-kulli şey'in kadîrun."[931] Bulut zuhuruyla beraber [540] yağmur başladı. Lâkin nasıl yağmur! Öyle bizim bildiğimiz yağmur değildir. Yani gayet büyük bir bahçe sulamaya mahsus bir teneke güya dergâh-ı şerîfin üzerinde kudretten halk olmuş orasını suluyor gibidir. Hemen Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimiz elindeki tenekeyi bırakıp derhâl makamlarına avdet buyurup "Biz de sulamayı bilmiyormuşuz! Felek de bize talim ediyor" buyurdular. Bu söz ile güya zât-ı gavsiyyelerinin ind-i ulûhiyyette olan derece-i ulyâlarını halktan gizlemek murat ederler. Hâlbuki değil Müslümanlar, gayrimüslim dahi efendimizin büyüklüğünü tasdik ederler. Değil insanlar, dağ, taş şehadet eder. Orada bulunan hulefâ ve ihvan cümlesi hayrette kalıp şimdi fakir derhâl üst kata koştum. Çünkü pencerelerin camları olmadığı cihetle odaların yeni sıvanmış duvarlarıyla, döşemeleri dahi gül suyu serper gibi sulandı. Derhâl hizmetçiler ile oraları devşirdik. On dakika sonra yağmur durdu. Yani oradaki bulut zail

931 "O'nun her şeye gücü yeter." Mâide, 5/120; Hûd, 11/4; Rûm, 30/50; Şûrâ, 42/9; Hadîd, 57/2; Teğâbun, 64/1; Mülk, 67/1.

oldu. Tekrar silip döşedik. Lâkin misâfirânın gelmeleri yakın olduğundan haylice bizleri sektedâr etti.

İşte ey ihvân-ı bâ-sefâ, bir kere nazar-ı insâf ile dikkat buyurun ki bu dergâh-ı âlînin sucusu felekler, meleklerdir. Hazret-i Ulemâ-billâh efendimizin şimdiye kadar öyle bir mahalli suladığını görmemiştim. Demek olur ki her ne zaman böyle sulamak efkâr buyursalar felek razı olmayacaktır. Evet insân-ı kâmile arz ve sema cümle mahlûkât müsahhardır. Nitekim buna dair Hazret-i Mevlânâ Celâleddin-i Rumî kuddise sırruhu'l-azîz efendimiz, *Mesnevî-i şerîf*'lerinde uzun bahs ü hikâye buyururlar. İstek eden, oraya müracaat buyursun.

Saat on bire gelip med'uv olan zevât-ı kirâm zuhur etmekle fakir ile Telgraf Müdürü Şevket Bey ellerimizde birer buhurdanlık büyük cümle kapısından istikbal edip kemâl-i ta'zîm ü ihtirâm ile ümera ve zabitan ve me'mûrîn-i kirâm hazerâtını huzûr-ı Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimize yetiştiriyoruz. Ve Câmi'-i şerîf dahi zâhirde kanâdîl ve şamdan ile fevkalâde müzeyyen olduğu gibi, mihrapta olan lihye-i sa'âdet ise muhakkak sallallâhu aleyhi ve sellem efendimizin rûhâniyyet-i kudsiyyeleri [541] orada hazır gibi halka manevî bir havf ve dehşet verir idi. Zira ki Câmi'-i şerîfin kapısında ve iç tarafta iki kanatlı yeşil perde asılmış idi, her kim ki perdeyi açıp içeri girdiğinde Câmi'-i şerîfin o hâlini görmekle bir dehşet peyda olurdu. Akşam namazı eda olunduktan sonra kemâ fi's-sâbık sofralar gayet sûret-i muntazamada kurulup ve fevkalâde hizmetçiler dikkat ve itinaya alınıp Hazret-i Ulemâ-billâh efendimizin memnuniyet ve teveccühât-ı kudsiyyeleri tamamıyla alınmıştır.

Velhâsıl şu kadar da söylerim ki gerek fakir ve gerek hizmetçiler, kendimize malik değil idik, yani öyle bir heykel şeklinde dolaşır idik. Bizleri dolaştıran ve bu hizmetleri bilâ-kusûr ifa eden, sultân-ı aşk idi vesselâm. Çünkü o gün ve gecesi kurulup kalkan sofraların adedi kırkı savuşmuş idi. Yani kırklara mukabil kırk adet sofra kurulduğunu bilirim. Sonra daha ne kadar ilâve oldu, bilemem. Zira ki butûndan "Sofraları sayma!" diye gönlüme hitap geldi. Artık dergâh-ı şerîfin bahçesinde ve şurada burada taam ekl eden fukara ve zu'afâ hesapsızdır. Bunlar tamamen icra olunduktan sonra Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimiz buyurdular ki "Baba efendi, bir sofra da bize himmet buyurun da bazı ihvan ile birlikte taam edelim." Odanın birisinde mahsus bir sofra tertip olunup bazı hulefâ ve ihvan ile beraber oturdular. Kemâl-i lutf u keremlerinden olarak bu yüzsüz mücrim, asiyi de yanlarına aldılar. Beraberce ihvan ile kuzu yer iken, Hazret-i Ulemâ-billâh efendimiz karşı taraftaki hulefâya hitaben ve bu fakire işaret ederek "Meşhur meseldir, analar çaputa sarmamış derler, sahihtir" buyurdular. Sofrada olanlar da fakire bakıp cümlesi "Evet efendim, emsali dahi görülmemiştir" dediler.

Yatsı oldu, bizim âşık Telgraf Müdürü Şevket Bey var kuvveti pazıya verip bir ezan okudu. Be-hakk-ı Hudâ ağlamayan az kaldı. Bu ezan, fakiri bütün bütün çıldırtıp kendimi kaybettim. Yani kasem etsem, hânis olmam, o gece Kadir gecesini geçti, zira ki bir başka âlem oldu. Muhakkak muhakkak bildim ki dergâh-ı şerîfin küşadına manevî min-ciheti'r-rûhâniyye enbiyâ-yı izâm ve pîrân-ı kirâm

ve sâdât ü evliyâ-yı fihâm hazerâtı cümleten rûhâniyyet-i [542] Hazret-i Nebevî sallallâhu ta'âlâ aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerini leyle-i mi'râcda Kudüs-i şerîfte istikbal buyurdukları gibi hem mevlûd-ı risâlet-penâhîlerini ve hem de dergâh-ı şerîflerini tebrik etmek için teşrif buyurdular. "Mâ şâ'allâhu kâne ve mâ lem yeşe' lem yekun."[932] Âmennâ ve saddaknâ.

Namazdan sonra mevlûd-ı Nebevî kıraat buyruldu. Mevlûd-ı şerîf aralarında olan salavât-ı şerifi aklâm efendilerinden sedaları güzel birkaç efendiler tefrik ile bir usul ve kaide üzere sedâ-yı bülend ile aldıkları salavât-ı şerîfeye Hazret-i Ulemâ-billâh efendimiz fevkalâde memnun ve mesrur olup hatta her sene mevlûd-ı şerîf ve mi'râciye kıraatinde o kaide üzere salavât-ı şerîf okunmasını emr ü irade buyururlar idi. Badehu şerbetler gayet mükemmel tepsiler içinde nücûm-ı semâ gibi parlar kupalarda ve hizmetçilerin önlerinde mahsus yapılmış beyaz astarlar kuşanmışlar. Sekiz on adet tepsi beraber öylece takım takım tevzi olunup badehu lihye-i sa'âdet küşadıyla ziyaret olunarak herkes biraz müddet istirahat ile yerlerine avdet buyurdular. Badehu dergâh-ı şerîfte o gece sabaha kadar hulefâ ve ihvana kalıp tekrar hatm-i hâcegân kıraat olunup badehu Derviş İsmail Efendi'ye pek çok na't-ı şerîfler kıraat ettirilip artık öyle bir gece dahi müyesser olmadı.

İşte müddet-i ömrümde bir de bu tecelliyât-ı rabbâniyyeye nail oldum "Hâzâ min fazli rabbî."[933] Ey ihvân-ı bâ-sefâ, bu gece sermâye-i ezel ü ebed olan muhabbetimizin manevî derecesi ne kadar menzil aldı, bilemem. Ancak zâhirde olan ihsan ü inayetleri bu dergâh-ı âlînin "AŞÇI DEDELİK" hizmetini fakire ihsan buyurup ism-i fakîrîye aşçı dedelik unvân-ı âlîsi bahş ü ihsan buyurdular. Bu unvân-ı mefharet-nişânın derecesi ehlinin nezdinde malûm olup işbu teveccühe tevcîh-i şerâfet hakikateten bâis-i sürûr u ibtihâcım olmuştur. Binaenaleyh tertip olunan mühr-i şerîf dahi hakk olunarak dergâh-ı şerîfin tarîh-i küşadı mühre vaz' edilip o zamandan beri mühr-i Süleymân gibi mahfuzdur. Ekseriya Cenâb-ı Ulemâ-billâh efendimize takdim olunan arîzalarıma dahi teberrüken bu mühr-i şerîf ile temhir olunur idi. İşte teberrüken bu risâle-i fakîrîye [543] dahi vaz' ve temhir olunmuştur ve dîv eline geçmiş mühr-i Süleymân'dır. Mezkûr dergâh-ı şerîfin küşadı günü, med'uv bulunan Erzincan ulemâsından ve şuarâdan Hilmi Efendi'nin, Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimize takdim eylediği tarih aynen buraya derc olunmuştur:

---

932 "Allah'ın dilediği olur, dilemediği olmaz."

933 "Bu, Rabbimin lutfundandır." Neml, 27/40.

Dergâh-ı Şerîfin Küşadına Tarih:

Meh-i evc-i himem Fehmi Efendi
Kemâlâtı olur her dem pesendî

Şeref verdi bu cây-ı dil-güşâya
Uluvv-i himmetinin yok menendi

Makarr-ı lihye-i şems-i risâlet
Olup feyz-i makâmı tazelendi

Derûnunda olan ed'iye ihlâs
Şifâ-yâb eylesin çok derd-mendi

Açılsın zâirînden ukde-i dil
Küşâd olsun bu dünyâ kayd u bendi

Atıp şugl-ı cihânı kıl azîmet
Budur ehl-i kemâlin nush ü pendi

Muhabbet bâdesin nûş eyle her bâr
Sana nâfi' makâm-ı hûş-mendi

Teemmül birle seyret bârgâhı
Bu dergâhı hiredmendân beğendi

Kenârıysa selâmet der-kenârest
Bunu tasdîk eder her ercümendi

Çıkıp bir müjde-gû nazm etti tarih
Bilindi mevki'in kadr-i bülendi

Tamâm oldu bi-hamdillâh Hilmî
Çu zîbâ hânkâh-ı Nakşbendî

Fî sene 1284 [1867]

Ey serîr-i mülk-i aşka hân olan Aşçı Dede
Cümle esrâr-ı rumûza menba' u mazhar dede
Mülk-i istignâda mislin yok erenler canıçün
Âlem-i ıtlâktan gerçi dem vurur her dede
Bu yalancı pîre-zen dehrin yüzüne bakmayan
Tekye-gâh-ı vahdet-i âlemde gerçi er dede

***

Tâc u taht-ı saltanat ber bâd olur çün âkıbet
Kendini âlem serîrinde Süleymân oldu tut
Kaldırırsın çün ayağı bezm-i dünyâdan gönül
İçtiğin câm-ı şarâbı âb-ı hayvân oldu tut

***

Mürşid-i kâmil bulup insân-ı kâmil olagör
Esfel ü a'lâ senindir hep merâtib sendedir

Kendini hâr ü hakîr etme hevâ-yı nefs için
Cümlenin matlûbu sensin her metâlib sendedir

[544] Mansıb-ı dünyâya magrûr olma câhiller gibi
Eyle tahsîl-i ma'ârif her menâsıb sendedir

Devlet-i sûriyye-i fânî kime bâkî kalır
Ârif ol ehl-i dil ol her bir me'ârib sendedir

Cem'iyyet-i mezkûrede tabh olunan taamın feyiz ve berekâtı aynen müşahede olunmadıkça sırr-ı berekât bilinmez ve tarif olunmaz. Dergâh-ı şerîfin matbah cihetine ve bahçeye üç dört çadır kurulmuştur. Ve taam tabhına iki nefer-i mu'allem aşçıbaşı olup kusûru çırak ve yamaktır. Matbah-ı şerîfin içi muvakkaten kiler ittihaz olunup kuş sütünden maadası mevcuttur. Lâkin sâye-i ehlullâhta murat olunur ise, o süt de bulunur. Hele fukara ve zu'afânın yedikleri taamın hesabı yoktur. Cemiyetten fazla kalan taamları da üç dört gün dergâhta bulunan dervîşân yiyip güç hâl ile arkası alındı. Haylice ekmek kalmış ve bayatlamış idi. Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimiz kilere teşrif buyurup fakire şöyle emr ü ferman buyurdular ki "Bu bayat ekmekleri fakire verin, ben yerim." Aman efendim dedim. Buyurdular ki "Dede efendimiz, siz bilmezsiniz! Onları taamda benim önüme koyun" buyurdular. "el-Emru fevka'l-edebi",[934] öylece icra ederdim.

934 "Emir, edepten önce gelir."

Zihî sultân, zihî ummân zihî sahib-i kudret, zihî sâhib-i izzet! Görmemiştir emsalini ümmet. Halîfe-i sultân-ı kevneynsin, şerîf-i derd-mend ü usâtsın. Senin cemalin gören âşıklar tevhîdde onlardır sâdıklar. Senin Aşçı Dede nedir! Kapında kıtmîr; leyl ü nehâr başını göklere dikip haykırır.

Yevm-i mezkûrdan sonra pencerelerin camları takıldı ve daha noksan olan şeyler ikmal olundu. Dergâh-ı şerîfe vakıf olunmak üzere şamdan ve bal mumu ve sair kilim ve seccade pek çok şeyler etraftan gelmiştir. Muahharen üst kattaki odalar mükemmel döşenmiştir. Ve alt katta birinci oda ki Câmi'-i şerîfe muttasıldır, zaten onu fakire ihsan buyurmuşlar idi, şimdi odanın ismine dahi "Aşçı Dede'nin odası" deyip dergâh-ı şerîfin zî-kıymet olan şeyleri fakire teslim olunup odada mahsus imal olunmuş bir büyük dolap var idi, [545] onda hıfz ederdim.

Artık dergâh-ı şerîfi ziyaret için her taraftan ihvanlar gelirdi. Ve Hazret-i Ulemâ-billâh efendimiz o kış dergâh-ı şerîf için şehre nakl-i hâne edip fakirhaneye muttasıl ta'allukât-ı mürşidânelerinden Ahmed Efendi biraderimizin hanelerinde ikamet buyurdular. Gündüz ve gece mesken-i sa'âdetleri dergâh-ı şerîf idi. İsneyn ve cuma geceleri orada hatm-i hâcegân kıraat olunur idi. Cuma günleri alessabah *Mesnevî-i şerîf* okunmasına karar verilip fakirin *Mesnevî-i şerîf*'i takdim olunup diğer tedarik olunan *Mesnevî-i şerîf*'i huzurlarında tutar idim. Mahdûm-ı âlîleri Mehmed Sıdkı Efendi ve Ahmed Fevzi Efendi hazerâtıyla mumaileyh Ahmed Efendi biraderimiz daha bazı ihvan dahi derslerinde kitap tutarlar idi. Elyevm fakirde mevcut bulunan *Mesnevî-i şerîf*'ler de dest-i Cenâb-ı Gavs-ı A'zamî sürüldüğü cihetle teberrüken ve kemâl-i ta'zîm ü tekrîm ile hıfz ederim.

Bir cuma günü *Mesnevî-i şerîf*'te ders-i Hazret-i Mûsâ aleyhisselâmdan bahseder idi, Cenâb-ı Ulemâ-billâh efendimiz takrirleri arasında Mûsâ aleyhisselâmın validelerinin ismi, esmâ-yı mektûmeden olduğunu söylerler idi. Her nasılsa kendilerinde bir aşk, şevk, muhabbet zuhuruyla yani Hazret-i Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî kuddise sırruhu'l-azîz efendimiz hazretleri teşrif etmişler. Bizzat kendileri kitaplarını takrir ediyorlar gibi esrar müşahede olunmuştur. İşte o esnada Mûsâ aleyhisselâmın valideleri "İYÂZÛK" diye buyurdular. Lâkin bîhaber, mesttirler. Derakap fakir yazdım. Bu yazdığımı müşarünileyhümâ Mehmed Sıdkı ve Ahmed Fevzi "Fidâke ebî ve ummî yâ neseb-i âlî"[935] efendilerimiz hazerâtı gördüler. Dersten sonra fakire sataştılar bize de söyle diye. Fakir de söylemem diye önlerinde tuhaflık edip güldürüp gönüllerini alırım. Gönlüm canım onlara feda olsun ya velinime-zadelerim. İşte bu ahkâm, Hazret-i Ulemâ-billâh efendimizin sem'-i mürşidânelerine vâsıl olmuş. Fakire buyurdular ki "Erenler biz derste öyle bir şey söyledik mi?" "Evet efendim, fakiriniz yazdım bile" deyip kıraat ettim. Acîb deyip bir kahkaha ile güldüler ve buyurdular ki "Evet doğru, ismi budur. Lâkin Dede Efendi, bu bir isimle bir şey olmaz. Bunlar yedi isimdir. Yedisi de bilinir ise o zaman miftahsız kapıları açabilirsiniz" buyurdu-

935 Anne ve babam senin pak nesebine feda olsun!

lar. Dedim ki "Efendim, kulunuza zâhir [546] kapılarından fayda yoktur. Sârık olacak değilim. Zaten ebvâb-ı ma'nevî dahi sâye-i cenâb-ı gavsiyyelerinizde meftûhtur" dedim. Buna nîm tebessüm buyurup "Aferin Aşçı Dedemiz, erenlerimiz" buyurdular.

İşte fakir alessabah Câmi'-i kebîr'e gidip derslerimi okuduktan sonra doğruca dergâh-ı şerîfe gelip kalem zamanına kadar orada meşgul olurdum. Kalemden avdetle yine dergâh-ı şerîfte nısfu'l-leyle kadar hizmette bulunurdum. Zaten efendimizin sır kitâbeti hizmeti de fakirde olduğundan her hafta posta çıkarır idik. Dersaadet'te bulunan ruhumuz efendimiz Hâlet Beyefendimiz hazretlerinin harem-i âlîlerinden Cenâb-ı Gavs-ı A'zam efendimizin harem-i ismetpenâhîleri şevketlû, merhametlû, iffetlü, ismetlû vâlide-i muhterememize bir arz-ı hâl takdim etmişler ki Hâlet Beyefendimiz hazretlerinin uhdelerine rütbeten vezaret tevcihine Gavs-ı A'zam efendimizden dua niyaz u istirham etmişler. İçeriden Hazret-i Ulemâ-billâh efendimize takdim etmişler. Müşarünileyh efendimiz dahi fakire verip emir buyurdular ki "İnşâallâhu ta'âlâ karîben mesrûriyetleri feth-i mutlak-ı Muhammediyye'den istida ve niyaz olduğuna dair bir cevâbnâme tastîr edin" emr ü irâde-i mürşidâneleri üzere müsveddesi tanzim olunup diğer muharrerât müsveddeleriyle beraber takdim ettim. Her birerlerine başka başka bakıp bazı yerlerini tashih ederler idi. En sonra müşarünileyh Hâlet Beyefendimizin cevâbnâme müsveddesini takdim ettim. Kezalik bazı mahallerini tashih sırasında kendi hatt-ı mürşidâneleriyle Hâlet Bey'in isminin tasrihinde "Devletlû beyefendimiz" diye tashih buyurdular. Bu elkabı gördüğüm anda kalbime tulû etti ki Hâlet Paşa oldular. Daha müsveddesinin tashihi tamam olmadan bir büyük zât-ı şerîf teşrif buyurup zarurî "Hele şimdilik dursun" buyurdular. İşte o "dursun" lafzı ile o müsvedde tashih ve beyaz olmadan Hâlet Paşa hazretlerinin uhdesine rütbe-i vezâret tevcih buyurulup telgrafla Hazret-i Ulemâ-billâh efendimize teşekkürler etmiştir.

Evet bunlar pek cüz'iyyât kabilinden olup ehlullâh-ı izâm hazerâtının indlerinde lâ-şeydir. Alelhusûs halîfe-i Resûlullâh olan Ulemâ-billâh efendimiz hazretlerine göre hiç makamındadır, zira ki [547] Ulemâ-billâh olan zât-ı âlî-kadr on sekiz bin âlemin sultanı olup cümle zerrât-ı cihân ondan feyiz alırlar. Tecelliyât-ı subhânîye, onun vasıtasıyla tevzi ve ihsan buyurulur. İşte ulemâ-billâh hakkında olan bahs-i tavîl dahi kütüb-i sûfiyeye müracaatla malûm olur azizim. Muahharen o müsvedde tebrîk rütbe-i vezâretine tahvil ile yazılmıştır.

Dergâh-ı şerîfin ebniye-i âlîsinin defterleri ve buna dair olan evrâk-ı perîşân ve Cenâb-ı Gavs-ı A'zam efendimizin hatt-ı şerîfleriyle olan varakalar teberrüken bir torba derununda elyevm mahfuzdur ve mühr-i âlî dahi evvelce arz olunduğu üzere zât-ı mürşid-i ekrem efendimizin fakirlerine olan evâmir-i tâmme-i reşâdetlerine mahsus torba içindedir ve hırka-ı sa'âdetleri bohça-i âlîsinde mahfuzdur. İşbu emânât-ı şerîfeleri aşçıdedelik nâm-ı âlîsinin berât-ı âlîsi makamında olup bunlardan bir adedinin zayi ve telef ettirilmesine asla ve kat'â rızam olmadığından, her kim zayi ve telef eder ise Cenâb-ı Hak, Hazret-i Habib-i Ekremi hürmetine öyle olan adamı dünya ve ahirette zayi ve telef etsin,

amin! Bunların muhafazasına ve kemâl-i ta'zîm ü tekrîm ile ara sıra açıp ziyaret eden evlâd u ahfâdım, seyyidü'l-kevneyn sallallâhu ta'âlâ aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerinin hürmetine dünya ve ahirette azâb-ı elîm yüzü görmesin, amin, amin, amin bi câh-ı Tâhâ ve Yâsîn!

Cümlenin malûmu olduğu üzere leyle-i Mi'râc'da, Dersaadet'te tekkelerinde mevlûd-ı şerîf gibi, miraciye kıraat olunur. Erzincan'da o tarihe kadar kimse tarafından böyle miraciye kıraati âdet olunmamış idi. O sene-i mübârekede fakir miraciye kıraatini icra ettim. Leyle-i mezkûreden bir gün evvel bir haylice süt tedarik ettim. O gece ne kadar me'mûrîn-i askeriyye ve mülkiye var ise cümlesi davet olundu. Ancak taam âdet olmadığından herkes ba'de't-ta'âm yatsıdan evvelce dergâh-ı şerîfe geldiler. O gün Hazret-i Ulemâ-billâh efendimiz sâim olduğu gibi dergâh-ı şerîfte bulunan ihvanın ekserisi dahi sâim idiler ve akşam taamına bazı hulefâ dahi gelmiş idi. Akşam ezanından evvelce Câmi'-i şerîfi kemâ fi's-sâbık kanâdîl ve şamdan ile tezyin edip cümlesi yanmış ve lihye-i sa'âdet dahi makâm-ı mahsûsundan indirilip mihrapta sehpası [548] üzerinde vaz' olunmuş ve Câmi'-i şerîfin kapısı örtülüp kapısının iki tarafında bulunan asma fenerler yanmış ve Câmi'-i şerîfin önündeki meydana hasırlar serilip birkaç mahalle sofra kurulmuştur. Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimiz ile beraber ve bazı hulefâ dahi Câmi'-i şerîfin kapısı önündeki sofraya oturup ezana muntazır idik. O hâlde Huda hakkı için şöyle bir etrafıma nazar ettim. Öyle bir tecelli zuhur etti ki güya orası Dersaadet'te sarây-ı hümâyûnda olan hırka-ı sa'âdetin etrafındaki mahaller gibi herkes oturmuş iftar ediyor. Çünkü fakirin hîn-i sabâvetimde sarây-ı hümâyûnda ehibbâmızdan bir zat olup bir ramazan öyle hırka-ı sa'âdetin etrafında olan gezinti mahallerde Enderûn-ı hümâyûn hademeleriyle beraber iftar eder idim. İşte o tecelli, o hâl tamamıyla zuhur edip sâye-i Hazret-i Ulemâ-billâh efendimizde hem zâhir ve hem bâtın iftar ettim.

Ba'de't-ta'âm artık med'uv olan ve gayr-ı med'uv olan zevât-ı kirâm ve ihvan, teşrif buyurdular. Yatsı ezanını yine bizim âşık Telgraf Müdürü Şevket Bey okuyup herkes Câmi'-i şerîfe girip Câmi'-i şerîf o kadar halkı almadığından önündeki meydanlığa dahi hasırlar serilip namaz eda olunduktan sonra miraciye kıraat olundu. Sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerine süt arz olunduğu hikâye-i şerîfte iken, kemâ fi's-sâbık tertip olunan hizmetçiler vasıtasıyla sekiz on tepsi kupalar içinde şeker ile karışmış halis süt tevzi olundu. Artık tepsiler bir taraftan dolar gider ve bir taraftan boşanır gelir, tekrar dolar. Fakirin odamda Erzincan kârı büyük hamam kazanlarıyla dolmuş süt hazır ve amade olup önümde fıta[936], elimde kepçe[937] hemen bir taraftan doldururum. Lâkin o kadar cemaate süt yetiştirmek haylice müşkildir, ancak bereket-i erenler ile Erzincan ovası dolu halk olsa pek kolaydır, çünkü bu gözler gördü sırr-ı berekâtı. Aşçı dedelik vezâifinden birisi de böyle cemiyetlerde ve leyâlî-i mübârekelerde tertip olunan et'ime ve eşribe üzerlerine gülbek[938] çekilir. Meselâ

936 Fıta: futa, hamam avlusu; önlük.
937 Metinde "kefce"
938 gülbe ü gülbang

süt veya şerbet yapıldıktan sonra etrafına hizmete memur olan dervîşân cem' olunup [549] aşçı dede olan adam şöyle gülbang çekecektir:

> "Vakt-i şerîfler hayrola, hayırlar fethola, şerler defola, Cenâb-ı Hak ism-i zâtının nuruyla kulûblarımızı münevver eyleye; erenlerin hân-ı nimeti müzdâd, sâhibü'l-hayrâtın rûh-ı revânı şâd u handân ola. Dem-i Hazret-i Pîr Mehmed Vehbî Hayyât hû diyelim hû!"

der. Mevcut bulunan dervîşân bülend âvâz ile ve medd-i tavîl ile cümlesi yek nefs gibi "hû!" çekerler. İşte buna gülbek tabir olunur. Kezalik bu fakîr-i âsî dahi bu minval üzere leyâlî-i mübârekelerde akşam ezanından sonra Hazret-i Ulemâ-billâh efendimizin huzurlarına gidip cümle dervîşân, dest-i mürşidânelerini takbîl edip oradan divanhaneye çıkıp fakir ile dahi cümlesi görüşüp bir büyük halka olarak işte bu gülbeki çeker idik ve bayramlarda kezalik böyle idi. Hatta bir kandil gecesi yine böyle divanhanede görüşür idik, Hazret-i Ulemâ-billâh efendimiz odasında olan ihvana buyurmuşlar ki "Bakın Aşçı Dede Efendi'ye, şimdi gülbek çekecektir, istima edin ne hoştur!" buyurmuşlar. Usûl-i tarîkat-ı aliyye-i Mevleviyye işbu gülbeki her taam âhirinde ve her akşam dergâhın kandilleri yandıkça çekilir; lâkin fakir yalnız leyâlî-i mübâreke ve bayramlara tahsis etmiş idim.

İşte sütler tamam ve mi'râciye-i şerîf hitam buldu. Badehu lihye-i sa'âdet küşadıyla herkes ziyaret etti. Lihye-i sa'âdeti bizzat Hazret-i Ulemâ-billâh efendimiz feth ü küşat buyururlar idi. Etrafında beşi bir yerde yanar çifte şamdanlar vardır. Yalnız dest-i mürşidâneleriyle bu bohça-i sa'âdetler açılıp re's-i şerîflerini fevkalâde aşağı indirip murakabede olurlar idi. Asla ve kat'â hitamına kadar başlarını kaldırmazlar ve murakabeden ayrılmazlar idi. Hatta lihye-i sa'âdete bazı taklit yapıyorlar diye bir havadis işitmişler. Ziyadesiyle efkâr buyurup fakire şöyle emr ü ferman buyurdular ki "Lihye-i sa'âdetin küşadında fakir teeddüp edip bakamıyorum. Siz dikkat edin de mûy-ı sa'âdet hareket edip etmediğini sonra fakire beyan edin" buyurdular. Fakir de fermanları mucebince nazar ettim. Lehü'l-hamdu ve'l-minne raks ve hareketleri müşahede olunup arz olunmuştur. Nazar-ı dikkat buyurun cenâb-ı gavs-ı efham efendimizin kemâl-i edeb ve tevazu tezellülüne ki kendileri [550] sallallâhu ta'âlâ aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerinin halifeleri olduğu hâlde mûy-ı sa'âdete nazar buyuramayıp bu yüzsüz asiye emir buyurdular. Evet öyledir. Zâhiren temsil edeyim, ondan anlarsın.

İmdi huzûr-ı pâdişâhîde olan mukarrebîn, pâdişâhın derece-i azamet ü kudretini tamamıyla bildiklerinden huzûr-ı pâdişâhîde fevkalâde teeddüp ederler. Lâkin hiç padişahı bilmeyen bir adam huzûr-ı pâdişâhîye girse, bunlar gibi teeddüp edemez ve bilmez; lâubalî huzura girer ve istediği gibi muradını söyler. İşte ehlullâh-ı izâm hazerâtıyla avâmın hâli bunun gibidir.

Leyle-i berâtta dahi bu minval üzere dergâh-ı şerîfe ihvan tecemmu ettiler. Lâkin öyle davet olmayıp ancak lihye-i sa'âdet ziyaret olduktan sonra cemaatle yani mihrapta biri imam olup bir büyük cemaat olarak iki rekat tesbih namazı eda olundu. Subhânallâh tesbihleri birlikte okunur idi. Doğrusu iki rekatı eda

edinceye kadar ağlamaktan gözlerim kan çanağına döndü, çünkü tesbihleri cehren okunur idi. O sene-i mübâreke ramazân-ı şerîfi fevkalâde güzel olmuştur. Mevsim kış idi, kalem gece açılır. Gündüz akşama kadar dergâh-ı şerîfte artık gönlüm istediği gibi kâffe-i umûr u husûsâtı tesviye ederdim. Aşçı dedeliğe mahsus olan oda-ı fakîrî ile ittisalindeki diğer odayı kiler-i hâsı Hazret-i Gavs-ı A'zam ittihaz olunmuştur. Şurup ve reçellerin envaı iftariye olarak her akşam donatılan tepsi ancak vüzerâ-yı izâm hazerâtının konaklarında da o kadar olabilir. Ba'de'l-asr iftariye tertibine bed' ü mübâşeret ederdim. Ancak ezana bir çeyrek kalarak arkasını alırdım. Bir büyük tahtadan sini var idi, üzerine beyaz astar pûşîde olmuş, etrafında sûret-i mükemmelede her türlü şerbetler ve ortasında büyük bir tepsi üzerinde envaı reçel ve saire memlû idi. Ve taam ise matbah-ı şerîfte mahsus aşçı var idi. Her gece misâfirân eksik olmaz idi. Teravih namazından sonra kalem elbisesini iksâ ile geceleri kaleme gidip ancak sahuru fakirhanede eder idim. Aşr-ı ahîrde Hazret-i Ulemâ-billâh efendimiz bazı hulefâ ile dergâh-ı şerîfin Câmi'-i şerîfinde [551] itikâf buyurdular. Mehâdim-i veliyyü'-ni'amîleri Mehmed Sıdkı ve Ahmed Fevzi efendilerim hazerâtı da beraber idiler. Fakire dahi ferman buyurdular ki geceleri dört beş saat kalemde olmak itikâfa mâni değildir. Binaenaleyh fakir de beraber mu'tekif idim. Sultân-ı Ulemâ-billâh efendimiz ile mu'tekif bulunanlara mahsus olan taam, efendimizin hâne-i sa'âdetlerinden ayrıca gelir idi. Bunları yine fakir, sûret-i muntazamada tehyie edip lâzım gelen bazı iftariye ve şerbet ile Câmi'-i şerîfte huzurlarına takdim eder idim. Bu minval üzere bayram ettik. Ama nasıl bayram, îd-i ekber ettik. Mahdûm-ı sa'âdetleri efendilerim hazerâtı o zaman dokuz on yaşlarında kadar var idiler, ikisi de hâfız idiler. Ba'de'l-asr Câmi'-i şerîfte nısfiyet üzere birer cüz Kur'an okurlar idi. Evet on yaşlarında idiler, lâkin ricâl-i gayb derecesine varmışlar idi. Hatta ramazân-ı şerîfte bir gece yatsıdan evvel Câmi'-i şerîfin kandillerini yakıyor idim. Fevzi Efendi hazretleri teşrif edip fakire bir nevi iltifat olmak üzere bazı lâtifeler ederler idi ve bazen kandil yaktığım sehpanın üzerine çıkarlar idi. Fakir de "Efendimiz öyle etmeyiniz, düşersiniz" diye söylenir iken, Câmi'-i şerîf kapısından içeri hazret-i efendimiz teşrif buyurdular. "Dede efendimiz, efendiler seni rahatsız mı ediyorlar?" buyurdular. "Hayır efendim" dedim. Fevzi Efendi buyurdular ki "Efe!" Böyle tabir buyururlar idi. "Efendi"nin ism-i tasgîri mi nedir, efkâr-ı mürşidânelerini bilemem. "Efe, akıllı ol!" buyurdular. Fevzi Efendi hazretleri çocukluk âlemi bu ya, gayet utandılar, oradan kaçtılar. Fakir de "Efendim daha sabâvet hâli vardır" dedim. Sonra fakire buyurular ki "Baba efendi, bunların şimdi her birerleri manevî bir memleketi ihya etmeye kudretleri vardır; öyle zannederim." Fakir de tasdik ile "Şüphe yok efendimiz. Elbette sâye-i mürşidânelerinizde terakkileri günbegün tezayüt etmektedir" dedim.

Hatta o tarihte Dağıstan ulemasından birisi Amasya tarafında mehdilik iddiasında bulunarak pek çok halk başına cem' etmiş bir ehl-i hâl zat zuhur edip taraf-ı müşîriyetten bu zatı Erzincan'a celp ettiler ki Cenâb-ı Gavs-ı A'zam efendimizin nazar-ı teveccühât-ı kudsiyyeleriyle o makamdan kendisini geçirsinler. Bu zat, huzûr-ı hazret-i [552] Ulemâ-billâhta oturur iken, mehâdim-i

âlîleri, müşarünileyhümâ Mehmed Sıdkı ve Ahmed Fevzi efendiler hazerâtı teşrif buyurdular. O zat, sual etti. Hazretin mahdumları olduğunu haber verdiler. O zat, bunlara bir haylice teveccüh etti. Ba'de't-teveccüh Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimiz o zata buyurdular ki "Gerçi bunların yaşları azdır, lâkin o makâmâtı çoktan beri geçmişlerdir." Artık bilemem ki ne idi o makam. Müşarünileyhümâ mehâdim-i âlîleri hatm-i hâcegân kıraatinde Hazret-i Mürşid-i A'zam efendimizin yanlarında otururlar idi. O kadar rabıta ve teveccühe giderler idi ki hatm-i hâcegân hitam bulurdu, daha onlar rabıtadan kendilerini alamazlar idi. Elbette buna şek ve şüphe mi vardır ki "el-Veledu sunvu ebîhi"[939] derler. Hangi ma'den-i zehebden ve hangi hâk-i ıtrıâktan zuhur ettiler azizim! "Ve't-tayyibâtu li't-tayyibîne"[940] manasını mülâhaza buyurun.

İşte bir taraftan böyle dergâh-ı şerîfin aşçı dedelik hizmet-i âlîsiyle şerefyâb ve bir taraftan kemâ fi's-sâbık derslere devam ile kâm-yâb olurdum. Ne kadar ders okudum ise, yani sarf ve nahiv cümleleriyle mantık için sûret-i mükemmelede haritalarını yaptım. Nasıl ki ekalim haritası olur, öylece ulûmun haritasını yapmış idim. Bunları sonra Şâm-ı şerîf'e gelir iken, müşarünileyhümâ Mehmed Sıdkı ve Ahmed Fevzi efendilerime takdim ettim. Ba'de'l-îd Hazret-i Ulemâ-billâh efendimizden hâce efendilerin istida ve istirhamları üzere dergâh-ı şerîfin Câmi'-i şerîfinde ba'de'l-asr *Celâl* okutmaya karar verdiler. Fakir de onlar ile beraber oturdum. Çünkü *Celâl* âhir derstir ki ondan sonra dersten izin alınır. İşte bir müddet-i kalîle zarfında sultân-ı aşk, bu fakiri oralara kadar yetiştirdi. Evet *Celâl* kitabını böyle bir zât-ı âlî ki zâhir ü bâtın mamur abad olandan okumalı. Cenâb-ı Gavs-ı A'zam efendimizin *Celâl* kıraatinde olan ekser-i takrîrleri varaka üzerine alınıp elhâletü hâzihi mevcut ve mahfuzdur. Müşarünileyh ulemâ-yı billah efendimiz ulûm-ı zâhir ile iştigal buyurmazlar idi. Lâkin hoca efendilerin artık istirhamlarına müsaade buyurdular ve bir de fakire bir lutf u ihsan olsun diye ihtiyar ettiler ve muahharen dahi tefsîr-i şerîf okuttular; lâkin tamam olmadı. Şöyle üç dört ay kadar kıraat olunmuştur.

Hazret-i Ulemâ-billâh [553] efendimiz ile bir gün dergâh-ı şerîften ikimiz beraberce çıkıp piyade olarak şöyle türbe-i şerîfin yanından dergâh-ı şerîfin garb cihetinden gidilip nehr-i Fırat'a olan cihetinden ve ittisalinde bulunan su gözesinden bir hayli mesafe aheste aheste gezerek ve muhabbet ederek dolaşıp tekrar dergâh-ı şerîfin şarkı canibinden avdet ettik. Cenâb-ı Gavs-ı A'zam efendimizin böyle geşt ü güzâr-ı mürşidânelerinden gönlüme geldi ki muahharen buraları dahi dergâh-ı şerîfe ilâve olunacaktır. Sahîhen keşf eder gibi dolaştık ve bu hatırayı hâk-i pâylarına arz ettim. Tebessüm buyurup dediler ki "Aman filân zat işitmesin, sonra dergâh-ı şerîfin yanmasını temeni eder" buyurdular; çünkü etrafında olan tarlalar bir ehl-i dünyâ zatın idi. Muahharen istimâ'-ı fakîrîye göre o dolaştıklarımız mahaller dergâh-ı şerîfe ilâve olarak dergâhın bahçesi haylice büyümüş, Hazret-i Pîr Mehmed Vehbî Hayyât kuddise sırruhu'l-azîz efendimi-

939 "Çocuk, babasının aynıdır."

940 "İyi kadınlar iyi erkeklere mahsustur." Nur, 24/26.

zin dâmâd-ı âlîleri olan Abdussamed Efendi zaten Hazret-i Pîr efendimizin Sarıgöl'de olan bahçe-i âlîlerinde yaz ve kış iskân buyururlar idi. Şimdi dergâh-ı şerîfin böyle sûret-i muntazamada yapıldığını ve herkesin oraya fevkalâde teveccühünü görünce kendisi dahi Hazret-i Pîr efendimizin damadı olmak münasebetiyle dergâh-ı şerîfin ittisalinde olan türbedar odasının yanına bir harem dairesi bina ve inşa ile kendileri de dergâh-ı şerîfte postnişin olmasını arzu eylemesi üzerine Hazret-i Ulemâ-billâh efendimiz taraflarından dahi tensîb görülüp akçesi Abdussamed Efendi tarafından olmak üzere bir ufacık harem dairesi bina ve inşa olundu ve kendisine dahi dergâh-ı şerîfte bir oda mahsus tayin olunup ikamet ettiler. Cenâb-ı mürşid-i efham efendimiz ve fakir ve sair hizmetçiler kemâ fi's-sâbık herkes hizmetleriyle meşgul olurlar idi. Bir müddet bu hâl ile gitti.

Badehu devletlû Derviş Paşa hazretleri Beşinci Ordu-yı Hümâyûn Müşîriyetinden infisal ile Diyarbakır Vilâyeti'ne gelmiş idi. Muahharen oradan dahi infisal ederek kemâ fi's-sâbık Dördüncü Ordu-yı Hümâyun Müşîriyeti uhde-i âlîlerine tevcih buyrulduğu cihetle Diyarbakır'dan doğruca Erzincan'a teşrif buyurdular ki sene-i hicriyenin bin iki yüz seksen beş senesi [1868] iptidaları idi. Bu teşrifleri mahzâ zât-ı âlî-i Gavs-ı A'zamînin da'vet-i ma'neviyyesi olup [554] sa'y ü gayretiyle bina ve inşa olunan dergâhın müşahedesine ve ziyaretine gelmiş idi. Müşarünileyh hazretleri Dersim tarikiyle gelmiş idi. İstikbaline ve karşı cihette dağ eteğine karîb misâfir olacakları Urik[941] karyesinde hulefâdan meşhur Ömer Efendi Hoca var idi. Taraf-ı mürşid-i ekrem efendimizden oraya misafir olunmasına fakiri tevkîl ederek harem-i fakîriyle beraber bir gün evvel oraya gittim. Müşîr-i müşârünileyh hazretleri teşrif buyurdular. Ve o gece orada misafir olup ferdâsı günü istikbaline gelmiş olan hulefâ ve ulema ve vücûh-ı belde ile nehr-i Fırat'ın köprü başına kurulmuş olan çadırlara geldik. Zaten müşîr-i müşârünileyh hazretleri veliyyü'n-ni'am bulunduğu ve bir de Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimizin vekilleri olduğum cihetle mihmân-nüvâzlık fakirde olup gerek köyde ve gerek çadırlarda hizmette asla kusur olunmamıştır. İstikbali için tertip olunan alay zaten dergâh-ı şerîfin önünde geçeceğinden daha yerlerinden daha yerlerinden hareket etmeksizin fakir derakap dergâh-ı şerîfe avdetle, Hazret-i Ulemâ-billâh efendimiz orada sair halifeler ile muntazır idi, hemen aceleten şerbet ve kahve tertip ettirdim. Badehu âlây-ı vâlâ ile teşrif buyurup orada esbden inip doğruca türbe-i şerîfe gidip aman efendim, aman efendim, nasıl ağlar ve nasıl merkad-ı şerîfe sarılıp cümlemizi ağlatırdı. Oradan dergâh-ı şerîfe gelip sair ümera ve zabitan dahi beraberce cümlesine şerbet ve kahveler içtirilip oradan fakiri harem-i ismet-penâhîlerinin saraya nüzul ve hizmet ü istirahatlarına memur buyurup kendisi kezalik alay ile saraya teşrif buyurdular. Artık Ahmed Bey'in elinden dadısını güç hâl ile alabildik. Bir sarmaş dolaş oldular. Çünkü validesinden ileri sever ve dadısından korkar idi. Müşarünileyh Müşir Paşa hazretleri Abdussamed Efendi'ye fevkalâde hürmet ü riayet eder idi. Şimdi müşîr-i müşârünileyh hazretlerinin böyle teşrifleri muma-

941 Yeni adı Sabırlı. Erzincan ili İliç kazası merkez bucağına bağlı.

ileyh Abdussamed Efendi'nin gizlemiş olduğu efkâr-ı fâsidesi tamamıyla meydana koydu. Meğerse bu zat, dergâh-ı şerîfi kendi hanesi gibi edip kapıları kapayıp içinde oturmak ve Hazret-i Ulemâ-billâh efendimize olan gizli hasedini izhar etmek ister imiş.

Müşîr-i müşârünileyh hazretlerinin [555] teşriflerinden birkaç gün sonra mumaileyh Abdussamed Efendi, gelen giden misafirlere tariz etmeye ve hizmetçilere ziyade hakaret edip dergâh-ı şerîften kovmaya başlayıp ve buna dair birtakım münasebetsiz şeyler ve ihvanın gönlüne dokunacak sözler söyleyip meselâ: "Eğerçi bu dergâh, Terzi Baba'nın ise kendisi içinde yatar idi! Neden Terzi Baba'nın oluyor?" diyerek Hazret-i Pîr efendimize dahi tariz etmeye ve buna kıyas pek çok kâle alınmaz sözlere başladı. Hazret-i Ulemâ-billâh efendimiz asla ve kat'â bu sözlere sem' ve itibar etmeyip yine kemâ fi's-sâbık ara sıra dergâh-ı şerîfe giderler ve mumaileyh Abdussamed Efendi ile muhabbet ederlerdi. Çünkü mumaileyh Abdussamed Efendi, Hazret-i Ulemâ-billâh efendimizin huzurlarında öyle münasebetsiz sözler söylemeye cesaret edemez idi, ancak gıyabında söyler idi. Nihâyetü'l-emr her taraftan şikâyet çoğaldı ve kimse dergâh-ı şerîfe gitmemeye başladı. Kendisi yalnız başına kapıları kapayıp oturdu. Zaten kendisinde cünûn alâmeti var idi. Hatta Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimize bunun hâlinden sual ettim, buyurdular ki "Bunun butûnda ismi Deli Abdussamed'dir!" Filhakika ehl-i butûndan olup terakkisi var ve ehl-i mükâşefedendir. Lâkin dikkat buyurun ki haset sonra ne yaptı. El-ümân, el-ümân, el-ümân! Haset değil Abdussamed Efendi'yi, tâvûs-ı melâike olan şeytanı ne hâle koydu!

Bunun üzerine bir gün Hazret-i Ulemâ-billâh efendimiz, fakir ve bazı hulefâ birlikte gidip yanına girdik. Efendimiz hazretleri rumuz ile "Bu hâliniz iyi değildir, niçin böyle ediyorsunuz?" gibi şeyler ima eder etmez, mumaileyh Abdussamed Efendi kendisini zaptedemeyip derununda olan buğz ve hasedi izhar edip efendimize dahi mu'âmele-i bâride etmeye başladı. Zihî ummân, zihî deryâ-yı bînihâye! Efendimiz hazretleri asla ve kat'â söylediği sözlere itibar etmeyip kemâ fi's-sâbık tazim ü tekrîm ile: "Lâyık değildir efendim. Siz bilirsiniz, nasıl irade buyurur iseniz, öyle ederiz. Niçin öyle olsun, niçin böyle olsun, dergâh-ı şerîf sizindir. Ne ki emriniz var ise, fakire buyurun, emredin, kabul ederseniz, abdinizim, hizmetinizde daim kaim bendenizim" diye fevkalâde tazarru ve niyaz ettiler. Mumaileyh Abdussamed Efendi kemâ fi's-sâbık ağzına gelen hezeyanı söyler. [556] İşte orada bulunan hulefâ cümleten bir dehşet ve hayrette kaldılar. Hele fakir tahammül edemediğimden huzûr-ı hazret-i mürşid-i efham u a'zamda bir küstahlık ederim diye dışarıya çıktım ve bir daha yanlarına girmedim. İşte hazretin bu sözlerinin hiçbirisi tesir etmediğinden oradan cümlesi kalkıp avdet etmişlerdir.

İşbu maceradan sonra yani iki üç gün sonra gördüm ki cerrahlar dergâh-ı şerîfe gidip gelirler. Sual ettim. Dediler ki "Abdussamed Efendi'nin boynunda bir büyücek çıban çıkmış ve gayet büyük olup onun tedavisine gidiyoruz." O an ve saatte işi anladım. Sille-i ma'nevî biraz büyücek olmuş. Muahharen bir iş ile yanına gitmiş idim, gördüm ki boynundaki çıbanı Huda hakkı için hilâfım yok-

tur, bir beşlik cirminde açılmış idi. Doğrusu tahammül edemedim, acıdım. Lâkin kendisi asla kayd etmez kavi bir canı var idi. Öyle gördüm ki çıbanın etrafında zannedersin pençe yerleri kırmızı kırmızı olmuş idi. Lâkin bu sözü kim anlar kim dinler, erbâbı bilir ancak azizim.

Velhâsıl bu hâl, Müşir Paşa hazretlerinin malûmu olup bu bapta çare nedir diye pek çok tefekkürler edip sonra karar verirler ki çare bunu dergâh-ı şerîften çıkartmaktır. Müşir Paşa hazretleri ve Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimiz birlikte oldukları hâlde Hazret-i Pîr efendimizin diğer damatları olan ulemadan Hocazade Hacı Hafız Efendi'ye talim ederler ki "Ruznamçeci efendi ile beraber gidip Müşir Paşa'dan selâm tebliğ edip Hacı Hafız Efendi diyecek ki "Ben de Terzi Baba hazretlerinin damadıyım; biraz da ben oturacağım" diye. Müşir Paşa'ya söyledim. Onlar da münasiptir dediler. İşte taraflarından ruznamçeci efendiyi memur buyurdular ve "Size Müşir Paşa hazretleri şehirde diğer konak verecektir, buyurun. Biz geleceğiz!" dedi. Taraf-ı müşîrîden fakire verilen talimat mucebince fakir de söyledim. Mumaileyh Abdussamed Efendi, Müşir Paşa'ya güvenip böyle şeyler yapmaya kıyam etmiş idi. Şimdi emir bi'l-aks olunca, iradelerini kabul etmeden başka çaresi kalmadı. Binaenaleyh dedi ki "Mahsus ayaklarını öperim, iradeleri üzere hareket ederim. Nasıl emrederler ise, [557] öylece yaparım" dedi. Fesubhânallâh! Hazret-i Ulemâ-billâh efendimiz vaktiyle Abdussamed Efendi'nin ellerini öperdi: "Kabul buyurursanız sizin abdinizim" der idi. Felek şimdi Müşir Paşa'nın ayaklarını öptürür. Belki daha başka yerini bile öptürür! Çünkü Cenâb-ı Hakk'ın mahbûblarına baş kesmeyenlerin başları köpeklerin dübürünedir. "ed-Dunyâ cîfetun ve tâlibuhâ kilâbun."[942] Oradan avdetle keyfiyeti Müşir Paşa hazretlerine arz ettik. Derhâl Hazret-i Ulemâ-billâh efendimiz, şehrin kenarında bahçelere gidilecek cadde üzerinde bir hane iştirâ edip mumaileyh Abdussamed Efendi'yi oraya nakl-i hâne ettirdik. Lehu'l-hamdu ve'l-minne mazhar-ı sırr-ı "İnnâ fetehnâ leke fethan mubînen"[943] olduk. Yine eskisi gibi bu fakir aşçı dedelik odama malik ve hizmetçiler hizmetlerine sahip oldular.

Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimiz, Abdussamed Efendi'ye bu kadar tazim ve hürmetlerinin sebebini bir gün fakire buyurdular ki "Dede efendimiz, bu delinin kahrı çekilmez; lâkin Hazret-i Pîr efendimiz manevî bu fakire hitaben buyurdular ki "Hoca Fehmi Efendi bizim derdimizi çeker." İşte bu fermanları üzerine ve bir de kerîme-i sa'âdetleri hatırına riayeten bir şey demeyip itaat ediyoruz. Filhakika kendisi çalışkan ehl-i butûn olduğundan belki bu hâllerden geçip ileride bir şey olur itimadıyla her türlü kahır ve gazabına karşı duruyordum. Lâkin bizim dediğimiz gibi olmadı. Ne yapalım mevlâna" buyurdular. Zaten bu bir deli

---

942 "Dünya bir leştir, leşin talipleri ise köpeklerdir." *Keşfu'l-hafâ*, c. 1, s. 409, no: 1313. Burada "ed-Dunyâ cîfetun ve tullâbuhâ kilâbun" şeklinde olup es-Sagânî mevzu olduğunu, el-Aclûnî de anlamı doğru olsa bile hadis olmadığını ifade etmiştir. Benzer lafızlarla aktarılan bir söz Hazreti Ali'ye dayandırılmaktadır.

943 "Biz sana apaçık bir fetih verdik." Fetih, 48/1.

adam olup Hazret-i Pîr efendimizin kerîme-i sa'âdetlerine dahi pek çok eza ve cefa eder idi.

İşte bu dergâhtan çıktıktan biraz müddet sonra bir gece Hazret-i Pîr efendimizin kerîme-i sa'âdetleri, rüyasında Hazret-i Pîr efendimizi görüp bunun elinde biraz kalmış pamuk ipliği varmış. Buyurmuşlar ki "Kızım iplik az kaldı, bitir de bana gel." Bu rüyadan gayet memnun olup ferdâsı günü rüyayı kendi akraba ve taallukatlarına söyleyip ben artık pederim yanına gideceğim diye izhâr-ı memnûniyet edermiş. Filhakika on beş yirmi gün sonra kerîme-i sa'âdetleri hastalanıp az bir müddet içinde ilâ rahmetillâhi ta'âlâ dâr-ı bekâya teşrif buyurdular, rahmetullâhi aleyhâ rahmeten vâsi'aten.

Hazret-i Pîr efendimizin türbe-i sa'âdetleri ittisaline, kadem-i sa'âdetlerine ve vâlide-i muhteremeleri vâlidemiz hanımın yanına defnolundu. Mumaileyhânın techiz ve tekfin ve sairesine sarf olunmak üzere lüzumu olan akçenin hazineden alınmasına Müşir Paşa hazretleri fakire emir verdi: [558] "Hiçbir para Abdussamed Efendi'ye sarf ettirmeyeceksin. Seni bu işe tevkîl ettim" buyurdular. Binaenaleyh lüzumu olan akçe alınıp doğruca Abdussamed Efendi'nin hanesine gittim ve emr-i müşîrîyi tebliğ ettim ve her ne ki lüzumu var ise, derhâl mubayaa ettim ve cenaze hazır olduğu gibi Müşir Paşa hazretlerine haber gönderdim. Bi'l-cümle me'mûrîn-i askeriyye ve mülkiye ve hulefâ-yı belde hazır oldular. Fakir ve diğer ihvandan arkadaşım ile beraber cenazenin önünde buhurdanlık çekip kemâl-i ta'zîm ü tekrîm ile sultanlar gibi götürüp Hazret-i Pîr Mehmed Vehbî Hayyât kuddise sırruhu'l-azîz efendimiz hazretleri olan peder-i vâlâ-şânlarının kadem-i sa'âdetlerine takdim ettik. Mumaileyh Abdussamed Efendi'nin o günkü hâli muahharen harem-i âcizî tarafından şöyle hikâye olundu ki merhume şöyle bir tarafta döşek içinde yatıyor. Mumaileyh Abdussamed Efendi harem tarafının kapılarını kapayıp eşyalarım telef ve zayi olur diye kimseyi içeriye kabul etmiyor. Ne kadar hatunlar gelmiş ise, cümlesi taşrada oturuyorlar. Derhâl Müşir Paşa hazretlerinin hârem-i âlîlerine haber gönderilip bizzat harem-i ismet-penâh teşrif ediyor. Artık onlara Abdussamed Efendi bir şey demeyip zarurî kapıyı açıyor ve şöyle rica ediyor ki "Aman efendim, garibim, kimse yoktur; korkarım eşyalarımı telef ederler, efendimize dehalet ederim" diye odanın birisine kapanıp hatunların içinden taşra çıkmamıştır. Hele cenazeye gelip gelmediğini bilemem. Pek de hatırımda yoktur.

Cenazeyi defnettikten sonra ba'de'l-asr idi, doğruca dâ'ire-i müşîrîye gidip masraf pusulasını takdim ettim. Badehu fakirhaneye avdet eder iken esnâ-yı râhta Hazret-i Ulemâ-billâh efendimizi gördüm. Sual buyurdular. "Evet efendim, pusulasını takdim ettim" dedim. "Ne buyurdular?" dediler. "Hiçbir şey buyurmadılar, pek iyi dediler" dedim. Hazret-i efendimiz buyurdular ki "Dönün, beraberce gidelim. Birlikte orada taam edelim" iradeleri üzerine tekrar zât-ı hazret-i müşîrîye Cenâb-ı Gavs-ı Ekrem efendimiz ile beraber gittim. Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimiz merhumenin ba'zı gûne ahvalinden medh ü senalar ettiler ve bir de buyurdular ki "Bugün üç adam gördüm. Birisi fevkalâde harîs-i

dünyâ yani [559] emsali yok. Diğeri bunun aksine sâliha ve veliye. Ve biri dahi yüzsüz bir asi." Müşir Paşa hazretleri buyurdular ki "Evet ikisini tasdik ederiz, lâkin üçüncüsünü tasdik etmeyiz." Çünkü "yüzsüz" tabirleri zât-ı hazret-i mürşid-i efham idi.

Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimizin bu nutk-ı âlîleri üslûb-ı hakîm kaidesi üzeredir. Üslûb-ı hakîm odur ki bir âlim-i fâzıl kimse birisin irşat ve nasihat kıldıkta veya itiraz ettikte, onların mabeynine kendisini idhâl eyleyip itiraz ve nasihati evvelâ kendi nefsine söyleyip onlara tariz eyleye ve bu üslup üzere kelâm-ı hikmet-âmîzi söyleye. Nitekim Kur'an da bu üslup üzere varit olmuştur.

Kâlallâhu ta'âlâ hâkiyen an Habîb en-Neccâr: "Ve mâ liye lâ a'budullezî fetaranî ve ileyhi turce'ûne"[944] gibidir. O zaman ki Habib en-Neccâr hazretleri kavm-i Antakya'ya Hazret-i İsâ'nın gönderdiği resûlden haber aldıkta, mağaradan çıkıp bunlara gelip irşatta kemâl-i telâttuf murat etmekle evvelâ nefsini ma'raz-ı nasîhata idhâl edip onlara alâ vechi't-ta'rîz ve't-takrî' dedi ki "Eyâ, benim için ne şey vardır ki beni yoktan var eyleyen Allah'a ibadet etmezim. Hâlbuki sizin cümleniz o hazrete racidir. Ama muktezâ-yı zâhir bu idi ki "Ve mâ lekum lâ ta'budûnellezî fetarakum ve ileyhi turce'ûne."[945] Pes bunlara imhâz-ı nush ve kemâl-i ta'rîz için bu kaide icra olunur. Bu üsluba udûl olundu.

Badehu taama oturduk. Esnâ-yı ta'âmda Ahmed Bey dedi ki "Ruznamçeci efendi bir güzel inek almış. Sütünü sabahları gidip içiyorum." Müşir Paşa hazretleri buyurdular ki "Ahmed, koyunları yok mu?" "Hayır efendim yoktur" dedi. Bacanağı Ali Bey'e emir buyurdular ki "Ruznamçeci efendiye beş yüz kuruş verin de koyun da alsın." Derhâl fakir îfâ-yı teşekkür ve dualar ettim. Hazret-i Ulemâ-billâh efendimiz dahi şöyle bir nazar-ı kimyâ-eserleriyle Müşir Paşa hazretlerine teveccüh ve tebessüm buyurup teşekkür-i azîme eylediler. Çünkü Müşir Paşa hazretleri Cenâb-ı Gavs-ı A'zam efendimizi görünce, aklının çivileri tamamen sökülüp artık hazret-i efendimizin memnuniyetini celp için ne yapacağını bilmezdi. Fakir de anladım ki zât-ı mürşid-i efham efendimizin yoldan çevirip Müşir Paşa'ya götürmesi, o gün cenazeye eylediğim fevkalâde hizmet mukabili erenlerin manevî olan ihsanlarından başka, bir de zâhirde ihsan olunmasını arzu buyururlar imiş. Ferdâsı günü beş yüz kuruş aldım. [560] Zaten ineğin esmânı verilmemiş idi, onu tediye ettim. Kusûruyla da bazı mübâya'ât oldu.

Dergâh-ı şerîfin küşadı senesinin ramazân-ı şerîfi evvelce arz olunduğu üzere dergâh-ı şerîfte fevkalâde olmuş idi. İkinci senesinin ramazân-ı şerîfi mumaileyh Abdussamed Efendi dergâhta ikamet eylediği cihetle o ramazân-ı şerîf meftûh değil idi, yani dergâh-ı şerîf daha fetholmamış idi. Binaenaleyh Hazret-i Ulemâ-billâh efendimiz hazretlerine Müşir Paşa hazretleri, Halilullâh Mahallesi'nde ve sarayın ittisalinde Cerrah Hasan Efendi'nin hanesini icar edip o kış

---

944 "Ben niçin beni yaratana kulluk etmeyeyim? Siz de hep O'na döndürüleceksiniz." Yâsîn, 36/22.

945 "Siz niçin sizi yaratana kulluk etmeyesiniz, nihayet ona döndürüleceksiniz."

oraya nakil buyurdular. Fakir de ittisalindeki hanede idim. Hatta hazret-i efendimizin ayak yolu fakirhanenin ayak yolu üzerinde idi. Necabetlû Ahmed Beyefendi bazen fakirhaneye gelip abdesthaneye gittikçe fakire lâtife olarak "Şeyh efendimiz hazretleri senin başına filân ediyor" der idi. Fakir de cevabımda "Evet efendim, bilene kimyadır" der idim.

Dersaadet'te meşhur Mesnevîhân Hacı Hüsameddin Efendi merhum kuddise sırruhu'l-azîz derste öyle söylerdi ki "Erenler, sen dersin ki ben evliya oldum. Maşallah, ne kolay evliyalık! Bak eğer sidiğin gül suyu gibi kokuyor ise evliyasın; yoksa öyle pis pis kokar ise bir şey değilsin, bombok bir herifsin!" derler idi. Sahihtir, çünkü evliyanın her şeyi tâhirdir. Lâkin bu asi fakir de bir kere Cenâb-ı Gavs-ı A'zam efendimizden işittim ki "Evet bir makam vardır, o makam sahipleri öyledir. Ama kadim olmaz, sonra yine insanların bevli gibi olur, yani insanların bevli gibi kokar" dediler.

Müşarünileyh Ulemâ-billâh efendimizin hâne-i sa'âdetlerinde selâmlık dairesi olmadığından karşılarında diğer bir hane icar olunup orası selâmlık olmuş idi. İşte o ramazân-ı şerîfte yani bin iki yüz seksen beş senesi ramazân-ı şerîfi [16 Aralık-4 Ocak 1869] olup hazretin aşçı dedelik hizmeti selâmlık dairesinde yine icra olundu. Müşir Paşa hazretlerinin istirhamları üzere Câmi'-i kebîr'de tefsîr-i şerîf okuttular ve sûre-i Tâhâ'dan bed' buyurdular. Bi'l-cümle me'mûrîn-i askeriyye ve mülkiye hazır olurlardı. Fakir dahi hocalık yolunda bulunduğum cihetle hoca efendiler hazerâtıyla beraber [561] Hazret-i Ulemâ-billâh efendimizin karşısında tefsîr-i şerîf tutar idim. Ders "Ve mâ tahte's-serâ"[946] âyet-i kerîmesinin tefsirine geldi. Bu âyet-i kerîmeyi tefsir eder iken buyurdular ki "Bizim Erkân-ı Harbiyye zabitanı bu yerleri ve gökleri ölçüp biçip cennet ile cehenneme yer bulamıyorlar imiş. Sen ona de ki a biçare, sen kendinin evinde mevcut bulunan eşyayı acaba tamamıyla bilir misin? Yani evin eşyasını bilmekten âcizsin, nasıl Cenâb-ı Hakk'ın göklerini yerlerini bilirsin a biçare!" buyurdular. İşte buraya kadar okundu. Ramazân-ı şerîfin dahi aşr-ı ahîri olup ilerisine gidemedik. Ancak şu kadar buyurdular ki "İşte "Allâhu lâ ilâhe illâ huve"[947]den aşağı kalan âyet-i kerîmeye kadar tarîkat-ı aliyyeye işaret olup turuk-ı aliyye buradan alınmış ve turuk-ı aliyye esrarını câmidir" buyurdular. O ramazân-ı şerîfte Araplar Mahallesi'nde olan mescitte Hazret-i Ulemâ-billâh efendimiz mehâdim-i reşâdetleriyle beraber ve fakir ve Ahmed Efendi mu'tekif olduk. Kemâ fi's-sâbık iradeleri veçhile geceleri kaleme gidip oradan doğruca Câmi'-i şerîfe gelir idim.

Devletlû Hâlet Paşa hazretleri bir sandık iftariye göndermişler idi. Selâmlık dairesinde olan aşçı dedenin iftariye sandığı Câmi'-i şerîfin bir köşesine nakil ile orada yine hazretin ve mu'tekif bulunanların iftariyesini fakir tehyie ederdim. Hatta bir gece iftara Câmi'-i şerîfe Müşir Paşa hazretleri teşrif buyurdular. Öyle bir iftariye çıkardım, Huda hakkı için parmağını ısırdı. Yani mevsimin gayrı birtakım meyve ve buna dair birtakım şeyler, öyle bir büyük tepsi donanmış bu iftariye ve bunda olan hâlât, cennet-i a'lâdan tertip olunup huzûr-ı hazret-i a'zam efendimize melâike vasıtasıyla takdim olunmuş cennet

946 "Ve toprağın altında bulunanlar..." Tâhâ, 20/6.

947 "Allah ki, O'ndan başka tanrı yoktur." Tâhâ, 20/8.

taamlarıdır derler. "Mâ şâallâhu kâne."[948] İşte o iftarda ve o gece Müşir Paşa hazretlerinin gözlerinden akan yaşlar hiç şüphe yoktur, kendilerini ve orada bulunan cemaati mağfur ettiler.

O ramazân-ı şerîfte harem-i âcizî fevkalâde keyifsiz idi. Sâye-i müşîr-i efhamîde çifte çifte tabipler gelir gider idi. Fakir ise Câmi'-i şerîfte mu'tekifim, yani yirmi dört saatte bir saat kadar fakirhaneye gidip haremi sual ederim. Çünkü mumaileyhâdan bir kerimem dünyaya geldi. Fî 17 Receb sene 85 [2 Kasım 1868] yevm-i pazartesi akşamı saat on birde kerimemiz Ayşe Kevser dünyaya gelmiş [562] idi. Hikmet-i rabbânî bunun üzerine bir ziyadesiyle keyifsizlik geçirdi ve bundan sonra daha evlâdım olmadı. Mumaileyhâ Ayşe Kevser Hanım sekiz on aylık iken irtihâl-i dâr-ı bekâ etmiştir. Cenâb-ı Hak şefaatine nail eylesin, amin. İşte fakir öyle huzûr-ı Hazret-i Gavs-ı A'zamî'de keyifsiz kaydında olmayıp hizmet ü ubudiyet sayesinde harem kurtulmuştur, çünkü etibbâ cevap vermişler idi. İlâ mâ-şâallâhu kâne. El-yevm berhayattır. Cenâb-ı Hak daha çok zaman ömür ve afiyetler ihsan buyursun, zira ki hizmette ve itaatte emsali gelmemiştir. Sonra yani ba'de'l-îd dergâh-ı şerîfin feth ü küşadı cihetle aşçı dedelik hizmeti kemâ fi's-sâbık orada icra olunur idi ve itikâfa dahi orada girer idim.

Evvel bahar oldu, Hazret-i Ulemâ-billâh efendimiz bahçe-i âlîlerine ve Müşir Paşa hazretleri dahi merhum Kerim Paşa'nın bahçesi ki hazretin bahçesine karîbdir, oraya nakil ile sarayda olan harem dairesine fakiri bekçi gibi koydular. O sene biraz ders okumaca müşkilât gördüm. Hacı Sıddık Efendi Hoca muahharen mekteb-i rüşdiyeye ikinci hoca nasb ve tayin olunduğundan sabahları gidip mekteb-i rüşdiyede kendisinden okurdum. Cuma günleri de Hazret-i Ulemâ-billâh efendimizin ziyaretleri için bahçe-i sa'âdetlerine giderim ve ekseriya şehrde dergâh-ı şerîfe teşrif buyurup orada dahi görürdüm. Her ne ki emr ü ferman buyurulacak ise o vakit buyururlar idi. Bir sabah Müşir Paşa hazretleri fakiri çağırıp buyurdular ki "Bu gece bir rüya gördüm. Sadrazam Fuad Paşa ile beraber Babıâli'de bulundum. Fuad Paşa'nın yanında yetişmiş bir kız çocuğu vardır; lâkin başı mücevherât ile doludur. Fuad Paşa, çocuğu eliyle itip paşa efendimizin eteğini öp derler. Çocuk sıkılıp gelmez. Bir keç kere böyle etti. Nihayet çocuk gelip eteğimi öptü. Ve gönlümden diyorum ki bu çocuk bunun kerimesi olmalı. Böylece görüp uyandım" buyurdu. Fakirin gönlüme geldi ki "Erenler, Fuad Paşa'nın makamını ihsan etmişler." Dedim ki "Efendimiz, fakiriniz şimdiden tebrik ve tebşir ederim, Fuad Paşa'nın makamını efendimize ihsan etmişler. Fuad Paşa gibi bu devlet-i aliyyede birinci olacaksınız." Memnun oldular. Sonra yani yirmi sene sonra o makamı buldular ki bugünkü günde Fuad Paşa'yı pek çok geçmiş mukarreb-i [563] pâdişâhîdir ve zât-ı şâhânenin nezdinde makbul, bir sözü reddolunmaz bir âlî-kadrdir; şân almış Derviş Paşa hazretleridir. Bu da Cenâb-ı Gavs-ı A'zam efendimizin sâye-i devletleri olduğunu müşarünileyh hazretleri de tasdik etmiştir azizim.

948 · "Allah'ın dilediği olur."

BU FASIL SULTÂN-I ULEMÂ-BİLLÂH EFENDİMİZİN MAZHAR-I TECELLİYÂT-I SÜBHÂNÎ İLE KEYİFSİZLİKLERİ AHVALİ BEYANINDADIR

O tarihte yani bin iki yüz seksen beş [1868] senesinde Hazret-i Ulemâ-billâh efendimiz biraz keyifsiz olup bahçe-i sa'âdetlerinden şehrin başında Tabip Miralay Hasip Bey'in müceddeden bina ve inşa eylediği konağına tebdîl-i havâ için teşrif buyurdular. Keyifsizlikleri öyle etibbânın anlayacağı keyifsizlik olmayıp kendilerine manevî zuhur eden tecelliyât-ı subhâniyyeden ileri gelmiş bir hâlet olduğu cihetle kimseyi hizmet-i devletlerine kabul buyurmayıp ancak bu yüzsüz asi fakiri hazmet-i reşâdetlerinde bulunmasını Müşir Paşa hazretlerine emir buyurmuş olduğundan müşîr-i müşârünileyh hazretleri derhâl fakiri çağırıp yerime birisin vekil ederek Cenâb-ı Gavs-ı A'zamî hizmet-i reşâdetlerinde bulunmasını ferman buyurdular. Hemen oradan doğruca Hasip Bey'in konağına gittim. Mumaileyh Hasip Bey evlâd u ayalini kâffesini alıp bahçeye götürmüş; yalnız konağı, döşemesiyle ve bir nefer aşçı ile hazret-i efendimize terk etmiş idi. Huzûr-ı devletlerine çıktım. Fakire ferman buyurdular ki "Kimseyi yanıma koymayasınız. Bundan muradım başka bir şey olmayıp gelen zatlara riayet ve kudretim yoktur. Hatta kelâm etmeye bile vaktim yoktur" buyurdular. Çünkü hazret-i gavs-ı efham efendimizin âdet-i seniyyeleri bir çocuk bile huzurlarına çıksa kıyam ederler idi. Nezd-i reşâdetlerinde hiçbir ferd-i âferîni tefrik etmemişlerdir; ancak herkesin merâtib-i zâhirî ve bâtıniyesini dahi gözetirler idi. Fakire buyurdular ki "Siz de yanıma geldiğiniz vakit zât-ı bilâ-misl mülâhazasıyla gelin" buyurdular. Mehâdim-i âlîleri Mehmed Sıdkı ve Ahmed Fevzi efendimiz hazerâtını bahçe-i âlîlerine iade ettiler. Ahmed Efendi biraderimizi dahi efendiler ile beraber bahçeye gönderip yalnızca fakir hizmet-i devletlerinde [564] kaldım.

Sabah akşam çifte çifte tabipler, Miralay Hasip Bey beraber gelirler, huzurlarına girerler. Müşavere, müşavere! Hiçbir şey anlamıyorlar. Yani bilirler ki emrâz-ı zâhireden bir şey yoktur, manevî bir hâlettir. Ancak Müşir Paşa hazretlerinden havf ederek şöyle teskîn-i harâret gibi şerbet ve hafifçe sular tertip ediyorlar. Zaten taam ekl buyurmazlar idi. Erkek aşçısı hazrete mahsus hafif taamlar pişirir idi. Bir cüz'î tenavül buyurup fakir ile sair hademe yer idik. Muahharen Müşir Paşa hazretlerinin iradeleri ile bir nefer tabip leyl ü nehâr nöbetçi olarak konakta ikamet ederler idi ve ara sıra hazret-i efendimiz talep ederse huzurlarına çıkar idi. Fakir daima leyl ü nehâr oda-ı âlîlerinin kapısı önünde oturup çağırdıkça huzurlarına girer idim. Ekseriya yatak-ı âlîleri yanında diz çöküp yelpaze ile hem sinekleri defederdim ve hem de aheste aheste rüzgârlardım.

Cemâl-i bâ-kemâllerine gayet ince bir beyat tülbent pûşîde olup onun altından şems-i hakîkat-veş cemalleri berk ve ziya vurur idi. Bir gün sol kollarına bir nüzul gibi şey hissedip fakiri çağırıp "Şu kolumu ovsanız" buyurdular. Fakir, kollarını ovmaya başladım. Lâkin o kadar hicap geldi ki fevkalâde terledim, âdeta yüzümden yağmur gibi ter dökülür. Hazret-i efendimiz de bu hâlimi müşahede buyurdular, bir şey demezler. Bir yarım saat kadar ovdum. Sonra "Elverir" buyurdular. Bir iki saat sonra yine çağırdılar. Buyurdular ki "Demincek nasıl terleyerek kolumu ovdunuz, yine öylece ovunuz" buyurdular. Kezalik yine ovmaya başladım. Kemâ fi's-sâbık ter zuhur etti. Bir müddet sonra "Hamden lillâh savuşturduk. Sakın Müşir Paşa hazretlerine söylemeyiniz, merak ederler" buyurdular. Cenâb-ı Hakk'a hamd ü senalar olsun daha kollarında öyle bir eser zuhur etmedi. Lâkin o tarihten on beş sene sonra fakirin sol kolumda bir rîh-i tayyâr gibi bir şey zuhur etti. Şimdi geceleri ziyadesiyle ıztırap verir. Lâkin "efendimizin hediyesi" diyerek o zamanı tahattur etmeye sebep olduğu için henüz tedavisine kalkışmadım.

Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimiz gün aşırı çamaşır çıkarırlar. Terleri kendilerine fena kokar, lâkin fakir çıkardıkları gömlek-i âlîlerini alıp diğer odada yüzümü üzerine [565] kapayıp saatlerce mest-i lâ-ya'kıl kalırım. Nasıl koku, tarif edemem. Ne gül ve ne şebboy ve ne ıtır ve ne amber!. Velhâsıl ona müşâbih bu âlemde koku yoktur. İşte ona "nispet kokusu" derler ki dervîşân bu kokuya can verir. Lâkin öyle senin anladığın nispet kokusu da değildir; ondan alâ ve bâlâ. Cennet kokusu dahi yanında bir şey değildir. Çünkü Allah kokusu hiçbir kokuya benzemez azizim.

İşte Müşir Paşa hazretleri her akşam kışlaya gider iken, arabasıyla teşrif ederler. Huda hakkı için Hazret-i Ulemâ-billâh efendimize olan hürmet ü riayet ve tazimlerinden taaccüp ederdim. Merdivenden sinek gibi öyle hareketsiz sinerek sinerek, yavaş yavaş çıkarlar. Zaten oda-ı âlî-i hazret-i mürşid, merdiven başında idi. Fakir, derhâl kıyam ederim. Sual buyururlar: "Hazret-i efendimiz nasıldır?" Eğerçi vahdet buyururlar ise söylerdim. Tekrar yavaş yavaş avdet ederler idi. Ve eğerçi uyanık ise istizan eder idim. "Buyursunlar" der idi. Ondan sonra perdeyi açıp kemâl-i edeb ve huzûr ile yanlarına girer idiler. Yani padişah huzuruna girer gibi tazim ve tekrîm ile girerler idi. Hulefâ ve ulemâ-yı belde ve ihvan huzurlarına giremediklerinden o kadar ah u efgân ve gulgule ile işleri tamam olmuş idi.

Bir gün Müşir Paşa hazretleri müfti efendi ile Erzincan'ın ulemalarını saraya celp edip hazretin böyle keyifsizliği cihetle şifâ-yı şerîf kıraat olunmasını emir buyurmuşlar. Fakiri dahi celp edip "Cenâb-ı Gavs-ı A'zam efendimize istizan edin, hoca efendiler konağa gidip başka odada şifâ-yı şerîf kıraat edeceklerdir" buyurdular. Geldim istizan ettim, kabul buyurdular. Ba'de'l-asr hoca efendiler konağa teşrif edip hazretin odasına muttasıl odada şifâ-yı şerîf okunmaya başladı. Mürşid-i a'zam efendimiz buyurdular ki "Ben de gidip dinleyeceğim. Lâkin hoca efendilere selâm ederim, sakın yerlerinden kıyam gibi hareket etmesinler" buyurdular. Geldim tebliğ ettim. Güz mevsimi idi. Müşir

Paşa hazretleri mahsus iki adet kürk göndermişler idi. Kürkü giydirdim. Oda-ı âlîlerinden şifâ-yı şerîf okunan odaya girer girmez hoca efendiler, hazretin yüzünü görür görmez iradeleri hareket edemediler. Lâkin manevî kendilernde hâsıl olan aşk u şevk ruhlarını raks u sema ettirdi. Cenâb-ı Ulemâ-bilâh efendimiz şöyle bir kenara [566] oturup murakabe buyurdular. Şifâ-yı şerîf hitamından sonra biraz hâl ve hatırların sual edip oda-ı âlîlerine avdet buyurdular. Badehu Müşir Paşa hazretleri tarafından tertip olunmuş tablalar ile taam gelip ekl olunduktan sonra hoca efendiler yerlerine mest hayran avdet ettiler.

Cumartesi günü bahçeden teşrif buyurup yatağa yatmışlar idi. Perşembe günü istihmâm etmek murat buyurdular; çünkü birkaç gün, ziyade terlediklerinden kendilerinde bir nevi taaffün peyda olmuş zannıyla. Hâlbuki yattıkları odaya girdikçe evvelce arz ettiğim üzere dünya ve ahirette bulunmaz kokudan mest olur idim. Ekseriya kadem-i sa'âdetlerini ovmak üzere biraz ziyadece yanlarında durur idim. Dışarıya çıktığımda meyhaneden çıkmış mestaneler gibi olur idim. İşte iradeleri üzere konağın sobalı hamamı olup derhâl sobayı yakıp fakirhaneden mükemmel hamam takımı getirip Cenâb-ı Gavs-ı A'zam efendimizi kemâl-i aşk u muhabbetle hamamda yıkadım. Derhâl oda-ı âlîlerine getirdim. Bundan artık fevkalâde memnun oldular. Ferdâsı cuma günü alessabah berber istediler. Derakap kendilerine mahsus olan berberi getirdim. Tıraş oldular. Ve cuma namazına teşrif buyuracaklarını emir ile Müşir Paşa hazretlerinin kendisine mahsus beyaz bir ester var idi, onu gönderdiler. Ve ahali cümleten Câmi'-i kebîr'de muntazır-ı dîdâr-ı hazret olmuşlar idi. Efendimiz hazretlerini giydirdim, kürkün üzerine beyaz Van abasından sakoları var idi, onu giydirdim. Fakir de Bursa kârı arakiye seccade aldım. Nöbetçi olan Tabip İsmail Efendi beraber, konağın kapısından efendimiz estere biner binmez bir rüzgâr çıktı ki artık tarif edemem. Huda hakkı için ne kadar yerlerde ufak taşlar var ise yağmur gibi başımızdan aşağı iner. Cenâb-ı Ulemâ-billâh efendimiz sakonun başlığını çekti, hemen süratle esteri sürdü. Biz de arkasından koşuyoruz. "Koşmayın" diye işaret buyurdular ise de yine esteri bırakmayıp bu hâl ile Câmi'-i kebîr'e geldik. Hemen esterden inmesiyle beraber rüzgâr dahi durdu. Hiç böyle rüzgâr müddet-i ömrümde görmemiş idim. Sonra bunun sebebini efendimizden sual ettim. Buyurdular ki "O bizim içindir. Yalnız insanlar haset etmez; [567] dağlar, taşlar, topraklar haset eder" buyurdular. Câmi'-i şerîfin kapısından girer girmez Müşir Paşa ve ümera ve zabitan ve ahali cümlesi Câmi'-i şerîfte Kur'an dinliyorlar, lâkin gözleri camiin kapısındadır. Hemen efendimizi görür görmez, cümlesi kıyam edince hazret, hemen Câmi'-i şerîfin kapısı önünde oturdular, daha ileriye teşrif buyurmadılar. Fakir de seccadesini oraya serdim. Şimdi ileride olan cemaatin başları arkalarında kaldı. Hazret-i Gavs-ı A'zamı görmek için bu hâl ile namaz kılınıp herkes Câmi'-i şerîfin diğer kapılarından oluk oluk dışarıya çıkıyorlar. Hazretin olduğu kapıdan teeddüben çıkmadılar. Müşir Paşa hazretleri olduğu mahalden aheste aheste şöyle camiin bir kenarından gelip hazretin arkasında muntazır oldular. Fakire işaret ittiler. Namazda olduğunu haber verdim. Orada öylece kılıç belinde zât-ı şâhâne yaveri gibi beklediler. Sonra efendimiz namazdan fariğ olup birlikte Câmi'-i şerîfin büyük kapısından çıktılar. Ne

bakarsın, o camiin önü mahşer yeri gibidir. Hazret-i efendimiz kemâ fi's-sâbık estere ve Müşir Paşa kendi hayvanına râkib olup önlerinde süvari çavuşları ve arkalarında yâverân bir cemâ'at-ı kübrâ ile; Müşir Paşa'nın hayvanı efendimizin esterinden bir cüz'î geride olarak. İşte canına yeten uşşâk artık Müşir Paşa hazretlerine bakmayıp hemen esterin üzengisine ve hazretin ayaklarına yüzünü ve gözünü sürenin hadd ü hesabı yoktur. Bu hâle Müşir Paşa tahammül edemeyip mendil elinde ağlar. Cenâb-ı Gavs-ı A'zam efendimiz de züvvârın her birerlerinin başka başka dest-i şerîfleriyle ester üzerinden arkalarını sıvar, iltifat buyururlar.

[**İstitrâd:** Hazret-i Mevlânâ kuddise sırruhu'l-azîz efendimiz buyururlar [Rusûhî, c.1, s. 224:

Keh-rubây-ı hîş çun pinhân kuned
Zûdı teslîm-i tû-râ tugyân kunend (1: 2493)

O Huda'nın velileri kendilerinin kehrübâsını çün kim pinhan edeler. "Kehrübâ"dan murat kalb-i şerîflerinin muhabbet ve rızasıdır. Çün kim kalplerinde muhabbet ve rıza kehrübâsını pinhan edeler, senin teslimini ale'l-fevr aceleten tugyan ederler." Yani onlar murat ettikleri hâlde sen onlara teslim iken tugyanda bulunursun. Zira ki muhabbet ve tugyan tasarrufu onların elindedir.

Abdulkâdir Geylânî [568] kuddise sırruhu'l-azîz hazretlerinden kendinin bir müridi nakil eyler ki "Ben şeyh hazretleriyle ekser-i zamânda cuma namazına gider idim. Kesret-i nâs içinde nâs ona iltifat eylemezlerdi. Hatırıma geldi ki acîbdir ki böyle sâhib-i sa'âdet bunların mabeyninden geçer gider, ona tazim ve iltifat eylemezler. Bu hatıradan sonra cuma namazını eda edip cami kapısından şeyh taşraya müteveccih oldukta, o kadar nâs üşüştü ki dest-bûslarına ikdam ve izdiham eylemekte güçle halâs olup hâne-i sa'âdetlerine nice zahmetlerle gelip düştü ve bana dedi ki "Bunların kulûbu bizim dest-i irâdetimizdedir. Sanma ki bunlar bize iltifat eylemezler; belki bizim bunlardan bâtınımızın nefreti onları bizi görmemeye ve bizden nefret eylemeye sebep olur" buyurmuşlardır."

Lâkin Sultân-ı Ulemâ-billâh efendimizin böyle değil idi. Yani onların gönülleri talep ve arzu etmeden halk hücum ederdi. Onun için ki o keyifsizliklerinde o kadar tecellî-i ilâhiyyeye mazhar olmuşlar idi ki güya ki Cenâb-ı Resûl-i Kibriyâ efendimiz onda tamamıyla arz-ı cemâl eder gibi idi. Yani Sultân-ı Ulemâ-billâh efendimiz Hazret-i Resûlullâh efendimize bir âyîne-i mir'ât olup onda cemâl-i risâlet-penâhî müşahede olunur idi. Lâ şek ve lâ-şübhe azizim. Bunu kalem ile arz edemem; müşahede ister sultanım. Yani evliyâ-yı ızâmın elinde insân mertebesi hayvan mertebesi gibidir; zebûn ve mağlûp olur. Mertebe-i hayvâniyet, mertebe-i insânlığın nice zebûn ve mağlûbu ise, mertebe-i insâniyyet dahi dest-i tasarruf-ı evliyâya nispet öyle zebûn ve mağlûptur. Vücûd-ı insânda Allah'ın velîleri bi-iznillâhi ta'âlâ keyfe mâ-yeşâ' tasarruf ederler azizim. Hitâm şud.]

İşte bu hâl ile on dakikalık yolu yarım saatte gittik. Oradan birlikte konağa gidilip bir müddetçik hazret-i efendimizin huzurlarında oturup ruhsat alarak

saraya avdet buyurdular. Ferdâsı günü yani cumartesi günü araba gelip Hazret-i Ulemâ-billâh efendimiz ile bahçe-i sa'âdetlerine gittik. Fakiri nezd-i devletlerinden ayırmayıp birlikte harem dairelerinde kendisine mahsus olan odada kaldık. Ve yine hizmet-i devletlerini fakir ederdim. Harem dairesi fevkânî olmadığından kendileri karyolada yatıp fakir de karyolanın yanında bir döşek koyup orada yattım. O gece birkaç [569] defa kalktılar. Abdest suyu verdim. Buyurdular ki "Abdest aldık, namazsız olmasın" diye iki rekat namaz kıldılar. Birkaç gün böyle harem dairesinde birlikte olup badehu tamamıyla kesb-i sıhhat edip fakire ruhsat buyurdular. Fakir, haneye geldim. İşte bu hizmet şerefi ve böyle harem dairesine girmek hiçbir kimseye müyesser olmamıştır. Bu yüzsüz asi İbrahim'e bu da dünya ve ahiret kâfi ve vâfîdir sultanım, azizim, efendim.

O tarihlerde yine seksen beş [1868] senesinde idi, nefs-i Erzincan'da İslâm ile Hıristiyan beynlerinde bir cüz'î muhalefet oldu, yani birbirlerine bir fenalık kasdedecekler gibi bir havadis zuhur etti. Bunun men'i için bizim Hacı Sıddık Efendi Hoca, Câmi'-i kebîr'de ahâlî-i müslimeyi cem' edip bunlara vaaz nasihat eder. Hıristiyan bu cemiyetten fevkalâde muztarip olup o zaman Erzincan mutasarrıfı bulunan Ali Paşa'ya gidip söylerler. O zat da işi tahkik, tecessüs etmeden doğruca Müşir Paşa hazretlerine arz eder. Müşir Paşa hazretleri de Hoca Sıddık Efendi'yi celp ile baştan aşağı kadar tekdir eder ve hem de hapsine emir buyurup hapsederler. Bundan dolayı ahali beyninde kîl ü kâl uzar. Derhâl bahçeye Hazret-i Mürşid-i A'zam efendimize haber gider. Hemen onlar oradan hayvana binip Müşir Paşa'ya gelmekte iken, Müşir Paşa hazretleri Sıddık Efendi Hoca'yı hapisten çıkarır. Hazret-i efendimiz fevkalâde şiddet ü hiddet ile Müşir Paşa'nın yanına girip "Size lâyık mıdır Hoca Sıddık Efendi'yi tekdir ve hapsetmek işi tahkik ve tecessüs buyurmadan!" der. Müşir Paşa, tekdir ettiğini zarurî ketm edip "Hayır efendim, merhamet buyurun, iş öyle değildir, şöyle böyle oldu" diye güya hazreti kandırmak isterler. Oradan cenâb-ı gavs-ı efham efendimiz mutasarrıf paşaya gider. Artık mutasarrıf paşayı baştan ayağa kadar boyar. Oradan doğruca Câmi'-i kebîr'e girip bir köşede teveccüh ve murakabe edip otururlar. Bu hâli Müşir Paşa'ya haber verirler. Biçare Müşir Paşa hazretleri eli ayağı titrer. Derakap celp edip birtakım özürler ile istiğfâr-ı kusûr ederler. Fakir gidip Câmi'-i kebîr'de Hazret-i Ulemâ-billâh efendimize arz ederim. Lâkin şiddet ü hiddetleri ziyadedir. Şöyle buyururlar ki "Onlar kılıçlarına güvenirler. Allahın kılıcı daha keskindir." Her ne hâl ise fair bir derece şiddet ü hiddetlerini [570] teskin ettim. Oradan avdetle keyfiyeti Müşir Paşa hazretlerine arz ettim. Onlar da derhâl hayvana binip tekrar beraberce Câmi'-i kebîr'e gidip artık nasıl istiğfar etti ise, ne yolda kusurunun affını rica ettiyse, buna mukabil bir Câmi'-i şerîf müceddeden bina ve inşa etmek üzere nezr edip oradan Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimizi alıp saraya avdet buyurmuşlardır. Ancak gazab-ı Hazret-i Mürşid-i Ekrem efendimize biçare Mutasarrıf Ali Paşa geldi.

Bir hafta sonra Dersaadet'ten telgraf gelip "Yemen'de bir mahalle mutasarrıf oldunuz, hemen doğruca Yemen'e gidilmesi" irade buyurulmuş olduğundan kendisi dahi bu iş hazret-i efendimizden olduğunu anlayıp pek çok özürler

etmiş ise de çare olmadı. Müşir Paşa hazretleri, Vaskirt kışlasının karşısında bir büyük Câmi'-i şerîf bina ve inşa etmek üzere Câmi'-i şerîfin etraf duvarlarını yarım arşın kadar çevirip o hâlde iken onun dahi infisalıyla yerine Erzurum İstihkam Reisi Ferik Fosfor tabir olunur Mustafa PaşaErzurum İstihkam Reisi Ferik Fosfor) hazretleri müşir olup Erzincan'a gelldi. Cenâb-ı Gavs-ı A'zam efendimiz bir kere sefâ-âmedî için yanına teşrif edip daha sonra bir dahi gitmediler. Bunun sebebini bilemem.

Binaenaleyh artık Erzincan'da çok duramayıp meclisin Erzurum'a nakli hakkında Makâm-ı Seraskerîden şeref-vürûd eden emirname üzerine kış içinde hareket ettik. Meclisin Erzurum'a gideceği ve fakir de dersten izin almak vakti gelmesiyle tertip olunan cemiyet cuma günü Câmi'-i kebîr'e med'uv olan me'mûrîn-i askeriyye ve mülkiye ve ulemâ-yı ızâm ve hulefâ-yı kirâm huzurlarında cuma namazından evvel arkadaşlarım, hoca efendiler ile beraber dersten izin alınıp huzûr-ı Hazret-i Ulemâ-billâh efendimizde dualar olunmuştur. Usûl-i âdet-i vüzerâ olarak müşarünileyh Mustafa Paşa hazretleri izin alan hoca efendilere o gün birer biniş giydirdi. Fakire dahi biniş yerine çuha sako ihsan ettiler ve bir kıta dahi izinname dahi yazılıp Hacı Sıddık Efendi Hoca mührüyle temhir edip ita olunmuştur. El-yevm mevcuttur. Mumaileyh Hacı Sıddık Efendi, Cenâb-ı Ulemâ-billâh efendimizden mezun olup lehu'l-hamdu ve'l-minne ara yerde bir sıddîk kalmıştır efendimiz hazretlerine kavuşmada sultanım.

[571] İzinnâme sûretidir:

الحمد لله الذي جعل صدور العلماء خزانة شريعته، وجعل أفكارهم مفتاح قفل حقيقته، والصلاة والسلام على أفضل هداة أمته، وآله وصحبه الذين هم هداة سبيل سنته، فإن الأخ في الله السيد إبراهيم خليل بن محمد الإستانبولي المجد الساعي البارع الصارع، لما صرف نقد وقته، وبضاعة عمره، إلى استحصال حكمتَي النظرية والعملية من كلمة الأساتيذ الفائقة العملية أن يفوق على أكثر أقرانه في زمانه وآوانه، لتفجر ينابيع المنطوق والمفهوم من ميزان بيانه وفتح قلاع الخفايا والجنايا من عمل سنانه، فهو نور على نور يكاد زيتها يضيء ولو لم تمسسه نار.

واستجاز عني، فأجزت إياه جميع مجازاتي أصولا وفروعا، عقلية ونقلية، سيما أحاديث نبينا صلى الله تعالى عليه وسلم حسبما أجازني أكمل الكاملين، ومحقق العارفين، ومفتاح قلوب السالكين، وطبيب أرواح المحبين، السيد مصطفى فهمي، جعل الله التقوى زاده، وأكرمه بالفلاح والسعادة، وأخذ عن السيد أحمد المفتي التوقادي المشهور ببوززاده، عليه رحمة الهادي، وهو عن السيد مصطفى بن إبراهيم توقادي وهو عن محمد أمين الخادمي وهو عن والده علامة الشيخ أبي سعيد محمد الخادمي، وأيضا أخذ ذلك الفاضل الكامل عن فخر الروم أبي عابد الحاج صالح القيساري، عامله بلطفه العالي بالكتب الستة، والمصابيح، والترغيب والترهيب، وشفاء العياض، والجامع الصغير للسيوطي، [572] والمشارق عن الشيخ أبو الصالح حسين القيساري المرحوم عن علامة الشيخ أبي سعيد محمد الخادمي المرقوم عن والده الشيخ مصطفى عن علامة زمانه محمد الطرسوسي عن والده أحمد الطرسوسي عن أحمد بن حيدر الكريدي عن محمد شروبن عن أحمد المنجل عن محمود الشيرازي عن علامة الدوان عن محمود الكشكزاني عن سيد المحققين الشريف الجرجاني؛ وأيضا أخذ ذلك الشيخ أبو سعيد محمد الخادمي العلوم عن العالم المحقق والبحر النحرير المدقق أحمد القضابادي عن محمد التفسيري عن علي الكركاني عن عبد الحريري عن أحمد المنجل عن مبارك شاه عن الكاتب القروني عن فخر الدين رازي عن حجة الإسلام الغزالي عن إمام الحرمين عن أبي الطيب بن محمد بن سليمان الصعلوكي عن إبراهيم المروزي عن أبي العباس أحمد عن أبي القاسم عثمان عن إبراهيم بن إسماعيل عن أبي عبد الله محمد بن إدريس الشافعي عن محمد بن حسن الشيباني عن إمام الأئمة سراج الملة والدين والأمة أبي حنيفة عن حماد عن إبراهيم النخعي عن علقمة وأبي عبد الرحمن بن حبيب والأولان عن عبد الله بن مسعود رضي الله عنهم أجمعين، والثالث عن علي بن أبي طالب رضي الله عنه وهم عن خاتم النبين ورسول رب العالمين.

ثم أوصي نفسي الخاطئة وإياك بتقوى الله وطاعته بالإعتصام بعزائم السنة والرعة والعفة والإستقامة والزهد والمجاهدة في جميع طاعته وبقهر النفس في جميع هيولاتها وترك دواعيها ولذاتها وبتكميلها في قوتها النظرية والعلمية بالتدريس والعظة وباستحصال الصالحات الباقيات فإن محن الدنيا محن ومنحها منح وعزها بالذل يذام ونعمها بالنقم [573] محرم اكالة للأمم وسلاية للنعم فالعاقل يجعل زاده التوكل وزهده القناعة.

والتكن معاملتك مع الناس العفو والإحسان والحكم والتواضع والبشاشة والعذوبة والشفقة والتودد والرفق وحسن الظن وعليك بالمأثورات من الصلاة كالتهجد والضحى الأولين والتسبيح ومن الصيام كصوم داوود وكل خميس واثنين وأيام البيض وبالجملة عليك مطالعة نصائح السلف كنصائح إمام الأعظم فأرجو أن لا تنسونا من صالح الدعوات في الخلوات والجلوات فالفقير داع لكم والحمد لله رب العالمين.

الفقير المسكين محمد الصديق بن محمد أمين الأرزنجاني

BU FASIL ULEMÂ-BİLLÂH EFENDİMİZİN GÖRMÜŞ OLDUĞU MA'NÂ MUKTEZASINCA ŞÂM-I ŞERÎF'E OLAN MEMURİYET BEYANINDADIR

O tarihte yani dersten izin alındıktan sonra Erzurum'a müteheyyi-i hareket iken, Hazret-i Ulemâ-billâh efendimizin bahçe-i âlîleri komşuluğunda bulunan Nalbant Mustafa Ağa'nın biraderleri teehhül edeceğinden Til[949] karyesine gelin almak için med'uv idim. Bir gün alessabah cümle ihvan ile beraber Cenâb-ı Gavs-ı Ekrem efendimizin bahçe-i âlilerinden hayvanlara binip yola revan olduk. Mezkûr karye iki buçuk saat kadar vardır. Esnâ-yı râhta herkes tarlalarda hayvan koşturup oynayarak giderler. Fakir de hazret-i veliyyü'n-ni'am efendimiz ile beraber gidiyorum; yanımızda başka kimse yoktur. Cenâb-ı Ulemâ-billâh efendimiz buyurdular ki "Bu gece âlem-i ma'nâda Şâm-ı şerîf'te Câmi'-i Emeviyye'de bulundum." Fakir bilirim ki rüya değildir. Lâkin âdet-i mürşidâneleri her daim "Bu gece bir rüya gördüm" diye kendilerine manevî olan zuhûrâtı o renkte söylerler idi. Fakir de evet efendim deyip [574] istimaa can kulağını vermiş idim. Buyurdular ki "Câmi'-i şerîfin ortasında bir halka olup oturmuşlar. "Hani ya Hacı Abdülbâkî Baba halife olacak idi, nerede kaldı?" diye onu halkanın ortasına getirdiler. Mumaileyh Abdülbâkî Baba'yı yatırıp göbeğinden kazık ile çaktılar. Sonra "Hani ya bizim Ruznamçeci Baba?" diye sizi getirdiler." İşte bu kadarcık!" buyurup kelâmı kestiler. Şimdi fakir anladım işi ki fevkalâde manevî bir ihsan u inayet vardır. Lâkin dilim tutuldu, sual etmeye kudretim kalmadı "Sonra fakiri ne ettiler?" diyemedim. O saat hayvandan inip hayvanları tırnağına kapanıp yüzüm gözüm sürüp teşekkür etmeye takatim yok idi. Yani hayvan üzerinde donmuş bir taş, demir kesildim. Ancak kalp lisanı meftûh ve küşade olmakla onunla ziyadesiyle teşekkürler ve hamd ü senalar olunuyor. Lâkin zâhir kapıları mesdûddur. Zaten Cenâb-ı Gavs-ı A'zam efendimiz öyle zâhirî şeyleri istemezler idi. Birkaç kere gönlüme geldi ki hemen hayvandan inip yerlere kapanıp secdeler edeyim, ayaklarına sarılayım. Suyun önüne bir kapak koyup birden kesildiği gibi bu hatıra öyle kesilir idi. Velhâsıl ağzımı açıp bir şey diyemedim. Fakat bu ihsan canıma kadar geçti. Artık sürurumdan başım göklere çıktı. Pür-aşk u muhabbet olup herkes bilir ki bunda bir şey vardır. İşte hazret-i veliyyü'n-ni'am efendimizin bu rüyasının semeresi birkaç sene sonra zuhur etti ki Şâm-ı şerîf'e geldim. İnşâallâhu ta'âlâ onu da mahallinde arz ederim.

Bundan sonra fakir de bir gece ma'nâda Hazret-i Pîr Mehmed Vehbî Hayyât kuddise sırruhu'l-azîz efendimizin türbe-i sa'âdetlerinde bulundum.

---

949 Erzincan merkeze bağlı. Yeni adı Oğlaktepe.

Sanduka-i sa'âdetlerinden bir el zuhur etti. Lâkin gümüşten bir eldir, öyle parmakları parır parır parlar. İşte buna yed-i beyzâ tabir olunur yed-i şerîftir. Ve bir de bir defter olup yed-i beyzâlarıyla o deftere bir mühür bastılar. Mührü bastıktan sonra yed-i beyzâlarını çektiler. Gördüm ki ism-i fakîrî olan İbrahim yazılı bir mühürdür. Ve o defterde böyle pek çok esâmî mühürler basılmıştır. Onların en sonunda da ism-i fakîrîye olan mühür basılmıştır. Artık buna olan sürur u memnuniyetim kalem ile tarif ü beyan olunamaz. İşte böyle birbirini müteakip [575] lutf u ihsan ve inâyât-ı aliyye ile çerağ buyurularak oradan Erzurum'a hareket olunmuştur azizim.

BU FASIL MECLİSİN ERZİNCAN'DAN ERZURUM'A HAREKETİ BEYANINDADIR

Müşir Mustafa Paşa ile nasıl ise uyuşamadılar. Erenler papuçlarımızı kış ortasında çevirdi. Mustafa Paşa'ya Erzurum Vilâyet Valiliği dahi ilâve olunup cümleden evvel müşarünileyh hareket edip Erzurum'a vâsıl olduktan sonra, telgraf keşide edip arkasından takım takım hey'et-i Ordu-yı Hümâyûn hareket etti. Bin iki yüz seksen altı senesi ramazân-ı şerîfinde [4-31 Aralık 1869] dergâh-ı şerîfte Cenâb-ı Gavs-ı A'zam efendimiz ile son defa olarak bir itikâf daha ettim. İşte bundan sonra efendimiz ile ramazanda bir mahalde bulunamayıp itikâf edemedim. Bu itikâfım en son itikâf idi. Ba'de'l-îd Şevvâlin yirmi ikinci [24 Ocak 1870] ve Kânûn-ı sânînin on ikinci pazartesi günü alessabah Erzincan'dan Erzurum'a hareket olunmuştur. Şöyle ki oraların şiddet-i şitâsı cümlenin malûmudur. Ve alelhusus böyle kışın civcivli vakti ki kuş uçmaz, kervan göçmez dedikleri gibi. Hiçbir memurin haremlerini beraber alamayıp Erzincan'da terk ettiler. Fakir dahi harem-i âciziyle mahdumum Salih Efendi'yi hazret-i mürşid-i efham efendimize terk ile yalnız Hüsameddin Efendi büyücek idi, onu beraber aldım. O vakit Reîs-i Meclis bulunan Ferik Ali Sâib Paşa hazretleri zaten miralay iken teftiş memuriyetiyle Erzincan'a gelip o tarihten fakire muhabbeti olup ve oldukça dervişliğimizi tasdik eylediğinden meclis ve aklâmın takım takım çıkarılmasına karar verildikte, birinci kafileye yol açmak için fakiri tensip buyurmuşlardı. Ve nüfus kalemiyle ruznamçe kalemi evvel hareket etmeye karar verildi. Binaenaleyh rüfekâmız olan efendiler ki cümlesi ihvân-ı tarîktir, hele birisi hazret-i efendimizin sevgilisi ve daima huzurunda na't-ı şerîf ve *Muhammediyye* kitabı okuyan bizim Derviş İsmail Efendi olup mumaileyh bizim mahut Aziz Efendi'nin yerine alınıp onun maaşı verilmiş idi. Ve diğeri Osman Efendi kezalik maaşlı idi. Daha başka efendiler de vardır. Cümlemiz birlikte [576] olarak hareketimiz günü alessabah dergâh-ı şerîfe gidilip aşçı dedelik vazifesine Cenâb-ı Gavs-ı A'zam efendimizin emr ü iradeleriyle mehâdîm-i mürşîdâneleri Sıdkı ve Fevzi efendilerim hazerâtını tevkîl ve bir de ta'lîmât-ı mahsûsa tanzim ve ita ederek oradan hareket ettik. Ama nasıl hazretten veda edip nasıl hayvanlara binip nasıl iftirâk eylediğimi bilmiyorum. Cansız insan şeklinde bir heyulâ gibi hayvana bindirmişler. Dergâh-ı şerîfin kapısından ayrılır ayrılmaz Cenâb-ı Gavs-ı A'zam efendimiz emir buyurup arkamızdan ezan okundu. İşte ezan sedası fakiri ve ihvanları kalemen tarif olunmaz bir hâl ve cezbeye attı.

Gözlerimden akan yaşlar karları eriterek oradan doğruca Şıhlı[950] karyesine geldik. Fesubhânallâh karyeye girer iken, karyenin Câmi'-i şerîfi üzerinde

950 Erzincan merkez ilçesi çağlayan bucağına bağlı. Yeni adı Uluköy.

müezzin ikindi ezanını okur idi. İşte oraya da ezan ile girdik. Karye ahalisi ziyadesiyle hürmet ü riayet ettiler. Ferdâsı günü Cebice Boğazı ki mazallâh işte burası ehlinin malûmudur, buradan yaz günü zorca gelir. Alessabah hayvanlara süvâr olup yola revan olduk. Lâkin yalnız gözlerimiz meydandadır, kusûr taraflarımız kat-ender-tan sarılmış örtülmüştür. Şimdi biraz gider gitmez güneş tamamıyla sıcak vermeye başladı. Fakir birer birer eldivenleri, boynumdaki sargıyı çıkarmaya başladım. Arkadaşlar dahi çıkardılar. "Aman efendim bu ne hâldir! Yaz günü burası böyle olmaz!" diyerek Cenâb-ı Hakk'a hamd ü senalar ve Hazret-i Ulemâ-billâh efendimize dualar ederek huzûr-ı aşk u muhabbet ile ve İsmail Efendi na't-ı şerîf okuyarak boğazı geçip Tercan Ovası'na düştük. Ferdâsı günü yine böyle bahar mevsimi gibi yüzümüz gözümüz açık Mamahatun'a geldik ki Erzincan'dan yaz günü süratle giden adam ancak böyle üç günde Mamahatun'a gider, değil ki bu kış içinde.

Fakir hemen oradan nasıl geldiğimizi tafsilen bâ-telgraf Reis Paşa'ya yazdım. Hemen Reis Paşa telgrafı alır almaz cümle rüesâ-yı aklâm ve memurin ve ketebeyi cem' edip fakirin telgrafımı kıraat ederek "Koca Ruznamçeci dervişlir, erenlerim başkadır, gördünüz mü nasıl gitmişler?" diye pek çok memnuniyet ile bunlara: "Hemen tedarikinize bakın, bir iki güne kadar takım takım sizleri de çıkaracağım" demiş. Oradan yani [577] Mamahatun'dan ferdâsı günü kezalik bir büyük cebel var, onu da aşar isek artık Yeniköy'e gelip Erzurum ovasına düşülecektir. Lehu'l-hamdu ve'l-minne güzel güzel geldik. Lâkin dağdan Yeniköy'e inmemize yarım saat kalarak dağ başında akşam üstü biraz tipi oynadı. O aralık hemen hayvanları süremeye başladık. Mahdumum Hüsameddin Efendi'nin hayvanının üzengisi kopup biraz onunla meşgul oldum. Tipi de ziyadeleşmeye başladı. Cümlemiz biraz havf ettik. Hele hamd olsun, dağın eteğini bulup aşağı doğru inmeye başladık. Yol bulundu, havfımız daha kalmadı. Akşam ezanıyla beraber köyle dahil olup tehyie olunmuş olan haneye vâsıl olduk. O gün biraz üşüdük. Ocak yakıp rahat ettik. O gece cuma gecesi olduğundan ve zaten Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimiz daima hatm-i hâcegân okutmaya fakire emir buyurmuşlar idi. İhvan ile hatm-i hâcegân okuyup istirahata gittik. Sabaha bir saat kalarak kalktık.

İhvandan birisi dışarıya çıkmak istedi ise de odanın kapısı kar ile örtülmüş ve fevkalâde tipi esiyor. Hemen içeriye gelip ahvali söyledi, yani "Burada kapanıp kaldık!" dedi. Cümlemiz birer birer çıkıp baktık ki iş fenadır. Sert rüzgâr ile tipi o kadar esiyor ki tarif olunmaz. Ortalık açıldı. Etraftan komşular geldi; mekkâreciler geldiler: "Bugün hareket edemeyiz" dediler. Fakir murakabe edip tesbih ile tefeül ettim. Cenâb-ı Gavs-ı A'zam efendimiz böyle müşkilâta tesadüf ettikleri vakit öyle tesbih ile tefeül buyurup ona göre hareket buyururlar idi. Kezalik fakir de öylece yaptım. Bize hareket olunmaya işaret oldu. Hemen o saat mekkârecileri çağırıp "Hayvanları hazırlayın gideceğim" dememle beraber hemen köylüler gelip "Biz sizi bırakmayız, ancak bize bir senet ver, o vakit karışmayız!" dediler. Ve efendiler dahi fakire bir şey demiyorlar, lâkin gönülleri fevkalâde muztariptir. Her ne hâl ise biz bunları dinlemeyip hayvanları getirdik.

Mekkâreciler: "Biz gidemeyiz!" diye cevap verdiler ise de bunlara da iltifat etmeyip cümlemiz hayvanlara binip köyden hareket ettik. Ancak yol olmadığından köylüler iki adam kılavuz önümüze düşürdü.

İşte oradan ayrıldık, ammâ ne ayrıldık! Kar, hayvanların karnı ile beraberdir. Hayvan bir ayağını çıkarır, diğerini basar. Bu hâl ile iki dakikalık [578] mesafeyi on dakikada alıyoruz. Meğer ki köylülerin efkârı şimdi yoldan geri dönerler diye muntazır olurlar imiş. İşte bir çeyrek yeri bir saatte aldık. Köyden bir çeyrek ayrıldık, ammâ nasıl tipi esiyor, tarif olunmaz. Üzerlerimiz kar ile dolmuştur. Karşımızda iki yolcu piyade rast geldi. Bunlar adamlıktan çıkmışlar. Zannedersin kardan yapılmış bir adamdır. Bunlardan yolu sual ettik. Dediler ki "Siz mecnun mu oldunuz? İleri de yol yoktur. Canınızı telif etmek ister iseniz buyurun" dediler. İşte bu söz fakiri biraz muztarip etti. Lâkin tefeül ettim. "Buyrun gidin" dediler diye âlem-i hayrette iken, gönlüme geldi ki Hazret-i Pîr efendimize teveccüh edip istimdâd talep edeyim. Çünkü işbu tarihe ve bugüne kadar hiç böyle sıkılmamış olduğumdan Hazret-i Pîr efendimize bu yolda müracaat etmemiş idim. Hemen hayvan üzerinde Erzincan'a doğru teveccüh edip "Medet ya Hazret-i Pîr Mehmed Vehbî Hayyât kuddise sırruhu'l-azîz!" dedim. Lâkin cümle a'zâm ile müteveccih olup huzûr-ı tâm ile istimdâd talep ettim. Huda hakkı için asla hilâfım yoktur, işbu istimdâdımdan beş dakika sonra rüzgâr durup tipi kalmayıp bulutlar güya birisi arkasından sürüyor gibi her biri bir tarafa gidip şems tamamıyla sıcaklığını yere atıp bir anda Cenâb-ı Hak kışı evvel bahara tebdil edip ellerimizden eldivenleri, boynumuzdan sargıları çıkarıp kemâl-i huzûr u muhabbetle yola revan olduk. Artık fakir erenlerden bu kadar yüz buldum ya, ihvanlara kurulmaya başladım. Yani "Gördünüz mü bizim tefeülü" gibi lâtifeler ettim, lâkin köylü şeyh gibi edeb haricinde bulunmadım.

Çünkü Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimiz hikâye buyurdular ki "Cenâb-ı Pîr Mehmed Vehbî Hayyât kuddise sırruhu'l-azîz efendimizden bir köylü adam gelip zikir almış. Hazret-i Pîr efendimiz buyurmuşlar ki "Şeyh, çok çok Allah de." Çünkü Hazret-i Pîr efendimiz herkese "şeyh" tabir buyururlar imiş. "Eğerçi dağda, yolda arabanın önüne bir şey hâil olur ise hemen medet Uzun Terzi de; erenler sana yetişirler" buyurmuşlar. Binaenaleyh köylü şeyh bir gün cümle köylüler ile beraberce dağdan odun kesmeye gitmişler. Avdette geceye kalıp ziyadesiyle yağmur yağıp yollarda çamur sular peyda olmuş. Bir yere gelmişler, arabalar orada dayanıp [579] kalmış. O esnada mezkûr şeyh "Medet Uzun Terzi!" diye Hazret-i Pîr efendimizi çağırmış. O dakikada arabaların öküzlerine bir kuvvet kudret gelmiş, bir taraftan arabalar söküp köye gelmişler. Birkaç gün sonra o köylü şeyh, Erzincan'a Hazret-i Pîr efendimizi ziyarete gelmiş. Hemen odanın kapısından içeri girer iken, Hazret-i Pîr efendimiz buyurmuşlar ki "Şeyh, bu asi yalnız senin arabanı söyledim. Sen bize yirmi kadar arabayı sürdürttün" diye lâtife buyurmuşlar.

İşte fakir o şeyh gibi küstahlık etmedim. O gün sâye-i pîrde o kadar mesafe kat' ettik ki sekiz saat mesafede olan ve Erzurum'a üç dört saat kalan Ilıca'ya

geldik. Lâkin saat on oldu. Gönül arzu etti ki orada kalmayıp hemen Erzurum'a sürelim. Durmayıp oradan dahi yola revan olduk. Lâkin akşam üzeri Erzurum ovası ziyade soğuk oldu. Haberimiz yok. Biçare Hüsameddin Çelebi başladı ağlamaya. Derhâl yanına gidip sual ettim. Meğer ki ayağı çizmede üşümüş. Hemen yol üzerinde olan köye inip derakap ocak yaktırdık ise de biçarenin bir ayağının baş parmağı donmuş gibi idi. Acele tedavî-i lâzime icra olunduysa da elhâletü hâzihi parmağında eseri kalmıştır. Ferdâsı günü yani cumartesi alessabah Erzurum'a girip doğruca ambar memuru Ahmed Sezâî Efendi'nin hanesine misafir oldum. Malûm ya ruznamçeci, ambar memuruna misafir olur.

O gün oradan Müşir Paşa hazretlerine gittim, vukâ'-ı hâli beyan ettim. Ziyadesiyle memnun ve müteşekkir olup derhâl Reis Paşa'ya telgraf keşide buyurdular. Artık heyet gelip meclis tamam oluncaya kadar fakir ve ihvan efendiler uzun uzun Erzurum'da geşt ü güzâr ettik. İsneyn ve cuma geceleri Ahmed Efendi'nin hanesinde hatm-i hâcegân okurduk. Sair geceler malûm ya kış gecesi kitap okurduk. Bizim mahut Aziz Efendi ve pederi Hamîd Ağa geldiler sefa geldiniz diye. Lâkin evvelki gibi yüz bulamadılar. Aziz Efendi o tarihte mülkiye evrak odasına devam ediyor idi. İşte bizim arkamızdan paşa döküntüsü gibi efendiler zuhur ettiler. Lâkin fevkalâde zahmet ü meşakkat çekmişlerdir. Elbette sâye-i Hazret-i Ulemâ-billâh efendimizde o kadarcık da Aşçı Dede kullarına lutuf ve müsaade olmasın mı efendim!

İşte fakir evvel bahara kadar Ahmed Efendi'nin hanesinde misafir oldum. Efendiler başka başka odalar icar ettiler. Reşadetlû Şeyh İsmail Sırrı Efendi hazretleriyle bu defa bir başka muhabbet zuhur etti. Yani evvelki [580] gibi meydân-ı muhabbette tecavüzlük gibi şeyler olmadı. Daima kaleme teşrif buyururlar, güzel güzel muhabbetler ederiz. Gerek hulefâdan Osman Efendi, gerek Sânî Efendi ve Mustafa Baba Efendi hazerâtıyla dahi kemâ fi's-sâbık güzel güzel muhabbetler eder idik.

Evvel bahar oldu. Ayrıca hane icare etmek efkârı üzerine Erzincan kapısında meşhur Çavuşoğulları'nın hanesini icar ettim. Derhâl lâzım gelen döşeme ve levazımat mubayaasıyla techiz ettim. Cenâb-ı Gavs-ı A'zam efendimize arz ederek harem-i âcizî, mahdumum Salih Efendi ile Erzurum'a geldiler. Bu defa böyle hâric-i sûrda ve Erzincan kapısında ikame etmeye sebep meğer ki yakında oradan ipi çözüp Erzincan'a avdet işareti imiş, sonra anlaşıldı.

Fakirhanenin bir ufak oda selâmlığı var idi. Şeyh İsmail Efendi hazretleri marifetiyle bir mahalden otuz cüz bulduk. İsneyn ve cuma geceleri ihvan cem' olup yatsıdan evvel cüz'ler kıraat olunup yatsı namazları eda olunduktan sonra, hatm-i hâcegân okuruz. Leyâlî-i sâirede Çavuşoğulları'nın selâmlıklarında komşular toplanıp ziyadesiyle muhabbetler eder idik. Bunlar sûfî derviş adamlar idi. Fakire ziyadesiyle muhabbet ettiler. Bu defa Hazret-i Ulemâ-billâh efendimiz sair Erzurum'da olduğum seneler gibi olmayıp sıkça sıkça emirnâme-i gavsiyyelerini ihsan buyurup fakiri deryâ-yı meserret ü muhabbete ilka ederler idi. El-yevm mevcut bulunan emirnâme-i reşâdetlerinden malûmdur.

Vaktaki ramazân-ı şerîf geldi. Bin iki yüz seksen yedi senesi ramazân-ı şerîfi [24 Kasım-22 Aralık 1870] idi, artık gönül ahvali başka gûne oldu. Deryâ-yı aşk u muhabbet-i Hazret-i Gavs-ı A'zam mevc vurmaya başladı. Dergâh-ı şerîfin ramazâniyesi gözümün önüne gelip "A biçare Aşçı Dede, şimdi âlem-i iftirâk ile nasıl hoş musun?" diye istifsâr-ı hâtır ederdi. Tahammülüm kalmayıp gayet sûznâk bir telgraf-nâme ile Hazret-i Ulemâ-billâh efendimize ramazan tebriği yazdım. Cevap olarak ihsan buyurulan telgraf-nâme-i cenâb-ı gavsiyyeleri sureti buraya yazılmıştır:

Telgraf-nâme-i Gavsiyeleri Suretidir:

"Hamd olsun telgraf-nâme-i aliyyenizi aldım. es-Selâmu aleykum ve bârekellâhu lekum ve fîkum ve ceme'nâ fî ehadiyyeti zâtihi bi rahmeti mazhari zâtihi ve sıfâtihi fî 1 Ramazân sene 87 [24 Kasım 1870] ed-Dâ'î Fehmi"

[581] İşbu telgraf-nâme-i gavsiyyeleri üzerine o senede bir başka tecelli olup kendi kendime güzel bir ramazan yaptım. Her ne kadar dergâh-ı şerîfte huzûr-ı Hazret-i Ulemâ-billâh efendimizdeki gibi olmadıysa da bütün bütün garip de neşesiz kalmadım.

Meclis-i Ordu-yı Hümâyûn, Erzincan'dan Erzurum'a geldikten sonra Jurnal Müdürü Büyük Edhem Efendi irtihâl-i dâr-ı bekâ edip yerine Jurnal Refiki Küçük Edhem Efendi biraderimiz olmuş idi. Müteveffâ-yı mûmâileyh Edhem Efendi, ordunun eskisi ve muhasebenin tamamıyla vâkıf ve muhasip bir efendi idi. Şimdi bu zatın vefatından sonra muhasebe cihetini kimse deruhte etmeye kıyam etmeyip bu fakiri ileri sürdüler. Muhasebeci Kerâmî Efendi infisaliyle yerine Bâb-ı Seraskerî Sergi Kalemi hulefâsından Ahmed Bey muhasebeci oldu, lâkin biçare fakir gibi bîhaber; ancak eskiden ziyadesiyle muhabbetimiz olduğundan "Aman evlât, sen beni bilirsin, işte bak uydur" diyerek fakiri ileri sevk ederler idi. Müşir Mustafa Paşa zaten hiddet-mizâc bir zat olup muhasebeci efendinin bir şey bilmediğini anladı. Artık bütün gün "Çağırın ruznamçeci efendiyi!" deyip kısa günde on kere yanına girerim. Bazen muhasebeci efendi de tesadüf eder. Muhasebeci efendi, Müşir Paşa'nın önünde kilim üzerinde diz çöküp oturmuş. Fakiri Müşir Paşa yanındaki sandalyeye alır. Hâlbuki ne kadar meşrebimin hilâfı! Lâkin ne dersin! "Gel otur şuraya!" diyor. Oturmaz isen hiddetlenir, zarurî oturur idim. Bir taraftan Reis Ali Sâib Paşa hazretleri çağırır. Artık ruznamçe kalemine ait olan evrakı efendilere teslim edip onlar muamelesini icra ederler idi. Fakir, Müşir Paşa, Reis Paşa yanında muhasebeye dair olan şeylerin müzakeresiyle akşam eder idim. Bu sefer meydân-ı aşk muhasebe oldu. Artık geldi ruznamçeci efendi, gitti ruznamçeci efendi gulgulesi Erzurum'u doldurdu.

Bu sırada da ordunun dört beş senelik umûr-ı teftîşiyesine ordunun Erkân-ı Harbiyye Reisi Feyzullah Paşa memur oldu. Dairenin ve alay taburlarının rüyet olunan muhâsebe-i teftîşiyesinin hülâsası Meclis-i Ordu-yı Hümâyûn Nezareti ile tanzim olunacağından bunu dahi başımıza sardılar. İşte Huda hakkı için bir

deryâ-yı amîk içine dalıp bir taraftan imdat olmayarak nasıl insan iki tarafa çarpılır ise aynı öyle oldum. Lâkin imdâd-ı rûhâniyye kuvveti her bâr muavenet buyururlardı. Zira ki iş akıldan hariç [582] bir şey idi.

İmdâd-ı rûhâniyye ne demek olduğu bir nebze söyleyim. Bir gün Yoklamacı Hacı Fahreddin Efendi'nin odasına gittim. Lâkin o gün o kadar âlem-i mestîde idim ki hiç kendime malik değilim. Efendi-i mûmâileyh buyurdular ki "Yine erenlerim bugün pür-neşedir." "Evet efendim, öyledir." "Müşkil var mı hallede-yim." Çok buyurdular, birkaç tanesini hallettim. Önünde birtakım evrak yığılmış. Dedim: "Bu kâğıdın altındaki kâğıtta da bir yanlışlık vardır." Kâğıdı kaldırdılar. Altındaki kâğıt Kars Kumandanlığından bir şey için Müşir Paşa'ya inha olunmuş, lâkin Müşir Paşa'nın elkabı yazılmamıştır gördüler. Dedim: "Gördünüz mü kerameti?" Cümlesi taaccüp edip tasdik ettiler. İşte imdâd-ı rûhâniyye budur ki erenler öyle aklıma getirip söylettiler. Bunda fakirin medha-lim yoktur. Bu gibi muavenet ve kolaylık ihsan olurdu, yoksa ben ben iken bu ka-dar iş deruhte olunmaz.

Muhasebeci Ahmed Efendi, Müşir Paşa hazretlerinin hiddet ü şiddetinden kahredip nâ-mizâc olarak tebdîl-i havâya Dersaadet'e gitti ve birkaç gün sonra orada vefat edip yerine esbak Muhasebeci Kerâmî Efendi muhasebeci olup Erzu-rum'a geldi.

O aralık aklâm-ı harbiyyenin teşkîlâtı zuhur etti. Fakirin maaşım iki bin kuruş oldu. Ve rufekâ efendilerin maaşları sınıfları iktizasınca sınf-ı sâlîs sekiz yüz ve sınf-ı râbi' dört yüz ve mülâzım yüz kuruş oldu. Mahdumum Hüsameddin Efendi'nin hüsn-i hattı cihetle Ali Sâib Paşa hazretleri mülâzımlık maaşı olan yüz kuruş ile meclis kalemine mülâzım olarak aldı. İşte fakir bu hâlde ordunun muhasebesiyle leyl ü nehâr meşgul iken veliyyü'n-ni'am devletlû Derviş Paşa hazretlerinden kendi hatt-ı âlîleriyle müzeyyen bir kıta emirnameleri şeref-vürûd etti ki fakirin nezd-i devletlerine celbi iradesinden ibarettir efendim.

BU FASIL İSTİ'FÂ-YI MEMÛRİYET İLE DERSAADET'E AZİMET VE O YOLDA OLAN MUAMELÂT BEYANINDADIR

[583] **Emirname Suretidir:**

"Cenâb-ı vâhibü'l-atâyâ cümlemiz hakkında hayırlısını ihsan edip her bir umûrlarımızda tevfîkât-ı ilâhiyyesin refik eyleye, amin.

Hazret-i Hallâkü'l-Kerîm, Rezzâk-ı âlemdir. Bu âlem-i fânîde kayd u ıztıraba düşmek ve kendi ihtiyarıyla mihen ü meşakkat çekmek kaidesi, akl-ı selîm olmadığından zât-ı âlîlerinin bizler ile beraber bulunmanızı hayli vakitten beri arzu etmekte olduğumuz cihetle bu kusûr, şeyh efendimiz hazretlerine arz olunmuştur. Zatınız dahi muhlisleri gibi tensip ve arzu buyurur iseniz, isti'fâ-yı me'mûriyyet edip oraca alâkayı kat' ile hareminizi alıp doğruca savb-ı hulûs-verîye azimete himmet buyurmaları, fakat evvel-be-evvel müşarünileyh şeyh efendimiz hazretlerinden istihsâl-i ruhsat ederek ol veçhile icrâ-yı iktizâ-yı hâle bezl-i gayret buyurmaları reftârında ve mücerret istifsâr-ı tab'-ı şerîfleri siyâkında terkîm-i nemîkaya ibtidâr kılındı. Fî 3 Eylül 86 [15 Eylül 1870]"

Ve müşarünileyh hazretlerinin 23 Eylül 86 [5 Ekim 1870] tarihli diğer madde hakkında yazmış oldukları emirnameleri kenarında hatt-ı âlîleriyle "Bu tarafa gelmenizi tekraren ihtar ederim" buyurmuşlar. Bunun üzerine fakir şöyle hafiyyen hey'et-i Ordu-yı Hümâyûn'un ağzını aradım ise de bu bapta hiçbir ferd-i âferin rûy-ı rızâ göstermedikleri cihetle keyfiyet ber-tafsîl Cenâb-ı Gavs-ı A'zam efendimize arz olundu. 7 Şevvâl 87 [29 Aralık 1870] tarihli emirnâme-i cenâb-ı mürşidânelerinde, mahall-i me'mûriyetlerinde meks ü tevkîf kılıp ve elsine-i rüfekâ ve ümerâdan zuhur ederek hizmet-i aliyyelerine müdâvemette oldukları iş'ar buyurulmuş idi. "Hayır olur bi-inâyetillâhi ta'âlâ bir tarafa heves-i beşeriyye olmayıp ancak her işte murat, mevlâsını murâkıb olmak ayn-ı ubûdiyyettir" diye emr ü ferman buyurmuşlardır. Ve işbu emirnâme-i gavsiyyeleri o vakit aşk u muhabbetimizi müzdâd eylediği cihetle tahammül edemeyip teskîn-i harâret için hemen mühr-i sa'âdetlerini fekk edip niyet-i şifâ-yı derûn diyerek yuttum. Emirnâme-i mezkûr elhâletü hâzihi mevcuttur. Hatta mühr-i mürşidâneleri yoktur.

Hazret-i Ulemâ-billâh efendimiz hazretlerinin işbu emr ü fermân-ı devletleri üzerine Devletlû Derviş Paşa hazretlerine bazı mazeret beyanıyla on bin kuruş hazineye borcum olup isti'fa-ı me'mûriyet-i fakîrî evvel bahara taliki arz ve istirham olunmuştur. Lâkin gönlümde eski neşe kalmadığı gibi, koca ve-

liyyü'n-ni'met Derviş Baba da yakamızdan el çekmedi. [584] Derviş gönlünü gönlümüze yükletti de on bin kuruş borcumun tediye ve tesviyesiyle isti'fâ-yı me'mûriyyet etmek üzere Erzurum tüccâr-ı mu'teberânından Haço Efendi'ye poliçe keşide buyurdular ve Haço Efendi bizzat fakiri görüp "Her ne zaman ister iseniz, on bin kuruş mevcuttur" dedi. Ve bunun üzerine o kış boyuna durmayıp yağmur gibi emirnâme-i aliyyelerini yağdırdılar. Nihâyetü'l-emr fevkalâde muztarip olup Hazret-i Mürşid-i A'zam efendimize tafsilen arz u beyan ettim. Cevap olarak şeref-vürûd eden telgrafnâme-i gavsiyyeleri ber-vech-i zîr aynen derc olunmuştur.

Telgrafnâme-i Cenâb-ı Gavs-ı A'zamî Sureti:

"Müşarünileyh hazretleri üç kere dahi bize yazmışlar. Hayr-ı mahz bilip mütevekkilen alallâh azimet buyurula. Kânallâhu lekum, amin. Fî 4 Kânûn-ı evvel sene 86 [22 Aralık 1870] Fehmi."

İşbu telgrafnâme-i âlîyi aldığım anda derhâl fakir ve mahdumum Hüsameddin Efendi isti'fâ-yı me'mûriyyet varakasını yazıp o zaman Müşir Paşa hazretleri mevâkii devre çıkmış idi, Reis Ali Sâib Paşa hazretleri müşir vekili olup takdim ettim. Buyurdular ki "Yazık ruznamçeci efendi, gel benim sözümü dinle, bu işten vaz gel. Cümlemiz seni ziyadesiyle severiz. Bunca vakitten beri hizmet-i devlet-i aliyyeye emek vermişsin. Devlet ü millet sana bunca zamandan beri bu kadar maaş vermiş. Ancak şimdi işe yarayacağınız vakit isti'fâ-yı me'mûriyyet lâyık değildir" buyurdular ise de fakir artık kimsenin sözü kulağıma girmiyor. Israr ettim. Onun üzerine Reis Paşa dedi ki "Böyle istifa olmaz. Bu kâğıdı değiştir, devletten bir daha maaş ve memuriyet talep etmeyeceğine dair sarahaten yaz da getir" dediler. Derhâl o yolda yazdım, takdim ettim. Bir hayli zaman şöyle yüzüme hayran olarak bakıp "Vah ruznamçeci efendi, vah ruznamçeci efendi! Artık sen iyiden kurmuşsun, çare yoktur. Ben sana böyle nizamsız teklifler ettim ki belki bu ihâfeden dolayı bu işi terk edersin. Lâkin fayda vermedi. Haydi eski istidanı getir" dedi. Yine eskisini takdim ettim. Meclise havale buyurdu. Şimdi meclis ilâm etmez. Buna da mâni olan Meclis Miralayı Mehmed Bey. Gayet sûfî bir zattır, fakiri ziyadesiyle sever; [585] şimdi de o razı olmuyor. Kâğıdı bir türlü meclisten alamadım. Mîr-i mûmâileyhi gördüm. Artık bin türlü pend ü nasihat ederler. Âciz kaldım. Bir sabah *Mesnevî-i şerîf*'ten tefeül ettim. Hazret-i Mûsâ aleyhisselâm hakkında olan "Se-nu'îduhâ sîretehe'l-ûlâ"[951] âyet-i kerîmesi zuhur etmekle hemen *Mesnevî-i şerîf*'i alıp doğruca Mehmed Bey'in konağına gittim ve işi hikâye ettim. "İşte Hazret-i Mevlânâ efendimiz de böyle buyurdular" diye *Mesnevî-i şerîf*'i takdim ettim. Mütalaa buyurup "Evet şimdi bir diyeceğim kalmadı, siz yine bizimsiniz, dâ'ire-i askerîye ric'at vardır. Bunda bakalım tecelliyât-ı ilâhî ne yüzden cilve-nümâ olacaktır" diye teslim oldular. O gün meclisten kâğıt ilâm olunup resmen Makâm-ı Seraskerîye yazıldığı gibi.

951 "Biz onu yine ilk durumuna sokacağız." Tâhâ, 20/21.

Reis Paşa tarafından dahi Müşir Paşa hazretlerine keyfiyet tafsilen ve serîan bildirilip bunu Derviş Paşa hazretleri iğfal ediyor. Bu adam ordunun ruhu gibidir, istifası kabul olunmaması için müşiriyetten dahi gayr-ı resmî olarak Makâm-ı Seraskerîye hafiyyen yazılması üzerine bizim istifa varakaları Bâb-ı Seraskerîde minder altı olmuştur. Bundan haberimiz yoktur. Akşam sabah cevap gelir diyerek deynimizin tesviyesi içni Haço Efendi'den bâ-sened doksan adet Osmanlı lirası alıp deynimizi tamamen eda ettim ve harem ile Hüsameddin ve Salih efendileri hemen durdurmayıp bin iki yüz seksen sekiz senesi Cemâziyelevvelinde [18 Temmuz-19 Haziran 1871] Dersaadet'e gönderip fakir de yalnız Çavuşoğlu'nun selâmlığına nakil ettim. Cümle kitaplarımı ve bîlüzûm olan eşyaları fürûht ettim. Yalnız birkaç kat çamaşır ile bir yatak alakoyup kusurlarını çocuklar ile Dersaadet'e gönderdim.

Şimdi derd ü belâ burası ki isti'fâ-yı me'mûriyyet varakası minder altı olmuş ve o zaman Serasker bulunan Hüseyin Avni Paşa ile Derviş Paşa'nın hiç arası yoktur. Bu cihetle Derviş Paşa hazretleri de muztariptir. Fakir de müddet-i medîde Erzurum'da kaldım. Evet kaleme devam ediyorum, lâkin elim işe varmıyor. Bu hâl ile bir zaman sürdü. Badehu Cenâb-ı Hak, feth-i bâb edip Hüseyin Avni Paşa gazab-ı şâhâneye gelip nefyoldu. Yerine Esad Paşa serasker olup bizim Ferik Arif Paşa hazretleri de Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'ye reis olup hemen Derviş Paşa hazretleri Arif Paşa'ya haber gönderip derakap minder altından kâğıdımızın muameleye konularak istifamız kabulüyle serîan Dersaadet'e gönderilmesi hakkında telgrafnâme-i askerî [586] gelmiş. Şimdi tuhafı burası ki elimde muhasebeye dair bir defter vardır, onun ikmali için Muhasebeci Kerâmî Efendi telgrafnameyi çekmecesinde saklarmış. Birkaç gün sonra Derviş Paşa hazretlerinden bir telgrafname aldım: "İstifanız kabul olarak müşiriyete telgrâfnâme-i Seraskerî yazılmıştır. Hemen serîan Dersaadet'e gelesiniz." Telgrafnameyi muhasebeci efendiye gösterdim. "Evet geldi, lâkin şu elinizdeki işi bitirmek için tevkîf etmiş idim. Ne çare kader böyle imiş, ziyadesiyle teessüf ettim" diyerek 17 Receb 88 [1 Ekim 1871] tarihli telgrafnâme-i Seraskerîyi çıkarıp muameleye koyup hemen üç dört gün içinden oradan Erzincan'a müteveccihen hareket ettim.

Seksen sekiz senesi Receb-i şerîfin yirmi ikisi [6 Ekim 1871] idi ki mi'râciyeye yetişmek için sürat ettim ve leyle-i mi'râcda Erzincan'da dergâh-ı şerîfte bulundum. Cenâb-ı Ulemâ-billâh efendimiz birkaç hulefâ ile beraber fakiri istikbal etmek için Erzincan'a dört saat mesafede olan Cimin karyesine teşrif buyurup oradan mahsus kendilerinin cevabını birkaç ihvan ile beraber göndermişler. Cimin karyesine gireceğimiz gün dört saat ileri gelip fakiri alıp huzûr-ı Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimize takdim ettiler. O gece orada kalıp ferdâsı günü beraberce Erzincan'a avdet ile bahçe-i sa'âdetlerinde misafir oldum. Leyle-i berâta kadar orada kaldım. Leyle-i berâttan sonra berâtımızı alıp Dersaadet'e müteveccih oldum. Şöyle ki hareketimizden bir gün evvel Hazret-i Ulemâ-billâh efendimiz ile birlikte türbe-i şerîfe gittik. Hazret-i Pîr Mehmed Vehbî Hayyât kuddise sırruhu'l-azîz efendimizin kadem-i sa'âdetlerinde ikimiz karşı-

be-karşı, diz-be-diz oturup fakir murakabeye vardım. Cenâb-ı Gavs-ı A'zam efendimiz dahi re's-i sa'âdetlerini fakirin başıma vaz' edip yarım saatten ziyadece bu hâl devam etti. Badehu re's-i sa'âdetlerini kaldırıp ne ki emr ü fermanları var ise buyurdular ve bir de şunu emir buyurdular ki "İstiğfâr-ı şerîfe devam olunsun. Çünkü istiğfar, ayn-ı cünüb adamlar nasıl ki hamamda tas ile su döküp pak olur ise lâ-şek ve lâ-şübhe istiğfar işte öyle insanı pak eder" buyurdular. Ve bazı daha şeyler iradesiyle "İşte hîn-i mülâkâta kadar böylece devam buyurun" diye hatm-i kelâm ettiler. [587] Lâkin o zamandan sonra bir daha dünyada yani bu âlemde mülâkat edemedim. Bu da bu asiye bir büyük tebşirdir ki rûz-ı kıyâmette lâ-şek ve lâ-şübhe Hazret-i Ulemâ-billâh efendimiz ile haşr olacağım. Çünkü "hîn-i mülâkâta kadar" buyurmalarından yani ilâ-âhiri'l-ömr bu hâl ile meşgul olunuz demektir.

Türbe-i şerîften çıkıp dergâh-ı şerîfe geldik, oda-ı âlîlerinde oturduk. Buyurdular ki "Allâhu a'lem Şâm-ı şerîf'e gidersiniz. Nasıl Şâm-ı şerîf'e gireceğinizi size tembih edeyim, öylece hareket edin. Beyrut'tan karusa ile Şâm-ı şerîf'e giderseniz. Hemen karusadan indiğiniz gibi misafir olacağınız mahalle gitmeyip oradan doğruca Âlemdâr-ı Resûlullâh Câmi'-i şerîfi'ne gidip akşam namazına kadar orada murakabede bulunup akşam namazını orada eda ettikten sonra doğruca Câmi'-i Emeviyye'ye gidip huzûr-ı Hazret-i Yahyâ aleyhisselâmda yatsı vaktine kadar kezalik murakabede bulunup yatsı namazını edadan sonra size ruhsat vardır misafir olduğunuz haneye gitmeye" buyurdular. Badehu bir varaka emir buyurup o varakaya Şâm-ı şerîf'te bulunan hazerât-ı sâdât-ı kirâm ile hulefâ ve ihvanlarına tebliğ-i selâm için esâmîlerini yazdırdılar. Bundan sonra buyurdular ki "Paşa hazretlerinin mahsus gözlerinden öperim; pek çok selâm, dualar ederim. Bizi ramazan-ı şerîfe İstanbul'a davet etmişler idi. İşte tarafımızdan vekâleten sizi gönderiyorum. Rica ederim. Ahmed Bey oğlumuzu Fransızca okutmasınlar. Eğerçi isterler ise senet vereyim Ahmed Bey oğlumuzun rütbe-i sadâreti ihraz edeceklerine. Böylece tebliğ edersiniz" buyurdular.

Ruhumuz gibi seviştiğimiz bizim Ahmed Efendi biraderimiz de Hazret-i Gavs-ı Efham efendimize rica ve istirham ederler ki Aşçı Dede Efendi'yi İstanbul'a göndermeyelim. Benim tarlalarımdan ne kadar emir buyurursanız vereyim, Erzincan'da kalsınlar." Hazret-i efendimiz buyurdular ki "Dede efendimiz kalacak olurlar ise ona erenler çok şeyler verir. Lâkin şimdiki hâlde kalmasına ruhsat yoktur. Bakalım dede efendimizin memuriyeti nerededir?" buyurdular.

Ferdâsı günü oradan veda ile Trabzon'a geldim. Hemen vapur hazır bulup râkiben ramazân-ı şerîfin ilk günü [13 Kasım 1871] saat on birde iskeleye çıktım. Akşam ezanı okunur iken sofra başına oturdum. Sahih acîb oldu. Hemen ezan okunur iken oda kapısından içeri girdim. Herkesin elinde [588] birer zeytin, ayağa kalkıp kimi boğazıma ve kimi elime sarılıp Ahmed Bey, Hâlid Bey bir kıyamet ile hareme teşrif edip paşa efendimiz hazretlerine müjde verdiler ruznamçeci efendi geldi diye. Artık paşa efendimiz hemen iftardan sonra selâmlığa teşrif edip zaten Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimizin vekili idim, ziyadesiyle hürmet ü riayet buyurup ağlayarak hazret-i efendimizin tekrar-be-tekrar ahvâl-i

sa'âdetlerinden sual ettiler. Fakir de irâde-i Hazret-i Gavs-ı A'zamîyi tamamıyla arz ettim. Cân u gönülden kabul edip ferdâsı günü Fransız hocasına ruhsat verip bir daha Ahmed Bey'i Fransızca okutmadılar. Harem dairesi ittisalindeki ufak daireyi fakire ihsan ettiler.

İşte o ramazan-ı şerîf İstanbul'da bir mükemmel zevk ve huzur ettim. Çünkü iş güç yok, ancak cevâmi'-i şerîfelerde zikir ve ibadet ile meşgul oldum. Pederim ve üvey validem, halam ve akraba ve taallukat Kandilli'de olup ferdâsı günü haremim ve Hüsameddin ve Salih beraber olarak Kandilli'ye gittik. Pederimin duasını aldım ve akraba ve taallukat ile mülâkat olunup yeniden dünyaya gelmiş gibi bir düğün bayram ettik. Oradan avdetle Tevekkül Hamamı ittisalinde olan akrabadan Hacı Ahmed Ağa'nın hanesine gittim. Orada teyzem hanım ile görüştüm. Badehu konağa avdetle istirahat ettim.

O sene-i mübâreke ramazân-ı şerîfinde Trablusgarp valisi olup infisal eden ruhumuz efendimiz devletû Hâlet Paşa hazretleri Dersaadet'e teşrif buyurdular. Veliyyü'n-ni'âm paşa efendimiz hazretleri istikbaline fakiri araba-i mahsûs ile gönderdi. İskeleden bir kayığa binip vapura gittim. Henüz vapura çıkmaya kimseye ruhsat olmadığından müşarünileyh hazretlerinin istikbaline giden zevât-ı kirâm vapurun etrafında kayıklar ile dolaşırlardı. Müşarünileyh hazretleri dahi vapurdan onlara iltifat buyururlardı. Fakat muttasıl gözleri fakirde kaldı. Fakir de kendimi arz etmeyip müşarünileyh hazretlerine âşıkane müteveccih oldukça, onların efkârları ziyadelenmekte ve gözlerini fakirden ayırmamakta. Bu hâl ile vapura çıktım. Herkes kamarada gidip görüştüler. Fakir de gidip eteklerinip öptüm. Elimden tutup yüzüme sıkıca bakmasıyla beraber "Vay vay azizim, canım Ruznamçeci Baba, [589] efendimiz, canım efendim, zatınızı hiç buralarda memûl etmediğimden demincek kayıkta duruyorsunuz, kendi kendime diyordum ki fesubhânallâh nasıl insan insana benzer, şu zat bizim ruznamçeci efendi âşıkımıza benzer diyordum" buyurdular. Fakir de "Evet efendim, kulunuz da efendimizin tanıyamadığınızı anladım" dedim. Ne sebebe mebni İstanbul'a geldiğimi sual buyurdular. Fakir de şöyle muhtasarca arz ettim. Gönüllerine hoş gelmedi. Sonra Hazret-i Ulemâ-billâh efendimizin rey ü iradeleri munzam olduğunu arz ettim. O zaman buyurdular ki "Şimdi gönlüm oldu. Zira ki zatınızın bunca vakittir dâ'ire-i askeriyye hizmeti sebkat edip şimdi istifa ile bütün bütün çıkmak kâr-ı akl değildir. Ancak Hazret-i Mürşid-i A'zam efendimizin rey ü iradeleriyle olduğu için bunun elbette bir ledünniyâtı vardır. O da bizce meçhuldur" buyurdular. Oradan kendileri doğruca Eyyûb-i Ensârî radıyallâhu anhu efendimizin ziyaretlerine gidip fakir, arabayı oraya terk ile konağına avdet ettim. Ferdâsı günü veliyyü'n-ni'am paşa efendimiz hazretleriyle mülâkat buyurup muhabbetler olunmuş.

Müşarünileyh Hâlet Paşa hazretlerinin bu fakire olan hüsn-i zan ve teveccühât-ı seniyyeleri veliyyü'n-ni'am paşa efendimiz hazretlerinden ziyade idi. Hatta civarımızda sudûrdan bir derviş-mizâc zât-ı âlî olup müşarünileyhimâ hazerâtıyla sair vüzerâ-yı ızâmdan birkaç zatları bir akşam iftara davet etmiş idi. Fakir, konakta idim. Müşarünileyh Hâlet Paşa hazretleri bizim paşa efendimiz

hazretlerine buyurmuşlar ki "Ruznamçeci efendi bendenizi niçin getirmediniz? Onlar bizim misafirimiz ve Hazret-i Mürşid-i Ekrem efendimizin vekilleri demektir" buyurmasıyla hane sahibi: "Aman efendim o zat kimdir?" demişler. Sonra Hâlet Paşa hazretleri ziyadesiyle medh ü senamızda bulunmakla derhâl uşaklar koşup ezana yakın fakiri celp ettiler. Koca Âşık-ı Hazret-i Fehmi! Hâlet Paşa hazretleri hemen yerinden kıyam etmekle bi'z-zarûre cümle zevât-ı kirâm hazerâtı kıyam ettiler. Fakirin oda başıma dönüp hemen kapı yanındaki sandalyeye oturdum. İlerisini pek çok ibrâm ettiler. Ne mümkün, ne kadar muhaldir! Sonra Hâlet Paşa hazretleri buyurdular ki "Baba efendinin meşrepleri böyledir. Orada istirahat buyururlar." Sonra sofraya gittik. Hâlet Paşa hazretleri yanına aldılar ve bir tarafıma [590] dahi veliyyü'n-ni'am Derviş Paşa hazretleri tesadüf etti. Artık nasıl iftar ettiğimi bilemem. İki arslan arasında kalmış kedi gibi fevkalâde muztarip oldum. Ba'de't-ta'âm muhabbetler olunup teravih namazı eda olunarak konağa avdet ettim.

Müşarünileyh Hâlet Paşa hazretleri ba'de'l-îd Sivas valisi olup Sivas'a azimet buyurdular. Mahdûm-ı fakîrî Hüsameddin Efendi, Hassa Ordu-yı Hümâyûn Jurnal Kalemi'ne mülâzım tayin olunup yüz kuruş maaşla Bâb-ı Seraskerîye devam etti. Ve badehu bayramdan sonra müşarünileyh Derviş Paşa hazretleri iradeleri üzerine konağın daire müdebbiri gibi olup bir ay kadar kâffe-i masârifâta nezaret ettim. Muahharen Şâm-ı şerîf'te Bikâ' el-azîz'de olan çiftlikâtlarının teftiş ve muhasebesine memur buyurup tebaalarından Mehmed Ağa bin kuruş maaş ile çiftlik nazırı edip çerağ buyurmuşlar idi. Hayli müddet mumaileyh nezaret ederdi. Onun muhasebesini rüyet etmek ve bazı araziye müdahale eden Nablusîzade Abdullah Efendi ile olan münazaaya müdafaa etmek üzere fakiri Şâm-ı şerîf'e göndermeye karar verip o bapta bir talimat dahi yedime verilip orada bulunduğum müddet yedi yüz elli kuruş çiftlik sandığından maaş tahsis ettiler. Dersaadet'te bulunan pederime dahi iki yüz elli kuruş maaş vereceklerinden ma'âş-ı âcizî bin kuruş demek olduğu ve harem ile çocuklar konakta ikame edeceğinden yalnızca fakirin azimetime irade buyurdular. Masârif-i râhiyemi ita ile bin iki yüz seksen sekiz senesi Zilka'de'nin on ikinci [23 Ocak 1872] günü vapura râkiben Şâm-ı şerîf'e azimet olundu.

BU FASIL ŞÂM-I ŞERÎF'E GELDİĞİM VE ORADAKİ AHVALİM BEYANINDADIR

Beyrut'a çıktım. Hemen o gece arabayla doğruca Uştûre'ye geldim. Alessabah oradan bir hayvana râkiben çiftliğin merkezi olan Istabl karyesine geldim. Mehmed Ağa, Şâm-ı şerîf'te olmakla ferdâsı günü geldi, mülâkât ettik. İki üç gün şöyle bir resmi çiftliğin bazı defterlerine ve ambarlarına bakıp [591] Suriye valisi bulunan Subhi Paşa hazretlerine olan ve daha bazı zevât-ı kirâm hazerâtına olan muharrerâtı verip vilâyetçe olan çiftliğin işlerini bakmak için mumaileyh Mehmed Ağa ile oradan hayvanlara râkiben Şâm-ı şerîf'e azimet olundu. İşte Cenâb-ı Gavs-ı A'zam efendimizin nutk-ı sa'âdetleri zuhur etti. Çiftlikten hayvana râkib olduğum dakikadan Şâm-ı şerîf'e gelinceye kadar huzûr-ı tâm ile zikrullâh ve râbıta-ı şerîfe ile meşgul oldum. Yani esnâ-yı râhta pek az kelâm ettim, daima [zikr ile] meşgul idim. Şâm-ı şerîf'e bir saat mesafe kalarak bahçeler içinde artık aşk u muhabbetimiz bir başka hâl kesb etti. Zira ki

Cennet kokusu gelmeye başladı meşâma
Yaklaştı gibi kâfilemiz menzil-i Şâm'a

[**İstitrâd:** Hazret-i Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî kuddise sırruhu'l-azîz efendimiz, *Mesnevî-i şerîf*'lerinin 325. sayfasında buyururlar [Rusûhî, c.3, s. 325:

Gam çu bînî der-kenâreş keş be-ışk
Ez-ser-i Rebve nazar kun der-Dımışk (3: 3753)

Yani "Çün kim gamı göresin, kenarına çek aşkla; bilmezliğinden onu dûn ve hakir addeyleme ve nefret kılma. Onun hakikatini bilmek ve faziletine agâh olmak eğer istersen, urefâ ve ukalâ mertebesinden ona nazar eyle, tâ mertebesine ârif ve faziletine vâkıf olasın. Nitekim meşhur meseldir, bir kimse Şam'a dahil olsa ve onu nazarında hakir bulsa, ona derler: "Ey filân, Dımışk-râ ez-ser-i Rebve nazar kun tâ bidânî" Badehu bu darbımesel oldu şol kârdan ki bir kimse onun hakikatine ârif olmayıp ona kendi mertebesinden nazar kılıp hor ve hakir addeyleye ve o, nefsinde azim ve şerif ola, böyle mahalde "Ey filân, Dımışk-râ ez-ser-i Rebve nazar kun tâ bidânî" derler ve bunu mertebe-i âlîden o şeye nazar eyle, tâ hakikatine ârif olasın demekten kinaye ederler. Rebve, Şâm-ı şerîf'e karîb bir dağın ismidir ki onun üzerinden Şâm-ı şerîf ziyade latif görünür.]

Fakir dahi oradan Şam'a nazar eyledim. Şöyle gördüm ki bir deveyi yeşillik ortasına boylu boyunca yatırır isen nasıl olur, işte tam o resimdedir. Devenin boynu, Mısır kapısına doğru uzanmış yani Kadem-i şerîf denilen mahalle doğru. Çünkü sallallâhu aleyhi ve sellem efendimizin kadem-i sa'âdetleri bastığı taş

oradadır. Onu takbîl etmek için boynunu [592] oraya uzatmıştır. Gövdesi de nefs-i Şâm'dır. Ayaklarını da Hıristiyan, Yahudi mahallesine doğru uzatmıştır. Daima tagavvut edip kuyruğuyla o mahalleri necaset edip pisler, bulaştırır. Hörgücü, Kanavât denilen mahalledir ki oradadır hâne-i sa'âdet-i Mevlânâ Ziyâeddin Hâlid kuddise sırruhu'l-azîz. Dikkat olunur ise, bu remz ü işaretin yolunda ve be-câdır. Hitâm şud.

Hazret-i Ulemâ-billâh efendimizin emr ü fermanları üzere hayvandan inip yanıma bir adam alıp doğruca sancakdâr-ı Resûlullâh olan zât-ı âlî-kadrin Câmi'-i şerîfine geldim. Saat on bir idi. Akşam namazına kadar orada meşgul oldum. Namazı eda ettikten sonra o adam ile doğruca Câmi'-i Emeviyye'ye gittim. Huzûr-ı Hazret-i Yahyâ aleyhisselâmda kezalik yatsı namazına kadar meşgul oldum. Namazı edadan sonra oradan o adam ile misafir olduğumuz zatın hanesine gittim.

Alessabah o vakit Beşinci Ordu-yı Hümâyûn Muhasebecisi bulunan Muhtar Efendi, zaten ruznamçe kaleminde Dersaadet Ordu-yı Hümâyûn mümeyyizi olup fakirin pederim gibi veliyyü'n-ni'am mümeyyizim idi. Be-hakk-ı Huda o zatın sayesinde tefeyyüz ettim. Evlâtlarından ileri sever ve pek çok muhabbeti var idi. Artık efendi-i mûmâileyhin evvel-be-evvel ziyaretine gitmek ayn-ı farz olmakla dâ'ire-i askeriyyeye gittim. Odasına girdim. Kendisi mecliste idi. Sonra teşrif buyurdular. Kıyam ettim. Şöyle bir iki dakika kadar hayran yüzüme bakıp badehu "Vay İbrahim Efendi evlâdım, vay canım nereden çıktın? Nasıl habersizce geldin?" diye boynuma sarılıp iki gözlerimden öptü. Âdeta kendisine kemâl-i sürûrundan bir başka hâl geldi. Çünkü yirmi seneyi mütecaviz idi, birbirimizle mülâkat olunmadı. Fakiri elhâletü hâzihi Dördüncü Ordu-yı Hümâyûn ruznamçecisi bilirlerdi. Keyfiyyet-i mâcerâyı arz ettim. Ziyadesiyle memnun oldular. Derakap uşağı çağırıp eşyalarımızı hâne-i âlîlerine nakil etmek emrini verdiler. Rica ettim ki "Müsaade buyurun handa bir oda icar ederim, kendi kendime zikr ü fikrimle meşgul olayım." Buyurdular ki "Hâne-i fakîri de tekkedir, zaten bilirsiniz. Zatınıza mahsus bir oda vereyim. İster iseniz kimse yanınıza girmesin, çünkü şimde zatınızın buraya [593] teşriflerinizi harem-i âcizî duyacaktır. Bilirsiniz ki sizin validenizden ileri size muhabbetleri vardır, onun için onlar dahi razı olmazlar" deyip artık çarnaçar gitmeye karar verdim. Çünkü mumaileyh Muhtar Efendi dahi tarîk-i aliyye-i Kâdiriyeden idi. Meşhur Üsküdar'da Nuhkuyusu'nda pederlerinin tekkesi vardır. Pederinin irtihâl-i dâr-ı bekâ etmesiyle meşîhat, mumaileyhe nakil edip yerine vekil nasb etmiş idi. İşte Muhtar Efendi hazretlerinin konağına nakil ettim. Zaten eşyamız yoktur; ancak bir hurcum ve bir de uşağım vardır.

Mumaileyh Muhtar Efendi'nin iki evlâdı var idi. Biri Tevfik Bey, diğeri Rahmi Bey. Fakir bunları dörder beşer yaşında bırakmıştım. Şimdi gördüm ki her birisi yüzbaşı olmuştur. Maşallah arslan gibi çocuklardır. Onlar da fakire pek çok riayet ve hürmet ederlerdi. O vakit Beşinci Ordu-yı Mümâyûn Müşiri Büyük İzzet PaşaBeşinci Ordu-yı Mümâyûn Müşiri) hazretleri idi. Muhtar Efendi vasıtasıyla görüştüm. Müşarünileyh hazretleri musallî ve muttaki bir

zât-ı âlî-kadr idi. Fakiri ziyadesiyle sevdiler. Fevkalâde muhabbetler ederdim. Erkân-ı Harbiyye Reisi Küçük İzzet Paşa hazretleri ise fakir gibi kalendermeşreb gayet ehl-i muhabbet ü kerem olup fakiri ziyadesiyle sevdi. Sair ümera ve zabitan ise buna kıyas. Hele aklâm-ı harbiyye efendileri artık bunlar ile bir vücut oldum. Çünkü her gün muhasebeci efendinin odasına gelirdim, efendilerin düşen işlerine himmet ederdim. Binaenaleyh artık muhasebeci güya fakir oldum. Her ne ki işleri olur ise, fakire müracaatla matlûpları hâsıl olurdu.

O zaman gerek ümera ve zabitan ve gerek efendiler birbirlerine olan muhabbet ve meveddetleri muktezasınca takım takım manga manga olup her gece birleşirler, âdeta düğün gibi çalgılar, muhabbetler fevkalâde idi. Muhasebeci efendi dahi daima her gece paşalar ve efendiler ile birlikte olmasıyla zarurî fakiri dahi beraberce götürürler idi. Şayet bir gece gitmeyecek olsam, oldukları yerden mahsus çifte çavuşlar gelip zor ile götürürler idi. Ekseriya Müşir Paşa hazretleri teşrif ederler idi ve bazı mirliva paşalar ziyafetlerine dahi Müşir Paşa hazretleriyle birlikte gider idim. Sahîhen müşîr-i müşârünileyh hazretlerinin muttasıf ve mutahallik oldukları ahlâkları pesendîde olunur ahlâk-ı hamîdeden idi. İşte bunların böyle meclis-i muhabbetlerinden dahi ayağımı kesmediğim ve ehl-i zâhir ile zâhir ve ehl-i bâtın ile bâtın olduğum cihetle fakirin ismi, "Zü'l-cenâheyn Sultân [594] Baba Efendi" tesmiye etmişler idi. Yani zâhir ü bâtını bir yere cem' eden baba efendi derler idi. "Merece'l-bahreyni yeltekiyâni .Beynehumâ berzahun lâ yebgiyâni . Fe-bi-eyyi âlâi rabbikumâ tukezzibâni . Yahrucu minhume'l-lu'lu'u ve'l-mercânu"[952] âyet-i kerîmesi muktezası üzere. Gerçi bu âyet-i şerîfin ma'nâ-yı işâreti mürşit ile müridin aralarında olan tecellî-i feyz bahirleri olup bundan lü'lü', mercan olan ve sermâye-i ezel ü ebed bulunan aşk u muhabbetin zuhuruna işaret olduğu gibi daha böyle nice nice işârât-ı bî-nihâyet vardır.

Evet azizim, hakîkat-bîn olur isen öyledir. Bu meydân-ı muhabbette ikilik yoktur. İkilik görenler ancak gözlerinin şaşılığından görürler. Çünkü a'ver adam biri iki görür. Zâhir ü bâtın birdir. "Huve'z-zâhiru huve'l-bâtinu"[953] makamına vâsıl olanlar ki ona makâm-ı cem'ü'l-cem' derler, o vakit şaşılık gider, basar-ı hakîkat küşade olur. Görürsün ki bu görünen mevcudat birmiş.

Çünkü bî-rengân esîr-i renk olur
Mûsi'nin Fir'avn'la kârı cenk olur

Çün yine bî-renk olup gitse tezâd
Mûsi Fir'avn'ıla eyler ittihâd

***

952 "İki denizi salıverdi, birbirine kavuşuyorlar. Aralarında bir engel vardır, birbirine geçip karışmıyorlar. Şimdi Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? İkisinden de inci ve mercan çıkar." Rahmân, 55/19-22.

953 "O, zahirdir; O, batındır."

Her ol nakşı ki varlık tahtası üzre hüveydâdır
Hemân o sûret-i nakkâştır kim nakş-ârâdır

Çün deryâ-yı kadîm eyler demâdem mevc-i nev peydâ
Mecâzen mevcdir ammâ hakîkat ayn-ı deryâdır

***

Kullu mâ fi'l-kevni vehmun ve hayâlun
Ev ukûsun fî merâyâ ev zilâlu[954]

***

Vâdi-i hayrette kaldı zâhid-i zâhir-perest
Onun için halk ile etmektedir ceng ü cidâl

***

Her neye kim baktın ise onda sen Allah'ı gör
Her nereye azm kılsan semme vechullâhı gör

Bu ikilik perdesinden geç hicâbı ref' kıl
Gel bu birlik revzeninden bak bu sırrullâhı gör

Münkir-i rü'yet değilsen, sûret-i Hak görmeye
Baktığınca her nazarda ayn-ı zâtullâhı gör

***

Zihî zâtın nihân ol nihândan mâsivâ peydâ
Bihâr-ı sun'una emvâc peydâ ka'r nâ peydâ

Sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz buyurmuşlardır: "Men re'ânî fe-kad re'a'l-hakka."[955] Ebu Bekir radıyallâhu anhu efendimiz buyurmuşlardır: "Mâ re'aytu şey'en illâ ve re'eytullâhe fîhi."[956] Ömer radıyallâhu anhu efendimiz buyurmuşlardır: "Re'aytu rabbî bi-kalbî."[957] Ali radıyallâhu anhu efendimiz buyurmuşlardır: "Ve mâ re'aytu şey'en illâ ve re'aytullâhe [595] kablehu ve ba'dehu."[958]

Nâr-ı gam nûr-ı sefâ hep bir çerâgın pertevi
Çeşm-i irfân ile baksan arada bîgâne yok

***

954 "Kâinatta ne varsa, vehimdir, hayaldir " Ya da yansımadır aynalarda veya gölgedir"
955 "Kim beni görür ise, gerçek(ten görmüş) görmüş olur." *Muslim*, c. 4, s. 1776, no: 2267; *Keşfu'l-hafâ*, c. 2, s. 250, no: 2482, "Men reânî fi'l-menâmi fe-kad re'a'l-hakke."
956 "Hiçbir şey görmedim ki onda Allah'ı görmüş olmayayım."
957 "Rabbimi kalbimle gördüm."
958 "Hiçbir şey görmedim ki ondan önce ve sonra Allah'ı görmüş olmayayım."

Subhâne men hafiye li-şiddeti zuhûrihi[959]

***

Zülf ü rûyun oldu cânâ küfr ü îmândan garaz
İsm-i hâdiyle mudildir ins ü şeytândan garaz

Her ne nakşı kim gönül görse hemândem meyl eder
Seni seyr etmektir ancak bunca elvândan garaz

Hem cemâl ile celâlin mazharı subh u mesâ
Rahmetin bir katresidir bahr-i ummândan garaz

Hecr ü vaslın fark eder mi âşık-ı bîçâreler
Kahr u lutfun oldu çün cennetle nîrândan garaz

Ey Sezâî gel hakîkatle nazar kıl âdeme
Sûret-i Rahmânı görmek oldu insândan garaz

Hadîs-i kudsîde varit olmuştur: "Yâ insânu i'rif nefseke hattâ ta'rife rabbeke."[960] Kezalik diğer hadîs-i kudsîde "el-İnsânu sirrî ve ene sirruhu."[961] Diğer hadîs-i şerîf: "Men arefe nefsehu fe-kad arefe rabbehu."[962]

"Men aref" dersin alıp tahsîl-i irfân ede gör
Ârif-i nefs ol budur pes ilm ü irfândan garaz

Ömrünü beyhûde zâyi' etme kîl ü kâl ile
Zât-ı Hakk'a ma'rifettir dîn ü îmândan garaz

Mâl ü câh u mansıb-ı dünyâya magrûr olma kim
Âşinâ-yı Hak ol ey dil budur insândan garaz

Elde fırsat var iken cehd eyleyip cânânı bul
Vuslat-ı cânândır ancak hilkat-ı cânândan garaz

***

Dîde-i Hak-bîn ile bak gör ki her bir zerre hâk
Rûy-ı Bârî gösterir mir'ât-ı İskender gibi

İmdi makâm-ı cem'ü'l-cem dedikleri ve bu görünen mevcudat bir olduğu beyan ve izahı için burada bir nebzecik bahr-i hakîkate doğru sefîne-i aşkımızı

959 "Zuhurunun şiddetinden dolayı gizlenen ne yücedir."
960 "Ey insan, rabbini tanımak için kendini tanı."
961 "İnsan benim sırrım, ben de onun sırrıyım."
962 "Kendini bilen, rabbini bilir." *Keşfu'l-hafâ*, c. 2, s. 262, no: 2532. İbn Teymiyye mevzu olduğunu, en-Nevevî de sabit olmadığını söylemiş.

sürelim ve bu bahr-i gayr-ı mütenâhîden bir fincan su getirip gâfilânın yüzlerine serpelim. Hatta bir derece nevm-i gafletten uyanıp hadîka-i hakîkati görüp kabiliyetleri derece gönüllerine ma'nâ-yı şevk-ı neşât dolsun. Bu manayı bir temsil ve tecessüm tarikiyle sana arz eder isem, daha alâ ve ra'nâ malûmun olur azizim, sultanım. Can kulağını aç!

Temsil ve Tecessüm:

Orta oyununa çıkan oyuncular veyahut Şam'da oynayan komedya veyahut İstanbul'da olan [596] tiyatro; bu oyuncular esnâ-yı oyunda her türlü elbise ile türlü türlü kıyafete girip envâ'-ı teşhîs icra ederler. Yani bir oyunda paşa elbisesile çıkıp paşa zannedersin, diğer oyunda derviş kıyafetine girer, derviş zannedersin, diğerinde fukara elbisesiyle çıkıp fukara zannedersin. Hâlbuki bu elbiselere giren bir adamdır ve hem de meselâ oyuncu başı Mehmed Ağa'dır. Sen onu bilmediğinden hangi elbise ile hangi şahıs taklidine çıksa, çıktığı şahsı tanırsın. Yani paşa elbisesinde ise paşa dersin, derviş elbisesinde ise derviş dersin. Lâkin Mehmed Ağa'yı iyi bilenler böyle senin gibi değildir. Mehmed Ağa hangi elbiseyi giyse ve hangi taklide çıksa, o adam bilir ki bu oyuncubaşı Mehmed Ağa'dır; zâhir elbisesine nazar etmez azizim.

Temsîl-i Dîger:

Bir memleket valisi zaptiye veyahut diğer derviş elbisesiyle tebdil olup çarşılarda gezse, Vali Paşa'yı iyi tanıyanlar bilirler ki bu Vali Paşa'dır; lâkin tanımayanlar, hangi elbise ile meselâ derviş elbisesinde ise derviş nazarıyla bakarlar, zaptiye elbisesinde ise kezalik o nazarla bakarlar. Ancak şu kadar var ki Vali Paşa'yı iyi bilenler öyle zaptiye veya derviş elbisesiyle tebdil olduğunu gördüklerinde, muamelerinin vali muamelesi etmeyip hangi elbisede ise o elbiseye lâzım gelen muamelede bulunurlar. Şayet vali mualemesi ederler ise o vakit müstahakk-ı itâb olurlar.

İşte mevlânâ azizim, bu kadarcık hikâyeden pek çok şeyler sana arz ettim ve iki satır ibareden milyon maânî izhar ettim. Artık derece-i aşk u muhabbetin kadar zevk ve huzur bulasın vesselâm sultanım.

İHVANA VASİYETNAMEDİR

Ey azizim, burada sana bir vasiyetim vardır. Bu elbise-i insâniyyeyi giymiş ne kadar adam görür isen, çünkü bu bir elbise-i fâhiredir ki diğer elbiselere fersah fersah tefevvuku vardır, yani senin gibi eli ayağı, [597] gözü kulağı olan adamlar diğer hayvan elbisesi giyen hayvânâttan milyon milyon derece âlîdir. Lâkin bu elbise, bu insanların lâbis oldukları elbiseleri ki sako, pantolon, cübbe, biniş olmayıp şekl-i hey'et-i insân olan elbise-i âlî ve iftihar olunur elbisedir ki hatta bu elbise-i fâhire ile sevgili bir tanesi Habîb-i Ekrem'ini sallallâhu aleyhi ve sellem efendimizi bu meydân-ı aşk u muhabbete o elbise ile getirdi. Yani şekl-i melek ve şekl-i diğerde getirmedi: "Le-kad câ'ekum resûlun min enfusikum"[963] Lâkin sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz bizim gibi insandır, yani beşerdir, lâkin lâ-ke'l-beşeri. Zira malûmdur ki yakut, mercan, zümrüt; mücevher bunlarda taştır, ammâ öyle adi sokak taşı değildir. İşte sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz de bunun gibidir: beşerun lâ-ke'l-beşeri.

İşte bu elbisede olan adamlar, Cenâb-ı Hakk'ın bineğidir. Zira ki Cenâb-ı Hak buyurmuş ki "Cümle mahlûkatı insanların bineği halk ettim." İnsanlar da benim bineğimdir demek olur ki mümin, kâfir, müşrik ne kadar bu elbisede adam var ise Cenâb-ı kibriyânın bineği oldu. Bu binek tabirinin tafsiline girişir isek, iş uzar. Burası ehlinin malûmudur. Şimdi sen nasıl âşıksın ve nasıl Cenâb-ı Hakk'a ubudiyet edersin ki efendini seversin. Lâkin bineği olan hayvanâtı sevmezsin, bu olur mu? Bir adam sevdiğinin değil bineği olan hayvanı, kapısının önündeki köpeğini dahi bağrına basar ki bu benim cananımın kapısını bekler köpektir diye.

Ey âşık-ı sâdık işte bu elbise-i insânı giyenler yakalarını ele vermişlerdir. Yani bunlar için kaybolmak ve zayi olmak asla ihtimali yoktur. Bu neş'e-i ûlâda ve neş'e-i sânîde ism-i Hay ile hay ve ism-i Bâkî ile bakilerdir vesselâm. Ancak bunlar iki fırkadır. Birisi mazhar-ı ism-i Cemâl ve diğeri mazhar-ı ism-i Celâl'dir ve cümlesi Cenâb-ı Hakk'ın zıllıdır bi't-tamâm.

İşte böyle ümera ve zabitan ve memurin ile zevk u sefalarda idim. Bunların cümlesi de sâye-i veliyyü'n-ni'am-ı Gavs-ı A'zamîde idi. Vilâyetçe olan işlerime bakıp oradan dâ'ire-i askerîye gelip güya ki fakiri muhasebeci efendiye muavin göndermişler gibi işlerine muavenet ederdim. Meşhur meseldir "Horoz ölmüş, [598] gözü çöplükte kalmış" derler. Onun gibi bu fakirin de gözüm dâ'ire-i askeriyyede açıldığından onun için başka yerlerde hayvanımı istediğim gibi oynatamıyorum. Eğerçi ki hatırlara gelir ise ki böyle ehl-i hevâ ile düşüp kalkan adamlar ve onların işret meclislerinde bulunan nasıl onlarla ittifak eder? Evet

963 "Andolsun, içinizden size öyle bir Elçi geldi ki..." Tevbe, 9/128.

olur, zira onlar hevâ-yı nefste ve fakir de hevâ-yı aşkta. Onlar ayş u işret-i zâhirde; fakir de ayş u işret-i bâtında. İkisi bir şeydir mestanelikte. Ancak fakirin mestaneliğim onları milyon milyon geçmiş idi, çünkü onlar vasıtasıyla âlem-i mestâneliğe gelirler; fakir, bilâ-vâsıta âlem-i mestâneliğe giderim. Bu cihetle, bu yüzden fakire âdeta alâka eder gibi âşık olurlardı ve cümlesi başıma dolanıp "Koca sultan baba efendimiz" derler idi. Bu dediklerinden fakire bir şey ait olmayıp yine kendilerine raci olup bu kelâmlarından pür-neşe olurlardı. Çünkü fakir ne yüzsüz ve ne asi olduğumu iyi bilirim. Öyle sultanlık, baba efendilik kelâmlarına mağrûr olmaz idim.

Rif'at ister isen eğer mihr-i cihân-ârâ gibi
Sür yüzün her gün yere eyle tenezzül mâ gibi

Çiftlikte o sene mahsulünden haylice hınta olup mahallinde fürûhtu mümkün olamayacağından develer ile Şam'a nakil ettirip Peykeci Mahmud Ağa marifetiyle fürûht ettim. Esmânını bank vasıtasıyla Dersaadet'e gönderdim. İşbu zâhirenin fürûhtu ve hükümetçe olan işlerimizin tesviyesi için o kış boyuna Şâm-ı şerîf'te kaldım. Çiftlik nazırı Mehmed Ağa'nın muhasebesini rüyet ettim. Haylice açığı çıktı. Müşarünileyh Derviş Paşa hazretlerine malûmat verdim. Ve Nablusîzade Abdullah Efendi ile olan arazi davasından dolayı birkaç defa meclis-i vilâyette müdafaa olunduysa da bir hak kazanılamadı. Çünkü mumaileyh Abdullah Efendi gibi dünya yüzünde avukat yoktur. Fetvalar, kitaplar yanında; meseleyi kendi kendisine halletmeye muktedir. Fakir gibi miskin, biçare onunla nasıl müdafaa eder ve zaten "Mumaileyhin arazisini kendisine teslim edin" diye emirnâme-i sâmî vardır. Binaenaleyh Subhi Paşa hazretleri zamanında, ne bizi ve ne de Derviş Paşa hazretlerinin yazdığı muharrerâta kimse kulak vermeyerek arazisini hükûmet-i mahalliye marifetiyle kendisine teslim ettiler. [599] Keyfiyeti müşarünileyh paşa hazretlerine yazdım. Bundan nev'a-mâ münfail olduysa da ne çare! Hak yerini buldu. Bu da zamân-ı fakîrîde olduğuna manevî teşekkür ettim, zira Nablusî Abdulganî kuddise sırruhu'l-azîz hazretlerinin evlâtlarındandır. Muahharen pek çok vekiller tayin olunup haylice akçeler sarf olunarak mumaileyh Abdullah Efendi ile on beş seneden beri müdafaa olunmakta ise de bir şey müfit olamadı, zira ki erenlerin verdiğini kimse geriye alamaz.

Müşarünileyh hazretlerinden aldığım emirnamesinde Mehmed Ağa'nın bu hâl ile çiftlikte kalması caiz olamayacağından devir ve teslim kaidesinin icrasıyla fakirin onun yerine bin kuruş maaşla çiftlik nazırı nasb ve tayin olduğumuzu mübeşşir iradeleri alındığı anda anladım ki müşarünileyh hazretlerinin efkârı, fakiri çiftlik nazırı etmek için isti'fâ-yı me'mûriyyet ettirmiş. Lâkin bu zâhirîsi, bakalım manevîsi nedir diye sükût ettim ve keyfiyeti Mehmed Ağa'ya söylemeyip kemâ fi's-sâbık çiftlikte istihdam ettim.

Evvel bahar oldu, haremin gönderilmesi için müşarünileyh hazretlerine yazdım. Harem ile mahdumum Salih Efendi'yi gönderdiler. Yalnız büyük oğlum Hüsameddin Efendi konakta kalıp memuriyetine devam etti. Suriye Vilâyeti

Mektupçusu Şakir Bey'in haremleriyle beraber Beyrut'a çıkıp keşide olunan telgraf üzerine Beyrut'a gittim, alıp Şam'a geldim. Doğruca Muhasebeci Muhtar Efendi'nin hanesine geldim. Bir ay daha orada misafir olup oradan vakt-i hasâd karîb olduğundan haremim ile beraber çiftliğe gittim. İstabl karyesinde mahsus bir daire olup orada ikamet ettim ve işe bed' ü mübâşeret olundu.

Çiftliğin a'şârı müzayedede idi. O zaman Baalbek Kaymakamı bulunun Suriye valisi Subhi Paşa hazretlerinin mahdumu Ayetullah Bey ile ve Mal Müdürü Şemsi Efendi ile ziyade muhabbet ettiğimiz cihetle a'şârın fakire ihalesini efkâr ettiler. Fakir ise şimdiye kadar böyle mültezimlik yolunda bulunmadığımdan kabul etmedim ise de maaşımın azlığı cihetle güya fakire bir efendilik etmek için ve bunda ziyade ticaret vardır diyerek yetmiş beş bin kuruşa zor ile aldırdılar. Artık fakir ve Mehmed Ağa ve subaşılar var kuvveti pazıya vererek leyl ü nehâr durmayıp oturmayıp zâhireyi der-enbâr ettim. Ama fakir bilirim ne zahmet ü meşakkat çektiğimi. Zira şimdiye kadar kalemde minder üzerinde oturup zikir ve fikrim ile kemâl-i istirâhatla [600] iş görüp yaşayan adam böyle birden bire tûfân-ı Nuh gibi bir bahr-i amîka düşer ise, hâli nasıl olur? Ve zaten kimseyi incitmek ve tekdir etmek meşrebimin hilâfı olup hâlbuki çiftlikte olan fellâhlar fevkalâde yüzsüz ve hırsız adamlardır, bunlar ile uğraşmak asla kârım değildir. O günden itibaren çiftlikten istifayı niyet ettim. Lâkin çare ki bir iş ki başa geldi, nihayetini bulmak lâzımdır. A'şâr zâhiresinin cem' ve der-enbâr edilmesinde müşkilât olduğundan hem çiftliğin kitabetini ifa etmek ve hem de a'şâr zâhiresinin defterini tutmak ve muavenet etmek için beş yüz kuruş maaş ile Hıristiyandan Yusuf Efendi namıyla bir kâtib tayin ettim. a'şâr ziyan etmesin diye.

Zahirenin toplanmasında galiba biraz tecavüzlük oldu ki bir gece âlem-i ma'nâda gördüm ki elimde bir kadeh içinde arak dolup taşıyor. Bundan anlaşıldı ki iş yanlış gidiyor. Evet fakire bunun lüzumu yok idi, zira ki haramdır. Lâkin ne çare mukadderât-ı ilâhiyye böyle imiş. İşte bu işler tamam olduktan sonra Şâm-ı şerîf'e avdet olunacağından, zira ramazân-ı şerîf takarrüp etti ve hem de çiftlikte durmak efkârım değildir.

Bu sırada Mehmed Ağa'nın serîan Dersaadet'e gönderilmesi yine müşarünileyh hazretlerinden te'kîden irade buyurulması üzerine Mehmed Ağa'yı Dersaadet'e izam ettim ve bunun yerine beş yüz kuruş maaş ile Mustafa Efendi namında birisini de çiftliği nazır nasb ettim ve bunların maaşlarını çiftlik sandığından tesviye olunmak üzere keyfiyeti tafsilen müşarünileyh hazretlerine arz ettim. Oradan Şâm-ı şerîf'e avdet ettim.

Birkaç gün Muhasebeci Muhtar Efendi'ye misafir oldum. Artık ramazân-ı şerîf takarrüp eylediği cihetle kendi kendime bir başka hanede zikir ve fikrim ile meşgul olmak üzere muhasebeci efendiden ruhsat alıp Hazret-i Ulemâ-billâh efendimizin dervişelerinden ve saliha hatundan Tercanlı Haciye Nene namında Tercan beyleri taallukatından bir hanım evvelce Şâm-ı şerîf'e nakl-i hâne eylediği cihetle müşarünileyh Derviş Paşa hazretleri tarafından mumaileyhâya on bin kuruşla mubayaa olunan Sûk-ı Sarıca'daki hane muahharen mumaileyhânın

vefatıyla Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimize intikal etmiş idi. Kilerî-i hac kâtibi Erzincanî [601] Mustafa Efendi marifetiyle icara verilip akçesi hazret-i efendimize takdim olunur idi. İşte o hâne-i âlî boş olup oraya nakl-i hâne ettim ve icare kaydından dahi vareste oldum. Evet maaşım az ise de sâye-i erenlerde çok maaş alanlardan daha alâ ve bâlâ taayyüş ederdim. Mezkûr hanenin sokak üzerine bir ufak odası ile arka tarafta karanlık diğer bir odası olup avlusu gayet ufak; velhâsıl dervişlere mahsus bir çilehanedir. İşte o çilehaneye girdim.

Şimdi çiftliğe Şam'dan kumanda ediyorum ve müşarünileyh hazretlerinin icap eden muharrerâtı dahi buradan yazıp gönderiyorum. Çiftliğe ibtidâ-yı me'mûriyyetimden infisale kadar yazılan muharrerât müsveddeleri ve buna dair olan defter ve vukuatın kâffesi bir torba derununda elhâletü hâzihi mevcuttur. İcabında bakılsın ki ne derede çiftlik işlerine sa'y u gayret olunmuştur. Lâkin fakirin işim değildir, zira bu dünyanın bu derece arkasına koşmak kâr-ı âkıl değildir. Zaten fakir bir kalender-meşreb, dervîş-mizâc, bir kaygısız adamım. Şimdiye kadar tarîk-i adl-i müstakîm üzere gider iken, ömrümün âhirinde tarîk-i câddeyi bırakıp böyle eğri büğrü çıkmaz sokaklara gitmek birinci hamâkat olduğu aşikârdır. Hatta buna dair Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimizden aldığım emirnâme-i gavsiyyeleri dahi bunu ima buyurur idi.

Suret-i Emirnâme-i Gavsiyye:

"el-Mer'u ma'a men ahabbe."[964] Hubb-ı zâtî, avârız-ı cismâniye ile kâbil-i zevâl olmaz ise de hasbe'l-acz tab'-ı beşerîye tesiri dahi meczûm ve müsellemâttandır. Ta'dîl-i istikâmete himmet gerektir. Envâ'-ı ta'addiyât ile tahsil olunan maldan kat'-ı nazarla Şâm-ı cennet-meşâmın tîb-i mahsûlât-ı arâzîyesiyle mün'am olmakla hezâr şükürler olsun. Ne'ûzü billâhi mine'l-isrâfi fî nefâ'isi'l-enfâsî. Kânallâhu lekum, amin. Fî 9 Ramazân 1290 [31 Ekim 1873]. ed-Dâ'î Mustafa Fehmi

İşbu emirnamelerinin tahşiyesinde "Aşçı Dede vekilleri Sıdkı ve Fevzi ve Ali efendiler ellerinizi bûs ve du'â-yı hayriyelerinizi rica ve niyaz ederler. Gelir misiniz, gelelim mi?" buyurmuşlardır. Mukadderât-ı ilâhiyye ve bir de Şâm-ı şerîfçe olan memûriyet-i ma'neviyye ki bundan sonra arz u beyan olunacaktır, bunlar mâni olup gidemedik. Yok yok hata [602] ettim, erenler göndermediler ve onlar dahi buraya teşrif buyurmadılar. Mehâdîm-i Cenâb-ı Gavs-ı A'zam Sıdkı ve Fevzi efendiler ile hafidi Ali Efendi zaten bunlar fakirin vekilleri idi. Hatta bu bapta kendilerine ta'lîmât-ı mahsûse dahi vaktiyle verilmiş idi.

Çiftlikten Şam'a avdetimde Erkân-ı Harbiyye Reisi İzzet Paşa hazretleri ferik olup Beyrut Kumandanlığına tayin olunmuş. Yerine el-yevm Beşinci Ordu-yı Hümâyûn Müşiri bulunun devletlû Hüseyin Fevzi Paşa hazretleri o zaman mirlivalık ile Erkân-ı Harbiyye Riyasetine tayin olunup Dersaadet'ten gelmişler. Ve Muhasebeci Muhtar Efendi'ye olan karabetleri cihetle oraya misa-

964 "Kişi sevdiğiyle beraberdir." *Keşfu'l-hafâ*, c. 2, s. 202, no: 2284.

fir idiler. Artık olunan tavsiye üzerine fakire fevkalâde muhabbet ettiler. Hatta çarşıya gitmezler idi, illâ fakiri alıp beraber giderlerdi ve geşt ü güzârları daima fakir ile beraber idi. Kendileri derviş değildir, lâkin meşrep ve mizaçları bulunmaz bir derviş-mizâc idiler. Ziyadesiyle hâk-meşreb ve herkese iyilik kasdeder ve cümle mahlûkatı bir tutar afîfü'l-meşreb bir zattır. Cenâb-ı Hak çok zaman ömür ve afiyet ihsan eylesin, amin.

Vaktaki ramazân-ı şerîf geldi, bin iki yüz seksen dokuz senesi Ramazân-ı şerîfi [2 Kasım-2 Aralık 1872] ki seksen sekiz senesi Eylülüdür, huzûr-ı tâm ve aşk u muhabbet-i Yezdân ile cevâmi'-i şerîfelere devam olundu. Aşr-ı ahîrde gönlüme itikâf etmek niyet-i hayriyyesi geldi, zira ki Şâm-ı şerîf'e geldiğimin ilk ramazân-ı şerîfi idi. Ba'de't-teemmül ve't-tefekkür Şâm-ı şerîf'e girdiğim anda doğruca Sancaktar Câmi'-i şerîfi'ne gidilmesi irade buyurulmuş idi. Bunda olan esrarı henüz bilmiyorum. Binaenaleyh Sancaktar Câmi'-i şerîfi'nde mu'tekif olmaklığıma karar verip mezkûr Câmi'-i şerîfe gidip on gün orada mu'tekif oldum. Fesubhânallâh, Şâm-ı şerîf'te öyle İstanbul cevâmi'-i şerîfelerinde olduğu gibi hiç kimse itikâf etmezler! Yani ahalisi ehl-i zevk u sefâ. Zâhid ve âbid ve müttakî olanlar da hanelerinde muhtefî olduklarından fakirin böyle itikâfıma taaccüp ettiler.

Ba'de'l-îd Halep Kumandanı bulunan Ferik Arif Paşa hazretleri ki Erzincan'da Reîs-i Meclis bulunan bizim ruhumuz gibi seviştiğimiz Arif Paşa, Beşinci Ordu-yı Hümâyûn Riyaseti'ne [603] Halep'ten geldiler. O esnada Müşir İzzet Paşa hazretleri dahi infisal edip Der-i aliyyeye avdet buyurdular. Yerine Yaver Paşa hazretleri geldi. Badehu Suriye Valisi Subhi Paşa hazretleri dahi infisal ederek yerine o zaman Konya Valisi bulunun ruhumuz cananımız sultanımız devletlû Hâlet Paşa hazretleri Suriye valisi oldu.

Erenler bu asi fakiri yalnız bırakmamak için müşarünileyh hazretlerini gönderdiler. Buna fevkalâde müteşekkir olup istikbaline Beyrut'a gittim. Orada bulunan Ferik İzzet Paşa hazretlerine misafir oldum. Seksen dokuz senesi Zilhicce-i şerîfinde [30 Ocak-27 Şubat 1873] Konya'dan teşrif buyurdular. Vapura gittim. Zaten fakirin Şâm-ı şerîf'te olduğumu bilirler idi. İzzet Paşa hazretleri ile dahi ziyadesiyle muhabbetleri var idi. Müşarünileyh İzzet Paşa, fakirden evvelce vapura gidip hîn-i mülâkâtta "Hani ya bizim baba efendimiz nerede?" diye sual buyurmuşlar. Onlar da "Şimdi gelirler, buradadır" demişler. Fakir vapura çıktım. Müşarünileyh Hâlet Paşa hazretleri, ümera ve zabitan ve memurin ile beraber vapurun üzerinden alt kata teşrif buyuruyorlar idi. Merdiven alt başında durdum. İzzet Paşa: "İşte efendim, baba efendimiz efendimize muntazırdır!" demesiyle, "Evet evet maşallah erenler, işte bizi de celp buyurdunuz, teşekkür ederim!" diye birtakım letâif ile merdivenden aşağı inip hemen boynuma sarılıp iki yüzümden şapur şapur öptüler. Bilen bilir, bilmeyenler acaba bu kimdir diye hayrette kaldılar.

Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimizin ilk Hicaz'a teşriflerinde ma'iyyet-i mürşidânelerinde müstahdem Hacı Hâlid Ağa, muahharen müşarünileyh Hâlet Paşa hazretlerine daire müdürü olmuşlardı. Müşarünileyh hazretleri, muma-

ileyhe: "İşte baba efendimiz teşrif buyurdular. Artık bana müracaat etme. Efendi'ye müracaatla nasıl irade ederler ise öylece icra et" buyurup ve fakiri vapurda terk edip kendileri ümera ve zabitan ve memurin ile Beyrut'a çıktılar. İzzet Paşa hazretlerine misafir olacakları cihetle fakir doğruca eşyaları kumpanyaya teslim edip harem-i âlîleri ve nûru'l-ayn Bahaeddin Bey efendimizi alıp müşarünileyh İzzet Paşa hazretlerinin konağına gittik. İşte Beyrut'ta olduğumuz müddet düşen umûr u husûsâta baktım. Müşarünileyh Hâlet Paşa hazretleri evvelce Suriye defterdarlığı zamanında pek çok ehibbâ ve esdıkâ kazanmış olduklarından Beyrut'a istikbale gelenlerin [604] hesabı yoktur; ulema ve meşâyıh ve sair. Bunların da şimdi fakire iltifatları başka oldu, çünkü malûm ya, ikbâl-perestlik bizde kaide olmuştur, Türkçesi münafıklık, "ne'ûzu billâhi min hâzihi's-sıfati."[965]

Makâm-ı müşîriyetten yâver-i mahsûs ve vilâyet tarafından Meclis-i kebîr azasından Azîmzade Ali Paşa'yı istikbaline göndermişler idi. Ali Paşa memul eder idi ki Şam'a teşriflerinde arabasına onu alsın. Lâkin böyle olmadı. Zira bir gün evvel harem-i âlîlerini Bahaeddin Beyefendi ile ve gündüz arabasıyla Şam'a gönderdik. Gece arabasıyla da biz geldik. Yani arabaya yalnız fakir ile iki de uşak aldık. Lâkin fevkalâde âlâ-yı vâlâ ile Beyrut'tan çıktık. Herkes taaccüp etti. Eyyam güzel ve mehtap olduğundan kemâl-i aşk u muhabbetle gece boyuna Hazret-i Ulemâ-billâh efendimizin evsâf u ahlâk-ı cemîlelerini yâd ederek muhabbetler ile Şam'a geldik. Artık Şam'da olan alay ise tarif ü tavsif olunmaz. Müşarünileyh hazretlerinin gönülleri muktezasınca zât-ı şâhâne teşrif eder gibi bir cem'iyyet-i kübrâ olup meydân-ı haşr ü neşr gibi oldu. Elhâme'ye karşı gelen Müşir Paşa hazretleriyle sair paşalar ve ümera ve sair vücûh-ı belde, arabanın kapısı açılıp evvel-be-evvel içinde fakir çıktığını gördükleri gibi cümlenin bize iltifatları bir başka hâl kesb etti. Dedik ya ikbâl-perestlik!

Hâlet Paşa hazretleri fakire emir buyurdular ki "Biz vapurda şem'iyânın? köşkünde biraz istirahat edeceğiz. Siz doğruca şehre teşrif buyurup fukara ve zu'afâya vermek için haylice ufak para tedarik ile alay tertibi için kurulmuş olan çadırlara avdet buyurun" dediler ve oradan arabalara binip geçtiler. Fakir de paşa efendimizin istikbaline gelmiş olan Hazret-i Ebû Bekr-i Sıddîk radıyallâhu ahnu efendimiz hazretlerinin sülâle-i tâhirelerinden ve Beşinci Ordu-yı Hümâyûn Nüfus Kalemi ketebesinden Nâzif Beyefendi'yi arabaya alıp Şam'a geldim. Ama nasıl geldim! İşte düzülmüş olan alayın ortasından Nâzif Bey yanımda, kemâl-i aşk u muhabbetle kumpanyaya indim.

Mumaileyh Nâzif Bey fevkalâde hüsnâ ve müstesna edîb ve müstakîmü'l-etvâr bir Yûsuf-ı sânî idi. Pederleri ise Ata Bey muhakkak muhakkak evliyâ-yı kirâmdan olmasına hiç şüphe yok idi, çünkü bunlar ile içli dışlı pek çok muhabbetler ettik. Mumaileyh Ata Bey'in [605] validesi, fakire o kadar muhabbet etmiş idi ki her akşam mahsus uşak ile merkeb gönderip mutlaka akşam taamına celp ederler idi. Bunlar Şâm-ı şerîf'te meşhur Bekrîzadeler'den ve gayet agniyâdan

965 "Bu tür sıfatlardan Allah korusun."

olup çiftlikâtı, dükkânları ve vâridâtları pek ziyade idi. Müşarünileyh Hâlet Paşa hazretleri, defterdarlık zamanında bunların hânedânlarına çok çok hizmetler etmişler. Binaenaleyh istikbaline Elhâme'ye gelmişler idi.

Nâzif Bey'in kumpanyada beklemekte olan hayvanına râkiben doğruca şehre gelip derakap uşaklar vasıtasıyla haylice ufak para tedarik ederek çadırgâha hayvan ile avdet ettim. Erkân-ı Harbiyye Reisi Hüseyin Fevzi Paşa, Muhasebeci Muhtar Efendi ve sair ümera ve zabitan, istikbal edip Vali Paşa gibi bir muamelede bulundular. Hüseyin Fevzi Paşa hazretleri tuhaf ve kendisi mahbûb-dost olduğundan fakire hitaben: "Erenlerim yine Nâzif Bey'i yakalayıp karşına alıp sultan padişah gibi gözümüzün önünden şems ü kamer gibi geçtiler" diye bazı letâif irat buyurdular. Badehu Vali Paşa, Müşir Paşa ve sair zevât-ı kirâm gelip kahve ve şerbet içildikten sonra alay kurulup toplar endâht olarak Şam'a revan olduk. Müşir Yaver Paşa hazretleri, Vali Paşa'nın sahîhen yaveri gibi şöyle arkalarında ve fakir dahi Müşir Paşa ile beraberce gider idim. Çünkü bazen arz-ı hâl takdim ediyorlar, fakir alıyorum ve bazen fukara gelip üzengisine sarılıp akçe veriyorum. Bu cihetle Vali Paşa'nın yanında bulunuyorum. İşte etrafa selâm vererek bu hâl ile dâ'ire-i vilâyete geldik. Lâkin fakirin bu etvârımı Müşir Paşa hazretleri çekemediğini hissettim. Artık gece gündüz yanlarından ayrılmayıp kâffe-i umûr u husûsâtlarına nezaret eder idim.

Cuma günü Câmi'-i Emeviyye'ye teşrif edeceklerinden ve böyle vali paşaların ile cumalar için orada fukara ve zu'afâya sadaka verilmesi âdeta kaide ve nizam tahtında gibi olduğundan fakire verdikleri emir üzerine beş yüz kuruş metelik ve üçlük ve nuhâs akçe tedarik olunarak sakomun iki tarafındaki olan ceplerime lebâleb para doldurdum. Beraberce Câmi'-i şerîfe gittik. Ba'de's-salât orta kapıdan kendileri teşrif edip Câmi'-i şerîfin avlusunda ve ilerideki cümle kapısından çıkıp Seyyid Emir Abdulkadir Efendi hazretlerinin ziyaretlerine gideceğinden [606] Câmi'-i şerîfin kapısından fakir dahi beraberce çıktım. İşte avlunun iki ciheti fukara ve zu'afâ ile dolmuştur. Paşa efendimizin yaverleri, önlerinde iki ciheti açarak onlar yol bulup gittiler. Fakir de iki tarafa akçe vermeye bed' ettim ise de öyle birer birer vermek ile arkası alınacak gibi olmayıp fukara ve zu'afâ iki tarafımı âdeta muharebede gibi muhasara ettiklerini paşa efendimiz hazretleri ilerideki cümle kapısından görüp oradan hareket etmeyerek fakire muntazır olup "Bakalım baba efendimiz nasıl bunların ortasından halâs olacaktır?" diye tefekkürde iken, bir de şöyle etrafıma bakayım ki ne bakarsın, bir tabur askerden ziyade etrafımda halk olup muhasaradayım ve hem de üzerime hücum ile sakoyu sırtımdan alıp yağma edeceklerini mukarrer ve muhakkak hissettim. O hâlde hemen bir avuç para alıp sağ cihetime serptim. O cihet duvar yıkılır gibi yer yüzüne yıkıldılar. Ve bir de sol cihetime böyle serptim, kezalik o cihet de harap oldu. Önüme de öyle ettim. Fakir de imdâd-ı rûhâniyyet-i erenler ile lâşelerin üzerlerine basarak canımı kurtardım. Bir de gözümü açıp baktım ki paşa efendimiz hazretleri fevkalâde kahkaha ile gülüyor. Yanlarına gittim. "Aferin erenlerim, nereden aklınıza geldi bu hareket ve bu plan?" dediler.

Oradan beraberce meşâyıh ve ulemâ-yı ızâm ziyaretlerine gittik. Derviş Paşa hazretlerinin çiftlikâtları vergisi ziyade idi. Müşarünileyh sayesinde bir kalem on sekiz bin kuruş tenzil ettirdim ve bir de evvelce beyan olunduğu üzere mumaileyh Nâzif Bey'in büyük validesinin Hıristiyandan birisinde beş yüz lira matlûbu olup müddet-i medîde alamamış idi, onu da tahsil ettirip mumaileyhâya teslim ettirdim. Bu cihetle pek çok dualarını aldım ve bu yüzden dahi muhabbetleri fevkalâde oldu.

Bir gün müşarünileyh Hâlet Paşa hazretleriyle tenhaca muhabbet eder iken, Dağıstanî ulemadan meşhur Abdussamed Efendi yanlarına geldi. Esnâ-yı muhabbette bi'l-münâsebe Vali Paşa hazretleri, fakire buyurdular ki "Nâzif Bey'in işlerine pek çok sa'y u gayret buyurursunuz" dediler. Fakir cevabımda: "Ma'lûm-ı devletinizdir, bunlar evlâd-ı Hazret-i Ebû Bekr-i Sıddîk radıyallâhu anhu efendimizden oldukları cihetle bunlara olan hizmet ü ubudiyet mahalline racidir" dedim. [607] Vali Paşa hazretleri tasdik buyurdular. Mumaileyh Abdussamed Efendi dedi ki "Biz de Âdem aleyhisselâmın evlâtlarındanız." Fakir derhâl cevap olarak dedim ki "Evet efendimiz, bu söz de İslâm ile Hıristiyan ve müşrik müşterektir. Lâkin gayr-ı müslimden hiçbirisi evlâd-ı sâdâttan olduğunu iddia edemeyiz" dedim. İşbu cevaptan mumaileyh Abdussamed Efendi mahcup olup sükût etti. Vali Paşa hazretleri ziyadesiyle memnun ve mesrur oldu. İşte fakir böyle Vali Paşa hazretleriyle Reis Arif Paşa, Muhasebeci Muhtar Efendi ve Erkân-ı Harbiyye Reisi Hüseyin Fevzi Paşa artık Şâm-ı şerîf'te olan ümera ve me'mûrîn-i mülkiye ve askeriye ile yek-cihet ve yekvücut oldum.

O esnada Arif Paşa hazretleriyle Muhasebeci Muhtar Efendi'nin bir cihetten dolayı beynleri bozuldu. Pek çok sa'y u gayret olunduysa da araları bulunamadı. Arif Paşa hazretlerinden Makâm-ı Seraskerîye keşide olunan telgrafname üzerine zaten o zaman Serasker bulunan Hüseyin Avni Paşa hazretleri bir yüzden mumaileyh Muhtar Efendi'ye infial ettiğinden bu vesile ile Muhasebeci Muhtar Efendi azl oldu. Yerine Nizamiye Yoklaması mümeyyizlerinden Giridî Hacı Ahmed Efendi tayin olundu. Muhtar Efendi maatteessüf Dersaadet'e gittiler. Mumaileyh Hacı Ahmed Efendi ile dahi eskiden olan hukuk cihetle daima kapıda odalarına gidilip muhabbet olunur idi. Muahharen Arif Paşa hazretleriyle, Müşir Yaver Paşa'nın dahi araları bozulup taraf-ı müşîriyetten olunan şikâyet üzerine Arif Paşa'nın dahi infisali vuku bulup Dersaadet'e avdetleri lâzım gelip gece, arabasıyla Beyrut'a azimet edeceğinden fakiri dahi beraberce arabasına alıp Beyrut'a götürdüler. Ziyadesiyle sevişdiğimiz cihetle artık zarurî Beyrut'a kadar teşyi ettim. Badehu Şam'a avdet ettim.

Lâkin Müşir Paşa zaten fakire muğber olmasıyla artık bu yüzden daha ziyadesiyle infial edip bir gün dâirede Muhasebeci Hacı Ahmed Efendi'nin odasında iken yaveri gelip fakiri Müşir Paşa çağırdığını ifade etti. Oradan kalkıp Müşir Paşa'nın yanına girdim. Müşir Paşa buyurdu ki "İbrahim Efendi, sizin bu dairede bir işiniz var mı?" Dedim: "Hayır, bir işim yoktur. Ancak muhasebeci efendi ile hukûk-ı kadîmemiz olmak münasebetiyle ara sıra yanına geliyorum." Dedi ki "Hayır, bu daireye gelmeyeceksin, sana işte tembih ediyorum!" Fa-

kir: "Baş üzerine, bir dahi görür iseniz o vakit tekdir edin" dedim. Oradan kalkıp doğru Vali Paşa [608] hazretlerinin yanına gittim ve keyfiyeti hikâye ettim. Buyurdular ki "Pek alâ söylemiş. Orada işiniz yoktur. İşte daima benim yanıma gel. Koca vilâyet dairesi senindir" diye bazı iltifatlarla gönlümü aldı. Lâkin bu iş tamamıyla gönlüme tesir etti. Oradan kalkıp doğruca fakirhaneye geldim. Mahut karanlık odaya girdim ve kendi kendime dedim ki "Be hey miskin, be hey yüzsüz! Erenlerin sayesinde Cenâb-ı Hakk'ın lutf u ihsanı yetişip seni böyle cennet misali Şâm-ı şerîf'e ve arâzî-i mukaddeseye gönderdiler ki Cenâb-ı Hakk'a ibadet ve taat ile meşgul olasın. Daha senin ne işin vardir ki böyle paşalar ile düşer kalkarsın ve bir de Müşir Paşa tarafından olunan hitâb-ı itâba gönlün incitirsin. Bilmez misin ki mahlûk lisanından sudur eden kelâm Hakk'ın iradesidir. "Lisânu'l-halki kalemu'l-Hakki"[966] olduğunu bildiğin hâlde bu kavga ve bu sevda nedir?" diyerek kendime itap edip o karanlık odaya nefsimi hapsettim ve zikr ü fikrle meşgul oldum.

Aradan bir iki gün mürurunda Vali Paşa hazretleri fakiri görmediğinden merak edip fakirhaneye adam göndermiş. Fakir niyet ettim ki kimseye görünmeyeyim. Haber verdiler. Dedim: "Mahsus ellerini öperim, bir cüz'î mizaçsız olduğumdan, hâk-i pâylarına yüz süremedim. İnşâallâhu ta'âlâ birkaç güne kadar kesb-i sıhhat ederim, huzurlarına gelirim." Vali Paşa hazretleri bu sözden diğer bir mana anlamış. Yani bu iş Yaver Paşa'nın aleyhine olduğunu hissetmiş. Hakikatte bu da var idi; pek de boş değil idi. Bunun üzerine daha kimseyi göndermedi hatta huzuruma mâni olmasın diye. Çünkü Yaver Paşa, Vali Paşa hazretleriyle dahi beynleri iyi değil idi. O da isterdi ki buradan defolsun.

Aradan birkaç gün sonra Vali Paşa hazretleri, mahsus uşak ile mahdumu Bahaeddin Beyefendi'yi göndermişler. Artık Bahaeddin Beyefendi'yi içeriye almamak mümkün değildir. Haber verdiler. Bi'z-zarûre buyursunlar dedim. Mîr-i mûmâileyh işte o karanlık odaya girip fakirin ahvalimi görünce ve odanın içi öyle cennet gibi rûhâniyyet-i ma'nevî ve nisbet kokusuyla dolmuş; fevkalâde mütehayyir olup şöyle bir kenarda müeddep oturdu ve paşa efendimiz tarafından pek çok selâm ve dualar getirdi ve istifsâr-ı [609] hâtır-ı fakîrî için gönderdiklerini söyledi. Fakir de çok dualar ettim. Yarım saat kadar oturup oradan avdet buyurdular. İşte bu çilemiz on gün kadar oldu. Bekrîzadeler'den bizim ruhumuz efendimiz Nâzif Bey bu işe agâh idi. Lâkin onları dahi yanıma koymaz idim. Yalnız kapıdan istifsâr-ı hâtır ederler idi. On birinci günü mumaileyh Nâzif Bey tebşir ve müjde ederek "Yaver Paşa, Adana Valisi oldu, şimdi telgrafname geldi, gidiyor" diyerek yanıma geldi ve ziyadesiyle memnun olup "Artık efendimiz çıkın dışarıya, efendimize hasret olduk. Validem mahsus ellerinizi öper, efendimizi davet ediyor" diye birtakım iltifatlar etti.

Bir müddet sonra Vali Paşa hazretlerinden haber geldi ki "Matlûpları hâsıl oldu, teşrifine muntazırım." Derhâl murakabeye varıp Yaver Paşa'nın

966 "Halkın dili, Hakk'ın kalemidir." es-Sehâvî, *el-Makâsidu'l-hasene*, s. 84. "Elsinetu'l-halki aklâmu'l-hakki", hadis olmayıp mutasavvıfların sözü olduğu belirtilmiş.

Adana Valiliğine münasebetini sual ettim. Buyurdular ki: "el-Cinsu ma'a'l-cinsi."[967] Yani Yaver Paşa, dana طنه olduğundan Adana'ya اطنه gönderdiler. İşte ferdâsı günü çilehaneden çıkıp doğruca Vali Paşa hazretlerine gittim. Acaib, insan böyle birkaç gün nefsini hapsedip Hakk'a teveccüh eder ise, bir başka hâl kesb ediyor. Vali Paşa'nın odasına girer girmez, hemen Vali Paşa hazretleri yerinden kalkıp oda kapısına kadar geldi ve yüzümü ve ellerimi öpmeye başladı. Haşa ki fakir buna mağrur olayım. Derhâl fakir ondan ziyade tevazu ve tazarru ettim. Buyurdular ki "Erenlerim, herifi Adana'ya kadar sürdünüz." Dedim: "Haşa bu kıtmîrin ne haddi var, ancak kapısını beklediğim zât-ı âlî-kadr razı olmadı." Bunun Adana'ya gönderilmesi hikmetinden sual ettim. Dediler ki "el-Cinsu ma'a'l-cinsi."[968] Yani Yaver Paşa dana طنه olduğundan oraya göndermişler." Vali Paşa hazretleri çok güldü. Buyurdular ki "Adana'nın اطنه önündeki elif de, üvendiresi[969] demek olur" dediler. Sahîhen Adana اطنه, eskiden ادنه yazılır idi, dâl ile. Sonra Yaver Paşa oraya vali olduktan üç dört ay sonra bâ-emirnâme-i sâmî ilân oldu ki Adana اطنه olarak "tâ" ط ile yazılsın. İşte bundan dahi istidlâl oldu ki sahîhen dana طنه idi. Yaver Paşa'nın yerine yine bizim ruhumuz sevgilimiz Büyük İzzet Paşa hazretleri Dersaadet'ten teşrif buyurdular. Yine eski muhabbetler meydana geldi.

Çiftlik nazırı Mehmed Ağa, Dersaadet'te Derviş Paşa hazretlerine kendisinin öyle [610] zimmeti olmadığını iddia ederek bunun muhasebesinin iadesiyle güzelce bakılmak ve çiftlik nezaretini kabul etmediğimden mevcut zâhireyi Mîrahur Mustafa Ağa'ya devir ve teslim etmek için mumaileyh Mustafa Ağa ve Mehmed Ağa ile bacanağı Ali Bey'i memur ederek Şâm-ı şerîf'e göndermişler idi. Burada bulunan Miralay Mustafa Bey'in nezaret ve marifetiyle muhasebesine tekrar bakılmasına karar verilmiş idi. Bunlar gelip mevcut zâhireyi ve çiftliğe dair sair şeyleri kâffesini mumaileyh Mustafa Ağa'ya ma'a-ziyade devir ve teslim edip hamd olsun bir habbe noksanımız zuhur etmedi. Ve mumaileyh Mehmed Ağa'nın muhasebesine dahi evvelki gibi ehemmiyet verilmeyip şöyle sathi bir hesap görülüp biraz zimmeti tedenni etti. Binaenaleyh mumaileyh Mehmed Ağa'ya burada yine çiftlikte kalıp Mustafa Ağa ile Ali Bey dahi Dersaadet'e avdet ettiler. Muahharen çiftlik nezaretine Zeki Efendi tayin olundu.

Fakirin Şâm-ı şerîf'e geldiğim zaman müşarünileyh İzzet Paşa hazretleri böyle isti'fâ-yı me'mûriyyet ile dâ'ire-i askeriyyeden ihracıma hiç razı olmadığından yine dâ'ire-i askeriyyeye girmekliğim için pek çok ısrar edip o vakit Muhasebeci Muhtar Efendi ile dahi bu bapta müzakere ederek Beşinci Orduca

---

967 "Her şey kendi cinsiyle beraberdir." *Keşfu'l-hafâ*, c. 2, s. 4, no: 1531, "el-Cinsu ile'l-cinsi emyelu."

968 "Her şey kendi cinsiyle beraberdir." *Keşfu'l-hafâ*, c. 2, s. 4, no: 1531, "el-Cinsu ile'l-cinsi emyelu."

969 Metinde "Adana" kelimesi parçalanarak başındaki elif harfi üvendire'ye; geri kalan kısmının malûm anlamı ima edilerek Vali Paşa alaya alınıyor. Ayrıca Anadolu ağızlarında "adana "ormancılıkta bir kereste çeşidine; "adanak" ve "adanat"ise ekin demetlerini arabaya yüklemek için kullanılan dirgene karşılık gelir.

münhal olun redif yoklamacılığına tayin olunmaklığıma çalışmışlar idi. Hatta müşarünileyh İzzet Paşa hazretlerinin evvelce infisaliyle Dersaadet'e gidip dâr-ı Şûrâ-yı Askerî Reisi olmuş idi. O vakit Reîs-i Meclis bulunan Arif Paşa hazretlerinden, hakk-ı fakîrîde müşarünileyh İzzet Paşa hazretlerine yazılan arîzasına cevaben zîrde muharrer olduğu üzere vürut eden tahriratları dahi aynen buraya derc olunmuştur:

Sûret-i Cevâbnâme:

Savb-ı çâkerîye olan teveccühât-ı âlîlerinin beka ve kararı tekidiyle taht-ı riyâset-i ulyâlarında bulunan Beşinci Ordu-yı Hümâyûn redîf yoklamacısı ölüp li-ecli't-tebdîl-i havâ Dersaadet'te bulunan Ahmed Bey'in iadesi veyahut icrâ-yı tekâ'üdüyle yerine Dördüncü Ordu-yı Hümâyûn ruznamçeciliğinden müsta'fî İbrahim Efendi'nin müsellem olan ehliyet ve dirayeti cihetle tayini ve sâilinin istihsali hususunda mu'âvenet-i lâzimenin ifası ifadesini şamil resîde-i dest-i tekrîm olan tahrîrât-ı esâmîleri [611] meâli, rehîn-i îkân-ı âcizî olmuştur. Vakıa efendi-i mûmâileyhin umûr-ı muhâsebece hizmeti meşhûd ve meczûm-ı çâkerî olup şu kadar ki mîr-i mûmâileyh hakkında olunacak muamele tahkik ve tetkik birle netîce-i hâsılasında îcâb-ı hâle göre iktizasının ifası hususuna mübâderet olunacağı beyanıyla bu bapta te'kîd-i rabıta-i muhâlasat ve istibkâ-yı teveccühât-ı seniyyeleri siyâkında terkîm-i nemîka-i çâkerîye ibtidâr kılındı. Ol bapta emr ü irade hazret-i men lehü'l-emrindir. Fî 15 Zilhicce 89 [13 Şubat 1873] Seyyid Mehmed İzzet

Ve muahharen taraf-ı fakîrîden o zaman Serasker bulunan Hüseyin Avni Paşa hazretlerine yazmış olduğum tahrirata cevaben şeref-vürûd eden emirnâme-i Seraskerî sureti dahi aynen derc olunmuştur:

Emirname-i Seraskerî Suretidir:

Beşinci Ordu-yı Hümâyûn redîf yoklamacısı olup tekaüdü icra olunmuş olan Ahmed Bey'in yerine tayininiz iltimasına dair fî 19 Rebiülâhir 90 [15 Haziran 1873] tarihli varit olan şukkanız intihâb-ı küttâb-ı askerîye komisyonuna lede'l-havâle mîr-i mûmâileyhin yerine orduca diğerinin intihap ve inhası derdest bulunduğu cihetle buraya tayininiz uyamayıp fakat bundan açılacak mahallerden birine tayin olunmak üzere intihabınız hususunun Ordu-yı Hümâyûn mezkûr müşîriyet-i celîlesine iş'arı ifade olunarak icabı icra kılınmış olmakla beyân-ı hâl siyâkında şukka tahrir ve tesyîr olundu. 6 Ramazân 90 [28 Ekim 1873] Hüseyin Avni

Hikmet-i rabbânî, mukedderât-ı ilâhî, Hazret-i Ulemâ-billâh efendimiz tarafından aldığım ve sureti evvelce bâlâda arz olunan emirnâme-i gavsiyyeleri 9 Ramazân 90 [31 Ekim 1873] tarihli olup yani Serasker Paşa'nın emirnamesinden

üç gün sonra yazılmış ve "Gelir misiniz, gelelim mi?" buyurulmuş. Yani bundan işaret tekrar dâ'ire-i askeriyye girmeye heves etmeyip huzûr-ı Hazret-i Ulemâ-billâh efendimizde hizmet ü ubudiyet etmek gibi hatırıma gelir ise de ne çare Dördüncü Ordu-yı Hümâyûn'dan istifada Miralay Mehmed Bey'in rızası olmayıp *Mesnevî-i şerîf*'ten olunan tefeülde "Se-nu'îduhâ sîretehe'l-ûlâ"[970] âyet-i kerîmesinin zuhuru elbette yine dâ'ire-i askeriyyeye iademiz işareti idi. İşte o işaretin vakt ü zamanı geldi. Ve bundan başka bir daha memuriyet-i ma'nevî olduğu muahharen malûm oldu.

Velhâsıl Serasker Paşa hazretlerinin işbu emirnamesi üzerine Müşir İzzet Paşa ve gerek Vali Paşa hazerâtının rey ve kararlarıyla fakirin Dersaadet'e gidip Beşinci Orduca münhal olan mahallerin birine nasb ve tayin olunmaklığıma ve Dersaadetçe dahi Derviş Paşa hazretleri tarafından [612] sa'y u himmet olunmak üzere müşarünileyhümâ taraflarından fevkalâde mültezim ve vaki olan kusurumuzun affını müsterhim olarak Derviş Paşa hazretlerine alınan muharrerâtı istishâben Dersaadet'e gitmeye karar verilip harem ve Salih Efendi'yi Şâm-ı şerîf'te bırakıp "Destûr erenlerim" deyip gittim azizim.

970 "Biz onu yine ilk durumuna sokacağız." Tâhâ, 20/21.

BU FASIL ŞAM'DAN DERSAADET'E AVDETİM BEYANINDADIR

Bin iki yüz seksen dokuz senesi Teşrîn-i sânîsinde [13-30 Kasım 1873] ba'de'l-îd Dersaadet'e gittim. Vapurdan çıkıp konağa gittim. Paşa efendimiz hazretleri kapıya teşrif buyurmuşlar, bulamadım. Ancak Cenâb-ı Gavs-ı A'zam efendimizin akrabalarından Beyzade Hacı İbrahim Efendi, Dersaadet'e gelip konakta misafir idi, onunla pek çok konuştum. Ahvalimi ve macerayı hikâye ettim. O tarihte Bâb-ı Seraskerîde Tanzimat Komisyonu namıyla bir komisyon teşekkül edip ne kadar mazul müşîrân var ise oraya aza olup devam ederlerdi. Paşa efendimiz dahi orada aza idi.

Akşam oldu, kapıdan teşrif buyurdular. Merdiven başında muntazır-ı selâm oldum. Fakiri görünce selâm verdiler: "Sefa geldiniz, nasılsınız?" diye şöyle ayak üzerinde istifsâr-ı hâtır edip hareme teşrif buyurdular. Badehu selâmlığa çıkıp muharrerâtı takdim ettim. Ba'de'l-kırâ'at "Kâğıtlar ziyade mültemisâne yazılmıştır. Yine aklâm-ı harbiyyeye girmek arzu ediyormuşsunuz!" buyurdular. Fakir de ahvalimden bahs ü hikâye ile aklâmdan başka mahalde idare edemeyeceğimi arz ettim ve bazı çiftlikât ahvalinden uzun uzadıya hikâye ettim. Binaenaleyh: "Yarın kapıya gelin de Müsteşar Ahmed Bey'e sizi takdim edeyim" buyurdular ve hareme avdet ettiler.

Fakir, mumaileyh İbrahim Efendi ile odamıza gelip istirahat ettim. Ferdâsı günü kapıya gittim. Paşa efendimiz hazretleriyle beraber Müsteşar Ahmed Bey'in odasına gittik. Onlara dahi muharrerât var idi. Paşa efendimiz vasıtasıyla takdim ettim. Müsteşar Ahmed Beyefendi, Bâb-ı Seraskerînin kudemâsından olup zaten fakiri bilirler idi. Paşa efendimiz odasına girer iken "İşte İbrahim Efendi!" [613] buyurdular. Mîr-i mûmâileyh dahi "Evet efendim, bizim İbrahim Efendi!" diye yanlarına alıp iltifatlar buyurdular. Paşa efendimiz hazretleri buyurdular ki "Biz bu zatı başka bir yolda istihdam etmek arzu ettik, ammâ mukadderât-ı ilâhî olmadı." Cevap olarak müsteşar bey buyurdular ki "Efendim, bunlar suda balık gibidir. Sudan balık çıkarsa yaşamaz. Bu efendiler de kalemden çıkarlar ise yaşayamazlar" dedi. Sonra paşa efendimiz buyurdular ki "Artık himmet buyurun da Beşinci Ordu'da münhal olan mahalle çerağ buyurursunuz ve her ne vakit ister iseniz bizde konakta misafirdir" buyurdular. Oradan fakir taşra çıkıp konağa geldim.

Ferdâsı günü Hacı İbrahim Efendi, paşa efendimizden sual etmişler ki "Erzincan'a gittiğim vakit şeyh efendimiz hazretleri sual buyururlar, efendi dâîlerinin ahvalinden bir gûne zimmeti, bir açığı zuhur etti mi diye. Ne söyleyeyim?" demişler. Paşa efendimiz buyurmuşlar ki "Hayır, bir gûne zimmeti ve bir

zayiatı olmadı. Ancak çiftlik umuruna vukufu olmadığından idare edemediler. Bu kabahat de bizdedir. Zira ruznamçeci efendi zaten çiftlik idare etmiş adam olmayıp öteden beri kalemde müstahdem bir efendi olup bu cihetle bu işte gaflet ettik" buyurmuşlar.

Fakir ertesi günü Kandilli'ye gittim. Pederim ve biraderlerimi ve halam hanımı ve çocuklarını gördüm. Badehu konağa avdet ettim. Mahdumum Hüsameddin Efendi ile beraber mumaileyh Hacı İbrahim Efendi bir odada geceleri yatar idik. Güzel güzel muhabbetler ettik. Ancak maaşımız olmadığından paraca fevkalâde dûçâr-ı zarûret ü meşakkat olup kurban bayramında hamam parası olmak üzere parasızlıktan bahisle paşa efendimize tezkire yazdım. Bir Osmanlı lirası ihsan etmişler idi. Teşekkür ettim. Velhâsıl parasızlıktan sâil derecesine gelmiş idim. Bununla beraber hâlimi kimseye arz etmeyip daima zikr ü fikrim ile meşgul idim. Memuriyetimiz uzadı. Bâb-ı Seraskerînin işleri acayip, altı ayda bir işe karar veriliyor! Nizamiye Muhasebecisi Râşid Efendi, fakir ruznamçe kaleminde iken hatab ambarı kâtibi idi, o tarihten beri fakiri bilirler. Ara sıra konaklarına giderim, rica ederim, "Baş üstüne" buyururlar. İşte bu kadar! Alt tarafı yok! O esnada paşa efendimiz Bosna Valisi oldu.

Bir akşam fakiri yanına çağırıp buyurdular ki "Sizin iş uzadı. [614] İşte ben de Bosna'ya gideceğim. Ancak orada benim hizmetim için bir cariye vereceklerdir. Şam'dan sizin haremi de celp edelim, beraberce Bosna'ya gidelim" buyurdular. Fakir sükût ettim: "İrade efendimizindir" dedim. Derakap çiftlikte olan Mehmed Ağa'ya bir telgraf keşide etti ki "İbrahim Efendi'nin haremini serian İstanbul'a gönderin." Tamamen kış ortasında idi. Biçare Mehmed Ağa, çiftlikten kalkıp hemen Şâm-ı şerîf'e gelip paşa efendimizin iradesini hareme tebliğ ile sandık sepet ne var ise denk bağlayıp lüzûmsuz olan şeyleri fürûht ederek eşyaları kumpanyaya teslim edip yol kapalı olduğu cihetle eşyalar kumpanyada ve harem, Salih ile ehibbâ ve ihvan hanelerinde misafir olmuşlar.

Fakir bu telgraf üzerine doğruca Nizamiye Muhasebecisi Râşid Efendi'ye gittim: "Aman efendin Allah aşkına olsun fakiri kurtarın! Bosna Valisi olduğundan fakiri, harem ile beraber Bosna'ya götürmek isterler. Hâlbuki fakire Bosna defterdarlığını ihsan etseler makbulüm değildir. Şimdi de haremin gelmesine telgraf keşide etti. Artık efendimize dehalet ettim. Bunca senelik emeğimi zayi buyurmayınız" dedim.

Hikmet-i rabbânî vakt ü zamanı gelmiş olduğundan, Râşid Efendi o gün intihâb-ı küttâb komisyonuna gidip işe karar verirler. Şöyle ki redif yoklama sınf-ı evveli Mehmed Efendi, Bâb-ı Seraskerînin eskilerinden ve orada arkası olduğundan onun redif yoklamacısı ve onun yerine sınf-ı sânî Şefik Efendi kezalik akçeli bohçalı adam olduğundan onu da sınf-ı evvel nasble mumaileyh Şefik Efendi'nin yerine bu fakir, miskin, parasız bohçasız kimsesiz İbrahim'i sınf-ı sânî icra buyurmuşlar. Yani bin iki yüz kuruş maaş ile tekrar çerağ buyurdular. Fakir ise bir hâle gelmişim ki değil bin iki yüz, beş yüz kuruşa razıyım. Komisyon mazbatası ferdâsı günü Serasker Paşa'ya takdim olunur. O vakit serasker de Büyük Abdi Paşa hazretleridir, Derviş Paşa ile araları pek iyi olduğundan da-

ima paşa efendimiz, Serasker Paşa'nın odasında otururlar idi. Serasker Paşa'nın o gün işleri ziyadece olmakla bizim paşa efendimize buyurmuşlar ki "Bugün kâğıtlara siz mucebince' buyurun." [615] Paşa efendimiz de kâğıtlara mucebince' işareti etmekte iken, evrak arasında intihâb-ı küttâb komisyonunun mazbatası zuhur etmiş. Kıraat buyurmuşlar ki bizim memuriyetimiz icra olmuş. Mucebince işaretini edip akşam konağa gelip fakiri yanına çağırıp buyurdular ki "Kader kısmet yine sizi Şâm-ı şerîf'e gönderiyorlar. Bugün kâğıdın çıktı, mucebince' dedim. Artık yarın müsteşar beyi görün de makamdan hemen müşiriyete telgraf keşide etsinler ki hareminiz nafile hareket etmesin" buyurdular.

İşte bu tebşir ve müjde muhakkak muhakkak fakiri azâb-ı cehennemden azat edip cennet-i a'lâya idhâl ettiler. O derece sürur ve huzûr hâsıl oldu. Ferdâsı günü hemen müsteşar beye gidip îfâ-yı teşekkür ile keyfiyeti arz ettim. Derakap Makâm-ı Seraskerîden Beşinci Ordu Müşîriyet-i Celîlesine telgraf keşide oldu ki "İbrahim Efendi'nin memuriyeti icra olmuştur. Haremi orada tevkif edin" diye. Biçare hatun da orada fakirden ziyade muztarip ve dûçâr-ı sefâlet olmuştur. Onlar orada bir büyük bayram edip derakap kumpanyadan sandıkları geri aldırıp hâne-i fakîri tekrar şöyle yalan yanlış biraz döşeyip fakire muntazır olmuştur. Hikmet-i rabbânî, esrâr-ı subhânî, mahlûkun aklı ermez ki hatta ledünniyâtından haberdar olasın.

Ordu-yı Hümâyûn Müşiri İzzet Paşa hazretleri de o aralık infisal ile Dersaadet'e avdet edip yerine Yaver Paşa müşir oldu. Artık zarurî Yaver Paşa'yı gördüm. Memuriyetimizin icrasını söyledim. Müşarünileyh hemen hareket etmek üzere olup birkaç gün sonra fakir de hareket edeceğimi arz ettim. Müşarünileyh, Şam'a geldiğinin on beş yirmi gün sonra fakir de geldim. Hele derakap harcırahımı yürüttüm. Beş on kuruş elime geçti ve pederime maaşımdan sipariş bağladım. Ve Hüsameddin Efendi'ye de bir ay kaleminden ruhsat alıp oradan beraberce bi'l-aşk ve'l-muhabbet, ammâ nasıl aşk, nasıl muhabbet, artık kalem ile tarif edemem. Zira ki o derece muztarip ve hayrette kalmış idim ki asla beyan edemem, yani dünyaya geleli öyle fırtınaya sefîne-i aşkım asla uğramamış idi. Bir girdap, ammâ ne girdap! Hemen boğulma derecesinde iken, imdâd-ı rûhâniyyet-i erenler zuhuruyla yakamızdan tutup cennet-i a'lâ olan Şam'a attılar. Lehu'l-hamdu ve'l-minne, hâzâ [616] min fazlillâhi. Hezâr sad hezâr hamd ü senalar olsun o Cenâb-ı Zât-ı Ehadiyyet'e azizim.

BU FASIL DERSAADET'TEN ŞAM'A AVDETİM BEYANINDADIR

Bin iki yüz doksan senesi Mart [1874] iptidasında idi Şâm-ı şerîf'e avdetim ki iki sene çiftlik nezaretinde bulunup altı ay da açıkta konakta kış boyuna çile, erbain ve hamsîn çıkarmışım. Tam otuz ay tamamında yine dâ'ire-i askeriyyeye girdim. İşte vapurdan çıkıp hemen gece arabasıyla alessabah Şâm-ı cennetmeşâma dahil oldum. Doğruca hâne-i fakîre gidip Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimizin hanesi demek olduğundan eşiğine yüzü sürüp oradan bâb-ı müşîrîye gelip emirnâme-i Seraskerîyi Muhasebeci Hacı Ahmed Efendi'ye takdim ettim. Onlar da fevkalâde memnun oldular. Oradan beraberce Müşir Yaver Paşa hazretlerine gittim. Memuriyetimiz icra oldu. Oradan hemen Vali Paşa hazretlerine gittim. Harem dairesinde imiş. Oraya celp ettiler. Ziyadesiyle memnun oldular. Buyurdular ki "Sizin böyle isti'fâ-yı me'mûriyyet etmenizden asla memnun değil idim." Oradan hâne-i fakîrîye avdet ile o gün istirahat ettim.

Hanece mubayaasına lüzum görünen şeyler için mevcut akçemiz olmadığından ertesi günü alessabah mahdumum Salih Efendi'ye bir tezkire verip Vali Paşa hazretlerine gönderdim. Biraz akçe talep ettim. Paşa efendimiz selâmlıkta imiş. Salih tezkireyi takdim etmiş. Hemen keselerini çıkarıp Salih'in avucunu açtırıp ne kadar para var ise avucuna dökmüş ve buyurmuş ki "Efendi babana selâm et, şimdi yanımda bu kadar bulundu. Birazdan sen yine gel de sarraf gelsin, daha göndereyim." Salih avdet etti, keyfiyeti söyledi. Ve avucunda olan cümlesi rub'iye Osmanlı altınları idi. Saydım, beş yüz kuruştur. Zaten fakire dahi o kadar lüzumu var idi. Salih'e tembih ettim: "Sakın oğlum gitme!" dedim. Fevkalâde mahcup oldum. Zihî sultan, zihî sâhib-i irfân, zihî âşık, zihî sâdık, sehâda Hâtem-i Tayy, kapının gulâmı oldu [617] yâ Hâlet, yâ seyyid, yâ mevlânâ!

Yaver Paşa ile muvazene eder isek, cennet ile cehennemi muvazene gibi olur. Çünkü Yaver Paşa'nın eskiden olan igbirârı muktezasınca Muhasebeci Hacı Ahmed Efendi'ye demiş ki "Ne dersin, şunun emirnamesini geriye iade edeyim mi?" Muhasebeci efendi istirham edip "Ne lâzım efendim? Bu adam Bâb-ı Seraskerînin emektarlarından olup şâyân-ı merhamettir" diyerek önünü aldığını muahharen fakire söylediler. Hâlbuki a biçare, felek sana bir oyun gösterdi, haberin yok daha. Hani ya evvelce fakire: "Senin burada ne işin var, bir daha bu daireye gelme!" demesi üzerine işte ikimiz bir günde tayin olunup geldik. Demek olur ki bu dairede işim varmış ki o zaman buralarda dolaşıyordum demeli idik. Ne ise artık fakir redif yoklamasına devama başladım. Hüsâmeddin Efendi de enine boyuna Şâm-ı şerîf'i gezerdi, badehu Dersaadet'e avdet etti.

O aralık orduda sahte tezkire maddesinden dolayı bir büyük komisyon küşat olup reisi, Mirliva Kazım Paşa idi ve mahsûsen Dersaadet'ten gelmiş idi. Bir mülâzım, Beyrut'ta sahte tezkire tab' edip efrâd-ı askeriyyeden akçe alıp yedine tezkire itasıyla salıverirmiş. Uzun bir hikâyedir, bize lâzım değildir. Ancak mülâzım: "Aklâmdan bazı efendilerin de eli vardır" demesiyle Nizamiye Yoklamacısı Nuri Efendi, Jurnal Müdürü Rıza Efendi, Yoklama sınf-ı evveli Nihad Efendi daha başka efendiler de kışlada taht-ı tevkîfte idiler. O aralık işe adam bulamazlar. Fakirin jurnal müdürü vekâletine meclis münasip görüp iki ay kadar redif yoklamasında oturup oradan Jurnal Müdürü vekâletiyle Jurnal Kalemi'ne geldim. İstigfâr-ı kusûr makamında artık kolları sıvayıp can hakkıyla işlere sarıldım. İşte o saldırışa felek dahi maşallah dedi. Muhasebeci Haci Ahmed Efendi de, Yaver Paşa'ya: "Efendim, İbrahim Efendi bendenizi efendimize tavsiye ettiğim kadar varmış. Manzûr-ı âlîniz oluyor ya çıkan işleri" deyip taşı yerine koymuştur. Binaenaleyh Yaver Paşa telgrafla jurnal müdürlüğümüzü Makâm-ı Seraskerîye yazmış ise de mahpus olan efendilerin henüz istintakları hitamıyla evrakları makama takdim olunmadığından şimdilik tevkifine cevap gelmemiştir. [618] İşte feleği bil ki düşmanını dost eder, dostunu düşman eder; Yaver Paşa'nın eliyle fakirin mesrûriyetimi icra ettirir azizim.

Muahharen olunan tedkîkât u tahkîkât-ı mükemmelede mülâzım-ı mûmâileyh: "Bu efendilerin haberi yoktur, ancak bunlara iftira ettim" diye takrir ederek efendiler dahi tahlîs-i girîbân eylediler. Ancak bu efendilerin böyle taht-ı tevkîfe alınmasının ledünniyâtını bilemem. Ne ise Jurnal Müdürü Rıza Efendi de yerine oturdu. Fakiri de Jurnal Kalemi'nde münhal olan sınf-ı evvele tayin edip bir sene sonra Jurnal Kalemi'ne sınf-ı evvel oldum. Maaşım bin altı yüz kuruş oldu. İşte eski ruznamçecilik maaşı demektir.

Doksan senesi Martında [1874] Şâm-ı şerîf'e avdetle kaleme devam ve işlere ikdam etmekte iken, gönlüme geldi ki artık çiftlik zırıltısından ve açıkta kalıp başı boş hayvan gibi şurada burada geşt ü güzârdan tahlîs-i girîbân edip eski hamam eski tas yine yerimizi bulduk ve inşâallâhu ta'âlâ ilâ-âhiri'l-yevm erenler bizi buradan başka mahalle göndermezler. Bu cihetle isneyn ve cuma akşamları ba'de'l-asr Câmi'-i Emeviyye'de huzûr-ı Yahyâ aleyhisselâmda kendi kendime hatm-i hâcegân etsem ve bu yüzden erenlerin rûhâniyyet-i ma'nevîlerini celp ile sermâye-i ezel ü ebed olan muhabbet ve aşkımı makamına yetiştirsem" niyet-i hayriyyesi gönlüme tulûuyla beraber "Bismillâhirrahmânirrahîm" deyip bir perşembe akşamı kapıdan doğruca Câmi'-i Emeviyye'ye gelip orada salât-ı asrı eda ettikten sonra Hazret-i Yahyâ aleyhisselâmın karşısındaki ufak mahsûre içine oturup hatm-i hâcegân kıraatine bed' ü mübâşeret ettim. Binaenaleyh hatm-i hâcegân kıraatinin usulünü buraya derc ettim.

BU FASIL CÂMÎ-İ EMEVİYYE'DE HATM-İ HÂCEGÂN KIRAATİ BEYANINDADIR

Artık bu bapta gönlümü imam ve müftü ittihaz edip her ne ki kalbime tulû eder ise, onu Cenâb-ı Gavs-ı A'zam efendimiz tarafından irade ve ferman bilip öylece hareket ediyorum. Yani bu yolda kalbim Cibrîl-i ma'nevî [619] olmuştur. Zira ki sual ettim: "Böyle hatm-i hâce kıraati acaba ne sebebe mebni gönlüme tulû etmiştir?" Şöyle cevap aldım ki işbu risalede evvelce arz u beyan olunduğu üzere bundan dört beş sene evvel Hazret-i Ulemâ-billâh efendimiz ile beraberce köye gider iken esnâ-yı râhta efendimiz fakire buyurmuşlar idi ki "Bu gece âlem-i ma'nâda Şâm-ı şerîf'te Câmi'-i Emeviyye'de bulundum. Hacı Abdülbâkî Baba'yı getirip ortaya yatırıp göbeğinden kazık ile yere çaktılar. Sonra "Hani ya bizim Ruznamçeci Baba?" deyip fakiri getirmişler buyurup kelâmlarını kesmişler idi. İşte o zaman geldi ve o esrar zuhur etti. Haber-i meserreti canıma bin can katmış ve o zaman anladım ki fakirin ruznamçecilikten istifaya sebep ve böyle çiftliklere dolaşıp şurada burada dolanıp âkıbetü'l-emr vazîfe-i ma'neviyyemiz ve kemâl-i lutf u ihsân u merhametlerinden inayet buyurulan çerâgıyetimiz bu imiş diye bu bapta eylediğim dua ve hamd ü senaların tadadı mümkün değildir.

Binaenaleyh bu vazîfe-i ma'neviyyeyi elden geldiği mertebe kemâ huve hakkuhu ifaya kuvvet ü kudret yine sultân-ı aşktan ihsan ü inayet olunması tekrar tekrar niyaz u istirham ile işte doksan senesi Rûmîsi ve seksen dokuz senesi Arabiyesinden itibaren mahall-i mübâreke-i mezkûreye haftada iki kere yani perşembe akşamı ki cuma gecesi ve pazar akşamı ki pazartesi gecesi ba'de'l-asr yalnız başıma hatm-i hâce okumaya başladım. Bir buçuk saat mümted olur idi. Kış günleri akşam ezanıyla beraber camiden çıkardım. Yaz günleri vaktiyle hatim tamam olup hâne-i fakîrîye gelirdim ve bu esrarı hiçbir ferd-i âferîne ifşa etmedim. Ancak Câmi'-i şerîfin hademeleri hissederler idi ki "Bu efendi haftada böyle iki gün geliyor, müddet-i medîde oturuyor. Elbette bir şey ile meşguldür" derler imiş. Daha başka kimsenin malûmatı yoktur.

İmdi nasıl Câmi'-i şerîfe gelip ve nasıl kıraat olunduğunu burada izahen beyan etmeye mecbur oldum. Çünkü bu vazîfe-i şerîfe fakire lâyık olmayarak taraf-ı Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimizden ve kemâl-i şefkat ü merhamet-i mürşidânelerinden olarak çerâgıyet makamında inayet ü ihsan olunmuş. Belki fakirin irtihâl-i dâr-ı bekâ ettiğimden sonra [620] evlâtlarımdan "Pederimizin silkine teberrüken gidelim" diye bir niyet-i hayrda bulunur ise, onlara talim için bunlara tafsilen ifade ve beyana mecbur oldum.

Şöyle ki Câmi'-i şerifin kitapçılar tarafındaki cümle kapısından girip ittisalindeki ikinci iç kapısından içeriye girmeyip oradan büyük minareye doğru müteveccih olup doğru Erzincan hatt-ı müstakîmidir, Hazret-i Pîr Mehmed Vehbî Hayyât kuddise sırruhu'l-azîz efendimize üç ihlâs ve bir Fâtiha-ı şerîf okuyup rûh-ı kudsiyyelerine ihdâ ederek oradan huzûr-ı tâm ile o kapıdan içeriye

girip doğruca Hazret-i Yahyâ aleyhisselâm efendimizin karşısındaki ufak mahsûreye girip ayak üzerinde üç kere "es-Salâtu ve's-selâmu aleyke yâ nebiyyallâh" deyip badehu oturup Mevlevîler gibi yer öpüp ve göz yumup Hazret-i Yahyâ aleyhisselâm efendimizin rûh-ı kudsiyyeleri için üç ihlâs ve bir Fâtiha-ı şerîf kıraat olunduktan sonra eûzubesmele çekip "Rızâen lillâhi ve li-muhabbeti Resûlillâhi" diye niyet edip istiğfara bed' ü mübâşeret olunur. Yirmi adet kadar hafiyyen "Estağfirullâh" çekip badehu "râbıta-ı şerîf" deyip Hazret-i Ulemâ-billâh efendimizi rabıtaya alıp bir haylice müddet öyle rabıtada durup badehu yedi kere Fâtiha-ı şerîf kıraat olunur. Bundan sonra yüz adet salavât-ı şerîf okunur. Badehu yedi kere "E-lem neşrah leke sadreke"[971] sûre-i şerîfi kıraat olunur. Bu sûre-i şerîf yetmiş kere olacaktır. Lâkin yalnız okunduğu cihetle böyle yedi kere tahfif için okunur. Bir beis yoktur. Badehu ihlâs-ı şerîflerin kıraatine bed' ü mübâşeret olunur. Bin kere ihlâs-ı şerîf okunacağından hatm-i hâce taşlarından on adet taş ve bir de yüz adet tesbih bir kese içinde beraberce götürüp işte taşları ve tesbihi çıkarıp yüz kere ihlâs tamam olup tesbih devir olundukta, bir adet taş alınıp diğer mevziye konur. Böyle böyle bin kere ihlâs-ı şerîf tamam olduktan sonra yine yedi kere Fâtiha-ı şerîf okunur. Badehu yüz kere salavât-ı şerîf kıraat olunup hatim tamam oldukta, taşları, tesbihi yine kesesine vaz' ile iki diz üzerine gelip çünkü hatm-i hâce uzunca olduğundan daima diz çökmeyip bazen de müdevver oturulur, ancak hatim hitamından sonra dua için [621] diz çöküp ve gözlerini yumup ve başını eğip ve ellerini kaldırıp işbu dua kıraat olunur azizim.

Hatm-i Hâce Duasıdır

اللهم يا حي يا قيوم يا بديع السموات والأرض يا مالك الملك يا ذا الجلال والإكرام، صل على سيدنا ومولانا محمد وآله وصحبه أفضل صلواتك عدد معلوماتك وبارك وسلم كذلك، وأوصل مثل صواب ما قرأناه وقرأه أحد من المؤمنين والمؤمنات عموما والمنتسبين إلى الطريقة العلية النقشبندية خصوصا في آفاق العالم ومشارق الأرض ومغاربها بعد القبول إلى ساحة سيد المرسلين وخاتم النبين سيدنا ومولانا محمد صلى الله تعالى عليه وسلم، وإلى روح كل من آله وأولاده وأزواجه وأصحابه وإخوانه من النبين والصديقين والشهداء والصالحين، واحشرنا معهم بفضلك آمين، وإلى روح كل من سادات السلسلة النقشبندية والقادرية والسهروردية والكبروية والجشدية وسائر الطرق العلية، وكل من الحضار وآبائهم وأمهاتهم وكل مؤمن ومؤمنة إلى يوم الدين، اللهم انصر من نصر الدين، اللهم انصر جيوش المسلمين وعساكر الموحدين واكتب الصحة والسلامة والعفو والعافية في الدين والدنيا والآخرة، وعلينا وعلى عبيدك الحجاج والغزاة والمرابطين والمسافرين والمقيمين في برك وبحرك من أمة محمد صلى الله تعالى عليه وسلم، واجزِ عنا شيخنا وسبب هدايتنا وإفاضة النور علينا، ومولانا ومقتدانا الشيخ محمد الخياط قدس الله تعالى سره العزيز، وزد محبتنا له والتفاته لنا، وارزقنا التوفيق على طاعتك وحبك وحب من يحبك وحب عمل يقربنا إليك، وامنن علينا بالإقبال إليك والإعراض عما سواك، واختم لنا بذلك آمين، وصل اللهم على سيدنا محمد وآله وصحبه أبد الآبدين في كل لمحة ولحظة ونَفَس وحين، والحمد لله رب العالمين.

971 "Biz senin (bunalan) göğsünü açmadık mı (ondaki bunalımları, sıkıntıları giderip onu ilim, hikmet ve huzur ile genişletmedik mi)?" İnşirâh, 94/1.

Bundan sonra üç kere "Alâ afdali'l-âlemîne seyyidinâ Muhammedin salâvât" deyip salavât-ı şerîfe getirmeli. Diğerinde "Alâ es'adi'l-âlemîne seyyidinâ Muhammedin salâvât" ve diğerinde "Alâ eşrefi'l-âlemîne seyyidinâ Muhammedin salâvât." İşte böyle [622] elfâz-ı şerîfleri değiştirerek söylemeli. Ondan sonra ellerini indirip kemâl-i huzûr ve rabıtada olarak silsile-i şerîfi kıraat etmeli.

Silsilenâme-i Şerif

" نبي صديق سلمان قاسم ست جعفر وطيفور كه بعد از بوالحسن شد بو على يوسف اشكنجور زعبد الخالق آمد عارف محمود را بحره كزيشان شد ديار ماورا النهر كوه طورعلي بابا كلال نقشبند ست علاء الدين پس از يعقوب جرخي خواجهء احرار شد مشهور محمد ذاهد درويش محمد خواجكي باقي مجدد عروة الوثقى وسيف الدين سيد نورحبيب الله مظهر شاه عبد الله مولانا كزيشان رشك صبح عيد شد مارا شب ديجور ضياء الدين وحيد الدهر مولاناى ما خالد چوآمد فانتا لله يا ذا الفيض يا ذي النور محمد وهبي خياط مظهر حب ذات الله ريسده در مقام غوث شد عالم ذوي معمور قدس الله تعالى أسرارهم العلية وأفاض علينا من بركات أنفاسهم السنية، آمين ولسائر سادات الطرق العلية، لله الفاتحة. "

deyip ihlâs ve Fâtiha-ı şerîfi okuyup badehu biraz rabıtada durup ondan sonra üç ihlâs ve bir Fâtiha-ı şerîf okuyup bilhassa Hazret-i Yahyâ aleyhisselâm efendimizin rûh-ı kudsiyyelerine ihdâ edip badehu rızâen lillâh iki rekat namaz kılıp ve dua edip sonra ayağa kalkıp kezalik üç kere Hazret-i Yahyâ aleyhisselâma salavât-ı şerîf getirdikten sonra geldiğimiz kapıdan çıkıp İmam Hüseyin radıyallâhu anhu efendimiz hazretlerinin makamına karşı durup üç ihlâs ve bir Fâtiha-ı şerîf okuyup badehu üç kere sallallâhu ta'âlâ aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerine salavât-ı şerîfe getirip oradan kendini cüz'î tahrîk ile kemâ fi's-sâbık minareyi hizaya alıp yine Erzincan'a müteveccih olup Hazret-i Pîr Mehmed Vehbî Hayyât kuddise sırruhu'l-azîz efendimize ihlâs ve Fâtiha-ı şerîf okuyup oradan ric'at ile hanelerine giderler vesselâm azizim.

İşte bu fakîr-i âsî, böylece beş sene gündüzleri ba'de'l-asr [623] devam ettim. Sonra doksan beş senesinde [1878] Müşir Ahmed Eyüp Paşa hazretleri yakamı bırakmadığından anladım ki ikindileri gidip okuyamayacağım. Gönlüme teveccüh ile istizan ettim "Cuma günleri ve pazartesi sabah namazından sonra okunmasına ruhsat var mı?" diye. Hamd ü senalar olsun ki müsaade buyruldu. İşte doksan beş senesinden beri elhâletü hâzihi cuma ve pazartesi sabahları gidip artık kalem ve Müşir Paşa telâşı olmayarak arîz u amîk okurum. Böyle sabah namazından sonraya tahvil ettiğim gün gönlüm ziyade muztariptir.

Hikmet-i rabbânî o sabah mecâzibden bir zat, fakirin oturduğum yerde oturur idi. Fakir şöyle yanına oturup hatm-i hâceye bed' etmezden evvel gönlümden o zata rabıta edip böyle hatm-i şerîfin tahviline erenler tarafından ruhsat olup olmadığını istizan ettim. Beş on dakika sonra o zat üç kere cehren "Tayyib, tayyib, tayyib" deyip oradan kalkıp gitti. Artık bunun üzerine kalbim bütün bütün müsterih oldu. İşte haftada iki gün alessabah devam olundu ve keyfim dört

üzerinedir. Zira ki işbu hatm-i hâcegân esrarı pek büyüktür, tarif edemem. Ancak bir şey vuku buldu, onu sana arz edeyim, ondan anlarsınız azizim.

Mısır meselesinden sonra Mısır cihetinde zuhur eden kolera illeti, Beyrut cihetine doğru sirayet etmekle derhâl Şâm-ı şerîf etrafına kordonlar icra ve muhafazasına asker-i şâhâne isrâ olunarak ahalice fevkalâde ıztırap hâsıl olmuştu. O esnada Hazret-i Mevlânâ Hâlid kuddise sırruhu'l-azîz efendimiz hazretlerinin zamân-ı sa'âdetlerinde halifeleri olan Muhammed-i Hânî kuddise sırruhu'l-azîz hazretlerinin damatları olup el-yevm Şâm-ı şerîf'te hatm-i hâcegân okutmakta olan mazinneden Reşadetlû Hacı Halil Efendi hazretleri bir gün fakire tesadüf ederek fakire hitaben: "İllet-i mezkûre buraya da gelecektir, sakın ha mâni olmayasınız" buyurdular. Derhâl ellerine sarılıp "Aman efendim, merhamet buyurun! Böyle bir miskin gedâ kulunuz ne haddim ve ne kudretim vardır ki böyle manevî olan şeyleri men' edeyim!" dedim. Badehu fakirhaneye geldim. Gönlüme şöyle geldi ki "Bu zatın böyle fakire hitabından [624] anlaşılan fakirde manevî kuvvet varmış ki mâni olmayasın buyurdular." Çünkü vücudu olmayan şey istisna olmaz, ancak mevcuttan olur fehvasınca derhâl bohça-i sa'âdeti küşat ile tefeül ve istizan makamında mektûbât-ı şerîfelerden lâlettayin birisini alıp küşat ettim. Sultân-ı Ulemâ-billâh efendimizin dest ve kalem-i kudsiyyeleriyle "Uluvvu'l-himmeti mine'l-îmâni; veffekakumullâhu ve yerdâke"[972] kelâm-ı şerîfi müşahede olundukta, hemen secde-i teşekkür ile oradan doğruca hatm-i hâce gününün gayrı olarak vakt-i asrda Câmi'-i Emeviyye'ye gidip Hazret-i Yahyâ aleyhisselâm efendimiz hazretlerinin kadem-i sa'âdetleri cihetinde oturup illet-i mezkûrun def'ine niyet-i hâlise ile niyet edip hatm-i şerîf kıraat ve bazı ed'iyeler tilâvetle tazarru ve niyaz olundu. Aradan dört beş gün mürurunda Şâm-ı şerîf ulemasından bir zat, âlem-i ma'nâda görür ki Şâm'a bir saat mesafede olan Elhâme sahrasında birçok bilmediği ve tanımadığı asâkir var. Bu zat sual eder ki "Siz ne türlü askersiniz?" Derler ki "Biz taraf-ı ilâhiyyeden buraya memuruz. Emirimiz Şâm-ı şerîf'e gitti, ona muntazırız." O zat orada bekler, hatta emirleri gelir. Görür ki asâkir geriye ric'at ediverir. Yine sual eder: "Niçin avdet ediyorsunuz?" Derler ki "Şâm-ı şerîf'e girmeye ruhsat olmadığını emirimiz geldi, haber verdi. Binaenaleyh ric'at ediyoruz" dediler diye ferdâsı günü bu zat böylece ahaliye müjde ve tebşir eder. Ve bir hafta sonra kordondaki asâkir dahi Şam'a ric'at ederek Cenâb-ı Hakk'a hamd ü senalar olsun bir ferdin burnu bile kanamamıştır. Sonra müşarünileyh Hacı Halil Efendi hazretleriyle mülâkatta bu işin fakirden olduğunu hissederek bazı gûne lâtifeler ile iltifat etmiştir.

İşte ey ihvân-ı bâ-sefâ, hatm-i hâce sırrı tarif ü tavsif olunmaz. Hatta Sultân-ı Ulemâ-billâh efendimiz buyurdular ki "Hatm-i hâce okunan haneye değil, belki o şehre asla âfât-ı semâviyye nazil olmaz." Âmennâ ve saddaknâ. Bundan hâşâ sümme hâşâ fakirin nefs-i habîsime ait bir şey yoktur. Ancak buna

---

972 "Alicenaplık imandandır; Allah size başarı versin ve sizden hoşnut olsun."

teşekkürler ederim ki taraf-ı Cenâb-ı Gavs-ı A'zam efendimiz hazretlerinden ihsan [625] u inayet buyurulan vazîfe-i ma'neviyye sahih ve muhakkak fakirlerine ihsan buyurulmuş bir lutf ve inâyât-ı bî-gâyât olup bunun teşekküründen âcizim.

Huzeyfe radıyallâhu anhu hazretlerinden rivayet olunur: Kâle Resûlullâhi sallallâhu aleyhi ve sellem: "Men kare'e "Kul huvellâhu ehadun" elfe merretin fe-kad işterâ nefsehu minellâhi."[973] Sadaka Resûlullâh. İşte bunun manası dahi mülâhaza olunur ise, artık sırr-ı hatm-i hâce ne olduğu kemaliyle malûm olur azizim.

Müşarünileyh Muhammed-i Hânî kuddise sırruhu'l-azîz hazretlerinin mahdumları olup el-yevm mevcut bulunan ve Ulemâ-billâh efendimize gayetle muhabbet eden Şeyh Muhammed-i Hânî Efendi hazretleri ki el-yevm Şâm-ı şerîf'te ulûm-ı zâhir ü bâtında birinci addolunur. Ve Magribî Seyyid Abdulkadir Efendi hazretlerinin bendelerinden olup müşarünileyh Abdulkadir Efendi hazretleri tasavvufa dair üç cilt kitap telif buyurup ismine *Mevâkıf* tesmiye etmişler idi. İşbu *Mevâkıf*-ı şerîfi ve Şeyh-i Ekber kuddise sırruhu'l-azîz efendimizin *Fusûsu'l-hikem* kitabını müşarünileyh Muhammed-i Hânî Efendi hazretlerinden okudum. Hikmet-i rabbânî, Hazret-i Ulemâ-bilâh efendimizin dâr-ı bekâya teşrifleri senesi idi, o sene Zilhiccesinde daha efendimizin vefatı haberi alınmamış idi. Bu zât-ı âlî-kadr ile mülâkat olunup haylice muhabbetler olundu. Ve iki sene kâmilen tasavvufa dair kütüb kıraat olunmuştur. Sonra gönlüme geldi ki "Hazret-i Ulemâ-billâh efendimiz irtihâl-i dâr-ı bekâ edeceklerinden fakire bir nevi müteselli olsun diye bu zât-ı âlî-kadre mensubiyet peyda ettirdiler" dedim. Lâkin nerede şemsin vasat-ı nehârda olan şu'le-i ziyâsı, nerede kamerin leyle-i zulumâtta olan şu'le-i ziyâsı! Evet gerçi kamer dahi şemsten ziya alır ise de bunların beynlerinde olan fark-ı azîm Kaf dağı kadardır.

Yâ Rab, yâ Rab, yâ Rab, bi câhi azametike ve kudretike bu miskin yüzsüz asi İbrahim kulunu ayırma bâb-ı Hazret-i Fehmi'den yâ Rab, yâ Rab, yâ Rab!

Müşir İzzet Paşa ve Vali Hâlet Paşa hazerâtıyla Muhasebeci Hacı Ahmed Efendi yekcihet, yekvücut olduk. Lâkin şimdi ara yerde bir a'şâr bedeli kaldı, çünkü a'şârdan otuz bin kuruş kadar açık zuhur etti. Zira zâhirenin fiyatı dûn olup bir taraftan dahi bedel-i a'şâr için sıkıştırdıklarından artık fiyatına bakmayıp ucuz pahalı [626] fürûht edip bir hayli akçesini tediye ettim. Yani otuz bin küsur kuruşu verdim. Kusûr otuz bin kuruş kadar kaldı. Bunun ise hiç yeri yoktur. Gerçi fakirden ne alacaklar! Bir derviş kalender adam! Lâkin canım

---

973 "Kim bin defa "Kul huvellâhu ehadun" okursa, kendisini Allah'tan satın almış olur." Krş. *Lisânu'l-mîzân*, c. 3, s. 374, no: 1494, "Men dehale yevme cumu'ati'l-mescide, fe-sallâ erba'a reke'âtin, yekrau fî kulli rek'atin fâtihate'l-kitâbi ve hamsîne merreten "Kul huvellâhu ahadun" fe-zâlike imru'un lem yemut hattâ yerâ mek'adehu mine'l-cenneti." *el-Menâru'l-munîf*, c. 1, s. 97; no: 171, " Men sâme yevmen min recebin ve sallâ erbe'a reke'âtin yekrau fî evveli rek'atin miete merretin âyete'l-kursiyyi ve fi's-sâniyeti miete merretin "Kul huvellâhu ahadun" lem yemut hattâ yerâ mek'adehu mine'l-cenneti."

sıkılıyor. Zaten bunun rüyasını görmüş idim. Şimdi Vali Paşa hazretlerine rica ediyorum şunun bir çaresine bakalım diye. Çaresi parayı tediye etmek, bunun dahi yolu yoktur. Velhâsıl bu ıztırapta iken

Görelim Mevlâ ne eyler
N'eyler ise güzel eyler

fehvasınca bir de onu gördüm ki makâm-ı sadâretten emirnâme-i sâmî şeref-vürûd etti ki seksen sekiz [1871] senesi gayesine kadar olan bakayanın affına irâde-i cenâb-ı pâdişâhî şeref-sudûr buyurulmuştur. Ona göre oraca kayıtlarının terkîni. Fesubhânallâh fesubhânallâh! Erenlerin lutf u keremlerine nihayet yoktur. Bir miskin derviş kurtulmak için bunca fukara ve zu'afâ tahlîs-i girîbân etti; şunun bunun elinden yakalarını kurtardılar. Artık buna nasıl teşekkür edeceğimi bilemedim. Elhâletü hâzihi aklıma geldikçe gönlüm muztarip olur. İşte hamd olsun, bundan da yakamızı kurtardık. Artık aşk u muhabbetimiz sefînesini istediği gibi yelkenlerini açıp pupasına iki tarafı selâmlayarak gidiyor.

Lâkin felek götürmez, çok görür. Sekiz dokuz ay sonra Vali Paşa ile İzzet Paşa'nın ikisi birden infisal ettiler. Bir gece ma'nâda gördüm ki Vali Paşa hazretleri, bizim Meclis Reisi Mehmed Paşa'nın konağına nakil ediyorlar ve hem de haremleri çamaşır yıkıyorlar. Ferdâsı günü alessabah Vali Paşa hazretlerine gittim, bu rüyayı nakil ettim. Lâkin gönlüme hoş gelmedi. Onlar da buyurdular ki "Baba efendi, yolculuk görünüyor." Evet dedim. Aradan üç dört gün sonra Konya valisi bulunan Esad Paşa hazretleri Suriye Vilâyeti inzimamıyla Beşinci Ordu Müşiriyetine geldi. İşte zarurî Hâlet ve İzzet paşalar hazerâtından ayrıldık. Felek bu ya, kimin yüzüne tamamıyla gülmüştür? Gülmüş ise bil ki onunla eğlenmiştir.

Esad Paşa hazretleri teşrif buyurdular. Zaten Muhasebeci Hacı Ahmed Efendi'yi çok severler idi. Binaenaleyh dâ'ire-i askeriyyenin [627] işlerini tamamen ona havale edip kendileri daima vilâyete teşrif ederek vilâyete meşgul olurlar idi. Bu cihetle muhasebeci efendi ziyadesiyle sıkıştı. Zaten fakiri leyl ü nehâr yanlarından ayırmayıp kâffe-i umûr u husûsât-ı askeriyyeyi fakir ile müşavere eder idi. Aklâm memurlarının cümlesiyle dil-gîr idi, hiçbirisinin işini ve malûmatını bir paraya almaz idi. Hatta o kadar oldu ki artık efendiler fakiri çekemeyip hasetlerinden Bâb-ı Askerîye kadar yazdılar. Yani "İbrahim Efendi, muhasebeci efendi ile ittifak edip bizlere hakaret ediyor" dediler. Lâkin kim dinler, kim anlar haksız şeyleri. İşte burada Dördüncü Ordu'dan daha ziyade olduk. Artık gitti İbrahim Efendi, geldi İbrahim Efendi oldu.

İstanbul'dan geldiğim doksan senesinde [1874] altı ay kadar gene Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimizin hâne-i sa'âdetlerinde oturup sonra mahallenin içinde diğer bir büyük haneye nakil ettim. Bir kış boyuna orada oturdum. Müşarüni-

leyh efendimizin mezkûr haneleri Erzincanî Mustafa Efendi marifetiyle fürûht olunup akçesi takdim olundu. Doksan bir [1875] senesinde Muhasebeci Hacı Ahmed Efendi, Sancaktar Câmi'-i şerîfi'ne muttasıl İmamzade Reşid Efendi'nin hanesinde oturur idi. Geceleri oraya gidip gelmekte müşkülât çekerdim. Efendi-i mumâileyhin hanesine muttasıl ve Câmi'-i şerîfin ittisalindeki harap haneyi Suriye vilâyeti Tahrirat Müdürü Hilmi Efendi satın alıp temelinden yıkıp müceddeden alâ ve bâlâ İstanbul kârı üç oda fevkanî ve bir oda tahtânî sofa ve avlusuyla beraber mazbut fevkalâde güzel bir konak yavrusu bina ve inşa etti.

Bir gün muhasebeci efendi, fakiri çağırıp hane sahibi Hilmi Efendi'yi dahi celp edip mezkûr hanenin fakire icareye verilmesini beyan ettiler. Onlar da kabul eylediler. Çünkü zaten kiraya verilmek üzere yapılmış idi. Senevî bin sekiz yüz kuruşa icar etmekle içinden dülgerler çıktığında, miftâhı fakire teslim ettiler. Hemen derhâl doksan bir senesi Şubatı [13 Şubat-13 Mart 1876] içinde idi, nakl-i hâne ettim. Artık muhasebeci efendi ile kapı kapıya komşu olduk. Acayip, bu haneyi güya bizim için mahsus bu adam almış, yaptırmış gibidir. Bu ne hikmet! Mezkûr hane, o kadar Câmi'-i şerîfe muttasıldır ki hatta cami tarafının duvarı, Câmi'-i şerîf duvarıdır ve sandık odasındaki pencereden Câmi'-i şerîfin içi [628] gözükür. Eğerçi bir ufak kapı açılsa, haneden imama iktida olunur, bu kadar yakındır. Sonra sonra tefekkür ederek anladım ki bu da Hazret-i Ulemâbillâh efendimizin ihsanlarıdır. Çünkü ilk Şâm-ı şerîf'e geldiğimde iradeleri üzere, Hazret-i Alemdâr-ı Resûlullâh olan Abdullah Merdânî radıyallâhu anhu efendimize misafir olmuş idim ve muahharen dahi Câmi'-i şerîfinde itikâf etmiş idim. Anladım ki fakiri onlara vermişler. Buna da artık ziyadesiyle teşekkür ve hamd ü senalar ettim. İşte oradan Câmi'-i Emeviyye'ye gitmek pek kolay olmuş idi.

Müşarünileyh Esad Paşa hazretleri, Şam'da pek az vakit kalıp infisali ile yerine, fesubhânallâh yine İzzet Paşa hazretleri müşir olup teşrif ettiler. Çünkü bu zatın gönlünü bir veçhile tarif ü tavsif edemem. Ama ne kadar sâhib-i merhamet ü şefkat, ammâ ne kadar hâk-meşreb ve musallî ve sâdık tarif edemem! İşte onun bu hâli, çekip çekip Şâm-ı şerîf'e getiriyor. Müşarünileyh İzzet Paşa hazretleri, Muhâsebeci-i sâbık Muhtar Efendi'yi ziyadesiyle sevdiği için hîn-i teşriflerinde Hacı Ahmed Efendi ile öyle pek birleşemediler. Lâkin sonraları anlayıp Muhtar Efendi'den daha ziyade sevmeye başladılar.

Fakir de bir sene sonra yani doksan bir [1875] tarihinde Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimizin Dersaadet'ten bir emirnâme-i gavsiyyelerini aldım. Buyururlar ki Hâlet Paşa, Derviş Paşa hazerâtı davet ettiler, icabet ettim. Dersaadet'e geldim. Çünkü Hâlet Paşa hazretleri buradan Dersaadet'e teşriflerinde kendileri valide sultan kethüdalığı ile mesrur oldular. Muahharen müşarünileyh Hâlet Paşa hazretleri ba'de'l-muhârebe Cidde valisi olup cânib-i Hicâz'a teşrif buyurup bir müddetçik orada dahi hükümet ederek muahharen orada irtihâl-i dâr-ı bekâ

edip Cidde'de Hazret-i Havvâ validemizin yanına defnolunmuştur, rahmetullâhi aleyhi ve kuddise sırruhu'l-azîz.

İşte bu zât-ı âlî-kadr ise Hazret-i Ulemâ-billâh efendimizin birinci sevgililerinden bir başka âşık ve sâdık idi. Hatta Suriye vilâyetine teşrif buyrulup gece arabasıyla Şâm-ı şerîf'e beraberce gelir iken, esnâ-yı muhabbette bi'l-münâsebe buyurdular ki: "Bir ma'nâ görmüş idim. Birkaç adet ferman verdiler. Sonra bir mahalde bulundum. [629] Bir zât-ı âlî kubbe içinden sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz hazretleri zuhur edip dest-i risâlet-penâhîlerinde bir ferman vardır. Buyurdular ki "En sonra bu fermanı ben vereceğim Hâlet sana. Şimdi yanımda dursun" fermanlarıyla uyandım. Cümle vücudum lerzeye gitmiş!" diye buyurdular. İşte o ferman anlaşıldı ki Hicaz fermanı imiş. Onun için huzûr-ı Cenâb-ı Risâlet-penâh efendimize avdetle fermanı almış, kaddesallâhu ta'âlâ sırrahu'l-azîz.

İşte Sultân-ı Ulemâ-billâh efendimizin Dersaadet'e teşrifleri ise zuhur edecek mes'ele-i ma'lûmeden dolayı olduğu muahharen anlaşıldı. Çünkü muharebe zuhuruyla artık Erzincan'a avdet buyurmayıp Rumeli cihetine teşrif buyurdular. Hatta Babıâli'de küşat olunan meclis-i umûmîde Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimiz dahi dahil olmakla o mecliste buyurdukları nutk-ı âlîleri teberrüken buraya derc ü beyan olunmuştur:

Nutk-ı Hazret-i Gavs-ı A'zamdır:

"Vakıa efkâr-ı umûmiyeyi galeyana getirmek fenadır. Ancak biz her hâli onlara hâlisane beyan ettik. Onlar kabul etmeyip ısrar ediyorlar. Bu cihetle Hakk'a istinaden icrâ-yı adâlet için muhâfaza-i nâmûs ve istiklâl uğrunda bu teklifi reddetmek bilâhare efkâr-ı umûmiyenin celbini mucip olur" buyurmuşlardır.

İşte bunun üzerine de muhâbereye bed' ü mübâşeret olundu ve kendileri de asâkir-i şâhâne ile beraber her bir muharebede de bulundular. Evvelâ Rumeli cihetine teşrif buyurup badehu Anadolu cihetine teşrif buyurdular ve muahharen Batum'da Derviş Paşa hazretleriyle birleştiler. Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimiz Dersaadet'te iken, Sancaktar hazretlerinin türbedarı Şeyh Hacı Ali Efendi, Câmi'-i şerîfin bazı işleri için İstanbul'a gitmiş idi. Onunla Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimize arz-ı hâl takdimiyle Şam'a teşrifleri istirham ve davet olunmuştu. Şeref-vürûd eden cevâbnâme-i mürşidânelerindeki dest-i mürşidâneleriyle olan tahşiye-i gavsiyyeleri dahi buraya derc olunmuştur:

"Kânellâhu Lekum

Alem-dâr-ı radıyallâhu anhu'l-Gaffâr efendimizin türbedarı efendi biraderimizle bezl-i inâyet buyurulan kerem-nâmeleri mûcib-i şâdî ve hayât olmuş ve efendi-i mûmâileyhin husûl-i matlabı, ebvâb-ı

esbâbdan talep ve temenni kılınmaktadır. O makâmât-ı mübârekelerin ziyaretleriyle müşerref olmaklığımız teveccühât-ı aliyyelerinin teekküd ve terâdüfüne mütevakkıf olduğu misilli asâkir-i [630] muvahhidîn nâil-i nusret-i tâm olmalarına vâbestedir. Evkât-ı huzûrlarda arz u niyaz buyurulması mercûdur, efendim nurum."

Fakîrü'l-hakîr Fehmi.

Evet Hazret-i Ulemâ-billâh efendimiz tarafından esnâ-yı muhârebede bu derece zâhir ve manevî sa'y ü gayret olunmuş ise de, ne çare zâhirde bir noksaniyetten dolayı muvaffak olunamadı. Artık bunu sebeb-i hikmetini anlayamadım ve Cenâb-ı Gavs-ı A'zam efendimiz ile mülâkat dahi müyesser olmadı ki sual edeyim. "el-İlmu ve'n-nusretu indallâhi."[974]

Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimizin Dersaadet'te Kuleli'de kâin Mekteb-i İdâdî-i Şâhâne'yi teşrif ile orada mevcût bulunan şâkirdâna irat buyurdukları nutk-ı âlîdir:

"Efendiler siz ne bahtiyarmışsınız ki devlet-i aliyyenin böyle en mümtaz ve muteber mektebinde tahsîl-i ilm ü hüner etmekte ve hususiyle şu mukaddes vatanımızın muhafazası için her nazariyatı ameliyata tatbik ile emr-i cihâda hazırlanmaktasınız. Ulûmun netâyic-i hasenesi şimdi bilinmez, ancak sonra malûm olur. Bunun için vezâif-i mahsûsenizi hakkıyla ifa edip evkât-ı azîzin değil bir günü, belki bir saatini bile izâ'a etmemelisiniz. Hâsılı gece ve gündüz umûr-ı lâzimede ve hayriyeye sarf ve dikkatle sa'âdet-i dâreyn yani uhrevî ve dünyevî merâtib-i âliyeyi ihraza kesb-i nâiliyet eylemelisiniz. Memnun oldum. Cenâb-ı Hak, fikrinize metanet ve karîhanıza kuvvet ve vüs'at verip gıbta-bahşâ-yı yâr ü agyâr buyursun, amin."

İşbu nutk-ı âlî üzerine mekteb-i mezkûr kitâbet hocası Hamdi Efendi'nin kaleme aldığı ve şâkirdâna söylediği nutkudur:

"Şehr-i cârî-i rûmînin yirmi sekizinci pazar günü tarîk-i Nakşbendiye-i Hâlidiyye meşâyıh-ı kirâmından reşadetlû Erzincanî Hacı Fehmi Efenditarîk-i Nakşbendiye-i Hâlidiyye meşâyıh-ı kirâmından) hazretleri Kuleli'de kâin Mekteb-i İdâdî-i Şâhâne'yi bi't-teşrîf sunûf-ı muhtelife dershanelerini ziyaretle okutulan ders-i âliyeyi tenezzülen istimaa izhâr-ı meyl-i ragbet ve kemâl-i belâgat u fesâhatle fezâ'il-i gazâ ve cihâda müteallik hutbeler irat ile muallimîn ve şâkirdânı taltif ederek avdet buyurmuşlardır. Şeyh-i müşârünileyh hazretleri hazretleri memleketimizde bulunan meşâyıh-ı

974 "Bilgi ve muvaffakiyet Allah katındadır."

resmiyye gibi düşmen-i ilim ü hüner ve usûl-i siyâsiye-i düvel ü milelden gafil ve bîhaber olmayıp belki ulûm-ı akliyye ve nakliyyenin dekâyık u hakâyıkını ârif ve her devlet ü milletin ahvâl-i kadîme ve hâzırasına tamamıyla [631] aşina ve vâkıf olduktan başka kendileri tekmîl-i merâtib-i ma'neviyye eylemiş bir zât-ı sâhib-i kemâl olmakla o veçhile mekteb-i mezkûru teşrifleri doğrusu iftihar ve memnuniyeti mûcib bir keyfiyet ve hele muallimîn ve talebe-i mûmâileyhümce îfâ-yı vecîbe-i şükrü nâ-kâbil bir ni'met-i girân-kıymettir. "

Hamdi (sene 97 şemsiyesi ve sene 96 rumiyesi idi.)

Beşinci Ordu-yı Hümâyûn Riyaseti'ne muahharen Halep kumandanı Ferik Nâzif Paşa hazretleri geldi. Müşarünileyh Muhasebeci Hacı Ahmed Efendi'nin vazifesine dahl ü taarruz etmekle yani aklâm efendilerine müsaade ve yüz gösterdiğinden efendi-i mûmâileyhin aklâmca olan idare ve mazbûtiyetine halel gelerek binaenaleyh isti'fâ-yı me'mûriyyet etti ve kendisi bizzat Makâm-ı Seraskerîye yazdı. Bunun üzerine Bâb-ı Seraskerîde Nizamiye Muhasebecisi Muavini Hâlid Bey ile becayiş ettirdiler. Mumaileyh Hacı Ahmed Efendi fakiri yerine tevkîl edip Dersaadet'e gitti. Hikmet-i rabbânî bu sırada Derviş Paşa hazretleri de serasker nasb ve tayin buyruldular. İşte ikimiz bir zamân-ı kalîl içinde o seraskerlikte, fakir muhasebeci vekâletinde bulunduk. Bir iki mâh kadar mümted olup sonra Hâlid Bey geldi. Bunun dâ'ire-i askeriyye işlerine o kadar vukufu olmadığından artık bi'z-zarûr bu da fakiri elde edip "Gel İbrahim Efendi, git İbrahim Efendi" oldu. Ve zaten hey'et-i meclis dahi ordunun kâffe-i umûr-ı muhâsebesini fakirden talep etmekte olduklarından bir müddette bu hâl ile imrâr-ı vakt ettim. Badehu İzzet Paşa hazretleri yine infisal edip Dersaadet'e teşrif ederek o da serasker oldu. Yerine Ahmed Eyüp Paşa hazretleri teşrif buyurdular. Doksan dört [1879] sene-i şemsiyesi evâhiri idi, bu zât-ı âlî gayet muhasib ve müdakkik olduğundan muhasebeci efendinin sepetinde pamuk olmadığını anladı. Artık muhasebecilik vazifesi tamamıyla fakire intikal eyledi. Hâlid Bey yalnız kâğıtlara "buyruldu" keşide eder idi.

İşte Ahmed Eyüp Paşa hazretlerinin zamanında idi ki ba'de'l-asr hatm-i hâce kıraatine gidemediğimden, hatm-i şerîfi sabaha tahvil etmiştim. Şimdi müşarünileyh Ahmed Eyüp Paşa hazretleriyle bir dereceye geldik ki bir şey müzakere olunacak ise, fakir de yanlarında hazır bulunacağım ve ekseri meclis ilâmlarını ve sair aklâm derkenarlarına ilişir ve kendi kalemiyle mucebince yerine sual buyurur idi. Bu suallarin kâffesine Reîs-i Meclis Nâzif Paşa hazretleri fakiri gönderir idi. Ekserisinde Müşir Paşa hazretlerini ikna ederdim. Ve bazen [632] dahi kendileri haklı olup ilâm yanlış, nizamsız olur idi. Hatta Reis Paşa bir gün fakire sual etti ki "Canım İbrahim Efendi, sen buna havâs mı okuyorsun, ne yapıyorsun ki sana asla bir şey diyemiyor, kandırıyorsun?" buyurdular idi.

İşte bu hâl ile uğraşmakta iken, mahdûm-ı fakîrî Hüsameddin Efendi, Şâm-ı şerîf'ten Dersaadet'e avdet ettikten sonra tam dört sene mektup alamadım ve olduğu mahalli dahi bulamadım. Dört sene sonra Midilli adasından bir mektubu geldi. Orada ziyadesiyle sıkılmış, artık zarurî yerini haber verip Şâm-ı şerîf'e gelmek ve yol masarifi etmek için yirmi adet Osmanlı lirası talep eder. Hemen bank vasıtasıyla irsal edip Şam'a celp ettim.

MAHDUMUM HÜSAMEDDİN VE SALİH EFENDİLER AHVALİ BEYANINDADIR

Mumaileyh Hüsameddin Efendi, Bâb-ı Seraskerî Jurnal Kalemi'nden istifa edip Sadr-ı esbak Mahmud Paşa hazretlerinin taallukatlarına çatmış. Onlarla Midilli adasına gidip orada teftiş memuriyetiyle müddet-i medîde orada zevk u sefada kalmış. En sonra infisal ile bir parasız Şam'a gelmiş. Ve bunun sebeb-i hikmeti çünkü kendisi gayet ukalâdan olup her ilm ü fende mahâret-i kâmilesi olduğuna güvenenin âkıbeti zifos olur. Her ne ise burada hükümette Mektupçu Kalemine bir müddetçik devam etti. Beş altı ay sonra hikmet-i rabbânî, Suriye Emlâk Mümeyyizi Hafız Hüsnü Efendi'nin kerimesini aldı. Lâkin haylice akçemiz gitti. Muahharen Adliye Dairesi'ne Mahkeme-i Bidâyet Başkâtibi oldu. Elhâletü hâzihi bu hizmetle meşguldür.

Küçük oğlum Salih Efendi akıllı bir çocuk olup evvelemirde gönüllü olarak askere yazıldı. Bi'l-aşk ve'l-muhabbet müddetini ikmal ile ihraç tezkiresini aldı. Muahharen bir memuriyet almak için Dersaadet'e Derviş Paşa hazretlerinin yanına gitti. Oradan İşkodra Vilâyeti dahilinde bir memuriyet ile istihdam olunmak üzere o vakit İşkodra Merkez Mutasarrıflığına giden Ziya Paşa ile beraberce oraya gitti. Suriye Emlâk Mümeyyizi mumaileyh Hafız Hüsnü Efendi evvelce infisal ile familyasını Şâm-ı şerîf'te bırakıp [633] bir memuriyet almak için Dersaadet'e gitmiş idi. O da muahharen İşkodra Emlâk Mümeyyizi olup orada idi. Mumaileyh Salih, doğruca onun yanına gidip o sayede Kavaya kazasına a'şâr başkâtibi olup muahharen Dıraç kazası Meclis-i İdâre Başkâtibi Manastırlı Hamdi Efendi'nin kız kardeşini alıp elhâletü hâzihi oradadır.

İşte çocuklarım böyle. Fakir de Şam'da bu uğraşıkta bir hayli zaman dâ'ire-i aklâmda enine boyuna kargı oynattım. Lâkin felek kimin kargısını kırmamış ve kimin meydanını zindan etmemiş ve kimin gönlünü perişan perakende edip vadilere salmamış ve kimin güler yüzünü ağlatmamış ve kimin aşk u muhabbetini ferdâlara bırakmamış! Bu yolda nice âşıkların bağrını yakmış ve nice sâdıkların ah u efgânını göklere çıkarmış ve nice dervîşânın postunu soymuş ve ne kadar adamların kanını döküp hanumanını harap etmiş ve ne kadar saçı bitmemiş sıbyanı yetim etmiş! Bu yolda olan gaddarlığı tadat ve hesaba gelmez. Senin yüzüne güldüğü fecr-i sâdık gibi sana beyaz dişlerini gösteriyor ki "Bununla seni yiyip mahvedeceğim" diye. Sen sanırsın ki "Benim yüzüme gülüp inci gibi dişlerini gösteriyor." İş öyle değildir azizim, sultanım.

Artık bundan sonra bu fakîr-i âsî İbrahim'in matemini can kulağın ile istima et padişahım.

CENÂB-I ULEMÂ-BİLLÂH EFENDİMİZİN DÂR-I BEKÂYA TEŞRİFLERİ -KADDESELLÂHU TA'ÂLÂ SIRRAHU'L-AZÎZ-

Cenâb-ı Ulemâ-billâh efendimizin 28 Ağustos sene 96 [9 Eylül 1880] tarihiyle müzeyyen olarak Dersaadet'ten şeref-vürûd eden emirnâme-i gavsiyyeleri haşiyesinde "Kusurlarımızla beraber kabul buyurulursa, bu sene-i mübârekede ziyâret-i harem-i şerîf niyetindeyiz yâ hû!" diye irade ve ferman buyurulmuş idi. "Kabul" tabiri, gönlümü perişan etti ve "yâ hû!" buyurulmasından fakiri agâh u mütenebbih etmek manası alınıp artık efkârım ziyadesiyle müşevveş oldu. Lâkin elden ne gelir! "Fa"âlun limâ yurîdu."[975]

Hazret-i Ulemâ-billâh efendimiz muharebe hitamında [634] Erzincan'a avdet buyurmuşlar idi. Muahharen Sultan Abdülmecid Han hazretleri tarafından olunan davete icabetle harem-i sa'âdetleri ve mahdûm-ı mürşidâneleri reşadetlû ruhumuz Ahmed Fevzi Efendi ve ma'iyyet-i reşâdetlerinde hizmet etmek üzere ta'allukât-ı kudsiyyelerinden Tahir Efendi beraberce Dersaadet'e teşrif buyurmuşlar idi. Bir defa huzûr-ı halîfeye çıkıp bazı gûne pend ü nasihat ve dua buyurup badehu kendileri nâ-mizâc olduklarından Beylerbeyi'nde Niyazi Efendi hazretlerinin sahilhanelerinde yatıp artık her gün taraf-ı şâhâneden yâver-i mahsûs gelip istifsâr-ı hâtır ederlermiş ve ne kadar vükelâ ve vüzerâ-yı ızâm hazerâtı var ise cümlesi ziyâret-i aliyyelerine gelip hâk-i pây-ı gavsiyyelerine yüz sürerler imiş. O tarihte Derviş Paşa hazretleri, Selânik valisi olup Sultân-ı Ulemâ-billâh efendimizin cânib-i Hicâz'a niyet-i hayriyyeleri üzerine taraf-ı şâhâneden kendilerine ihsan buyurulup oradan harem-i sa'âdetleriyle mahdûm-ı reşâdetleri Ahmed Fevzi Efendi ve mumaileyh Tahir Efendi beraber olarak doğruca Selânik'e teşrif buyurulup müşarünileyh Derviş Paşa hazretleriyle dahi görüşülüp oradan onlara ve dünyaya veda edip cânib-i Hicâz-ı magfiret-tırâza teşrif buyurmuşlar. İşte üçüncü hacc-ı şerîfleridir ki bin iki yüz doksan yedi sene-i hicriyesidir [1880]. O sene Beşinci Ordu-yı Hümâyûn aklâmından Şefik Efendi, Hicaz'a gitmiş idi. Pek çok rica ettim: "Hazret-i efendimiz, bu sene Hicaz'a teşrif buyuracaklardır. Mahsusen arayıp bulup ziyaret ederek taraf-ı fakîrden pek çok tahiyyât ve selâm ihdâ ile mübarek kadem-i sa'âdetlerine yüz sürdüğümü arz ediniz" diye rica olunmuş idi.

Mumaileyh Şefik Efendi avdetinde sual ettim. Dedi ki "Arafat'a çıkmazdan evvel cuma namazını eda edip bu zatı aramaya başladım. Bir de gördüm ki bir zat şöyle Beytullâh'a doğru oturup teveccüh etmiş ve arkasında bir sarıklı efendi ve bir de ferîkân-ı kirâmdan bir zat durmuş. Bunlardan bildim ki işte şeyh

975 "İstediğini yapandır." Hûd, 11/107; Burûc, 85/16.

efendi hazretleri bu zat olmalı" dedim. Arkasındaki sarıklı efendiye sual ettim: "Bu zat kimdir?" Buyurdu ki "Erzincanlı Şeyh Fehmi'dir." "Tamam, matlûb hâsıl oldu" dedim. Muntazır olup hatta rabıtadan kalktılar. Derhâl ellerini öpüp sizin selâm, tahiyyâtınızı arz ettim. [635] Gayet memnun ve mesrur oldular. Haylice ahvalinizden sual buyurdular ve dua ettiler. Size olan muhabbetleri derecesiz olduğunu beyan ettiler ve şöyle buyurdular ki "Mektup yazmaya vaktim yoktur. Çok çok selâm ve dualar ederim" buyurdular. Sonra anladım ki arkasındaki sarıklı efendi mahdûm-ı âlîleri imiş. Ve Arafat'tan indiğimiz günün ferdâsı günü Surre Emini Ali Paşa'nın çadırına gittim. Oraya teşrif buyurmuşlar idi. Yine orada da müşerref oldum. Kezalik selâm ve dualarını tekrar tekrar beyan ve ifade ettiler. Sonra kendileri bir miktar nâ-mizâc olup huccâc ile Medine-i münevvere'ye avdet buyurmayıp Mekke-i mükerreme'de kaldılar. Biz oradan huccâc ile Medine-i münevvere'ye avdet ettik" diye mumaileyh Şefik Efendi hikâye etti. Filhakika zaten kendileri gayet zayıf olup yalnız kemikten ibaret ve gayet uzun boylu ve lihye-i sa'âdetlerinin ekserisi nur gibi beyaz olup dest-i şerîflerinde asa olup öyle gezdiklerini dahi ilâve ettiler.

Lâkin velâkin işte şimdi fakir yüzsüz günahkâr Aşçı Dede kandîl-i muhabbetinden fitili alıp aşk ocağına kendisini atıp yanmaya başladı. Zira ki Cenâb-ı Gavs-ı A'zam efendimizin emirnâme-i mürşidânelerinde olan rumûzâtı ve böyle nâ-mizâc olup kaldıklarını işittim, ondan istidlâl ettim ki erenler can u gönül ile Hazret-i Ulemâ-billâh efendimizi kabul edip bir daha salıvermeyeceklerdir. Artık şimdi şuraya buraya sual etmeye başladım: "Acaba Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimiz Dersaadet'e avdet buyurdular mı, hiç kimse gördü mü, sultanımı bulan var mı?" diye deryâ-yı hayrette dalgıç gibi her tarafı ve her ciheti aramaya başladım. Ve hem de hayatta olduğunu nasıl haber alacağım ve yahut huzûr-ı Hakk'a teşrif ettiler derler ise ne yapacağım? Böyle bir haber-i mâtem alır isem, o zaman hâlim daha müşkül olur. Hele şimdi sıhhat nazar-ı efkârıyla dem-güzâr oluyorum. Nasıl edeceğim diye dünya başıma zindan olmuş idi.

Bu hâlde iken, Derviş Paşa hazretlerinin çiftlik nazırı Mehmed Bey'in Dersaadet'te olan mahdumu Yusuf Bey'den mîr-i mûmâileyhe gelen tahriratta: "Şeyh efendi hazretleri Arafat'tan Mekke-i mükerreme'ye inip yirmi otuz gün kadar nâ-mizâc olup orada dâr-ı bekâya teşrif ederek Hadîce-i Kübrâ radıyallâhu anhâ efendimizin [636] kadem-i sa'âdetlerine defin olunup harem-i âlîleriyle mahdûm-ı mükerremeleri Fevzi Efendi ve Tahir Efendi, Dersaadet'e avdet ettiler" diye ifade ve beyan etmiş.

Şimdi mumaileyh Mehmed Bey'i bir telâş almış ki "Nasıl İbrahim Efendi'ye haber verelim?" Ne çare bir hayli zaman saklamış. Sonra bir gün bazı gûne tesellî ve pend ü nasihat ile Hazret-i Ulemâ-billâh efendimizin böylece huzûr-ı Cenâb-ı Hakk'a gittiğini söyler söylemez kendimi kaybedip bayılmışım. Hemen ruhum çıkıp huzûr-ı Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimize yetişmek üzere iken birtakım tedaviler ile geriye alınmıştır. O kadar ah u efgân ettim ki yanımda olanlar dahi beraberce ağlaştılar. Leyl ü nehâr sâim olup dünyayı o saat

talâk-ı selâse ile tatlîk ettim. Bir daha âb ü nânını ağzıma almayım; yalnız sultan-ı Ulemâ-billâh efendimizin derd ü hasreti bana kâfidir deyip gözlerimden Ceyhun gibi akan yaşlar aşk ocağını söndürdü. Bununla beraber hemen hafız efendileri celp ile o akşam hatm-i şerîf indirdiler. Ferdâsı günü Sultân-ı Ulemâ-billâh efendimize mahsus olmak üzere Hafız Osman hattıyla bir Mushaf-ı şerîf aldım. O günden itibaren her gün bir cüz Kur'an okuyup sevâbını rûh-ı mukaddese-i gavsiyyelerine ihdâ etmeye başladım. Bununla yine teskîn-i harâret edemedim. Her ay hafız efendileri celp ile it'âm-ı ta'âm ettirip hatm-i şerîf ittirirdim. Daha zâhirde başka kuvvet ü kudretim yoktur. Ne yapayım, ne işleyim bilemem. Derhâl mahdûm-ı mükerremeleri Fevzi Efendi hazretlerine taziye yazdım. Ama baştan aşağı kadar ağlayarak yazdım. Bu hâl-i perîşânıma eflâk ağladı; arz u sema ehli matem tuttu. Teskîn-i harâret edemedim.

Bir gece ma'nâda Sultân-ı Ulemâ-billâh kaddesallâhu ta'âlâ sırrahu'l-azîz efendimizin kabr-i sa'âdetlerini gördüm. Kabr-i sa'âdetleri bir kubbe içinde. Fakir de ayak ucunda oturup müteveccih oldum. Onu gördüm ki kabr-i sa'âdetleri açılıp tabut içinde kendileri yatar gördüm. Oradan bir zincir semaya doğru uzadı. Hazret-i Gavs-ı A'zam kuddise sırruhu'l-azîz efendimiz o zincir üzerinden semaya urûc ettiler. Uyandım, gayet memnun ve mesrur oldum. Biraz harâret-i aşk teskin oldu.

İşte bu ma'nâdan fakire şöyle işaret [537] oldu ki Hazret-i Ulemâ-billâh efendimiz hayatlarında bir gün fakire buyurdular ki "Hazret-i Pîr Mehmed Vehbî Hayyât kuddise sırruhu'l-azîz efendimiz irtihâl-i dâr-ı bekâ edip tabutu kabre yanaştırdık. O anda gökten bir büyük kuş şeklinde iki adet melâike gelip Hazret-i Pîr efendimizi kanatları üzerine alıp cennet-i a'lâya götürdüklerini bu gözler görmüştür" buyurdular. "Ancak oraya kabre konulan onların gölgesi gibidir. Fakat bu esrarı ancak ehl-i basîret görebilir. Türbe-i sa'âdetlerinde onların bir şuleleri kalmış" buyurdular. İşte Hazret-i Ulemâ-billâh efendimiz dahi böylece cennet-i a'lâya cesed-i şerîfleri urûc buyurduklarını fakire bir işaret demek oldu azizim.

İşte her gece akşam namazından sonra bir cüz Kur'ân-ı şerîf okuyup Sultân-ı Ulemâ-billâh kuddise sırruhu'l-azîz efendimizin rûh-ı kudsiyyelerine ihdâ ve arkasından bir de Yâsîn-i şerîf kıraat edip komşuluğuyla müftehir olduğum âlem-dâr-ı Resûlullâh Abdullah Merdânî radıyallâhu ta'âlâ anhu efendimizin rûh-ı mukaddeselerine ihdâ ederim ve ayda bir defa hatim edip yine hatm-i şerîf sevabını müşarünileyh Sultân-ı Ulemâ-billâh efendimizin rûh-ı kudsiyyelerine hediye ederim ve her gün sabah namazından sonra rabıtadan fariğ olup *Delâil-i şerîf*'i ve *Kasîde-i Mudariyye*'yi kıraatten sonra Yâsîn-i şerîf okuyup üç İhlâs ve bir Fâtiha ile Hazret-i Ulemâ-billâh kuddise sırruhu'l-azîz efendimizin rûh-ı mukaddeselerine ihdâ ederim ve bunlardan başka pazartesi ve perşembe akşamları dahi Kelâm-ı kadîm'in başından bed' ile tertip olunmuş olan on beş kadar aşr-ı şerîfler ve badehu sûre-i Yâsîn ve sûre-i Duhân ve sûre-i Feth ve sûre-i Rahmân ve sûre-i Mülk ve sûre-i Dehr ve sûre-i Nebe' badehu sûre-i Kâri'a'dan sûre-i Nâs'a kadar ba'de'l-asr kıraat edip sevabını rûh-ı mukaddesele-

rine ihdâ ederim. İttisalimizde olan Sancakdâr Câmi'-i şerîfi'nin müezzin mahfilinde beher cuma namazından evvel bir hafız gelip yarım cüz Kur'an tilâvet edip sevâbını Hazret-i Ulemâ-billâh efendimizin ism-i şerîflerini kemâl-i ta'zîm ü tekrîm ile yâd ederek rûh-ı mukaddeselerine ihdâ eder. Terk-i me'mûriyet edip Cenâb-ı Gavs-ı A'zam efendimizin kabr-i sa'âdetlerini beklemek ve bu arta kalmış başımı kabr-i sa'âdetlerine koyup kıtmîr-veş leyl ü nehâr Cenâb-ı Hakk'a niyat etmek, rütbe-i beşeriyyenin nihayeti [638] olan makâm-ı sadâreti ihraz etmeden, yok yok cihân-gîr olan padişahlıktan alâ ve bâlâ-terdir. Lâkin şu kadar var ki meşhur meseldir: "Kızı gönlüne bıraksalar, ya davulcuya veya zurnacıya varır" derler. Onun gibi abdin elinde bir şey olmayıp Cenâb-ı Hakk'ın dilemesi ve takdiriyle olur. Evet irâde-i cüz'iye vardır. Çok çok sarf ettik de, yine bir semeresini göremedik. İrâde-i külliyeye karşı irâde-i cüz'iyenin lakırdısı mı olur azizim.

Bununla beraber yine âhir-i ömrümde şu niyaz ve arzumdan hiçbir zaman geri durmam. Cenâb-ı Hakk'ın lutf u keremine nihayet yoktur. Sâye-i erenlerde inşâallâhu ta'âlâ ahd-i karîbde muvaffak olurum. İşte şimdi böyle efkâr böyle niyet-i hayr ile gönül bir derece müteselli oluyor. Yok yok, olmaz olmaz! Bu hararet değil dünyada, ba'de'l-mevt kabrimde dahi baki olur. Ne kabirde ve ne mahşerde hiçbir mevkifte teskîn-i harâret edemem. Ancak Sultân-ı Ulemâ-billâh efendimize kavuşup kadem-i sa'âdetleri toprağına kana kana, yana yana yüzümü gözümü sürüp ah u efgân ile derdimi arz etmedikçe teskîn-i harâret edemem.

Ey ihvân-ı bâ-sefâ, ey canan, ey azîzân! Ne söyleyeyim ve nasıl Cenâb-ı Gavs-ı A'zam efendimizin evsâf u ahlâk-ı hamîdelerini arz edeyim. Bundan kalem, kâğıt âcizdir. "Fidâke ebî ve ummî ve ceddî yâ seyyidî Hazret-i Fehmi kaddesallâhu ta'âlâ sırrahu'l-azîz."[976]

Sultân-ı kevneyn Resûl-i sakaleyn sallallâhu ta'âlâ aleyhi ve sellem efendimiz hazretleri Cenâb-ı Rabb-i İzzet'e ric'a ve avdet-i risâlet-penâhîleri gününden Sultân-ı Ulemâ-billâh kuddise sırruhu'l-azîz efendimizin hilâfet-i seniyyeleri gününe kadar hani ya aşk-ı Muhammediyye'den raks u sema ve cûş u hurûş ile zevk u sefâlar süren eflâk ü zemin. Ne eflâk ve ne zemin! On sekiz bin âlem, Cenâb-ı Risâlet-penâh efendimiz hazretlerinin mateminden ah u efgân ile bî-hûş mest olarak cümlesi uykuda idiler. Müşarünileyh Ulemâ-billâh efendimizin cülûs-ı serîr-i saltanat-ı ma'neviyye-i Muhammediyye gününde eflâk u zemin birbirlerine müjde ve tebşir ederek bir derece uykudan uyanmışlar. Yani beyne'n-nevm ve'l-yakza âlemine geçmişler idiler. Sultân-ı Ulemâ-billâh efendimizin [639] dahi Cenâb-ı Rabb-i Ehadiyyete ric'at ve avdet-i gavsiyyeleri gününde eflâk u zemin siyah-pûş olarak mâtem-i hazret-i halîfe-i Resûlullâh ile sinelerini çâk edip o günden itibaren ilâ-yevmi's-sâ'a böyle halîfe-i risâlet-penâh zuhur etmeyeceğini manevî münadiler nida etmekle on sekiz bin âlem, "niyet-i

976 "Annem, babam ve atam sana feda olsun efendim Hazret-i Fehmi, Allah onun aziz sırrını kutsasın."

mahşer" diyerek uyanmayacaklarına yakîn hâsıl olup cümle zerrât-ı cihân göz yumup uykuya yazmışlardır.

Gerçi evvel baharda yeniden hayat bulmuş eşcâr, esmâr, şükûfe, nebâtât müşahede olunur, lâkin öyle zannolunmasın ki cümlesi münkesirü'l-kulûb mâtem-i Cenâb-ı Risâlet-penâh ve halifesiyle mahzun ve mükedderdir. Ancak emr-i rabbânî muktezasınca anâsırın kuvvet ve Cenâb-ı Hakk'ın kudretiyle böyle mestane yeni uykudan uyanmış aklı başında olmayan âşıkân gibi iki tarafa mestane mestane ah u efgân ile cananını ister ve sual ederek reftâr ederler. İşte Cenâb-ı Ulemâ-billâh kuddise sırruhu'l-azîz efendimizin huzûr-ı Cenâb-ı Rabb-i İzzet'e ric'at ve avdet-i gavsiyyeleri gününden itibaren cümle bendegân-ı sadâkat-nişân böylece mâtem-i hazretten bî-hûş olarak ah u efgân ettikleri gibi bu abd-i âsî kıtmîrleri Aşçı Dede dahi o günden itibaren ocağı söndürüp kazanları yüz üstü kapayıp matbah-ı şerîfi tatil ile gıdâ-yı cismânî malzemelerini gıdâ-yı rûhânî canibine nakil ederek atebe-i Cenâb-ı Gavs-ı A'zamîye baş koyup siyah abâ-yı mâtemi üzerime çekip bî-hûş ve bîhaber uykuya yattım. Velâkin Cenâb-ı Hak ömr ü izzet ü ikbâl-i devletlerini anbean müzdâd buyursun, amin.

Sultân-ı Ulemâ-billâh kuddise sırruhu'l-azîz efendimizin mahdûm-ı mükerremeleri ruhumuz cananımız velî-ni'am-zâdelerim reşadetlû, faziletlû Mehmed Sıdkı ve Ahmed Fevzi efendilerim hazerâtı, kemâl-i lutf u merhamet ü keremlerinden olarak ara sıra hâtır-ı mürşidânelerine geldikçe "Yahu erenler nedir hâlin? Ne uzun uyku! Gam çekme, gül mevsimi güzerân etmiş ise hamd olsun, şimdi gülâbdanlardan gülün kokusunu alırsın" diyerek başımı kadem-i mürşidâneleriyle tahrik ve hâl-i pür-melâlime devalar ihsan etmek lutfuyla ara sıra emirnameleri alındıkça bir dereceye kadar eşcâr-ı muhabbete âb ü hayât bahş ve inayet buyurulur idi. Buna da fevkalâde hamd ü senalar ve teşekkürler eder idim.

Ey ihvân-ı bâ-sefâ, gerçi Sultân-ı Ulemâ-billâh kuddise sırruhu'l-azîz efendimizin [640] medh ü senalarında lisân-ı aşktan pek ziyade söz söylenilmiş ise de ma'lûm-ı âşıkân olduğu üzere âşık olan zat mutlaka kendinin maşûku her ne ise sair ma'âşık ve melâyıhtan ecmel ve alâ bilir. Meselâ Mecnun'a, Leylâ'dan zîbâ ve ra'nâ bir mahbûbe dahi yok idi ve kalbi cemî'-i mahâbîb ve dilberân-ı cihândan müstağni ve tok idi. Ma'a hâzâ Leylâ, bir siyeh-çerde ve nahif ve horca kız idi. Pes eğer Mecnun iddia eylese ki "Benim Leylâm gibi ahsen ve ecmel, cemî'-i cihânda ve hûbân-ı sultân-ı zamânda bir mahbûb yoktur! Eğer olsaydı kaçan selâtîn-i cihân asâkir ü re'âyâya meşgul olurlardı!" Bu söz ona nispetle sâdiktır. Ma'a hâzâ ondan efdal ve ecmel mahbûbe olmaması lâzım gelmez. Belki bu söz kendinin Leylâ'ya kemâl-i aşkını mübeyyin olur ve mahbûbesinin kendi nazarında olan mertebesini iş'âr kılar. Kezalik uşşâktan ve evliyâ-yı izâmdan biri kendi maşûkunu murga teşbih edip alâ takdîri'l-farz dese, faraza: "Eğer Süleyman Nebi aleyhisselâmın benim maşûkum gibi murgu olaydı ve benim maşûkumla ülfet ü muhabbet kıldığım gibi o dahi ona ülfet ü muhabbet kılaydı, kaçan o tuyûra meşgul olurdu?" dese, bu kailin Süleyman aleyhisselâm üzere fazileti lâzım gelmez. Belki kendinin maşûkuna olan aşk u muhabbetini ondan

nefy lâzım gelir. Pes mertebe-i nübüvvet, aşk u muhabbet mertebesi değildir, ilim ü hikmet ve akl u tasarruf mertebesidir. Farazâ aşk, enbiyâ-yı izâma dahi galebe eylese, halkla ünsiyet ve nâsla ülfete mâni olurdu. Pes uşşâkın mertebe-i muhabbette lisân-ı muhabbetle söyledikleri söz, inde kirâmi'n-nâs mazur ve makbuldür "velev kâne hâricen ani'ş-şerî'ati ve mutecâvizen ani'l-edebi ve't-tarîkati."[977] Zira gâh olur ki ifrât-ı muhabbet ü germiyet, âşıka edebe riayet eylemekten mâni olur. Nitekim Şeyh-i Ekber hazretleri bu mahalle münasip *Futûhât*'ın yüz yetmiş sekizinci bâbında makâm-ı muhabbette der ki:

"Hukiye enne huttâfen râvede huttâfeten kâne yuhibbuhâ fî kubbeti[n li-] Suleymâne aleyhisselâmu. Ve kâne Suleymânu aleyhisselâmu fî ti'l-kubbeti, fe-semi'ahu ve huve yekûlu lehâ le-kad belega min[nî] hubbuki en lev kulti [lî] ih-dim hâzihi'l-kubbete alâ Suleymâne le-fe'altu. Fe'sted'âhu Suleymânu aleyhis-selâmu ve kâle lehu mâ hâzellezî [641] semi'tuhu minke? Fe-kâle yâ Suleymânu lâ ta'cel aleyye; fe-inne li'l-muhibbi lisânen lâ yetekellemu bihi ille'l-mecnûnu; ve ene uhibbu [hâzihi]'l-unsâ; [fe-kultu mâ semi'te]; ve'l-uşşâku mâ aleyhim min sebîlin, fe-innehum yetekellemûne bi-lisâni'l-mahabbeti lâ bi-lisâni'l-ilmi ve'l-akli. Fe-dahike Suleymânu aleyhisselâmu ve rahimehu ve lem yu'âkibhu. [...] Ke-zâlike'l-muhibbu lillâhi [...] lâ yu'âhazu [bihi'l-muhibbu...], fe-inne'l-hubbe mu-zîlun li'l-akli ve lâ yu'âhizullâhu ille'l-ukalâe, le'l-muhibbîne'l-ma'zûrîne."[978]

Evvelce zikri sebkat eden Muhammed-i Hânî hazretlerinin mahdûm-ı âlîleri Abdulmecid Efendi hazretleri ki Hazret-i Mevlânâ Hâlid kuddise sırruhu'l-azîz efendimizin dâmâd-ı âlîleridir, zâhir ü bâtın ilimleri pederlerini geçmiştir ve kendisi gayet fusehâ ve bülegâ ve şuaradan olup Arabistan kıtasında hemân birinci addolunur. Lâkin peder-i âlîlerinin iradeleri üzerine şuaralığı terk etmiştir. Gönül arzu eder ki Hazret-i Ulemâ-billâh efendimizin hakkında mersiye inşasıyla ara sıra kıraat ederek matem ve ah u efgân etmek üzere kendilerine arz u niyaz olunmuş ise de şimdiye kadar bu yolu terk ettiği cihetle pek de cevap verememiş. Lâkin fakiri fevkalâde sevdiğinden niyazımızı dahi bi'l-külliye kabul etmemek tarafına gidemeyip her ne hâl ise rica minnet karar verdik. Mumaileyh Abdulmecid Efendi'ye şöyle istirham ettim ki "Zaten Cenâb-ı Gavs-ı A'zam efendimiz ra'nâ ve alâ bilirsiniz ve her bir ahval ü ev-

977 "Şeriatin dışında, edep ve tarikat sınırlarını aşsa bile."

978 "Anlatıya göre Süleyman aleyhiselâmın[ın bir] kubbesinde, bir kırlangıç âşık olduğu dişi bir kırlangıca işve yapıyordu. Süleyman aleyhisselâm da kubbedeydi ve kırlangıcın sözlerini duyuyordu: Sana olan aşkım öyle güçlüdür ki eğer bana şu kubbeyi Süleyman'ın başına yık dersen hemen yıkarım. Bunun üzerine Süleyman aleyhisselâm kırlangıcı çağırttı. "Nedir bu senden duyduklarım?" diye sordu. Kırlangıç şöyle dedi: "Ey Süleyman, hemen aceleyle beni cezalandırma, zira âşıkların öyle bir dili vardır ki onu ancak necnun-lar konuşur, ben de bu dişiye âşığım, [duymuş olduğun şeyleri söylemem bundandır], âşıklara ise dokunulmaz, onlar aşk diliyle konuşurlar, ilim ve akıl diliyle değil." Bunun üzerine Süleyman aleyhisselâm güldü, kırlangıca yumuşak davrandı ve onu ceza-landırmadı. İşte aynı şekilde Allah âşığı da [...den] sorumlu tutulmaz. Çünkü aşk, aklı alır götürür. Sorumlu olanlar ise ancak akıllı olanlardır, mazur olan âşıklar değil." İbn Arabî, *el-Futûhâtu'l-Mekkiyye*, c. 3, s. 652-653 (bazı farklılıklarla).

safına muttali olduğunuzdan ona göre mersiye inşası istirham olunmuş. İşte mumaileyh Abdulmecid Efendi ne yolda ve nasıl tavsif edeyim diye tefekkür ile o gece ma'nâsında görmüş ki Cenâb-ı Ulemâ-billâh efendimiz Şâm-ı şerîf'te Bilâl-i Habeşî radıyallâhu anhu efendimizin taraflarında Câmi'-i Nakşiyye demekle maruf Câmi'-i şerîf ki Mevlânâ Hâlid kuddise sırruhu'l-azîz efendimizin hayatlarında daima hatm-i hâcegân olur bir Câmi'-i mübâreke olmakla şimdi bu camiin mütevellisi ve her vazifesi müşarünileyh Muhammed-i Hân[î] Efendi hazretleri uhdesinde olup orada oda-ı mahsûsaları vardır. İşte o odada bir zât-ı âlîkadr oturup ellerinde bir kitap olup öyle mestane hayran o kitabı mütalâa ediyor. Pederleri dahi karşısında ve kıyamda elleri bağlı şöyle huzûr-ı tâm ile duruyorlar. Mumaileyh Abdulmecid Efendi bu hâli görüp sual etmiş ki "Odada oturan [642] Cenâb-ı Risâlet-penâh efendimiz mi? Acaba kimdir ki pederim böyle tazim ve tekrîm ile karşısında duruyor?" Birisi cevap vermiş ki "Erzincanlı Şeyh Fehmi Efendi hazretleridir." Bu hâl ile uyanmış. Bu rüyadan anlamış ki hazret-i şeyhin makamı ne kadar büyüktür ki pederim huzûr-ı risâlet-penâhta durur gibi duruyor diyerek kendisinde bir aşk u muhabbet zuhuruyla hemen alessabah kalem kâğıdı eline alıp bi'l-bedâhe fevkalâde tahsîn olunur bir mersiye inşa ile fakire getirip işbu rüyayı hikâye ederek mersiyeyi vermişler ve hem de "Ellerinde olan kitap hiç şüphe yoktur bu yazdığınız risale olduğuna" diye fakiri dahi tebşir buyurmuşlardır. Binaenaleyh mezkûr mersiye aynen buraya derc olunmuştur:

CENÂB-I ULEMÂ-BİLLÂH KUDDİSE SIRRUHU'L-AZÎZ HAZRETLERİ HAKKINDA SÖYLENEN MERSİYEDİR

Na't-ı şerîf li Cenâb-ı Fehmi Efendi kuddise sırruhu'l-azîz:

Elâ keyfe's-sebîlu ile'l-karâri
Ve hifzi'l-istibâri mine'l-firâri[979]

Ve kad deheme'l-beriyyete eyyu hatbin
Temîsu lehu'r-revâsiyu bidtirârin[980]

Musâbun gâdere'l-ahbâbe huznen
Tevârâ bi't-tesabburi mâ tevârâ[981]

Ve azlemeti'l-gazâletu minhu hattâ
Tebîte'd-durârî fi'n-nehâri[982]

Fe-men li'd-dîni fi'l-aktâri yervî
Sedâhu min mevâridihi'l-gizâri[983]

Ve men li'l-fazli yahmî min sigâri
Azîzun humâhu bi'l-himemi'l-kibâri[984]

Ve men li'l-agniyâi'l-yevme yuhyî
Mevâti kulûbihim gibbe'd-disâri[985]

Ve men li's-sâlikîne izen yurebbî
Ve yerfe'uhum ilâ a'lâ menâri[986]

Ve yerşuduhum ilellâhi te'âlâ
Ve yûsiluhum bi-azmin ve'ktidâri[987][643]

---

979 "Söyleyin, sakin olabilmenin yolu nedir? / Kaçmaya karşı sabredebilmenin (yolu nedir?)"
980 "Ovaları dehşetli bir hâl sardı / Koca dağlar elinde olmadan o yana bu yana sallanıyor"
981 "Hüzün hâlindedir, dostlardan ayrılmış / Sabretmeye çalışırken gizlenen gizlendi"
982 "Doğan güneş bile karardı / Parlayanlar geceledi gündüz vakti"
983 "Kim din için uzaklarda çabalar artık / Sesi dinin bereketli kaynaklarından beslenen"
984 "Kim erdemle korur artık küçükleri / Korusu büyüklerin gayretiyle kutlu olan"
985 "Bu gün zenginlerin kim diriltecek / Ölü kalplerini, çorak akıbetlerini"
986 "Kim müritleri terbiye eder / Onları en yücelere yükseltir"
987 "Onları Yüce Allah'a yöneltir / Onları azimle yetkinlikle ulaştırır"

Ve men li'z-zevki fi'l-ilmi'l-ledunnî
Ve takrîri'l-hakâiki bi'htiyâri[988]

Ve mine'l-keşfi fi'l-irfâni yubdî
Ve yekşifu minhu mâ halfe's-sitâri[989]

Ve men li-tarîki hadreti Nakş-bend
Yuceddiduhu bi-ciddin ve'ntisâri[990]

Fe-kad fekade'l-ebu'l-berre'l-mefdî
Ehu'l-efdâli neclu'l-iftihâri[991]

Men imtele'et bihi'l-aktâru ilmen
Ve men nazzame'l-alâ (?) ba'de'n-nisâri[992]

İmâmu murşidîne'ş-Şeyhu Fehmî
Ve hâtimetu'l-murebbîne'l-kibâri[993]

Humâmun ahreze'l-kidha'l-mu'allâ
Mine'l-irşâdi fî mecli'l-fihâri[994]

Ve nâle mine'l-me'ârifi mâ temennâ
Ve min rutebi'l-a'lâ agla'ş-şi'âri[995]

Ve hallâ bi's-sıfâti'l-izze ve'l-mecdâ
Azîzen an ridâi'l-'âri ârî[996]

Ve lem yubki'z-zamânu lehû nazîrâ
Ve keyfe ve kad ya'celu bi'l-hiyâri[997]

Ve lâ tesilu's-sigâru ilâ medâhu
Fe-kad dâka'z-zamânu ale's-sigâri[998]

Fe-vâ esefâ alâ bedrin seriyin
Ramethu yedu'n-nevâibi bi's-sirrâri[999]

---

988 "Kim ledünnî ilimde zevki / Gerçekleri seçkinlikle ikrarı (gösterir)"
989 "İrfanda keşfi açığa çıkarır / Örtülü olan irfanı ortaya koyar"
990 "Nakş-bend tarîki için kim vardır artık / Ciddiyet ve muvaffakiyetle tecdit edecek"
991 "Baba, vefakâr cefakârını yitirdi / Erdemlerin kardeşini, övüncün temsilcisini(soyunu)"
992 "Sayesinde dünyanın ilimle dolduğu kişi / Dağıldıktan sonra yüceliği düzenleyen kişi"
993 "Mürşitlerin imamıdır Şeyh Fehmi / Büyük mürebbilerin sonuncusudur"
994 "Yüksek nasip elde etmiş bir âlicenap(tır) / İrşaddan, övünç meydanında"
995 "Arzuladığı marifete ermişti / En yüksek mertebeye en üstün düstura"
996 "Onur ve asalet sıfatlarıyla bezenmiş / Utanç elbisesinden arınmış"
997 "Zaman onun benzerini koymamıştır / Nasıl koyar ki zaten iyi olanları hemen alıverir"
998 "Küçükler onun seviyesine ulaşamaz / Zaman küçüklere daralmıştır"
999 "Yazık olur o yüksek aya / Zamanın musibetleriyle köreltilince"

De'âhu ileyhi mevlâhu du'âen
Yulebbîhi'l-lebîbu bile'ntizâri[1000]

Fe-bâdere bi'l-icâbeti haysu emsâ
Ani'l-evzâri ma'kûdi'l-izâri[1001]

Ve evde'a hîne vede'a kulle hillin
Gumûmen ke'l-gayûmi bile'nhisâri[1002]

Ve enzelehu'l-kerîmu makâme kurbin
Civâre uli't-tukâ uli civâri[1003]

Aleyhi rahmetullâhi ta'âlâ
Tuvâlî misle emvâcu'l-bihâri[1004]

Ve kuddise sirruhu'l-'âlî devâmen
Ve elhemenâ cemîle'l-istibâri[1005]

Ve illâ lâ yakirru lenâ karârun
Elâ keyfe's-sebîlu ile'l-karâri[1006]

Hazret-i Ulemâ-billâh efendimizin Cenâb-ı Hakk'a ric'at-ı gavsiyyelerinden bir sene sonra Erkân-ı Harbiyye zabitanından Ali Mansur Bey teftiş memuriyetiyle Hicaz'a gitmiş idi. Pek çok rica ettim, Cenâb-ı Ulemâ-billâh efendimizin kabr-i sa'âdetleriyle [644] civarında olan sair sâdât-ı kirâm hazerât türbe-i sa'âdetleriyle beraber resm-i âlîsini çıkarıp getirmiş. Mezkûr resim, çerçeve içine vaz' ile odaya talik ve üzerine yeşil perde pûşîde edip Şâm-ı şerîf'te olduğum müddet böyle manevî türbedarlıklarını ifa ediyorum.

Binaenaleyh gönlüm cümle işten soğumuş ve zaten hiçbir mahalle gitmek ve bir kimse ile görüşmek benim için olmadığı gibi, işbu tarihten sonra bütün bütün dünya ve mâ-fîhâyı terk edip yalnız evden kaleme, kalemden eve ve bir de haftada iki kere alessabah Câmi'-i Emeviyye'ye gidip îfâ-yı me'mûriyyetten başka işim gücüm yoktur. Yani nîm münzevî oldum. Ve hatta Şâm-ı şerîf'in lâyıkıyla etrafını ve bahçelerini ve mesire-gâh mahallerini bilmem. Yalnız ayda bir gün Mevlânâ Hâlid kuddise sırruhu'l-azîz efendimiz hazretlerinin ve Şeyh-i Ekber kuddise sırruhu'l-azîz efendimiz hazretlerinin ziyaretlerine gidip atebe-i sa'âdetlerine yüz sürerim. Böyle münzevi olduğum cihetle erenler müsaadesiyle bende-hânenin önünde olan ufak odayı oradan def' ü ref' ederek hanemizin önü

1000 "Mevlâsı onu bir çağırdı / Akıllı zat hiç beklemeden çağrıya uyar"
1001 "Hemen koştu ne zaman ki arındı / Yüklerden izarına bağlı"
1002 "Her bir dostuna veda ettiğinde çöktü / Tarifsiz gam kümeleri"
1003 "Allah onu en güzel konakta ağırlasın / Takva sahiplerinin yanında, civar sahiplerinin"
1004 "Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun / Deryaların dalgaları gibi peş peşe"
1005 "Kutlu olsun onun yüce sırrı sürekli / Bize güzel sabır ilham etsin"
1006 "Aksi hâlde yolumuzu bulamayız / Söyleyin nedir sakin olmanın yolu?"

Tophane Meydanı gibi açıldı. Yani bir yere gitmediğimden fakire merhameten erenler böyle emir buyurdular, öyle oldu. Lâkin bir göz ki hazret-i cânânı görmez, o göz kör olsun; bir kulak ki cenâb-ı cânânın kelâmını işitmez, öyle olan kulak sağır olsun ve bir burun ki Hazret-i Yusuf'un kokusunu almaz, o burun yerinden kopsun; bir ağız ki daima Leylâ sözü söylemez, işte o ağız da kapansın; bir dil ki canan zikrinden gafildir, lâl olsun; bir boğaz ki zikrullâh ile hırlamaz, o boğaz kapansın; bir kalp ki merkez-i hazret-i sultân-ı aşk olmaz ve ona otak-ı Leylâ denilmez, öyle olan kalp değildir, kalıptır; dünya ve ahiret bir para etmez, onu köpekler yesin; bir el ki dest-i halîfe-i Resûlullâh'ı tutmamış, o el bel olsun; bir ayak ki hizmet-i sultân-ı aşk yolunda yarılmamış, öyle olan ayak o kadar dünyanın arkasında yelsin ki hatta türâb oluncaya kadar. Amin, amin, amin, kabul olsun dualar bi câhi seyyidi'l-mürselîn, sallallâhu aleyhi ve sellem.

İşte dâ'ire-i askerîde olan sît u sedamızı ve oynattığımız kargımızı felek bir anda hâk ile yeksan etti azizim, sultanım, canım, efendim, kardeşim, yoldaşım. [645]

Gınâ-yı kalbe sebeb-i devlet kanâ'at imiş
Cihânda cây-ı sefâ kûşe-i ferâgat imiş

Nihâl-i tevbeye gülzâr-ı afv-ı Bârî'de
Veren tarâveti eşk-i ter-i nedâmet imiş

Hayâl-i beste-i la'liyle olsam da kâni'
Murâdı sâlik-i aşkın meğer riyâzet imiş

***

Anıp tenhâlığı kabr içre nefret kılma ölmekten
Tarîk-i ünsü tut kim her avuç toprak bir âdemdir

***

Men ânese billâhi istevhaşe an gayrillâhi[1007]

***

Samt u cû' u uzlet u zikr be-devâm
Nâ-tamâmân cihân-râ bikuned kâr-ı tamâm

***

Ehl-i hâk hergiz cihânda kimseye yâr olmadı
Meşrebine çün muvâfık yâr bulunmaz n'eylesin

***

1007 "Kim Allah ile dostluk kurarsa, O'ndan başkasına yakınlık duymaz."

Eğer dünyâda tahsîl etmedinse cevher-i irfân
Cehâletle geçirdin ömrünü beyhûde çün civân

Girip meydân-ı irfâna nisâr-ı mâl u câh eyle
Revâ mı olasın inkâr ile müstevcib-i hırmân

Erenler kahramân-ı bârgâh-ı Kibriyâ derler
Eder münkirânı tu'me-i şemşîr-i hûn-efşân

Hudâya hân-ı lutfundan usâtı eyleme mahrûm
Sezâ-vâr et rızâ-yı pâkini tahsîle yâ Hannân

***

Zâdımız gussa vü gam derd ü belâ râhilemiz
Çekilip ka'be-i kûyına gider kâfilemiz

Cenâb-ı Gavs-ı A'zam efendimizin kabr-i sa'âdetleri iptidaları ağaçtan parmaklık içine alınmış idi. Muahharen Dersaadet'ten mahsus mermerden kabir taşları yapılıp ve ser-i sa'âdetleri taşı düz direk şeklinde olarak iki tarafı yazılmış olduğu hâlde gönderilmiş olduğu haber alınıp bin üç yüz iki [1884-85] senesinde, Şâm-ı şerîf'te mütemekkin Erzincanlı dülger esnafından Abdurrahman Ağa, Hicaz'a gitmekle olunan niyaz ve rica üzerine kabr-i sa'âdetleri taşında yazılmış olan yazı aynen alıp getirmiş ve teberrüken işbu mahalle tersîm ve tahrir ile bakıp bakıp zîrde muharrer beyit ile ah u efgân ederim:

Kabrinin taşına koydum başımı
Akıtıp âh ile kanlı yaşımı
Eyledim tahmîr onunla aşımı
Lutf edip Fehmi bana imdâda gel [646]

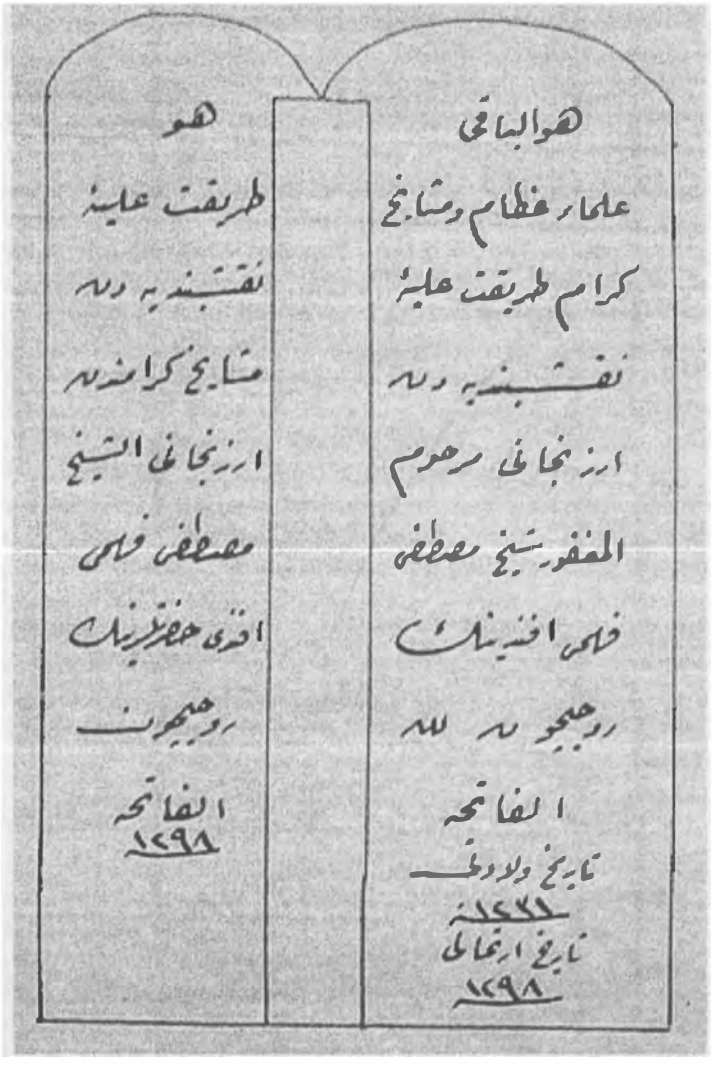

Huve'l-bâkî

Ulemâ-yı ızâm ve meşâyıh-ı kirâm-ı tarîkat-ı aliyye-i Nakşbendiyyeden Erzincanî merhûm el-mağfûr Şeyh Mustafa Fehmi Efendi'nin ruhu için lillâhi'l-fâtiha. Târîh-i vilâdeti sene 1231; târîh-i irtihâli sene 1298.

Hû

Tarîkat-ı aliyye-i Nakşbendiyyeden meşâyıh-ı kirâmından Erzincanî eş-Şeyh Mustafa Fehmi Efendi hazretlerinin ruhu için el-fâtiha. Sene 1298

21 Muharrem [23 Aralık 1880] yevm-i perşembe ba'de'l-asr saat on bir buçukta, dergâh-ı ulûhiyyete ric'at ve avdet etmişlerdir. Müddet-i ömr-i devletleri altmış yedi senesi olmuştur. Peder-i vâlâları Hacı Ahmed Efendi hazretleri bin iki yüz otuz üç [1817-18] senesinde dâr-ı bekâya teşrif buyurup iki yaşında yetim kalmış oldukları inde'l-hisâb tebeyyün etmiştir.

Sultân-ı Ulemâ-billâh kuddise sırruhu'l-azîz efendimizin âlem-i ukbâya ric-'at ve avdet-i mürşidânelerinde duhânım başımdan göklere çıktığı zamanda gönlüme gelmiş idi ki Şeyh-i Ekber Hazret-i Muhyiddin-i Arabî kuddise sırruhu'l-azîz efendimizin *Futûhât Mekkiyye* namıyla kitapları olduğu ve Hazret-i Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî kuddise sırruhu'l-azîz efendimizin *Mesnevî-i şerîf*leri bulunduğu gibi, bizim efendimizin de böyle bir kitabı olsa idi" dedim. Derhâl gönlüme şöyle cevap verdiler ki "A biçare, Cenâb-ı Hazret-i Rabb-i İzzet, Hazret-i Fehmi'ye ihsan buyurduğu iki cilt kitabı acaba bir kimseye ihsan olmuş mudur?" Sual ettim: "Nasıl kitap?" Cevap aldım ki "Bir cildi mahdûm-ı mükerremeleri Mehmed Sıdkı Efendi, [647] diğer cildi Ahmed Fevzi Efendi hazerâtıdır. Bunlar öyle hazerât-ı kirâmın telif ettikleri kitaplara kıyas olmaz. Çünkü mezkûr kitaplarda olan elfâz ve ma'ânî ve hikmet mahdut ve mukayyettir, lâkin müşarünileyhümâ hazerâtı hayatta oldukça onlardan yevmen-fe-yevmen, anbean zuhur edecek ma'ânî ve hikmet-i bî-nihâye ve gayr-ı mahdûddur. İlâ yevmi's-sâ'a sülâle-i tâhireleri baki olup her birisi böyle bir kitab-ı gayr-ı mahdûddur" buyurdular. Binaenaleyh evkât-ı hamsede eylediğim duada müşarünileyhümâ hazerâtının anbean tezâyüd-i ömr ve âfiyet-i mürşidâneleriyle tecelliyât-ı subhâniyyeye mazhariyetleri ilâve olunup şöylece ale'd-devâm duada kusurum yoktur.

Evkât-ı hamsede duaya el kaldırıp Fâtiha-ı şerîfi tamamen kıraat ve badehu salavât-ı şerîfe eda olunduktan sonra "Allâhumme sellim cemî'a ummeti Muhammed, Allâhumme aslih ahvâle cemî'i ummeti Muhammed sallallâhu aleyhi ve selleme."[1008] Ya rabbi, Hazret-i Fehmi kuddise sırruhu'l-azîz efendimizin kabr-i şerîflerini nûr-ı tecelliyât-ı ilâhiyye ile pür-nûr ziyâ-dâr eyle, rûhâniyyet-i gavsiyyelerini üzerimizden eksik eyleme. Mahdûm-ı mükerremeleri Mehmed Sıdkı ve Ahmed Fevzi kullarının vücutlarına sıhhat ve afiyet ihsan eyle, dâreynde aziz ve muhterem eyle, tûl-ı ömr ile muammer eyle, her an tecelliyât-ı ilâhiyyene mazhar eyle, her işlerinde teshîlât-ı ilâhiyyeni ihsan eyle, tevfikini refik ve her muratlarını issan eyle." deyip badehu sair dualara mübâşeret ederim.

İşbu dua Cenâb-ı Gavs-ı A'zam kuddise sırruhu'l-azîz efendimizin hayatlarında kendilerine mahsus olup evkât-ı hamse ale'd-devâm böylece dua eder idim. Hazret-i efendimiz irtihâl-i dâr-ı bekâ buyurduktan sonra işbu dua mahdûm-ı muhteremeleri efendilerim hazerâtına intikal etmiştir. Değil evkât-ı hamsede, leyl ü nehâr böyle dualar ve senalar ve teşekkürler etmiş olsam, yine

---

1008 "Allah'ım Hazret-i Muhammed'in bütün ümmetine selâm eyle (onlara esenlik ver), Allah'ım Hazret-i Muhammed'in, sallallâhu aleyhi ve selem, bütün ümmetinin durumunu düzelt."

Sultân-ı Ulemâ-billâh efendimizin bu asi yüzsüze olan lutf u ihsan ve keremlerinin ve zâhir ü bâtın olan himem-i cenâb-ı gavsiyyelerinin zerrece şükrünü ifa etmiş olamam. Zira ki bu fakire olan teveccühât-ı kudsiyye ve himem-i gavsiyyeleri hadd ü hesaba gelmez ve cümle kusurumuz ile erenler şahı bizi de böyle kabul buyurmuşlardır, sultanım.

BU FASIL MESLEK-İ MA'NEVİYEM VE MEŞREB-İ ZÂHİRİYEM BEYANINDADIR

[648] Evlâd u ahfâdım peder ü cedleri meslekine sülûk etmek isterler ise, onlara tarif ve beyan etmek niyet-i hayriyyesi üzerine burada meslek-i fakîri beyanına şürû' ettim. Şöyle ki evvelâ tarîk-i aliyye-i Nakşbendiyye âdât u sünenindendir ki daima abdestli bulunmak; binaenaleyh bu asi abdestsiz yere basmaz idim. Sabah namazını eda ettikten sonra seccade üzerinde veyahut şöyle bir kenar ve köşede kıbleye müteveccihen oturup yüz kere istiğfar ve yüz kere salavât-ı şerîfe ve yüz kere kelime-i tevhîd hafiyyen kıraat edip badehu üç ihlâs ve bir Fâtiha-ı şerîf okuyup Hazret-i Pîr Mehmed Vehbî Hayyât kuddise sırruhu'l-azîz efendimizin rûh-ı kudsiyyelerine ihdâ edip "Ya Rabbi rûhâniyyet-i aliyyelerini üzerimden eksik etme" deyip rabıta ve murakabeye gider idim.

Sultân-ı Ulemâ-billâh kuddise sırruhu'l-azîz efendimiz, rabıtayı daima Hazret-i Pîr efendimize olunmasını emr ü irade buyururlar idi. Çünkü rabıta gavs-ı a'zam efendimize mahsustur; gavstan başkasına rabıta olmaz. Zira rabıta denilen şey, abd ile mevlâsı arasına bir insân-ı kâmili alıp o vasıta ile Cenâb-ı Hakk'ın feyiz ve tecelliyâtını cezp etmektir. Meselâ bir adam saf billûru güneş ile kavın arasına tutup o vasıta ile şemsin nasıl hararetini cezp ederek kavı yakar ise işte öyle insân-ı kâmil saf billûr gibidir; o sayede feyiz ve tecelliyât-ı rabbânîyi cezb ile kav makamında abdde olan masiyet ve masivayı yakar. Zira bu âleme olan feyz ü tecelliyât-ı subhânî evvelemirde gavs-ı a'zam olan halîfe-i Resûlullâh'a nüzul ederek o vasıta ile cümle mahlûkata, oradan alâ-merâtibihim tevzi ve ihsan olunur. Bu bahis bir bahs-i tavîldir, mahallinde tafsilen beyan olunmuştur. Binaenaleyh Cenâb-ı Gavs-ı A'zam olan Hazret-i Pîr Mehmed Vehbî Hayyât kuddise sırruhu'l-azîz efendimize rabıta olunmasını Sultân-ı Ulemâ-billâh efendimiz emr ü ferman buyurup kendilerini gizler idiler. Fakir ise bizzat kendilerine rabıta eder idim. Zira Hazret-i Pîr efendimizin cemâl-i bâ-kemâllerini bilmediğim ve Hazret-i Sultân-ı Ulemâ-billâh efendimizin cemâl-i bâ-kemâlleri kalb-i fakîrîye nakş olmuş olduğundan efendimize rabıta ederim.

İşte böyle tesbih tamâm olduktan sonra Cenâb-ı Ulemâ-billâh efendimizi [649] karşıma alıp iki kaşlarının arasına iki kaşlarımı koyup oradan bir çeşme gibi feyz ü teceliyât-ı rabbânî kalb-i fakîre cereyan edercesine kalbime nâzır ve huzûr-ı Cenâb-ı Ulemâ-billâh efendimizde kaim olduğu tefekkür ve mülâhaza ederdim. Çünkü bu insanların zâhirde ağzı malûm ağzıdır, lâkin bâtında ağzı iki kaşının arasıdır. Yani insan manevî bir testi gibi olup nasıl ki testinin ağzı baş tarafındadır, işte insanların manevî ağzı dahi iki kaşı arasıdır ki buradan feyz-i rabbânî kalbime nüzul eder. Bir hayli müddet böyle rabıta ve murakabe edip yani

durabildiğim müddet bir saat, yarım saat, ne kadar durabilirsem. Ondan sonra da zât-ı bilâ-misl mülâhazasıyla yine olduğum yerde kalp ile zikrullâha devam ederdim. Yani şu mana mülâhazasıyla kalp zikri olunur ki zatın var, mislin yoktur. Buna zât-ı bilâ-misl derler. İşte hayli müddet dahi böyle zikr-i kalbile meşgul olurum. Bunlardan sonra başımı rabıtadan kaldırıp *Delâil-i şerîf*'i kıraat ederim ve badehu *Kasîde-i Mudariyye*'yi

Yâ rabbi salli ale'l-muhtâri min Mudari
[Ve'l-enbiyâ ve cemî'i'r-rusuli mâ zukirû][1009]

bed'ile ve ona mahsus olan vezin ve kaidesiyle

[Ve'l-âli ve's-sahbi ve'l-etbâ'i kâtibeten]
Mâ cenne leylu'd-deyâcî ev bede's-seheru[1010]

kadar okuyup sonra musannifin ismiyle fakirin ismim mutabakat eylediğine dahi teşekkür ederek

Hatm etti hatm ile Rabb-i İbrahim imânla
Hem kâri'în sâmi'în hem müslimîn her birer

deyip hatm ile badehu Kasîde-i Muhammediyye'yi kıraat ederim. Her beyit arasında "Sallallâhu aleyhi ve sellem" derim. Yani "Muhammed eşrefu'l-A'râbi ve'l-Acem" sallallâhu aleyhi ve sellem deyip badehu diğerini okurum. Bu minval üzere tamam olduktan sonra Hazret-i Ali radıyallâhu anhu efendimizin münacatı olan "İlâhî ente zû-fazlin ve mennin" ilâ-âhirihi okuyup sonra sûre-i Yâsîn kıraat ve badehu üç ihlâs ve bir Fâtiha-ı şerîf okuyup Hazret-i Fehmi kuddise sırruhu'l-azîz efendimizin rûh-ı kudsiyyelerine ihdâ ederim. Badehu işbu duayı okurum:

"Rabbi es'eluke mededen rûhâniyyen tukavvî bihi kuvâye'l-kulliyyete ve'l-cuz'iyyete hattâ akheru bi-mebâdî esâreti nefsi kulli nefsin kâhiretin; fe-tenkabidu lî bi-dekâikihâ inkibâdan teskutu bihâ kuvâhâ fe-lâ yebkâ fi'l-kevni zû rûhin illâ ve nâru'l-kahri ahmedet zuhûrehu; yâ şedîdu yâ kaviyyu, yâ ze'l-batşi, yâ kahhâru; es'eluke bi-mâ evde'tehu [650] Azrâile min kuvâ esmâike'l-kahriyyeti fe'nfe'alet lehu'n-nufûsu bi'l-kahri; iksinî zâlike's-sirre fî hâzihi's-sâ'ati hattâ uleyyine bihi kulle sa'bin ve uzille bihi kulle menî'in bi-kuvvetike yâ ze'l-kuvveti yâ metînu."

Ondan sonra salavât-ı şerîfe getirip fatiha derim. Badehu kahve ve bir defa olmak üzere nargile içerim. Çünkü Sultân-ı Ulemâ-billâh efendimiz ender-i nâdir olarak ara sıra nargile emir buyururlar idi. Zira nargilenin faydası dimağda olan fenalığı izale ile zihne zekâ bahş eder. İşte bu aralık yani kahve, nargile içer iken, şuradan buradan biraz dünya kelâmı ve muhabbet ederim.

1009 "Allah'ım, Mudar'dan seçilmiş olana selâm eyle / Ve nebilere ve bütün peygamberlere anıldıkça." *Dîvânu'l-Bûsirî*, s. 94 (el-Kasîdetu'l-Mudariyye fi's-salâti alâ hayri'l-beriyye).

1010 "Ailesine, arkadaşlarına, takipçilerine; hepsine / Gece karanlıklara gömüldükçe veya seher belirdikçe" *Dîvânu'l-Bûsirî*, s. 96.

Çünkü meşreb bu ya, asla lügaviyât ve malayani gönlüm arzu etmediğinden öyle sükût bir köşede oturup yalnız gözlerim bakar; insan şeklinde yapılmış suret gibi idim. Ancak muhabbet ve kelâm derunum ile olurdu. Yani zâhirde çok kelâm etmem. Ancak gönlüme lu-yu'ad ve lâ-yuhsâ tabur tabur, bölük bölük gelen havâtır ve ma'ânî askerleriyle konuşur idim. Evet bu askerin nihayeti ve ucu bucağı yoktur. "Ve lillâhi cunûdu's-semâvâti ve'l-arzi"[1011] bu manayı müştemildir. Bu da bir bahs-i tavîldir, mahalline müracaat oluna.

Kahve, nargile tamam olup zâhir keyfim dahi bâtın keyfim gibi tamam olduktan sonra, hâne-i fakîrî levazımatını tedarik etmek üzere çarşıya gidip ne lâzım ise bizzat elimle alıp getiririm. Bunda fayda hem nefsimin tekebbür ve ta'azzumu münkesir olur ve hem de sünnet-i şerîfi ifa etmiş olurum. Badehu kaleme gitmek üzere bir cüz'î kahvaltı tenâvül olunur ve ekseriya kış günleri yalnız çay ile iktifa olunup abdest tedarikine kıyam ederim. Ve her gün sabahları misvak isti'mâl ederim ve abdest alır iken dünya kelâmı etmeyip abdest dualarını tamamıyla kıraat ederim. Abdest aldıktan sonra üç kere sûre-i Kadr ki "İnnâ enzelnâhu fî leyleti'l-Kadri"[1012] ilâ-âhirihi okurum. Badehu elbisemi iksâ edip "Bismillâh" deyip haneden taşra çıkarken "Amentu billâhi ve melâiketihi" ilâ-âhirihi. Bunu da okuyup sonra yol boyuna tesbih ile yüz kere istiğfar ve yetmiş kere "Estagfirullâhe" "İnnehu kâne Gaffâren."[1013] Fakat bu istiğfarda hitamına kadar dünya kelâmı olmayacaktır. Badehu yüz kere salavât-ı [651] şerîfe, bundan sonra da yüz kere "Lâ ilâhe illâ ente subhâneke innî kuntu mine'z-zâlimîne"[1014] kıraat olunur. Badehu "Bismillâh" deyip işlere mübâşeret ederdim.

Dâ'ire-i askeriyye, fevkani olup merdiven başından Hazret-i Mevlânâ Hâlid kuddise sırruhu'l-azîz efendimizin Sâlihiyye'de ve cebel üzerinde türbe-i şerîfleri müşahede olunurdu. Oradan müteveccih olup Fâtiha-ı şerîfe kıraatle rûh-ı kudsiyyelerine ihdâ edip sonra daireye girer idim. Namaz vakitlerini asla ve kat'â geçirmeyip daima cemaat ile eda ederdim. Mine'l-kadîm bu cemaate riayet ederdim. İşte fakirin böyle cemaate devamım o derecede idi ki hatta bazı kere iş müzakeresi için Reîs-i Meclis Ferik Nâzif Paşa hazretlerinin yanında iken divanhanede ezan okunur idi, o saat müşarünileyh hazretleri: "Buyurun namazı eda edin, sonra gelin işe karar verelim. Zira bilirim ezanı işittiğiniz zaman kulağınıza daha başka söz girmez" diye müsaade ederler idi. Oradan çıkıp camie gider idim. Öteden beri rabıta ve murakabede pek çok meşgul olduğum cihetle başım âdeta önüme doğru eğrilmiş gibi bir türlü sair adamların başı gibi doğru durmayıp kalbime doğru meylederdi. Namazda dahi başım aşağı düşer idi. Çünkü Cenâb-ı Gavs-ı A'zam efendimizin her cihetle mukallidi idim. Namazda dahi bi-hasebi'z-zâhir hazret-i efendimiz gibi durur idim. Lâkin bi-hasebi'l-bâtın beyne's-semâ ve'l-arz gibi idi. Elden geldiği mertebede huzur ile namaz kılmaya sa'y ü gayret olunur idi. Hatta namazda göz yummak mekruh iken, lâkin huzur

1011 "Göklerin ve yerin askerleri Allah'ındır." Fetih, 48/4, 7.
1012 "Biz o (Kur'a)n'ı Kadir gecesinde indirdik." Kadir, 97/1.
1013 "Çünkü O çok bağışlayandır." Nûh, 71/10.
1014 "Senden başka tanrı yoktur. Senin şânın yücedir, ben zalimlerden oldum!" Enbiyâ, 21/87.

bulmak için göz yummanın zararı olmadığını Sultân-ı Ulemâ-billâh efendimiz, fakire irade buyurmuşlardır. İşte böylece namazı ederim. Ka'de-i ahîrlerde salavât-ı şerîfelerden sonra bu duayı okuyup badehu selâm verir idim:

> "Allâhumme innî eznebtu zenben kesîren ve innehu lâ yagfiru'z-zunûbe illâ ente, fe'gfir zunûbî ve'rhamnî inneke ente'l-gafûru'r-rahîmu. Allâhumme Rabbenâ âtinâ fi'd-dunyâ hasenęten ve fi'l-âhireti haseneten ve kinâ azâbe'n-nâri bi-rahmetike yâ erhame'r-râhimîne."[1015]

deyip badehu selâm veririm. Badehu namaz tamam olduktan sonra dünya kelâmı etmeden bu duayı okurum:

> "Allâhumme fâtire's-semâvâti ve'l-arzi, âlime'l-gaybi ve'ş-şehâdeti, er-rahmânu'r-rahîmu, innî e'hadu ileyke fî hâzihi'l-hayâti'd-dunyâ bi-enneke entellâhullezî lâ ilâhe [652] illâ ente vahdeke lâ şerîke leke ve enne Muhammeden abduke ve resûluke, fe-lâ tekilnî ilâ nefsî, fe-inneke in tekilnî ilâ nefsî tukarribnî mine'ş-şerri ve tubâ'idnî mine'l-hayri ve innî lâ esiku illâ bi-rahmetike, fe'c'al rahmeteke lî ahden indeke tu'eddihi ileyye yevme'l-kiyâmeti inneke lâ tuhlifu'l-mî'âde."[1016]

Badehu salavât-ı şerîfe okuyup sonra âyet-i kürsî badehu bir ihlâs-ı şerîf ve badehu "Kul e'ûzu"ları ikisini de okuyup sonra tesbih çekip badehu her namazın akîbinde ettiğim dua dahi budur.

Eûzubesmeleden sonra tamamıyla Fâtiha-ı şerîfi okuyup zira Sultân-ı Ulemâ-billâh efendimizin âdet-i seniyyeleri bu idi ki her ne zaman bir dua edecek olsalar, evvelâ Fâtiha-ı şerîfi tamamen kıraat buyurup sonra dua etmeye başlarlar idi. Eser-i sa'âdetlerine ittibâ'an işte Fâtiha-ı şerîften sonra salavât-ı şerîf getirip badehu böylece dua ederim:

> "Allâhumme sellim cemî'a ummeti Muhammed, Allâhumme aslih ahvâle cemî'i ummeti Muhammed sallallâhu aleyhi ve selleme."[1017]

Ya Rabbi, Hazret-i Fehmi kuddise sırruhu'l-azîz efendimizin ervâh-ı kudsiyelerini takdis eyle, kabr-i şerîflerini nûr-ı tecelliyât-ı ilâhî ile pür-nûr ziyâ-

---

1015 "Allah'ım, ben çok günahlar işledim, günahları ise ancak sen bağışlarsın, benim günahlarımı bağışla, bana merhamet et, şüphesiz sen çok bağışlayansın, çok merhametlisin. Allah'ım, Rabbimiz, bize dünyada iyilik ver, ahirette de iyilik ver, bizi rahmetinle ateş azabından koru ey merhametlilerin en merhametlisi."

1016 "Allah'ım, ey göklerin ve yerin yaratıcısı, gizliyi ve açığı bilen, rahman ve rahim olan, ben bu dünyada tanıklık ederim ki, Sen tek olan Allah'sın, senden başka ilâh yoktur, ortağın yoktur, Muhammed senin kulun ve peygamberindir, beni kendi nefsime bırakma, eğer beni kendi nefsime bırakırsan, o beni kötülüğe sürükler, beni iyilikten uzaklaştırır, oysa ben sadece senin rahmetine güveniyorum, kıyamet günü bana vermek üzere rahmetini taahhüt eyle, çünkü sen taahhütleri bozmazsın."

1017 "Allah'ım Hazret-i Muhammed'in bütün ümmetine selâm eyle, Allah'ım Hazret-i Muhammed'in, sallallâhu aleyhi ve selem, bütün ümmetinin durumunu düzelt."

dâr eyle, rûhâniyyet-i aliyyelerini üzerimizden eksik eyleme. Mahdûm-ı mükerremeleri Mehmed Sıdkı ve Ahmed Fevzi kullarının vücutlarına sıhhat ve afiyet selâmetler ihsan eyle, dâreynde aziz, muhterem eyle, tûl-ı ömr ile muammer eyle, her an tecelliyât-ı ilâhiyyene mazhar eyle, her işlerinde teshîlât-ı ilâhiyyeni ihsan eyle, tevfîkini refik eyle, her muratlarını ihsan eyle, Hüsameddin ve Salih kullarının kalplerine aşk u muhabbet-i ilâhiyyeni ihsan eyle, tevfikini refik eyle, her muratlarını ihsan eyle, amin bi-câhi seyyidi'l-mürselîn. "İlâhî ente maksûdî ve rıdâke matlûbî"[1018] kavlinde sâdık eyle, taklidimizi tahkike eriştir, cemî'-i ümmet-i Muhammed'in kalplerini zikrullâh ve muhabbetullâh ile şad u handân eyle, padişâh-ı dîn-i İslâm'a selâmetler ihsan eyle, şerî'at-ı Ahmediyyeye hâdim eyle, tarîk-i müstakîmde sâbit-kadem eyle, asâkir-i muvahhidîne, huccâc-ı müslimîne, guzât-ı mü'minîne nusret selâmetler ihsan, dertlilere deva, hastalara şifa, borçlulara edalar nasip ve müyesser eyle, amin bi-câhi seyyidi'l-mürselîn.

"Allâhumme innî es'eluke'l-afve ve'l-âfiyete fi'd-dîni ve'd-dunyâ [653] ve'l-âhireti; Allâhumme'sturnâ bi-setrike'l-cemîli, inneke afuvvun kerîmun tuhibbu'l-afve, fe'fu annî yâ lâtîfu, edriknî bi-lutfike'l-hafiyyi, ene muhtâcun zelîlun ve ente kaviyyun azîzun bi-rahmetike yâ erhame'r-râhimîne. Allâhumme salli alâ seyyidinâ ve mevlânâ Muhammedin ve alâ âlihi ve sahbihi ve sellim, ve'l-hamdu lillâhi rabbi'l-âlemîne."[1019]

Badehu on kere kelime-i tevhîd ve badehu on dört kere "Yâ Vehhâb" ism-i şerîfini eda ile namaz mahallinden kalkıp işimin başına giderim. İşte evkât-ı hamse bu minval üzeredir. Ancak sabah namazında ba'de's-salât ilâve olunan şey on kere ism-i celâl ma'a tekbir yani "Allâhu ekber" badehu on dokuz kere bu dua okunur: "Bismillâhirrahmânirrahîm, ferdun, hayyun, kayyûmun, hukmun, adlun, kuddûsun", "İnnâ fetehnâ leke fethan mubînen"[1020] Ma'a besmele on dokuz kere tilâvet olunur. İmdi akşam üzeri işleri tatil ettikten sonra yine sabahleyin okunan şeyler, tekrar eder, yani yüz kere istiğfar ve yetmiş kere "Estagfirullâhe" "İnnehu kâne Gaffâren."[1021] ve yüz kere salavât-ı şerîf ve yüz kere "Lâ ilâhe illâ ente subhâneke innî kuntu mine'z-zâlimîne"[1022] kıraat olunarak hâne-i fakîriye dahil olup taam hazır olmakla ba'de't-ta'âm kemâ fi's-sâbık kahve ve bir defa nargile içip akşam namazı için abdest alıp Sancaktar Câmi'-i şerîfinde akşam namazı eda olunup badehu hâne-i fakîrîye avdetle Sultân-ı Ulemâ-billâh efendimizin rûh-ı kudsiyyeleri için bir cüz Kur'an okurum. Badehu sûre-i Yâsîn

1018 "Allah'ım gayem sensin, isteğim senin rızandır."

1019 "Allah'ım senden af diliyorum; din ve dünya işlerinde ve ahrette iyilik istiyorum. Allah'ım bizi güzel örtünle ört. Sen çok bağışlayıcısın, Yücesin, affetmeyi seversin, beni bağışla ey Latif, bana gizli lutfunu ver, ben muhtacım ve zavallıyım, sen güçlüsün, yücesin, rahmetinle ver ey merhametlilerin en merhametlisi. Allah'ım efendimiz Hazret-i Muhammed'e, onun ailesine ve arkadaşlarına selem et; ve hamd alemlerin rabbi olan Allah'a mahsustur."

1020 "Biz sana apaçık bir fetih verdik." Fetih, 48/1.

1021 "Çünkü O çok bağışlayandır." Nûh, 71/10.

1022 "Senden başka tanrı yoktur. Senin şânın yücedir, ben zalimlerden oldum!" Enbiyâ, 21/87.

tilâvetle bunu da Hazret-i Alem-dâr-ı Resûlullâh efendimizin rûh-ı mukaddeselerine ihdâ edip oradan yatsı namazının edası için tekrar Câmi'-i şerîfe gidip ba'de'l-edâ haneye avdetle cüz'î müddet oturup arkadaşımla bir iki kelâm ederek badehu uykuya giderim. Yatakta âyet-i kürsî ve "âmentu billâhi" ilâ-âhirihi okurum. Ve badehu bunları tilâvet ederim: "Lâ ilâhe illâ ente subhâneke innî kuntu mine'z-zâlimîne"[1023] "Allâhumme ente rabbî, ente hasbî, lâ ilâhe illallâhu, seyyidunâ Muhammedun resûlullâhi, Allâhumme salli alâ seyyidinâ Muhammedin ve alâ âlihi ve sahbihi ve sellim"[1024] deyip başımı yastığa koyduktan sonra "Bi'smikellâhumme veda'tu cenbî; ve bike erfa'uhu. Allâhumme in emsekte rûhî fe'rhamhâ ve in erselte fe'hfazhâ kemâ tahfezu bihi ibâdeke's-sâlihîne."[1025] Badehu üç kere "Yâ hafiyye'l-iltâfi neccinâ mimmâ nehâfu"[1026] deyip başımı Hazret-i Pîr Mehmed Vehbî Hayyât kuddise sırruhu'l-azîz efendimizin türbe-i sa'âdetleri eşiğine koymuş [654] farz ederek rabıta ve murakabe ile uykuya geçerim. Kış geceleri ise saat dokuz veya onda kalkıp yataktan dışarıya çıkmadan ve dünya kelâmı etmeden bu duayı dört kere okurum: "Eşhedu ennellâhe huve'l-hakku'l-mubînu ve ennehu yuhyi'l-mevtâ ve ennehu alâ kulli şey'in kadîrun, ve inne's-sâ'ate âtiyetun lâ reybe fîhâ ve innellâhe yeb'asu men fi'l-kubûri"[1027] Sonra salavât-ı şerîf getirip yataktan taşra çıkarım. Arkadaşım dahi beraberce kalkıp kahve ve nargileyi içirip badehu onlar tekrar yatağa ve fakir dahi âlem-i evhâm ve bin türlü hayâlât ile öyle deliler gibi kendime düşünerek sabaha dahil olurum. İşte ahvâl-i perîşânımız böyledir. Binaenaleyh Hazret-i Fuzûlî'nin bu gazel-i ra'nâsı, ahvâl-i perîşânıma mutâbıktır:

Küfr-i zülfün salalı rahneler îmânumuza
Kâfirler ağlar bizüm ahvâl-i perîşânumuza

Seni görmek müte'azzir görünür böyle ki eşk
Sana bakdukda dolar dîde-i giryânumuza

Cevri çok eyleme kim olmaya nâgeh dükene
Az edip cevr ü cefâlar edesin cânumuza

Eksik olmaz gamumuz bunca ki bizden gam alıp
Her gelen derdli gider şâd gelüp yanumuza

1023 "Senden başka tanrı yoktur. Senin şânın yücedir, ben zalimlerden oldum!" Enbiyâ, 21/87.

1024 "Allah'ım sen benim Rabbimsin, bana sen yetersin, Allah'tan başka ilâh yoktur, efendimiz Muhammed, Allah'ın elçisidir, Allah'ım efendimiz Muhammed'e, onun ailesine ve arkadaşlarına selâm et."

1025 "Senin adınla Yüce Allah'ım uzandım, seninle kalkacağım, Allah'ım ruhumu tutarsan ona merhamet et, eğer serbest bırakırsan, onu koru, tıpkı iyi kullarını koruduğun gibi."

1026 "Ey gizli lutuf sahibi, bizi korktuklarımızdan kurtar."

1027 "Tanıklık ederim Allah, Hak'tır, Mubîn'dir; O, ölüleri diriltir; O'nun her şeye gücü yeter; kıyamet gelecektir; bunda hiçbir kuşku yoktur ve Allah, kabirlerde olanları diriltecektir."

Var her halka-ı zencîrümüzün bir ağzı
Muttasıl kılmaga ifşâ gam-ı pinhânumuza

Gam-ı eyyâm Fuzûlî bize bîdâr etdi
Gelmişüz acz ile dâd etmege sultânumuza[1028]

İşte ahvâl-i perîşânımıza Hazret-i Fuzûlî'nin bu gazeli tamamen muvafık idi. Binaenaleyh ara yerde bir mühmel zaman yok idi ki bir ahbaba gideyim veya bir ahbap gelsin. Leyl ü nehâr hâlim bu idi. Bir cuma günleri kapının tatil olması cihetle azıcık teneffüs alınır idi. Muahharen yani bin üç yüz üç senesi Zilhicce-i şerîfin dokuzuncu cuma günü [8 Eylül 1886] ki yevm-i arefe idi, evvelce zikri sebkat eden Muhammed-i Hânî Efendi hazretlerinin müteallakâtından Şeyh Hacı Halil Efendi hazretleri tarafından salât-ı Bedriyyenin cuma günleri bir hatm-i hâce ilâvesiyle kıraatine mezuniyet ihsan buyurmalarıyla işte yevm-i mezkûrdan itibaren cuma namazından sonra fakirhanede oda-ı mahsûsasında iki rekat namaz eda ederek badehu Câmi'-i Emeviyye'de kıraat olunduğu gibi mükemmel hatm-i hâce kıraat ile badehu salât-ı Bedriyyeyi kıraat ederdim. [655] İşte salât-ı Bedriyye tamam olur olmaz, vakt-i asr gelip namaza gider idim. Cuma günü dahi ashâb-ı Bedr rıdvânullâhi ta'âlâ aleyhim ecma'în hazerâtına hasrolunup buna da başkaca ve fevkalâde hamd ü senalar ile secde-i teşekkür olunmuştur. Cümlesi de sâye-i Cenâb-ı Ulemâ-billâh Hazret-i Fehmi sırruhü'l-azîzdedir.

Sultanım efendim meseldir, "Mezhepten bahsolunur, meşrepten bahsolunmaz" derler. Öteden beri fakirin zaten meşrebim daima halktan uzlet ve kendi kendime tenhalarda oturup iklîm-i vücûda manevî sevk olunan asâkir lillâh olunan havâtır ve manayı mülâhaza ile onlarla sohbet ve meveddet ciheti her tarafa tercih olunmuştur. Binaenaleyh sair adamlar gibi oturup şuradan buradan lakırdı bulup konuşmak elimden gelmediğinden kûşe-i inzivâya çekilmezden evvel, ehibbâ ve asdikâ ile meclislerde geşt ü güzâr zamanımda öyle bir köşede oturup sâmi'în gürûhundan olur idim. Ancak tarîkat-ı aliyyeye dair olan sohbetlerde artık bülbül gibi şakırdım ve bir de mahbûbdan bahsolunur ise ondan dahi meydân-ı muhabbete at sürer idim. Bu cihetle ahbaplarımız derler idi ki "Bizim baba efendimizin iki şeyde yed-i tûlâsı vardır. Oradan bahsolunur ise cûş u hurûşa gelirler. Birisi sohbet-i tarîkat-ı aliyye, diğeri mahbûb-ı âliye." Evet öyle idi. Daima ihvanlara der idim ki "Söyler isen Leylâ sözü söyle yoksa, hâmûş ol" der idim. Lâkin biçarelerin haberleri yok idi ki bu asinin sohbetinden dem vurduğum mahbûb, hangi mahbûbdur ve muradım bu mahbûbdan nedir. Onlar zâhirî tarafına gidip bâtından bîhaber idiler. Çünkü mahbûblarda olan esrâr-ı rabbânî bir hâldir ki kâl ile, kalem ile arz u beyan olunmaz. Hele bir kere bir "ân" tabir olunur bir şey cemallerinde müşahede olunur ki o "ân" dört şeyden terettüp etmiştir. O dört şeyin birisi olmasa, "ân" denilen şey bulunmaz. Dört şeyden birisi kaşları, diğeri gözleri, diğeri burnu, diğeri ağzı. İşte bu hey'et-i mu'azzama fevkalâde alâ ve bâlâ olur ise ona tahammül olunmaz. Bu da her mahbûbda bu-

1028 Fuzûlî, *Leylâ ve Mecnun.*

lunmaz. Öyle olan mahbûblara cebren, kahren, tabiî zarurî insanlar meyl-i muhabbet ederler. Etmemek ellerinde değildir. Bunda mıknatıs-ı ma'nevî vardır ki işte "ân" dedikleri, seni ister istemez, o cihete yani meyl ü muhabbet tarafına çeker. Bu yüzden senin ihtiyarın elinde değildir. Eğer der isen ki "Bazı meşâyıh ve ulema ve müttakî olan zatlar, böyle olan yani emsalsiz olan mahbûblara dahi nazar ve iltifat etmezler." Evet öyledir. Lâkin sen onun bir kere [656] içine gir de anla ki onlar senden benden ziyade severler. Ama ne çare, zâhirde bulundukları meslek muktezasınca halkın efkâr-ı fâsidesinden ve birtakım güft ü gûdan ihtirazen o mahbûbların yüzlerine zâhirde bakmaz. Lâkin manevî onları gördükçe canları çıkar, ihtiyarları ellerinden gider azizim.

Dikkat et ki o ahu gözden bakan kimdir; dikkat et ki o la'l, mercan gibi dudakların hareketiyle zâhirde çıkan inci dişlerin müşahedesiyle o hokka gibi olan ağızdan senin katline ferman eden padişah kimdir ve nasıl padişahtır? Hazret-i Mûsâ aleyhisselâm da Cenâb-ı Hak'tan sual etmiş ki "Ya Rab, zât-ı ulûhiyyetin zâhirde görünmek murât buyurulur isen, ne şekil ve heyet ve ne simada zâhir olur idin?" Cenâb-ı Hak buyurmuş ki "Güzel oğlanlar şekil ve heyetinde zuhur ederdim." "Ta'am etmek murat buyursan, ne yer idin?" Buyurmuş ki "Sütün yüzünü." "Ve oturmak murat buyursan, kimler ile otururdun?" Buyurmuş ki "Miskinler evliyâ-yı kirâm ile." Bu miskinlerden murat, öyle senin bildiğin dünya miskinleri değildir. Miskin, evliyâ-yı kirâm hazerâtına tabir olunur. İşte hâşâ sümme hâşâ şân-ı ulûhiyyetten Cenâb-ı Hak bunların cümlesinden beridir. Ancak bu söylenen söz, bir işaret ve bir rumûzât-ı ilâhiyyedir, yoksa Cenâb-ı Hak bunların cemî'inden münezzeh ve mukaddes lâ şerîke lek ganî ani'l-âlemîndir azizim.

İşte bu mahbûblar, hakîkat mahbûbların zıl ve gölgesi makamında. Bu mahbûblar kûy-ı mahbûb-ı hakîkî yolunun üzerinde köprü makamında olup yol buradan olduğuna mebni bu kûy-ı cânâna gitmek murat edenler, lâbüd bu köprüden güzâr edeceklerdir. Bu mahbûblar bir mir'ât-ı mücellâdır. Bunun aynasında sen tamamıyla yüzünü görüp kendi kendine âşık ve muhabbet edip bu sırrı bilmediğinden aynaya sarılırsan ayna değildir, sendedir azizim. Ancak ayna seni kendine gösterdi. Evet müminler cümleten aynadır, lâkin mahbûbların aynası gibi saf ve mücellâ değildir. Çünkü onların da evvelce vakt-i sabâvetlerinde böyle aynaları saf ve mücellâ imiş. Sonradan masiyet sinekleri o aynanın üzerine pisleyerek aynanın yüzü sinek pisliğinden baştan aşağı kadar simsiyah olmuştur. Öyle olan aynada kimse yüzünü göremez. Binaenaleyh ekseriya meşâyıh-ı kirâm hazerâtına dahi Yûsuf-ı sânî gibi alâka ve muhabbet olunur. [657] İşte mir'ât-ı mücellâsından kendi yüzünü müşahede eylediğinden içindir. Sultanım, bu bahisler uzundur. Buradan kâl ve kalem ile bir şey istifâde olunmaz. Ancak bu dersi sen kendi kitabından okursan, anlarsın ve bu esrara vâkıf olursun.

Gelelim biz bahsimize. Müşir Ahmed Eyüp Paşa hazretleri infisal ederek yerine bizim efendimiz esbak Erkân-ı Harbiyye Reisi Hüseyin Fevzi Paşa hazretleri Bağdat'ta müşir idi, infisal ile Şâm-ı şerîf'e teşrif buyurdular. Ahmed Eyüp Paşa hazretleri veda eder iken, Hüseyin Fevzi Paşa hazretlerine fakiri tavsiye edip "İbrahim Efendi pek çok bana hizmetler etti, gayet kendisinden memnunum.

Ancak bir iyilik edemedim. Zât-ı âlînize rica ederim efendi-i mûmâileyhe bir efendilik buyurasınız" demesi üzerine ve zaten Hüseyin Fevzi Paşa hazretleriyle olan muhabbet ve ülfet-i kadîme üzerine fakire rütbe-i sâlise getirdiler. Bin iki yüz doksan sekiz senesi Muharreminde [Aralık 1880] rütbe-i sâlise ashâbından oldum. Muahharen Muhasebeci Hâlid Bey Çankırı'ya defterdar olup yerine Bâb-ı Seraskerî hulefâsından Cemal Bey geldi. Lâkin gönlüm artık fevkalâde sıkıldığından ve şunun bunun şetmini çekmek ve birtakım hasûdânın bed çehrelerini görüp onların derunlarında olan zehirlerini almak gönlümü kocattığı gibi, felek, fakiri dahi kocatmış olduğundan artık Cemal Bey ile birkaç defa iş için olan müzakerede imtinâ gibi renkler gösterdiğimden ve zaten aklâm efendileri dahi "Aman buna da çatmasın" telâşında olduklarından fakir kûşe-i vahdeti ihtiyar ettim. Hâlbuki bilmiyorum ki buna sebep ise meclis ve muhasebeciliğin lağvolacağı imiş. Yani manevî erenler fakiri "Artık hizmetin tamam oldu, çekil bir kenara" demişler gibi arasından beş altı ay mürur eder etmez, doksan yedi senesi Teşrîn-i sânîsinde [13 Kasım-13 Aralık 1881] tensîkât-ı cedîde icra olunup meclis ve muhasebecilik namı lağvolunarak aradan kalkıp şubeler teşkil olundu. Fakir de Levazım İkinci Şubesine geçtim. Şube müdürleri, zâbitân-ı askeriyyeden olup bizim şube müdürü dahi Alay Emini Nuri Efendi idi. Sahîhen nur gibi nazik bir efendi idi. Fakiri tevhit icmalinin tanzimine memur ettiler. Çünkü eski idare zamanında ordunun muhasebe cetveli senede bir kere yapılıp Makâm-ı Seraskerîye takdim olunur idi. İşbu tensîkât-ı cedîde iktizasınca her ay ordunun muhasebe icmali tanzim ile gönderileceğinden ve bu iş gayet mühim ve devletçe [658] dikkat ve itina olunur bir madde olduğundan bu vazifeyi fakire ihale ettiler. Fakir de fevkalâde memnun ve mesrur oldum ki işte şimdi zâhir ü bâtın memuriyetleri birleştirilerek "Cenâb-ı Hakk'ı tevhit etmek için bu âleme gelmiş idik. Lehu'l-hamdu ve'l-minne matlûp hâsıl oldu" deyip Cenâb-ı Hakk'a çok hamd ü senalar ettim. Ve Sultân-ı Ulemâ-billâh kuddise sırruhu'l-azîz efendimizin mahzâ sâye-i gavsiyye ve rûhâniyyet-i kudsiyyeleri berekâtından ileri gelmiş bir lutf u ihsân-ı ilâhiyye olduğundan rûhâniyyet-i kudsiyye-i Cenâb-ı Fehmi'den istimdat ile tevhit icmaline bed' ü mübâşeret olunarak bu âlemde memuriyetim âhir-i ömrümde işte tevhit oldu. Hazret-i Şeyh Sa'dî kuddise sırruhu'l-azîz efendimizin *Gülistân*'ında nutk-ı şerîfleri olan:

Meclis temâm geşt u be-âhir resîd umr
Mâ hemçunân der-evvel-i vasf-ı tu mândeîm[1029]

buyurdukları gibi meclis tamam oldu ve ömür âhire erişti. Meclisin evvelinde eylediğimiz vasf-ı ilâhî ile yine kaldık. Yani meclis evvelinde "Lâ ilâhe illallâh"[1030] diyerek âhirinde dahi "Lâ ilâhe illallâh" deriz. Evvelinde "Kul hu-

1029 Meclis bitti, ömür sona erdi; ama biz hâlâ seni vasfetmenin başındayız.
1030 "Allah'tan başka ilâh yoktur."

vellâhu ahadun"[1031] derdik. Âhirinde yine "Kul huvellâhu ahadun"[1032] deriz. Evvelinde "İnnemellâhu ilâhun vâhidun"[1033] derdik. Âhir-i ömrümüzde de onu deriz.

Bi't-tamâm burada risâle-i ahvâlimiz hitam buldu vesselâm.

"es-Selâmetu fi'd-dâreyni bi-kelimeti'l-ulyâ lâ ilâhe illallâh Muhammedun resûlullâh; ve etekarrebu ilellâhi bi'l-mahabbeti ve's-salâti alâ nebiyyinâ ve âlihi ve sahbihi ve selleme; Allâhumme salli ve sellim ve bârik alâ seyyidinâ ve mevlânâ Muhammedin ve alâ âlihi ve sahbihi ve ezvâcihi ve evlâdihi ve sellim ecma'în, yâ rabbe'l-âlemîne ve'l-hamdu lillâhi rabbi'l-âlemîne."[1034]

Bugün bin üç yüz iki senesi Şa'bân-ı şerîfin yirmi dokuzu [13 Haziran 1885] imiş. Yarın ramazân-ı şerîf diyorlar. Artık bir sene-i kâmile bu risâle ile meşgul olduk. Pek çok sehv ü hatalar ettim. Bunların cümlesinden "estagfirullâh, estagfirullâh, tubtu ve raca'tu ilallâhi min kulli zenbin ve nisyânin ve hatâin."[1035]

Zaten buraya kadar olan ahvâl-i havadis tamam oldu. Şimden sonra inşâallâhu ta'âlâ gönlümüz arzusu gibi güzel havadisler zuhur eder ise, yine arz u beyan ederim. Bugünden itibaren ağzımızı mühr-i sıyâm ile mühürleyip kalp ağzını Cenâb-ı Feyyâz'a açıp [659] güzel demler alıp çekelim kemâl-i aşk u muhabbetle "Yâ Hû" diyelim azizim, sultanım, Hû!

Vakt-i şerîfler hayrolsun, hayırlar fetholsun, şerler defolsun. Ramazân-ı şerîfi cümle muvahhidîn hakkında bâdî-i feyz ü magfiret eyleyen Cenâb-ı Hak ism-i pâkinin nuruyla kulûblarımızı münevver eyleye. Sâhibü'l-hayrâtın rûh-ı revânı şâd u handân, bakileri selâmette ola. Demler ve sefalar müzdâd ola Dem-i Hazret-i Pîr Mehmed Vehbî Hayyât ve Sultân-ı Ulemâ-billâh Hazret-i Fehmi kaddesallâhu esrârahum "Hû!" diyelim Hû!

1031 "De ki: O Allah birdir." İhlâs, 112/1.

1032 "De ki: O Allah birdir." İhlâs, 112/1.

1033 "Çünkü Allah, yalnız bir tek tanrıdır." Nisâ, 4/171.

1034 "İki cihanda esenlik "Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed O'nun elçisidir" kutlu sözü ile olur. Peygamberimiz'e onun ailesine ve arkadaşlarına sevgi ve saygı ile Allah'a yakınlık olmayı umuyorum. Allah'ım efendimiz Hazret-i Muhammed'e onun ailesine, arkadaşlarına, hanımlarına ve evlâdına salât ve selâm eyle, onları öv, ey âlemlerin rabbi, nihayet övgü, âlemlerin rabbi olan Allah'a mahsustur."

1035 "Allah'tan bağışlanma dilerim, Allah'tan bağışlanma dilerim, bütün günah, unutma ve hatalardan tövbe ettim, Allah'a döndüm."

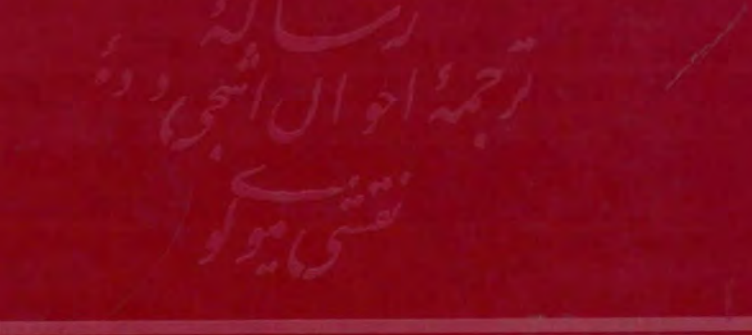

Çehresi yeni kurumlar ve yeni kavramlarla şekillenen Osmanlı İmparatorluğu'nun sıradan bir memurunun sıra dışı hikâyesini içerir bu hatırat. 19.yy İstanbul Türkçesinin en güzel eserinde, Derviş Aşçı Dede'nin nefis üslûbuyla bir devrin insanları, âdetleri, hülyaları, karanlıkta kalmış hayat manzaraları, bir medeniyetin son yüzyılının hüzünlü görkemi yer alır. Aşçı Dede'nin zâhir, bâtın, mecaz, hakikat cilveleri yüklü kepçesinden dökülen bu eserde 1828–1906 arasında Osmanlı coğrafyasının askerî bürokrasisi, sufi muhitleri ve her meşrepten insanlarının dünyası gözler önüne serilir.

Tasavvuf cephesi ağırlıklı olmak üzere son dönem Osmanlı hayatına ışık tutacak bilgileri içeren *Aşçı Dede'nin Hatıraları* kendimizi tanıma ve anlama hususunda kaygılarımızı giderebilecek nitelikte bir eserdir. Yazarının İstanbul'dan başlayarak Edirne'den Hicaz'a; Erzincan'dan Şam'a uzanan memuriyetleri sebebiyle geniş bir coğrafyada bulunmuş olması, esere seyahatname hüviyetini de ilave etmektedir. Bu anlamda Aşçı İbrahim Dede'yi devrinin Evliya Çelebi'si, eserini de *Seyahatname*'nin –ebat itibariyle daha küçük olmakla beraber- ikinci versiyonu saymak yerinde olacaktır.

ISBN 975-6403-99-3

9 789756 403990